

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Veniu, cavaller, veniu a la batalla.
Lletres de batalla. Epistolaris valencians (1402-1486)

Ramon Bosch Torra

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement- NoComercial – SenseObraDerivada 4.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento - NoComercial – SinObraDerivada 4.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0. Spain License.**

TESI DOCTORAL

VENIU, CAVALLER, VENIU A LA BATALLA.

Lletres de batalla. Epistolaris valencians (1402-1486).

Doctorand: RAMON BOSCH TORRA

Director: ANTON Ma. ESPADALER POCH

Director i tutor: JOAN SANTANACH SUÑOL

Programa: Estudis Lingüístics, Literaris i Culturals / Estudis Avançats
en Lingüística i Literatura Catalanes

FACULTAT DE FILOLOGIA I COMUNICACIÓ

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

A Martí de Riquer, in memoriam

Agraïments

Una tesi és un treball solitari, de vegades molt solitari, però és també un treball coral que demana l'ajut, la comprensió i la complicitat de moltes persones. He tingut el privilegi de comptar amb dos grans directors de tesi, el Dr. Anton Espadaler, que em va proporcionar el tema i que m'ha acompanyat durant tot aquest temps, encoratjant-me en els moments de defalliment i obrint-me sempre nous camins per estudiar i per qui només tinc paraules de profunda gratitud, i el Dr. Joan Santanach, que m'ha proporcionat savis consells i encertats criteris, que he mirat de seguir en la mesura de les meves possibilitats. I vull agrair també la generositat de l'Eva, que ha suportat amb una admirable paciència els meus enclaustraments de cap de setmana. I deixo per l'últim el més gran dels agraïments al Dr. Martí de Riquer, director que fou del meu primer intent de tesi doctoral, els seus ensenyaments, els seus consells i les nostres converses durant aquell temps formen part dels meus records més preuats.

ÍNDIX

ESTUDI PRELIMINAR

1. EL PROPÒSIT D'AQUESTA TESI	7
El marc teòric.....	8
La metodologia emprada	9
Els resultats esperats	10
2. LLETRES DE BATALLA A LA VALÈNCIA DEL SEGLE XV	11
Introducció	12
Personatges i motiu de les batalles en els epistolaris valencians estudiats	20
3. ORÍGENS I PROCEDIMENT DE LA BATALLA A ULTRANÇA	31
Orígens de la batalla a ultrança.....	31
El procediment de la batalla a ultrança	32
Procediment i dividir les armes en l'epistolari Miracle- Aguiló.....	41
4. L'ESTIL DE LES LLETRES DE BATALLA.....	45
Les parts d'una lletra.....	45
L'estil de les lletres de batalla.....	47
Lo mercat de les paraules.....	49
Intertextualitats.....	51
Parèmies i expressions populars.....	54
5. ELS TRES MANUSCRITS DE LA BIBLIOTECA NACIONAL DE ESPAÑA	56
Descripció dels tres manuscrits.....	56
El contingut dels tres manuscrits.....	60
Ms. A (BNE 7811).....	61
Ms. B (BNE 7809).....	81
Ms. C (BNE 18444)	90
Correspondències entre els tres manuscrits.....	105
Epistolaris que només apareixen al ms. B (2).....	110
Epistolaris que només apareixen al ms. C (51)	110
Coincidències ms. A i C (22)	114
6. CONCLUSIONS.....	115

EPISTOLARIS. Escolis i transcripció

1. GUILLEM DEL CASTELL vs. PERE DE CERVELLÓ.....	119
2. BERENGUER ARNAU DE CERVELLÓ vs. PERE DE MONTAGUT.....	122
3. JOHAN I BERENGUER DE VILARAGUT vs. PERO PARDO DE LA CASTA.....	126
4. COMTE DE CARDONA vs. COMTE DE DÉNIA.....	202

5. JOAN DE VILARAGUT vs. PERO MAÇA DE LIÇANA	205
6. PERO MAÇA vs. MOSSÈN MENDOÇA	208
7. PERE BOYL vs. PERO MAÇA DE LIÇANA	242
8. GALCERAN MARTORELL vs. MANUEL DE VILANOVA	249
9. RODRIGO I ALFONSO DE VOZMEDIANO vs. JUAN I PEDRO DE LA PANDA.....	251
10. PERE DAVIU vs. AUSIÀS ROTLÀ.....	262
11. JOAN I PERE FABRA vs. SUERO DE QUIÑONES I LOPE DE STÚNIGA.....	275
12. JOAN TOLSÀ vs. JOAN MARRADES.....	277
13, 17, 18 i 22 JOANOT MARTORELL	280
14. GALCERAN MARTORELL vs. AUSIÀS MARCH	284
15. MONTAGUT DE MONTAGUT, vs. EIXIMÈN PÉREZ ESCRIVÀ DE ROMANÍ.....	286
16. JOAN I FELIP BOYL vs. PERE I ANTONI DE TOUS	290
19. PERE ESCORNA vs. GALCERAN DE VILANOVA.....	324
20. RAMON DE VILARAGUT vs. JOAN DE MONPALAU.....	332
21. FRANCESC NAVARRO vs. JOAN I VICENT ALEGRE	335
23. LLUÍS CORNELL vs. NICOLAU DE PRÓXIDA.....	337
24. BERNAT DE VILARIG vs. GÓMEZ DE FIGUEROA	389
25. EIXIMÈN PÉREZ D'ARENÓS vs. GUERAU DE CASTELLVERT	423
26. BERNAT DE VILARIG vs. JOANOT DE LA SERRA I JOFRE PARDO	426
27. AUSIAS MARCH vs. FRANCESC DE VILANOVA.....	488
28. JOAN DE VILANOVA vs. JOAN JERONI DE VILARAGUT	492
29. FRANCESC BERENGUER DE BLANES vs. LLUIS CRESPI DE VALLDAURA.....	495
30. JAUME D'ARAGÓ PARE I FILL	503
31. PERE PALLÀS LLADRÓ vs. EIXIMÈN PÉREZ DE ROMANÍ	513
32. LLUÍS CORNELL i PERO MAÇA vs. JOAN ROÍS DE CORELLA.....	516
33. FRANCESC DEL MIRACLE vs. LLUÍS AGUILÓ DE CODINATS	526
34. LLUÍS CORNELL vs. GALCERAN DE BESORA.....	560
35. JOAN DE CORELLA vs. LLUÍS CORNELL BOYL DE LLADRÓ.....	609
36. CARTELL DE PAU ENTRE AGUILARS I MONTAGUTS.....	625
37. LLUÍS PALLÀS DE VILANOVA vs. EIXIMÈN D'URREA.....	628
38. PERRAMON DE MONSORIU vs. JOAN DEL MILLÀ	667
39. PERO MAÇA vs. JOAN FRANCESC DE PRÓXITA	674
40. RAMON DE VILANOVA vs. RAMON CASTELLÀ, OT DE BORJA I BERNAT CATALÀ	740
BIBLIOGRAFIA	744

ESTUDI PRELIMINAR

1. EL PROPÒSIT D'AQUESTA TESI. Marc teòric, metodologia i resultats esperats.

Aquesta tesi parteix d'un fet: els tres manuscrits de la Biblioteca Nacional (ms. 7811, ms. 7809 i ms. 18444) que contenen el corpus més nombrós i important que existeix de lletres de batalla no s'han estudiat mai en el seu conjunt i, per tant, no tenim una explicació plausible del perquè de la seva existència. Són molts els investigadors que han anat a aquests manuscrits a espigolar epistolaris concrets, començant per Faraudo de Saint-Germain, seguint, naturalment, per Riquer i continuant per tots aquells que s'han interessat per la vida i l'obra de Joanot Martorell, com el mateix Riquer, o Cingolani o Chiner i Villalmanzo. Segurament, el fet que entre aquests epistolaris hi hagi els de Joanot Martorell n'ha distorsionat la visió de conjunt. S'ha volgut veure aquests epistolaris sota la llum del que representen els de Joanot Martorell -ben diferents, per cert, als del seu germà Galceran- i això ha servit per confirmar la tesi riqueriana que, en el món de la cavalleria, ficció i realitat es retroalimenten i es copien mútuament (un exemple clar d'això que dic és el llibre *El combate imaginario*, escrit pel mateix Riquer en col·laboració amb Vargas Llosa).

Ara bé, aquesta teoria, tan atractiva com poc discutible quan parlem de literatura cavalleresca en general, no serveix, en la meua opinió, per explicar l'existència dels tres manuscrits a què em referia abans. No ens hem d'imaginar aquests manuscrits com si fossin la versió cavalleresca del *Cancionero de Palacio* o el *Cançoner de l'Ateneu*. No són un recopilatori literari sinó un instrument jurídic, una mena de repositori d'exemples per a la redacció de futures lletres de batalla, com aquells llibrets que existien fins a mitjan segle passat que tenien com a missió ajudar a redactar tot tipus de documents, des de cartes d'amor a instàncies administratives o, sense haver d'anar tan lluny, els *ars dictandi* usats a les cancelleries i notaries medievals.

Aquests manuscrits, doncs, i altres que segurament circulaven a l'època i no ens han pervingut, feien la funció de "llibres d'estil" per a aquells que es veien en la necessitat d'escriure lletres de batalla. Uns "llibres d'estil" absolutament necessaris per la transcendència d'aquestes cartes, no oblidem que eren requeriments a combats a mort i, precisament per això, amb unes pautes molt marcades: no era el mateix ser requeridor que request -el segon triava les armes i escollia el jutge- i les cartes que transcriu contenen interminables disputes entre els dos cavallers per atorgar-se un títol o un altre.

Dels 65 epistolaris que conté el ms. A (les altres peces, fins arribar a 95, són material molt divers d'assumptes relacionats amb la cavalleria) 40 són protagonitzats per cavallers valencians. L'objecte d'aquesta tesi és fixar-se en aquests epistolaris valencians per mirar d'esbrinar si configuren un univers propi,

si, tot i contenir les característiques comunes a aquest tipus de correspondència cavallesca, tenen trets distintius que facin que se'ls pugui considerar una unitat de sentit. L'anàlisi detinguda d'aquests epistolaris ens mostra que les raons per les quals formaven querella els cavallers valencians estaven molt lligades a disputes civils, això sí disfressades de qüestions d'honor i de traïció per poder-les adequar a les exigències de la batalla a ultrança. La segona cosa que crida l'atenció és que són molt pocs els epistolaris valencians que conclouen amb un combat. Arribats a aquí, la pregunta òbvia que cal contestar és per què els cavallers valencians necessitaven intercanviar-se tan sovint aquestes lletres de batalla que no obeïen a qüestions esportives o estrictament d'honor sinó a qüestions que hauria estat més lògic que acabessin davant de la Justícia i per què s'abandonaven abans d'arribar a la batalla? La tesi ressegueix els aspectes legislatius, històrics i de classe social que permeten aventurar una resposta a aquesta pregunta.

El marc teòric

Des del punt de vista de l'imaginari cavalleresc cal destacar dos noms: Huizinga i Riquer, el primer, centrat en la cort de Borgonya, dibuixa una classe social, els cavallers, i una manera d'entendre el món, la cavalleria, que dona alguns dels seus moments més esplendorosos precisament quan veu amenaçada la seva preeminència social tant per l'emergència de la burgesia com per les noves maneres de fer la guerra. Riquer ressegueix minuciosament les traces de la interacció entre literatura i vida cavalleresca i arriba a parlar "d'un curiós procés d'osmosi, ja que si, per una banda, la novel·la imita la vida cavalleresca, per una altra els cavallers imiten la novel·la".

La petita noblesa valenciana, protagonista de les nostres lletres de batalla, ha estat objecte d'estudi d'un bon nombre d'historiadors, entre els quals cal destacar Salvador Carreres Zacarés, Antoni Furió, Agustín Rubio Vela i Carlos López Rodríguez. Dels treballs d'aquests historiadors s'extreu una prosopografia d'aquesta petita noblesa caracteritzada per la bel·licositat, les estretors econòmiques derivades del minifundisme de les seves propietats, la necessitat de traslladar-se a València per estar més a prop de la Cort per obtenir els beneficis econòmics que les terres no els donaven i la seva agrupació en bandositats que originaven continus conflictes bèl·lics que implicaven, d'una manera o d'una altra, bona part de la noblesa.

Els *Furs de València*, els tractats de cavalleria i les obres de Lull i, sobretot, Eiximenis formen el substrat sobre el qual es construeix el marc ideològic d'aquest estament, per al qual l'honor i el prestigi familiar i personal són fonamentals per mantenir el seu lloc a la societat. Dels furs prové la potestat dels cavallers de defensar el seu honor per mitjà de la batalla judicial, en què es considerava el resultat de la batalla com la voluntat de Déu. Els tractats de cavalleria els en proporcionaran el procediment

El gènere epistolar té a l'Edat Mitjana, almenys des de les *rationes dictandi*, una configuració bastant precisa, encara més quan es tractava de cartes en què s'havia de desafiar a mort un altre cavaller i, per tant, els termes i les acusacions

havien de quedar ben clars. Però les lletres de batalla, especialment les valencianes, tenen una característica que fa que ben aviat aquests epistolaris desbordin els aspectes formals: es penjaven a les portes de les esglésies i "pels cantons acostumats de València". Això vol dir que, en la seva majoria, eren unes epístoles pensades per ser llegides i escoltades per tota la població i això condiciona tant l'estil com el contingut d'aquestes lletres.

La metodologia emprada

La tesi està dividida en dos grans blocs: un estudi preliminar que situa els protagonistes d'aquestes lletres en l'ambient de la València del segle XV i que estudia les relacions de parentiu, d'amistat i d'enemistat que tenien aquests cavallers entre si i on també s'estudien les lletres de batalla com a gènere epistolar i com a instrument jurídic; i un segon bloc amb la transcripció dels epistolaris, precedit cadascun d'una introducció que situa els personatges i els fets que s'hi refereixen, cada epistolari, a més a més, va precedida d'un davantal on se n'explica el context i el contingut i se n'assenyalen els detalls més importants. En total s'estudien 40 epistolaris que contenen 354 peces, s'ha optat per anomenar-les peces i no lletres perquè en aquests epistolaris no hi ha només cartes, sinó actes notariais, citatòries, deseiximents, etc.

Per arribar a les conclusions objecte d'aquesta tesi, s'ha fet servir la metodologia següent:

I. Descripció detallada del contingut dels tres manuscrits, tant dels epistolaris objecte de la tesi com dels que no ho són.

II. Transcripció dels epistolaris objecte de la tesi.

III. Elaboració de les introduccions i els davantals de cada epistolari.

IV. Elaboració d'una base de dades de tots els epistolaris valencians, tant dels transcrits per mi com dels que havien estat transcrits anteriorment, per tal de poder recuperar la informació a partir de les metadades següents: *requeridor, request, motiu de la batalla, any, testimonis, procuradors, trompetes, heralds, jutge, lloc de la batalla, nombre de lletres, lloc de signatura de les lletres, intervenció reial, conclusió*. Aquesta base de dades procura una informació molt valuosa a l'hora d'esbrinar les interseccions entre els diferents epistolaris i trobar uns patrons comuns a la seva majoria.

V. Redacció de l'estudi de context i de les lletres de batalla com a gènere epistolar i el seu valor literari.

VI. Paral·lelament a l'elaboració dels punts anteriors s'ha anat llegint la bibliografia necessària per a la redacció de la tesi i s'han efectuat entrevistes amb diversos estudiosos que podien aportar informació i visió a aquesta tesi.

Els resultats esperats

1. Aportar una visió de conjunt dels tres manuscrits de la BNE esmentats que permeti elaborar una hipòtesi plausible del perquè de la seva existència, que expliqui per què la literatura catalana posseeix aquests recopilatoris que no tenen altres literatures europees.
2. Donar una visió de conjunt dels epistolaris valencians que demostrï que tenen unes característiques pròpies, derivades del context precís en què neixen i que els diferencien dels epistolaris catalans, aragonesos i mallorquins que també contenen els manuscrits esmentats.
3. Facilitar als estudiosos l'accés als epistolaris valencians que encara no havien estat transcrits.

2. LLETRES DE BATALLA A LA VALÈNCIA DEL SEGLE XV

L'esperit lleial i generós de la cavalleria feudal dels primers segles postmil·lenaris, i particularment de les croades, havia, per degradacions successives, arribat al XVè segle transfigurat de la seva primitiva i ruda noblesa en un sentiment de zelosa exaltació de l'honor, sentiment doblat d'una susceptibilitat morbosa tan irritable i agressiva, que paradoxalment pot dir-se que era la deshonra de l'honor. Els cavallers, en lloc d'aquell antic coratge religiós dels croats en la guerra i en la batalla jurada dels judicis de Déu, feien ostentació, en llurs combats singulars, d'una bravesa especial, estranya mescla de valentia vanitosa, de galanteria, a voltes cínica, i de misticisme supersticiós. El combatent hi desplega sovint una destra ferocitat, més pròpia del gladiador que no del soldat, i tal hi veiem algun gran requeridor d'armes a ultrança, esgrimidor temible i vencedor implacable de batalles en camp clos, que en l'exercici de la guerra hi fa prova d'una mediocre aptitud i d'una escassetat, si no manca total, de virtuts militars. Es la imatge del cavaller d'honor inflada, símbol del nostre Cornell, tipus exalçat en les contemporànies creacions novel·lístiques del *Curial* i del *Tirant lo Blanch*, severament blasmat, però, de Ramon Llull en el *Libre de Cavalleria*, i amb graciosa causticitat posat en ridícul per sant Vicenç Ferrer.

Lluís Faraudo de Saint-Germain, *Les lletres de batalla de Lluís Cornell i Galceran de Besora*

Esta silueta no es la de un bárbaro violento, ansioso de guerrear por cualquier causa, sino, al contrario, la de un espíritu hechizado por el barroco ceremonial con que la Edad Media ha rodeado y enriquecido el duelo singular, la de un refinado que, sin darse bien cuenta de ello, aprovecha ciertas costumbres e instituciones de su época, las vacía de su contenido real, se apodera de las formas que las revisten i sutilizan, y hace de ellas una técnica para la satisfacción de una vocación profunda e inconsciente: la de la representación, la del espectáculo. ... El enfrentamiento físico era, para él, lo adjetivo del asunto. Lo que su tiempo concebía únicamente como medio o decorado -el ritual preliminar, la teatralidad del desafío y de la lucha- para él significaba el verdadero estímulo, la presa codiciada. Todo lo demás -por ejemplo, el contenido de esos pretenciosos conceptos que en sus cartas manipula como un mago: la honra, el valor, la gloria-, era para Martorell, en su fuero más oculto, el simulacro que le permitía saciar un vicio delicado: el amor de las formas

Mario Vargas Llosa i Martí de Riquer, *El combate imaginario*

Introducció

El dia de Sant Jordi de 1472, el cavaller Miquel Francesc del Miracle es trobà a Saragossa uns coneguts que li contaren com el cavaller Lluís Aguiló de Codinats feia córrer per la ciutat de València que ell li havia trencat la paraula donada. Com sia que l'acusació d'haver trencat la paraula donada era un atac greu a l'honor d'un cavaller, mossèn Miracle se sent obligat a enviar una carta a Lluís Aguiló demanant-li que es retracti d'allò que ha fet córrer i, si no, diu que està *prest e aparellat defendre-us-ho per batalla a tota ultrança, mon cors contra lo vostre*. Així comença l'epistolari entre aquests dos cavallers en què, tot i cenyir-se fidelment a les regles d'aquest gènere epistolar, l'esplèndida llengua de la segona meitat del segle XV desborda sovint la cotilla jurídica i ens regala moments i expressions d'una gran bellesa. Miracle i Aguiló no són, tanmateix, grans literats, com Martorell, ni gent d'una clara formació humanística, com Bernat de Tagamanent o Pere Joan Albertí, ni són dos personatges marcadament salvatges com Pere Pallàs o Pero Maça (no aquell a qui Riquer dedicà una monografia, sinó el seu nét), però he de confessar que, llegides i rellegides les lletres d'aquests epistolaris, m'és difícil establir fins on arriba l'odi que es professen i on comença la retòrica, vull dir quin sentiment autèntic s'amaga sota l'evident formulari amb què son escrites aquestes lletres.

Certament, l'ambient cavalleresc de l'últim terç del segle XV a València no té gaire cosa a veure amb el de la cort de Borgonya que tan bé reproduïx Huizinga. Només cal llegir per sobre el dietari del capellà d'Alfons el Magnànim per fer-nos una idea de les bandositats, de les bregues i dels embolics que hi havia en aquella València. El segle XV a la Corona d'Aragó està atravesat per guerres: a Sardenya, a Nàpols, amb Castella... fins i tot una guerra civil que durà més de deu anys. Els cavallers d'aquest regne estaven avesats a l'ús quotidià de les armes i no només en fets de guerra sinó per defensar les seves propietats, especialment els qui tenien el seu senyoriu al sud del regne, en el que podríem anomenar "terra de frontera". Estaven acostumats a fer-se la llei, molts administraven en les seves terres el mer i el mixt imperi, i se'ls feia molt difícil adaptar-se als usos, llarguíssims i envitricollats, de la justícia ordinària. Alguns, molts, trobaren en les lletres de batalla un instrument per esquivar els litigis davant del jutge, d'altres usaren la batalla a ultrança com una forma de pressió per arribar a acords amb els seus contendents i uns altres, com el cas dels cavallers Miracle i Aguiló, varen fer servir la batalla judicial en el sentit pla que recullen els Furs de València, és a dir, per dirimir aquelles acusacions que no poden ser provades per fets. El primer i el segon cas no són exclusius de València, però s'hi donen amb una profusió que no trobem en cap altre lloc, com es demostra en l'inventari dels epistolaris continguts en cadascun dels manuscrits estudiats. Però al costat d'aquesta realitat especialment valenciana i coetàniament trobem casos com el que s'esdevingué a la ciutat de Barcelona en plena guerra amb Joan II, on hi hagué una batalla entre Rafael de Sant Jordi, cavaller *peamuntès*, i Jaume d'Íxer, cavaller aragonès, on Íxer,

que feia de requeridor afirmava que si algú que fos vassall o servidor del rei Renat volia sostenir que *hagués pus bella anemorada ne pus virtuosa que ell, que qui tant l'amàs com ell, que ell era prest a tota sa requesta combatre'll a tota ultrança*.¹ Un afer que ens recorda més els passos d'armes que hi hagueren al Born amb motiu de la visita de Gastó de Foix el 1455 que no pas els desafiaments valencians de què suara parlàvem.

Què són, doncs, i per a què serveixen les lletres de batalla? Són un instrument, com ho foren des del primer moment, i com tot instrument pot tenir múltiples usos. Pot servir per recrear un món de cortesia que fa temps que se n'ha anat aigües avall o es pot fer servir d'arma contra aquell per qui se sent odi i rancúnia. O pot ser una manera de resoldre un plet, si es té, això sí, l'habilitat de plantejar-lo de manera que no s'hi puguin aportar proves objectives.

Però fins aquí hem parlat més d'història que de literatura. Què fa que des de la filologia ens acostem a aquestes lletres redactades per uns cavallers que si per alguna cosa no volien passar, precisament, era per lletraferits? La llengua primer de tot, la llengua que emergeix vigorosa pels intersticis dels formulismes, com apareix també, com ens ha fet notar Germà Colon, en els Furs de València. Però hi ha sobretot aquesta porta giratòria que s'estableix entre realitat i ficció entre la literatura cavalleresca i els cavallers de veritat que s'imbrinquen de tal manera que hom ja no sap qui imita què, com tan bé ens va saber explicar Martí de Riquer.

No es pot treballar en el món de les lletres de batalla sense tenir la sensació que ja fa molts anys que Martí de Riquer en va marcar el camp i en va dividir les armes, és a dir, en va establir la terminologia i en va construir l'imaginari. Naturalment, abans d'ell, Francesc Carreras Candi, Lluís Faraudo de Saint-Germain i Pere Bohigas van fer aportacions sensates i necessàries però Riquer tenia aquella extraordinària facilitat de construir mons i de trobar lligams entre aquests mons que l'ha fet esdevenir referència inevitable quan es treballa en la majoria de camps de la literatura catalana medieval. Es per això, i per altres raons de caràcter personal, que li he volgut dedicar aquest treball que ell, malauradament, ja no podrà llegir.

¹ Jaume Safont, *Dietari o llibre de jornades* a cura de J.M. Sans Travé, Barcelona, 1992, p. 228.

Context històric

Per a Vargas Llosa, els duels de Joanot Martorell són només una festa verbal i cerimoniosa, una passió subtil, abstracta, inofensiva i picallosa que entén la vida com un joc de regles laborioses i estrictes i que prefereix aquestes regles al joc mateix i als seus resultats. Les lletres de batalla són, doncs, pura retòrica, pur artifici lingüístic i formalista que redueix l'incident inicial, el fons de l'assumpte, a mer pretext dels prolegòmens del combat, que és el que realment importa. Ni l'origen –quasi sempre un afer d'honor– ni el final –el combat, al qual no s'arriba quasi mai–, sinó els preparatius, les paraules injurioses, les fanfarronades, l'orgull, la còlera i la provocació. Tot es consumeix en els procediments, sense arribar mai a la fi. ... Vargas Llosa és un gran escriptor i un analista fi, però no té raó. Ha quedat seduït per les paraules i les formes, però aquestes no s'imposen als fets, com ell suposa, perquè Martorell realment s'ha mogut buscant un jutge per al duel i l'ha trobat en el rei d'Anglaterra, com ell mateix escriu a Monpalau des de Londres el 22 de març de 1438, deu mesos després de la primera carta. Però per aleshores la família Martorell i Joan de Monpalau havien arribat ja a un acord econòmic, sense que ho sabés encara Joanot, pel qual Monpalau pagaria 4.000 florins, una quantitat important, a Damiata. La indemnització econòmica –una conclusió molt poc cavalleresca de l'afer– posava fi a la disputa entre les dues famílies, però, certament, no restituïa l'honor perdut de Damiata, la principal víctima de l'episodi, ja que el seu germà s'havia encarregat d'esbombar la notícia per tota València amb les seues lletres de batalla. De fet, Damiata no es casaria mai.

Antoni Furió, *“Car la retòrica més se pertany a notaris que a cavallers”*.

Pese a los insultos cruzados, pese al dinero gastado y al esfuerzo empleado, ni Tolsà ni Marrades llegaron a enfrentarse en el campo del honor, justo cuando todo estaba preparado. Aunque hubo combates sangrientos, con consecuencias mortales, la intervención de los oficiales reales y la presión de otros miembros de su misma clase impidieron que muchas disputas nobiliarias acabaran siendo insolubles. Los desafíos cruzados entre los caballeros, las amenazas de guerra, las demostraciones de fuerza, las paces, treguas y arrestos, eran elementos de una estrategia más amplia, encauzada generalmente mediante la negociación y los tribunales de justicia. Sólo en casos extremos, las bravuconerías se resolvían en el campo de batalla. Cuando esto ocurría, pese a que los fueros regulaban muy minuciosamente el procedimiento, el armamento y ceremonial para celebrar los combates, se trataba con frecuencia de episodios poco gloriosos: emboscadas, robos y asesinatos arteros cometidos por los vasallos y los escuderos más que por los propios caballeros, que actuaban en la sombra como instigadores, que fueron idealizados por la mitología caballeresca.

Carlos López Rodríguez, *Nobleza y poder político*

El món de la València del segle XV té la sort d'haver tingut i seguir tenint un conjunt d'excel·lents estudiosos que l'han investigat i l'han explicat magníficament bé. Sense els treballs d'Enric Guinot, d'Agustín Rubio Vela, de Ferran Garcia-Oliver i tants d'altres, però especialment de Carlos López Rodríguez i d'Antoni Furió m'hauria estat impossible entendre aquell món i realitzar aquest treball. I d'entre tots he de mencionar sobretot Antoni Furió i el seu article citat més amunt on introdueix dos conceptes que han estat fonamentals per il·luminar el món que envolta els cavallers autors d'aquests epistolaris. El primer, fonamental, la noblesa valenciana, en general, era una noblesa culta, que llegia i que escrivia, o dictava, molt bé, que coineixia el llenguatge curialesc -molts d'ells participaren a les Corts del regne- però també els diferents registres i sabien usar el llenguatge popular d'una manera admirable quan el que es tractava era de provocar l'altre contendent perquè es decidís a anar a la batalla. I això no és només patrimoni de Bernat de Vilarig, segurament el millor dels escriptors d'aquests epistolaris, sinó de Jofre Pardo, del mateix Joan de Monpalau o fins i tot del sanguinari Pero Maça, capaç de fer tallar nassos i orelles als oriolans que es revoltaren i, a la vegada, escriure una prosa ben rica de matisos. Només cal encarar les actes notarials que inclouen alguns epistolaris amb les lletres dels cavallers que contenen aquells mateixos epistolaris per veure'n la diferent qualitat literària.

El segon concepte que introdueix Furió en el seu article és interessantíssim en termes gramscians: encara que la noblesa seguia sent la classe dominant, la seva moral ja no era la moral hegemònica a la societat valenciana del segle XV, "els nous valors a l'alça són els diners i els coneixements jurídics, necessaris per a progressar en l'aparell administratiu de la corona". I apunta encara un altre factor clau per entendre aquests epistolaris: "La majoria dels llinatges de l'estament nobiliari valencià havien ascendit des de la classe urbana i mercantil, la menestralia i fins i tot l'estrat superior de la pagesia, havien aconseguit el seu ascens gràcies als serveis prestats en la cort reial o en alguna de les poques grans corts aristocràtiques". No ho diu ell, però ho afegeixo jo perquè crec que es pot deduir del seu raonament, aquesta nova noblesa, com els nous conversos, era molt més integrista, si es vol, més snob, a l'hora de defensar els valors que havien distingit la noblesa, com l'honor, la sang i l'orgull de classe. Per això, crec, també aquesta voluntat de fer públiques les seves querelles, de penjar-les "per los cantons acostumats de València", com un manera de reafirmar-se i de vindicar la seva noblesa:

... son nombrados, incluso firman, como *militis*, son guerreros descendientes de guerreros, y tienen perfecta conciencia de ello. Su prestigio tiene su pilar fundamental en esta herencia/actividad: las armas, sus armas. El noble tiene la obligación de someterse a los comportamientos que su clase se reserva, entre ellos el código del honor, propio de la caballería. La honra de la familia, su honor, es la manifestación externa de su rol, por ello deben responder puntualmente a lo que están obligados socialmente. El extremado celo por el honor, por el mantenimiento del prestigio de la "familia", conduce inexcusablemente a la agresión, porque los hombres, los guerreros, tienen unos códigos morales excesivamente viriles. La

irritabilidad, su flema, es signo de hombría, más todavía cuando el guerrero obtiene de la violencia el fundamento de su ser. La violencia es una faceta más de su status, quizás la más importante, ya que con ella tratan de demostrar, a su estilo, la superioridad que poseen en la escala social. Su agresión puede perfectamente buscar algún tipo de lucro, pero las más de las veces pretenden restituir, hacer valer su honor, el prestigio de su casa, patentizar su preeminencia social².

Però encara hi ha un altre factor, importantíssim, a tenir en compte a l'hora de dibuixar l'univers que envolta aquests epistolaris: el repartiment de terres fet per Jaume I va dotar la noblesa, llevat d'algunes excepcions, de petits minifundis cada cop més exigus perquè la legítima i les dots els anaven consumint, la nova noblesa compra també senyorijs petits que, amb el pas del temps, originen el mateix problema³. Els nobles ja no poden viure només de les rendes que donen les seves propietats, sovint hipotecades amb censals i, per tant, han de traslladar-se a prop de la Cort perquè el servei al rei era una de les poques fonts d'ingressos a què podien aspirar.

Con frecuencia, la solidez de los patrimonios nobiliarios estaba ligada a la posición política del titular, desde la cual podían aprovechar las oportunidades que se presentaran para el enriquecimiento: la guerra exterior, la adquisición del patrimonio de la Corona, los bienes y derechos de un señor anterior despojado por el resultado de las circunstancias políticas o privadas (confiscaciones, ruina, extinción de la familia, fusión con otra), o directamente mediante la usurpación de los bienes y derechos comunales, de la Iglesia o del realengo. La consolidación de la posición política conseguida, la defensa del status social y de la consideración que llevaba aparejada, el mantenimiento de la casa señorial con todos los gastos añadidos que requería la apariencia externa (que demostraba, como vimos, la pertenencia al brazo militar), los desembolsos por las exigencias de la política exterior de la monarquía y del servicio del rey en la guerra y en la diplomacia, la proliferación y el encarecimiento de los productos artesanales de lujo simultáneamente a la caída de los precios agrarios y del peso de la renta feudal en el conjunto de la actividad económica, la carencia endémica de liquidez, fueron todos ellos factores que desencadenaron un crecimiento del gasto nobiliario a un ritmo más vivo que los ingresos,⁴

Imaginem-nos, doncs, una València que es va omplint cada cop més de cavallers que s'hi instal·len per estar a prop del rei i que han de competir amb altres cavallers que també aspiren als mateixos privilegis reials. Uns cavallers que provenien de terres on estaven acostumats a solucionar els problemes d'una manera, diguem-ne, dràstica i que ara es veien obligats a viure i a convida en els mateixos carrers amb altres membres de la noblesa amb qui sovint tenien ressentiments d'origen familiar o personal, qualsevol guspira pot encendre aquest

² Rafael Narbona, "Violencias Feudales en la ciudad de Valencia", Revista de Historia medieval, 1, Valencia, 1990, pàg. 65.

³ Vg, Carlos López Rodríguez, op. cit., pàgs. 27 i ss.

⁴ López Rodríguez, op. cit., pàg. 135

foc: des del cas de Boïl amb els Tous en què aquell els acusa d'haver-lo escomès amb cavallers amics quan passava per davant de casa seva, als múltiples casos en què es retreuen haver signat contractes "per vies poc honestes", passant pels múltiples casos en què un cavaller acusa l'altre d'haver parlat d'ell en termes poc honestos. I afegim-hi, encara, els problemes de veïnatge que es troben aquests cavallers quan retornen a les seves terres, com el cas de Nicolau de Próxida contra Lluís Cornell. Aquestes raons configuren el gruix dels motius de desafiament dels nostres epistolaris, com es pot veure en l'inventari que es fa en l'apartat corresponent i originaren també les bandositats que assolaren el regne des de finals del segle XIV i durant gairebé tot el segle XV. Els reis van haver d'intervenir molt sovint, tant per impedir les batalles com per aturar les bandositats.

Muchas ordenaciones hicieron los jurados y propusieron a los reyes para la extinción de las bandosidades, pero unas veces por negligencia de los oficiales que las tenían que hacer cumplir y otras porque lo mandado por el Rey era en menosprecio de los «Furs» y privilegios, lo cierto es que no se encontraba el remedio y que a principios de 1401 escribieron los jurados al Rey pintándole con negras pinceladas la triste situación de la ciudad, diciéndole que nunca estuvo tan mal como ahora, donde unos combatían los albergues de sus enemigos y otros mataban a traición a los que creían sus contrarios, suplicando los jurados al Rey que de inmediato castigara a los desobedientes a sus órdenes y tan gravemente alteraban la paz y la tranquilidad de la ciudad, pero que respetara siempre los «Furs» y privilegios del reino, con cuya lesión y desconocimiento de ninguna manera transigirían.⁵

Ferrero Micó introdueix un altre factor clau per entendre tant el fenomen de les requestes de batalla a ultrança com de les bandositats i és que aquests cavallers no actuaven sentint-se fora de la llei sinó emparats per aquesta mateixa llei, ja que els Furs els reconeixien el dret a guerrear entre ells amb l'única condició que abans s'haguessin desafiat⁶. Tant és així que sovint el braç militar en les Corts acusa de contrafur els oficials reials que volien impedir les batalles o les guerres particulars, com en el cas que veurem entre Joan Francesc de Próxida i Pero Maça. Els cavallers per tant, i així ho asseguraran en les seves lletres, fent aquestes accions estaven convençuts d'estar "en mon dret". Això no treu, ans al contrari, com assenyala López Rodríguez que "la nobleza hacía frente a nuevos problemas con las viejas leyes y privilegios conseguidos durante el siglo XIII y las primeras décadas del siglo XIV"⁷, amb les distorsions a l'ordre social que tot això lògicament causava. Així l'any 1446, arran de l'enfrontament entre Cornell i Próxida, el Consell Reial va instar els contendents a resoldre el seu contenciós (una disputa perquè els seus vassalls anaren a fer llenya en terres que Próxida considerava seves i això ocasionà baralles i morts entre els vassalls) per via judicial ja que les lletres de batalla anaven contra la *suprema dignitat i jurisdicció reials* i *eren molt scandaloses e*

⁵ Remedios Ferrero Micó, "Bandosidades nobiliarias en Valencia durante la época foral", *Saitabi*, 35, València, 1985, pàgs. 95-110

⁶ *Furs*, IX, VIII, 14-16.

⁷ López Rodríguez, op. cit., pàg. 39

*perilloses e turbatives del pacifich stament del dit senyor e de sos regnes e terres e dels dits arduus afers en los quals lo dit senyor personalment se troba*⁸.

Fins aquí hem explicat l'ambient en què es produeixen els conflictes entre els nobles a la València del segle XV, aquest context és suficient per entendre les bandositats, però no ho és per justificar la profusió de lletres de batalla que hi trobem, sobretot perquè, com es veurà, la majoria de les causes que les originen provenen de qüestions que clarament s'haurien pogut resoldre per la justícia ordinària. Després els cavallers les disfressen de qüestions de fe per adaptar-les als furs i tenir, així, una causa justificada per mantenir-se dins de "les leys de la terra". Efectivament, com deixa clar la rúbrica XXII dels Furs: *nós ne altre tenén nostre loch no puscam reebre batalla en nostre poder que alcun vulla fer ab altre per asalt ne per voluntat*. I, encara, en el següent fur: *batalla no sia jutjada en alcun pleit, en lo qual la cosa de què és pleit pot ésser provada per leals proves o per testimonis. Car là on prova fall és jaquit a juhii de Déu e de hòmens, si no en cosa de traitió, e ladonchs és acostumat de fer batalla, si les parts s'i acorden*. Un clar exemple d'això que estem dient és la correspondència entre Pero Maça i Joan Francesc de Próxima en què l'origen de la disputa són uns censals que gravaven el senyoriu d'Alberic quan Maça el va vendre a Próxima però el cas pel qual formen batalla no són els censals sinó si Maça coneixia l'existència d'aquests censals quan es va fer la transacció, Maça diu que no i Próxima assegura que és impossible que no ho conegués, a partir d'aquí s'acusen mútuament de mentir i tenen excusa per formar batalla de fe, perquè no hi ha forma tangible de demostrar la ignorància de Maça. Per què, però, preferien sotmetre's als designis de la justícia divina que no pas els de l'ordinària? Riquer a la seva edició de les Lletres de batalla ja n'explica el motiu:

Hem de tenir en compte el sentit classista dels membres dels llinatges de cavallers. Si entre ells sorgia un conflicte -la possessió d'unes terres, els drets d'una herència, la baralla entre escalus d'un i altre, el trencament d'una paraula matrimonial, el rapte d'una dona, etc.-, no es resignaven a portar-lo als organismes normals de l'administració de la justícia, car això suposava de conformar-se amb la sentència d'un jutge que podia no ésser cavaller com ells, i s'estimaven més de ventilar-lo mitjançant guerra privada, que constituïa un privilegi sancionat per velles lleis.⁹

Narbona formula el motiu en termes semblants però apunta a una qüestió de caràcter: "los nobles no podían resignarse a ser juzgados por un ciudadano de clase inferior a la suya, pensaban que los sentimientos de desagrado y de odio nacido de la desigualdad no debían manifestarse en un tribunal de justicia¹⁰". Em sembla convincent el que diu, però no suficient, caldria afergir-hi les dilacions dels processos i els altíssims costos que tot sovint aquests tenien.

⁸ Carlos López Rodríguez, "Guerras privadas nobiliarias y paz pública en el Reino de Valencia, 1416-1458", Historia social, pensamiento historiográfico y Edad Media. Homenaje al profesor Abilio Barbero de Aguilera, Madrid, 1997, p. 644.

⁹ Martí de Riquer, *Lletres de batalla*, op. cit., vol. I, pàg. 10.

¹⁰ Rafael Narbona, "Violencias Feudales en la ciudad de Valencia", *Revista de Historia medieval*, 1, València, 1990, pàg. 80.

De tota manera, tal i com veurem quan analitzarem el conjunt dels epistolaris, molt poques d'aquestes requestes de batalla a ultrança arribaven a la fi, és a dir, amb un dels dos cavallers vençut, desmentit o mort. Això fa pensar que, a més de ser un instrument usat per saltar-se la justícia ordinària, la requesta de batalla a ultrança era feta servir com a mitjà de pressió per a la negociació, entre altres coses perquè l'execució d'una batalla a ultrança podia generar costos molt més alts que la justícia ordinària o l'acord entre les parts. Pensem que qui perdia la batalla havia de sufragar-en els costos originats, tant de desplaçament de tot el seguici, com, sovint, de l'elaboració expressa de les armes, sense esmentar, és clar, que s'hi corria perill de mort., encara que en els casos analitzats aquesta no es produí mai. Pensem només en dos casos, el de Martorell contra Monpalau, els costos de la qual van causar a Martorell que s'hagués de vendre les seves propietats a la vall de Xaló, mentre que Monpalau ho solucionà amb una indemnització a Damiata; o el cas abans esmentat de Maça i Próxita, on aquest darrer va haver de pagar els costos de la batalla i, a més a més, tots dos van haver de fer front a una multa reial de 22.000 florins, una suma molt superior als gravàmens originats pels censals en discussió. Veient aquests casos, és natural pensar que la majoria dels que no tenim conegut el desenllaç acabessin amb un acord entre les parts.

A mesura que va avançant el segle, la pressió reial -que veia amb disgust aquestes disputes perquè entorpien la seva política internacional (de vegades els contendents buscaven com a jutges potencials enemics del seu sobirà, com el rei de Granada o el de Castella) o avalotaven la terra perquè sovint aquestes disputes personals podien acabar en bandositats, recordem que és freqüent que les lletres de batalla acabin amb l'advertència que si l'altre contendent no accepta el repte, el reptador és reserva el dret d'actuar contra ell segons i com les lleis de la terra li permeten, és a dir, actuant contra els seus valedors i les seves propietats- va fer que cada vegada més els cavallers miressin de reconduir les batalles a ultrança en batalles clandestines, encara que poques vegades eren acceptades, per considerar-se poc dignes de cavallers i, sobretot, molt perilloses perquè mai no se sabia si l'altre cavaller compliria la paraula de presentar-s'hi només, posem pel cas, acompanyat d'un escuder desarmat. Aquest precisament és el retret que li fa Joanot de la Serra a Bernat de Vilarig, que es presentà a la batalla secreta acompanyat d'altres cavallers i servents que participaren en la pallissa que va rebre.

I per últim, la raó d'aquestes lletres, aquesta voluntat de saltar-se la justícia ordinària i forçar un acord entre les parts ens subministra també l'explicació del perquè dels tres manuscrits estudiats, plantejats com a manuals d'estil o ars dictandi per a cavallers on, en aquests reculls, podrien trobar exemples i models per confegir les seves pròpies lletres. Una prova d'això és la intertextualitat que hi ha en aquestes lletres. Posaré un exemple: quan Francesc del Miracle escriu una lletra a Lluís Aguiló retraient-li que vagi dient per València que li ha trencat la paraula donada, comença la seva carta amb aquestes paraules:

Per quant les paraules falses enguan de no ben creure als hoïdors no porte[n] e perquè, ab tanta curilitat com són paraules desacompanyades de obres, no penseu

en carregar la honor mia quant vostre parlar reporta si aquelles no acompanyareu del que hobliguat sou fer sostenint o adverant lo que públicament dit haveu, ço és, haver-vos yo rompuda la paraula que us doní...

I ara vegem com comença la disputa entre Bernat de Vilarig i Joanot de la Serra, esdevinguda vint anys abans:

Perquè paraules falses, ab sobreposades colors de vers semblants, errós de no ben creure, a alguns hoïdors de aquelles, no porten, és degut per tal esguart, he per confusió de aquelles, qui les persones ab tals paraules penssa portar a enganossa crehença, se'n mostre lo ver. Perquè yo, Bernat de Villarig, desigós sien vistes per tots nostres differències, e lo ver d'aquelles, dich a vós, En Johanot de la Serra, com aquell qui tals paraules haveu sembrat.

Com és que Miquel Francesc del Miracle de Saragossa estant és capaç de començar la seva lletra de batalla citant gairebé literalment la que va enviar Bernat de Vilarig vint anys abans? La resposta és evident, perquè se'n sabia fragments més o menys de memòria. Perquè l'estil de les lletres de batalla es va construir de les unes cap a les altres, perquè els joves cavallers, com Miracle i Aguiló, no volen només imitar les gestes dels cavallers antics sinó també la manera d'expressar-se en els seus desafiaments.

Personatges i motiu de les batalles en els epistolaris valencians estudiats

La taula continguda en aquest apartat ens permet, d'un cop d'ull, fer-nos una idea bastant precisa de la interacció que hi ha entre els diversos epistolaris. Hi podem veure com cavallers que protagonitzen un epistolari apareixen en d'altres com a procuradors, padrins o testimonis. Això no ens ha d'estranyar, el primer que havia de fer un cavaller quan era request de batalla a ultrança era formar-se un consell "d'entenents" que l'assessoressin en totes les matèries relatives al seu procediment. A mesura que avançarà el segle, davant la persecució d'aquest tipus de batalles pels oficials reials, els cavallers que formaven el consell hauran de fer les gestions que el requeridor i el request no podran fer personalment perquè s'hauran hagut d'amagar per no ser arrestats pels esmentats oficials. Aquesta interacció, aquest anar i venir dels mateixos noms, no es limitava només a aquests afers cavallerescos, hem de recordar que molts vivien en els mateixos carrers de València, havien participat conjuntament en campanyes militars del rei i formaven part del braç militar i, com a membres d'aquest estament, acudien a les Corts que convocava el rei.

Així, per exemple, la família Maça (Pero Maça, el barbut; el seu fill Lluís Cornell; i els seus néts Pero Maça, el de la batalla, i Lluís Maça) apareixen en una quarta part d'aquests epistolaris, ja sigui protagonitzant-los, ja sigui fent de testimonis o de procuradors. La família Pardo de la Casta apareix també en vuit epistolaris, en quatre dels quals Pero Pardo de la Casta.

Aquesta ubiquïtat no és només patrimoni dels cavallers, la trobem també en els trompetes, Joan Díez i Carauig apareixen sovint, i en els heralds, cosa més comprensible en aquests, donat que la seva nòmina era molt reduïda.

Pel que fa als motius que originen les batalles, tot i que després quedaran reduïts a aquelles causes que justifiquen la batalla a ultrança, només 3 fan referència a motius cavallerescos (el de Guillem del Castell i Pere de Cervelló, que volen guanyar els bacinets per donar-los a la seva aimia; el dels germans Fabra al Passo Honroso; i, encara que seria discutible, el de Joanot Martorell i Jaume Ripoll perquè darrera d'aquest hi ha la inducció de Felip de Boÿl per causes que no s'especifiquen). Per tant el gruix d'aquestes querelles tenen el seu origen en litigis familiars (4); enfrontaments entre famílies (6); qüestions d'honor militar i de fidelitat al rei (7); litigis territorials (8); contractacions enganyoses (5); i friccions derivades de la convivència a ciutat i de bandositats anteriors (7).

D'aquests 40 epistolaris, només 9 arriben a tenir jutge per a la batalla, dels quals en 4 s'arriba a un acord entre les parts, normalment forçat pel rei o el governador de València; en 3 les batalles són impedides pel rei o els seus oficials o, en el cas de Vilarig a Granada o Lluís Maça a Perpinyà, no celebrades per incompareixença l'una o per mort, l'altra; i només en dues ocasions s'arriba a la lliça, en la primera el marquès de Ferrara atura la lluita entre Tolsà i Marrades només començar i en l'altra sí que es produí efectivament la batalla, en què resultà vencedor Pero Maça davant de Joan Francesc de Próxita. De la resta, 31 epistolaris si incloem els deseiximents, no tenim constància de com varen finir, tot i que no és massa aventurat pensar que fou per mitjà d'un acord entre les parts i que feren servir aquest procediment per forçar l'esmentat acord i, no podem saber quants, van acabar en res.

TAULA SINÒPTICA

NÚM.	CAVALLERS	MOTIU BATALLA	ANY	TESTIMONIS	PROCURADORS	TROMPETES	HERALDS	JUTGE	NÚM. LLETRES	LLOC BATALLA	CONCLUSIÓ	INTERVENCIÓ REIAL
1	Guillem del Castell	guanyar vostres bacinets per donar-los a ma ayunia	1400		Ramon de Conesa		Aragón	Enric III, rei de Castella	12	Segovia	carta citatòria	no
	Pere de Cervelló											
2	Berenguer Arnau de Cervelló	Montagut acusa Cervelló de no haver tingut cura de la seva germana Alemanda	1402		Pere de Cervelló			Rei Martí	18	la ciutat on sigui el rei el dia assenyalat per a la batalla	carta citatòria	sí
	Pere de Montagut											
3	Joan i Berenguer de Vilaragut	hon diets que vos sots tan antich gentil hom de nom e d'armes com yo o pus. E jatsia clarament les gents tro als animals irracionals sapien lo contrari, emperò dich que vos mentits falsament. En realitat el que hi ha darrera del plet és l'herència compartida de Carrossa de Vilaragut	1407		Ramon Peytavi	Pere Company	Aragó	es batalla secreta, s'hi presenten Jaume d'Aragó i Guillem Ramon de Montcada		Vega de les Fortunes	vg. Article Tomas Martinez	sí. Dicta sentència del plet
	Pero Pardo de la Casta											
4	Comte de Cardona	si vos gosarets metre avant que les paraules que digués contenen veritat, les quals són aquestes: falsa me haja hagut en los fets de vostre pare e vostres, dich que mentits e havets mentit tantes vegades com dites les havets.	1408				Aragó Sicília				No hi ha ni tan sols lletra de batalla pròpiament dita.	no
	Comte de Denia											

NÚM.	CAVALLERS	MOTIU BATALIA	ANY	TESTIMONIS	PROCURADORS	TROMPETES	HERALDS	JUTGE	NÚM. LLETRES	LLOC BATALIA	CONCLUSIÓ	INTERVENCIÓ REIAL
8	Galceran Martorell		1430		Joan Carbonell Pere d'Orta				8		vg. Lopez Rodriguez, p. 210	
	Manuel de Vilanova				Joan de Montagut							
9	Rodrigo i Alfonso de Vozmediano	Els dos germans primers preguntuen als altres dos si és veritat que en una escaramussa amb Pero Manrique van deixar sol l'infant Enric i van fugir a la vila d'Alburquerque	1433		Pero i Francesc Maça de Liçana		Conquista		9			
	Juan i Pedro de la Panda											
10	Pere Daviu	Daviu retreu a Rotlà que el dia abans davant l'església de Santa Clara de Xativa passaren unes paraules entre els dos i que cercaren uns tercers per aclarir qui tenia la raó.	1434		Bernat Agustí Lluís Morello Ramon de Riusech Gracià de Monsoriu Joan de Valterra				8			
	Ausiàs Rotlà				Juan Espejo Lluís del Castellar Batlle d'Oliva Francesc Maça Lluís Cornell							Vg. També Lopez Martínez, p. 218, 280, 325
11	Joan i Pere Fabra	Forma part del pas d'armes del Passo Honroso, "per desig gran que tenim d'exercitar en fet d'armes nostres persones".	1434				Portugal Evora Lleó	Comte de Viana, governador de Ceuta	10		no	
	Suero de Quinónes i Lope de Stúñiga											
12	Joan Tolsà	Marrades li retreu a Tolsà que escampi que els qui mataren Alamí, esclau de Marrades, ho feren seguint les ordres de Tolsà.	1437	Pero Maça de Liçana intervé perquè en el seu palau li és donada la citatòria a Joan Marrades	Joan d'Eixea Pere Pardo Ramon Tolsà Galceran de Castellví Joan de Sant Adrià	Ferrando Climent Garcia		Nicolau d'Este, marqués de Ferrara	21	Ferrara	El jutge deté la batalla abans de començar i ordena fer carta pública en què constés que els dos adversaris havien estat aparellats de combatre a mort i que mai ningú no els pogués retreure res	
	Joan Marrades				Guillem Sanç Francesc de Soler Jaume de Romani Bernat Esplugues Felip de Novals Bernat Despuig	Joan Carauig					vg. També l'afer de Tolosa amb Fabra, López Rodríguez, p. 187	

NÚM.	CAVALLERS	MOTIU BATALLA	ANY	TESTIMONIS	PROCURADORS	TROMPETES	HERALDS	JUTGE	NÚM. LLETRES	LLOC BATALLA	CONCLUSIÓ	INTERVENCIÓ REIAL
18	Jaume de Ripoll	com yo haja hoit dir que vós havets gran desig de aver-vos a fer armes, la qual cosa, si així és, me par vos deu ésser molt agrahit, e més que a quells que-ls ve de natura. Per què yo, havent lo desig que cuyt e-s diu que vós havets, no curant de mirar als, a tota ma requesta vos vull combatre, a peu o a cavall, segons per vostre avantatge o volrets divisar.	1442				Llaunes, porsavant				No hi ha conclusió, de fet, Martorell acusa Ripoll d'haver estat empès a la batalla per Felip de Boil.	
	Joanot Martorell									vg. Lopez Rodriguez, p. 174 i 220		
19	Pere Scorna	Vilanova acusa Scorna d'haver dit que el seu cosí, Jaume de Vilaragut, ha estat cridat per València per traïdor	1443						7			
	Galceran de Vilanova						Gaspar, famul-lo					
20	Ramon de Vilaragut	En Johan de Monpalau, segons yo só ben cert, vós haveu parlat sobre la presó de Vidal de Riusech paraules massa foles volent caregar la honor del seinyor mon pare	1445				València, rei d'armes		1			
	Joan de Monpalau											
21	Francesc Navarro	impossibilitat Navarro de procedir contra Joan d'Eixarch, tan ben protegit pels reis, es desseixi de Joan Alegre per haver estat inductor de les ferides que havia rebut d'Eixarch.	1445		Antoni de Vilaragut Gabriel Navarro		València, rei d'armes		3		vg. Lopez Rodriguez, p. 289	
	Joan i Vicent Alegre				Lluís Pardo Joan Tolsà		Lamies, porsavant					
22	Joanot Martorell	Martorell acusa Ixer d'haver comprat una heretat seva i del seu germà, La vall de Xaló, amb "vies no prou honestes" i que quan el seu germà va anar a reclamar davant del rei el comanador el va fer empresonar	1446		Jaume Martorell Joan de Lladernosa	Joan Carautig	Calàbria		7			Rei de Navarra
	Gonçalvo d'Ixer				Berenguer Mercader Nicolau de Pròxida							

NÚM.	CAVALLERS	MOTIU BATAJIA	ANY	TESTIMONIS	PROCURADORS	TROMPETES	HERALDS	JUTGE	NÚM. LLETRES	LLOC BATAJIA	CONCLUSIÓ	INTERVENCIÓ REIAL
33	Francesc del Miracle	haver-vos yo rompuda la paraula que us doni del avieguo	1472	Pere Pallars Melcior de Vilanova Miquel Joan		Joan Díez						
	Lluís Aguiló de Codinats			Joan de Gualiano Eiximèn Pérez Escrivà							vg. Lopez Rodriguez, p. 362	
34	Lluís Maça	he haüda huna letra de Johan Guerau per la qual me havissa que jents de don Lois haurien levada huna dona de Johan Guerau, jermà seu, forctivolment.	1472		Carrós de Vilaragut Baltasar Lladró Guillem Mascó Crespi de Valldaura	Joan Negrapont		Joan II	25		Lluís Cornell mor abans de poder-se celebrar la batalla	
	Galeeran de Besora Leonard d'Alagó i germans mossèn Carroç	vos dziemos que si haveys dicho ni dezís que nosotros ni qualquiere de nosotros ni nuestros antepasados seamos traydores vos dezimos que mentís e mentireys quantas vezes lo direys				Antoïguo de Ana Antoni Argillaga						
35	Joan Roís de Corella, bastard	si vós guosareu defendre que los dits contractes per vós fets no sien tals com yo desús he dit e per los ententents que han part en jentilea per aquells no siau hagut per no bon cavaller dich que mentiu e mentreu	1473		Antoni Francesch Joan d'Ixer Antoni de Tous Lluís de Queralt	Martí			5			
	Lluís Cornell Boil de Lladró					Joan Díez				vg. Pastor Zapata, p. 440-41		
36	Jaume Garcia d'Aguilar Miquel Jeroni d'Aguilar Francesc Jeroni d'Aguilar	cartell de pau	1480						1			
	Montagut de Montagut											
37	Lluís Pallàs de Vilanova	1. que vós dieu e adverau que la judicatura de qui té millor dret en lo bescondat de Xelva pertany al Justícia d'Aragó e no al governador de València 2. yo us defendré la falsa culpa que donau al senyor bescomte, mon pare, e a don Baltasar, mon honcle, e a don Pedro, mon germà, e a mi de aver donat erbes a vostra muller per la qual sia morta ella ab dos fills	1482	Jofre de Tous Jaume Pertusa Joan Marrades Gaspar de Castellví Lluís de Montagut Perot Lluís d'Almúnia	Joan de Gaiano Montagut de Montagut Lluís de Vilanova Jofre de Monpalau	Martí Alonso			11	Pallàs és senyor de Cortes segons Pastor Zapata, p. 444		
	Eiximèn d'Urrea				comte d'Oliva	Arax de Vila Elig Faraix						

NÚM.	CAVALLERS	MOTIU BATALLA	ANY	TESTIMONIS	PROCURADORS	TROMPETES	HERALDS	JUTGE	NÚM. LLETRES	LLOC BATALLA	CONCLUSIÓ	INTERVENCIÓ REIAL
38	Perramon de Monsoriu	Monsoriu vol saber si les coses que li ha dit el seu alcaid que Millà ha dit d'ell són certes.	1484		Jofre de Borja	Joanot Martorell, fill de Galceran Martorell			5	Se citen a batalla secreta.		
	Joan del Millà											
39	Pero Maça de Liçana i Rocafull	Joan Francesc de Pròxita recrimina a don Pero Maça de Liçana que li haja ocultat l'existència de censals amortitzats o «perpetuals» sobre la baronia d'Alberic i Alcosser	1486		Joan Sanç Gisquerol	Antoni Romeu			13			
	Joan Francesc de Pròxita											
40	Ramon de Vilanova	Són uns deseiximents i no hi apareix la causa, encara que segurament devia estar relacionada amb l'apropiació de les baronies d'Atzeneta i Pego per part dels Borja a la mort de Vidal de Vilanova, com a restitució de la dot de la seva dona							1			
	Ramon Castellà Ot de Borja											
41	Model de requesta de batalla								1			

3. ORÍGENS I PROCEDIMENT DE LA BATALLA A ULTRANÇA

com Déus plaurà que haja trobada plaça, vos faré saber: “veniu, cavaller, veniu a la batalla”

Francí Desvalls a Johan de Boixadors

Orígens de la batalla a ultrança

La batalla a ultrança tal i com apareix en els nostres epistolaris és una derivació, o segons com es miri un reformulació, del judici de Déu o ordalia. Tot i que, segons Carreras Candi, cal diferenciar-los perquè les regles particulars de la batalla a ultrança no s'ajusten a les del judici de Déu. El primer testimoni que en tenim a la Corona d'Aragó, o per ser més precisos al comtat de Barcelona, ens el dóna Ferran Valls i Taberner:

El comte Bera de Barcelona, visigod de nacionalitat ... fou acusat de traïció per un coterrani seu anomenat Sanila, davant l'Emperador Lluís, en l'any 820. L'inculpat tractà de vindicar-se sostenint la seva innocència per mitjà de combat judicial, en el qual lluità amb el seu reptador. Bera resultà vençut i fou declarat, per tant, culpable del delictes que li era imputat¹¹.

Diversos usatges reglamenten el duel judicial com a forma particular del judici de Deu i són molts els que faculden l'exercici de la guerra privada. Per exemple:

1 Antequam “usatici”,
 21 De batalya com de éser asegurada,
 32 de cels qui lexaran lur senyor en batalya,
 33 de cel qui son senyor desfia,
 37 si alcú és reptat de baiya,
 39 d'ome qui és reptat de potestat,
 40 de tot mal, que sia redert entre home i senyor,
 49 de senyor que nega·l feu a son cavaller,
 43 de pau e de treves,
 54 los camins per mar e per terra són de la postat,
 55 com la postat deu aver ferma fe e drete veritat,
 61 que nuyl hom no requira son senyor,
 69 de cel qui·s met en aguait per treva de senyor,
 76 que nuyl hom no faça justícia sinó la postat,
 80 de treva donada, que sia guardada,
 93 com tot mostrador deu trer a ver ço que mostra,
 102 com tot hom deu tenir pau a la postat .xxx. dies pus l'aura acuyndat,
 105 d'ome qui acuynde son senyor
 115 de treva de senyor com sia fermament tenguda.¹²

¹¹ Ferran Valls i Taberner, “Notes sobre el duel judicial a Catalunya”, Obras Selectas de Fernando Valls-Taberner, Barcelona-Madrid, 1984, vol. II, pàg. 51.

¹² Cito els usatges segons l'edició de ENC a cura de Josep Rovira i Armengol, Editorial Barcino, Barcelona, 1933.

El procediment de la batalla a ultrança

El procediment de la batalla a ultrança varia segons els tractats. Així si mirem el cas dels Furs de València veurem que hi ha tota una rúbrica, la dotzena del llibre IX, dedicada a les batalles, comento a continuació els furs que més interessin a l'objecte d'aquest treball:

I El rei no pot acceptar batalla privada que es vulgui fer “per asalt”, és a dir, sense causa, aquí hi entrarien les sol·licituds del que Riquer anomena les “batalles deportives” ni per voluntat.

II Batalla no ha de ser acceptada si la seva causa es pot provar per “leals proves o per testimonis”. Només on manquen proves es deixa al judici de Déu i les seves causes només poden ser per motius de traïció.

III, IV i V Els cavallers només poden combatre amb cavallers.

VI El senyor no pot desafiar el seu vassall, ni que sigui per traïció.

VII La Cort assumirà les despeses de la lliça i escollirà els fidels que han de vetllar perquè tot s'esdevingui bé. Mentre duri la batallà ningú no podrà parlar ni fer senyals, sota pena de la vida. (Així ho reclamarà Joan Francesc de Próxima en el seu combat amb Pero Maça).

VIII Els combatents a cavall duren dues espases cadascú i dues maces i ausberg amb capmall i calces de ferro; també escut i llança i capell de ferro. No poden portar coltell, ni misericòrdia, ni cap altra arma. Ni poden posar sucre candi en cap lloc de l'escut, ni cap fórmula màgica, ni cap invocació, ni oració, ni pedres precioses, ni cap altra maquinació.

IX La batalla només pot durar tres dies i els batallers en sortiran i en tornaran a entrar amb les mateixes armes. I la cort els menarà a diferents cases i ha de vetllar perquè no mengin junts, ni jeguin i les nafres no els seran guarides, ni ningú podrà parlar amb ells.

X El bataller que surti del camp o que digui “vençut”, o que mori en el camp, serà considerat perdedor.

XI Si el bataller treu fora de la lliça el cap o algun membre, no per això s'ha de poder ajudar d'aleshores ençà d'aquells membres.

XIII El bataller que serà vençut perdrà les penyores (400 morabatins) que es repartiran a raó de una quarta part la cort i la resta el vencedor. Haurà també de pagar les despeses fetes per l'altre contendent.

XV Cap cavaller ni escuder que estigui presenciant la batalla podrà anar a cavall ni portar cap arma.

Els furs XVII a XXII descriuen com ha de ser la lliça on combatran els batallers.

Els furs XXIII i XXIV especifiquen el jurament que han de fer els batallers: “Yo aytal jur que fermament deman e defén veritat e dret, axí Déus m'ajut en aquesta batalla e·ls Sants Evangelis de Déu” . També preveu el jurament per al campió que combat en nom d'altri: “Jo aytal jur que fermament aquest qui yo fas la batalla demana dret e veritat, axí Déus m'ajut en aquesta batalla e·ls Sants Evangelis de Déu”

XXVII Si el reptador no venç el reptat en tres dies, el reptador s'ha de donar com a vençut i condemnat.

Veiem, doncs, que, pel que fa al procediment, els furs sobretot regulen les matèries sobre les quals es pot formar batalla: casos de traïció, on s'ha d'incloure el trencament de la paraula donada, sempre que aquests no es puguin demostrar per mitjà de proves. I regulen també l'establiment de la lliça.

El tractat *De batalla*¹³, atribuït al canonge de la seu barcelonina Pere Albert, està fonamentat en els Usatges. Estableix els casos en què es pot admentre la batalla: *que bataya no.s deu fer per volentat mas per necessitat, quant la cort conexerà que.l reptament és tal que bataya se'n deja fer, so és per bohia, o per treves trencades o per trahició i limitat a la inexistència de proves: deu hom recórrer al juý de Déu com prova d'òmens falex.*

És més específic que els Usatges pel que fa a la formació de la causa:

Lo reptament que.ll reptador farà deu ésser breu e pla, e deu contenir lo fet per què la fe fo promesa, e deu contenir lo fet per què la fe fo trencada, e en què és trencada, e les altres raons segons que.l reptament és.

Lo reptat deu respondre breument e pla e sens tota condició a excepció, atorgan lo fet o negan clarament. E con lo reptador e lo reptat se sien avenguts dels mots, atorgan o negan, si el reptador pot provar son enteniment per bones cartes o per leals testimonis, sia rehebuda la prova, e la batayla no sia jutjada, segons l'usatge contengut en aquell usatge Qui se sciente. E si provar no pot, sia jutjada la bataya, cor lavors deu hom recórrer al juý de Déu com prova d'òmens falex.

El jurament també és més ampli que el dels Usatges:

Jo Aytal, jur que açò de què he reptat Aytal és veritat, e que ho menaré, e e·l camp no metré coltell, ne misericòrdia, ne alena, ne agulló ne neguna manera d'armes sinó aquelles que acostumades són de metre, so és, asberch ab capmayl e ab calces de ferre, e escut e lança qui no sia emplomada, e capel de ferre, e dues maçes e dues espaes; e en neguna de les maçes no aurà aguyló, ne serà plegadiça, ne·y metré armes qui ajen vertut ne nòmina, ne péra preciosa, ne breu, ne portaré sucre candi.

Com també ho és la disposició de la lliça i el paper que hi ha de fer cadascú:

Con los batayers deuran entrar e·ll camp, a cada cantó del camp estia una crida, qui fortment e sovén crit que negú no gos fer, mentre la batayla·s farà, negun senyal de paraula ne de fet, ne ab mà ne ab res; e qui ho farà, aquí matex sia pres per lo veger, e sie punit a coneguda dels prohòmens.

E negú no·s gos moure a pendre altre si no solament lo veguer e aquels qui ab lo veguer seran armats, per ço que ravata no s'i puscha moure. Et si negun s'i mourà a pendre altre o aquests emfora, sia pres per lo veger e per aquels qui ab él seran armats, e sia punit a coneguda dells prohòmens.

Los feels que estaran e·l camp reheben los bataylers, e·ls uns dels feels tenguen la ·i· dels bataylers, e·ls altres tenguen l'altre, e partesquen lo sol enaxí que

¹³ Cito aquest tractat i també el de Pere Joan Ferrer a partir de l'edició d'ENC a cura de Pere Bohigas, *Tractats de cavalleria*, ed. Barcino, Barcelona, 1947.

egualment vengua a cascun dels batayllers al començament, en guisa que no dó més a la cara que la ·i· que a l'altre.

E cant lo sol auran axí partit, posen la ·I· en dret del altre, e, enans que·ls lexen anar, los feels demanen a aquell que tendran cascun, si cavalquen bé ne si són arreats. E si queren boure, donen-li'n; e si la ·i· no·n quer, donen-ne a aquell qui·n quer.

Los feels pensen egualment de menjar e de boure dels cavalers e dells cavalls entrò al matín que hom los torn e.l camp ; e no pensen de les naffres de negun a curar, ne dels cavalls. Axí con egualment e ensemps los trasqueren del camp, que egualment e ensemps los hi tornen e posen-los en aquell loch, e axí con los trobaren com los partiren. E axí o façen tots dies destrò la batayla sia partida.

Si alcun dels bataylers tolrà o emblarà alcuna de les armes a l'altre e les gitarà part les barreres del camp aquel, les armes no·y tornen puxes. Encara, si a negun dels batayllers cauran armes, o l'altre batayler les farà caer part les barreres del camp, aqueles armes no·y tornen puxes, ne aquell no les puxa cobrar.

Si alcun dels batayllers firén o colpajan, ell emperò tinén les armes, passarà part les barreres alcuna part de les armes que tendrà, aquella part que passarà part les barreres no li deu ésser toltà; cor no és raó que pus ell tenga les armes e.n sia senyor, si combatén e firén o colpejan alcuna part de les armes passarà part la barrere, que per açò li toyla hom aquela parte

Encara, si el bras, o la mà, o la cama, o encara lo cap de la ·i· dels bataylés exirà part los pals o les barres, no li tola hom açò ne sia empexat que d'aquells membres no.s pusque defendre e ajudar contra son adversari, pus tot lo cors de fora lo camp no és.

Lo reptat deu tenir camp per III dies, ço és a saber, del sol exit tro que.ll sol se pon, e no plus. E si enfre aquests III dies lo reptador farà dir al reptat que vençut és, o que.s ret al Temple o al Espital o a altre orde, a orda dels fels, e·l farà exir del camp, o·l auçiarà e.l camp, lo reptat deu ésser jutjat per vençut, e.l reptador qui vençut aurà deu conseguir e guaniar son plet, ço és, ço per què lo reptament fo, e deu-li ésser esmenat tot lo mal e.l don que en la bataya aurà pres, axí en perdiment de coses con en cura de naffres, e en messions de metges, com en altres messions que en la batayla aurà fetes; e deu-li ésser defenit per lo vençut tot 10 lo mal que.l vençedor aurà pres en la batayla, segons que.s conté en aquell usatge qui comença: "Batayla per açò és fermada per penyores...".

E si.l reptat se porà salvar e.l camp per los demunt dits III dies, sí que no exirà del camp ne·y serà mort ne vençut, axí con demunt és dit, à guanyat son plet, ço és aquel, o de què, era reptat; e deu ésser desreptat en cort, axí con avia estat reptat. E deu-li hom desfer totes les messions que per raon d'aquel reptament o de 1a batayla aurà fetes, e esmanat tot lo don que en la batayla aurà pres.

El Sumari de batalla a ultrança de Pere Joan Ferrer és fet per un cavaller i no per un jurista i, per tant, com apunta Pere Bohigas s'interessa molt més pel fet d'armes que no pas el tractat de Pere Albert. Això ho notem ja en l'aclariment que fa que tot i que les lleis reservin la batalla a ultrança a uns pocs casos molt determinats, la pràctica entre cavallers l'ha estès a altres circumstàncies per ser més l'ànimo lur inclinat ab armes que en altra manera lurs diferències aclarir s'à pres entre aquells hun costum, qui vuy té força de ley, per on tal batalla entre aquells és permesa, no atorgant per açò libertat als qui sens licència de llur príncep combatre no poden, mes en aquells a qui és consentida.

En el capítol primer especifica que la batalla a ultrança s'ha de tractar per paraules de present, és a dir, cara a cara o bé a través de cartells. I diu que la forma de requeriment ha de ser *Vós m'aveu fallit en tal cosa* i especificar-la; l'altre ha de respondre *Yo.us dich que no dieu ver* o bé *Mentiu*. Afegeix que aquesta resposta de "mentiu" és suficient i satisfà l'acte de traïció. Estableix també, i això és molt important, que tot cavaller qui promou batalla formant querella és requeridor per *quant és actor de aquella, e sens necessitat de la honrra sua tracte e promou la batalla. E axí com vocable de "mentir" satisfà a tot crim inposat, axí lo cavaller de la batalla formant qüerel·la és de tanta força, que lo qui primer la promou és actor de aquella, e per ço requeridor*. Per esquivar aquesta contudència amb què Ferrer fixa el paper de requeridor, els cavallers, com veurem, l'acostumen a posar en condicional: "si vós em dieu tal cosa, jo us diré que mentiu".

En el segon capítol, estableix que quan el repte es posat "en paraules de present" *deu lo reptador lensar guatge al reptat en senyal de les paraules de què l'inculpa; lo qual guatge lo reptat no deu pendre fins sien de acort de qüerel·la*, que és exactament el que fa Lluís Cornell quan Galceran de Besora, davant de la Seu de Càller, li llança el seu guant com a gatge. El gatge, segueix dient Ferrer, ha de ser conservat pel request fins el dia de la batalla, en què l'ha de lliurar al rei d'armes perquè el restitueixi al reptador. Per això Cornell amenaça Galceran que si no accepta la batalla en els termes que ell proposa es penjarà el guant de Besora en el vestit com a prova del seu falliment. Naturalment, que el repte sigui posat presencialment no estalvia els contendents de fixar tot el procés a través de lletres.

En el capítol quart estableix l'ordre que han de tenir les lletres: *l'orde dels cartells ha ésser lo més breu que.s pugua, ab paraules limitades, posant lo reptador la qüerel·la sua clara e afermativa, dient: "Yo dich que vós me haveu fallit en tal cosa"; e té a dir lo falliment qual és, e en quina forma fonch fet. E lo reptat deu respondre: "Vós no dieu ver", o "Mentiu", segons la calitat del crim inposat*. Estableix també, i això és molt important, que el procés s'ha de mantenir sobre la querella inicial i no es pot canviar a no ser que en sorgeixi alguna de major importància. Veurem que aquesta és una tendència constant en la correspondència estudiada i com s'acusen els uns als altres de voler canviar de querella al mig del procés. Tal i com diu Ferrer: *, car moltes voltes se segueix que hom no té bona qüerel·la en la primera e ab contrarietats de paraules ne surt alguna altre, com és dit, qui és de major importància, y en aquella hom la té bona, y és gran discreció en tal cas mirar tot son avantatge*.

Però cal mesurar, diu Ferrer en el capítol cinquè, l'ús de la paraula "mentiu" i circumscriure-la al cas de la querella perquè, si no, l'altre ho pot aprofitar per formar querella nova, com va passar en el cas entre Lluís Pallàs de Vilanova i Eiximèn d'Urrea, que van començar per l'acusació d'apropiació indeguda d'unes propietats del pare de Vilanova, van seguir per una acusació de covardia de Pallàs en aquells fets i van acabar formant-la per l'acusació d'enverinament de la dona d'Urrea per part de la família Vilanova.

En el capítol sisè estableix que *tot reptat és deffenedor, e té de son dret, per entigues leys e costums, divisar la forma de lla batalla, com és a peu o a cavall, e les*

armes, e cercar jutge qui ls tinga la plaça ; o à facultat, si s vol, de donar lo càrrech al requeridor.

En el capítol setè estableix com s'han de divisar les armes *que sien tals quals ésser deuen, e tant cavallerívols com fer se pugua, car altrament fan gran càrrech a qui les divisa, per quant asenyalen no voler batalla.*

En el capítol vuitè estableix que si els cavallers no es posen d'acord en els papers de requeridor i request poden buscar un jutge que, a la vista dels seus cartells, estableixi el paper de cadascú.

En el capítol desè estableix que qui ha d'anar a cercar jutge que els proporcioni la plaça segura cal que ho faci *si és acte de trasió o de fe, a son senyor natural; si és per altre cas, a senyor estrany.* És a dir, seguint el test dels Furs, si la batalla és per necessitat, cal que el jutge sigui el senyor natural; si és batalla voluntària, que no sigui per traïció, s'ha de buscar un altre jutge. Tindrà espai de sis mesos per trobar-lo i, en cas que el senyor li denegui la plaça, haurà de demanar acte públic conforme això ha estat així.

El capítol onzè estableix com ha de ser la lletra citatòria del jutge i els guiatges de què els ha de fornir. I s'ha de fer acta notarial del lliurament.

El capítol tretzè informa de què s'ha de fer si, anant al lloc on els ha citat el jutge, es troben amb algun inconvenient: *fassa fer actes auctèntichs e tan provables com fer se pugua, trametent aquells al senyor qui ls té citats per a la batalla, perquè sia auctènticament certificat de la causa que l deté en no poder ésser a la jornada.* Recordem, en aquest punt, el cas de Bernat de Vilarig, que va rebre una emboscada quan es dirigia a Granada a lluitar contra Gómez de Figueroa i, malgrat que va trametre a Granada el seu herald, aquest no fou acceptat per la gent del rei de Granada, que s'havien compost amb Figueroa.

Els capítols disset a vint-i-dos fixen el comportament dels dos cavallers des que arriben a la plaça fins al moment de la batalla, especialment important en aquest punt és com s'han de comportar els cavallers quan es presenten davant del jutge i com s'han de comportar si, per casualitat, es troben tots dos pel lloc on han estat citats, que s'han de saludar *ab continença alegre e esforçada.*

El capítol vint-i-quatre -el vint-i-tres parla de l'elecció del padrins- estableix com han d'entrar els contendents en la lliça, el requeridor per la porta d'orient i el request per la d'occident, on hi haurà també els seus pavellons.

Acaba el tractat en el capítol vint-i-cinc on Ferrer afirma que, com que la forma de la lliça pertany al jutge no vol entrar en massa detalls, tot i que recomana que aquesta sigui quadrada i de tres palencs. I afirma que, a partir d'aquí, *lo restant remet a la virtut e ànimo llur e al ben obrar de ses mans, per hon lo premi de la victòria se alcança.*

Gabriel Turell a *Arbre d'Honor*¹⁴ estableix quines són les set honors del món, de les quals la primera és la batalla a ultrança. Diu que aquesta no es pot causar sinó per dues coses: reptant o “enculpant” i, segueix, aquesta culpa surt per tres coses: *la primera, per vergonya feta; segona, per danyada dat; tersa, per malvestat acusada. E tota carella à ésser causada per hu de aquests caps.* I explica que no es pot fer per altra raó perquè *és l'acte final de la honor, per so és limitada en no poder-sa executar sinó per fet propi en falliment de provas; cosa seria voluntària voller combatra cosa provada. Per so los prínceps tal orde han mesa.* Vegem com argumenta, en aquest sentit, Joan de Corella en el seu epistolari amb Lluís Cornell Boýl de Lladró:

Al·legau més avant en dita vostra letra que batalla no és admesa sinó en defalliment de prova, e per quant la mia requesta, dieu, es per causa de aquells cartells e contractes que vós haveu fet ab lo spectable senyor comte, mon pare, los quals se mostren per actes públichs, vós degudament refusau ma batalla; a què us responch que si vostre flach e vençut ànimo ans de entrar ab mi en la liça vos fa atorguar la querella per què yo us vull combatre, ço és que los contractes que vós haveu fet ab lo dit senyor comte sien falsos, usuraris, cautelosos e enguanosos e per aquells siau tengut per no bon cavaller, com en ma primera requesta de batalla se conté. Es veritat que en tal cars batalla entre vós e mi no hauria loch perquè seria de cosa provada e confesada per vós, mas per quant per la lectura e tenor dels dits contractes no·s pot clarament conèixer la falsedat, usura, enguan e cautela que en aquells haveu usat e de què yo us enculpe e vós neguau, com en aquells no y sien nomenades ni scrites nengunes de aquelles particularitats que·ls fan fraudulentos e mals, com és venda de falsa mercaderia, usura secreta, moneda no rebuda, de la qual en los dits contractes lo feu deutor, com si en aquells fos declarat notori nengú no u haguera rebut. Per tant és ver dir que batalla hauria lloch pux la veritat de ma querella per los dits contractes no·s declara, ans és cosa amaguada e no provada, car ací no debatem lo senyor comte si us és deutor o no, lo que per los dits contractes se pot mostrar, sinó de la falsedat, enguan, usura e frau ab los quals los dits contractes per vós són stats causats e fets.

Turell explica també el perquè del nom de “batalla a ultrança” i en dóna quatre raons: que és de querella pròpia, és a dir, que no es pot combatre a través d'un altre, per això la fórmula de la querella conté l'expressió “mon cors contra lo vostre”; que s'entra en ell amb fi certa i sabuda, és a dir, que un dels dos ha de restar vençut, desmentit o mort; que res batallant no és salvat en ella; i que la seva fi és desdir o morir, que sembla una mica redundant amb la segona.

Fixa també la fórmula de requeriment de batalla a ultrança:

Lo qui acomet de batala, en aquella met nom de ulltransa, de forsa à scriura seg[u]int las calitats e reglas que tal batala requer, dient: “Ho fer lo meu cos contra lo vostra e fer-vos atorgar yo dir veritat hi vós sostenir falsia, ho dexar-vos mort en lo camp.” Ab aquest dir s'acompanya lo nom de ulltransa hi resta obligat lo qui-comet. No dient las dites paraulas e prenent-sa la plasa, lo jutya no·s obligat en fer complir acte [n]ingú, pus sa persona à presentada.

Estableix, com ja hem vist en Ferrer, que la batalla es pot iniciar tant presencialment com a través de cartells i la necessitat de llançar un gatge quan el

¹⁴ Cito aquest llibre a partir de l'edició de Cecília Burgaya a ENC, editorial Barcino, Barcelona, 1992.

requeriment es fa de forma presencial. Especifica que la lletra tramesa ha de ser partida per ABC -és a dir, el cartell de batalla havia de contenir dues còpies idèntiques de la lletra separades per les lletres ABC que es partien per la meitat per autenticar les dues còpies-, subscripta de pròpia mà i segellada amb el segell de les seves armes. Diferencia les batalles entre forçades i voluntàries:

són dos batallas, sivil he criminal, he altrás dos, forsada e voluntària. A la forsada s'à presentar la vida, honra e l'ànima; lo jurement per ella, las armas per la honra, la persona per la vida; e aquesta és la criminal, qui lo seu nom és hultransa, e deguna cosa no·l pot aturar. ¿Dins ella no metrà tot so que netura e grau de jentileza hi consent? En la sivill no s'i pòrtan armes de honra sinó aquellas del batallar, e si és voluntària los qui semblants armas pòrtan dèuan defendra que en tal trespàs no·s mòstran per acusar vergonya asdevenidora ho fer levar acta que no consèntan; asò·s de molts qui acomètan sens causa deguna e voluntàriament arísca perill.

Fixa que al defenedor o request li correspon l'elecció de les armes i de la plaça, és a dir, del jutge. *Aquesta consideració las leys humanas han haguda per aguollar las fúrias dels requerints, que si tal costuma no era, los grans e forts dels altres pendrían aventaya.* I assegura, també, que les batalles a peu són més honrades que les que es fan a cavall perquè l'acte és atribuït a la virtut només del cavaller i no a l'ajuda d'un altre. Recordem com Joanot de la Serra li reclama a Bernat de Vilarig de canviar la batalla a cavall per batalla a peu per tal *comper més fer la honor nostra e fer que tota nostra batalla se haja atribuir complidament a vós e a mi, no participant-y en res un incensat animal que seria lo cavall, que vullau haver per bé, pux tan granment milorau, solament mudar que, axí com dieu a caval, que·ns combatam a peu.* Recordem també com en el combat entre Pròxita i Maça l'infortuni del primer es degué sobretot al mal comportament del seu cavall.

Afegeix Turell que el qui està en aquesta obligació de batalla a ultrança ha de buscar consell en els seus amics *mirant lo discuç que tal feyna requer.* I ha de triar dos padrins que siguin disposats, aptes i experts en tals coses i elegir dos armers prudents i concertar un mestre d'armes per exercitar-se.

Fa també una apreciació interessant pel que fa a la batalla de fe: *reptament de fe no·s pot dir ni entendre entre particulars, reptant la hu [a] altre de fe entre ells dade, sinó aquella que hom té sarvar a son senyor. Per ço és dita fidilitat de vassal a senyor; per tal sguart causaren la dite talla.* I diu, també, que aquell qui posa nom d'ultrança a la seva querella l'ha de formular de manera clara i concreta, per fets i no per opinió i, un cop establerta, no es pot variar, a risc que l'altre no vulgui seguir, perquè aleshores esdevé querella voluntària. Explica què vol dir tenir "plaça segura", que el jutge vulgui batalla criminal, és a dir, que batallant s'arribi a la fi "que és desdir o morir".

Afegeix Turell una cosa molt important a l'esguard del que va passar en la batalla entre Maça i Pròxita:

Si lo jutge, batellant, se pren la plassa mogut de compeció, los padrins de la hu hi altra se dèuan lensar dins la lissa e saber lo cas per què cessa tal batalla. Los padrins del requeridor toca a ells fer la istància, car los altrás solament mirar hi deffendra; si no podían obtenir del jutge la honor per lo requeridor, no dèuan

jamés consentir, levar acte del contrari, e, segons los cassos requieren, ésser los avisaments hi respostas.

Veurem com en el cas al·ludit els padrins de Próxita no van actuar de tal manera i van deixar que sortís sol de la lliça sense reclamar res al senescal.

Inclou també Turell en el seu llibre un parell de formularis de com s'han d'escriure les lletres de batalla tant per part del requeridor com del request. La del requeridor inclou la fórmula coneguda com a canònica:

prenent-vos querela de batalla a tota ulltrança si gosau sostenir que vós, com a malvat cavaller, tals obres aquella jornada malament e ab tota culpa vostra axecutàs; **fent-vos atorgar yo dir veritat e vós sostenir falcia o dexar-vos mort en lo camp. Tenint sperança en Déu omnipotent lo beneventurat sant Jordi de vós obtenir victòria**, dant-vos facultat de alegir plaça; e tots drets com a deffenedor vos sien atorgats.

La fórmula del request que proposa Turell varia considerablement de les que veurem en els nostres epistolaris on són pràcticament calcades de la del requeridor:

Vahent yo la culpa per vós com a maliciós cavaller falçament me posau, no m'atur de acceptar vostra betalla e deffendre-us ma honor, retenint tots drets ésser-me atorgats com a deffenedor, e del desig que mostrau siau complidament acompenyat.

En la mateixa lletra, segons Turell, cal que el request divisi les armes i anunciï la seva recerca de jutge.

Per últim, inclou un formulari per als deseiximents:

Que degudament e ab l'orde entre cavallers acostumada nostros fets saguesquen. Vahent yo, mossèn Tal, qual intenció teniu e aquella ab millors mitjans que fins aquí no haveu provats pugau axecutar, me desisch ensemps ab mos veladós de vós e de aquells valedors qui en vostra letra se assenyallaran, persones, vessals e béns vostros e llurs, passats los v dies per jantilesa dats, de offensa ni damnatge fet, tinguts no us siam de nostra voluntat, fem-vos cert que glòria és al cavaller ses obras ab spasa en mà sien judicades.

Trametent la present per Tal, trompeta, a relació del qual staré, partida per A, B, C, sotsscrita de la mia mà hi de mos velladós, les armas posades per sagel.

Atant del mes e any.

A partir d'aquí, vistos els tractats anterios podríem establir quins són els passos del procediment de batalla a ultrança:

1. Tramesa de la lletra de requeriment de batalla a ultrança. Ha de contenir l'exposició del greuge i el requeriment solemne amb invocació a Sant Jordi i Nostre Senyor.
2. Acceptació de la batalla per part de l'altre cavaller.
3. Repartiment dels papers de requeridor i request.
4. Divisar les armes.
5. Establiment de concòrdia.
6. El request té sis mesos per trobar jutge que deixi arribar la batalla a la fi.

7. El jutge proporciona plaça segura i data per a la batalla per mitjà de lletra citatòria, en cas d'haver d'anar a l'estranger, també proporciona salconduïts.
8. La lletra citatòria s'ha de lliurar en un acte solemne amb notari i testimonis i acompanyada d'una carta del propi request.
9. Protocol del propi acte de la batalla.

Ja veurem que, quan l'epistolari arriba a la fi, se segueixen tots aquests passos, bé que no sempre en l'ordre que s'ha establert perquè sovint hi ha tres elements de fricció que poden allargar el procés considerablement:

La causa per què es forma cas o querella, aquest és un element molt important, si tenim en compte que estem parlant d'un judici de Déu que, com a tal, ha de ser absent de proves materials. En trobarem molts casos, però valgui com exemple, per la seva llargada abans de la concòrdia, el de Pero Maça i Joan Francesc de Próxita, en què el segon sostenia que Maça mentia quan havia dit que tots els Alagó havien estat traïdors al senyor rei i Maça afirmava que el que havia dit Próxita és que mentia quan deia que Salvador Alagó, el seu cunyat, havia estat traïdor al senyor rei i que dels altres Alagó "no se'n curava". A ulls nostres pot semblar una discussió exclusivament retòrica amb ganes d'allargar el procés, però no una qüestió insignificant per a uns cavallers del segle XV, fervorosament creients, convençuts que Déu els atorgaria la victòria en funció de la causa que haguessin format. Aleshores, formar-lo sobre la traïció de Salvador Alagó és molt més concret que no pas sobre tots els Alagó, que sempre n'hi pot haver hagut algun que no fos traïdor al senyor rei.

Ser request o requeridor, aquest és el que podríem anomenar "un clàssic", les disputes sobre aquest extrem es fan eternes perquè el qui adquireix el paper de request té el dret de triar les armes i el jutge. Per tant, pot triar per combatre aquelles armes en què sigui més destre, començant per decidir si el combat es fa a cavall o a peu. Però també es important econòmicament parlant perquè el request pot escollir unes armes que ja tingui fetes, mentre que l'altre haurà de buscar armer que les hi confegeixi tal i com han estat divisades pel seu contendent.

Divisar les armes, derivada de l'anterior, els cavallers demostren una gran meticulositat i detall a l'hora de divisar les armes i matisar les que ha divisat el seu contendent, de vegades perquè les troben poc ofensives, impossibles de fer que la seva batalla arribi a la fi, d'altres perquè troben que no són pròpies del seu estament¹⁵. Tot i que aquest és un moment important en el procediment de la

¹⁵ *pensant los dos qui som, que en comte haveu volgut metre a la gent, la elechció de espassa e manto, quant de malla ab cervellera. E aquesta manera de armes no per antichs cavallers de molta estima, ni per los presents ni encara per neguns altres, no és estada digne de execució, pux no l'an en res praticada, ans és manera de armes menegada entre macips e poca gent. E pux la costuma de aquells mostràveu vollen seguir, no devieu falsificar lo nom, dient a mi ab tal elechció me volíeu combatre, sinó per aquell nom que elles ab si porten, que és batre. E a mi no és degut batre, mas combatre, ni anar per lo món com a mestre d'esgrima ni vagabunt, mas com a cavaller, seguons los meus an praticat. E si per moniment vos y é seguit una volta, no és vist per elechció o degés fer altra, e majorment ab nom de batalla,* Vilarig a Serra, ms. 7811, fol. 364r

batalla a ultrança, no m'hi he detingut massa, n'analitzo només un cas, perquè Riquer hi va dedicar tot un llibre, *l'Arnès del cavaller*¹⁶, basant-se precisament en els divisars de les armes que apareixen en tots els epistolaris del ms. A. Honestament, no em sentia capaç d'aportar-hi res que no hagués dit ja Riquer.

Procediment i divisar les armes en l'epistolari Miracle- Aguiló.

Vegem ara com es concreta tot aquest procediment en un epistolari en concret. He triat el número 33 que conté les lletres que s'intercanviaren els cavallers Francesc del Miracle i Lluís Aguiló de Codinats, perquè és dels més complets i, per tant, proporciona la possibilitat de resseguir tot el procés. Poso entre parèntesis el número de les peces de l'epistolari a què faig referència en cada cas.

Aquest epistolari, com passa sovint, segueix tots els passos del procediment però d'una manera desordenada degut al, diguem-ne, malentès que provoca la primera lletra de Miquel Francesc del Miracle (1) que Lluís Aguiló interpreta com a requeriment de batalla i, en canvi, Miracle vol que sigui entesa com una amenaça de requeriment de batalla que només es farà real si Aguiló confirma que ha dit que Miracle li ha trencat la paraula donada. Aquest és un ardit relativament habitual en els inicis dels cicles de lletres de batalla perquè cap dels dos cavallers no vol renunciar als avantatges que suposa atorgar-se el paper de request -divisar les armes i escollir jutge-. Aguiló, per deixar clar que li correspon el paper de request, en la seva primera carta (2) divisa ja les armes amb què s'haurà de combatre el dia de la batalla. Li replica Miracle (3) que s'atorga impròpiament els drets de request i li esmena les armes divisades. Contrarèplica d'Aguiló (4) sostenint la seva posició i Miracle, finalment, en la següent lletra (5) accepta el paper de requeridor i es reinicia tot el procés: torna a requerir de batalla a ultrança a Aguiló donant per bones les armes divisades i donant-li sis mesos per trobar jutge i plaça. A partir d'aquí l'epistolari segueix de ben a prop els passos del procediment, Aguiló en la següent carta estableix la concòrdia i després ve la citatòria (7) i l'acta notarial del seu lliurament (9) amb la lletra del request que l'ha d'acompanyar (8). Segons l'esquema que hem vist anteriorment, al nostre epistolari només li quedaria incloure l'acta notarial dels fets esdevinguts el dia de la batalla, però en aquest punt es torna a desviar del procediment habitual, en aquesta ocasió degut al fet que mossèn Miracle considera que l'infant Enric, que ha estat escollit per Aguiló com a jutge, no té capacitat d'assegurar que la seva batalla arribi a la fi, és a dir, amb un dels dos mort, vençut, desmentit o mort (10). Aguiló l'acusa de buscar excuses per dilatar el procés i es referma en la idoneïtat del jutge escollit i revoca els seus procuradors (13). Torna a respondre mossèn Miracle (14) per reiterar la seva posició i per confirmar que, malgrat tot, serà al lloc assenyalat el dia de la batalla. Aguiló es veu empès a contestar-lo (15) no tant perquè hi hagi noves coses a dir com pel fet que la darrera lletra de Miracle fou penjada "pels cantons acostumats de València" i, per tant, Aguiló es veu en el deure de puntualitzar i desmentir les acusacions que hi ha a la lletra de Miracle per donar "bona rahó als miradors e a vós animar, si fos possible". Després ve una altra acta judicial (16) corresponent al lliurament dels guiatges al procurador de mossèn Miracle i,

¹⁶ Martí de Riquer, *l'Arnès del cavaller*, La Magrana, Barcelona, 2011.

finalment, una peça molt poc comuna de trobar incorporada en les lletres de batalla com és la conclusió del procés a través d'un arbitratge (17).

El divisar les armes en l'epistolari Miracle - Aguiló¹⁷

a cavall, ab cavalls encubertats ab cubertes de brúfol, colls de malla e testeres de acer, menys de armes ofensives, selles acerades de seguida, streps deslligats ab franqualets de cuyro. Arnès de cama e de cuxa, ab scarpes de malla, ffaldes e franguals, cuyraces cubertes de pes de xviii lliures sens rest; celades franceses ab barbers e alpartaços de malla; canons guallardets e guardes, e guans de acer, sens guardes. Spasses de quatre palms e mig del pom fins a la punta per a cenyir, e altres de quatre palms per a l'arçó; punyals de hun palm e mig de ferruça; lances de mà de xiii palms de asta e dos de fferro, ab conteres, de hun pes, sens maestria. (2)

Com s'ha vist, Lluís Aguiló de Codinats en la seva primera lletra s'atorga el paper de request i, per reforçar la seva posició, tot seguit d'acceptar la batalla divisa les armes amb què aquesta s'ha de celebrar. Com és obligat, el primer que fa és triar si vol lluitar a peu o a cavall. Tria fer-ho a cavall, i que els cavalls portin cobertes per defensar-los els flancs fetes amb pell de búfal, que el cap el duguin cobert per una testera d'acer i el coll protegit per una peça de malla. Les selles dels cavalls vol que siguin "acerades de seguida", és a dir, amb llaunes metàl·liques que reforcin el cuir del seient. Aquest "de seguida" s'ha d'entendre com "de seguir", és a dir, de guerra, en contraposició a "de junyir". Aguiló demana que els estreps estiguin deslligats, el fet de lligar-se els peus als estreps era considerat "maestria", un ardit per aconseguir avantatge sobre l'altre cavaller. Els francalets protegien els flancs dels cavalls i formaven part de les cobertes.

Pel que fa a les armes pròpiament del cavaller, Aguiló divisa com a armes defensives, arnès de cama e de cuxa que constava de cuixeres, que cobrien des de l'articulació de la cama amb el tronc fins al genoll; gamberes, des del genoll fins al turmell i sabates de ferro, que Aguiló especifica que les vol de malla. Pel que fa a les faldes, eren unes peces de malla que protegien la part que no quedava coberta per la cuirassa; els francals eren unes peces que anaven preses a la part de sota de les cuirasses i protegien les cuixes per davant. Les cuirasses solien anar cobertes tant per estètica com per evitar que el sol les escalfés. Ja veurem, quan parlem de les armes que divisa Miracle, la importància del rest. En tot cas, que la cuirassa portés rest o no anava en funció del tipus de llança que es triava per a la batalla. La celada era un casc semiesfèric que cobria tot el cap i la nuca i deixava el rostre al descobert. Sovint portava una careta mòbil, que es podia alçar. La celada de tipus francès era més arrodonida i portava la careta fixa. El barber era una mena de collar que tapava la boca fins a mig nas¹⁸. Riquer¹⁹ diu que li sembla que els

¹⁷ Com s'ha dit abans, concentro els meus comentaris al moment del procediment en què es divisen les armes a aquest epistolari. Per aclarir els termes d'armament que usen tant Aguiló com Miracle faig servir bàsicament *l'Arnès del cavaller* de Martí de Riquer i, en menor mesura, *Du costume militaire au Moyen Âge*, de François Buttin. Evito posar una nota a peu de pàgina per a cada terme perquè en resultaria un text il·legible i reservo aquest recurs per a aquells aclariments que el fan imprescindible.

¹⁸ Buttin el defineix com a "pièce rigide portée en Espagne au XV siècle et également dans les Flandres: elle protège le bas du visage d'une oreille à l'autre, épouse la forme du menton et descend en pointe sur la poitrine. Analogue à la gorgiera italienne", op. cit. p. 394.

¹⁹ Riquer, op. cit., p. 331.

alpartaços serien el mateix que el gorjal, una banda de malles, més o menys estreta, que penjava a les vores d'alguns cascos amb la finalitat de cobrir-ne els intersticis. Els canons i els gallardets protegien els braços, els segons estaven destinats a cobrir la sagnia, la part oposada al colze, i es deien així perquè tenien forma de cresta de gall. Les guardes designaven tot reforç d'una peça defensiva per fer-la més protectora.

Les armes ofensives que divisa Aguiló consisteixen en espases, punyals i llances. En les espases distingeix entre les que són per a cenyir i les espases per a l'arçó, les segones anaven lligades a aquesta peça de la sella i eren destinades a ser usades dalt de cavall, les primeres anaven lligades a la cintura i es feien servir en la lluita a peu, un cop abandonats els cavalls. Les llances tenien dues parts, l'asta que era la part més gran, de fusta, i el ferro, a l'extrem superior que era la part amb què es feria. Les llances de mà, diu Riquer²⁰, eren armes de git que es llançaven de lluny contra l'altre cavaller. No seré pas jo qui ho posi en dubte, però haver de llançar una llança de gairebé tres metres i mig, segons les mides que el mateix Riquer ens forneix, des de dalt d'un cavall amb l'objectiu de ferir un cavaller que anava protegit amb un arnès sembla una empresa difícil fins i tot per a la força d'un cavaller medieval. Les conteres que demana Aguiló per a les llances eren unes cobertes metàl·liques que protegien la part inferior de les llances i que, possiblement, hi feien la funció de contrapès, si havien de ser llançades.

combatre-us en la forma es armes per vós elegides afegint-s'i rest en la cuyrasa, e les lances de quatorze palms de asta, ab virolla de cuyro ab ferro de córrer puntes, ab punta de diamà, sens maestria, acerats, de hun palm de larch, e levant-ne barbers e alpartaços (3).

Al disgust que té Miracle en veure que Aguiló s'atorga el paper de request s'hi afegeix la comprovació que aquest vol presentar-se al camp de batalla tan protegit per l'arnès que "molta seguretat de perill" tindrà, és a dir, que Miracle tindrà molta feina a fer-li mal. Per això, fa una contraproposta a l'hora de divisar les armes i hi afegeix un element molt important, el rest a la cuirassa. El rest era un suport metàl·lic, situat al pectoral dret, que servia per descansar la llança en el moment de l'atac. Com que Miracle afegeix rest a la cuirassa, cal que afegeixi també una virolla de couro a la llança per tal que aquesta encaixi amb el rest de la cuirassa perquè la llança no rellisqui de l'aixella del cavaller en el moment de l'encontre. En el voler la cuirassa sense rest veu Riquer el retret de Miracle a Aguiló que pensa més en defensar que en ofendre²¹. El cavaller Joanot de la Serra quan divisa les armes fa el següent comentari:

la llança amb fere de Xerès, (és a dir la de mà), és pus pròpia per a ginet e per aquell que à costuma de fugir, que per aquell que guossa tenir ferma la cara davant son enemich ... la llança ab ferre de córrer puntes sens comparació és molt pus perillosa, e de tant més honorossa, que no és la de Xerès, per migà de la qual és poch més de impossible, majorment amb la celada begina, que par ésser divissada per home que la sua cara nengun peril no guossa mirar, poder-me vós offendre ne vós ésser ofès.

²⁰ Riquer, op. cit. p. 409.

²¹ Riquer, op. cit., p. 410.

Les llances que portaven ferro de córrer puntes amb punta de diamà anaven proveïdes en el extrem superior d'una mena de capseta metàl·lica que encaixava en la punta de l'asta i l'encloïa i a la part de dalt tenia uns claus molt fins, com puntes de diamant que substituïen el ferro normal en forma de punxa²². Encara que Riquer no ho diu, és fàcil suposar que aquesta mena de giny estava pensat per penetrar amb més facilitat a la cuirassa.

²² Riquer, op. cit., p. 412.

4. L'ESTIL DE LES LLETRES DE BATALLA

A la mort del poderós cavaller feudal [Lluís Crespí de Valldaura], ocorrida en la seua pròpia residència solariega de la ribera valenciana (1491), disposa en el testament que totes seues possessions fossin per al seu fill Ausías, segundogénet, donat que el primogénet, Guillem, havia mort el 1472. La jugosa herència paterna encendià la discòrdia entre Ausías i el seu germà Francesc, el qual alegava la seua condició de gemel per aconseguir una part més ominosa del repartiment testamentari. Gràcies a aquest pleit se ha pogut conèixer, mitjançant un inventari de béns realitzat per un notari, que el senyor de Sumacàrcer posseïa una no despreciable biblioteca, en la qual, a més de les lectures religioses preceptives per a l'època i per als membres de la seua estament, se trobaven llibres de batalles, les *Epístoles* de Séneca, la *Fiametta* de Boccaccio, les *Facta et Dicta Memorabilia* de Valeri Màxim i algunes cròniques de la Corona d'Aragó²³.

Óscar Perea Rodríguez, *Estudio Biogràfic sobre los poetas del Cancionero General*

Les parts d'una lletra

Antonio Orejudo²⁴ fa una intel·ligent trasposició a l'estructura interna de les lletres de batalla de les parts que, segons el *Rationes dictandi*, ha de tenir una carta (salutatio, exordium, narratio, petitio i conclusio), que faig servir en la següent explicació.

salutatio, encara que per a la retòrica clàssica la salutatio havia d'incloure el nom de l'emissor, del receptor i la salutació pròpiament dita, els tractats específics de cavalleria demanen només que es comenci amb el nom del receptor²⁵. Tot i així, aquest inici ja de per si eixut per a l'època es demostra sovint massa farragós per al propòsit d'una lletra de batalla on el que s'havia de transmetre era la ira provocada per la ofensa rebuda. Es mantenia la cortesia en el tractament però sovint el nom del cavaller destinatari no apareixia fins ben entrada la lletra, cedint a la prouja de manifestar el descontentament i el desaire. Així comença, de fet, l'epistolari Miracle- Aguiló:

²³ Óscar Perea Rodríguez, *Estudio Biogràfic sobre los poetas del Cancionero General*, CSIC, Madrid, 2007, pàgs. 113-114:

²⁴ Antonio Orejudo, ed. *Cartas de batalla*, Promociones y Publicaciones Universitarias, Barcelona, 1993.

²⁵ De fet, l'*Arbre d'honor* de Gabriel Turell inclou un parell de plantilles (pp.130-132) de com s'han de redactar les lletres de batalla de l'*acomatent* i del *deffanent* i no les comença amb el nom de l'altre contendent sinó amb una afirmació o declaració de principis: *Necessitat forsa algun acte en aclarir aquella cosa qui de proves fallida se troba*, és, per exemple, l'inici de la lletra de l'*acomatent*.

Per quant les paraules falses enguan de no ben creure als hoïdors no porte[n] e perquè, ab tanta curilitat com són paraules desacompanyades de obres, no penseu en carreguar la honor mia quant vostre parlar reporta si aquelles no acompanyareu del que hobliguat sou fer sostenint o adverant lo que públicament dit haveu, ço és, haver-vos yo rompuda la paraula que us doní del avieguo, vos dich, molt magnífich Luys Aguiló ... (1)²⁶

exordium, la seva funció en els tractats medievals era aconseguir un lector benevolent això, segons Orejudo, seria apropiat per a les batalles deportives però no precisament per a les batalles judicials on aquesta part de la carta es fa servir per introduir algun dels tres tòpics de les lletres de batalla a ultrança:

- acusació de cauteles, és a dir, culpar el contrincant d'endarrerir voluntàriament el final de la correspondència i el principi de la batalla. D'això en els nostres epistolaris en trobem un munt d'exemples, tant per part de l'un com de l'altre cavaller:

Vós dieu a mi no alterque per no dilatar e sou aquell que causa dilació no volent lo que és vostre, prenent lo meu (3)

E los impediments que teniu sperança de donar-hi, que ja de present los començau de al·leguar, mostrant-vos recelar d'ells com a enemichs, són los majors amichs que vós teniu. (15)

- procés d'escriptura, és a dir, acusar l'altre cavaller d'estar més còmode escrivint que guerrejant.

E per la diferència del meu ànimo al vostre se veu clarament la diversitat de les intencions de nostre scriure: la vostra ésser intenció e voluntat de letrejar vós ab mi, e la mia de cavaller que de cert vol batalla seguons en ma letra complidament vos é mostrat. (4)

E no cureu de disputar significats de vocables ne cerquar disputes ab termes de infinit procés. Haiu per cert és molt major a cavaller la obligació de satisfer a sa honor de ofensa e colpa posada en aquella que de tota altra cosa que rahonar se pugua. (4)

... lexant pràctiques de cavaller, no us fóreu tant forçat en aquell stil que no recau sinó en aquels que deffalliment del cor natura los augmenta en la lengua. (14)

... nenguna subtilitat de colorades paraules vos poria mostrar animós la hon a la sperència de les obres ab tanta vergonya vostra fogiu. (15)

- ignorància del codi cavalleresc, els cavallers s'acusen d'ometre voluntàriament o per desconeixement els costums del codi cavalleresc.

E lo desviar vós de requeridor no és sens gran vergonya vostra, la qual per los entenents indubítadament és coneguda. (4)

... si tant haguéseu pensat, necessitat e no ignorància me ha fet demanar lo que us he demanat per ma darrera letra. (14)

narratio, la narratio de la primera carta sol explicar la raó del combat i cadascuna de les restants es van encadenant de manera que s'estableix una relació causal tan

²⁶ Poso entre parèntesis el número corresponent a la peça de l'epistolari Miracle-Aguiló d'on s'ha extret la cita.

estreta que es pot reconstruir gairebé literalment la totalitat de la narratio de la carta anterior a partir de la resposta que va provocar (*Al que dieu no haveu consentit haver usat vers mi de aquelles justes rahons ab les quals nostra batalla se feya imposible* (5)). Encara que el costum era contestar les acusacions de la carta anterior punt per punt, sovint es deixa de fer per no distreure's de l'objectiu principal del conflicte (*lexant de respondre a les altres parts de vostra letra hon voleu mostrar-vos animós ab la ploma* (6)). Degut al caràcter jurídic de les lletres de batalla, diu Orejudo, era obligat un control epistolar al començament de la narratio on s'acusava rebut de la carta i es comuniven els problemes o incidències postals (*Segons per huna letra vostra possada per los cantons de València, partida per A·B·C, sagellada de vostres armes, feta en la vila de Moxent a setze de nohembre, any present(15)*).

petitio, era considerada el cor de la carta, afirma Orejudo, la part que provocava la resposta. Podia anar al final de la narratio, o ser-hi intercalada, ser omesa o constituir ella sola tota una carta. En general, la *petitio* d'una primera lletra de batalla era un requeriment al combat expressat amb claredat i a través d'una fórmula estrictament establerta:

en nom de Déu e de nostra Dona e del benaventurat cavaller Sant Jordi, yo a tota ma requesta, e prenent lo nom de requeridor lo qual tant poch [h]a fet per vós, vos vull combatre per batalla a tota ultrança mon cors contra lo vostre en forma la hu dels dos reste mort o vençut (5).

conclusio, era també una fórmula preestablerta, que variava molt poc d'una carta a una altra:

E, perquè la veritat mudar no puscha, vos tramet la present per Johan Díez, trompeta, partida per A·B·C, sotscrita de mà mia, sagellada ab lo sagell de mon pare. Feta en Petrés a honze de maig, any mil CCCC LXXII. Speraré vostra resposta per spay de cinch dies après que la present vos serà presentada. (2)

L'estil de les lletres de batalla

Com hem vist, les lletres de batalla són un cotilla estreta per als seus redactors, especialment en els importants moments en què cal fixar el cas sobre el que es formarà querella i es fixaran els papers de requeridor i de request. A partir d'aquí i fins arribar a la concòrdia, l'alè es dispara i les lletres ens deparen, estilísticament parlant, els millors moments. Especialment quan consideren que han d'usar la provocació per aconseguir que el cavaller s'avingui a la batalla en els termes que l'altre ha proposat o quan la ira els dicta les paraules. S'ha de tenir molt en compte, també, que, encara que aquests epistolaris són correspondències particulars molt sovint les seves lletres eren escrites pensant en un públic molt més ampli perquè eren penjades "pels cantons acostumats de València" o se'n feien còpies que anaven de mà en mà i acabaven formant part de reculls, com els tres còdexs que estudiem en aquest treball. Els cavallers eren conscients d'aquesta dimensió

pública del seu procés i sovint al·ludeixen “als qui això llegiran” o, encara més, “als qui això oiran”. Vegem-ne alguns exemples²⁷:

tots los qui hoen vostre scriure
lletra 13 epistolari Cornell - Besora

Perquè paraules falses ab sobreposades colors e versemblants error de no ben creure alguns oydors de aquells no u porten, és degut per tal sguart e per confusió de aquells qui les persones ab tals paruaes pènsan portar a enganosa crehença sempre se'n mostra lo ver
Bernat de Vilarig, ms. 18444, f. 17r

he deslberat en aquell respondre no perquè a mon honra fos necessari mes per mostrar als miradors la confusió de vostre desonest e reprovat scriure en lo qual verificau aquell dir de mon derrer cartell que ab paraules defogau vostra malícia pasant d'una error en altra
Joan Sarriera, ms. 18444, f. 95r

Car açò podem leixar per altercar aquells qui nostres letres per deport veuran
Pere de Tous, epistolari 16, peça 10

També s'al·ludeix sovint a altres epistolaris anteriors, que són presos com a exemple:

E si bé veyeu en vostres cartells cuydant-vos honrar vos aminvau, però per tant com sostenir injúries e deshonsors en moltes maneres a vós no és cosa nova, multiplicant aquelles stenent vostra lengua dient que mossèn Uch de Cervelló e los altres cavallers en vostre cartell nomenats havien elegides les batalles en la manera per vós al·legada, la qual al·legació és gran vergonya vostra, car si haguéreu vists los cartells de aquells, per cert per aquells se demostra que no us deuríeu igualar ab nengú de aquells per tant com aquells com a valents e nobles cavallers de cor feyen lurs requestes e respostes pures e sens condició ab voluntat de venir a la conclusió de la batalla, no pas ocupant la hun ço que a l'altre per dret e still d'armes se convenia, la qual cosa vós no haveu gossada fer, ans diffugiú ab multitud de cartells e·m desviau...
Joan de Luna a Joan d'Ixer, ms. A, fol. 272r

*só marvellat vós hajau oblidat lo que tant fretura en vostra citatòria com és lo trelat del poder e guiatge del dit senyor rey com no sia recort dels qui huy viuen, **ni per antigues letres de batalla se mostra**, que comtes d'Ampúries ni altres senyors per gran dignitat que tinguesen en los regnes d'Aragó hajen assegurat camp a ultrança.*

Francesc del Miracle, epistolari 33, peça 10.

ignorància no excusa peccat e per aquesta rahó mossèn Galceran Rois de Liori deya que dels grossers són plens los inferns.
Guillem Ramon de Montcada, ms. 7811, fol. 287r

²⁷ En tot aquest capítol faré servir per als exemples tots els epistolaris continguts en els tres manuscrits, no només els que són transcrits en aquest treball.

Lo mercat de les paraules

Un altre tòpic molt recurrent en aquestes lletres és l'al·lusió al fet que l'altre cavaller es troba més còmode amb la ploma a la mà que no pas amb l'espasa o la protesta en la profusió en l'escriure perquè això és més ofici de notaris que de cavallers. És una actitud retòrica, una manera de forçar l'altre cavaller a venir a la batalla perquè en realitat, com hem vist seguint Antoni Furió, aquests cavallers eren bons lectors i, com es demostra en aquestes lletres, tenien, uns més que d'altres, un bon estil d'escriptura:

*tot virtuos obrar és tant luny de vostra poqua animosa pensa que us aconortau ab paraules maliciosas e poch pertinents satisfer a vostra honor, de la qual era més propri stimada per vós fos com la stimen los cavallers qui la dubta no ls fa nosa que ab les vostres mans en la defensió de aquella vos fosen preparat, crehent yo que **lo mercat de les paraules vos fa lexar per poch coratge la querestia dels actes** qui en semblants fets molt sovint trobar laugerament acostumen.*

Guerau Alamany de Cervelló, ms. 18444, ff. 1-4

Seguint lo costum de aquells qui lo offici de la lengua davant lo de les mans posen, no feu sinó ço que yo de vós sé.

Bernat de Vilarig, ms. 7811, fol. 351v

car negun cavaller no pot ni deu haver fama ne honor per son ben parlar, si donchs no y met les mans,

Berenguer de Vilaragut, ms. 7811, fol. 61.

lo que m par fora cossa haver més en oblit lo que los bons cavallers han acostumat e haver pres la ploma per llança sots la color de la feminil persona.

Ramon de Vilanova, epistolari 40, lletra 1

Dessigós de tornar-vos al camí de verdadera e honorosa battalla, Pere Pallàs Lladró, vos scrivi no curant respondre a totes les impertinents e mal ordenades paraules de vostra lletra,

Eiximèn Pérez Romaní, epistolari 31, peça 4

La pahor que teniu vos fa star en vostra pertinàcia dient ésser defenedor, lo que no sou, e les armes volríeu fosen paper e tinta, les quals per a vós, qui us sou de major cosa aconortat, són pròpies, e per a mi són aquelles ab les quals los cavallers defensen lur honor e persona.

Lluís Cornell, epistolari 34, peça 7

vos seria mils hun dia d'obrar que molts d'escriure

Ausiàs Rotlà, epistolari 10, peça 6

yo sia molt enugat de tantes letres que us he scrites e de vostres respostes que crech metrem carestia en aquest realme de paper e tinta,

Galceran de Santa Pau, ms. 7811, fol. 282r

Una variant d'aquest tòpic és la que fa referència al llenguatge abstrús de l'altre, més propi dels juristes que del llenguatge pla que han de fer servir els cavallers en aquestes lletres:

E perquè tota manera de tenir temps és inpertinent, vos prech que façau cert de vostra intenció posant a part tota manera de poèlich scriure com en semblants actes no·s dega parlar sinó cathalà

Guerau Alamany de Cervelló, ms. 18444, f. 1v

Si de coses a mi certes desigareu scriures, lo meu parlar vos semblarà bé cathalà e veureu quant poch stimaré los perills qui per batallà de vós a mi puguen entrevenir

Dalmau de Rocabertí, ms. 18444, f. 2r

Si d'ànimo se pertany parlar clar, com dieu, pus propri fóra per vós prenguésseu la regla qui anau per la retòrica fosca que dar-la a mi qui fins als infants me leixe entendre,

Pere Joan Ferrer, ms. 18444, fol. 138v

[voleu] que us declar què voll dir art y mestria, lo que yo, per ésser tant clar y com no us poria més aclarir, infformau-vos-ne ab qui u sap y sabreu lo que és, pus o aveu de jurar y dexau-vos de més proffiar,

Lluís Cornell Ladró, ms. 18444, fol. 245r

A les altres rahons de aquella, per no ésser de nenguna menció, ni per semblant la divinala que y dieu en la fi, no cur respondre (dich-vos que les vostres arts no són de home, mas de altra cosa qui és molt menys que de home),

Bernat de Vilarig, ms. 7811, fol. 363r

Segurament, els moments més àlgids d'aquestes lletres es produeixen quan un dels cavallers creu arribat el moment de les provocacions i els retrets per tal d'impel·lir l'altre cap a la batalla:

Donchs, mossèn Dalmau sforçau vostre ànimo e no siau tant faraó de cara que per dubtar tals perills deslibereu semblants speronades ab paciència sostenir, car lo cavaller sens honor menys és reputat que cors sens ànima.

Guerau Alamany de Cervelló ms. 18444, ff. 1-4

lo que crech haveu fet seguint lo consell de vostre pare, conforme ab lo gest y pràtiques que té de dolent y en res desenblants a les dels jueus del Call, entre los quals se crià en temps de la primera criança sua,

Antich Sarriera, ms. 7811, fol. 494v.

stich molt meravellat com vós meteu tant entorn mostrant que amats més sercar que trobar,

Guillem Ramon de Montcada, ms. 7811, fol. 284v

lo acordar-nos seria impossible com aquell qui ab poca voluntat de batalla tota vostra esperança és que repiqueu e no sia res,

Lluís Cornell, ms. 7811, fol. 331r.

E a mi prou satisfaria la infàmia de tanta colpa vostra, sinó que no-m contenta honor que ab perills no-s gua[n]ye,

Bernat de Vilarig, ms. 7811, fol. 360r

e mal guanya qui no pot guanyar contra aquell qui res no pot perdre.

Bernat de Vilarig, epistolari. 24, lletra 4

no havent vergonya de allegar tanta covardia e contrarietat contra dret e still d'armes sercant rames ab què us pugau aferrar per diffugir a la batalla...

Joan de Luna, ms. 7811, fol. 272r

Si creheu que, per ésser antichs, vostres pus mals actes sien fora de la memòria de les gents, e que sens fer esmena de vostre viure siau abelitat, creheu mal. E, ja per tolre-us de haver hoir alguna part de vostres gloriosos actes, e de representar a mi la legea de aquells, prou clarament vos senyalí no sé què us à torbat l'entendre ne portat en tanta ichnorància de vós matex. E, per satisfer la força que justícia fa a la ploma, no ab prou plaher meu diré, e per ço serà lo menys que poré, tant per no sular-me la boca quant per alguns esguarts, sens dir entessos, per los quals conexereu vos hauré la mà laugera en lo que a mi serà, reduint algunes obres vostres, que, com de mort, fan pendre a la gent spant de vós

Bernat de Vilarig, ms. 7811, f. 375r i v.

Al que dieu, que si no haveu fetes cosses de prom, no haveu soffert minva ni feta covardia si no sou de natura de gal, no crech vos sien hoblidades les splançades que us donà Pasqualet d'Oriola en Malorca, contenen de la bagassa, ab les quals aveu tengut tota vostra vida. E per esmenar aquella popblicament, teniu en cantó la Chinchilana, vivint dels dinés, dels treballs e pecats de aquella. Aquestes cosses són les que merexen reproche, ensemps ab lo robar que fes de la botiga en Barcelona, e del que us seguí ab hun home d'estat que dien En Carbó, ab molta honor sua e total confusió vostra.

Bernat de Vilarig, ms. 7811, f. 379r.

Intertextualitats

Les intertextualitats entre aquestes lletres serien motiu, elles soles, de tota una tesi doctoral. Riquer²⁸ es va fixar sobretot entre les que hi havia entre aquestes lletres i el Tirant, seguint el camí que havia apuntat Gili Gaya²⁹. Josep Pujol en un magnífic article³⁰ ha detectat 56 intertextualitats només entre la correspondència entre

²⁸ Vg. Martí de Riquer, "El cavaller Bernat de Vilarig, amic d'Ausiàs March, lector de Bernat Metge i admirat per Joanot Martorell", *BRABLB*, XL, 1985-86, pàgs. 205-226. I també Martí de Riquer, *Aproximació al Tirant lo Blanc*, Barcelona, Quaderns Crema, 1990.

²⁹ Samuel Gili Gaya, "Noves recerques sobre Tirant lo Blanch", *Estudis romànics*, 1, pàgs. 135-147.

³⁰ Josep Pujol, "Les lletres de batalla de Bernat de Vilarig, Joanot Galceran de la Serra i Jofre Pardo al Tirant lo Blanc, Un inventari", *Tirant*, 23, pàgs. 57-80.

Bernat de Vilarig i Joanot de la Serra i Jofre Pardo i el *Tirant*. Tomàs Martínez³¹ n'ha localitzat també entre el *Tirant* i les lletres pròpies amb Monpalau i Perot Mercader i també en les de Galceran de Santa Pau i Guillem Ramon de Montcada. No és estrany que sigui així, són els epistolaris el to dels quals s'adiu més a l'escriure de Martorell. Hi podríem afegir encara la següent:

*hauré a creure que és verdader lo exemple antich que diu **pus fort és que batalla la temor de batalla***

Nicolau de Próxida epistolari 23 peça 12

Pus fort és que batalla la temor de la batalla.

Tirant, cap. CLXIII.

*De aquelles solament vos vull dir e pregar, si semblants pregàries poden haver loch en vós, que us tolgau tota feredat de un tan jentil exercici com lo nostre serrà, si vós voleu, tots temps pensant que totes les cosses són més en la hopenió que no en fet, **e més la por de la batalla que no la batalla.***

Joanot de la Serra, epistolari 26, lletra 4

Les intertextualitats en les lletres sovint són més transferència de tòpics, especialment a l'hora d'acusar el contrari de voler defugir la batalla allargant el procés com si fos un home de lleis i no d'armes, i en aquests casos hi ha més un aire que una literalitat, qui escriu és algú que ha llegit les lletres que s'intercanviaren altres cavallers abans que ell -recordem que moltes eren penjades en llocs públics de València- i que ha fet seus els arguments que hi va trobar. De vegades, fins i tot, el contacte entre els cavallers anteriors i els que escriuen és absolutament directe: Francesc del Miracle i Lluís Aguiló de Codinats tenen com a procuradors respectius Pere Pallàs Lladró i Eximèn Pérez Escrivà de Romaní, que s'havien intercanviat lletres de batalla tot just cinc anys abans. No és estrany, doncs, que hi trobem passatges en les de Miracle-Aguiló que ens recordin les lletres intercanviades per Pallàs i Escrivà de Romaní:

A la flaquea de vostre ànimo, Mossèn Miquel Francesch del Miracle, seria impossible donar sforç, ni nenguna subtilitat de colorades paraules vos poria mostrar animós là hon a la speriència de les obres ab tanta vergonya vostra fogiu.

Lluís Aguiló, peça 15, epistolari 33.

La speriència de moltes battalles passades en les semblants places de la elegida per vós, n'Eximèn Pérez de Romaní, en vostra lletra, partida per A B C, feta en Cocentayna a xviii del present mes, no acostumades venir a fi, ab paraules més pertinents a dochtor cathòlich, qui vol scusar tota manera de dans seguir-se porien, que de cavaller desigós de honor, vós treballau ab quant studi podeu, lo que al cor no teniu ni lo ànimo no us acompanya, mostrat ab gran voluntat hi veniu. Mas açò és cossa de vent, perquè los sofisticchs arguments de la no vera llògica no tenen nenguna força contra la veritat

³¹ Tomàs Martínez, "Nòtules sobre adequació i rendibilitat d'intertextualitats tirantianes", *Els Marges*, núm. 79, Barcelona, 2006, pàgs. 87-93.

Pere Pallàs Lladró, peça 5, epistolari 31.

Però encara és més extraordinària la intertextualitat que hi ha entre els aquests dos epistolaris i l'intercanviat entre Bernat de Vilarig i Joanot de la Serra. Ja hem vist que Francesc del Miracle copia gairebé literalment un exordi de Bernat de Vilarig en la seva primera lletra:

Per quant les paraules falses enguan de no ben creure als hoïdors no porte[n] e perquè, ab tanta curilitat com són paraules desacompanyades de obres, no penseu en carregar la honor mia quant vostre parlar reporta si aquelles no acompanyareu del que hobliguat sou fer sostenint o adverant lo que públicament dit haveu, ço és, haver-vos yo rompuda la paraula que us doní.

Miquel Francesc del Miracle, peça 1, epistolari 33.

Perquè paraules falses, ab sobreposades colors de vers semblants, errós de no ben creure, a alguns hoïdors de aquelles, no porten, és degut per tal esguart, he per confusió de aquelles, qui les persones ab tals paraules penssa portar a enganossa crehença, se'n mostre lo ver. Perquè yo, Bernat de Villarig, desigós sien vistes per tots nostres differències, e lo ver d'aquelles, dich a vós, En Johanot de la Serra, com aquell qui tals paraules haveu sembrat.

Bernat de Vilarig, ms. 7811, fol. 349v.

Ara fixem-nos en aquests fragments d'una lletra de Joanot de la Serra a Bernat de Vilarig i en l'altra de Pere Pallàs a Eiximèn Escrivà:

E, vist que neguna de aquestes hofertes mies ni viandes no us an altat, per aparellades que les vos haja portades davant, esent-y vós tan hobligat, mas, ab tot que a satisfació de ma honor no'm freture pus l'escriure, encara servint-me més de inoportunitat que d'açò que la rahó volria, no gens per supèrbia mas per fer mon dever, só deliberat fer en vós aquesta derrera e final experiència, per contentar-vos en la major part.

Joanot de la Serra, peça 10, epistolari 26.

No me scrivau pus, que no pendré lletra vostra ni respondré a aquella, si ja no delliberareu matar-vos ab mi, segons en mon primer albarà o letra derrera vos tinch dit. En la qual teníeu tres partits: ab qualsevol de aquells, ab molt plaer me fóra vist ab vós. E veg-vos tant desmengat de aquestes viandes, que nenguna no us ne ve bé. Quin senyal de malalt, que de nengun menjar no s'alta!

Pere Pallàs, peça 7, epistolari 31.

Són intertextualitats però també és cert com assenyala Tomàs Martínez que són expressions que havien de ser corrents en el temps en què escrivien aquests cavallers. Això es veu en les coincidències que troba Josep Pujol entre la correspondència de Vilarig i el Tirant on, al costat de moltes intertextualitats perfectament detectades cita el cas "humana pietat", que sembla molt més atribuïble al llenguatge comú que a la intertextualitat.

Parèmies i expressions populars

A mesura que el procés per mitjà del qual s'ha d'arribar a la batalla va avançant, el llenguatge i, sobretot, els registres lingüístics van també variant i es passa d'un llenguatge forma, jurídic gairebé, a un llenguatge molt més popular, si és que aquesta expressió es pot fer servir per a uns cavallers com els nostres. Això es fa patent en la profusió de parèmies i expressions populars que podem trobar en aquests epistolaris:

de mal pagador, gra o palla.

Berenguer Arnau de Cervelló, epistolari 2, lletra 3.

de àl mot e de àl pont tornar-se'n deu hom.

Comte de Dénia, epistolari 4, lletra 4.

que més dura vergonya que por.

Joan de Vilanova, epistolari 28, lletra 5.

qui refusa la prova, atorga la culpa.

Miquel Sarriera, (Riquer, LdB, III, pàg. 194.

que del dir al far ha çent per çentinar.

Joan Monpalau, epistolari 13, lletra 6.

Molt sovint, però, trobem expressions dels propis cavallers que agafen la forma de refrany o de sentència:

de totes coses lo fet e la fi és lo fruyt, e de tot lo àls és scorça.

Pere de Montagut, epistolari 2, lletra 6.

ab la spassa en la mà, per hobra dar-vos millor resposta que pintada de ploma.

Pere Joan Albertí, (Riquer, LdB, III, 78)

sens perill tart ho nunca se ateny gloriosa fama.

Joan Jeroni de Vilaragut, epistolari 28, lletra 2

cobrau d'ací avant la vergonya, e aconortau-vos de la amigable caldor dels lançols de cassa vostra.

Pere Joan Albertí, (Riquer, LdB, III, 79)

les mans dels cavallers deuen ésser braves e les lengües moderades.

Lluís Cornell, epistolari 34, lletra 3.

tendré a gran vergonya vostra fins a tant gosseu ésser ab les armes en mans davant jutge ab mi hon conexereu que's altra la coysor del ferro que'l pintar de la ploma en lo paper.

Lluís Cornell, epistolari 34, lletra 13.

E pren-vos-ne com aquell que açoten per la plaça e se'n enuga quant li dien en casa.

Lluís Cornell, epistolari 34, lletra 15.

Lo cavaller que altra inculpa ab les mans té a provar lo que ab la lengua aferma.

Joan Terradas, ms. 18444, fol. 118r.

Les paraules que no porten execució dels actes per què són dites, ab poca honor de l'emprenedor són replicades.

Dalmau de Rocabertí, ms. 7811, fol. 87v.

Los qui mostrar en paraules valents se desigen doblament de temor se acusen.

Guerau Alamany de Cervelló, ms. 18444, ff. 1-4

E a mi prou satisfaria la infàmia de tanta culpa vostra, sinó que no·m contenta honor que ab perills no·s gua[n]ye,

Bernat de Vilarig, ms. 7811, fol. 360r

Si vergonya aconseguida per mals actes fos honor, vós seríeu lo pus honrat cavaler del món, e per lo contrari, si honor procuràs vergonya, no seríeu de res envergo[n]yit, com no hajau jamás en negun temps sabut aquesta honor de quina color va vestida,

Joanot de la Serra, ms. 7811, fol. 370v

car negun cavaller no pot ni deu haver fama ne honor per son ben parlar si donchs no y met les mans,

Berenguer de Vilaragut, ms. 7811, fol. 61.

e mal guanya qui no pot guanyar contra aquell qui res no pot perdre.

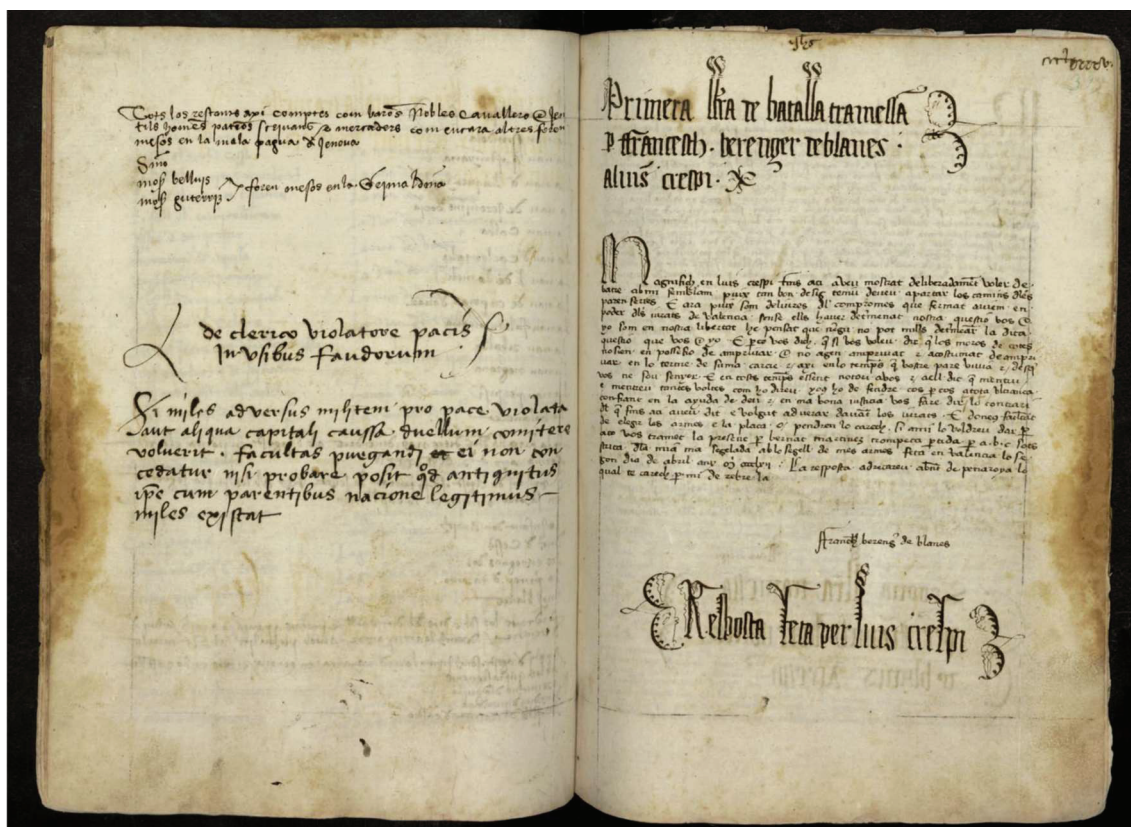
Bernat de Vilarig, epistolari. 24, lletra 4

5. ELS TRES MANUSCRITS DE LA BIBLIOTECA NACIONAL DE ESPAÑA

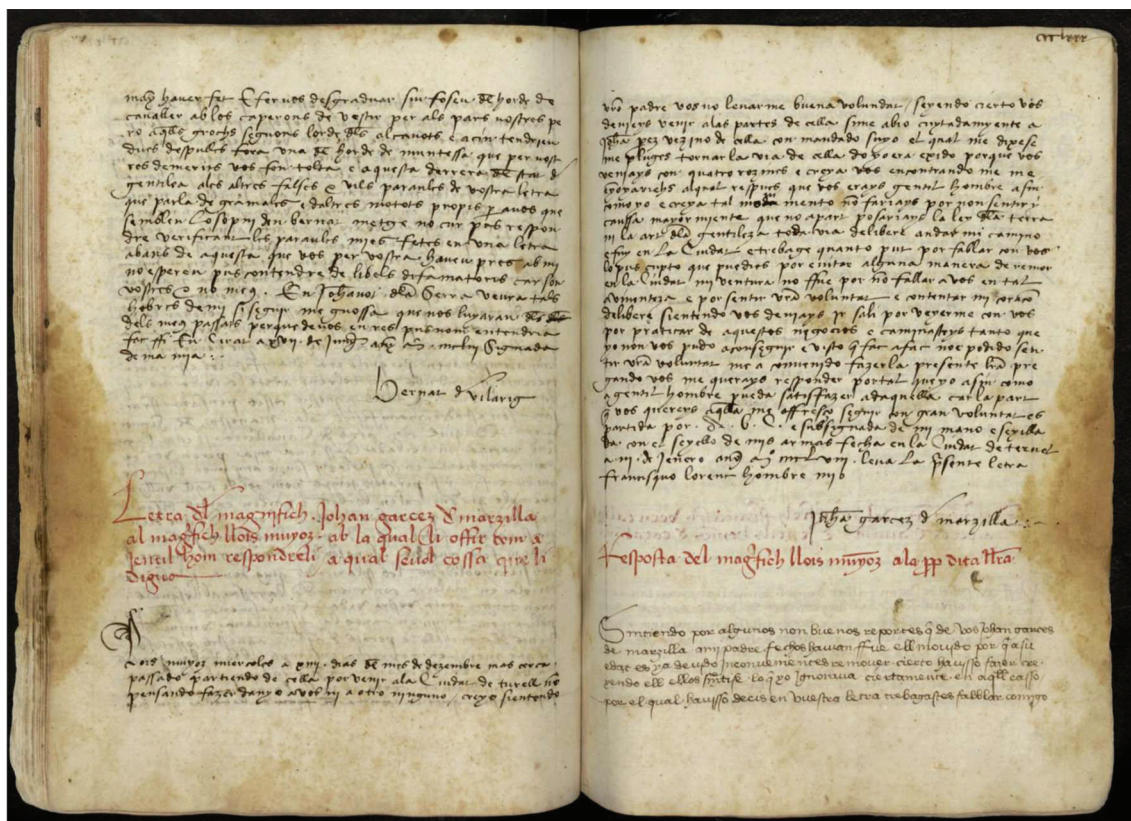
Descripció dels tres manuscrits

Per fer aquesta tesi he treballat amb una excel·lent còpia digital dels tres manuscrits, que m'ha permès ampliar-ne la lletra i, així, resoldre molts dubtes que, en la seva visió directa, per la mida de la lletra, es feien de difícil resolució. Tanmateix, vaig anar a la BNE a fer una inspecció ocular dels tres còdexs. Aprofito l'avientesa per agrair a la directora d'aleshores, la senyora Glòria Pérez Salmeron, les facilitats donades per a l'esmentada consulta. De totes formes, res del que jo hi hagi pogut observar pot millorar la descripció que se'n fa al *PhiloBiblon*, a la qual em remeto a l'hora de fer-ne la seva descripció.

Només hi ha una qüestió de la descripció del *PhiloBiblon* que em costa de compartir, que són els canvis de lletra que aquest repositori detecta en els manuscrits, especialment en el ms. 7811 i el 18444, que a mi em semblen molt més extensos que els que recull l'esmentat repositori. És possible que sigui pura i simplement un problema de definició, que el que jo entenc com a canvi de lletra per a ells sigui només un canvi de mà i, per tant, no creguin necessari fer-ne esment. Posaré només un parell d'exemples, del ms. 7811, dels que el *PhiloBiblon* no recull i que a mi, en aquest cas, em sembla clar:

L'altre exemple potser és més subtil però també em sembla clar:

El primer el trobem al foli 398v i aquest segon al foli 380r. Insisteixo, no vull crear cap mena de polèmica amb gent que estan fent una feina extraordinària i que saben molta més paleografia de la que jo arribaré a saber mai. He decidit mantenir en la meua descripció del contingut dels manuscrits els canvis de lletra que hi he detectat jo per si li poden fer servei a algú. Passo doncs a descriure formalment els tres manuscrits seguint com he dit el *PhiloBiblon*:

Ms. A:

Ciutat i Biblioteca: Madrid, Biblioteca Nacional

Registre: MSS/7811 | Antic 7811 | Antic V-205

Copiat a: València: 1476 - 1500 (la part principal del mss.) 1501 - 1550 (la part final)

Descripció externa: Paper, foli, ff.: 547 (= 4 + 7 + 4 + 1-532)

Disseny de les pàgines: 1 columnes

34 línies (f. 2 prel. primera unitat)

34 línies (f. 2 segona unitat)

32 línies (f. 7 tercera unitat)

36 línies (f. 166 cinquena unitat)

60 línies (f. 402 sisena unitat)

31 línies (f. 445 setena unitat)

36 línies (f. 474 vuitena unitat)

37 línies (f. 485 novena unitat)

37 línies (f. 497 onzena unitat)

33 línies (f. 503 dotzena unitat)

Mida: pàgina 285 × 207 mm (f. 2)

caixa 214 × 155 mm (f. 2 prel. primera unitat)

caixa 217 × 150 mm (f. 2 segona unitat)

caixa 220 × 150 mm (f. 7 tercera unitat)

caixa 222 × 154 mm (f. 166 cinquena unitat)

caixa 214 × 155 mm (f. 402 sisena unitat)

caixa 205 × 140 mm (f. 445 setena unitat)

caixa 203 × 175 mm (f. 475 vuitena unitat)

caixa 243 × 153 mm (f. 485 novena unitat)

caixa 231 × 105 mm (f. 491 deuena unitat)

caixa 225 × 145 mm (f. 497 onzena unitat)

caixa 227 × 132 mm (f. 503 dotzena unitat)

Mà: semigòtica diverses mans, algunes de la fi s. XV; la majoria s. XVI cursiva gòtico-humanística (a la primera unitat) posterior a l'anterior i més desaturada, però de característiques semblants (a la segona unitat) més ampla i desaturada i més influïda per la bastarda (a la tercera unitat) cursiva de la segona meitat del s. XV (a la quarta unitat) gòtico-humanística de mòdul menut (a la cinquena unitat) de tipus semblant i mòdul més apretat (a la sisena unitat) més influïda per la cortesana (a la setena unitat) gòtica cursiva castellana (a la vuitena unitat) humanística influïda per la gòtica (a la novena unitat) lletra personal i maldestra de finals s. XV (a la decena unitat) lletres de finals s. XV i inicis XVI (a la resta del volum).

Filigranes: mà amb estel amb les lletres “M J” al palmell i al canyell una “M” dins d'un cercle (al f. 10,) (semblant a Briquet 10758, Barcelona: 1519;) estel dins d'un cercle (al f. 18,) (del tipus Briquet 6077, Palermo: 1459, Roma: 1459, Venezia: 1460-71, Ratisbona: 1464- 72, Fabriano: 1457)

Elements pictòrics: rúbriques en vermell i tocs de color vermell en algunes lletres

Altres característiques: Reclams: alguns amb reclams verticals arrencats amb el marge interior de la segona columna del verso, llevat d'un al f. clxxxii, que és horitzontal i centrat; a les unitats segona i tercera reclam vertical, a la cinquena reclam horitzontal centrat, però a partir del f. 328 horitzontal a la part dreta, al f. 348 reclam vertical altre cop, la resta sense reclams.

Signatures: són visibles les signatures de quadern alfabètiques, una vocal a l'inici de cada quadern seguida per la paraula “fecho”/“hecho”.

Estat de conservació: molts folis sembla que han estat tallats; abans i després de la taula hi ha quatre folis en blanc; malgrat algunes taques d'humitat, exemplar en bon estat de conservació. Són en blanc els ff. 8-12v preliminars.

Enquadernació: renaixentista, del s. XVI, tailet negre sobre fusta, talls tintats de vermell, feta per un relligador francès, bé a la Catalunya Nord, bé a l'Aragó

Anteriors propietaris: Diego Vique, comte de Cervelló.

Ms. B:

Ciutat i Biblioteca: Madrid, Biblioteca Nacional

Registre: MSS/7809 | Antic 7809

Copiat: 1591 ca. - 1600

Descripció externa: Paper, foli, ff.: 332 (= III + 1-289 + 2 + 290-326 + I)

Disseny de les pàgines: 33 línies (f. 2)

Mida: pàgina 285 × 193 mm (f. 2)

pàgina 226 × 160 mm

Mà: diferents mans de finals s. XV i del s. XVI.

Filigranes: mà amb flor (als ff. 7, 8, 26, 31,) (semblant a Briquet 10794, Ingolstadt: 1532, Avinyó: 1535, Carpentras: 1535;) mà amb flor i creu al palmell (als ff. 89-90,) (semblant a Briquet 11160, Arras: 1486, Angers: 1493;) mà amb flor (als ff. 116-117,) (semblant a Briquet 11135, Palermo: 1487).

Elements pictòrics: Caplletres espai en blanc per a caplletres; algunes inicials són ornamentades amb la mateixa tinta del text.

Altres característiques: Justificació: punta seca, que no sempre es respecta, car els copistes en fan un ús diferent, de vegades no respecten el marge dret i d'altres en fan més ample l'esquerre. Pautat: tipus Derolez 13, sense línies de guia per als renglons. Perforacions: quatre perforacions assenyalant els límits de la caixa. Ús de la primera línia de la pauta: amb la primera línia escrita.

Estat: acèfal i incomplet, en bon estat de conservació, llevat del primer full, que ha estat restaurat i d'altres folis que han estat enganxats posteriorment. Una taca d'humitat al marge superior del manuscrit afecta els folis fins arribar ben bé al 84; hi ha alguns folis arrencats entre els actuals 100 i 101 ; els f. 289v i altres dos folis que el segueixen són en blanc, però han estat tatxats, el següent foli escrit continua amb la numeració i duu el núm. 290.

Enquadernació: moderna, en pergami flexible, amb dos cordills que serveixen per lligar-lo.

Anteriors propietaris: Plasencia: Monasterio de San Vicente V. 172 (una etiqueta enganxada a l'interior de la relligadura on es llegeix: "Plasencia" i una antiga signatura "V.172").

Ms. C:

Ciutat i Biblioteca: Madrid, Biblioteca Nacional

Registre: MSS/18444 | Antic 18444 | Antic 1149 | Antic 320 G | Antic P. G. Mate | Antic C | Antic X 520.

Copiat: 1491 - 1550 ca.

Descripció externa: Paper, foli, ff.: 324 (= I + a-c + i-cccx + 10).

Disseny de les pàgines: 2 columnes (a-c)

47 línies (f. 3r)

61 línies (f. ara prel. comptant els espais deixats en blanc).

Mida: pàgina 297 × 215 mm (f. a)

caixa 248 × 160 mm (f. 3)

caixa 260 × 177 mm (f. a prel.)

columna 260 × 85 mm (f. ara prel.)

Mà: humanística cursiva diverses mans

Filigranes: mà amb flor de quatre pètals i les lletres "AA" (semblant a Briquet 10728, Provence: 1516).

Elements pictòrics: Altres: sense decoració llevat d'algunes inicials amb cintes a ploma.

Altres característiques: Justificació: volum sense caixes marcades. Ús de la primera línia de la pauta: considerem com escrita la primera línia. Reclams: no es veuen reclams.

Estat de conservació: volum en bon estat de conservació, llevat d'algunes taques d'humitat i dels efectes de la corrosió causada per la tinta. Són en blanc els ff. ccxxxv, ccxxxviiiiv, ccxxxx, ccxxxxii, ccxxxxiiiiv, ccxxxxxiv, cclviiiiv, cclviiiiv, cclxv i cclxi més els set folis finals, que no tenen foliació consecutiva.

Enquadernació: pergamí amb tires per lligar el volum.

Anteriors propietaris: Pascual de Gayangos y Arce, bibliòfil 1897 ad quem (segell al f. a prel.)

El contingut dels tres manuscrits

A continuació s'inclou una descripció exhaustiva del contingut dels tres manuscrits, amb especial detenció en aquells epistolaris i continguts que no són transcrits en aquesta tesi, la qual cosa permet una visió de conjunt molt completa dels tres còdexs. S'inclou també, després de la descripció dels manuscrits, les correspondències que hi ha entre ells: quins epistolaris estan als tres manuscrits, quins només a A i B, quins només a C i quins a tots tres.

MANUSCRIT A (BNE 7811)**1. Lluís de Valois vs. Enric d'Anglaterra**

1r - 2v

1402

Castell de Cossy, Torre de Londres

Hi ha la resposta del rei Enric.

2. Berenguer Arnau de Cervelló vs. Pere de Montagut

2v - 14r

1402

València

Montagut l'acusa de no haver usat bé de la cura de madona Alamanda, germana seva. Hi ha lletra citatòria i assignació de plaça per part del rei Martí i Montagut devisa armes.

3. Guillem del Castell vs. Pere de Cervelló

14r - 24v

1400

la majoria sense lloc, la darrera a Barcelona

Hi ha una citatòria del rei de Castella assignant jornada e seguretat. Requereix tots els cavallers que duen l'escut verd a la dama blanca "fins a tant que vós hajau feta la reverència a mon sobiran rey". Pere de Cervelló és germà de Berenguer Arnau i ambdós formaren part de les bandositats de València en el cantó dels Solers.

4. Joan de Vilaragut vs. Pere Pardo i Berenguer de Vilaragut vs. Pere Pardo

24v - 72v

1407

València

Comença amb una requesta de batalla del bastard Joan de Vilaragut que és resposta amb una acta notarial per part de Pardo on li manifesta que per res ell combatria amb un bastard però sí que ho faria amb aquells "que lo conselle e·ll tenen per pus prop parent" i envia una lletra de requesta de batalla a Berenguer de Vilaragut. L'epistolari entre Berenguer i Pardo consta de 15 lletres, més un acte de presentació d'una lletra, una carta pública en la Vega de les Fortunes, dues suplicacions, una per cadascú, a la Majestat del senyor Rei i una carta escriptura de Berenguer de Vilaragut a una provisió del senyor Rei.

Notes al marge:

25v: Ací à ésser segons lo original insertada la resposta de mossèn Pero Pardo e per quant es fa continuada atràs en l'altra plana de la present carta e per squivar prolexitat ací és stada obmesa.

39r. aquesta letra tran... per mossèn Berenguer a mossèn Pero Pardo lo original deu ésser incertada e perquè es la continuada present que en quatre cartes tant hi ha present squivar prolyxitat és stada obmesa (el comentaria marginal va ser tallat per l'enquadernació posterior i hi ha paraules que no es poden llegir completament).Són tres lletres que s'ometen amb un comentari pràcticament idèntic.

42r: aquesta resposta de mossèn Pere Pardo...

47r: cartas de dicho mossèn Berenguer de Vilaragut la [...] jornada e ly[...] el dicho mosèn Pero Pardo a achceptada si[...] dicho mossèn Berenguer por seguredat del dicho campo la [...] rehenes segun di[...] que parecia por o[...]

5. Francí Desvalls vs. Joan de Boxadors

72v - 75r

1428

Barcelona, Regne de Portugal

No consta la causa de la batalla.

6. Letra feta per Petrarca

75r - 77r i 78b1sr - 82r

s/d

Avinyó

Parla del rei de Sicília.

CANVI DE LLETRA, f. 78r (sembla que han aprofitat un espai en blanc per inserir-hi la carta del turc i continua al vers amb un fragment de l'epistolari Cerdan vs. Dausà).

7. Letra del turch emperador de Grècia a don Ferrando rey de Sicília i resposta d'Anthonellus, secretario

78r

1470

Negrepont, castell de Ciutat

8. Joan Cerdan vs. Joan Dansa

78v, 89v - 91r, 92r - 92v

Saragossa, Casp

1513

Comença a la meitat de la segona lletra de Joan Cerdan (fol. 78v). Al fol. 89v comença l'epistolari pel principi, el primer cartell de Cerdan a Dansa. El 91r acaba on comença el 78v i el 78v acaba on comença el 92r.

Hi ha citatòria de Joan de Navarra a Pau.

Acaba amb un cartell de desafiament de Martín Lopez de Gurrea on es diu: que si oviere algún cavallero que digua que Joan Cerdan ha vencido a Joan Dansa o hecho desdezir o echado del campo o que combatiendo se lo derribó o que Joan de Ansa no se levantó con el stoque en la mano de su contrario y lo tuvo asta que el rey don Joan ge lo mandó quitar y que yo por parte de Joan de Ansa dixé al rey que los mandasse volver a la batalla de la manera que stavan quando los departieran y que el rey no respondió que la otra parte no quería más batallar, yo ge lo defenderé de mi persona a la suya".

"lo que yo hize en vuestra persona en reparo de lo que vós mal hizistes en la persona de Joan del Rio, mi suegro, fue bien echo". Dansa afirma venjar-se de la mort del seu sogre i fer-ho perquè, com a cavaller, ha de defensar la casa del seu sogre on només resten dones.

CANVI DE LLETRA, torna a la lletra anterior seguint la carta de Petrarca

9. Pere Scorna vs. Galceran de Vilanova

82v - 86r

1443

No posen lloc perquè és evident que tot passa a València

Scorna és cavaller de l'orde de Muntesa i és anomenat "frare" durant tota la correspondència. Durant l'afer anomenen un Centelles i Jaume de Vilaragut hi consta com a cosí germà de Galceran de Vilanova. Comença amb albarans de desafiament i després lletres de batalla. Vilanova acusa Scorna d'haver dit que "Jaume de Vilaragut era stat cridat per València per traydor". Vilanova li retreu que ha volgut desafiar-lo perquè, en ser de l'orde de Muntesa, no podrà batallar i Scorna li respon que és ell que l'ha volgut desafiar pensant que per ser de l'orde no gosaria batallar. Després d'acceptar la batalla Scorna, no segueix l'epistolari.

10. Guerau Alamany de Cervelló vs. Dalmau de Rocabertí

86r - 89r, 91v

1455

castell de Sant Martí Sarroca, el Pujol de la Llacuna, Barcelona

Són els Cervelló de la Llacuna. Es el cas d'en Rajadell, de l'assassinat del qual Rocabertí acusa Cervelló.

11. Berenguer de Vilaragut vs. Eiximèn Pérez d'Arenós i Ramon de Riusech

93v - 94r

s/d

València i un lloc indeterminat

Vilaragut acusa els dos d'haver anat a la plaça, davant de casa seva, amb moltes companyes d'armes de cavall "e han combatut lo dit mon alberch" i, per tant li han trencat la pau i treva. Se'n queixa al príncep, primer a través del justícia de València i després directament.

vg. Carta de Pere Cerimoniós

12. mossèn Mendoza vs. Pero Maça

94r - 117v

1424

València, Almazán

Mendoza escriu en castellà i Maça en català. Hi ha una carta del rei Alfons signada a Barcelona.

Pero Maça de Liçana és denominat senyor de Novelda i de Moixent, Mendoza, senyor d'Almazan i ell mateix s'anomena guarda mayor del rey de Castilla. Mendoza vol parlar amb Maça en el palau del Rei però el mateix rei li mana a dir quan arriba que no digui res.

13. García de Heredia vs. Ferrando de Heredia

117v - 124v

1432

Saragossa

Escriuen en aragonès

Garcia es queixa que porten sis anys intentant concordar batalla i l'altre no es deixa, ni tan sols quan acuden al rei de Navarra. Ferrando es queixa que Garcia el va agafar pres sense dret i el va robar.

14. Antoni de Montaperto vs. Bernat de Coscó

124v - 129r

1431

Saragossa

Montaperto li fa oferta de deslliurar-lo de la seva empresa. Inclou uns capítols. Riquer explica l'episodi a "Caballeros andantes españoles", p. 20.

15. Rodrigo i Alfonso de Vozmediano vs. Juan i Pedro de la Panda

129v - 136r

1433

Sant Mateu i València

Els dos germans primers pregunten als altres dos si és veritat que en una escaramussa amb Pero Manrique van deixar sol l'infant Enric i van fugir a la vila d'Alburqueque. El carteig s'acaba perquè els germans Panda van a la presó i entenen que des d'allà no és massa subtil tractar aquests temes. En l'última carta els Vozemediano demanen arbitratge per saber com s'ha de resoldre el cas i nomenen jutges Pero i Francesc Maça.

16. Pero Martínez de Moriello vs. Joan Eiximèn Cerdan

136r - 140r

1433

Saragossa, Pueyo i Pinsech

Moriello acusa Cerdan d'haver enviat un servidor seu, junt amb altres homes, perquè li sortissin al camí i el perjudiquessin. En la resposta Cerdan admet els fets i els justifica dient que Moriello li devia uns rossins i que ell se'ls va cobrar. No li accepta la requesta de batalla per aquests fets, però sí per haver-lo anomenat traïdor i deslleial. La requesta no acaba en res.

17. comte de Cardona vs. comte de Dènia

140r - 148v

1408

Cardona, València

“miga legua luny de la dita vila poch més o menys, vós me trametés hun scuder, lo qual de part vostra me dix que vós volíeu parlar ab mi e que-m pregàvets que m’aturàs. E yo, no talayant-me de vostres fals, hinich propòsit, attenant que tots magnats, barons, cavallers, gentils hòmens venim en fe de pau en los regnes e terres del senyor Rey, legítimament, sens deseximents precedents, no-ns podem fer dan ni minva, esperí-us; e vós, ab gent d’armes en nombre de trenta, poc més o menys, vengués ves mi ab no deguda continença, digués-me formalment les paraules següents: “Entés he que vós anats al senyor Rey per saber ço que yo li he dit de vós. E, perquè-n siats cert, yo he dit al senyor Rey que vós sóts anat altment e falsa en los fets de mon pare e meus, attenant ço que ere entre vós e mi”. E yo responguí: “En veritat està que yo vag al senyor Rey, lo qual me manà que, abans que anàs en Catalunya, passàs per la sua senyoria; e de les paraules per vós a mi dites, no-m par siats ben informat”. E entre vós e mi jamás no hagué àls.

18. Pere Daviu vs. Ausiàs Rotlà

148v - 156v

1434

Xàtiva, Nules, Moixent, Oliva

Encara que parla de l'església de Santa Clara es refereix al convent del mateix nom de Xàtiva.

Sobre Ausias Rotlà, vg. Lopez Rodriguez, la corona y las jurisdicciones en el reino de Valencia bé crech vos recort com hir matí, en la església de Senta Clara, a requesta vostra passaren algunes paraules entre vós e mi, les quals paraules en lo segon rahonament, yo affermant aquelles, vós me negàs, de què ach de vós a mi tals paraules de què de concòrdia de vós e de mi elegim dos als quals pogués ésser donada fe, hu per vostra part, altre per la mia, e lo de vostra part ha tornat resposta de les paraules que foren dites de ma part a ell, lo qual ha respost de vostra part e d'en Spego que serien contents de veure'ns en hun loch cominal ab mossèn Bernat Agostí e ab mi; per què mossèn Bernat e yo, acceptant vostra requesta, pregant-vos e requerint per stil de gentilea e pràctica del Regne nos assigneu temps e plaça segura

Rotlà nomena jutges Francesc Maça i Lluís Cornell. Daviu nomena Ramon de Riusech i Gracià de Monsoriu

Pere Daviu va lluitar contra Suero de Quiñones al Passo Honroso.

(Libro del Passo Honroso, defendido por el excelente caballero Suero de Quiñones, Pedro Rodríguez de Lena).

Aún antes de comer en este dicho miercoles se presentaron á los Jueces para probar el aventura dos hermanos Aragoneses vecinos de Xátiva llamados Mosen Per Davio, é Mosen Francés Davio: e fueron rescibidos con buena gracia, é assegurados de todo agravio: é el Rey de armas les quitó las espuelas derechas, é las colgó en el paño Francés (conforme á las leyes del Honroso Passo) para se las tornar quando fisciessen sus armas. (p.16)

En el mismo miércoles vieron passar junto al Passo dos dueñas ... Ellas dixeron, que iban en romeria á Santiago é que eran nobles, é se llamaban Leonor de la Vega, é Guiomar de la Vega, é que la Leonor era casada, é Guiomar viuda: é el marido de Leonor estaba presente, llamado Juan de la Vega. El Rey de armas les pidió sus guantes en quanto algun caballero les delibrasse su cabsa, á lo qual se ofresció Mosen Francés Davio, caballero Aragonés, al qual rindió muchas gracias el Juan de la Vega. (els jutges però desestimen el combat perquè diuen no volen semblar que anaven contra la devoció cristiana de la romeria).

Pero después de salidos éstos entró Suero de Quiñones en la liza armado en blanco de unas platas sencillas, sobre las cuales metió una blanca camisa toda bordada á figuras de ruedas de Sancta Catalina, encima de un valiente caballo: e Mosen Per Davio entró por conquistador. E á la primera carrera firió Suero á Mosen Per Davio debaxo del guardabrazo izquierdo en el piastron, é fizole una tal señal en él, que por poco le falsára, é rompió su lanza en dos pedazos: é á la segunda carrera non se encontraron. E como Davio supo que Suero non tenia mas que arnés sencillo, pidió una de las lanzas mas gruesas: é en la tercera carrera encontró á Suero por la vista del almete facia la parte derecha de la sien, é entró el fierro fasta la mitad, é rompió allí su lanza un palmo del fierro, é quedóle metido por la visera del almete, é rescibió un comunal revés. Suero trabó con la mano derecha del trozo, por le sacar, mas non pudo, é todos creyeron ser ferido de muerte, segund el peligroso lugar del encuentro: mas Suero, por despenar á todos, dixo en altas voces: *Non es nada, non es nada, Quiñones, Quiñones*. E en esta carrera encontró Suero á Mosen en el peto del piastron, é falsóle juntamente con el bolante de las platas, é tocó el peto dellas: e por este encuentro se libró de la muerte al parecer de todos: e Mosen rescibió un comunal revés. Otras tres veces corrieron sin encuentro, sinon en una que barrearón las lanzas. E los Jueces baxaron del cadahalso, é fiscieron quitar el almete á Suero, por ver si era ferido, é fallaron que non, é assi pareció á todos, que Dios le

avia querido librar maravillosamente. A la septima carrera encontró Suero á Per Davio en mitad del piastron, falsandosele: é quebró el fierro de la lanza, é quedó un poco dél en el bolante de las platas, é salió una raja de la lanza un poco, mas non la dieron por rompida. E del encuentro se quebraron á Suero las pontecillas del ristre, é se desguarneció, é de la vuelta de desencasó la mano é un poco el ombro: de manera, que aunque procuró faser armas non pudo, nin los Jueces lo consintieron. Antes dieron sus armas por complidas, aunque los justadores quisieran ir adelante: mas era yá de noche, é non se vian los encuentros, é poer eso salieron de la liza, é fueron llevados con gran música. Salió Suero con aquel arnés sencillo; porque el Per Davio le pidió su arnés doblado, é ninguno de los doblados, que á Suero quedaron, le armó bien: é por saber esto el Per Davio, escogió la lanza recia. Mas si encierra nobleza ó vileza tal fecho, ó si arguye mal deseo, juzguenlo los que saben de armas; porque yo non se mas de leer é escribir, para trasladar esta caballerosa historia. (p.20)

A l'endemà, el germà de Pere, Francesc Daviu, justa amb Lope d'Estuñiga vint-i-tres curses fins a trencar les tres llances preceptives. Un cop complides les armes "los Jueces los enviaron en paz. Mosen Francés dixo alli delante de muchos caballeros, que lo oyeron, que fascia voto á Dios de jamás en su vida tratar con Monja, nin la amar, porque fasta alli avia amado á una, por cuya contemplacion avia venido á faser aquellas armas: e que qualquiera que supiese que él amaba á monja, le pudiese retar por malo, sin que él le pudiese responder en ningun lugar. Al qual digo yo, que si él tuviera alguna nobleza de Christiano, ó siquiera la verguenza natural, con que todos procuran encubrir sus faltas, non pregonara un sacrilegio tan escandaloso, é tan en deshonra del estado monachal, é tan injurioso para Jesu-Christo. Con grande acompañamiento de caballeros á pie é á caballo, é con gran ruido de música fué llevado Mosen á su possada, aviendo tenido á mucha merced á Estuñiga el aver justado con él, é le quedo muy aficionado: é Estuñiga fué sacado de la liza con muy honrosa pompa. (p.21)

LXV Concluso lo dicho, fueron á descir á Suero de Quiñones, que Mosen Per Davio se quexaba, de le aver dado arnés menos fuerte é menos seguro, quando justó con Suero de Quiñones, que los arneses de los caballeros, que guardaban el Passo, é que non faria otra vez armas con aquel arnés. Suero de Quiñones dixo como muy discreto quanto esforzado, que non se curaba él de lo que cada qual quisiesse descir: allende que non estaba á su cuenta de mirar en esso, sinon á la de los Jueces, que lo tenian jurado, para que fuessen armas iguales entre los justadores. Pedro de los Rios, que se falló con Suero á esto, le dixo, que ya él non podia faser mas armas por el tiempo, que duraba la guarda del Passo; por estar maltratado de las justas passadas: mas que fiaba en Dios de sanar presto. E que si le daba licencia, pornia la demanda al Per Davio, si tal oviesse dicho: é si ello se afirmasse, desafiarse á todo trance, é que él esperaba en Dios de alcanzar victoria con la verdad; porque quando Per Davio justára con Suero, le pidió sus armas por mejores, é Suero se las dió, é él vistió arnés sencillo; por non le quedar arnés de los otros con que justaban, que bien le viniesse: con lo qual se puso en peligro. El mesurado é valiente Suero de Quiñones le rogó non creyese aver dicho Per Davio tales cosas, siendo tan buen caballero: é que si dicho las oviesse, se aventuraba poco en ello, é que le rogaba, que en burlas nin en veras en ello non fablase. Rios se alborotó con esto mas que antes, é le rogó é importunó, le diesse en todas maneras licencia, para faser el tal desafio: é Suero viendole tan encendido, le dixo, que fiesse como su grado fuesse: lo qual Rios le tuvo á gran merced. Entre muchos caballeros que comian con Suero en la honrada sala era uno Mosen Per Davio: é como entró con los otros á comer, Rios le preguntó ante todos, si tal avia dicho (segung se descia averlo dicho á Gutierre Quijada) porque á todos constaba del buen tratamiento que Suero de Quiñones fascia á todos los caballeros é Gentiles-omes que alli venian, é de la grande igualdad é justicia que en las armas é en todo se guardaba: é que él folgaria que con mentira se oviesse dicho dél tal parleria; pues non cavia en tan buen caballero como él. Mosen Davio mostró su inocencia, jurando muy de veras, que nin él tal dixera, nin cabia tal falla en los nobles caballeros, que guardaban el Passo Honroso, é que él avia fallado alli quanto menester le fuera, é avia fallado igualdad é justicia, é que creia faserse con todos assi. Mas que lo que él dixo á Gutierre Quijada fué, que non faria armas, porque le diessen una gran cosa, con el almete que llevó Claramonte, quando murió del desdichado encuentro, non por ser malo, sinon por la desdicha, que aquel caballero con él ovo. E todos muy alegres con aquello con gran gasajo se posaron á comer con mucho amor é amistanza. (p.56)

CANVI DE LLETRA, fol. 157r

19. Giovanni Antoni Caldora vs. Iñigo de Guevara, marqués del Gasto 156v - 160v

1455

Nàpols

Caldora nega que li hagi trencat la fe a Guevara i aquest respon que és veritat i està disposat a combatre-ho a ultrança.

Guevara acusa la família Caldora de fer actes impropis: el dicho Belenguer Caldora, vestro padre, antes o depués de vestro concebimento, concurrió con el micer Jacobo e en aquellos lo ymitó e siguió participando con él en los mismos cassos; e ahunque se pueda amostrar de tales casos por diversas maneras, declaración fecha por Papa, reyes e reyina, ahunque declaración alguna non se mostrase, son tales e tantos e tan notorios que yo non poría nin deuría achceptar vestra requesta sin gran cargo, danyo e perjuicio de mi honor, no seyendo claro vos ser neto por forma non deváys per los dichos casos ser reprochado, otramiente que por lo que en vestra letra vos decís. Los quales cassos, tanto por ser tan notorios quanto porque es de presumir vos como nieto e fijo de micer Jacobo e Belenguer Caldora aquellos no ignorar, non curo por el presente en hotra manera espremirlos mas, quando per vos fuese requerido e quando e donde menester será e a mi pertenecerá provarlos e fazer aquella prueba que nesario fuere por conservación de mi honor, seré presto a espremirlos así e cuanto nesario será, mas porque en vestra letra allegáys que soys criado en cassa de nuestro senyor el Rey e de Su Mayestat haver ovido grandes honores e beneficios que de llos inábiles e indispuostos a los exercycios e intervenciones de tales fechos bastan a fazerlos dignos.

De fet, Jacopo Caldora, l'avi, era un condottiero que s'alinià primer amb Alfons i després amb Joana de Nàpols contra aquest, fou conestable de Joana, morta Joana es posà de la part de Renat d'Anjou.

20. Letra feta per lo magnífich Francesch Ferrer al spectable don Johan Roiz de Corella quant fonch ellet governador del present Regne per absència del compte de Cocentayna, pare seu

160v - 162r

s/d

s/l

21. Ramon de Vilaragut vs. Joan de Monpalau, deseiximents

162v

1445

s/l

Vilaragut es queixa que Monpalau ha dit "paraules massa foles" de l'empresonament de Vidal de Riusech i aquestes paraules afecten l'honor del pare de Vilaragut, el qual, per això se'n desix. Can fer esment que Vilaragut fa notar d'ell mateix que "vinch ara en lo món".

22. Letra de menaces de Josué Boïl, sense destinatari

s/d

s/l

Fills de Felip de Boïl, Joan, Eduard i Josué es queixen d'una sentència "sia litigiós... contra nosaltres temptar tals ampreses ... sens hi tembre perill", Boïl en nom també dels seus germans es queixa d'una sentència i adverteix al destinatari que si persevera en aquest camí s'encarregarà de fer-li entendre per altres vies.

23. Ausiàs March vs. Francesch de Vilanova

163r -163v

s/d

s/l

La lletra de batalla és feta per Ausiàs de part de son fill bastard per a Francesc de Vilanova, també bastard. "En tot loch e en totes maneres vós enteneu en fer-me lo major dan que fer poreu e altre tal sperau de mi", sembla la resposta a un deseiximent. Molt interessant lletra que explica procediments "qual de aquestes vies, ço és, bando o batalla vos plaurà".

CANVI DE LLETRA, molt més acurada que les dues anteriors

24. Tractat d'orde de cavalleria tret d'un llibre que fon del Rey d'Anglaterra e de França

164r - 171r
inacabat

25. Galceran Martorell vs. Manuel de Vilanova

171r - 175r
1430
Alzira, València, Alcúdia, Tous, Sarrió, Musseros

26. Joanot Martorell vs. Joan de Monpalau

175r - 193r
1437
València, Londres

27. Joanot Martorell vs. Perot Mercader

193v - 195r
1439
Londres

28. Joan Tolsà vs. Joan Marrades

195r - 214v
1432
Navarrés, Albaida, lletra citatòria dada a Ferrara
Per a la nissaga Marrades, vg. R. Narbona, *L'univers dels pronoms*

CANVI DE LLETRA, fol. 205v, en meitat de l'epistolari torna a la primera lletra del manuscrit

CANVI DE LLETRA, fol. 211r, en meitat del procés de l'ordre de la batalla torna a la lletra del manuscrit amb què està escrit el tractat de l'orde de cavalleria

CANVI DE LLETRA, fol. 212, segueix transcrivint el procés de l'ordre de batalla i torna a la primera lletra del manuscrit, el canvi de lletra ha durat un sol foli

CANVI DE LLETRA, fol. 215r, sembla que torni a la lletra del foli 211, però és més compacta i fa les A majúscules diferents

29. Ferrando de Vintimilia vs. Gastó de Montcada

215r - 216v
1433
Palerm

Ferrando di Ventimilla escriu una lletra de batalla a Gastó de Montcada acusant-lo que entre els dos foren dites paraules a la sortida de missa davant del senyor rei, Gastó acusà Ventimilla de traïdor al rei per haver-se ajuntat amb el comte de Luna contra els interessos del Rei de Castella i, precisament, degut a aquesta traïdoria Montcada refusa haver batalla amb Ventimilla.

CANVI DE LLETRA, fol. 216v, ara sí torna a la del fol. 211

El passo honroso (216v - 237v)**30. Capítols de Suero de Quiñones del pas que havia de tenir a Castella**

216v - 219v

31. Rianbau de Corbera i Francí Desvalls vs. Suero de Quiñones

219v - 227r

1434

Lleó, Passo del puente de Orbigo

Al llibre de Pedro Rodriguez de Lena hi ha transcrita una carta que envia Suero a Corbera i Desvalls tot just acabat el Passo Honroso (p.65).

32. Joan i Pere Fabra vs. Suero de Quiñones i Lope de Estuñiga

227r - 235v

1434

Lisboa, Valladolid, València

(Libro del Passo Honroso, defendido por el excelente caballero Suero de Quiñones, Pedro Rodríguez de Lena).

Tenia Suero de Quiñones tan grand voluntad de se probar con los hermanos Fablas, que rogó á sus nueve compañeros le diessen lugar á ello: lo qual ellos le negaron absolutamente, é señaladamente Lope de Estuñiga su primo, á quien cabia la suerte de las primeras justas: é por eso le ofreció Suero un muy buen caballo é una cadena, que valia trecientas doblas, al qual dixo Estuñiga, que nin por una muy buena villa daría su vez á otro. Su razon estrivaba en uno de los capítulos, que mandaba, que ningun conquistador pidiesse competidor señalado, nin supiesse con quién se combatia. Allende, que cada defensor avia venido popr probarse en armas é ganar honra. (p. 13)

A la hora de vísperas deste dicho lunes doce de Julio se armaron Lope de Estuñiga, uno de los defenedores o mantenedores, e Juan Fabla, valenciano, conquistador: e los Jueces examinaron la igualdad de las armas, e aunque el Valenciano metia mejor caballo, passaron por ello ... é reconocidas sus armas por mandado de los Jueces, é falladas iguales, las trompas sonaron, é los justadores arremetieron, saliendo con las lanzas en los rístres, é el Valenciano encontró a Estuñiga en el guarda brazo izquierdo, desguarneciendosele, sin romper lanza ninguno dellos, nin tomar revés: e corrieron otras quatro carreras sin encontrarse. En la sexta carrera Fabla encontró á Estuñiga en el peto de las platas rompiendo su lanza por la mitad, e desgranando el fierro quedó un poco dentro de las platas, sin alguno dellos tomar revés: é al encontrarle dixo Mosen Juan en alto Catalán, (p.14) *¿si fascía con él armas Bazan?* é respondióle su hermano, que le servia: *Non mon freyrele, que para mí se guarda.* En la septima carrera se encontraron, é porque el criado de Lope de Estuñiga, que le servia dentro en la liza, dixo al tiempo del encontrar, *á el, á él,* le mandaron los Jueces cortar la lengua: mas por ruego de buenos le dieron treinta buenos palos, é le llevaron á la carcel. En la carrera octava non se encontraron, mas en la nona encontró Estuñiga al Valenciano en el guardabrazo izquierdo en el derecho del corazon, donde rompió su lanza, forzandole á tomar un gran revés: é el Valenciano non encontró. Otras nueve carreras passaron sin algun encuentro, mas en la décima nona Estuñiga topó al Valenciano en el piastron, é salió á la bavera, fasciendole tomar un gran revés, dexando fecho un hoyo en el piastrón, donde remachó el fierro, maguer no le falsó, nin rompió lanza, é Fabla non le encontró. Yá era noche muy oscura, é non se podian reconocer los encuentros por malos nin por buenos, é por eso dieron los Jueces por acabadas sus armas, como si ovieran quebrado todas tres lanzas: é nin por ellos darse por agraviados, porque non les dexaban acabar sus armas, les tovo pro alguna. E assi salieron de la liza con gran musica para sus possadas, é Estuñiga combidó á cenar á Fabla con Suero de Quiñones, donde cenaron muchos Caballeros con gran gasajo, é danzaron sobre cena.

XVII El martes trece de Julio ... ser armó Diego de Bazan por defensor, é Mosen Pero Fabla Valenciano, al qual restituyeron la espuela, que le fuera quitada quando se presentó en el Passo: e falladas sus armas iguales arremetieron al son de las trompetas, sin se encontrar. A la segunda carrera encontró Bazan á Fabla en el piastron falsandosele, é le tocó en el peto de las platas, é rompió su lanza: é fizole revolver el caballo, é á él tomar tal revés, que pensaron que cayera. En la tercera carrera Bazan bareó su lanza sobre la bavera de Fabla, é desguarnecióle el brazal derecho: é fizole tomar un gran revés, sin romper lanza. En la quarta carrera Bazan tornó á encontrar á Fabla en la vuelta del guardabrazo izquierdo falsandosele, é llególe á la bavera, en que fizo una buena señal: é rompió su lanza cerca del fierro, fasciendole tomar un gran revés. A la carrera quinta encontró otra vez Bazan al Valenciano en la guarda del brazo izquierdo, é falsóla, é tambien al guardabrazo é el bolante, é tocóle en el peto rompiendo su lanza por tres partes, fonzandole a tomar un gran revés. E complieron sus armas, por aver rompido Bazan todas tres lanzas, que con razon avia adivinado Fabla, que se guardaba para él, para non le dexar ganar honra. Como Per Fabla supo non aver justado con Suero de Quiñones, tovose por engañado dél, por le aver prometido de probarse con él, é como agraviado lo pidió por testimonio, jurando de se lo pedir en algun tiempo, é con esto fueron sacados del campo con gran música. (p. 14)

Lope de Estuñiga requiríó á los Jueces le dexassen concluir sus armas con Mossen Fabla Valenciano: pues les faltaba una lanza por quebrar, é por ser de noche les avian mandado cessar de la justa: é que pues en el dia passado avian concedido aquello mesmo al de Aller é á Zapata, el mesmo derecho tenia él: al qual respondieron los Jueces, que yá le avian dado sus armas por conclusas, é con esto se quedó mohino. (p16)

33. rei de Tunis vs. Alfons el Magnànim

235v - 236r

Djerba

34. Joan de Vintimilia vs. comte de Luna

236r - 237r

1430

Carinyena

no fou lliurada, acusa Luna de fer servir falsos poders per concertar matrimoni entre el fill de Vintimilia i la cunyada de Luna.

35. Nicola Maria Buzzuto vs. Gutierre de Soto, comanador major de l'Orde d'Alcantara

237r - 237v

s/d

Alburquerque

36. Galceran Martorell vs. Ausiàs March, deseiximents

237v

1438

València

Es desix pel "mal grat que he de vós".

37. Letra tamessa per los jenoveses quant se reballaren al il·lustre senyor duch de Milà

237v - 239v

1436

Gènova

38. Montagut de Montagut vs. Eiximèn Pérez de Romaní, deseiximents

239v - 240v

1438

València

envien deseiximents com a valedors Pelegrí de Montagut, cavaller de l'Orde de Sant Joan, i Joan de Castellví

no us empacheu que mos frares e yo no hajam la possessió dels lochs que mon oncle en Johan de Torragrossa, jermà de mon pare, no ha lexats ... vós nos teniu deseretats de ço del nostre de la qual cosa ... me desisch de vós e de vostres valedors

39. Pere Boil Lladró vs. Pero Maça de Liçana, deseiximents

240v - 242r

1427

València

hi ha també una petició al rei Alfons per tal com "no puxa trobar notari algú qui com a procurador meu los haja volgut ne vulla presentar al dit governador ... com se digua que serien presos e vexats si u feyen"

li reclama unes quantitats per l'ocupació de Figueroles

hi ha també uns deseiximents a Lluís Cornell, fill de Pero Maça.

40. Joan de Boil vs. Jofre, Pere i Antoni de Tous

242r - 247r

1439

València

"com en lo dia de aparici passat yo passava per lo vostre carrer sol e desarmat e vosaltres stants a la porta de la casa on vostre pare e vosaltres habitats fes o permetés exir alguns hòmens armats de la dita casa per dapnificar-me"

Jaume Ripoll, procurador de Boil

"atenent que vós sots nebot del senyor nostre pare e havets tal deute ab los nobles en Pere Boyll e mossèn Francesch Maça, los quals nosaltres havem per singulars parents e amichs, volentàriament no·ns combatrem ab vós ... e si mossèn Felip de Boyll vos ha consellat e justat fer la dita requesta volent offerir vostre cors per pagar son deute ... yo Pere de Thous ... lo y deffendré per batalla", nomena procurador Godart de Tous.

Joan Boil respon com és meravellat que hi vulguin ficar una tercera persona en la querella.

Felip Boil de l'Escala respon també a la lletra dels Tous i Pere de Tous accepta les querelles d'ambdós.

Felip li respon que en el seu cas no correspon dividir armes.

CANVI DE LLETRA, fol. 245r, enmig de l'epistolari Boil - Tous, en començar el foli a mitja lletra.

41. Joan de Vilaragut vs. Pero Maça de Liçana

257r - 259r

1418

València

Vilaragut fa requesta de batalla i Maça contesta divisant les armes. Com que Vilaragut ha fet servir la fórmula "mon cors contra lo vostre" es meravella que: "e vós volets e prenets per companyia un fill de una egua, ço que no havets pogut fer, ni pens que passe sens nota, com tall batalla no ab força strana, mes ab giny e sforç vostre e meu, la devem portar a fi; e divisades part de les armes deffensives tals que en semblant batalla no són acostumades."

42. Capítols del pas de les ermites

259v - 262v

1442

ducat de Borgonya

43. Letra tramessa per lo soldà de Babilònia al excel·lent senyor don Johan, rei de Xipre

262v - 263r

data calendari musulmà

Malgrat que el soldà de Babilònia està en guerra amb Rodes, el rei de Xipre li demana de signar la pau amb ell.

44. Capítols de Joan de Bonifaci

263v - 265r

Catània

s/d

45. Joan d'Íxer vs. Joan de Luna

265r - 276r

1433

Íxer, Saragossa, Muell

Íxer, com a defenedor, accepta batalla en virtut de certes paraules dites per Joan de Luna davant del rei en què l'acusa d'haver fet una lletra falsa.

Joan d'Íxer consta com un dels ambaixadors enviats pel Magnànim (1457) amb la missió de restablir la pau entre Joan II i el príncep de Viana, els altres eren Joan de Navarra, Rodrigo Vidal i

Lluís Despuig. (Ramon Turró, Joanot Martorell, escrivà de ració, Biblioteca virtual Miguel de Cervantes; vg. també Abel Soler, Joanot Martorell, cavaller habitador de València, eHumanista, p. 471).

Ixer li envia dos cavallers, un dels quals Gonçalvo d'Ixer, per saber exactament quines foren les paraules dites davant del rei.

Joan de Luna és senyor de Vilafelig, actualment Villafeliche: "Históricamente Villafeliche fue durante siglos un lugar de feudo y señorío, perteneciente a los Azagra, más tarde marqueses de Camarasa", URZAY BARRIOS, Jose Angel, *Cultura popular de la Comunidad de Calatayud*, ed. Centro de Estudios Bilbilitanos, Calatayud, 2006. Segons la pàgina oficial de la "Fundación Casa Ducal de Medinaceli", Juan de Luna va ser el segon senyor de Ricla i el IV de Villafeliche, fill de Fernando López de Luna, senyor de Ricla, i de Emilia Ruiz de Azagra, senyora de Villafeliche, de la qual hereta el títol.

El nostre Joan d'Ixer pot ser un d'aquests dos:

Joan Ferrandis d'Híjar i de Centelles

Sisè senyor de la baronia d'Híjar, dit *l'Orador*, 1384 —1454/58. El seu pare li féu donació, en vida, de totes les senyories (1397). Partidari del comte d'Urgell (1410), assistí després al parlament d'Alcanyís (1411) i es mostrà enemic seu i el combaté a Balaguer (1413). El rei li donà algunes possessions del comte. Fou coper major de Ferran I, ambaixador de l'emperador Segimon, i assistí al concili de Constança (1414). Fet majordom major d'Alfons el Magnànim, fou nomenat virrei de Nàpols i pacificà Calàbria (1421). En els vaixells de Bernat de Vilamarí anà a Port Pisà per tal d'ajudar els ambaixadors que havien de fer l'acord amb Milà (1426). Fou diputat per Aragó a la cort de Terol (1428) i membre del consell especial que entengué en la rebel·lió del comte de Luna (1430-33), els béns del qual, confiscats pel rei, li foren lliurats. Obtingué també les senyories de Lécera i Vinaceite i encara comprà a la reina la meitat de Belchite i altres llocs. Anà a Portugal amb l'armada que alliberà l'infant Enric (1430). Contribuí a pacificar les bandositats d'Aragó. Lluità amb Jaume de Luna (1450). Amb el seu fill Joan, anà a Navarra per posar pau entre el rei Joan i el príncep de Viana (1452); lluità també contra el duc de Medinaceli (1453). Fou ambaixador a Castella, Portugal, Roma i Venècia. Gran humanista, fou elogiat per Lorenzo Valla. Algunes poesies i escrits seus figuren al *Cancionero de Híjar*.

Joan Ferrandis d'Híjar i de Cabrera

1419 - 1487 Molt jove, assistí a la cort de Montsó (1436). Fou enviat a Castella per a tractar la pau (1448); més tard fou capità de cavalls en una altra campanya contra Castella (1452). Anà amb el seu pare a Navarra en missió de pau, i amb ell lluità contra el duc de Medinaceli (1452-53); fou pres i rescatat per les corts d'Aragó. Alfons IV, del qual fou majordom major, l'envià en ambaixada a Calixt III (1455). Fou marmessor del príncep de Viana (1461) i, durant la guerra civil, contrari a Joan II. Tingué un plet amb la seva mare, durant el qual el rei els embargà les possessions. Amb Jaume d'Aragó, baró d'Arenós, ocupà Alcanyís i afavorí l'entrada dels castellans a Aragó. Reconciliat amb el rei, aquest li concedí els llocs d'Aliaga i Castellot, amb el títol de comte (1464); això fou l'origen d'un plet amb l'orde de Sant Joan. En compensació pels llocs, que el rei volia restituir a l'orde, creà a favor d'ell el ducat d'Híjar (1483). Més tard li creà també el ducat d'Aliaga (1487). Tingué, a Híjar, una de les primeres impremtes d'Espanya.

46. Joan de Pau vs. Antoni de Cruïlles

276v - 283v

1441

Girona, Cassà de la Selva, Castell de Calonge, Alcanyís

Pau acusa Cruïlles d'haver dit que "haurien mal guardada la fe" i li llança un barret com a gatge. Cruïlles li retreu que ell no és heraut per llançar un gatge en nom d'altres cavallers, sobretot essent ells presents. Pau al·lega que cal que el jutge que trin decideixi qui dels dos és requeridor i qui requereix perquè d'això depèn qui entra primer a la lliça, que és el requeridor. Cruïlles retreu a Pau que hagi anat amb l'afer a la reina, sabent com és notori que aquesta senyora detesta aquest tipus d'afers i, en conseqüència, ha fet enviar el veguer de Girona a Calonge per prendre Cruïlles. Després d'això són Joan de Foixà i Gabriel de Sant Martí, presents en el fet del gatge, els qui entomen la querella dient a Cruïlles que és amb ells amb qui s'havia de querellar, però que si ell ha decidit ferò així que no s'hi posaran, que ja és bo Pau per a defensar's, però que *vos fem saber que si vostres frares ni nengun gentil hom de vostre linatge vol ni gossarà sostenir que lo dit mossèn Johan de Pau no sostinga millor querella que vós e que nosaltres no hajam fet a la vila de Cassà ço que bons e leals gentils hòmens devien fer, nosaltres diem que ells menten falsament e malvada e som prests a combatre'ls a tota nostra requesta ... tenint companyia al dit mossèn Johan de Pau lo jorn que entrarà en la liça que vós e aquells qui voldreu sostenir*. Cruïlles els contesta que això ho havien d'haver dit

abans, que ell està lligat a Pau, però que quan acabi el seu afer està disposat a reprendre el seu. I aquí acaba l'epistolari.

47. Guillem Ramon de Montcada vs. Galceran de Santa Pau

284r - 294v

1424

Mòdica, Saragossa de Sicília (Siracusa), terra de Lenti, Palerm

Montcada li retreu a Santa Pau haver enviat una carta al virrei per unes paraules que Bernat Joan de Cabrera, comte de Mòdica, li havia dit a en l'església de Sant Pere de Mòdica davant el virrei i que aquest sosté que foren dites per "avalotar-lo". Ramon de Cabrera, un dels procuradors, té un trompeta que es diu "Petrarcha".

La correspondència comença a Mòdica i després estan tots dos a Saragossa de Sicília. Santa Pau refusa de fer la batalla davant del rei per por que els vulgui fer amics i no deixi la batalla arribar a la fi, tanmateix li concedeix a Montcada que si ell li pot assegurar que el rei deixarà la batalla arribar a la fi, ell està disposat a lliurar-la davant el rei (291v). Santa Pau accepta ser requeridor i aconsegueix plaça a Règols (Ragusa), Montcada refusa perquè de les dues batalles que Santa Pau li ha ofert, la necessària i la voluntària -la primera per veure qui menteix a causa de les paraules, la segona per l'aimia-, cal enllestir primer la necessària i això només es pot fer davant del rei, instal, per tant, Santa Pau a anar davant del rei a exposar el cas i, si aquest no l'accepta, aleshores Montcada està disposat a tirar endavant la batalla voluntària. Aquí acaba l'epistolari.

48. Jaume Ripoll vs. Joanot Martorell

295r - 296r

1442

València

S'ofereix a practicar armes amb Martorell i aquest li contesta que si vol practicar armes se'n vagi a la guerra "com no u tingués gens per content que fósseu mon dexeble".

49. Francí de Vallseca vs. Salvador Sureda

296r - 300r

1443

Barcelona, Mallorca, Nàpols

Volien córrer puntes i Vallseca no va entendre la requesta oral de Sureda per culpa de l'elm que portava, per això li escriu perquè es refermi en la seva oferta, cosa que Sureda fa en la seva carta. Alfons el Magnànim els designa dia i lloc. Hi ha un certificat del governador de Mallorca on s'explica que Sureda no ha trobat navili per anar a Itàlia i ha hagut de llogar un bergantí per passar a Catalunya amb uns pocs dels seus i d'allí fer camí per terra a Itàlia.

50. Certa part dels furs de guerregar

300v - 301r

Transcriu el fur que preveu les accions que s'han de dur a terme quan algú "farà mal o dan sens deseximents". Transcriu el fur on s'estableix que aquells que guerregin "no puxen per si ni per altri fer mal als lauradors ne altres vassalls, ne talar los arbres, viyes, blats o béns ne cremen los castells, lochs o cases aquells contra qui guerregaran, ne de lurs valedors, ni de lurs vassalls de qualsevol ley stament que sien", qui vagi contra el fur "volem que muyra sens alguna gràcia o merçè".

51. Joanot Martorell vs. Gonçalbo d'Ixer

301r - 303v

1446

València

Els deseiximents es converteixen en batalla a ultrança. Es discuteixen per una compra feta amb males arts. Hi ha també deseiximents de Jofre Martorell com a valedor de son germà.

CANVI DE LLETRA fol. 302v

52. Bernat de Tagamanent vs. Pere Joan Albertí

304r - 312r

Mallorca

Bernat li dóna un guant com a gatge perquè sosté Albertí que mantenia millor causa que ell per tenir certes possessions. Van lluitar a Granada.

CANVI DE LLETRA fol. 309r

CANVI DE LLETRA fol. 309v

53. Miquel d'Avinyó vs. Francesc de Corbera

312v - 313r

1454

Cases de Sant Joan, Barcelona

Francesc de Corbera nega el seu matrimoni amb Francina Avinyó, germana de Miquel.

54. Joan d'Altarriba vs. Tomàs Ram, comanador de Montsó

313r - 316r

1453

Estadella, Lleida, Saragossa

La lletra d'Altarriba és tramesa pel trompeta de Joan d'Ixer. Ram escriu en aragonès. Ram ordenà el llevar i trencar d'una espasa a l'escuder de Joan Altarriba "tirant miges spases los qui ab vós eren ab moviment e continent brau". Ram contesta que l'acusa d'uns actes que foren fets pel batlle de Montsó administrant justícia. Els superiors deneguen llicència per fer batalla a Ram.

55. Francesc Navarro vs. Joan Alegre, ciutada. Deseiximents

316v - 318r

1441

València

Navarro es desix d'Alegre per tal com el considera inductor de les ferides que li féu Joan Eixarch, contra el qual no pot anar per estar protegit pels reis. El deseiximent és contra Joan Alegre però contesta Vicent Alegre, son fill, per tal com "la edat e disposició del qual no és disposta per a tals actes". El desafia a batalla a ultrança. Els procuradors són Lluís Pardo i Joan Tolsà. Navarro nomena procuradors Antoni de Vilaragut i Gabriel Navarro.

56. Guerau de Castellvert vs. Eiximèn Pérez d'Arenós

318r - 319v

Pedralba

Pérez sosté i manté que el nom de "bernat" vol dir garrell i Castellvert el desafia per defensar el bon nom del seu cosí germà.

57. Bernat de Vilarig vs. Gómez de Figueroa

319r - 324v i 403r - 407v

1447

València, Lorca

58. Carles, rei de França vs. Alfons, rei d'Aragó

325r - 325v

1447

Tivoli

El rei de França creu que li pertany la ciutat de Gènova, respon Alfons que ell té signada pau amb Gènova i la vol conservar.

59. Lluís Cornell vs. Nicolau de Próxida

326r - 348v

1447

Alberic, Almenara, Moixent, Almansa, Alcalá la Real

Cornell es queixa que després d'haver-hi hagut raons entre els seus moros d'Alberic i d'Alcocer, la reina els va obligar a signar pau, la qual durà fins que Cornell hagué d'anar a Nàpols a servir el rei, moment en què Pròxida entrà amb els seus servents a Alcocer a damnar els moros i en matà uns quants. Per això Cornell el desafia a batalla a ultrança. Proxida contesta que li defensarà no haver trencada la pau però que es repensi si s'ha d'anar a buscar jutge fora del regne o si no és molt millor haver-lo a dins, sotmès a les lleis de la terra. El rei de Granada els dona plaça. Hi ha també una carta de Joan de Pròxida al rei de Navarra. El rei de Navarra segresta les possessions de Proxida i prohibeix que ningú o vagi a la batalla a Granada.

Lluís Cornell posa com a procurador seu Pero Maça i Giner Rabaça

CANVI DE LLETRA, fol. 329r

60. Requesta de batalla ab certes condicions, la qual no fon presentada a aquell per a qui devia ésser dreçada e per tant no y són nomenats

348v - 349r

CANVI DE LLETRA, fol. 349v

61. Bernat de Vilarig vs. Joanot Galceran de la Serra i Jofre Pardo

349v - 379v

1452 - 53

Cirat, València,

Van tenir batalla secreta i Vilarig ferí Serra, ara aquest l'acusa d'haver-lo ferit amb l'ajuda d'altres. Ara li ofereix una altra batalla per tal com l'acusació és falsa. Serra li ofereix batalla a ultrança. Com que la batalla no arriba a res, posteriorment Vilarig penja uns cartells en què desafia tot cavaller que vulgui sostenir que no va ser solament ell qui va ferir Galceran de la Serra, Jofre Pardo es dona per al·ludit.

Perot Pardo, procurador de Serra.

El dos epistolaris, el de Galceran de la Serra i el de Jofre Pardo en un determinat moment es juxtaposen perquè Serra fa al·lusió a l'altre epistolari.

CANVI DE LLETRA, fol. 366r TORNA A LA LLETRA DEL COMENÇAMENT DEL MANUSCRIT

CANVI DE LLETRA, fol. 367v

62. Joan Garcés de Marcilla vs. Lluís Munyoz

379v - 380v

1452

Terol, València

Marcilla diu que ha sortit de la ciutat per parlar amb Munyoz de les seves desavinences però no l'ha trobat i li escriu per oferir-se.

CANVI DE LLETRA, fol. 380r TORNA A LA LLETRA DEL COMENÇAMENT DEL MANUSCRIT

63. Deseximents de Francesch de Verntallat a certs cavallers e jentils hòmens de Catalunya

380v - 381r

1462

Verntallat es desix d'una sèrie de persones que l'havien acusat de ser adversari de Joan II.

64. Joan de Vilanova vs. Joan Jeroni de Vilaragut

381r - 385v

1461

Nules, Massalavés, Alcúdia

Vilanova acusa Vilaragut d'haver raptat la vídua del seu germà. Vilaragut l'acusa de covardia per desafiar-lo ara quan sap que està pres. Vilanova al·lega que ell no podia saber que era pres perquè se'l veia circulant i li ofereix batalla secreta per evitar els funcionaris reials, a la vista que l'altre no l'accepta decideix retirar els procuradors i donar el cas per acabat.

CANVI DE LLETRA, fol. 386r, aquesta és una tercera lletra

65. Guillem Ramon Pujades vs. Lluís de Montagut

386r - 386v

1455

València i Barcelona

Havien acordat fer armes, no les feren i Pujades li envià una lletra closa i deseiximents, Montagut li envià deseiximents en lloc de resposta. Una lletra que fa referència a altres.

66. Joan d'Almadà vs. Menant de Beaumont

386v - 391r i 400v - 401r

1464

Barcelona i Vilafranca

D'Almadà acusa Beaumont i son pare de traïdors i els desafia a ultrança. Parlen de la retuda del castell de Gelida. Almadà, comte d'Abranches era un cavaller portuguès casat amb una germana del comte de Pallars.

67. Pere Pallàs Lladró vs. Eiximèn Pérez Romaní

391r - 395v

1467

València, Castell de Mira, Cocentaina, Xelva, Nules,

Pallàs acusa Romaní d'haver-li trencat la pau. Riquer diu que les d'Escrivà són de molt bon estil literari.

68. Ramon de Vilanova vs. Ramon Castellà, Ot de Borja i Bernat Català

396r

s/d

València

Deseiximents.

69. Los qui foren presos ab la Majestat del Rey Alfonso quant fo vot dels jenovesos en l'any MCCCCXXV

396v - 398v

Es una relació dels presoners de la batalla de Ponça que comença amb el rei Alfons i els seus germans Joan i Enric i segueix amb els cavallers dividits per regnes: Aragó, Sicília, València, Mallorca, Sardenya, Catalunya, "Realme", es a dir, Nàpols, les naus preses (12), les naus que pogueren escapar (2) -entre elles la de l'infant Pere, les galeres preses (10), les naus genoveses, després ve una relació dels qui foren presos a Sabona amb el rei Alfons, que després foren traslladats a Gènova.

De València consten els següents:

mossèn Ramon Boyl
mossèn Felip Boyl
mossèn Lluís Pardo
frare Gilabert Monsoriu, claver
mossèn Francesc de Soler
frare Ramon Soler
mossèn Francesc de Bellvís
mossèn Joan Alzina, secretari
mossèn Pere de Montagut
mossèn Monpalau
mossèn Baltasar Bou

frare Ramon Siscar
mossèn Vidal de Blanes
frare Pere Pardo
mossèn Pere Cabanyelles
Lluís Dezsoler
mossèn Francesc Siscar
frare Puig
mossèn Joan de Vilaragut
mossèn Antoni Olzina
mossèn Civera
mossèn Pelegrí

mossèn Joan de Bonastre
en Berenguer Vives

Lluís de Montagut
en Lluís Garcia

També apareix Lluís Cornell entre els cavallers d'Aragó. Es la mateixa llista del dietari del capellà d'Alfons, pràcticament en el mateix ordre. No hi ha ni March ni Sant Jordi. Vg. també el Dietari, p. 194 on hi ha la relació de José Ametller i Vinyes, que és la de Zurita:

Del reino de Valencia y del principado de Cataluña fueron presos: don Francés de Eri, el noble de Pallás, don Ramón Boil, visorey de Nápoles, Blanes de Játiva, Ribenes y su hermano, Foncuberta, Franci Dezval, Gisbert de Monsoriu, clavero de Montesa, Pedro de Cabanillas, Barutell y tres hermanos Soleres y dos hermanos Siscares y otros dos hermanos Montagudos; Luis Pardo, Manuel de Guimerá, Giner Rabaza, Francisco de Belvís, Ramón de Sentmenat, Juan de Olzina, secretario del rey, y Antonio de Olzina su sobrino, Salvador Cubello, hermano de Antonio Cubello marqués de Oristán, y Francés de Momboy.

70. De clerico violatore pacis

398v

És la transcripció d'un fur: *Si miles adversus militem pro pace violata aut aliqua capitali causa duellum comitere voluerit, facultas purgandi ei non concedatur nisi probare posit quod antiquitus ipse cum parentibus natione legitimus miles existat.*

CANVI DE LLETRA. Nova. Recorda molt la lletra del manuscrit C.

71. Francesc Berenguer de Blanes vs. Lluís Crespí de Valldaura

399r - 400v

1462

València, Olit

Tenien una qüestió davant els jurats de València, que no s'han pronunciat, Blanes li diu que ara que són "delliures", cal que la qüestió s'aclareixi entre els dos. La qüestió tracta de si "los moros de Cotes no sien en possessió d'ampriuar e no agen ampriuat e acostumat de ampriuar en lo terme de Sumacàrcer".

72. Preposició feta per la magestat del Senyor Rey Don Johan Rey de Aragó en les Corts Generals que tengué en Monçó en l'any MIL CCCCLXXI

401r- 403r

CANVI DE LLETRA, fol. 404r, lletra inicial

73. Lluís Maça i Pero Maça vs. Joan Roís de Corella, comte de Cocentaina

408r - 410r

1468

Novelda, Elda

"esent mon jermà, don Pero Maça, en la ciutat de Oriola per alguns fets consernents lo servei de la Majestat del Senyor Rei" va saber que el comte era a la seva vila d'Elda i volia fer un molí "que-s diu del Torrenter". Li proposa combat al peu del molí amb tanta gent com ell hi vindrà. El comte contesta que de moment no té intenció de fer el molí, però que el farà quan cregui convenient perquè la justícia així l'hi permet. Quan torna a Novelda Pero Maça s'excusa davant el comte per les lletres del seu germà.

Lluís Maça signa "Lois Cornell". Pero Maça signa com a governador d'Oriola.

74. Lluís Maça vs. Galceran de Besora

410v - 417r i 435r - 439v

1472

Càller, Oristany, Perpinyà

L'epistolari comença amb la "letra primera que fa lo molt noble don Salvador d'Alagó e d'Arborea al veguer de Càller, la qual fon causa de les letres de batalla subsegüents" on explica que "jents de don Lois haurien levada huna dona de Johan Guerau, jermà seu, (d'en Guerau) forcívolment, só

maravellat vullau comportar (el veguer de Càller) tals cosses perquè som certs Don Lois no basta a enugar los meus ni menys mosèn Carroç sinó a mà del offici". Després hi ha les cartes entre Besora i Maça on aquest tracta el cunyat de Besora, Salvador d'Alagó, com a traïdor a la majestat del senyor rei. Després de les lletres intercanviades, hi ha una carta signada per tots els Alagó d'Arborea sol·licitant batalla a Lluís Maça, que signa Lluís Cornell.

CANVI DE LLETRA, fol. 417r

75. Francesc del Miracle vs. Lluís Aguiló de Codinats

417r - 429r

1472

Saragossa, València, Petrés, Alcàsser, Onda, Castelló d'Empúries, Albalat, Moxent, En aquest manuscrit, les dues vegades que surt la paraula "aviego" ho fa en majúscules, la qual cosa podria fer pensar que es tracta d'un lloc.

L'any 1458, Francesc Aguiló, pare de Lluís, que també surt en aquest epistolari, fa d'avalador de la fiança d'Ausiàs March en el seu judici contra Francesc de Vilanova i la seva muller (de fet, el seu aval és necessari perquè March deixi d'estar pres a la casa de la ciutat i pugui estar pres a casa seva).

76. Joan de Corella, batard vs. Lluís Cornell de Lladró

429r - 431r i 433r - 434v

1473

Borriol, València

"Don Loys Ladró, vaent dolor de vostra vergonya, mals contrachtes, cautelosos apartats de tot stil de cavaller que fets have me recort haver-vos dit de aquells no volguésseu husar ne publicar", "ab enganosos, falsos actes e títols voleu ab frau béns que ha vós no pertanyen", "don Lois que us dieu Cornell Boyl de Lladró", "sagellada de armes que dieu ésser vostres". Contesta Cornell que no accepta batalla d'algú que és bastard i es comporta com a tal, més que més estan ell pres. Quan estigui en llibertat, en tot cas, es barallarà amb el que diu que és son pare si aquest afirma que els documents que ell ha signat no són bons. Corella li respon que ell ha estat adobat a cavaller pel rei Ferran de Sicília. Cornell cita el *de clerico violatore pacis in usibus fedorum*, que és el número 70 d'aquesta relació, com a fonament per refusar el combat amb un bord. Insisteix que està pres, concretament "a caplleuta", és a dir, sota fiança. Acusa Corella de ser fill de Sacruylla "e fos nat abans que lo comte hagués part ab vostra mare".

CANVI DE LLETRA, fol. 431r. Recorda molt la lletra del manuscrit C.

77. Cardenal de Ras i d'Albí vs. Comte de Prades

431r - 432v

durant la Guerra Civil, segurament durant el setge de Perpinyà perquè la segona lletra del cardenal és signada en "al camp".

Perpinyà

El cardenal li fa raport que ha sentit dir que el de Prades si pogués el faria penjar, l'acusa de ser del bàndol contrari del rei Joan. El cardenal l'acusa en una segona lletra de tractar malament els presoners i de metre'ls en galeres e sitges e dar-los turment.

CANVI DE LLETRA, fol. 433r

78. Aquest cartell feren los Aguilars per la pau dels Montaguts

439v - 440r

1480

València

Els Aguilars fan acte autèntic de no haver ajudat mai Guillem Jordi, del lloc d'Alaquàs, contra Montagut de Montagut.

CANVI DE LLETRA. fol. 442r, després de dos folis en blanc, lletra diferent a les altres

79. Lluís Pallàs de Vilanova vs. vescomte de Biota

442r - 461r

1482

castell de Borriol, castell de Xelva, València, Ribarroja

Es discuteixen i Pallàs el desafia a batalla a ultrança per si la judicatura del vescomtat de Xelva pertany al Justícia d'Aragó.

80. Lletre consolatòria tramesa al respectable compte de Prades per frare Boil, ermità, per la mort del castellà d'Amposta, son fill.

461v - 463r

81. Còpia de la lletra que an fet los de Marvella a la Majestat del Senyor Rei de Castella e de Aragó, nostre Senyor

463v - 465v

s/d

lo que en efecto se contiene en la carta que los de Marvella enviaron a V. Alteza sacado de arábico en romanze, dize así; "querer usar con ellos de piedad", és adreçada a Ferran II.

82. Aparellant-se Alexandre de entrar ab mà armada en la terra dels bragmanos, Dídim, rey dels dits bragmanos, screví un tal letra a Alexandre

465v - 469r

conté també la resposta de Dídim a Alexandre. Valenciana prosa!

83. La lletra que segueix fonch tramesa a Papa Climent per lo gran turch

469r - 471r

El gran turc es reconeix hereu de Príam, valenciana prosa?

CANVI DE LLETRA. fol. 471r, lletra nova

84. Perramon de Monsoriu vs. Joan de Millà

471r - 473v

1485

Alasquer (Alberic), Alzira

Monsoriu es queixa de les paraules reportades pel seu alcait que hauria dit Millà d'ell. Millà li contesta que "moltes voltes lo vostre alcait de Alasquer e yo avem parlat de vós e per no dir-me les que us à reportades no sé devinar de quals ho dieu". Millà el desafia a combat secret.

Joanot Martorell "criat meu", fill de mossèn Galceran Martorell.

CANVI DE LLETRA. fol. 474r, lletra nova

85. Marques de Guirache vs. conde de Gulisano

474r - 478r

1485

Petralia

el marquès seria genovès i l'altre napolità o sicilià. Es repton a batalla secreta.

86. Lope de Stúñiga vs. Pero López de Ayala, conde de Fuensalida

478v - 481r

1471

Toledo, Guadamur

CANVI DE LLETRA. fol. 481r

87. Comte d'Almenara i d'Aversa vs. Pero Maça

481r - 489v

1486

Alberic,

el comte d'Almenara i Maça són cosins, es barallen per uns censals que Almenara no sabia que eren perpetus quan li comprà Alberic a Maça.

La carta l'adreça a don Pero Maça de Liçana e de Cornell. El comtat d'Almenara pertanyia als Próxita.

CANVI DE LLETRA. fol. 491r, la mateixa que al fol. 474r

88. Andreu Penyarroja vs. Bernat Guillem Català

491r

1514

sense lloc

Penyarroja desafia Bernat Guillem a combat secret "lo dit Bernat Guillem Català fou nafrat de dos colps, la hu en la mà dreta e lo altre en lo bras mateix e aquell dia mateix del desafiú morí aquella nit lo dit mossèn Bernat Guillem Català, Déu li perdonó sos pecats".

89. Joanot Agullana vs. Antich Sarriera

491v - 498v

1510

castell de Cartellà, Mont-Real, Girona, Palamós, Granollers

Deseiximents que deriven en lletra de batalla d'Antich Sarriera, encara que la seva lletra no segueix els procediments. S'hi fica el baró de Cruïlles i el baró de Llagostera i es desixen, acusa el Cruïlles de fer matar mossèn Benet de Cartella i li envia lletra de batalla.

CANVI DE LLETRA. fol. 498v

90. Jeroni d'Ixar vs. Francí Crespí de Valldaura

498v - 501v; 503r - 528r

1514

Ixar, Xàtiva, castell d'Orpesa, Sumacàrcer, Saragossa

Comença fent referència a una carta de Valldaura que no consta a l'epistolari: "huna lletra vuestra he recibida en que me dezís no teneis que responderme sinó con huna rialla". La primera lletra d'Ixar és en aragonès i ara escriu en català.

"però encara après de ésser-me vós hexit ab quatre de cavall y contra tot stil de cavalleria sens ésser precehits deseximents". Ixar l'acusa d'anar dient que el va fer caure del cavall i que nafrat li va deixar la vida. Tot ve, sembla, perquè Ixar va llaurar la terra "sens deguda autoritat".

Ferran II accepta de ser el jutge. Però és una maniobra típica de Ferran. Quan arriba el dia de la batalla, no els designa plaça (els havia citat allà on estés la cort aquell dia). "com fins al primer dia de juny que vostra altesa à desginat lo dia per a batallar no resta. Finalment la designa i fan tot el cerimonial però quan arriba l'hora de lluitar el conestable de Castella llança el seu bastó al mig del camp i els descomparteix. Seguidament emet sentència que tots dos han complert i queden per iguals, amb gran indignació de Valldaura.

CANVI DE LLETRA. fol. 500r

CANVI DE LLETRA. fol. 501r

CANVI DE LLETRA. fol. 502r

91. Eiximèn Pérez Escriva vs. Perot Crespí de Valldaura

502r - 502v

1516

Es un "albarà de desafiù". El repta a batalla secreta per les malvestats que li ha fet. El cita en la falda del Puig en lo propi camí. Lo dit jorn diumenje ... lo sobredit mosèn Perot Crespí de Valldaura fon a la dita hora era requesta e vingueren a brega ab lo dit Eximèn Perez Escrivà e abduys foren nafrats de tres colps cascú enperò les nafres del dit mosèn Perot ... y al quinzè dia del dit mes de març dit any morí lo dit mosèn lo qual morí com a bon crestià e rebé tots los sacraments ... e és soterat en una capella dels Valdaures en Sent Johan del Mercat.

CANVI DE LLETRA. fol. 503r

CANVI DE LLETRA. fol. 528v

92. Gaspar Çifré vs. Joan Scrivà

528v

s/d

s/l

Gaspar Çifré desafia a combat secret Joan Scrivà per haver fet "lletgea en la honra d'una donzella a vós comanada".

Chiner parla d'un tal Joan Cifre, situat a Gandia el 1428 a l'entorn d'Ausias March a la biografia de Joan Rois de Corella, p. 18

93. Cartell enviat per François I a Carles V

529r - 530r

1528

Paris

François acusa Carles d'haver-li trencat la fe i el repta a combat. Carlos l'accepta i el commina a divisar les armes.

94. Francesc, duc de Gandia a Alfons d'Aragó, duc de Soborb i de Cardona

530r - 531v

s/d

s/l

Hi ha resposta del duc de Soborb, es lamenta el primer que és religiós de les maldats del segle i l'altre li respon completament d'acord. No s'esmenta la causa dels seus desconsols.

CANVI DE LLETRA. fol. 532r

95. Comença lo prólech de aquest llibre, lo qual és yntitulat *Flor de Cavalleria*

532r - 532v

MANUSCRIT B (BNE 7809)

En aquest cas, els comentaris als epistolaris són molt més breus perquè el ms. B és, de fet, còpia del ms. A.

1. Lluís de Valois vs. Enric d'Anglaterra

2r - 2v

1402

Castell de Cossy, Torre de Londres

2. Berenguer Arnau de Cervelló vs. Pere de Montagut

ff. 2v - 10r,

any 1402,

València

Diversos canvis de lletra dins de l'epistolari

3. Guillem del Castell vs. Pere de Cervelló

ff. 10v - 16r

any 1400

**4. Johan de Vilaragut, bastard vs. Pere Pardo de la Casta i
Pere Pardo de la Casta vs. Berenguer de Vilaragut**

ff. 16v - 48v

any 1407

València

Diversos canvis de lletra dins de l'epistolari fins al foli 22 en què comença la lletra de la resta del manuscrit

5. Francí Desvalls vs. Joan de Boixadors

ff. 49r - 50v

any 1428

Barcelona

6. Frare Francesc Scorna vs. Galceran de Vilanova

ff. 50v - 52v

any 1443

7. Guerau Alamany de Cervelló vs. Dalmau de Rocabertí

ff. 53r - 55r

any 1455

castell de Sant Martí Sarroca i el Pujol de la Llacuna i Barcelona

va sobre l'assassinat d'un tal Rajadel del qual sembla que Rocabertí acusa Cervelló

8. Berenguer de Vilaragut vs. Eiximèn Pèrez d'Arenós

ff. 55r - 55v

sense data

9. Pero Maça de Liçana vs. Mossèn Mendoça (guarda mayor del rey de Castilla)

ff. 55v – 72r

any 1424

València

Sobre unes coses que es van dir ambdós en el palau del Rei. Don Pedro de Meneses, governador de Ceuta, els ofereix plaça per a la batalla, però Mendoça no accepta per ser Meneses vassall del rei de Portugal amb qui està enfrontat el rei de Castella, senyor de Mendoça.

10. Fernando de Heredia vs. Mossèn Garcia de Heredia

ff. 72r – 78r

any 1433

Saragossa

11. Antoni de Montaperto vs. Bernat de Casto (Coscó al ms. 7811)

ff. 78r – 81v

any 1431

Saragossa, Bernat de Casto porta una fletxa per amor a la cuixa i Montaperto s'ofereix a deslliurar-lo. Casto diu que la portava perquè era sant Sebastià, en honor seu.

12. Rodrigo y Alfonso de Vozmediano vs. Johan e Pedro de la Panda

ff. 81v – 86r

any 1433

en la villa de Sent Matheu del Reino de Valencia

13. Pero Martínez de Moriello vs. Johan Eiximèn de Gurrea

ff. 87r – 90v (falta un foli)

1433

Saragossa

14. Comte de Cardona vs. Comte de Dènia

ff. 90v – 96v

any 1408

Cardona i València

15. Pere Daviu vs. Mossèn Ausias Rodlan

ff. 96v – 102v

any 1434

Nules i Moixent

Daviu retreu a Rodlan que el dia abans davant l'església de Santa Clara de Xativa passaren unes paraules entre els dos i que cercaren uns tercers per aclarir qui tenia la raó.

Discuteixen també per qui ha de fer el paper de request i qui de requeridor.

“seguint lo volgar que diu que les paraules són fembres i los fets són mascles”

Bernat Agostí, procurador de Daviu

Lluís Morello, procurador de Rodlan

Lluís del Castellar, procurador de Rodlan

Frances Maça, cavaller, jutge de Rodlan, arrestat en el moment de l'intercanvi de cartes i per això desestimat per Daviu.

Lluís Cornell, jutge de Rodlan

Ramon de Riusec, senyor de les baronies d'Oliva i Nules, jutge de Daviu

Mossèn Gracia de Monsoriu, jutge de Daviu

16. Joan Antoni Caldora – Eñego de Guivara, marquès de Potença, gran senescal

En italià i castellà

ff. 103r – 107r

any 1455
Nàpols

17. Deseiximents de Ramon de Vilaragut a Joan de Monpalau

ff. 107r - 107v

any 1435

València (?)

En Johan de Monpalau, segons yo só ben cert, vós haveu parlat sobre la presó de Vidal de Riuseu paraules massa folles, volent carregar la honor del senyor mon pare. (Inici dels deseiximents que envia Ramon de Vilaragut a Joan de Monpalau).

18. Deseiximents dels fills de Felip de Boyl a ?

ff. 107v - 108r

sense data

19. Deseiximents d'Ausias March a Francesc de Vilanova

ff. 108r - 108v

sense data

20. Galceran Martorell vs. Manuel de Vilanova

ff. 108v - 112v

any 1430

Gandia, Tous i València i Alcúdia

Vilanova li demana de fer combat secret

"a mi es stat dit que vós haveu dit en alguns llocs present algunes persones que lo senyor mon pare vos ha trencat sagrament i homenatge"

Joan Carbonell, procurador de Martorell

Joan de Montagut, procurador de Vilanova

21. Joanot Martorell vs. Joan de Monpalau

ff. 112v - 129r

any 1437

València

22. Joanot Martorell vs. Perot Mercader

ff. 129r - 130v

1439

Londres

23 Joan Tolsà vs. Joan Marrades

ff. 130v - 146v

any 1437

Navarrés, Albaida

24. Ferdinando de Ventimilla vs. Gastuni (?) de Montcada

ff. 146v - 148v

any 1433

Palerm

25. Capítols del Passo Honroso

ff. 148v - 151r

any 1434

26. Riambau Corbera, Francí Desvalls vs. Suero de Quiñones

ff. 151v - 157v

1434

27. Joan i Pere Fabra vs. Suero de Quiñones i Lope de Estúñiga

ff. 157v - 165r

1434

28. Johan de Ventimilla vs. Frederic Olm, comte de Luna

ff. 165r - 166r

any 1430

Carinyena

Joan de Ventimilla, vicerey i almirante del reyno de Sicilia

Guillem Ramon de Montcada, li deixa el segell a Ventimilla

29. Nicola Maria Butzuto vs. Fray Gutierre de Soto

ff. 166r - 166v

sense data

castell d'Albuquerque

30. Deseiximents de Galceran Martorell a Ausias March

f. 166v

any 1438

València

31. Carta de queixa dels genovesos contra els llombards adreçada a un príncep, signada per un tal Nicolau

167r - 168v

any 1436

Gènova

"donchs príncep molt illustre aquests moviments de armes, aquest foragitament de jou de ta Senyoria perdicíó de aquella no atribuir-la a nosaltres, mas ineptes regidors, los quals havíets preposat a nosaltres"

són una mena de deseiximents dels genovesos a un príncep que té "ducal autoritat"

32. Cartes de deseiximents de Montagut de Montagut, Francesc Pelegrí de Montagut i Joan de Castellví a Eximèn Perez Escrivà

ff. 168v - 170r

any 1438

València

33. Pero Boyl de Lladró vs. Pero Maça de Liçana

Pero Boyl de Lladró vs. Lluís Cornell de Maça, fill de don Pero Maça

ff. 170r - 170v

any 1427

València

34. Joan Boyl vs. Pere i Antoni de Tous

ff. 170v - 183v

any 1439

València

"yo passava per lo vostre carrer sol e desarmat e vosaltres erets a la porta de la casa on vostre pare e vosaltres habitats fes o permetés eixir alguns homes armats de la dita casa per dapnificar-me acordadament sens deseiximents"

Jaume de Ripoll, procurador de Joan Boyl i de Felip

Pere de Boyl i Francesc Maça, parents dels Tous

Felip de Boyl aconsella Joan i també signa alguna lletra.

Es creuen dos desafiaments entre Pere i Antoni Tous i Joan i Felip Boyl. Hi ha un afer en què Joan Boyl acusa els Tous d'haver-lo escomès amb cavallers amics i sense haver fet deseiximents quan passava per davant de casa seva i l'altre, escrit per Felip Boyl, sumant-se a la de Joan, però en aquest cas reclamant un deute.

35. Joan de Vilaragut vs. Pero Maça

ff. 184r - 185v

any 1418

València

Galvany de Villena, procurador de Vilaragut

36. Capítols del pas de les ermites (Pierre de Beaumont)

ff. 186r - 188v

any 1441

37. Capítols de Joan de Bonifaci

ff. 188v - 191r

38. Joan d'Ixer vs. Joan de Luna

ff. 191r - 201r

any 1433

Ixer i Saragossa

Joan de Luna és senyor de Vilaferig

el mes d'agost prop passat en la ciutat de Çaragoça en presència del S.R. de Navarra e molts altres notables persones haurieu dit les següents paraules o semblants en efecte. Senyor a mi és estat dit que davant vostra Senyoria seria estat dit que ho hauria fet fer una carta falsa.

39. Joan de Pau - Antoni de Cruïlles

ff. 201r - 207r

any 1441

Girona i Castell de Calonge

falten els folis 203v i 204r

Joan de Foga

Gabriel de Sant Martí, procuradors

40. Guillem Ramon de Montcada vs. Galceran de Santa Pau

ff. 207v - 215r

any 1435

Mòdica

Guillem Ramon de Montcada signa "del Regne de Sicília gran Senescal"

41. Jaume de Ripoll vs. Joanot Martorell

ff. 215r - 216r

any 1442

València

42. Francí de Vallseca vs. Salvador Sureda

ff. 216r - 219v

any 1442

Mallorca i Barcelona

inclou una carta d'Alfons V

43. Anotacions sobre com procedir en els deseiximents

ff. 219v - 220r

44. Joanot Martorell vs. Gonçalbo d'Ixer

ff. 220r - 222r

45. Bernat de Tagamanent vs. Pere Joan Albertí

ff. 222v - 229r

Mallorca

any 1459

hi ha també una carta des d'Alcalà la Real i una llista del procediment i el capteniment a seguir per Albertí en la cort de Granada

46. Miquel d'Avinyó vs. Francesc Corbera

ff. 229r - 229v

any 1454

Barcelona

47. Joan d'Altarriba vs. Mossèn Thomàs Ram, comanador de Monçó

ff. 229v - 232r

any 1452

Saragossa

Joan Garí, batlle de Monçó

Joan de Cast, escuder d'Altarriba

Felip Galceran de Castre, amo del trompeta d'Altarriba

Joan d'Ixer, amo del trompeta de Jaume ---

Albert Claramunt, procurador d'Altarriba

48. Deseiximents de Francesc Navarro a Joan Alegre i Vicent Alegre

ff. 232r - 233v

any 1445

València

Joan d'Eixarch, traïdor respecte Navarro

49. Eiximèn Perez d'Arenós vs. Guerau de Castellvert

f. 233v

any 1450

Pedralba

50. Bernat de Vilarig vs. Gómez de Figueroa

ff. 234r - 242v

any 1447

València

Vilarig hauria dit que mossèn Rebolledo i Joan de Villalpando eren fills de llauradors.

Pero Sanchis de Calatayud

Ausias March

Joan Fabra

Joan Català, procuradors de Vilarig

Hi ha el salconduït del rei de Granada amb el nom dels "traslladadors"

Pere Castellví

Joan Valleriola

l'alfaquí de València

el veguer de Gandia

51. Lluís Cornell vs. Nicolau de Próxida

ff. 243v - 258r

any 1447

intervé el rei de Navarra

52. Model de lletra de batalla

ff. 258r - 258v

53. Joanot de la Serra i Jofre Pardo vs. Bernat de Vilarig

ff. 258r - 275v

any 1452

54. Joan Garcés de Marcilla vs. Lois Muñoz

f. 276r

any 1458

55. carta de deseiximents de Francesc de Verntallat a Baltasar Sansa de Santa Pau

Bartomeu de Montagut de Les Preses

Guillem Sansa de Riudaira

Guillem de Peguera del castell del Coll

tots del bisbat de Girona

f. 276v

any 1467

Sant Esteve Saluy

56. Joan de Vilanova vs. Joan Jeroni de Vilaragut

ff. 276v - 278v

any 1461

castell de Nules

procuradors

Elf de Pròxida

Eiximèn Perez de Calatayud

Pere Ramon de Monsoriu

Joan de Vilarasa

Melcior de Vilanova

57. carta de Jaume d'Aragó, pare, i de Jaume d'Aragó, fill. El primer és fill del duc de Gandia i nét del marquès de Villena

ff. 278v - 279v

sense data, però el rei Alfons és mort i sembla feta en plena guerra civil

Jaume de Cardona, cardenal d'Urgell, és el seu cosí germà

58. Deseiximents de Guillem Ramon Pujades a Lluís Montagut

ff. 279v - 280r

any 1455

Barcelona

van tenir unes paraules davant de la Llotja i d'aquí els deseiximents

procuradors

Jaume Fivaller(?) Finoller(?)

Galceran Dusay

59. Joan Dalmarcar vs. Ménant de Beaumont

ff. 280v - 283v

any 1464

Barcelona

el primer té una querella amb el segon i el seu pare per traïdoria.

hi ha una última carta firmada per Tomàs de Pròxida a Vilafranca com a procurador de Beaumont.

60. Pere Pallàs Lladró vs. Eiximèn Perez de Romaní

ff. 283v - 287r

any 1467
Chelna(?) i Nules

61. Deseiximents de Ramon de Vilanova a Ramon Castellà, nét de Bernat Català

ff. 287r - 287v

sense data

València

també es desix dels col·laboradors de Ramon Castella

Anton de Cardona

Guillem de Cardona

lo bastard de Cardona

Guerau de Boixadors

Joan Ferrer

Joan Soldevila

Bernat de Peguera

Guerau d'Altarriba

Lluís Meyan

Ramon Roger Alamany de Torroella

Manuel de Torroella

Melcior de Torroella

Antoni Joan de Torrella

Arnau Gullem de Pries

Joan de Pinell

Benat Claramunt

Alamany de Torrella

Marcial Clariana

Lluís Barberà

Ramon Roger d'Eroles

Francesc Joan de Preses

canvi de lletra

62. Eiximèn Perez Escrivà vs. Perot Crespí Valldaura

f. 288r

1516

combat secret

288v - 289v no hi ha res

torna la lletra anterior

63. Lluís Cornell vs. Corella, comte de Concetaina

ff. 290r - 290v

any 1469

Novelda i Oriola

Lluís Cornell afirma que Pero Maça és el seu germà

64. Lluís Pallàs de Vilanova vs. ?

ff. 291r - 292v

1468

final d'una carta. Apareix enmig un mestre Pardo i acaba ex abrupto. Segueixen parlant del moli. Signa una carta Corella, comte de Concetaina. Després hi ha una carta adreçada al molt magnífich e car compare mossèn Jaume Aymerich, veguer de Càller, sembla signada per Salvador d'Alagó.

65. Lluís Cornell vs. Galceran de Besora

ff. 293r - 300v

any 1472

apareix com a Lluís Maça Cornell, els seus procuradors són

Carrós de Vilaragut

Baltasar Lladró

Guillem Mastó

Crespí Valldaura

Després li contesta Leonardo d'Arborea, marquès d'Oristany i conde de Graciano, signen també

Salvador, Joan, Francesc i Lluís d'Alagó i d'Arborea.

Hi ha una resposta de Cornell als germans Alagó, contesten els germans des de Càller i després torna a contestar Galceran de Besora des de Perpinyà.

66. Miquel Francesch del Miracle vs. Lluís Aguiló de Codinats

ff. 301r - 309v

any 1472

Saragossa i València

en la segona carta divisen armes. hi ha també la carta d'un notari (304r) i una citatòria per a la batalla. hi ha guiatges del rei Joan i de l'infant Enric. hi ha la sentència d'un jutge.

procuradors de Miracle

Melcior de Vilanovaç

Miquel Joan

procuradors de Aguiló

Joan de Gaiano

Eiximèn Perez Escriva de Romaní

67. bastard de Corella vs. Lluís Cornell Boyl de Lladró

ff. 309v - 314r

1473

procuradors

Antoni Francesc, baró de Ribelles

Joan d'Ixer

Antoni Tous

Lluís Queralt

68. Lluís Pallàs de Vilanova vs. Eiximèn d'Urrea, vescomte de Biota

ff. 314r - 326r

any 1482

castell de Borriol

procuradors de Pallàs

Joan de Gaiano

Montagut de Montagut

Lluís de Vilanova

Jofre de Monpalau

procuradors d'Urrea

Jofre de Tous

Jaume Pertusa

Joan Marrades

Gaspar Castellví

LLuís de Montagut

Peret d'Almunia

69. Perramon de Monsoriu vs. Joan del Millà

ff. 326r - 326v

any 1484

Joan de Millà té com a criat seu Joanot Martorell, fill de Galceran Martorell.

MANUSCRIT C (BNE 18444)**1. Guerau Alamany de Cervelló vs. Dalmau de Rocabertí**

ff. 1r - 4r

1455

Sant Martí la Roca, el Pujol de la Llacuna, Barcelona

Sobre la mort d'en Rajadell. Es perden en veure qui és el requeridor i qui el request. Es retreuen ser mal aconsellats: *la vostra ploma o de qui scrivia consellada per vós*. La mare de Guerau és sogra de Dalmau. Acaba en res.

2. Lluís Cornell vs. Nicolau de Próxita

ff. 4v - 13v

1447

Alberic i Almenara

3. Galceran Martorell vs. Manuel de Vilanova

ff. 14r - 16v

1430

Gandia, Tous, València i Alcúdia

4. Bernat de Vilarig vs. Joanot de la Serra, Galceran de la Serra i Jofre Pardo

ff. 17r - 35r

1453

València

Es recullen, de fet, 3 espistolares sobre el mateix tema, el que Vilarig intercanvia amb Joanot de la Serra, el que posteriorment intercanvia amb Galceran de la Serra i el que, a conseqüència d'un cartell de desafiament genèric, intercanvia amb Jofre Pardo.

Inclou lletra citatòria i acta notarial.

5. Bernat de Vilarig vs. Gómez de Figueroa

ff. 35r - 39v

1447

València

6. Joan Francesc de Próxita vs. Pero Maça de Liçana

ff. 39v - 59v

1486

Alberic i Luxent

Inclou lletra citatòria i acta del procés.

7. Comte de Prades vs. comte de Pallars

ff. 59v - 70v

1470

Mora, Hospitalet de l'Infant, Barcelona, Martorell

El comte de Pallars, Hug Roger, i el comte de Prades, Joan de Cardona. El de Pallars és presoner del de Prades i es compromet a pagar 5.818 florins d'or i a no lluitar més contra el rei Joan com a rescat. l'1 de desembre l'alliberen. Hug Roger és nebot del de Cardona i pretén acabar de pagar el rescat amb deutes que té Cardona sobre el dot de la mare de Roger. El de Prades s'hi nega argumentant que el rei l'exonerà del deutes a pagar a persones rebels. Pallars li ofereix batalla i Prades es nega a combatre.

8. Guillem Ramon de Bellera vs. comte de Pallars

ff. 70v - 71v

1478

València d'Aneu i Conques

La primera lletra és del comte de Pallars, adreçada al rei, negant haver pres la vila de Tírvia i afirmant estar disposat a combatre aquell qui li n'acusés. La segona es resposta a l'oferta de combat.

9. Francí Desvalls vs. Joan de Boixadors

ff. 72r - 74r

1428

Barcelona

Inclou lletra citatòria a Ceuta. Batalla deportiva.

10. Pere Sarriera vs. Genís Miquel

ff. 74r - 86r

1456

Girona, Barcelona

Inclou lletra citatòria i acta notarial davant Pandolf Malatesta a Rímini el 28 de maig de 1457.

Sarriera acusa Miquel d'haver-li fet una "gran malesa" i li ofereix batalla. Genís no pot acceptar batalla perquè *só fora de llibertat ... pus la fi per aquella poria ésser empatxada e yo-n poria aconseguir càrrech e dan, ço que a vós molt plauria* (78r).

Genís divisa armes (78v) sense armes defensives *lo virtuós señor pot mostra-los que la obra era tant cruel de si que no era rahonable d'ésser vista e no venint a negun útil cautela d'aquelles moltes que lo senyor servades havia, no havent ya camí degú de concòrdia, ell los donà la hora del combatre*. Abans d'entrar a la lliça, el senyor els fa fer les paus, un admetent que l'acte no fou premeditat i l'altre dient que diu la veritat. Aprofiten l'ocasió per adobar a cavaller Joan Sarriera, fill de Pere.

L'epistolari n'inclou un de paral·lel entre **Joan Sarriera**, fill de Pere Sarriera, i **Bernat Miquel**, germà de Genís, sobre el mateix tema *les quals foren trameses totes ensemps, ço és pare e fill a dos jermans*.

*CANVI DE LLETRA f. 86v***11. Pero Jordan vs. Joan Sarriera**

86v -90v

1459

Besalú, Girona, Igualada

Pero Jordan de Urries afirma que en desbaratar-se la batalla va fer presoner Joan Sarriera fent-li jurar la fe i, per tant, li reclama que vagi a la vila de Besalú i quedi allí detingut fins que Jordan li doni llicència de marxar-ne. Sarriera li respon que està convalescent de les ferides i que quan es recuperi es posarà a la seva disposició, d'altra banda li diu que si li envia tamborinos no li contestarà i que la comunicació d'aquesta índole entre cavallers cal fer-se per trompetes. Quan Jordan li envia un trompeta, Sarriera li respon que aquell el va trobar mig mort al camp i li va demanar la fe i Sarriera la hi va negar i li demanà que el portés a un castell dels seus, que li recompensaria. Mentre estan en aquestes negociacions, s'acosten dos cavallers més i Jordan abandona Sarriera. Jordan li contesta que Sarriera li va donar la fe i que si gosa negar-ho li ho combatrà per batalla. Sarriera contesta enviant-li testimoni de presents i proposant-li deixar el cas al judici de tercers "persones comunes per vós e per mi allegadores". S'inclou trasllat dels testimonis que juren Sarriera no haver donada fe i que Urries el deixà per mort i se'n dugué una cadena d'or.

*CANVI DE LLETRA, 89v***12. Guerau de Vallseca vs. Joan Sarriera**

90v - 99v

1488

Barcelona

Guerau de Vallseca reclama els béns de Joan d'Argentona perquè la seva mare era la persona més acostada en parentiu (Sarriera hi apareix com a batlle general de Catalunya) i al·lega que el testament pel qual Argentona deixa els béns a un fill de Sarriera és nul i requereix Sarriera a batalla a ultrança perquè ho reconegui. Sarriera diu que això ja ho aclariran davant micer Torrent i que no té sentit la batalla. En una lletra posterior Sarriera diu que havia determinat no rebre més lletres de Vallseca però, veient que ha penjat el cartell refusat a Girona, es veu obligat a contestar per informar els "miradors" i acusa Vallseca de mudar de querella. L'acusa d'alçar-se contra Pere de Portugal tot i ser-ne el cambrer no per tornar a l'obediència del rei sinó per "furtar com fes lo castell de Gilida a mossèn Francesch Bertran, fill de cosí germà vostre". Fa un extens relat del comportament de Vallseca, l'acusa de mentider i li envia amb el cartell l'acte autèntic del testament origen de la disputa. En una carta posterior Vallseca l'acusa de subornar els testimonis, li retreu l'afer amb Urries en què, després dels cartells i dels testimonis, li donà cinc-cents florins per rescatar-se, "desmentint-vos a vós mateix i als testimonis". i l'acusa de voler furtar el castell de Centelles a mossèn Francí Setantí. Vallseca divisa les armes (f. 97v). Sarriera al·lega que jutge i armes toquen al defenedor. Al foli 98v hi ha la declaració de Ferran II on diu que no correspon la batalla de fe: *E per quant de dret divinal natural e encara canònic e civil lo duello e singular batalla és prohibit. E per quant per lo duello no és inferida la demostració de la veritat, ans és prova per tot dret reprovada. E per quant per los usatges de Barcelona o Constitucions de Cathalunya per les causes per lo dit Vallseca preteses no és permès duello ans per quant per les coses produhides davant nós per lo dit mossèn Johan Çariera clarament consta ell dit mossèn Çariera per la validat del testament del dit Johan d'Argentona molt ans que per lo dit Vallseca fos stat reptat haver recorregut a l'il·lustrissimo infant don Enrich.*

CANVI DE LLETRA, 92r

CANVI DE LLETRA 98r a mitja pàgina per transcriure la sentència i després torna a canviar de lletra

13. Deseiximents entre el vescomte de Cabrera i l'infant Pere i la resposta de l'infant.

99v - 100r

1328

Paret i Valencia

14. Lluís de Valois vs. Enric d'Anglaterra

100r - 101r

1402

castell de Cossylo, torre de Londres

CANVI DE LLETRA, 101v

15. Lluís Margarit i Francesc de Pau vs. Francí de Sentmenat i Joan Pere de Sentmenat

101v - 116v

1476

Torà, castell de Sentmenat, Palafrugell, Barcelona, Montornès, Castelló d'Empúries, Sant Vicenç de Burriac,

Margarit es queixa que els Sentmenat l'acusen d'haver anat "en aquestes parts a lavar ma cosina Johana de Semmanat" i diu que ell ni els seus no usen tals pràctiques. Ell i de Pau repten a batalla, junts o per separat, a qui gosi sostenir tal cosa. Els Sentmenat no accepten la batalla perquè neguen haver dit tal cosa. Margarit i Pau insisteixen. Després d'intercanviar-se 10 lletres, Margarit envia lletra de batalla formalment aturant-se tots els drets de defenedor i divisa armes. Demanen plaça al príncep Ferran i aquest els envia lletres citatòries per al primer dia d'abril a Madrid. Margarit arriba primer i per tres vegades ha d'instar a Ferran que compleixi la paraula dada i que als atorgui plaça perquè no veu que es facin els preparatius. Un cop són tos dos allà Ferran elabora una maniobra dilatòria i diu que els ha citat no per batallar sinó per donar-los la data de la batalla que fixa en el primer de setembre de l'any en curs (1478) a la vila en què en aquell moment Ferran

estigui (f. 110r). Margarit acata però tanmateix li envia una lletra demanant que escurci el termini pel gran dany que la dilació els provoca. Margarit convoca consell, entre els quals hi ha un mossèn Crespí de Valldaura i un mossèn Vilanova els quals l'adeveren que el rei pot prorrogar a voluntat la contesa i que Sentmenat, si no hi està d'acord no té dret a reclamar perquè va acceptar la citatòria. Hi ha preparada una carta també per si Sentmenat no compareix el 1 d'abril malgrat la pròrroga. (f. 115r) guiatge del rei Joan perquè puguin anar a la batalla al mes de setembre. Passa l'1 de setembre i no els té el camp preparat i el rei Ferran els envia una carta que de totes totes el cinc de setembre tindran camp per combatre. Del cinc passa al set i del set al proper dilluns, segons el rei per estar indisposat i els metges no permetre-li sortir de casa. El setze d'octubre Margarit compareix davant del rei per reclamar-li actes de tot el procés i el rei li diu que es millor que no es facin públics i l'únic que li concedeix és acta conforme ha demanat les actes! Aquí acaba l'epistolari.

CANVI DE LLETRA, 103r, quan acaba carta Margarit

CANVI DE LLETRA, 107r, quan acaba carta Sentmenat

CANVI DE LLETRA, 107v, quan acaba carta Sentmenat

16. Joan de Terrades vs. Galceran Escalas i Pere Huguet Escalas

117r - 128r

1499

Salles, Granollers, Castelló d'Empúries, Llagostera

Comença amb una lletra de deseiximent de Terrades perquè Escalas "haveu servades pràctiques impertinents fore d'orde degut apartades de rehó y de justícia ab vostre cunyat Johan Campmany per la qüestió teniu ab ell". Els Escalas accepten els deseiximents i es desixen a la vegada. En una lletra posterior Terrades adjunta acta conforme Escalas va causar danys al seu cunyat sense haver-li tramès deseiximents. Al final Escalas envia requesta de batalla però no per la primera querella sinó perquè en una posterior carta Terrades diu que el va assaltar traïdorament i l'altre afirma que en la baralla Terrades va fugir covardament i si ho nega li ho combatrà per batalla. Escalas buscarà jutge i deixa el divisar de les armes a Terrades. Terrades accepta la batalla però no divisa les armes. 125r: Terrades divisa les armes. El rei Ferran des de Sevilla, que jutja està massa lluny, delega en el seu nebot, el governador de Catalunya que els doni plaça a Barcelona.

CANVI DE LLETRA EN LA SEGONA CARTA DE L'EPISTOLARI, 117r

CANVI DE LLETRA EN COMENÇAR CARTA ESCALAS, 118v

CANVI DE LLETRA, a MITJA CARTA PERÒ COMENÇAMENT DE PAG. 123r

CANVI LLETRA EN COMENÇAR LA CARTA, f. 123v

17. Galceran de Besora vs. Lluís Cornell

128r - 133v

1473

Perpinyà

Inclou només el cicle de Perpinyà de l'epistolari entre aquests dos cavallers. Inclou acta com Besora acut a la residència de Cornell on se li notifica el seu germà Pero Maça que Cornell és mort. (f. 133r)

18. Pere March vs. Pere Joan Ferrer i Joan de Palou vs. Pere Joan Ferrer, fill

134r - 143v

1447 i 1459, 1460 i 1461

Barcelona i Gelida i Girona

Pere March desafia a batalla a ultrança Pere Joan Ferrer al·legant que aquest va fent córrer que ha donat una coltellada al seu fill, cosa que no és veritat. Ferrer contesta que ho ha dit i que li accepta la batalla. March contesta que la querella no és sobre el que Ferrer hagi dit sinó sobre el que March hagi fet i que si afirma que ell ha donat la coltellada el desafia a batalla. Acaba en no-res. Tot seguit es transcriuen els deseiximents del fill, anomenat també Pere Joan Ferrer i cosí de Joan Pere Sarriera, per tal com li ha arribat report del seu cosí com "la coltellada dada en la persona vostra per un servidor seu [de Joan Pere Sarriera] seria en venjança de aquella nafra que en edat de xiii anys fonch feta malament

en la persona mia" i no està en seguretat amb alguns parents de March té por de "rebre tal dan com en aquella edat ab molta malesa me fonch fet" i per tant li ha tramès treva però ara es desix d'ell. Hi ha una altra lletra de deseiximents de Pere Joan Ferrer a Miquel de Gualbes signada conjuntament amb una sèrie de cavallers de la seva corda, "valedors seus". Hi ha una lletra interessant d'aquest Pere Joan Ferrer, probablement l'autor del "Sumari" en què retira els deseiximents a Gualbes. Després vénen dues lletres de deseiximents una de Joan de Palou a Pere Joan Ferrer i la resposta d'aquest. Palou diu que no té res a veure amb l'afer de March però com que Ferrer li ha enviat la retuda de treva es desix d'ell. Ferrer contesta que no té res contra ell però que si li ret la treva, el trobarà. Palou contesta que l'acusen de buscar un guiatge per a Pere March, cosa que ell no ha fet. Es van cartejant i Ferrer li ofereix batalla.

Després de la intercalada lletra d'Estrús segueixen els deseiximents, en aquest cas de Francí Destorrent a Pere March, de Joan Sarriera a Marc Dezllor, de Joan Almugaver a Joan Pere Sarriera, de Sarriera a Pere Sancliment, una lletra de Joan Pere Sarriera posada en els llocs públics per quant no era estada acceptada una lletra closa tramesa per ell a Joan de Sant Climent.

19. Resposta de Bernat Estrús a uns deseiximents a ell tramesos per Gabriel de Sant Martí

140r - 140v

1464

Estrús contesta a Sant Martí els deseiximents que aquest li envia per una carta que va fer Estrús contra el bisbe de Girona acusant-lo d'haver trencat el sagrament, Estrús es justifica i signa la carta conjuntament amb el seu pare, Lluís, per ser ell menor.

20. Cartells de batalla a ultrança fets entre mossèn Pedro de Sant Sthevan, cavaller, e Sancho de Seravia, naturals del regne de Castella

144r - 145r

1469

Barcelona

Santisteban diu que donat que el príncep d'Aragó ha declarat Sarabia requeridor i ell defensor, divisa les armes, que són a peu. Invoca sant Jaume en lloc de sant Jordi. Sarabia accepta la devisa d'armes. Hi ha també acta del combat:

En la plaça del Born de la present ciutat, dins la lissa allí feta aparellar, la jornada e hora per nós assignada ... es combateren los amats nostres mossèn Pedro de Sant Sthevan, requeridor, e Sancho de Saravia, defenedor, naturals del regne de Castella en nostre exèrcit militants, la qual batalla après que quascú dels dits batallants virilment e intrèpide axí ab llurs atxe com dagues se foren de alguns colps ferits e nafrats, nolexants aquella venir a fi, no prenguen e com nós, vist que pochos jorns après de la dita batalla per part de quascú dels dits batallants nos fos suplicat que sobre lo fet de la dita batalla volguessem declarar ... vosaltres mossèn Pedro de Sant Sthevan e Sancho Seravia sabeu que lo diumenge que comptàvem a XVI de juliol del present any MIL CCCCLXIII lo il-lustríssimo infant fill primogènit delo sereníssimo rey d'Aragó e de les dos Sicílias, Duch de Calàbria e príncep de Girona vist lo cas per què combatian tocava principalment al dit senyor primogènit se pres la batalla perquè de la fi de aquella lo hu ni l'altre portàs càrrech ne vergonya, la qual cosa molt haguera desplagut al dit senyor considerant que quascú de vos havia axí valentment virtuosa e ab gran coratge combatut que més no-s podia, après emperò que per part de quascú de vosaltres són stades presentades suplicacions sobre aquesta matèria, les quals legides e ben enteses, e considerant e bé entès tot ço que en la dita matèria és stat fet pus lo dit senyor primogènti a qui lo principal interès toqua no-s cura e passa d'aquestes coses e-s té per content de lo quascuna de les parts ha fet sembla al dit senyor que axí o deveu vosaltres fer e per ço vol lo dit senyor que de aquesta hora avant pus nos parlie de la dita matèria axí pròpriament com si yamés fos stat, més que de aquí avant resten bons amichs axí com etren debans o millors si mils poran.

21. Recorts fets als trompetes y cartells de batalla seguits entre los nobles en Pere de Rocabertí de una part ab lo vescomte de Rochabertí, don Francesch de Pinós, e don Yuany de Castre, bandolejant entre si en Empurdà

145r - 148v

1458

Illa, Ullastret

Rocabertí retreu al vescomte que no sap fer deseiximents perquè no hi inclou els valedors. Es van enviant missatges a través de trompetes acusant-se mutuament de voler gastar més temps en paraules que no pas en fets. Havien de lluitar en les envistes de Castelló d'Empúries però les autoritats tanquen les portes de la ciutat i no en deixen sortir Pere de Rocabertí. Es cartegen i s'acaben desafiant a batalla l'un sostenint que no el van deixar sortir de Castelló i els altres negant-ho. Pinós devisa les armes, a cavall, i s'acaba l'epistolari.

CANVI DE LLETRA, f. 149r

22. Gràcia d'Aracuri vs. Joan de Cardona, fill del comte de Prades

149r - 152v

1468

Castellnou, Cervera, Barcelona, Saragossa

Aracuri escriu en castellà i Cardona en català. Aracuri diu que Cardona li va donar la fe en el camp de batalla de ser el seu presoner i, per tant, li demana que vagi a posar-se sota el seu poder al castell de Montfalcó. Cardona respon que no és veritat que ell donà la fe a Joan de Garris però que després fou alliberat pels de la seva partida i de Garris capturat per la qual cosa de Garris "me soltà la fe". Desafia per les armes qui sostingui el contrari.

23. Perot de Planella vs. Pedro de Soy de Castre

152v - 163v

1488 - 1491

Perpinyà, castell de la Bastida

De Castre li "leva lo castell d'Evol ab rompiment de vostra paraula". Castre diu que el va prendre perquè estava en perill i li respon que els "actes per vós fets contra vostre Rey e Señor en lo Principat de Catalunya a vós fa inàbil de tal mester", és a dir, d'acceptar-li la batalla a ultrança. Castre li rebutja el següent cartell i Planella n'hi envia un altre acusant-lo de servir al rei de França. Castre li retreu que fou present en l'assetjament de la Força i en la batalla de Calaf contra el rei. Planella li respon que si no accepta batalla li revessarà les armes i li envia la còpia de la capitulació de Pedralbes perquè vegi com és de falsa la seva afirmació que, havent lluitat contra Joan II, el convertia inhàbil per a batalla a ultrança. Castre li tramet un altre capítol de Pedralbes on, segons diu, es demostra ser Planella "inhàbil per a tot acte de gentileza". Planella intenta portar el plet per causa civil però així tampoc se'n surt. Al final Castre accepta batalla amb la condició que el jutge decideixi primer sobre la inhabilitat de Planella i, així, devisa les armes. Planella accepta la divisió d'armes però obsta que el rei de França ja l'ha declarat hàbil per al combat i que no cal que el jutge es torni a pronunciar sobre cosa ja fallada, davant d'això Castre refusa de combatre amb ell i s'acaba l'epistolari.

24. Francí Desvalls i Rimbau de Corbera vs. Suero de Quiñones

164r - 169r

1434

Lleó, pont d'Orvigo, Barcelona

De l'epistolari editat per Riquer hi ha les lletres 2, 4, 5, 6, 3, 7, 8, 9, 11, 14

CANVI LLETRA 154r

CANVI LLETRA 165r

CANVI LLETRA 165v

CANVI LLETRA 168r

CANVI LLETRA 169v

25. Ramon Berenguer de Fluvià i Francesc Joan Vives vs. Joan Desvalls

169v - 171r

1408

Barcelona

Desvalls els acusa de servir al rei de Portugal.

26. Bernat i Jeroni de Belloch vs. Pere Sarriera, que es diu Coloma. Deseiximents

171v - 175v

1496

Barcelona, Anglès, Granollers, castell de la Bastida

Acusen Sarriera d'haver-se discutit amb Joanot d'Argentona a la llotja de Barcelona per uns censals, Argentona anava en to pacífic i els altres es van portar descortesament. Sarriera l'anomena "el bort Argentona". S'acusen tots dos de buscar excuses per no batallar. "Car lo desexir no-s fa sinó per dar aví que-s guarde aquell ab qui-s vol debatre, mas la hora que ells són anats armats y confiats ensemps ab aquell qui principal és no y fretura dexeximents si bé registem los pràctichs qui de tal cosses parlen". S'hi afegeixen com a valedors alguns Agullana i Pere Joan Ferrer.

27. Jaumot Alemany vs. Francesc Cruïlles, deseiximents

175v - 176r

1498

Castell de Cabrenys, Aiguafreda,

Alemany involucra Francesc de Cruïlles "per ésser vós persona tant honrada y esforsada que acompanyat de vós [vostre cosí] no podia sinó créxer de ànimo y coratge". Després es desix un germà Cruïlles d'un altre germà Alamany.

CANVI DE LLETRA MITJA LLETRA, f. 175v

CANVI DE LLETRA, f. 176v

28. Joan Garcés de Marcilla vs. Luis Muñoz

176v - 177r

1458

Terol

Escrites en aragonès. Garcés ha sentit dir que Muñoz li té mala voluntat i ha fet el possible per parlar amb ell per aclarir-ho.

29. Desaximents del magnífich Francesch Verntellat a certs cavallers e gentilshomes de Cathalunya

177r

1462

Sant Esteve d'en Bas

30. Joan de Vilanova vs. Jeroni de Vilaragut

177r - 179v

1461

València, castell de Nules, Massalfassar

Vilanova acusa Vilaragut d'haver raptat la vídua del seu germà.

CANVI DE LLETRA, f. 179v

31. Guillem Ramon Pujades vs. Lluís de Montagut

179v - 180v

1460

Barcelona

"En la lotga de aquesta ciutat jo us digués que en afecta que per mal grat que de vós tenia avia acordat de fer ab vós armes les més periloses a parer meu que entre cavallers se podien executar donant-vos libertat de poder alegir armes ... e més vos diguí que si no acceptàveu me hauria desaxir de vós". Montagut no contesta i li envia els deseiximents. Sí que respon als deseiximents. Tanmateix transcriu una lletra de resposta on Montagut diu que és a la galera de don Joan. Per tot això el desafía a batalla a ultrança si gosa mantenir que ell a la llotja no li va dir el que li va dir.

32. Joan d'Almeida, comte de Branches vs. Menaut de Beaumont, bastard del molt noble don Joan de Beaumont

180v - 185r

1464

Barcelona, Vilafranca del Penedès

En castellà. Joan de Beaumont (3 d'abril de 1419 - 28 de març de 1487) fou el prior de l'orde de Sant Joan de Jerusalem al Regne de Navarra i canceller d'aquest regne. De la facció dels beaumontesos, enfrontada amb la dels agramontesos, fou un fidel partidari del príncep Carles de Viana en la Guerra civil navarresa que aquest va conduir contra el seu pare, Joan II d'Aragó, i van partir presó després de la derrota. El juny de 1455, el príncep li va concedir els títols de vescomte d'Abarca i Aberoa, després que, un any abans, havia intentat obtenir el bisbat de Pamplona sense èxit, ja que, tot i ser monjo de l'orde de Sant Joan, tenia fills naturals. El 1460 va anar a Catalunya amb el Príncep de Viana i, quan va esclatar la Guerra civil catalana, es va alinear amb el Consell del Principat, fins al punt que fou el lloctinent de Catalunya del rei Enric IV de Castella, al qual el Consell va oferir la corona el 12 de setembre de 1462. Amb tot, quan aquest renuncià la corona, el juny de 1463, fra Joan de Beaumont, que tenia al seu càrrec la defensa de Vilafranca del Penedès, va rendir la ciutat i es va passar al bàndol reialista el 1464. Amb Maria de Cristi Erviti va tenir dos fills naturals: Martín de Beaumont i Menaldo o Manaut de Beaumont.

Les lletres són escrites després que Joan de Beaumont es passés als reialistes "fazer conoser que vós e el traydor de vuestro padre soys de los maiores traydores que después de Judas fasta oy han seydo". Beaumont accepta la batalla i divisa les armes i acusa Almeida que el seu pare sí que fou traïdor al seu rei. Aleshores Almeida li retreu la gran traïció de Vilafranca. Tomàs de Pròxida respon a la tercera lletra d'Almeida per absència de Beaumont i li diu que tingui paciència que l'altre és a buscar jutge. L'interès de les peces rau en les acusacions familiars que es fan l'un a l'altre.

33. Pere Pallars de Lladró vs. Eiximèn Pérez Escrivà de Romaní

185r - 189v

1467

València, Castell de Mirra, Cocentaina, Xelva, Nules

"Si vós goasau dir que en la volentat e en la parençeria no m'hajau feta maldat, entregar la pau que ab mi teníeu". El cita a combat a Castalla.

CANVI DE LLETRA, f. 185v

CANVI DE LLETRA, f. 186v

CANVI DE LLETRA, f. 188v

34. Ramon de Vilanova vs. Ramon Castellà, Ot de Borja i Benet Català, deseiximents

189v - 191r (no existeix foli 190)

sense data

València

CANVI DE LLETRA, f. 191r

35. Francesc Berenguer de Blanes vs. Lluís Crespí de Valldaura

191r - 193r

1462

València

Puix som deliures del compromès que fermat havíem en poder dels jurats de València sense ells haver determenat nostra qüestió vós e yo som en nostra llibertat. La discussió és entorn si "los moros de Rotes no sien en possessió de ampriuar e no hagen ampriuau e acostumat de ampriuar en lo terme de Sumacarcre". Divisen armes i tot.

CANVI DE LLETRA, f. 193r

36. Jaume d'Aragó pare e fill se desnaturen del senyor Rei don Johan

193r - 194r
sense data
cartell posat en llocs públics de la ciutat de València

37. Preposició feta per la majestat del senyor rei don Johan, rei d'Aragó, en les corts generals que tengué en Monçó en l'any MIL CCCCLXXI

194v - 197r
1461
Joan II renega de la capitulació de Vilafranca.

38. Berenguer Arnau de Cervelló vs. Pere de Montagut

197v - 206r
1402
València
"com divendres proppassat digués que yo no havia bé usat de la cura de madona Alamanda, ma sor".

CANVIS CONTINUS DE LLETRA EN TOT L'EPISTOLARI

39. Guillem del Castell vs. Pere de Cervelló

206v - 211v
1400
Barcelona
conté lletra citatòria

CANVI DE LLETRA, f. 208r

CANVI DE LLETRA, f. 211v

40. Joan de Vilaragut, bastard vs. Pere Pardo de la Casta i d'aquest a Berenguer de Vilaragut

211v - 220v
1407
València

41. Jaume Saragossa vs. Joanot Ferrer, deseiximents

220v - 222r
1517
Barcelona
"mossèn Ferrer est altre dia vos preguí tornàsseu lo saltiri de la senhora que sabeu". Ferrer es desix de Vives i de Saragossa i el primer li contesta que ell no és hàbil per a tals menesters.

CANVI DE LLETRA, f. 222r

42. Forma de paraula com se té a donar

222r
sense data
València

43. Joan Estelrich Sabastida vs. Ferrando Sarriera

222v
1502
Barcelona
Sarriera acusa Estelrich de fer desposseir el seu germà Miquel dels seus béns i de posar la seva sogra en contra seva (Estelrich i Miquel Sarriera comparteixen sogra, una Tagamanent).

CANVI DE LLETRA, f. 223r

44. Galceran de Palau vs. Joan Gilabert

223r - 225v

1518

Barcelona

Palau acusa Gilabert d'haver trencat la sentència de pau i treva. Conté citatòria del rei a Cervera.

45. Pedro Vélez de Guevara vs. Juan de Lanuza

226r - 228v

1518

Baiona, Saragossa

Ja s'havien desafiat i Vélez l'informa de les gestions davant del rei de França. Inclou un salconduït del duc de Milà. Lanuza diu que tot és irregular perquè el rei ha donat camp sense veure cap cartell de batalla i amb acusacions infundades.

CANVI DE LLETRA, f. 229r

46. Letra tamesa per lo sereníssimo Rey don Johan a l'excelentíssimo Rey don Ferando, son fill

229r - 229v

1479

Es la carta que dicta Joan II al seu fill en el seu llit de mort.

CANVI DE LLETRA, f. 230r

47. El vescomte de Cardona es desix d'Alfons el Benigne

230r - 230v

1335

Castellfollit de Riu Bages (ha de ser Riu Bregós).

El vescomte de Cardona es queixa que el rei Alfons ha demanat potestat al Castell d'Òdena, que és una alou seu.

CANVI DE LLETRA, f. 230v

48. Lluís Torell vs. Perot Vila

230v - 234r

1521

Molins de Rei, castell de Barberà, la Garriga, Sant Boi

Torell li diu que ja que li va llençar el seu guant per gatge no tingui por de formalitzar la querella que ell li respondrà com és degut.

CANVI DE LLETRA, f. 231r

CANVI DE LLETRA, f. 234v

49. Gaspar Burguès de Sant Climent vs. Joan de Gualbes

234v

1521

Durban (Narbona)

"Mossèn Johan de Gualbes, per molts tractes que agau tengut per a fer-me matar, tostemps he desviat los camins de malícia fins que é sabut voleu casar a ma senyora Ysabel de Gualbes, filla vostra, perquè està en veritat que yo só casat ab ella per paraules e per còpula carnal e que ab llicència sua la me'n portí y en aquella nit, abans de posar-nos en lo llit, demanà una pinta, ab la qual se pentinà y consertà los cabells y tanbé demanà una camisa de les mias que-s vestí e com a marit y muller estiguérem los dos despullats en un llit molt passíficament, sens contradició. Y en la

nit de l'altre dia següent me manà que la dexàs en poder de mossèn Galzeran Ferrer, com se féu. Per ço, si gosareu dir lo contrari ho que volent vós casar ab altri a ma senyora Ysabel de Gualbes, filla vostra, no u fassau com a mal cristià e quantra la honor y consciència vostra fins que primer sia vist per justícia. Si és ho no muller mia ab ma persona vos ho combatré per batalla a hultrança".

CANVI DE LLETRA, f. 236r

50. Jaime Sardán vs. Alonso de la Cavalleria

236r

1518

Saragossa

en castellà. Es queixa d'un altercat entre els dos davant del palau de la Diputació. Cavalleria contesta que ell es va presentar amb un altre cavaller al lloc concertat i que Sardan no va aparèixer. Sardan diu que no va rebre la citació. Divisen armes.

51. Conde de Gambera vs. Coronell Lladró

243r - 244r

1518

Barcelona

En castellà. Acusa Ladró de que "no aveys querido sallir a matarvos conmigo". Lladró divisa armes en català.

CANVI DE LLETRA, f. 244r

CANVI DE LLETRA, f. 247r

52. La carta que enviò el rey [Fernando] al príncipe estando en artículo de su muerte.

247r - 250v

1516

Hi ha també el testament i altres cartes.

CANVI DE LLETRA, f. 251r

53. Desseximents tramessos per lo molt alt Rey don Alfonso al noble Pero Buyll de Ladró

251r

1427

València

"vos haveu donat deseximents al noble e amat conseller nostre don Pero Maça de Liçana, governador per nós del regne de València dellà Xixona, e conseqüetivament a don Luys Cornell de Maça, fill de aquell, axí com a participant ab lo dit governador, son pare en les causes en les letres dels dites desximents contengudes, la qual cosa directament toca no poch interès de nostra honor".

CANVI DE LLETRA, f. 251v

54. Charta que embió el marquès de Zenete (Atzeneta) a la muger de mosiur de Xebres

251v

1519

València

El marquès és Rodrigo de Mendoza i li envia la carta perquè li ha dit a la senyora que el seu marit treballa en contra del rei i ho vol deixar per escrit.

CANVI DE LLETRA, f. 252r

55. Carta que embió al stamento militar [de Catalunya] el almirante de Castilla

252r - 252v

sense data

sense ciutat

*CANVI DE LLETRA, f. 253r***56. Nofre de Rocabertí vs. Antic Sarriera, deseiximents i cartells de batalla a Jaume de Cardona**

253r - 255v; 264r - 265v; 269r

1522

Perelada, Osor; Vulpellac, Palau-Saverdera, Sant Mori, Sogorb

Rocabertí envia deseiximents i cartes blanques a Sarriera per unes paraules que es tingueren davant les cases de la Vallòria.

Continua al foli 264r amb els cartells de requesta de batalla d'Antic Sarriera a Jaume de Cardona, alguns dels quals ja estaven en les pàgines anteriors. Sarriera l'acusa de les commocions passades a Girona l'any anterior i de voler-lo fer matar malament. Cardona no accepta la requesta de batalla.

Don Nofre de Rocabertí no ignorau la obligació en què stau de com enviàs a requerir per Miquel Cortès, trompeta, me isqués a matar ab vós dient dit trompeta érau en mon terme de Osor, lo que yo no u viu, al qual fiu de resposta era content que us acostàsseu lo que no fes per anar-vos-ne fugitiu portant-vos-ne vostros nafrats en anques de cavall sens sperar lo socors de vostre valedor don Jayme de Cardona, crech per dubte de la pena vos posí si speràveu dins en mon terme fins al vespre. Y axí mateix vostre jermà don Francisco de Vallera qui ab son cartell me tramès a dir no valrien los boschs ni retreta de Osor per les quals vos diguí davant les cases de la Vallòria ahon dexí de dar-vos lo càstich que vostres obres merexien per ésser casat ab neboda mia que per parer-me ésser en guatges de batalla ab vós he dexat de fer-vos la guerra.

*CANVI DE LLETRA, f. 255v**CANVI DE LLETRA, f. 256r***57. Pero Vélez de Guevara vs. Conde de Aguilar**

256r - 258r

1522

Brussel·les, Nájera

Guevara sostè que l'avantguarda no havia fugit el dia de la batalla dels francesos a Navarra i està disposat a defensar-ho davant de qui sigui. Impliquen també el duc de Nájera.

*CANVI DE LLETRA, f. 257r**CANVI DE LLETRA, f. 257v***58. Jaume Carròs comunica el seu casament a Rodrigo Manrique**

259v - 260r

1420

Càller, Saragossa

*CANVI DE LLETRA, f. 262r***59. Carta del rei de França al Papa, en castellà**

262r - 262v

sense data

Lió

CANVI DE LLETRA, f. 263r

60. Diversos consellers de la ciutat de Barcelona escriuen al Rei contra Berenguer de Apilia/ Abella

263r - 263v

CANVI DE LLETRA, f. 263v

61. Charta que ambió el duque don Hernando stando en el castillo de Xativa al Rey don Fernando Cathólico

263v - 264r

1513

Xàtiva

Si no conoscesse a V. por tan cathólico como el título que tiene y conviene ... jamás tovierá atrávimiento de scrivir a vuestra altesa ni esforço para pedirle perdón del hierro y offensa que comettí...

62. Marquèes de Pescara vs. mossiur de Vandones

266r - 268v

1521

Cremona, Milà

CANVI DE LLETRA, f. 269r

63. Garci de Manrique vs. Pedro de Córdoba

269r - 269v

1528

Nàpols

CANVI DE LLETRA, f. 270r

64. Proposició feta per lo rey en Pere ters escrit de la pròpia mà, la qual és en lo Real Archiu de la ciutat de Barcelona, seguida d'una lletra d'Alfons V

270r - 280r

1363, 1370, 1383, 1405, 1421

Barcelona, Tarragona, Montsó, Perpinyà

CANVI DE LLETRA, f. 280r

65. Miquel Oliver vs. Vallseca

280r - 280v

1526

Barcelona

acusa Vallseca de deixar-se prendre per tal de no combatre amb ell.

66. Baltasar Enríquez de Lacarra vs. Guerau Ros

281r - 283v

1500

Barcelona, Vilafranca

Ros no vol pagar el dot a la mare de Lacarra i es desix d'ell. Lacarra és nebot de Ros, per tant la mare sense dot és germana o cunyada de Ros. L'altre li diu que això no són temes de deseiximents sinó de justícia ordinària i s'encomana al veguer de Barcelona.

67. Pere Galceran de Cruïlles vs. Pere des Bach

284r - 296r

1478

Castell de Rocabrúna, castell de Calonge

Cruïlles accepta els deseiximents de Bach. Cruïlles acusa Bach i el seu pare de ser uns lladres i que això és cosa tan coneguda que no cal ni provar-la. Cruïlles no accepta la batalla, que havia de ser secreta.

CANVI DE LLETRA, f. 284v

68. Giulio de Pisa vs. Bofillo de Judice

286v - 292v

1475

Barcelona, Claira, Perpinyà

Pisa retreu a Judice que, ell no entendent el francès, es va refiar de la traducció de Judice que els capitans francesos li donaven la fe de poder portar el governador del Rosselló sa i estalvi fins al rei de França. El va lliurar i els francesos el van matar. Bofillo respon que la perdició del governador va venir dels cavallers de Perpinyà que no van voler atendre el seu rescat. Bofillo li diu que el rei de França els ha citat a París el dia de Sant Esteve i divisa armes. Pisa li contesta que no té cap intenció de presentar-se davant del rei de França, primer perquè és enemic del rei d'Aragó a qui ell serveix i segon perquè és qui va ordenar l'assassinat del governador de Rosselló, causa de la disputa.

69. Dionís Joan d'Aiguaviva vs. Galceran d'Aiguaviva

293r - 293v

1500

Barcelona, Aiguaviva

Galceran acusa Dionís d'haver "usat desonestament ab ma muller" i Dionís li diu que si no ho retira el desafiarà a batalla a ultrança. Galceran diu que això no ho ha dit mai perquè te considerada la seva muller "per molt virtuosa e bona".

70. mossèn Vanyuelos vs. Joan de Lezcano, Menaute de la Moreta i Joan Bach, en castellà

294r - 295r

1473

Perpinyà, Torre de la Massana

en Vanyuelos va empresonar Lezcano i li va fer donar la fe i escriure-ho en un cartell, aquest ha format consell per dilucidar si Vanyuelos va obrar degudament i el consell es mostra d'acord que això de donar la fe només es pot fer durant "guerra guerrejada".

Posteriorment Vanyuelos respon a un requeriment fet per Menaute i Bach segons el qual ells tenen un cartell que obliga Vanyuelos a pagar-los una certa quantitat per ell i per Joanot i ell diu que no els ha donat mai fe sinó a Lezcano.

CANVI DE LLETRA, f. 295v

71. Ramon de Peguera vs. Antic Almugàver, deseiximents

295v - 296r

1427

Montcada, Barcelona

72. Pedro Torrellas vs. Jerónimo Dansa, en castellà

296v - 300r

1522

Saragossa

Va passar un fet, un desafiament, entre els dos a satisfacció dels dos però després Torrellas ha sabut que Dansa parla d'aquest fet bescantant l'honor de Dansa. Ara li demana que es tornin a veure. L'altre respon que de les dites dels criats de casa seva no es fa responsable.

CANVI DE LLETRA, f. 300v

73. El rei don Pedro el Cruel vs. Pere terç d'Aragó, en castellà

300v - 306r

1356

Sevilla, Perpinyà

un mercader mallorquí, Joan de Freixenet, es queixa a través del rei Pere que Juan Perez de Bermeo li ha robat una nau i el rei demana que se li restitueixi o que se li pagui el seu valor. Pere el Cruel li contesta que està meravellat que li ho demani perquè quan va passar aquest fet el comtat de Biscaia estava en guerra contra el rei. Li contesta més, que no entén com li pot demanar això quan ell ha alienat les propietats dels mestres de Calatrava a Aragó.

*CANVI DE LLETRA, f. 306r***74. rei de França vs. emperador don Carlos**

306r - 307v

1528

Paris, Montsó

Francesc era pres i havia donada fe, segons Carlos i l'altre ho nega i el desafia a batalla. Carlos devisa les armes i l'emplaça "sobre el rio que passa entre Fuenterabia y Andaya".

*CANVI DE LLETRA, f. 308v***75. Lletre de l'emperador tramesa a l'arquebisbe de Saragossa estant virrey de Catalunya**

308v

1532

Ratisbona

**CORRESPONDÈNCIES ENTRE ELS TRES MANUSCRITS PRESENT COM A BASE
EL ms. A.****1. Lluís de Valois vs. Enric d'Anglaterra**

B 1

C 14

2. Berenguer Arnau de Cervelló vs. Pere de Montagut

B 2

C 38

3. Guillem del Castell vs. Pere de Cervelló

B 3

C 39

4. Joan de Vilaragut vs. Pere Pardo i Berenguer de Vilaragut vs. Pere Pardo

B 4

C 40

5. Francí Desvalls vs. Joan de Boxadors

B 5

C 9

6. Letra feta per Petrarcha**7. Letra del turch emperador de Grècia a don Ferrando rey de Sicília i resposta
d'Anthonellus, secretario****8. Joan Cerdan vs. Joan Dansa****9. Pere Scorna vs. Galceran de Vilanova**

B 6

10. Guerau Alamany de Cervelló vs. Dalmau de Rocabertí

B 7

C 1

11. Berenguer de Vilaragut vs. Eiximèn Pérez d'Arenós i Ramon de Riusech

B 8

12. mossèn Mendonça vs. Pero Maça

B 9

13. García de Heredia vs. Ferrando de Heredia

B 10

14. Antoni de Montaperto vs. Bernat de Coscó

B 11

15. Rodrigo i Alfonso de Vozmediano vs. Juan i Pedro de la Panda

B 12.

16. Pero Martínez de Moriello vs. Joan Eiximèn Cerdan

B 13

17. comte de Cardona vs. comte de Dènia

B 14

18. Pere Daviu vs. Ausiàs Rotlà

B 15

19. Giovanni Antoni Caldora vs. Iñigo de Guevara, marquès del Gasto

B 16

20. Letra feta per lo magnífich Francesch Ferrer al spectable don Johan Roiz de Corella quant fonch ellet governador del present Regne per absència del compte de Cocentayna, pare seu**21. Ramon de Vilaragut vs. Joan de Monpalau, deseiximents**

B 17

22. Letra de menaces de Josué Boïl, sense destinatari

B 18

23. Ausiàs March vs. Francesch de Vilanova

B 19

24. Tractat d'orde de cavalleria tret d'un llibre que fon del Rey d'Anglaterra e de França**25. Galceran Martorell vs. Manuel de Vilanova**

B 20

C 3

26. Joanot Martorell vs. Joan de Monpalau

B 21

27. Joanot Martorell vs. Perot Mercader

B 22

28. Joan Tolsà vs. Joan Marrades

B 23

29. Ferrando de Vintimilia vs. Gastó de Montcada

B 24

El passo honroso (216v - 237v)**30. Capítols de Suero de Quiñones del pas que havia de tenir a Castella**

B 25

31. Rianbau de Corbera i Francí Desvalls vs. Suero de Quiñones

B 26

C 24

32. Joan i Pere Fabra vs. Suero de Quiñones i Lope de Estúñiga

B 27

33. rei de Tunis vs. Alfons el Magnànim

34. Joan de Vintimilia vs. comte de Luna

B 28

35. Nicola Maria Buzzuto vs. Gutierre de Soto, comanador major de l'Orde d'Alcantara

B 29

36. Galceran Martorell vs. Ausiàs March, deseiximents

B 30

37. Letra tamessa per los jenoveses quant se reballaren al il·lustre senyor duch de Milà

B 31

38. Montagut de Montagut vs. Eiximèn Pérez de Romaní, deseiximents

B 32

39. Pere Boïl Lladró vs. Pero Maça de Liçana, deseiximents

B 33

40. Joan de Boïl vs. Jofre, Pere i Antoni de Tous

B 34

41. Joan de Vilaragut vs. Pero Maça de Liçana

B 35

42. Capítols del pas de les ermites

B 36

43. Letra tramessa per lo soldà de Babilònia al excel·lent senyor don Johan, rei de Xipre

44. Capítols de Joan de Bonifaci

B 37

45. Joan d'Íxer vs. Joan de Luna

B 38

46. Joan de Pau vs. Antoni de Cruïlles

B 39

47. Guillem Ramon de Montcada vs. Galceran de Santa Pau

B 40

48. Jaume Ripoll vs. Joanot Martorell

B 41

49. Francí de Vallseca vs. Salvador Sureda

B 42

50. Certa part dels furs de guerrejar

B 43

51. Joanot Martorell vs. Gonçalbo d'Ixer

B 44

52. Bernat de Tagamanent vs. Pere Joan Albertí

B 45

53. Miquel d'Avinyó vs. Francesc de Corbera

B 46

54. Joan d'Altarriba vs. Tomàs Ram, comanador de Montsó

B 47

55. Francesc Navarro vs. Joan Alegre, ciutada. Deseiximents

B 48

56. Guerau de Castellvert vs. Eiximèn Pérez d'Arenós

B 49

57. Bernat de Vilarig vs. Gómez de Figueroa

B 50

C 5

58. Carles, rei de França vs. Alfons, rei d'Aragó**59. Lluís Cornell vs. Nicolau de Próxida**

B 51

C 2

60. Requesta de batalla ab certes condicions, la qual no fon presentada a aquell per a qui devia ésser dreçada e per tant no y són nomenats

B 52

61. Bernat de Vilarig vs. Joanot Galceran de la Serra i Jofre Pardo

B 53

C 4

62. Joan Garcés de Marcilla vs. Lluís Munyoz

B 54

C 28

63. Deseximents de Francesch de Verntallat a certs cavallers e jentils hòmens de Catalunya

B 55

C 29

64. Joan de Vilanova vs. Joan Jeroni de Vilaragut

B 56

C 30

65. Guillem Ramon Pujades vs. Lluís de Montagut

B 58

C 31

66. Joan d'Almadà vs. Menant de Beaumont

B 59

C 32

67. Pere Pallàs Lladró vs. Eiximèn Pérez Romaní

B 60

C 33

68. Ramon de Vilanova vs. Ramon Castellà, Ot de Borja i Bernat Català

B 61

C 34

69. Los qui foren presos ab la Majestat del Rey Alfonso quant fo vot dels jenovesos en l'any MCCCCXXXV

70. De clerico violatore pacis

71. Francesc Berenguer de Blanes vs. Lluís Crespí de Valldaura

C 35

72. Preposició feta per la magestat del Senyor Rey Don Johan Rey de Aragó en les Corts Generals que tengué en Monçó en l'any MIL CCCCLXXI

C 37

73. Lluís Maça i Pero Maça vs. Joan Roís de Corella, comte de Cocentaina

B 63

74. Lluís Maça vs. Galceran de Besora

B 65

C 17

75. Francesc del Miracle vs. Lluís Aguiló de Codinats

B 66

76. Joan de Corella, batard vs. Lluís Cornell de Lladró

B 67

77. Cardenal de Ras i d'Albí vs. Comte de Prades

78. Aquest cartell feren los Aguilars per la pau dels Montaguts

79. Lluís Pallàs de Vilanova vs. vescomte de Biota

B 68

80. Lletra consolatòria tramesa al espectable compte de Prades per frare Boil, ermità, per la mort del castellà d'Amposta, son fill.

81. Còpia de la lletra que an fet los de Marvella a la Majestat del Senyor Rei de Castella e de Aragó, nostre Senyor

82. Aparellant-se Alexandre de entrar ab mà armada en la terra dels bragmanos, Dídimos, rey dels dits bragmanos, screví un tal letra a Alexandre

83. La lletra que segueix fonch tramesa a Papa Climent per lo gran turch

84. Perramon de Monsoriu vs. Joan de Millà

B69

85. Marques de Guirache vs. conde de Gulisano

86. Lope de Stúñiga vs. Pero López de Ayala, conde de Fuensalida

87. Comte d'Almenara i d'Aversa vs. Pero Maça

C6

88. Andreu Penyarroja vs. Bernat Guillem Català

89. Joanot Agullana vs. Antich Sarriera

90. Jeroni d'Ixar vs. Francí Crespí de Valldaura

91. Eiximèn Pérez Escriva vs. Perot Crespí de Valldaura

B 62

92. Gaspar Çifré vs. Joan Scrivà

93. Cartell enviat per François I a Carles V

94. Francesc, duc de Gandia a Alfons d'Aragó, duc de Sogorb i de Cardona

95. Comença lo prólech de aquest llibre, lo qual és yntitulat *Flor de Cavalleria*

EPISTOLARIS QUE NOMÉS APAREIXEN AL ms. B (2)

96. Jaume d'Aragó, pare i fill

B 57

C 36

97. Lluís Pallàs de Vilanova vs. ?

B 64

EPISTOLARIS QUE NOMÉS APAREIXEN AL ms. C (51)

98. Comte de Prades vs. comte de Pallars

C 7

99. Guillem Ramon de Bellera vs. comte de Pallars

C 8

100. Pere Sarriera vs. Genís Miquel

C 10

101. Pero Jordan vs. Joan Sarriera

C 11

102. Guerau de Vallseca vs. Joan Sarriera

C 12

103. Deseiximents entre el vescomte de Cabrera i l'infant Pere i la resposta de l'infant.

C 13

104. Lluís Margarit i Francesc de Pau vs. Francí de Sentmenat i Joan Pere de Sentmenat

C 15

105. Joan de Terrades vs. Galceran Escalas i Pere Huguet Escalas

C 16

106. Pere March vs. Pere Joan Ferrer i Joan de Palou vs. Pere Joan Ferrer, fill

C 18

107. Resposta de Bernat Estrús a uns deseiximents a ell tramesos per Gabriel de Sant Martí

C 19

108. Cartells de batalla a ultrança fets entre mossèn Pedro de Sant Sthevan, cavaller, e Sancho de Seravia, naturals del regne de Castella

C 20

109. Recorts fets als trompetes y cartells de batalla seguits entre los nobles en Pere de Rocabertí de una part ab lo vescomte de Rochabertí, don Francesch de Pinós, e don Yuany de Castre, bandolejant entre si en Empurdà

C 21

110. Gràcia d'Aracuri vs. Joan de Cardona, fill del comte de Prades

C 22

111. Perot de Planella vs. Pedro de Soy de Castre

C 23

112. Ramon Berenguer de Fluvià i Francesc Joan Vives vs. Joan Desvalls

C 25

113. Bernat i Jeroni de Belloch vs. Pere Sarriera, que es diu Coloma. Deseiximents

C 26

114. Jaumot Alemany vs. Francesc Cruïlles, deseiximents

C 27

115. Jaume Saragossa vs. Joanot Ferrer, deseiximents

C 41

116. Forma de paraula com se té a donar

C 42

117. Joan Estelrich Sabastida vs. Ferrando Sarriera

C 43

118. Galceran de Palau vs. Joan Gilabert

C 44

119. Pedro Vélez de Guevara vs. Juan de Lanuza

C 45

120. Letra tamesa per lo sereníssimo Rey don Johan a l'excelentíssimo Rey don Ferando, son fill

C 46

121. El vescomte de Cardona es desix d'Alfons el Benigne

C 47

122. Lluís Turell vs. Perot Vila

C 48

123. Gaspar Burguès de Sant Climent vs. Joan de Gualbes

C 49

124. Jaime Sardán vs. Alonso de la Cavalleria

C 50

125. Conde de Gambera vs. Coronell Lladró

C 51

126. La carta que envió el rey [Fernando] al príncipe estando en artículo de su muerte.

C 52

127. Desseximents tramessos per lo molt alt Rey don Alfonso al noble Pero Buyll de Ladró

C 53

té relació amb el núm. 39

128. Charta que embió el marqués de Zenete (Atzeneta) a la muger de mosiur de Xebres

C 54

129. Carta que embió al stamento militar [de Catalunya] el almirante de Castilla

C 55

130. Nofre de Rocabertí vs. Antic Sarriera, deseiximents i cartells de batalla a Jaume de Cardona

C 56

131. Pero Vélez de Guevara vs. Conde de Aguilar

C 57

132. Jaume Carròs comunica el seu casament a Rodrigo Manrique

C 58

133. Carta del rei de França al Papa, en castellà

C 59

134. Diversos consellers de la ciutat de Barcelona escriuen al Rei contra Berenguer de Apilia/ Abella

C 60

135. Charta que ambió el duque don Hernando stando en el castillo de Xativa al Rey don Fernando Cathólico

C 61

136. Marquès de Pescara vs. mossiur de Vandones

C 62

137. Garci de Manrique vs. Pedro de Córdova

C 63

138. Proposició feta per lo rey en Pere ters escrit de la pròpia mà, la qual és en lo Real Archiu de la ciutat de Barcelona, seguida d'una lletra d'Alfons V

C64

139. Miquel Oliver vs. Vallseca

C65

140. Baltasar Enríquez de Lacarra vs. Guerau Ros

C 66

141. Pere Galceran de Cruïlles vs. Pere des Bach

C 67

142. Giulio de Pisa vs. Bofillo de Judice

C 68

143. Dionís Joan d'Aiguaviva vs. Galceran d'Aiguaviva

C 69

144. mossèn Vanyuelos vs. Joan de Lezcano, Menaute de la Moreta i Joan Bach, en castellà

C 70

145. Ramon de Peguera vs. Antic Almugàver, deseiximents

C 71

146. Pedro Torrellas vs. Jerónimo Dansa, en castellà

C 72

147. El rei don Pedro el Cruel vs. Pere terç d'Aragó, en castellà

C 73

148. rei de França vs. emperador don Carlos

C 74

149. Lletra de l'emperador tramesa a l'arquebisbe de Saragossa estant virrey de Catalunya

C 75

COINCIDÈNCIES ms. A i C (22)

A1, C14
A2, C38
A3, C39
A4, C40
A5, C9
A10, C1
A25, C3
A31, C24
A57, C5
A59, C2
A61, C4
A62, C28
A63, C29
A64, C30
A65, C31
A66, C32
A67, C33
A68, C34
A71, C35
A72, C37
A74, C17
A87, C6

6. CONCLUSIONS

Els epistolaris valencians de lletres de batalla objecte d'estudi en aquest treball conformen una unitat de sentit, no només per la seva profusió -quaranta epistolaris en poc més de vuitanta anys- sinó pel microcosmos que acaben configurant: els mateixos cavallers que es repton en un epistolari fan després de procuradors o de padrins en d'altres o formen part del "consell d'entenents" que assessoren els contendents i, pel context històric, sabem que també participaren en bandositats i en guerres privades. El minifundisme característic de la noblesa valenciana obligà moltes de les seves famílies a traslladar la seva residència a la ciutat de València, tot i mantenir els senyorijs o, precisament, per poder-los mantenir, perquè necessitaven ser a prop de la Cort per obtenir favors i privilegis reials que complementessin les exigües rendes que donaven les seves terres. El fet de conuiu en un espai tan estret, on havien de coincidir tan sovint, era un aliment per a les friccions i els desencontres, que sovint s'havien de traduir en desafiaments per salvaguardar l'honor si aquestes topades havien tingut una dimensió pública. Una dimensió pública que conservaven sovint durant tota la correspondència que havia de desembocar en la batalla a ultrança perquè el seus cartells de desafiament eren penjats "per los cantons acostumats de València".

En aquesta volguda dimensió pública d'uns afers privats alguns autors hi han volgut veure una reafirmació de classe en uns temps en què els valors hegemònics de la societat valenciana ja no eren els de la classe dominant, per dir-ho en termes gramscians. Només cal recordar els sermons de Quaresma de Sant Vicent Ferrer. Si a això hi afegim l'ascens a la noblesa de moltes famílies que provenien de la classe urbana i mercantil i que, com tots els nous conversos, patien d'un cert snobisme i un integritisme en els valors que els situaven dins de la classe social a què feia relativament poc que havien accedit, podem dibuixar una certa prosopografia dels cavallers que signen les nostres lletres.

Però ni la reafirmació de classe, ni la bel·licositat d'uns cavallers que provenien d'una terra de frontera i que, en molts casos, havien participat en els múltiples fets d'armes i guerres en què es va veure immersa la Corona d'Aragó durant el segle XV expliquen per si soles l'existència d'aquests epistolaris. I amb això no em refereixo tant a la importantíssima quantitat de desafiaments detectats com al fet que es tingués la necessitat de compilar aquestes lletres de batalla que han acabat conformant els tres còdexs estudiats.

Cal observar els motius que originaren les disputes i la fi que aquestes tingueren per anar una mica més enllà. Dels quaranta casos estudiats, només 3 fan referència a motius cavallerescos, la immensa majoria obeeixen a litigis familiars, enfrontaments entre famílies, qüestions d'honor militar i de fidelitat al rei, litigis

territorials, contractacions enganyoses i friccions derivades de la convivència a ciutat i bandositats anteriors. Per tant, 37 de les causes d'aquests desafiaments, per molt que es disfressessin de qüestions susceptibles de formar querella per a batalla a ultrança, eren perfectament assumibles en un procediment de dret civil: el trencament d'una paraula de matrimoni, uns censals amagats en la venda d'una propietat, la disputa per una herència... què motiva, doncs, a aquests cavallers a abandonar la justícia ordinària i decidir-se per resoldre el contenciós en una lliça invocant el judici de Déu? El classisme, com apunta Riquer, que els impedia acceptar ser jutjats per algú que no fos noble? Segurament, però no només. Els desafiaments a batalla a ultrança foren des dels seus orígens un instrument jurídic que els cavallers valencians rescataven i reinterpretaven per saltar-se la justícia ordinària però no tant per classisme com per esquivar els costos i la demora d'aquesta justícia, pensem que en aquests epistolaris hi ha plets territorials entre famílies o branques familiars que s'hereten de pares a fills. Com el cas de l'epistolari entre els Tous i els Boýl, una clara mostra de com s'usa la batalla a ultrança per aconseguir resultats de difícil obtenció per la justícia ordinària. Posar en mans de la justícia el debat sobre la possessió del senyoriu de Borriol s'havia mostrat infructuós durant bona part del segle XV, a banda dels elevats costos que corresponien a un plet de tan llarga durada, difícils de suportar per una petita noblesa arruïnada. La requesta de batalla a ultrança feia possible la publicitat del plet i donar-lo a conèixer a la noblesa valenciana i a aquells *qui nostres letres per deport veuran*.

Seria massa simplista, però, pensar que aquests cavallers volen resoldre a cops d'espasa el que no poden resoldre per la via civil, aquestes batalles rarament arriben a la fi, és a dir, amb un dels dos contendents vençut, desmentit o mort. Aquest arcaic instrument jurídic és usat com una forma de pressió a l'adversari, no tant pel fet que dir-li a algú per carta "em vull matar ab vós" obri unes portes inèdites a la negociació com pel fet que els costos d'una batalla a ultrança tant per la pròpia vida com per al patrimoni familiar són tan alts que, aquests sí, obren la via a la negociació.

Un cop establerta la lletra de batalla com a instrument jurídic i com a forma de pressió per a la negociació es fa evident la necessitat de la seva compilació perquè aquests reculls havien d'esdevenir llibres d'estil on els cavallers que n'havien de redactar i el seu "consell d'entenents" acudien tant per calcar-ne les seves rigoroses formes de desafiament com per extreure'n invectives per provocar el contendent a acceptar la batalla. Això, precisament això, és el que fa Martorell quan ha de redactar les lletres de batalla que hi ha al *Tirant* i que tants manlleus tenen de les lletres que hi ha en aquests epistolaris, especialment de les de Bernat de Vilarig. Hi ha molta intertextualitat en aquestes lletres, no sempre literal, però hi ha un aire, una aroma a cosa ja llegida, ja formulada abans. Qui escriu és algú que ha llegit les lletres que s'intercanviaren altres cavallers abans que ell -recordem que moltes eren penjades en llocs públics de València- i que ha fet seus els arguments que hi va trobar.

Una cosa que crida molt l'atenció en aquests epistolaris és que hi ha molta oralitat en les seves lletres, eren lletres dictades i eren lletres escoltades ("tots los

qui hoen vostre escriure”) i aquesta oralitat és una “garantia d’autenticitat” com bé va assenyalar l’enyorat Josep Maria Pujol parlant del *Libre dels feyts* de Jaume I. En aquestes lletres sentim parlar els cavallers, un cop s’han deslliurat de la rigorosa cotilla procedimental, com els sentim parlar en el *Tirant*, un dels aspectes d’aquesta novel·la i d’aquestes lletres que ens les acosten poderosament i val a dir que, i això ja és una estricta apreciació personal, els seus motius de disputa també ens sentim més nostres que els dels cavallers que lluitaven per una penyora de l’aimia o per sostenir que no hi havia *pus bella anemorada ne pus virtuosa* que la seva, ni ningú que l’estimés tant com ell.

EPISTOLARIS.

Escolis i transcripció

1. GUILLEM DEL CASTELL vs. PERE DE CERVELLÓ

any 1400, París i Duenyas

ms. A: ff. 14r - 24v

ms. B: ff. 2v - 10r

ms. C: ff. 197v - 206r

emj

al. danant al. vore. busar. e parentiar. en quim par vos de li.
reis me plan dar ^{epoude} elmar. les reynes e que de ptes les Ance
la qual alticabral condino que en cars que ell. Sempor per
nons lery. combare. que en aquell. cara passat lo dia. per.
lo dr. ^{sempor} assignat. co. es lo primer. dia. de Juliol. sen
elers ^{cent} cens penals domens per vos e per m que trado del
loer. Don nos combacim. e deso. lo als que ne cpari. e sta
pero que deser. omis los nes forns apres que la ma. lera dos
sera. Presentada anos e procurador. vos me nos lera. ado
nar. les dres reynes e les tngam. migomant. pero que
seagim. onam. romoneuen. nos. e altres. depondres. e paren
ceres. dels quals me par. vos ay deso. mes que dalo. Enons
Call. dix. nans. vegades. gossar. e no gossar. que be. danna.
poc. gossar. qui per vos lo perdia. e. p. volers. e gossars. sens
altra. allarga. Lo metam. en obra. com. de pur. que yo. de
fabur. quens. no. menas. vos. pres. fills. vos. m. los. mens.
pres. en la. manera. de. fis. dres. de. les. cedules. e. pres. que.
dres. que. dants. mes. per. cens. lo. de. la. Cuntas. Jan. se.
com. mes. que. vos. les. laran. fis. que. yo. del. als. qu. dres.
que. farsa. contra. mo. fama. e. en. nans. ano. lery. ad. pro.
caxer. car. pons. promes. nous. m. fis. fadros. de. x. p. pa.
pur. ay. volers. faram. nouel. procs. en. depondres. e.
per. testimon. de. les. coses. de. fis. p. nos. v. nos. trames. la. p. fis.
panda. per. A. B. C. e. p. p. na. de. mag. p. rama. e. p.
gellada. sablo. p. gell. de. mes. armes. de. una. en. la. d. l. d. d. d.
a. m. de. d. r. del. any. de. la. n. n. n. n. de. n. n. n. n.
La. de. re. que. sta. de. batalla. a. d. l. n. n. n. n. p. l. o. m. o. l. i. m. a. g. n. i. f. i. c. h.
E. del. castell. e. son. comp. p. ro. al. m. o. l. t. n. o. b. l. e. en. p. r. e. de. ceruello. e. altre. z.
Donorable. moss. vullau. saber. que. yo. Guillel. del.

El primer dels epistolaris d'aquest recull és, de lluny, el més atípic dins del nostre context, tant pels motius del desafiament, com per l'emplaçament dels dos contendents, la data en què es produeix, l'estil literari de les lletres i el perfil cavalleresc dels contendents, que poca cosa tindrà a veure amb el de la gran majoria d'autors d'aquests epistolaris.

Aquestes lletres, que apareixen en els tres manuscrits estudiats, foren transcrites per Martí de Riquer en el primer volum de les seves *Lletres de Batalla*¹, on també va recollir les variants més significatives entre els tres manuscrits. No s'ha cregut, per tant, necessari tornar-les a transcriure ni fer un resum extens del seu contingut perquè estan perfectament transcrites i explicades en l'edició de Riquer. Aquí només es faran unes quantes anotacions, que es creuen significatives per a allò que es vol defensar en aquest treball.

Com explica Martí de Riquer en el davantal de la seva transcripció, Pere de Cervelló fou un cavaller bregós, que participà molt activament en les bandositats valencianes del seu temps, germà de Berenguer Arnau de Cervelló, i majordom del rei Martí en el moment de la mort d'aquest. En l'ocasió que ens ocupa el seu desafiament no respon a una pugnacitat entre bàndols sinó a un repte estrictament cavalleresc promogut per Guillem del Castell, desitjós de rebre l'orde de cavalleria, el qual desafia Cervelló a batalla a ultrança perquè ha sentit a dir que és a París amb la intenció de requerir de batalla "tots los cavallers que porten l'escut vert e la dona blanca". El cavaller valencià li contesta que el seu requeriment de batalla als cavallers de l'orde de l'escut verd correspon a un vot que havia fet el dia de Pentecosta al seu senyor natural, però que abans de complir-lo haurà de satisfer la batalla que té concertada amb mossèn Ponç de Perellós. Un cop complerts aquests compromisos, està disposat a batallar amb Guillem del Castell.

El primer de març de 1401, Cervelló escriu a Guillem del Castell per dir-li que ja ha quedat alliberat dels seus compromisos i està en disposició de lluitar amb ell. Ara és Castell el qui es troba immers en altres bregues cavalleresques, les quals abandona per poder satisfer la batalla amb el valencià i li diu que pot cercar com a jutge el rei d'Aragó, el de Castella o el de Navarra i que en cas que en l'espai de quatre mesos no hagi trobat jutge haurà d'acceptar com a tal el rei de França. En la mateixa lletra, Guillem del Castell li divisa les armes que hauran de portar a la batalla, fet insòlit perquè aquesta era prerrogativa del request, tanmateix, com que el cavaller bretó diu que "cascú de nosaltres sia armat de tal arnès com li parrà que gentils hòmens han acostumat portar en guerra e en tals fets, sens trobar-hi negun avantatge de puntes e rahors, de ferres barbats ne de negun altre mal enginy. E cascú de nosaltres porte huna lança, e huna spasa, e huna acha, e huna dagua, si li plaurà; e que les lances e les aches sien de huna longor, e la spasa e la dagua, tals com cascú voldrà portar"² s'entén que Cervelló no tingués gaire objeccions a l'hora d'acceptar la proposta de Castell. D'altra banda, cal remarcar d'aquesta mateixa lletra la petició que fa el bretó d'un salconduit per a "CC persones e CC cavalls" en

¹ RIQUER, *Lletres de Batalla*, I, pp. 132-178.

² Lletra 8.

cas que s'hagi de desplaçar a algun dels tres regnes referits. Això ens dóna idea del volum de gent que arribava a moure aquest tipus de desafiaments.

Pere de Cervelló es mou per trobar jutge, primer ho prova amb el seu senyor natural, el rei d'Aragó, però confessa que "al dit senyor no à plagut", posteriorment, envia emissaris al rei de Castella, Enric III, amb la mateixa sol·licitud. Aquest accepta i Cervelló rep una lletra citatòria del rei de Castella on aquest els assigna com a plaça la ciutat de Segòvia i el 15 de setembre de 1401 com a jornada per a la batalla. I aquí s'acaba la correspondència entre els dos cavallers sense que puguem saber si la batalla es va arribar a produir. Martí de Riquer s'inclina per pensar que "és molt possible que Pere de Cervelló i Guillaume du Chastel lluitessin a la cort castellana" tot i que es fa una mica estrany que el combat entre dos cavallers d'aquesta rellevància no deixés cap rastre, especialment tenint en compte que només el seguici de Castell l'haurien compost més de 200 persones, ni que en *El Victorial*, en fer la semblança de Guillem del Castell tampoc no es fes cap esment a la batalla³.

³ *El Victorial*, cap. 68; 1997: 511-515

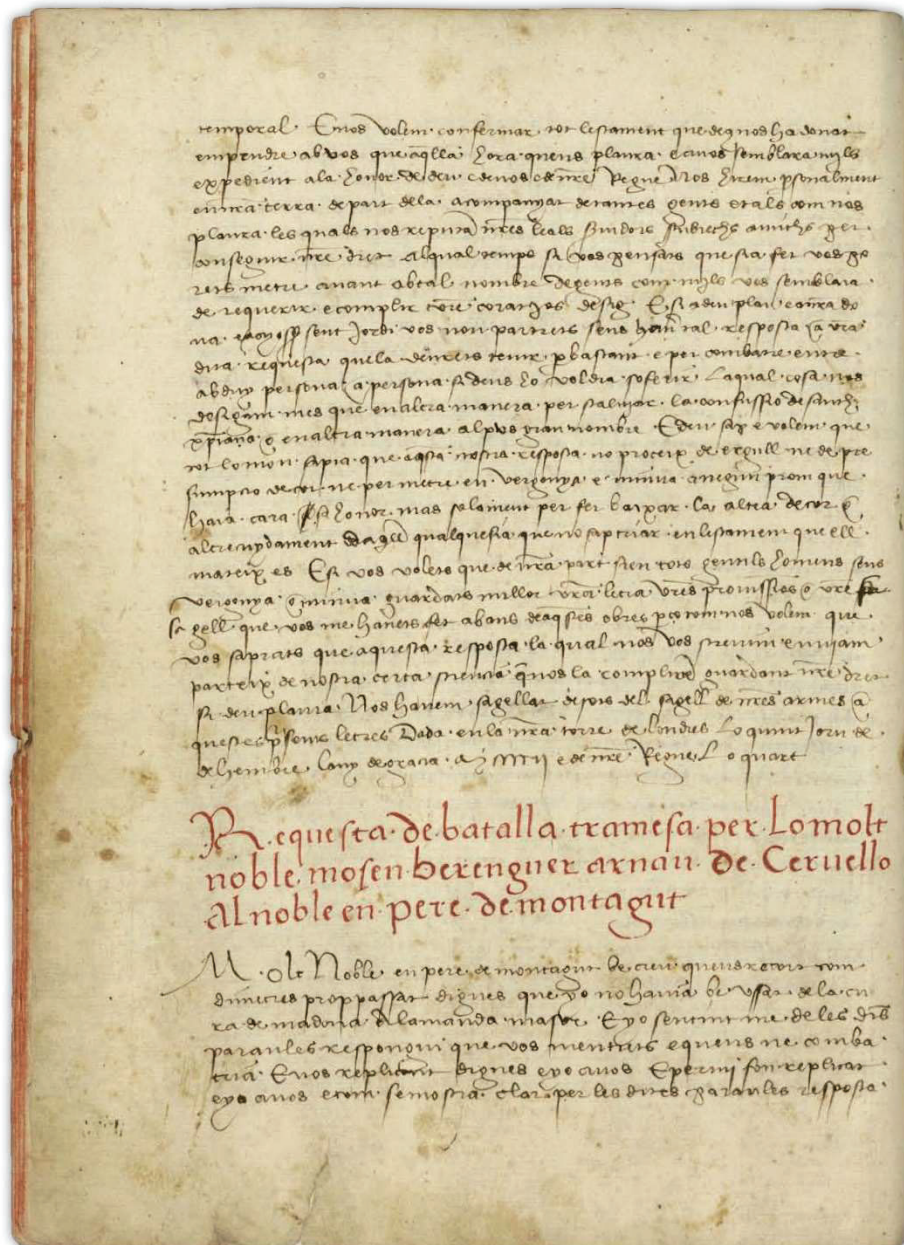
2. BERENGUER ARNAU DE CERVELLÓ vs. PERE DE MONTAGUT¹

any 1402, València.

ms. A: ff. 2v - 14r

ms. B: ff. 2v - 10r

ms. C: ff. 197v - 206r *Requesta de batalla entre lo noble mossèn Berenguer Arnau de Cervelló e lo noble en Pere de Montagut, en cartes.*

¹ Aquest epistolari fou transcrit per Martí de Riquer en el primer volum de *Lletres de Batalla*, pàgs. 175-225, per als apunts biogràfics dels dos contendents remeto al davantal que encapçala la transcripció de Riquer.

Berenguer Arnau de Cervelló era el germà gran de Pere de Cervelló, un dels dos contendents de l'epistolari anterior. El desafiament contingut en aquest epistolari s'ha d'entendre inscrit en les bandositats que pertorbaren València a cavall dels segles XIV i XV i que estan en el substrat d'alguns dels desafiaments que recorreran el segle XV valencià². La família Cervelló formava part del bàndol dels Centelles i la família Montagut del bàndol dels Vilaragut. Cal tenir present això per entendre la situació que es va viure davant del rei tal i com s'explica en la primera lletra d'aquest epistolari. En aquesta lletra, signada per Berenguer Arnau de Cervelló, aquest retreu a Montagut que *dimecres proppassat digués que yo no havia bé ussat de la cura de madona Alamanda, ma sor; e yo, sentint-me de les dites paraules, responguí que vós mentíets e que us ne combatria . E vós replicant digués: "E yo a vós"; e per mi fon replicat: "E yo a vós"*.

Cervelló, camarlenc del rei, era el tutor legal d'Alamanda Carròs, cunyada seva, perquè aquesta havia entrat en demència. Havia estat casada amb Berenguer de Vilaragut, del qual no tingué descendència. El 1382 Vilaragut obtingué la nul·litat matrimonial, d'aquí que es nomenés tutor d'Alamanda al marit de la seva germana. Aquest Berenguer de Vilaragut és el que trobarem en el proper epistolari desafiant Pero Pardo de la Casta marit de Carrossa de Vilaragut, neboda d'Alamanda. Val a dir que els Pardo de la Casta, en les bandositats valencianes, apareixen al costat dels Centelles. Per tant, en el marc d'aquestes bandositats, aquest epistolari i el següent ens és llegut de pensar en un escenari en què els Vilaragut, ja sigui acusant Cervelló, per persona interposada, de no administrar bé el patrimoni d'Alamanda, ja sigui posant en qüestió el llinatge dels Pardo de la Casta, volen seguir tenint opcions sobre el patrimoni dels Carròs.

Ens trobaríem, per tant, davant d'un epistolari on la raó final del desafiament no és de matèria cavalleresca sinó d'afany patrimonial. Això sí, fent servir com a vehicle l'honor del cavaller request.

En la primera lletra de l'epistolari, signada per Berenguer Arnau de Cervelló, aquest cavaller recorda a Montagut com aquest li havia retret en públic que no tenia bona cura d'Alamanda Carròs i com ell l'havia acusat de mentir, una greu acusació per a un cavaller que, portada a l'extrem, només es pot demostrar per combat a ultrança, com fa Cervelló. Montagut usa la rèplica canònica per acceptar el desafiament: "E jo a vós", a la qual Cervelló contesta també canònicament amb el seu respectiu "E jo a vós". Aquest desafiament oral es concreta dies després amb la lletra de batalla que ara ens ocupa i on el mateix Cervelló afirma que, donat que són d'acord en el desafiament, ara només cal concretar-ne els termes i li ofereix el dret de triar el jutge.

Montagut, en la seva rèplica, nega que els fets s'esdevinguessin com descriu Cervelló en la seva carta, que no és cert que l'acusés de mentir o, almenys, ell no ho va sentir perquè si no li hauria donat la resposta que es mereixia. Li diu que si té ganes de combatre amb ell que formi "cars stant e pertanyent", és a dir, que l'acusi de manera formal seguint les regles de cavalleria, usant la fórmula de desafiament

² Vg. Carreras Zacaes, *Bandos de València*,

pròpia de les batalles a ultrança. Com que aquests fets s'esdevenen en època de bandositats, els dos contendents s'amaguen de la justícia i nomenen procuradors per rebre les lletres per tal d'evitar ser arrestats.

En la següent lletra Cervelló reitera les seves acusacions i fa servir una expressió ben popular per remarcar que no és que Montagut no les hagués sentit en directe sinó que *no hi ha tan mal sort com lo que no-s vol hoir*. Diu que no cal formar "cars stant e pertanyent" perquè aquest ja ha estat format de manera oral amb la fórmula del doble "e jo a vós". I aquí s'obre un altre debat típic d'aquests epistolaris: Cervelló li diu que si no està disposat a barallar-se pel desmentiment de les paraules que Montagut li havia dit sobre Alamanda, que està disposat a formar cas sobre el fet que no és cert que Montagut no sentís el seu desmentiment.

En la seva resposta (peça 4), Montagut fa servir un altre dels tòpics d'aquests epistolaris per desacreditar l'oponent, l'acusa d'usar *paraules verboses e supèrflues* en la seva darrera lletra en *coses que per les mans se han de finir* i segueix afirmant que encara no són "concordes de la batalla". Montagut li diu si es manté en la intenció de combatre'l, ell accepta defensar-hi que les *paraules que yo dix no són tals com les que vós possats e afermats*, que el jutge hauria de ser el seu senyor natural i que ell es reserva el dret de divisar les armes. I encara més, li ofereix que, si com és previsible, el rei no accepta fer de jutge, que facin batalla secreta amb rehenes, deixant a la custòdia de l'altre un germà i un fill com a garantia que es presentaran al combat el dia concordat.

En la següent lletra Cervelló li retreu que hagi volgut abandonar la causa principal en què ja eren concordes -l'afirmació sobre Alamanda- per voler que el combat se centrés en si el va desmentir o no, però que accepta aquest segon motiu per desafiar-se, accepta també que el rei sigui el jutge i que Montagut s'atorgui el dret de divisar les armes. Diu que no creu que el seu combat s'hagi de concretar en batalla secreta perquè cal que l'honor es netegi a vista de tothom, però per evitar més dilacions s'avé també a aquesta forma de combat *perquè de mal pagador, gra o palla*. Precisa que, si cal fer-ho així, caldrà deixar les respectives rehenes "en poder de persona comuna" i que si un dels dos "serà fallit a la jornada" que l'altre pugui fer de les rehenes la seva voluntat.

Les següents lletres transcorren entre retrets de dilacions recíproques en què Cervelló li diu que cal que el jutge escollit deixi arribar la batalla a la fi i Montagut argüeix que, en tractar-se del seu senyor natural, ell no li pot posar aquesta condició, ni cap. Montagut informa a la peça 10, això sí, que ja ha fet suplicar al rei que els tingui la plaça. En la peça 13 Cervelló li diu que si mentre van lletrejant sobre "la condició en mes lletres contenguda" li plau de concretar la batalla secreta, que ell hi està disposat.

El 19 de gener de 1403, un mes i mig després de la primera lletra, reben una lletra citatòria del rei Martí on aquest es declara jutge competent per a la batalla i en fixa la data per al dia 1 de juliol *en aquella ciutat, vila o loch hon nós serem lo dit dia personalment constituïts*.

En la lletra següent, (peça16), Montagut divisa les armes per a la batalla. Escull fer-la a cavall i fa una extensa descripció de les armes, tant ofensives com defensives, que hauran d'usar.

En la seva resposta, Cervelló l'acusa de no voler que la batalla arribi a la fi i que per això ha buscat que el rei en fos jutge car tothom sap "qui és senyor piadós" i que acaba de jurar un fur on es declara que *nós ni altre tinent nostre loch no puixam rembre batalla, en nostre poder, que algú vulla fer ab altre, per asalt e per voluntat*. Aquest no és un fur nou, tal i com afirma Cervelló, sinó que ve de l'època de Jaume I³ i prohibeix el duel judicial per pura voluntat. Li fa saber que, donat que el rei no pot tenir la plaça, ell se n'ha anat a Xiva amb un fill i una filla per donar-los com a rehenes. Si Montagut accepta, en els propers dies ell elegirà *cert nombre de gentils hòmens per concordar lo loch e lo dia ab los [hòmens] que vós elegirets*. Si en tres dies no ha rebut resposta *faré contra vostra fama e honor tots e tants enantaments com per dret d'armes trobaré ab consell de cavallers e gentils hòmens ésser fahedor*.

Montagut contesta, (peça18), que *davant vostre bufar e parencejar, en què-m par vos delitets* que accepta dar i prendre rehenes només per al cas que el rei no els deixi combatre en el dia que els ha assignat. I aquí acaba la correspondència sense que hi hagi constància ni que es fes la batalla davant del rei Martí ni que es produís la batalla secreta. En la seva edició, Riquer aporta dades que fan suposar que es va arribar a un acord civil, reforça aquesta suposició que el rei Martí va fer comparèixer Alamanda davant seu perquè ell pogués jutjar i proveir sobre aquest afer. Com assenyala Riquer, el fet que 1416 Cervelló encara fos el tutor de la seva cunyada indicaria que aquest fou declarat lliure de culpa⁴. Si fem cas de la hipòtesi de Riquer, ens trobem davant d'un cas pertanyent al Dret Civil que dos cavallers valencians miren de resoldre per mitjà de la batalla a ultrança i que la intervenció del rei fa que acabi sent dirimit per via civil.

³ Fur I, Llibre IX, Rúbrica XXII, en l'edició de Germà Colon: "*Iacobus I, rex. Fem fur nou que nós ne altre tenén nostre loch no puscam reebre batalla en nostre poder que alcun vulla fer ab altre per asalt ne per volentat*". Com assenyala Colon, el contingut jurídic d'aquesta rúbrica concorda amb el text de *De batalla* de Pere Albert, en el qual també es prohibeix el duel judicial per pura voluntat.

⁴ Riquer, *Lletres de Batalla*, vol. I, pàgs. 186-187.

3. JOHAN I BERENGUER DE VILARAGUT vs. PERO PARDO DE LA CASTA

any 1407, València.

ms. A: ff. 24v - 72v

ms. B: ff. 16v - 48v

ms. C: 211v - 220v

pere de Cernello vos notifico per la present que per
dar compliment ala batalla per vos amy requesta e per
vos amy requesta atorquada segons que per vosres lletres
e misses sagellades de nostres armes apar de continant que
fuy de part deca suppequi ab gran justanna lo feu mo
vobran d'empoc que per sa xana emuxa volgues ad
fuzes e d'empor etemre la placa segura a nos e amy
a nostres companhos al qual per sa aostimada e riana
La plagut ardegar de esser fuzes etemre la dita placa
segura e assignat for e loz per la dita batalla a nos
e amy e a nostres companhos segons per letra sua parent
la qual vos tramet forre clarament deure e per
semblant letra. Eo fe fet saber amy per que honorables sen
yres vos lo notifico per que lo dit for vos e vostre com
panho de sars Car ab la Janada de deu e de nostra dona
ede moss sent Jordi e sent a riquell mon companho e
yo e serem saluat sup impedimet de nostres persones
preps per combatre vos e nostres companhos segos
yo en la manera que per vosres lletres e misses apar
ceex amordar E per fermitat de les coses de sus dres yo
pere de Cernello vos tramet la p'sent per drago
berant e sagellada de mes armes La qual fou feta
En Barcelona. A xxij de Mayo l'any a d'cccc.
Letra de requesta de batalla tramesa p lo noble
Johan de Vilaragut bastant almolt honorable moss
pero pardo de la Casta Cavaller
En pere pardo segons apar vos no vos au acceptat
vos meus desigiments donant hi collar per alennies fol
Les paraules per vos dres e respostes als meus dres de si

Tornem ara, però, als afers successoris d'Albaida, que impediren Ausiàs March emparentar amb els Vilaragut. Resulta que l'anciana baronessa Carrossa de Vilaragut (muller de Pero Pardo de la Casta; la qual compartia la senyoria -litigi pel mig- amb el seu parent Berenguer) pretenia testar a favor del seu fillastre i fill adoptiu Francesc Pardo, sobrenomenat ara "Carròs de Vilaragut". Es trencà la treva vigent des del 1414 i torna a haver agressions entre les dues famílies Per evitar nous vessaments de sang i revenges, ambdós clans signaren una pau i treva (gener 1423) consistent en l'intercanvi de dones: d'una banda, l'òrfena na Joana (na Vilaraguda) contragué matrimoni amb Carròs (o Francesc) Pardo; d'altra Antoni de Vilaragut i Vilanova -senyor d'Olocau, germà major de Jaume el Corsari- es casà amb Beatriu Pardo de la Casta. El bescanvi de parelles explica la intervenció d'Ausiàs March, ja que era un dels afectats pel canvi de plans conjugals.

Abel Soler, *El corsari Jaume de Vilaragut i la donzella Carmesina*

Aquest és un altre epistolari que no es pot entendre des del punt de vista dels afers cavallerescos sinó com la voluntat de portar per la via de la batalla a ultrança la solució d'un afer que hauria hagut d'anar per la via del Dret Civil. Berenguer de Vilaragut, que ja ens semblà trobar emboscat darrere Pere de Montagut en l'anterior epistolari, és un dels protagonistes d'aquesta correspondència. En aquest cas, ell no és tampoc el primer desafiador sinó que insta Joan de Vilaragut perquè desafii Pero Pardo, com aquest posteriorment li retreu. La causa del desafiament en aquesta ocasió és dir-li a Pardo que el seu llinatge no és prou noble perquè "vostre pare à cavat, podat, laurat e fet tot hoffici de laurador. E de açò ha hòmens en la plana de Burriana, huy vius, qui l'han vist ussar de aquest art". Vilaragut se serveix d'aquesta provocació perquè Pardo ha desestimat els deseiximents que Vilaragut li havia enviat al·legant que aquest no era cavaller.

Cal tenir present la rivalitat entre aquestes dues famílies¹ per fer-se una idea més precisa del context d'aquest epistolari. Els fets que originaren aquesta rivalitat són explicats per Carlos López Rodríguez:

Un caso muy conocido se refirió a la sucesión en la baronía de Albaida, a raíz de un complicado testamento de Bernat de Vilaragut. Por efecto de las alianzas matrimoniales, los avatares demográficos y el entrecruzamiento de ramas intervenían otras poderosas familias. La controversia entre los herederos fue momentáneamente resuelta por Martín I, que dividió la herencia en doce partes, de las cuales siete y media se adjudicaron por derecho hereditario a Pere de Vllaragut y las otras cuatro partes y media a Carroza de Vilaragut. Esta contrajo matrimonio con Pero Pardo de La Casta, del cual nació Joan o Francesch Pardo de La Casta, que adoptó el nombre de Carroz de Vilaragut. Muerta Carroza, los Pardo de La Casta reclamaron su herencia al tiempo que los Vilaragut, quienes por el juego combinado de la herencia y de las alianzas matrimoniales se veían privados de un importante patrimonio tradicionalmente vinculado a su familia, el cual pasaba, por línea femenina, a otra familia de poderosos aristócratas. Los Vilaragut más afectados, aquellos a los que correspondía la herencia de acuerdo a los vínculos

¹ Per a aquesta rivalitat, a banda del llibre de Carlos López Rodríguez citat més avall, vg. Tomás Martínez, "Lletres de batalla dels Vilaragut", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXIX, 1993, pàg 89.

establecidos en el testamento de Pere de Vilaragut, pues continuaban el tronco principal de la familia por línea masculina, entablaron acciones contra los Pardo de La Casta.

La disputa por la porción de herencia que correspondió a Carroza de Vilaragut enfrentó a Pero Pardo de La Casta con Berenguer de Vilaragut ya en 1407. Entre ellos se cruzaron cartas de desafío, que se iniciaron cuando un Vilaragut acusó al padre de Pero Pardo de haber «cavat, podat, laurat e fet tot hoffici de laurador» Pacificados transitoriamente por la mediación regia, los conflictos arreciaron desde 1422, año en el cual testó Carroza de Vilaragut: iniciados los pleitos judiciales, un escudero de Luis Pardo, llamado Martí Çabata, mantuvo cierta brega con Antoni de Vilaragut y otros caballeros. Para cortar los enfrentamientos sangrientos con motivo de esta reyerta, el gobemador les obligó a firmar paz y tregua con la condición de poder pleitear judicialmente. El acuerdo extrajudicial entre las familias debió ser más amplio, porque Antoni de Vilaragut casó en 1423 con Beatriu Pardo de La Casta, prima hermana de Carroz de Vilaragut, quien a su vez contrajo matrimonio con Joana de Vilaragut, una sobrina bastarda adoptada por Carroza. Este intercambio de esposas, fruto de un acuerdo privado, no sirvió para cancelar las disputas. El asunto pasó a los oficiales reales; en 1433, don Juan de Navarra ordenó secuestrar la herencia, «ne partes venient ad arma et rumores ac ne scandala nascantur in dicto regno preseHm durante felici ausencia domini regis predicta», al tiempo que aceleraba el despacho de la justicia, «per squivar debats de fet e scandels los quals, segons som informats, se porien seguir de les dites questions, maiorment si la justicia per nos ordenada ab les dites provisions se dilatara». Los oficiales impusieron paces para evitar los desórdenes públicos, pero además trataron de resolver el asunto ante los tribunales; las dilaciones de la justicia y la potencia de las partes aplazaron la sentencia definitiva hasta 1444².

Com s'ha dit, la primera lletra d'aquest epistolari és adreçada pel bastard Joan de Vilaragut a Pero Pardo, en ella l'acusa de provenir d'un llinatge poc noble i li fa saber que està disposat a sostenir-ho davant d'ell, en el lloc que vulgui, sigui a peu o a cavall. Li fa avinent que està disposat a fer-se cavaller si el fet de no ser-ho pot suposar un obstacle per a la seva batalla. Signa la carta com a "Johan de Vilaragut, bastart" i la rubrica amb una enigmàtica sentència: *E qui mal vol hoir primer l'à de dir*.

Pardo li envia una acta notarial on li fa saber que no respondrà cap carta de *qui's fa nomenar bastart de Vilaragut* però que si algú d'aquells "qui-l fan parlar" volen sostenir les mateixes coses que ha dit Joan de Vilaragut ell amb gran plaer els respondrà.

Ni la primera lletra ni l'acta notarial contenen data, en canvi, sí que va datada la primera carta de Pardo a Berenguer de Vilaragut, 22 de febrer de 1407. En aquesta Pero Pardo acusa Berenguer de Vilaragut de ser l'instigador de la carta que li ha adreçat el bastard i li diu que si ell en pròpia persona gosa afirmar el que sostenia el bastard en la seva carta tindrà una resposta adequada.

² Carlos López Rodríguez, "Guerras privadas nobiliarias y paz pública en el Reino de Valencia" dins *Historia social, pensamiento historiográfico y Edad Media*, Maria Isabel Loring ed., Ediciones del Oro, 1997, pàg. 665.

En la peça 4 Vilaragut li respon que està disposat a barallar-se amb ell i que per això se n'ha anat de València a un lloc on puguin tractar l'afer "sense contrast de Cort". Per la resposta de Pardo sabem que aquest ha estat pres a causa del desafiament i aquest l'emplaça a continuar el procés quan hagi estat deslliurat. Vilaragut li replica en la següent lletra (peça 6) que està convençut que va anar amb homes armats on era el rei amb la intenció de fer-se arrestar. Li diu que, malgrat això, està disposat a acabar el que l'altre ha començat i, per aquest motiu, li reitera que menteix quan diu Pardo que és *tan antich gentil hom de nom e d'armes com yo o pus*. Li demana que triï jutge, que ell trobarà lloc segur per a la batalla i que cessin les lletres *com no sia àls sinó donar a les gents matèria de parlar*. Vilaragut, per tant, vol organitzar una batalla secreta perquè la pressió dels alguatzils del rei Martí no els permetrà una batalla pública. I, encara per forçar-lo més, amb la lletra li envia uns deseiximents per tal que *com siats fora de presó no calgua sperar temps sinó finalment guerrear*.

Pardo li respon que no accepta de buscar jutge amb les condicions que Vilaragut li imposa ja que és a aquest a qui li tocava buscar-lo com a request però que està conforme, tanmateix, que Vilaragut busqui un lloc segur per fer la batalla mentre sigui als dos "cominal". S'alegra dels deseiximents que li ha enviat tot i que li fa notar que després de la batalla un dels dos estarà mal aparellat per guerrear.

En la peça 9 Vilaragut li retreu que es posa "en paraules e cavil·lacions" en lloc de concretar l'afer, discrepa d'ell en qui és requeridor i qui request: *lo request spera lo requeridor e açò saben no solament cavallers, mas encara los infants e persones no entenents* i li retreu *puix no volets haver jutge, axí com sots tengut, dexats lo letrejar e digats 'hoc' o 'no'*. Pardo li contesta en una llarga i acolorida lletra (*car de la color vos podrets altar mas yo són cert que los entenents en aquest hauran per àvol lo drap que n'avets fet*) on accepta de cercar el jutge amb les condicions que Vilaragut ha imposat i hi reproduïx la fórmula clàssica del desafiament en què s'acusa a l'altre d'haver mentit: *e vós, de ço que havets dit, havets mentit e rementit falsament per la gola e mentirets e rementirets per tantes vegades com ho direts*.

Vénen després un seguit de lletres plenes d'acusacions de dilació tant per una part com per l'altra on clarament es veu que els destinataris finals no són els dos contendents sinó el públic valencià que devia estar al corrent de l'afer i davant del qual tots dos tenen clara voluntat de sortir vencedors del combat epistolar. Això els fa caure en la proximitat per tal de contestar i rebatre punt per punt totes les afirmacions de l'altre perquè els "entenents" puguin decidir qui dels dos té la raó: *no cur debatre qui de vós e de mi discorrent de matèries supèrflues hasaga o vol metre vell de mala color davant los vulls de les gents, ne qual per dilació o per altra via à càrrech dels affers, com se'n mostre bé la veritat per letres vostres e mies, e deveu lexar als entenents lo juhí de aquelles: atnent per propi testimoni, algú no deu ésser canonizat!* (peça 12).

En la peça 15 Pardo, tot i ser encara sota arrest, divisa les armes per a la batalla, que serà a peu. En la resposta a aquesta lletra (peça 17), donat que Pardo ja està lliure, assigna lloc per la batalla *en la frontera de Castella, al molló de Regne de València, en la Vega de Fortunes prop Requena* i data *el digous primer vinent*, és a dir, una setmana després del dia de signatura de la lletra. La carta inclou una

singular oferta de guiatge, per mitjà del qual Vilaragut assegura que ni Pardo ni els que aniran amb ell rebran cap dany per part dels Vilaragut durant el trasllat a la Vega de Fortunes, ni en el seu retorn, exceptuant *lo jorn de la batalla lo dan que lo meu cors farà al vostre*. Pardo li contesta (peça 18) que per més seguretat li demana rehenes.

En aquest punt de l'epistolari s'insereixen un seguit d'actes notariais fertes a petició de Pero Pardo, les primeres per donar fe de l'homenatge "en mans e boca" retut pel notari Ramon Peytaví a Pardo en nom de Berenguer de Vilaragut com a assegurança del trasllat a Requena i un altre, signat a la Vega de Fortunes, deixant constància de com Pero Pardo és a la seva tenda esperant l'intercanvi de rehenes, que no es produeix. Després hi ha una carta pública que deixa constància que, mentre estaven Pardo i Vilaragut a les seves tendes a la Vega de Fortunes, armats de totes les seves armes, hi van comparèixer Jaume d'Aragó, conegut també com a Jaume d'Urgell³, i el governador del Regne de València, Guillem Ramon de Montcada els quals fan aixecar acta pública del que van dir a Pero Pardo:

... que los dichos don Jayme e governador que eran venidos allí por poner sosiego entre ellos e que havían fablado con ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut sobre ello e rogádole que la dicha questión e debate de la dicha batalla e guerra e los deseximientos fechos e dados por ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut contra ell dicho mossén Pero Pardo que los pusiesen amos en mano e poder del dicho señor don Jayme porque ell pronunciase sobre ello lo que devisse e a ell bien visto fuisse en ell tiempo que ell quisese que lo pudiesse pronunciar e declarar, e que passassen por ell que ell sobre ello mandasse e declarase, sos pena de diez mill florines de oro comunes de Aragón que pagasse la parte non obediente a la parte obediente. E que durante ell tiempo que ell dicho señor don Jayme non fizesse declaración nin mandasse cosa alguna entre ellos dichos mossén Pero Pardo e mossén Berenguer sobre la dicha questión e guerra e debate de la batalla e deseximientos de ella, que los dichos mossén Pero Pardo e mossén Berenguer de Vilaragut que firmassen treugua e lo atorgassen de guardarse soz la dicha pena de los dichos diez mil florines, e otrosí so pena de baría e de trahición, es a saber, baría segunt costumbre de Catalunya e de trahición segunt fuero de Aragón, encara segunt fuero de Valencia. E que rogavan al dicho mossén Pero Pardo, segunt que havían rogado al dicho mossén Berenguer de Vilaragut, que lo atorgasse e firmasse así.⁴

Pardo respon al requeriment del governador dient que ell no firmarà el compromís fins que no l'hagi signat Berenguer de Vilaragut. I aquí es produeix una escena curiosa, com que cap dels dos contendents vol ser el primer a signar, Guillem Ramon de Montcada els diu que farà sonar una trompeta i, quan la sentin, cadascú des de la seva tenda signarà el compromís. Com així es va fer.

Tot just tornats de la Vega de Fortunes, Pardo tramet una altra lletra a Vilaragut (peça 24) en què li fa avinent que aquest s'havia compromès a atorgar-li un lloc segur perquè la seva batalla arribés a la fi i que fou amb aquest compromís que ell anà a la Vega de Fortunes i que Vilaragut no va complir la seva paraula perquè la batalla no es va poder produir perquè es presentaren allà Jaume d'Aragó

³ A la lletra 28 veurem com ja és anomenat "comte d'Urgell" en haver mort el seu pare, Pere II d'Urgell.

⁴ Lletres 21 del present epistolari.

i el governador per impedir-la i que, per tant, entén que *vós me hauríets en tal manera fallit que yo per mi e per mon dret vos puch clavar la mà com a fementit e revesar-vos les armes com aquell que no m'havets complit ço que ab sagelat de aquelles me haviets promès e offert*. De tota manera, li ofereix que siguin un grup de cavallers i gentilhomes “cominals a vós e a mi” els qui dirimeixin si Vilaragut ha incomplert la seva paraula, si aquest no hi està d'acord o no s'ajusta al que decideixin aquests cavallers, ell actuarà tal i com per dret d'armes li és permès. Berenguer de Vilaragut li contesta en la següent lletra (peça 25) *que yo en tot quant é cabut e és stat a càrrech meu é feta veritat, lealtat e gentileza e no he fallit en res, ans vós dient açò havets mentit, mentits he mentirets tantes vegades com ho affermarets*. I li diu que el seu debat s'ha de sotmetre a judici de Déu i no pas de gentilhomes.

En la peça 27, Vilaragut acusa Pardo d'haver estat ell qui va demanar o fer demanar al rei que enviés el governador del Regne de València a la Vega de Fortunes perquè impedís la batalla. I encara més, acusa Pardo d'haver anat a la Vega seguint la comitiva de Jaume d'Aragó *car jamás sens ell no y fórets gossat anar* i que no gosà aparèixer a la plaça assignada per la batalla fins que no va tenir la seguretat que Jaume d'Aragó hi era. Continua dient que ell era a la seva tenda, on el van anar a veure Jaume d'Aragó i el governador i li relataren els pactes que havien ofert a Pero Pardo i que és important de retenir:

primerament que vós jamás no entendríeu en procurar na Carroça, ne seríeu en loch on ella fos per parlar ne tractar de neguns fets ab ella; segonament, si per vostres treballs ella us volia remunerar, que no us pogués dar, ne vós acceptar ni res de vostra natura, part de les baronies de Albayda, ne de Corbera, ne neguna altra cosa que fos en ses mans; si per los dits treballs la dita na Carroça volia haver algun sguart ves vós, que aquell vos hagués a dar o pagar en dinés o en altra manera⁵.

Arribats a aquest punt, cal donar una breu notícia de qui era Carrossa de Vilaragut. Filla de Joan de Vilaragut, senyor d'Albaida i d'Isabel Carròs, es casà en primeres núpcies amb Juan Jiménez de Urrea, del qual se separà quan a aquest se li manifestà una malaltia mental. Aleshores entrà als servei dels ducs de Girona, posteriorment reis d'Aragó, i s'hi mantingué fins que fou acusada d'adulteri amb el rei a les corts de Montsó. Es retirà al seu castell de Corbera i el 1387 els reis redimiren la part de la baronia d'Albaida que pertanyia a Berenguer de Vilaragut per donar-li'n la plena possessió. La majoria d'autors la fan casada en segones núpcies amb Pero Pardo de la Casta, del qual tingué un fill que adoptà el nom de Carròs de Vilaragut. El fragment transcrit més amunt genera, però, alguns dubtes sobre aquest segon casament perquè el tracte que li dona Berenguer de Vilaragut correspon més al d'un amistançat que no pas al d'un marit. Una possible explicació seria que Carrossa i Pardo encara no fossin casats, tot i que convisquessin, perquè el seu primer marit encara era viu en la data de la batalla. Tanmateix, Francisco

⁵ Tomás Martínez, op. cit, justifica aquests pactes de la següent manera: “Evidentment Berenguer de Vilaragut volia evitar que Pero Pardo participés directament en la disputa de les terres d'Albaida i Corbera, i més encara que Carrossa li'n tansferís una part sota pretext de pagament o gratificació, ço que significava un canvi de possessió i un augment considerable de la complexitat del plet familiar”.

Dánvila a la seva biografia de Carrossa de Vilaragut transcriu l'incipit d'un document notarial de 1403 en què es pot llegir:

Venta por Doña Carroccia de Vilaragut y D. Pedro Pardo de la Casta, caballero, señores de Albayda y Corbera, al discreto Antón Pérez, notario, de 1.000 sueldos de censo, que se satisfacerán en San Juan y Todos Santos anualmente, procedentes de los 3.000 que anualmente responde la Universidad de la baronía de Corbera. En Albayda, á 25 de Julio de 1403. Ante Raimundo Desplá, notario real.⁶

Difícilment podrien ser considerats senyors d'Albaida tots dos si Pardo no estés casat amb Carrossa. En tot cas, aquesta lletra de Vilaragut té la pretensió de ser altament ofensiva, no només per les capitulacions que diu que van signar, sinó perquè després afirma que ell les signà després de saber que Pardo havia signat unes coses tan vergonyoses per a ell, que no van signar a l'ensem sinó que ell esperà a saber que eren signades per l'altra part. Li ofereix de tornar a la Vega de Fortunes per tornar a emprendre la batalla que no es va poder esdevenir.

Pero Pardo li respon per carta pública (peça 28) on li replica que Vilaragut ja no té cap dret d'assignar plaça perquè aquest dret ja l'ha exhaurit en atorgar-la per primera vegada, li retreu que fou culpa seva que designés un lloc públic on arribaren Jaume d'Aragó i el governador per impedir la batalla. L'acusa d'haver pagat "grosament" a aquests dos personatges perquè hi anessin. Pel que fa als manaments que li feren signar de no intervenir "en los fets de la noble dona madona Carroça", diu que foren revocats pel rei. Cal destacar que quan parla de Carrossa de Vilaragut no l'anomena la seva muller, cosa que faria pensar que en aquella data no eren casats. L'acusa de covard: *per dubte de combatre vench en tal punt e suor que ho feu fogir o tancar lo nas a sos vehins*, és a dir, que els que estaven a prop seu se'n van haver d'apartar o tapar-se el nas perquè s'havia cagat de por. Per aquesta carta també sabem que Pardo *li ha revesades les armes com aquell que no ha complit ço que ab segellat de aquelles havia promès e offert complir. E axí mateix li ha clavada la mà com a fementit e axí com aquell que no li ha complit ço que a pena de fementit li havia promès o ofert complir* i que per tant no té cap sentit plantejar de nou la batalla si un judici de cavallers no el declara lliure de falta.

En la peça 29 Vilaragut l'insta a anar a la Cort per dirimir davant del rei qui dels dos té la raó, Pardo (peça 30) fa aixecar acta de notari conforme no té voluntat d'acceptar cap lletra de Vilaragut, per la qual acta li fa saber també que, si el rei li envia guiatge per presentar-se davant seu, està disposat a anar-hi i aclarir tots els termes de la seva querella.

Per la suplicació que fa Vilaragut al rei (peça 31) sabem que Pero Pardo efectivament reversà les armes de Berenguer de Vilaragut *fent fer e posar per sa pròpia sola temeritat diverses pitafis e pintures de reversament d'armes de mi, dit Berenguer, scrivint-me e pintant encara tant quant en ell és asenyalat a mi ésser fementit e haver ma fe rompuda, fahent encara afegir e posar les dites coses pintades e pintures e en scrit scrites públicament en diverses parts de la vostra ciutat*

⁶ Francisco Dánvila, "Biografía de la ilustre Na Carroça de Vilaragut, Señora de Albayda, Carricola y Corbera", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, Núm. 13, 1888.

de València e en altres parts, cosa que considera un greuge i demana al rei que faci comparèixer Pardo davant seu per poder defensar el seu honor.

Pero Pardo en lletra adreçada al rei (peça 33) li fa avinent com no es pot personar davant seu per causa dels deseiximents que li han fet Berenguer i Ramon Vilaragut a causa que, després de l'episodi de la Vega de Fortunes, ha fet portar a un vailet *huna sobrevesta les armes del dit mossèn Berenguer reversades e huna mà clav[a]da ab hun títol qui diu: "per mossèn Berenguer de Vilaragut"*. Li demana, per tant, guiatge perquè ell i els seus puguin anar fins on és la Cort.

Aquí s'acaba l'epistolari sense que sapiguem del cert com va concloure l'afer, si hi va haver compareixença davant del rei i què va determinar aquest. Sí que sabem que el plet sobre Albaida es va perllongar en el temps, el 4 de maig de 1423 Carrossa de Vilaragut va fer donació de la vila d'Albaida al seu fill Carròs de Vilaragut, també dit Joan Pardo de la Casta, i que hi ha una sentència de la reina Maria, datada a 5 de juny de 1435 amb què resol el plet interposat per Berenguer de Vilaragut contra Carròs de Vilaragut sobre a qui pertany la vila d'Albaida⁷.

1

Letra de requesta de batalla tramesa per lo noble Johan de Vilaragut, bastart, al molt honorable mossèn Pero Pardo de la Casta, cavaller

En Pere Pardo, segons apar, vós no gosau acceptar los meus deseximents donant-hi collar per algunes folles paraules per vós dites e respostes als meus dits deseximents donant bé aparès⁸ que proceÿxen de aquell que les ha dites. E deuriets pensar huna hora lo jorn qui sots ne d'on parteix vostre linatge, car és notori a tothom que vostre pare a cavat, podat, laurat e fet tot hoffici de laurador. E de açò ha hòmens en la plana de Burriana, huy vius, qui l'han vist ussar de aquest art. E lla hon vós vullats sostenir lo contrari yo m'offir combatre-us o a peu o a cavall en la manera per vós elegidora, en tot loch a vós e a mi covinent, no contrastant que vós no valgats tant com yo. E, perquè mils conegats que sens vostra gran vergonya no u puixats refusar, yo son prest de fer-me cavaller, puix vós ho sots, jatsia no u merescats, per complir la dita batalla tots temps que vós vullats acceptar. E yo en fer-vos mal e dan a vós e a vostres valedors, axí en béns com en persones, só scusat e scrich e perserver en los dits deseximents per mi a vós tramesos.

⁷ Francisco Dánvila, op. cit., pàg. 26.

⁸ "Fer aparès", fer coneixedor, manifestar allò que hi ha, *DCVB*.

E per totes desús dites rahons vos tramet la present cèdula sots escrita de la mia mà pròpria e sagellada ab mon sagell, partida per A·B·C. E qui mal vol hoir primer l'à de dir.

Johan de Vilaragut, bastart

2

**Resposta ab acte de notari feta per en Pere Pardo a la requesta del bastart
Johan de Vilaragut**

Mosèn Pere Pardo de la Casta no respondria a la letra qui Johan, qui·s fa nomenar bastart de Vilaragut, li ha tramesa, com per res ab ell ni ab semblants d'ell no debatria de semblants coses ni contendria de aulea⁹, però si algú o alguns de aquells qui·l fan parlar e en aquest fet lo consellen e·ll tenen per pus prop parent per part de aquells de qui ell se nomena fill volien ni gosarien enpendre e sostenir ses noves, ço que no creu lo dit Pero Pardo, ab gran plaer hi respondrà¹⁰ en manera que sa honor hi serà guardada e en tal que sens falla lo dit Pero Pardo ne serà concorde, prest ab ells de batalla, o serà lur colpa. A l'als tocant los deseximents, diu lo dit Pero Pardo que stà e persevera en la primera resposta, la qual vol haver ací per replicada, axí com si de mot a mot hi fos inserta, requerint a nós¹¹, notari, que la carta de la presentació de la letra del dit Johan no clogats ne liurets a ell sens la present resposta, requerint de les dites coses carta pública.

Pero Pardo

3

**Letra de requesta de batalla tramesa per lo molt honorable mossèn Pero
Pardo de la Casta al molt noble mossèn Berenguer de Vilaragut**

Molt noble mossèn Berenguer de Vilaragut,

⁹ ms. C: "aulia". Maldat.

¹⁰ ms. B: "respondria".

¹¹ mss. B i C: "vós".

yo, Pero¹² Pardo de la Casta, vos certifich que disapte, a XVIII del present mes de febrer, hora de la horació poch més o menys, me fon donada huna letra, la qual paria segons lo sots scrit que·m trametets Johan, qui·s fa nomenar bastart de Vilaragut, e per ço, com yo no debatria ab lo dit Johan de alguna de les coses contengudes en sa letra ne d'altres, ne contendria ab ell de aulea, axí com és rahó, solament he feta resposta a la carta pública que és stada requesta de la presentació de la dita letra, la qual resposta és de la tenor següent: "Mossèn Pero Pardo de la Casta no respondria a la letra de Johan qui·s fa nomenar bastart de Vilaragut..."¹³, la qual resposta de sí mateixa mostra clar per qui ho dich, e romanint per ma part content que dels altres parents qui·l consellen s'i entena qui·s voldrà, dich que specialment e singular ho he dit per vós, qui segons és notori lo havets axí follament e fada¹⁴ fet¹⁵ parlar e li consellats en aquests fets, tenint-me per dit que, puix haguéssets sabuda ma resposta, axí com és versemblant que sapiats, vehent axí clarament ma intenció, m'i respondríets o almeys me trametríets a dir alguna cosa per la qual poguéssim vós e yo venir a tal concòrdia que la un pogués asagar de pendre de l'altre de la part que voldria o gossaria. E, segons apar¹⁶, vós no havets lo cor tan liberal¹⁷ en semblants fets com yo pensava, de què·m tinch per enganat. E per ço que no puixats dir que no havíets rahó de respondre'm, puix a vós no havia nomenat, per¹⁸ la present, segons desús, vos he volguda declarar ma intenció, certificant-vos que si gossarets dir o sostenir les folles e falses paraules per lo dit Johan dites en sa letra¹⁹, que yo sobre aquella querella vos combatré mon cos contra lo vostre, segons cavallers se deuen combatre davant lo jutge que·ns concordarem. E saltats la barra! puix vehets ma intenció possada a part tota color special de la falsa oppenió que segons se diu havets feta dir al dit Johan, volent per terça persona malparlar²⁰ de mon linatge, car de lauger poríets veure que no és alguna gentileza, mas gran vilania e malícia. E

¹² ms. C: "Pere".

¹³ En aquest punt, el manuscrit conté la següent nota marginal: "Ací té a ésser, segons lo original, insertada la resposta de mossèn Pero Pardo, e per quant es fa continuada atràs en l'altra plana de la present carta, e per squivar prolixitat, ací és stada obmesa".

¹⁴ ms. B: "fadat".

¹⁵ "fet", manca a A i C, segueixo B.

¹⁶ ms. B: "me par".

¹⁷ ms. C: "vós no havets tant lo cor liberal".

¹⁸ ms. B: "segons".

¹⁹ ms. C: "que lo dit Joan à dites en sa letra".

²⁰ mss. A, B i C: "al parlar", corregeixo en el mateix sentit de la resta de la lletra.

devets creure que entre los entenents se dirà ab gran rahó qui²¹ vol pelea de coratge! Vos metets en fer malparlar, del qual malparlar²² a present no us seguiré, no contrastant que dient veritat hagués prou en què, si m'acordava. Mas ja Déus no vulla, com no sia offici de gentills hòmens, special de aquells qui en los fets volen metre les mans. E per fer cas del malparlar e que puixats mils²³ triar ço que voldrets emprendre dich que yo só tan antich gentil hom de nom e d'armes com vós o pus e si gossarets dir o sostenir lo contrari, ço que no crech, sobre aquest cas yo us combatré en la manera que he dit desús.

E haja vostra resposta, la qual speraré per tres dies, segons en tals fets o semblants és acostumat²⁴. E, per testimoni de les dites coses, vos tramet la present per Aragó, eraut d'armes, partida per A·B·C e sots escrita de mà mia, sagellada ab lo sagell²⁵ de mes armes. Feta en València a XXII de febrer, any M CCCCVII.

Perot Pardo de la Casta

Aragó, araut, digats a mossèn Berenguer de Vilaragut que si voler haurà en acordar-se ab mi de alguna cosa de les contengudes en la mia letra que u vulla fer e tenir secret, per tal que en son arrest e meu se puixa secretament provehir.

4

Resposta d'en Berenguer de Vilaragut a la requesta de batalla a ell tramesa per en Pere Pardo de la Casta

Mossèn Pero Pardo,

anit vespre rebí²⁶ huna folla letra vostra en la fi de la qual me appar vos vullats afaytar²⁷ a cas de batalla. Ara, per tal que conegats que yo vull dur a fi

²¹ mss. A i C: "que", segueixo B.

²² "mal parlar", manca a B.

²³ "mils", manca a B.

²⁴ "segons en tals fets o semblants és acostumat", manca a B.

²⁵ " ab lo sagell", manca a B.

²⁶ "rebí", manca a C.

²⁷ "afaytar" en el sentit d'avesar, acostumar: "afaytar lo falcó o lo ocell a perdiu", DCVB.

vostra requesta e que no mostre difogir al cas, axí com vós difugís al bastart de Vilaragut, jatsia en sguart de vostra persona e de vostra natura no sia rahonable que yo debata ab vós, yo me'n só anat de València en loch hon deliurement poré ab vós tractar dels dits afers sens contrast de Cort. E, axí, fets altre tal si gosats, en manera que ço que havets començat per parenceria puixa venir a bona fi.

E per tal que sobre açò ignorància no al·leguets, tramet-vos la present letra sots escrita de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes. Scrita²⁸ a XXIII de febrer, any M CCCCVII. Requerint de les dites coses carta pública.

Berenguer de Vilaragut

5

Segona letra d'en Pere Pardo a-n Berenguer de Vilaragut

Mossèn Berenguer de Vilaragut,

hir dimecres, a XXIII del present mes de febrer, rebí una letra vostra per Aragó, lo heraut, sots escrita de vostra mà e sagellada ab sagell de vostres armes, responsiva a huna que yo us ne havia tramesa e, segons aquella, apar que vós siats axí abituat en malparlar que per res yo no crech que us ne sabésets ne poguésets star. Però vós poríets prou malparlar a vostra volentat que yo aquesta vegada no us en semblaré²⁹ ne diré de vós ne de vostre linatge lo mal que poria. E poguérets vós en bé callar si havets al cor³⁰ de donar fi als afers com mostrats en vostra letra, car qui vol obrar lo parlar pot e deu lexar, special³¹ lo mal. A açò que diets que perquè pus deliurement puixats tractar ab mi dels affers vos sou absentat de València, vos responch que haguera hagut singular plaer que haguésets servada la manera que yo us havia tramès a dir per Aragó, heraut, per tal que en mon arrest secretament se hagués pogut provehir, puix per favor de officials vostre arrest se mostra que és pus lauger que lo meu, hi haguérets mils mostrat que havíets cor de

²⁸ "scrita", manca a B.

²⁹ "semblaré", en el sentit d'imitar.

³⁰ ms. C: "si avets cor".

³¹ ms. B: "specialment".

portar los fets a fi. Però per ma presó³² no us caldrà star, si res me havets de dir, car presumidor és que la presó³³ no pot ni deu durar gran temps, special puix vós hi sots fora. E devets creure que en qualseülla temps que yo·n seré fora daré obra ab acabament en qualseülla concòrdia que sia entre vós e mi. E no·n duptets, car de aquests X anys cuyt ésser de aquesta oppenió.

E al present no he als a dir, puix sabets ma intenció. Si alguna cosa direts, yo diré e faré ço que deuré. Per testimoni de les desús dites coses, vos tramet la present partida per A·B·C, sots escrita de mà mia e sagellada ab sagell de mes armes. Feta³⁴ en València a XXIII de febrer de l'any M CCCCVII.

Pero Pardo de la Casta

6

Resposta de mossèn Berenguer de Vilaragut a la segona letra de mossèn Pero Pardo

Mossèn Pero Pardo,

conegut havets per la letra per mi a vós tramesa, e en altra manera per auctoritat³⁵ de fet, com yo, lexada tota manera de dilació, é donat loch de mi, apartant-me de cort e de officials per ço que ab³⁶ vós pogués tractar e prestament cloure del cas de batalla que en la dita vostra letra havets nomenat e request. E, cuydant que vós fariets altre tal com mostràssets gran audàcia en vostra letra, havets fet lo contrari, car axí com deguérets cerquar camí hon poguésets fer vostres fets deliurament, axí com fiu yo, sots anat al real ab gents armades ab lances en les mans hon sabets bé³⁷ que, si haguésets lo voler que mostrats, hun alguazir no us poguera contrastar de fer vostra volentat allargant-vos hon vós

³² ms. C: "persona".

³³ ms. C: "persona".

³⁴ "feta", manca a B.

³⁵ ms. C: "aver".

³⁶ "ab", manca a C.

³⁷ "bé", manca a C.

volguéssets e fórets quiti de tota scusació de persones, tingués³⁸ vostre camí lla on és lo senyor Rey e alguazirs e altres officials no per intenció de strènyer ne de dur a fi los dits fets requests per vós com lo loch no y sia dispost, ne tampoch per reguart de gents com anàssets en guarda de hun alguazir. Mas, sens falta, a fi que·ll senyor Rey vos detengués³⁹ a presó, segons par que ho ha fet e que sots aquesta color scampàssets al cas per vós començat. E jatsia per açò e per àls yo posqués dir de vós e de vostra fama moltes coses vergonyoses, és però per no semblar-ne a vós qui havets començat dir paraules folles e no verdaderes e per no metre los fets en dilació e en prepòssit de lexar-ho al present e per ço que coneguats que yo he voler de dur a fi ço que havets començat, puix no havets volgut donar loch de ésser deliure, convendram que aquí hon sots sapiats ma intenció verdadera de açò e d'àls e senyaladament satisfent a la letra per vós a mi tramesa, feta a XXII del present mes e any, rebuda per Aragó, heraut, que, no contrastant que lo bastart sia hom que no podets ni devets refusar aquell, ans mils poria e deuria refusar a vós per ço que ja he dit e és a les gents notori, però per complir-ne vostre voler e requesta són prest de pendre e prech lo derrer cap en la dita vostra letra contengut, hon diets que vós sots tan antich gentil hom de nom e d'armes com yo o pus. E jatsia clarament les gents tro als animals irracionals sapien lo contrari, emperò dich que vós mentits falsament e són prest, si vós gossats de metre-hi les mans, ab tal covinent que vós hajats haver lo jutge, axí com de dret d'armes hi sots tengut, a mi no sospitós, dins breu temps e que us obliguets e metats en segur ab sagrament e homenatge e a pena de fementint⁴⁰ que la batalla vendrà a fi e que ell dit jutge per son propi motiu ne per juhí de altri ne vostre no darà manera que aquella no·s faça ab acabament, car laugera cosa seria e és emprendre tals fets sots confiança de no venir a fi, axí com sovent se sdevé per lo món. E creuria que vós hajats haüda tal intenció⁴¹ e per ço us sots axí follament allargat de parlar en molts caps de la vostra letra. E axí cerquats manera de ésser deliure de presó car si voler hi avets, remeys hi trobarets. E si a vós pendrà affany de haver lo jutge en la manera per mi demanada a vós, puix fora siats de aquí e y haurets lo cor⁴², yo

³⁸ ms. C: "tinguéssets"

³⁹ ms. C: "tengués".

⁴⁰ ms. B: "fementit", ms. C: "fementir".

⁴¹ ms. C: "que vós agats a hu de tal intenció".

⁴² ms. B: "puix fora siats de aqueix haurets lo cor".

trobaré loch segur e tal que sens falla lo mostrar que havets fet en vostres paraules de voler venir al fet venran a fi dins quatre o cinch jorns e no y caldrà tanta larguea de temps.

E al present no dich pus sinó que m'és semblant dejam toldre multiplicació de letres com no sia àls sinó donar a les gents matèria de parlar. E per testimoni de les dites coses tramet-vos la present letra, partida per A·B·C, sots escrita de la mia pròpia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta a XXV de febrer, any M CCCCVII.

Berenguer de Vilaragut⁴³

7

Deseximents tramesos per lo molt noble mossèn Berenguer de Vilaragut al molt honorable mossèn Pero Pardo de la Casta

Vós, en Pere Pardo, puix axí desigats e contradits de acceptar los deseximents a vós tramesos per lo bastart de Vilaragut, jatsia no u pugats ni u dejats fer, per toldre tot difugi e alteració e per fer-vos venir al plech⁴⁴, yo, Berenguer de Vilaragut, me desixch de vós e de vostres valedors, certificant-vos que, passats los deu dies per fur de València ordenats, vos damnificaré en persona e béns a vós e als dits⁴⁵ vostres valedors. E si per ventura, per los presents deseximents vós duptàvets o vos volíets escussar de no entendre en cerquar jutge per a tenir la plaça entre mi e vós, yo us profir que tots temps que demanarets treva vos serà atorgada per mi a fi que la dita batalla vinga a acabament. E no us maravellets com, vós stant pres, vos tramet los presents deseximents, car açò faç per tal que com⁴⁶ siats fora de presó no calgua sperar temps sinó finalment⁴⁷ guerrejar.

⁴³ La signatura només apareix a C.

⁴⁴ "plech": "portar a plec de bé, a bon plec: arribar o portar a bona fi", *DCVB*.

⁴⁵ ms. B: "e als altres dits"

⁴⁶ ms. C: "quant".

⁴⁷ mss. A i B: "finament".

E per testimoni de les dites coses tramet-vos la present letra de deseximents sots escrita de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta a XXV de febrer, any M CCCCVII.

Berenguer de Vilaragut

8

Terça letra de mossèn Pero Pardo a mossèn Berenguer de Vilaragut

Mossèn Berenguer de Vilaragut,

hir divendres⁴⁸, a XXV del present mes de febrer de l'any M CCCCVII, rebí per Aragó, haraut, huna letra vostra, feta lo dia e any, partida per A·B·C e sots escrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, a tots los caps de la qual no cur respondre, com no sia necessari pus havets dit mot de què som en concòrdia. E si havets haüda favor de officials, pus per Aragó, heraud, secretament vos havia tramesa a dir ma intenció de parlar de ma presó, vos poguérets bé callar. E apar que us ne vullats exoblidar lo ver e volets que les gents hajen per ver ço de què és lo contrari. Però vós parlarets ço que vós voldrets, que sens falla yo us faré veure a ull que per dubte de combatre ab vós yo no he pres ni pendria alguna manera collarada ni carregosa, segons vós diets e, axí, Déus volent se mostrarà a la fi dels affers, a la qual remet totes parenceries de parlar. E responent a les paraules sustancials de vostra letra, e primer a açò que diets que sots aparellat per complir mon voler e requesta, vos responch que si en ma primera letra ha resquesta o no, en aquella se mostra. E per no debate'n, volent caminar en los affers me referme ço que en aquella és contengut. A l'als que diets que prenets lo derer cap sobre lo qual havets dit que yo ment falsament que no són tan antich gentil home de nom e d'armes com vós, com la gent tro als animals hiracionals sàpien lo contrari e que si yo gos hi metrets les mans, vos responch que yo he dita veritat e de açò que vós sobre aquest cap haveu dit, havets mentit falsament. E sobre açò yo só content de

⁴⁸ ms. C: "dimecres", clarament un error perque dimecres era vint-i-tres de febrer, com es diu a la lletra 5 i com es pot comprovar també en el calendari perpetu.

metre-hi les mans. A la condició que demanats ab la qual yo haja a haver lo jutge, axí com vós, segons diets sots tengut de haver per dret d'armes, tal que sia a vós no sospitós e dins breu temps e que m'oblich ab sagrament e homenatge a pena de fementint⁴⁹ que la batalla vendrà a fi e que lo jutge per propi motiu ni per juhí d'altri ni meu no darà manera que aquella ab acabament no·s faça, vos responch que si vos haguéssets⁵⁰ fets a mi per requeridor, axí com diets en vostra letra, vós retinguérets a vostre càrrech de haver lo jutge, com sia dret del request, e poguérets-lo haver ab les condicions que·ll demanats a mi⁵¹, car presumidor és que pus que·ll demanats a mi ab tant stretes condicions e secrets que no sabets hon ha tal jutge e·ll havets a mà. E si açò no us vendrà bé, axí com pens que no farà⁵², e yo volenterosament pendré càrrech de cerquar e per mon⁵³ poder haver jutge, lo qual tant quant⁵⁴ en mi serà faré obligar lo pus stretament que poré que lexa venir nostra batalla a fi. E si açò no volets, en vostra letra diets que vós trobarets loch segur e tal que sens falla dins quatre⁵⁵ o cinch jorns lo fet vendrà a fi, e responent en aquest cap dich que, pus lo loch sia cominal a vós e a mi e vós⁵⁶ façats les obligacions⁵⁷ que demanats a mi, que la batalla vendrà a fi, yo de bon grat acceptaré⁵⁸ lo loch en qualsevulla d'aquests partits o altre cominal. Yo per ma part offer de donar fi a vostre debat e meu tota vegada que seré fora de presó. E per pareneria no us mostreu congoxós prenent paraules colorades per ma presó, car no pot ni deu durar com no sia rahó. E sens falla yo treballaré en tal manera en ma deliurança que vós conixerets e porets conèixer que no he voler de dilatar los fets com duymés no sien per leixar ni per descorriment de temps se deuen exoblidar,

⁴⁹ ms. B: "fementit".

⁵⁰ ms. A: "hagués", segueixo B i C.

⁵¹ Aquí els manuscrits B i C inclouen un fragment que no es troba a A, que copio a part perquè no acaba de fer sentit amb la resta del paràgraf: "e romanent si yo só requeridor o no en lo punt que ma primera letra me porta, yo só e seré molt content que prengats càrrech de haver lo jutge en la manera e ab les condicions que·l demanats a mi".

⁵² ms. C: "faria".

⁵³ "e per mon", manca a C.

⁵⁴ ms. B: "com".

⁵⁵ ms. A: "quatro", segueixo B i C.

⁵⁶ ms. C: "e no façats".

⁵⁷ ms. A: "obligaciones", segueixo B i C.

⁵⁸ ms. C: "acceptaria".

ne porien sens vostre càrrech e meu. E no us enugets, car si passe alguns dies sens falla no y faldrà⁵⁹ jornada si continuant en nostre bon acort.

He hagut gran plaer de vostres deseximents, no contrastant que·m tinga per dit que finida nostra batalla la hu haurà mal aparelat de guerrear, e aquest conte ne podíets fer al ordenador.

E per testimoni de les dites coses vos tramet la present, partida per A·B·C, sots escrita de mà mia e sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta en València a XXVI de febrer de l'any M CCCCVII.

Pero Pardo de la Casta

9

Resposta de mossèn Berenguer de Vilaragut a la III letra de mossèn Pero Pardo

Mossèn Pero Pardo,

rebuda he vostra letra per Aragó, araut, feta a XXVI del mes present de febrer, responsiva a huna altra per mi a vós tramesa per lo dit heraut lo vint-e-cinquèn dia del dit mes, a la qual vos responch que·m par que·n vostra letra vos metats en paraules e cavil·lacions e no volets strènyer los fets segons deuríets. E senyaladament là on diets en la dita letra volent-me carregar que vós me havíets avisat per lo dit heraut en lo començ de aquests affers de tenir-ho secret per ço que posqués ésser provehït en los vostres arrests. E són molt maravellat de vós, qui us mostrats savi e avisat en fets d'altri e en los vostres no sabets o no volets dar tal recapte com deuríets e porríets, car axí com diets que avissàvets a mi, qui metent al risch mos béns só stat deliurat de presó, poguérets vós mateix avisar e trobar manera, axí com huy la trobaríets si al cor ho avíets, de ésser deliure de aquella. E axí lexats aqueixa color e entenam en los fets axí com se pertany. E, venint als mèrits, parria que, segons la dita vostra letra darrerament tramesa, vós voldríets

⁵⁹ ms. B: "faltarà".

mudar e transformar-vos de vostre prepòssit en vostra primera letra declarat, en contra saber de gents entenents fets d'armes volets descarregar a vós e haver jutge no sospitós, segons sots tengut tenir per conclusió que hauria a vós per requeridor e a mi com a request, e que seria a mon càrrech de haver lo dit jutge e no al vostre. Al qual cap vos responch que si bé haveu asaborides les paraules de la primera letra per vós a mi tramesa, per aquella par vós ésser requeridor e no yo. E deuriets saber, pus sots cavaller e de tan antich linatge com diets, e volets entendre en tals affers que lo request spera lo requeridor e açò saben no solament cavallers, mas encara los infants e persones no entenents e que vós ho ignorets par mal de gentileza, però los pleyts e açò no passen per hun saber. Enaprés, tornant al fet, ço és, al cap per mi acceptat hon és dit que vós dient axí com havets dit sots tan antich gentil hom de nom e d'armes com yo o pus, dich que mentits e rementits e mentirets falsament per la gola tantes vegades com ho direts e són prest, segons vos he offert en la resposta per mi feta⁶⁰ a la vostra dita primera letra, de metre-y les mans. E après, perseverant en la oferta per mi a vós feta hon vos dix⁶¹ que si us era afany de haver lo jutge en la manera per mi rahonablement rahonada, que, puix fóssets fora de aquí, vos hauria loch segur a vós e a mi hon poríem dur la dita batalla a fi dins lo temps allí per mi designat, ara persever en allò mateix e dich allò mateix. E axí, puix havets format cars e per mi vos és acceptat e us he offert e offer dar loch segur e breu per dur a fi nostra batalla, puix no volets haver jutge, axí com sots tengut, dexats lo letrejar e digats "hoc" o "no" e ginyats de ésser deliure de presó, car açò ja no és cosa que puixa ni deja romanir sens gran vostre càrrech.

E àls no dich al present, salu⁶² que per lo tracte de la batalla no he volgut oblidar los deseximents a fi que per hun cap o per altre vós e yo·ns puixam veure stretament.

E donant fi a mes letres, tramet-vos la present, partida per A·B·C, per resposta a la vostra. Feta a XXVII de febrer, any M CCCCVII e sots escrita de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes.

Berenguer de Vilaragut

⁶⁰ ms. C: "primera feta".

⁶¹ ms. C: "dixí".

⁶² ms. B: "salvo"; ms. C: "silo".

III letra de mossèn Pero Pardo

Mossèn Berenguer de Vilaragut,

rebuda he vostra letra per Aragó, heraut, feta a XXVII del mes proppassat de febrer de l'any M CCCCVII, sots escrita de vostra mà, partida per A·B·C e sagellada ab lo sagell de vostres armes, responsiva a huna que yo derrerament vos havia tramesa, a la qual vos responch que, si bé volíets regonèixer ma letra e sabíets tant tractar dels fets⁶³ com volets que yo cregua sens falla, en ma letra no trobarets cavillacions ni paraules algunes per què, vós dient veritat, puixats dir a mi no plau strènyer los affers vostres e meus. E si us he tramès a dir que prengats a vostre càrrech de haver jutge ab les condicions que·l demanats a mi, grat meu⁶⁴ devets haver si havets al⁶⁵ cor que nostra batalla vinga a fi, special que era e és presumidor que, pus tal lo demanàvets⁶⁶ a mi, que vós lo sabíets⁶⁷. E tinch-me per dit que ço que yo us he tramès a dir serà⁶⁸ avant per ben dit entre⁶⁹ los entenents, car aquells qui saben tant de tractar de armes com vós voldríets⁷⁰ que les gents creguessen⁷¹ que vós sabets són cert que stant en vostre cas no demanaríets⁷² jutge ab les condicions que vós lo havets demanat hi⁷³, doncs, no offerien de haver-lo⁷⁴ si l'altra part no l'havia e ab tal oferta se mostra per què les condicions són demanades perquè la batalla vinga a fi, ço que de vós aquesta vegada se pot callar. E són meravellat segons ja per altres letres vos he tramès a dir per què fets tant l'afaynat per vostra deliurança e de ma presó, puix secretament per Aragó, heraut,

⁶³ ms. B: "afers".

⁶⁴ ms. C: "granment", provaria que en aquest epistolari C copia A perquè en el manuscrit A, efectivament, a primer cop d'ull es llegeix granment, que no fa sentit.

⁶⁵ ms. C: "el".

⁶⁶ ms. C: "demanats".

⁶⁷ ms. C: "e vós lo sabíets".

⁶⁸ ms. C: "seria".

⁶⁹ ms. C: "e los".

⁷⁰ ms. C: "volíets".

⁷¹ ms. C: "prenguessen".

⁷² ms. C: "demanets".

⁷³ mss. B i C: "si".

⁷⁴ mss. B i C: "no offerien ells de haver-lo".

vos havia tramès a dir ma intenció, seguint la qual, si cor haguéssets de strènyer los fets, sens falla fórem pus prop de la fi. Mas vós ne havets amat més la pareneria⁷⁵ que lo fet e, si en ma intenció voldrets bé pensar clar, veurets que yo sabia⁷⁶ prou de aquests affers e era bé aconsellat per dar-hi breu compliment si a vós hagués vengut bé. Mas per dilatar lo fet ussat n'avíets⁷⁷ ab major seguretat, e axí de vostre càrrech no façats meu, car de la color vos podrets altar mas yo són cert que los entenents en aquest hauran per àvol lo drap que n'avets fet. E al present⁷⁸, curant solament en dar als affers aquella manera que sia possible attès⁷⁹ lo punt en què són, no cur debate ab vós qui de vós e de mi entén mils los affers, no contrastant que·m tinga per dit que per dret d'armes no·m guanyarets, que, com fos mia la requesta fos obligat de haver lo jutge ab les condicions que·l me demanàvets⁸⁰; ne vull debate si és mia la requesta o no, car açò remet a mes letres, e en açò que en aquelles ne és contengut me'n referme; ne vull debate qui deu haver lo jutge, car yo hauria prou que·ll haguéssim ja ab les condicions que vós lo havets demanat a mi⁸¹. E, lextat⁸² lo juhí de les errades que seran en vostres letres e mies als entenents que les legiran, puix som en concòrdia a mon seny solament se deu entendre en dar fi als fets. E venint al fet hon diets que yo no són tan antich gentil hom de nom e d'armes com vós, responch que sí son e yo, de ço que sobre aquest cap he dit, he dita veritat e vós, de ço que havets dit, havets mentit e rementit⁸³ falsament per la gola e mentirets e rementirets per tantes vegades com ho direts. E sobre aquest cap que he dit e dich que yo són tan antich gentil hom de nom e d'armes com vós yo són prest de combatre-us e si no voldrets pendre càrrech de haver jutge ab les condicions que·l demanats a mi, yo us offerir de haver jutge, lo qual per mon poder faré⁸⁴ tan stretament obligat com poré que lexara complir nostra batalla. E si açò no volets, yo acceptaré vostre derer partit, segons ja per ma letra vos he tramès a dir, en la qual offerits que havets loch en lo

⁷⁵ ms. C: "perseverar".

⁷⁶ ms. B: "sé".

⁷⁷ ms. C: "me havíets".

⁷⁸ ms. C: "e ab la present".

⁷⁹ "attès", manca a C.

⁸⁰ ms. B: "demanats".

⁸¹ "a mi", manca a C.

⁸² ms. C: "lexats".

⁸³ ms. C: "e ara mentits".

⁸⁴ ms. C: "faya".

qual dins quatre o cinch jorns après que yo seré fora de presó⁸⁵ nostre fet vendrà a fi. E si no us va bé e tenits a càrrech la obligació que us hi deman, de la qual devets haver plaer puix la havets demanada, per què nostra batalla vingués a fi, digats-ho, car yo la leixaré e, puix lo loch sia cominal, yo de bon grat ho acceptaré. E no m'appar vos sia necessari demanar pus clar mon och, com haja prou⁸⁶ parlat prou clar en mes letres aquí en tendreu vol, special puix stà en vós qual partit voldrets⁸⁷ pendre per complir nostra batalla e, tota vegada que l'haurets pres, serem en bona concòrdia e porà romandre lo letrejar, axí com és rahó. E he singular plaer de ço que diets que no havets volgut exoblidar⁸⁸ los deseximents per ço que per hun cap o per altre nos puixam stretament veure, com sia en ma fe⁸⁹ la cosa que yo huy⁹⁰ més desig.

E per testimoni de les dites coses, vos tramet la present partida per A·B·C, sots escrita de mà mia e sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta en València lo primer dia de març de l'any M CCCCVII.

Pero Pardo de la Casta

11

Resposta de mossèn Berenguer de Vilaragut a la IIII letra de mossèn Pero Pardo

Mossèn Pero Pardo,

vostra letra he haguda per Aragó, araut, feta lo primer jorn del present mes de març, escrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, responsiva a huna altra per vós a mi tramesa derrerament, a la qual vos responch que ja torna a enug als hoents discórrer tantes matèries, e assajats de metre hun vell de ben àvol

⁸⁵ "de presó", manca a C.

⁸⁶ "prou", manca a B.

⁸⁷ ms. C: "volieu".

⁸⁸ ms. B: "oblidar".

⁸⁹ ms. A: "com sia ma fe", segueixo B; ms. C: "com sia més fe".

⁹⁰ ms. C: "vull".

color davant los vulls⁹¹ de les gents, que no puixen veure lo càrrech que havets de aquests affers de metre aquells en dilació e, ço que és pigor, metent-vos en filosofar e parencejar havets-vos-ne enviat⁹² hu dels millors bocins que n'havíets aparrellat, là hon havíets dit, jatsia falsament e tantes vegades com ho direts mentrets⁹³ per la gola, que érets tan antich gentil hom de nom e d'armes com yo o pus, e havets amagat e lexat de afermar e dir aquesta paraula "o pus" per dues vostres letres de què deuríets haver⁹⁴ vergonya de trastornar-vos de vostre cas afermat. Ara, per tal que aquests affers sien entre vós e mi enlestits e les gents coneguen lo voler que yo [he] de abreujar e dur a fi aquelles, lexaré tota altercació⁹⁵ de tractar del jutge per mi a vós demanat ab la condició en la letra primera per mi a vós responnent tramesa e tot ço que sobre açò s'i és dit e s'i poria dir, car conech que no us hi arribaria jamés. E, per no tenir temps, pendré e prenh lo darer cap en vostra derrera letra mencionat e per mi ja dues veus offert. E dich allò mateix, ço és, que us offir si vós hi voldrets dar loch e manera, ço que no creu, que dins quatre o cinch jorns après serets deliure de presó, e sabent-ho yo, vos daré loch segur hon porem dur nostra batalla a fi e us metré en segur ab sagrament e homanatge e a pena de fementit que per giny o causa mia ne d'altra persona per mi no serà tolt o embargat que la batalla no haja bon acabament, puix vós, segons dit he, hi vullats dar loch. E d'ací avant no us scriuria ne us diria pus, tro ha tant siats fora de aquí, car no seria àls sinó tenir temps e parenceries.

E per testimoni de aquestes coses faç-vos la present letra⁹⁶, sots escrita de la mia mà e partida per A·B·C e sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta a tres de març, any M CCCCVII.

Berenguer de Vilaragut

⁹¹ mss. B i C: "ulls".

⁹² "enviat", en el sentit d'empassar-se, *DCVB*. "Nostre Senyor no us volria més dar tal bocí..., car no sé home en lo món qui no·l se n'enviàs encara que fos cert que se'n degués ofegar", *Tirant*, cap. 265.

⁹³ ms. C: "mentits".

⁹⁴ "haver", manca a B.

⁹⁵ ms. C: "dilació".

⁹⁶ "letra", manca a B.

12

V letra de mossèn Pero Pardo a mossèn Berenguer de Vilaragut

Mossèn Berenguer de Vilaragut,

vostra letra he rebuda per Aragó, heraut, feta a tres del mes e any dejús scrit, partida per A·B·C, sots scrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, a la qual vos responch que no cur debate qui de vós e de mi discorrent de matèries supèrflues hasaga o vol metre vell de mala color davant los vulls de les gents, ne qual per dilació o per altra via à càrrech dels affers, com se'n mostre bé la veritat per letres vostres e mies, e deveu lexar als entenents lo juhí de aquelles: atnent per propi testimoni, algú no deu ésser canonizat! E deuriets haver gran vergonya com mentint havets dit que yo filosofant me n'he enviat hun bocí dels millors que us havia aparellat, lo qual, segons dit és, és que havia dit que yo era tan antich gentil hom de nom e d'armes com vós o pus e que en dues letres mies he amagat e lexat aquesta paraula "o pus", car, puix vós vos⁹⁷ sou axí entès en los fets com volets que hom crega, demanant-ne bon consell haguérrets trobat laugerament que no és punt de què es degua fer menció, com aquesta paraula "o pus" no faça cas per sí, atnent que yo he dit "tant o pus", e com vós, mentint falsament per la gola, hajats dit que yo no he dita veritat no deguérets mostrar tanta ignorància dels fets! Parlar de aquest punt, com no sia sustancial, special que yo, prenent tant, prenh mon dret segons ma primera letra. E són cert que, tota vegada que farets o sabrets ben veure mes letres, se mostrarà que yo he dit ço que deig e no he res exoblidat de ço que devia dir. E, no contrastant que entre gent entesa a mi no fos necessari dir pus, però per tal que vostra moral openió puixa veure clar que yo en los fets he la intenció que deig, encara per la present dich que yo són tant antich gentil hom de nom o d'armes com vós o pus e sobre aquest cap són prest de combatre-us, pus vós mentint falsament per la gola volets dir e sostenir lo contrari. E sobre aquest cas yo accepte lo loch que m'havets offert en la manera que són tengut en la vostra derrera letra.

⁹⁷ mss. B i C: "puix vós sou axí entès".

E, per testimoni de les dites coses, vos tramet la present, partida per A·B·C e sots escrita de mà mia e sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta en València a cinch de març de l'any M CCCCVII.

Pero Pardo de la Casta

13

Resposta de mossèn Berenguer de Vilaragut a la V letra de mossèn Pero Pardo

Mossèn Pero Pardo,

segons novellament he sabut, lo senyor Rey, volent metre en bon stament lo regne, par que fa algunes provissions ab los XXIII elets per la Cort, entre los quals sots vós, per los quals entenen possar remey a les bandositats e senyaladament al debat que-s spera ésser entre vós e mi, de què só molt meravellat de vós e no sens causa, com volets entendre ne cabre en tracte de concòrdia que sia de vós a mi, sabent com som en guatje⁹⁸ de batalla e en guerra uberta. E fora-us molt millor o pus honorable cerquar manera de dur prestament a fi⁹⁹ nostra batalla e guerra a fi que detracte de amistat¹⁰⁰. Per què us prech e us requer per gentilea que en neguna manera no capiats¹⁰¹ ne donets asentiment ne loch, personalment ne per¹⁰² procurador, que-l dit fet vinga a fi, ans donets obra ab acabament del contrari, car, sens vostra concòrdia e volentat, lo dit fet no pot venir a acabament, segons vós no u ignorats, havent-vos-hi en tal manera que ço que haveu ja tant publicat no romanga sens algun senyal de memòria. En açò farets grantment vostra honor e del contrari serets notat de culpa.

E per ço que ab alguna color no puixats de açò ignorància al·legar, tramet-vos la present letra sots escrita de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes.

⁹⁸ ms. C: "jutge".

⁹⁹ "a fi", manca a B.

¹⁰⁰ ms. C: "que detracte avisat de amistat".

¹⁰¹ ms. C: "sapiats".

¹⁰² "per", manca a A, segueixo B.

Feta en València a dos de abril de l'any M CCCCVII, requerint lo notari que aquella legirà que de la presentació me faça carta pública.

Berenguer de Vilaragut

14

VI letra de mossèn Pero Pardo a mossèn Berenguer de Vilaragut

Mossèn Berenguer de Vilaragut,

hir diumenge, rebí vostra letra sots escrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, feta en València a dos del mes e any dejús scrit, a la qual vos responch que d'açò que és contengut en aquella, atant com¹⁰³ mostrats que voldríets que us seguís cas perquè de vostres debats e meus no pogués romandre algun senyal de memòria, he hagut singular plaer. E si axí haguéssets ben vist e volgut entendre a les paraules que per Aragó, heraut, vos tramís a dir a la primera letra, notablement haguérets mostrat que haviets voler que·ls debats vostres e meus haguessen haguda presta fi. Stà-us mal com contra veritat me volets donar càrrech e special pus és notori que yo, en lo bon stament del regne que vós nomenats en vostra letra, tro a huy no he cabut ne és veritat que los vint-e-quatre elets per la Cort que vós diets hajen fet ensemps tal rahonament. E solament per general rahonament que alguns ne han fet yo son stat, segons devia, de contrària openió, e davant tals de qui vós poguérets saber lo ver, si desig ne haguéssets. E si lo senyor Rey ha tractat e tracta de ço que li plau e ab qui li plau, no y vehets bé en dar-me càrrech a mi, com fus ma fe, solament mon tracte e mon singular desig e voler sia prestament vos pogués combatre, axí com, Déus volent, faré si vixch, o no romandrà per mi. E, si Déus me hajut, en segur podets veure que alguna cosa no·m seria de major enug hon hoir rahonament negú hon se parlàs que vós e yo haguéssem amiat e, per consegut, molt menys la tractaria. E tal sperència vos ne mostraran mes obres. E si vós ne sots de ma openió, axí com devets, e ab tal

¹⁰³ "atant com", manca a B.

concordia nostres debats vénen a fi, axí com per mon voler faran¹⁰⁴, no us caldrà desigar altre senyal, com sens falla hi romandrà tal que serà perpetual memòria, desigant lo qual, tots altres fets lexats axí com és rahó. Per mon poder he entès e entenç e contínuament entendré en dar manera que, pus heveu tant pensat e tractat los affers¹⁰⁵ de paraula, hi puixam metre prestament les mans. Estar-vos ha bé e farets gentilea que ni per vós ni per vostre frare, que cap en los tractes del bon stament del regne, no sia donat loch en rahanament ne alguna altra cosa que ho puixa enbarguar, car lo contrari no·s poria seguir sens vostre gran càrrech.

E per testimoni de les dites coses, vos tramet la present sots escrita de mà mia e sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta en València a IIII de abril de l'any M CCCCVII.

Pero Pardo de la Casta

15

Altra letra VII de mossèn Pero Pardo a mossèn Berenguer de Vilaragut

Mossèn Berenguer de Vilaragut,

segons vós sabets -entrevenint entre vós e mi, Aragó, heraut- som concordés de la manera com se farà nostra batalla e de les armes ofensives e deffensives que en la jornada de la dita batalla devem cascú portar, la qual concordia és que nostra batalla façam a peu e les armes defensives sien: bacinet ab bavera¹⁰⁶ e huna careta tota d'acer, e peça ab lagosta, a qui voldrà dur peça closa detràs, que haja a lexar la cota. Ítem, guardabraços e amanbraços e guantellets, tals com hòmens d'armes porten en guerra. Ítem, que no puxam¹⁰⁷ dur targes ne scuts d'acer ne de fust ni de neguna altra manera. Ítem, arnès de cama e de cuixa. E armats ab semblants armes defensives, sens pus e sens alguna altra maestria, se haja a fer nostra batalla. E les armes ofensives sien lances e spasses e dagues, les

¹⁰⁴ "faran", manca a C.

¹⁰⁵ ms. C: "los haver e fets".

¹⁰⁶ "ab bavera", manca a C.

¹⁰⁷ ms. A: "puixen", segueixo B i C.

quals puixa portar cascú tals com se voldrà e tantes com li plaurà. E com se pogués seguir que lo dit Aragó no hauria a memòria totes les paraules¹⁰⁸ que sobre la concòrdia he¹⁰⁹ reportades de vós a mi, e sia rahonable que la dita concòrdia aparegui per autèntich per tal que a la jornada de la batalla no se'n puixa seguir debat, per tal vos tramet la present pregant e requerint-vos que semblant o altra letra en què puixa ésser donada fe me vullats trametre, en la qual sia specificat vostra concòrdia e mia.

E per testimoni de les dites coses vos tramet la present, partida per A·B·C, sots escrita de mà mia. Feta en València a VI de abril de l'any M CCCCVII.

Pero Pardo de la Casta

16

Resposta de mossèn Berenguer de Vilaragut a la VI e VII letra de mossèn Pero Pardo

Mossèn Pero Pardo,

vostra letra he rebuda a XXV del present mes de mag, en la qual me recitats la manera convinguda e concordada entre vós e mi de les armes offensives e defensives de nostra batalla, pregant-me e requerint-me que reduexsqua aquelles en scrit per tal que apareguen per autèntica scriptura, a la qual letra vos responch que só content de la forma e manera de ço que en la dita letra demanats e per ço me atur la dita vostra letra a fi que aquella e los albarans precedents sien testimonis entre vós e mi. Axí, no curets sinó d'ésser deliure de vostre arrest per tal que prestament puixats complir açò a què sots obligat, puix ho havets en vostra mà, car si no consentits en lo donatiu per alguna manera tro atant lo senyor Rey vos haja desliurat de vostra presó vós obtendrets tot quant voldrets, car sens vostre consentiment sabets bé que en lo dit fet no s'i pot res acabar e levar-vos ets lo càrech que huy havets de vostra honor, com reste huy la batalla per vós.

¹⁰⁸ ms. B: "totes les dites paraules".

¹⁰⁹ ms. B: "ha reportades".

Per testimoni de veritat, faç-vos la present, sots escrita de la mia mà, sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta a XXVIII de mag, any M CCCCVII, e partida per A·B·C.

Berenguer de Vilaragut

17

Altra resposta de mossèn Berenguer de Vilaragut a les dites VI i VII letras de mossèn Pero Pardo

Mossèn Pero Pardo,

si flaqua de coratge de no voler venir a la fi no us ha contrastat o contrasta a vostra memòria, deu recordar com per ma derrera letra¹¹⁰, la qual fou feta a III dies del mes de març pus prop passat, en l'any present, sots escrita de la mia mà e sagellada ab lo sagell de les mies armes, vos offerí, vós volent-y dar loch, que dins quatre o cinch jorns après seríets deliure de presó, sabent-ho yo, vos daria loch segur hon poríem nostra batalla portar a fi e us metria en seguretat ab sacrament hi homenatge ab pena de fementit que per giny o causa mia ne de altra persona per ma part no seria tolt ne embargat que la dita batalla no vingués ab bon acabament. E vós per letra vostra, feta en València a V del desús dit mes en l'any desús dit, sots escrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, me responés dient e offerint-vos ésser prest de combatre'm e que acceptàvets lo loch que us havia offert, segons era contengut en ma dita letra, de què yo haguí gran plaer, com axí liberalment acceptàs lo dit loch per mi a vós offert, tenint-me per dit que axí u metrets en obra. E per ço vos certifich que per attendre e complir ço que en ma dita letra vos he promès vos assigne lo dit loch tal com per ma dita letra us era offert, en lo qual nos porem combatre e menar nostra batalla a la fi que batalla deu

¹¹⁰ Es refereix a la lletra 11 del present epistolari, datada a 3 de març, que no és, però, la "derrera letra" perquè entre aquesta i la present n'hi ha dues més, datades a 2 d'abril i 28 de maig, que són les número 13 i 16, respectivament, d'aquest epistolari.

venir¹¹¹ si, doncs, no roman en defalta e culpa vostra per no ésser-hi, ço que no és crehedor que negún cavaller que res se preu ho deja fer.

E, per tant que mils ne puixau star fiant, vos notiffich que he fet sacrament e homenatge, en poder d'en Ramon Peytaví, notari, procurador meu, al qual he dat plen poder que ell faça en persona mia, del qual se n'és feta carta pública, de la qual vos serà feta fe per lo notari qui la ha rebuda, possant-me pena de fementit que per mon giny¹¹² o causa mia ni de altra persona per ma part no serà tolt o enbargat que la dita batalla no haja la fi que deu. Per què, yo sabent que sots fora de presó e havets franca libertat e perquè puixats soprir a açò que sots obligat per vostra letra, vos notiffich ab temps lo loch hon nos devem combatre e menar la batalla a fi, notificant-vos que és en la frontera de Castella, al molló de Regne de València, en la Vega de Fortunes¹¹³ prop Requena, en lo qual vos assigne ab la present perquè altra no us ne qualega sperar. E que y siats digous primer vinent, arreat per combatre.

E per toldre-us¹¹⁴ tota manera de difugi e perquè mils o pus segurament puixats ésser en lo dit loch, yo per la present asegura a vós e a tots los vostres que ab vós hiran per mi e per tots mos amichs e parents que ab mi seran e per tots los altres que y seran absents e anant e tornant no·ls serà fet dan algun, ans poran anar e tornar salvament e segura, acceptat lo jorn de la batalla lo dan que lo meu cors farà al vostre, del qual devets creure que yo no us faria segur, al qual aquell mateix dia, sens falla, Déus guardant-me de sinistre¹¹⁵, yo seré prest per sostenir e combatre-us sobre lo cars affermat per vós e per la forma per vostra letra e mia és stat concordat, sperant-vos-hi tot lo jorn fins a hora de vespres. Certificant-vos que si a la dita jornada e hora fallirets, ço que no deu ésser crehedor, que ultra que·s porà dir que per dupte de combatre-us no y sots gossat anar, yo faré contra vós e contra vostra honor tots aquells enantaments que poré ni deuré, segons que per dret d'armes e·n altra manera¹¹⁶ me serà permès.

¹¹¹ ms. C: "que batalla no deu venir".

¹¹² ms. C: "juhi".

¹¹³ ms. A i C: "Fortunso", segueixo B.

¹¹⁴ ms. C: "E per tal dients".

¹¹⁵ ms. C: "desastre".

¹¹⁶ ms. B: "e en altra manera".

E, per testimoni e fermetat de les coses desús dites, vos tramet la present, sots escrita de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta a XV de setembre, l'any M CCCCVII.

Berenguer de Vilaragut

18

Resposta ab acte de notari feta per mossèn Pero Pardo a la pus prop dita letra presentada al desús dit per part de mossèn Berenguer de Vilaragut

Respon Pero Pardo de la Casta a la carta pública que en Ramon Peytaví, notari, procurador qui·s diu de mossèn Berenguer de Vilaragut, e requesta de la presentació de huna letra que per part del dit mossèn Berenguer de Vilaragut li ha donada, feta a XV del present mes de setembre. E diu que si lo dit mossèn Berenguer de Vilaragut com a cavaller, apartada de son coratge tota volpelea, hagués volgut ben veure en los fets, no haguera assignat loch axí públich ab tots sos parents fahent-hi provisió, no avissat lo dit Pero Pardo. Però per tal que la batalla se puixa fer, puix lo dit mossèn Berenguer ab sa letra, sagellada de ses armes, ha promès al dit Pero Pardo de donar loch segur per fer la dita batalla ultra ço que lo dit mossèn Berenguer li offer en sa letra, com no sia bastant seguretat, lo dit Pero Pardo li demana rehenes, les quals hagudes, sens alguna falla, Déu volent, serà al loch e a la jornada per lo dit mossèn Berenguer assignada, aparellat de combatre·ll. E encara se maravella lo dit Pero Pardo com mossèn Berenguer ha volgut metre la seguretat¹¹⁷ que ell li havia a fer del sagrament e homenatge en poder del dit procurador, com alguns dupten que·s puixca fer, però lo dit Pero Pardo, haguda la procuració en forma o acte públich, e puix que sia tal que se'n puixa fer lo dit sagrament e homenatge offert per lo dit mossèn Berenguer segons se mostra per sa letra, en tal cas lo dit Pero Pardo és aparellat de pendre del dit en Ramon Peytaví lo dit sagrament e homenatge. E, si a les dites coses per lo dit mossèn Berenguer o part sua no serà donat lo compliment que deu, lo dit Pero

¹¹⁷ ms. C: "lo sagrament e seguretat".

Pardo enantarà¹¹⁸ contra lo dit mossèn Berenguer e sa honor per la manera que per dret d'armes o altra porà, e farà en los dits fets ço que deurà. Protesta, emperò, lo dit Pero Pardo que per res que diga no entén a suplir lo dit mossèn Berenguer en alguna cosa li haurà fallit, ans en tot e per tot li romanga tot son dret salua¹¹⁹.

E açò dóna per resposta a la letra e carta pública, requerint a vós¹²⁰, notari, que la dita carta pública no liurets a la part sens la present resposta, requerint-ne carta pública. Presents testimonis foren al liurament de la desús dita resposta feta per lo honorable mossèn Pero Pardo, en lo presdinar n'Esteve Prinyer¹²¹ e Johan Lobet, del loch de Cilla.

19

Acte de la presentació de huna letra atràs continuada en cartes XXXVI, tramesa per mossèn Berenguer de Vilaragut a mossèn Pero Pardo e altres diversos actes que largament aparen consecutius

In Dei nomine et eius divina gracia, amen. Noverint universi in anno a nativitate domini milesimo quadringentesimo septimo, videlicet die veneris intitulata sextadecima mensis septenbris.

Constituhit personalment lo honorable mossèn Pero Pardo de la Casta, cavaller, habitant en la ciutat de València, dins son propi alberch e habitació, lo qual té e poseïx prop de la sglésia de Sent Andreu, davant casa de mossèn Johan de Vilarassa, cavaller, en presència de mi, Bonanat Ferrer, per autoritat real notari públich de València e per tota la terra e senyoria del rey d'Aragó, e axí com a pública persona stipulante rebent en nom, loch e veu de aquells de qui és interès, pot e deu ésser, en presència dels testimonis dejús scrits, comparech lo discret en Ramon Peytaví, notari públich de València, procurador del noble mossèn Berenguer de Vilaragut, cavaller, segons consta de la sua procuració, rebuda per

¹¹⁸ ms. C: "encara".

¹¹⁹ ms. B: "saluo".

¹²⁰ mss. A i B: "vós", segueixo C per concordança.

¹²¹ ms. B: "Pinyer".

mi, dit notari, en lo present dia e any desús dit, havent en aquella plen poder al present acte, ofer¹²² e presenta al dit mossèn Pero Pardo de la Casta, cavaller, qui desús nomenat en huna letra en paper tosquà escrita, partida per A·B·C, sots escrita e signada de mà pròpia del dit mossèn Berenguer de Vilaragut, dada a quinze del presén mes e any desús dit e sagellada ab lo sagell de pròpies armes del dit mossèn Berenguer, requerint lo dit Ramon Peytaví a mi, dit notari, que de la dita presentació de letra li degué fer carta e actes¹²³ pública e públiques si e a quant haver-les ne voldrà ell o principal seu per haver memòria en sdevenidor, la qual dita letra és de la tenor següent: "Mossèn Pero Pardo, si flaquea de coratge de no voler venir a la fi no us ha contrastat, etc".¹²⁴ E, presentada la desús dita letra, lo discret en Ramon Peytaví, notari dicto nomine ad alios non divertendo actus, féu fe de dues letres, les quals eren stades tramesses de part de mossèn Berenguer de Vilaragut a mossèn Pero Pardo de la Casta e de mossèn Pero Pardo de la Casta a mossèn Berenguer de Vilaragut, sots scrites de lurs pròpies mans e sagellades ab los sagells de lurs armes e partides per A·B·C, responsiva la huna a l'altra¹²⁵, les quals dites letres són les que·s contenen en la desús dita letra presentada al dit mossèn Pero Pardo, e les quals lo dit Ramon Peytaví, notari, dicto nomine, requerí aquelles ésser insertades en lo present contracte, les quals són de la tenor següent: "Mossèn Pero Pardo, vostra letra he rebuda per Aragó, heraut, etc"; "Mossèn Berenguer de Vilaragut, vostra letra he rebuda per Aragó, heraut, feta a tres del mes e any dejús scrit, etc".¹²⁶ E, presentada la desús dita letra primitiva per lo discret en Ramon Peytaví, notari dicto nomine, al dit mossèn Pero Pardo et etiam, feta fe de les desús dites dues letres, dix e de paraula prepossà que ell, en lo dit nom era prest de fer e complir lo sacrament e homenatge per lo noble mossèn Berenguer de Vilaragut, principal seu, offert en sa letra, tota vegada que lo dit

¹²² ms. A: "a fer", segueixo B.

¹²³ ms. B: "cartes".

¹²⁴ En una nota marginal en aquesta pàgina del manuscrit es llegeix: "Aquesta letra tramesa per mossèn Berenguer a mossèn Pero Pardo, segons lo original deu ésser incertada e per quant ja és continuada en lo present quern ... per squivar prolixitat és stada obmesa". La nota marginal ofereix dificultats de lectura perquè quan fou guillotinat el manuscrit per enquadrar-lo se n'eliminaren algunes paraules. En tot cas, el sentit és clar, no es torna a copiar aquesta carta perquè ja ho està en una altra part d'aquest epistolari, concretament és el document 17.

¹²⁵ ms. A: "la huna altre", segueixo B.

¹²⁶ En aquest punt del text hi ha una crida a dues notes marginals que informen en el mateix sentit que el de la nota anterior.

mossèn Pero Pardo aquell voldrà rebre o fer rebre a altre en nom seu e per ell, prometent lo dit Ramon Peytaví, dicto nomine, en loch e veu del dit mossèn Berenguer de Vilaragut, sots virtut de sacrament e homenatge, que les coses contengudes en la letra que en lo present dia de huy és presentada al dit honorable mossèn Pero Pardo, qui present és, per ell, el dit Ramon Peytaví, lo dit mossèn Berenguer, principal seu, complirà e servarà ab bo e sa enteniment, tota frau a part possada, si Déus e los sancts quatre evangelis li hajut. E que u servarà e u complirà ab acabament, segons és contengut en la dita letra, dada e escrita a XV del present mes e any desús dit, sotscrita de mà del dit mossèn Berenguer de Vilaragut e sagellada ab lo sagell de ses pròpies armes, empremta en cera vermella, la qual dita letra ha de present liurada en presència del notari e testimoni¹²⁷ dejús scrits al dit mossèn Pero Pardo de la Casta, cavaller, qui present és. Certificant¹²⁸ a aquell com lo dit mossèn Berenguer de Vilaragut per attendre e complir les dites coses ha fet e prestat empoder del dit en Ramon Peytaví sacrament e homenatge segons consta per carta pública, rebuda per lo notari dejús scrit, requerint de totes les dites coses a mi, dit notari, axí com a pública persona stipulant e rebent en nom, loch e veu de qui-s pertany e pertànyer pot e deu carta pública, huna e moltes, si e quant haver-les ne voldrà ell o principal seu per haver memòria en sdevenidor.

E a major cautella e seguretat lo dit en Ramon Peytaví, notari, dicto nomine, féu fe de la dita sua procuració ut sequitur:

Notòria cosa sia a quascú com nós, en Berenguer de Vilaragut, cavaller, habitador de Regne de València, de certa sciència, ab testimoni del públich instrument, faç constitueix (sic) procurador meu cert e special vós, discret en Ramon Peytaví, notari, ciutadà de València, tant solament al present acte, ço és a saber que presentets a l'honorable mossèn Pero Pardo de la Casta, cavaller, habitador de València, huna letra sots escrita de ma pròpia mà e sagellada ab mes pròpies armes, la qual és escrita a XV del present mes e any dejús scrit, e que en nom meu e per mi en loch e persona mia prestets sacrament per Déus e los sancts quatre evangelis e homenatge de mans e boca al dit mossèn Pero Pardo de la Casta e a qui ell voldrà de nós servir e complir les coses contengudes e promesses en ma letra ara [a] ell per vós, dit en Ramon Peytaví, presentada serà en nom meu e per mi, prometent haver per ferm les coses desús dites, expressades axí com si nós personalment hi érem e u fejem. En axí que nós, confiant de la fe e indústria e lealtat de vós, dit Ramon Peytaví, notari, procurador qui desús dit, donam

¹²⁷ ms. B: "testimonis".

¹²⁸ ms. A: "certificat", segueixo B.

e acomanam a vós, dit procurador nostre, sobre les coses desús dites tot nostre loch e veus ab liura administració e plena facultat. E volent encara a vós, dit procurador nostre, sobre les coses desús dites levar de tot càrrech, prometent empoder del notari dejús scrit, axí com a pública persona stipulant e rebent en mon loch e veu de qui és interès pot e deu ésser nós haver per ferm les dites coses sots nostra fe e obligació de nostres béns e lo dit sacrament e homenatge que per vós serà prestat servir e complir ab acabament, tota frau cessant. Les quals coses foren fetes en València a XVI de setembre, any de Nostre Senyor M CCCCVII.

Sinyal de nós, Berenguer de Vilaragut, cavaller qui desús dit, qui les dites cosses lo u atorch e ferm. Testimonis presents foren lo discret en Johan Perpenyà, notari, e en Gil Nadal, laurador, ciutadans de València.

Et etiam, lo dit en Ramon Peytaví féu fe de la carta pública infra següent:

Noverint universi et anno a Nativitate Domini millesimo CCCCVII die veneris intitulata XVI mensis septembris, lo noble mossèn Berenguer de Vilaragut, en presència de mi, notari, e dels testimonis dejús scrits, al present acte apel·lats, primerament prestat sacrament per Déus sobre los sançts quatre evangelis de la sua mà dreita corporalment tocats, e féu homenatge de mans e de boca empoder del discret en Ramon Peytaví, notari, procurador seu, e promès en veritat del sacrament e homatge servir e complir les coses en la dita letra expresades ab bo e sà enteniment, tota frau a part possada, si Déus e los sançts quatre evangelis li hajudàs, lo qual dit sacrament en persona sua manà fos intimat e prestat al dit mossèn Pero Pardo de la Casta o aquell a qui ell voldrà, requerint de predictis carta pública.

Presents testimonis foren lo discret en Johan Perpenyà, notari, e en Gil Nadal, laurador, ciutadans de València.

E en aquell instant mateix, lo honorable mossèn Pero Pardo de la Casta, vists los actes desús fets e rebuda en si la desús dita letra a ell per lo discret en Ramon Peytaví, notari dicto nomine, presentada e lesta en si aquella, lo dit mossèn Pardo dix que ell havia per rebuda aquella emperò sens perjuhí de son dret, protestant expresament que si lo dit mossèn Berenguer de Vilaragut no li haurà complit ço que li era obligat per ses letres e en altra manera que per res que digués no entenia a validar alguna cosa que ell dit mossèn Berenguer hagués a fer acomplir a ell dit Pero Pardo, ans dix que protestava que lo y posqués demanar quant se voldrà e ben vist li fos. E no res menys dix que ell duptava que lo sacrament e homenatge que lo dit mossèn Berenguer de Vilaragut li havia a fer posqués fer per ell e en persona sua lo dit en Ramon Peytaví, notari, com a procurador seu, per què ell dit Pero Pardo de la Casta demana treslat de la procuració e poder per lo dit mossèn

Berenguer de Vilaragut al dit en Ramon Peytaví, donat la qual, vista si tal sacrament e homenatge se podia fer per procurador e la procura hi bastava, que ell era aparellat de rebre e aquell del dit procurador assignant al dit en Ramon Peytaví, notari dicto nomine, que fos e comparegués denant ell lo dit dia e hora de vespres en casa sua perquè ell rebés e aquell fes e prestàs los dits sacrament e homenatge, protestant, encara, lo dit Pero Pardo que la present resposta puixca mudar, corregir e millorar e aquella que per scrit liuraria a mi, dit notari, adés apresdinar volia que fos e anàs per resposta sua, requerint a mi, dit notari, que la present carta pública no fos liurada al dit mossèn Berenguer o a altre per ell sens la resposta per scrit per ell oferta, requirent de predictis carta pública. Presents testimonis foren a totes les coses desús dites en Pedro de Leyda, scuder, comorant en la ciutat de Çaragoça, e en Johan Lobet, del loch de Cilla. Et dicta die hora completori, vel quasi constituhit personalment lo dit mossèn Pero Pardo de la Casta, cavaller, dins sa pròpia habitació, lo qual dix a mi, dit notari, denant los testimonis dejús scrits que ell me liurava la scriptura dejús contenguda per resposta a la desús dita letra a ell presentada huy hora de migjorn per lo discret en Ramon Peytaví, notari, procurador qui·s diu del dit mossèn Berenguer de Vilaragut, la qual scriptura és del tenor següent: "Respon Pero Pardo de la Casta a la carta pública que·n Ramon Peytaví, notari, procurador qui·s diu de mossèn Berenguer de Vilaragut, ha resquesta de la presentació de huna letra per part del dit mossèn Berenguer de Vilaragut li ha donada, feta a XV del present mes de setembre. E diu que si lo dit mossèn Berenguer de Vilaragut com a cavaller, apartada de son coratge tota volpelea, etc.¹²⁹

Adveniente antem vero die sabbati intitulata decima septima, mensis septembris, anno a Nativitate Domini millesimo CCCCVII. Atenent que lo honorable mossèn Pero Pardo de la Casta hixquera divendres hora de la oració que comptàvem XVI, mensis septembris e anni supradicti, hagués request de paraula a mi, dit notari e escrivà, que com ell hagués demanat a·n Ramon Peytaví, notari dicto nomine, que li donàs treslat de la procuració per veure lo poder que aquell havia e aquell no n'hagués res fet, e per tal com lo dit mossèn Pero Pardo havia request a mi, dit notari e del present acte scrivà, li'n degué donar treslat per tal que lo dit Pero Pardo pogués

¹²⁹ En aquest punt del manuscrit, una nota marginal adverteix que hom s'absté de copiar aquesta carta "squivar prolixitat", ja que ha estat copiada anteriorment en aquest epistolari.

deliberar en aquella segons dit havia en sa resposta hir feta, lo qual dit treslat li fon promès per mi, dit notari e scrivà, donar en lo present dia de huy, per ço yo, dit notari, davant los testimonis dejús scrits, me offer a l'honorable en Johan Pardo de la Casta, donzell, lo qual trobí personalment dins lo alberch del dit mossèn Pero Pardo, pare seu, donar la dita procuració e acte autenticat, en lo qual e la qual pot e deu ésser atribuhida fe al dit mossèn Pero Pardo si personalment lo pogués trobar per ço que de ací avant per lo dit mossèn Pero Pardo no fos al·legat que falta, culpa o triga fos o sia de mi, dit notari e scrivà, de liurar-li aquelles si lo dit mossèn Pero Pardo podia veure o trobar, requirent als dits testimonis per haver memòria en sdevenidor me'n fessen fe¹³⁰ plenera si e quant haver-la'n volgués a descàrrech de mi, dit notari. E encontinent lo dit en Johan Pardo de la Casta, donzell, dix que com lo dit mossèn Pero Pardo de la Casta, pare seu, fos absent de la casa e lo qual li havia donat plen poder que en nom d'ell e per ell rebés de mi, dit notari, la procuració que al dit mossèn Pero Pardo devia ésser liurada e en la qual se devia mostrar lo poder, lo qual mossèn Berenguer de Vilaragut havia donat al dit Ramon Peytaví, notari, de què era prest de rebre aquella si per mi, dit notari, li era liurada e donada a ell en persona del dit mossèn Pero Pardo. *Et ilico ad alios non divertendo actus* per mi dit notari e scrivà denant los testimonis dejús scrits fou liurada la dita procuració al dit en Johan Pardo de la Casta, donzell, en nom, loch e veu de l'honorable mossèn Pero Pardo de la Casta, pare seu, la qual aquell confessà haver haguda e rebuda de mà de mi, dit notari, davant los testimonis dejús scrits, presents testimonis foren al liurament de la desús dita procuració e carta en Guillem Boquera, scuder, natural del comptat de Foix, e Pere Sala sobrestant de l'almodí de València.

E a poch instant *ad alios non divertendo actus* lo honorable mossèn Pero Pardo de la Casta, personalment atrobat dins la ciutat de València, dix a mi, dit notari, que ell dit Pero Pardo havia per rebuda la desús dita procuració, la qual per mi, dit notari, era estada liurada a·n Johan Pardo de la Casta, fill seu, en loch seu e per ell per què en lo present dia e hora de migjorn vel quasi dix de paraula proposà que com ell hagués dit a·n Ramon Peytaví, segons se mostra en la carta per mi, dit notari, rebuda de la presentació que ell dit en Ramon Peytaví feu a ell, dit mossèn Pero Pardo, hir qui era divendres que era comptat a XVI del mes

¹³⁰ "fe", manca a B.

present e any que aquell fos e comparegués denant ell dit Pero Pardo o en casa sua per tal de aquell pogués rebre lo dit sagrament e homenatge en cas que ell dit mossèn Berenguer de Vilaragut lo y hagués comanat, e axí mateix ab procuració lo y pogués haver comanat, segons les letres que són entre ell dit mossèn Berenguer e ell dit mossèn Pero Pardo e lo dit en Ramon Peytaví no hagués curat de fer les dites coses per ço lo dit Pero Pardo dix que ab protestació que per res que digués no entenia a lexar res de son dret ne a suplir en res que lo dit mossèn Berenguer hagués o fos tengut a fer si fet no u havia. Encara dix lo dit Pero Pardo de la Casta que, no contrastant que alguns cavallers e doctors fossen de oppenió que lo dit mossèn Berenguer astenent les sobredites letres no havia pogut comanar al dit en Ramon Peytaví, notari, procurador qui's diu seu, de fer per ell lo dit sagrament e homenatge com no u hagués offert axí per sa letra, però lo dit mossèn Pero Pardo de la Casta no contrastant en açò com algunes vegades alguns e molts faleixen en lur openió, contra la qual per altres és fet jutgament, per la qual cosa, lo dit mossèn Pero Pardo de la Casta dix que s'oferia prest rebre lo dit sagrament e homenatge per ço com per ocasió de la diüllgació que lo dit mossèn Berenguer o per part sua havia e havien fet de la jornada e loch de la batalla li havia covengut, per dupte del senyor Rey e de sos officials, de absentar-se, per què en absència sua havia per rebut lo dit sagrament e homenatge, puix aquell per lo dit en Ramon Peytaví fos fet a Johan Pardo, Aznar Pardo de la Casta, donzells, fills seus, assignant loch al dit en Ramon Peytaví en la casa del dit mossèn Pero Pardo al vespre o a hora de la oració, hon aquell dit Ramon Peytaví trobaria aquell dit mossèn Pero Pardo o hu¹³¹ dels desús dits fills seus, protestant, emperò, que si lo dit Ramon Peytaví no havia poder o no li podia ésser stat acomanat de fer lo dit sagrament e homenatge per lo dit mossèn Berenguer de Vilaragut, que en tal cas lo dit mossèn Berenguer no pogués dir ne allegar que lo dit mossèn Pero Pardo hi hagués soplit, com expressament lo dit mossèn Pero Pardo protestàs que si lo dit mossèn Berenguer hi havia en res fallit en fer lo dit sagrament e homenatge o en qualsevulla altres coses aquella falta posqués demanar axí per dret d'armes com en qualsevulla manera que rahanablement poria e deuria. E dix encara que romania en sa openió de les rehenes que li ha demanades en la resposta per ell dit mossèn Pero Pardo, hir qui's dehia divendres, qui era comptat setze del present mes e any feta, les qual rehenes

¹³¹ ms. A: "hoir", segueixo B.

de nou per seguretat del loch en lo present dia de huy tornava a demanar e, hagudes aquelles, ell dit mossèn Pero Pardo se offerí de ésser a lloch e jornada a ell dit mossèn Pero Pardo assignada per lo dit mossèn Berenguer de Vilaragut per fer la batalla. E si lo dit mossèn Berenguer seria negligent o recusaria fer les dites coses, ço que no creÿa, lo dit mossèn Pero Pardo faria contra ell e sa honor los enantaments que s'acostumen e·s poden fer per dret d'armes a aquells cavallers e gentils hòmens que en semblant fet no reten son deure e ell dit mossèn Pero Pardo faria ço que deuria, requerint a mi, dit notari, que la present scriptura e la resposta per lo dit Pero Pardo ja hir feta publicàs al dit mossèn Berenguer de Vilaragut si ell personalment pogués trobar o, per la absència de aquell, al dit en Ramon Peytaví, procurador del dit mossèn Berenguer, com ell dit mossèn Pero Pardo no sabés lo dit mossèn Berenguer de Vilaragut hon era ne algú que hagués poder de rebre letra si ell dit mossèn Pero Pardo la y trametia. E açò en defalta del dit mossèn Berenguer o de son frare mossèn Ramon de Vilaragut, segons era notori, requerint a mi, dit notari, que de les dites coses li fes carta pública, presents testimonis foren a les desús dites coses los honorables mossèn Gilabert Valleriola, cavaller, e en Francesch Aguillar, ciudadà de València. Post modum vero dicta die, hora de vespres, dits yo, Bonanat Ferrer, notari e del present acte scrivà, intimí, legí e notiffiquí al discret en Ramon Peytaví, notari dicto nomine, totes les desús dites coses per lo dit mossèn Pero Pardo de la Casta, requestes axí en les respostes de hir com en la scriptura de huy de paraula propossada desús lo qual presonalment atrobat e, vistes les tenors de aquells, dix e respòs que com ell fos prest e aparellat de anar ab mi, dit notari, a casa del dit mossèn Pero Pardo de la Casta per acomplir e prestar lo dit sagrament e homenatge al dit mossèn Pero Pardo o a aquell a qui ell volgués, segons aquell havia request per scriptura, requés a mi, dit notari, aquell degués seguir per fer lo dit sagrament e homenatge e aquell continuàs pro ut decet. Requerint als dejús nomenats en testimoni que de la present requesta que lo dit Ramon Peytaví faÿa a mi, dit notari, que no stava per ell de anar-hi si yo seguir-lo-y volgués. E en açò apel·là en testimonis los dejús nomenats per haver memòria en sdevenidor, presents testimonis foren en Jaume Corangla e en Johan Cabrera, comorants en València. E en aquell instant *ad alios non divertendo actus*, constituhit personalment lo discret en Ramon Peytaví, notari dicto nomine, dins lo alberch o casa de l'honorable mossèn Pero Pardo de la Casta, dins la qual o lo qual fon trobat

en Johan Pardo de la Casta, donzell, fill de l'honorable mossèn Pero Pardo de la Casta, cavaller, denant lo qual en Ramon Peytaví, notari, en lo dit nom dix e de paraula prepossà que com per lo notari qui ací present és en lo present dia de huy e a hora de vespres, dites li sien stades intimades dues respostes fetes per lo dit mossèn Pero Pardo, en la huna de les quals se conté en effecte que ell dit mossèn Pero Pardo se offir prest rebre de mi, dit Ramon Peytaví, notari, en lo dit nom, sacrament e homenatge, lo qual lo dit mossèn Berenguer de Vilaragut, principal seu, li ha offert en sa letra o, per absència del dit mossèn Pero Pardo, a aquell ha per rebut lo dit sacrament e homenatge, puix sia fet ab vós, dit en Johan Pardo de la Casta, o Aznar Pardo de la Casta, fills seus, e rebre aquell assignant a mi, dit Ramon Peytaví, notari *dicto nomine*, loch e hora, ço és, ací en casa del dit mossèn Pero Pardo, a la present jornada al vespre o al senyal de la oració, on per mi, dit Ramon Peytaví, serà atrobat lo dit mossèn Pero Pardo o huns de sos fills, per la qual cosa ell dit Ramon Peytaví, compareix la hora a ell assignada per fer e prestar lo dit sacrament e homenatge en nom del dit mossèn Berenguer de Vilaragut e[n] presona de aquell a qui deja, requir de les dites coses carta pública per haver memòria en sdevenidor. E encontinent, denant mi, dit notari, e testimonis dejús scrits, lo hondrat en Johan Pardo de la Casta, donzell, hoïda la propossició desús per lo dit en Ramon Peytaví feyta en lo dit nom, donà a mi, dit notari, la cèdula infra següent per resposta sua:

Yo, Johan Pardo de la Casta, donzell, reb en presona de mon senyor mon pare e per ell lo sacrament e homenatge que vós, en Ramon Peytaví, notari, offerits de fer en presona de mossèn Berenguer de Vilaragut e com a procurador seu, axí emperò que vull haver per dites e repetides ací les paraules que lo dit mon senyor mon pare ha dites e per scriptura possades en poder de vós, dit notari. E que per ço que yo faça no sia en res ni per res engendrat algun perjuhí al dit mon senyor mon pare, ans li romanga tot son dret salvo, requerint-ne carta pública. Presents testimonis foren a la dita resposta e actes Anthoni Eguilada, texidor de fustanis, e Guillem Broquera, scuder.

E *ibidem* lo dit en Ramon Peytaví, notari, en nom del dit mossèn Berenguer de Vilaragut, diu que al dit mossèn Berenguer de Vilaragut ha fet e prestat lo dit sacrament e homenatge en poder del dit en Ramon Peytaví, procurador seu, segons que aquell se mostra per carta rebuda per lo notari de la present causa

divendres, que era comptat a XVI del present mes e any, per la qual cosa ell dit Ramon Peytaví es presta de fer e prestar lo dit sagrament e homenatge en nom de mossèn Berenguer si e segons en sa letra és contengut, lo qual jurament e homenatge ell fa em poder d'en Johan Pardo de la Casta, donzell, en la forma que·s segueix, requerint a nós, notari, les dites coses me dejats consecutives ab tots los altres actes, lo qual és *ut sequitur*:

E fetes, dites e allegades per la huna e altra part totes les desús dites coses, hora de la oració, denant mi, dit notari, axí com a pública persona als actes present apel·lat, stipulant e rebent aquells en nom, loch e veu de aquell de qui és interès e interès pot e deu ésser e denant los testimonis dejús scrits e al dit acte apellats, en testimoni d'en Ramon Peytaví, notari, procurador del noble mossèn Berenguer de Vilaragut e en nom e persona de aquell prestà al hondrat en Johan Pardo de la Casta, donzell, sagrament per Déus e sobre los sançts quatre evangelis de la sua mà dreita corporalment tocats, etc. féu en lo dit nom e en loch e persona del dit mossèn Berenguer de Vilaragut al dit en Johan Pardo de la Casta, donzell¹³², rebeu aquell en nom e persona del honorable mossèn Pero Pardo de la Casta, cavaller, pare seu, homenatge de mans e de boca en virtut del qual sagrament e homenatge promès que lo dit mossèn Berenguer de Vilaragut servarà e complirà les coses en la sua dita letra spresades e promeses complir ab bo e sà enteniment tota frau a part possada, lo qual sagrament e homenatge ell dit en Ramon Peytaví en la present hora fa e protesta en persona del dit mossèn Berenguer al dit en Johan Pardo de la Casta, donzell, qui aquell rep per lo honorable mossèn Pero Pardo de la Casta. E lo qual sagrament e homenatge lo dit en Johan Pardo de la Casta, donzell, rebé e ha¹³³ per rebut lo dit sagrament e homenatge confessant denant mi, dit notari, e testimonis dejús scrits haver per rebut aquell en nom e persona del dit mossèn Pero Pardo de la Casta, pare seu, requerint lo dit Ramon Peytaví carta pública. *Testes vocati fuerunt dictus Anthonius Igualada et Guillermus Bosquera, Valencie degentes.*

Et ilico, en la nit mateixa per mi dit notari foren intimades totes les desús dites coses al dit mossèn Berenguer de Vilaragut, la qual presonalment atrobat respòs que no·s curaria de res e que mossèn Pero Pardo sabia què s'havia a fer. De quibus omnibus et singulis sich actis et gestis ad prefatorum Johannis Pardo de la Casta et Raymundi Peytavi notari dictis nominibus gentes requisiciones predicta omnia infra et continuari a verbo ad verbum prout superius acta et enarrata et enantata hiis que fieri et tradi unum et plura et quod tot pecierint et habere voluerint publicum sive publica ad habendum in futurum memoriam rei geste que fuerunt acta. Valencie

¹³² ms. B: "cavaller".

¹³³ ms. A: "e ar", segueixo B.

diebus horiis locus, mense et anno presentibus testibus superius nominatis et ad premissa voactis specialiter et assumptis.

Signum mei Bonanati Ferrerii, Auctoritate Regia notari publici Valencie et per totam terram et dominacionem illustrissimi domine Regis Aragonum.

20

Carta pública fahent per mossèn Pero Pardo en la Vega de Fortunes sobre les rehenes que pretenia per sa seguretat de mossèn Berenguer de Vilaragut

En la Vega de Fortunes, término de la villa de Requena, loguar que es del Regno de Castella, jueves que se contava vent e dos días del mes de setiembre del anyo del nacimiento del nuestro Salvador Jesucristo de M CCCCVII anyos, a la hora que salía el sol, poco más o menos, ell muy honorable mossén Pero Pardo de la Casta, cavallero, natural del Regno de Aragón, en ell dicho loguar e hora, en presencia de mi, Johan García de Requena, scrivano público de la dicha villa, e de los testiguos en fin scritpos, ell dicho mossén Pero Pardo dixo en como ell noble mossén Berenguer de Vilaragut, otrosí natural del Regno de Aragón, le havia assignado el dicho día en la dicha Vega de Fortunes per complir huna batalla, cuerpo por cuerpo, que entre ellos era acordada, segunt dixo que parecía por cartas de dicho mossén Berenguer de Vilaragut la dicha jornada e loguar el dicho mossén Pero Pardo á achceptada (...) dicho mossén Berenguer por seguredat del dicho campo la (...) rehenes segunt dixo que parecía por actos públicos,¹³⁴ non contrastante que fasta aquella hora ell dicho mossén Berenguer non le huviesse dadas las dichas rehenas que ell dicho mossén Pero Pardo comparecía a la dicha hora en la dicha Vega de Fortunes aparejado a recibir las dichas rehenas del dicho mossén Berenguer de Vilaragut e presto para complir la dicha batalla. E si ell dicho mossén Berenguer era negligente en non dar aquellas dichas rehenas o otras seguretades que sehan bastantes, ell dicho mossén Pero Pardo dixo que protestava que aquesto fuesse en carguo del dicho mossén Berenguer e de su honrra e que por la comparación fecha en ell dicho día en la

¹³⁴ El fragment que va de "parecía por cartas" fins a "parecía por actos" manca al ms. B, al ms. A està copiat al marge, presumiblement perquè el copista va fer un salt d'igual a igual. Com que posteriorment a la inclusió d'aquesta nota marginal s'enquadernà el manuscrit i se'n guillotinen els marges hi ha algunes paraules irrecuperables.

dicha Vega por ell dicho mossén Pero Pardo de la Casta que non entendía a validar a par juicio de su drecho alguna cosa a la intención del dicho mossén Berenguer de Vilaragut enantes dixo que protestava que ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut le havia fallecido e le falleçera algunas cosas de aquellas a que por sus cartas e en otra manera le era obligado que al dicho mossén Pero Pardo le finque salvo su drecho contra ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut e a su hondra pueda demandar segunt que por drecho de armas o en otra manera podrá e deurá. E por sta razón dixo que pedía e pidió a mí, dicho scrivano, que je lo diesse por testimonio e carta pública por a guardar de su hondra e de su drecho porque en todo tiempo pareciesse en como ell havia comparecido en ell dicho campo ell dicho día e hora aquí declarado. E yo, dicho scrivano, porque es verdat que ell dicho mossén Pero Pardo de la Casta fue en ell dicho loguar ell dicho día en ella dicha hora dibente¹³⁵ este testigo e carta pública signada de mi signo, a lo qual foren presentes por testiguos en ell dicho loguar Gonzalbo Soriano e Ferrant Thomás e Johan Eximénez e Sancho, figio de Johan García, e Pero la Carcele e Pero Martínez de Çiguença e Pero López, figo de Johan López, perayre, e Alfonso Martínez de Vall de Moro e Ferrant Álvarez, scrivano, e Johan Ruirón, scrivano, e Johan Sánchez, capellán, e Alfonso de Disvarrillo, vezinos de Requena.

Carta pública

E después desto en sto dicho día jueves a hora de medio día, poco más o menos, en la dicha Vega de Fortunes, ell dicho mossén Pero Pardo, stando en la su tienda armado de todas armas e en presencia de mí, ell dicho scrivano, e de los dichos testiguos desús nombrados, ell dicho mossén Pero Pardo dixo en como ell stava allí en la dicha tienda armado de todas armas sperando que mossén Berenguer de Vilaragut le dasse las rehenas que por segueredat de la plaça le havia demandadas, la quales era aparejado de tomar e recibir si ell dicho mossén Berenguer je las quissesse donar e que stava ahon parejado de complir la dicha batalla. E si ell dicho mossén Berenguer era negligente en non dar las dichas rehenas o otra bastante seguretad, ell dicho mossén Pero Pardo dixo que protestava que aquesta sea contra ell dicho mossén Berenguer e de su hondra. E por la comparecencia ne por star armado en ell dicho día en la dicha Vega de Fortunes ne por algunas otras cosas que fiechas huviesse, ell dicho mossén Pero Pardo dixo que non endendía a validar en perjudicio de su drecho alguna cosa a la intención del dicho mossén Berenguer de Vilaragut antes dixo que protestava que si ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut le havia fallecido

¹³⁵ ms. B: el copista ratlla "dibente" i escriu a sobre "requiriendo".

o le fallecía alguna cosa de aquello que por sus cartas o en otra manera le era obligado, que ell dicho mossén Pero Pardo le finque a salvo todo su drecho contra ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut e su hondra puede demandar segunt que por drecho de armas o en otra manera podrá e deurá. E por esta razón dixo que pidía a mí, dicho scrivano, que axí je lo diesse por testiguo e carta pública signada de mi signo para guarda de su hondra e de su drecho porque en todo tiempo parecisse en como ell havía comparecido en ell dicho campo en ell dicho día e hora. E yo, ell dicho scrivano, porque es verdat que ell dicho mossén Pero Pardo de la Casta fue en ell dicho loguar ell dicho día e hora aquí declarada, deliende¹³⁶ ste testigo e carta pública signada de mi signo, a lo qual fueron presentes por testiguos los susos dichos nombrados e otros muchos. E yo Johan García de Requena, scrivano¹³⁷ público en la dicha villa e su tierra, e a todo lo sobre dicho con los dichos testigos presente fuy, este testiguo screví segunt que ante mí e ante los dichos testiguos passó e, porque es verdat, fiz aquí este mi signo en testimoni de verdat.

Johan García

21

Altra carta pública fahent per la honor de mossèn Pero Pardo de la Casta, segons que en aquella larch se conté, a la qual me refir

En la Vega de Fortunes, término de la villa de Requena, lugar del Regno de Castilla, jueves viente dos días del mes de setiembre del anyo del nacimiento de nuestro salvador Jesucristo de M CCCCVII anyos. Este dicho día, stando ell honorable mossén Pero Pardo de la Casta, cavallero e natural del senyor rey d'Aragon, en la dicha Vega, en huna tienda suya que ell allí tenía fincada delante de otra tienda que otrosí allí tenía puesta en la dicha Vega ell noble mossén Berenguer de Vilaragut, stando en la dicha su tienda ell dicho mossén Pero Pardo armado de todas sus armas para se combatir,¹³⁸ segunt era pública fama, com ell dicho mossén Berenguer cuerpo por cuerpo¹³⁹ en la dicha Vega, en presencia de mí, Johan García de Quenca, scrivano de nuestro senyor ell rey de Castilla e su notario público en la su corte e en todos los sus regnos, e de los testiguos que yuso eran scriptos sus nombres, vinieron lí a la dicha tienda del dicho mossén Pero Pardo donde ell stava

¹³⁶ ms. B: el copista ratlla "deliende" i escriu a sobre "requiriendo".

¹³⁷ ms. A: "scriva", segueixo B.

¹³⁸ ms. A: "combatre", segueixo B.

¹³⁹ ms. A: "curpo por curpo", segueixo B.

armado ell egregio senyor don Jayme d'Aragón e ell noble mossén Guillem Ramon de Muncada, governador del Regne de Valencia, e dixeron a mí, dicho escrivano, que fisesse fe e si mester fuese¹⁴⁰ dyese testimonio de las cosas que ellos allí dezían e rogavan¹⁴¹ al dicho mossén Pero Pardo hi que lí dixeron ell bien sabía en como ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut stava ahí en ella dicha Vega en su tienda armado e otrosí ell dicho mossén Pero Pardo en la suya, armado para se combatir en huno cuerpo por cuerpo, en huna plaça¹⁴² que ahí en la dicha Vega era assignada por ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut. E por quanto si la dicha batalla se fisesse non sería servicio de Dios ne del dicho senyor rey d'Aragón, cuyos vassallos ellos todos eran, e que los dichos don Jayme e governador que eran venidos allí por poner sosiego entre ellos e que havían fablado con ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut sobre ello e rogádole que la dicha questión e debate de la dicha batalla e guerra e los deseximientos fechos e dados por ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut contra ell dicho mossén Pero Pardo que los pusiesen amos en mano e poder del dicho senyor don Jayme porque ell pronunciase sobre ello lo que devisse e a ell bien visto fuisse en ell tiempo que ell quisese que lo puidesse pronunciar e declarar, e que passassen por ell que ell sobre ello mandasse e declarase, sos pena de diez mill florines de oro comunes de Aragón que pagasse la parte non obediente a la parte obediente. E que durante ell tiempo que ell dicho senyor don Jayme non fizesse declaración nin mandasse cosa alguna entre ellos dichos mossén Pero Pardo e mossén Berenguer sobre la dicha questión e guerra e debate de la batalla e deseximientos de ella, que los dichos mossén Pero Pardo e mossén Berenguer de Vilaragut que firmassen treugua e lo atorgassen de guardarse soz la dicha pena de los dichos diez mil florines, e otrosí so pena de baría e de trahición, es a saber, baría segunt costumbre de Catalunya e de trahición segunt fuero de Aragón, encara segunt fuero de Valencia. E que rogavan al dicho mossén Pero Pardo, segunt que havían rogado al dicho mossén Berenguer de Vilaragut, que lo atorgasse e firmasse así.

¹⁴⁰ ms. B: "si menester hera, fuesse".

¹⁴¹ ms. A: "rogava", segueixo B.

¹⁴² ms. A: "en huno curpo en huna plaça", segueixo B.

Diverses respostes e ferma de compromès ab acte de notari fahents per la honor de mossèn Pero Pardo en la Vega de Fortunes vers mossèn Berenguer de Vilaragut

E ell dicho mossén Pero Pardo dixo que ell non fermaría en ello fasta que ell supiesse que ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut huviesse firmado. E luego los dichos senyores don Jayme e governador partieron de la dicha tienda del dicho mossén Pero Pardo e fueron a la tienda del dicho mossén Berenguer de Vilaragut, a lo qual fueron todos presentes lamados rogados por testigos: Martín Alonso, fijo de Johan Alfonso, e Johan García de Requena e Johan Martínez, fijo de Johan Pérez, e Ferrán Álvarez, scrivano, e Ferrando de la Cárcer, vezinos de Requena. E después desto, este dicho día a poca hora, en presencia de mí, ell dicho scrivano, e de los testiguos que otrosí yuso serán scriptos sus nombres, entró en dicha tienda del dicho mossén Pero Pardo el dicho senyor mossén Guillem Ramon de Muncada, governador del dicho Regne de Valencia, e dixo por estas paraulas semejantes: "Mossén Pere, es concordado que por levantar ell debate de la firma que se toque huna trompeta e que vós e·ll dicho mossén Berenguer que firmeys entramos a huna al son de la dicha trompeta", e que ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut le había dado la fe de su cuerpo, e los dichos senyores, don Jayme d'Aragón e ell dicho governador, que al son de la dicha trompeta que ell firmaría segunt que dicho e concordado era, e yo, ell dicho notario, tenía por scripto e questo mismo dix e rogava al dicho mossén Pero Pardo que·ll promitiesse su fe que firmase a la dicha hora que la dicha trompeta sonase. E luego, ell dicho mossén Pero Pardo dixo al dicho senyor governador que·ll dicesse sobre la fe de su cuerpo del dicho governador si ell dicho mossén Berenguer si le había prometido sobre su fe de firmar al son de la dicha trompeta todo lo sobredicho. E ell dicho governador dixo que sobre su fe que ell dicho mossén Berenguer le había prometido axín de firmar al son de la trompeta. E luego ell dicho mossén Pero Pardo atorgó e prometió axín de firmar en la manera desuso concordada. E luego ell dicho mossén Pero Pardo dixo a mí, ell dicho notario: ¿vós tenedes por scripto las cosas que mossén

Berenguer e yo¹⁴³ havemos de firmar segunt que stava concordado e reportado a mí por ell governador? E yo, dicho notario, respondí que sí. E luego ell dicho mossén Pero Pardo dixo que su entención era buena fe e sin mal enganyo de ell firmar lo que yo tenía por firmar scripto ho era concordado. E luego, a poca de hora, tocando una trompeta del dicho mossén Guillem Ramon de Muncada, ell dicho mossén Pero Pardo dixo que si ell dicho mossén Berenguer firmava al son de la dicha trompeta en la manera que yo, dicho notario, lo tenía por scripto e era concordado, a ell reportado por ell dicho governador de Valencia, que ell firmava; e que si ell dicho mossén Berenguer en la firma se mostrasse çaguero del dicho mossén Pero Pardo o poníe alguna excepción e otra cosa más que yo, ell dicho notario, tenía por scripto e era concordado, a ell reportado por ell dicho governador, que en tal cosa que ell non havía por fecha la dicha firma, antes que la havía por ninguna, asín com si non la huviesse fecha. E que protestava que así en la batalla como en las otras cosas le afincasse a salvo todo su drecho e que pedía a mí, dicho notario, que li fizesse e jelo diesse por testimonio, por guarda e conservación de su drecho e buena verdat. A lo qual stavan presentes a todo por testigos que fueron lamados e rogados por a ello Johan Martínez, fijo de Johan Pérez, e Johan García de Requena e Ferrando de la Cárcell, vezinos de Requena, e yo, Johan García de Quenca, scrivano de nuestro senyor ell Rey e su notario público en la su corte e en todos los sus regnos¹⁴⁴, que ell dicho día, en la dicha Vega, en la dicha tienda donde ell dicho mossén Pero Pardo stava armado, a todo lo sobredicho fuy presente e los dichos testigos. Hi ha pedimento del dicho honorable mossén Pero Pardo ste testigo screví de mi mano, segunt ante mí e llos dichos testigos passó. E va scripto en dos fugas de paper scriptas de amas partes, en fondón rubicado de mi nombre. E porque es verdat, fiz aquí ste mi signo en testigo.

Johan García

¹⁴³ "e yo", manca a A, segueixo B.

¹⁴⁴ ms. B: "luguares".

Ferma de compromès ab acte de notari sots certa forma en la Vega de Fortunes feta per mossèn Berenguer de Vilaragut e per la honor sua

Este es ell treslado de hun testimonio que dieron Rodrigo Díaz e Ferrant Álvarez, scrivanos, al noble mossén Berenguer de Vilaragut que comença axí:

En la Vega de Fortunes, término de la villa de Requena, lugar del señorío de nuestro senyor ell rey de Castilla, jueves¹⁴⁵, vient e dos días del mes de setiembre del anyo del nacimiento del nuestro salvador Jesucristo de MIL CCCCVII anyos. Ste día, stando en la dicha Vega de Fortunes ell noble mossén Berenguer de Vilaragut, cavallero, de la huna parte, e ell honorable mossén Pero Pardo, cavallero, de la otra parte, por haver batalla cuerpo por cuerpo¹⁴⁶ en la plaça assignada por ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut en la dicha Vega de Fortunes, stando dentro en la tienda del dicho mossén Berenguer de Vilaragut e ell dicho mossén Berenguer stando en la dicha tienda armado de todas armas e en presencia de nós,¹⁴⁷ Rodrigo Díaz de Vallbuena e Ferrant Álvarez de Requena, scrivanos públicos en la dicha villa e su tierra, e de los testiguos en fin scriptos, stando dentro en la dicha tienda, en hoíndo tocar huna trompeta del noble mossén Guillem Ramon de Muncada, governador de Regne de Valencia de Aragón, ell dicho mossén Berenguer de Vilaragut dixo ante nós, los dichos scrivanos, e los testiguos jusso scriptos que ell que firmava e firmó todo lo que·l dicho honorable mossén Pero Pardo había firmado e en aquella forma e manera e por major firmeza dixo que fazía e fizo jura sobra las paraulas de los sanctos evangelios de la su mano drecha tanyidos, e fizo otrosí pleyto e homenatge a fe de noble cavallero empoder e manos del noble egregio don Jayme de Aragón de tener e observar e complir todas las cosas e capítols que ell dicho honorable mossén Pero Pardo había firmado e sso aquellas missmas penas e cassos e condiciones. Esto así fecho e atorgado, ell dicho mossén Berenguer pidió a nós, los dichos scrivanos, que dello fizéssimos fe e testimonio e jelo diéssemos signado, de lo quall fueron testiguos presentes pora sto lamados e rogados Ferrant López Çapata, cavallero, e Gonçalbo Çapata, su fijo, e Johan Remírez de Aygé, vezinos de Requena, e mossén Bernat de Fortià e mossén Alfonso Suárez, cavalleros, e nós, los dichos Rodrigo Díaz e Ferrant Álvarez, scrivanos.

E otros anarestado o dize e o dize e o dize cosas o dize que entre reglones o dize cavallers non le enpetra e va scripta entre reglones o dize de Vilaragut¹⁴⁸, cavallero, Ferrant Álvarez, Rodrigo Días e yo, Rodrigo Díaz de Vallbuena, scrivano

¹⁴⁵ ms. A: "joves", segueixo B.

¹⁴⁶ ms. A: "curpo por curpo", segueixo B.

¹⁴⁷ mss. A i B: "vós" corregeixo per "nós", en coherència amb la resta del text.

¹⁴⁸ aquest fragment, idèntic en els dos manuscrits, resta del tot incompreensible.

público en la villa de Requena e su tierra que a todo lo sobredicho fuy con ell dicho Ferrant Álvarez, scrivano, mi companyero dentro en la tienda del dicho mossèn Berenguer de Vilaragut e con los dichos testiguos ste testimonio fize screvir de la forma e manera que entre mí e ante ell dicho Ferrant Álvarez, scrivano, mi companyero, fue atorgado. E porque es verdat, fiz aquí este mi signo en testimonio.

24

**Primera letra tramesa per lo molt honorable mossèn Pero Pardo de la Casta
al molt noble mossèn Berenguer de Vilaragut après tornats de la Vega de
Fortunes hon se havia a fer la batalla**

Mossèn Berenguer de Vilaragut,

yo pens que a vós recorda com en l'any passat, après alguns rahonaments fets per letres entre vós e mi, vinguérem a concòrdia de batalla de vostre cors al meu, en la qual concòrdia vós, per fer e complir la dita batalla, ab letra vostra, sots escrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, feta a tres de març de l'any de nostre Senyor MIL CCCCVII, me offerís que dins quatre o cinch jorns après que yo sia deliure de presó me daríets loch segur¹⁴⁹ en lo qual poríem dur la dita batalla a fi. E perquè en la¹⁵⁰ mateixa letra me offerís que·m metríets en segur, ab sacrament e homenatge a pena de fementit, que per giny o causa vostra ne de altra persona per vós no seria tolt ne enbargat que la batalla no hagués bon acabament, segons totes les dites coses largament se demostren en la dita vostra letra, a la qual ho remet, ab les quals offertes, segons e per la manera que són contengudes en vostra letra, yo acceptí lo loch per vós offert a mi per fer e complir la dita batalla, segons se mostra per ma letra sagellada ab lo sagell de mes armes e sots escrita de mà mia, feta en València a V del dit mes de març de l'any MIL CCCVII.

En après, yo stant deliure de presó, per vós me fon tramesa una altra letra, sots escrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, escrita a quinze de setembre del dit any, la qual per vós e com a procurador vostre me donà e ab notari me presentà en Ramon Peytaví, notari. E per la dita letra me assignàs loch

¹⁴⁹ ms. A: "seguer", segueixo B.

¹⁵⁰ ms. A: "ella", segueixo B.

per a fer e complir la dita batalla, ço és, la Vega de Fortunes, terme de la vila de Requena del realme de Castella, e m'assignàs jornada per combatre-us digous, que·s comptava a XXII del dit mes de setembre de l'any MIL CCCCVII. E per aquella mateixa letra vostra asseguràvets a mi e a tots los meus que ab mi hirien anant e venint sens pus, segons se mostra en la dita vostra letra, a la qual ho remet. E a la dita letra e a la carta pública que de la presentació de aquella fon request per vostre dit procurador yo, entre les altres coses, responguí que, com vós fóssets per vostra letra obligat a dar-me loch segur e, yo no havissat, haguéssets feta promissió ab tots vostres parents e amichs que si vós, ultra açò que·m proferís en vostra letra, com no fos bastant seguretat, me dàvets rehenes per seguretat del loch, que yo, Déus volent, seria al dit loch e jornada per vós assignats, aparellat per combatre-us. E, segons és cert, en altra manera yo no acceptí lo loch, les quals rehenes vos demaní ab gran rahó per ço que vós, segons hi érets obligat per vostra letra, no·m donàvets loch segur per fer e complir la dita batalla. E més, en la dita mia resposta és contengut que yo protestava que per res que digués, ni en altra manera no entenia a suplir en alguna cosa en què vós me haguéssets fallit, ans expressament protestí que tot mon dret me'n romangués saluu, segons pus largament apar en la dita resposta e altra scriptura, les quals són encara en carta pública, a les quals ho remet. Mes sabets que yo o Johan Pardo, mon fill, per mi pres lo dit sacrament e homenatge de vostre dit procurador ab protestació que si vós, en fer lo sacrament e homenatge o en qualsevulla altres coses a què·m fóssets obligat, me havíets en res fallit que aquella falta vos pogués demanar, axí per dret d'armes com per altra manera. Ítem més, sabets que les dites mies respostes e protest foren intimades a vostre procurador e après a vós personalment per en Bonanat¹⁵¹ Ferrer, scrivà de la causa, a la qual intimació vos responch que no curàvets de res que mossèn Pero Pardo sabia que s'havia a fer, segons totes les dites coses aparen per carta pública, a la qual ho remet. Ítem sabets que, jatsia no hi fos tengut, yo fuy a la Vega de Fortunes, dijous, a XXII de setembre del dit any, ans del sol exit, poch més o menys, e en aquella hora en la dita Vega. E après en lo dit dia e hora de migjorn, poch més o menys, me offerí aparellat de pendre les rehenes que us havia demanades, prest per combatre-us, protestant que, si vós érets negligent en dar-me les dites rehenes o altra bastant seguretat, que açò fos a

¹⁵¹ ms. A: "Bonat", segueixo B.

càrech vostre e de vostra honor, e protestant que per la comparació feta per mi en la dita Vega de Fortunes, ne per star armat en aquella, yo no entenia a validar alguna cosa a vostra intenció, ans si en alguna cosa me havíets fallit, aquella falta vos pogués demanar axí per dret d'armes com en altra manera, segons totes les dites coses se mostren en carta pública, a la qual ho remet. Per què, a mon juhí e de altres cavallers e gentils hòmens, axí per vostra letra com per altres actes autèntichs, se mostren dues coses, la primera que vós no m'havets donat loch segur per fer e complir la dita batalla; la segona, que per par o causa vostra la batalla¹⁵² no ha hagut aquell bon acabament que batalla deu haver, per les quals coses, segons mon juhí e de altres cavallers e gentils hòmens, vós me hauríets en tal manera fallit que yo per mi e per mon dret vos puch clavar la mà com a fementit e revesar-vos les armes com aquell que no m'havets complit ço que ab sagelat de aquelles me havíets promès e offert¹⁵³.

E jatsia yo pogués per mi fer contra vós e vostra honor los dits enantaments, però per tal que les gents puixen veure que yo, per sols dret e solemne juhí, vull mon dret de vós, si loch hi voldrets donar, vos offir de star dels dits fets a juhí de cavallers o de gentils hòmens, tals que sien cominals a vós e a mi, Emperò, que si al dit jutgament vós no us acordarets dins cinch jorns e que si aquell dit jutgament no era fet dins dos mesos après que la presenst vos serà presentada, que a mi no sia tolt de poder fer los dits enantaments contra vós e vostra honor per mi, segons per dret d'armes e en altra manera m'és promès.

E per tal que yo sàpia si vós dels dits fets voldrets jutgament de cavallers, vos tramet aquesta letra, de la qual speraré vostra resposta cinch jorns après que us serà presentada, certificant-vos que, si dins los cinch jorns no hauré vostra resposta acordant-vos al dit juhí, que yo contra vós e vostra honor, usant de mon dret, faré los enantaments que poré e deuré.

E per testimoni de les dites coses vos tramet la present, sots escrita de mà mia e sagellada ab sagell de mes armes. Feta en Vila-real a XI de abril de l'any de nostre Senyor MIL CCCCVIII.

Pero Pardo de la Casta

¹⁵² ms. B: " la segona, que per par o causa vostra la batalla" manca a B, salt d'igual a igual.

¹⁵³ ms. A: "offertet", segueixo B.

25

Resposta de mossèn Berenguer de Vilaragut a la primera pus prop letra de mossèn Pero Pardo

Mossèn Pero Pardo,

lo jorn del divendres sant, après tèrcia, que eren contats XIII dies del mes de abril de l'any present e dejús scrit, rebí huna letra vostra sots escrita de vostra mà e sagellada ab sagell de vostres armes, en la qual fets rahunament, jatsia en part no ver, de la concòrdia entre vós e mi passada de la batalla entre nosaltres empresa, segons que per letres de hu e de l'altre tramesses, a les quals ho referits, aper parar, volent concloure en la fi de la vostra prop dita letra que yo, segons vostre juhí e d'altre, hauria fallit en dues coses, la huna per ço com no us hauria dat loch segur per dur nostra¹⁵⁴ batalla a fi, segons vos havia promès; l'altra, que per causa mia la dita batalla no hauria hagut aquell acabament que deuria, e per ço vós me poríets clavar la mà e revesar¹⁵⁵ les armes e fer altres enantaments carregosos a mi e a ma honor, però que sobre açò vos sotmetets a juhí de cavallers e gentils hòmens cominals, etc, segons que açò fort largament en vostra letra és contengut, a la qual vos responch que só molt meravellat de la manera dilatòria e parençeria que tota hora havets mostrada en aquests affers. E cuydats que abrahonaments e letres, metent fals per ver, les gents vos hajen per scusat de no abreujar terme que les mies mans se vejen ab les vostres, car, qui ha volentat de combatre e guerrejar, axí com de lengua havets mostrat, no deu impugnar deseximents per ésser per fur o contra fur e despendre temps en letres de parenceries. Però, per tal qu'ells vehents nostres letres coneguen que per ço que per vós és afermat en alguna part, senyaladament de ço que fets gran festa de clavar la mà o·l peu és falsia, que yo en tot quant é cabut e és stat a càrrech meu é feta veritat, lealtat e gentileza e no he fallit en res, ans vós¹⁵⁶ dient açò havets mentit, mentits¹⁵⁷ he mentirets tantes vegades com ho affermarets, cové que per menu, engrunant los fets axí com són

¹⁵⁴ mss. A i B: "vostra", corregeixo en el sentit del discurs.

¹⁵⁵ ms. B: "reversar".

¹⁵⁶ "vós", manca a B.

¹⁵⁷ "mentits", manca a B.

passats, satisfença açò que per vós falsament és afermat. En veritat stà¹⁵⁸ que alguns rahonaments fets entre vós e mi per nostres letres de la manera e concòrdia de nostra batalla yo us screví ab letra mia, feta a III de març de l'any prop passat, offerint-vos que dins quatre o cinch jorns après que fóssets deliure de la presó o arrest hon érets detengut, e sabent-ho yo, vos daria loch segur hon poríem dur nostra batalla a fi, si vós volíets donar loch, e us metria en segur ab sacrament e homenage e a pena de fementit¹⁵⁹ que per giny o causa mia o altra persona per mi no seria tolt ne embargat que la batalla no hagués bon acabament, segons les dites coses en la dita letra largament són enarrades e per vós, ab letra vostra, sots escrita de vostra mà e sagellada ab sagell de vostres armes, me fon respost que acceptàvets lo loch que us havia offert en la manera en la mia letra contenguda, sens que no us retengués ho acceptàs alguna altra cosa de què romanguem en concòrdia per special pacte que, donant-vos yo loch segur, axí com de fet lo us doní, e, per sperient, vós hi los altres que y foren ab vós havets vist lo dit loch ésser segur. De aquí avant no·m pogués demanar rehenes ni res àls de nou sinó ço que entre vós e mi era contengut¹⁶⁰ és là hon per art de cavalleria ne altra subtilitat ne dret vós haguéssets facultat de demanar rahenes o res innovar, ço que no podíets ni podets. Contrastant lo dit pacte, allò deguérets haver demanat a mi, car sens falta axí laugerament les vos poguera haver donades com la seguretad que us doní de sacrament e homenatge, la qual és pus lunny de tota barateria que no liurament de rehenes qui entre persones entenents no us donaven seguretad alguna en vostra persona. E no és pas veritat que per vós ne altra persona en loch vostre jamés rehenes me sien stades demanades ne intimades, be hoït dir après que fom vós e yo tornats de la Vega de Fortunes que per Johan Pardo, vostre fill, dient-se procurador vostre, foren demanades rehenes a·n Ramon Peytaví, notari, procurador a certs actes limitats, per mi a vós tramès, la qual demanda o requesta no poch fer a mi per juhí ne'n constituí en càrech algú, car lo demanant les dites rehenes ne ell demenant qui presentaven¹⁶¹ nostres persones en certs actes no havien poder de demanar¹⁶² aquelles ne de atorgar o denegar ne fer res que al dit

¹⁵⁸ "per vós falsament és afermat. En veritat stà", manca a B, salt d'igual a igual.

¹⁵⁹ ms. B: "a pena de fe mentint".

¹⁶⁰ ms. B: "conegut".

¹⁶¹ ms. B: "qui present haven".

¹⁶² ms. A: "demar", segueixo B.

fet fos necessari, sinó sí e segons per lurs poders e procuracions. A prop de què concloch que yo ab acabament he complides les coses per mi a vós promesses e per vós acceptades per causa de nostra¹⁶³ batalla axí de dur aquella, tant com en mi és stat, a acabament com de seguretat de loch. E sabets bé e no u podets negar sens càrech de vostra fama que si vós hi haguéssets volgut dar loch la dita batalla haguera presa fi presta. Mas açò romàs en culpa vostra per tal com fes certes promissions e obligacions empoder del egregi don Jayme d'Aragó segons relació feta a mossèn Ramon, mon frare, e a mi per lo governador, davant lo dit don Jayme, de les quals coses fon feyt sagrament e homenatge per lo dit don Jayme, present lo governador, al dit mossèn Ramon, mon frare, de fer complir a vós los dits pactes e promissions, dient e affermant lo dit don Jayme que per vós li era stat ja fet sagrament e homenatge de complir e fer dins cert termini les coses per vós al dit don Jayme promesses, assats a vós vergonyosses e a mi rahonablement acceptables, per les quals, tenint-me per content, delibere de metre lo debat a vós e mi en poder del dit don Jayme, per què la falta e colpa vostra no pot ni deu ésser a mi imputada, ans, puix roman nostre debat en lo punt que era, puix no havets complit ço que al dit don Jayme prometés, no podets ni devets ignorar que vós e yo no siam obligats per nostra honor de tornar en la dita plaça en la forma entre nosaltres concordada e ab les seguretats per mi a vós offertes e per vós acceptades. E metrem nostre debat en juhí de Déu e no pas de gentils hòmens axí com ho demanats en vostra letra. E axí strenyets los fets, si gossats, e romanga del tot matèria de pareneria e dilatar, car, si lo voler que·s diu que mostrats per lengua en combatre e guerejar volets mostrar per obra, yo us hi daré tot loch que sia rahonable e prestament.

E per tal que no puixats en açò hun per àls rahonar, tramet-vos la present per resposta, sots escrita de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes, feta a XVI de abril de l'any de la nativitat de nostre Senyor MIL CCCCVIII.

Berenguer de Vilaragut

¹⁶³ mss. A i B: "vostra", corregeixo en el sentit del discurs.

Segona letra de mossèn Pero Pardo a mossèn Berenguer de Vilaragut

Mossèn Berenguer de Vilaragut,

dimarts a dèset del present mes de abril de l'any dejús scrit, rebí per Cicília, heraut, huna letra vostra, sots escrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, feta a setze del dit mes, en l'any dejús scrit, responsiva a huna que yo us ne havia tramesa, a la qual vos responch que deuríets haver vergonya com, mentint, me volets donar càrrech, special com diets que yo tota vegada en aquests affers he presa manera dilatòria en no abreujar terme perquè vostres mans e les mies se vessen, com sia notori que ço en què yo per vostre mal parlar e obrar é hagut a mostrar voler, per ma part ho é més a la prova e en tal manera que jatsia que de vostres debats e meus a càrrech de vostra fama e honor romanga gran senyal¹⁶⁴. Però, si a vós hagués axí bastat lo cor de obrar per vostres mans com vos ha bastat a parlar e fer mal parlar per racons, sens falla ab scampament de sanch fóra romàs lo senyal de memòria que vós per una vostra letra digués que devia romandre de vostres debats e meus. E, axí, pus dels fets no havets sabut o gosat pendre del gra, fluxats-vos ab la palla! E és ver que vostres letres e mies mostren que vós me haviets a donar loch segur per fer la dita batalla, segons és contengut en vostra letra, feta a tres de març de l'any MIL CCCCVII, però vós sabets e és notori que no-l me havets donat e, si no us dàvets vergonya de mirar-ho axí, o trobarets en vostres letres e en altra manera, per la qual cosa, per la art de cavalleria que vós al·legats¹⁶⁵ e per dret d'armes e per rahó natural, yo us podia demanar, e ab gran rahó vos demaní, rehenes. E stà-us mal com negats que no u sabets, com fos a vós personalment intimat per en Bonanat Ferrer, notari e scrivà de la causa, e axí és en carta pública, a la qual vós respongués que no curaven de res, que mossèn Pero Pardo sabia què s'havia a fer. Però pus entenets que a vós no foren demanades e que eren demanades a vostre procurador, ne açò que s'i enanantava no us fa algun perjuhí e us sentits axí quiti de faltes. No-n deguérets refussar jutgament de cavallers per levar-vos lo càrrech que·n portats, car vós sabets que és notori que yo

¹⁶⁴ " e meus a càrrech de vostra fama e honor romanga gran senyal", manca a B.

¹⁶⁵ ms. B: "obligats".

us deman tan grans faltes tro sia declarat lo contrari, ultra que podets ésser refusat en qualsevulla batalla e altres armes ne portarets altres càrrechs.

Mas crech vos pensats que ell troç del mantell ytalià que havets vos bastarà a cobrir vostres faltes e actes, que tothom se veu deuríets duptar de ésser-hi enganat. E allegats que·m fets seguretat de sagrament e homenatge, lo qual sabets que per part vostra fou solament fet que compliríets les coses contengudes en vostra letra, en la qual no·m donats bastant seguretat. E si vós entenets lo contrari, pus lauger deguérets venir al juhí. E fets conclusió, jatsia mentint, que vós havets ab acabament complides les coses per vós a mi promesses e per mi acceptades per causa de nostra batalla, axí de dur aquella tant quant és stat en vós a acabament com de seguretat de loch e de tot. Primer mentits per vostra gola, que no m'havets donat loch segur, e axí·s mostra per vostra letra e per la experiència que vós allegàvets e per altres actes antichs; més avant mentits, que no havets fet ço que era en vós en dar manera que la batalla vingués a bon acabament, si, donchs, no volíets dir que flaquea de coratge vos hagués portat en tal punt que en vós no·n fos pus de ço que flaquament ne mostrats, e encara no seríets scusat! E jatsia que mentint per vostra gola digats que, per ço com yo no·y doní loch, romàs en culpa mia per tal com diets que fiu algunes promissiones e obligacions empoder de l'egregi don Jayme d'Aragó, e que tal relació ne fon feta a vós e a vostre frare, mossèn Ramon, per lo governador denant lo dit don Jaume, e de les quals coses diets que fon fet sagrament e homenatge per lo dit don Jaume, present lo dit governador, al dit mossèn Ramon, vostre frare, de fer complir a mi los dits pactes e promissiones. E, segons vós diets, lo dit don Jayme, dient e affermant que per mi li era ja estat fet sagrament e homenatge de complir e fer dins cert termini les coses que diets, jatsia mentint, que per mi foren promeses al dit don Jayme, les quals diets que serien a mi vergonyosses. E jatsia de aquest fet, stant don Jayme en València, yo us respongués, continuant ma resposta dich que tantes vegades com vós havets dit que lo dit don Jayme de volentat mia haja offert a vós ne per ma part vos haja pogut offerir ni prometre les dites coses ni alguna de aquelles, havets mentit per vostra gola falsament e mentirets per tantes vegades com ho direts. Bé és ver que yo, après que·l dit don Jayme me hac dit e ab prometença de sa fe affermat que vós haviets mès son poder los debats vostres e meus de la batalla e dels dexeximents, yo fiu semblant en la forma, de les quals coses vós variàs la

concordia reportada a mi e, segons relació del dit governador, feta axí denant lo senyor Rey com denant altres, com per la dita variació vós mentits o fals vostra fe.

Però, venint al punt, vós sabets bé que per vós dir que don Jaume ne lo governador vos haguessen promesa alguna cosa per ma part, ço que yo no crech, encara no abastaria a vostra excusa, car en ço que us anava pena de fementit, en altra manera tant de vostra honor, no-n devíets creure sinó a mi e, si me n'haguéssets fet interrogar, haguérets trobat en ver tot lo contrari. Mas crech que dupte de combatre vos ne feu perdre bon àrbitre e cuydant cobrir vostres faltas diets que per nostra honor vos e yo som tenguts a tornar a la plaça en la manera ja concordada. E, attenent que per fer la dita batalla, vós me havets ja assignada jornada descominal e en loch a mi no segur, la qual jornada per defalta o causa vostra és passada sens combatre e sens concòrdia, yo ab vós no debatria de batalla tro a tant vós hajats purgat que no siats fementit, axí com yo crech que siats. E que en altra manera no m'hajats fallit per poder-vos reversar les armes e, quant serets en aquest punt, ço que havets mal aparellat, si de la dita batalla vos romandrà algun dret, yo us offir complir-ho per ma part. E si de altra cosa haurets voler de veure-us ab mi, puix ho metats en cominalea, yo us daré de mi tota rahonable avinentea e tal que, si vós ho elegirets, vostres debats e meus ne poran pendre fi.

E puix en mi no resta a estrènyer sinó fer contra vós e vostra honor aquells enantaments que per dret d'armes me són promesses fer. E no us deuriets meravellar com he impugnat los enfrastats deseximents de vostre frare per ésser stats presentats contra forma de fur, car axí se'n deu usar per aquells qui cuyden ésser vassalls e desigen de no fer tració. E en ma fe podets creure que no y fa res per dubte que haja de vós ni d'ell, com no y veja per què, car si altra letra me hagués tramesa per la qual mostràs voler tractar ab mi de cosa perquè les sues mans e les mies se haguessen a veure, puix lo loch fos cominal, coneguérets que no s'i allegara fur.

E per testimoni de les dites coses vos tramet la present sots escrita de mà mia e sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta a XVIII de abril, any MIL CCCCVIII.

Pero Pardo de la Casta

27

Resposta de mossèn Berenguer de Vilaragut a la segona letra de mossèn Pero Pardo

Mossèn Pero Pardo,

recordar-vos deu com, après moltes letres entre vós e mi trameses sobre la concòrdia de nostra batalla, vos fon tramesa per mi huna letra, feta a III de març CCCCVII, en la qual se contenia en conclusió que yo us offeria, si vós hi volíets dar loch e manera, ço que no crehia, que dins quatre o cinch jorns après fóssets deliure de presó o arrest hon érets per lo senyor Rey detengut, e sabent-ho yo, vos daria loch segur hon poríem dur nostra batalla a fi e us metria en segur ab sacrament e homenatge e a pena de fementit que per giny o causa mia ne de altra persona per mi no seria tolt¹⁶⁶ o enbargat que la batalla no hagués¹⁶⁷ bon acabament, puix vós, segons dit és, hi volguésets dar loch, a la qual me fes resposta per huna letra vostra, sagellada ab sagell de vostres armes, sots escrita de vostra mà e partida per A·B·C, feta a V de març, any MIL CCCCVII, en la qual se contenia que acceptàvets lo loch per mi a vós offert, dient-ho per tals paraules: "yo accepte lo loch que m'havets offert en la manera que és contengut en vostra derrera letra", sens que no y fes retenció alguna. E, feta la dita concòrdia entre vós e mi, lo senyor Rey alguns dies après vos deliurà de la presó o arrest e yo, de fet dins lo termini per mi a vós offert, vos tramís huna letra en la qual vos fiu certas seguretats segons en aquella se mostra, assignant-vos lo loch e la jornada en la frontera de Castella, terme de Requena, en la Vega de Fortunes. E ab la dita letra ensemps vos tramís lo discret en Ramon Peytaví, notari, procurador meu, havent plen poder per mi a certs actes, segons en la dita procura apar, lo qual feu sacrament e homenatge en nom e persona mia a vostre fill, en Johan Pardo, rebent aquell, (e) lo dit en Johan Pardo, com a procurador vostre, de les damunt dites seguretats. E vós, vehent que yo volia portar la dita batalla a fi e no sentint-vos bastant poder forçar vós mateix, en veure semblants fets e me[n]ys metre's les mans, ginyàs o fes ginyar, segons se diu, a tracte vostre ab lo senyor Rey qui don Jayme d'Aragó e lo governador de Regne de València partissen de ací per contrastar la dita batalla. E axí-s seguí per obra, car lo

¹⁶⁶ "toIt", manca a B.

¹⁶⁷ ms. B: "haja".

dit don Jayme partí d'ací, lo qual fonch stell e guiador vostre, qui tots temps vos anà davant, car jamés sens ell no y fórets gossat anar. Però ara·s mostrarà si gossarets anar sens guia, car vós sabets bé, e a tothom és notori, que tro lo dit don Jayme fo en la plaça jamés gossàs compàrer en aquella tro lo dit don Jayme fon primer que vós per spay de hora, poch més o menys. E yo, ja estant armat en la mia tenda, prest per combatre e defendre lo cars per la vostra primera letra format, e en aquell instant lo dit don Jayme e lo governador, qui lavors fon plegat¹⁶⁸, se meteren en atractar avinença entre vós e mi. E per los dits don Jayme e governador me foren offerets alguns pactes qui foren los següents: primerament que vós jamés no entredríeu en procurar na Carroça, ne seríeu en loch on ella fos per parlar ne tractar de neguns fets ab ella; segonament,¹⁶⁹ si per vostres treballs ella us volia remunerar, que no us pogués dar, ne vós acceptar ni res de vostra natura, part de les baronies de Albayda, ne de Corbera, ne neguna altra cosa que fos en ses mans;¹⁷⁰ si per los dits treballs la dita na Carroça volia haver algun sguart ves vós, que aquell vos hagués a dar o pagar en dinés o en altra manera. E, per ço que les dites coses haguessen major fermetat, foren fermats capítols per mossèn Ramon, mon frare, scrits de la sua mà, los quals capítols liurà al dit don Jayme. E per lo damunt dit don Jayme fon fet sacrament e homenatge a mossèn Ramon, mon frare, que dins huyt jorns après fóssem tornats en València faria tenir e complir los dits capítols a vós, com ja lo dit don Jayme,¹⁷¹ segons sa relació, fos segur de vós ab sacrament e homenatge prestat per vós a ell. Enaprés, fetes les damunt dites coses per lo dit don Jayme e governador, me fon dit e affermat que vós haviets mès lo fet de la batalla e qualsevol debats que entre mi e vós fossen en poder del dit don Jayme. E yo, per major seguretat en la mia ferma, axí com se mostra per dues cartes públiques que foren fetes en la mia tenda, diguí les paraules següents: "yo ferm ço que mossèn Pero Pardo ha fermat", car yo, vehent lo gran sosteniment¹⁷² vostre, que sens colpa vos hérets retut e abandonat, desmenbrat de vostra honor, per reverència de Déu e servey del senyor Rey, e forçat per mos amichs e parents

¹⁶⁸ ms. B: "prelegat".

¹⁶⁹ ms. A: "tercerament", segueixo B.

¹⁷⁰ ms. A: "que sent ses mans", segueixo B.

¹⁷¹ " e complir los dits capítols a vós, com ja lo dit don Jayme", manca a B.

¹⁷² "sosteniment", en el sentit d'argumentació, raonament.

acordí de metre lo dit feyt empoder de don Jayme, seguint a vós per via¹⁷³ de compromès, lo qual compromès no ha¹⁷⁴ aquell acabament que era necessari, segons les damunt dites promissions, ne a don Jayme no ha plagut pronunciar en nostra batalla, per la qual rahó vós e yo romanim en lo primer stament e obligació e sens gran càrrech de vostra honor no podets ni devets en alguna manera difugir de compàrer en la dita plaça, no contrastant vos hajats cuydat provehir al davant. E açò per huna letra qui prengué a un moro de mossèn Ramon, mon frare, vós ho alguns de vostra companya, la qual letra, trametia a mossèn Jofre de Tous certificant-lo impartida de nostra intenció, ço era, que per les damunt dites rahons e per satisfacer a ma honor vos volia convenir en la plaça entre vós e mi concordada hon cascuna de les parts és obligat de tornar per nostra honor. E vós, vehent que havets a venir en lo loch hon havets¹⁷⁵ haüd de la dolor de ventrell qui per vostra letra me fon scrit, axí com aquell qui tots vostres cinch senyes¹⁷⁶ corporals foren nafrats de suor de sanch com vos vehés en tant stret pas¹⁷⁷, havets-me tramès huna letra en conclusió de la qual mentint falsament diets que yo us havia fallit segons vostre juhí e que açò metrets en conexença de cavallers per voler metre en debat vostra damunt dita obligació e difugir que les mies mans no·s vejen ab les vostres. E deuriets pensar que no·s pot sdevenir en vós ço que jamés sdevench en negun altre, car negun cavaller no pot ni deu haver fama ne honor per son ben parlar, si donchs no y met les mans. Majorment que vós sabets bé que en la dita plaça entre vós e mi concordada havia tanta bona gent per testimonis que conexeran les grans falsies empaliades¹⁷⁸ que volets metre en ver per cobrir vostra flaquea. E, axí, forçats vostre coratge e pensats en hun eximpli que·s diu entre cavallers entenents en honor: que més dura vergonya que no fa pahor! E axí mateix vos recort¹⁷⁹ en hun mot e preneu-lo per vós mateix, lo qual me trametés en huna letra vostra que diu que "per sols testimoni negú no deu ésser canonizat", car per moltes falsies que digats les obres faran testimoni de bé o de mal. Car si paraules se havien a metre en conte, bé staríeu vós. Certificant-vos que per les damunt dites

¹⁷³ ms. B: "guia".

¹⁷⁴ ms. A: "haüd", segueixo B.

¹⁷⁵ ms. B: "devets".

¹⁷⁶ ms. B: "senys".

¹⁷⁷ ms. B: "en tant destret".

¹⁷⁸ "empaliar", encobrir, dissimular, fingir, donar una cosa en lloc d'una altra. *DCVB*.

¹⁷⁹ "vos recort", manca a B.

rahons e per execució de la dita vostra batalla entre vós e mi empresa e per ço que culpats açò que sots tengut, vos assigne lo loch ja primer a vós assignat, ço és, en la Vega de Fortunes prop Requena on, Déus migañant, trobarets mi lo onzè dia del mes de juny tro sus en hora de vespres, prest per combatre-us e defendre lo cars per vostra primera letra a mi format e request. E, per tal que mils e pus segurament puixats ésser en lo dit loch, yo per la present asegure a vós e a tots aquells qui hiran ab vós per mi e tots mos amichs e parents, axí allí presents com absents, en axí que anant e tornant no·ls serà fet dan algú, ans poran anar e tornar saluament e segura, acceptat lo jorn de la batalla lo dan que lo meu cors farà al vostre, del qual yo no us faria segur.¹⁸⁰ Certificant-vos que si a la dita jornada fallirets, ço que no deu ésser crehedor, que no contrastant que·s poria dir que per dupte de combatre-us no y sots gosat anar, yo faré contra vós e vostra honor tots aquells enantaments que poré ne deuré, segons que per dret d'armes e en altra manera me serà promès.

E de present faç procurador, prestant sagrament e homenatge, a·n Pere Company, trompeta, al qual he dat tot plen poder que per mi en nom e persona mia, del qual se n'és feta carta pública, puixa prestar a vós o ha procurador vostre, havent plen poder de vós rebre aquell per sguart de les obligaciones contengudes en la present letra, possant-me pena de fementit que per mon giny o causa mia, ne altra persona per ma part, no serà tolt ho embargat que la dita batalla no haja la fi que deu, vós volent-hi dar loch, com ja damunt és dit.

E, per testimoni de les dites coses, vos tramet la present letra sots escrita de la mia mà, sagellada ab lo sagell de mes armes, partida per A·B·C, feta en Alacant a XXX de mag, any MIL CCCCVIII.

Berenguer de Vilaragut

28

Resposta ab acte de notari feta per mossèn Pero Pardo a la presentació de la pus prop letra a ell feta per part de mossèn Berenguer de Vilaragut

¹⁸⁰ ms. A: "n·us faria segur", segueixo B.

Mossèn Pero Pardo de la Casta respon e diu que stà meravellat com mossèn Berenguer de Vilaragut li assigna loch per fer la batalla de què foren concordades en lo mes de març de l'any passat de MIL CCCCVII, com lo dret e càrrech que lo dit mossèn Berenguer ne havia era tant solament que dins quatre o cinch jorns après que ell sabia que lo dit mossèn Pero Pardo seria deliure de la presó o arrest en què stava li daria loch segur per fer la dita batalla, segons se mostra per letra sua, sots escrita de sa mà e sagellada ab lo sagell de ses armes, lo qual dret lo dit mossèn Berenguer haja despès, jatsia aquell a gran càrrech de sa honor e fama haja falsament smerçat no complint ço que devia e era obligat complir ab letra sagellada de ses armes, com sia notori que de continent que lo dit mossèn Pero Pardo fon deliure de la dita presó o arrest lo dit mossèn Berenguer, no segons hi era obligat mas desonestament e enganosa, ab letra sots escrita de sa mà e sagellada de ses armes, feta a XV de setembre del dit any MIL CCCCVII li assignava loch per fer la batalla en la Vega de Fortunes, terme de la vila de Requena del regne de Castella. E per aquella mateixa letra li assignava jornada per combatre dijous a XXII del dit mes de setembre del dit any M CCCCVII, lo qual loch lo dit mossèn Pero Pardo no acceptà si donchs lo dit mossèn Berenguer per seguretat de aquell no li donava rehenes, hagudes¹⁸¹ les quals, se offerí de ésser al loch e jornada per lo dit mossèn Berenguer assignats, aparellat per complir la dita batalla, les quals rehenes per lo dit mossèn Pero Pardo foren demanades ab gran rahó per ço com lo dit mossèn Berenguer no li donava loch segur per fer la dita batalla, segons hi era obligat per letra sagellada de ses armes. E lo dit mossèn Pero Pardo, no perquè y fos tengut mas per mostrar lo voler que y havia de complir la dita batalla, anà e fonch al lloch e jornada per lo dit mossèn Berenguer assignats, no crehent que lo dit mossèn Berenguer per res falís tant axí desonestament com ha no complit, ço que era obligat ab letra sagellada de ses armes, ne pensant que lo dit mossèn Berenguer fos axí senyorejat per volpelea de coratge que segons alí tolgués de no gosar portar la batalla a aquell acabament a portar, la qual ell a pena de fementit era obligat, en los quals loch e jornada al sol exit e après ora de migjorn, poch més o menys, lo dit mossèn Pero Pardo se offerí prest de pendre les dites rahenes, aparellat de complir la dita batalla, protestant que si lo dit mossèn Berenguer hera negligent en donar les dites rehenes o altra bastant seguretat, que açò fos a càrrech seu de de sa

¹⁸¹ "hagudes", manca a B.

honor. E protestant que per ell ésser comparegut al dit loch e jornada ne per star armat en aquelles no entenia a validar alguna cosa la intenció del dit mossèn Berenguer, ans protestà que en qualsevulla faltes que lo dit mossèn Berenguer li hagués fetes li romangués tot son dret saluu e aquell li pogués demanar, axí per dret d'armes com en altra manera. Hi més hi féu altres protests per conservació de son dret, com aquell a qui no era complit ço que li era stat promès, segons dels dits protests apar en carta pública, a la qual ho remet. E és notori que la jornada per lo dit mossèn Berenguer assignada és passada en tal manera que la dita batalla per part, giny o causa del dit mossèn Berenguer no ha hagut bon acabament. E açò per tal com lo dit mossèn Berenguer no complí aquelles coses a complir¹⁸² les quals era obligat, axí ab letra o letres sagellades de ses armes com en altra manera, de les quals faltes lo dit mossèn Berenguer ha refusat juhí de cavallers, lo qual per lo dit mossèn Pero Pardo li és stat offert. Atteses¹⁸³ les dites coses e altres, lo dit no ha ni pot haver algun dret en donar loch per fer la dita batalla. E jatsia lo dit mossèn Berenguer de huymés haja franch arbitre de parlar mentint envers sa honor, fallint axí com se voldrà, no divent-ne algú fer menció com haja tant fallit que les faltes novelles no s'i poden molt conèixer, però de la manera de l'anar al loch per ell assignat no deuria dar càrrech al dit mossèn Pero Pardo qui, a peu e a cavall, treballant tota huna nit e tot hun jorn per camins apartats per dupte del senyor Rey, hi aconseguí per manera tal que sens falla lo dit mossèn Pero Pardo ne ha honor e lo dit mossèn Berenguer, gran càrrech. E és notori que la anada que l'egregi senyor don Jayme d'Aragó, ara compte d'Urgell,¹⁸⁴ feu al loch per lo dit mossèn Berenguer assignat per fer la batalla fon per defalta del dit mossèn Berenguer, qui per dupte de combatre assignà loch públich al qual anà ab molta gent designant que la batalla no vingués a fi, e més segons fama persones acostades del dit mossèn Berenguer per part o voler seu no solament pregaren e suplicaren, mas encara grosament pagaren que lo dit don Jayme e lo governador cuytadament anassen per lo dit mossèn Berenguer no hagués a fer la dita batalla. E deu-se axí creure com al dit mossèn Berenguer no bastàs alguna seguretat, duptant que no s'hagués a combatre ab lo dit mossèn Pero Pardo. E axí ho donà a parés en moltes

¹⁸² "a complir", manca a B.

¹⁸³ ms. B: "attès".

¹⁸⁴ Es tracta, per tant, de Jaume d'Urgell, aleshores lloctinent al regne d'Aragó i des d'aquell any, 1408, comte d'Urgell en haver mort el seu pare, Pere II d'Urgell. *GEC*.

maneres entre les altres contractant de la avinença sens demanar-ne al dit mossèn Pero Pardo se tench per content que puix dir que lo dit don Jayme li promès que faria manar al senyor Rey algunes coses al dit mossèn Pero Pardo, les quals no fahien¹⁸⁵ ni tocaven alguna cosa al debat de la batalla. E axí-s mostra per experiència com de fet en València a gran instància del dit senyor don Jayme e del dit mossèn Berenguer per lo dit senyor Rey o per sa part foren fets manaments al dit mossèn Pero Pardo que no entrevengués en los fets de la noble dona madona Carroça ni de aquella pogués haver alguna propietat, los quals com a injusts, parlant amb reverència del dit senyor Rey, foren revocats. E lo dit mossèn Berenguer no deuria haver vergonya de dir que de açò fon content per dupte de combatre e que axí passà entre ell e lo dit senyor don Jayme, com se mostre axí en moltes maneres e en special en huna resposta que lo dit don Jayme feu a huna scriptura o requesta que li fou possada per lo dit mossèn Berenguer, per la qual li requeria que li fes complir ço que li havia promès, la qual resposta entre les altres coses diu, e lo dit mossèn Berenguer sap, que dins lo temps a ell promès foren fets los manaments al dit mossèn Pero Pardo per lo dit mossèn Berenguer. Aconseguí prou del dit senyor don Jayme attès lo punt en què stava qui no-s pot dir que per volentat o scalfament de combatre vingués en moviment de sanch. Mas és ver e fama pública que per dupte de combatre vench en tal punt e suor que ho feu fogir o tancar lo nas a sos vehins¹⁸⁶. E diu lo dit mossèn Pero Pardo que lo eximpli que ell dix, lo qual lo dit mossèn Berenguer al·lega, és ver, lo qual és que "per propi testimoni algú no deu ésser canonizat" car, si axí no era, temps ha que lo dit mossèn Berenguer seria canonizat, fahent de ses flaques, ardiments; e de ses falsies, veritats; e de ses barateries e falsos aguayts¹⁸⁷, gentilees. Però no és temps de metre mal dan com tots los gatolins hajen ubert los vulls. E no contrastant que lo dit mossèn Berenguer, abandonant sa honor, haja del tot perduda la vergonya encara se deuria callar de la letra que nomena que lo dit mossèn Pero Pardo té, la qual mossèn Ramon, son frare, trametia a mossèn Jofre de Tous, com aquella sia vergonyosa e no poch carregosa a la honor e fama del dit mossèn Ramon e sua. E, mentint, lo dit mossèn Berenguer diu que per lo contengut en aquella lo dit mossèn Pero Pardo li tramès la letra per la qual li demanava juhí de cavallers sobre les

¹⁸⁵ Ms. B: "fallien".

¹⁸⁶ ms. B: "ses vehines".

¹⁸⁷ ms. B: "enganys".

grans faltes que lo dit mossèn Berenguer li havia fetes, car notori és, e lo dit mossèn Berenguer no u ignora si veritat sabia dir, que lo dit mossèn Pero Pardo ja estant en València dix e feu dir que lo dit mossèn Berenguer li havia fallit. Entre los altres lo sap mossèn Lois de Abella, davant lo qual, per via de juhí, stant en aquell empersona del dit mossèn Berenguer fonch al·legat moltes vegades al senyor conte de Dènia e denant lo canzeller del senyor Rey, de què lo dit mossèn Berenguer feu algunes clamors. E si lo dit mossèn Berenguer hagués sabut pendre per a si lo exemple que al·legava, que més dura vergonya que pahor, sens falla per dupte de combatre ni de mort no haguera fetes ab tan gran flaquea les faltes que ha fetes. E és ver que après que ll'egregi senyor don Jayme d'Aragó ac dit ab prometença de sa fe afermat¹⁸⁸ al dit mossèn Pero Pardo que lo dit mossèn Berenguer havia mès en son poder lo debat de la batalla e dels deseximents, lo dit mossèn Pero Pardo feu semblant e açò per reverència de Déu, havent compassió del dit mossèn Berenguer, lo qual sens fer armes per dupte de combatre stava en continença de desconfit¹⁸⁹. E de açò sens falla fan e faran testimoni aquells qui y foren, qui saben la veritat. E per ço lo dit mossèn Pero Pardo se acordà a fer compromès granment favorable¹⁹⁰ a sa honor, si veritat li fos atesa per lo dit mossèn Berenguer, lo qual compromès no ha haüt¹⁹¹ loch. E aquesta és huna de les faltes del dit mossèn Berenguer, per tal com segons que al dit mossèn Pero Pardo en lo tracte del dit compromès fonch reportat, e sobre sa fe refermat per lo noble mossèn Guillem Ramon de Muncada, governador de València, lo dit mossèn Berenguer, falsant o mentint sa fe, falsa e varia la ferma que de la concòrdia del dit compromès devia fer, lo qual dit e report¹⁹² lo dit noble governador, entrevenint en los fets com a tercera persona, verificant aquell ha dit denant lo senyor Rey e denant altres gentils hòmens, e lo qual dit report és en carta pública. E si lo dit mossèn Berenguer per dupte de combatre se és lexat enganar volent creure tercera persona de ço que no devia creure sinó al dit mossèn Pardo, tal engan no·l scusa de culpa ans, puix per flaquea ha mal vist, deu ésser e serà imputat a càrrech seu e de sa honor. Però per no haver loch lo dit compromès e que lo dit mossèn Berenguer ne fos quiti de colpa, ço que

¹⁸⁸ ms. B: "e fermant".

¹⁸⁹ "desconfit": derrota, desfeta d'un exèrcit, *DCVB*.

¹⁹⁰ "favorable", manca a A, segueixo B.

¹⁹¹ ms.B: "no hagué".

¹⁹² "lo qual dit e report", manca a B.

no és, ell no poria haver més dret de aquell que per concòrdia del dit mossèn Pero Pardo havia. E jatsia que, passats los cinch jorns après que lo dit mossèn Pero Pardo fon desarrestat, al dit mossèn Berenguer passàs tot lo dret que havia en donar loch per fer la dita batalla, però notori és que après que l'egregi senyor don Jayme d'Aragó, ara compte d'Urgell, per falta del dit mossèn Berenguer hac a quitar e quità les parts del dit compromès an passat no solament V jorns mas cinch o sis meses, per què aquesta collar¹⁹³ ni altra no bastaria per cobrir les grans faltes que lo dit mossèn Berenguer ha fetes en la batalla, per les quals lo dit mossèn Pero Pardo ab rahó li ha revesades les armes com aquell que no ha complit ço que ab segellat de aquelles havia promès e offert complir. E axí mateix li ha clavada la mà com a fementit e axí com aquell que no li ha complit ço que a pena de fementit li havia promès o ofert complir. Per què, atesses les dites coses e altres, lo dit mossèn Pero Pardo no és tengut de respondre de la dita batalla al dit mossèn Berenguer ni per res debatria ab ell com no sia rahó que ab cavaller que per flaquea de coratge oblida sa honor e fama haja fetes tantes e tan grans e axí vergonyoses faltes com lo dit mossèn Berenguer e sia respost ni tractat de batalla. E si lo dit mossèn Berenguer haurà desig que lo dit mossèn Pero Pardo sia en tracte e debat de la batalla algun parent o valedor ne haurà a amprar que per amor d'ell ne prena càrrech, car si lo dit mossèn Berenguer per cobrir sa flaquea ho voldrà fer primer, li convindrà que per cavallers, hoïdes les parts, faça jutgar ell ésser quit de les dites faltes. E si u aconseguirà, ço que ha mal aparellat, en tal cars lo dit mossèn Pero Pardo li responderà en manera que sa honor hi serà guardada e en tal que si de la dita batalla restarà a fer alguna cosa lo dit mossèn Pardo per sa part ab acabament la complirà. E en tota altra manera e en tot loch cominal lo dit mossèn Berenguer trobarà de açò que voldrà en lo dit mossèn Pardo. E açò dóna per resposta lo dit mossèn Pero Pardo a la carta pública que de la presentació de la dita letra e del no pendre o acceptar aquella és stada requesta, requirent a nós, notari, que sens la present resposta no clogats les dites carta o cartes. Requerint-ne carta pública Pero Pardo de la Casta.

¹⁹³ "aquesta collar", manca a B.

**Letra tramesa per mossèn Berenguer de Vilaragut a mossèn Pero Pardo
responent a aquell a la pus prop resposta ab acte per ell feta**

Mossèn Pero Pardo,

recordar-vos deuria com per una letra vostra, feta en la Vila-Real a XI de abril, l'any present, sots escrita de vostra mà e sagellada ab sagell de vostres armes, me screvís e afermàs falsament, mentint per la gola, que yo us hauria mentida la fe e us hauria trencat los pactes que per mi vos eren stats promesos ab sagrament e homenatge, los quals vos hauria promès per rahó de la assignació del loch que us havia assignat hon vós me devíeu combatre. Per què yo, vehent que vós axí falsament e mentint per vostra falsa gola havets volgut mal parlar de mi dient com desús yo us havia mentida la fe e açò havets fet per cobrir la gran falsia que havíets al cor de fer e havets feta contra vostra honor, com axí ab poca vergonya havets fallit a la jornada que yo us havia assignada en lo loch mateix de la Vega de Fortunes, en lo qual vós héreu tengut per vostra honor de ésser-hi per a combatre'm, segons apar per vostra letra sots escrita de vostra mà e sagellada ab sagell de vostres armes, feta a V de març, l'any M CCCCVII, a la qual ho remet. En lo qual loch yo fuy prest per combatre e defendre lo cars per vós format e vós hi fallís, segons per cartes públiques apar, a les quals ho remet. E, per mils aclarir los vostres fets e meus, yo són vengut denant lo senyor Rey, axí com aquell que és mon príncep e senyor e de semblants cassos ell és jutge en sos regnes e terres, al qual he supplicat que sia sa mercè que ell vos man citar per fer-vos afermar, si gosarets, ço que per vostra falsa gola és stat dit e affermat com yo sia ací en sa cort axí com só tengut de ésser per scondir e defendre ma fe, axí com cavaller és tengut de fer en tals fets. E que us guyhe, axí com per justícia és tengut de fer, lo qual guiatge crech que hajats ja agut. E axí venits tost, si vós sots cavaller ne us preats de orde de cavalleria ne de gentileza! Car pensar devets que per ço havets dit ab vostra falsa gola que afermat ho havets, e sostenir ab les mans, e, si no, valguera més que vos ne fóssets callat. Però no vullats sperar que siats citat e venits, si gossats, car a gran càrrech stats de vostra honor sabent que yo sia ací per defendre del meu cors ço que per vós falsament és stat dit e affermat. E, perquè no al·leguets ignorància dels fets e sapiats mils per què y só, vos tramet lo translat de la supplicació hon se conte

tot lo fet. E, axí, venits e mostrats vostre bravejar de lengua a què puiga.¹⁹⁴ E per dar-vos major fadiga vos speraré ací¹⁹⁵ en la Cort del senyor Rey per tot lo mes present de agost.

E per testimoni de les dites coses vos tramet la present sots escrita de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes, partida per A·B·C, feta en Barcelona a VIII del mes de agost de l'any MIL CCCCVIII.

Berenguer de Vilaragut

30

Resposta ab acte de notari feta per mossèn Pero Pardo a la pus prop letra a ell tramesa per mossèn Berenguer de Vilaragut

Mossèn Pero Pardo de la Casta respon e diu que per res ell no pendria letra que li trametés lo dit mossèn Berenguer de Vilaragut, sagellada de ses armes, ne ja, Déus no vulla, que ell la prengués, com no sia rahó que de cavaller que haja fetes tals e tan grans faltes com lo dit mossèn Berenguer ha fetes algun cavaller o gentilhom deja pendre letra sua que sia sagellada de ses armes. E diu més, que en ço que lo dit mossèn Berenguer diu que lo dit mossèn Pero Pardo ha dit ab letra sagellada de ses armes ha dita veritat e lo dit mossèn Berenguer tantes vegades com ha dit lo contrari ha mentit per la sua gola falsament e mentirà falsament per tantes vegades com ho dirà. E encara diu lo dit mossèn Pero Pardo que lo dit mossèn Berenguer ha falsament mentit per la sua gola tantes vegades¹⁹⁶ com ho ha dit e mentirà falsament per tantes de vegades com dirà que lo dit mossèn Pero Pardo hi haja fallit a la jornada que lo dit mossèn Berenguer diu que li assignà, com sia notori que lo dit mossèn Berenguer tal jornada no podia assignar com hagués ja despès son dret, jatsia aquell hagués flaquament smerçat e a sa gran vergonya. E lo dit mossèn Pero Pardo en ço que feu per la dita jornada ço que devia. E lo dit mossèn Berenguer li feu falta, barateria e flaquea. E si lo dit mossèn Berenguer fon

¹⁹⁴ "a què puiga", manca a B.

¹⁹⁵ "ací", manca a A, segueixo B.

¹⁹⁶ "com ho dirà. E encara diu lo dit mossèn Pero Pardo que lo dit mossèn Berenguer ha falsament mentit per la sua gola tantes vegades", manca a B, salt d'igual a igual.

a la jornada per ell assignada, ell hi fou perquè lo dit mossèn Pero Pardo li havia tramès a dir ab letra sagellada de ses armes que no y seria, com no y fos tengut per ço que dit ha e per les grans faltes¹⁹⁷ que lo dit mossèn Berenguer havia fetes tro que aquelles hagués purgades¹⁹⁸ per juhí de cavallers jat se fos ho hagués mal haparellat, per les quals defaltes algú no devia ni deu debatre de batalla ab lo dit mossèn Berenguer. E lo dit mossèn Pero Pardo sap que lo dit mossèn Berenguer és anat al senyor Rey, en la qual anada tro a huy ha procurat petit de sa honor, com li fos cert que ell senyor Rey refusaria empendre de tenir la plaça de cosa voluntària e, si la tenia, que ho faria ab cor de no portar aquella a fi, segons que per experiència se és ja mostrat. Per què-s pot dir que si lo dit mossèn Berenguer no amàs més sarzir que squinçar, que sens falla haguera presa altra via, la qual haguera tant seguida tro que hagués trobat loch hon pogués haver alguna avinentea de poder reparar ses faltes o hagués a pendre comiat de la vida. E lo pigor, que ab mantell de humilitat, ultra lo càrrech que en sa honor porta dels fets, sia ajustat càrrech¹⁹⁹ de consiència usant contra lo dit mossèn Pero Pardo de l'offici de procurador e fiscal en gran destret²⁰⁰ de aquells a qui lo senyor Rey ho havia acomanat ans del debat seu e del dit mossèn Pero Pardo. És ver que lo dit mossèn Pero Pardo, de continent que sabé que lo dit mossèn Berenguer era anat a Barcelona, tramès per haver guiatge del senyor Rey, lo qual no hagut axí bastant com deguera e açò segons fama digna de creure en defalta del dit mossèn Berenguer qui, exoblidada sa honor, ha embargat e fet limitar lo dit guiatge en tal manera que lo dit mossèn Pero Pardo no l'ha hagut bastant, demostrant lo dit mossèn Berenguer que de aquests fets ell ama més que lo dit mossèn Pero Pardo debata ab ell com a procurador fiscal que com a cavaller. E axí ho a continuat demostrant en la supplicació que ha donada al senyor Rey, en special la hon diu, jatsia mentint falsament per la sua falsa gola, que lo dit mossèn Pero Pardo per sa pròpia temeritat en gran derogació de la senyoria e regalia del senyor Rey ha possats diverses pintures o pitafis de reversejament de les armes del dit mossèn Berenguer, com lo dit mossèn Pero Pardo ni res del seu no hajen acostumat de fer alguna cosa en derogació de la regalia e senyoria del senyor Rey. E semblants crims

¹⁹⁷ ms. B: "defaltes".

¹⁹⁸ ms. A: "purdes", segueixo B.

¹⁹⁹ "que en sa honor porta dels fets, sia ajustat càrrech", manca a B, salt d'igual a igual.

²⁰⁰ ms. B: "descret".

se porien de lauger creure del dit mossèn Berenguer per la difamació en què és de fer o fer fer algunes coses en gran menyspreu e derogació de la senyoria e regalia del senyor Rey, mes se mostra com diu que suplich al senyor Rey que en sobre les coses contingudes en la supplicació incidents, dependents e connexes de aquelles, apel·lant lo dit mossèn Pero Pardo faça justícia. E al dit mossèn Berenguer stiguera bé que li hagués membrat ço que dix en una letra sua, ço és, que los plets e semblants fets no·s pasejen ab hun saber. E si a memòria ho hagués hagut no allegara “dependents, incidents e connexes” com no sien mots per al·legar a cavaller parlant o tractant de batalla o de relíquies de aquella, ne o deu tanpoch que en semblant fet tan impròpia supplicació no fos jamés donada ni perseguida per cavaller com per lo dit mossèn Berenguer, de la qual, attès que no ha algun fonament, li valguera més que·s fos callat, en special puix veu a vull e a les gents és notori que lo foch que li crema sa honor no s’apagaria que ell se gitàs a plom en l’aygua e molt menys se apagarà tant com lo dit mossèn Berenguer mercadejant voldrà anar per les cimes. E lo dit mossèn Pero Pardo, per gràcia de Déu, stà bé dels affers e no li resta alguna cosa a demanar ni a presequir com si, offès, sens alguna falla la haguera ja demanada e, en tal manera e loch perseguida, que com a request o requeridor fora ja a la fi dels fets o romanguera en culpa del dit mossèn Berenguer. Però, puix lo dit mossèn Berenguer ha elet lo senyor Rey a jutge, lo dit mossèn Pero Pardo, si seria guiat de tal guiatge e que lo dit mossèn Berenguer ni algun altre com a procurador fiscal no li puixen moure alguna qüestió o debat, dins temps rahunable serà volenterosament denant lo senyor Rey, en presència de la senyoria del qual, si lo dit mossèn Pardo hi serà obligat, mostrarà axí per letres sagellades de les armes del dit mossèn Berenguer com per altres actes autèntics les grans defaltes que lo dit mossèn Berenguer ha fetes. E encara lo dit mossèn Pero Pardo hi serà tengut davant lo dit senyor Rey, puix lo dit mossèn Berenguer lo ha elegit a jutge, serà aparellat de defendre e de sostenir per ses mans tot ço que per dret d’armes o per rahó serà tengut de defendre o de sostenir.

E açò dona per resposta lo dit mossèn Pero Pardo a la carta pública que de la presentació de la dita letra és stada requesta per lo dit en Pere Company, trompeta,

requirint a nós,²⁰¹ notari, que la dita carta o cartes públiques no clogats sens la present resposta, requerint-ne carta pública.

31

Supplicació a la majestat del senyor Rey feta per part de mossèn Berenguer de Vilaragut

Molt Excellent Senyor,

Segons vostra gran Senyoria és a ple informada, debats són stats entre mi, Berenguer de Vilaragut, de huna part, e mossèn Pero Pardo, de l'altra, per ocasió de l'aremiment de batalla per lo dit mossèn Pero Pardo fet²⁰² a mi, dit Berenguer de Vilaragut, del qual aremiment²⁰³ o requesta, estant en la plaça on se devia complir la dita batalla, a tracte de l'egregi don Jayme d'Aragó, ara compte d'Urgell, e del noble don Ramon de Muncada, governador del regne de València, e d'altres nobles persones, lo dit mossèn Pero Pardo e yo, dit Berenguer de Vilaragut, nos érem en certa forma e manera avenguts e concordats, fahent lo dit mossèn Pero Pardo tot ço que yo, dit Berenguer, volguí, segons relació per lo dit egregi don Jayme feta a mi e jurament de sagrament e homenatge per lo dit egregi don Jayme fet a mi de fer complir a mi les dites coses al dit mossèn Pero Pardo en tant que lo dit aremiment no vench a final conclusió o execució de batalla corporal. E après, Senyor, les dites coses, lo dit mossèn Pero Pardo ha dit, propossat e scrit ab letra sua, sots escrita de sa mà e sagellada ab son sagell, que yo, dit Berenguer de Vilaragut, li hauria rompuda la fe instituhint e fermant, axí com desús, que yo, dit Berenguer, seria fementit de algunes coses que aferma que yo, dit Berenguer, li havia promeses e jurades e ab homenatge ab ma pròpie fe passades e fermades e promesses, de les quals coses lo dit mossèn Pero Pardo, salva reverència e honor de vostra real Majestat, ment falsament²⁰⁴ per la gola e jatsia, Excellent Senyor, axí per leys e ús de vostres regnes e terres e de cavalleria e gentilea, lo dit mossèn Pero Pardo, si les dites coses volgués metre en final e deguda execució, degués

²⁰¹ ms. B: "vós".

²⁰² ms. A: "fent", segueixo B.

²⁰³ ms. B: "a requeriment".

²⁰⁴ "falsament", manca a B.

ésser comparegut en vostra Cort e denant vostra Senyoria degué haver offert sobre les dites coses son reptament e sobre aquelles instant vostra Senyoria que yo, dit Berenguer de Vilaragut, fos degudament citat e apel·lat per fer deguda resposta en aquell e degut scondiment de ma fe. Emperò, Excellent Senyor, lo dit mossèn Pero Pardo, per sa pròpia temeritat e gran derogació de vostra senyoria e regalia e contra tota horde de cavalleria e gentilea e leys e ús de vostres regnes e terres, de ço que ell era part e devia ésser part rahonablement se és valgut tant quant en ell és stat part e jutge fer en son dit fet propi, fent fer e possar per sa pròpia sola temeritat diverses pitafis e pintures de reversament d'armes de mi, dit Berenguer, scrivint-me e pintant encara tant quant en ell és asenyalat a mi ésser fementit²⁰⁵ e haver ma fe rompuda, fahent encara afegir e possar les dites coses pintades e pintures e en scrit scrites públicament en diverses parts de la vostra ciutat de València e en altres parts, en la qual palesament e pública tothom del poble ha vist e pogut veure lo gran e innorme e inhonest atreviment per ell fet contra vostra reial Majestat. Per ço, Excel·lent Senyor, yo, dit Berenguer de Vilaragut, recórrech a vostra Senyoria sobre les dites coses, suplicant vostra Senyoria que, apel·lat realment e de fet en vostra Cort, segons per justícia sots tengut, lo dit mossèn Pero Pardo li prifigats²⁰⁶ cert peremptori²⁰⁷ terme a donar e possar en vostra Cort son reptament del dit per ell protest trencament de fe o de fementiment, com yo dit Berenguer de Vilaragut sia prest en vostra Cort per scondir e defendre ma fe e salva honor e reverència de vostra reial Majestat, són prest de desmentir e defendre ab les mans axí com a cavaller és tengut fer de les dites coses al dit mossèn Pero Pardo e m'offir en vostra Cort e mà real de açò star a tornes e defendre lo meu cors²⁰⁸ del dit mossèn Pero Pardo, no contrastant per moltes rahons yo·l posqués refusar e defermar ab tantes penyores com noble o cavaller se deu combatre. E d'açò, Senyor, farets justícia, la qual vos tendré a gràcia e mercè. (93)

²⁰⁵ ms. A: "asenyalat mi ésser fementint", segueixo B.

²⁰⁶ "prefigir": fixar per endavant, prefixar. DCVB

²⁰⁷ ms. A: "emptori", segueixo B.

²⁰⁸ Com es veurà en la lletra següent, l'original havia de dir "lo meu cors *al* cors del dit mossèn Pardo".

Altra supplicació a la Majestat del Senyor Rey feta per mossèn Berenguer de Vilaragut quasi semblant a la primera²⁰⁹

Molt Excel·lent Senyor,

segons vostra Senyoria és a ple informada, debats són stats entre mi, Berenguer de Vilaragut, de huna part, e mossèn Pero Pardo, de la altra, per ocasió del aremimnet o requesta stant en la plaça hon se devia complir la dita batalla a tracte de l'egregi don Jayme d'Aragó, ara compte d'Urgell, e del noble mossèn Guillem Ramon de Muncada, governador de València, e de altres notables²¹⁰ presones, lo dit mossèn Pero Pardo e yo, dit Berenguer, nos érem en certa forma e manera avenguts e concordats, fahent lo dit mossèn Pero Pardo tot ço que yo, dit Berenguer, volguí, segons relació per lo dit egregi don Jayme feta a mi e jurament de sagrament e homenatge per lo dit egregi don Jayme feta a mi de fer complir les dites coses al dit mossèn Pero Pardo en tant que lo dit aremiment no vench a final conclusió o execució de batalla corporal. E après, Senyor, les dites coses, lo dit mossèn Pero Pardo ha dit e prepossat e scrit ab letra sua, sots scrita de sa mà e sagellada ab son sagell, que yo, dit Berenguer de Vilaragut, hauria rompuda la fe scrivint e affermant, axí com desús, que yo, dit Berenguer, seria fementit de algunes coses que aferma que yo, dit Berenguer, li havia promesses e jurades e ab homenatge e en ma pròpia fe pactades e fermades e promeses, de les quals coses lo dit mossèn Pero Pardo, salva reverència e honor de vostra reial Majestat, ment falsament e per la gola. E ja se fos, Excel·lent Senyor, axí per leys de vostres regnes e terres e de cavalleria e de gentilea, lo dit mossèn Pero Pardo, si les dites coses volgués metre a final e deguda execució, deja ésser comparegut en vostra Cort e denant vostra Senyoria degué haver offer sobre les dites coses son reptament e sobre aquelles instant vostra Senyoria que yo, dit Berenguer de Vilaragut, fos degudament citat e apel·lat²¹¹ per fer deguda resposta en aquell e degut scondiment de sa fe. Emperò, Excel·lent Senyor, lo dit mossèn Pero Pardo, per sa pròpia temeritat e en gran derogació de vostra senyoria e regalia e contra horde de tota cavalleria e gentilea e leys e ús de vostres regnes e terres, de ço que ell era

²⁰⁹ Es transcriu en cursiva la variació del text respecte de la lletra anterior.

²¹⁰ ms. B: "nobles".

²¹¹ ms. B: "cridat e citat".

part e devia ésser part rahanablement s'és valgut tant quant en ell és stat part e jutge fer en son dit fet propi, fahent fer e possar per sa pròpia sola temeritat diversos pitafis, pintures e reversaments d'armes de mi, dit Berenguer, screvint-me e pintant encara tant quant en ell és e senyalant-me ésser fementit e haver ma fe rompuda, fahent encara afegir e possar les dites coses pintades e pintures e en scrit e escrits públicament en diverses parts de la vostra ciutat de València e en altres parts, en la qual palesament e pública tothom del poble ha vist e pogut veure lo gran, innorme e inhonest atreviment per ell fet contra vostra reial Majestat e difamant de fet e falsament la honor e stat de mi, dit Berenguer. E com vós, Senyor, e a manament vostre hajats possats e ordenats límits en regne de València al dit sponent e valedors seus e al dit mossèn Pere e sos valedors e, per consegüent, en lo dit regne yo, dit suplicant e lo dit mossèn Pero Pardo no puixam ésser dins aquell regne en hun lloch ensemps tenints e observants los dits límits, majorment, atès e ductant que vostra Senyoria no prenguéscandél e lesió del dit regne e cosa pública de aquell qui de les coses desús dites en algun loch del dit regne per fer juhí de aquelles los dits exponents e mossèn Pero Pardo ab lurs valedors havien ésser ensemps, considerant encara com, segons és stat donat a entendre aquesta part lo dit mossèn Pero Pardo haja suplicat a vostra Senyoria que li façats guiatge com ell vulla venir denant vostra Senyoria per rahó de les dites coses, per ço a la vostra Molt Alta Senyoria humilment suplich yo, dit Berenguer de Vilaragut, que sia de vostra mercè citat e apel·lat lo dit mossèn Pero Pardo per fer contradicció si confia de sos drets en e sobre les dites coses davant vostra Senyoria com yo, dit Berenguer de Vilaragut, sia present en vostra Cort per scondir e defendre ma fe ab les mans e en altra manera axí com a cavaller és tengut fer de les dites coses al dit mossèn Pero Pardo e m'offir en vostra Cort e mà reial d'açò star a tornes e defendre lo meu cors al cors²¹² del dit mossèn Pero Pardo, no contrastant per moltes rahons yo·l poguésc refusar e defermar ab tantes penyores com noble e cavaller se deu combatre. E no res menys suplich a vostra Senyoria que en e sobre les coses desús dites incidents, dependents e connexes de aquelles, apel·lant segons dit és lo dit mossèn Pero Pardo, vullats per justícia e aquelles per deguda fi determenar.

²¹² "al cors", manca a B.

33

**Letra a la Majestat del Senyor Rey tramesa per mossèn Pero Pardo de la
Casta**

Molt Excel·lent Príncep e Molt Reductable Senyor,

a la vostra Molt Alta Senyoria pens que sia notori los debats e per sol fastig e ergull me són stats moguts en aquest regne. E no contrastant, Senyor, que yo haja en fort petita estimació lo dampnatge que mos enemichs me poden fer, però, Senyor, per sguart de Déu e vostre a mi és molt greu que yo sia en tals debats. E axí és notori a Déu, al qual lo coratge de les gents és manifest e en dar rahó de mi o cuyt haver axí mostrat e creu que tal testimoni meu pot fer vostra excel·lent Senyoria en ço que denant aquella dels dits fets és stat parlat e tractat. E en après, Senyor, m'i poden fer testimoni mossèn lo canceller vostre, mossèn Pere de Berga, los quals ab lo compte de Dènia, après que vós, Senyor, fos partit de aquest regne han trebalat e concordat los dits debats. E en après, Senyor, se és seguit que a mi, com a forçat, axí per deseximents que són stats tramesos per mossèn Ramon e per mossèn Berenguer de Vilaragut e altres, com per moltes fames que contra mi e ma honor han volgudes metre, jatsia ab vostra reverència parlant, non e res ha convengut públicament ma justícia de fer alguns enantaments contra mossèn Berenguer de Vilaragut, los quals, Senyor, entre los altres són stats que yo en la Vega de Fortunes, hon lo dit mossèn Berenguer me assignà loch per fer la batalla de què fom en concòrdia, he fetes reversar les sues armes e clavar la mà. E açò, Senyor, per defaltes del dit mossèn Berenguer, lo qual, no tement son càrech e vergonya, me ha falit no complint-me ço que ab sagell de ses armes me havia promès e offert complir a pena de fementit. E après, Senyor, dins vostra senyoria usant de mon dret, yo he publicat e fet publicar los dits enantaments, fahén portar a hun vallet en huna sobrevesta les armes del dit mossèn Berenguer reversades e huna mà clav[a]da ab hun títol qui diu: "per mossèn Berenguer de Vilaragut". E com pochs jorns ha, Senyor, a mi sia stat dit que lo dit mossèn Berenguer és anat a vostra Senyoria per fer clams e demanant dret dels dits enantaments per mi fets e encara per demanar a mi e contra mi algunes altres coses, jatsia, Senyor, (yo) que yo entena que lo dit mossèn Berenguer de alguna cosa de aquestes no·m puixa

convenir, com aquell que dels dits fets ha refusat juhí de cavallers, lo qual enans dels dits enantaments li fon offert per mi, però, Senyor, no constrastant aço, yo feg ésser denant vostra Senyoria, si lo dit mossèn Berenguer hi serà, per hoir què dirà e per satisfer-hi en totes aquelles maneres que per defendre mon dret e ma honor hi sia obligat. E com per les dites rahons e altres yo, Senyor, haja delibertat de anar a la vostra senyoria, per tal vos supplich humilment que per vostra mercè me vullats guiar generalment tots aquells que hiran en ma companya, anant, stant e tornant e deu jornades après. E a mi, Senyor, vullats guiar de aquell o semblant guiatge que havets fet o farets a la presona del dit mossèn Berenguer. E jatsia, Molt Excel·lent Senyor, que per vostra clemència siats obligat en dar manera a mi e a tot altre cavaller que·s puixa scusar, si càrrech li és donat, però yo ho tendré a singular gràcia e mercè a vostra excel·lent Senyoria, la qual lo Sanct Sperit tinga en sa guàrdia e prosper, axí com vostre alt cor desiga.

Scrita en Vila-Real a XVIII de juliol. Molt Excel·lent Senyor, vostre humil sotsmès, factura e servidor que besant vostres mans e peus humilment se comana en vostra gràcia e mercè.

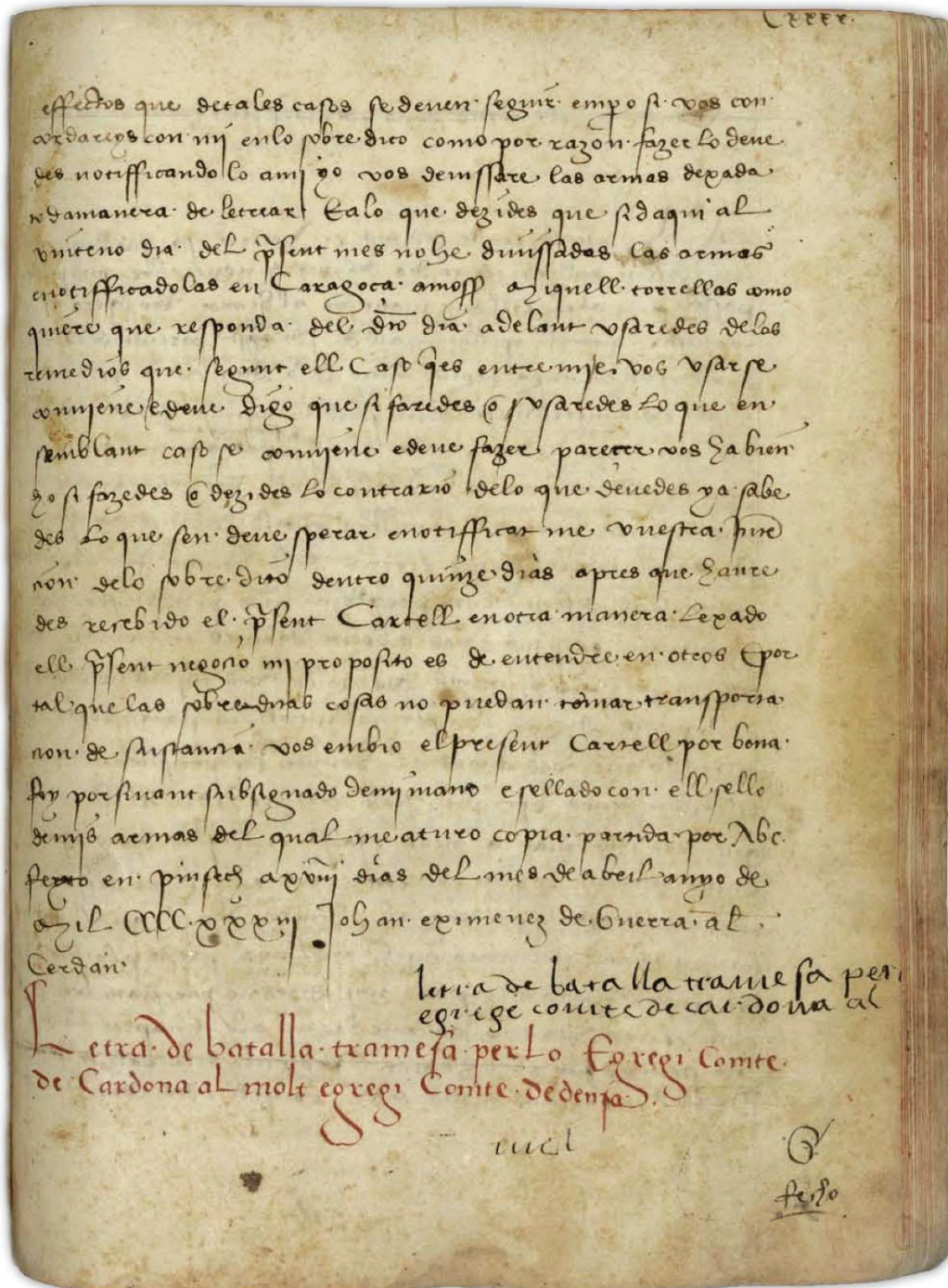
Pero Pardo

4. COMTE DE CARDONA vs. COMTE DE DÈNIA¹

any 1408, Cardona i València.

Ms. A: ff. 140r – 148v: "Condes de Cardona y de Dènia".

Ms. B: ff. 90v – 96v: Comte de Cardona vs. Comte de Dènia.

¹ Aquest epistolari va ser transcrit per Riquer al segon volum de *Lletres de batalla*, pàgs. 14-35, pel que fa a la biografia dels dos contendents em remeto a la introducció de l'esmentada transcripció.

Ens trobem davant un altre epistolari on la raó última de la batalla és una qüestió econòmica. Tal i com explica Riquer, els dos comtes eren cunyats ja que el de Cardona havia casat amb una filla del duc de Gandia, de qui era fill també el comte de Dénia. Aquest últim tenia per segur que el de Cardona havia maniobrat davant del seu pare per tal que aquest donés a Hug de Cardona, fill del comte, unes certes possessions que, si hem de fer cas al testament del duc, serien l'horta de Gandia i la d'Ondara.

L'epistolari comença amb una lletra del comte de Cardona on relata uns fets esdevinguts el 30 de novembre de 1408 quan aquest anava al monestir de la Vall de Crist a veure el rei de tornada cap al seu comtat. Poc després de sortir de Morvedre un escuder del comte de Dénia el va fer aturar demanant-li que esperés el comte perquè volia parlar amb ell. El de Dénia es presenta en companyia de trenta homes armats i li digué: *Entès he que vós anats al senyor Rey per saber ço que yo li he dit de vós. E, perquè'n siats cert, yo he dit al senyor Rey que vós sòts anat alment e falsa en los fets de mon pare e meus, attenant ço que ere entre vós e mi.* Cardona li respongué que allò no era veritat sinó que anava a veure al rei per tal com aquest li havia demanat de passar-lo a veure de retorn a les seves terres. Cardona refereix que, quan va ser davant del rei, li relatà l'episodi viscut a prop de Morvedre i li va fer saber que el comte de Dénia mentia perquè ell no ha intervingut *alment e falsa en los fets del duch e seus* i que està disposat a combatre-li-ho davant del rei en la forma que un cavaller ho deu fer. El rei li respon que li desplauen les bregues i que si tots dos vénen davant seu ell arbitrarà el debat. El comte de Cardona, convençut que el de Dénia tindria notícia de la conversa, s'esperà vuit dies a l'esmentat monestir però, en veure que aquest no compareixia, tornà a les seves terres. Donat que el rei no els vol tornar a convocar i que, vist el seu capteniment, no admetrà de ser jutge de cap batalla, el requereix de batalla i l'informa que està disposat a trobar jutge no sospitós que deixi arribar la batalla a la fi.

A la lletra segona el comte de Dénia justifica la seva anada a trobar-lo acompanyat d'homes armats per les bandositats que es produeixen a València i li retreu que ell també portava una companyia de vint-i-cinc homes. Es referma en l'acusació feta de la intervenció del de Cardona en els afers entre ell i el seu pare i la concreta dient que *vós hauríets cabut e sabut en la donació qui-s diu e s'és feta per lo senyor duch mon pare a vostre fill, en dan de ma heretat.* De moment no accepta la batalla oferta per Cardona però li diu que en cas que es refermi a negar la seva acusació *vos respondré per tal forma, que ma honor hi serà ben guardada e defesa de tot blasme.*

En la seva resposta (peça 3) li reitera el desafiament i com a defenedor s'atorga el dret de buscar jutge no sospitós de ser parcial. A això el de Dénia li respon que està disposat a sostenir les seves acusacions tot i que *yo no fos tengut respondre a semblant home de vós, com ho merescats en alguna manera, atès vostre stat e lo poch avançament que en vós és en fet hi en fama, ans fos en mà mia dar-vos home qui val tant com vós de linatge e molt més de bondat.* Però, *puix dit és, yo vull vaja per dit,* la qual cosa evidentment és dita amb voluntat d'ofendre al comte de Cardona. Tot i això rebutja de concordar batalla ja que considera que les seves

acusacions són fets provats per testimonis i actes públics. Refusa també de rebre més lletres del de Cardona.

En la següent lletra (peça 5) el comte de Cardona li contesta que no sap que *vós siats tan gran senyor ne yo tan poch en aquest regne* i, tornant-li la provocació, s'ofereix a pagar les despeses que la batalla pugui ocasionar al de Dénia si aquest refusa la batalla per raó dels seus costos. La resposta del comte de Dénia conté una diferenciació interessant, afirma que *en nostre regne més batalles són vengudes a fi per fe que no per voluntat, com de voluntària no y sàpia alguna, e per fe n'y à hagudes moltes*, destria, per tant, les batalles a ultrança entre els que s'han de produir per qüestions de fe, és a dir, les que es fonamenten sobre una acusació que no es pot provar fefaentment i les voluntàries, aquelles que malgrat afectar l'honor d'un cavaller es fonamenten en fets que es poden provar. Pel que fa a l'oferta del de Cardona d'assumir les despeses de la batalla, li respon que encara que ell no té tants diners com ell, que els ha guanyat "fiscalejant, cohejant e logrejant", té prou diners per fer "ma honor e vostra vergonya".

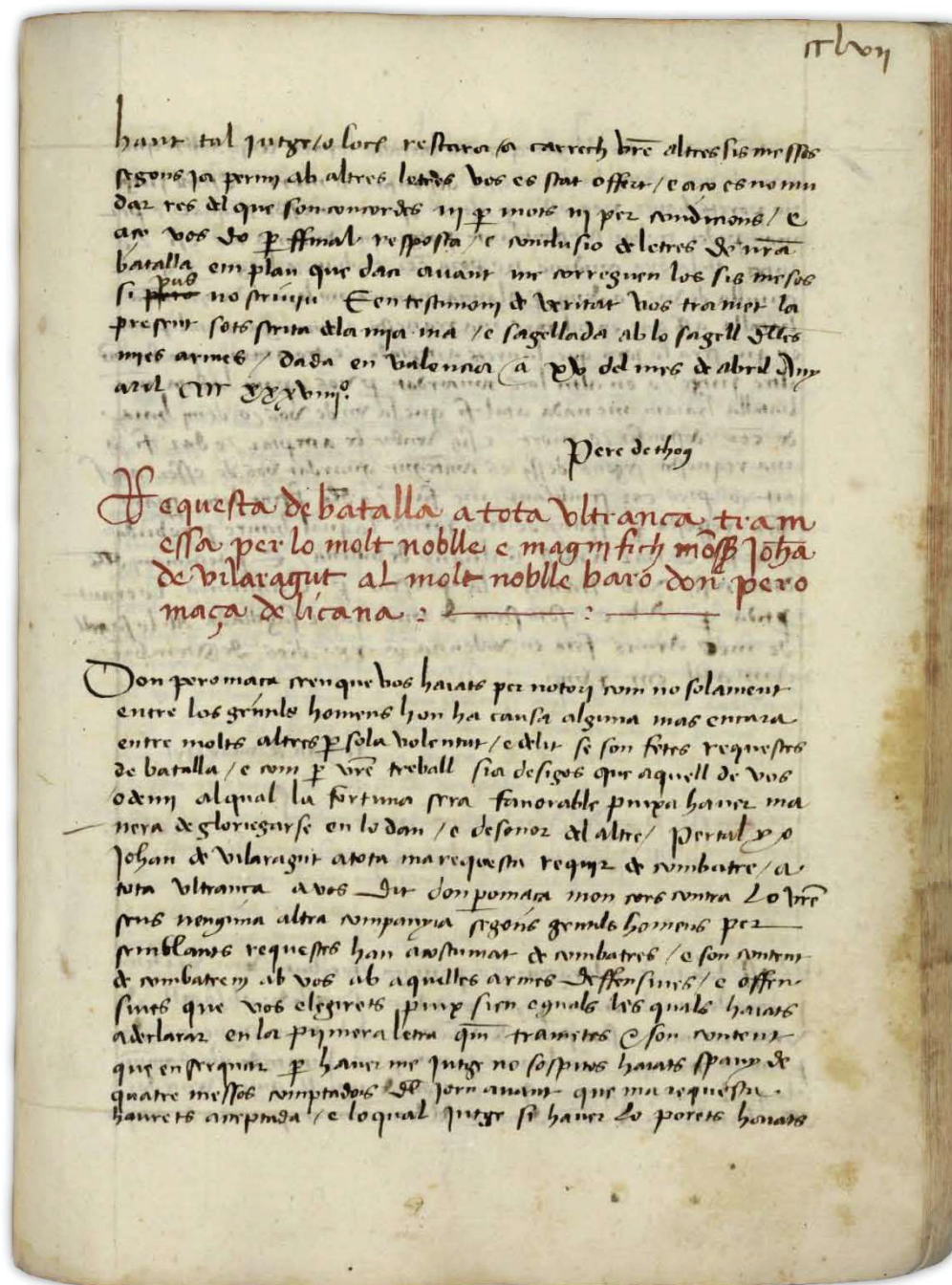
Aquí s'acaba l'epistolari entre aquests dos nobles que, tot i que Riquer assenyala que s'hi pot trobar "bella mostra de conversa cortesana, de què tant mancats estem per a aquesta època, de la qual no existeixen cròniques detallistes", també és veritat que al llarg de l'epistolari trobem mostres d'un llenguatge virulent i d'un menyspreu a l'adversari com poques vegades es poden llegir en aquest tipus de lletres.

5. JOAN DE VILARAGUT vs. PERO MAÇA DE LIÇANA¹

any 1418, València

ms. A: ff. 257r - 259r

ms. B: ff. 184r - 185v

¹ Transcrit per Riquer a *Vida i aventures del cavaller valencià don Pero Maça*, Quaderns Crema, Barcelona, 2004, pp. 61-80. Pel que fa a les biografies dels dos contendents, em remeto al llibre de Riquer esmentat més amunt en aquesta nota.

Joan de Vilaragut, fill natural de Nicolau de Vilaragut i una dama anomenada Teresa Álvarez de Haro, estava casat amb la vídua del rei Martí, Margarida de Prades. Fou un casament secret, com explica Riquer, per tal que la reina no perdés les rendes i el tractament de reina vídua. Com que Vilaragut era el seu camarlenc, no cridava massa l'atenció la seva convivència sota el mateix sostre, tal i com explica Riquer.

L'epistolari comença amb una lletra de requesta de batalla a tota ultrança que envia Vilaragut a Pero Maça. D'aquest últim diu Riquer que “serví els reis Martí l'Humà, Ferran d'Antequera i Alfons el Magnànim i d'aquests dos fou conseller i majordom, tingué íntima relació amb l'infant Enric. Viatjà a Irlanda i a les corts de París i Londres”. Participà també en les bandositats valencianes del seu temps. De la bel·licositat d'aquest cavaller en queda constància en d'altres epistolaris recollits en aquest treball en el comentari dels quals acabarem de perfilar la seva novel·lesca biografia.

El que és singular d'aquest epistolari és que el desafiament de Vilaragut no té una causa concreta més enllà del fet que qui guanyi la *batalla puixa haver manera de gloriegar-se en lo dan e desonor de l'altre*, la qual cosa indicaria una certa enemistat entre els contendents, potser derivada de les bandositats on la família Maça formà part del bàndol dels Centelles, però no sembla que hi hagi la necessitat de venjar un ultratge o satisfer un plet civil. Vilaragut ofereix a Maça el dret a triar les armes. En la seva resposta, Pero Maça inclou la fórmula canònica de les lletres de batalla: *en nom de Aquell qui és vencedor de les batalles e de nostra Dona e del benaventurat sent Jordi, accepte vostra requesta* i li divisa les armes d'una manera extensa i minuciosa.

En la tercera peça Vilaragut li fa avinent la seva satisfacció perquè Maça hagi acceptat la seva requesta però a la vegada es mostra sorprès pel fet que hagi triat de fer la batalla a cavall quan ell li havia dit que havien de lluitar *mon cors contra lo vostre, sense nenguna altra companyia, segons gentils hòmens per semblants requestes han acostumat de combatre's* i Maça vulgui prendre per companyia “el fill d'una euga” i no li accepta tampoc les armes que ha divisat, especialment les defensives per ser *tals que en semblant batalla no són acostumades* i hi afirma que si troba un jutge tal i com l'ha promès ell compareixerà davant seu *ab armes deffensives tals com se han acostumat de portar en batalla empresa per semblant requesta*. La protesta de Vilaragut crec que cal entendre-la a partir de dos factors importants en aquest tipus de desafiaments, per un cantó, no és forassenyat suposar que en un combat a cavall Pero Maça pogués tenir clar avantatge, donada la seva trajectòria militar, i en una batalla a mort no sembla massa bona idea concedir aquest avantatge a l'altre contendent; d'altra banda la protesta que fa pel minucios detall amb què divisa les armes Pero Maça es pot entendre des del punt de vista econòmic, si hom no té a la seva armeria un arnès com el que especifica el cavaller valencià, suposaria una despesa considerable haver-lo de fer de bell nou, una despesa que un bastard, camarlenc de la reina vídua podia estar lluny de poder assumir. Tot això, naturalment, són conjectures, però és a la vegada una explicació plausible de l'enèrgica protesta que fa Vilaragut

a la tria d'armes feta pel seu contendent. Malgrat tot, accepta de sotmetre al jutge qui té raó a l'hora de triar la forma de combat.

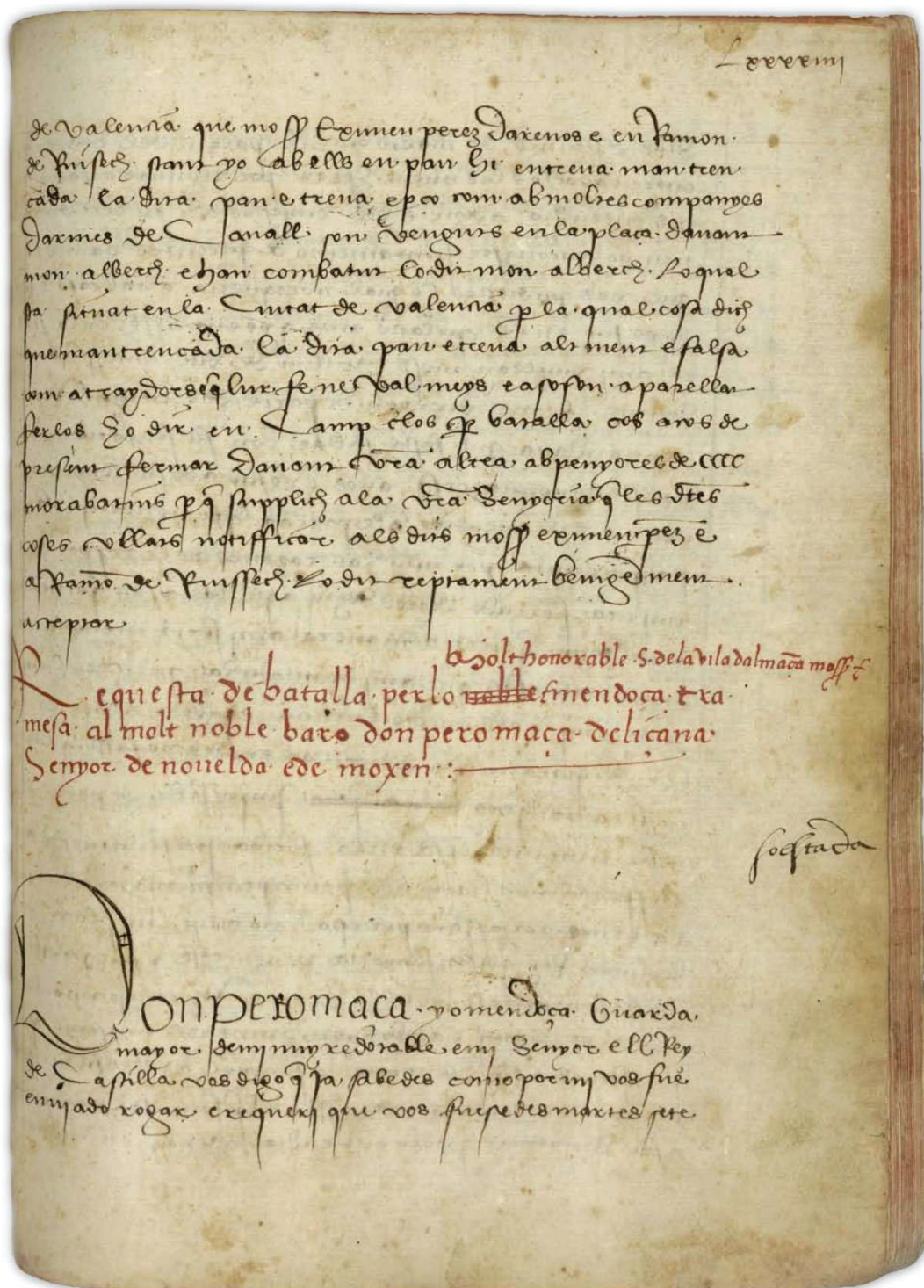
Aquí s'acaba la correspondència sense que hi hagi cap constància que es produís la batalla.

6. PERO MAÇA vs. MOSSÈN MENDOÇA

any 1424, València.

ms. A: ff. 94 - 117v

ms. B: ff. 55v - 72r.

En aquest epistolari ens tornem a trobar Pero Maça, en aquesta ocasió enfrontat a Juan de Mendoza, senyor d'Almazán i ambaixador a Nàpols del rei de Castella davant la cort aragonesa. En la primera lletra, Mendoza narra uns fets esdevinguts al palau del rei Alfons el dia 7 de març d'aquell any quan hi anà disposat a exposar davant del Rei "algunas cosas que vos entendía a dezir". Abans d'arribar a presència del Rei, és interceptat per dos cavallers que li pregunten que no intercanviï cap paraula amb Maça fins que no hagi parlat amb el mateix Rei, el qual li prega que no digui el que ha vingut a dir a Maça per raons de concòrdia entre els dos regnes. Davant de la insistència de Mendoza, el Rei consenteix a l'entrevista entre els dos cavallers, però quan aquest el va a trobar a la sala de parament veu que Maça va acompanyat d'un important seguici d'amics i familiars, com que Mendoza hi havia anat tot sol, no creu oportú de realitzar l'entrevista i decideix marxar del palau. Donat que no va poder expressar el seu retret de paraula, ha optat per escriure-li aquesta lletra on formula la seva acusació:

En ell nombre de Dios a mí es dicho que vos dixestes que quando yo venía de Nápolis que yo había dicho al Sancto Padre mal de la persona del Rey de Aragón; así mesmo lo había scripto a mi sobirano e mi senyor ell Rey de Castilla, a lo qual vos respondo que si vos dixestes o dezides que yo dixi al Sancto Padre ni screví a mi sobirano e mi senyor ell Rey de Castilla mal de la persona del senyor Rey d'Aragón, yo vos digo que mentides en ello e vos lo (yo) combatré de mi cuerpo al vuestro, e com ell ayuda de Dios e de la su benaventurada Madre e con la buena verdat que yo he, spero de vos fazer conoçer la non verdadera parabbla que vos en sta razón dixestes.

En la seva resposta Pero Maça li diu que si va anar a palau acompanyat de familiars i amics és perquè aquest és costum entre cavallers, que hi hagi una certa companyia per escoltar el debat que s'ha de produir. I li retreu que no hagi volgut entrar a la cambra de parament perquè *per molta gent que en la cambra hagués, vós entre los altres, si lo cor vos hi bastàs*. Pel que fa al cartell de desafiament que li ha tramès es referma en el que va dir a altres cavallers, que Mendoza va mal parlar del rei Alfons davant el Sant Pare i el rei de Castella i que està disposat a defensar-ho per mitjà de batalla.

En la següent lletra (peça 3) Mendoza li replica punt per punt totes les acusacions i el convida a formar cas de qualsevol de les rèpliques que li ha fet. Aquest extrem cal que sigui explicat. El judici de Déu s'ha de formar sobre una causa molt concreta, com que Mendoza en la seva lletra acusa Maça tres vegades de mentir (quan diu que li va faltar coratge per entrar a la cambra de parament; quan diu que se'n va anar de Nàpols contra la voluntat del rei Alfons; i quan diu que va escriure al rei de Castella malparlant del d'Aragó) cal, doncs, que aquest triï per quina acusació vol formar causa. Maça li respon (peça 4) encara sobre els mateixos punts però ja amb un deix de provocació *si vós voleu dir que tant com toca a cavalleria hajau fet vostre dever en partir tan prest, en tal cas del senyor Rei, lo qual, segons sou informat, vos pregava molt afectuosament que aturàsseu, crech que més perquè no fallíseu a vostra honor que per necessitat de vostre consell e hajuda, la qual li freturava poch*, hi introdueix la fórmula canònica de les lletres de batalla (*En nom d'aquell qui és vencedor de les batalles e de nostra Dona e de mossèn sent Jordi*

accepte les dites paraules del dit capítol a vostra requesta. E per ma defensió e confiu de Déu que mantinent aquella finirà vostra honor e gran confusió vostra) i li posa de manifest que s'atorga tots els drets que pertanyen al request. Aquest darrer punt donarà ocasió a un llarg intercanvi de lletres en què tots dos pretenen el paper de request i, sobretot, els drets que comporta: cercar jutge i divisar les armes.

Com que no es posen d'acord a qui pertany de divisar les armes, Mendoza proposa que siguin dos cavallers, un designat per Mendoza i l'altre per Maça, qui dirimeixin a qui pertanyen els drets de request, cosa que el cavaller valencià accepta en la següent lletra. Maça nomena el cavaller Bernat de Vilarig, que serà protagonista d'algun d'aquests epistolaris, i Mendoza nomena Pero Pardo, a qui ja coneguérem en el tercer epistolari. A aquests cavallers atorguen la facultat d'escollir-ne un tercer si entre ells dos no es concorden, com així fou. S'escull un tercer àrbitre, que serà el senyor de Marcilla. En la peça 12 Maça acusa Mendoza que no s'ha volgut avenir al que li proposava el senyor de Marcilla i li retreu que per culpa seva ja dura massa tot aquest procés. Per tant, sense més dilació Maça li anuncia que està disposat a cercar jutge no sospitós i li divisa les armes per combatre a peu. Mendoza li contesta demanant-li que li atorgui el dret a ell i que, si Maça no vol, ell sí que està disposat a atorgar-li el dret de divisar les armes, una subtil manera d'acceptar el divisar de Maça sense donar-li la raó sobre qui és el request.

Pero Maça li comunica (peça 16) que, a precés seus, el rei Alfons ha acceptat de ser el jutge de la seva causa i li envia carta citatòria del rei, escrita en aragonès. Mendoza addueix que no pot acceptar Alfons com a jutge, tot i les seves moltes virtuts, perquè el cas format entre ells dos l'afecta directament. Proposa com a alternativa triar com a jutge el governador de Ceuta, que ja ha acceptat de ser-ho. Maça li respon (peça 22) que si bé s'ho mira trobarà que no hi ha res en la seva requesta que afecti al senyor rei i que, per tant, l'inhabiliti per fer de jutge. Refuta punt per punt tots els arguments de Mendoza, li retreu que vulgui buscar jutge corrent perill en la mar quan el pot tenir en terra ferma i li dibuixa l'escenari que es produirà el dia de la batalla si aquest no es presenta:

què diran de vós los que veuran Pero Maça en la plaça e vós absent de aquella, en la vostra villa d'Almaçan, hon algú no us porà fer força; pensau què diran los de vostra nació, e principalment vostre Rey e senyor, per qui vos tendrà, e molts altres del regne de Castella qui no us amen per amors, com vos veuran fallir a tal jornada; pensau en los herauts qui us cridaran fent les cerimònies de lur offici e us cerquaran per los quantons de la plaça, e les trompetes sonaran, lo so de les quals vos no hoireu com no us ne siau més en loch, però aquell so serà tan spavantable a la vostra honor e fama, la qual serà allí present com lo jorn del juý a les ànimes damnades.

Un recurs literari que, com bé assenyala Riquer, serà fet servir també per Joanot Martorell en la seva correspondència amb Joan de Monpalau, la qual cosa corrobora també una altra de les tesis del nostre treball, que els reculls de lletres aplegats en els nostres manuscrits servien, de fet, de model per a fer-ne d'altres.

1

**Requesta de batalla per lo molt honorable senyor de la vila d'Almaçan,
mossèn Mendoça, tramesa al molt noble baró don Pero Maça de Liçana,
senyor de Novelda e de Moxén.**

Don Pero Maça,

Yo, Mendoça, guarda mayor de mi muy redotable e mi senyor ell Rey de Castilla, vos digo que ya sabedes como por mí vos fue enviado rogar e requerí que vos fuésedes martes sete días de ste mes de março en ell palacio del senyor Rey entre las ocho e las nueve horas por algunas cosas que vos yo entendía a dezir. E vos viniestes ahí en ell dicho tiempo con ell mayor juntamiento de parentes e amigos que vos pudiestes, lo qual no requería al tal caso; e quando yo fuy en ell palacio ante que yo entrasse en la scalera a mí vinieron mossén Guillem de Vich e mossén Ramon de Mur e me dixeran de parte del senyor Rey que me mandava que fasta fablar con su senyoría non dixesse nenguna cosa a vos. E yo fuy a do su senyoría era e ell me dixo que le parecía que yo non debía fazer sta pregunta por muchas razones. Yo le respondí a mi era forçado de vos dezir aquellas cosas que entendí de vos dezir, que en otra manera a mí seria mengua segunt las cosas que a mí eran dichas que vos havíais dicho de mí. E ell me dio licencia e yéndome por la cambra de paramento donde vos érades, yo fallé que la gente era tanta que era imposible de poderse desir ninguna cosa en la forma que se deviesse dezir, en special non haviendo príncipe nin mayoral a quien la gente acatasse. E por esta razón envié supplicar al senyor Rey que a su senyoría pluguiesse que stas parables¹ passasen ant'ell; e ell senyor Rey envió a mandar al alpo e a mi e a todos companyeros nuestros que fuéssemos a su senyoría e fuemos a ell, e su merced me rogó e mandó que yo dexasse al present sto. Yo respondí a su senyoría que no lo entendía a dexar en ninguna manera. A este punto ell me mandó e requerió en nombre de mi sobirano e mi senyor ell Rey de Castille que yo lo dexasse por quanto entendía que al present era turbación a los negocios de la senyoría de mi sobirano e mi senyor ell Rey e suya, a lo qual a mí fue forçado de complir lo que su senyoría me mandava en reverencia de mi sobirano e mi senyor ell Rey e suya. Don

¹ ms. B: "paraulas".

Pero Maça, yo entendía de sobreceher fasta creher la embaxada desempachada e vuestra queixa que en sta parte mostrades faze a mí abreviar. En ell nombre de Dios a mí es dicho que vos dixestes que quando yo venía de Nápolis que yo havía dicho al Sancto Padre mal de la persona del Rey de Aragón; axí mesmo lo havía scripto a mi sobirano e mi senyor ell Rey de Castilla, a lo qual vos respondo que si vos dixestes o dezides que yo dixes al Sancto Padre ni screví a mi sobirano e mi senyor ell Rey de Castilla mal de la persona del senyor Rey d'Aragón, yo vos digo que mentides en ello e vos lo (yo) combatré de mi cuerpo al vuestro, e com ell ayuda de Dios e de la su benaventurada Madre e con la buena verdat que yo he, spero de vos fazer conoçer la non verdadera parabbla² que vos en sta razón dixestes. E si entención havedes de defender vuestra non verdadera parabbla³ screvítmelo firmado⁴ de vuestro nombre e sagellado con vuestro sillo e yo vos divisaré egualmente a vos e a mí la manera de las armas e todas las otras cosas que entre vos e mí han de passar.

Mendoça

2

Resposta de don Pero Maça a la primera letra de mossèn Mendoça

Mossèn Mendoça,

Rebuda he una letra vostra, la qual rebí⁵ dimarts a quatorze de març, signada de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, en la qual me feu recordant com per vós me fou enviat a pregar e requerir que yo fos dimarts a VII dies de aquest mes de març en lo palau del senyor Rey entre les huyt e nou hores per algunes coses que vós me enteníeu a dir. E com yo vinguí en lo dit temps ab lo major ajust que poguí de parents e amichs, dient que lo cas no·u requeria, e moltes altres paraules per collorar e dar rahons per què haveu tant tardat, que del jorn que·m demanàs tro al jorn desús dit no he poguda saber vostra intenció, tant no me sou mès en avinentesa axí en lo palau del senyor Rey com fora de aquell.

² ms. B: "palabra".

³ ms. B: "palabra".

⁴ ms. B: "firmatmelo".

⁵ "la qual rebí", manca a ms. B.

E si yo ab ajust de parents e amichs fuy al loch e a la hora per vós a mi assignats, no·us en deveu maravellar, car tal és la costuma entre cavallers, si bé vós dieu que lo cas no·u requeria. E poques vegades vos deuríeu ésser vist en semblants afrontes, en los quals se requir ésser molta notable gent, axí de huna part com d'altra. E mon plaer fóra que tots quants amichs e encara enemichs vós haveu en Castella, si possible fos, fossen allí aquella jornada per hoir vostres acordades paraules e ma presta resposta. A çò que dieu que parlàs ab lo senyor Rey he obtengués licència anant vers la cambra de parament, e sabíeu que yo·us speraria, trobàs que la gent era tanta que era impossible de poder dir la cosa, specialment no havent-hi príncep a qui la gent aguardàs, e que per la dita rahó vos convench tornar al senyor Rey, del qual ja havíeu pres comiat e obtenguda licència de dir-me ço que diets que·m volíets dir, vos responch que no sé què·us empacha, car per molta gent que en la cambra hagués, vós entre los altres, si lo cor vos hi bastàs, hi haguéreu ben cabut, majorment que sta en veritat que·us fon feta bella plaça hon vós e los vostres podíeu caber, e no·us en calia star. Per ço com diets que no·y havia príncep, com fos lo molt redutable, victoriós senyor lo senyor Rey prop la dita cambra hen son palau, lo qual és a cascú molt segur. E per ço, si no·m digués ço que diets que·m volíets dir, sia a vostre càrrech, car segons ço que veig tot s'és fet per no parlar.

Com que sia,⁶ mossèn Mendoça, par per vostre cartell que vós voleu saber de mi què és ço que yo he dit de vós. És en veritat que yo he dit a Rodigo de Perea e a altres que a mi és stat dit que vós, Mendoça, vos trobàs en Nápoli lo jorn que·s rebel·là, e que la nit següent suplicàs lo senyor Rey que·us donàs fusta ab què us ne poguésseu anar, no contrastant lo gran bolici que era en la ciutat; e lo dit senyor que·us pregà que romanguésseu e, oblidades les pregàries del dit senyor, vos embarquàs e fes la via de Gayeta, e puix en Roma, e que de aquí screvís al rey de Castella en gran desfavor⁷ del dit senyor.

E açò és veritat que yo he dit e vull haver dit. E si vós voleu dir res contra açò, yo dich que mentiu e mentirets tots temps que ho direts. E só prest de defendre-ho lo meu cors contra lo vostre per batalla e, concordades de açò, divisar les armes de vós e de mi aquell que deurà per dret d'armes.

⁶ ms. B: "com se vulla que sia".

⁷ ms. B: "desonor".

En testimoni de veritat, vos tramet la present signada de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes, partida per A·B·C, feta en València a XVI de març, any M CCCXXIII.

Pero Maça

3

Segona letra de mossèn Mendoza a don Pero Maça

Don Pero Maça,

Yo he recebido huna carta vuestra, jueves diez e seys días de março, en ell palacio del senyor Rey entre las ocho e nueve horas, la qual se muestra esser respuesta de huna carta de requesta que vos yo envié, firmada de mi nombre e sellada del sillo de mis armas, martes quatorze días del dicho mes de março, por lo qual me fazedes gran proposición de parabblas e sto me parece que sia officio de legados e no de cavalleros. E dezides que lo (he) scrivido por mí es por dar color a mi tardança, e dezides que pocas vezes me devía esser visto en tales casos; respóndovos que stas son parabblas⁸ de maldizientes, mas que de cavallero. E es verdat que lo yo vi poquas vezes, pero gracias a Dios eso que lo vi non a mi desonor, e bien me plaze de prender de vos. Spero en Dios dé a vuestra desonor ser mas afincado en ello. E dezides que si ell coraçón me bastara que bien pudiera entrar en la cámara donde vos hérades, a esto vos respondo que yo dexé la entrada por las cosas por mí dichas, e si vos dezides que por falta de mi coraçón yo dexé la entrada, yo vos digo que mentides e vos lo combatré de mi cuerpo al vuestro, si en eso non huviesse por qué combatirnos deviésemos. Otrosí, don Pero Maça dezides qui a vos fue dicho qui ell dia del desbarato de Nápoles que yo me acerté ahí, e que en la noche que yo demandé una fusta al senyor Rey para me hir, e que como quier que ell senyor rey me rogó que yo estuviesse ay que no lo quizesse fazer. Don Pero Maça por otro que más viera de lo que vós se diviera fazer sta acusación, pero respóndovos que si me dezides que yo non fize mi dever en partir o que partí por pavor de lo que ay era, e que mi coraçón non hubo gran sentimiento por non poder scusar la partida, a esto vos respondo que mentides, e soy presto de vos lo

⁸ ms. B: "paraulas".

combatir de mi cuerpo al vuestro. Otrosí, don Pero Maça, dezides que vin en Roma e que de ay escreví a mi muy redobtable mi senyor ell Rey de Castilla; es verdat que yo screví a mi sobirano e mi senyor ell Rey todas las cosas segunt en Nápoles havían passado, axí verdaderamente como yo vi e puede⁹ saber, lo qual a mi era dado de fazer. Dezides que en desfavor del senyor rey de Aragón, si la fortuna le acarreó del desfavor, sto non sé, pero si vós dezides que yo dixi ni screví mal de la persona del senyor Rey de Aragón, a esto vos respondo que mentides e soy presto de vos lo combatir de mi cuerpo al vuestro. Espero en Dios e en la su bienaventurada Madre e en la buena verdat que yo he de vos fazer conocer que mentides. Don Pero Maça, por esta mi carta se contienen tres capítulos sobre drechos e cada uno dellos es requesta, escojet ell que vos plujere e defendetlo como cavallero non faziendo processo de scriptura e seremos ayna higualados vos e yo e non perderemos tiempo en processos, que no es de nuestro officio ni nos stará bien dicho aquellos que lo hoyran. E si corazón havedes de sostener esta requesta screvítmelo firmado de vuestro nombre e sellado del sello de vuestras armas, e yo vos devisaré armas e todas las otras cosas egualmente a vos e a mí segunt la costumbre de requestas. Entiendo, plaziendo a Dios, prestamente buscar juez competente a vos e a mí.

E porque desto seades cierto, firmé sta carta de mi nombre, he va sillada del sello de mis armas, fecha en la ciutat de Valencia a diez y ocho días de março, anyo del nacimiento de nuestro senyor Jesucristo de MIL CCCXXVIII anos.

Mendoça

4

Resposta de Don Pero Maça a la segona letra de mossèn Mendoça

Mossèn Mendoça,

Rebuda he vostra letra disapte a XVIII de març a la qual vos respon que si vós vos stigués per falta de cor no entrar en la cambra de parament hon yo-us sperava la jornada per vós assignada, que açò deix a coneguda de barons, cavallers e gentils hòmens, los quals allí eren; e més encara ho remet a les paraules en vostra

⁹ ms. B: "pude".

primera letra contengudes, hon feu impossible vostra entrada per la molta gent que dieu allí era; e més per ço com no·y havia príncep al qual la gent aguardàs. Si aquestes vostres paraules mostren pavor o ardiment, siau-ne vós jutge, si bé us sou part; qui haveu rahó de saber-ne la veritat quesvulla que vós ne pinteu¹⁰ en vostre descàrrech. Car yo no·us ne entench pus a envergonyar. E là hon dieu en lo segon capítol de la vostra letra que yo dich que vós no fes vostre dever en partir de Nàpols me combatreu, vos responch per ço que usseu més de obra que de letres, que si vós voleu dir que tant com toca a cavalleria hajau fet vostre dever en partir tan prest, en tal cas del senyor Rei, lo qual, segons sou informat, vos pregava molt affectuosament que aturàsseu, crech que més perquè no fallíseu a vostra honor que per necessitat de vostre consell e hajuda, la qual li freturava poch, mentiu e mentreu tots temps que·u direu. E aquesta querella vull defendre a gran ma honor e a vostre dan e vergonya. En nom d'aquell qui és vencedor de les batalles e de nostra Dona e de mossèn sent Jordi accepte les dites paraules del dit capítol a vostra requesta. E per ma defensió e confiu de Déu que mantinent aquella finirà vostra honor¹¹ e gran confusió vostra. Atur-me, emperò, tots los drets e preheminències que a request són donades ho deu haver segons dret d'armes. E per testimoni de veritat tramet-vos la present signada per la mia mà e sagellada ab lo sagell de les mies armes, partida per A·B·C, feta en València a XX de març, any de MIL CCCC XXIII.

Pero Maça

5

Tercera letra de mossèn Mendoza a don Pero Maça

Don Pero Maça,

Yo he recibido huna vostra carta lunes vinte días de março, la qual se muestra esser respuesta de huna segunda carta de requesta que por mí vos fue enviada¹² sábado diez e ocho días del dicho mes, por la qual se mostravan tres capítulos e en cada huna se contenía requesta. E respondeys a los dos capítulos e

¹⁰ la veritat que vós ho pinteu

¹¹ ms. B: "en honor".

¹² ms. B: "mostrada e enviada".

dexades ell huno qui es la causa principal e tomades las circunstancias. Don Pero Maça, por mi primera requesta vos fue preguntado que si vos dezíades que yo huviesse dicho o scripto mal de la persona del senyor Rey de Aragón vos mentíades en ello, e yo era presto a vos lo combatir e por vuestra respuesta respondiastes que lo havíades hoído e sobre sto yo vos repliqué por la mi segunda carta entendiendo seguir que es[ta] vuestra respuesta non era suficiente ni satisfaciente a la requesta. Agora non fazedes por vuestra carta mención alguna, antes lo dexades sin respuesta. Don Pero Maça, ésta es nuestra primera requesta e a ésta vos requiro que me respondades concediendo o negando, que dezir oýlo ni a vos es respuesta ni a mi satisfaci3n. Si v3s dezides por v3s mismo, ni ahun que otro vos lo diga, que dixe ni screví mal de la persona del senyor Rey d'Arag3n todavía vos digo, como dicho he, que mentides e vos lo yo combatiré de mi cuerpo al vuestro, e con ell ayuda de Dios e de la bienaventurada madre entiendo de vos lo fazer conocer. E si a este capítulo dades tales razones porque con drecho combatir non nos deviéssemos, yo me afirmo en ste otro que fabla de mi partida de Nápoles. Otrosí, don Pero Maça, quanto al primero capítulo que por vuestra primera respuesta me dixestes que por pavor de mi coraç3n no entrara¹³ donde vos erades, agora vos respondedes que lo dexades en conocimiento de los barones, cavalleros e gentiles hombres que ay eran. Don Pero Maça, bien me pluguera que vos afirmavades a que por pavor de mi coraç3n dexara la entrada, pero, pues que vos remediades¹⁴ a juicio de barones e gentiles hombres, don Pero Maça, yo spero en Dios e en vuestro mal pesar¹⁵ de legarvos a tal strecho por que vos hayades de conocer e conoscades qué ell es¹⁶ mi coraç3n. E si vos soys ell que demostrades¹⁷ por bravas paraulas, non devedes recusar sta jornada, e soy contento de esser juzgado aquell tiempo por los que al presente serán. Otrosí, don Pero Maça, al que dezides al mi segundo capítulo que si yo quiero dezir que tanto como toca a cavallería que no he fecho ni fize mi dever en partir tan ayna de Nápoles, rogándome ell senyor Rey que yo stuviesse ay, e dezides que me rogava más por mi honor que por necessitat que me havía, diciendo que miento e que sta querella querides

¹³ ms. A: "non de entrara". Segueixo B.

¹⁴ ms. B: "remetíades".

¹⁵ ms. B: ratllat "pesar" substituït per "ablar".

¹⁶ ms. B: "qual es".

¹⁷ ms. B: "demostrays".

defender a grant vuestro honor e a mi danyo e vergüença, la qual offerta por mi no es de recusar segunt lo por vos e por mi dicho¹⁸ e acceptola quando la primera requesta non huviesse logar, espero en aquell que es conoedor de todas las cosas de vos fazer mentir todo lo que en sta parte havedes dicho si vuestro corazón osadía¹⁹ de lo legar a execución hoviere yo de vos matar por ello. E la protestación es obra de letrados e de refuhir requesta, car si mi protesta es salvo ell drecho darmas o preheminencias en la requesta, lo qual será de reconocer e determinar por ell juez que ell campo asignará.

E porque desto seades cierto, vos embió la presente firmada de mi nombre e sillada del sillo de mis armas, fecha en la ciudat de Valencia, viente e dos días de março, anyo del nacimiento de nuestro Senyor Jesucristo de MIL CCC XXIII años.

Mendoça

6

Resposta de don Pero Maça a la tercera letra de mossèn Mendoça

Mossèn Mendoça,

Rebuda he huna letra vostra hir dimecres a XXII de març e, si no per satisfacer a algunes paraules impròpies e molt groses, les quals no fan punt a nostra concòrdia, a la qual ja sou obligat mal que us pes, que no és temps de penedir, no m curara tant lonch scriure. Mas respon là hon recitau que per vós m'és stada tramesa letra en la qual se mostren tres capítols, cascú de requesta, e yo he pogut triar lo que més m'a plagut que dieu veritat. E més atorgau per vostra letra, que dels dits tres capítols yo he respost als dos per què us deuria bastar ma resposta, la qual és de concòrdia. Si vós no la desijau, desvieu-vos de ço que en la dita vostra letra, signada de vostra mà, sagellada ab lo sagell de vostres armes, per capítols és conegut, ço que no és en vós, per què perduu tota esperança de poder exir de aquest punt car, a la veritat, altra resposta de concòrdia sperava yo de vós. E ço que yo he ja acceptat me basta per a vos soterrar ensemps ab vostra honor e fama com a mentidor. E no ameu més cerquar que trobar car per vostres letres en concòrdia

¹⁸ ms. B: "segunt lo por mi dicho".

¹⁹ ms. B: ""ossa dir de lo llegar"

som e star-vos-ha mal que yo, que són per vós request e defenedor, la atorgue e vós la denegau. E si tal camí com començau preneu, no façau pus conte de haver letra mia car tot vostre fet me par que va a sullar paper e acollorar vergonya. A la protestació que dieu que és obra de "letrados", com sens protestar és saluu lo dret d'armes e preheminències en la requesta, la qual se à termenar per lo jutge que lo camp assignarà, vos respon que tot ço que yo en aquest punt he dit he scrit per dar-vos-ho entendre e encara me par que no entengau car vós no deveu ignorar com sou requeridor mal a vostres obs e yo són request a qui per dret ve lo devisar les armes axí defensives com offensives e cerquar plaça egualment dins lo temps a mi promès.

E per testimoni de veritat, vos tramet la present, signada de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes, partida per A·B·C, feta en València a XXIII de març, any MIL CCCC XXIII.

Pero Maça

7

Quarta letra de mossèn Mendoza a don Pero Maça

Don Pero Maça,

Recebí huna vuestra carta ayer jueves, viente tres días de março en la qual se contenía respuesta de otra mi carta que vos fue dada miércoles viente e dos días del dicho mes de março por la qual parece que guardades poco aquello que pertanece a cavallería, que es cortesía. Pero no me maravello porque vos quexades, lo que siempre acostumbrastes, e la honor de semblantes parabblas quiero que la levedes vos, pues de ellas queredes usar e non vos quiero responder a ellas salvo tanto quanto toca a la conclusión de vuestra requesta; e pues vós por vós de los dos artículos en mis cartas contenidos e por ellas más a vós apacible havedes scogido e aceptado la dicha requesta, ya por mi non se recusará ni fasta qui por mis dichos se recusó, si bien lo quisestes entender, antes la acepté e la atorgo e la he por vos atorgada, pues vos soys en ella concorde. E si vos yo más requerí fue porque a todo homen fuesse público cómo vuestra parabbla era mintrosa e mentistes en ello pues que vós no la teníades ni érades pora defender lo que por vós primerament fue

dicho que yo dixera al senyor Rey d'Aragon, certat del drecho de armas e preeminencias, paréceme que vos topastes innorancia en retractar lo por mí dicho, por qué se puede entender e entiende segunt diversos respectos . E como quier que sea cerqua desto non quiero inestir porque más ayna vengamos en final conclusión de nuestra requesta que es ya por vós e por mí acordada, de la qual vós non podedes quitar ell drecho de devisar armas e cerquar plaça atenco la conclusión final de la dicha requesta sea de aquell de quien segunt drecho e buena costumbre de requesta deve seher. E ya en sto no podremos discordar ni es en vós ni en mí d'ello desviar, pues es claro ell drecho e costumbre cerqua d'ello. E podremos luego ser certifficados car yo fiey dello fazer prestamente lo fagan porque se fenesca nuestra requesta cerqua de la qual concluyo.

E porque desto seades cierto, vos embío la presente firmada de mi nombre e sellada con ell sello de mis armas, fecha en la ciudat²⁰, viente e quatro días de março, anyo del nacimiento del nuestro Senyor Jesucristo de MIL CCCC XXIII annos.

Mendoça

8

Resposta de don Pero Maça a la quarta letra de mossèn Mendoça

Mossèn Mendoça,

Rebuda he una letra vostra huy, divendres, a XXIII de març, en la qual se conté que·us par que yo guarde poch ço que·s pertany a cavalleria, ço és cortesia, a què us responch que yo he guardat e guarde mils ço que·s pertany a cavalleria e cortesia que vós, no fes com vós, partís de Nàpols no obeint els prechs del senyor Rey, atès lo cas en què us trobàs. E sobre açò dich huna paraula que se acostuma dir en castellà en semblants casos "de vós me venga esse baldón". No·us cal dir la glosa que, puix sou castellà, bé la entendreu sens falla. En ço, mossèn Mendoça, que dieu que no·us meravellau que yo faça ço que tots temps he acostumat, vos responch que no és cas de meravellar, ni yo·m meravell de ço que vós dieu. E ja·u

²⁰ ms. B: escrit a sobre: "de Valencia".

siau en possessió e si àls feÿeu parria obra manlevada e no pas vostra. E digau què us vullau d'ací avant car tant de plaer me haveu fet huy per vostra letra que de res que digau no·m podeu agreugar, majorment que quant dieu torna sobre vós, que no feu sinó mentir. En aquest cas, ho fiu, haveu sabut conèixer yo·us he defès per mes letres contra les vostres, e·us defendré molt mils per obra, lo jorn que vós e yo serem en la plaça, tot ço que yo hauré dit. He gran plaer com Déus vos ha dada clara conexença que atorgau que és en clar lo dret e costum de divisar les armes, axí defensives com offensives, e cerquar plaça. E prestament, Déu volent, yo les vos hauré divisades eguals a vós e a mi, e dins lo temps de IIII meses, segons és costuma, confiu que·us hauré trobada plaça segura rahonablement a vós e a mi. E si la he haguda abans, no me n'haiu mallvoler, car yo hi entén bé a treballar.

E en testimoni de veritat vos tramet la present signada de la mà e sagellada ab sagell de mes armes, partida per A·B·C, feta en València a XXIII de març, any MIL CCCXXIII.

9

Cinquena letra de mossèn Mendoza a don Pero Maça

Don Pero Maça,

Recebí huna vuestra carta que me fue dada hyer viernes, a viente quatro días de março, en la qual se contenía respuesta de otra mi carta que vos fue dada ell dicho día viernes. E vuestra carta entendida, la respuesta es que suplico a nuestro Senyor que por sentencia de batalla sean juzgados nuestros dezires. Don Pero Maça, a lo que dezides que havedes gran plazer porque soy venido en conocimiento que se veyá quien deve divisar las armas e buscar plaça, yo bien tengo que mío es de fazer, mas yo recelo tanto vuestras dilaciones e maneras de alargar que me quiero someter a más de lo que por drecho devía, porque más ayna seamos concordés en todo. E plázeme e deve a vos plazer que dos cavalleros, huno por vós, otro por mi, vean todas nuestras cartas e den el drecho de divisar las armas e de buscar la plaça a aquell que lo huviere de haver por drecho. E si desto vos plaze, nombrat por vuestra carta qué cavallero querides por vuestra parte e yo soy presto para catar luego otro cavallero de la mía; e destos dos prometan sobre su buena fe de dar ell drecho aquell que lo huviere haver dentro de ocho días; car

pus la requesta por nosotros es acordada, vergüença no es de aquellos que lo hoirán andar en largas por ell divisar de las armas e buscar plaça.

E porque desto seades cierto, vos envió la presente, signada de mi nombre e sellada del signo de mis armas, fecha en la ciudat de Valencia, viente e ocho días de março²¹, anyo del nacimiento de nuestro senyor Jesucristo de MIL CCCCXXIII annos.

Mendoça

10

Resposta de don Pero Maça a la cinquena letra de mossèn Mendoça

Mossèn Mendoça,

Rebuda he una letra vostra hir disapte, a XXV de març. E, aquella entesa, vos respon que he per acceptable la supplicació que feu a nostre Senyor que per sentència de batalla li plàcia jutgar nostres dits. E són content haiau supplicat per abduy ço que dieu que yo dich qu·é gran plaer perquè sou vengut a conexença que·s veia qui deu divisar les armes e cerquar plaça, respon que a Déu no plàcia que yo haja dita tal ignorància ne meta dupte en ço que per tot lo món és en clar. E si bé voleu respondre a mes letres, en les quals no us va poch, deuríeu les ben regonèxer perquè les entenguésseu, llavors hi poríeu millor respondre. Ço que yo he dit, e axí u trobareu en ma letra, és que he gran plaer com Déu vos ha dada conexença que atorgau que és en clar lo dret e costum de divisar armes e cerquar plaça offerint-me per aquella haver-les-vos prestament divisades eguals, e dins lo temps o spay de quatre messes confiu que us hauré trobada plaça a vós segura. Açò he dit per ma letra crehent que no metéu algun dupte que a mi vendrà lo càrrech de les dites coses, axí com és en veritat e·s mostra per alguns cassos semblants que·s són seguits en aquest regne e en altres parts en què no ha hagut contradicció alguna. Però, no contrastant ço que és indubitat e praticat, per abreujar tant com en mi serà e recelant-me de ço que he vist en vós del començ tro a la fi, a mi plau, ans de gràcia que de dret, que dos cavallers sien elets, un per ma part, lo qual

²¹ Difícilment aquesta lletra podia estar datada a 28 de març quan la seva resposta porta data del dia 26. Sembla un clar error del copista i que la data bona per a aquesta carta és 25 de març tal i com es recull en la resposta de don Pero Maça.

nomén tantost mossèn Bernat de Vilarig, e vós elegiu-ne hun altre per la vostra. E, si per colpa de qualsevol dels elets no veníeu a concòrdia, ara per lavors los sia dat poder de elegir hun tercer, al dit del qual vós e yo hajam d'estar necessàriament. Retinch-me, emperò, que si los dos cavallers elets per mi e per vós no·s concordaven que·m romanga en lo dret e preheminències que·m són donats axí com a request.

E, en testimoni de veritat, tramet-vos la present signada de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes, partida per A·B·C e feta en València a XXVI de març, any MIL CCCXXIII.

Pero Maça

11

Sisena letra de mossèn Mendoza a don Pero Maça

Don Pero Maça,

Recebí huna vuestra carta que me fue dada ayer domingo viente seys días de março, la qual se muestra ser respuesta de otra mi carta que vos fue dada sabbado viente quatro días de março. Dexadas todas las cosas scriptas en la dicha vuestra carta, reconociendo vuestra graciosa respuesta, vos respondo que vos lo regracio tanto como puedo e me plaze e soy bien contento desso que me enviades a dezir, que vos plaze que sea puesto en mano de dos cavalleros quál de nós por drecho deve devisar las armas e buscar plaça e por vuestra carta e de vuestra parte es nombrado mossén Bernat de Vilarig. Soy contento e plazeme dél, que lo he por buen cavallero, e creo que éll guardará aquello que por drecho deviere guardar. Don Pero Maça, como quier que en sta ciudat yo non haya deudo ni tal amistad por qué nengún cavallero se deviesse emparar de tal negocio por mí, yo he rogado a mossén Pero Pardo que por gentileza de cavallería e bondat suya a éll pluguesse de tomar este cargo por mí como aquell que entiende esso que a honor pertanese. Ell lo ha aceptado, de lo qual yo soy bien contento e confío dél axí drechamente como del más propinquo de mi linatge. En el nombre de Dios yo nombré por mí ell dicho mossén Pero Pardo, al qual daré todos los originales de vuestras cartas e los traslados de las mías porque éll pueda bien veher esso que deve fazer. Axí mesmo,

a lo que dezides que si los dichos comissarios non se yqualaren, que vós e yo les demos poder para que puedan tomar hun tercero al dicho del qual vós e yo hayamos de star necessariamente, soy contento e plazeme dello. E si por esta carta que va firmada de mi nombre e sallada del sello de mis armas vale, si necessario a tercero amos serán acordes de lo tomar, yo lo atorgo e do mi poder para que pueda tomar ell dicho tercero para qui con ellos pueda deliberar eso que a ellos es cometido. E a lo que dezides que retenedes en vos si los juezes²² non se avinieren en ell drecho e preheminencias que vos son dadas, respóndovos que en Dios e en la bondat destos cavalleros que non será menester esso. Ellos son tales que yo confío que drechamente lo deliberarán, pero si tal caso viniessse que se non pudiesen avenir, esso mesmo retengo yo en mí, que me queden los drechos e preheminencias que a mi pertenecen.

E porque desto seades cierto, vos embió la presente firmada de mi nombre e sellada del sello de mis armas, fecha en la ciudat de Valencia, viente e siete días de março, anyo del nacimiento de nuestro senyor Jesucristo de MIL CCCXXVIII anos.

Mendoça

12

Resposta de don Pero Maça a la sisena letra de mossèn Mendoça

Mossèn Mendoça,

Com sabeu algunes letres de requesta són passades entre vós e mi, per les quals som en concòrdia de batalla, exceptat que vós voleu usar de ço que no us pertany com a requeridor, com pertanga a mi com a request, ço és divisar armes e cercuar jutge. Havíeu debatut ab mi no volent conèxer la rahó, per què covech a vós e a mi elegir dos cavallers, hu per cascuna part, ço és mossèn Bernat de Vilarig per mi e mossèn Pero Pardo per vós, ab poder que si no·s concordaven poguessen elegir hun tercer que dins VIII jorns haguessen haver dit e al dit del qual nosaltres haguésem a estar. E yo per complaure a vós e perquè Déus e gents coneguessen que yo per ésser en concòrdia ab vós he volgut metre mon fet, lo qual no ha algun dupte ni sofir disputa, en conexença. És se seguit que los sobredits no volent o no

²² ms. A: "juez". Segueixo B.

podent-se acordar han elegit per tercer lo senyor de Mancellas²³, lo qual per son poder ha treballat de concordar-se ab los dits mossèn Bernat de Vilarig e mossèn Pero Pardo; en après àssagat de concordar en certa manera a vós atès que de dret no n'havíeu gota. E par, segons los alongaments, que no voleu venir a neguna concòrdia e açò dura ja masa. E ha durat que lo temps de VIII jorns²⁴ dins lo qual havien a ésser concordes és pasat, e ells romanen menys de poder e discordes, per què en nom de Aquell que és vencedor de les batalles, majorment justes, e de la benaventurada nostra Dona e de mossèn sent Jordi, axí com aquell a qui·s pertany com a request per vós, dich que en spay de quatre messos de mon poder vos hauré trobat jutge competent, rahonablement no sospitós a vós e a mi. E si per ventura dins los quatre messes yo no l'hauré trobat, a mi plau que vós lo cerqueu e ell hajats dins altres quatre messes, no sospitós a vós ne a mi. Les armes que nosaltres havem a portar en nostra batalla, axí defensives com offensives, són aquestes: primerament que nosaltres nos havem a combatre a peu, lo meu cos contra ell vostre, armats vós e yo cascú a sa volentat, sens rahors, pues, alenes ne algun altre mal enginy. Les armes offensives són aquestes: una atxa, cascuna ab destrat, martell e daga, tots d'un lonch, acostumades portar en batalla, sens alguna altra maestria; huna spasa de tres palms e huna mà de ferre e hun palm de amantí, ab sa creuera e pom, sens roda, rondela ne altra maestria; huna daga de hun palm de ferre e hun forch de amantí sens roda, rodella ne altra maestria²⁵. Mossèn Mendoza, d'ací avant romanga nostre letrejar e farem ço que·s pertany a nosaltres. E per testimoni de aquestes coses vos tramet la present per Cepta, rey d'armes del primogènit de Portugal, e per Forés, heraut del duch de Borbó, en lur companya dos possavants. Signada de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes, partida per A·B·C, feta en València a VII dies d'abril, any MIL CCCCXXIII.

Pero Maça

13

²³ Es tracta del cavaller navarrès Pierres de Peralta, senyor de Marcilla. vg. Riquer, *Vida i aventures de don Pero Maça*, p. 90.

²⁴ ms. B: "dies".

²⁵ ms. B: salt d'igual a igual, "huna mà de ferre e hun forch de amantí sens tota rodella ne altra maestria".

Setena letra de mossèn Mendoza a don Pero Maça

Don Pero Maça,

Vi la carta que me enviastes hoy viernes, siete días de abril, e si hun poco de parencería²⁶ hoviérades vos embiárades carta mía más graciosa e más de buena, la qual era ya firmada de mi nombre e sellada del sello de mis armas, la qual l'an visto Cepta e Forés, heraultes presentadores de la presente. E yo era en punto de vos la enviar quando ell gentil homen que me vos embiastes a mí legó. Dezides por vuestra carta eser verdat que los juez²⁷ por nosotros puestos ni aún el tercero que ellos tomaron non se pudieron igualar a qual de nosotros devían dar ell devisar de las armas e buscar la plaça. E agora por vuestra carta²⁸ devisades las armas e dezides que buscaredes juez. Don Pero Maça, querer vos tomar esto que los juez non vos dieron non me parece que en ello mucho acertades, pero si tanto deseades concordia como dezides, dexando toda disputa a quien pertanece ell drecho, graciosamente yo vos demando ell divisar²⁹ las armas e buscar la plaça e yo lo tomo de vós graciosamente, si dar me lo queredes. E si en sto vuestro corazón non consiente e lo queredes graciosamente de mí, yo vos dó que podades divisar las armas defensivas e offensivas igualmente a vós e a mí e buscar plaça e juez competente a vós e mí. E faziendo huna destas dos somos acordados e soy contento que por lo sobredicho non sea dado al huno ni al otro más derecho de requestado e de requestador que es contenido en nuestras cartas.

E porque desto seades cierto, vos enbío la presente firmada de mi nombre e sellada del sello de mis armas. Fecha en Valencia, sete días de abril, anyo del nacimiento de nuestro Senyor Jesucristo de MIL CCCCXXIII anos.

Vuestro, Mendoza

²⁶ ms. B: "paciencia". De fet, el copista de A es fa un embolic, que el de B mira de corregir. Primer copia, igual que A, "parenceria", però després hi escriu a sobre "paciència". Pel que fa al "vos embiárades carta mía", sembla que B ha volgut corregir-ho per "oviérades", però la tinta és mig esborrada.

²⁷ ms. B: "jueces".

²⁸ "carta" manca a B.

²⁹ ms. B: " a quien pertanece el drecho, graciosamente yo vos do que podades divissar las armas defensivas e ofensivas", salt d'igual a igual.

14

Resposta de don Pero Maça a la setena letra de mossèn Mendoza

Mossèn Mendoza,

Yo pensant donar bona fi a nostre letrejar, lo qual és carregós com masa dura, vos havia tramesa ahir divendres matí huna letra molt equal a vós e a mi, devisant-vos nostra batalla, confiant que no hauríeu pus a dir mas acceptar aquella. E par per vostra letra que us penidau com axí voluntàriament me hajau request e voldríeu fer lo joch taula, ço que no·s pot fer com sia clar a Déus e al món per què ne per gràcia ne alguna manera tant com toca en aquest cas no us vull donar res de mon dret, ans lo ús entén axí bé a defendre per ma letra com per les mans com siau en lo cas. Ne tampoch vos entench a demanar graciosament ço que no és vostre ne haveu poder de dar, e no deveu voler haver grat de mi, pus no·l ne podeu haver ne tenir temps en açò, mas que en nom de Déu accepteu ço que deveu en manera que prestament cascú reta son dret e deute en ço que és obligat si volentat haveu de combatre. En altra manera no façau comte de haver pus letra mia car per les que són passades entre vós e mi se porà mostrar clar en qui és la falta.

En testimoni de veritat vos tramet la present per Cepta, rey d'armes del primogènit de Portugal, e per Forrés, heraut del duch de Borbó, e·n sa companya dos passavants. Signada de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes, partida per A·B·C, feta en València a VIII del mes d'abril. Any MIL CCCCXXIII.

Pero Maça

15

Vuitena letra de mossèn Mendoza a don Pero Maça

Don Pero Maça, hoy sábado, ocho días de abril, he recibido huna vuestra carta en respuesta de otra mi carta que ahir viernes vos embié por la qual vos rogava, pues que éramos en debate de quién deviesse divisar armas e buscar plaça, que me ficiésedes gracia que fuesse mío ell divisar e, si vós a mí no lo queríades dar, que yo

vos lo dava graciosamente a vós. Desto me respondedes³⁰ que es vuestro drecho e que non vos plaze. Don Pero Maça, este drecho cavalleros que saben deste officio lo han visto, según vos sabedes, e non vos dieron ell drecho de divissar las dichas armas e buscar plaça como dezides e fasta agora nunca vos hoý contar, por scasso creo si dexades de fazer la gracia, que hauría más parte pavor que scacessa. E dezides por vuestra carta que yo quiero fazer ell juego tabla, juro a Dios que creo que non lo pensades vos así, spero en Dios que la secución vos mostrará ell contrario. Como quier que ell drecho no-l lo deviesse fazer, vos respondo que me plaze e soy contento de quedar en ell devissar de las armas segunt et en³¹ la manera que por vuestra carta esaminastes, asimesmo quanto toca al juez soy contento, siendo por vós buscado que sea competente e sin sospecha amas las partes e que seades tenido de lo buscar desde la fecha de vuestra carta onde se contiene ell divisar de las armas fasta en ell punto por vos demandado. Pero non consiento ni do lugar que por lo sobredicho sea dado al huno ni al otro mas drecho de requestado o requestador que es contenido en nuestras cartas et sto quede [de] determinar al juez que nos tendrá la plaça. E, si a vós pluguiere, por esto non despenderemos más parabras.

E porque desto seades cierto, vos embío la presente por Cepta, rey d'armas del primogénito de Portugal, e por Forés, heraute del duque de Borbón, firmada de mi nombre e sallada del sello de mis armas, fecha en Valencia ocho días de abril. Anyo del nacimiento del nuestro Senyor Jesucristo MIL CCCXXIII años.

Mendoça

16

Resposta de don Pero Maça a la vuitena letra de mossèn Mendoça

Mossèn Mendoça,

Yo, Pero Maça, vos notifich per la present que, per dar compliment a la batalla per vós a mi requesta e per mi a vós atorgada, segons que per vostres letres e mies, sagellades de nostres armes, hapar, é sopicat ab gran instància lo Rey molt

³⁰ ms. B: "respondeys".

³¹ ms. B: "segunt en".

reductable e sobiran Senyor que per sa mercè li plàcia ésser nostre jutge e tenir-nos la plaça segura, al qual, per sa acostumada gràcia, ha plagut de atorgar de ésser nostre jutge e de tenir-nos la plaça segura, e à·signat jorn per fer la dita batalla, segons que per la sua letra, que·us tramet, ho poreu clarament veure; e à·li plagut dir-ho a mi de paraula. Per què, mossèn Mendoça, vos notifich per ço que lo dit jorn hi siats, car ab la ajuda de Déu e de nostra Dona e de mon senyor sent Jordi, Déus prestant-me la vida, yo hi seré per combatre-us segons hi en la manera que per vostres e mies letres apar ésser concordat.

E per fermetat de les coses desús dites vos tramet la present, partida per A·B·C, sagellada ab sagell de mes armes e sots escrita de ma mà a denou del mes de juliol de l'any MIL CCCCXXIII.

Pero Maça

17

Novena letra de mossèn Mendoça a don Pero Maça

Don Pero Maça,

Sabet que viernes, viente ocho días del mes de juliol passado, me legó aquí a la mi villa de Almagán donde yo stó, en Rojas, procurador vuestro que se dixo, ell qual me trahía e presentó huna carta del senyor Rey de Aragón e otra vuestra por las quales se contiene que a su senyoría plaze de nos tener la plaça a vós e a mí y a la qual plaça ell asignava cierto tiempo. Don Pero Maça, vista la carta del senyor Rey, asimesmo la vuestra, entendidas bien, se muestra por ellas queredes la cerimonia e no la conclusión pues que al senyor rey d'Aragón tomastes por juez pero respóndovos que yo he al senyor Rey d'Aragón por tan notable príncep que si dos senyores de todo ell mundo se deviessen combatir ell sería pertenesiente juez para ellos, acatando las muchas virtudes que en éll son, pero en ell nuestro Su Senyoría non deve ser recebido por juez ni por mí aceptado, ni lo accepto. E las razones por qué son estas: vos sabedes bien que nuestra requesta fue tocante algunas cosas en Su Senyoría e por esta razón non deve esser nuestro juez. E demás desto creo que non querría cargar su consciencia de muerte de ninguno de nosotros, asimesmo que yo sé bien que·l senyor Rey de Aragón ha en tan grande

reputación a vós³², así como a huno de los mayores de su regno, por lo qual yo soy cierto que nuestra batalla non podría venir a buena fin. E conociendo yo que todos quantos hoïessen sperarían que ell fin desto no sería ninguno; e por sto e por otras muchas razones que se podrían dezir con verdat, respóndovos que lo non devo recibir por mi juez nin lo recibo. O, don Pero Maça, si a vos plugiesse, juez tenemos; que vos sabedes bien que ell conde don Pedro, governador de Cepta por ell rey de Portugal, ha scripto a vós e a mí embiándonos dezir que si a nosotros plaze que a ell plaze de esser nuestro juez e nos tener la plaça e sobre esto yo vos he scripto hoy, de la fecha desta carta a viente vii³³ días faziéndoos saber la carta que ell conde don Pedro me scrivió asimesmo certifficándoos que non embargante que éll es mi sospechoso por las razones que son en mi carta vos scrivi, que a mí plazía de lo acceptar por juez. Don Pero Maça, paréceme que vos deve plazer que este conde don Pedro sea nuestro juez, que dizen que es tal persona que creo que dexará legar nuestra batalla a tal fin que la honor de aquell que la ventura huviere sea bien guardada. E si desto non vos plaziese en aquell tiempo que a mí es dado por drecho, yo entiendo, plaziendo a Dios, buscar plaça. E porque desto seades cierto vos embío la presente por Gómez de Xerez, scudero mío e mi procurador, en ste caso firmada de mi nombre e sellada del sello de mis armas, fecha en la villa de Almacán, primero día de agosto. Anyo del nacimiento de nuestro Senyor Jesucristo de MIL CCCCXXIIII anos.

Mendoça

18

Desena letra de mossèn Mendoça a don Pero Maça

Don Pero Maça,

Ya sabedes cómo por Gómez de Xerez, scudero mío, vos screví que yo no acceptava ne accepté por juez ell senyor rey d'Aragón por ciertas razones legítimas e verdaderas que a su senyoría scrivi, e asimesmo a vós, de las quales son stas: vos sabedes bien que nuestra requesta fue tocante algunas cosas en su senyoría por lo

³² ms. B: "nos".

³³ ms. B: "sis".

qual ell non devía esser nuestro juez; endemás desto creo que non querría encargar su consciencia de muerte de ninguno de nosotros; aximesmo e yo sé bien que ell senyor Rey de Aragón ha en tan gran reputación a vós así como a huno de los mayores de su Reyno e su mayordomo mayor, por lo qual soy yo cierto que nuestra batalla no podría venir a buena fin, conociendo yo que todos quantos lo hoýssen sperarían que ell fin desto sería ninguno. E por esto e por otras muchas razones que se podría seguir con verdat yo non accepto al senyor Rey d'Aragón por juez, e embíolo así a dezir a vós por mi carta. Asimesmo, vos embié dezir que en ell tiempo que a mí era dado por drecho que vos yo entendía buscar plaça. Don Pero Maça, en aqueste tiempo yo he scripto algunos príncipes senyores grandes embiándoles notifficar todo nuestro caso, soplicándoles que ellos quisiessen seyer nuestros juez,³⁴ e algunos dellos han respondido que por negocios que son non lo pueden fazer, entre los quales screví al noble senyor conde don Pedro, governador de Cepta, ell qual por strahernos³⁵ de pena ha placido e plaze de nos tener la plaça, lo qual veredes por huna su carta e salconduyt firmada de su nombre e sellada del sello de sus armas que a cada huno de nos embió, la qual vos será dada por Penafiel, heraute del senyor Infante don Johan, del qual juez me parece devezes ser contento, que es notorio al mundo que es más por vós que por mí, acatando ell esser vassallo del rey de Portogal, ell qual vos asigna plaça, segunt que por la dicha su carta veredes, a disisete días del mes de abril que será en anyo del nacimiento de nuestro Senyor Jesucristo de MIL e CCCCXXIII³⁶ anos ell qual plaço en buena fe es muy largo segunt ell tiempo en que nuestra requesta passa, pero yo soy cierto que si ante del dicho plaço fuéramos, e nosotros quiséramos abreujar ell plaço que éll nos asignó, que a éll plazerá dello, e nos recebrá quada quando que nosotros fuéramos. E si a vós plaze dello, en ell nombre de Dios e de la su bienaventurada madre yo soy presto de partir quada quando vos quisiérades, certifficando por vuestra carta que vós seredes en la cibdat de Cepta al tiempo que en vuestra carta m'enviaredes a dezir e a mí plaço razonable sea de poder plegar. E si a vos más placía dello abreujar poder sea dar horden a ello. E la orden es sta, vós tomar hun cavallero del Regno de Aragón por vuestra parte, e yo tomaré otro del Regno de

³⁴ ms. B: "juezes".

³⁵ ms. B: "trahernos".

³⁶ clarament la data està equivocada, hauria de ser 1425, perquè aquesta carta està datada el 14 de novembre de 1424.

Castilla por la mía, e aquel que por vuestra parte será yo le daré mi fijo Pedro e al que por mi parte será dat vos a don Lois, vuestro figo, para que stos cavalleros los tengan en rehenas porque nosotros mejor guardemos aquello que stos dos cavalleros ordenaren entre nosotros para seguredat de nuestra batalla. E stos dos cavalleros, con licencia de los senyores Reyes, porán bien e breve tener nuestra plaça. E si mayores gastos de nuestras faziendas entre los Reynos de Castilla e d'Aragón do ellos ordenaren, la qual licencia yo spero han de la Senyoría de mi muy redubtable e mi sobirano senyor ell Rey he, creo, si a vos plazerá, que vos lo podedes bien haver del senyor rey d'Aragón. E ste me parece ell mas breve partido, pero si vos otro que más breve sea fallaredes, equal seyendo amas las partes, fazétmelo a saber, certifficándovos que con éll hauré grant plazer. E por Dios, don Pero Maça, non fagades verdaderos los mal dizientes que dizen que este negocio nunca ha de legar a fin, o si a nós plazerá ellos mentirán, dando a mí Dios salut, e del plaço que a vós más plazerá haya vuestra respuesta por Penafiel, heraute del senyor Infante don Johan.

E porque desto seades cierto, vos embío la presente por ell dicho Penafiel, heraute, firmada de mi nombre e sellada del sello de mis armas. Fecha en la villa de Almagán, XIII días de novembre, anyo del nacimiento de nuestro Senyor Jesucristo de MIL CCCC XXVIII anos.

Mendoça

19

Carta pública de procuració feta per don Pero Maça a Gabriel de Rogals e presentació de huna letra per aquell en lo dit nom feta a mossèn Mendoça en la sua vila d'Almagán. És la letra atràs inscrita, en cartes. CVII. Letra de citació als desús dits tramesa per la majestat del senyor Rey e seguretat de plaça per fer la dita batalla.

Sean todos quantos la present carta pública verán que en ell anyo de la nativitat de nuestro Senyor MIL CCCCXXVIII días es a saber viernes intitulado vint e ocho de julio en la villa de Almagán, de la diocisitat de Cigüença del Regno de Castilla, davant la presència del muyt honorable e de gran descreción mossén Mendoça,

cavallero e guarda mayor del rey de Castilla, e dentro de las casas de su habitación, en presencia de mí, notario, e de los testimonios de part dejusto scriptos, fue personalmente constituido el honorable e discreto en Gabriel Rogals, ciudadano de la ciudad de Valencia, así como procurador del noble don Pero Maça de Liçana, consellero e mayordomo del señor Rey d'Aragón, con público instrumento de procuración fecho en Valencia del tenor siguiente: Sàpien quants la present carta veuran que nós, don Pero Maça de Liçana, cavaller habitador de la ciutat de València, de grat e de certa sciència, fem e constituim procurador nostre cert e special, a les coses dejús scrites general, vós, honorable en Gabriel de Rojals, ciutadà de la dita ciutat de València, absent axí com si fósseu present, ço a presentar en nom nostre e per nós al honorable mossèn Mendoça, senyor d'Almaçan, habitador del Regne de Castella, huna letra nostra en paper toscà³⁷ escrita e per A·B·C partida, sagellada ab lo sagell de nostres armes e sots escrita de nostra pròpia mà, feta lo dia e any presents e dejús scrites, la qual és del tenor següent³⁸:

Mossèn Mendoça,
yo, Pero Maça, vos notiffich per la present que per dar compliment a la batalla per vós a mi requesta e per mi a vós atorgada, encara·ns fem e constituim procurador a presentar en nom nostre e per nós al dit honorable mossèn Mendoça certes provissions³⁹ del molt alt e victoriós Senyor nostre senyor lo Rey d'Aragó en paper scrites e en lo dòs de aquelles ab lo sagell de aquell sagellades, concernents los negocis en la present inserta letra splicats, e de les presentacions per vós fahedores de les dites letra e provissions⁴⁰, carta e cartes públiques requerir demanar e haver procurador o procuradós si a vós serà benvist a les dites coses substituir e aquells revocar la hora que voldrets e a fer exercir totes altres coses necessàries a les coses desús dites e a cascuna de aquelles tot axí com nós faríem o fer poríem personalmente si hi eren cometents a vós per la present en e sobre les dites coses⁴¹ dependents, emergents de aquelles e aquelles

³⁷ "Ítem una mà de paper toscà", Joan Aliaga Morell, *Documents de la pintura valenciana medieval i moderna*, vol II, pàg. 65. J.M Madurell i Marimón, *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1972, I, pp. 21-26. (La producció pròpia no era obstacle perquè al costat del paper de Xàtiva s'usés també al País Valencià el paper toscà).

³⁸ En la mateixa lletra dels encapçalaments de les lletres, hi ha una nota al marge, que es llegeix parcialment perquè ha estat guillotínada per l'enquadrador que diu: "Aquesta letra tramesa per don Pero Maça a mossèn Mendoça, segons lo original deu ser ací insertada e per quant ja és continuada en lo present que·ns atràs en cartes contant·hi la present ... squivar prolixitat ací és stada obmesa la qual me refir".

³⁹ ms. B: "promissions".

⁴⁰ ms. B: "promissions".

⁴¹ ms. B: "en les dites coses".

annexes tot nostre loch e véns plenament. E prometent a vós e al notari dejús scrit stipulant e rebe[n]t per vós e per tots aquells de qui és o serà interès que ho haurem per ferm e vàlit tot ço que per vós e per qualsevol substituhit de vós serà feyt e procehit en et sobre les dites coses e qualsevol de aquelles e no revocar-ho jamés, sots obligació de tots nostres béns haguts e per haver honque sien. Les quals coses foren fetes en la ciutat de València a XI del mes de juliol de l'any de la nativitat de nostre Senyor MIL CCCCXXIIII. Sinyal de nós⁴², don Pero Maça de Liçana, desús dit, qui les dites coses atorgam e fermam.

Per testimonis foren a les dites coses apel·lats los honorables micer Climent de Vilanova e micer Johan d'Abella, doctors en leys, habitants de la ciutat de València.

Signum mei Petri Ferrari regia notari publici Valentie ac per totam terram et dominationes illustrissimi domini Regis Aragonum qui predicti intersui quam scribi feci et clausi loco die et anno prefixis cum raso et correcto in decima linea ubi legitur per el qual en gabriel Rojals procurador sobre dicho presentó, intimó e notificó de continent en las propias mas del sobredicho muyt honorable e de gran discreción mossèn Mendoça, liuró huna letra de part del sobredicho noble don Pero Maça en paper de Chipre escrita, partida per A·B·C e del siello de sus armas en sera vermella sellada e de la propia mano del sobre dicho noble don Pero Maça juscrita, la qual se sigue ius aquesta forma: *Mossèn Mendoça, yo, Pero Maça, vos notiffich per la present que per dar compliment a la batalla per vós a mi requesta e per mi a vós atorgada segons que e de continent...* En aquel mismo instant ell sobredicho en Gabriel Rojals procurador desuso asín mismo al sobredicho mossèn Mendoça otra letra del muy alto príncep e victoriós senyor ell senyor Rey d'Aragón la presentó e intimó e·n sus propias manos libró, la qual letra era en paper de Chipre escrita en ell dorso de aquella con cera vermella e con ell sello secreto del sobredicho muy alto príncep e victoriós senyor ell senyor rey d'Aragón senyalada de su propia mano deius escrita ell tenor de la qual es atal.

Don Alfonso, por la gracia de Dios rey d'Aragón, de Sicilia, de Valencia, de Malorques, de Cerdenya, de Córcega, compte de Barcelona, duch de Atenes e de Neopatria, encara compte de Rosselló e de Cerdenya⁴³, al amado e

⁴² ms. B: "vós".

⁴³ Hauria de dir "Cerdanya".

devoto nuestro mossén Mendoça, guarda mayor del rey de Castilla, nuestro muy caro e muy amado primo, salut e dilección.

Davant la nuestra majestat compareció ell onzén dia de abril más cerqua passado ell noble e amado consellero e mayordomo nuestro don Pero Maça de Liçana e humilment demostró denant nós dos letras en paper scriptas, la huna suya, partida por A·B·C, scripta en Valencia a VII dias de abril del anyo de la nativitat de Nuestro Senyor MIL CCC XXIII a vós, dito mossén Mendoça, dreçada; e la otra de vós, dreçada al dicho noble, fecha en Valencia a VIII dias del mes e anyo sobredichos e de vuestro nombre e sillo firmada; por las quales se demostrava cómo entre vós e ell dito noble s'eran seguidas he feytas algunas letras sobre cierta batalla, e cómo, après algunas altercaciones, hérades en cierta concordia de la dita batalla. E asín mesmo que ell dito don Pero Maça huviesse carga de cerquar e haver jutge qui jutgasse e tuviesse la plaça segura segunt en las ditas letra,s a las quales nos referimos, es más largament contenido. E por esto ános suplicado que plaziesse a nos de ésser jutge e tener la plaça a éll e a vós segura sobre la dita batalla. E que esto nos tendría a muy singular gracia, la qual cosa por devidas consideraciones lahora le atorgamos. Como denant nós novament sea comparecido ell dito noble supplicándonos humilment con grant instancia assignásemos cierto dia término a vós e a éll, e a nós per ellas ditas cosas e tener la dita plaça segunt le emos atorgado, querientes en aquesto devidamente enantar, con tenor de la presente, acceptamos ell juicio de la dita batalla entre ell dito don Pero Maça e vós concordada, e tener a éll e a vos la dita plaça segura, assignantes al dito don Pero Maça personalmente e a vós con la presente que ell primero dia de ginero, que será fiesta de la Circunsición de Nuestro Senyor, primero vinent, seades cadauno personalmente delant nos en nuestros regnos d'aquí mar en la manera que entre ell dito don Pero Maça e vós es stado deliberado e acordado, aparellados de complir ensemble la dita batalla concordada, car nos, Dios queriendo, seremos ell dito día aparellados de tenervos segura la dita plaça.

Dada en Barcelona a IIII dias de julio del anyo M CCCXXIII,

rex Alfonsus

Las quales letras segunt de part desuso presentadas e intimadas al sobredicho mossén Mendoça aquellas con sus propias manos recibió. Ultimament en aquella mesma hora en los sobredichos annos, día, mes e lugares de part desuso nombrados e specificados ell dicho en Gabriel de Rojals, procurador qui desuso nombrado, presentó la letra, en paper de Chipre scripta, al sobredicho muy honorable e de gran discrección mossén Mendoça, continent en si guiatge, la qual era del muyt alto excel·lent príncep e victoriós senyor ell senyor Rey d'Aragón, sillada con su sello secreto en cera vermella e ius scrita de su propia mano, la qual se sigue en aquesta manera.

Nos don Alfonso por la gracia de Dios Rey de Aragón, de Secilia, de Valencia, de Malorques, de Cerdenya e de Corcega, compte de Barcelona, duch de Athenes e de Neopatria e encara compte de Rosselló he de Cerdanya: por quanto a humil suplicación e instancia del noble e amado nuestro don Pero Maça de Liçana, nós acceptamos ell juicio de batalla entre vós, ell amado nuestro e devoto mossén Mendoça, guarda mayor del Rey de Castilla, nuestro muyt caro e muy amado primo, e aquell concordada, entendemos tener a vós e a ell plaça segura; e havemos a ell e a vos assignado que en ell primero vinent día de gineró entramos seades denant nós en nuestros regnos e tierras d'aquí mar prestos ensemble complir la dita batalla. Por tenor de la presente en nuestra buena fe real juramos e asseguramos vós, dito mossén Mendoça, e qualesquiere nobles, cavalleros e scuderos, personas a vós acompañantes o sirvientes, fasta en nombre de dozientos, a fin que durant ell present nuestro guiatge e aseguramento, ell qual nos plaze e queremos haya valor por todo ell mes de febrero primero vinent, liberament e segura con qualesquiere cavallos, arneses, armas o argento, peccunias, cosas e bienes qualesquiere podades por las tierras, partes e lugares que bien visto vos será passar e venir a nos d'aquí mar, star e habitar en nuestra cort, e d'aquella partir, tornar e andarvos do querades, toda vuestra voluntat mandantes por la present de cierta sciencia e spresamente dijús incorrimiento de nuestra hira e indignación e pena de diez mil florines, a nuestros cofres aplicadores, a todos qualquiere gobernadores, justicias, bayles, capitanes, guardas de los puertos e otros qualesquiere oficiales e ius messos nuestros e de los ditos oficiales⁴⁴, lugartinientes, presentes e sdevenidores que a vos, dito mossén Mendoça, e los ditos vuestros acompañantes hi sirvientes con qualesquiere robas e pecunias, oro, argento, armas, joyelles, cavallos e otros qualesquiere vuestros e de los ditos vuestros acompañantes o sirvientes durant ell dito tiempo, franquamente e quieta lexen e permetan venir, entrar, star, habitar e tornar, exir a vuestra e de aquellos propia voluntat; e no res menos al present nuestro guiatge e todas e cada hunas cosas en aquello contenidas tengan e observen tener e observar por qualesquiere fagan firmament e contra aquellas non vengán o venir fagan o permetan por qualquiere causa o razón.

En testimonio de la qual cosa havemos mandado fazer la present con nuestro sello secreto siellada, dada en Barcelona ell primero día de julio e l'anyo de la nativitat de Nuestro Senyor MIL CCCC XXIII.

Rex Alfonsus.

La qual letra en la manera qui desuso presentada e al sobredicho muy honorable e de gran discrección mossén Mendoça aquella retuvo en su deliberación si la recibía o no. E après dicho que al present aquella tuviesse mucho en hora buena, ell sobredicho en Gabriell de Rojals, procurador del sobredicho noble don Pero Maça en si, car quando ell hauría mester ell embiaría por ella. Las quales cosas

⁴⁴ ms. B: hi ha un salt d'igual a igual "quales quiere oficiales, lugartinientes"

fueron fechas en la sobredicha villa d'Almaçán, anyo, día e mes e lugar de part desuso ja specificados e designados he assignados. Fueron presentes a las sobre ditas cosas los honorables e de gran discrección mossén Remiro de Varrio Nuevo, cavallero del rey de Castilla, e Anthon Sánchez de Linyana, scudero, habitador en la sobredicha villa d'Almaçán, testimonios clamados specialment rogados. *Et ego Raymundus Alamany, clericus, simpliciter tonsuratus dioces Biracione publicus apostolica aiunte notarius quam quam conjugamus cum unica solum et virginem qui premissis omnibus et singulis una cum prenominitis testibus presens fuy eam manu propria scripsi et clausi loco die et anno prefixis.*

20

Desena letra tramesa per mossèn Mendoça a don Pero Maça

Don Pero Maça,

Yo, Mendoça, guarda mayor de mi muy redobtable e mi senyor ell rey de Castilla, vos digo que vós sabedes bien en qué la requesta que entre vos e mí fue, es concluhida por letras; e la conclusión fue, segunt vos sabedes, que vos huviéssedes de devisar armas e buscar plaça dentro en quatro meses, los quales se començaron desde siete días de abril deste anyo de la fecha desta mi carta, segunt fallaredes por las cartas, e se complirán a siete días del mes de agosto primero que viene, e haun fasta agora nunca de vos he ovido carta de ninguna cosa que sobre ello tengades fecho. Agora sabet que hoy jueves, viente días del mes de julio, me es legada huna carta del conde don Pedro de Meneses, conde de Villareal, governador de la ciudat de Cepta, de la qual vos embío ell treslado; e la intención della es que si a nosotros plaze, que a ell le plaze de nos tener la plaça. Don Pero Maça, comoquier que ell conde don Pedro es vasallo del rey de Portogal, enemigo del muy redubtable e mi senyor ell rey de Castilla e de buena razón yo devía haverle por sospechoso, pero catando que a nosotros es vergüença tanta larga, yo vos digo que en ell nombre de Dios e de la su benaventurada Madre, yo soy contento e me plaze de lo recibir por nuestro juez. E si a vós dello plaze e creo que deve plazer, que ninguna razón non es en contrario, screvítmelo e acordadamente vós e yo scrivámosle cómo nos plaze dello, e seamos vós e yo librados desta pena. E del que sobre ello entenderedes fazer haia vuestra respuesta.

Fecha en la mi villa d'Almaçán, viente días de julio, anyo del nacimiento de nuestro senyor Jesucristo MIL CCCXXVIII anos.

21

Letra del comte de Vila Real e Governador de Cepta tramesa a mossèn Mendoça

Hondrado Mendoça.

Senyor amigo, depués devida recomandación vos plaze saber que Septa, rey d'armas del inffante, mi senyor, me dize que entre vós e don Pero Maça havia deage de batalla, e que vós le preguntastes si vos tenria la plaça, e ell vos certifficó de mi parte que yo vos la tenría en la cibdat de Cepta, donde yo tengo governança por mandado de mi sobre todos Senor; e non enbargando que a mí plazeria más que amos fúzedes en buen acuerdo que sto venir a tal fin, por ende si vos hi pluguérede venir, yo vos lo terné e a vós será fecha companya qual en tal caso require a homen de vuestro estado.

E porque sto creades vos embio sta carta firmada de mi mano e sellada del sello de mis dretas armas, escrita en Alaspas a vente e cincho de junyo.

O conde a Mendoça

Diluns a XXVIII del mes de agost, any M CCCXXVIII per Gómez de Xerez, procurador de Mendoça, fon presentada huna letra del dit Mendoça al molt noble don Pero Maça de Liçana, a la qual, per lo dit noble, fon feta la resposta que·s segueix, en poder de mi, Anthoni Domingo, notari.

Lo noble don Pero Maça respòs que no havia per presentada ni acceptava la letra que s'endreja al molt alt e molt excellent príncep e senyor mon senyor lo Rey d'Aragó e que ja sia que ell no degués acceptar la letra del dit mossèn Mendoça emperò que rep aquella, e com per lo dit senyor rey sia feta assignació a ésser denant al dia de cap d'any pus propvinent, lo qual és jutge competent e sens sospita alguna, a ell e al dit mossèn Mendoça que al dit dia ell entén ésser, Déus

volent, denant lo dit senyor Rey a la jornada damunt dita present e aparellat de complir la batalla entre ells concordada, e que sia càrrech e colpa de aquell que no·y serà o ser no·y voldrà.

22

Resposta de don Pero Maça a la desena letra a ell tramesa per mossèn Mendoça, la qual letra és juxta atràs en cartes CVIII.

Mossèn Mendoça,

Rebuda he huna letra vostra per Penyafell, haraut del inffant don Johan, en la qual me feu recordant que vós no acceptàveu ne acceptau per jutge mon senyor lo Rey per algunes rahons en la dita letra contengudes, dient que aquelles són legítimes e verdaderes. E que us responch a les vostres rahons poden ésser dites mils bordes que legítimes ne verdaderes com no proceesquen ne stiguen en veritat. E primerament no proceïx ne ha rahó (que) per vós dir que nostra requesta fou tocant algunes coses a la senyoria de mon senyor lo Rey per ço no·l dejau acceptar per jutge, majorment que si bé·u cerquau no trobareu que nostra requesta toque en res interès del dit senyor, mas toca interès vostre propi. E ja meys ha rahó que us vullau metre en adivinar dient que lo dit senyor no voldria encarregar sa consciència de mort de algun de nosaltres, dich-vos que yo no li conech en tal cas la consciència tan prima com vós rahonau, ço és, que non vulla veure la fi. Mas dupte'm, mossèn Mendoça, que no us receleu del contrari, lo qual està bé aparellat. En ço més que dieu, que sabeu bé que lo senyor rey ha en tan gran reputació a mi, axí com a hu dels majors de son regne, per la qual cosa vós sou cert que nostra batalla no poria venir a bona fi, vos responch que mon senyor lo Rey és senyor tan excel·lent e príncep e senyoreja tants grans e tans poderosos vasalls que yo·m repute hu dels pus petits; e·ncara que sia axí com vos diheu, açò no contrasta hun punt a la voluntat del dit senyor, la qual yo·m tinch per dit que és voler veure la fi de nostra batalla. E no sens rahó atès que es jove de temps e li plauen les armes tant com a príncep del món. E per açò e altres moltes virtuts que en lo dit senyor són l'é yo triat davant tots los altres prínceps per què vós deveu ni podeu metre algun dupte en tal jutge sens gran càrrech de vostra honor e fama, mas crech que per desviar la jornada que us sembla masa prop cerquau tots los

difugis que podeu colorant aquells tant com vostre seny, sforç e saber basta. E que sia veritat açò remet a vostra letra e a juhí de aquells que la hoÿran e que vós, mossèn Mendoza, hajau jornada lo jorn de cap d'any prop vinent e us metau en cerquar jutge lo qual en tal cas no us pertany per allargar la dita jornada a deset de abril après següent, mal mostrau que vullau abreujar segons en vostra letra dieu, mas tots temps he hoït dir que la lengua és instrument del cor e diu ço que aquell pensa, més avant que haveu vostra plaça en terra ferma e segura, he per alargar voleu passar a risch de mar e de vent fent conte que més val negar que morir. E més que ja començau a metre sospita en don Pedro, governador de Cepta, lo qual par que haveu amprat dient que fa més per mi que per vós. Crech que si a vós venia lo cerquar del dit jutge no·n trobaríeu al món sens alguna sospita per què yo no us vull haver negun advantage en jutge e per axò lo·us he hagut just e dreturer, axí a la vostra part com a la mia; per què, mossèn Mendoza, mudau de pensament que ací haveu a venir e perdeu tota sperança de altre jutge tro a tant per aquest siam passats. En après, si lo cas o requerrà vos serà satisfet al derer partit en vostra letra mencionat en tal forma que ma honor hi era ben salva. E yo confiu de Déu e de ma bona justícia que com scapareu de aquesta plaça no haureu poder ni sforç de cerquar altra, per què us avís que, Déu volent, en nostra Dona e mossèn sent Jordi, vos trobareu lo jorn de cap d'any davant mon senyor lo Rey hon que sia aparellat per vos combatre defenent ma bona e justa querella; e pensau, mossèn Mendoza, què diran de vós los que veuran Pero Maça en la plaça e vós absent de aquella, en la vostra villa d'Almaçan, hon algú no us porà fer força; pensau què diran los de vostra nació, e principalment vostre Rey e senyor, per qui vos tendrà, e molts altres del regne de Castella qui no us amen per amors, com vos veuran fallir a tal jornada; pensau en los herauts qui us cridaran fent les cerimònies de lur offici e us cerquaran per los quantons de la plaça, e les trompetes sonaran, lo so de les quals vos no hoïreu com no us ne siau mès en loch, però aquell so serà tan spavantable a la vostra honor e fama, la qual serà allí present com lo jorn del juý a les ànimes damnades. E, donchs, mossèn Mendoza, per relevar de vós tots aquests càrrechs e molts majors que us stan aparellats, veniu e no sia de fallir al convit de tal príncep per ço que la mia honor haja tot compliment e no sia defallent en res.

E per tal que mils siau cert de totes les dites coses e aquelles no puxau ignorar, vos tramet la present, partida per A·B·C, sots signada de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes.

7. PERE BOYL vs. PERO MAÇA DE LIÇANA

any 1427, València

ms. A: ff. 240v - 242r

ms. B: ff. 169v - 170v

ms. C: 251r

117777

Lo publiche e pntime segons tenor dets dits fins / e com yo po boyll
ladro volgues e vulga trametre presonas / o Linraz al dit gonz
nador los despresos d'ay presos e no hana trobat ne pnta trobar
notay algu qui nom e pntada men los hana volgu ne vulla pre
pnta al dit gonzador in notay qui rebra cartes publiche dets
presonans de aquells nom se digua que serien presos e depues
su feyen e pnt non volen fer / Per tall suplic d'ora molt gran
persona que sia de sa mte ab manaments simples e pntals e altres leguts
remys nantz simple e firmi an pchon gonz maior dedes / con
lins guerau / mathen sine / fferrero valba / e aquels nol d'aquells
grom apntades meq preson e Linraz los dets despresos al
dit gonzador e sea presonas d'aquells e altres arts d'ay
fets e fets dets fins e requere fet cartes publiche p hant
memoria dets dets restes en lo d'empdr e manar al
dit gonzador q no apresos in vee psona in lora als dets
notays in algun d'aquells / o altres qualsvol pntades meq qui
faren los dets arts ans segunmer pntem fet aquells nom plos
dets fins los quals vos dit sempre hant presos los vnta
guts en aquells pntem que vntem e fet los dets restes gonz
faretis pntem la qual vos reputare e singlar grana e mte
Nostres etc.

Despresos tramesos plo molt noble en
pere boyl ladro al molt noble baro don
pero maça de licana caualli

Don pntem pntem nom in solamente en pntem etc. pntem
e dets dets quals yo no he nra nom no ^{trouant} pntem res mes nom
sia notay p la ocupano de figueroles no sien pagants alguna
quantia nungunes degudes ama mnta e amon fet nom si dets

En aquest epistolari trobem les cartes de deseximent de Pere Boýl de Lladró a Pero Maça de Liçana i a Lluís Cornell de Maça, fill de don Pero Maça. Els deseximents, com s'ha vist a l'estudi preliminar, estaven ben regulats pels furs, tenien un procediment molt marcat i una fórmula que s'aplicava sempre: *yo em desixc de vós i de tots vostres valedors, certificant-vos que après deu dies que los presents deseximents vos sien presentats yo us faré tot aquell mal, dan e deshonor que puxa en vostra persona e béns*. A diferència de la batalla a ultrança, els deseximents no es produïen per qüestions de fe, encara que la fe va implícita en els deseximents, sinó per rivalitat o venjança. Tot i que, com s'ha dit, eren reconeguts en els Furs de València la seva pràctica era altament nociva per a la terra perquè no s'anava només contra les persones sinó contra les seves possessions: es cremaven collites, es tallaven boscos i es desolaven propietats. La definició dels deseximents com a "guerra privada" és, en aquest sentit, exacta.

En el cas d'aquest epistolari, Pere Boýl, que era parent de Pero Maça¹, es desix d'aquell perquè no li vol pagar un certa quantitat de diners derivada de l'ús del lloc de Figuerola. Envia també uns deseximents semblants a Lluís Cornell, fill de Pero Maça, acusant-lo també de fer ús d'uns béns que pertanyen a la dona de Boýl i al seu fill.

Aquest epistolari conté, però, dues peces singulars relacionades amb el rei Alfons. La primera és un suplicatori que fa Pere Boýl al rei per tal que faci complir els furs al governador, ja que segons aquestes lleis el noble que vol donar deseximents els ha de presentar al governador perquè aquest els publiqui i difongui. Com que els deseximents de Boýl són contra el mateix governador (en aquells anys Maça era governador del Regne de València dellà Xixona) el cavaller es queixa que no troba cap notari que els vulgui anar a presentar per por de ser vexats i arrestats, tal era la fama de Maça. Boýl demana al rei que obligui als seus procuradors a presentar els deseximents i que mani al governador que no empresoni els notaris que li vagin a presentar els esmentats deseximents.

Encara és més singular el document, vinculat a aquest afer, que conté el ms. C, ja que es tracta d'uns deseximents del mateix rei contra Pere Boýl en els quals Alfons el Magnànim es pronuncia en els termes següents:

vós haveu donat deseximents al noble e amat conseller nostre don Pero Maça de liçana, governador per nós del regne de València dellà Xixona, e conseqüetivament a don Luys Cornell de Maça, fill de aquell, axí com a participant ab lo dit governador, son pare, en les causes en les letres dels dites desximents contengudes, la qual cosa directament toca no poch interès de nostra honor.

I li notifica que ha manat a Pero Maça i Lluís Cornell que no acceptin els dits deseximents perquè el rei els pren com a seus i es desix de l'esmentat cavaller i li recomana que es vagi amagant perquè passats deu dies actuarà contra ell. No hi ha

¹ Vg. Riquer, op. cit., pàg. 108.

constància de cap altra reacció semblant en què el rei assumeixi com a seus uns deseiximents entre dos cavallers, a banda que això va contra els furs. Naturalment, com a forma d'acabar el conflicte sembla bastant efectiva perquè a Pere Boýl no li devien quedar gaire ganes de guerrear. Aquesta actuació del rei posa de manifest la gran confiança i amistat que tenia a Pero Maça, que va rescatar la seva cunyada i el seu germà Enric de l'empresonament en què estaven a Castella. Riquer no devia conèixer aquest deseiximent perquè en el seu llibre sobre Pero Maça no en fa esment, ans al contrari hi afirma que "les diferències entre els Maça i els Boýl es devien solucionar amigablement².

1

Soplicació feta per part del noble en Pere Boýl Ladró a la majestat del senyor Rey don Alfonso a fy que li aseguràs certs procuradós seus e donàs loch que aquells rebesen los actes nesaris per als deseximents que volia donar al molt noble baró don Pero Maça de Liçana ho al governador del Regne e loch de aquell

Molt excel·lent Senyor,

per furs del Regne de València és ordenat que aquells qui volen donar deseximents deuen presentar aquells al governador del Regne per tal que aquell lo publique e intime segons tenor dels dits furs. E com yo, Pero Boyll Ladró, volgués e vulga trametre, presentar o liurar al dit governador los deseximents desús inscrits³ e no haja trobat ne puxa trobar notari algú qui, com a procurador meu, los haja volgut ne vulla presentar al dit governador, ni notari qui reba cartes públiques de les presentacions de aquelles, com se digua que serien preses e vexats si·u feyen, e per ço no·u volen fer.

Per tall suplich vostra molt gran senyoria que sia de sa mercè, ab manaments simples e penals e altres leguts remeys, manar complir e forçar a·n Johan Gomiz, major de dies, a·n Luis Guerau, Matheu Steve, Francès Vilba e a qualsevol de aquells que, com a procuradors meus, presenten e liuren los dits

² Riquer, op.cit., pàg. 108.

³ ms. B: "scrits".

deseximents al dit governador e de la presentació de aquells e altres actes de què⁴ fets e fahedors facen e requiren fer cartes públiques per haver memòria de les dites coses en lo sdevenidor; e manar al dit governador que no apresone ni vexe persona ni béns als dits notaris ni algun de aquells o altres qualsevol procuradors meus qui facen los dits actes, ans segurament prometa fer aquells com per los dits furs, los quals vós, dit Senyor, havets jurats, los contenguts en aquells puxen guerregar. E fent les dites coses, Senyor, farets justícia, la qual yo us reputaré a singular gràcia e mercè, altissimus Rex.

2

Deseximents tramesos per lo molt noble en Pere Boyl Ladró al molt noble baró don Pero Maça de Liçana, cavaller

Don Pero Maça,

per ço com no solament en parensies, paraules e fets, dels quals yo no n'he curat com no·m toquasen res, mes com sia notori per la ocupació de Figueroles no sien paguades algunes quantitats degudes a ma muller e a mon fill, com, si dret algú hi havíeu, devíeu haver demanat davant lo senyor Rey e sos oficials, de què haveu mostrat e mostrau gran voler en debatre ab mi, per què yo, axí per satisffer a vostra volentat com per ma pròpria honor qui me'n costreny, com no sia rahó que tenint vós deseretada ma muller e mon fill vixcau axí en segur de mi, per tal, yo, Pere Boyll Ladró, me desixch de vós, dit don Pero Maça de Liçana, e de tots vostres valedors axí com a detenedors que sou dells sobredits béns, certifficant-vos que après deu dies stablits per fur del Regne que los presents deseximents vos sien presentats, yo·us faré e fer faré tot aquell mal, dan e desonor que puxa en vostra persona e béns, axí en Aragó com en Regne de València, e de vostres valedors.

⁴ ms. B: "de què·u"

E [per]què de açò siats cert, tramet-vos los presents deseximents sots scrits de la mia mà e sagellats ab lo sagell de mes armes, partits per A·B·C. Scrita en València a VI de abril, any MIL CCCCXXVII.

Pero Boyll de Ladró

3

Deseximents tramesos per lo noble en Pere Boyll Ladró al molt noble baró don Lois Cornel, fill de don Pero Maça de Liçana⁵

Don Luis Cornell de Maça,

com vós siau participant ab vostre pare en detenir alguns béns de ma muller e de mon fill, e com per ma pròpria honor qui me'n costreny, com no sia rahó que essent vós participant en la dita detenció vixcau axí en segur de mi, per tal, yo, Pero Boyll Ladró, me desixch de vós, dit don Luys Cornell de Maça, fill de don Pero Maça, e de tots vostres valedors, axí com a participant en la dita detenció, confirmant-vos que, après x dies stablits per fur del Regne que los dits deseximents vos sien presentats, yo·us faré e fer faré tot aquell mal, dan e desonor que puxa en vostra persona e béns on que sien, axí en Aragó com en Regne de València e de vostres valedors. E de açò siats cert.

Tramet-vos los presents deseximentms sots scrits de la mia mà e sagellats ab lo sagell de mes armes, partits per ABC. Scrits en València a VII de abril, any MIL CCCCXXVII.

Pere Boyll Ladró

⁵ Aquests deseiximents només apareixen al ms. C, f. 251r

**Desseximents tramessos per lo molt alt Rey don Alfonso al noble Pero Buÿll
de Ladró**

Don Alfonso per la gratia de Déu Rey de Aragó, de Sicília, Malorques, de Cerdenya y de Córcega, Compte de Barchalona, duch de Athenes e de Neopàtria e encara compte de Roselló e de Cerdanya al noble en Pero Boil de Ladro,

per tall que vós, degut sguart a nostra honor, haveu donats desseximents al noble e amat conseller nostre don Pero Maça de Liçana, Governador per nós del Regne de València dellà Xixona, e conseqüetivament a don Luys Cornell de Maça, fill de aquell, axí com a perticipant ab lo dit Governador, son pare, en les causes en les letres dels dits desseximents contengudes, la qual cosa directament toca no poch interès de nostra honor, axí per ço com lo dit Pero Maça és Governador e conseller nostre com per les causes en vostra letra contengudes e en altra manera e per ço volets satisfacer al cas segons se pertany, havem manat als sobre dits nostre Governador e fill seu que no accepten los dits desseximents en alguna manera ans cessen de garrajar ab vostres valadors car Nós per lo dit nostre interès prenim y exceptam aquells dits desseximents vostres e per ço nos desexim de vós, en Pero Boil de Ladró, e de tots vostres valedors. Axí que, pasats deu dies après la infra scripta publicació dels presents desseximents, Nós vos farem tot aquell mall e dany que porem en vostra persona e béns e de tots vostres valadors, axí en Regne de Aragó com en Regne de València. E perquè vós anats latitant-vos⁶ axí que còpia de hahuda havem manada e feta publicar lo die dejuscrit per lo Governador Generall del Regne de València la present letra de nostres desseximents, la quall li havem liurada present assats gran nombre de testimonis nobles cavalers e hòmens de paratge per tal que per vós [e] vostres valadors no puscha ésser pretesa ignorància de aquells dits desseximents, los quals aximatex faré publicar en lo Regne de Aragó e Principat de Cathalunya.

⁶ DCVB: estar amagat.

Dada en València, lo primer de mag, en l'any de la Nativitat de Nostre Senyor MILL CCCXXVII, sot signada de nostra mà ab nostre segell secret segellada.

Rey Alfons

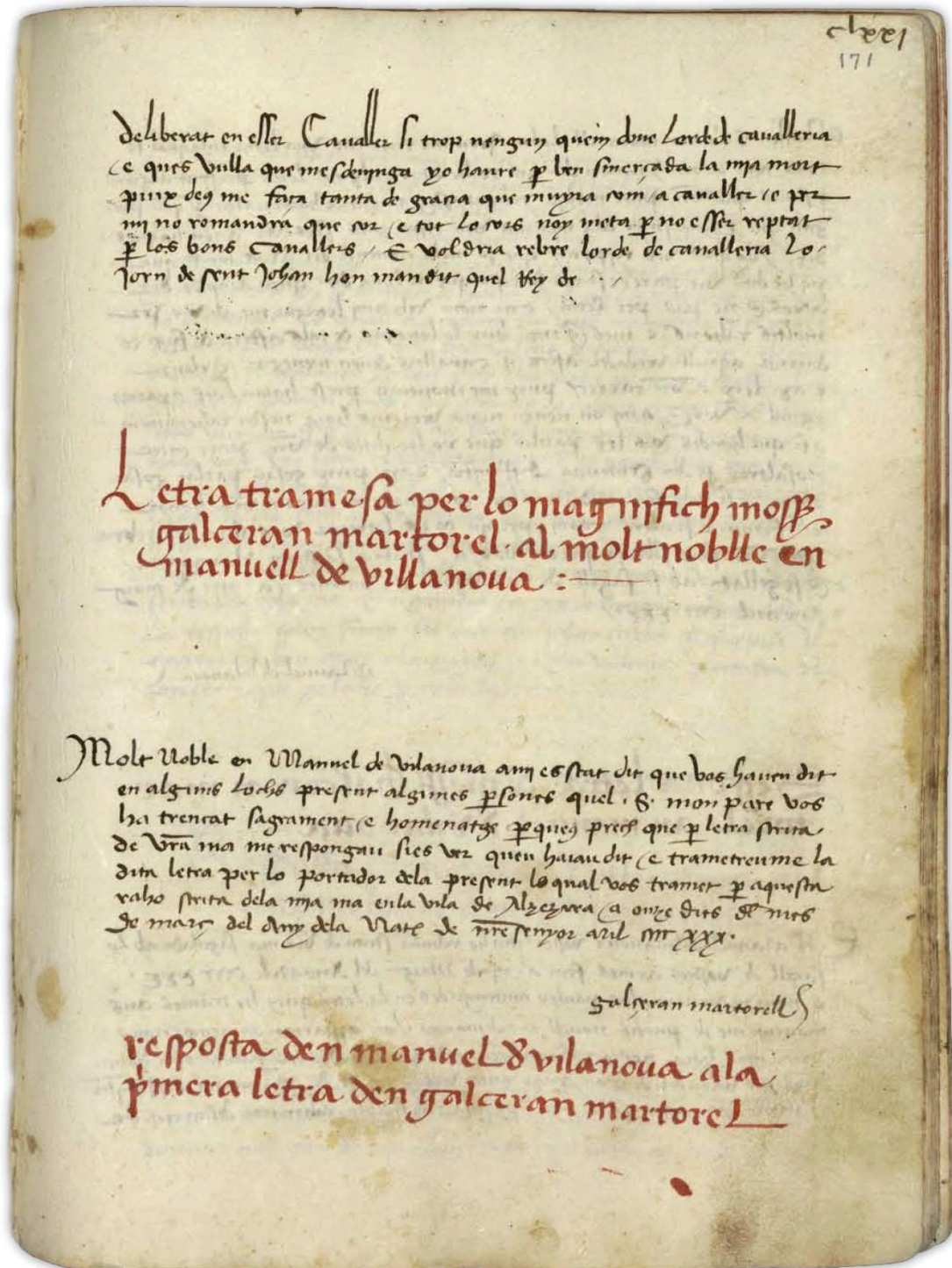
8. GALCERAN MARTORELL vs. MANUEL DE VILANOVA

any 1430, Gandia, Tous, València i Alcúdia

ms. A: ff. 171r - 175r

ms. B: ff. 108v - 112v

ms. C: ff. 14

El present epistolari fou publicat per Chiner i Villalmanzo en el seu monumental estudi *La pluma i la espada*¹ dedicat a Joanot Martorell i la seva família. Tot i que la seva transcripció només contempla la versió del ms. A, les variants respecte dels altres dos manuscrits són purament de detall i no justifiquen la seva inclusió en aquest treball.

L'epistolari comença amb una lletra de Galceran Martorell on acusa Vilanova d'haver dit que el seu pare li havia trencat el sagrament i homenatge i l'insta perquè li digui per escrit si això és veritat. Vilanova li diu que li plaurà molt de referir-li tot el que ha dit del seu pare, però no pas per escrit, que busqui un lloc apartat on es puguin veure i li pugui repetir les esmentades paraules i, un cop escoltades, *entre nosaltres se don la sentència definitiva*. En la següent lletra, Martorell li contesta que estarà content de concedir-li el lloc però no el posa per escrit en aquesta lletra per por que ho vegi una tercera persona. Li demana que esculli un home que faci jurament de tenir secret el lloc i aleshores li escriurà una altra carta on quedarà fixat "el loch, jornada e hora". En la resposta Vilanova li fa saber que ell escull Joan de Montagut com a persona de tal confiança i li prega que ell esculli un altre cavaller perquè entre ells dos triïn el lloc de la trobada, Martorell replica que si ell nomena un altre cavaller és fàcil que no es posin d'acord i que amb Montagut sol n'hi haurà suficient ja que té tota la seva confiança. Vilanova replica que això que demana Martorell de tenir Montagut com a sol decisor, aquest no ho acceptaria perquè no fos acusat de parcialitat, diu que això Martorell ho sap i que precisament ha fet aquesta proposta perquè no sigui acceptada i així allargar el procés. Veient que aquest camí no acaba enlloc, opten, a proposta de Vilanova, d'escriure sengles albarans on donen paraula que seran al lloc assignat i que el mantindran en secret i hi aniran només acompanyats d'un patge i un atzembler.

I aquí s'acaba la correspondència, però just el dia següent a la signatura dels albarans el lloctinent del governador, Pere Bou, fa una crida als nobles Manuel de Vilanova i Galceran Martorell per haver trencat les treves que el Magnànim havia ordenat entre els seus súbdits a causa de la guerra de Castella, el lloctinent es lamenta del fet que, sent necessària la presència de tothom en el camp de batalla per defensar el regne, aquests cavallers s'ocupin d'assumptes contraris a aquesta defensa com són les batalles privades i els ordena:

E los dessus dits e qualsevol de aquells no guardant les dites coses, no encara la treua general del senyor Rey apposada axí entre aquells, com entre los altres habitants del dit Regne. Se sien letreiats per venir a vistes e seguir entre aquells brega e batalla privada. De les quals coses a present deurien cessar e acorrer a llur Rey e Senyor a servir aquell ab les armes contra sos enemichs e llurs e no metre aquest regne en discordia e perill de perdicio irreparable²

¹ Jesús Villalmanzo i Jaime Chiner, *La pluma y la espada*, ed. Ajuntament de València, 1992.

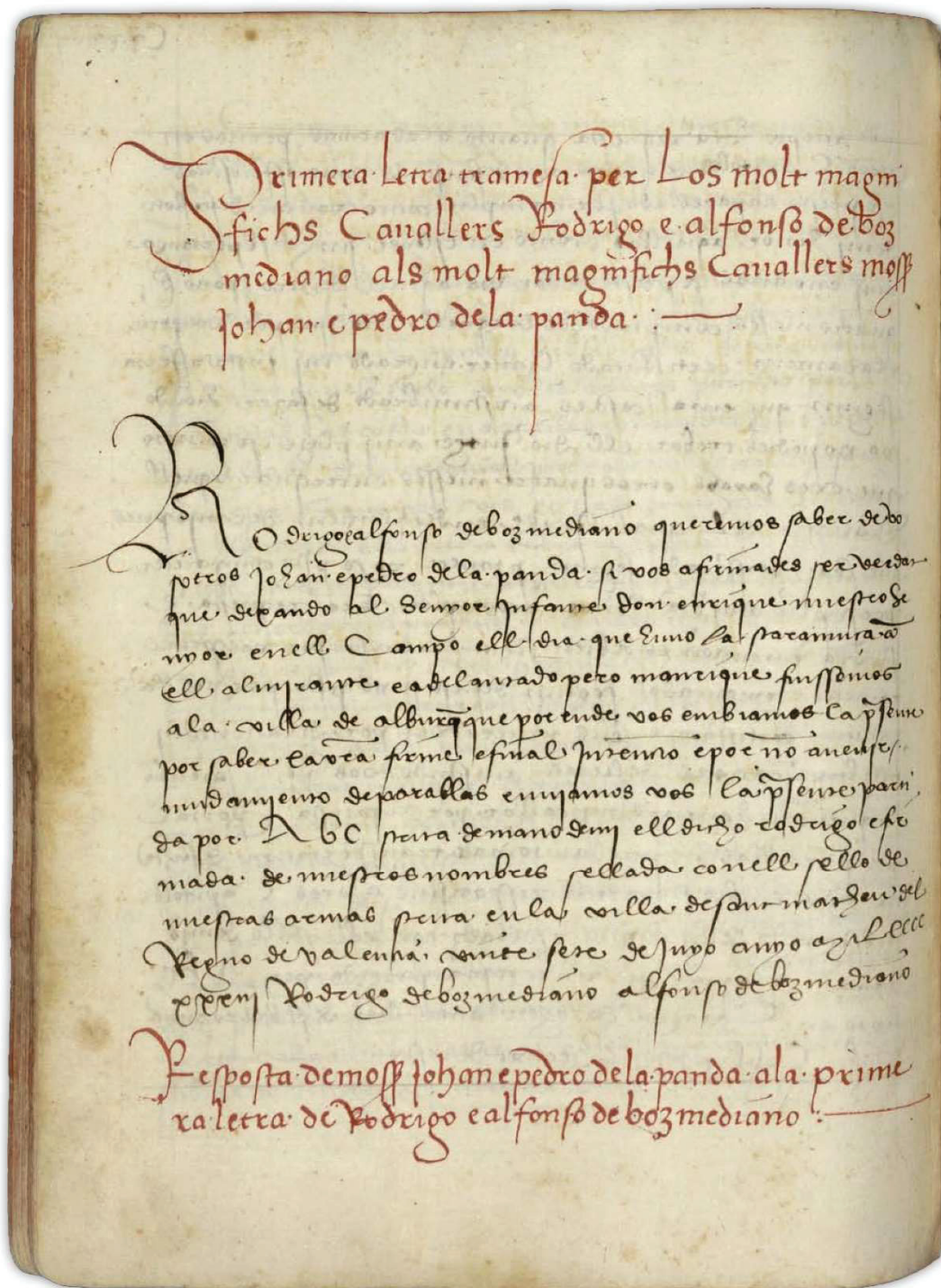
² Remedios Micó, "Bandosidades nobiliarias en Valencia durante la época foral", *Saitabi*, núm. 35, 1985.

9. RODRIGO I ALFONSO DE VOZMEDIANO vs. JUAN I PEDRO DE LA PANDA

any, 1433, Sant Mateu i València.

ms. A: ff. 129v - 136r

ms. B: ff. 81v - 86r

Primera Letra tramesa per Los molt magnifichs Canallers Rodrigo e alfonsso de boz mediano als molt magnifichs Canallers moss johan e pedro dela panda.

RO drigo alfonsso de boz mediano que tenmos saber de doctros johan e pedro dela panda. si vos afirmades per doctros que deando al. Senyor Infante don enrique nuestro señor en ell. Campo ell. dia que fimo la parayura a ell, almyrante e adelantado pero manique fupimos ala villa de albuque por ende vos embiamos la pssmo por saber. Carta firme. Espual. premo e por no auer. mundanyens separallas emyamos vos la pssmo para da por. A BC para de mandem ell dize caduigo efo mada. de nuestros nombres sellada con ell. sello de nuestras armas para en la villa de san marzen del Regno de valencia. ante fere de juyo anno a mccc xxxiii. Rodrigo de boz mediano alfonsso de boz mediano

Responda de moss johan e pedro dela panda ala primera letra de Rodrigo e alfonsso de boz mediano.

Aquesta sí que seria una correspondència, com diuen els Vozmediano, no de batalla voluntària sinó de fe, car es tracta d'un assumpte de difamació.

Els dos germans Vozmediano pregunten als De la Panda si és veritat que han fet córrer que en una escaramussa amb Pero Manrique els Vozmediano van deixar sol l'infant Enric i van fugir a la vila d'Alburqueque. Els De la Panda responen a que no ho van veure i, per tant, no poden afirmar que fos veritat que fugissin però que ho han sentit a dir per persones dignes de fe. En la següent lletra els Vozmediano els recriminen que fessin cas de coses que no eren certes i que, a més, les anessin pregonant. En la resposta dels De la Panda, la correspondència puja de to ja que hi afirmen que ells han dita veritat i qui digui cosa contrària menteix i mentirà i que són disposats a defensar-ho si així se'ls requereix. En la següent lletra els Vozmediano s'estranyen del canvi de to però els contesten que si volen seguir defensant que ells van fugir estan disposats a desmentir-ho per mitjà de batalla.

En la peça 6 els De la Panda els repliquen que no cal haver-los vist fugir per dir que ho van fer car *si los hombres non havían por verdat sino lo que vehen, la fe cathólica sería en grant periglo, por qué non havedes razón de maravellarvos como en nuestros cartelles non haya cosa impropia*. Accepten la batalla i es nomenen requests encara que no s'atorguen el dret de divisar les armes sinó que volen que ho facin un o dos cavallers escollits per les dues bandes. Com era d'esperar, els Vozmediano no accepten el paper de requeridors, tanmateix sí que accepten que siguin nomenats dos cavallers per banda que estableixin qui serà el request i qui el requeridor. Trien els cavallers Francesc i Pero Maça, cosa que no ens ha d'estranyar, donada la proximitat d'aquest segon cavaller a l'infant Enric, de qui són servidors els Vozmediano.

La correspondència s'acaba perquè els germans Pando van a la presó i entenen que des d'allà no és massa subtil tractar aquests temes. En l'última carta els Vozmediano demanen arbitratge per saber com s'ha de resoldre el cas.

1

Primera letra tramesa per los molt magnífichs cavallers Rodrigo e Alfonso de Vozmediano als molt magnífichs cavallers mossèn Johan e Pedro de la Panda

Rodrigo e Alfonso de Vozmediano queremos saber de vosotros, Johan e Pedro de la Panda, si vos afirmades per verdat que dexando al senyor Infante don Enrique, nuestro senyor, en ell campo ell día que huvo la scaramuça con ell almirante e adelantado Pero Manrique, fuíssemos a la villa de Alburqueque. Por ende vos embiamos la presente por saber la vuestra firme e final intención.

E por non avenir mudamiento de parabras enviamosvos la presente partida por A·B·C, escrita de mano de mí, ell dicho Rodrigo, e firmada de nuestros nombres, sellada con ell sello de nuestras armas, escrita en la villa de Sant Matheu del regno de Valencia, vente sete de juyo, anyo MIL CCCCXXXIII.

Rodrigo de Vozmediano. Alfonso de Vozmediano

2

Resposta de mossèn Johan e Pedro de la Panda a la primera letra de Rodrigo e Alfonso de Vozmediano

Johan e Pedro de la Panda fazemos saber a vos, Rodrigo e Alfonso de Vozmediano, que recibimos hun cartell de part vuestra dado a nosotros por Conquista, heuraute, e Desirós, persavant, de los magníficos e sclarecidos prínceps ell senyor Infante don Enrique e don Pedro de Aragón, por ell qual en este efecto nos preguntades si nos afirmamos ser verdat que dexando ell senyor Infante don Enrique nuestro senyor en el campo ell día que huvo la scaramuça con ell almirante e adelantado Pero Anrique¹ que fuiéssedes a la villa de Alburqueque, a lo qual vos respondemos non lo vimos, por ende non lo afirmamos ser verdat, mas conocemos haverlo dicho porque lo hoymos a personas dignas de fe.

E porque esto non pueda haver mudamiento de parabras vos respondemos por la present, partida por A·B·C, escrita de mano de mí, ell dicho Pedro de la Panda, firmada de nuestros nombres, sellado con ell sello de las armas de Martín d'Angulo en falta del nuestro que al present no havíamos. Escrita en la villa de Sant Matheu del Regno de Valencia a XXVIII de junyo, anyo MIL CCCCXXXIII.

Johan de la Panda e Pedro de la Panda

3

Segona letra de Rodrigo e Alfonso de Vozmediano a Johan e Pedro de la Panda

¹ Hauria de dir Manrique, l'error es repeteix a B.

Rodrigo e Alfonso de Vozmediano fazemos saver a vós, Johan e Pedro de la Panda, que recibimos hun cartell de requesta por vosotros embiado al cartell que vos embiamos, ell qual recibimos de mano de Conquista, heraute del muy illustre senyor ell senyor Infante don Pedro d'Aragón, el qual, en effecto, dezía que vosotros no nos² avíades visto fohir, por ende non afirmades ser verdat mas que conociades haverlo dicho porque lo hoyérades a personas dignas de fe, a lo qual respondemos que vosotros no devíades³ afirmar lo que no viestes ni es verdat ni Dios quiera. Vosotros fiziestes bien en lo que dezides que lo hoyestes, qualquere⁴ que lo dixo o lo dirá mentió e mentirá, e tantas vezes como lo dixo e lo dirá.

E porque sto no pueda haver mudamiento de parabras vos respondemos por la presente, partida por A·B·C, scrita de mí, ell dicho Rodrigo de Vozmediano, firmadas de nuestros nombres e sallada con ell sello de nuestras armas, scrita en la villa de Sant Matheu del regno de Valencia a XVIII de junio, anyo MIL CCCC XXXIII.

Rodrigo de Vozmediano. Alfonso de Vozmediano

4

Resposta de Johan e Pedro de la Panda a la segona letra de Rodrigo e Alfonso de Vozmediano

Johan e Pedro de la Panda fazemos saber a vos, Rodrigo e Alfonso de Vozmediano, que recebimos hun cartell de part vuestra dado a nosotros por Conquista, heraut del muy illustre e puixant príncep ell senyor infante don Pedro d'Aragón, ell qual fue fecho en Sant Matheo a vint e nueve de junyo en ell anyo desuso scripto; al qual vos respondemos que somos muy maravellados segunt somos ciertos que todo gentil hombre entendido se maravellaría que nosotros⁵ por parabras e desmentimientos cuydedes sconder e disimular vuestra fuyda, axí notoriamente fecha delante e veyéndolo mucha gente donde ovo hombres dignos de fe. E por dar

² ms. A: "vos", segueixo la lectura de B.

³ ms. A: manca "devíades".

⁴ ms. B: "qualquiere".

⁵ Sembla que hauria de ser "vosotros", però els dos manuscrits coincideixen a escriure "nosotros".

fin a parablas segunt en tales fechos es proprio, vos dezimos que aquesto que sobre stos fechos nosotros, Johan e Pedro de la Panda, havemos dicho es verdat e si algunos haurán dicho o dirán lo contrario dezimos que han mentido e mentirán por tantas vezes como lo haurán dicho e lo dirán. E si requeridos ne seremos en toda razonable e comunal manera seremos prestos a defenderlo.

E porque esto no pueda haver mudamiento de parablas vos respondemos por la present, partida por A·B·C, scrita de mano de mí, ell dicho Pedro de la Panda, firmada de nuestros nombres e sallada del sello de las armas de micer Nicola en falta del nuestro que al present non havemos, scrita en la Ciutat de Valencia a tres días de julio, anyo de MIL CCCXXXIII.

Johan de la Panda. Pedro de la Panda

5

Tercera letra de Rodrigo e Alfonso de Vozmediano a Johan e Pedro de la Panda

Nosotros, Rodrigo e Alfonso de Vozmediano, havemos recebido de vosotros, Johan e Pedro de la Panda, un cartel o letra por mano de Conquista, faraute de los muy altos prínceps e senyores infantes don Enrrique e don Pedro, signado segunt parece de vuestros nombres con hun sello sellado segunt dezís de las armas de micer Nicolau, de tenor que se sigue: "Johan e Pedro de la Panda fazemos saber a vos Rodrigo e Alfonso de Vozmediano que recebimos hun cartell de part vuestra etc."⁶, a la qual letra o quartell respondemos que en otro cartell por vosotros a nosotros embiado primeramente, ell qual nos dio ell dicho heraute, firmado de vuestros nombres, dezides e dixestes scusándovos que non nos havíades visto foir e por ende no afirmades esser verdat que nosotros havíesemos fohido delante ell dicho nuestro senyor, ell senyor Infante don Enrrique, ell día que huvo la

⁶ El ms. A conté en aquest punt una crida a la nota marginal següent: "Aquesta letra tramesa per Johan e Pedro de la Panda a Rodrigo e Alfonso de Vozmediano segons original deu ser ací insertada per quant ja és continguda en lo present quern a ---- a dos cartes compreses ----- a la present és stada ----bmesa per squinas pro----- ----tat a la qual me referir". El text no es pot llegir en la seva integritat perquè ha estat guillotinat per l'enquadrador del manuscrit.

scaramuça con ell almirante e adelantado Pero Manrique a la villa de Alburqueque, mas que conoceredes haverlo dicho porque lo hoyistes a personas dignas de fe, segunt que en ell dicho cartell se contiene, e agora en ell dicho segundo cartell, mudando del todo la forma e manera de las parabras por vosotros scriptas en ell dicho vuestro primero cartell e requiriendo voluntariamente tacar nuestra⁷ fama, havedes afirmado e dezides falsamente que nosotros por parabras e desmentimientos cuydamos sconder e disimullar la nuestra fuyda, notoriamente fecha ell día de la dicha scaramuça, de que havéys mentido e mentréys e mentiréys tantas quantas vezes lo diréys. E por de vuestra fe defendiendo ell contrario de lo que a nosotros falsamente dicho en ell dicho cartell, ofrecemos los nuestros cuerpos contra los vuestros a batalla, segunt forma de fuero en Regno de Valencia. E por testimoni de verdat enviamosvos la presente letra partida por A·B·C, firmada de nuestros nombres e sellada con ell sello de nuestras armas, escrita en Valencia a IIII días de julio, anyo MIL CCCXXXIII.

Rodrigo de Vozmediano. Alfonso de Vozmediano

6

Resposta de Johan e Pedro de la Panda a la tercera letra de Rodrigo e Alfonso de Vozmediano

Nosotros, Johan e Pedro de la Panda, fazemos saber a vos, Rodrigo e Alfonso de Vozmediano, que havemos recebido vuestro cartell o letra dado a nosotros por Quonquista, heraut del muy illustre ell senyor Infante don Pedro d'Aragón, sellado con ell sello de vuestras armas, partida por A·B·C, e firmada con vuestros nombres, fecha en Valencia a quatro días de julio en ell anyo desuso scripto, en ell qual dicho vuestro cartell es incluso hun cartell por nosotros a vosotros⁸ embiado por ell dicho Conquista, heraut; e respondiendolo a questo que dezides que nosotros éramos scusados que non vos havíamos visto fohir e por esto non lo afirmávamos ser verdat pero que conocíamos haverlo dicho porque lo hoyéramos a personas dignas de fe, e que agora, en ell segundo cartell, mudando del todo la manera e forma de

⁷ ms. B: "vuestra".

⁸ ms. B: "es incluso vuestro cartel por vosotros a nosotros embiado".

las parabras por nosotros scriptas en ell primero cartell e voluntariamente tacando vuestra⁹ fama havemos afirmado que vosotros por parabras e desmentimentos cuydéys sconder o disimular vuestra fuhida notoriamente fecha, dezimos que, si bien queredes guardar e entender nuestros cartelles, no havemos mudado ne mudamos punto la sustancia de los fechos, como jamás no havemos dicho que vos huviésemos visto fohir e por conseguinte non nos calía scusar e por dezir non vos havemos visto fohir e non afirmamos que huviésedes foydo dévese entender que nosotros lo huviésemos visto, pero non resta que non hayades foydo nin n'es tirado a nosotros que crehemos ciertamente que havedes foydo segunt dicho avemos que por non haverlo visto non lo podamos afirmar segunt devemos en special pues nuestras consciencias son informadas de la verdat, car si los hombres non havían por verdat sino lo que vehen, la fe cathólica sería en grant periglo, por qué non havedes razón de marvellarvos como en nuestros cartelles non haya cosa impropia. E por tal dezimos que tantas vegadas como havedes dicho nin diredes lo contrario de lo que nosotros havemos dicho sobre vuestra fuyta havedes mentido e mentiredes e somos aparejados de defenderlo. E pues sobre ell dicho caso havedes nombrada e offerta batalla, por la qual offerta de batalla vos soys fechos requeridores non vos devezes nin podedes fazer defendedores car en las cosas que son notorias no·y es necessaria batalla si las partes non se concuerdan. E pues vosotros havedes nombrado batalla e la queredes nosotros como requeridos¹⁰ de batalla somos aparellados de defender ell dicho caso nuestros cuerpos contra los vuestros, e con las armas defensivas e offensivas que nos concordaremos. E a concordar así la manera de la batalla como de las armas defensivas e offensivas nos offerecemos nombrar por nuestra parte huno o dos cavalleros o gentiles hombres vosotros faziente semejante. E querades conocer que aquellos que nombran batalla non los es proprio ni es drecho suyo divisar la manera de la batalla nin de las armas defensivas e offensivas, en special devezes conocer que es mucho impropio la nación castellana divisar batalla a forma e fuero de Regno de Valencia.

Johan de la Panda e Pedro de la Panda

⁹ ms. B: después de ratllar "vuestra" escriu "nuestra".

¹⁰ ms. B: "requestos".

7

Quarta letra de Rodrigo e Alfonso de Vozmediano a Johan e Pedro de la Panda

Nosotros, Rodrigo e Alfonso de Vozmediano, havemos recebido ahier domingo a v días del mes present de julio de vos, Johan e Pedro de la Panda, por mano de Conquista, heraute, huna letra o cartell de vuestros nombres firmado e con sello sellado. Es respuesta a huna letra por nos a vosotros más ciertamente embiada sobre ell caso de las parabras por vosotros contra nosotros dichas e afirmadas contra toda verdat, el qual cartell vos respondemos lexada toda manera de cavillaciones e de interpetraciones por vosotros fechas en querer fablar que abasta a nosotros que vosotros havedes dicho e dezides mentiendo toda hora por la garganta que nosotros fuyemos en la scaramuça que nuestro senyor ell Infante don Enrrique uvo en la villa de Alburqueque, dexando la su mercet en ell campo e que la dicha fuhida era notoria, de qué mentís e vos mentiendo mentiréys e tantas quantas vezes lo diréys. E somos toda hora prestos a defender e scusar nuestra fe por batalla, los nuestros cuerpos contra los vuestros, a ley desta tierra. Como aqueste caso sea por vosotros empeçado e hirá claro por la ley de la tierra como se deve perseguir e finir. E porque en ell dicho vuestro cartell afirmades que por nosotros dezís esto que decimos somos requeridores e vosotros defendedores, parece que sabéys poco de tal arte como sea arte por ley de armas e de scriptura que ell gentil hombre que es intitulado fuera iniquo contencioso de mala fe e que es cerquana de trayción, así como es nuestro caso, tal querellado e difamado se puede e deve scusar e defender por batalla e non por pleytos. Pero por non dilatar stos afferes a nosotros plaze eslehir dos cavalleros e que por vosotros sean otros dos slehidos, dándoles poderío de conocer e declarar qual part de nosotros o de vosotros es requeridora o qual defendedora e que conoscan e declaren si nuestra batalla se deve fazer según ley desta tierra do ell caso es movido o como en manera que prestamente vengamos en juycio en ell qual Dios, que es drechero, vos fará conocer que lo que havéys dicho contra nosotros havéys mentido. E nombramos jutges concedores e essaminadores de lo suso dicho los nobles don Pero Maça e mossén Francés Maça de Liçana, requeriendo a vosotros que nombréys otros dos

en tal manera sto finque e sea cargo vuestro como por nos no finquase destos aferes abreviar.

E por testimonio de verdat embiamosvos esta carta nuestra, partida por A·B·C, firmada de nuestros nombres, sellada con ell sello de nuestras armas, dada en Valencia a VI días de julio del anyo M CCCCXXXIII.

Rodrigo de Vozmediano, Alfonso de Vozmediano

8

Resposta de Johan e Pedro de la Panda a la quarta letra de Rodrigo Alfonso de Vozmediano

Estando en prissón nosotros, Pedro de la Panda e Johan de la Panda, havemos recebido hun cartell de vos, Rodrigo e Alfonso de Vozmediano, ell qual nos dio Conquista, heraute, en Valencia a VI días de julio, anyo desusso scripto, firmada de vuestros nombres, sellada con ell sello de vuestras armas, partida por A·B·C, por ell qual mostráys que havéys voluntat de hablar, oblidando la razón, e allegáys ley de drecho darmas sobre cierto caso. E si havéys oblidado de embiar ell capítulo donde se funda vuestra intención no es maravilla como tal caso non se fallaría ni en ley ni en drecho darmas como algún caso, por fuerte que sea, non fuerça de batalla si las partes non concordan, special ell fuero de costumbre que allegáys del Regno de Valencia. E por conseguiente havéys por nombrada e demandada batalla e vós soys los requeridores de aquella; e viniendo al punto dezimos que, tantas vegadas com havéys dicho e diréys lo contrario de aquesto que nosotros sobre vuestra fuhida havemos dicho, havéys mentido e mentréys por vuestras gargantas e somos aparejados como requeridores defenderlo nuestros cuerpos contra los vuestros. E somos contentos que ya sea in tempo¹¹ impropio hayades nombrado por vuestra part a los nobles don Pero Maça e mossén Francés Maça de Liçana con los dos que nosotros nombraremos como seamos fuera de prisión hayan poder e puedan declarar qué caso de batalla haya entre nosotros; e declarando ell caso de la batalla puedan declarar quién de nosotros o de vosotros son requeridores o requeridos o en qual manera devemos complir nuestra declarada batalla. Ell qual juicio e

¹¹ ms. B: "en tiempo".

declaración, pues sea fecho de concordia, obedeceremos e por nuestra part meteremos en execución toda vegada que seamos librados de presión. E si al present nuestra part non nombramos los dos cavalleros o gentiles hombres pora jutgar e deliurar las cosas desuso dichas hayades hi paciencia, com creamos que fablar en prisión de semblantes fechos sea impropio e dar causa a más prisión e, por conseqüente, a dilatar los fechos.

E por testimoni de verdat vos embiamos la present partida por A·B·C, firmada de nuestros nombres, sellada con ell sello de las armas de micer Nicola en falta del nuestro. Fecha a VII días de julio, anyo MIL CCCCXXXIII.

Johan de la Panda. Pedro de la Panda

9

Quinta letra de Rodrigo e Alfonso de Vozmediano a Johan e Pedro de la Panda

El que stá preso non deve empear tales afferes que aprés diga que por razón de su prisión non las puede complir como ell començó sea la más poderosa part de cascuna cosa. Esto sé dezir por quanto nosotros, Rodrigo e Alfonso de Vozmediano, havemos recebida por Conquista, heraute, huna letra de vosotros, Johan e Pedro de la Panda, partida por A·B·C, afirmada de vuestros nombres e con sello sellada, fecha a set días de julio, anyo yuso scripto, he es repuesta a huna letra por nosotros a vosotros embiada a seys días del dicho mes, por la qual dicha vuestra letra dezís que stando vosotros en prisión havéys recibido nuestra letra ne la qual allegamos ley e drecho darmas sobre ell caso entre nosotros maneado. E queréys dezir que tal caso non se fallaría ni en ley ni en drecho darmas por tanto como algún caso por fuerte que sea no fuerça de batalla si las partes non se concuerdan. E somos maravillados, e non sin razón, como ponéys en dilación estes affers mostrándovos en el comienço calientes e a la fin tan fríos, car pensar devíades quando empeçastes ste caso voluntario de querer falsamente tractar nuestra fe si non podíades nin podedes dilatar nin scusar de venir a la plaça por vosotros star presos nin por dezir asín como queréys dezir que en algún caso si las partes nos concuerdan no fuerça batalla, car esso se entiende en batalla voluntaria e no en

caso de ser por ley de la tierra ordenado, al qual nosotros lo remetemos porque andando e fablando vosotros por guisa que dedes manera de sallir de la prissón, pues lo podéys por drecho defender e pensar en tanto de nombrar dos nobles o cavalleros sin dilación alguna, los quales con los por nosotros nombrados tracten e conescan qué se deve fazer de drecho e costumbre darmas en este caso a fin que conoscáys que lo que havéys contra nosotros falsamente firmada se deve terminar sin pleytos e excepciones de drecho.

E por testimonio de verdat e por posar vosotros en cargo e triga de aquí adelante embiamosvos esta nuestra carta, partida por A·B·C, de nuestros nombres firmada e con nuestros sellos sellada, dada en Valencia a ocho días de julio, anyo MIL CCCCXXXIII.

Rodrigo de Vozmediano. Alfonso de Vozmediano

10. PERE DAVIU vs. AUSIÀS ROTLÀ

any 1434, Xàtiva, Nules i Moixent

ms. A: ff. 148v - 156v

ms. B: ff. 96v - 102v

Lo Cap Car James demy nauers pns Gerte stmony
seles coses de sus resposes e sepentes vostames la
psem parnda p ABC porpura de la my ma e
pagellada ab lo pagell demeb aemes pira en valencia
a pny del mes d'octubre l'any de la natyritat de
nostre senyor o xrl CCC l'any Lo Comte de
Gema

Letra fent so de batalla tramesa per Lo
molt magnifich moss pere dauiu Canaller
al molt magnifich moss ausias rodlan Canaller

Mosen ausias rodlan becu vos tenet com die
mat en la eglia de pura clara arcquesa. tra passaren
algunes parantes entre vos emy lesquals parantes en
lo regon rasonament afferman que aquelles vos me
negas de que dix de nos amirals parantes de que dem
cordia de vos e demy elegim vos alsquals pogues esser
donada fe. En per vostra parer a lloc q lamya e lo
de vtra parer farrenat resposa. de les parantes q
deen d'ies dema parer a ell lo qual far respost. En tra
parer e demy pego que ferien comens de reueres en
En lo q d'irnal ab moss bernat agost e ab my pp

En la primera lletra “fent so de batalla” Daviu retreu a Rotlà que el dia abans davant l'església de Santa Clara de Xativa passaren unes paraules entre els dos i que cercaren uns tercers, un cavaller per banda, per aclarir qui tenia la raó. D'aquest arbitratge en surt la sol·licitud d'Ausiàs Rotlà de fer batalla secreta amb Pere Daviu i un altre cavaller anomenat Bernat Agostí, Rotlà hi aniria acompanyat de Juan Espejo. Li prega que Daviu els assigni lloc segur i li demana que la resposta sigui “scrita o sots scrita de vostra mà”, és a dir, que escrigui la totalitat de la carta o que, almenys, la signi. Aquest era un cas molt comú en aquest tipus de lletres en què habitualment eren escrites per algun escrivà sota el dictat dels cavallers, que es limitaven a signar-les i segellar-les.

En la seva resposta, Rotlà es considera request i, per tant, amb dret a triar lloc i dividir les armes. Diu que és impertinent barrejar Bernat Agostí en aquest afer, tenint en compte que està arrestat i hi insinua que qui té mà per aixecar l'arrest d'Agostí és el mateix Daviu. Li proposa que per tal de no haver d'esperar el seu alliberament siguin solament ells dos els qui facin batalla. Daviu li respon (peça 3) que ell no té cap dret de cercar plaça ja que és ell qui ha declarat batalla. Encara menys li pertany de dividir les armes ja que, segons Daviu, “sia notori la batalla qui toca a fe e aquella qui no toca a fe ab quals armes se deuen portar a fi e en alguna manera no·s pot mudar si les parts no se concorden”, la qual cosa indicaria que hi hauria un armament reglat per a aquest tipus de batalles i que no es canviaria si no és amb acord de les parts, si fos com diu Daviu, no tindria sentit el dret del request a dividir les armes. Torna a demanar l'arbitratge de dos cavallers per tal que dirimeix qui és el requeridor i qui el request i si aquest té dret a dividir les armes.

La següent lletra de Rotlà és divertida, en tant que expeditiva, li diu que la lletra enviada per Daviu *era prolixa e impròpia e scura e fora dels térmens de nostra qüestió* i que, per fer-ho curt, el que ell ha dit en les seves lletres és veritat i que si Daviu sosté el contrari *mentits e havets mentit e mentrets tantes vegades com ho direts*, és a dir, es limita a reproduir la fórmula canònica a què vol reduir el cas. I nomena com a representant seu a l'hora de dirimir qui és el request el fill de don Pero Maça, Francesc Maça, que sembla que també està arrestat. I en cas que aquest no pugui nomena Lluís Cornell, l'altre fill de don Pero. En la resposta a aquesta lletra (peça 5) Daviu nomena Ramon de Riusech per a representar-lo en el debat i, si aquest no pot, Gracià de Monsoriu. Li retreu el nomenament de Francesc Maça perquè, en tant que arrestat, només es pot entendre com una maniobra de dilació.

A partir d'aquí vénen un seguit de lletres en què cadascú retreu a l'altra tenir més ganes de “romancejar” que no pas que la batalla arribi a la fi i d'acusacions a l'altre de no entendre en matèria de cavalleria i que les seves cartes són plenes d'errors i vicis: *que de la groseria e desmoderada presumpció ab què menejats los affers no us guarria metge per abte que fos*. En la peça 7, Daviu fixa el dia 16 d'abril perquè els cavallers que han d'entendre en el cas es trobin a València. No s'hi devien trobar perquè encara hi ha una última carta datada el 23 d'abril en què Rotlà requereix Daviu que deixi d'escriure i faci per manera que el

jutge nomenat per ell es trobi amb el seu. I aquí s'acaba l'epistolari sense que puguem saber res més d'aquests cas, ni tan sols de què van discutir quan es van trobar a l'església de Santa Clara.

Tenim, però, notícia dels dos cavallers més enllà d'aquest afer. Pere Daviu en aquell mateix any va participar en el Passo Honroso de Suero de Quiñones, en el qual lluità contra el mateix Quiñones¹. Pel que fa a Ausiàs Rotlà hem pogut obtenir la següent notícia:

En otro privilegio expedido en 1448 a favor de Ausiàs Rotlà, caballero de Játiva, el rey concedió a perpetuidad, en remuneración de los servicios prestados, en franco alodio, el mero y mixto imperio y toda la jurisdicción civil y criminal. alta y baja, que correspondía al soberano y que ejercía por medio del gobernador o sus oficiales en el lugar de la Alcudia Blanca (a) de Rahana, sito en términos de Játiva, propiedad de Rotlà. El rey transmitía la jurisdicción *pure, libere et absolute absque alia exceptione, conditione et retentione* —salvo el conocimiento de los delitos de plagio y collera, que el monarca se reservaba— para que se ejerciera sin apelación o recurso de ningún tipo a cualquiera de los oficiales reales. El monarca daba licencia para erigir por su propia autoridad horcas y otros símbolos del ejercicio del mero imperio y castigar a los delincuentes, como acostumbraban a hacer los barones del reino de Valencia y todos los poseedores del mero y mixto imperio².

1

Letra fent so de batalla tramesa per lo molt magnífic mossèn Pere Daviu, cavaller, al molt magnífich mossèn Ausiàs Rodlan, cavaller

Mossèn Ausiàs Rodlan,

bé crech vos recort com hir matí, en la església de Senta Clara, a requesta vostra passaren algunes paraules entre vós e mi, les quals paraules en lo segon rahonament, yo affermant aquelles, vós me negàs, de què ach de vós a mi tals paraules de què de concòrdia de vós e de mi elegim dos als quals pogués ésser donada fe, hu per vostra part, altre per la mia, e lo de vostra part ha tornat resposta de les paraules que foren dites de ma part a ell, lo qual ha respost de vostra part e d'en Spego³ que serien contents de veure'ns en hun loch cominal ab mossèn Bernat Agostí e ab mi; per què mossèn Bernat e yo, acceptant vostra requesta, pregant-vos

¹ Riquer, *Lletres de batalla*, vol. II, pàg. 109.

² Carlos Lopez Rodríguez, "La corona y las jurisdicciones señoriales en el Reino de Valencia durante el reinado del Magnánimo", *En la España Medieval*, vol. 26, 2003, p. 163.

³ ms. B: "d'en Spcio". Es el Johan Espejo de la segona lletra.

e requerint per stil de gentilea e pràtica del Regne nos⁴ assigneu temps e plaça segura. Axí mateix vos pregam, lo dit mosèn Bernat Agostí e yo, per mils anar en segur aquests affers que, per letra de vostra mà escrita o sots escrita e d'en Spejo, nos⁵ vullats fer resposta, sagellada ab sagell de vostres armes, per ço que plenària fe hi puixa ésser dada per venir a fi de vostra volentat. Escrita en la ciutat de Xàtiva, diluns, lo primer dia de març, any MIL CCCCXXXIII.

Pere Daviu

2

Resposta de mossèn Ausiàs Rodlan a la primera letra de mossèn Pere Daviu

Mosèn Pere Daviu,

dimecres, a dos de març, rebí huna vostra letra sots escrita, segons apar, de vostra mà, del tenor següent: "Mossèn Ausiàs Rotlà, bé crech vos recort com ahir matí en la sglésia de Senta Clara de Xàtiva, etc."⁶, a la qual vos responch que les paraules que passaren entre vós e mi en la sgleya de Senta Clara après en l'altre rahonament fet entre vós e mi són stades aquelles⁷ per mi dites e refermades sens res mudar ne toldre del sustancial; e vós dieu que yo haja mudades aquelles ne res de allò; negant-ho tot, segons vós afermau en vostra letra, haveu mentit e mentreu tantes vegades com ho direu; e só prest açò defendre en tota plaça segons ley d'armes. E per tal com vós sou requeridor e yo request, segons tal orde o costuma, sia a elecció mia elegir plaça segura hon vós e yo puixam dur a fi nostra requesta e devisar les armes, per nostra batalla offir-me a vós trachtar ab los elets per vós e per mi sobre aquest material e fer prestament tot ço al que'n defensió de ma fe e honor sia tengut fer; e hauré gran plaer que donets loch de vós a fi que sens grans scrits ne parenceries puxam complir nostre obrar⁸. E per tal com en aquests afers

⁴ ms. B: "vós".

⁵ ms. B: "vós".

⁶ En aquest punt, en el ms. A hi ha una nota marginal que diu: "Aquesta letra tramesa per mossèn Pere Daviu a mossèn Ausias Rotlà l'original deu ésser insertada e per quant ja continuada en el present qüern atrás quartes comprenent-hi la present e per squivar proximitat és stada obmesa, a la qual m..."

⁷ mss. A i B: són stades aquelles (per aquelles) per mi dites.

⁸ ms. B: "optat".

haveu volgut mesclar impertinentment mossèn Bernat Agostí, lo qual no és en sa libertat de dur a fi aquests afers per causa de sos arrestaments, obtenits ab ell que done loch e manera de sa deluirança car, si en ma possibilitat era que·n pogués ésser desliurat, dins huna hora seria fora dels arrests, però per tal que no·us puxats scusar ab lo dit mossèn Agostí o per sa triga, com la querella principalment sia de vós ab mi, yo·us offir de ésser ab vós en loch hon concordarem e per los desús dits serà concordat per sostenir ma honor, que dient ço que haurets dit haurets mentit e dit contra veritat.

E per testimoni de veritat faç-vos la present letra sots escrita de la mia pròpia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes. Escrita disapte, a sis de març, en Moxén, any MIL CCCXXXIII.

Ausiàs Rotlan

3

Segona letra de mossèn Pere Daviu a mossèn Ausias Rodlan

Mossèn Ausias Rotlan,

vostra letra he rebuda, sots escrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, feta en Moxén a sis del mes e any dejús scrit, responsiva a huna letra que yo us havia tramesa; e par que us hajats oblidat de respondre'm a les paraules que yo us he trameses a dir, les quals lo honorable⁹ en Lois Morello, nomenat per vostra part ha trachtat e concordat aquests debats vostres e meus, ha reportades e dites de vostra part al honorable en Lois del Castellar, elet per ma part, per los dits debats, les quals paraules són que vós deyeu que les paraules que yo havia dit que eren passades entre vós e mi que eren veres e que vós e lo honorable en Johan d'Espejo éreu contents de veure-us ab mossèn Agostí e ab mi e que haguéssem¹⁰ loch segur; e apar que a respondre a les dites paraules hajats oblidat per fer-vos request ço que és impropri e difícil a obtenir entre cavallers; e crech que vós volentés no diríets e menys per vostres mans sostendríets que lo dit en Lois Moriello per vostra part no haja dites les dites paraules, car si abelia sobre

⁹ ms. A: "onorahonable", segueixo B.

¹⁰ ms. B: "aguésseu".

aquesta querella ab eguals armes en la manera que és acostumat en semblants feyts, lo meu cors contra lo vostre, seria e seré prest de combatre'm ab vós. E tornant al primer cas, responent a vostra letra, dich que vós havets mentit e per tantes vegades com o direts, mentirets, que vós hajats atorgada, ans a càrrech de vostra honor havets negada, la veritat de les paraules que entre vós e mi passaren axí en la sgleya de Senta Clara com en lo segon rahonament. E puix havets nomenada batalla no us deuríets¹¹ fer request ne meys dir que és en vostra elecció de elegir plaça e de devisar les armes per a fer batalla, com per les paraules per lo dit en Lois Morello dites de vostra part, donant principi nostres letres; e per vós haver nomenada batalla e per altres rahons que s'i porien dir, vós no havets dret de cerquar plaça ne tan poch o meys de divisar les armes, special com sia notori la batalla qui toca a fe e aquella qui no toca a fe ab quals armes se deuen portar a fi e en alguna manera no·s pot mudar si les parts no se concorden. E, per tal que conegats que yo vull lexar rondalles e per ma part donar fi a vostre debat e meu, yo són content que vós per vostra part elegiscats hun cavaller o gentil hom e yo per ma part ne elegiré altre, los quals hajen poder de declarar qual de vós e de mi és requeridor e si lo cas ho requerrà haver poder de concordar les armes offensives e defensives, les quals puixa e hajam a portar lo jorn de nostra batalla e puixen concordar e ordenar de totes aquelles coses que sien necessàries per portar nostra batalla a fi sobre qualsevulla cas dels continguts en la present. E, segons dit he, són content e·us offer de combatre'm ab vós, mon cors contra lo vostre, e si a la present letra me voldrets respondre trametets la resposta al batle d'Oliva, com donant-la al dit batle o en casa sua yo la he per rebuda.

E, per testimoni de les dites coses, vos tramet la present, partida per A·B·C, sots escrita de mà mia, sagellada ab sagell de mes armes, feyta en Nules a XII del mes de març de l'any MIL CCCXXXIII.

Pere Daviu

4

Resposta de mossèn Ausias Rodlan a la segona letra de mossèn Pere Daviu

¹¹ ms. B: "deuríeu".

Mosèn Pere Daviu,

vostra letra he rebuda, la qual apar sia donada en Nulles, a XII del present mes, responsiva a huna altra letra per mi a vós grans dies són passats tramesa, la qual vostra letra és molt prolixa e impròpia e scura e fora de térmens de nostra qüestió; però, per enlestir nostre debat [e] lexar tot altre rahonament e manera de parenceries, vos respon que tot ço que en la dita mia letra és scrit és veritat e vós dién lo contrari mentits e havets mentit e mentrets tantes vegades com ho direts. Resta, donchs, per venir a conclusió de aquests affers veure qual de nosaltres és requeridor e qual request, e ja sia per lo rahonament fet entre vós e mi se mostra clar vós ésser requeridor e yo request, emperò só molt content, a examen e conexença de gentils hòmens havents pràtica de tals affers, que·y diguen per dret d'armes prestament a fi que çesse entre vós e mi tota manera de pledejar; e de fet són content de nomenar e, de fet, nomén e·leie[s]ch en conexedor e jutge per ma part lo noble mossèn Francès Maça, cavaller, e si aquell per sos arrests no·y podrà deliurament entendre, nomén lo noble don Lois Cornell, als quals e a cascun de aquells don plen poder e facultat que ensemps ab aquell cavaller o noble que vós elegirets veien e examinen per dret d'armes qual de nosaltres és requeridor e qual és request, e que açò haien a fer concordantment e sens dilació; e si discordaven que de fet, sens altra triga, elegescam hun tercer, requerint-vos que de fet nomenets hun noble o cavaller ab poder bastant de fer e concordar lo dit punt, qual és request o requeridor, en altra manera, si açò prestament no farets, que sia a càrrech e vergonya vostra. E, sobre lo poder que diets en vostra letra que sia donat als vostres elegidors de concordar les armes, me par que açò no·s deja fer, ans lo parlar és de més, car, conegut qual és requeridor, és vist per dret d'armes que el request ha facultat de elegir les armes entre aquells fahedores e tal és la vera pràtica entre gentils hòmens, per què, d'ací avant, romanga entre nós tota manera de letrejar e parencejar e donau loch que prestament vingam al cas menejat e que portem aquell a fi, car ja no·us entenç pus a scriure.

E per testimoni de veritat faç-vos la present letra, sots scruta de la mia mà e ab sagell de mes armes sagellada, partida per A·B·C, dada en Moxén, a XXI dia del present mes de març, any M CCCCXXXIII.

Ausiàs Rotlan

5

Tercera letra de mossèn Pere Daviu a mossèn Ausiàs Rolan tramesa

Mosèn Ausiàs Rotlà,

vostra letra he rebuda, sots escrita de vostra mà, partida per A·B·C, sagellada ab sagell de vostres armes, feyta en Moxén a XXI dia de març, en l'any present e daval scrit, la qual és responsiva a huna que yo·us n'è tramesa. Par que ma dita letra havets per impròpia, scura e fora de tots térmens de nostra qüestió, e creu que u fa que no us ve bé hoir la veritat dels affers com són passats, car les impropietats que contra veritat cuydats veure en ma dita letra deguérets axí com mils poguérets veure en la vostra, en la qual oblidats respondre al sustancial dels fets com són passats axí entre vós e mi, com entre aquells qui per vostra part e mia foren elets sobre los dits debats, però d'açò no cur qüestionejar ab vós, car les impropietats e defaliments que són e seran en vostres letres e mies o en vostra pràtica e mia devets creure que seran notades per aquells que·u entendran; e ço que yo he dit en ma letra és veritat e tantes vegades com vós o haureu dit e direts lo contrari havets mentit e mentrets per vostra gola, e són content que·s faça lo juhí que demanats de cavallers o gentils hòmens, però enffrascats-vos en haver nomenat mossèn Francès Maça, puix sabets que és arrestat, com semblants affers se hajen a menejar en loch comú ço que no·s poria fer ab home arrestat, però no·m marvell gens que·y hajats fallit. E per concordar lo punt que demanats, ço és, qual de vós o de mi és requeridor, vos nomén per ma part lo nobble mossèn Ramon de Riusech, senyor de les baronies de Oliva e de Nulles, e en sa absència, fallint aquell per sos affers, al honorable mossèn Gracià de Monsoriu, als quals e a cascú d'èls don plen poder que ab aquell que y serà per vostra part puxen tractar, concordar e declarar per dret d'armes qui de vós o de mi és requeridor, e en discòrdia puixen elegir tercer. Apar que afermets que lo request pot divisar les armes a sa volentat, de què anats molt enganat, segons vos he ja scrit, e axí·s mostra a la fi; e per no laguiar¹² vos havia scrit que los nomenats haguessen càrrech de enlestir-ho tot, però puix volets que romanga en ubert, só content, que quant més dispunts voldrets hi en més rondalles vos metrets, més càrrech serà vostre, car pensar

¹² DCVB: "trigar, estar molt de temps".

podets que no auran volentat més a concòrdia o a la rahó los fets a cascuna part de aquells en avenir e per ma part havets pogut conèxer e conexerets que solament sens alguna parenceria vull los fets. E plàcia a Déu que tal sia de vós; e de cert conexerets no meys que vós me enujaré de scriure dels dits fets si per alguna dilació no los enbuelats¹³.

E per testimoni de les dites coses vos tramet la present, partida per A·B·C, sots scrita de mà mia, feta en Oliva a XXVIII dies del mes de març, de Nostre Senyor any MIL CCCXXXIII.

Pere Daviu

6

Resposta de mossèn Ausiàs Rodlan a la tercera letra de mossèn Pere Daviu

Mosèn Pere Daviu,

vostra letra he rebuda, partida per A·B·C, e sots scrita de vostra mà e ab sagell de vostres armes sagellada, dada en Oliva a XXVIII dies del mes de març passat, la qual és responsiva a huna altra letra per mi a vós tramesa, ab la qual prop dita vostra letra par que crehent-vos satisfer a ço que derrerament en la dita mia letra vos he scrit volets fundar e sforçar en quant podets ni sabets que la dita vostra letra per mi rahanablement impugnada de vicis e impropietats massa evidents no sia inepta e fora de tots térmens de nostre debat, segons en la dita vostra letra havets cuydat scusar, a la qual vos responí¹⁴ que si bé volets atendre a la realitat dels affers de què vós e yo deceptam, deuríets dexar tota manera d'estendre vostra ploma en parenceries e donar tot loch e manera de venir prestament qual de vós o de mi diu o ha dita veritat, la qual sens falla yo he dita e sostenguda; e vós, dient lo contrari, axí com havets asajat de dir, havets mentit e mentirets tantes vegades com ho direts; e per abreujar camí e venir als térmens que devets star vos seria mils hun dia d'obrar que molts d'escriure. E, puix lo cas és fomat entre nosaltres, lexats tot superflu rahanament e donau loch que vingam a la fi de aquests affers e estrengam-nos de açò que entre nosaltres és stat concordat

¹³ Probablement "embullats" tal i com sembla voler corregir el copista de B.

¹⁴ ms. B: "responguí".

sobre la elecció de les persones que puixen jutgar per dret d'armes qual de nós és requeridor o qual request, però stà mal a vós de voler dir, jatsia contra veritat, que la nomenació per mi feta del noble mossèn Francès Maça sia stada feta per enfrascar ne dilatar la execució dels dits fets, car notorietat de fet mostra lo voler e affecció que yo he de veure'n la fi, car sap Déu que si nomení per ma part lo dit mossèn Francès ho fiu crehent que ell hi pogués entendre, axí com diu que de bon grat hi entendrà, no contrastant son arrestament com de tals affers e de tots altres pot ésser donada oportunitat per lo dit mossèn Francès de entendre sens gran afany, majorment que la dita nomenació fiu ab condició que si aquell no·y podia o no·y volia entendre, que en sa absència hi nomenava lo noble don Lois Cornell, e ara de nou lo·y nomén e ell eleje[s]ch; enaxí que qualsevol de aquests dos o lo hun qualsevol dels nomenats per vós puixen concordantment declarar qual de nós és requeridor e venits en segur que hun o altre no y fallirà, tota hora que·ls vostres o la hu de aquells hi voldrà entendre com yo ara de nou per la present don e atorch als dits nobles per mi nomenats a cascú de aquells ple, bastant, absolut poder de conèixer declarar ço que desús és dit ab la hu qualsevol dels vostres nomenats segons juhí e dret d'armes; e si aquells axí tractans dels dits fets discordaran, que ells abdós en lo dit cas puixen elegir concordantment hun terç no sospitós a les parts ab lo qual abdós o la hu d'èls qualsevol se puxen concordar del dit punt segons dret d'armes. E per tal que sia donat loch a vostre prolix e presumtuós rahonament, a mi plau e só content que·ll[s] desús dits qui han facultat de fer lo desús dit juhí puxen declarar, puix vós no u volets e no u sabets entendre, qual ha facultat de elegir les armes ab què us portaran batalla a fi, o lo reptador o lo reptat. E prestament elegiu loch cominal e dia a entendre en los dits fets car conixerets que no romandrà per mi ne per los per mi elets nomenats.

E per testimoni de veritat vos faç la present letra, partida per A·B·C, sagellada ab sagell de les mies armes, sots escrita de mà mia, dada en la vila de Moxén, a cinch dies de abril, any MIL CCCCXXXIII.

Ausiàs Rotlan

Mosèn Ausiàs Rotlan,

vostra letra he rebuda, partida per A·B·C, sots escrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, feyta en Moxén a cinch dies del mes en l'any dejús scrit, responsiva a huna que yo·us n'è tramesa. E par que no sia en vostra mà poder-vos lexar de dir ab vici e mentint que mes letres són impròpies ab evidents vicis, e deguérets ésser content de la resposta que per ma letra vos he ja feta, la qual és que sia remès a juhí de aquells cavallers e gentils hòmens qui les veuran, los entenents dels quals ab vuls cluchs veuran e jutgaran les mies letres ésser pròpies al cas e fundades en rahó e veritat e les vostres sens alguna falla hauran per plenes de error e de vicis. E si per vostra part fos stat donat loch a strènyer los affers tant com és stat e serà per la mia, certament fórem ja prop de la fi; e devets pensar que no¹⁵ ab paraules, mas ab obres, havets a mostrar que desigats la fi de vostre debat e meu, ço que tro ara havets oblidat e lo mils que podets fer és que lexets paraules impròpies special mentint¹⁶, jatsia que a vós lo mentir no us sia cosa nova, com sia notori a Déu e a vós e a mi, que sobre aquest debat vostre e meu yo é dita la veritat e vós tantes vegades com ho havets dit e direts lo contrari havets mentit e mentirets per vostra gola; e conech que algú no·us deu rependre con no sabets conèxer que la nominació que havets feta de mossèn Francès Maça sia enfrascar e dilatar, attès que és arrestat, car puix Déus ne natura no us han dat més conexença en ço que menejats non devets ésser reprès; e stich meravellat puix mon rahonament de concordar les armes havets hagud per prolix e presumtuós com vós hi sou ara acordat com alguns cavallers qui tracten d'armes special de batalla no li està bé que ço que coneix que sia prolix do algun loch més crech que vós conèxer que convé rahonament sobre aquest cas és stat fornit de ignorància, vós hi sou acordat e havets-hi ben vist e yo són content que los nomenats per vós e per mi hajen poder en lur discòrdia de elegir concordantment hun terç al qual per la present don plen poder que ab qualsevulla dels dos de aquells qui per vós e per mi són nomenats e praticaran dels fets, en discòrdia lur puixen declarar per dret d'armes qual de vós e de mi és requeridor e puixen declarar les armes defensives e ofensives que cascú de vós e de mi deurà

¹⁵ al ms. A manca aquest "no", segueixo B.

¹⁶ ms. B: "specialment".

portar lo jorn de la batalla segons havets demanat; e podets dir que primament vós sots avisat com havets dit que lo tercer puixa de clar concordant-se ab los dos o ab la hu dels nomenats per vós e per mi, e deguérets conèxer que [si] los dos són concordés no hi és necessari lo terçer, special en discòrdia dels dos lo havets demanat mes tothom poria conèxer que de la groseria e desmoderada presumpció ab què menejats los affers no·us guarria metge per abte que fos. Scrit m'an que lo Governador ha acceptat mossèn Gracià de Monsoriu e que és malalt e veritat és, per acurçar los fets en absència del dit mossèn Gracià yo us nomén lo honorable mossèn Johan de Valterra al qual don per la present aquell mateix poder que he dat al dit mossèn Gràcia de Monsoriu. E donats manera que a XVI del present mes dejús scrit sia en València aquell que per vostra part hi haurà a entrevenir, car sens falta lo de ma part no y fallirà.

E per testimoni de les dites coses, vos tramet la present partida per A·B·C, sagellada ab lo sagell de mes armes e sots escrita de mà mia, feyta en Oliva a XIII del mes de abril de l'any M CCCXXXVIII.

Pere Daviu

8

Resposta de mossèn Ausiàs Rodlan a la quarta letra de mossèn Pere Daviu

Mosèn Pere Daviu,

vostra letra he rebuda, partida per A·B·C, e sots escrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, feta en Oliva a XIII del present e dejús scrit mes de abril, per la qual apar que contínuament vostra desonesta manera de parlar no us podets sadolar de scriure e dir per vostres letres oprobis e desmentiments sens algun fruyt, de què no us entén semblar com sien actes vergonyosos e reprobats entre les gents. E pensar deuríets que ja nostres fets no estan en parlar ne parencejar mas donar obra ab acabament que vengam a la plaça hon, Déu volent, serà vist que yo he dit e defesa veritat e vós haveu mentit, per què us requir e amoneste que, seguint lo vulgar que diu que les paraules són fembres e los fets són mascles, façats tenir a prop lo jutge per vós nomenat que·s concorde ab lo nomenat per mi de ço que·l·ls és donat poder, car altre tal faç e entén fer tro que

vejam la fi de aquests affers. E si no u fets serà imputat a càrrech vostre, car de huy avant no us entén pus scriure de aquest material com torn ja a fàstig als hoents repetir huna mateixa cosa moltes vegades sens fonament.

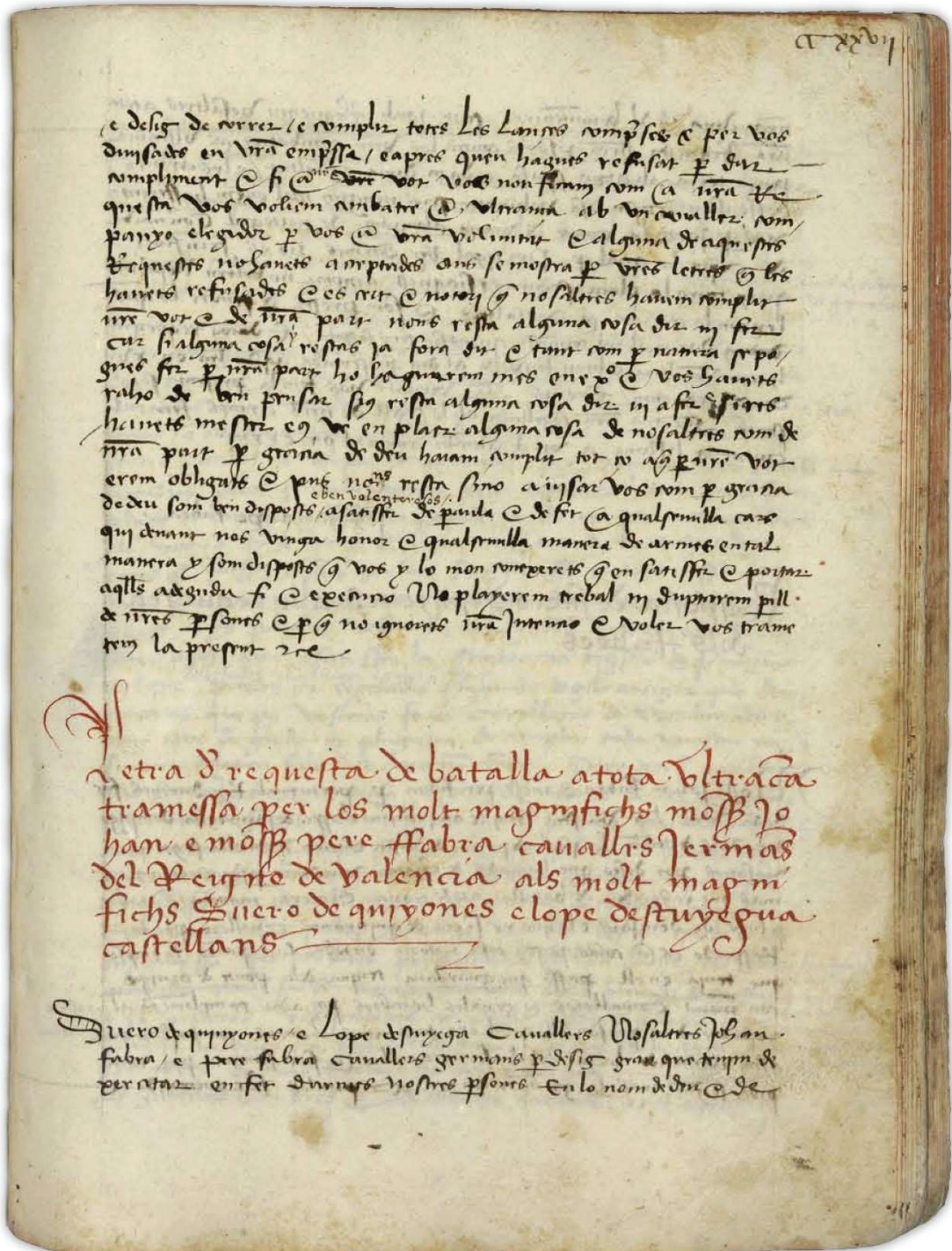
E per testimoni de veritat faç-vos la present letra final, sots escrita de la mia mà hi ab sagell de mes armes sagellada, feta lo jorn del benaventurat cavaller mossèn sent Jordi, a XXIII del mes de abril, any de la nativitat de Nostre Senyor MIL CCCXXXIII.

Ausiàs Rotlan

11. JOAN I PERE FABRA vs. SUERO DE QUIÑONES I LOPE DE STUÑIGA

Lisboa, Valladolid, València, 1434 - 1435

ms. A: ff. 227r - 235r

e delig de verrez / e complir totes Les Lletres compses e per vos
 demptades en vna emissa / capces quen haqntes refusat p diu
 compliment e si ^{e de} vos vos non finim com a vna ve
 que sta vos voliem ambate d' Ultraua ab un cavallerz com
 panyo eligedir p vos e vna vilimitat e alguna de aquepros
 frequeste no sanets a mptades ans semestra p vros lletres e les
 hanets refusades e es aut e nosey q no saltres hanam complir
 un vot e de vna part non resta alguna cosa de n fr
 cuz si alguna cosa restas ja fora de e tunc com p nuncia p po
 gnos fr p nra part ho la guardem mes ens p e vos hanets
 raho de tan pnsu siq resta alguna cosa de n a fr e firts
 hanets mes e q v en plarz alguna cosa de nosaltres com de
 vna part p gracia de deu hanam complir tot v q pnt vnt
 erem obligats e pnt nra restu sino a usar vos com p gracia
 de deu som ben disposts ^{e ben valentes} a satisfr de puda e de fer a qualprulla cosa
 qui dnam nos vinga honor e qualprulla manera de armes ental
 manera y som disposts q vos y lo mon sempre ts qen satisfr e portar
 aqts adijuda f e exorno Vn playarem rebal m dypnarem pill
 de nros psonas e q no ignoreis vna imuna e voler vos trame
 nra la pregrm re

*etia d' requesta de batalla atota vltraua
 tramessa per los molt magnifics moss Jo
 han e moss pere fabra cauallrs jermas
 del Reigne de Valencia als molt magmi
 fichs Suero de quiyones e lope de stuñiga
 castellans*

Suero de quiyones e Lope de stuñiga Cavallers vofaltres Johan
 fabra e pere fabra Cavallers germans p d' isis grana que t' nra de
 peratar en fer d' nros nostres psonas En lo nom de deu e de

Aquests germans valencians participaren en el “Passo honroso” organitzat per Suero de Quiñones al pont d’Órbigo, del camí de Sant Jaume, entre Lleó i Astorga. Quiñones tingué la pensada, en ple estiu d’un any jacobeu, d’instal·lar-se en aquest pont i no marxar-ne fins que s’hi haguessin trencat tres-centes llances en les diverses justes que s’hi farien. Els pelegrins podien passar el pont, si no eren cavallers, els cavallers que anaven en pelegrinatge a Sant Jaume havien de fer-hi una justa fins a trencar tres llances; si no s’hi avenien havien de deixar una penyora. Suero de Quiñones organitzà aquest pas per tal d’alliberar-se del vot que havia fet d’anar els dijous amb una argolla al coll com a senyal del seu captiveri amorós. Obtingué el permís del seu rei, Joan II, per tal d’organitzar el pas i envià heralds a totes les corts per convidar els cavallers que hi volguessin anar a ajudar-lo en la seva comesa.

Per al desenvolupament del pas d’armes i el paper que hi tingueren els germans Fabra em remeto a l’estudi de Martí de Riquer inclòs en el seu llibre *Caballeros andantes españoles*¹ i a la transcripció que fa d’aquest epistolari en el segon volum de les seves *Lletres de batalla*². Pel que fa al nostre treball, d’aquest epistolari només ens cal destacar que encara que el motiu que addueixen els germans Fabra en aquesta correspondència per requerir de batalla a ultrança Suero de Quiñones, *per desig gran que tenim d’exercitar en fet d’armes nostres persones*, i, per tant, es podria inscriure dins del que Riquer anomena “bregues deportives”, no cal oblidar que hi subjau el ressentiment de no haver pogut lluitar contra Quiñones al passo honroso, ni haver pogut acabar-hi la seva justa amb un dels mantenidors.

¹ Martí de Riquer, *Caballeros andantes españoles*, “Colección Austral”, ed. Gredos, Madrid, 2008, pàgs.. 63-123.

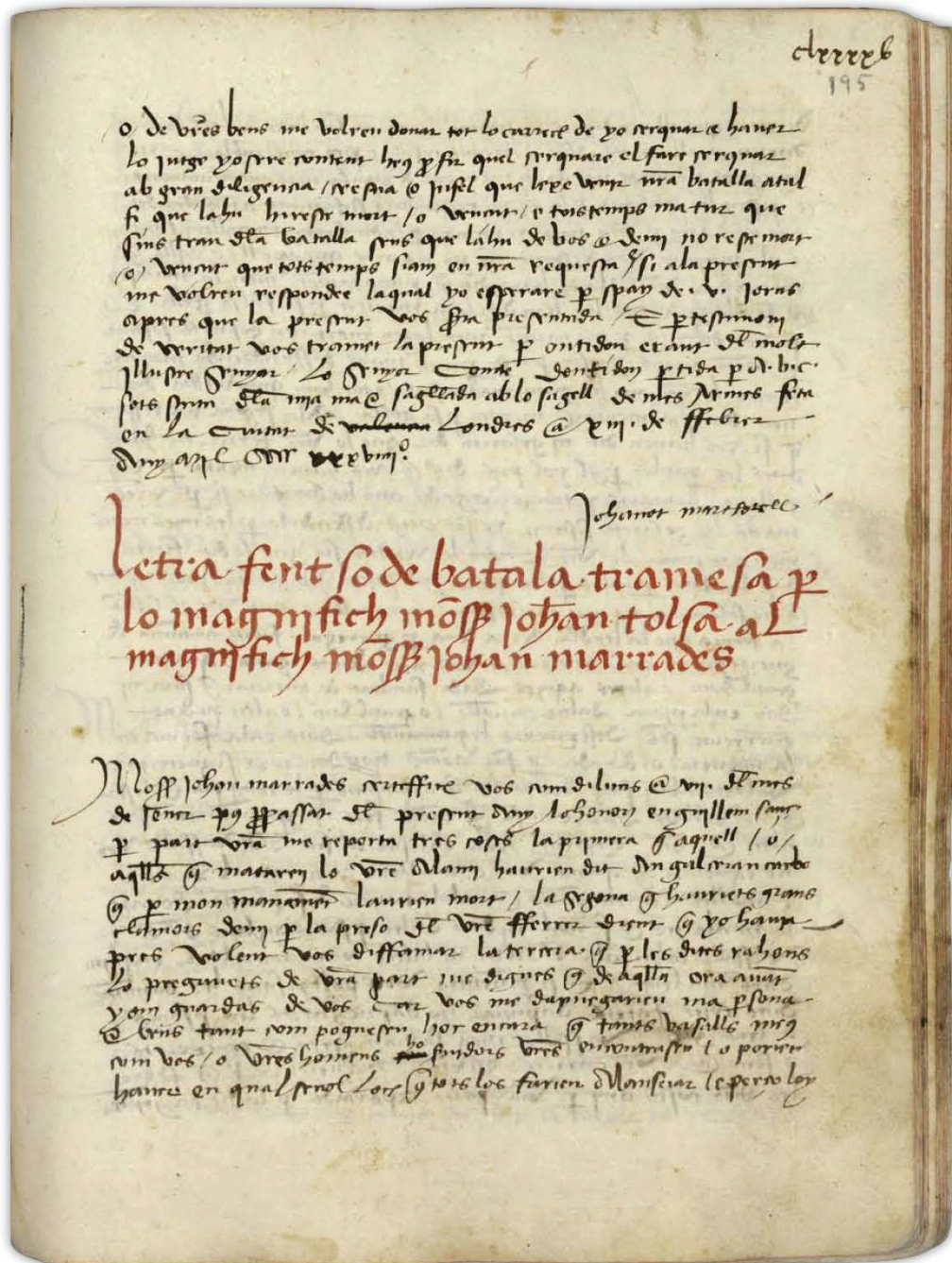
² Martí de Riquer, op. cit., vol II, pàgs. 181-210.

12. JOAN TOLSÀ vs. JOAN MARRADES¹

any 1437, Navarrés.

ms. A: ff. 195r - 214v

ms. B: ff. 130v - 146v

¹ Per a la transcripció d'aquest epistolari em remeto a la feta per Martí de Riquer al segon volum de les seves *Lletres de batalla*, pàgs. 37-106.

La causa de la disputa entre aquests dos cavallers és l'assassinat d'un esclau de Marrades que aquest sosté que fou fet per ordre de Tolsà (peça 1), aquest li replica que si diu que l'esclau fou mort per manament seu Marrades "menteix per sa falsa gola" i que ell està disposat a defensar-lo. A partir d'aquesta primera lletra els dos mantenen una prolixa correspondència sobre com formar cas per a aquesta batalla on tots dos s'acusen de no mostrar *voler de venir prestament a la fi que semblants fets mereixen*. En la seva segona lletra Marrades, cansat dels allargaments retòrics, li fa saber que li dóna quatre mesos per trobar jutge que els tingui la plaça segura i, si passat aquest temps no l'ha trobat, li ofereix de fer batalla *als mollons entre Navarrés e Bolbayt, o als de Almansa e de Aragó*, és a dir, o bé als llindars de les seves respectives terres (Tolsà era senyor de Navarrés i Marrades de Bolbait) o bé a la frontera amb l'Aragó o a la de Múrcia. I li cedeix el dret de divisar les armes. En la seva resposta Tolsà usa la fórmula canònica de la batalla a ultrança *en lo nom de Déu e de nostra Dona e del benaventurat cavaller sent Jordi, me offir apparellat deffendre-u per batalla, lo meu cors contra lo vostre*. Després de l'intercanvi de tres lletres més, Tolsà li divideix les armes, que seran a cavall. Marrades li replica que dubta que a cavall i amb les armes divisades la batalla tingui la fi que ell vol i li proposa que aquesta sigui a peu i amb armes comunes. I si això no vol Tolsà que, com a mínim, canviï les armes amb què han de combatre a cavall. El senyor de Navarrés no accepta de canviar les armes i, per tant, Marrades concedeix que siguin tal i com Tolsà, en el seu paper de request, ha triat.

En la seva desena lletra (peça 16) Tolsà comunica a Marrades que ha trobat jutge, dins dels quatre mesos fixats, en el marquès de Ferrara, el qual els ha assignat aquella ciutat i el dia 30 de setembre perquè s'hi esdevingui la batalla.

Aquest epistolari inclou, a més de la lletra citatòria del marquès de Ferrara, una acta de com es va desenvolupar la batalla molt interessant per veure com la litúrgia descrita en tractats com el *De batalla* o el *Sumari de batalla a ultrança* era realment aplicada quan la batalla realment es duia a terme. Un cop arribats a la lliça els contendents i el seguici, els esdeveniments es produeixen de la següent manera:

El senyor marquès demana que siguin fetes les crides necessàries.

El marquès demana que el seu conseller Florià de Sant Pere vagi del cadafal per prendre jurament als cavallers.

Florià de Sant Pere primerament els pregunta si estan contents de l'aparellament de la plaça feta pel senyor marquès. Ambdós cavallers respongueren que n'eren satisfets.

Seguidament els pregunta si eren contents de tenir per jutge el senyor marquès per a totes les incidències que poguessin passar en el procés de la batalla. Ambdós contendents digueren que n'eren contents.

Després es procedeix al jurament: *Vós mossèn Johan, jjureu en mans de micer Florià de Sant Pere, special comissari, rebent en nom e veu de l'il·lustre senyor marquès, corporalment, als sants quatre Evangelis de Déu, per mans vostres tocats, les scriptures que a tal batalla de abduys e spedència de batalla vos sotsmeten, no injustament, quant és a credulitat vostra, ne calumpniosament, ab coratge de alguna injúria coberta de vostre adversari*

contra deute de rahó, mas solament com creheu justa causa de deffendre, axí per conservació del dret e honor vostra tan solament? ¿Item, que no aveu sobre vós res que a verí, malefici e encantament o semblants se pertangua, sinó armes a vós competents, segons la manera e deliberació en altra manera entre vós feta sobre la qualitat e quantitat de les armes? E sí Déus vos ajude e aquests sancts Evangelis”.

Després el marquès manà de fer la darrera crida. I manà a l'heraut que cridés *Feu vòstron dever!* dues vegades.

Un cop fet això, i sorprenentment, el marquès de Ferrara crida els dos contendents davant del cadafal i els diu que per aquell dia desisteixin de lluitar i que tornin als seus respectius albergs. Malgrat els precs insistents dels cavallers perquè els deixi proseguir la batalla, el marquès es mostra rotund i els ho impedeix, però demana que es faci carta pública on es faci testimoni de la voluntat dels dos cavallers de dur la seva batalla a fi i que ell els ho impedí perquè així constés i ningú pogués al·legar pusil·lanimitat dels dos contendents.

Al dia següent el marquès publicà la seva sentència, per mitjà de la qual s'entén per què no va deixar prosperar la batalla ja que en aquesta es conté que Joan Tolsà ha admès que, tot i que no va ordenar la mort de l'esclau de Marrades, sap que fou mort per l'alcaid de Navarrés i el seu fill, que ell va creure en la paraula de l'alcaid quan li digué que no ho faria i que, per tant, no va prendre les mesures oportunes perquè l'assassinat no s'esdevingués. Joan Tolsà, per tant, reconeix la seva negligència però no que intervingués en la mort de l'esclau. Vista la confessió de Tolsà, el marquès declara que cal desistir de la batalla d'ara endavant. Els dos cavallers acceptaren la sentència i *en senyal de bona pau e ferma concòrdia se són abraçats, e, per besament de pau, entrecambiadament l'altre a l'altre, per la boca se són besats, e bona e fell amor(...) prometeren.*

13. JOANOT MARTORELL vs. JOAN DE MONPALAU¹

Any 1437, València

ms. A: ff. 175r - 193v

ms. B: ff. 112v - 130v

17. JOANOT MARTORELL vs. PEROT MERCADER

any, 1439, Londres

ms. A: ff. 193v - 195r

ms. B: ff. 129r - 130v

18. JAUME DE RIPOLL vs. JOANOT MARTORELL

any 1442, València.

ms. A: ff. 295r - 296r

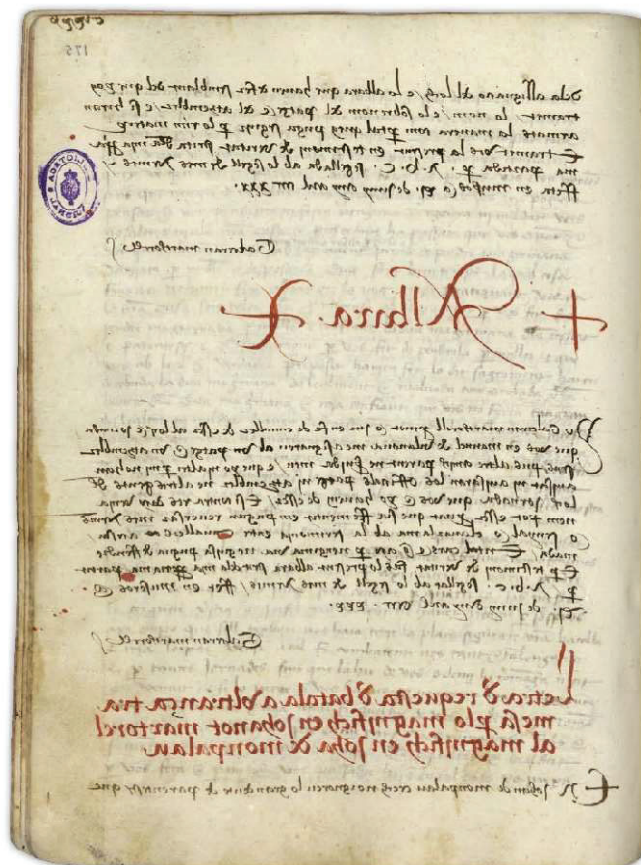
ms. B: ff. 215r - 216r

22. JOANOT MARTORELL vs. GONÇALBO D'IXER

València, 1446.

ms. A: ff. 301 - 303v

ms. B: ff. 220r - 222r

¹ Seguint els criteris generals d'aquest treball, m'abstindré de tornar a transcriure-hi aquests epistolaris ja que són fàcils de trobar tant en l'edició de *Tirant lo Blanc* feta per Riquer, com en l'edició conjunta feta per Riquer i Vargas Llosa, com encara en l'edició que en féu Stefano Cingolani a la Biblioteca Cervantes Virtual.

Donat que no se'n fa la transcripció, m'ha semblat pertinent agrupar tots els epistolaris de Martorell en un sol apartat perquè així se'n té una visió més de conjunt.

Els fets i els detalls d'aquest primer epistolari són sobradament coneguts, per la qual cosa només en faré un resum que serveixi a la visió global del conjunt. En el primer dels epistolaris, Joanot Martorell desafia a batalla a ultrança el seu cosí, Joan de Monpalau, perquè aquest *tota hora que vós veníeu a la casa de mon pare, e ara mia, confiant que y veníeu com a parent e amich, totes les portes vos eren ubertes sens que nengú de nosaltres no-s guardava gens de vós, ni-s poguera pensar que vós pensàseu ni féseu nenguna vergonya ni maldat vers nosaltres ni a la nostra casa. E poch temps ha passat que vós, anant e venint a la nostra casa a tota vostra requesta, proferís e ab sacrament juràs de pendre ma germana Damiata per muller e de sposar-la dins fort breu temps, la qual cosa fins ací no haveu feta*. Afegeix que, sota la confiança d'aquesta promesa, va prendre l'honor de la seva germana i perquè aquesta deslleialtat no quedi sense punició el repta a judici de Déu. Com molt bé assenyala Vargas Llosa², malgrat que aquesta sigui la causa del desafiament, Damiata desapareix de la correspondència a partir de la segona lletra i la discussió entre els dos cosins se centra en qüestions formals, d'altra banda tan comunes en aquests epistolaris, en aquest cas centrades a decidir si Martorell ha de tenir només vuit mesos per buscar jutge o el seu temps ha de ser il·limitat. Finalment Martorell troba jutge en la persona del rei d'Anglaterra i a la seva cort espera l'arribada de Joan de Monpalau, que mai no s'hi presentà.

Monpalau envia a Anglaterra un emissari perquè faci saber al Rei que Martorell ha sortit de la Corona d'Aragó sense permís de l'infant Enric, que la reina Maria va fer arrestar el procurador que havia enviat Martorell amb la carta citatòria del rei d'Anglaterra i que el rei Alfons ha arbitrat un acord entre la família Martorell i Joan de Monpalau per mitjà del qual aquest haurà de pagar 4.000 florins a Damiata com a compensació del greuge rebut. Tot això ho sabem per una carta enviada pel rei d'Anglaterra a l'infant Enric i per una altra que envia el rei Alfons a la reina Maria³. Per tant, tot aquest afer, que Martorell omple de retòrica cavalleresca, era també susceptible de ser solucionat per la via civil, com així va ser.

D'aquest primer epistolari en deriva un altre, d'una sola lletra, que és la que envia Martorell a l'emissari de Monpalau al qual repta i li divisa armes en unes condicions altament ultratjoses per a Perot Mercader. Aquesta lletra no té resposta perquè a l'endemà de la data de la seva signatura Enric de Lancaster signa la seva lletra a l'infant Enric explicant els detalls suara esmentats.

Un altre epistolari breu de Joanot Martorell és el que manté amb Jaume de Ripoll, que comença amb una lletra certament poc elegant d'aquest cap a Martorell

² Martín de Riquer i Mario Vargas Llosa, *El combate imaginario*, Sirmio, Barcelona, 1990.

³ Martí de Riquer y Mario Vargas Llosa, op. cit., pàg. 111.

en què el tracta com si fos un cavaller jovencell necessitat d'avesar-se en l'ús de les armes. La resposta de Martorell és eixuta i despectiva;

A mi no plau acceptar vostra voluntària requesta, puix veig necessitat ni honor no me'n força, ni menys vull que us aveheu a fer armes ab mi, com no·m tingues gens per content que fósseu mon dexeble. E d'ací avant de aquesta matèria no·m scrivau, com haja deliberat de no rebre pus letra vostra. Mas si tal desig haveu com mostrau, nostre rey e senyor dies ha, e huy, les menega conquistant sos rebel·les, tan virtuosament e vigorosa que, si anat hi fósseu a servir-lo, haguéreu trobat massa milors menescals de semblant mester que vós ni yo no som, ab los quals vos haguéreu pogut avear. E qui servint son rey e senyor se pot avear a fer armes braves, no·m par sia honor alguna voler-ne cercar voluntàriament de domèstiques, axí com vós ara voleu fer e alguns altres han fet.

I seguidament explica el motiu últim del desafiament fet per Ripoll, ja que aquest s'havia presentat a la casa on s'estava Martorell com a emissari de Felip de Boil on li va reproduir de paraula un missatge de Boil en què el comminava a concedir una serie de coses, que no s'especifiquen a la carta, si no volia ser combatut per ell. Martorell accepta el desafiament però li retreu, a través de Ripoll, que no li hagi enviat lletra de batalla, aquest final de carta és Martorell en estat pur:

E fóra-li millor stat e pus honorós que m'haguès tramés letra de batalla que no com hi a enpès a vós, offerint-vos al temple, mostrant que poch li costau de criar, volent mengar lo rave ab vostres dents, axí com lo juheu lo desiga mengar ab les dents del cristià. Trobaria plaer li digússeu de part mia a Mossèn Ffelip Boyll, puix per vós m'o ha tramès a dir que·m combatrà, que m'o trametrà a dir per vós o per altri, eraut o trompeta, e conexerà en la resposta que yo li faré que yo no só aquell qui ell va cercant, que en mal loch se n'és vengut a fer lenya, que ell no és home per rescatar a mi ne yo no só home per lexar-me rescatar a ell ni altri: qui carn vol, a la carneseria hi tramet, e no a casa del lop.

L'últim dels epistolaris martorellians és el que l'enfronta amb Gonçalbo d'Íxer, comanador de Montalbà, que comença amb dos cartells de deseiximent motivats pel fet que el d'Íxer va comprar amb "vies no prou honestes" una heretat de Joanot i Galceran Martorell i quan aquest va anar a demanar justícia al rei de Navarra Gonçalbo d'Íxer el va fer empresonar. El rei de Navarra va imposar una concòrdia entre els germans i el d'Íxer que Joanot Martorell no va acceptar. La causa de la disputa és que el comanador de Montalbà i la seva muller, Agnès de Portugal, varen comprar als germans les seves possessions a la vall de Xaló i els quedaren a deure 5.000 sous de la quantitat pactada, d'Íxer, en comptes de pagar-los-els directament va comprar un deute que tenia Martorell amb uns mercaders italians que li prestaren 2.300 florins quan aquest era a Londres, dels quals encara els en devia 800⁴. Martorell entén que el d'Íxer ha actuat de forma deshonesto perquè considera que era ell qui havia de rebre els diners i no pas els mercaders. Els deseiximents deriven en un desafiament de batalla a ultrança, per la mateixa raó, que envia Martorell al comanador de Montalbà, on reproduïx l'albarà amb el deute i hi afirma que si el d'Íxer no accepta la batalla ell anirà a la cort de l'emperador d'Alemanya o del rei d'Anglaterra on mostrarà l'albarà del deute i li

⁴ Villalmazo i Chiner, *op. cit.*, pàgs. 348 i ss.

reversarà les armes. El comanador no accepta rebre la seva lletra i, davant d'això, Martorell li anuncia que anirà davant la cort de l'emperador d'Alemanya o del rei d'Anglaterra perquè els assegurin plaça per celebrar la batalla. D'Íxer torna a refusar aquesta segona lletra. La tercera carta de Martorell, feta posar en els llocs públics acostumats de València, és clarament una provocació al comanador perquè aquest accepti la batalla. Quinze dies després de ser publicada aquesta lletra, el comanador va instar una demanda contra Joanot Martorell davant de Joan Roís de Corella, governador de València. En ella el comanador afirma que

Johanot Martorell, sabent clarament que per via de justícia desigant sostenir aquell stat que passant los límits de sa condició voldria tenir no poguera atènyer quantitats de pecúnia algunes del dit noble don Gonçalbo d'Íxer, comanador major de Muntalbà, com stiga en veritat lo dit noble comandor no li dega res, ha asgat primerament de dar-li deseximents crehent que per levar majors despeses lo dit comanador partria ab ell dels béns de sa cumanda oblidant com algunes vegades lo havia acostumat subvenir. E vehent que lo dit noble comanador ha tengut en molt poca stima los dits deseximents, los quals puxs per sa defensió li era lícit e permès acceptà. E volent lo dit mossèn Martorell reexperimentar de dur a fi son desús dit propòsit, sabent que al dit comanador és tolta la libertat de acceptar letres de batalla, majorment voluntàries, e açò no solament per sguard de sa religió, les regles e statuts de la qual és tengut servir e tenir, mas encara per la gran diferència e imparitat que entre les dites parts, per los conexents aquells és atrobada e notòriament coneguda axí, per linyatge, condició e stat, com per la consuetut de lur viure

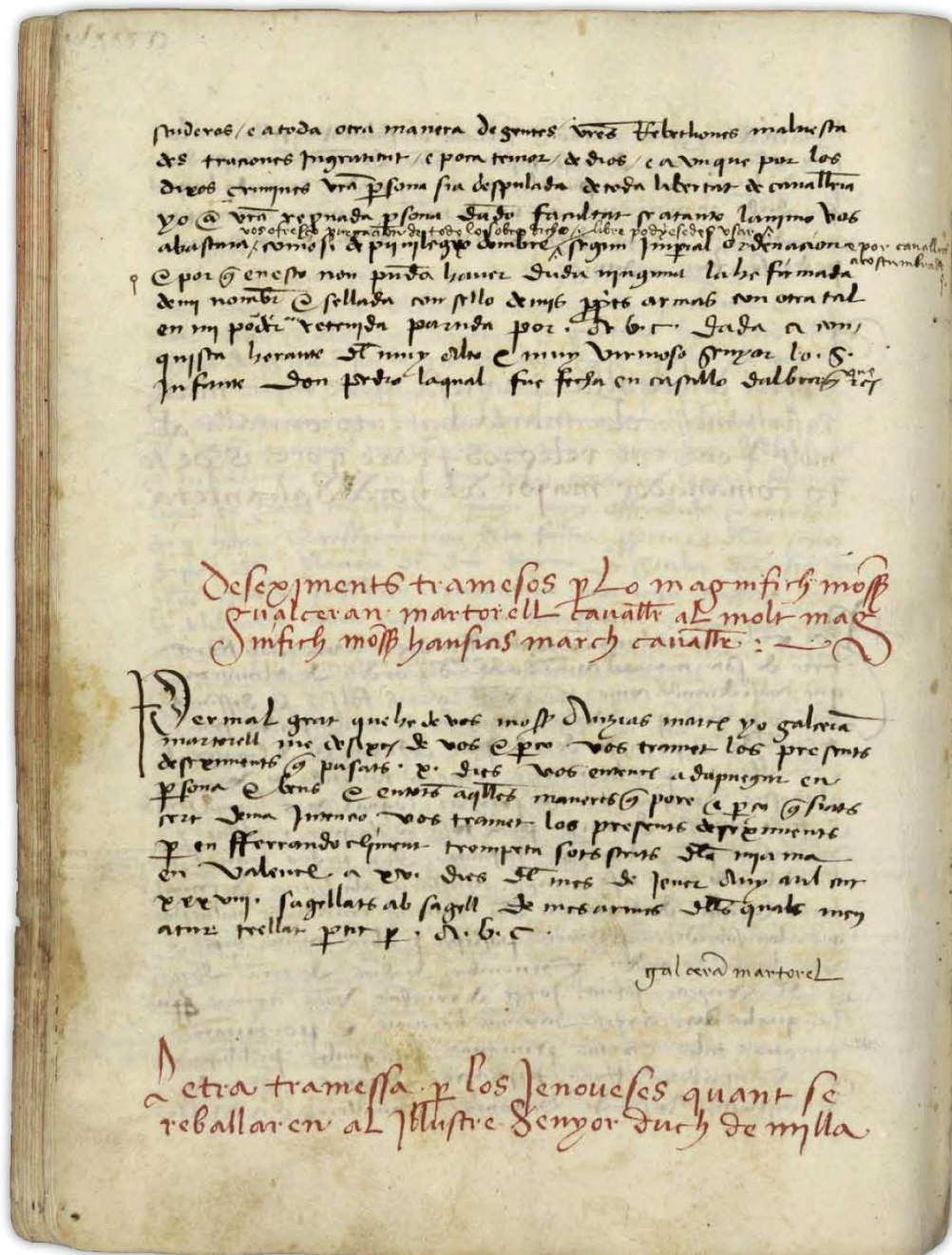
fa resum de tot l'afer tingut amb Joanot Martorell, exhibeix els albarans de pagament i li demana que *intimeu e maneu al dit mossèn Johanot que dins dia breu e peremptori per vós a aquell prefingidor haja posat qualsevol clam o demanda que per les rahons damunt dites vel alias haja, o haver pretenga, conta lo dit noble comanador ab cominació que si açò no farà, li serà imposat callament perdurable com axí-s degen fer totes aquestes coses per justícia*. I encara li demana que *com lo dit mossèn Johanot se vaja latictant e amagant es faci crida pública a la ciutat de València i amb cartells penjats als llocs on Martorell acostuma a habitar en aquesta ciutat on s'expliquin les coses contingudes en aquesta demanda*. Segons la documentació aportada per Chiner i Villalmazo, el comandor de Montalbà va morir abans que s'acabés aquest llarg plet, que l'any 1453 encara es mantenia davant el rei Alfons a la cort de Nàpols, ara entre la vídua de Gonçalbo d'Íxer i Galceran Martorell.

14. GALCERAN MARTORELL vs. AUSIÀS MARCH¹

any 1438, València.

ms. A: f. 237v

ms. B: f. 166v

¹ Publicats per Chiner y Villalmanzo, op. cit., doc. 488 i també a Jesús Villalmanzo, *Documenta Ausiàs March*, Institució Alfons El Magnànim, València, 1999, doc. 240.

Aquests coneguts deseiximents de Galceran Martorell obeeixen al fet que malgrat que Ausiàs va donar paraula de matrimoni a Isabel Martorell i havia cobrat de la seva mare la meitat del dot, el matrimoni canònic encara no s'havia celebrat. Quedaven per cobrar 3.000 florins que havia de pagar Joanot Martorell, que era a Anglaterra. Com explica Villalmanzo, Ausiàs anava diferint el compromís per la incertesa del cobrament tot i que, seguint els costums de l'època, anava sovint a casa dels Martorell *per parlar, star e comunicar ab la dita na Ysabel e menjar e axí mateix hi entraven i exiren les companyes e servidors del dit mossèn Ausiàs*. Sembla que els deseiximents no tingueren sobre Ausiàs March l'efecte desitjat per Galceran ja que al gener de 1439 ambdós se sotmeten a la intervenció d'un arbitre per resoldre les seves diferències i fins i tot Galceran Martorell es va presentar davant del governador general de València per demanar-li que obligués Ausiàs a casar-se amb la seva germana. Per la documentació generada per la demanda al governador sabem que Ausiàs *après que hac fermat lo dit matrimoni ab la dita na Ysabel e aquella li hac aportats e constituïts los dits XXXIII mília sous de dot, aquell dit Ausiàs March stech e habità ab la dita na Ysabel en la casa del dit mossèn Galceran Martorell vehent e consentint-ho aquell*².

El cas no es va resoldre fins que Joanot Martorell fou tornat d'Anglaterra i li assegurà el cobrament de la part de la dot que quedava per pagar³.

Aquest és un clar exemple de com, en determinades situacions, es va alternant la via judicial i la cavalleresca per tal de solucionar els plets sorgits entre cavallers.

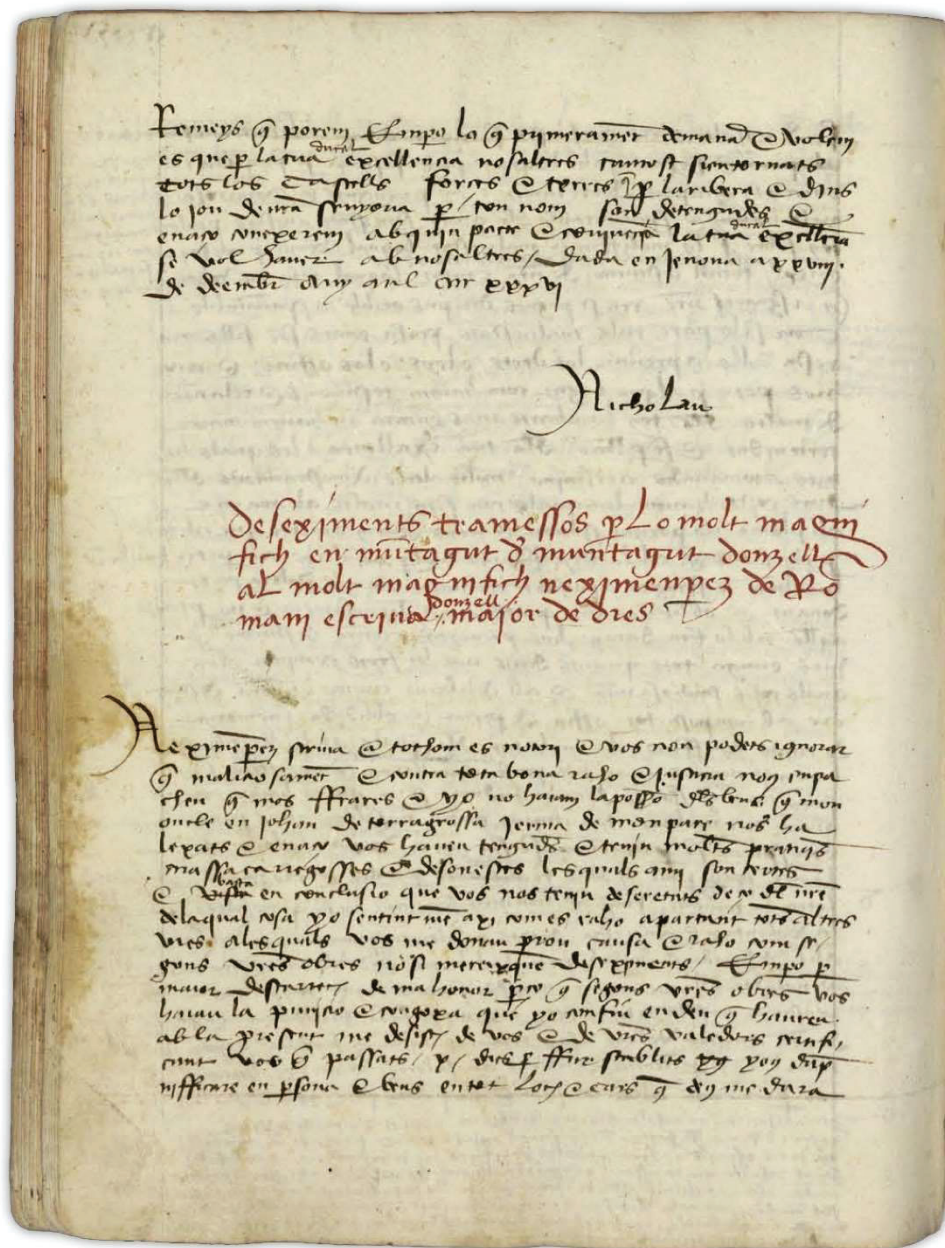
² Jaume Chiner, *El viure novel·lesc*, ed. Marfil, Alcoi, 1993, pàg. 99.

³ Villalmanzo, op. cit., pàg. 124.

15. MONTAGUT DE MONTAGUT, PELEGRÍ DE MONTAGUT,
JOAN CASTELLVÍ vs. EIXIMÈN PÉREZ ESCRIVÀ DE ROMANÍ

any 1438, València.

ms. A ff. 239v - 240v
ff. 168v - 170r

Dels protagonistes d'aquest epistolari poca cosa hem pogut saber més enllà que hi ha una branca d'aquesta família emparentada amb els Boil. Sí que tenim més notícies d'Eiximèn Pérez Escrivà de Romaní i Saranyó, fill de Manfrè Escrivà de Romaní i d'Elionor Saranyó, fou senyor de la meitat de la baronia de Patraix i de la de Beniparrell, formà part del consell suprem de Joan II i en fou el primer falconer. Vers 1435 es va casar amb Beatriu Ram; van tenir dos fills: Eiximèn Pérez Escrivà de Romaní -que retrobarem en un plet amb Pere Pallàs Lladró- i Joan Ram Escrivà. Fou justícia civil de València el 1443. Morí el 1461¹.

L'epistolari recull un conjunt de tres deseiximents, dels dos germans Montagut i de Joan Castellví que es desixen de Eiximèn Pérez Escrivà perquè, diuen, està en possessió d'uns béns que els llegà el seu oncle, Joan de Terragrossa, i que Pérez d'Escrivà no els els vol cedir. Els tres deseiximents estan signats el mateix dia, 10 de desembre de 1438, i foren portats a Pérez d'Escrivà pel mateix trompeta.

1

Deseximents tramessos per lo molt magnífich en Muntagut de Muntagut, donzell, al molt magnífich n'Eximèn Pérez de Romaní Escrivà, donzell, major de dies

N'Eximèn Pérez Scrivà,

a tothom és notori e vós no·u podets ignorar que, maliciosament e contra tota bona rahó e justícia², no us enpacheu³ que mos frares e yo no hajam la possessió dels béns que mon oncle, en Johan de Terragrossa, jermà de mon pare, nos ha lexats e en acto⁴ vós haveu tengudes e teniu moltes pràctiques massa carregosses e desonestes, les quals a mi són certes. E basta, en conclusió, que vós nos teniu deseretats de ço del nostre, de la qual cosa yo, sentint-me'n axí com és rahó, apartant totes altres vies a les quals vós me donau prou causa e rahó, com segons vostres obres no se merexquen deseximents, emperò, per major descàrrech de ma honor, per ço que segons vostres obres vós hajau la punició e congoxa, que

¹ Ivan Parisi, "Els Escrivà, parents dels Borja: una continuació", Actes del II simposi sobre els Borja, València, 2007, pàg. 59.

² ms. B: "instància".

³ ms. B: "no·us scusa creu".

⁴ ms. A: "e en a tu". Segueixo B.

yo confiu en Déu que haureu, ab la present me desixch de vós e de vostres valedors, certificant-vos que, passats X dies per fur stablits, yo·us dapnifficaré en persona e béns en tot loch e cars que Déus me darà avinentea e yo ho poré fer.

E perquè vós ni altri per vós no puscats ignorància al·legar, vos tramet la present, partida per a·b·c, per Miquel Artús, trompeta. Feta en València a x de dehembre, any MIL CCCXXXVIII, e sotscrita de la mia mà, sagellada ab lo sagell de mes armes.

Montagut de Montagut

2

Deseximents tramesos com a valledor per lo venerable frare Pelegrí de Montagut, cavaller de sent Johan, al dit molt magnífich n'Eximèn Pérez de Romaní Escrivà

Eximèn Pérez Scrivà,

per les rahons contengudes en la letra de mon frare, Montagut de Montagut, yo, com a valledor d'ell, me desisch de vós e de vostres valledors, certificant-vos que, passat lo temps del fur stablit, yo us dapnifficaré en persona e béns en tot loch e cars que Déus me darà avinentea e yo ho poré fer. E perquè vós ni altri per vós no puscats ignorància al·legar vos tramet la present, partida per A·B·C, per Miquel Artús, trompeta. Feta en València a x de deembre, any M CCCXXXVIII, e sotscrita de la mia mà, sagellada ab lo sagell de mes armes.

Frare Pelegrí de Montagut

3

Deseximents com a valedor del dit Muntagut de Muntagut tramesos per lo magnífich en Johan de Castelví al dit molt magnífich n'Eximèn Pérez de Romaní Escrivà, donzell

Eximèn Pérez Scrivà,

per lo deute que yo he ab Montagut de Montagut, e per les rahons en sa letra contengudes, yo, com a valledor de aquell, me desisch de vós e de vostres valledors, certifficant-vos que, passats lo temps del fur stablit, yo·us dapnegaré en béns e persona en tot loch e cas que Déus me darà avinentea e yo ho poré fer. E perquè vós ni altre per vós ignorància no puscats al·legar vos tramet la present, partida per A·B·C, per Miquel Artús, trompeta. Feta en València a deu de deembre, any MIL CCCCXXXVIII, e sots escrita de la mia mà, sagellada ab lo sagell de mes armes.

Johan de Castellví

16. JOAN I FELIP BOÏL vs. PERE I ANTONI DE TOUS

any 1439, València

ms. A: ff. 242r - 257v

ms. B: ff. 170v - 183v

mal don e desonor que puxa en vna persona extors on
sien axi en Arago com en Regne de Valencia e de vna
vna dros e q de no siats en tramet vos los ptes de ptes
ments ptes ptes Fla mpa ma e sagellats ab lo sagell de mis
armes ptes p . A . G . C . ptes en Valencia a v . i . d . abyl
Any any any xxvj.

Pero boill Lasto

*Hequesta d' batalla a ultranca tramesa
p' lo noble en Joha boill als molt nobles
moſſ Jofre de thoy empere e moſſ anthony
de thoy Iermanos d' el desq' d' el moſſ Jofre*

En pere de thoy e Manríng de thoy be sabem vmen lodm a apa
vna passat vo passina p lo vne carer sol e d'firmat e vosaltres
pame ala porta Fla casa on vne pare e vosaltres habitats fcs o per metes
enr alguns homens armats Fla d'ra casa p d'firmar me a and d'ant
pne d'firmat axi com a trap fcs e q vna fi ne val meye e axi
ho d'ra e moſſ Jofre vne pare qm de vosaltres simbur hi ha / E si axi go
saves negar vos ambatre la hu apres lalre d'ant p'ra vny
o loe null on la batalla e vny adignta ff no es que la hu
deus romagn vny vny / o moſſ e vna vny p'ra d'ra
amof Jofre vny canalla lo qual es mon parador en ast
axe e p'ra sapare q no que pag p'ra e vny vny
p'ra ab la ajuda de deu maso ptes ptes Fla mpa p'ra ma
e sagellats de mes armes los ptes ptes ptes en Valencia
lo vny dia de gracia any any any xxvj.

Johan boill

En la primera lletra, Joan Boýl s'exclama davant dels germans Tous per tal com passant *per lo vostre carrer sol e desarmat e vosaltres, stants a la porta de la casa on vostre pare e vosaltres habitats, fés o permetés exir alguns hòmens armats de la dita casa per dapnificar-me acordadament, sens deseximents, axí com a traydors*, diu que ho denunciarà davant del seu pare i si ho gosen negar els ho combatrà per batalla a ultrança. En la següent lletra els germans neguen l'acusació del seu cosí i es declaren parents i amics de Pere Boýl i Francesc Maça. Li retreuen ser mal aconsellat per Felip Boýl *volent oferir vostre cors per pagar son deute*, per aquesta raó Pere de Tous repta Felip Boýl a afirmar el mateix que sosté Joan en la seva lletra i, en aquest cas, ell estarà disposat a combatre-li. En la seva segona lletra (peça 3) Boýl es mostra indignat per com han volgut barrejar Felip en aquesta requesta de batalla. Els diu que no té cabuda en aquesta requesta ficar-hi altra gent, però que si tenen *alguns de vostres parents, amichs e valedors qualsevol sia* que vulguin de part seva obrir una altra requesta contra Felip de Boýl tindran deguda resposta. Aquest punt és molt freqüent en les sol·licituds de disputa cavalleresques. Ho hem vist, per exemple, en l'epistolari de Guillem del Castell i Pere de Cervelló, quan aquest segon no li accepta la requesta perquè diu que ja en té una d'oberta amb altres cavallers.

La següent lletra (peça 4) és signada per Felip Boýl, al títol d'aquesta lletra se'ns diu que és Felip Boýl de la Scala, cosa que no pot ser perquè aquest cavaller va morir el 1428 i no hi ha el 1439 cap altre cavaller amb aquest nom en aquesta branca de la família. És més versemblant que sigui Felip Boýl i Soler, que ha hem trobat en l'epistolari entre Jaume Ripoll i Joanot Martorell, a qui aquest darrer acusa d'estar darrere la lletra de batalla escrita per Ripoll:

Açò dich per mossèn Felip Boýll, puix havíeu principiati fent offici de eraut, venint a ma posada de part del dit mossèn Boyll, reportant-me sertes paraules e donats alguns memorials scrits de la mà del dit mossén Felip, e fent-me so que-m combatria si yo no complahia les coses per vós a mi reportades, e no contrastant ell tingués grans fets a ffer-hi, que aquests eren poch, però que gens per ço no lexaria los poch per los grans.

Reforça aquesta hipòtesi el fet que Felip Boýl en aquesta lletra nomena procurador seu mossèn Jaume de Ripoll. Felip de Boýl reconeix que ell ha aconsellat a Joan Boýl de fer la requesta contra els germans Tous i els diu *puix diffugint a-n Johan Boýll cuydau scapar a punició e movent a mi trobar reffugi, a mi estaria mal que havent consellat bé a altri no consellàs a mi matex, e no obstant que yo-m pogués bé escusar de no respondre a vostre moviment e ab càrech vostre*.

La següent lletra (peça 5) és adreçada pels germans Tous a Joan Boýl, en la qual es refermen en el seu refús de batalla voluntària i li aconsellen, si tant desig té de combatre amb ells, que canviï el desafiament de batalla voluntària a batalla de fe. I si no vol fer aquest canvi li pregunten que s'aparti perquè pugui prosperar la querella que tenen amb Felip Boýl.

Els germans Tous, en canvi, accepten la requesta de batalla de Felip Boýl (peça 6), li demanen que esperi deu dies, que són els que han donat a Joan Boýl per canviar la natura de la seva requesta i, si aquest no ho fa, aleshores Pere de Tous,

com a request exercirà el seu dret de divisar armes i cercar jutge. En la seva resposta (peça 7) Felip de Boïl li replica que en el cas que els ocupa no pertany el divisar d'armes perquè *si en semblants batalles particulars se podia per les parts res limitar, axí com serien armes, divisar la fi poria ésser del tot empaxada*, és a dir, com s'ha vist també en alguns casos, podria el request divisar unes armes que fessin difícil la mort de l'altre contendent. Afegeix que, si tant ho vol, que es contenti a divisar les seves, d'armes i no les de Felip de Boïl. Com que van a batalla clandestina, Boïl li reclama intercanvi de rehenes: el germà de Pere Tous pel fill de Felip i que *mon fill e vostre frare staran en poder dels dessus dits elets e aquells tendran fins a tant que la nostra batalla sia venguda a la dessus dita e deguda fi, ço és, que la hu de nós hi romanga confès, vençut o mort*. Pere de Tous li respon (peça 8), molt encertadament que en la batalla voluntària correspon al request cercar jutge i divisar armes, que no és així en la batalla necessària, car en aquesta *la ley de la terra les devisa e lo senyor Rey és lo jutge cominal*. El que s'oblida de dir Tous és que la llei de la terra, és a dir els Furs, prohibeixen expressament les batalles voluntàries¹. Adduint, per tant, aquesta raó, Pere de Tous li divideix les armes donat que han passat ja els deu dies que havien ofert a Joan de Boïl per canviar la seva requesta a batalla de fe. Pel contingut de les lletres no s'entén, però, per què Felip pot fer requesta de batalla voluntària i Joan, no. Pere de Tous refusa l'intercanvi de rehenes.

Felip de Boïl es mostra enutjat en la seva resposta (peça 8), especialment ferit pel que li ha dit Tous de no entendre en aquestes matèries, per demostrar que no és així, torna a divisar les armes d'una manera més extensa i completa que no ha fet Pere de Tous. L'acusa que de la requesta *vós ne volríeu pendre la palla e lexar lo gra, ço que no podeu fer ne fareu sinó a càrrech vostre*. Tous replica que no li correspon a Boïl com a requeridor divisar les armes *o vós deliberau de acceptar les armes per mi divisades o no, si les acceptau, concordades som, si no, sia a càrrech vostre e culpa vostra, car qui tals armes refusa àls cerca que batalla*.

En la següent lletra (peça 11) entra en escena un nou personatge, Jofre de Tous, pare de Pere i Antoni, que és desafiat per Joan Boïl si gosa sostenir el mateix que sostenen els seus fills ja que Boïl ha sentit dir que *vós parlau molt de combatre en plaça streta, puix abduuy hi capiam*. Jofre li respon (peça 12) que ja no té edat per a combats, que té malament la vista i és vell, però que si la requesta li hagués arribat en un altre moment de la seva vida, prou s'hauria penedit de trametre-l'hi. Li retreu que vulgui començar batalla amb ell, que podria ser el seu avi, no havent estat capaç de formar batalla de fe amb els seus fills i li diu que està molt mal aconsellat per Felip de Boïl. I acaba dient *de combatre-me'n ab vós ja sabeu que ne ma vella ne ma vista no m'o soporta e, perquè a ma edat no és donat parencia, vos do lo callar per resposta*.

En la següent lletra (peça 13) es reprèn la correspondència entre Felip de Boïl i Pere de Tous on continua el debat sobre si Tous ha de buscar "jutge i lloc" o

¹ "Fem fur nou que nós ne altre tenén nostre loch no puscam reebre batalla en nostre poder que alcun vulla fer ab altre per asalt ne per volentat". *Furs de València*, ed. Colongarcia, ENC, vol. X, pàg. 44.

“jutge o lloc” i si les armes divisades s’han de fer fer perquè siguin iguals o s’han de pesar i mesurar en el lloc de la batalla. Són lletres que produeixen un cert cansament en el lector tot i que semblen adreçades, com diu Pere de Tous, *aquells qui nostres letres per deport veuran*. Tanmateix en aquesta lletra Felip de Boil hi introdueix el motiu real de la disputa:

E per les dessus dites coses e per vengar los fraus fets per vostre avi, sostenguts per vostre pare, del castell o vila de Burriol, e per vostra falta, he yo emprès sostenir batalla contra vós ab gran speranza que é-n Déu, qui és dreturer e no oblida los dons dels pubils dels quals ell és curador, e creu que los accessors e tiranies e abusos de vostre besavi, sucehit haver vostre avi, mal administrats per vostre pare lo disolut, Déus destroyrà prest la vostra casa a l’execució de la qual, si per Déus és ordenat, yo-m só aparellat, si u gossareu veure, com cosa tost feta no és de longa durada. E de béns mal atquesits no-s deu alegrar lo tercer hereu. E recort-vos com dins ma pròpria casa fes ligua e concòrdia ab mi contra vostre pare, e dels duptes e sospites d’en Matheu de Thous e de alguns parents vostres e per sguart de la vostra baixa línea. Per què, donant conclusió a ma resposta, aferme [que] si gossareu nomenar lo dit jutge o loch disjunctivament, segons ja és dit, dareu prompta execució de aqueixa flor de carabaça.

Efectivament, en aquells temps hi havia un embolic extraordinari sobre el senyoriu de Borriol, aquest havia estat venut el 1370 per Joan de Boil a Jofre de Tous induït per la pressió dels seus creditors. El rei Pere IV va comissar la venda perquè s’havia fet sense que el rei n’hagués pogut cobrar el lluïsmo, això permeté al rei recuperar el domini útil del senyoriu i vendre’l a Pere Boil Castellar l’any 1374. Estigué en mans d’aquesta família fins que Berenguer Boil morí sense descendència i, per aquest fet, Borriol revertí a la corona, que el cedí aquell mateix any a Pere Boil Castellar i es mantingué en aquesta família fins al nostre Felip Boil i Soler. Tanmateix, i aquí ve l’embolic, el testament de Pere Boil no menciona el lloc de Borriol. D’altra banda, el 1393 Jofre de Tous va confessar davant notari posseir aquest senyoriu en feu del rei Joan I, que n’era el senyor directe., com així es fa palès en un document reial de Martí I en què li encomana el domini del castell i lloc de Borriol. Quan en 1457 mor el Jofre de Tous que apareix en aquest epistolari deixa en herència el senyoriu als seus néts i nomena com a administrador el seu fill Antoni, que també apareix en aquest epistolari. En un document de 1459 Antoni de Tous seguia reconeixent la possessió en feu del rei Joan II de la baronia i el castell de Borriol.²

En la següent lletra (peça 14) Pere de Tous acusa Boil d’usar *del still de dones; no encara de aquelles qui res de gentilea senten, mas de les vilanes qui dir vilanies los par ésser una gran virtut e contentament de lurs passions*. Li diu que ell no es pensa apartar de la causa per ells fixada i que espera que Déu permeti que *vostra malvada requesta ab vostra desonesta lengua acompanyada ne rebin condigne càstich*, tot i això no pot evitar seguir “retoricant” sobre les armes i li retreu *que-m dol de vós com a cavaller que-n tan stret loch hajau volgut apendre*

² Per veure de manera més extensa aquest afer patrimonial vg. la tesi doctoral de Guadalupe Pérez Torregrosa: *Memoria, patrimoni y política. La razón de ser de los Boil de Arenós en la Valencia foral*, Universitat de València, pags. 108-120.

gramàtica e lògica e de mudar letres e fer de la "e", "o" ab massa càrrech vostre. En la seva resposta (peça 15) Boil es queixa que *com yo us he tret de una rama saltau en altra, no volent-vos lexar de fermar-vos tant com podeu a jutge cominal* i li diu que triï el jutge que vulgui que, mentre que deixi que la seva batalla arribi a la fi, és a dir, “que la hun de nós hi romanga confés, vençut o mort”, ell el tindrà per jutge competent, a excepció del rei de Granada, que ell té per molt sospitos perquè és el seu enemic, ja que l’ha tingut captiu per espai de cinc anys. Tous li respon que dubta que un rei el tingui per enemic, *que crech que en lo que menys que pensa sou vós*, i que tampoc el fet d’haver-lo mantigut captiu s’ha d’entendre com un cas d’enemistat *car usança és de cristians e infels e dret d’armes de cativar e rescatar-se los uns als altres*. Li diu, però, que no pateixi, que exclou el rei de Granada com a jutge. En les següents lletres la discussió se centra en si els infidels poden ser considerats jutges per a la seva requesta o no. Acaben decidint que sí. I, donat que ja són concordes en tot, Pere de Tous li manifesta: *E açò vos dó per final resposta e conclusió de letres de nostra batalla*. I aquí acaba el nostre epistolari sense que puguem saber del cert si van trobar jutge, ni si la batalla es va arribar realment a produir. En tot cas, podem saber que, en cas de produir-se, la batalla no va arribar a la fi, car trobem Felip de Boil combatent a la cort anglesa contra John Astley el 1442³ i Antoni de Tous és nomenat administrador de l’herència dels seus fills en el testament del seu pare, Jofre de Tous, el 1457.

Aquest epistolari és una clara mostra de com s’usa la batalla a ultrança per aconseguir resultats de difícil obtenció per la justícia ordinària. Posar en mans de la justícia el debat sobre la possessió del senyoriu de Borriol s’havia mostrat infructuós durant bona part del segle XV, a banda dels elevats costos que corresponien a un plet de tan llarga durada, difícils de suportar per una petita noblesa arruïnada. La requesta de batalla a ultrança feia possible la publicitat del plet i donar-lo a conèixer a la noblesa valenciana i a aquells *qui nostres letres per deport veuran*.

1

Requesta de batala a ultrança tramesa per lo noble en Johan de Boïl als molt noblles mossèn Jofre de Thous e en Pere e mossèn Anthoni de Thous, jermans de desús dit mossèn Jofre⁴

En Pere de Thous e n'Anthoni de Thous,

³ Vg. Martín de Riquer, *Caballeros andantes españoles*, op. cit., pàgs. 155-160.

⁴ L’endreaça està clarament equivocada, Jofre de Tous és el pare de Pere i Antoni, com queda clar en el text de la lletra.

bé sabeu com, en lo dia de Aparici⁵ proppassat, yo passava per lo vostre carrer sol e desarmat e vosaltres, stants a la porta de la casa on vostre pare e vosaltres habitats, fés o permetés exir alguns hòmens armats de la dita casa per dagnificar-me acordadament, sens deseximents, axí com a traÿdors; e que vostra fe ne val menys, e axí ho diré de mossèn Joffre, vostre pare, com de vosaltres si cabut hi ha. E si açò gosarets negar vos combatré la hu après l'altre davant jutge competent o loch tall on la batalla vinga a deguda fi, ço és, que la hu de nós romanga confès, vençut o mort. E vostra resposta poreu dar a mossèn Jacme de Ripoll, cavaller, lo qual és mon procurador en aquest acte.

E perquè sapiats que ço que yo·us scrich e·us envio a dir vull complir, ab la ajuda de Déu, me só sots scrit de la mia pròpria mà, e segellat de mes armes, les presents letres, scrites en València lo xviiièn dia de giner, any MIL CCCXXXVIII.

Johan Boÿll

2

Resposta d'en Pere e mossèn Anthoni de Thous, jermans, a la requesta d'en Johan Boÿl

En Johan Boÿll,

vostra letra havem rebuda nosaltres, Pere de Thous e Anthoni de Thous, per Johan Angarien⁶, francés, que·s dia porsavant, la qual lesta, vos responem en ço que·ns diets: que nosaltres, stants a la porta hon nostre pare e nosaltres habitam, fem o premetem exir alguns hòmens armats de la dita casa per dagnificar-vos acordadament sens deseximents, axí com a traÿdors; de les quals coses vós mentiu e mentreu per tantes vegades com vós les affermareu e per semblant mentiu e mentreu en lo que diets que per la dita rahó nostra fe ne haja valgut menys. Emperò, atenent que vós sots nebot del senyor nostre pare e havets tal deute ab

⁵ és el dia de Reis (DCVB).

⁶ ms. B: "Engarien".

los nobles en Pere Boyll e mossèn Francesch Maça, los quals nosaltres havem per singulars parents e amichs, volentàriament no·ns combatrem ab vós mas tota hora que vós falsament e mentint inculpant-nos de tració e de trencament de fe nos apelareu, segons per ley de la terra és ordenat, axí de jutge com de armes, nós e a cascú de nós vos ho deffendré he us ho farà conèxer que falsament e malvada nos haureu inculpat. E si mossèn Felip Boyll vos ha consellat e instat fer la dita requesta volent offerir vostre cors per pagar son deute, e vol affermar lo que en vostra letra recitat és malament e contra veritat, ment e mentrà tantes vegades com o dirà. E yo, Pere de Thous, en lo nom de Déu e de nostra Dona e del benaventurat sent Jordi lo y deffendré per batalla, lo meu cors contra lo seu, e deffenent ma veritat lo y fará conèxer per mes mans com falsament e contra veritat nos haurà fet inculpar e inculparà si·u afferma. E açò·us responem a vostra letra.

E en testimoni de veritat vos fem la present sots escrita de nostres mans e sagellada ab lo sagell de nostres armes lo vint e un dia de jener, any MIL CCCCXXXVIII, la qual de vostre voler havem manat liurar a mossèn Jacme de Ripoll, vostre procurador. E si lo dit mossèn Felip delibera de trametre resposta prest farà-la liurar a·n Godart de Thous, qui és procurador de mi, Pere de Thous, al present acte.

Pere de Thous. Anthoni de Thous

3

Segona letra tramessa per en Johan de Boyl als desús dits en Pere e mossèn Anthoni de Thous

En Pere de Thous e n'Anthoni de Thous,

per Godart de Thous he rebut una letra vostra, sots escrita de vostres mans en València, a xxi de jener del any present e dejús scrit responent a una letra que

yo·us he tramesa de requesta de batalla, en la qual resposta vostra és vist clarament evident difugi en la dita mia requesta e, no departint-me gens de aquella, vos combatré segons en aquella és contengut. E llà on dieu en vostra letra: "e si mossén Felip de Boyll vos ha consellat e instat fer la dita requesta volent offerir vostre cors per pagar son deute", etc., só molt meravellat de vosaltres com diffugint a mi voleu inquirir altres requestes parlant per tercera persona inpròpriament, com vosaltres sabeu que al present nengú no deu acceptar cèdula ne letra ne alguna altra scriptura que per part de vosaltres, sobredits en Pere e n'Anthoni Thous, sou inculpats e diffamats de tració com a traïdors, e sobre lo dit cars reptats e requestes de batalla per mi segons appar de les dites coses e altres per la dita mia requesta⁷, a la qual me reffir e per nosaltres és ja achceptada a la qual devem respondre, purgar⁸ e abilitar nosaltres matexos entretant sieu privats de tot honor. Emperò, si en lo endemig alguns de vostres parents, amichs e valedors qualsevol sia, per la inhabilitat de la reprobació e confusió en què al present vosaltres sobredits Pere e Anthoni de Thous sou, voldran per part de vosaltres aprendre, o per si o en altra manera, contra mossèn Felip Boyll, crech que hauran deguda resposta.

E per ço que vós sapiats que yo ço que yo·us scriu e·us envie a dir vull complir ab la ajuda de Déu, me só scrit de ma pròpria mà e sagellat de mes armes les presents letres. Scrites en València a xxiiii de jener, any MIL CCCXXXVIII.

Johan Boyll

4

**Letra de batala tramesa per lo molt noble e magnífich mossèn Phelip Boyll de
la Scala al molt noble en Pere de Thous**

⁷ ms. B: "requesta mia". Fer nota també sobre la incompatibilitat de tenir dues requestes de batalla obertes.

⁸ "Cavaler, pus que de son senyor és reptat de bayhia, no li deu respondre dels altres clams entrò que del reptament se sia purgat", *Usatges*, 127.

En Pere de Thous,

yo·us scriu e·us envie a dir e fas a saber que yo he vist una letra de resposta de armes de la tenor següent: "En Johan Boyll vostra letra havem rebuda nosaltres, en Pere de Thous e Anthoni de Thous", etc. En Pere de Tous, segons que·s mostra en la letra dessus contenguda, par que vós volets ampendre contra mi e presumits de noure ma honor, de què só marvellat per algunes rahons que vós e yo sabem, les quals se mostraran en son cars e loch. E pux que axí és que vós haveu comentat envers mi, jatsia indirectament per ço que yo he vist en la dita letra, vos responch en la manera que·s segueix, ço és, en la dita letra diu: "E si mossèn Felip Boyll vos ha consellat e instat fer la dita requesta", etc. dich que és bé veritat que yo al dit en Johan Boyll he consellat que ell fes la dita requesta contra vosaltres sobredits e·us requerís de batalla en la manera que havets vist e·s mostra e no me'n scús gens e vosaltres lo·y merexets. E, puix diffugint a·n Johan Boyll cuydau scapar a punició e movent a mi trobar reffugi, a mi estaria mal que havent consellat bé a altri no consellàs a mi matex, e no obstant que yo·m pogués bé escusar de no respondre a vostre moviment e ab càrech vostre.

Emperò no és stat vist jamés que hom de nostra casa haja donat loch de metre sa honor en disputa; e yo, ab la ajuda de Déu, o vull conservar tant com en mi sia. E per ço en lo nom de la Sancta Trenitat, yo, Felip Boyll, vull sostenir aquella requesta e querella que lo dit en Johan Boyll vos ha tramesa e aquella vos combatré sens mudar·hi res, ab què non al·legesch furs ni leys. E per vostra falta açò amprench crehent ésser informat de la querella verdaderament, e si vós voleu fer tant que les qüestions e debats que de present són e se speren a ésser entre mi e vostre pare e vós se determenen per batalla cos a cors de mi a vós, la qual cosa yo desig més que en altra manera per stalviar altres dans e scàndels, per part mia vos ho ofer. E quant a la paraula mencionada là on diu "per pagar son deute", no sé huy altre deute major que aquell que vostre pare e vós devets a mi segons se mostrarà per avant, Déu volent. E ja és sabut en València qui són los endeutats e los diffamats e en moltes maneres. E si algú de vostres conselladors se gosara metre tant avant que d'ell a mi me vulla dir e declarar quin és lo deute per vós desús nomenat, de mi aurà tal resposta que la tenrà per bastant. E Déus sab, e vull que tothom o sàpia, que aquesta mia resposta no proceex de ergul ne de presumció,

ne per fer vergonya a degú que haja cara sa honor, mas solament per fer baxar lo entrecuydament d'aquell qualquesia que no sab triar ne conèxer si matex.

E per ço que vós sapiats e conegats que ço que yo·us scriu e us envie a dir vull complir, si a Déu plaurà, é sotscrit de ma pròpria mà e segellat de mes armes les presents letres. Scrites en València a XXIII de jener, any MIL CCCCXXXVIII. E podeu donar vostra resposta a mossèn Jacme de Ripoll, lo qual és procurador meu en aquest acte.

Felip Boyll

5

Resposta d'en Pere e mossèn Anthoni de Thous, jermans, a la segona letra d'en Johan Boyll

En Johan Boyll,

vostra letra havem rebut nosaltres, Pere de Thous e Anthoni de Thous sotscrita de mà vostra e sagellada ab lo sagell de vostres armes, dada en València a xxiii del present mes e any, replicant a una resposta per nosaltres feta a vostra primera requesta, on dieu que per nostra resposta se mostra evident diffugi de la batalla aconortant-nos de nostra honor per què dieu que stau e perseverau en vostra primera requesta; a la qual vos responem que fins ara nosaltres e cascun de nosaltres havem haüt molt cara nostra honor e en aquella no havem flixat ne flixarem en res; e les causes e rahons per què no·ns volem combatre ab vós ab batalla voluntària, ja expresses en nostra letra e altres que per lo millor callam, assats són notòries en nostre Regne e per aquelles fer-vos recordar no mostram voler diffugir a la batalla. Mas si tant gran desig haveu de batalla com mostrau, puix falsament⁹ e contra veritat, mentint per vostra golla, voleu sostenir la querella e

⁹ ms. B: "solament".

requesta per vós ampresa, axí com he sotstengut e sens gran càrrech de vostra honor no·y podeu flixar, appel·lau-nos, ab vostre libell de batalla, de fe. E lladonchs nosaltres e cascun de nós, requests per vós falsament e contra veritat, vos ho deffendrem, lo nostre cors e de cascun de nós¹⁰ contra lo vostre e·us respondrem en manera que tot lo món conixerà que no·us difugim a la batalla ne flixam en nostra honor, en la qual masa flixareu si en la dita forma no deliberau combatre-us ab nosaltres segons hi sots tengut comprenent tan falsament tal querella. En altra manera, si flixant en vostra honor no deliberau combatre-us segons per ley de la terra deveu, no tingau temps en paraules ne destorbeu lo que enfre mossèn Felip e mi, dit Pere de Thous, és comensat e pens siam concordes. Mas, donant-vos vós mateix a vostra honor callament, no cureu de scriure'ns pus, si ja de cas de batalla de fe, necessària per ley de la tera, no; car en altra manera no y rebrem pus letres vostres ans procehirem contra vós segons per la ley de la terra e dret d'armes trobarem fahedor. E, perquè hajats prou temps perquè axí prest no us hajau aconortar de vostra honor¹¹, vos donam X jorns après que la present serà presentada a vostre procurador, dins los quals hajats deliberat si per batalla de fe nos volrets¹² combatre e per aquella requerir-nos. En altra manera, aquells passats, vós no curant de requerir-nos en altra manera¹³, en la dita forma deliures de vós, yo, dit Pere de Thous, entendré en deffendre'm de la querella e requesta per lo dit mossèn Felip a mi feta falsament e contra veritat. E lladonchs tot lo món conixerà, axí com ara coneix, que lo qui·s concordarà de batalla o per ell no starà ab mossèn Phelip Boyll no mostrarà haver haüt voluntat de fugir a la vostra. E açò·us donam per final resposta.

E en testimoni de veritat, trametem-vos la present, sots escrita de nostres mans e sagellada ab lo sagell de nostres armes, partida per A B C, a XVII de jener, any MIL CCCXXXVIII.

Pere de Thous e Anthoni de Thous

¹⁰ ms. B: "lo nostre cors contra de cascú de nós contra lo vostre".

¹¹ ms. B: "perquè axí prest no·us haiau a conèxer car de vostra honor vos donam..."

¹² ms. B: "volets".

¹³ "aquells passats, vós no curant de requerir-nos en altra manera", manca a B, salt d'igual a igual.

6

**Resposta d'en Pere de Thous a la requesta de mossèn Phelip de Boÿl de la
Scala**

Mossèn Phelip,

vostra letra he vista yo, Pere de Thous, sots escrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, en la qual dieu que·m responeu a una resposta de armes per mi e per mossèn Anthoni feta a·n Johan Boÿll, en la qual me dieu que, segons se mostra en la letra yo vull ampendre contra vós, e que presumesch moure vostra honor, de què són maravellat per algunes rahons que dieu que vós e yo sabem, les quals se mostraran en son cars e loch. En açò·us responré que aquelles coses que vós e yo sabem, e altres, me mouen a fer-vos la resposta que hoÿreu. En lo que·m dieu que és veritat que vós al dit en Johan Boÿll haveu consellat que ell fes la dita requesta contra mi, dit Pere de Thous, e mossèn Anthoni, e·ns requerís de batalla en la manera que havem vist es mostra per sa letra, e que no us ne scusau gens, que nosaltres lo y merexem; per què diets en vostra letra que volets sostenir aquella dita querella e requesta que lo dit en Johan Boÿll nos ha tramesa e que aquella voleu combatre sens mudar·hi res, ab què no us al·lech furs ne leys, a què us responch que vós, volent tenir aquella requesta e querella que lo dit en Johan Boÿll nos ha tramesa al dit mossèn Anthoni e a mi, mentiu e mentreu tantes vegades com aquella affermareu. E yo, dit Pere de Thous, en lo nom de Déu omnipotent, qui és vencedor de les batalles, e de nostra Dona e del benaventurat sent Jordi vos ho deffendré lo meu cors contra lo vostre per batalla, en la qual, Déus volent, no·us al·legaré furs ne leys, mas deffenent ma honor conexerà tothom com falsament e contra veritat me haveu inculpat e request. E, com per dret d'armes a mi sia donat dividir armes e cerquar jutge cominal, retinch-me vers mi la dita facultat de dividir armes e cerquar jutge cominal, axí cristià com infeell, dins temps competent, les qual vos dividiré tantost passats los deu dies que per mi e mossèn Anthoni són stats donats a·n Johan Boÿll, si dins aquells no·ns haurà

requests ab libell de batalla de fe segons la ley de la terra. E si dins los dits X dies no·ns¹⁴ haurà requests, tantost que aquell haja deliurat e feyt camp de batalla ab aquell, com per dret d'armes dega precehir la batalla de fe necessària a la voluntària. E, pux vós e yo restam concordes, fins passats lo dit temps de X dies o del camp de batalla no·ns cal pus scriure'ns. En lo que·m diets que volríeu que les qüestions que són o speren a ésser enfre vós e lo senyor mon pare e mi se determenasen per batalla, vos responch que molt seria joch descominal, car si vós hi posàveu tant del vostre, si perdríeu vendria equal lo joch, mas vós par volríeu posar mesions de ço del nostre, axí contentau-vos prou que·us hi vaja vostra honor e la mia. A ço que responeu del que·us deya en ma letra de pagar vostre deute, vos dich que asats deu qui mal consella e aquell deute no·l deu pagar lo consellat per lo consellador, mas lo consellador qui és deutor. E ab açò ha sufficient resposta vostra letra, ab mos conselladors no·us cur d'enfrasquar de noves, car prou teniu que fer ab mi.

E perquè conegats que, ab la ajuda de Déu, vull complir lo que·us tramet a dir, vos tramet la present, partida per A B C, sots escrita de ma mà e sagellada ab lo sagell de mes armes. Escrita en València a XXVII de jener. Any MIL CCCXXXVIII.

Pere de Thous

7

Segona letra de mossèn Phelip Boyll tramessa a·n Pere de Thous

En Pere de Thous,

yo us scriu he us enuiu a dir e us fas a saber que yo he vist una letra vostra de la tenor següent: Mossèn Felip, vostra letra he rebuda yo, Pere de Thous, etc. En Pere de Thous, segons lo contengut de la dessús dita letra, a mi appar vullats

¹⁴ ms. B: "no us", tanmateix el que fa sentit en el context és "nos haurà request".

mercadegar de honor, e no sé si volreu fer lo degut per ço que m'havau enviat a dir en vostra letra, de què he gran maravel·la, no tant de vós com de alguns altres per les rahons següents: e primerament com mostrau alegrar-vos de ço que serà vostra confusió; e après llà on replicant dieu que ho he volentat tenir aquella querella e requesta que en Johan Boÿll ha tramesa a mossèn Anthoni e a vós; e que mentiu e rementreu, etc. Vos responch sens parlar vilania que stich e persevere en tot ço e quant vos he tramès a dir per una letra mia sens mudar-hi res. E més anant llà on dieu com falsament e contra veritat vos he inculpat e request dich-vos que dretament haveu mentit, e mirau vostres actes e letres on se mostra clar. E creu que si yo volgués amprenre voluntàriament batalla yo la dreçara a·ltri e no a vós. E allí on és contengut en vostra dita letra com per dret d'armes a vós seria donat divisar armes, etc., vos responch que dret d'armes ne rahó no dóna en semblant acte divisar, com divisar armes no és donat sinó a armes certes divisades e retretes e açò per still, com nostre cars sia de batalla, la qual no consent condició, e lo dret de armes per vós al·legat seria fora de tota rahó, car si en semblants batalles particulars se podia per les parts res limitar, axí com serien armes, divisar la fi poria ésser del tot empaxada. Emperò, si tal dret d'armes com vós haveu al·legat sabeu mostrar-lo en altra manera, contentau-vos de divisar vostres armes e no les mies, e no obstant que si divisar armes havia loch en nostre cars crech seria donat a mi e no a vós. E llà on haveu feta men·sió de cercar jutge cominal, vos responch e us fas a saber que si vós voleu amprenre de jutge cerquar cové que sia tal com en la letra de batalla d'en Johan Boÿll és contengut, ço és, jutge competent, o loch tal on la batalla vinga a deguda fi, ço és, que lo hu de nós romanga confès, vençut o mort. E tal jutge vull yo bé que vós cerquets e hajats no per dret d'armes que vós al·legau ne per nengun altre. E, si tal jutge o loch com dessús és dit declarat no podíeu haver, yo l'hauré e axí podem ésser vós e yo concordades de batalla. E, per ço com del dit jutge vós haveu parlat entre les dents e sospitosament e ab paraules colorades, jatsia confuses, no fent men·sió del dessús dit loch ne de les condicions de aquelles, segons és declarat en la requesta de batalla del dit en Johan Boÿll, vos fas a saber que lo jutge per vós e per mi hagut farà seguretad per son sagrament solem·pnialment davant cavallers e gentils hòmens, fet que lexarà venir la dita batalla a la dita e deguda fi segons dessús és contengut e declarat. E lla on vós no trobeu tal jutge, e voleu haver tal loch com dessús és expressat, yo us seguiré e us

tindrè la jornada, puix sia assignada per vós ab temps covinent. E vós metreu, per seguretat del loch de la batalla, en poder de qui yo·l voldré, vostre frare mossèn Anthoni, e yo us daré lo major de mos fills en poder de qui volreu. E, si vós no voleu o no podeu trobar tal loch com dessús és dit e narrat, yo·us offir que yo l'hauré ab les dessús dites condicions e seguretats, ço és, que mon fill e vostre frare staran en poder dels dessús dits elets e aquells tendran fins a tant que la nostra batalla sia venguda a la dessús dita e deguda fi, ço és, que la hu de nós hi romanga confès, vençut o mort. En altra manera seria cosa vituperosa a nengun cavaller ni gentil hom compendre batalla ni fingir de combatre sots speranza de alguna seguretat. E de la batalla de fe necessària que haveu al·legat, o ab què·us voleu scusar de mi dient que proceheix a la voluntària, devíeu·hi ans guardar car ara ja no és a vós; e quant açò que havíeu respost que yo voldria posar mesions de ço del nostre, responch·vos que grans dies ha que·y són posades, e vós hi sabeu, e axí·s mostra e·s mostrarà autènticament; e ço que de la paraula prenyada haveu declarat quin era lo secret del deute, me plau haja parit cosa morta¹⁵.

E per ço que yo vull que vós sapiats e conegats que aquesta resposta, la qual yo·us scriu e·us enviü, proceheix de mà certa sciència e que yo la compliré guardant mon dret, si a Déu plaurà, he signat de la mia pròpria mà e sagellat de mes armes les presents letres, scrites en lo castell de Serra, a iiii de febrer, any MIL CCCCXXXVIII.

Felip Boyll

8

Resposta d'en Pere de Thous a la seguona letra de mossèn Phelip Boyll

Mossèn Felip Boyll,

¹⁵ Aquesta frase no s'entén a quina part de la lletra anterior fa referència perquè Tous no esmenta cap "paraula prenyada".

una letra vostra he rebuda yo, Pere de Thous, sots escrita de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostres armes, dada en lo castell de Serra a III del present mes e any, molt largament continent molts caps¹⁶ e asats superflus per al mester que·s menega entre vós e mi. Per què, lexant tot ço que dieu de mercadejar de honor e que no sabeu si volré fer lo degut, car en nostres letres e enaprés les obres mostraran qui de nosaltres haurà volgut mercadejar honor e fer lo dever, per què·us responch a tota vostra letra que, si sou recordant de lles pasades letres entre vós e mi trameses, vós, a mi prenent la querella e requesta falsament a mi tramesa per en Johan Boýll, me havets request, e yo, acceptant vostra requesta, me só offert en lo nom de Déu e ab la sua ajuda aquella per mes mans deffendre, reservant a mi lo que dret d'armes me dóna, ço és, dividir armes e cercar jutge. Par que per vostra letra mostrau ignorar que aquest dret me sia donat de cercar jutge cominal e dividir armes, e açò és pus que notori en tota batalla voluntària, en la necessària, no, car la ley de la terra les devisa e lo senyor Rey és lo jutge cominal. E aquest dret és canscel·lat, que no trobareu letra de batalla enfre cavallers que aquest dret d'armes de dividir aquelles e de haver jutge en batalla voluntària no sia hagut per clar. En tot loch entre cavallers ho volreu saber no·u posaran en dupte, per què, mostrant la voluntat que he de deffendre tan falsa querela ab la ajuda de Déu omnipotent, ab la present vos divide les armes deffensives e offensives, ab les quals vós e yo nos haurem a combatre, e són les següents, ço és¹⁷: a peu, ab aches acostumades per a combatre, de equal pes e mida, sens maestria alguna; spases de de quatre palms e mig de ferre e un palm de mantí; dagues d'un palm e mig de ferruça e un palm de mantí. Les armes deffensives, les que cascú se volrà posar en lo camp. E aquestes armes axí divisades tot hom pot conèixer que no són per difuggir, mas que tot cavaller se deu contentar e no haver la hu de nosaltres altre avantatge, lo que dret d'armes ha volgut squivar. En lo cercar jutge cominal vos responch que, puix a mi és donat cercar jutge cominal, yo só content dins temps de sis mesos aquell cercar segons en la requesta d'en Johan Boýll, e enaprés per vós ampressa, és contegut, ço és, que la hu de nós hi restarà confès, vençut o mort, los quals córreguen après que vós e yo serem concordes, axí com devem ésser, o restarà a càrrech vostre. E, si dins los dits sis messos yo no n'hauré trobat tal jutge

¹⁶ El terme "cap" fet servir com a equivalent de "matèria" o "assumpte" és propi de la literatura epistolar i de la jurídica.

¹⁷ ms. B: "e són les següents coses".

que segons forma de vostra primera requesta no·ns¹⁸ volria atorgar la plaça, yo só content que dins altres sis mesos vós la cerquets en la dita forma. E puix vós mostrau haver-lo tan fàcil lo dit jutge e dins lo dit temps de sis mesos no l'haureu trobat sia a càrrech e culpa vostra. En lo que diets de rehenes que·s donasen enfre vós e mi, és nou partit e novella requesta perquè enfre los entenenents del mester no us qual respondre, car novament me hauríets requerre la millor penyora o rehena que enfre nosaltres puxa ésser és que si dins los sis mesos yo no he haüt tal jutge vós lo hajats dins altres sis, e axí no faltará que la hu de nós no haja tal jutge com mostrau desigar, o haurà a restar a càrrech vostre, e açò és al que yo us he a respondre. De l'als contengut en vostra letra, són parenceries e no són del mester, les quals me par devem lexar puix som concordés del feyt. Axí, si la voluntat que haveu mostrada haveu, cascú pens en lo que ha de fer e no stigam en letregar-nos car, si tals armes com he divisades refusau ne l'als que en ma letra és contengut, tota gentilea conixerà que haveu als al cor que vostra lengua no mostra. Per què us prech que, si tal voluntat haveu, lexem lo parencegar per letres e lexau-me cerquar la plaça que mostrau desigar, la que ab cara alegre no mirareu, ab la ajuda de Déu, axí com aquell que haveu mala querella e falsament me inculpau.

E perquè conegau que, ab la ajuda de Déu omnipotent e de la gloriosa mare sua e del benaventurat cavaller sen Jordi, yo vull deffendre vostra malvada requesta e complir lo contengut en ma letra, é aquella signada de ma pròpria mà e sagellada ab lo sagell de mes armes. En València a viii de febrer, any MIL CCCCXXXVIII.

Pere de Thous

9

Tercera letra de mossèn Phelip Boÿl a-n Pere de Thous

¹⁸ ms. B: "no".

En Pere de Thous,

per la tenor de la vostra letra pot ésser entès lo vostre intrínsech, lo qual crech serà odiós als virtuosos. E no us qual mirar ves la porta falsa car vós sots entrat en loch que no n'exirets sinó per batalla, o per alens hon hi sou entrat. Per què responch que yo só ben recordant de nostres letres, e specialment de la vostra primera, la qual és lo affecte e la causa de totes les altres. E per ço com vós presomiu que la empresa que vós havets comensat vers mi deja ésser batalla voluntària, vos fas a saber que la vostra primera letra mostra lo contrari, com vós en aquella sens justa causa ne rahó, e fora de tot still, per diffugir a·n Johan Boyll haveu comès a mi de batalla voluntàriament. Allí on en la dita letra és contengut: "e si mossèn Felip vos ha consellat", etc. per la qual dita letra se mostra la dita batalla e ampresa vostra en quant a vós ésser voluntària e a mi necessària. E, com per una letra vós hajau al·legat dret de armes per aquelles divisar e cerquar jutge e ara per aquesta letra derrera dieu que yo mostre ignorar lo dret d'armes per vós al·legat, dich-vos que yo no ignore, ans é certa sciència, tal dret no ésser e, si ignorància hi ha, és en vós e en los que us consellen. E al·legau ço que no sabeu ne és en ésser, e après, fallint-vos lo dret, mudau-me térmens e al·legau still, lo qual poria bon ésser per alguns que hajen ignorat llur libertat o per concòrdia de parts o en armes divisades. Emperò, puix tant voleu que armes se hajen a divisar, no·ns en desavendrem, ans me vull bé concordar ab vós que no·m luyaré de vostra intenció, ço és, que la batalla serà a peu, e no portarem sobre nós res que sia vedat de la Sglésia, e cascú serà armat axí com li semblarà millor, havent bastons acostumats de portar en batalla, ço és, lançes, axes, spases e dagues, cascú de tal avantatge com mester e bo li semblarà per ajudar-se'n sens nenguna falsa maestria. E no portarem ab nós nengunes coses que en tal cars deien ésser vedades. E si a vós semblarà millor que los dits bastons, o algun de aquells, fossen de un pes e mida, axí com haveu dit per vostra letra, voldria que mils m'o dàsseu a entendre, car volenters m'i acordaré puix se puga fer; car a mi sembla que los dits bastons, que haurien ésser de un pes e mida, com vendrà lo jorn de la batalla on se haurà a fer la examinació de pes e mida, si los uns pesaran més que los altres, axí com és presumidor, com se poran afinar de pes que a la mida no falexquen? E, d'altra part, me sembla molt inpropi que en loch e camp de batalla hom haja fer portar alnes ne balances ne semblants aynes, que no són gens del mester. E venint

al punt on és contengut en vostra dita letra que a vós seria donat de sercar jutge cominal segons en la requesta d'en Johan Boýll, só marvellat com trosexau axí la dita requesta, lexant-vos-ne lo millor e no gossant nomenar lo loch contengut en aquella, e mudau lo nom al jutge com vós sabeu bé. E axí-s mostra que en la dita requesta no s'i nomena jutge cominal sinó jutge competent, o loch tal hon la batalla vinga a deguda fi, etc, a la qual me reffir. E, segons nos mostrau de la dita requesta, vós ne volríeu pendre la palla e lexar lo gra, ço que no podeu fer ne fareu sinó a càrrech vostre, perquè si vós voleu ampendre de cerquar jutge competent o loch tal com ja és dit, cové que vós façau primerament per vostra letra expressa menzió axí del dit loch com del dit jutge competent egualment, e sens al·legar-hi dret, puix no l'haveu. E en aquesta manera porem ésser concordés de batalla·xí seré yo content que cerquets jutge o loch tal com dessús és dit, e ab temps de VI mesos per vós nomenats, los quals, si dins lo temps no haureu haüt lo hu de aquells, yo m'offir trobar e haver lo dit jutge o loch tal com ja és dit, e dins altres sis mesos saluu just impediment. E a les rehenes a qui vós dieu nou partit e novella requesta volria saber, si vós haveu lo dit loch, com lo assignareu. E açò que vós nomenau per vostra letra parenceries dich yo que és foragitar aquelles e és del mester, jatsia no del vostre, e per ço com vos toca massa no·y havets gossat respondre ne sabut satisfèr. E quant al que haveu dit que la plaça ab cara alegre no miraré, fas-vos a saber que vós, ne vostre pare, ne aquexos que·us fan dir tals peguees no sots per fer-me mudar la cara; e açò és notori que no vendria a vós que ço que no li à pogut florir en vostre pare consiga granar en vós. E si vós e aquexos voleu més hoyr que nosaltres, vós ho direu. E com dieu que mala querela e que falsament vos he inculpat, etc. ja·us n'e desmentit per altra letra e allò mateix vos don per resposta.

E per ço que yo vull que vós sapiats que aquesta resposta, la qual yo us scriu e us envi, proceheix de ma certa sciència, e que yo la compliré guardant mon dret, si a Déu plau, é signat de la mia mà e sagellat de mes armes les presents letres. Scrita en lo Castell de Serra a xv de febrer, any MIL CCCCXXXVIII.

Felip de Boýll

10

Resposta d'en Pere de Thous a la tercera letra de mossèn Phelip Boyll

Mossèn Phelip,

una vostra letra he rebuda yo, Pere de Thous, partida per ABC, e sots escrita de vostra mà, e sagellada ab lo sagell de vostres armes, escrita en lo castell de Serra a XV de febrer, any XXXVIII, de la qual he hagut gran plaer com en aquella he vist la inserta de la mia letra a vós tramesa, car aquella ha demostrat e demostra a tota gentilea lo intrínsech que vós dieu yo tinch dins mon cor, e vostra resposta, lo vostre. E qui de vós¹⁹ cerqua la porta falsa per exir sens batalla, mas encara que vostra resposta asats mostre qu·és, vós sots aquell. Emperò, per fer-vos-ho dir ab major càrrech e vergonya vostra, vos responré que si vós sou requeridor volentari o necessari no és del punt que·s menega entre vós e mi, car açò podem leixar per altercar aquells qui nostres letres per deport veuran. Basta que vós, emprenent la falsa querella d'en Johan Boyll, me haveu request, e yo he acceptat deffendre; e enaprés he divisat armes molt cominals e ab egualtat enfre vós e mi, axí com era hi ha stat. E·m só offert cerquar jutge tal com en vostra requesta és contengut; e, si dins sis messos aquell no he trobat, que dins altres sis messos lo hajau trobat, si no que fos càrrech vostre. E aquesta és stada ma oferta e par-me que vostra resposta posau vós en disputar ab mi si yo devia dividir les armes o no, per dret d'armes o still de aquelles. E preneu vós a dividir les armes stant requeridor, e despuix dieu que bé·ns ne concordàrem. A què us responch que los drets d'armes stan en cap de gentilesa per major part en aquelles regir-se per los autèntichs exemples és fer lo degut axí, puix los majors nostres pasats e los més que d'aquest mester saben, ans aquest dret, per clar, no·l disputem vós ne yo: o vós deliberau de acceptar les armes per mi divisades o no, si les acceptau, concordades som, si no, sia a càrrech vostre e culpa vostra, car qui tals armes refusa àls cerca que batalla. En lo que dieu que·us sembla difficill que les axes, o bastons que vós nomenàveu, lo jorn de batalla se haguesen afinar de pes e mida, vos responch que per finir-ho no y qual

¹⁹ Als dos mss. es llegeix clarament "vós" tot i que tindria més sentit "nós".

portar balances, mas si voleu, yo us ne faré portar per a la jornada dos de equal pes e mida e vós elegireu, e la que vós lexareu yo pendré. E si açò no voleu, yo us divisaré lo pes e la mida e feu fer la vostra e yo faré fer la mia, puix sien equals no·ns haurem què dir; e açò us responch en lo fet de les armes, en les quals me par vos dó masa gran rahó. Del fet del jutge vos responch que yo, parlant de jutge, he a dir cominal e no competent, car jutge competent²⁰ no n'hi a, sinó lo Senyor Rey, per nosaltres qui som sos vassals, e perquè·m dupte que Sa Senyoria vulla'ns atorgar tal plaça é dit jutge cominal, perquè sia pus fàcill, no que entenga a dir que no sia segons forma de vostra requesta e segons per mi és stat acceptat de loch segur, lo qual no us puch nomenar fins sia per mi hagut e per açò m'e aturat temps de sis messos per haver tal jutge e loch e, si no l'hauré hagut, vós haureu enaprés altres sis messos lo càrrech e si no l'haureu restarà a culpa vostra; de seguretat del jutge e del loch yo no us he assegurar per rehenes, segons forma de vostra primera requesta e per mi acceptada. E, axí, basta que lo jutge l'haja segons aquella dita requesta, ço és, jutge competent o cominal o loch tal on la batalla vinga a fi, e la hu de nós hi reste confés, vençut o mort.; tal jutge o loch yo no hauré haüt, vós haureu aquell dins altres sis messos, segons és stat ja en altra letra per mi offert. En l'àls contengut en vostra letra, no cur respondre del parecejar e del àls, car, puix de les letres de batalla parlam, no duríem curar de libels de ingúries. Emperò no m'i vull oblidar lo que dieu que d'on me vendria, que lo que no ha florit en mon pare haja granat en mi, perquè toca a sa honor, que en lo senyor mon pare ardiment e ço que en art de cavalleria deu caure à mils florit que en vós, e resta en altre renom en lo món que vós. E axí no seria maravella que en mi grane tal flor, e lo fruyt vos sia tan amarch que us sia lo derrer de vostra vida, car tal mereix vostra malvada ampresa voluntària. E per dit d'altre vos dó per resposta a vostra letra.

En testimoni de veritat vos fas la present, partida per a·b·c, e sots escrita de la mia mà, e sagellada ab sagell de mes armes, a XXII de febrer, any MIL CCCCXXXVIII.

Pere de Thous

²⁰ ms. B: manca " car jutge competent", salt d'igual a igual.

11

**Letra de batala tramesa per lo noble en Johan Boÿl al molt noble mossèn
Joffre de Thous**

Noble senyor en Joffre de Thous,

vós sabeu com yo, Johan Boÿl, he reptat e requests de batalla a Pere e Anthoni de Thous, fills que-s diuen vostres, axí com a traÿdors, dels quals per llur flaquea e vituperós capteniment só ja content e seré més. Emperò, com la dita requesta era dreçada a vós com a participant en llur crim, vull haver de vós almenys la rahó que ja he haüt d'els. E més encara, si us gosareu deffendre, ço que yo voldria per fer major càrrech, per què us fas a saber que si negareu que en lo lur crim no siau participant vos ho combatré denant jutge competent o loch tal on la batalla vinga a deguda fi, ço és, que la hu de nós hi romanga confés, vençut o mort, ab què no m'al·legueu parentesch, puix veu que yo·l preu tan poch, no us amagueu entre los furs ne les leys. E per ço com m'an dit que vós parlau molt de combatre en plaça streta, puix abduuy hi capiam, sia en lo càrrech vostre.

E per ço que vós sapiau e ço que yo us scriu e us enviü a dir vull complir, ab la ajuda de Déu, me só sots scrit de ma pròpria mà e sagellat ab lo sagell de mes armes les presents letres, escrites en lo castell de Serra a XV de febrer, any MIL CCCXXXVIII. E poreu dar vostra resposta a mossèn Jaume de Ripoll, que és mon procurador en lo present acte.

Johan Boÿl

12

Resposta de mossèn Jofre de Thous a la requesta d'en Johan Boÿl

En Johan Boÿl,

vostra letra he rebuda yo, Joffre de Thous, partida per A B C, e sagellada ab lo sagell de vostres armes, per Johan Angarén, pasavant, la qual lesta, é vist la ordenació de aquell qui us ha fet fer les altres follies fins ací, lo qual, en temps que malalties no passionaven ma senectut, no us ho haguera gossat consellar de requerre'm de batalla si bé us volgués, ne menys gossar o ampendre per así, car, si u desigàs, prou avinentees n'é hagudes fins ací, car tota plaça, axí ampla com streta, és stada enemiga. Axí, sènyer en Johan Bojll, puix veu que sou mal consellat, no vullau seguir tot lo qui a pròpria passió vos consella, lo qui us tramet les letres ordenades, car, si volentat ha, ne vos haveu deliurar vostre cors a carnatge. Stà-us mal que no hajau gossat requerre mos fills per batalla de fe, segons éreu tengut, puix tan malvada querella empreníeu, e la qual per aquells vos era oferta e acceptada; e, lexada vituperosament aquella, amprenghau requerre a mi, qui poria ésser vostre avi, e a qui Déu e natura en axí ha empenyorada e atribuda la vista, car si açò no fos lo repòs de ma senectut, recordant-se de la bolícia de mon jovent²¹, no us lexara no ponit de tal asaig, ne pensara quina vida és stada la vostra fins ací, mostrant²² deviar dels vostres, lo que ab enuig recite, per lo deute de aquells, lo qual en vostra sola persona per vostra vida ab plaer renuncièu. E si lo meu deute poch preau, lo vostre yo no res, a sguart de vostra persona. E axí ve us que no us al·legue parentesch, ne menys me vull amagar enfre leys e furs, car los qui s'an acostumat de amagar, axí en mar com en terra, ja són sabuts e coneguts. E vós no sou hom qui fereu amagar, no dich a mi, mas ne a lgun hom que sa honor hagués gens cara, car a vostra requesta vos responch que, de ço que en aquella affermau e dieu, mentiu e mentreu tantes vegades com ho affermareu e u direu, de combatre-me'n ab vós ja sabeu que ne ma vella ne ma vista no m'o soporta e, perquè a ma edat no és donat parenceria, vos do lo callar per resposta.

Scrita de la mia mà e sagellada del sagell de mes armes, a xxii de febrer, any MIL CCCCXXXVIII, partida per A B C.

Joffre de Thous

²¹ ms. B: "joventut".

²² ms. A: "mostrat", segueixo B.

13

Quarta letra de mossèn Phelip Boÿl a-n Pere de Thous

En Pere de Thous,

a la vostra dessus dita letra vos responch no curant de algunes vanes e falses paraules, la satisfacció de les quals remet a les mies passades letres e a la experiència de la batalla. Per què venint al primer punt, hon dieu que si yo só requeridor, etc. ja per una letra vos hi he satisfet e aclarit que vós volríeu ofuscar e donar a mi lo càrrech que és tot vostre, e de requeridor a sostenidor e de voluntat a necessitat, de tot açò no-n podem enganar a Déu ne a les gents, per què lexem lo altercar remetent-ho a la dita batalla hon, Déu volent, se mostrarà veritat; e yo no cur gens de vostra oferta dessus al·legada, mas mire e responch a la empresa que vós haveu comensat vers mi e contra mi, en la qual me havets comès de batalla voluntàriament; e, après, on replicant sobre lo divisar de les armes en deffalliment del derrer still per vós al·legat, dieu ara que los drets d'armes stan en cap de gentilea e per los antichs exemples degueren-los²³ mostrar; e hon haveu dit que yo eleixca de vostres bastons, prenh-ho per bon senyal, car, plaent a Déu, yo-m pendré que no us plaurà. Emperò per abreugar, que no stigam en tan poca cosa e que yo preu poch, a mi plau que los dits meus bastons sien pesats e medits lo jorn de la batalla segons los vostres, puix sia la instància vostra, e lo dit pes e mida no puxa gens empaxar offensió. E venint al punt on vós sou cuydat cobrir de fet del jutge, que havem a nomenar cominal e no competent, etc., vos responch que, per ço com tal jutge és difícil de haver, yo he volgut jutge e loch disjunctivament, ço és, la hun o l'altre, segons en la requesta d'en Johan Boÿll és contengut, ço és, jutge competent o loch tal on la batalla vinga a deguda fi, etc., a la qual me reffer. E vós ara, en aquesta derrera letra, haveu nomenat jutge e loch parlant ab conjunció copulativa, lo qual és fals, com en la dita requesta no s'i parla ab copulativa sinó ab disjunctiva, ço és, jutge o loch e no diu jutge e loch, car si deya jutge e loch seria tot en una cosa e jutge o loch són dos coses, per què no podent-se haver tal jutge se

²³ ms. B: "deguera-los".

pot haver tal loch, e puix fàcilment²⁴; e puix dieu que vull disputar perquè si voluntat haveu de batalla segons fengís en vostra primera letra, llà on dieu: e si mossèn Felip de Boyll vos ha consellat etc. cové que façau per vostra letra expressa menzió axí del dit loch com del dit jutge definitivament, en altra manera mostreu sia²⁵ masa clar lo dit vostre intrínsech. E on dieu que no deuríem parlar de libell de injúries e mirau vostres letres e veureu qui n'ha començat e freqüentat fins ara, que dieu que en vostre pare ardiment e ço que en art de cavalleria deu caure à mills florit, etc., a què us responch que per molts e per vós ne sé yo lo contrari e que sa spasa és verge; e après dieu que no serà maravella que vos grane tal flor, e que lo fruyt sia tant amarch etc. en açò vos responch parlant-vos clar, puix vós ho haveu sercat, que vós sou de la baxa línea, e ja dellà donchs de vostre avi e fills de no conegudes sinó per follia, perquè de tals flors no·n pot exir sinó mal fruyt, bort e amarch. Scrit és que arbre que fa mal fruyt deu ésser tallat e mès al foch e del derrer de vostra vida que dieu si solament gossareu nomenar lo dessús dit jutge o loch disjunctivament axí com hi sots tengut e que yo us puixa traure de aquexos asseros e barbers novells yo us faré mudar lo so artificialment sonar e sembra'm maça que nengun taquany de juriste gosse trompar per canó de ploma presomint sodegar la honor de nengú ab decepcions de soffismes e cuydant pervertir oppinions per falses figures de diccions. Allí on tornau a dir que tal mereix vostra malvada empresa voluntària ja vos he satisffet per altres letres, e bastantment, e quant al contengut é per dit. D'altri vos fas a saber, que de molts notables actes dignes de memòria se són fets per dit de altres, dels quals deu hom pendre exempli, axí com de aquell prous cavaller en Ramon Berenguer, comte de Barcelona, e ara en vostres dies de mossèn Berenguer Arnau de Servelló per madona na Cruyllles e molts d'altres semblants; e llà on yo veig es mostra tant gran judici e tant maniffest que ab lo principal no us siau gossat combatre, ans per diffugir a aquell, cuydant cobrir vostra flaquea e mal dret, haveu comès a mi de batalla, jatsia fictament. E per les dessús dites coses e per vengar los frauds fets per vostre avi, sostenguts per vostre pare, del castell o vila de Burriol, e per vostra falta, he yo emprès sostenir batalla contra vós ab gran sperança que é·n Déu, qui és dreturer e no oblida los dons dels pubils dels quals ell és curador, e creu que los

²⁴ "e puix fàcilment", manca a B.

²⁵ ms. B: "mostra sse".

accessors e tiranies e abusos de vostre besavi, sucehit haver vostre avi, mal administrats per vostre pare lo disolut, Déus destroyrà prest la vostra casa a l'execució de la qual, si per Déus és ordenat, yo·m só aparellat, si u gossareu veure, com cosa tost feta no és de longa durada. E de béns mal atquesits no·s deu alegrar lo tercer hereu. E recort-vos com dins ma pròpria casa fes ligua e concòrdia ab mi contra vostre pare, e dels duptes e sospites d'en Matheu de Thous e de alguns parents vostres e per sguart de la vostra baxa línea. Per què, donant conclusió a ma resposta, aferme [que] si gossareu nomenar lo dit jutge o loch disjunctivament, segons ja és dit, dareu prompta execució de aqueixa flor de carabaça.

E per ço vull que vós sapiats que aquesta resposta, la qual yo·us scriu e enviui, proceheix de ma certa sciència e que yo la compliré guardant mon dret, si a Déu plaurà. Signat de la mia mà, e sagellat de mes armes, les presents letres scrites en lo castell de Serra, a xxvi de febrer, any MIL CCCXXXVIII.

Felip Boyll

14

Resposta d'en Pere de Thous a la quarta letra de mossèn Phelip Boyl

Mossèn Felip,

vostra letra he rebuda yo, Pere de Thous, escrita en lo castell de Serra a xxvi de febrer, any corrent, molt larga e més descortessa e plena de vilanies, a les quals he deliberat no satisfer per paraules sinó satisfer al mester comensat enfre vós e mi, qui és de batalla, me hauria appartat a usar del still de dones; no encara de aquelles qui res de gentilea senten, mas de les vilanes qui dir vilanies los par ésser una gran virtut e contentament de lurs passions; per què, lexant la satisfacció per a la jornada de la batalla, en la qual, ab la ajuda de Déu omnipotent, vencedor de aquelles e ajudadors dels a torts inculpats, parlareu en altra manera de vostres vilanes paraules axí com de vostra falsa requesta. Car sper certament en Déu que

no permetrà vostra malvada requesta ab vostra desonesta lengua acompanyada ne rebin condigne càstich; per què yo, apartant-me del que vostra pensa vol dir per diffugir de satisfacer-vos a vanes paraules perquè stret entràssem en libells de injúries e lexàsem la batalla enfre vós e mi concordada, vos diré e responré que yo us he divisat armes molt comunes, eguals e tals que no ha cavaller qui aquelles, apartada tota passió, no haja per cominals e eguals enfre vós e mi. E par que vós aquelles vos mostreu acceptar, si bé quant de aquelles parlau me appar no us reffermeu en res, axí, si gossau reffermar les armes per mi divisades ne combatre ab aquelles, digau hoc o no; e si voleu que yo·n faça fer dos axes de igual pes e mida, donant-vos la elecció, yo·n só content; e si la que vós pendreu no·m farà goig, yo m'o veuré, mas pens que, ajudant-me Déu, que la que vós lexareu e yo pendré farà menys goig a vós, car serà vengadora de tan gran malvestat com me haveu alevat. Si voleu que·s miden e·s pesen aquella jornada, puix sien de una talla e sens tota mestria, yo·n só per semblant content, puix no diffugau ne stigau en jochs partits mas vingau a la conclusió del que·s mena enfre vós e mi. E, puix axí som contents e concordés, o restarà a càrrech vostre, vos vull respondre al que·m dieu del jutge o loch sots disjunció, que·m dol de vós com a cavaller que·n tan stret loch hajau volgut apendre gramàtica e lògica e de mudar letres e fer de la "e", "o" ab massa càrrech vostre. Emperò, perquè tot lo món vostra malvada ampressa conega, e com per diffugir combatre aquella haveu volgut fer mudances, en lo nom de Déu omnipotent, yo só content de cerquar dins los sis messos jutge o loch ab disjuntiva e, si dins aquells no·ls hauré trobats jutge competent, o cominal perquè no us hajau en què afferrar, o loch tal on la batalla deja venir a deguda fi segons vostres requestes, que aquelles vós serquets dins altres sis messos segons per mi vos és stat offert en altres letres. Car sens dupte on per mi no sien atrobats yo us seguiré per deffendre ma fe e ma honor d'aquí avant, puix veu que us hixch a tots los talls, no cureu de enramar-vos ne cercar destorps altres, car si en més noves vos posau faré final scriure e lexar-ho al juhí de gentilea que, vistes mes letres e vostres, jutgen qui deffuig o cerca destorps de ampendre quereles per dit d'altre, e ligen exemples qui·n són ben exits e altre[s] mal. Emperò no és prou seny per dit d'altre empendre totes quereles, majorment aquelles qui volen jutgar los secrets de la pensa, dels quals sol Déu és scrutador; per què, lexant-me de dar-vos consell, que ja és massa tart, persever ma resposta.

En testimoni de veritat, vos scriu la present, partida per A B C, sots escrita de ma mà e sagellada ab lo sagell de mes armes, a viii de març, any MIL CCCXXXVIII.

Pere de Thous

15

Cinquena letra de mossèn Phelip Boÿl a·n Pere de Thous

En Pere de Thous,

Yo us fas a saber com he rebut una letra vostra, la qual comensa "mossèn Felip", etc.; a la qual, no curant de les faules contengudes en aquella, vos responch que vós e yo som concordés del tot si us voleu e serà-us massa gran càrrech e vergonya si pus hi replica, sinó per atorgar hi affermar; per què, per ço com veig que com yo us he tret de una rama saltau en altra, no volent-vos lexar de fermar-vos tant com podeu a jutge cominal, jatsia en la requesta d'en Johan Boÿll no parle gens, per què, per abreugar, vos fas a saber que tot jutge que assegura la plaça en tal manera que la batalla vinga a deguda o total fi, com en la dita requesta és contengut, ço que la hun de nós hi romanga confés, vençut o mort, haurà per bo e competent e meteu-hi quin nom vós vullau, exceptant-ne lo Rey de Granada, lo qual yo he per molt sospitós per ço com és mon enemich e m'à trencada la fe e falsament m'à tengut pres v anys, de què yo he massa justa causa de haver-lo per sospitós. E més avant yo he vist fer al Rey de Granada en tal cars com lo nostre a dos cavallers de Castella nomenats lo hu Johan Castanyada, l'altre Enyego de Siüenza, als quals fon trenquat tot quant los era stat permès, que no·ls lexà acostar en la plaça la hu a l'altre de tret de lança, ço que vós ni yo no havem mester, ans ho devem squivar. Perquè lo món és gran, cerquau, puix ho voleu ampendre, crestià o infell o de quina altra ley se vulla, puix sia tall que segure e tengua ço que dessus és dit. E si tal jutge no podeu haver, cerquau lo dit loch, puix lo haveu atorgat ab disjunctiva, ab lo qual si u voleu serà pus tost fet que no us caldria tant dilatar ne perdre temps de sis mesos; mas dupte'm que vós no ameu més cerquar que trobar.

Emperò lla hon no pugau haver lo dit jutge e no vullau haver lo dit loch yo us certiffich que yo hauré lo dit jutge o lo dit loch, mas ab disjunctiva, ço és, la hun o l'altre dins altres sis messos o en menys. E, si per abreugar e per tollre de affany voleu jaquir a mi lo càrrech de haver lo dit jutge e lo dit loch, veureu en quant serà fet. E tant com toca del fet de les armes ja som del tot concordés, si u voleu; e no·m sé què us demanau car ja per altres vos he tramès a dir que·m plau e ara per aquesta vos ho refferme que a mi plau que·m trametau lo pes e mida de vostres bastons e armes o visarmes²⁶ e yo faré fer les mies e vós les vostres axí com és rahó, car de dir que yo elegescha ne prenga dels vostres no deveu offerir ço que nengú en tal cars no acceptaria. Per què us certiffich que si pus vos meteu en rames que faré fi a²⁷ scriure o procehiré contra vós justament, per açò e per altre en què vós vos sou obligat e condempnat ab scrit de vostra pròpia mà. E axí sercau, car ab gramàtica o ab lògica dintre jaheu, puix que haveu atorgat la diffinitiva, ço és, lo tal jutge o lo tal loch on la batalla vinga a deguda fi en tal manera que la hu de nós romanga confés, vençut o mort. E si en la primera vostra letra haguéseau atorgat la dita disjunctiva falsament e ab poqua vergonya me volíeu absegar, negar, falsar e mudar la "e"·n "o" e·n "e".

E per ço que vós sapiats que aquesta mia resposta proceheix de ma certa sciència, e que yo la compliré guardant mon dret, si a Déu plaurà, é signat de la mia mà e segellat de mes armes les presents letres, scrites en lo castell de Serra a xv de març, any MIL CCCXXXVIII.

Felip Boÿl

²⁶ ms. B: "vesarmes".

²⁷ ms. A: "ab", segueixo B.

Resposta d'en Pere de Thous a la cinquena letra de mossèn Phelip Boÿl

Mossèn Felip,

segons voleu mostrar a la gent per la derrera letra per vós a mi, Pere de Thous, tramesa, vós e yo devem ésser concordés. No sé si haveu àls al cor que vostra lengua no mostra, e açò·m fa creure que en cascuna letra mudau partits novells, per què per acurçar e donar fi a mon scriure, en lo nom de Déu omnipotent, yo persevere en la acceptació per mi feyta de vostra malvada querela per en Johan Boÿll comensada e per vós ampresa, e aquella us deffendré sens affigir-hi àls. E, puix aquella és stada vostra requesta e per mi acceptada, ara a la fi de mes letres no devem venir ab partits novells ne fer excepcions de persones de jutge, car no és acostumat, majorment tantost que yo he fet preparatoris de haver-ne lo primer me haveu donat per sospitós e de tals sospites com al·legau, que un Rey vos sia enemich, que crech que en lo que menys que pensa sou vós, ne per haver-vos tengut pres com a catiu vos seria enemich pur de tal inimicícia²⁸ que·ll fes ésser jutge no competent o no cominal, car usança és de cristians e infels e dret d'armes de cativar e rescatar-se los uns als altres. Jatsia yo, vehent-vos axí diffugir no us degué en res complaure, emperò per no tenir temps vos dich he us responch que yo no us hauré lo Rey de Granada. E treballant dins sis messos per mi pressos en la primera requesta d'en Johan Boÿll -e per vós ampresa, e per mi acceptada deffendre-, és contengut; e si dins lo dit temps de sis messos no serà haüt lo dit jutge e loch yo só content dins altres sis messos vós lo cerqueu e ll'hajau en la forma que en la dita requesta e per mi acceptada és contengut. Puix cascú de nós, en lo temps que haurà de sercar jutge, se quart de no haver jutge enemich de nostre senyor lo Rey, car tal jutge no serà competent ne cominal, mas enemich. Mas per tal lo hauria yo acceptant-ne infels, los quals per natura són enemichs de cristians si no serà a càrrech vostre. De les armes per mi divisades me par, segons vostra letra, siam concordés, car me trameteu a dir que us trameta lo pes e la mida de les mies axes, bastons o visarmes, per què us responch que·m par que aquelles dejen ésser de VII palms de largària, e de forma de martell dret a una part e daga en mig e destrall a la part altra; del pes, quin lo vullau, car tal me faré, fora tota

²⁸ ms. A: "innimicia", segueixo B.

maestria, sols dos vayres curts²⁹ a les mans e roms a la terra. Los mànechs de fust, perquè cesse tot maestregament de aquells, perquè lo hu de nós no porte avantatge a l'altre. Enaxí en esta forma poreu fer fer vostres armes, que tals seran les mies. E d'aquí avant, puix som concordades ho deu restar per vós, do fi a mon scriure e a mon rahunament de paraules. La resposta de les altres coses, axí per vós dites com malament consellades, lexant per a la jornada de la batalla, la qual, plaent a Déu, serà vengadora de aquelles. E·m plau que d'ací avant no scrigau pus que·m córreguen los sis messos per mi presos.

Per testimoni de veritat vos scriu la present, sots escrita de ma pròpria mà, partida per A B C, e sagellada ab lo sagell de mes armes. Dimecres, lo primer dia de abril, any MIL CCCXXXVIII.

Yo us tramet una letra de mon frare, en Matheu de Thous, la qual tramet a·n Johan Boyll, rebeu-la vós puix sou procurador, la qual he feta donar a vostre procurador o al persavant.

Pere de Thous

17

Sisena letra de mossèn Phelip de Boyl a·n Pere de Thous

En Pere de Thous,

una letra vostra he rebuda, en la qual ha una duptosa excepció lla on diu: "exceptant-ne infells, los quals per natura són enemichs de cristians, si no serà a càrrech vostre", la sentència de la qual excepció no entench, per ço com ha dos significats, la hu dels quals me par que sia que infells no sien jutges competents per nostra batalla, a l'altra·m par que sia que infells sien jutges competents per aquella. E jatsia yo sospite e·m plauria que vullau dir que infells sien jutges competents per

²⁹ ms B: "vayres curtes".

a la dita batalla; emperò veig que, per les dites paraules de la sobredita vostra excepció, se pot entendre que infels no y sien jutges competens, per què, ans de respondre a la dita vostra letra, perquè·m desempaxeu, vull que·m declareu aquest dupte, lo qual declarat, haurem³⁰ spaxada resposta.

E, perquè vos sia cert que les presents letres van de part mia, he sots scrites aquelles de la mia pròpria mà e sagellades ab lo sagell de les mies armes. En Serra, a VII dies de abril, any MIL CCCCXXXVIII.

Felip Boyll

18

Setena letra de mossèn Phelip Boyl a·n Pere de Thous

En Pere de Thous,

yo us he tramès³¹ una letra feta sots kalandari de VII dies de abril, any present, e dejús scrit, a la qual no·m responeu. E, perquè vostra dilació nos don empaig no us faça perdre temps a la batalla entre nós concordada vos dich, responent a la letra per vós a mi feta lo primer dia de abril del any present e dejús scrit, no curant satisfer a les supèrflues paraules en aquella contengudes, que yo refferme la concòrdia de la dita nostra batalla en la manera ja dita. E, per levar-vos tota manera de afferradós e dilacions, vos dich he us responch que yo só content de servir la excepció en vostra letra contenguda, ço és, de no haver jutge enemich del senyor Rey. E, perquè vós tingau lo camí ben ample e que no pugau fallir de haver jutge o loch tall com ja és dit, yo don plena facultat que vós pugau haver qualsevol jutge, cristià o infell, e no vull haver-ne algú per sospitós ne per enemich en aquest cars, exceptat lo Rey de Granada per les rahons ja dites, puix lo dit jutge assegure que tinga la plaça en la manera ja dita, ço és, que la hun de nós hi romanga confés, vençut o mort. E si voleu haver lo loch, ja n'haveu facultat, segons som concordades. E

³⁰ Als dos manuscrits es llegeix "haurem" però hi faria més sentit "haureu".

³¹ ms. B: "tramesa".

axí matex referme altra vegada que som concordes de les armes, e dich que só content que sien de la mida e fayçó que m'haveu scrites. E pensau que vós per res no podeu desconcordar ab mi de la dita batalla puix haveu atorgat lo dit jutge o loch disjunctivament e ab les condicions per mi ja dites, e per vós atorgades. E fas fi a mon scriure.

E per ço que vós sapiau e conegau que ço que yo us scriu e us envi u a dir vull complir guardant mon dret, si a Déu plaurà, é signat de ma pròpria mà, e sagellat de mes armes, les presents letres, scrites en lo castell de Serra a viiii dies de abril, any MIL CCCCXXXVIII.

Felip Boyll

19

Resposta d'en Pere de Thous a la sisena e setena letra de mossèn Phelip Boyll

Mossèn Phelip,

dues letres he rebudes vostres, la primera de les quals fou donada en Serra, a vii dies del present mes de abril, any corrent, en la qual, segons dieu, demanàveu declaració de una duptosa excepció, la qual vós mateix vos haveu aclarit ab una letra vostra; e puix lo vostre aclariment és conforme ab ma voluntat e intenció és que tot jutge sia competent e cominal, ara sia cristià, ara sia infell, puix no sia enemich del senyor Rey, no qual satisfer a vostra primera letra. La segona de les vostres letres fon donada en lo dit castell de Serra a VIII del dit mes e any, a la qual vos responch que per aquella me par vós e yo siam concordes de nostra batalla. Emperò, perquè alguna variació de paraules en sdevenidor algú de nosaltres no puxa haver afferrador per donar destorp al concordat entre vós e mi, vos dich he us responch que dins aquests sis messos yo us hauré jutge competent ho loch tal hon la batalla vinga a deguda fi, saluu just impediment, on la hu de nós hi reste confés, vençut o mort, segons en la primera requesta d'en Johan Boyll, enaprés per vós ampressa e per mi acceptada, és contengut sens affegir-hi àls. E, si dins los dits

sis messos yo no hauré haüt tal jutge o loch, restarà a càrrech vostre altres sis messos, segons ja per mi en altres letres vos és stat offert, e açò és no mudar res del que són concordes ni per mots ni per condicions. E açò vos dó per final resposta e conclusió de letres de nostra batalla. E·m plau que d'ací avant me córreguen los sis mesos, si pus no scriviü.

E en testimoni de veritat vos tramet la present sots escrita de la mia mà e sagellada ab lo sagell de les mies armes. Dada en València a xv del mes de abril, any MIL CCCXXXVIII.

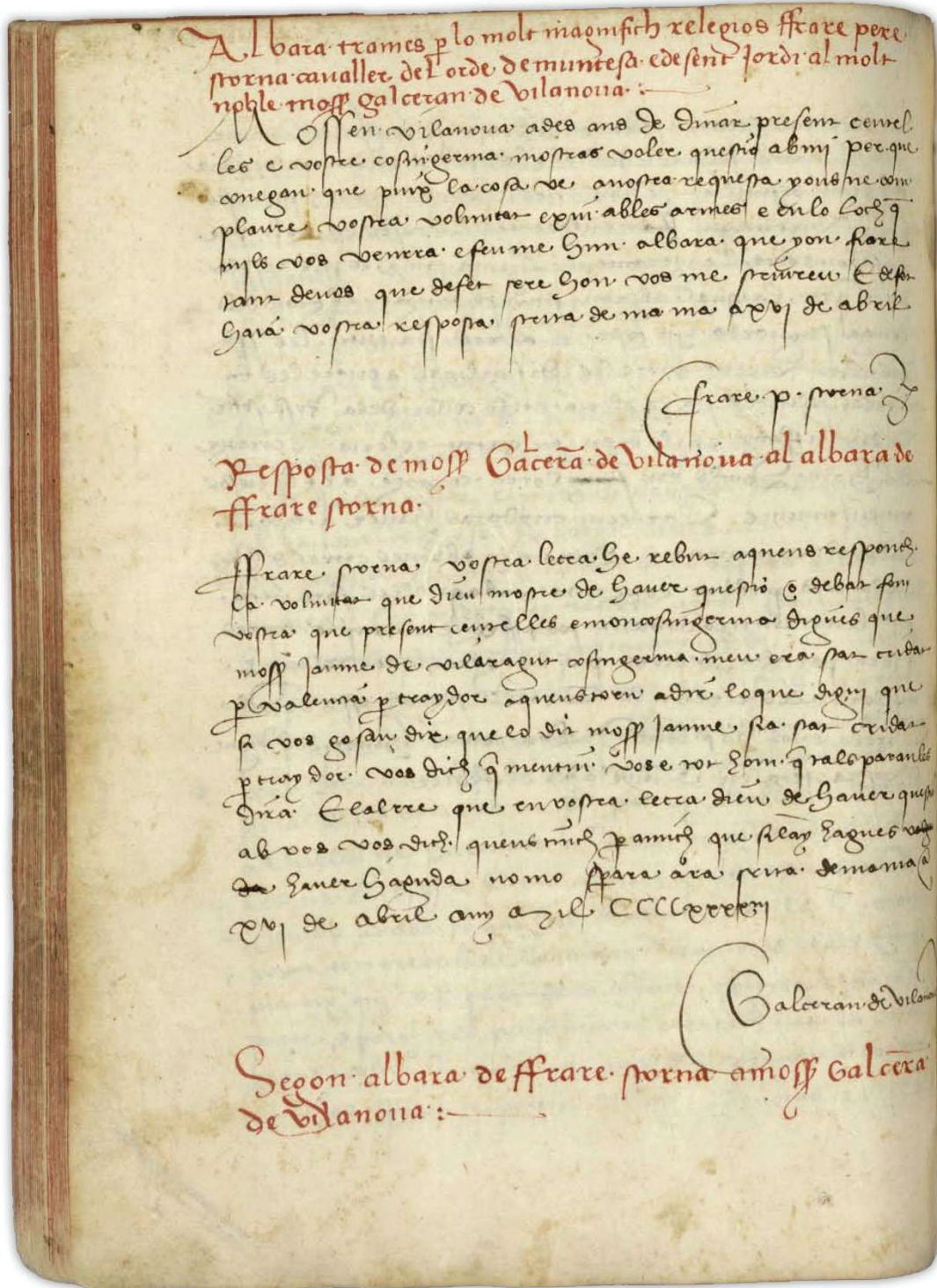
Pere de Thous

19. PERE ESCORNA vs. GALCERAN DE VILANOVA

any, 1443, sense localització.

ms. A: ff. 82v - 86r

ms. B: ff. 50v - 52v

El cavaller de l'orde de Montesa, Pere Escorna¹, envia un albarà a Galceran de Vilanova reptant-lo a batalla clandestina perquè aquell mateix dia, abans de dinar, davant d'altres cavallers Galceran demostrà “voler qüestió ab mi”. La forma de desafiament per batalla clandestina no era la lletra de batalla, com bé li aclarirà més endavant Escorna, sinó l'albarà on s'indicaven el lloc i el dia en què s'havia d'esdevenir la batalla. El que espera, per tant, Escorna és que Galceran li respongui amb un altre albarà on especifiqui els termes de la batalla. Aquest no ho fa, sinó que li contesta amb l'especificació del motiu de la seva “qüestió”, que Escorna havia dit que havia sentit a dir que Jaume Vilaragut havia estat cridat per València per traïdor (peça 2). Li diu, sense fer servir exactament la fórmula canònica per a la batalla, que *mentiu vós e tot hom que tals paraules dirà*. Pel que fa a contendir amb ell, que el té per amic.

Escorna li envia un segon albarà (peça 3) on li diu que *no·m cur quant toca al fet de mossèn Jaume sinó que·m vull matar ab vós* i li prega que no ho faci saber a ningú per tal que es pugui produir la batalla clandestina. Aquest cop Vilanova sí que empra la fórmula canònica *mentiu e mentreu tots temps que u direu, essent prest defendre-vos-ho segons a hun cavaller és necessari defendre sa honor* (peça 4) i es comença a veure clara la disensió entre els dos contendents, mentre Escorna el que vol és un combat a mort amb Vilanova, aquest té com a prioritat netejar el nom del seu cosí germà, Jaume de Vilaragut². Per aquest motiu, li diu que no pensa respondre a la requesta de combat voluntari que li ha fet Escorna fins que *verament atorgueu de paraula o per letra de vostra mà escrita lo dit Jaume no sia stat cridat per traïdor*, un cop fet això li acceptarà la requesta, aturant-se els drets que com a defenedor li pertanyen.

Escorna insisteix que no li ha enviat cap lletra de batalla sinó que li trameté algunes raons “per execució de prest venir a les mans”. Però, com que veu que l'altre vol portar l'afer per camins de dilació, per no deixar-li cap porta oberta per on pugui escapar, en aquest cas reconeix haver dit que havia sentit dir que Jaume de Vilaragut havia estat cridat per traïdor i que si Vilanova diu el contrari, mentirà i està disposat a *sostenir-vos-ho la mia persona contra la vostra*. En la seva resposta (peça 6) Vilanova introdueix un element que era evident des del començament: que els cavallers que pertanyen a un orde “no poden venir a batalla” i que és per aquest motiu que braveja tant, perquè sap que tot haurà de quedar en paraules i això ho sap “per los de vostre consell”. Efectivament, tal i com explica Turell, quan

¹ D'aquest cavaller de Montesa tenim notícia de la seva mort, l'any 1463, esdevinguda a Albocàcer en el marc de la guerra civil catalana, tal i com es narra a la Crònica del capellà d'Alfons el Magnànim: “Dimecres a XX d'abril, frare Scorna, cavaler de Montesa, féu gran presa de gent e bestia de Tortosa, e ach gran honor, e vench [a] Albocàcer, que tenien los castellans, donant combat al castel. Fonch ferit lo dit mossèn Escorna en la cama de pedra de bombardà; al tercer dia fonch mort” (Melcior Miralles, Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim, ed. Mateu Rodrigo Lizondo, UV, 2011, pàg. 360).

² Segons Tomàs Martínez, op. cit, aquest Jaume de Vilaragut seria Jaume de Vilaragut i Vilanova, fill de Ramon Vilaragut i Mercer i Felipa Vilanova.

algú és requerit de batalla a ultrança “consell de sos amics [ha de] tenir³”, tot i que no sembla que un cavaller de Montesa tingués necessitat del consell dels amics per saber que no podia dur a terme aquest tipus de fets, sembla més una manera de desacreditar-lo i de posar de manifest la seva inexperiència en aquests fets cavallerescos. Encara més, afirma que els del seu consell, veient el seu poc ànim, ho han fet saber als qui aconsellen Vilanova. I li diu: *Si l'ardiment fos⁴ en paper e tinta, com seríeu valent!*. Escorna li contesta que *yo prenh lo càrrech de ma religió* i que està disposat a combatre amb ell si aquest li escriu que hi està d'acord i, si no, que no li escrigui més que no li agafarà les lletres. I aquí s'acaba l'espistolari, cosa explicable tant si es va produir una batalla clandestina, de la qual calia no deixar rastre, com si es deixaren d'escriure, tal com demana Escorna, si no eren acordes de batalla.

1

Albarà tramès per lo molt magnífich religiós frare Pere Scorna, cavaller de l'orde de Muntesa e de sent Jordi, al molt noble mossèn Galceran de Vilanova

Mossèn Vilanova, adés, ans de dinar, present Centelles e vostre cosín germà, mostràs voler qüestió ab mi; perquè conegau que puix la cosa ve a vostra requesta yo us ne complauré vostra voluntat: exiu ab les armes e en lo loch que mils vos venrà e feu-me hun albarà que yo·m fiaré tant de vós que, de fet, seré hon vós me scriureu, e de fet haja vostra resposta. Scrita de ma mà a XVI de abril.

Frare P. Scorna

2

Resposta de mossèn Galceran de Vilanova a l'albarà de frare Scorna

Frare Scorna, vostra letra he rebut, a què us responch [que] la voluntat que dieu mostre de haver qüestió o debat fou vostra, que, present Centelles e mon cosín germà, digués que mossèn Jaume de Vilaragut, cosín germà meu, era stat cridat per València per traïdor, a què us torn a dir lo que diguí que si vós gosau dir que lo dit mossèn Jaume sia stat cridat per traïdor vos dich que mentiu vós e tot hom que tals paraules dirà. E l'altre que en vostra letra dieu, de haver qüestió ab vós, vos

³ Gabriel Turell, *Arbre d'honor*, ENC, Barcelona, 1992.

⁴ ms. B: "estaria".

dich que us tinch per amich, que si la y hagués haver haguda no m'o sperara. Scrita de ma mà a XVI de abril, any MIL CCCXXXIII.

Galceran de Vilanova

3

Segon albarà de frare Scorna a mossèn Galceran de Vilanova

Mossèn Galceran de Vilanova, yo us he scrit per hun altre albarà per què encara·m torn dir allò mateix que no·m cur quant toca al fet de mossèn Jaume, mas per ço com haveu mostrat voluntat de haver debat ab mi, vos dich que a tota ma requesta vos dich que·m vull matar ab vós, pregant-vos que no u digau a negú per ço que mils se faça a nostre plaer. E exiu en la manera que voldreu e en lo loch, que yo fiaré tant de vós que de fet hi seré, e no pus sinó que·m scrivau de vostra intenció, e si no u feu en gran vergonya vostra restarà. Scrita de ma mà a XVII d'abril.

Frare Scorna

4

Resposta per mossèn Galceran de Vilanova al segon albarà de frare Scorna

Frare Scorna, vostra letra he rebuda a què us responch la voluntat que dieu mostrí de haver qüestió ab vós fon vostra segons per letra vos ho he scrit -a què·m refer-que, presents hòmens de bé, digués que mossèn Jaume de Vilaragut, cosín germà meu, era stat cridat per traïdor, e perquè·m toca sa honor me covench satisfer a vostre reprobat dit lo que de nou torn a dir: que mentiu e mentreu tots temps que u direu, essent prest defendre-vos-ho segons a hun cavaller és necessari defendre sa honor. Ara veig voleu oblidar lo que digués en lo rahanament vostre metent-vos en voluntari, lexant lo necessari al qual voluntari no cur respondre-us fins vostra primera requesta sia per nosaltres discernida o verament atorgueu de paraula o per letra de vostra mà scrita lo dit Jaume no sia stat cridat per traïdor e llavors a vostra voluntat respondré segons a ma honor serà degut, no renunciant en degun cars a ço que a defenedor⁵ se pertany. E el abatiment restarà en vós si no exercitau

⁵ ms. B: "defensor".

vostra requesta primera per què vos faç la present, feta de la mia pròpia mà, disapte a XXVII d'abril, any MIL CCCC XXXXIII.

Galceran de Vilanova

5

Terç albarà de frare Scorna a mossèn Galceran de Vilanova

Mossèn Galceran de Vilanova, vostra letra he rebuda en la qual mostrau haver més desig de parlar que de obrar. E ja yo, per aquest dupte de no veure tal de vós per squivar tota manera de crimosos paraules, deliberí trametre-us per scrit algunes rahons, no com a letra de batalla, mas per execució de prest venir a les mans . E par-me, segons vostres respostes, que la volentat que mostra's per vostres paraules de haver a fer ab mi en la execució vos és fugida. E stà-us mal que digau que yo dexe lo fet necessari per lo voluntari e molt pigor que yo m'haja a desdir de neguna cosa que dit haja, mas crech que axí com vós guardant poch en vostra honor cre[e]u fes yo de la mia que si bé hi haguésseu pensat haguéreu trobat que no és tal ma costuma ne fama, mas puix en defaliment vostre aquests affers no han haguda la execució axí presta com yo volguera, no contrastant que haja dupte açò sia lonch e camí de dilació⁶, però perquè conegau que són dispost de fer aldre⁷ que vós no rahonau en vostra letra, o de combatre'm ab vós sostenint-vos les paraules que diguí en lo rahonament que fon entre vós e mi, presents los hòmens de bé que vós al·legau en vostra letra, les quals són que yo havia hoït dir que mossèn Jaume de Vilaragut era stat cridat per traïdor. E si vós voleu dir que aquestes paraules yo no haja hoït dir, vos dich que mentiu, e són prest de sostenir-vos-ho la mia persona contra la vostra, pregant-vos no vullau tant difugir a aquesta faena perquè entre nosaltres no córreguen pus letres si cara haveu la honor vostra. Scrita de la mia mà pròpria, dilluns a XXVIII de abril, any M CCCCXXXIII.

Frare Scorna

⁶ ms. B: "dilatació".

⁷ DCVB: "aldre", equivalent a "altra cosa".

6

Resposta de mossèn Galceran de Vilanova al terç albarà de frare Scorna

Frare Scorna, vostra letra he rebuda a la qual vos responch que vós sou lo emburbulador e allargador per ço com ab la poca voluntat qui vós haveu en ço qui home de bé deu haver per satisfier a sa honor, no haveu gosat respondre a ço qui per ma letra vos he enviat a dir, ans mostrau haver-vos oblidat lo primer cap de nostra qüestió o debat, ço és que digués que lo dit mossèn Jaume era stat cridat per traïdor e preniu l'altre cap qui és vós hau hoït dir, per què encara que vós com ho digués per por més que per ardiment, present mi, de fet mudàs vostre primer dit no u deveu fer ara per letra si ja aquella por que lavors hagués no vos dura per què vós sou lo que haveu mentit e mentreu mentre tal rahó com primer digués digau de hoïda se pot fer. Si haveu trobat algun tan mal e reprovat parlar com vós perquè encara vós mostreu voler fugir a la honor de mossèn Jaume e mia sia prou scusació vostra letra. Yo no prou content actent vostres bravures, vos dich que los que vos han dit tals coses com vós dieu haveu hoïdes ne menten e mentran segons vós haveu mentit de vostres primeres paraules si vós gosau dir que vós no hajau mentit en dir lo dit mossèn Jaume és stat cridat per traïdor, açò só prest sostenir-vos lo contrari. Mas vós ara bravejau sabent per los de vostre consell que no podeu venir a batalla per ço com sou d'orde, los quals per fer-vos-ne plaer, vent vostre poch ànimo vos n'an havisat, alguns dels quals ho han dit als qui consellen a mi. Encara no tenint prou per segur de açò voleu pendre e preneu motiu tal per lo qual nostra batalla no puga venir, ço és que ho sabeu per hoïda, e per oïda⁸ no poria venir a fi nostre fet perquè almenys menbrant-vos que sou fill de cavaller e home de bé no deuríeu mostrar tan poch ànimo en l'obra e tant en la tinta⁹. Si l'ardiment fos¹⁰ en paper e tinta, com seríeu valent! No façau pus conte scrívia ne responga a vostres letres si·m scriviu libert a tals motius que nostre fet puga venir a fi, que a vós par bé la temor més que no lo fet e a mi és lo contrari. Basta fins ací per ma honor haja volgut soprir a vostres no animosses mas folles paraules, si bé conexia de açò vós no voler pus sinó la remor de l'abatiment, pus és en vós per vostre poch ànimo e metent-vos tots temps en rondallejar vullau de ací avant adobar-ho

⁸ ms. B, manca aquest segon "per oïda".

⁹ ms. B, "e tant en la tinta" està ratllat.

¹⁰ ms. B: "estaria".

mostrant voler venir a fi e no hajau més por que dupte de desonor. Scrita de mà mia, de la qual me atur trellat partit per A·B·C, a dos de maig MIL CCCXXXXIII.

Galceran de Vilanova

7

Letra de requesta de batalla tramesa per lo dit frare Scorna a mossèn Galceran de Vilanova sobre la mateixa qüestió

Mossèn Galceran de Vilanova, vostra letra he rebuda per hun vostre famul·lo que dien Gaspar, lo qual se diu ésser vostre procurador, la qual letra és partida per A·B·C hi scrita de vostra mà a dos de maig, l'any MIL CCCXXXXIII, en la qual letra me par veure que vós creheu que les paraules col·lorades e de poch effecte que en aquelles dieu vos devien bastar per a ésser-vos lunnyat que vós e yo no dejam venir a batalla. E és axí que per vostra consolació, o desesperació per pus propi parlar, vos vull avisar que fins ne pujau en al cell ho us metreu set astes¹¹ sota terra, de aquesta volta yo us he atrobat e veuré'm¹² ab vós en tal manera que, speranza en Déu, yo us castigaré de vostres atrevides paraules en tal manera que a vós serà càstich hi als altres exemple. E, per squivar tota manera de rondalles e supèrflues paraules, no vull respondre a moltes desonestes e vils paraules que en vostra letra dieu, mas solament per ésser desigós de venir a conclusió de aquests affers per bé que fins ha ara me haja volgut oblidar de no fer stima del que dit he per no fer tanta vergonya aqueix per la honor del qual tant vos sentiü però perquè no hajau manera de pus voltejar e difugir, pus tant mostrau haver plaer que diga, yo vull dir e adverar aquelles pròpies paraules que yo diguí davant les persones que tothom sap, ço és que mossèn Jaume de Vilaragut era traïdor e que havia hoït dir que era stat cridat per traïdor¹³ açò són les paraules que yo diguí e vul haver dit. E si vós dieu lo contrari dich que mentiu e só prest de sostenir-vos-ho per batalla la mia persona contra la vostra. En lo que dieu que per ésser d'orde yo braveje sabent que no puix venir a batalla, dich que no pot hom amagar ço que hom té en lo cor, que tant és lo desig que vós haveu de no venir-hi que en vostres pensament crech no·s

¹¹ DCVB: "L'asta de llança servia a l'edat mitjana com a unitat de mida longitudinal.

¹² ms. B: "venré".

¹³ Ms. B: manca "e que havia hoït dir que era stat cridat per traïdor".

troba àls sinó despertar punts¹⁴ com no us hajau a combatre ab mi. E si per aqueixa part vos pensau difugir a la batalla primer hi deguéreu haver pensat, car lavors quant yo diguí les paraules que per ma letra vos dich e vós me respongués que·m combatreu si yo les gosava dir, lavors hi devíeu pensar e no ara que també m'era yo religiós com ara só, e ara, en gran vergonya vostra, ne parlau mostrant cerquar afferradors per desviar que no hajau a veure la fi de aquests fets. E tot vos valdrà poch car, puix yo prenh lo càrrech de ma religió, e·n vull sperar tota disputa, no toca a nós parlar de aquesta fahena per què, si volentat haveu¹⁵ que aquests fets vinguen a fi, scriviú-me acordant-vos ab mi sens metre-us en dilació, que si lo contrari feu, avís-vos que no pendré vostres letres. E do fi a ma letra sots scrita de la mia mà e sagellada del sagell de les mies armes partida per A·B·C, scrita a III de maig de l'any MIL CCCC XXXXIII.

Frare Scorna

¹⁴ Es refereix al punt d'honor.

¹⁵ Ms. B: manca "no toca a nós parlar de aquesta fahena perquè si volentat haveu".

20. RAMON DE VILARAGUT vs. JOAN DE MONPALAU

any 1445, València (?)

ms. A: f. 162v

ms. B: ff. 107r - 107v

Delegiments del Noble moss. Ramon
de Vilaragut al molt magnífich en Joha
de monpalau. tramesos

En Joha de monpalau segunç yo so ben cert vos ha
uen parlat sobre la preso de Vidal de rusech. parauls
masafols volent catigar la honor de Senyor mon pa
re e com amy qui so son fil e vint ara en lo mon me se
ria carerh q'aus e atots aqds qui au volgut mal pla
yo nodonab lo captiu q' nos e los altres merceu. Per ço yo
Ramon de Vilaragut plrs parauls folcs p' vos dir e
p' mal alt q' he de nos me desiorh de nos en Joha de mon
palau e de nostros pens amichs e valeds haussam vos
q' passat deu dies seguos p' fin son donat vos d'apn
ficare en persona e bens segunç plo dit fin mrs do
nar en totts aqds mellors maneres q' pore. Esper q'
siau de ma intentio haussat vos tramet los yscrits
descomens q' valem Rey d'armes sob' escrit de ma pro
pia ma q' q' romptam. xxj de jany mrs de mag. and
S m' eere. E sagellat ab sagell de mrs armis de
quals me atur trellat p' q. d. G. C

Ramon de Vilaragut

Lira. de menaces feta per lo molt Noble
Josue de boyl en la qual no senyala aqu
la tramet

Quoy deueis marauellar si nosaltres fills de moss. felix
boyll sob' Joha aduart e yo Josue nos som informats de q' q'
nos hanen romes e a vostre deuer sostingut contra la casa de
nostre pare q'ar era daj absent e ar' hant mrs en ffel sen
embre de m' onta nel odios Inconuenient engendrador daltre

En aquest epistolari ens tornem a trobar Joan de Monpalau, aquest cop rebent els deseiximents de Ramon de Vilaragut perquè, segons aquest noble, Monpalau ha acusat Antoni de Vilaragut, pare de Ramon, de la presó de Vidal de Riusech, per aquest motiu i pel desplaer que té d'ell l'avis que, passats deu dies, el perjudicarà en persona i béns tal i com els Furs li permeten fer.

El pare de Ramon de Vilaragut, Antoni de Vilaragut i Vilanova, era senyor d'Olocau, Gàtova i Marines, es va casar amb Beatriu Pardo de la Casta i morí el 1446, just un any després d'aquests deseiximents.¹ Sabem pel dietari del capellà d'Alfons el Magnànim² que el 27 d'octubre de 1444 Vidal de Riusech havia convidat a dinar Daniel Pardo, mallorquí, i que després de dinar el matà a punyalades. Quatre mesos després, el 18 de febrer, Vidal de Riusech va ser pres a Dues Aigües "qui és de mossén Anthoni de Vilaragut" i a l'endemà fou portat a València "e la reyna féu-lo rocegar per València e pengar en lo Mercat de València".

No hi ha resposta de Monpalau, que és possible que no prengué en consideració els deseiximents, ja que provenien d'un noi "que ve ara al món" i Monpalau en aquell temps ja era un cavaller bregat.

1

Deseximents del noble mossèn Ramon de Vilaragut al molt magnífich en Johan de Monpalau tramesos

En Johan de Monpalau, seguons yo só ben cert, vós haveu parlat sobre la presó de Vidal de Riusech paraules massa foles volent caregar la honor del senyor mon pare; e com a mi, qui só son fil e vinch ara en lo món, me seria càrech que a vós e a tots aquells qui an volgut mal parlar yo no donàs lo càstich que vós e los altres merexeu, per ço yo, Ramon de Vilaragut, per les paraules foles per vós dites e per mal alt que he de vós, me desixch de vós, en Johan de Monpalau, e de vostres parents, amichs e valedors, havisant-vos que, passats deu dies, seguons per fur són donats, vos dapnificaré en pesona e béns seguons per lo dit fur m'és donat en totes aquelles mellors maneres que poré. E perquè siau de ma intenció havissat, vos tramet los presents deseximents per València, rey d'armes, sots escrits de ma

¹ Vg. José Hinojosa, *Diccionario de Historia Medieval del Reino de Valencia*, vol. IV, pàg. 385.

² Melcior Miralles, op. cit, pàg. 222.

pròpia mà, hui que comptam XXI del present mes de mag, any M CCCCXXXV, e sagellats ab sagel de les mies armes, dels quals me atur trellat partit per A·B·C.

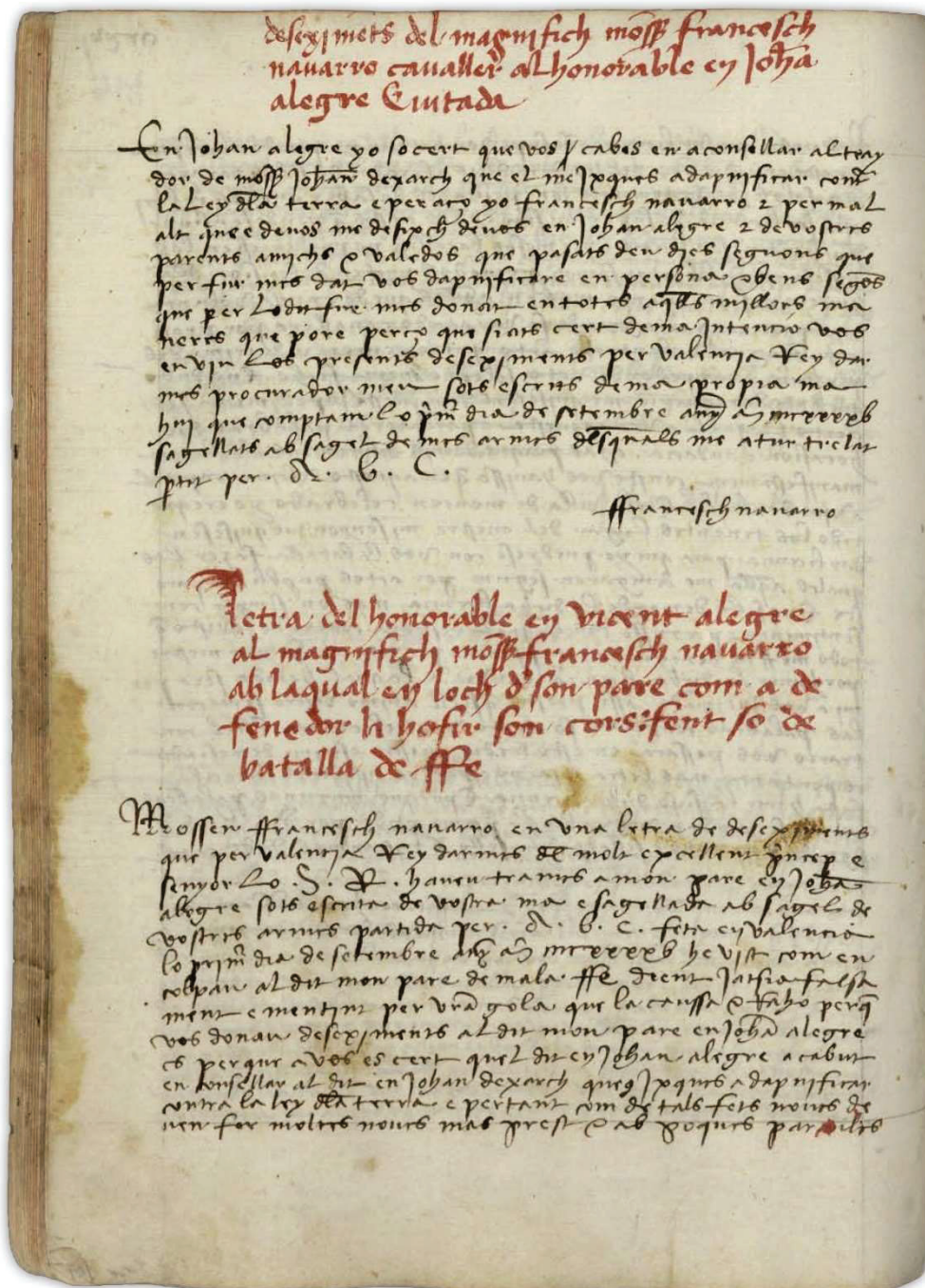
Ramon de Vilaragut

21. FRANCESC NAVARRO vs. JOAN I VICENT ALEGRE¹

any 1445, València

ms. A: ff. 301r - 303v

ms. B: ff. 220r - 222r

¹ Epistolari transcrit per Riquer a *Lletres de batalla*, op.cit., vol. III, pàgs. 29-37.

Aquest epistolari conté uns deseiximents de mossèn Navarro a Joan Alegre com a inductor que el cavaller Joan Eixarch l'hagues damnificat "contra la ley de la terra", és a dir, sense haver-li presentat deseiximents. Li contesta Vicent Alegre en nom del seu pare. Nega les acusacions i li diu que increpa el seu pare de mala fe perquè sap que la seva edat i salut no li permeten batalles, ell es presta a defensar l'honor del seu pare i nomena procuradors Joan Tolsà i Lluís Pardo. La resposta de Navarro és plena de desdenys cap a Vicent Alegre: *dieu que m'offeriu lo vostre cors contra lo meu, e no·m dieu per a què fer* ja que segons les ordenacions de la terra no hi pot haver cas de fe entre els dos, sinó amb el pare. Si vol lluitar amb ell, cal formar cas nou en què Alegre sostingui que el que ha dit del seu pare no és veritat, però no oferir-se a lluitar en lloc d'ell. Si forma aquest nou cas, Navarro li ofereix divisar les armes, mentre que ell s'atura el dret de buscar jutge. Tanmateix, diu Navarro, aquest nou cas no li faria oblidar els deseiximents presentats al seu pare.

Aquí s'acaba l'epistolari. És llegut preguntar-se per què Navarro actua contra Joan Alegre i no contra Eixarch, que és qui el damnificà. Tant Riquer com López Rodríguez² ens donen la resposta, en aquells dies s'estaven celebrant Corts Generals a València i molts cavallers, que havien estat foragitats de la ciutat a causa de les bandositats -en aquell temps anomenades "opinions"- entre els Romeu i els Palomar anaren a la ciutat amb guiatge del Rei. Alguns d'aquests cavallers, considerant estar protegits per aquests guiatges, feren algunes malvestats i foren presos pels oficials reials. Això provocà greus problemes a les Corts, en què una facció del braç militar no consentí que aquestes prosseguissin fins que aquests nobles fossin alliberats, com així va ser. Navarro, impedit d'actuar contra Eixarch a causa del guiatge reial, pretén fer-ho contra el qui ell considera inductor del seu damnatge.

² Carlos López Rodríguez, op. cit., pàgs. 324-325.

23. LLUÍS CORNELL vs. NICOLAU DE PRÓXIDA

any 1447, Alberic i Almenara. Intervé el rei de Navarra.

ms. A: ff. 326r - 348v

ms. B: ff. 243v - 258r

ms. C: ff. 4v - 13v

*letra d batalla a tota ultranca del
molt noble baro don loys cornell al
molt noble mess Nicolau d proxida. ab
certa condicio*

ms. A

M. Alt noble en Nicolau de proxida be crech vos deu recordar com
dies a fons d'abat entre certs moros vasallo vostres e meng q'es
dalberich e dalroer. lo qual al present per no ess l arch no es ne
se far recitar basta que metent vos e yo lo dit debat en po
der d'la molt alta Senyora Reyna ab aq'ls seguitors e su
raments que en tals cassos se requir. per la dita senyora
fon pronunciar pau segons forma de certa sentencia
e capitols d' aqu'la. loada e apronada per vos e per mi. ~~e~~
perço crehent yo mos vasalls restar en total a posech con
fiant d'la dita pau e sentencia deliberr passar ex lo real
me de napols en servir ~~de~~ molt ^{absencia} foy ~~del~~ Senyor lo Senyor
Rey com vos saben. E crehent la ma ^{absencia} nos seria causa de
tant errar pux en ma presençia la dita pau p vos e vo
stres vasalls era e stada tan ben servada. E apres ma
partida poch curam de vostra honor no contrasta la di
ta pau hanen volgut tractar e manar a vasalls vostres
hor encara escuris que ab roins vostres entran q'ns lo
terme de alberich aqy hayen morte e nafres d' mos va
salls no temen deu la Senyoria no lo blasme d'la seny
e curara los penes que aq'ls qui tals riscs fan ~~com~~
encoren. Als quals vos vostres vasalls quar fermas
la dita pau voluntariamnt vos hob'ra ~~e~~ per les quals
coste a mi a conuengut contra ma voluntat. Ex am lo ser
uir de dit senyor e per la cepidicio d'la excurio de tan
ta mala veny d'la part de ca com apres d'la senyoria
algun no fia tan pertinem. Perque per lenar tota mo
nera de debat e volin de Regne que per aq'ra occasio se
poguis enseguir. com per no donant tan treball a nostros
anychs e parens e deliberar aq'esta maldar per vos
comissa se purge per batalla lo meu cors contra lo vost
si atant lo vostre cor bastara. E perço En Nom de deu
e de nostra dona e de benaventuras canatir mo sey or pen
jordy. Yo loys cornell dirh vos en Nicolau de proxida
que si vos g'faren de ferre ho hayau q'par/tractat o ma
nar a vasalls o homens vostros. La mort e nafres mala
mim fetes en los moros de alberich vasalls mig e apres
fello cas los mal factors receptats e sostinguts e no

En febrero de 1447, Nicolau de Próxita, señor de Alcocer y Almenara, movido por el deseo de servir al rey y de salvaguardar la paz del reino, declaraba no tener ningún preso por razón de pleitos entre los moros de Alberic y los de Alcocer. Los enfrentamientos se remontaban a 1442, cuando el padre Nicolau, Joan de Próxita, y Luis Comell, señor de Alberic, tuvieron ciertas diferencias al enzarzarse sus vasallos en una pelea con motivo de la tala de leña en partidas colindantes. En 1445, Alfonso V había concedido a Luis Cornell toda la jurisdicción civil y criminal sobre Alberic y otros lugares, concesión que algunos individuos cuestionaron. Sin duda, la correlación de fuerzas a escala local respecto de otros señores vecinos fue alterada, en especial para Próxita, activo colaborador del monarca a quien había prestado grandes cantidades de dinero; en 1443, también él había obtenido la jurisdicción criminal sobre su lugar de Alcocer, situado en término de Alcira. Ambos nobles, además, eran miembros del Consejo Real de Valencia.

En 1446, don Juan de Navarra, lugarteniente general del rey, impuso treguas, que Comell rechazó. Meses más tarde, el procurador fiscal denunció a Luis Cornell, quien (“pretermesa la via ordinaria, ... a gran carrech seu, ha atemptant pendre via extraordinaria, voluntaria e scandalosa ... procehint de fet mes que de dret”) había enviado una lletra de batalla desafiando en combate singular a Nicolau de Próxita. Reunido el Consejo Real de Valencia, se instó a los contendientes a seguir la vía judicial, insistiendo en que las lletres de batalla atentaban a la “suprema dignitat e juredicció reyal” y eran “molt scandaloses e perillosos e turbatives del pacífich stament del dit senyor e de sos regnes e terres e dels dits arduus afers en los quals lo dit senyor personalment se troba”. Comell alegaba que la ley permitía los desafíos. Los Próxita aducían que, aun cuando las treguas impuestas no tenían validez legal, las respetaron por servir al rey, pero cuando Comell les provocó “de un cas delicat com es la fe”, Nicolau de Próxita, “per purgar sa fe e sa honor, la qual als cavallers e gentils homens es pus cara que la vida”, aceptó la batalla.

Para el Consejo Real, que actuó como intermediario, dar justicia era “fer servir al molt alt senyor Rey e dar honor als molts nobles e honorables cavallers e altres del dit stament militar. Como ambas partes se acusaran mutuamente del fracaso de las negociaciones para depositar en manos de la justicia real la solución, don Juan ordenó proceder en su contra. Cornell, por su parte, consiguió que el rey de Granada accediera a tener la plaza segura para librar batalla singular. El Consejo Real reaccionó con energía, pues ambos nobles reclutaban a otros para asistir al combate. Don Juan les prohibió ir a Granada, a cuyo rey rogó que no acogiera a los caballeros. Sin embargo, algunos marcharon en abril de 1448 a Granada. Denunciados como desobedientes por el procurador fiscal, fueron defendidos por el síndico del brazo militar, que tachó de ilegal el pregón del gobernador mediante el cual se les había embargado sus bienes en represalia. El Consejo Real de Valencia consideró que se habían respetado los privilegios militares y recomendó al síndico “que pense be que la dita crida es stada feta en gran servey del senyor rey e ben avenir de ses terres e vassalls, e senyaladament dels singulars del dit braç militar”. Mientras, los oficiales reales consiguieron una concordia entre Próxita y Cornell, que no fue definitiva. Don Juan prohibió la batalla nuevamente en julio de 1448¹.

¹ Carlos López Rodríguez, “Guerras privadas nobiliarias y paz pública en el reino de Valencia (1416-1458)” dins *Historia social, pensamiento historiográfico y Edad Media*, Ediciones del Orto, Madrid, 1997.

En aquests epistolaris apareixen fins a tres Lluís Cornell diferents, el primer, que és el que protagonitza aquest enfrontament amb Nicolau de Próxida, era fill de Pero Maça de Liçana i de Brianda Cornell. En néixer rebé el nom de Pero Maça de Liçana i Cornell, però el canvià pel de Lluís Cornell per raons d'herència; el segon és fill del seu germà, Martí Maça, i de Rafaela Rocafull, que trobarem en els epistolaris 32 i 34, i el tercer, Lluís Lladró de Boil Cornell, àlies Lluís Cornell, fill de Pere Boil Lladró Cornell i Aldonça Llançol de Romaní, el trobarem a l'epistolari 35 enfrontat a Joan de Corella. No és estranya la confusió entre aquests tres personatges, especialment entre oncle i nebot, en algunes monografies.

Comença l'epistolari amb una lletra de batalla tramesa per Lluís Cornell on li relata una sèrie de fets: que hi hagué una disputa entre els dos a causa d'uns vassalls moros; que la reina Maria pronuncià una pau que tots dos acceptaren; que amb aquesta seguretat Cornell se n'anà a Nàpols a servir al Rei; que Próxida, aprofitant la seva absència, manà a vassalls seus que entressin al terme d'Alberic on feriren i occiren vassalls de Cornell; que, a causa d'això, Cornell ha hagut de deixar Nàpols i tornar a les seves terres. Per totes aquestes raons el desafia a combat a ultrança, descartant els deseiximents *per levar tota manera de debat e bolici del Regne que per aquesta ocassió se pogués ensequir, com per no donar tant treball a nostres amichs e parents*. Ofereix a Próxida de divisar les armes i de cercar jutge per no perdre temps a discutir qui dels dos és requeridor o request.

Próxida li respon (peça 2) que volent estrényer la batalla, la fa fluixa, que cal buscar jutge en la seva terra i no pas en un senyor estranger, que és dubtós que deixi arribar la batalla a la fi. En la resposta Cornell li retreu que, ja que està d'acord amb la batalla, hauria d'haver divisat les armes i voler considerar la seva una batalla de fe quan clarament es veu que no ho pot ser. Li retreu encara que vulgui que la batalla s'esdevingui en el seu regne, coneixedor com és que *la Senyoria qui, amant sos vasalls, per esquivar tals cassos à fet en son regne les leys que vós dieu, cercant los spedients, desviant tota manera de batalles, d'on és dubte no empachàs la nostra, e jamás per absència sua sos officials*.

En la següent lletra (peça 4) Próxida segueix afirmant que la seva és batalla de fe i, com que no es posen d'acord en aquest extrem, proposa que sotmetin el cas al judici de quatre cavallers. Cornell, en una bella lletra, li respon que està "cansat de letrejar" i que si Próxida no s'avé al que en la seva primera lletra és cotingut ell no li escriurà més ni acceptarà lletres seves.

Próxida li proposa (peça 6), ja que no es vol sotmetre al judici de quatre cavallers, que portin el seu cas al rei Alfons o al rei de Navarra i l'acusa que *per delit d'escriure e de pintar letres no us canssau de alargar-vos en la ploma*. En la següent lletra veiem com, sense consentiment de Cornell, Próxida ha adreçat el cas al lloctinent general, el rei de Navarra, i aquest, a través del procurador fiscal, els ha manat que compareguin davant seu. Es queixa d'aquest fet perquè li dóna la raó, car en la citatòria del lloctinent es pot veure que la seva intenció no és precisament que la batalla arribi a la fi. Accepta l'arbitratge de Joan II però li demana que si el lloctinent no accepta la seva querella com a cas de fe es combatin com en en la seva

primera lletra ha establert *en manera que per fe o per ge vós e yo no·ns puxam escusar*. Li diu que es guardi dels oficials reials perquè hi ha perill que els arrestin.

La següent carta de Lluís Cornell porta data de 4 de juliol (peça 9) perquè, mentrestant, els oficials han anat a casa seva per arrestar-lo i s'ha hagut d'amagar, per ella deduïm que el lloctinent no s'ha pronunciat, car li demana a Próxida que abandonin aquesta via i busquin jutge estranger. Próxida en la seva resposta accepta finalment la batalla voluntària com a request i inclou en la lletra la fórmula canònica: *en deffensió de aquell e de mon bon dret, com a request per vós, en nom de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller mossèyer sent Jordi me offer combatre lo meu cors contra lo vostre*, li divisa les armes per fer el combat a cavall i li cedeix el dret de cercar jutge, cosa que Cornell accepta content en la següent lletra (peça 11) perquè, reconeix, *vos é portat lla on tant é desigat. E açò és stat caussa de totes aquelles puyents paraulles que en mes letres vos é dit, més per nesesitat que per voluntat* i li prega que *per vostra honor e per mon plaher dins lo dit temps vos gardeu bé dels hoficials*.

En la seva següent lletra (peça 13) Cornell li comunica que ha trobat jutge en el rei de Granada i li adjunta la lletra citatòria d'aquest rei i el guiatge (peces 15 i 15 bis). Próxida accepta el jutge (peça 16) però li reclama els altres guiatges necessaris per arribar al regne de Granada.²

La peça 17 la signa el pare de Nicolau de Próxida, Joan, que ha rebut lletra del rei de Navarra on aquest es mostra meravellat de com els dos contendents, després de demanar-li arbitratge, s'han seguit cartejant i han concordat batalla i li pregunta si ell i el seu fill volen seguir en el seu arbitratge. Joan de Próxida es tem que en la carta rebuda hi hagi retret de don Joan per la desobediència del seu fill i com que es tem que el rei no recordi bé els fets com han passat "per hocupació de altres cosses de major inportància", torna a fer-ne un relat, gràcies al qual sabem que els dos cavallers havien anat a Saragossa a veure el rei de Navarra: *Ço de què més se deu penre maravella, totstemp parlant ab homil e subjecta reverència de Vostra Senyoria, és com sens concòrdia o estrets de pressó, pux no eren guiats, los dexàs tornar quant davant vós foren a Saragoça*. La peça 19 és un provisió del rei de Navarra al lloctinent de governador perquè aixiqui l'embargament de les rendes de les propietats de Nicolau de Próxida que havia ordenat.

La peça 21 és una crida als *nobles, cavallers, gentilshòmens, ciutadans e altres persones de qualsevol grau, estament e condició sien en lo Regne de València constituïts* perquè s'abstinguin d'acompanyar Cornell i Próxida a la seva batalla al regne de Granada perquè

reputam e seria cossa molt caregosa permetre ne consentir la anada de tantes jents en terra de moros e infells per los grans e evidents perills que fàcilment enseguir se'n porien, ab no poca offensa de Nostre Senyor Déu, de servey del Senyor Rey e

² Segons Abel Soler (Enyego d'Ávalos i el Nàpols Alfonsí: la cort napolitana d'Alfons el Magnànim, PUV, 2017, vo. I, pàg. 601) "el suport que els Maça-Cornell governadors d'Oriola havien donat a Muhàmmad IX (...) per arravatar l'Alhambra al sultà candidat de Castella expliquen la proposta de Lluís de combatre singularment amb Nicolau a la mateixa Granada, tenint de jutge el monarca nazarí".

gran dan de la cossa pública dels dit regne e ciutat de València, considerants encara que no seria cossa condecet que actesses les novitats e atemptades per lo Rey de Castella e súbdits seus e que cascun dia fan e atempten contra los regnes e súbdits del dit Senyor Rey, axí com és notori, nós permetésem ne donàssem loch en aquest cars vedat e prohibit que vosaltres ixquéseu ne anàseu fora los Regnes e terres de la Sua Senyoria, abans ab sobirana cura convinga entendre en la preparació de la defenssió de aquells e aquelles. va batalla al regne de Granada.

Les següents peces (22 a 25) són de data anterior i devien formar part de la documentació que Nicolau de Próxida adjuntà a la lletra que envià al rei de Navarra (peça 17). Aquesta documentació consta d'un còpia de l'escriptura feta per part del síndic de l'estament militar, mossèn Pere de Castellví, del greuge que considera aquest estament que s'ha fet a Nicolau de Próxida i Lluís Cornell per voler combatre en batalla de fe, tal i com és contempalt en els Furs; còpia de la resposta del Consell Reial a l'esmentada escriptura de Pere de Castellví on el consell es ratifica en les mesures preses contra els dos cavallers i en la citatòria perquè es presentin davant del lloctinent general, inclou també la declaració de Joan de Próxida on assegura que si es donen guiatges al seu fill; una queixa del mateix Joan de Próxida perquè han embargat les rendes del seu fill, algunes de les quals aquest li tenia cedides per un préstec que li va fer; i la suplicació feta en el seu moment perquè el rei de Navarra vulgui jutjar si el cas dels dos cavallers era de fe o no.

Aquí s'acaba la documentació continguda en aquest epistolari.

Per Zurita sabem la continuació d'aquesta disputa l'any 1448:

Bandos en Valencia en que el rey de Navarra tomó asiento. En este año estuvieron en el reino de Valencia dos caballeros muy principales dél en gran disensión y bando; y lo pusieron en división de partes, tomando las armas; y eran don Luis Cornel, hijo de don Pero Maza de Lizana, y Nicolás de Prochyta hijo de don Juan de Prochyta. Como llegó su contienda a desafíos de batalla y aquel reino estaba por esta causa en mucha disensión de partes, el rey de Navarra como lugarteniente general, por el pacífico estado dél tomó a su mano juzgar sus diferencias; y para ello le dieron su poder.

El rey de Navarra anuló los desafíos que resultaron de estos bandos en Valencia; y quién le asistió. Visto por el rey de Navarra que resultaban algunas cosas por donde parecía manifiestamente que no se conformarían en las condiciones de la batalla y considerando que en aquel caso se trataba de batalla voluntaria, la cual sin cargo de ninguna de las partes le era permitido como a lugarteniente general prohibirla entre los súbditos del rey, mayormente en aquel caso, por esta causa declaró por ninguna aquella batalla y los autos que se siguían della por vigor de los carteles, sin nota o cargo de la honra, linaje, nombre y fama de aquellos caballeros que eran entrambos del estado de los nobles. Esta sentencia se dio por el rey de Navarra en Zaragoza a 8 del mes de julio deste año y se hallaron a la publicación della Juan de Moncayo, regente el oficio de la gobernación, Ferrer de Lanuza justicia de Aragón,

Pedro de La Caballería, maestre racional de la corte del rey en el reino de Aragón, y mosén Luis de Santángel del consejo del rey. Y fue aceptada por las partes.³

1

Letra de batalla a tota ultrança del molt noble baró don Loís Cornell al molt noble mossèn Nicolau de Próxida, ab certa condició⁴

Molt noble en Nicolau de Próxida,

bé crech vos deu recordar com dies à fonch debat entre certs moros, vasals vostres e meus, ço és, d'Alberich e d'Alcocer⁵, lo qual al present, per no ésser larch, no és nesesari recitar, basta⁶ que metent vós e yo lo dit debat en poder de la molt alta Senyora Reyna, ab aquelles⁷ seguretats e juraments que en tals cassos⁸ se requir, per la dita senyora fon pronunciat pau seguons forma de certa sentència e capítols de aquella, loada⁹ e aprovada per vós e per mi. Per ço, crehent yo mos vasalls restar en total asosech¹⁰, confiant de la dita pau e sentència, delliberí passar en lo realme de Nàpols en servir del molt excel·lent senyor lo Senyor Rei, com vós sabeu; e crehent la mia absència no us seria caussa¹¹ de tant errar pux en ma presència la dita pau per vós e vostres vasalls era estada tan ben servada. E après ma partida, poch curant de vostra honor, no contrastant la dita pau, haveu volgut tractar e manar a¹² vasalls vostres, hoc encara escuders, que, ab rocins vostres entrant dins lo terme d'Alberich, aquí hajen morts¹³ e nafrats¹⁴ de mos vasalls no tement Déu, la Senyoria, ne lo blasme de la jent e encara les penes¹⁵ que aquells

³ J. Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*, ed. A. Canellas, Zaragoza, 1980, lib. XV, cap. LV.

⁴ ms. C: "Letres de batalla dels nobles don Luis Cornell e d'en Nicolau de Próxita: comença la primera de requesta del dit don Luis Cornell".

⁵ ms. C: "de Alcosser e de Alberich".

⁶ ms. B: "baste".

⁷ ms. B: "aquella".

⁸ ms. C: "coses".

⁹ ms. C: "és llohada".

¹⁰ ms. C: "restar en pau e, açò fet,".

¹¹ ms. C: "càrrech".

¹² ms. C: "als".

¹³ ms. C: "mort".

¹⁴ ms. B: "nafrat".

¹⁵ ms. C: "de les penes".

que tals coses fan acostumen encórer, a les quals vós e vostres vasalls, quant fermàs la dita pau voluntàriament, vos hobligàs. Per les quals cosses a mi à convengut, contra ma voluntat lexant¹⁶ lo servir de dit senyor e per la expedició de la execució de tanta malea, venir de la part deçà com après de la Senyoria algú no sia tan pertinent.

Per què, per levar tota manera de debat e bolici del Regne que per aquesta ocassió se pogués enseguir¹⁷, com per no donar tant treball a nostres¹⁸ amichs e parents, é deliberat aquesta maldat¹⁹ per vós comessa se purge per batalla, lo meu cors contra lo vostre, si a tant lo vostre cor bastara. E per ço, en nom de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller mosèyer²⁰ sent Jordi, yo, Loys Cornel, dich a vós, en Nicolau de Próxida, que si vós gosareu defenre no hajau ginyat, tractat o manat a vasalls o hòmens vostres la mort e nafres malament fetes en los moros de Alberich, vasalls meus, e, après fet lo cars, los mal faytors receptats e sostenguts e no siau trencador de la dita pau, yo, a ma requesta sostenint la veritat, vos combatré lo meu cors contra lo vostre. E fie en Déu, al qual no és res²¹ amagat, que matant o vencent-vos yo, serà manifestada la veritat de la malea per vós comessa ab destrucció de vostra honor e exemple dels qui tals coses fan. E, per esquivar tota manera de dillació, seré²² content nostra²³ batalla se faça a peu o a caval, ab aquelles armes que a vós vendrà bé, axí hoffensives com defensives, puix sien eguals; e davant aquell jutge que vós eligireu, axí crestià com moro, pux lexe venir nostra batalla a fy, en tal manera que la hu de nosaltres romanga mort o vençut. E aquell²⁴ jutge hajau haver ab les dites condicions dins espay de sis mesos. E si vós havent lo dit jutge per qualsevol manera nos trayia²⁵ de la plaça sens veure la fi de nostra batalla, seguons que damunt és dit, e per entreviniment²⁶ del dit jutge o de altres qualsevol persones vós e yo veníem²⁷ après en alguna manera de concòrdia,

¹⁶ ms. C: "llexar".

¹⁷ ms. B: "inseguir"; ms. C: "se poguessen seguir".

¹⁸ ms. C: "vostres".

¹⁹ ms. C: "malvestat".

²⁰ mss. B i C: "mossènyer".

²¹ ms. C: "res no és".

²² ms. B: "yo seré".

²³ ms. C: "vostra".

²⁴ ms. C: "aquest".

²⁵ ms. B: "traya".

²⁶ mss. B i C: "entreveniment".

²⁷ ms. C: "veurem".

que en tal cars siau hagut, dels crims per vós comessos e per mi a vós posats, per confès. E venint²⁸ com yo sia prest haver lo dit jutge per mon poder, cristià o moro, ab les condicions damunt dites dins espay dels dits sis messos.

E, per tal que a les dites cosses sia atribuída fe, vos tramet la present per Ferando, trompeta de cassa mia, e procurador meu, partida per A·B·C, e sagellada ab sagell de mes armes e signada²⁹ de la mia pròpia mà, de la qual esperaré vostra resposta per spay de vint jorns en la mia villa de Moxén, on trobaran³⁰ a mi o procurador meu ab poder bastant per rebre aquella, havisant-vos que, si dins lo dit temps no m'acceptau la dita requesta, usaré de tots los remeys que a mi aparan ésser fahedors en tal manera que ma honor ne serà quítia. Feta en lo meu loch de Alberich a XXVII del mes de febrer de l'any de la Nativitat de Nostre Senyor MIL CCCCXXXVII.

Loís Cornell

2

Resposta de mossèn Próxida a la primera letra de don Loís

Molt noble don Loís Cornell,

per Ferando, trompeta procurador vostre, rebí en Barchinona divendres qui·s comptava deu del present mes de març e any dejús escrit una letra vostra sagellada de vostres armes, sots escrita de vostra mà e partida per A·B·C, feta en lo loch de Alberich a XXVII del mes de febrer proppassat, en la qual me dieu que us é trecada pau per los esguarts en vostra letra contenguts, e per aquesta rahó³¹ me voleu combatre. A què us responch que mentiu e mentreu tantes vegades com o direu. E per ço, achceptant³² vostra requesta en defensió de mon bon dret, vos hofir combatre lo meu cors contra lo vostre. En après, en la dita vostra requesta meteu algunes calitats de les quals só meravellat com per aquelles³³ voleu fer del

²⁸ ms. B: "venent".

²⁹ ms. C: "sots scrita".

³⁰ mss. B i C: "trobareu".

³¹ ms. C: "querella".

³² ms. C: "accepte".

³³ ms. A i B: "aquella", segueixo C.

nessesari condicional, car ja sobre tals casors³⁴ és hordenat per leys comunes del Regne com ne en qual forma e manera³⁵ se deuen fer tals batalles. E par a mi que vós que axí voluntàriament mostrau desigar aquesta batalla, crehent aquella voler estrèyer la feu³⁶ fluxa en comparació de la hordenada per leys de la terra. Car pus cert és la batalla de fe venir a fi³⁷ tenint aquella³⁸ la cort en nostre regne, qui per drets de aquell y és streta y obligada, que estar-ne a hordinació³⁹ de altre jutge, lo qual per voluntat o alguna rahó que li semblaria la nostra batalla és dupte permetés venir a fi. E axí recordau-vos si no y haveu pensat que aquest és lo camí pus dret de venir al loch que mostrau haver desig ho ab gran rahó se creurà de vós⁴⁰ tot lo contrari del que rahonau, per què us torne a dir que só content defenre no haver-vos trencada la dita pau e provaré ma veritat públicament ab les mies mans, les quals ab la ajuda de Déu, de Nostra Dona e del benaventurat cavaller⁴¹ sent Jordi, lo qual prenh per advocat contra vós qui falsament de tal cars me culpau⁴².

E perquè de les dites cosses se mostre la veritat, vos tramet la present, partida per A B C, per Caraug, trompeta, procurador meu, sots escrita de la mia mà e sagellada ab sagell de mes armes. Feta en Almenara a XXVI⁴³ del dit mes de març, any M CCCXXXVII, la resposta de la qual esperaré deu dies en Almenara, on trobaran a mi o procurador meu.

Nicollau de Próxida

3

Segona letra de don Loís Cornell a mossèn Próxida

Molt noble en Nicolau de Próxida,

³⁴ ms. C: "coses".

³⁵ ms. C: "e en qual manera".

³⁶ ms. A: "fleu", segueixo B.

³⁷ ms. C: "car prou cert és a la batalla fer venir a la fi".

³⁸ ms. B: "aquell".

³⁹ ms. C: "obligació".

⁴⁰ ms. C: "ab gran força creuré de vós tot lo contrari del que fermau".

⁴¹ "cavaller", manca a C.

⁴² ms. C: "qui malament me culpau de tal crim".

⁴³ ms. C: "a vint".

vostra letra é rebuda en la mia villa de Moxén per Caraug, trompeta e procurador vostre, dimarts qui-s comptava XVIII del mes de març, any present e dejús escrit, partida per A B C, sots escrita de vostra mà e ab sagel de vostres armes sagellada, feta en Almenara a XXVI⁴⁴ dies del dit mes e any, responent a una letra mia per mi a vós tramessa, de la qual he hagut molt gran plaher com per⁴⁵ aquella acceptau ma requesta volent defenre vostre dret hoferint combatre lo vostre cors contra lo meu, lo que de vós tots temps é confiat.

E axí, pux vós e yo som concordes, fóra a vós més honor haver en aquella devissat les armes de nostra batalla, metent per hobra cercar jutge seguons en ma requesta és largament contengut, que ab paraulles voler desviar lo que en començ⁴⁶ de vostra resposta haveu tan amplament offert dient la fi de batalla de fe per ésser hordenada per leys comunes del regne⁴⁷ e la cort per aquelles ésser hoferta tenir la plaça dins⁴⁸ lo regne ésser pus certa. E jatsia la fi de batalla⁴⁹ sia prou certa seguons vós dieu, emperò fins ésser jutgat si és cars de batalla o no, és molt larch e incert. Majorment en nostre cars on notòriament se mostra no poder-se aplicar a batalla de fe. E tal camí no-s deu abraçar per algú desigant⁵⁰ honor, e més aquell qui fa so de batalla de fe e vol desordenar lo que natura à bé hordenat volent fer del sà⁵¹ malalt e altres calitats que-s mostra clarament lo qui en tal manera vol deffenre sa honor confiar de àls e no de si matex. E més mostra⁵² confiar en la Senyoria qui, amant sos vasalls, per esquivar tals cassos à fet en son regne les leys⁵³ que vós dieu, cercant los spediens, desviant tota manera de batalles, d'on és dubte no empachàs la nostra, e jamés per absència sua sos officials. Lo que ab altres cosses és stat caussa de haver-vos yo axí scrit e no pas no haver-y pensat com aquest sia lo camí pus segur e pus prest per venir a la fi per mi, e crech per vós, desigada que algun altre. E és tan estret que en alguna⁵⁴ manera no

⁴⁴ ms. C: "a XVII dies".

⁴⁵ ms. C: "en".

⁴⁶ ms. C: "haveu començat".

⁴⁷ ms. C: "de la terra".

⁴⁸ ms. B: "en".

⁴⁹ ms. C: "batalla de fe".

⁵⁰ ms. C: "deslimitant".

⁵¹ ms. A: "sans", segueixo B; ms. C: "dels sans malalts".

⁵² ms. A: "ama".

⁵³ ms. C: "límits".

⁵⁴ ms. C: "altra".

sé per hon⁵⁵ vós e yo puxam escussar no·s vega⁵⁶ la fi de aquella. Avisant-vos, pux acceptant ma requesta vós e yo som concordés combatre'ns, si dins lo temps per mi a vós assignat no haveu devissat les armes e hagut jutge usaré contra vós de tots los remeys que per dret d'armes me serà permès. E ab tant, en Nicolau de Próxida, en nom de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller sent Jordi, divissau la manera de nostra batalla, a peu o cavall, e les armes pux sien ab egualtat, que en vós és abreujar la fi de aquella tant com volreu. E per lo temps que us és donat trebalau per haver lo dit jutge ab les condicions en ma primera letra contengudes, e no dupteu que vós e yo, cristià o moro, aquell trobarem e de nostra batalla se veurà la fi a honor de qui bé haurà fet e a destruchció e aterrament de la honor e fama de qui ho merexerà.

E perquè a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per València, rey d'armes de mon sobirà senyor, partida per A·B·C e sots escrita de la mia mà e sagellada ab sagell de mes armes, de la qual esperaré vostra resposta en la dita mia villa de Moxén per espay de deu jorns, on trobareu a mi o procurador meu per rebre aquella. Feta en lo meu loch de Alberich, dilluns a III dies de abril, any M CCCCXXXVII.

Loís Cornell

4

Resposta de mossèn Próxida a la II letra de don Loís

Molt noble don Loís Cornell,

dimarts, qui·s comptava quatre dies del present mes de abril, rebí per València, rey d'armes del molt excel·lent príncep e virtuos⁵⁷ senyor lo Senyor Rey, una letra vostra partida per A B C, sagelada de vostres armes e sots scrita de vostra mà, feta en lo vostre loch de Alberich a III dies del mes d'abril e any dejús escrit, resposta a altra letra per mi a vós tramessa, feta en Almenara a XXVI dies del mes de març passat; en la qual dieu que volent yo defenre mon dret vos é hofert

⁵⁵ ms. C: "no se pertany".

⁵⁶ ms. C: "veure".

⁵⁷ ms. C: "victoriós".

combatre lo meu cors contra lo vostre e que fóra a mi més⁵⁸ honor, pux vós e yo som concordés, haver divisat les armes de nostra batalla e cercat jutge⁵⁹. A què us responc que és veritat que é achceptat vostra requesta de batalla de fe segons en la mia dita letra és contengut, ab la qual és proveït, si bé és entès axí al divissar de les armes com al cercar de la plaça e açò és satisfacer a la honor vostra e mia e abreujar lo camí, lo qual vós alargau metent en disputa lo cars de fe, de què en vostra letra tan clarament haveu parlat. E per esquivar tota dilació seré content leixar a determinació de quatre cavallers, persones comunes e indiferents a vós e a mi o altres de què-ns acordem⁶⁰, si lo nostre cars és de fe o no. E si declarat serà ésser cas de fe, axí com o és, per aquells⁶¹, sens més altercar seguons les leys de la terra nos hajam a combatre. E, perquè vejau ma voluntat, si lo contrari serà vist, en tal cars yo us responré a vostra primera letra en tal manera que sens falla ma honor y serà guardada. E si prest vós e yo no serem concordés de batalla, conexeran⁶² que restarà per vós a gran càrech e vergonya vostra.

E perquè a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per Jerusalem⁶³, rey d'armes del dit senyor, partida per A·B·C, sots escrita de la mia mà e sagellada ab sagell de mes armes, la resposta de la qual esperaré en lo loch de Almenara per spay de deu dies, on trobareu a mi o procurador meu per rebre aquella. Feta en Almenara a VII⁶⁴ dies del mes de abril, any M CCCCXXXVII.

Nicolau de Próxida

5

Tercera letra de don Loís Cornell a mossèn Próxida

Molt noble en Nicolau de Próxida,

per Jerusalem, rey d'armes de mon senyor, é rebuda una letra vostra, partida per A B C, sots escrita de vostra mà e sagellada ab sagell de vostres armes,

⁵⁸ ms. C: "mils".

⁵⁹ "que ab paraules voler deviar", aquest fragment només és a C.

⁶⁰ ms. C: "concordem".

⁶¹ mss. A i C: "aquell", segueixo B.

⁶² ms. C: "coneixereu".

⁶³ Manca el nom del rei d'armes al ms. C.

⁶⁴ ms. C: "a sis del mes d'abril".

feta en lo loch de Almenara a VII dies del mes de abril, any dejús escrit, resposta de un·altra letra per mi a vós tramessa, feta en Alberich a III dies del dit mes; en la qual voldríeu, pledejant, fer nostre procés infinit après de vós achceptar ma requesta nuament⁶⁵ e sens alguna condició, dient haver achceptada requesta de batalla de fe, lo que en vostra primera letra no és, ne ma requesta, com dit vos he, no·s pot aplicar a tal cars. E per ço fins⁶⁶ divissar les armes e cercar⁶⁷ plaça no·s pot dir de vós haver satisfet en vostra honor, ans aquella rassa de vostra memòria diffugiu⁶⁸ a no veure vostra vergonya. Dieu sereu content per esquivar dilació lexar a determinació de quatre cavallers, persones⁶⁹ comunes e indiferents a vós e a mi o altres que·ns concordem, si lo nostre cars és de fe o no, los quals no·s trobarien. En lo concordar-nos⁷⁰ és impossible,⁷¹ com aquell qui no voleu hoir ne veure. Tan⁷² clarament en mes lletres vos he parlat en quin punt sou si no veniu a conixer-vos, e en colpa vostra usaré contra vós dels remeys que poré ab no poch enug perquè no·m plau tal honor sens trebal e resistència alguna. Per què, si voleu dir lo que vostra derera letra vol atverar⁷³ dient nostre cars és de fe e que si bé és entès seria proveyit axí al devissar de les armes com al cercar de la plaça.

Cansat⁷⁴ de letrejar e no per voler-me luyar del que dit és en ma primera letra, ans en aquella peseverant, me plaurà, si a vós vendrà bé, hoferint ma persona contra la vostra, aquell jorn penre lo càrech de tal determinació ab les calitats, però, en la mia primera letra per mi demanades perquè pus prest e millor sia vist lo que a gran càrech vostre nos fa perdre temps, pregant-vos lexant⁷⁵ a part lo dilatar, pux dieu que lo acurçar vos plau, virtuosament vullau pensar vostra edat, pesona e altres cosses de què vós deveu ésser content. E ab gran rahó vos acusen si aquells ab no bona fama en alguna manera permeteu perdre e totalment destruir. Avisant-vos si per aquesta lo que aveu achceptat no meteu en execució seguons per mes letres tan larch vos és estat dit o en tal manera no us plau, vós e yo

⁶⁵ ms. C: "bonament".

⁶⁶ ms. C: "fer".

⁶⁷ ms. C: "cerquant".

⁶⁸ ms. C: "per defugir e no veure".

⁶⁹ ms. A: "pesones", segueixo B.

⁷⁰ ms. C: "acordar".

⁷¹ ms. C: "no és impossible".

⁷² ms. C: "quant clar".

⁷³ ms. B: "acurçar"; ms. C: "advera".

⁷⁴ ms. C: "començant".

⁷⁵ ms. C: "lexar".

determenem la mia requesta si és o no de fe, de què per ley de la terra tals batales són hordenades, no us entench pus a escriure⁷⁶ e per mi ni per procurador meu no us serà pressa letra vostra sinó tant com per aquella puxa veure vostra intenció si s'acorda ab ma primera letra o ab la determinació.

E perquè a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per València, rey d'armes del dit senyor, partida per A B C, sots escrita de la mia mà e ab sagel de mes armes, de la qual esperaré vostra resposta en la mia villa de Moxén on trobaran⁷⁷ a mi o procurador meu per rebre aquella per espay de deu dies. Feta en la dita villa de Moxén a XIII dies del mes de abril, any M CCCCXXXVII.

Loís Cornell

6

Resposta de mossèn Próxida a la tercera letra de don Loís Cornell

Molt noble don Loís Cornell,

per València, rey d'armes de mon senyor lo Rey, é rebuda una letra vostra, partida per A B C, sots escrita de vostra mà e sagellada ab sagel de vostres armes, escrita⁷⁸ en la villa de Moxén a XIII dies del present mes de abril e any dejús escrit, resposta a altra letra mia, per mi a vós tramessa, feta a VII del dit mes⁷⁹; en la qual dieu que pledejant yo volria fer nostre procés infinit après de yo haver achceptat vostra⁸⁰ requesta nuament⁸¹ e sens alguna condició. A què us responch que en ma primera letra, si aquella és bé entessa, és vist si nuament⁸² e sens alguna condició é achceptat vostra requesta o no, a la qual o remet. E no par bé de vós ⁸³caygau en tanta ignorància de vuller ésser jutge en vostres fets propis, car si bé y pensau⁸⁴ e no us engana volentat conexereu que vós sou aquell que ab paraules parenceres,

⁷⁶ ms. C: "pus faré que".

⁷⁷ mss. B i C: "trobareu".

⁷⁸ ms. C: "feta".

⁷⁹ ms. C: "de abril".

⁸⁰ ms. A: "nostra", segueixo B i C.

⁸¹ "nuament", manca a C.

⁸² ms. C: "nuàriament".

⁸³ ms. C: "no parle de vós".

⁸⁴ ms. C: "y voleu pensar".

mostrant ço que és molt lunny⁸⁵ de vostra voluntat, feu lo procés infinit e no yo que, per abreugar⁸⁶ nostres fets, é sotsmès la determinació de nostra diferència a juhí de quatre cavallers, segons en ma derrera letra és contengut, a determinació dels quals vós no volleu estar. E mostra massa clar en açò haver e sostenir malla, causa e no us escussa com per pròpia voluntat voleu dir que no·s trobarien⁸⁷ quatre cavallers e que lo acordar seria impossible. Veritat és que per la part vostra és impossible lo acordar perquè haveu enprès aquests fets sots confiança de no venir a fy, axí com⁸⁸ per lo món s'esdevé e axí o mostren no amagadament vostra pràctica e vostres lettres, per les quals, de vós e no de mi, se pot dir que defugiú a la conclusió de nostra batalla per no veure en aquella jornada vostra confusió e vergonya. E pux axí és que no us plau lo juhí de quatre cavallers, a mi plau, e açò sens gran càrech vostre no podeu denegar, lexar a juhí del Senyor Rey o del Senyor Rey de Navarra, lochtinent general de aquell, la determinació de nostre cars que la rahó vol que·ns sotsmetam a juhí d'altri e no al propi.

E per mostrar a vós e a tot lo món que a mi plau més los fets que pledejant, seguons vós dieu, fer nostre procés infinit, sabent per fama certa que vós duptau la batalla de fe per no venir a mides ab mi, e axí o mostra una vostra letra feta a III dies del mes d'abril present, on dieu que yo vull desordenar ço que natura à bé hordenat volent fer del sà malalt⁸⁹, yo só content de no demanar-vos mides, ans y renuncie. Avisant-vos que no fon jamés ma openió voler-me'n alegrar. E axí, pux renunciant aquest dret vos salve tota vostra virtut e sanitat, no fugau al cars de fe⁹⁰ del qual sens gran càrech e vergonya no us podeu apartar, pux nostra batalla roman en egualtat. E no digau que nostre rey e senyor, per amor que haja a sos vasalls, no enpache la plaça, ans és pus cert que per amor de aquells la volrà tenir per donar loch a defenre nostra honor, que és la pus cara cossa que los cavallers àn. E per esquivar escàndells e majors mals sens comparació, axí com o an fet sos predecessors.

E là hon dieu que, si yo volré dir e averar nostre cars ésser de fe e que si bé és entès serà proveït axí al devisar de les armes com al cercar de la plaça, cansat de

⁸⁵ ms. B: "lunyat".

⁸⁶ ms. C: "e no gens per abreugar".

⁸⁷ ms. C: "vós trobareu".

⁸⁸ ms. C: "com sovint".

⁸⁹ ms. A: "dels sans malalt", segueixo B.

⁹⁰ ms. C: "al cars de fe a què us sou obligat per no haver-hi pensat".

letrejar no per voler-vos luyar del que dit haveu en vostra primera letra ans en aquella perseverant vos plaurà, si a mi vendrà bé, oferint vostra persona contra la mia, aquell jorn penre lo càrech de tal determinació ab les calitats, però, en la vostra primera letra per vós demanades, vos responch que aquell jorn en lo qual vós voleu penre lo càrech de tal determinació no puch adivinar que sia altre dia sinó aquell en lo qual serem concordes de fer nostra principal batalla. E devíeu pensar que lo dia que serà assignat a la dita nostra batalla determenat per les nostres mans lo principal cars nostre la hu de vós e de mi aurà mal aparellat de fer nova manera de batalla. E no sereu bé aconsellat, si a colpa vostra⁹¹ no som concordes, de no escriure'm pus ne que per procurador vostre no serà pressa letra mia⁹², car no us servirà a altra cossa sinó fer pus afirmativament creure a la jent que no us plau batalla e que tot quant haveu dit és contra vostra calitat. Los remeys que dieu usareu contra mi no són de neguna estima, pux an poch fonament de rahó e en tal cars yo usaré contra vós dels remeys que poré e deuré.

A les altres cosses contengudes en vostra letra, perquè no són de algun efecte, no cur respondre, ans tal pràctica remet a vós qui per delit d'escriure e de pintar lletres no us canssau de alargar-vos en la ploma.

E perquè a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per Jerusalem, rey d'armes de mon senyor lo Rey, partida per A B C, sots escrita de la mia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta en Almenara a XVIII de abril, any M CCCCXXXVII. La resposta de la qual esperaré en la dita villa de Almenara per spay de deu dies, on trobareu a mi o procurador meu per rebre aquella.

Nicollau de Próxida

7

Quarta letra de don Loís a mossèn Próxida

Molt noblle en Nicolau de Próxida,

per Jerusalem, rey d'armes del S[enyor] R[ey], é rebuda una letra vostra, partida per A·B·C, sots escrita de vostra mà he sagellada de vostres armes, feta en

⁹¹ ms. C: "puix a culpa vostra".

⁹² ms. C: "ne procurador vostre no prengua letra mia".

Almenara a XVIII⁹³ de abril, any present e dejús escrit, resposta a altra letra mia per mi a vós tramessa, feta en Moxén a XIII dies del dit mes. En la qual, ab moltes paraules e poca execució, vos forçau mostrar voluntat de batalla dient remetre a vostra primera letra, si aquella és bé entessa, ésser vist si nuament e sens alguna condició haveu achceptat ma requesta⁹⁴. E yo axí matex o remet a aquella e majorment⁹⁵ o remet al acte fet per vós en poder del notari en Barcelona quant vos fon presentada per Ferando, lo meu trompeta e procurador meu, ma primera letra de requesta dient, après aquella rebuda e per vós matex lesta en notari, vós continuau com achcepte⁹⁶. La present letra e aquella vull haver per achceptada e com so solt⁹⁷. Per què fóra a vós millor aquell cor ab què llavors axí amplament achceptàs, e en lo començ de la dita primera letra vós tornàs achceptar, vos hagués acompanyat fins a veure la fi de nostra batalla que, abraçat com a bon crestià ab la fe, vuller cercar ab què de paraulla e per escrit longament nos combatam e no jamés de fet⁹⁸. No havent vergonya de dir en vostra letra que, per abreujar nostres fets havent sotsmès la determinació de nostra diferència a juhí de quatre cavallers, a determinació dels quals yo no vull estar, de què mostre clar en açò haver a sostenir⁹⁹ mala caussa e que no m'escussa, com per pròpia voluntat vull dir, no-s trobarien los dits quatre cavallers e que lo acordar-nos seria impossible, seguons en vostra derera letra és contengut. A què us responch fóra bo no us haguésseu hoblidat com voleu¹⁰⁰ los dits quatre cavallers persones comunes e indiferents los qualls yo no crech¹⁰¹ en la terra, no sé en lo cel, si-s trobarien. E, per vós demanar cosses impossibles, vos diguí lo acordar-nos seria impossible com aquell qui ab poca voluntat de batalla tota vostra esperança és que repiqueu¹⁰² e no sia res.

E mostra's bé com ara, après vista la letra citatòria tramessa a vós e a mi per lo lochtinent de governador del Regne a instància del procurador fiscal manant-nos de part del Senyor Rey dins quinze dies comparegam davant lo S[enyor] R[ey]

⁹³ ms. C: "a XXVIII de abril".

⁹⁴ ms. C: "forçau ésser vist sia nuament e sens alguna condició haveu acceptat ma requesta e yo axí mateix...".

⁹⁵ ms. C: manca "a aquella e majorment", salt d'igual a igual.

⁹⁶ ms. C: "com la accepte".

⁹⁷ ms. B: "e com solt".

⁹⁸ "fet", manca a C.

⁹⁹ ms. C: "haver e sostenir".

¹⁰⁰ ms. C: "volíeu".

¹⁰¹ ms. C: "conech".

¹⁰² ms. C: "replique".

de Navarra, lochtinent general, pux la rahó, seguons vós dieu¹⁰³, vol que·ns sosmetam a juhí d'altri e no al propi. Ho lexi a juhí dels sobredits senyors o de la hu de aquells los quals, amant sos vasalls¹⁰⁴ e per los esguarts que en la dita citatòria haveu vist, volran esquivar tota manera de tals afers. Per què, si a vós plaguesen més fets¹⁰⁵ que pledejant fer nostre procés infinit, e haguéu volentat de descaregar-vos dels crims, per vós malament comesos e per mi a vós posats, no cercàreu maneres per mesclar en nostres fets la Senyoria ab color de determenar lo que massa és clar e menys haguéu desviat de vostra persona e de la mia la determinació axí certa e presta. E per ço que sia vist e tot lo món conega que só ga canssat de acaçar-vos, pux tant o demanau e no voleu penre altre partit, e seguons en vostra letra dieu, yo sens¹⁰⁶ gran càrech meu no pux denegar com a forçat, só¹⁰⁷ content lo dit Senyor Rei de Navarra, per ésser pus prop, determene nostra diferència dins dos messos. Offerint-vos si dins lo dit temps serà declarat per lo dit senyor ma requesta és cars de fe de aquella que per les leys de la terra tals batalles són hordenades seguons que en la mia dita letra feta en Moxén a XIII dies del mes de abril he dit; acceptant la renunciació per vós feta de les mides dient que renunciant a·quest dret me salvau tota ma virtut e sanitat, vos combatré lo vostre cars com a cars de fe¹⁰⁸. E si dins lo dit temps lo dit senyor no havia declarat la dita deferència o pronunciara lo contrari me hajau a combatre ab totes aquelles condicions en ma primera letra de requesta contengudes, en manera que per fe o per ge vós¹⁰⁹ e yo no·ns puxam escusar, après de tant escrit e parlat, per una via o per altra se vega la veritat. E fie en Déu e en ma bona justícia si per occassió vostra, ço és per vós voler metre en nostres fets lo dit senyor, més per volentat que per nesitat, en la dita batalla nostra fet¹¹⁰ algun empaig vostra maldat no restarà sens punició lexant a tot vostre càrech e de vostra honor si per les dites rahons alre se'n seguia com aquell qui encriminat per mi de tals crims sou estat pus diligent en cercar inconvenients e destorps a nostra batalla que conclusió de aquella.

¹⁰³ ms. C: "puix la vostra segona vos diu".

¹⁰⁴ ms. C: "amant sos vassalls ab bona intenció".

¹⁰⁵ "fets", manca a C.

¹⁰⁶ ms. C: "yo seria".

¹⁰⁷ ms. C: "seré".

¹⁰⁸ ms. C: "lo vostre cars de fe".

¹⁰⁹ "vós", manca a C.

¹¹⁰ ms. C: "no fera".

E axí, pux vós e yo som concordés quant a la dita diferència, no perdent més temps, meteu vostres escrits e meus en poder del dit senyor e suplicau aquell prest li plàcia desenpachar la dita declaració, e açò romanga a tot vostre càrech. Recordant-vos, ans de ésser pres, guardau-vos bé dels oficials, los quals seguons comencen podeu veure com an al cor de finar. E dispondre-us soportar totes les vexacions que a vós e a mi estan aparellades per aquells, pux vós o haveu cercat e no ignorau que defenre la honor és la pus cara cossa que los cavallers an.

E perquè a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per València, rey d'armes del S[enyor] R[ey], partida per A·B·C e sagellada de mes armes, sots escrita de la mia mà, de la qual, pux vós e yo som concordés, no esperant resposta vostra, é revocat tots mos procuradors per rebre aquella fent procuradors de nou don Pero Maça, en Giner Rabaça, mossèn Johan Fabra e mossèn Francesch Maça ab poder de dar compliment de actes e altres cosses nessesàries a la dita declaració tots temps que per part vostra o manament del dit senyor dins los dits dos messos ne seran requets, romanint totes les dites cosses e cascuna de aquelles a càrech vostre. Feta en la mia villa de Moxén, divendres a XXVIII de abril, any M CCCCXXXVII.

Loís Cornell

8

Resposta de mossèn Próxida a la quarta letra de don Loís

Molt noble don Loís Cornell,

per València, rey d'armes del Senyor Rey, é rebuda una letra vostra, partida per A·B·C, sots escrita de vostra mà e sagellada ab sagell de vostres armes, feta en la villa de Moxén, divendres a XXVIII de abril, any M CCCCXXXVII, resposta a una altra mia per mi a vós tramessa feta en Almenara a XVIII de abril, any desús dit. En la qual me dieu que sereu content, però com a forçat, que dins dos messos lo Senyor Rey de Navarra, lochtinent general, per ésser-nos pus prop, determene nostra diferència, offerint-vos si dins aquell temps serà declarat per lo dit senyor

vostra requesta ésser de fe en tal cars me combatreu com a cars de fe¹¹¹. A què us responch que é molt gran plaher com algú poch, jatsia no jens liberal, vos acostau a voller veure la conclusió de nostra batalla achceptant la renunciació de mides¹¹² per mi feta, mesclant-hi, emperò, lo juhí del dit senyor, ço és, aquell pronunciant lo nostre cars ésser de fe. És veritat que sens¹¹³ comparació fóra més honor vostra no metre dupte ni voller venir a juhí del dit cars de fe, per vós malament a mi possat, pux ab tanta liberalitat renunciant a les mides de què vós haveu mostrat e mostrau fer gran festa éntegrament¹¹⁴ vos é conservat aquell bel do de natura de què vós tant confiau, per lo qual, si sens ficció parlau, no deveu ésser tant desmengat luyant-vos del cars de fe per mi achceptat. Majorment que públicament és estat dit per notables persones dignes de fe que si jo renunciava a les mides que per leys¹¹⁵ de la terra són hordenades vós me combatrieu com a cars de fe, e ga en una vostra letra prou estessament ne haveu parlat, hon dieu que yo volia fer del sans malalt e volia desordenar ço que natura havia bé hordenat e precehint aquestes cosses a la mia renunciació de mides¹¹⁶ devíeu posar vostre libell davant lo S[enyor] R[ey] o davant lo S[enyor] R[ey] de Navarra, lochtinent general de aquell, axí com en tals fets ¹¹⁷és acostumat, car fóra propi hoffici de requeridor qui tant mostra desigar batalla com vós rahonau e voleu que la jent cregua. E si en açò per satisffer a vostra honor, la qual en hopenió de gents gau morta, volreu devallar de tal liberalitat seré molt pus alegre que no de la poca voluntat que tro a huy haveu mostrada. E ja pensant que vós vendríeu forçat en un tal cars, vos metí en juhí del dit Senyor Rey o del dit Senyor Rey de Navarra, lochtinent general de aquell, perquè no·m fugísseu per una via o per altra e, si u féyeu, romanguéseu ab lo càrech e vergonya que un fals reptador merex. E par que a vós haja més plagut lo juhí del dit senyor¹¹⁸, al qual com a forçat, pux àls no·s pot trobar en vós, me cové estar. E per ço faré per mon poder tota aquella diligència que al món poré, per bé que açò sia pus propi a vós e vinga a càrech vostre si ja no us o voleu hoblidar, que lo dit Senyor Rey o

¹¹¹ "en tal cars me combatreu com a cars de fe", manca a C, salt d'igual a igual.

¹¹² ms. C: "de mida".

¹¹³ ms. C: "fem".

¹¹⁴ ms. C: "éntegrament".

¹¹⁵ ms. C: "límits".

¹¹⁶ ms. C: "mida".

¹¹⁷ ms. C: "en tal cas".

¹¹⁸ ms. C: "Senyor Rey".

determene no solament dins dos messos mas encara dins molt pus breu temps si d'ell o poré obtenir, e hauré plaher que vós y façau altre tal com sia menys rahó de vós que de mi. E si fer no u volreu sia càrech vostre, car sabeu bé que no és en poder meu ne en mà mia restrènyer lo dit senyor al temps que vós demanau ne al que yo volria. Al que dieu que, si dins lo dit temps lo dit senyor no haurà¹¹⁹ declarat la dita diferència o pronunciarà lo contrari, vos haja a combatre ab totes aquelles condicions en vostra primera letra¹²⁰ contengudes, per acurçar en açò¹²¹ me refer en una letra per mi a vós tramessa, feta a VII de abril del any present e dejús escrit, on clarament veureu que per la fe o per la ge o per tota la a be ce, declarat que no siam en los térmens de cars de fe, vos respondré en manera tal que ma honor y serà guardada. E si prest no serem concordes¹²² de batalla, conexeran que restarà per vós a gran càrech e vergonya vostra. Dau, dons, compliment al que deveu,¹²³ pux vos és¹²⁴ tan¹²⁵ obert lo camí que molts miradós tenim¹²⁶ e més jutges que advocats. A les altres cosses de vostra letra on vos alargau¹²⁷ en mal parlar no cur respondre, no contrastant que hagués prou de què si metre-m'i volia. Mas a Déu no plàcia com no sia hoffici¹²⁸ de cavallers, specialment de aquells qui en los fets volen metre les mans¹²⁹ sperant glòria de llur execució. E per tant com dieu que haveu revocat tots vostres procuradors no esperant resposta mia, é manat a Jerusalem, rey d'armes del Senyor Rey, que si no troba a vós o procurador vostre, fique la present a les portes de la cassa vostra en Moxén o a les portes de la dita villa e altre trellat¹³⁰ de aquella semblantment en lo loch de Alberich.

E perquè a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per lo dit rey d'armes del Senyor Rey, partida per A B C, sagellada de mes armes, sots escrita de la mia mà, feta en Almenara a IIII de mag, any M CCCCXXXVII, de la qual esperaré

¹¹⁹ "vós demanau ne al que yo volria. Al que dieu que si dins lo dit temps lo dit senyor no", manca a C.

¹²⁰ ms. C: "letra de requesta".

¹²¹ ms. C: "quant toca açò".

¹²² ms. C: "nos serem acordats".

¹²³ ms. C: "dieu".

¹²⁴ ms. C: "puix veu".

¹²⁵ ms. B: "puix vos stan obert lo camí".

¹²⁶ ms. C: "tingam".

¹²⁷ ms. B: "alegrau".

¹²⁸ "hoffici", manca a C.

¹²⁹ ms. C: "en llurs fets volen metre llurs mans".

¹³⁰ ms. B: "treball".

vostra resposta en la villa de Almenara per espay de X dies, on trobareu a mi o procurador meu per rebre aquella.

Nicollau de Próxida

9

Cinquena letra de don Loís a mossèn Próxida

Molt noblle en Nicollau de Próxida,

vista é una letra per vós a mi tramessa per Jerusalem, rey d'armes, lo qual, no trobant a mi en Moxén per ésser apartat per los hofficials, ne procurador meu, pux no era nessesari per ésser vós e yo en certa part concordés, aquell alí la dita letra en hun forat possà, la qual és partida per A B C, sots escrita de vostra mà e sagellada ab sagell de vostres armes, feta en Almenara a IIII de mag, any dejús escrit, resposta a altra letra mia per voluntat de parlar e no perquè fos nessesari¹³¹, dient haver gran plaher¹³², jatsia no jens liberal, me acoste a voler veure la conclusió de nostra batalla, achceptant la renunciació de les mides per vós feta, emperò mesclant-y lo juhí del dit senyor. A què us responch qui s'i acosta o qui se'n llunya , o qui acaça o qui fug, vostres letres e mies o mostren; e més per aquelles se veu qui à volgut metre los senyors entre nosaltres e l'empaig per aquells fet en nostra batalla de qui és lo càrech, havent yo de vós difugit aquella honor que haver se pot. Encara més serà vist per mes letres que ne quant é fet per esforçar lo vostre cor indispost tant mostrant ésser conseller vostre com enemich: reduhint-vos a memòria totes aquelles cosses que rahanablement vos deveu enduir,¹³³ a tenir en car la honor e aquelles de què us devíeu¹³⁴ guardar per no perdre aquella ab no bona fama, les quals cosses, si lo bell do de natura vós no l'estimàseu tant e tan poch la honor, no haguéreu menyspreat, ne lo Senyor Rey de Navarra sinó per ocasió vostra se fóra curat de nostres fets. Mes, com de dos¹³⁵ la hu no vol, molt és difícil la batalla e en tal cars la Senyoria no pert la saho per fer lo que veu, ne és

¹³¹ ms. C: "mester".

¹³² ms. C: "haver gran plaher com algun poch...".

¹³³ ms. B: "induir".

¹³⁴ ms. C: devíeu".

¹³⁵ mss. B i C: "vos".

maravella lo que fa perquè som sos vasalls e·ns ama; la qual cossa, si per fet de ventura, per ésser jove de tal part, home e disposat vos venia desig, restant en vós algun tant de virtut, nostra batalla prenguéis fi, no havem¹³⁶ mester sinó que cerquem per lo món, en lo qual à molts senyors e de moltes maneres, e no dupteu que vós e yo, com ja en altra letra vos he dit, jutge trobarem, cristià o moro, tal com mester l'avem¹³⁷. E lo dit senyor, com nos veurà concordés e voluntaris cascú defenre sa honor com aquell qui la té en més que totes les cosses del món e sab que és presumir¹³⁸, sessarà les persecucions que·ns fa. E no cregau, usant vós e yo de virtut, ell use ves nosaltres sinó virtuosament; e si ha vós hagués plagut quant volgués adivinar dient en una letra nostra lo jorn que yo era content penre lo càrech de la determinació de nostra diferència fos altre sinó aquell que seríem concordés de nostra principal batalla, adevinant lla veritat haguésseu penssat lla dita jornada ésser aquella que ha vós vingués bé per tolre-us tota manera de aferadós. E, ja que adevinar voleu fos per a restrènyer e no a dilatar e, per pus propi parlar, fugir a tals fets, e no y haguésseu volgut metre lo dit senyor almenys fins saber de ell si li plauria¹³⁹ tal judicatura o no, haguéreu fet bé e no fórem en lo que som: oferint-vos encara, denegant lo dit senyor¹⁴⁰ la dita determenació, pux los dos messos són passats, si ha vós plaurà, per vostres mans e mies se determene, havent jutge ab les condicions en ma primera letra contengudes, ésser-ne molt content. E de tot cert podeu creure finida la una qüestió haurà prest¹⁴¹ fi l'altra, havent la hu de vós e de mi mal areat¹⁴² e en tal cars fer nova manera de batalla, encara hauran fi nostres vexacions, tenint-nos la Senyoria per los que serem, com a cavallers fent lo degut. E més si u voleu hauran fi totes vostres errades fins ací fetes si hoblidant la temor, lexant a part paraulles que no us importen sinó vergonya, volent pledejar lo que entre persones entenents és tan clar e amant la honor, lo vostre cor porà soportar beure lo càlzer de la batalla, proseguint com a cavaller lo que ja haveu achceptat e divissar la execució de aquella; e llavors se porà dir nos som combatuts per fe o per ge o per tota la a·b·c.

¹³⁶ ms. C: "havent".

¹³⁷ ms. C: "l'aurem".

¹³⁸ ms. C: "en presumir".

¹³⁹ ms. C: "plaveva".

¹⁴⁰ ms. C: "senyor Rey".

¹⁴¹ ms. A: "pres", segueixo la lliçó de B i C.

¹⁴² ms. C: "errant".

Si de totes aquestes cosses res no us ne ve bé, ja no sé pus què dir ne anvides què fer perquè·m sembla lo camí vostre ubert a no vuller batalla, de la qual desaferrar no us voleu, mas voler ab inoportunitat¹⁴³ mostrar-me ardit sobre la cossa morta que desigós de justícia ab honor. E creheu que si aquell mal nom tant diforme e abominable, en especial als cavallers, lo qual vós tant desigau hoir, yo bonament vos pogués dir, ja fóra fet e no s'és tardat per no saber en tal cars l'orde que tenir s'i deu com a requeridor. Emperò no vull¹⁴⁴ ab espècia¹⁴⁵ alguna de supèrbia perdre Déu e la justícia, la qual tinch per ma part, pux nomenant-vos per vostre propi nom, que és trencador de aquella pau, encoregau en aquelles penes seguons forma de aquella. En les quals penes tots temps sereu fins vós per batalla, lo vostre cors contra lo meu, vos siau descaregat e de tan gran càrech ensoportable o¹⁴⁶ la veritat mostrant-se afegir al perdut.

E axí, en Nicollau de Próxida, pux no ignorau tenir¹⁴⁷ molts miradós e més jutges que advocats, penssau que los fets són aquells qui us an acusar o escusar¹⁴⁸ e la glòria no està en pareneria de paraulles mas en execució de ben fer.

E perquè a les dites coses sia donada fe, vos tramet la present, partida per A B C, sots escrita de la mia mà e sagellada de mes armes, per València, rey d'armes, al qual é request si no trobarà a vós o procurador vostre que la us lexe a cassa en Almenara. Feta en lo terme de Almanssa, dimarts a IIII de juliol, any M CCCCXXXVII.

Loís Cornell

10

Resposta de mossèn Próxida a la cinquena letra de don Loís Cornell ab la qual devissa les armes

Molt noble don Luys Cornel,

¹⁴³ ms. C: "mas voleu ab vostra oportunitat".

¹⁴⁴ ms. C: "emperò vull".

¹⁴⁵ ms. C: "experiència".

¹⁴⁶ ms. B: "a"; ms. C: "e".

¹⁴⁷ ms. B: "teniu".

¹⁴⁸ ms. C: "que us han scusar".

la vergonya pública que us haveu feta que, renunciant yo a les mides, no hajau proseguida la batalla de fe per vós començada, la qual haveu mostrat voler ab la mia renunciació per vós achceptada e la dilació que nostres fets¹⁴⁹ àn presa; que vós requeridor per procuradós vostres hajau offert metre en poder del Senyor Rey de Navarra, lochtinent general del molt alt Senyor Rey, lo nostre debat haveu cregut algun poch reparar ab una letra vostra donada per València, rey d'armes, al noble mossèn Guillem Ramon de Centelles, cavaller, procurador meu, partida per A B C, sots escrita de vostra¹⁵⁰ mà e sagellada de vostres armes, feta en terme de Almansa a quatre del present mes de juliol. La qual hofferta, per vostres procuradós en nom vostre feta¹⁵¹ ab gran rahó me à fet tant tardar d'escriure-us seguons vos havia offert en una letra mia feta en Almenara a VII del mes de abril pus prop passat. E no·m meravell que a vós parega, seguons dieu en vostra letra, la mia resposta ésser més per voluntat de parlar que per ésser mester, que¹⁵² tot ço que us estreny a cloncusió de batalla vos és tan abominable que no podeu entendre altra cossa sinó que no va per lo camí que deu. E no·m desplau que remetau a vostres letres e mies qual de vós o de mi se'n llunya o qui acaça o fug, car sens dupte en aquelles serà ben vist, e més¹⁵³ especialment lla on, renunciant yo a les mides, vos é conservat aquell bell do de natura que ab mides se pot eguallar e en aquesta part és estat ben proveït a vostra voluntat. Enperò vós, ab quant poder teniu, no podeu proveir en un altre pus bell do qui us fal, qui no·s pot ni dir ni eguallar sinó ab una solla virtut qui nunca·s troba en¹⁵⁴ vós. E més avant se mostra lla on hagués per pus segura via metre nostra diferència a juhí del Senyor Rey de Navarra que sens contradichció alguna donar aquell compliment que en tals reptaments se merex. E si de tals fets haguésseu ben après que estrèyer-vos yo¹⁵⁵ a batalla de fe, axí com sens dubte se devia fer, proceex de bon

¹⁴⁹ "fets", manca a C.

¹⁵⁰ ms. A: "de la mia mà", segueixo B i C.

¹⁵¹ Aquest "feta", que apareix en els tres manuscrits, no acaba de tenir sentit aquí, perquè sembla que la frase anterior hagi de ser "hofferta per vostres procuradós en nom vostre" i "ab gran rahó" també sembla clar que es refereix a la tardança en escriure i no pas al fet que la carta de Cornell sigui "feta ab gran rahó".

¹⁵² ms. C: "car".

¹⁵³ ms. C: " e entès".

¹⁵⁴ ms. C: "ab".

¹⁵⁵ ms. C: haguésseu bé après coneguéreu que stranyent-vos yo"

ànimo¹⁵⁶, sabent que neguna altra manera de batalla no és tan certa de venir a fi, e açò sab tot lo món. E no és, seguons vós dieu, desigar aquell nom tan diforme e abominable entre los cavallers, mas és un virtuós desig que vós doneu compliment al que haveu començat en tal manera que venint prestament a la batalla vos faça conèixer, e Déu e lo món conega, que haveu mentit falsament. E totes aquestes cosses sens comparació molt millor se veurà ab la experiència que us ne mostrarà la hobra de les mies mans. E si axí fóseu estat bon conseller vostre com dieu que sou estat meu, e haguéseu tant esforçat lo vostre cor com dieu que haveu esforçat lo meu, lo qual de vostra ajuda no passa fretura, fóreu més que no sou recordant de aquelles cosses per les quals perdeu vostra honor e fama.

E pux tro a huy no m'à valgut renunciació de mides, ne conservació de vostra sanitat, ne quant é pogut fer egualant, e n'cara avantagant la part vostra a la mia per portar-vos a la fi de batalla, continuant ma voluntat e prepòsit, lexant tota manera de paraulles que no fan algun fruyt, prenent aquell camí pus prest que puch trobar per venir a batalla. Pux vós, seguons dieu, ab espècia de supèrbia no voleu perdre Déu e la justícia, la qual dieu tenir per vostra part, dient-me aquell nom tant¹⁵⁷ diforme; e molt menys yo, per no caure en espècia de supèrbia, ne en altra manera de error, no us vull combatre lo cars cert de fe per altra forma de batalla sinó axí com és hordenat en tal cars per les leys de la terra, ab la renunciació que us é fet de les mides per vós achceptada. Mas, per dar conclusió a totes vostres parenceries¹⁵⁸, pendré de vostra primera letra de requesta aquell cab que més me plaurà e menys se acostarà al cars de fe. E responent a vostra primera letra de requesta, lla on dieu, jatsia falsament e mentint per la golla, que si yo guosaré defenre no haja ginyat, tractat o manat a vasals o moros meus la mort malament feta en lo moro de Alberich, vasall vostre, que vós, a tota vostra requesta, sostenint veritat me combatreu lo vostre cors contra lo meu, donant-me la elehció¹⁵⁹ de devissar les armes, axí deffensives com offensives, a peu o a cavall, pux sien eguals, e lla elehció de cercar lo jutge dins espay de sis mesos, cristià o moro, ab certes condicions en vostra primera¹⁶⁰ letra contengudes. Dich que haveu

¹⁵⁶ "de bon ànimo", manca a B.

¹⁵⁷ ms. C: "aquell no tal".

¹⁵⁸ ms. C: "presents".

¹⁵⁹ ms. C: "donant mala elehció".

¹⁶⁰ "primera", manca a C.

mentit e mentreu tantes vegades com o direu e sobre lo dit cars, e en deffensió de aquell e de mon bon dret, com a request per vós, en nom de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller mossèyer¹⁶¹ sent Jordi me offir combatre lo meu cors contra lo vostre achceptant la elechció que·m donau de devissar les armes. Les quals yo devise en la forma següent, ço és, a caval; ab petos, los quals, guarnits e ab lo rest, pesse cinch liures cascú, cervellera redona, que no puga cobrir de les horelles sinó un dit, e un chapellet¹⁶² de murta o de altra herba vert; arnès de cama e de cuxa acostumat de portar en guerra; guans de acer de seguir, sens guarda, ne vayreescut, ne altra maestria¹⁶³; gipons de domàs¹⁶⁴ blanch ab tres telles de lli prim, sens cotó ne altra fortalea; una lança de quatorze palms de larch, de migana gruxa, ab rest de cuyro a dos¹⁶⁵ palms de la qua e los ferres de córrer puntes; e dues espasses cascú, de larch la una de cinch palms e mig del cab del pom fins a la punta e l'altra de quatre palms e mig; e sengles copagorges de dos palms e mig de larch cascuna; ab los cavalls encubertats de cubertes de brúfol, testera de acer, ab selles de cosser acostumades de portar en guerra, no acerades, ab lo arçó davant cascú de hun palm d'alt e una mà d'ample, sens algunes altres armes en les pesones ne en los cavalls. E lex ha vós lo càrech de haver lo jutge competent e no sospitós ab les condicions e calitats que·l demanau a mi en vostra primera letra de requesta contengudes, a la qual o remet, lo qual jutge hajau haver dins espay de sis messos, comptadors del dia que la present serà presentada a vós o procurador vostre.

Açò dich perquè·m par entre vós e mi no·s deu pus alargar temps ne despendre paraules, com la hora de fer¹⁶⁶ vostre camí e cercar la plaça sia venguda. E sens dupte algú los entenents conexeran que anau no poch errat en dir que si yo ame ma honor lo meu cor porà soportar beure lo càlzer de la batala, que massa és vist clar que yo he treballat venir a la esperiència on clarament se ves¹⁶⁷ qual de vós o de mi lo beuria. E açò ab gran instància é demanat e vós haveu tant sabut¹⁶⁸ e

¹⁶¹ "mossèyer", manca a C.

¹⁶² ms. C: "gabellet".

¹⁶³ ms. C: "mesestria".

¹⁶⁴ ms. B: "domasch".

¹⁶⁵ "de larch, de migana gruxa, ab rest de cuyro a dos", manca a C, salt d'igual a igual.

¹⁶⁶ "fer", manca a B.

¹⁶⁷ ms. C: "se mostra".

¹⁶⁸ ms. B: "seguit".

lo vostre cor que us a bé ajudat que no l'haveu portat en loch on jamés lo¹⁶⁹ haja pogut veure. E és pus propi¹⁷⁰ sens comparació dir que lo vostre cor no à pogut soportar beure lo càlzer de la batalla, axí com yo·l vos havia aparellat: amant ma honor e proseguint com a cavaller ço que havia començat. E per ço que per una via o per altra hajau a sentir la sua amargor, si tastar-la gosareu, vos és aparellat de nova manera.

E perquè a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per València, rey d'armes, partida per A B C, sots escrita de la mia mà e sagellada de mes armes. Feta en Almenara a XIII de juliol, any M CCCCXXXVII.

Nicollau de Próxida

11

Sisena letra de don Loís a mossèn Próxida

Enugat de infructuoses paraules, desigós de tanta execució com vostra malea merex, no contrastant la longuea de vostra derera letra e no verdader parlar merexca altra manera de resposta, encara me'n calaré com no freture pus dir lo que per procés de nostres lettres¹⁷¹ se mostrarà, lo qual bé vist se conixerà en la dita vostra letra, vós cuidant¹⁷² lo contrari, envergoyir a vós matex. Majorment dient yo ni procuradors meus haver offert alguna manera de concòrdia, com no puxau ignorar haver yo revocats tots mos procuradors crehent ab vós ésser concorde, fent de nou procuradós meus per a cert acte seguons pus largament se mostra en una letra mia, feta en Moxén divendres a XXVIII de abril, any dejús escrit, e a vós donada per València, rey d'armes, a la qual me reffir. E, lexades a part totes les altres cosses en la dita derrera letra vostra, per València, rey d'armes, donada al honorable¹⁷³ en Johan d'Espejo¹⁷⁴, com a procurador meu, partida per A B C, sots escrita de vostra mà, ab sagell de vostres armes, feta en Almenara a XIII de juliol de l'any present, venint al devissar de les armes que en aquelles fer cuydau, de

¹⁶⁹ ms. B: "ho".

¹⁷⁰ ms. C: "és propi".

¹⁷¹ ms. B: "nostra lletra".

¹⁷² ms. B: "pensant".

¹⁷³ ms. C: "honrat".

¹⁷⁴ ms. C: "Despich".

nova manera no esent-me gens amagat lo per què, lexant a mon càrech cercar jutge, desexint-vos-ne, remetent a mi lo que per dret pertany a vós, però quisculla sia de vostra intenció, pux la esperiència ve¹⁷⁵ a vostres mans e mies, cent de açò no poch content.

Molt noble en Nicollau de Próxida, en nom de Déu e de Nostra Dona, e del benaventurat cavaller sent Jordi, accepte les armes axí offensives com defensives en nostra batalla a caval, seguons per vostres letres¹⁷⁶ és devissat. E·m plau per lo espay de sis messos cercar jutge, lo qual, per mon poder hauré, cristià o moro, dins lo dit temps, ab les condicions en ma primera letra contengudes, pux vos é portat lla on tant é desigat. E açò és stat caussa de tots aquelles puyents paraules que en mes letres vos é dit, més per nesesitat que per voluntat. E axí, pux som concordes, no espereu pus de mi sinó hoir "veniú davant tal jutge", intimant-vos la jornada, pregant-vos per vostra honor e per mon plaher dins lo dit temps vos gardeu bé dels hoficials.

E perquè a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per València, rey d'armes¹⁷⁷, partida per A B C, sots escrita de la mia mà, ab sagel de mes armes. Feta en terme de Almanssa a XVIII de juliol, any de la Nativitat de Nostre Senyor M CCCCXXXVII.

Loís Cornell

12

Resposta de mossèn Próxida a la sisena letra de don Loís

Molt noble don Loís Cornel,

no és nessesari dir quant és manifestament vist que més vos plahen les rahons de batalla que la execució de aquella, que vostres letres me fan bo e verdader testimoni, especialment aquesta derera que València, rey d'armes, à donada al noble mossèn Guillem Ramon de Centelles, cavaller,¹⁷⁸ procurador meu, partida per A B C, sots escrita de vostra mà e sagellada de vostres armes, feta en

¹⁷⁵ ms. C: "resta".

¹⁷⁶ ms. C: "vostra letra".

¹⁷⁷ ms. C: "rey d'armes del molt excel·lent Senyor Rey".

¹⁷⁸ "cavaller", manca a C.

terme de Almanssa a XVIII de juliol, any dejús escrit, on dieu que en nom de Déu e de Nostra Dona¹⁷⁹ e del benaventurat cavaller sent Jordi, achceptant les armes axí ofensives com defensives en nostra batalla a caval, seguons en ma letra és divissat; e us plau per lo espay dels sis messos cercar jutge, lo qual per vostre poder haureu, cristià o moro, dins lo dit temps ab les condicions en vostra primera letra contengudes. A què us responch que no és poch vergoyós a vós e a la honor vostra, si conèixer o voleu, menegar un tal desigual partit com és haver donat a mi la elechció de haver jutge ab certes condicions e, ara que yo lexe a vós lo càrech de haver¹⁸⁰ lo jutge ab les condicions e calitats que l'haveu demanat a mi, dieu que us plau per l'espay de sis messos cercar jutge, lo qual per vostre poder haureu, cristià o moro, ab les condicions de vostra primera letra, mostrant haver parlat axí egualment, que altra cossa no deg esperar pus de vós sinó hoir que vaga davant tal jutge intimant-me la jornada; de què haveu no poch errat car vist és e conegut que, en aquella part on se deu estrèyer e abreujar nostres fets, los afluxau procehint de vostra manera de parlar, a gran càrech vostre, una vergonyossa longa dilació, dient que per vostre poder haureu jutge ab les condicions en vostra primera letra contengudes. E per fundar aquesta gran desigualtat, per no ésser enugós e larch en rahons, no·m vull alegrar de ço¹⁸¹ que poria, solament vos dich que aquell mot "per mon poder" de què en vostra letra parlau o fa menys estreta la nostra hobligació de haver lo jutge que no aquella ab la qual lo demanau a mi o no és de algun efecte si fa menys estreta la nostra hobligació no és sens gran càrech vostre que us ne vullau alegrar. E si no és de algun efecte no deveu ésser escàs de rancell¹⁸² de vostra letra, que tant com sent parla ne sou notat entre la jent ne cregau que jamés yo done loch que per vostre poder hajau haver¹⁸³ jutge davant lo qual nos hajam a combatre sinó axí com l'aveu demanat a mi, ço és, que lexe venir nostra batalla a fi, en tal manera que l'hu de nosaltres reste¹⁸⁴ mort o vençut. E si vós haveu lo dit jutge per qualsevol manera nos trahia de la plaça sens veure la fi de nostra batalla,

¹⁷⁹ ms. C: "e de madona Sancta Maria".

¹⁸⁰ "donat a mi la elechció de haver jutge ab certes condicions e ara que yo lexe a vós lo càrech de haver" manca a C, salt d'igual a igual.

¹⁸¹ ms. C: "de tot ço".

¹⁸² "rancell", en els ms. B i C és escrit "ranzell". Al DCVB apareix la paraula només en femení, "rancella", com a sinònim de queixa o disputa.

¹⁸³ ms. B: "aja agut".

¹⁸⁴ ms. C: "romangua".

segons damunt és dit, o per entreveniment del dit jutge o per altres qualsevol persones vós e yo veníem après a alguna manera de concòrdia, que en tal cars siau hagut dels crims per vós a mi posats per confès e vençut. E pux fins a huy no us à plagut batalla de fe, de què primer vos é convidat, ne ara aquesta¹⁸⁵ que tant haveu mostrat vuller sinó ab hun desigual aferrador, si·m fareu cert que pendreu càrech de haver lo jutge ab les condicions e calitats que l'haveu demanat a mi, seré molt pus content; en altra manera, si peseverau en dir que haureu lo jutge per vostre poder, seguons dit haveu, serà vist e¹⁸⁶ hauré a creure que és verdader¹⁸⁷ lo exemple antich que diu pus fort és que batalla la temor de batalla¹⁸⁸.

E perquè a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per València, rey d'armes, partida per A·B·C, sots escrita de la mia mà, sagellada de mes armes. Feta en Almenara a XXIII de juliol, any M CCCCXXXVII.

Nicollau de Próxida

13

Setena letra de don Loís a mossèn Próxida, ab la qual lo fa cert de jutge¹⁸⁹

Desigós de aquella execució que·n lo començ de ma derrera letra vos diguí estretament, é suplicat lo Rey de Granada, donant loch a vostra honor e mia, li plagés tenir·nos la plaça. Achceptades per aquell mes suplicacions, la·ns asegura, segons per letra sua en paper vermel escrita pus larch poreu veure, a la qual me reffir pregant·vos com millor puch ni sé, apartada la horella dels qui·s cuyden metre a l'encant vostra honor, cuyteu venir al loch per mi desigat, on haver poreu ço que vostres mans ne sabran penre, que axí·s deu fer entre cavallers.

E, pux no us és amagat honor éser la pus cara cossa que aquells an, esent·los aquella primer que·l ri[s]ch de la vida, com sia millor morir defenent que vergoyosament viure, no pux creure sinó que venreu donar de vós tal rahó com

¹⁸⁵ ms. C: "a vostra requesta".

¹⁸⁶ ms. C: "que".

¹⁸⁷ ms. C: "és verdader en vós".

¹⁸⁸ Aquest "exemple antich" surt citat també al *Tirant*: "Pus fort és que batalla la temor de la batalla", cap. CLXIII.

¹⁸⁹ Aquesta lletra no està copiada al ms. C.

deveu e la part d'on veniu vos hobliga. E pensau quant vos estarà bé¹⁹⁰, molt noblles en Nicollau de Próxida, com vostres fets mostraran lo que en vós deu éser mirat e, del contrari, quanta vergonya.

E perquè a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per València, rey d'armes, partida per A·B·C, sots escrita de la mia mà, ab sagell de mes armes, en Alcalà la Reall a XIII de nohembre, any M CCCCXXXVII.

Loís Cornell

14

Altra letra duplicada de don Loís a mossèn Próxida, ab la qual lo fa cert de loch e jornada a la batalla e seguretat

Molt noble en Nicollau de Próxida,

les derrereres paraules de les letres per mi a vós tramesses foren: "no espereu pus hoir de mi sinó 'veniu davant tal jutge', intimant-vos la jornada". En lo nom de Déu e de Notra Dona e del benaventurat cavaller sent Jordi, venguda és l'hora tant desigada en la qual Déu¹⁹¹, vencedor de les batalles, vol, dels crims per vós comessos e per mi a vós possats, la veritat se mostre davant lo Molt Alt Rey de Granada lo derrer dia de jener primer vinent, segons per una letra del dit rey en paper vermell escrita, la qual vos tramet, poreu veure largament la intenció de aquell e seguretat de la pe[r]sona vostra e de tots los que ab vós hiran e coses vostres. Axí, en Nicollau de Próxida, per a la dita jornada davant lo dit senyor rey en la ciutat de Granada, veniu a la batalla.

E perquè a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per València, rey d'armes, partida per A B C, sots escrita de la mia mà e sagellada de mes armes. Feta en Alcallà a XIII de nohembre, any M CCCCXXXVII.

Loís Cornell

15

¹⁹⁰ ms. B: "quant vos és cara,".

¹⁹¹ ms. C. "de un".

Citatòria del Molt Alt Rey de Granada e salconduyt a mossèn Próxida e don Loís

En nom de Déu lo piadós de la pietat, la salvació de Déu sia sobre lo nostre profeta, Mahomat, e de la sua gent e compayia. Aquesta escriptura benaventurada mana per aquella fi e deguda execució, seguons constarà.

Lo Rey dels moros, vencedor ab la ajuda de Déu, Mahomat, fil del Rey qui bona glòria haja Abr el Juyhus Nacer, fil del Rey dels moros Abr¹⁹² Abdile, fil del Rey dels moros Abil Alges, fill del Rey dels moros Abr Hualit Bennacer, victòria que Déu li done ab ventura en son temps, al cavaller molt noble, generós, don Loís Cornel, Déu lo mantinga ab sa benedichció, provisió¹⁹³ benaventurada. Entenent-se en efecte com sia vengut lo cavaller don Loís desús dit a la nostra istància molt alta de Granada, Déus la conserve, dix en nostra presència que per caussa de ço que s'és seguit, de la qüestió enffre ell e lo cavaller molt noble, generós, en Nicolau de Próxida, habitans en lo Regne de Araguó, demana combatre's ab ell dient que lo dit Nicollau desús dit ne fon content e són concordades enffre abduy. E demana don Loís, desús dit, e prega a la nostra presència éser-li atorgada gràcia se fes lo dit combat enfre ells en la nostra presència en Granada. E havem deliberat achceptar sos prechs e atorgar-li la dita gràcia a compliment de ço que demana, ab què sia lo dit combat enfre ells en la nostra istància de Granada, que Déus tinga en sa guarda.

E declaram ab aquest escrit benaventurat ésser guiats a compliment, axí com se pertany, lo cavaller molt noble don Loís Cornell e Nicolau de Próxida desús dits e tots aquells que hiran ab ells de llurs cavallers e gents a la nostra istància de Granada per rahó del dit combat e son compliment, seguons diu don Loís desús dit que és estat concordat enffre ells. E que sia aquest guiatge complit a ells estant en la nostra istància de Granada e tornant aquells en les persones e béns e totes altres coses. E que sia lo termini assignat per venir a la nostra presència de Granada de la present jornada fins a compliment a la fi del mes de jener primer vinent per rahó del sobredit combat. E havem manat que·ls sia feta honor e bon acolliment e no sia negú ensage fer-los enug ni desplaer en persones ni en béns per caussa neguna. E los qui veuran la present escriptura de alcayts e capitans e cavallers e qualsevulla

¹⁹² el ms. B canvia sistemàticament "Abr" per "Abi".

¹⁹³ ms. B: "promissió".

servidors en tot nostre regne e senyoria complexca lo contengut, no permetent lo contrari ab la ajuda de Déu.

Escrita a tres del mes de Ramandà de l'any DCCCLI. Fermat açò.

15 bis

Lo guiatge del Rey de Granada per en Nicolau de Próxida¹⁹⁴

En nom de Déu, aquest és lo noble, lo qual ha manat exeqtar e és dat a ell per sa Senyoria per fer tot ço que és contengut, e l'infant dels moros, el vencedor en Déu, Mahomat, fill de l'infant que Déu haja Abulalig ell Narci del infant dels moros Mahomat, fill del infant dels moros Abulalig, fill del infant dels moros Abulalit Abenaci, que de exalt en son stat, que Déu done ventura a sos dies, al cavaller molt noble, gentilhom, don Luis Cornell, honre'l Déu, aquesta letra honrada.

Sàpien lo que en aquella starà los qui la oyran: que com a ell sia plagat lo dit cavaller a nostra ciutat e a la nostra casa molt honrada e exalçada de Granada, que Déu honre, fem-vos a saber que per rahó de un debat que és stat entre lo noble cavaller en Nicolau de Próxita, los quals són los dos del regne d'Aragó, al qual don Luis requesta de camp al dit Nicolau de Próxita, al qual don Luis dix que·s concordat ab lo dit en Nicolau de Próxita e que li playja, al qual don Luis supplicà a Nostra Senyoria que li fes gràcia e mercè de dar-li al camp davant Nostra Senyoria fins veure la fi o que s'acabàs, segons és concordat entre ells, e que·s fes davant Nostra Senyoria, de què plague a Vostra Senyoria de complir sa supplicació e fer sa voluntat e plaer e dar-li al camp a ell davant Vostra Senyoria.

E havem fet aquest noble scrit ab seguretat molt complida e ferma e ben e bé atorgada als nobles cavallers don Luis Cornell e en Nicolau de Próxita, los sobredits, e tots los qui vendran ab ells de cavall e altres qualsevol gents a la nostra ciutat de Granada e al nostre regne per rahó de la dita batalla e de l'acabament e fi d'ella, segons o ha rahonat ell dit don Luis, com axí han concordat entre ells. E a tots ells en tota la senyoria de Granada e tot torna[n]t, en les persones en totes ses fahenes, e que sia ab temps comptat fins plegar a Granada del dia de la fe(s)ta

¹⁹⁴ Donades les substancials diferències entre la versió del guiatge contiguda als mss. A i B respecte a la versió del ms. C, s'ha considerat convenient transcriure íntegrament les dues versions en comptes d'anotar totes les variants en una sola versió perquè aquesta darrera opció en faria molt feixuga la lectura.

d'aquesta letra al derrer dia de janer primervinent de la dita batalla. E havem manat que sien honrat e guardats, que negú no plegue a ells en fer anug ni mal en ses persones e béns en neguna manera. El els que [o]yran aquesta letra honrada dels alcayts e alguatzirs e rabarens e cavallers, generalment a tots los officials de tots nostres regnes e senyoria, que facen e cumplen tots aquest meu manament e negú no sia gosat de passar d'ell.

Ab l'ajuda de Déu feta a tres dies del mes de Rabadan del any DCCCLI. Diu en la ferma del rey: "tot açò és veritat".

Rey de Granada¹⁹⁵

16

Resposta de mossèn Próxida a la setena letra de don Loís

Molt noble don Loís Cornell,

per València, rey d'armes del molt alt e virtuós senyor lo Senyor Rey, és estada presentada a mos procuradors una letra, partida per A B C, sots escrita de vostra mà e sagellada de vostres armes, feta en Alcallà a XIII de nohembre, any MIL CCCXXXVII, continent ésser per vós haguda la jornada de nostra batalla tan desigada. E si axí fos, don Loís, com se deu creure de hun cavaller e vostra letra mostra, sense lo salconduyt del molt alt Rey de Granada no us haguéreu hoblidat compliment de altres salconduyts e guiatges per aquells lochs que yo forçadament e ma compayia havem de passar, però és axí la veritat que·s diu ab cara de falsia, porta ab si càrech algú sens colpa haver. Yo crech de vós sols la inadvertència, ab què siau per ara diligent, prompte e prest, per la brevitat del temps, en haver-me aquelles salvetats e guiatges que nessesaris me són per compàrer al terme assignat per a mi e per los qui hiran ab mi, axí en béns com en persones, anant, venint e estant en les terres e regnes de Castella. Hi en tal cars, si aquest és lo vostre final desig, que yo no puxa ésser impedit per art o per nechligència vostra, lo que no seria sens total lesió de la vostra honor, totstemp protestant contra vós si axí era, faré tot mon poder que sia en la ciutat de Granada dins lo temps a mi assignat, no contrastant que·m sia molt defícil per les rahons ja dites, no oblidant-me jens per

¹⁹⁵ Aquí s'acaba l'epistolari entre Lluís Cornell i Nicolau de Próxida en el ms. C.

ço que vós devíeu fer treballar per haver los salconduyts que nessesaris me sien. Per ço que per una via o per altra, ab la gràcia de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller mossèn sent Jordi puxa ésser al loch on aquells, migañcant ma bona justícia, la esperiència de vós e de mi en aquella benaventurada jornada faça al món pus manifesta la mia ignocència de vostres falsos crims malament per vós a mi inposats.

E perquè a les damunt dites cosses sia més atribuïda fe, etc.

17

Letra del molt noble mossèn Johan de Próxida al Senyor Rey de Navarra, lochtinent jenerall, responent a certa letra que part de Sa Senyoria li era stada feta sobre la batalla de son fill, mossèn Nicollau, e don Loís Cornell

Senyor Molt Excel·lent,

per lo noblle mossèn Lope de Mendoza é rebut de Vostra Senyoria una letra de creheença, la qual per aquell me és estada explicada, contenent en efecte dos caps. Lo primer, que Vostra Senyoria és maravellada com don Loís e mon fill, en Nicollau de Próxida, havent cascú d'èls per procuradors seus més en poder vostre lo seu debat, havent procehit a letrejar-se, per les quals letres són venguts a concordar de batalla; l'altre cap és que Vostra Senyoria volia saber si mon fill e yo perseveràvem en metre los dits fets en poder vostre, axí com en dies passats era stat ofert. E jatsia, Senyor Molt Excel·lent, prou estessament mon fill e yo hajam respost de paraulla a mossèn Lope de Mendoza, emperò, perquè lo vostre maravellar presupon alguna inobediència de mon fill, e açò totstemp parlant ab humil e subjecta reverència de Vostra Senyoria, me par proceexca, per no ésser vós ben informat e per no recordar-vos bé dels fets com són passats per hocupació de altres cosses de major inportància, he deliberat fer-vos resposta en escrits on veureu la gran hobeidència de mon fill.

E primer¹⁹⁶, Senyor Molt Excel·lent, sab Vostra Senyoria que, havent entre don Loís e mon fill diferència si lo cars de què él lo havia incolpat era cars de fe o no, per ésser mon fill hobeidient, e sabent que axí-s devia fer per leys de la terra sotsmetre la determinació de sa diferència a juhí del Senyor Rey ho vostre, e ab

¹⁹⁶ ms. B: "primerament".

gran instància per procuradors de mon fill moltes vegades fos suplicat que fos de merçè vostra voler declarar la dita deferència. En après, Senyor, per Vostra Senyoria entrevenint-y don Pedro d'Urea e lo protonotari vostre en Nogueres, fon ofert per part de don Loís e de mon fill, per procuradós de cascú, metre lo debat seu en vostre poder e per vós, Senyor, si us recorda, fon assignat dia e hora a mon fill, que fos davant Vostra Senyoria ab cinch de sos parents, aquells que él volgués elegir, en axí matex don Loís devia venir, lo qual axí com devia metre son fet en poder vostre, enseguint ço que per part sua era estat ofert, se aturà deliberació, de què mon fill e yo, qui havia ofert per ell, fom sens alguna obligació. Més avant, Senyor Molt Excel·lent, après de vostra partida, estant rompuda a colpa de don Loís la primera concòrdia, lo Consell Real entrevenint-y don Pedro, a qui vós ne havíeu donat principal càrech, concordà que don Loís e mon fill, demanats per Vostra Senyoria, anasen davant vós, emperò guiats, per metre los fets en poder vostre, per ço que si los fets no venien a concòrdia que cascú se'n pogués tornar segur. E axí fon ofert, per part de don Loís, per mossèn Francesch Maça, en Gener de Perellós, mossèn Johan Fabra e mossèn Ramon de Soller; e, per part de mon fill, mossèn Caroç de Villaragut, de què don Pedro d'Urea, que fou present, farà verdader testimoni. E don Loís, en loch de fer ço que sos procuradors havien ofert, escriví a mon fill continuant lo procés de la batalla que començat havia. E ara darrerament, Senyor Molt Excel·lent, lo lochtinent de governador e lo batlle general an volgut saber de mi e de mon fill si peseveràvem en la oferta que mossèn Caroç de Vilaragut havia fet per part mia sobre los fets de mon fill al Consell Reall e, haüda delliberació, é respòs que pesseverava en ço que mossèn Caroç havia offert per part mia sobre los dits fets de mon fill, la qual resposta doní per escrits tal pròpia com la primera que lo dit mossèn Caroç havia feta on se trobà don Pedro d'Urea, de què pot veure Vostra Reall Senyoria que a mon fill no pot ésser donat càrech de alguna desobediència ne per haver respost a don Loís, ne escrit letres ab què són venguts a concòrdia de batalla no-s deu pendre maravella de mon fill, car si ell en tal cars hagués demanat consell a vós, Senyor, com a virtuós cavaller no li haguéreu consellat sinó ço que fet à. Ço de què més se deu penre maravella, totstemp parlant ab homil e subjecta reverència de Vostra Senyoria, és com sens concòrdia o estrets de pressó, pux no eren guiats, los dexàs tornar quant davant vós foren a Saragoça.

E açò quant al primer cab, al seguon, per no enugar Vostra Senyoria, dich que persever en la hoferta que mossèn Caroç de Vilaragut à feta per part mia sobre los fets de mon fill al Consell Reall, la qual vos tramet continuada en la present perquè no s'i puxa tolre ne afegir. E só prest de fer ensequir complir a mon fill aquella e axí ho é dit a mossèn Lope de Mendoza, responent-li a la crehença que m'explica per part de Vostra Senyoria, en gràcia e mercè de la qual me recoman, pregant a Déu sia custòdia e guarda vostra e prosper Vostra Excel·lencia axí com vostre alt cor desiga.

18

Per caussa de la dita batalla és la següent lera del Senyor Rey de Navarra al Consell Reall

Lo Rey de Navarra, Infant e lochtinent jeneral

Nós havem entès que los fets de don Loís Cornell e d'en Nicollau de Próxida per migà de vosaltres són en aquest apuntament, que lo dit en Nicollau de Próxida és content de venir a nós seguons havia offert, ab tant que sia cert que, ell partit, dins sis o huyt jorns après, lo dit don Loís vindrà en la manera axí matex per aquell proferida. E que solament resta per a execució de aquest acord que vosaltres e los altres del Consell Reall, qui, segons nós és dit, certeficats al dit en Nicollau de Próxida que lo dit don Loís vindrà en la forma desús especificada, donets al dit en Nicollau de Próxida de açò tal seguretat que·l contente.

E som informats que per part de aquell se demana sacrament de vosaltres e de tot lo dit consell sobre açò, e que ly és estat denegat, e par a nós que ab rahó. Per què algunes persones qui desigen lo ben avenir de aquest negoci nos an mogut si seria bé que vós, lo lochtinent de Governador, sols fésets lo jurament que de tots demanaven. E en açò no paregués que·s deuria donar en escrits la seguretat del consell, menys de sacrament, o almenys que per lo consell, de paraula davant algunes notables persones, fos la dita certificació desús hoferta, donant-nos sentiment que, pux de açò lo dit en Nicollau de Próxida se tinga per cert, se executarà de continent llur venguda a nós.

E perquè nós desigam molt la relevació¹⁹⁷ de aquest negoci, la qual hauríem per ferma la hora que les parts fosen davant nós, vos pregam e encaregam que vejats e trebalets per contentar al dit Nicollau de Próxida ab algú dels medis desús declarats quant porets, guardada la honor e preminència del consell.

E, si-s concordaran, façats liurar a cascuna de les parts les provisions que en lur favor vos trametem ab la present, avisant-vos que nós havem manat a mossèn Ripol e a-n Mèscua, qui eren ací per altres afés, que vagen alà per trebalar cascú ab la sua part en conduir-los a açò e que conferexquen ab nosaltres del que faran.

Dada en Saragoça a XI de hoctubre de l'any M CCCCXXXVII. Rey Johan.

In curie locustenentem j.

Als noblles amats e devots nostres los residents en lo Consell Royal en la ciutat de València.

19

Provisió del dit Senyor Rey faent per lo molt noble mossèn Nicollau de Próxida

En Johan, per la gràcia de Déu rey de Navarra, infant e governador general d'Araguó e de Cecília, duch de Nemós, de Montblanch e de Penyafell, comte de Ribagorça e senyor de la ciutat de Balaguer, lochtinent jeneral del molt alt e molt excel·lent Senyor Rey nostre molt honrat frare. Als amats conseller del Senyor Rey e nostre mossèn Jacme de Malferit, lochtinent de governador en Regne de València dellà Xúquer, e lo batlle de la villa de Murvedre, salut e dilechció.

Per algunes causes que en la present no curam espremir, vos manam de nostra certa ciència e expressa que sobreseixcats en la exacció, execució e liurament que us havíem manat fer a l'amat escrivà nostre en March de Pina, de les pecúnies exeguides o degudes de les rendes dels lochs de Alcocer, Almenara e la Lossa que-s dien ésser del noble en Nicollau de Próxida, per nós secrestats e ocupats e acomanats a vosaltres fins que hajats altre nostre contrari manament. E açò per res no mudets.

¹⁹⁷ ms. B: "revelació".

Dada en Saragoça a X dies de hoctubre en l'any de la Nativitat de Nostre Senyor M CCCCXXXVII. Yo el rey Johan.

In curie locustenentem j.

20

Altra provesió e guiatge del Senyor Rey de Navarra fahent per lo molt noble mossèn Nicolau de Próxida

Nos Johannes dei gratia, Rex Navarre, Infans e gubernator generalis Aragonum et Sicilie, dux nemosensis et Petre Fidelis, comes ripacurcie et dominus civitatis balaguarii, locustenentem generalis serenissimi domini regis honorandissimi. Et vos noblilis et dilectus nostrus Nicolaus de Proxida estis venturus ad nos super negociis que inter vos et nobillem et dilecto nostrum Ludovicum Cornell, militem xxxx nre. intentionis xxx xxxx ad nos acessus, estatus et regresus sit liber propterca tenore presentis in regia bona fide et nostra guidamus, afidamus et assecuramus vos eundem Nicolahum de Proxida et quinque alios noblilles milites aut generosos personas propincos vel amicos vestros quos dilectus consiliarius eiusdem diii regis et m. Petrus Cabanyeles milles locustenentis jeneralis gerentis vices nostri jeneralis gubernacionis officii in Regno Valenciae vobis nominaverit et assignaverit ad vos concomitandum et honorandum at vestros et aut cuiuslibet vestri et familiares qui cum vobis et eis venerint esteterint et redierint sine venient estabunt et redibunt sta per nostro huius guidatico durante quod durare et valere volumus hinc ad per totum mensem novembris proxime venturum et deiude vsxxx fuerit per nos revocatum et eius revocacio vobis et aliis predictis personalitxx aut voce preconia per loca solita civitatis aut ville ubi xxunt erimus nunciata et per X dies ex post vos dictus Nicolaus de Proxida aut illi quinox superius descripti vel aliqui ex familiaribus supradictis seu vestri et qui spiam non positis per nos seu aliquos regios aut nostros officiales per quibus criminibus excessibus delictis aut debitis quantum cumxxx granibus enormibus vel privilegiatis etc. si talia forent de quibus oporteret expressum fieri mecionem capi detineri arrestari vexari aut quomodolibet impeti demandari vel conveniri durante tempore superdicto vos homnes predictu possitis libere et intrepide venire ad nos at coram nobis adesse et iude recedere quod et quociens voliteritis et voluerint alii supradicti libere et expedite pro vostro et libito voluntatis mandades

per haut candem gerentibus vices nostri jeneralis gubernacionis officii at justicie regni aragonum baiulis jeneralibus ac localibus justiciis merinis calmerinis supraiuntariis virgariis portariis et aliis quibuslibet et nostris officiis ad quos pertineat et expecet sub in cursu regie indignacionis et ire ac pena decem mille florenorum auri proquolibet contrafaciente huius guidaticum et affidamentum et contenta in eo teneant firmiter et observent ac faciant efficacissi me observari in cuius rei testimonium presentem fieri insimus sigillo nostro secreto in dorso munitam data Cesarauguste novo die octobris anno a nativitate domini M CCCCXXXVII.

Yo el Rey Johan.

In curie locustenentem j.

21

Crida per part del dit Senyor Excel·lent sots certa pena que nengú no vaga ab los desús dits a la batalla en Granada

Ara hoiats què us fau a saber. Lo molt honorablle mossèn Pere Cabayelles, cavaller, conseller del molt alt Senyor Rey e lochtinent jeneral de Governador del Regne de València: que, com al Senyor Rey de Navarra, lochtinent jenerall del molt alt Senyor Rey, haja rebut una letra patent o povissió en paper escrita e ab reall sagell sagellada e signada de la mà del dit senyor, la qual és del tenor següent:

En Johan, per la gràcia de Déu Rey de Navarra, Infant e Governador General de Araguó e de Sicília, duch de Nemos, de Montblanch e de Penyaffell, compte de Ribagorça e senyor de la ciutat de Balaguer, lochtinent jenerall del molt alt Senyor Rey, frare nostre molt honrat. Als noblles e amats nostres tots e qualsevol noblles, cavallers, gentilshòmens, ciutadans e altres persones de qualsevol grau, estament e condició sien en lo Regne de València constituïts, saluts e dilechció.

A notícia nostra nostra novament és pervengut que per vigor dels cartells de batalla que an coregut entre los noblles don Loís Cornell e en Nicollau de Próxida, lo dit don Loís, qui havia pres càrech de cercar jutge qui tingés la plaça segura, hauria obtengut per jutge a ell e al dit en Nicollau de Próxida lo Rey de Granada, per lo qual seria estada feta assignació de dia cert, en lo qual les dites parts fossen e comapareguessen per dur a fy e conlussió la dita batalla juxta la forma per aquells divissada, concordada e achceptada, seguons que en les letres per lo dit Rey de Granada atorgades e atorgadores se diu éser pus largament contengut. Per la qual rahó som

informats que molts de vosaltres, amprats per cascuna de les dites parts vos aparelau per anar acompanyar aquells al camp de la dita batalla per lo dit Rey de Granada, axí com dit és, assignada. E com lo dit noble don Loís Cornell, contra expressa prohibició nostra feta a ell com al dit en Nicollau de Próxida sots la feultat que eren e són tenguts al dit Senyor Rey e altres grans penes peccuniàries e ab veu de crida pública preconizada e publicada per la ciutat e altres ciutats, villes e lochs del Regne de València, haja recoregut a jutge estrany, lexant llur príncep e senyor, e a nós com a lochtinent jenerall seu, ço que és cossa vedada e prohibita de rahó natural escrita e tocant grantment a la preheminiència e superioritat del dit Senyor Rey. E, axí matex, perquè reputam e seria cossa molt caregosa permetre ne consentir la anada de tantes jents en terra de moros e infells per los grans e evidents perills que fàcilment enseguir se'n porien, ab no poca offensa de Nostre Senyor Déu, de servey del Senyor Rey e gran dan de la cossa pública dels dit regne e ciutat de València, considerants encara que no seria cossa condecant que actesses les novitats e atemptades per lo Rey de Castella e súbdits seus e que cascun dia fan e atempten contra los regnes e súbdits del dit Senyor Rey, axí com és notori, nós permetésem ne donàssem loch en aquest cars vedat e prohibit que vosaltres ixquéseu ne anàseu fora los Regnes e terres de la Sua Senyoria, abans ab sobirana cura convinga entendre en la preparació de la defenssió de aquells e aquelles.

Dihem-vos per ço e manam tan estretament com podem per la primera e seguona juctions, sots deute de feultat que deveu e sou tenguts al dit Senyor Rey, que negú de vosaltres en qualsevol grau de parentiu e amiatat constituhit ab los dits don Loís e Nicolau de Próxida e ab qualsevol d'èls e per altre qualsevol caussa o rahó ací expressa o no expressa que dir, pensar e escriure's puxa no aneu ab ells ne ab alguns de ells per acompanyar-los al camp e assignació de la dita batalla, ans per totes vostres forces o defujeu e hon se vulla que haver o atobar-los poreu, procehixcats a detenció e cabció de les sues persones o de qualsevol d'èls, liurant aquells e qualsevol d'èls als hoficials del Senyor Rey e nostres, axí com a desobedients e cayguts en les penes temporals e contra ells apossades, estatuïdes e hordenades per recórrer a jutge estrany. E en altra manera manam ab aquesta matexa a qualsevol portansveus de Governador, justícies, batlles, alguatzirs, portés, vergés¹⁹⁸ e altres qualsevol oficials del Senyor Rey e nostres en lo dit Regne de València constituhits o als lochtinents de aquells, sots pena de privació dels hoficials e de deu mília florins, que si per vosaltres o qualsevol de vos serà fet e atemptat sens altra dilació, impediment ho consultació proceixquen e enanten rigorosament e sens algun comport a la execució de les penes damunt dites e prompíssima execució de aquelles.

E perquè de les dites cosses damunt dites¹⁹⁹ per vosaltres e algú de vós ignorància no puxa ésser pretessa o al·legada, manam als dits hoficials reyal, sots les penes damunt expressades, que la present nostra provissió ab veu de crida pública per los lochs acostumats de la ciutat de València o

¹⁹⁸ ms. B: "vergués", cal entendre "veguers".

¹⁹⁹ "e prompíssima execució de aquelles. E perquè de les dites cosses damunt dites", manca a B.

de les altres ciutats, villes e lochs realls del dit regne faceu preconizar e publicar.

Dada en Saragoça a IIII dies de dehembre. En l'any de la nativitat de Nostre Senyor M CCCCXXXVII.

El rey Johan.

Per tal, lo dit honorable lochtinent jeneral de Governador ab la present publica, crida, intima, notiffica les dites cosses a tothom en jeneral e a cascú en special perquè ignorància no puxa ésser al·legada.

22

Scriptura per part del síndich del stament militar per lo greuge fet per la crida possada davant lo Consell Real.

Anno a Nativitate Domini M CCCCXLVII, die intitulata V mensis madii currente, X hora ante meridiem, davant la presència del molt honorable mossèn Pere Cabayelles, cavaller conseller del molt alt Senyor Rey e jeneral llochtinent de Governador de Regne de València, comparech lo honorable mossèn Pere de Castellví, cavaller, qui en lo nom pretès qui desús possa la escriptura infrasegüent:

*Venia petita et obtenta prose
atvocatis et aliis intervenientibus*

Per exclamació feta per part dels nobles don Loys Cornell e en Nicollau de Próxida hés pervengut a Audiència del stament militar resident en la ciutat present e de mossèn Pere de Castellví, cavaller, síndich del braç militar, que per vós, molt honorable mossèn Pere Cabanyelles, cavaller, conseller del molt alt Senyor Rey e jeneral lochtinent del portantveus de Governador en Regne de València, e per manament vostre seria stada feta crida en la ciutat de València, hoc encara de la substància e effecte de la dita crida serien estades emanades e tramesses letres citatòries a cascú dels dits nobles de e per les quals han dit e recitat que hauríets citats aquells que, dins quinze dies, sien e compareguen denant vós e cort vostra, per fermar de dret a cert clam proposat per lo honorable procurador fiscal del Senyor Rey contra cascuns de aquells per haver request lo dit noble don Loís de camp de batalla lo dit noble en Nicolau de Próxida, per les causes en sa requesta contengudes durant certes que·s dien treves imposades per lo molt alt Senyor Rey de Navarra com a lochtinent jeneral del molt alt Senyor Rey entre los dits nobles e per lo dit noble en Nicollau de Próxida per haver achceptada la dita letra e requesta de batalla. E que, per la dita rahó de no venir a fermar de dret denant vós per lo fur tots los cavallers en rúbrica de

feus del alt Rey en Jaume, e que per²⁰⁰ los dits aserts crims e altres, los dits noblles e cascú de aquells serien estats denunciats davant vós e cort vostra per lo dit procurador fiscal, e que diu e aferma lo dit procurador fiscal que la dita [crida]²⁰¹ són tenguts fer sots la pena contenguda en lo fur aytant quant intitullat en la matexa rúbrica de feus, seguons les dites cosses e altres per les dites crida e citacions se dien ésser contengudes, a les quals me reffir. De què dien que per la hopresió en la qual²⁰² los dits noblles per les dites crida e citacions, com no creguen, pux aquells no són en guerra, les dites asertes treves los puxen ésser estades imposades, ne les hagen comprès, ne per aquelles serien incoreguts en pena alguna, com no facen ne agen contrafet a les dites treves on de algun efecte fosen en alguna manera per voller aquells entrar en camp de batalla. E que, per no dar destorb a lur batalla, en la qual ells ocórrer són astrets per llur honor, que és la principal cossa al gentilhom o noble o cavaller deguda, no és possible a aquells ne a algú de aquells poder-se representar en alguna manera denant vós e cort vostra. E per les dites rahons, e per no donar impediment a llur libertat, lurs procuradors mostren haver propossades rahons de absència davant vós e cort vostra, les qualls pretenen ésser justes; e les quals dien e han al·legat per vós, molt honorable mossèn lo lochtinent, ésser-los stades denegades, de què-s mostren molt congoxats e agreugats. E per la dita rahó han recoregut als dits stament e síndich del dit braç militar deguessen fer e facen istància denant vós e cort vostra en admisió de les dites rahons de absència e repulsió, si mester serà, dels dits actes. E los dits stament militar e síndich desús dits, considerants los dits noblles e cascun de aquells ésser persones virtuosses e voller entendre en actes honorífichs e axí gloriossos e de gran virtut e propis a hòmens generossos²⁰³, que aquells ne algú de aquells no-s sab haver comessos crims ne delictes alguns per los quals aquells deguen ésser encriminats, presos ni punits, com a notori sien estats en presència del molt alt Senyor Rey de Navarra, lochtinent, etc., e anants²⁰⁴ a púbblch per la present ciutat e regne e que no-s mostren ésser estats amagats, de què és versemblant, atessa la gran sol·licitut e diligència del dit molt alt Senyor Rey de Navarra e que vós, molt honorable mose-l lochtinent, havets acostumada de haver en tenir en pau e tranquilitat la present ciutat e regne e no permetre los criminosos anar deliurament com los desús dits an fet, ans los qui s'i troben ab gran sol·licitut e diligència són presos e virilment castigats.

E atès que és glòria al molt alt Senyor Rey e fama singular per totes les parts del món e singularment dels prínceps del món, axí crestians com infels, de haver lo dit molt alt Senyor Rey en sos regnes e terres vasalls e persones dispostes e exercitants-se en actes de cavalleria e batalles glorioses e de gran virtut; e atès que aquells ni llur natura per gràcia de Déu no an comès cossa alguna contra la magestat del dit Senyor Rey per la qual rahonablement se posqués introduir clam per lo dit Senyor Rey *ut supra* parlant e fosen a fermar dret al dit senyor essent present al Regne de

²⁰⁰ ms. B: "e perquè".

²⁰¹ Després de "dita" hi ha un espai en blanc en els dos manuscrits.

²⁰² "en la qual", manca a B.

²⁰³ "de gran virtut e propis a hòmens generossos", manca a B.

²⁰⁴ ms. B: "anats".

València, seguons lo fa enteniment del dit fur, tots los cavallers que per feu opostat hi fosen astrets perquè paguassen ésser encoreguts en la pena contenguda en lo dit fur penúltim de feus e altres al·legats, seguons mostra la textura del dit fur aytant e y conferma lo fur quant en la fi de aquell títol matex ab molts altres, e o mostra la rúbrica on los dits furs són col·locats.

E que no és versemblant de la reyal magestat del molt alt Senyor Rey que als singullars del braç militar -los quals són axí afixos a la sua reall corona per los serveys dels quals, ab grans escampaments de sanch e de despesses innumerables, lo dit Senyor Rey e sos loables antecessors han hagudes e acostumades haver victòries e ésser trihunfants e dits gloriosos per lo universal món- no comportaria, seguons no à acostumat comportar, tal màcula ésser impingida en los dits noblles ne altres singullars del dit braç, ne consentirà que de on deuen e an acostumat ésser premiats per la reyal magestat hagen a ésser congoxats de clams, denunciacions, presons ni de altres semblants actes, destorbans batalla e denigrants e aterrants lur fama e honor. E que és versemblant e presumidor, lo dit senyor informat, no comportara lo contrari de lur ampressa ne concentra en alguna manera tals actes ésser fets. E, per consegüent, se pot e deu fer verdadera conclusió que los dits noblles qui no-s mostren en res haver contravengut a acte algú fet per lo dit Senyor Rey de Navarra, lochtinent, etc., no poden ne deuen ésser incriminats²⁰⁵, ans *ut supra* parlant, an justa causa de ésser absents per preservar-se de majors congoxes e donar horde a la execució de lurs loables e honorífichs actes. E que, justament ab vostra reverència parlant e seguons justícia, los devíets e devets admetre les rahons de absència per aquells e cascun de aquells proposades, com aquelles a notori, seguons la manera dels dits afers e la condició de les persones dels dits noblles, se mostren ésser veres e ab realitat e existència²⁰⁶ de veritat consistents proposades e, sens dubte algú, per probabilitat²⁰⁷ del qual devien per fur ésser admeses, quant més quant hi és la existència de veritat, seguons que és en lo cars present.

Per què *et al.* lo dit síndich e noble mossèn Caroç de Villaragut e mossèn Guillem Crespí Valdaura, cavallers elets per lo dit estament militar per lo singular interese de dit braç e dels singullars de aquell, lo qual se mostra per les deduccions damunt dites *et al.*, vos exorten, solíciten e requiren, e ab tanta instància quanta poden e deuen, axí com aquell qui per lo servey del dit Senyor Rey y per justícia hi sou astret e per la honor de l'acte militar, del qual és principi, cap e fonament lo dit molt alt Senyor Rey e del qual an descendència los actes militars que dels actes principiats de citacions e altres ulterior, per no contravenir als actes militars, vos abtingats per reverència del dit senyor e honor del dit braç e dels dits actes militars e les dites rahons, admetats com per justícia se deja axí fer e provehir. En altra manera, ab la reverència que-s pertany, parlant, dien, per lo interese desús dit del dit braç e dels singullars de aquell que no-y consenten ans hi disenten²⁰⁸ e contradien e protesten de tot llur dret e que us ne puxen afrontar degudament e seguons los pertanga davant lo molt alt

²⁰⁵ ms. B: "intimats".

²⁰⁶ "e existència", manca a B.

²⁰⁷ ms. B: "probalitat".

²⁰⁸ ms. B: "disisten".

Senyor Rey, axí en corts com parlament generals *e al.* e que temps no·ls precórega, ans los sia e romanga saluu e il·lès in omnibus et per omnia.

E, confiants de la clemència del molt alt Senyor Rey, cavaller trihunfant e victuriós pròsperament regnant, e de la prompta benaventurada venguda del excel·lent Senyor Rey de Navarra, son lochtinent jenerall, etc., que y proverrà a glòria, honor e lahor de aquells, seguons singularment han acostumat per exalçar los actes virtuosos de cavalleria, requirent-ne carta pública.

Fon interogat lo dit propositant per lo escrivà de la cort ab sacrament qui havia hordenada la dita escriptura, e dix que l'honorable micer Gabriell de Riusech, doctor en lleys, ciutadà de València.

E, proposada la dita scriptura, encontinent lo dit honorable lochtinent general de Governador dissentint de aquella e cosses en aquella contengudes, en tant quant facen o sien vistes fer contra si e béns seus, dix e respòs que, estant e peseverant en les letres citatòries per él tramesses als dits noblles don Loís Cornell e en Nicollau de Próxida, e en ço que per rahó de aquelles és stat fet, remès la provessió sobre les cosses contengudes en la dita scriptura fahedora als del Consell del Senyor Rey residents en la present ciutat de València.

Presents foren per testimonis a les dites cosses lo molt honorable n'Eximenèn Pérez de Romaní Escrivà, donzell, habitador de València, e en Pere Casanova, notari de la ciutat de Xàtiva.

23

Resposta del Consell Real a la desús dita scriptura

Ceterum vero die predicta intitulata V mensis madii, anno a Nativitate Domini MCCCCXXXVII.

Lo dit honorable lochtinent general de governador, per proveir degudament sobre lo dit negoci, manà e feu ajustar los del Consell Reall residents en la present ciutat a la cassa de la confraria de Nostra Dona de la present ciutat, en la Seu. E foren ajustats los del Consell Reyall e congregats los següents: lo dit honorable lochtinent de governador; los honorables mossèn Jaume de Malferit, lochtinent de governador de Chúquer enllà; mossèn Berenguer Mercader, batlle jeneral; e los

honorables micer Gabriel de Palomar, assessor hordinari de la governació de la ciutat e regne de València; micer Guillem Pelegrí, advocat fiscal; n'Eiximèn Pérez de Romaní Escrivà, donzell; en Manuall Suau; micer Francesch Mascó e micer Johan de Galach, major de dies, doctors en leys, consellers del molt alt Senyor Rey, en lo qual consell, lesta la dita escriptura de manament del dit honorable lochtinent general de governador, haüt parlament e col·loqui entre si sobre lo dit negoci, fon concordantment deliberat en lo dit Consell la resposta daval contenguda a la dita escriptura posada per lo dit honorable síndich ésser feta per lo dit honorable lochtinent jeneral de governador, la qual resposta per lo dit honorable lochtinent jeneral de governador en presència de tots los del dit consell al escrivà de la sua cort fon liurada, manant per aquell ésser aquella lesta e publicada en la forma següent:

E lo dit honorable lochtinent general de governador dissentint a una escriptura per part del honorable mossèn Pere de Castelví, síndich del estament militar, posada en la jornada de hui, en tant com farà o sia vista fer contra ell e béns seus, diu e respon a aquella que, en no admetre les dites escriptures o rahons de absència al·legades en la dita escriptura per lo dit honorable síndich possada, à fet ço que per justícia, fur e bona rahó fer devia. E, si bé les cosses són considerades, se pot dir en clar que en no admetre aquelles dites rahons és fer servir²⁰⁹ al molt alt Senyor Rey e dar honor als molt nobles e honorables cavallers e altres del dit stament militar, seguons en son cars e loch se mostrarà. Per ço, lo dit honorable lochtinent general de governador persevera en les letres citaròries per ell trameses e en ço que per rahó de aquelles à fet e és content que·n puxa lo dit honorable síndich recors al dit molt alt Senyor Rey o al Senyor Rey de Navarra, lochtinent generall de aquell, lo qual, si lo dit honorable lochtinent generall de governador à fet lo que fer deu, lo premiarà e, del contrari, lo punirà axí com a Sa Senyoria serà ben vist, manant lo dit honorable lochtinent generall de governador que la present resposta sia continuada al peu de la dita escriptura e que de la una sens la altra no sia donada còpia.
Successive vero die intitullata sexta mensis madii, anno iam dicto a Nativitate Domini M CCCCXLVII.

La desús dita resposta de manament del dit honorable lochtinent jeneral de governador per lo escrivà de la sua cort fon intimada e publicada en presència dels testimonis dejús nomenats al dit honorable mossèn Pere de Castelví en lo dit nom

²⁰⁹ Encara que als dos manuscrits es llegeix “servir”, s’ha d’entendre “servei”.

de la primera línia fins a la darrera inclusive, lo qual dix e respòs que estava e peseverava en la escriptura per aquell possada.

E lo dit honorable lochtinent jeneral de governador dix que estava e peseverava en la resposta desús feta e cosses en aquella contengudes e en ço que fet era estat per part sua en lo dit negoci.

Presentes foren per testimonis a les dites cosses en Johan Claver, porter del Senyor Rey, e en Mateu Cirera, scrivent de la ciutat de València²¹⁰.

Mossèn Pere Cabanyelles, lochtinent jeneral de governador, etc., mossèn Berenguer Mercader, batlle jeneral, e lo noble en Lope de Mendoça, present alguns consellers del Senyor Rey pregunen a mossèn Johan de Próxida e a mossèn Caroç de Vilaragut, mossèn Guillem Ramon de Centelles e mossèn Johan Català, los quals per lo dit mossèn Johan de Próxida entrevenen en lo present fet, que done loch e manera que son fill, en Nicollau de Próxida, vaga davant lo S[enyor] R[ey] de Navarra escrivint, enperò, lo dit senyor a don Loís Cornell e al dit en Nicollau de Próxida, dient-los que a certa jornada sien davant Sa Senyoria perquè ab ells puga tractar la manera com metran lo seu debat en son poder.

Mossèn Johan de Próxida diu que si lo Senyor Rey de Navarra escriu a don Loís Cornell e a son fill, en Nicollau de Próxida, dient-los que a certa jornada sien davant Sa Senyoria, com ell vulla tractar concòrdia entre ells, que si don Loís Cornell y va lo dit son fill hi irà davant lo dit senyor e a la dita jornada per tractar en quina manera lo debat de don Loís e de son fill se puga metre en poder de Sa Senyoria, enperò, guiat e assegurat per lo dit senyor, anant, stant e tornant, perquè, tota hora que ben vist li sia, se'n puga tornar libertament.

Diu mossèn Pere Cabanyelles, lochtinent generall de governador, que don Loís Cornell o tal procurador seu specialment constituït à fet la oferta que·s segueix: promet que si lo Senyor Rey de Navarra, lochtinent generall, etc., escriu a don Loís e a·n Nicollau de Próxida que a certa jornada sien davant Sa Senyoria, que don Loís

²¹⁰ "de la ciutat de València", manca a B.

anara davant lo dit senyor e a la dita jornada. E jura lo dit governador e los del Consell Reall sobre los sants quatre evangelis, de les sues mans corporalment tocats, que don Loís o lo procurador seu ha fet la dita oferta a ell dit governador o al noble en Lope de Mendoza.

24

**Suplicació dels molt nobles mossèn Johan e Nicolau de Próxida al S[enyor]
R[ey] de Navarra**

Senyor molt excel·lent,

Audiència dels nobles mossèn Johan de Próxida e en Nicolau de Próxida, fill seu, és novament pervengut que per Vostra Senyoria serien estades fetes e trameses certes letres e provecions a mossèn Jacme de Malferit, lochtinent de governador delà lo riu de Chúquer, e al batlle de Murvedre, ab les quals haveu manat a aquells, ço és, al dit mossèn Jacme de Malferit, que vaga o trametra al loch de Alcocer e altres del dit en Nicolau de Próxida, los quals vós, Senyor, prenguéis a mans vostres e comanàs al dit mossèn Jacme, e que prenga e execute la terça de les rendes dels dits lochs e que aquella liure a·n March de Pina, notari de València, o altres ministres vostres per fer-ne certes cosses que creu hom que aquells àn fer de vostre manament. E consenblant manament haveu fet al dit batlle de Murvedre que faça de les rendes de Almenara, les quals cosses, Senyor Molt Excel·lent, parlant amb homil e subjecta reverència de vostra molt alta Senyoria, no proceexen de fur e justícia, ans són contra furs e privilegis del Regne de València e contra justícia, axí en esguart del dit noble mossèn Johan com en sguart del dit noble en Nicollau; car seguons furs, privilegis e justícia negú no pot ésser privat o llançat de possessió de les sues cosses sens²¹¹ sentència, caussa cognita donada, e més que tota secrestació és prohibita sinó en certs casors, dels quals no és la present. E, per consegüent, qualsevol aprecusió que sia stada feta dels dits lochs, rendes e omuluments de aquells no proceex ne ha validitat alguna. E molt menys²¹² los dits manaments fets al dit mossèn Jacme de Malferit e batlle de Murvedre per

²¹¹ "justícia negú pot ésser privat o llançat de possessió de les sues" manca a B.

²¹² Als dos manuscrits hi ha la repetició de "e molt menys", que elideixo.

ço com aquells ja pasen²¹³ a més que a aprecusió e mostren voller fer incorporació de les dites rendes, la qual cossa, Senyor, és molt exorbitant e molt nova, parlant tots temps *ut supra*. E açò en esguart del dit noble en Nicollau de Próxida e molt pus fort en esguart del dit noble mossèn Johan de Próxida, com de aquell sien les rendes del dit loch de Alcozer per cessió que li fon feta per lo dit en Nicollau ans de nenguna aprecusió, la quall cessió lo dit noble en Nicollau li feu per pagar lo de aquells dos mília e cinch-cents florins que per ses nessesitats lo dit noble mossèn Johan li havia prestats en dies passats. E axí·s mostra per carta pública la dita cessió rebuda per en Vicent Rubert, notari, lo primer dia del mes de maig, any present, M CCCCVII, de la qual faç fe e exhibició denant vostra reyal magestat, que és clar que hun per altre no pot ésser marcat ni penyorat. E per consegüent qualsevol aprecusió o incorporació o execució que·s volgués fer de béns o rendes del dit en Nicollau, en cars que·s pogués fer, ço que no fa, no hauria loch ne·s poria fer en les rendes del dit loch de Alcozer cessionades al dit mossèn Johan com ja sien en béns de aquell e no del dit en Nicollau.

Per ço, alt Senyor molt just, vos supliquen los dits mossèn Johan e en Nicollau, e cascú de aquells per son interès, que sia de vostra mercè voler revocar e haver per no fetes les letres e manaments fets al dit lochtinent de governador dellà Xúquer e batlle de Murvedre e revocar les dites aprecusions²¹⁴ provehint e manant senyaladament quant a les rendes del dit loch de Alcozer que en aquelles no toquen ans les permeten collir al dit mossèn Johan tant e tan longament tro tant sia pagat éntregament dels dits dos mília e sinch-cents florins. A licet, etc.

Altissimus etc.

25

Suplicació al dit S[enyor] R[ey] per part del molt noble mossèn Nicolau de Próxida que vulla jutgar e declarar lo reptament fet a ell per lo molt noble don Lloís Cornell si és cas de fe o no

Molt excel·lent e molt virtuós príncep e senyor

²¹³ ms. B: "padesen".

²¹⁴ ms. B: "reprensions".

molt és cossa decent e deguda als reys, prínceps e senyors conservar als noblles hòmens, barons e cavallers los drets e preheminències de virtut e cavalleria per los quals se defèn e manté la honor de aquells e s'escusen en llurs regnes e terres bandositats, inconvenients e turbació de la cossa pública e lo estament militar és preservat de cometre cassos de malla fe. E per ço lo gloriós rey en Jaume, qui conquerí aquest regne, los vistigis del qual los reys e senyors successors de aquell an loablament inseguít, ha hordenat e volgut ab furs generals atorgats a tot lo dit regne que quant algun cavaller reptarà a altre cavaller de alguna cossa en què no haja proves o de cossa de tració²¹⁵ encara que y haja proves, que en los dits cassos batalla deu ésser jutgada e rebuda, la qual com deu ésser feta ja és per los dits furs dispost e hordenat. E com lo noble don Loís Cornell haja reptat al noble en Nicolau de Próxida contra veritat, emperò parlant ab humil e subjecta reverència de vostra Senyoria, de trencament de pau e de certs cassors contenguts en una letra de batalla que li à tramès offerint-lo combatre sobre aquelles, donant-li ellechció de divisar les armes e de cercar plaça ab què la batalla vinga a fi en certa manera en la dita letra contenguda. E lo dit noble en Nicollau de Próxida, per mostrar que lo dit don Loís falsament lo à reptat, lo haja desmentit, parlant ab la reverència que desús²¹⁶, e haja achceptat la batalla axí com per furs e leys de la terra qui en semblants cassors àn proveït és hordenat, seguons que en ses letres és contengut, a les quals se reffer. E lo dit noble don Loís, metent en dilació lo fet e desviant la batalla, s'és mès en voller dir que lo cars de què à reptat no és de fe, sobre lo qual hajen provehit los furs e lleys de la terra. E, après que de açò àn debatut, a la final se són concordats que la determinació de aquesta differència sia feta per vostra Senyoria. E axí-s mostren totes aquestes cosses per les letres de aquells, les quals lo dit noble en Nicollau vos exhibuex, per les quals se pot e deu veure que lo cars que lo dit noble don Loís à reptat al dit noble en Nicollau és de fe, a la qual los furs e leys de la terra àn provehit e axí o deveu vós, Senyor, jutgar per moltes rahons e senyaladament per tal car les dites cosses a aquell imposades no-s poden provar axí com possades són, hoc encara perquè són

²¹⁵ ms. B: "trahició".

²¹⁶ "parlant ab la reverència que desús", sembla que falta alguna cosa en aquesta frase, "que desús és dita", per exemple, faria molt més sentit, però els dos manuscrits contenen la mateixa frase escapçada.

cosses de fe e de tració²¹⁷. Soplica per ço lo dit noble en Nicollau de Próxida que plàcia a vós, Senyor, havent cara la sua honor, la dita diferència tan prestament o tan expedita com puxau vuller determenar pronunciant o declarant lo dit cars ésser de fe, al qual per furs e leys de la terra és provehit. E açò, Senyor, molt prest, pensant, Senyor, vós qui sou cap de cavalleria quant la presta expedició del present feyt és nessesària en semblants cassors on se tracta de tanta honor dels dits cavallers contendents. E jatsia les dites cosses proceexcau de justícia emperò lo dit suplicant vos o haurà a gràcia e mercè.

Altissimus etc.

²¹⁷ ms. B: "trahició".

Aquest epistolari conté un notable embolic cronològic en la versió del ms. A perquè el copista es va oblidar d'incloure un seguit de lletres que es van intercanviar abans de la citatòria del rei de Granada i que apareixen en el manuscrit 80 folis més enllà. Una mà diferent de la del copista va aclarint al llarg de l'epistolari on haurien d'haver estat intercalades determinades lletres. Tot plegat fa feixuga la lectura de l'esmentat epistolari si, com Cingolani, s'opta per editar les lletres en l'ordre en què vénen copiades en el ms. A. Si es pren l'opció d'editar les lletres en un ordre cronològic, tampoc no serveix la disposició en què vénen copiades al ms. B, notablement més endreçat, cronològicament parlant, però no del tot. Així, doncs, s'ha optat per presentar les cartes tot ordenant-les estrictament per la seva data.

Si prenem de base la nostra numeració, les lletres al ms. A apareixerien en el següent ordre: 1-2-3-4-5-6-7-8-9-15-16-14-13-17-18-19-20-12-10-20. En el ms. B l'ordre seria el següent: 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-20-18-19.

Pel que fa als comentaris d'aquest epistolari i el sostingut amb Joanot de la Serra i Jofre Pardo, em remeto a l'excel·lent article publicat per Martí de Riquer on no tan sols fa un resum del contingut de les lletres sinó que les posa en context aportant nombrosa documentació². En aquest treball, doncs, em limitaré a fer un resum del contingut i a destacar-ne alguns aspectes que mereixen especial consideració en el marc d'aquesta tesi.

Aquest epistolari enfronta Bernat de Vilarig amb un cavaller castellà, Gómez de Figueroa, el qual hauria dit que Vilarig afirmava que mossèn Rodrigo de Rebolledo i mossèn Joan de Villalpando "ells éser vilans e fills de lauradós". Vilarig es vol deslliurar d'aquesta acusació perquè els dos cavallers han fet grans serveis a Joan II i aquest els té en gran estima, Vilarig, que s'havia criat a la cort d'aquest rei, no vol de cap manera deixar passar aquests comentaris sense desmentir-los, per això envia un albarà a Gómez de Figueroa desafiant-lo a batalla clandestina. En la seva resposta, Figueroa li accepta batalla i li divisa les armes, de què Vilarig té gran enuig perquè, li recorda, ell no li ha enviat lletra de batalla sinó un albarà perquè vol que els fets es resolguin sense cap mena de dilació. Figueroa li replica que si tan secreta volia que fos la batalla no hauria d'haver enviat la seva lletra per rei d'armes, per ser acció massa pública, sinó a través d'un patge discret, com ha fet ell. El desafia a batalla a ultrança i li diu que, per tant, allà on fins ara era request es fa requeridor i que sigui Vilarig qui divisi les armes. En un primer moment, Vilarig no accepta la requesta i, per tant, no agafa a carta que li han portat, però "ara sent tot lo contrari, car, puix és stat hoït, aquell mot de batalla de ultrança à afalagat les horeles de molts hoïdós, en tant que no an sabut conèixer vostra fluxa requesta. E per ço, per tolre aquesta openió de aquests e per acabadament fer-vos conèixer a vós matex e als altres, e per lo fastig que é de vostra manera, yo he achceptada vostra letra e requesta de batalla" i, seguint el que li demana Figueroa, divisa les armes per combatre a cavall. Aquesta lletra de Vilarig, com tantes altres de les seves, estan admirablement escrites i són altament punyents i ofensives per a l'adversari, de això es queixa Figueroa a la seva resposta on li retreu que "no es bien las cartas que tractan de tant noblle exercicio como es batalla d'ultrança, de

² Martí de Riquer, "El cavaller Bernat de Vilarig, amic d'Ausias March, lector de Bernat Metge i admirat per Joanot Martorell", *BRABLB*, vol. XL, Barcelona, 1986.

semejantes palabras sean manzilladas, e mayormente quando, no fazendo al propósito del fin, sirven en desviar aquell". Té raó Figuerola, però aquest és un costum estès en aquests epistolaris, si bé potser no tant en la lletra en concret en què es conté la fórmula de batalla a ultrança, és a dir, la pròpiament dita lletra de batalla i més en aquelles en què es discuteix el paper de cadascú.

Vilarig li proposa que sigui ell qui triï jutge, cristià o moro, excepte el rei de Granada, car tot té per segur el passatge a aquest regne, paraules que, com veurem, seran profètiques. Pel seu cantó, Figuerola ha rebutjat com a jutge el rei de Castella perquè en el seu consell té gent que li podrien moure dany. La fatiga de Vilarig per no posar-se d'acord en el perfil del jutge es fa palesa en aquests paraules: "Anau, anau cerquar jutge per totes les parts del món, tant de moros com de cristians, e si lo món no us basta, entrau en infern on serà vostre loch". Davant la insistència de Figuerola, que li assegura el passatge, accepta tenir per jutge el rei de Granada. Després d'una llarguíssima correspondència plena d'enginyosos retrets per les dues parts, Figuerola li comunica que ha obtingut plaça del rei de Granada. Vilarig li contesta ple de prevencions, especialment perquè la citatòria del rei de Granada no assegura la plaça sinó que "mostra guiar-nos per metre concòrdia entre nosaltres". Tanmateix, malgrat totes les prevencions, Vilarig accepta anar a Granada tot dient-li: "Bé sé que no seré tengut per savi com vull reparar la vergonya vostra, com, dins lo temps no haveu hagut jutge, yo só aquell que lleve mon enemich de terra e l'eguale a mi per combatre·m ab ell"

Aquí acaba l'epistolari contingut en els nostres manuscrits, tanmateix, per l'article de Martí de Riquer sabem que la reina Maria va escriure al rei de Granada, coneixedora d'aquest combat, pregant-li que lluitin els dos cavallers. Riquer publica encara una altra lletra de la reina Maria, aquesta vegada a Fernando Díaz de Toledo, secretari relator del rei de Castella, en què, coneixedora d'aquesta batalla davant el rei de Granada i coneixedora de les veus que diuen que Figuerola i un seu amic Fajardo faran per manera, per una via o una altra, que Vilarig no surti viu del camp de batalla, li prega que el rei de Castella doni guiatge a mossèn Vilarig perquè aquest pugui anar i tornar de Granada sa i estalvi. En el viatge a Granada fou atacat a Totana per gent a peu i a cavall tan traïdorament que "solament hac spau de metre's lo manto que portava al braç e tirar la spasa per fer aquelles armes que poguerar, axí com se féu, no perquè ell confiàs de campar a la mort, mas per morir com a cavaller". Així ho explica ell mateix en la seva correspondència amb Jofre Pardo quan aquest l'acusa de no haver comparegut a la batalla de Granada:

Seguint lo qual, ab prou groser horde, haveu dit axí falses cosses com de no creure, e al que més falsament me colpau, que no compareguí a la jornada en Granada, seguons mos actes verefiquen e a vós desmenten. E, per bé aquells la honor mia de macolla reserven, diré que, per no ésser-me segur lo passar de Granada, seguons és vist en esperiència, yo, denegant aquell, per los esguarts ja dits, me fonch per lo malvat cavaller mossèn Figuerola donats guiatges. E yo, fiant de aquells, fent ma via per los lochs per él desichnats, no en València ni en la pàtria mia galofegant, mes en lo regne de Castella anant a batalla, fuy asaltegat, trencant-me los dits guiatges; en la qual hora, no deseparant-me dels meus pasats, desarmat, sols ab una spassa en la mà e capa en lo braç, contra la gent armada de peu e de caval, tant com poguí per armes defensí la mia persona, fins tant que aquella de dos lançades mortals fonch

ferida, les quals en mi gens no s'amagen, e morts tres vasalls meus moros als meus peus, e d'altres crestians nafrats. E só content del testimoni que fer poden los que s'i trobaren, axí hòmens d'estat com altres. E après, detengut, fora ma libertat tant de les naffres com per lo loch on era, més com a mort que viu, confesat e combregat, seguons que per actes se manifesta, envehí València, rey d'armes de mon sobiran senyor lo rey, per manifestar lo mal cars fet en la mia persona per lo just enpediment meu. E jamés al dit rey d'armes li fon consentit veure lo rey de Granada, e digué, no podent pus fer, al mal cavaller mossèn Figuerola que·n fos porogada la plaça, perquè yo era content, guarit, de ésser-y, no contrastant-me moltes cosses de què·m poguera alegrar, e recordant-li com yo li havia fet bo lo temps de haver la plaça, que si no u hagués, cayia en prou vergonya. E havent-lo-y offert, après poch dies, per ço com les coses que de mal propòsit partexen senpre resten inperfetes, li digué que no·m volia esperar, ans, si fos vengut, que havia tan bé proveït, que dels meus cavalls ni de don Loís Cornell no·m calia fer compte, perquè havia dat orde de fer-los-me matar. E que a mi semblantment me faria degolar en la ciutat de València quant me pensàs ser segur en aquella. E de açò fiu yo acte, al qual me refir, e de tot lo que parle. E ab tot dient lo dit valencià que "a negun cavaller no li pot ésser fet res que la honor li taque tenint just enpediment", no curant res de açò, donà no deguda, mas per a ell espantosa, expedició en la batalla. E, si yo hagués cregut tant de mal d'él, que no hagués guossat fer porogar la plaça com li convenia perquè no fenís a tanta vergonya sua, que y fos volgut anar, és cert, negú dels que honor m'i feyen e m'i acompayaven, perquè·ls era manifest los esperaven tre-cents guandulls per tolre·ns a tots la vida, no m'i hagueren dut.

El dia de la batalla, Figuerola va esperar Vilarig a la lliça, malgrat les protestes del rei d'armes València i, donant per no comparagut el seu contendent, cavalcà per tot el voltant de la lliça com a vencedor i féu reversar les armes de Vilarig donant per morta la seva honor, cosa que després repetí per pobles i viles de Castella. Vilarig se'n queixà davant del rei Alfons, el qual dicta una provisió on manifesta que mossèn Vilarig i la seva honor "foren e són preservats, delliures e exempts e immaculats de tota màcula e de tot càrrech de infàmia, vergonya e minva".

1

Albarà del magnífich mossèn Bernat de Vilarig al magnífich mossèn Gómez de Figeroa, cavaller castellà, lo quall no fon tramès

Figuerola,

per algunes rahons que haveu dites a mosèn Reboledo e Johan de Vilalpando, en les quals mostrau haveu desig de fer la persona vostra contra la mia, com axí us aconortau de mentir, a les quals vos dich: com dieu yo hauria dit ells éser vilans e fills de lauradós, dich que mentiu. E só dispost fer-vos-ne desdir si en

la execució o guosareu metre, ço que tem per les acostumades parenceries vostres, les quals may me hagueren mogut perquè's deuen lexar als qui hobliden³ les hoberes, axí com crech vós fareu. E, si axí no és com yo us dich, elegiu lo loch per esforçar l'ànimo, que yo só prest fer en aquell en la manera que pus segur vos sia⁴ e eguals d'armes. E haja vostra resposta, la qual esperaré fins a dues hores après miga nit, que, si voluntat haveu vinga a fy, temps haureu.

Bernat de Vilarig.

Lo desús dit albarà no fon tramès

2

Altre albarà de mossèn Vilarig a mossèn Figeroa, e aquest fon tramès primer

Figeroa,

a mi és estat dit que hauríeu dit a mossèn Reboledo e a mossèn Johan de Vilarpando que yo havia dit algunes males paraulles de aquells, per què us dich que mentiu. E, si açò volreu sostenir, só prest fer-vos-ne desdir, la mia persona contra la vostra, per què a càrech vostre sia d'ací havant elegir les armes e lo loch cominal a vós e a mi.

Feta de la mia mà a XIII de mag, any MIL CCCCXXXVII.

Bernat de Vilarig

3

Resposta al prop dit albarà feta per mossèn Gómez de Figeroa⁵

Mossén Vilarig,

³ms. B: "s'obliden".

⁴ ms. B: "pus seguro us sia".

⁵ En el ms. A aquesta lletra està escrita al marge inferior del foli. Quan van enquadrar el manuscrit van escapçar algunes paraules de la lletra, que reconstrueixo seguint el ms. B, tot indicant-ho en cada cas en nota a peu de pàgina.

per Valencia, rey d'armes, he recebido hoy domingo a XIII de mayo un scripto de vuestra mano, e sotascrito⁶ de vuestro nombre, en el qual dezís vos ha sido dixo yo diche a mossén Reboledo e a mossén Johan de Villalpando que⁷ vos aviedes fablado algunas malas parabras de aquellos, de lo qual mentia. E, si aquesto queria sostener, érades presto⁸ a fazerme desdezir vuestra persona⁹ contra la mia. Sobre lo qual vos respondo que es verdat me fue dixo por un cavaleiro digno de fe que vos aviades dixo algunas malas parabras de aquellos, las quales yo atuorgo aver¹⁰ reportadas a los suso dichos cavaleros, dizendoles que m'avian sido¹¹ dichas, e ansí lo torno a firmar a vós¹². E si vós osareys dezir que a mi no fueron fabladas, vos digo que mentís e soy presto, en defension de mi verdat¹³ e honor, poner mi persona¹⁴ contra la vuestra e mostrarvos yo sostener la verdat e vós la mentira.

E porque dilación entre nosotros sia scusada, vos divisso luego las armas: arnés de combatir a pie, celada¹⁵ francesa con gorgal de mala, sin cara e sin bavera, spada d'armas e daga, facha d'armas con pico¹⁶ e maça, lança de mano con fiero de Milán. El loguar cominal¹⁷ que days a scoger, déxolo a vós, basta a mí haver dado horden a lo que me perteneçe.

Scripta de mano mía en Valencia, a XIII de mayo, anyo de MIL CCCXXXVII.

Gómez de Figueroa

⁶ paraula escapçada al ms. A, segueixo B.

⁷ "que", manca a A.

⁸ paraula escapçada al ms. A, segueixo B.

⁹ ms. A: "perresona", segueixo B.

¹⁰ paraula escapçada al ms. A, segueixo B.

¹¹ ms. B: "sehido".

¹² paraula escapçada al ms. A, segueixo B.

¹³ paraula escapçada al ms. A, segueixo B.

¹⁴ ms. A: "pesona", segueixo B.

¹⁵ paraula escapçada al ms. A, segueixo B.

¹⁶ paraula escapçada al ms. A, segueixo B.

¹⁷ A partir d'aquí ja no es pot seguir llegint la lletra al ms. A, segueixo, per tant, fins a la rúbrica de Figueroa la llicó del ms. B.

4

**Letra del molt magnífich Mossén Bernat de Vilarig, cavaller contra lo
magnífich Mossèn Gómez de Figueroa, cavaller castellà**

Figueroa,

los primers moviments no són en hom, perquè yo ymagín haver fet més que de mi no·s deu pensar en retenir ma ira contra vós, atenant vostres parenceries, ne·ls he sabut castigar en egualar-me ab vós, metent ma persona contra la vostra, lançant-me en vostres mans, seguons en ma letra vos offir tan amplament e tant fiable. E com no haveu executat metre vostra persona contra la mia per escussació vostra, del que us mostrau culpable, de què·m par preau molt la persona e poch vostra valor, no·n puch imaginar de vós negun bé, que tant hajau pensat en aquest fet de portar-lo a fy, havent en vostra mà la execució, sinó donar-me sopita de algun mal tracte contra mi; car no cal molt pensar per trobar carreres per al que bé vol usar, mas al qui fa lo contrari à mester enginy e temps per dar color o manera a son mal fet.

Yo us é acomès en manera tal perquè la execució fos prestament feta en la pus avantajosa manera que é pogut per a vós e desigual per a mi, fiant no sé com en vós, sinó per voluntat cegat, de fer-vos conèxer a vós matex. E puix açò no us à bastat, causa·m dau de sospita de voler haver desmesurat avantatge de mi e caregós a vós; [e] prenint aquell, ga no creuria que en alguna altra manera haguésseu voler de metre a la balança vostra vida ab la mia, sinó que, tant com podeu fer, d'acý avant serà parencejar. E a mi seria perdre temps seguir vostres parenceries, no podent guanyar¹⁸ ab vós honor, qui la haveu ja perduda, e mal guanya qui no pot guanyar¹⁹ contra aquell qui res no pot perdre.

Per què, us dich que no cureu pus d'escriure'm, car no pendria vostra resposta, pux massa és tarda per no ésser sospitosa. Lo molt penssar en son remey fa cercar remey en aquell qui molt molt²⁰ ama sa persona.

Ma letra és fora de tot estil de letra de batalla, per ço com de aquest fet no n'é pensat, sinó voler veure presta execució. E pux tal no us à plagut, no espereu que en altra manera pratique ab vós de res d'armes, e del que é fet axí caladament

¹⁸ ms. A: "guayar", segueixo B.

¹⁹ ms. A: "guayar", segueixo B.

²⁰ La repetició de l'adverbi es produeix als dos manuscrits.

e secreta me grayiu, com tal menció é feta de vós. Lo perquè no diré fins me sia pus nesesari.

Bernat de Vilarig

5

Resposta de Mossèn Figeroa a Mossèn Vilarig

Mossén Vilariche²¹,

por Valencia, rey d'armas, é recebido hoy, lunes XV de mayo, una carta de vuestra mano e sotascripta de vestro nombre, en la qual, siguiendo vuestra acostunbrada manera, que es e fue senpre²² tener la lengua suelta e por el contrario las manos atadas, e mostrar en las parenerías osadía e covardía en las hobras, dezís era vuestro deseho secretamente e presta poner vuestra persona contra la mia. E certamente, puesto que usança vos haya fecho maestro de tales parenerías, errastes en esta, ca quien á voluntat por via secreta e presta poner su persona en los peligros, de que vós fuys e siempre fuystes, caladamente tomando de la mano a quien á gana de offender con ygualdat d'armas, en secreto lugar desviados, ponen en la presteza de sus manos las vidas. E aquesta avinenteza teníades vos continuamente de mi.

E si el coraçon temerosso²³ no osava acompayar la lengua en presencia fablarme, no con rey d'armas assí público como fizestes, deviérades enbiarme carta, mas con un page o otra persona secreta se suelle dar orden a la execución de tales deseos. E assí lo fize yo, ca el domingo por la manyana²⁴ enbié con un page un escrito a vuestra possada con orden determinada a la essecucion. E vós absentado, o denegado quiçá por tal recello, dixeron los de vuestra cassa, e vestra muger, que non erades ay. Esta me parecia a mi via d'executar presto, secreto e cierto, e no la vestra que, pues era sabida, no queria dezir otra cossa sino "tenerme, que vo do no queria hir".

²¹ ms. B: "Vilarig".

²² ms. B: "siempre".

²³ ms. A: "temerossa", segueixo B.

²⁴ ms. A: "mayana", segueixo B.

E conoscendo esto, porque días á que vos conosco, por desviarvos de la via do trabajávades d'entrar, a la carta que'l domingo me fue dada en la qual, desmientendome sobre ciertas palabras, offreciades vestra persona contra la mía, respondí el lunes de manyana²⁵, segunt a la execucion e a mi honor convenia. E no vós certament a mi respuesta, segunt a la vuestra requeria. E callando así aquella, como a todas las otras palabras²⁶ vestras, o mas propiamente vellezas, viniendo al passo do dezís que no podés²⁷ ganar honor comigo,²⁸ que la tengo perdida, vos digo que ganar creho non la podaes²⁹, ca, pues senpre³⁰ la havés acostumbrado perder e de no ganarla jamás, no començaríades agora, de meno comigo³¹. Sobre lo que dezís que yo la tengo perdida, vos respondo que mentýes³² e mentirés tantas vegadas quantas lo dirés³³.

Yo, en el nombre de Dios e de la gloriosa Virgen María e del bienaventurado apóstol Sant Yago³⁴, quero a toda mi requesta sobre este casso combatirvos a toda ultrança. E, do en vuestra primera carta era requerido, me plaze en esta fazerme requestador. Por tanto, devisat las armas e yo buscaré el campo e me trebgaré dentro quatro meses haver juez³⁵ competente, cristiano o moro, que nos dará plaça segura. E guardatvos non seades presso, que pienso no entendés³⁶ en ál.

E porque parabllas no se puedan transportar, vos enbio este cartel, partido por ABC e firmado de mi nombre e sellado del sello de las armas de mossén Lope de Vega, porque al presente yo nen³⁷ tengo sello de las mías.

Fecha en València a XV de mayo de MIL CCCCXXXVII anyos.

Gómez de Figueroa

²⁵ ídem.

²⁶ ms. A: "paravals", segueixo B.

²⁷ ms. B: "podeys".

²⁸ ms. B: "conmigo".

²⁹ ms. B: "podays".

³⁰ ms. B: "siempre".

³¹ ms. B: "conmigo".

³² ms. B: "mentys".

³³ ms. B: "direys".

³⁴ ms. B: "Santiago".

³⁵ ms. A: "juzes", segueixo B.

³⁶ ms. B: "entendreys".

³⁷ ms. B: "non".

6

II^a letra de Mossèn Vilarig a Mossèn Figeroa

Do el uno no quiere los dos no pelean.

Figeroa,

per València, rey d'armes, é rebuda una letra vostra, huy dilluns a quinze del present mes, feta de vostra mà e sots escrita de vostre nom, en la qual no·m responeu al cars que yo us é posat en ma letra primera, dient que si havíeu dites tals paraulles com a mi són estades recitades, e aquelles volíeu sostenir yo haver-les dites, que us ne faria desdir, la mia persona contra la vostra, donant-vos elegir loch e armes, volent per jutge a Déu o qui a vós plagés, fiant-me en vós tant amplament com d'un amich. E vós responeu-me que les haveu hoïdes dir a altri e que·m combatreu si dich que axí no és.

Açò no és cars novell al qual no·m cur respondre, puix a mi no toca res si haveu hoït o no tals paraules, mas yo creu que tot açò feu e dieu per escapar a dues cosses, a la una de³⁸ aquelles, per no guosar venir en loch que vostra falsia fos per mes mans publicada, vençuda vostra persona, e per no caure en tanta vergonya de atorgar la veritat, que és vós no haver dites tals paraules. Però a mi basta que aquelles qui ab ma lengua haveu viltenguts saben yo éser quiti, e só content de vós que digau que no les me haveu hoïdes dir.

Yo·m dolch perquè no puch fer fets d'armes ab vós, per ço com degú no deu metre sa honor ab qui no la pot perdre per ja haver-la perduda, e per ço no cureu de respondre'm ne metre'm en algunes noves de res, car tanpoch vos respondré, e ab aquesta perdeu tota esperança de més ab mi letrejar.

Bernat de Vilarig

7

Resposta de Mossèn Figeroa a la II^a letra

³⁸ " que tot açò feu e dieu per escapar a dues cosses, a la una de", manca a B.

Mosén Vilarig:

Ayer martes, a XV del present mes, vos enbié un cartel por Valencia, rey d'armas, en el qual, rescriviendo a una carta que, con él, de vós a mi havia sydo³⁹ embiada, sobre cyerto passo de aquella vos é requerido combatir a tota ultrança. E vós ascondido, fyzéndovos negar en vestra posada, no haveys querido dar lugar el dicho cartell vos fuesse presentado. La razon no la puedo pensar, salvo que vós querás⁴⁰ verificar en vós aquello que levantays en mi de haver perdida la honra. Él dexó el cartel a vestra posada, faziendo con escrivano acto público del casso, segun a su hoficio requeria, e yo havia delibrado proceder contra vós por la vituperossa manera que en los semegantes cassos se deve.

Mas por aquella parte que solo en el nombre de jentileza teneys, dolyéndome como fidalgo de vestra infamia, m'a plazido ahun con la presente carta avisarvos, amonestarvos deys otra fin a vuestra honra que haveys començado, e que penseys con mucho megor devidamente morir que vituperosamente poseher la vida.

E para esto vos do hocho días de plazo, los quales passando sin vestra respuesta, vos havisso procederé contra vós, segun per ley e drecho d'armas se requerre.

E porque mas fe a esto seha dada, vos enbió la presente carta con Valencia, rey d'armas, firmada de mi nombre e sellada con el sello de las armas de mossén Lope de Vega, porque al presente no tengo aquí sello de las mías. Escrita en València a XVI de mayo de MIL CCCCXXXVII anyos.

Gómez Figueroa.

³⁹ ms. B: "seydo".

⁴⁰ ms. B: "querays".

8

III^a letra de mossèn Vilarig a mossèn Figeroa

Mossèn Gómez de Figueroa,

ha XVI dies del mes present e any dejús escrit, fon lançada en cassa mia una letra vostra, partida per A B C, sots escrita de vostra mà e sagellada ab sagell e armes de mossèn Lope de Vega, feta a XV dies del mes present, en la qual dieu que, si vull dir vós haver perduda vostra honor, me combatreu a tota ultrança. Per què, seguint lo que é començat, achcepte la batalla, aturant-me lo dret de request.

És ver que us escriví dient que no achceptaria la letra vostra, per no fer cerimònia de batalla ab vós, pux no havíeu mesa presta execució en defenre lo que de mi havíeu dit, la vostra persona contra la mia, no volent perdre temps per vós⁴¹ detenir-me en paraules, crehent que les jents sabrien⁴² vostra costuma e haurien esguart com vos éreu desdit, no gosant atorgar haver dit aquelles paraules⁴³ que als cavallers havíeu dites, de què yo us é reptat⁴⁴, e pensí que res que diguéseu ne féseu d'ací avant no se'n fóra feta menció, per ço yo us doní calament⁴⁵ a res que volguéseu dir. Mas ara sent tot lo contrari, car, puix és stat hoït, aquell mot de batalla de ultrança à afalagat les horeles de molts hoïdós, en tant que no an sabut conèxer vostra fluxa requesta. E per ço, per tolre aquesta openió de aquests e per acabadament fer-vos conèxer a vós matex e als altres, e per lo fastig que é de vostra manera, yo he⁴⁶ achceptada vostra letra e requesta de batalla.

Per què, en nom de Déu e de sa Mare e de sent Jordi, yo us vull combatre, e de fet elegexch les armes tals: arnès de seguir guera, sens pus dobladures que en guerra se acostumen de portar, elmet ab cara de seguir; dues espases, cascuna del pom fins a la punta de langor⁴⁷ de sis palms, lança d'armes ab ferre de córrer de langor⁴⁸ de quatorze palms e equal grux; a caval ab selles acostumades de portar

⁴¹ mss. A i B: "vós vós".

⁴² ms. B: "sabien".

⁴³ "paraules" manca a A, segueixo B.

⁴⁴ ms. B: "que yo us he reptat".

⁴⁵ ms. B: "clarament".

⁴⁶ "he" manca a A, segueixo B.

⁴⁷ ms. B: "longor".

⁴⁸ ídem.

en guerra, sens acerar, cubertes de brúfol e testera de acer. Yo cercaré jutge per tenir la plaça dins lo temps dels quatre meses.

Pux no us é pogut portar en secreta manera en fer-vos desdir de vostres paraules, e vós me sou fugit per no venir en tan estret pas, yo us portaré en loch tal que lo món serà ple de vostra infàmia. No imagineu que lo jorn que derrerament nos afrontam vós e yo me sia stat per pus de metre⁴⁹ les mans en vós, sinó per no voler-vos a tot mon avantatge, esguardant lo loch que a vós no era cominal. Bé·m pens que tal jentilea no·s fóra trobada en vós, si·m tinguéseu entre los vostres, e faríeu lo que ja haveu hasajat de fer, mas no us seguiré en villania. Requer-se a tot cavaller metre en peril sa persona com vol fer dapnatge a altre, contenent tan solament ab aquell de alguna vallor. Vós no exiu a la mia anpressa, en què yo era requeridor, e yo ixch a la vostra, però haveu mal apressa la matèria que devíeu contrafer, car tot me lancí en vostres mans com de hun amich e vós, desonestament e ignorant sou requeridor, volent haver lo jutge de la plaça per fer-lo de vostra part, vostra malla fortuna vos à consellat de tal querella que la confusió e dapnatge, que primer haguéreu hagut secretament, hajau en públich e, volent escapar en defenre falsia, sou caygut en la error matexa ab càrech de requeridor.

Aquell jutge qui·ns tindrà la plaça vull que tot primer conega si haveu perduda vostra honor e, conegut vós haver-la perduda, vos vull combatre per haver de vós honor dobla, vencent-vos primer per dret e pux per armes. E és-me greu que haja de vençre la lengua ja vençuda e lo cor ja vençut, no y resta sinó la persona, qui és lo menys de l'hom. Vós, fiant que havíeu lo càrech de haver lo jutge, vos sou atrevit a batalla de ultrança, però metent aquella tan fluxa com fer-se pot. Ho gran vergonya, o perduda honor de aquell qui vol haver més dret en armes que los drets de aquell no volen! E après, ab paraules braves, la fi de aquelles és tota mola e fluxa. Verament un tant desesperat home com vós deveu ésser, no guosant atorgar les paraules que de mi haveu dites, no devíeu haver tan flaca voluntat en voler tan fluxa batalla, ans devíeu estrènyer⁵⁰ lo jutge en dexar venir aquella a fy.

⁴⁹ ms. B: "pendre".

⁵⁰ ms. A: "estrèyer", segueixo B.

E, perquè en les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per València, rey d'armes, partida per ABC, sagellada de mes armes e sots escrita de la mia mà, de la qual speraré vostra resposta per spay de huit dies on trobareu mossèn Pero Sánchiz de Calatayhú, mossèn Ausiàs March, mossèn Johan Fabra e mossèn Johan Catallà, procuradós meus, ab poder bastant per rebre aquella. Feta en València, huy dimarts a XXIII de mag, any MIL CCCXXXVII.

Bernat de Vilarig

9

Resposta de Mossèn Figeroa a la ·III^a· letra de mossèn Vilarig

Mosén Vilarig:

Por València, rey d'armas, he recebido a XXIII del mes present una carta, sota escrita de vuestra mano e sellada segun que las semejantes cartas es acostumbrado, en la qual dezís achceptays la batalla de mi a vós hofrecida, devisando las armas e reservando en vós drechos de requerido, de las quales cossas, pues sonan batalla, soy mucho contento. A las otras parabras no curo de responder, no por falta de qué, mas paréceme que por los virtuosos hombres a las renzilosas mujeres devan ser dexadas.

No es bien las cartas que tractan de tant noble exercicio como es batalla d'ultrança, de semejantes palabras⁵¹ sean manzilladas, e mayormente quando, no fazendo⁵² al propósito del fin, sirven en desviar aquell. Ni menos por aquellas salva es, como no sea posible, la culpa que, en foir mi requesta, caystes, según el menazar del araute e l'asconder de recibir aquella y la fin de vuestras dos cartas muy claramente mostraron. E si yo en mi cartell algunas injuriosas palabras vos dixé, movieronme las muchas de vuestra carta e siguilas, más ciertamente por deseño de provocarvos a la batalla que por voluntat de recitar vuestras faltas. E veho que con todo no puedo en ninguna manera movervos, antes, por defuir

⁵¹ ms. B: "paraules".

⁵² ms. B: "faziendo".

disimuladamente a aquella, dezís juzge el juez del campo primeramente si yo é perdido la honra y que despues me combatirés.

Vós me dixestes en vuestra carta que yo havia perdido la honor. E yo vos respondí e respondo que mentís y, por fazervos conocer aquesto, vos ofrecía batalla a toda mi requesta, mi persona contra la vostra⁵³, la qual entendía tomar, y tomo, por juez entre nosotros. Y aquesta, si bien entendéys, es el propio juez de los cavalleros y jentiles hombres en los tales cassos, ca el otro no se pide, salvo porque éste efentamente pueda exercitar su hofficio. De vós, según fasta aquí havéys guardado la honra, se consiente disputas si l'aveys perduda o no, mas de mi, que con tanta diligencia la he syempre conservada, no solamente questionar, mas ahun pensar no se deve cosas ya que no sufren disputa, e, si la sufren, no la lengua mas las manos deven tener lugar de razones. E como ésta sea una de aquellas, vos torno a requerir vengáys a la batalla comiguo, por fazervos con perpetua infamia o presta muerte purgar la pena que, por ofender en tanto grado la verdat, avéys merecido.

Rogándovos, si rogarías entre nosostros deven haver lugar, que, syn buscar otros puntos ni desvíos, vengáys de drecho al passo de la execución, ca no es bien paresca vuestra carta mas libello entre juristas por pleytear dado, que cartel entre cavalleros por batallar ofrecido. Batalla quero yo, que no pleyto⁵⁴. Venid pues osadamiente a ella, no seáys caussa el exemplo que se dize d'en Borell sea trasportado en el nombre de Vilarig.

Avisandovos que, por mucho querays defuyir, vos escribiré tanto que vos será forçado muerto bevir o venir a ella. E pues dilación no vos escussa, e á caussa la honor vuestra, mostrad que lo nessesario fazéys por voluntad. E no curéys de travar en las palabras que yo dixé a los cavalleros, que yo satisfaze⁵⁵ ya por mis cartas, segun a la verdat d'aquellas y a la honor mia se convenia, y asi lo afirman⁵⁶ aquellos. Todavía vos fablaria mas largamente e cierta asy sobr'ello como sobre las otras cossas, salvo que recello darvos ocasión que, atándovos a algunas ramas, dexáseys el tronco de la batalla.

⁵³ ms. B: "vestra".

⁵⁴ Al ms. A, después de "pleyto" hi ha un "no", que no fa sentit. L'elimino i segueixo, per tant, la lliçó de B.

⁵⁵ ms. B: "satisfazia".

⁵⁶ ms. B: "afirman".

El buzcar del juez demandé, no por ynorancia ni menos por deseho de ocupar vuestro drecho, ca, pues seguro lo profería, en ninguna parte vos perjudicava. Mas moviome a ello deseho de presta execucion, la que buenamente de vuestro ánimo no confiava. E, asy mesmo, por haverlo tal que dexase venir a fin nostra batalla, creyendo, aviéndolo vós, seria lo contrario. Y esto no quiesse descubrirvos, recellando que, sabiendo tal punto, vos desviaredes de aquella. Agora, pues queréys haver el juez, vos descubro el secreto, requeríndovos lo ayades tal que dexen venir al fin nuestra batalla. E sy no yo me profiro averlo dentro los quatro meses, con tal condición que, no dexando venir al fin aquella, quede en crimen e pena de vencido aquel que lo hoviere, exceptado, toda vía, el senyor rey de Castilla que, por muy claras e legítimas razones, non he por seguro. E temiendo que vós, buscando todas las vias de destorvo, avisado de tales causas, no ovéseys aquell, he querido dezirvos que, sino de ell, seré contento de quantos en ell restante del mundo se fallaren.

E, porque fe a mis palabras syn poderse transportar sea dada, vos enbio el present cartell por València, rey d'armas, sotascripto de mi mano, sellado de mis armas e partido por ABC, del qual speraré vostra repuesta seys dias, ya certificado el a quien á de esser dada. Fecha en Valencia, jueves a XXV de mayo, anyo de MIL CCCCXXXVII anyos.

Gómez de Figueroa⁵⁷

10⁵⁸

En nom de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller mossèn sant Jordi, mosén Gómez de Figueroha,

una lletra é rebuda vostra, la qual fon donada a mossèn Johan Català, qui és procurador meu, per València, rey d'armes, partida per A B C, sagellada de vostres

⁵⁷ Després d'aquesta signatura al ms. A s'hi llegeix aquesta acotació escrita d'una mà diferent a la del copista: *abans que fos tramessa la letra citatòria dejús escrita, són estades trameses altres letres entre los desús dits, les quals són continuades en lo present libre abans en cartes CCCCIII.*

⁵⁸ En el ms. A aquesta lletra va encapçalada pel següent títol: *Aquesta letra, dejús escrita, de mossén Bernat de Vilarig a mossén Gómez de Figueroa ab la resposta deu ésser continuada abans de altra sua que és en l'altra plana atràs de la carta present de nombre de CCCCIII segons lo parlar de dita letra e lo calandari.*

armes, feta a XXV de maig, any dejús scrit, en la qual són moltes paraules desonestes e altres tals e falses, altres supèrflues a les quals no·m cal respondre, algunes altres molt gracioses e plaents tant quant a mi aquestes són aquelles ab les quals havem streta batalla, que era molt fluxa, segons per mi sou stat consellat; de què haveu mostrat nom e⁵⁹ obrat part de virtut, mas molt poqua, pux per vós matex ja no y pensàveu o no gosàveu satisfèr a vostres paraules braves per scrìts e a ma volutat. En fet, e perquè pus⁶⁰ animosament contentant mi matex ab vós me combata, yo us jaqueixch la elecció del jutge ab les condicions en vostra letra contengudes, e per mi quasi a vós ordenades, ço és, que no jaquint nostra batalla venir a fi siau caygut en crim e pena de vençut. E pux a vostre càrrech resta haver lo jutge, segur⁶¹ sou de vostre senyor lo Rey de Castella, lo qual, pux lo haveu per sospitós, pens que ab justa causa no us daria la plaça, yo accepte sos vasalls. Pux a vós no plau lo senyor qui no és de menys actoritat que lo restant de son realme, de tot altre príncep só content, moro o crestià, davant lo⁶² qual nos hajam a combatre en la manera mencionada en altra letra mia, exceptat lo Rey de Granada e lo infant d'Almeria.

Tostemps és stada hora que desmentíseu vós matex dient que·m só apartat de batalla. Però en aquesta letra, concloent la fi, prove mos bons principis, los quals no havien son compliment perquè lur fi no era venguda. E, si ells no fosen bons, la fi no fóra bona, de la qual no·n podeu dir àls per bé que d'ells hajau mal parlat ça enrere, mas mostra⁶³ com, ab vera intenció, vos moguí a presta execució de batalla per mon curt primer scrit. E, com lo que he dit he fet fins en aquest pas és voler batalla, yo é provat mes paraules ab los fets, yo us he mostrat de strènyer batalla, e yo, qui la poguera scusar salva ma honor per vós haver perduda la vostra, bé·m mostre voluntari, pux ab justa causa me'n pux apartar, e faç tot lo que fer se pot per venir en fi de la batalla. E mostrand voler que lo jutge conegués de vostra honor, açò no fon pensant que vós hi consentíseu car ja era sabut que no us

⁵⁹ ms. B: "se".

⁶⁰ ms. B: "puix".

⁶¹ ms. B: "haver jutge segur"

⁶² ms. A: "la", segueixo B.

⁶³ "mostra", manca a B.

plaguera tal examen. E axí mateix no cal examinar lo examinat mas açò·m plagué per manejar pus largament⁶⁴ vostra honor, molt preada en paraules e poch en fet.

E perquè sia donada fe a les coses damunt dites, vos tramet la present per València, rey d'armes, partida per A B C e sots escrita de la mia mà e sagellada de les mies armes, huy diumenge a XXVIII del present mes de maig, any MIL CCCCXXXVII, avisant-vos que del jorn que haureu rebuda aquesta letra vos serà contat lo temps dels quatre meses que us é donat per haver lo jutge.

Bernat de Vilarig

11

Resposta de Mossèn Gómez de Figueroa

En dos cossas trebajamos vós e yo, mosén Vilarig, que son impossibles, vós con aparences e vanas parabras fazer creher que havéys voluntad a la batalla, e yo con genyos⁶⁵, razones e maneras atrahervos a ella. En mi primero cartel vos la⁶⁶ proferí complidamente e sin condicion alguna, faziendome requestador, e vós, buscando nuevos puntos, la deviaestes. Despues, por mí atajados aquellos e tornando vós a ella porque vos excepté en juez al senyor Rey de Castilla que, por la muy mucha parte que an algunos, mis enemigos, en su consejo, devidamente se consentía, vós me havéys exceptados tantos, aceptando solamente príncipe, que ayna me convenría⁶⁷ buscar juez en el cielo. Yo vos lo proferí, non quisiestes, creyendo que lo haveríedes cevil a la execusion e, demandado por mi, criminal me lo dexastes. Agora que lo quiero haver, lo demandáys tal que buenamente haver non se puede, quanto yo ya no se qué vos fagua, pues ni con buena razon ni con amenazas, ni con injurias, ni por otra via nenguna puedo tanto strenirvos que, posposada tota honor, bondat e verguença, no fuyáys del fin. Mejor fuera, pues conociedes vuestro ánimo non ser pora esto, haver scusados los principios, e no querer levarlo⁶⁸ con la

⁶⁴ ms. B: "amplament".

⁶⁵ ms. B: "engenyos".

⁶⁶ ms. B: "lo".

⁶⁷ ms. A: "convernía", segueixo B.

⁶⁸ ms. B: "no querer lo levar".

llengua donde él no quiere, nin puede, ni osa llegar. Mas esta es la propia costumbre de los parenceros, en hablar los peligros mostrarse leones y en acometerlos, ovejas. Yo me maravillo cómo puede vuestra lengua tan a menudo honor e batalla fallando el⁶⁹ coraçon de aquellas tan enemigo. E, pues no tenéys quyen vos desengane, preguntad a vuestro ánimo como le á hido despues que stos fechos se tractan entre vós e mi, e de su repuesta cobraréys verguença de nunca nonbrar batalla

De otra parte, si nuestros carteles bien reconocéys, veréys que no solamente perdida, mas muerta avéys para siempre honor en vuestro renombre⁷⁰, mas, a mi plaviéndome ser tan aviltado el nombre que injustamente tenéys de cavallero, quiero sacarvos medios donde podáys algún tanto reparar vuestra mal guardada honra. Sea seguro o no el senyor Rey de Castilla, yo so contento d'él o de qualquier otro juez, infiel o cristiano, que quiera darnos el campo. E, pues el juez presupone ygualdad, asý vos pongo ygual el partido: o vós lo ayáys con las condiciones entre vós e mi concordadas, o lo⁷¹ dexéys haver a mi sin exceptar ninguno. Scoged qual partido queréys, avisándovos que si derechamente, sin fallar los puntos que soléys, no acceptáys el⁷² huno d'estos dos partidos, de no mas screvirvos; que vós agora no querríades ál sino de carta en carta, con muchos denuestos⁷³ en la bravesa de la lengua, se despendiese la execucion de las manos. E para esto buscad quien vos siga, ca a mi en ninguna manera me viene bien.

E de otra parte, qué vos havéys pensado tan adelante en vituperar a vós mesmo con las obras, que ya todas mis parabras serían demasiadas! Y esto me faze pensar no sean vuestras dilaciones a otro fin, salvo sperar algun inconveniente tal que vos scuse de aquello que tanto trebajáys scusarvos.

E porque a mis dichos sea dada fe, vos enbio el presente cartel, partido por ABC de mi mano firmado e sellado de mis armas, en respuesta de uno vuestro que a XXVIII de mayo so la mesma forma por València, rey d'armas, é recebido, enbiando por el mesmo el presente, fecho postrimero dia de mayo, anyo de MIL CCCCXXXVII.

⁶⁹ ms. B: "en".

⁷⁰ ms. B: "nombre".

⁷¹ ms. A: "los", segueixo B.

⁷² ms. B: "en".

⁷³ ms. B: "de nuestros"

Gómez de Figueroa

12

Letra de Mossèn Bernat de Vilarig a Mossèn Gómez de Figueroa⁷⁴

Mosèn Figueroa,

per València, rey d'armes, he rebuda una letra vostra, partida per A B C, sots escrita de vostra mà e sagellada de vostres armes, feta lo darer dia de maig, any dejús scrit, per la qual, recordant-me de vostres parenceries, vinch en ymaginar que no discordau lo començ ab la fi, de tot parencer se requer fugir de aquella, majorment si és perillosa. No podia ymaginar hagueuseu tan pocha vergonya, ans mostra vostra honor haver⁷⁵ perduda com tan prop de la fi tornau atràs spantat⁷⁶ de aquella, de què és vist que lo qui no ha vergonya no ha massa honor, e·n vós se mostra que són liguades.

Si vós aguéseu rahons per mostrar què us fuig a batalla, no us acoreguéreu de pulles donant de l'acostumat, tothom pot parlar plaent, si pren conort de ésser mentidor. Vós voleu fama de passafiro⁷⁷ e no de cavaler, vós afalagau ab vostres paraules molts qui no entenen sinó lo so de aquelles. Si amàseu virtud, axí com vos mostrau amador, no metríeu vostre [s]forç en rondales. E si enteníeu en la fi de aquest acte nostre, atenent ésser axí noble, no la tractaríeu ab tan vils rahons com tractau. Yo·m dol de vós, e no per vós, mas perquè voldria, puix ma ventura m'i ha portat, que vós meresquéseu honor, car havent lo advantage de vós, a mi se'n stendria gran part per vós haver aquella. Yo, ans de venir a fi de vostra batalla, no puich aver major honor de vós de la que ja he aguda per ma primera requesta e per la vostra, car après, sens venir en execució de nostres persones, de vós no se'n poria aver pus de la mia requesta, sinó vostre desdir⁷⁸; e la vostra⁷⁹ après⁸⁰ fou tal

⁷⁴ En el ms. A el títol es completa amb el següent aclariment: *la qual letra ve après de les altres atràs escrites en lo present libre en cartes CCCXXIII, abans que fos tramessa la letra citatòria que és en lo dit loch.*

⁷⁵ "haver", manca a A, segueixo B.

⁷⁶ ms. B: "spantant".

⁷⁷ ms. B: "passafio".

⁷⁸ ms. A: "dedir", segueixo B.

que, vós requeridor, moguéis tal querella que era vist a mi ésser càrech que us hi respongués. E ab tot açò elegís armes talls e manera de batalla que la fi era molt difícil a presta execució. Ara, com de aquesta de reia⁸¹ he ymaginat que us metien a punt per cerquar la plaça, despertau punt ab què desviau la fi e voleu desviar, si us hera sofert, car, per yo haver exceptats dos infels, per si no dignes de tals places, creu éser scusat en dir que sou⁸² enpachat trobar en lo món plaça, e voleu que stengua lo nom de príncep, mostrant que no us bastan tots los prínceps del món. Yo só content de tot duch, marquès, compte, capità dignes o acostumats tenir plaça, Granada exceptada, no per si tan solament, mas per lo pasatge, lo qual no tinch per segur. Donchs, no us fermeu ab voler plaça en Granada, lexant les parts del món hon se acostuma de tenir aquelles, si no serà⁸³ ymaginat que no voleu batalla, mas tractar malvestat contra mi. Donchs, yo, que us seguiré on per vós seré demanat legítimament, no digau que us fuig, que sabut és de vós e mi qui és fugit e fuig, e si he exceptats los vasalls del rey de Castella, ja per si ells ne són exceptats, com entre aquels no se'n sàpia algú acostumat de tenir plaça, mas vós donant-me'n algú, no volguí ne vull venir a refusar aquell⁸⁴, perquè los ignorants no me'n donassen càreg sens culpa mia. Anau, anau cerquar jutge per totes les parts del món, tant de moros com de cristians, e si lo món no us basta, entrau en infern on serà vostre loch.

E perquè⁸⁵ a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per València, rey d'armes, partida per A B C, sagelada de mes armes e sots escrita de la mia mà, feta en València huy dimecres a VII de juny, any mill quatre-sent quoranta-set.

Bernat de Vilarig

⁷⁹ ms. A: "e de la vostra", segueixo B.

⁸⁰ ms. A: "pres", segueixo B.

⁸¹ ms. B: "d'erra", cap de les dues lliçons fa sentit.

⁸² ms. B: "són".

⁸³ ms. B: "fóra".

⁸⁴ ms. B: "aquella".

⁸⁵ ms. A: "per", segueixo B.

13

Resposta al damunt dit

Quien con parabras quiere scusar sus manifestas eradas, dobladamente se acusa. Vuestras causas son causa, mossén Vilarig, que la mucha flaqueza de vuestro ánimo, solo entre vuestros familiares e en sta corte conocida, sea agora a todo el mundo notoria.

En mis otras respuestas é algun tanto seguido vuestro vituperosso hablar, creyendo que, publicando vuestras menguas, malenconía movería vuestro ánimo a lo que virtud no bastava⁸⁶. Mas agora, pues veo que es de más, no me place, entre vuestras infamias, aviltar mi lengua. Vos avéys aprendido hablar de vuestras costumbres, e por tanto deven todos⁸⁷, calando, en dezir vilesas otorgarvos mejoría. El casso de vuscar juez⁸⁸, como requerido, es vuestro, e así me screveystes vós⁸⁹ lo que queriays aver, verdad es que yo vos proferí la avería cierto al fin de la batalla, pero dixé, en mi primero cartel, cristiano e no moro, e nel⁹⁰ otro quantos oviesse en el restante del mundo, ecepto el senyor rey de Castilla, y en el tercero todos quantos nos⁹¹ quiessesen dar plaça, e vós me respondestes tomasse yo el careguo, exceptádome rey de Granada, infante de Almeria, con quantos avía en Castilla, e que oviesse de ser el juez príncipe, por do desechávides quantos se devía creyer podesen darnos campo. E, pues el consentimiento vuestro con el efrecimiento⁹² mío no se concordava, luego quedé yo desobligado. E aún en mi cartell, antes d'este a vós enbiado, vos pusse ygualdad de tomar o dexar, e porque⁹³ sabéys en⁹⁴ nostro casso es muy difícil ninguno, sino infiel, obligarse al fin, presumiendo ja devía aver el uno, me avéys eceptado los tres de Granada. E pues mudáys en todas vuestras respuestas las condiciones a mi⁹⁵ profiertas, yo soy fora

⁸⁶ ms. B: "bastaria".

⁸⁷ ms. A: "totodos", segueixo B.

⁸⁸ ms. B: "el caso de buscar vós juez".

⁸⁹ "vos", manca al ms. B.

⁹⁰ ms. B: "e en otro".

⁹¹ ms. A: "no", segueixo B.

⁹² ms. A: "efrecimiento", segueixo B.

⁹³ ms. B: "e pues que".

⁹⁴ ms. B: "el".

⁹⁵ ms. A: "a mis", segueixo B.

del todo en la obligacion de aquéllas, e torna⁹⁶ a vós el carego de buscar juez, que non yo paso adelante⁹⁷, vós quedáys, que non yo buelvo.⁹⁸ Por fallarvos, ascondeysvos por manera que concertarvos no m'es posible.⁹⁹ Mas pues con tanta ygualdad no queréys, veamos si con esta desigualdad vos podré atraer: de gentill hombre fasta emperador, ynfiel e cristiano, por vos avido, aya poder o no de dar plaça, soy contento, o dexatlo vos a mi con esta premía. E no viniendo a esto, pensad, vos ruego, quanta será la infamia vuestra.

El pasaje de Granada avéys seguro por mar e por tierra. Yo vos passaré los cavalos, e no contento¹⁰⁰ allá de los vuestros, vos daré a scoger en los mios. E si vós queréys hir por tierra, vos averé seguridades e salvos conduttos, tantos e tales que devéys ser más que contento. Mas, ¿por qué despendo yo¹⁰¹ parabras en movervos medios, pues son de más? Que bien sé, por personas dignas de fe que saben en vestro secreto, que nuncha en ál pensáys e trebayáys como fuiréys de mis manos. E esto me detiene de no ofrescervos mas ultragosos e desiguales partidos, porque se cobraria blasmo de sobervio sin dar a vuestro ánimo ossadía de batalla.

A las otras cossas que, tornando al principio, por reparar la vergonçossa fyn fablays de desdezir, ya es¹⁰² fecha la respuesta, ca pues, en fuir ací¹⁰³ cognocidamente e vituperossa de vuestra batalla, quedáys como fementido. Con la perdición de vuestra honor avéys ganado licencia a vuestra lengua, esta es la ganancia que en nostra contencion aveys fecho a qué vos lamays honra.

E porque fe a mis parabras sin que se puedan transportar sea dada vos enbió el present cartel, partido por A B C, sellado de mis armas e de mi nombre firmado, en respuesta de uno que por la semejante forma a siete de junio de vós he recebido por Valencia, rey d'armas, por el qual vos embió el present, del qual fasta el jueves primero speraré vuestra respuesta de Valencia. A diez de junio, anyo de MIL CCCXLVII.

⁹⁶ ms. B: "torno".

⁹⁷ ms. B: "como yo passo adelante".

⁹⁸ ms. B: "como yo buelvo por fallar".

⁹⁹ ms. A: "no me m'es posible", segueixo B.

¹⁰⁰ ms. A: "contendo", segueixo B.

¹⁰¹ "yo", manca a B.

¹⁰² ms. A: "se", segueixo B.

¹⁰³ ms. B: "así".

14

Altra de Mosén Vilarig a Mosén Figueroa

Mosén Figueroa,

tostemps he dit que vull batalla, donant aquest senyal terç¹⁰⁴ que, havent poder, no he hagut voler de apartar-me de aquella, ans m'i só acostat fins a pendre'n tot extrem. Yo he hagudes justes rahons per lunyar-vos de mi, de les quals diré part, e l'altra restarà en aquells que, yo callant, me entendran, car en tal cars lo callar és bell¹⁰⁵. Aquesta non diré, si ya no m'eren fetes tals malehes perseguint aquesta querella que a mi fos necessari acórrer de remey per satisfacer solament a ma honor, la qual dupte abandonar per aquella totalment ma persona. Vós de açò feu tot lo contrari, guardant vostra persona de perill, no duptant perdre honor e vergonya.

Tots duptam, mas cosses diverses e quasi contràries. Yo he duptat jutge e pasatge per venir davant aquell, ab tan justes rahons com és vist per aquells qui res entenen e non són cegats per mala voluntat, non guardant vostra requesta, que és stada presa per vós e molts en tal manera que yo é causa de haver enemichs tants e tales, que só fol com més no'n dupte. E aquesta és gran rahó que, si yo he causa justa de exceptar¹⁰⁶ hun jutge, que per ço vós no podeu ne deveu, si alguna part de cor gentil havia en vós, tornar lo guàrrech de aquell dient que és partit equal, que'l prengua sens excepció o que vós lo pendreu en aquella manera. Vós no haveu donat per sospitós sinó vostre senyor, del qual, poch temps és pasat, no mostràveu d'ell haver sospita, e sens vergonya l'exceptàs, e a mi non voleu que sia stat licenciat dar per sospitós lo Rey de Granada ab tan justes rahons. De mi és vist clarament quanta rahó he de sospitar jutges, mas perquè Déu, qui és veritat sol

¹⁰⁴ "E nós havíem hordonat, que com seríem davant d'ells, que com la primera trompeta tocaria, que tot hom preses armes; e a la segona trompeta que tot hom fos apareyllat de ferir; e com les trompes e nacres tocarien, que pensassen de ferir tots d'acavayll e de peu". Ramon Muntaner, *Crònica*, capítol CCLV.

¹⁰⁵ ms. A: "vell", segueixo B.

¹⁰⁶ ms. A: "acceptar", segueixo B.

guardar los qui la guarden e destrohex los qui li són contraris, guardarà¹⁰⁷ la mia honor de peril e destroyrà la vostra persona, car tot l'als de vós és destruït.

E perquè lo bé ajustat a altre bé se fa major, yo anant de bé en millor só content que hajam per jutge lo rey de Granada o de Castella¹⁰⁸ perquè hajam la llibertat de aquell stret punt qui és Granada en sguart de tot lo món. De lurs vasalls no·n cal fer menció, car yo los he per exceptats, non solament per ésser-me sospitosos molts de aquells, mas per no ésser entès algú en lo estat o condició que en ma letra ans de aquesta é mencionat, stenent fins on devallarà la condició del jutge, e perquè entre tots no se'n troba¹⁰⁹ algú que jamás tingués plaça, ne, per algun dret, que per ley de la terra li sia atorguat. Yo m'oblidaria l'esment de aquestes, sy non que non vull desgrat de molts qui vós, per ventura, eligeríeu en jutges e per alguna via yo aquells refusàs, seria'n donat càrrech sens colpa. Yo m'ature tostemp les seguretats dels guiatges que per vós me són stades ofertes ab totes les altres cosses per vós a mi promeses.

E perquè a les dites cosses sia donada fe, vos tramet la present per València, rey d'armas, partida per A B C, sagellada de mes armes e sotscrita¹¹⁰ de la mia mà, de la qual speraré vostra resposta per spay de huyt dies en València¹¹¹, on trobareu mossèn Pero Sàncfiz de Calatayú, mossèn Ausiàs March, mossèn Johan Fabra e mossèn Johan¹¹² Català, procuradors meus ab poder bastant per rebre aquella. Feta en València, huy dimecres a XIII de juny, any MIL CCCXXXVII.

Bernat de Vilarig

15

Resposta de mossèn Gómez a la damunt dita letra de Mossèn Vilarig

Plazer he, mosén Vilarig, la vil manera de vuestro fablar ayáys algú tanto dexada, por qué yo, que tanto aborresco aquélla, aya occassion de callar vostras faltas. Las

¹⁰⁷ ms. B: "guardar".

¹⁰⁸ ms. B: "e lo de Castella".

¹⁰⁹ ms. B: "trobarà".

¹¹⁰ ms. B: "scrita".

¹¹¹ "en València", manca a B.

¹¹² ms. B: "Johanot".

secretas cossas que en vuestra carta menazáys dezir quisiera fabláreys, sabiendo que o mentira o aumentacion de mi honrra era forçado conteniesen. A vos faguo yo muchas gracias, que con publicas obras e cartas me scusáys haver descubrir el secreto de vuestras menguas.

El miedo de que tanto fabláys quiero creer, visto que no de la condicion mía mas del ánimo vuestro procede, pero con todo no curéys a osadas escusar el defuyr que fasta aquí avéys fecho. Mas trebajad con lo porvenir emendar lo pasado, sobre lo qual havia delliberado dezir muchas cossas, no falças ni sospechosas como las vuestras, mas verdaderas e ciertas, tales que no se quién no quedase aviltado de contender con vos. Las quales quiero callar, confiando con el exercicio de la persona dar a vuestra lengua la pena que merece e soprir lo que á dexado la mía.

Agora qu'es venido del todo el cargo del juez a vós, requerís a mí aya el senyor Rey de Castilla o de Granada, eceptandome sus vasallos, no respondiendopunto a mis larguas e complidas profiertas. Vós veys bien con quanta razón mía, e cargo de vuestra infamia, podría¹¹³ yo desexirme¹¹⁴ d'esto fecho no queriendo recibir con estrecha condicion lo que ya vuestro¹¹⁵ dexo a vós sin ninguna. E creyendo vós sto fabláys asý en frascado¹¹⁶ equívoco e desigual, habiendo por poco qualquier vituperio, solo que al deseo de vuestra desexida serviesse. Ciertamente quedáys enguanado, que yo só contento haver el huno de los tres que contienden de reyes en el reyno de Granada, como Ysmael, el d'Almeria e el Esquierdo, o d'otro qualquier que haya poder de juez, ecepto, pues así queréys, los vasallos de aquestos e del senyor Rey de Castilla.

E, porque presto corriendo el tiempo de los quatre meses yo pueda apercebirme de juez, me responded dentro dos días. E si derechamente non acceptáys mi voluntaria profierta o vós no detenéys el cargo ya vuestro sin otros desvíos, certefícovos de no más screvirvos, porque quien así desvergonçadamente fuye de batalla sería aviltar aquella en más praticar con él.

E porque fe, sin que se puedan transportar, sea dada a mis parabras, vos enbío el presente cartel, partido por A B C, sellado de mis armas e sota scrito de mi

¹¹³ ms. B: "podiera".

¹¹⁴ "desexirme", manca a B.

¹¹⁵ ms. B: "lo que era vuestro".

¹¹⁶ "en frascado", manca a B.

mano, por Valencia, rey d'armas, en respuesta de huno que, por la semejante forma e por él, oy miércoles a XIII de junio é de vós recebido, anyo de MIL CCCXXXVII.

Gómez de Figueroa

16

Altra de Mosén Vilarig a Mosén Figueroa

Mosèn Figueroa,

yo seria concorde ab vós si vós héreu axí animós com vos feu en vostres letres, car yo us atorch lo que m'haveu demanat, no exceptant-vos judge algú, sinó los exceptats per si matex. Ja no·n done algú per sospitós, ço que vós fes quant imaginàs que m'aturava lo judge [e] exceptàs lo rey de Castella, senyor vostre, de què, us promet per Déu, que, vehent la causa justa que vós haveu en dar-lo per sospitós¹¹⁷, yo·m tenguera a càrrech de voler o asajar vos portar davant aquell, on no volguéseu venir. E a mi fóra semblant¹¹⁸ que mostrara clarament voler causa de fugir a batalla, e vós, sens vergonya, desviau aquesta¹¹⁹ per yo fer menció, no pas excepció, car ja és feta per ells qui són tals que la merexen, ço és Júceff e Ismael, rebel·les a son senyor, ne prínceps ne fills de aquells, mas dos tirans, havent-se ocupades dues viles en les terres de aquell, qui, per sa antiga edat e malvestat¹²⁰ dels seus, no basta lançar-los de son regne. E vós dieu que sou content donar-me en judge hu de tres contenents de rey en Granada. Yo no y conech sinó hun rey, e só content de aquell e no li sé altre nom, e és en posesió de son regne, e si ell no és rey, ni l'emperador emperador¹²¹, ni lo rey de França rey de França, ni lo rey de Castella rey de Castella, car tots aquests les sues terres éntegrament no posehexen axí com lo rey de Granada no posehex¹²² les sues. Per què, Mosèn Figueroa, acord-vos la oferta en vostra letra feta, dient que hauríeu judge, d'on és entès digne tenir

¹¹⁷ ms. B: "que vós haveu aquell per sospitós".

¹¹⁸ ms. B: "semblat".

¹¹⁹ "aquesta", manca a B.

¹²⁰ ms. B: "ha malvestat".

¹²¹ "emperador", manca a B.

¹²² ms. B: "poseyo".

la plaça, axí moro com cristià, e¹²³ no digau que gentil hom la tendrà sens potència de tenir aquella, car plaça és tenguda per los potents, e si era aquell tal, yo seria content.

Referint-me a la condició de què yo he feta menció en ma letra pasada, de quin éser o stament yo consent ésser lo jutge, e açò per ma voluntat, no que·n sia tengut, car ofert vos sóu a donar judge, e per consequent digne. Mas vós no sabeu per on vos scapeu, errant vostres comptes, car millor seria vós ésser vençut en la plaça que per sobres per¹²⁴ no gosar entrar en aquella. Vós ja sabeu per on fug hom a¹²⁵ perill de mort, però també sabeu que les places no són totes de huna manera. De aquesta no poríeu fugir, si llà entràveu, car palench hi hauria haver, e açò us fa por, car, si era tal com aquella, ja sabeu que là¹²⁶ vós hi entraríeu, car la exida seria segura havent bon rocí, açí¹²⁷ no us valrian sperons per a fogir mas les mans, e seria fort cossa que·ls féseu apendre ofici novell. Mala cossa és mudar pràctica allí per desviar honor.

Pux voleu que tant parle, hajau-me grat, com me ature huna carta del joch, la qual no vull lançar, ab què hauríeu del tot perdut aquell, mas yo la m'ature per a pus stret pas, si mester serà. Vós voleu judge moro perquè no li paregua tan leig lo sacrament que públicament trencareu dient que no haveu perduda vostra honor, ymaginant que a l'infel no li parrà cossa abominable contra Jhesú Christ, qui és Déu, com ells no·l creguen per tal, e los nostres evangelis han per rondalles. Açò us fa voler més judge moro que cristià. Si yo hagués l'art de les pulles, yo parlaria pus plaentment¹²⁸, mas no se àls dir que veritats.

Sperant vostra resposta tres jorns, e perquè sia donada fe a les damunt dites cosses, vos tramet la present per València, rey d'armes, partida per ABC, sotscrita de la mia mà e sagellada ab sagell de mes armes, feta en València, huy divendres a XVI de juny, any MIL CCCXXXVII.

Bernat de Vilarig

¹²³ "que hauríeu judge, d'on és entès digne tenir la plaça, axí moro com cristià, e" manca a B.

¹²⁴ ms. A: "por", segueixo B.

¹²⁵ "a", manca a B.

¹²⁶ "là", manca a B.

¹²⁷ ms. B: "açò".

¹²⁸ ms. B: "plahent".

17

Resposta de mosèn Figuerola a la damunt dita letra de mossèn Vilarig

No se quién, si vós no, mosén Vilarig, a ninguno de mis carteles hoviera denegado batalla, mas de huno en otro, yo concluyendo e vos defuyendo, yo buscando los atajos e vos los rodeos, mostráys saber tantos¹²⁹ puntos, desvíos e cautelas por defuyr, que, a osadas, tornaos de cavallero avogado como más propio. E si perdéys pleyto yo pago por vós. Ni por fazerme requestador, ni buscador de juez, ni publicador de vuestras menguas, ni concertador de vuestros desvíos puedo tanto fazer que sigáys a mi, nin yo siguiendo pueda alcanzar a vós. Yo vos fallo tan paciente a soportar injurias e tan amator de paz que, si por esta parte se gana parayso, ya des d'aquí vos podéys lamar sancto.

Esto es cierto, que todo Senyor esento, o capitan de guerra, o oficial presidente de Rey, o onbre que haya privilegio de su príncipe, puede, segun derecho d'armas, tener plaça, e uno d'aquestos, infiel o crestiano, vos proferí yo en mi cartel, en la requesta del qual vós no uno, mas muchos en cada stamiento d'aquestos, me desechastes, de qué se siguió, como vos he scripto, ser yo quito de mi profierta, e quedar a vós el cargo destintamente de buscar juez. Mas porque sé jamás por vuestra parte se fallaría, non he quirido desexirme del todo, tornándome a proferir haverlo, hunas vegadas¹³⁰ poniendo igual partido, otras desigual a mi, e por otras muchas maneras. Pero finalmente non ha podido mostrar a mí tantas vías el deseo¹³¹ de haverlo, que non aya mostrado más a vós el temor de desviarlo, queriendo, pospuesta toda verguença, que yo thome por mío el cargo que totalmente es vuestro, e aun¹³² faziendo tales ecepciones que buenamente no se podiese haver, considerada la fuerte condición que en mis cartelles é puesta. E sentiendo yo proferí tal juez por cierto de Júcef, rey de Granada, yndevidamente con otros desecháys aquell, creyendo que yo non fallaré otro, y, non teniéndolo cierto, no lo proferiré, y que, no proferiéndolo, cesará nuestra batalla. Mas

¹²⁹ ms. B: ratllat "tantos", afegeix "tractos".

¹³⁰ ms. B: "vezes".

¹³¹ "el deseo", manca a B.

¹³² ms. B: "e a mi".

ciertamente quedáys enganado, ca yo só contento haver por juez el reynande rey de Granada, o otro qualquier que sea dino, o aya acostumbrado de tener plaça, segun vós me haveys scripto, ecepto todos los que vos eceptays, puesto que Jucef e Ysmael, ya lamados infantes, e agora reyes, hayan complido poder, y esto en punto de dezir más, si más querrés, solo que a la batalla vengáys. Allí vos faré yo conocer que mentís en qualquier paso que hayáys tocado mi honor, que·n ningun tenpo mi ánimo, spuelas, ni manos han fallecido a aquell. En estos experimentos non se puede hablar de vos, segund mostrasts quando el senyor con quien soys criado, partiendo para exercitar los virtuosos fechos de la guerra, vos partistes d'él por buscar los vicios e deleytes de Valencia, e así mesmo quando el cavallero vos quitó el espada, e de la injuria de los palos con otros mil denuestos, menguas e desonrras que havéys sofrido, sin que con pies, con manos, con lengua ni con jesto a ninguna venjança jamás procedistes.

Pésame que con tal hombre me haya traydo la suerte haver batallar, mas pienso lo faze aquell Senyor que totalmente bueno es, de viltad enemigo, a fin que mis manos sean en venjança de quantos hombres de bien e virtuosas mugeres vuestra mentirosa lengua á mal fablado.

Vuestra respuesta speraré fasta cras domingo por todo el día, ca, pues somos concordés veniendo yo a quanto pedís, con hun reglón será fecha, porque yo, en nombre de Dios, pueda partir el lunes para buscar la plaça. E porque fe, sin que se pueda transportar, a mis palabras sea dada, vos enbío el presente cartell por la vía de los otros, partido, sellado e firmado, en re[s]puesta de huno vuestro que·n la mesma forma por Valencia, rey d'armas, a XVI de junio he de vós recebido, por el qual rey d'armas vos enbío aqueste, scripto a XVII del dicho mes, anyo de MIL CCCCXLVII.

Gómez de Figueroa¹³³

¹³³ Després d'aquesta signatura, en el ms. A es llegeix el següent aclariment, escrit d'una mà diferent de la del copista: *Ací fenexen les lletres de mossèn Bernat de Villarig e de Mossén Gómez de Figueroa que foren entre ells abans de la letra citatòria, après de la pus prop dita letra fon tramessa la letra citatòria que és atràs en lo present libre en cartes CCCXXIII.*

18

**Citatòria del rey de Granada a mossèn Vilarig e mossèn Figeroa ab
salconduyt e guiatge**

En nom de Déu piadós e mercener, la misericòrdia de Déu és sobre lo nostre mestre Mahomat e sobre la sua companyia¹³⁴, e sia dada salvació a tots los crehents. Per manament del molt alt e virtuós e de reall senyoria Mahomadí, vencedor natarí, Déu li dó virtut e-l defense, com la present escriptura honrada serà en les mans dels cavallers molt honorables e generossos mossèn Gómez de Figeroa e lo cavaller mossèn Bernat de Vilarig, als quals Déus dó honor e-ls mantinga en la sua temor, la qual escriptura és pública, hautèntica e honrada, per anar fins a la molt alta e real ciutat de Granada, la qual Déus garde, sots seguretat e salvetat, honor e custòdia, per rahó de la batalla, axí com és estada demanada, plahent a Déu, e aquest asegurament és bastant per a ells e a tots aquells qui iran ab ells e a les sues jents, que no·ls serà fet dapnatge anant, estant e tornant, ab la ajuda de Déu. E tots aquells als quals serà presentada, dels alcayts, oficials e altres sotsmessos, faran seguons la sustància de la dita escriptura, e seguons és manat, plahent a Déu. És escrita a dihuyt del mes de xaven, any huyt-cents cinquanta-e-hu, és estada fermada, los trellatadós e esplanadós de aquesta letra són escrits: Mossèn Pere de Castellví, Johan Valleriola, l'alfaquí de Beneguazir¹³⁵, l'alfaquí de València, l'alcadí Ubequer de Gandia.

Lo calendari desús dit ve segons nostres meses a XXV de hoctubre any propassat MIL CCCCXXXVII¹³⁶.

19

**Altra letra de mossèn Figeroa a mossèn Vilarig ab la qual lo fa cert de haver
hagut jutge e jornada per a fer dita batalla davant lo rey de Granada**

No es alguna cossa, Mossén Vilarig, que tanto en los actos de jentileza e cavalleria los jenerosos ánimos manifieste como el efecto de las hobras, ca en fablas no solo

¹³⁴ ms. A: "compayia", segueixo B.

¹³⁵ ms. B: "Benanazir".

¹³⁶ La translació al calendari gregorià manca al ms. B.

infamia condicion de barones, mas la femenil parleria¹³⁷ ultrajar¹³⁸ se acostumbra . Esto digo respondiend a hun postremero cartell vuestro, en que escrivir quisestes gloriarme yo de vanas famas. Pueden aquellas ser atribuidas a quien refuye¹³⁹ la execucion, el tempo de la qual no se dilata, como el muy excelente rey de Granada¹⁴⁰ haya plavido¹⁴¹ atorgar segura plaça a vós e a mí, segunt por letra de su magnificencia vereys.

Por ende, en nombre de Dyos y de Nuestra Senyora y del felecíssimo apóstol senyor Sant Yaguo, mi senyor, muy honorablle mossén Vilarig, para·l dia de Sent Johan primero venyente d'esto¹⁴² anyo en que somos, pareced ante·l dicho yllustre rey de Granada, aparejado¹⁴³ a batalla. Yo seré alí aquell dia, en el qual Dios nuestro Senyor, juez sin sospecha, confío dará punición en la persona¹⁴⁴ al que de vós e de mí ha yerrado¹⁴⁵ con malicia de lengua.

E porque a esto, sin se transportar cossa alguna, fe sea dada, enbiovos la presente por Cidonia, haralte d'armas, partida por ABC, firmada de mi nombre e sellada con el sello de mis armas, fecha en Lorca a vyente e seys de março, anyo de MIL CCCXXXVIII.

Gómez de Figueroa¹⁴⁶

20

Mosèn Figueroa,¹⁴⁷

no és dupte que no us acorde com vos obligàs en la concòrdia de nostra batalla, que dins quatre meses hauríeu jutge que dexaria venir aquella a fi, despux

¹³⁷ ms. B: "fablaria".

¹³⁸ ms. B: "otrejar".

¹³⁹ ms. B: "defuye".

¹⁴⁰ ms. B: "Grana".

¹⁴¹ ms. B: "plazido".

¹⁴² ms. B: "d'este".

¹⁴³ ms. B: "aparelado".

¹⁴⁴ ms. A: "pesona", segueixo B.

¹⁴⁵ ms. B: "ha errado".

¹⁴⁶ Hi ha un canvi notable entre l'estil d'aquesta lletra i la resta de lletres de Figueroa.

¹⁴⁷ Aquesta lletra és reproduïda al ms. A en el marge inferior dels ff. 324r i 324v, sense títol introductor i ni signatura. Tampoc no hi ha signatura al ms. B.

me scrigués que stigués prest a fer ço que era concordat, car prestament vós havéuseu¹⁴⁸ qui·ns tendria aquella, e yo sí us scrivi que stava prest. E ara, lo derrer dia de maig prop pasat, é rebut una¹⁴⁹ letra vostra, partida per A B C, per mans de Sidònia, heraut, sagellada ab sagell de vostres armes, feta en Lorca a XXVI de març, any dejús scrit, en la qual me dieu que lo rey de Granada nos à atorgada la plaça, e que açò veuré en una letra que lo dit senyor nos fa a vós e mi, la qual yo é rebuda per mans del dit Sidònia, eraut. No é sabut regonèxer la dita letra, que tal cosa no y é trobada, bé diu que·ns asegura que puxquam anar salvus e segurs¹⁵⁰ ab nostres jents en Granada per rahó de la batalla, segons l'ayam demanada, açò faria a veure com l'à atorgada e li és stada demanada hoc e més anant haveu¹⁵¹ haguda aquesta letra sua fora lo temps dels quatre mesos, per què son poder seria¹⁵² pasat e no seria nostre jutge¹⁵³. E per aquestes rahons, yo demanat per ell a la batalla, no jaquint venir aquella a fi,¹⁵⁴ vós no restaríeu vençut segons vós sou obligat, quant més hauria causa de venir a fi nostra batalla necesàriament, si per vostra assignació de jornada yo comparia, ne demanat ne citat per lo jutge al qual se pertany tal acte, car pràctica ne rahó jamés consentiren que alguna de les parts usàs de tal ofici.

La letra del rey de Granada no diu que ell nos asegura la plaça, ans mostra guiar-nos per metre concòrdia entre nosaltres, més que per tenir-nos plaça. Car lo dit Senyor és tan savi e sabent que sab en tals actes què s'i requer, e si no volgués donar la plaça ell o haguera aportat per aquells mijans que à acostumat, car la matèria sens la nostra té davant e sobre aquella fa, e à fet, lo que s'i requir, assignant les jornades que en tal cars se requiren. Però, ab tot açò que yo poria ésser quit de vós per moltes rahons desús dites, volent satisfer a la voluntat¹⁵⁵ que·m força a batalla, é trobat un migà ab què no és dubte, si us menbra de les paraules que en moltes vostres letres haveu variades, ço és que haveu gran voluntat de batalla, vós

¹⁴⁸ ms. B: "hauríeu".

¹⁴⁹ "una", manca a B.

¹⁵⁰ ms. A: "segure", segueixo B.

¹⁵¹ "l'ayam demanada, açò faria a veure com l'à atorgada e li és stada demanada ho e més anant haveu", manca al ms. A a causa d'haver guillotinat els marges a l'hora d'enquadernar el manuscrit, segueixo la lliçó del ms. B.

¹⁵² ms. B: "sia".

¹⁵³ A causa d'haver guillotinat els marges del ms. A, hi ha paraules que hi apareixen escapçades, les restitueixo seguint la lliçó del ms. B sense indicar-ho cada vegada per tal de no fer tan farragosa la lectura.

¹⁵⁴ ms. A: "veff", segueixo B.

¹⁵⁵ ms. A: "volunt", segueixo B.

e yo no scaparíem a la jornada que vós dieu haver desigada, açò és que us obligueu que yo, comparent davant lo rey de Granada la jornada que per vós m'és donada de Sent Johan, si ell no jaquia venir la batalla a fi, que en tal cars siau agut per confès e vençut segons vos sou ofert, e ab tant seran fora los duptes que y són. Altrament no és posible que, sens nostra concòrdia, altre de la passada, lo poder del rey bastàs ésser jutge, pux lo temps és pasat dels quatre meses, e vós no l'haveu hagut dins lo temps de aquells per judge¹⁵⁶. En vostra mà haveu la batalla, car, pux sabeu sa voluntat, segons mostrau, segur sou que la batalla vendrà a fi, e si açò no us plau, mostrau que y sou per partit de avinença e no de batalla. Bé sé que no seré tengut per savi com vull reparar la vergonya vostra, com, dins lo temps no haveu hagut judge, yo só aquell que lleve mon enemich de terra e l'eguale a mi per combatre·m ab ell.

D'açò haja vostra resposta dins XXX dies, altrament lo callar pendré axí com si·m scriviéu que res de açò no voleu seguir.

¹⁵⁶ ms. B: "lo jutge".

25. EIXIMÈN PÉREZ D'ARENÓS vs. GUERAU DE CASTELLVERT

any 1450, Pedralba.
 ms. A: ff. 318r - 318v
 ms. B: ff. 233v

arcb
318

carcech de hauer lo dit jutge seve content que l'hayan e hayan
 firmitat de hauer aqll en lo pay de temps desus dit ab la
 dita rendia es es que de xpc veyu nostra batalla nostra ba
 talla atal ffij que lo hul de nos ademy romanga cy lo camp
 de nostra batalla confes vengut o mori / De tototempo
 entro e declarau que qualsevol de nos e demy qui pendra ca
 recth de hau lo dit jutge si aqll no haura ab la rendia e dy
 no lo tempo desus dit aqll romanga per confes e ventu
 protest enpero que per la presen letra ny per res que
 entre nos e ny se trarte no nosia vst renunciar ny desel
 tir ab deseximents ny ala legitima terra en que lo dy vob
 pare e vos som rom ma intentio sia dar recapte a ell per
 terra e anos per batalla pux la voleu Nuyssam vos que
 per dar conclusto breu en aquesta fabena e ffets quo cma
 des meq lo noble moss amonny de vilaragui e lo honorat
 moss gabryel nanarro canallers arcbre pmy leturs pa
 ruitres e artres losquals per part de qus vol meser an
 en vjar. E per que nostre lrs osses darunt ditro proceji
 de ma voluntat e de mon ferm proposi vos en vjar
 per lo dit valencia Fey darunt la presen letra fore
 escrit de la mya propia ma sigillada ab sagell de la mya
 mms e parhda p. d. C. C. a xx dies de d'embre de
 desus dit de m' arcb

francesch nanarro

**La letra de q escripta es resposta a vna
 letra q lo magnifich moss Guerau de castel
 uert feu al molt noble moss exmepz
 d'arenos / responet a altra letra p aqhell
 a ell tramessa.**

En guerau de castel uert a xxx de mrs de gener e any d'ub escriu
 rebri vna vostra letra sob escripta de vostra ma feta cy la vostra
 val d'orba a peny de dit mrs en la qual dieu justia manym que
 tantre veyz des rom yo dire eus fare recordam que lo nom de

Aquest epistolari consta d'una sola carta adreçada per Eiximèn Pérez d'Arenós a Guerau de Castellvert, pel seu títol sabem que en manquen, almenys dues més, la primera que va adreçar Arenós a Castellvert i la resposta d'aquest. La lletra que ens resta és molt curiosa perquè sembla que l'origen de la disputa és que Arenó va afirmar, no sabem en quin context, que el nom de Bernat té tres significats: grosser, orat i amb les cames tortes, i que Castellvert es va sentir ofès perquè el seu cosí germà i cunyat portava aquest nom. Arenós li diu que, si tan ofès està, que "salti la barra", és a dir, que el desafii a batalla, que ell respondrà convenientment.

Eiximèn Pérez d'Arenós fou net del governador de Sardenya del mateix nom. El seu avi fou el primer senyor d'Alberic, propietat que ell es vengué el 1439.

1

La letra lejús escrita és resposta a una letra que lo magnífich mossèn Guerau de Castelvert féu al molt noble mossèn Eximèn Pérez d'Arenós, responent a una letra per aquell a ell tramessa

En Gerau de Castelvert:

A XXX del mes de gener e any dejús escrit rebí una vostra letra sots escrita de vostra

mà, feta en la vostra Valdorba a XXn del dit mes, en la qual dieu, jatsia mentint, que tantes vegades com yo diré e us faré recordant que lo nom de Bernat té en si los tres sichniffcats, seguons aferme en ma primera letra, é mentit he mentré, e que vós m'o defenreu, si lo meu ànimo a tant bastarà.

A la qual responch que yo é dita veritat, que·l nom de Bernat, seguons lo exemple antich e vullgarment parlant, té en si los tres significats, ço és: groser, horat e ab les cames tortes; e vós haveu mentit e mentreu tantes vegades com direu lo contrari. E plau-me no metre nostre contrast e differència en paraules ne en letres,¹ que, per no ésser yo discontent de vós en alguna cossa, prou basta a mi lo que fins ací é dit.

Si vós sou agreugat ni malcontent de mi, axí com haveu mostrat e mostrau, per vostre cosín germà e cuyat, de ço que dit he sobre los tres significats del nom de Bernat, e haveu per cert que tota la esperança de ma honor tinch en mes letres, segurament podeu e deveu strèyer tant nostre fet que prest siam en part hon la hu

puga penre de l'altre la part que volrà o gosarà, e fareu creure a la gent que tota la esperança de la honor vostra està en la hobta de vostres mans, e que a vós no par cosa de cavaller metre nostre contrast e diferència en paraules ne en letres. Hi en tal cars yo us faré cert, sens dupte algú, en defensió del que dit he sobre los tres sichnificats del nom de Bernat, de fer-vos veure que lo meu ànimo basta complidament satisfer a ma honor, e mostrar-vos que só desigós de venir al loch que vós mostrau tant tembre. En altra manera, si no saltau la barra, pux veu clarament ma intenció e volreu perseverar en la forma de vostres acostumades letres, constituint-vos impròpiament deffenedor, luyant-vos de total conclusió animossa, avís-vos que, per no despenre pus temps ne paraulles en va, hi per donar loch a major inffàmia vostra, no us responré a neguna letra que·m façau.

He al present no é àls a dir. Si alguna cossa nova direu, yo diré e faré lo que deuré.

E per testimoni de les dites cosses, vos tramet la present, sots escrita de la mia mà, feta en Pedralva, a XXI de febrer, any M CCCC.

Eximèn Perez d'Arenós

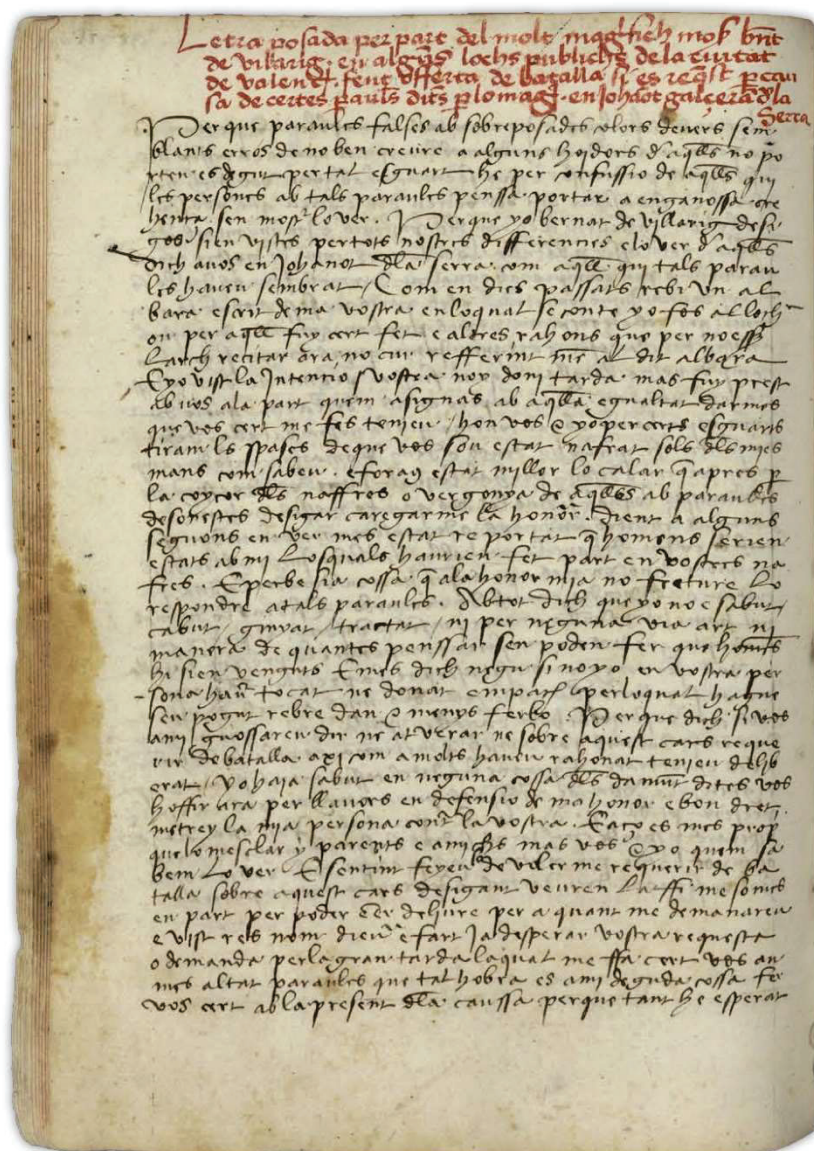
26. BERNAT DE VILARIG vs. JOANOT DE LA SERRA I JOFRE PARDO¹

anys 1452 - 1453, València

ms. A: ff. 349v - 373r

ms. B: ff. 258r - 274r

ms. C: ff. 17r - 31

¹ Publicat a Biblioteca virtual Miguel de Cervantes: *Correspondència de Bernat de Vilarig amb Joanot de la Serra i amb Jofre Pardo*, ff. CCCXLVIIIv-CCCLXXVIIIv / edició, transcripció i notes de Stefano M. Cingolani. Només té en compte el ms. A i, per tant, no incorpora les variants, nombroses, del mss. B i C.

Primer de tot cal apuntar una característica singular, per repetida, de tots dos cavallers en aquest epistolari: les seves lletres no comencen amb una endreça al cavaller rival sinó directament amb un exordi:

Perquè paraules falses, ab sobreposades colors de vers semblants errós² de no ben creure a alguns hoïdors de aquelles no³ porten.

Seguint lo costum de aquells qui l'offici de la lengua davant lo de les mans posen.

Pux les nostres voluntats són contràries, rahonablement se deu seguir que u sien los actes.

Totes les esperiències que fer se poden é asagat en vós.

Als temerosos les cosses perilloses, a què per reparació de lurs honors són hobligats, no-ls és lo veure de aquelles atorgat.

Ni aquella virtut que dolor de les cosses mal fetes porta e dispon a ben fer, ni desesperació, que per vostre mal passat hobrar tant vos devia ésser vehina, no an bastat en vós.

La fi de les cosses esdevenidores és remessa a la fortuna, e, per ço com és incerta, deu ésser poch reduptable, mas la bona deliberació de aquelles està en mà de cascú, e aquesta és loadora.

Per lo juhí que de vostre mal cars prou clarament se leva, vós sou aquell qui de vós matex deveu penre riguorosa vengança.

La natura vostra aunida ab antich àbit de malparler, ajustats ensemps, són dues coses tant forts en vós e fetes una que altre vici ni virtut alguna no an loch en resistir en lo desorde de aquella.

Ab alguns vullgàs, qui per antiquitat e meneg de popular gent, arredolats en la centina del món, trahent aquells, creu reparar vostres mortals errades en conexença dels bons e portar a mi a estendre lo manto damunt vostre menyscapte e fer-me del vostre nombre.

Aquest recurs impremeix una gran vitalitat a aquestes lletres des de la primera línia i tots dos cavallers es desprenen dels encarcarats formularis, tan presents en correspondències d'aquest tipus i fan córrer la seva ploma amb una alta qualitat literària. Això és així fins a tal punt que alguns fragments foren copiats en altres lletres de batalla. Així, el començament de la primera lletra de Vilarig inspirà clarament la primera lletra de Francesc del Miracle en la seva correspondència amb Lluís Aguiló:

Vilarig:

Perquè paraules falses, ab sobreposades colors de vers semblants errós de no ben creure a alguns hoïdors de aquelles no porten, és degut per tal esguart, he per confussió de aquelles, qui les persones ab tals paraules penssa portar a enganossa crehença se'n mostre lo ver.

Miracle:

² ms. C: "error".

³ ms. C: "non".

Per quant les paraules falses enguan de no ben creure als hoïdors no porte[n] e perquè, ab tant curilitat com són paraules desacompanyades de obres, no penseu en carregar la honor mia quan vostre parlar reporta si aquelles no acompanyareu del que hobliguat sou fer sostenint o adverant lo que públicament dit haveu.

Martorell en el *Tirant* copià també l'inici de la primera lletra de Galceran de la Serra per confegir la imprecació del duc de Macedònia al marquès de Sant Jordi⁴:

Galceran de la Serra:

Mossèn Bernat de Vilarig: si us erre lo nom, ab aquest títol de cavaller, de tot en tot a vostres actes contrari, siau ben cert que per ço no l'ignore aquell qui us és degudament pus propi, però no·m cur, ans si res dich que algun tant perjudique aquesta mia letra, en la qual ni en les semblants no caen bé negunes vilanes paraules, pensen los entenents que la legiran que açò no ve per mon costum mas per vostra desaforada falta, tal que sol del parlar les horelles dels entenents se n'hofenen, la qual no consent a mal grat meu que en aquest cars la ploma se alemite.

Martorell:

Si us erre lo nom ab aquest títol de cavaller, de tot en tot a vostres actes contrari, siau ben cert que per ço no l'ignore aquell qui us és degudament més propi nom; ans si res dich que perjudique en vostra honor, semblants paraules pensen los entesos que açò hoyran no és de mon costum, mas per vostre desaforat default, tal que sol de parlar les orelles dels entenents e de dones de honor se n'offenen, la qual no consent, a malgrat meu, que en aquest cars la llengua s'allimite.

L'epistolari comença amb una lletra de batalla que Vilarig va fer penjar en els llocs públics de la ciutat de València on explica que dies enrere va rebre un albarà de Galceran de la Serra on el reptava a batalla clandestina, que ell anà al lloc on va ser citat i allí Serra fou nafrat "sols de les mies mans". I que després del fet per *la coyçor de les naffres o vergonya de aquelles* va anar dient que en la batalla Vilarig es va fer acompanyar d'altres homes per poder-lo ferir. Afegeix que arran d'això s'havia amagat dels oficials del rei per si Serra el volia requerir de batalla, vist que aquest triga a fer-ho, li escriu aquesta lletra de batalla de manera pública per instar-lo a l'acció. Galceran de la Serra accepta la batalla i nomena Perot Pardo - nebot del Pero Pardo de la Casta que hem vist a l'epistolari 3 i germà de Jofre Pardo de la Casta que apareixerà més avall en aquest epistolari- com a procurador. Li retreu que hagi fet plantar els cartells pels mateixos llocs de València on tres anys abans *foren vituperosament penjats, de una lega figura pintats, vostres singulars actes, dignes de recordable memòria, ab tota aquella cerimònia trista que a hun no comparegut cavaller en la liça se acostuma de fer, dels quals actes la tinta no és encara exuta.*

⁴ Joanot Martorell, *Tirant lo Blanc*, ed. Albert Hauf, cap.CLIV, pàg. 660. Per a la relació de totes les referències que conté el *Tirant* d'aquest epistolari cf. Josep Pujol, "Les lletres de batalla de Bernat de Vilarig, Joanot de la Serra i Jofre Pardo al Tirant lo Blanc", *Tirant*, XXIII, 2020.

En la seva resposta (peça 3) Vilarig desmunta punt per punt les acusacions de Serra, un fragment de la qual no em puc estar de reproduir:

Yo, enemich, com amich vos conselle, si servir-vos-ne volreu, si donch no amau més complaure al vostre ànimo que al que demana honor, exiu de tal engan, que la tarda a l'esdevenidor no torba. Per ço com veritat no pot ésser perida, que aquella esperona la vostra lengua en fer-li dir, a tots jorns més, lo que tant amagar desigau, l'ora que digués a hun parent vostre e meu digne de fe que no sabíeu si us havien tocat ho no los hòmens que, en prencipi, afermàveu ésser exits ab mi, e aquells haver fet part en vostres naffres. Ací mostra's a la pràctica del mentir vos fallia la ciència, e per semblant a hun cavaller, del colp dels pits que primer fèyeu de lança, confesant lo que era, digués com la mia spassa lo havia fet. Vós venreu a ésser confés sens ferre, si jens vos enramau. E seria menys mal per a vós oferíseu de voluntat la vida per la honor, que no venir en tanta confusió del jutge.

I encara afegeix: *Fortuna m'à rodolat aver a fer ab qui entén tan poch lo que menega.*

No és fins a la tercera lletra de Bernat de Vilarig (peça 5) que aquest divisa les armes i s'ofereix a cercar jutge com a request. En la resposta Galceran de la Serra es lamenta amargament de la natura d'anguila de Vilarig, que no aconsegueix portar-lo a batalla tal i com voldria:

Totes les esperiències que fer se poden é asagat en vós: en ma primera letra publicuí algunes de vostres faltes, crehent que, mogut per la ira, vos portara, ab aquella fúria que és més de bèstia que de hom, a ço que per virtut no volíeu venir, mas per la porta ne per lo terat aquest camí vós no haveu trobat. Aprés, en l'altra e seguona, vos hoferí ab prou vostre avantatge ésser yo requeridor, encaregant-vos, e induint per tot mon poder, volguéseu achceptar ma hoferta, e tanpoch vós y volgés entendre. Ara dererament, en aquesta, prenent comiat de pus no escriure-us, no'm resta alre a fer, sinó que yo seguexca a vós, pux vós no haveu en res seguir a mi.

Protesta encara del divisar de les armes de Vilarig, car al·lega que *per més fer la honor nostra e fer que tota nostra batalla se haja atribuir complidament a vós e a mi, no participant-y en res un incensat animal que seria lo cavall*. Ja em vist en altres epistolaris com altres cavallers rebutgen el combat a cavall per ser considerat més prestigiós, per més letal, el combat a peu, tal i com explica Gabriel Turell:

Aquellas batallas qui a peu se fan, més honradees són que las de cavall. La causa és que l'acte és atribuït a sa disposició sola e no a ajuda d'altra; e pròpiament batalla a ultransa seguir no's deu sinó a peu⁵.

Vilarig li accepta el canvi de fer la batalla a cavall a fer-la a peu, però no haver-se de fer requeridor, ofereix a Galceran de la Serra que sigui el jutge que ell cercarà el qui decideixi qui dels dos és requeridor i qui request. Galceran de la Serra tampoc no accepta aquest punt, al·lega que davant del jutge *los cavallers no acostumen venir per pledejar, mas per combatre*.

⁵ Gabriel Turell, op. cit., pàg. 100.

En la seva cinquena lletra (peça 9) Vilarig declara que, donat que no es posen d'acord amb el jutge, i *considerat la honor que de vós se pot atènyer, és lo callar lo pus propr[i] respondre. Havissant-vos, essent falida en mi la esperança que ab rahons e recorts vos aribàs al que fugiu, e de huy avant no esperar-vos pus per no perdre temps, sinó que faré mos fets*. Soprenentment, Galceran de la Serra respon a aquesta lletra de Vilarig acceptant la batalla a cavall i divisant les armes per a aquest tipus de combat. Vilarig li contesta (peça 11) que *de la fi de l'hun enbaràs vos naxen principis d'altres*, li accepta la requesta i el nou dividir d'armes, exceptuant que hi hagi tres rengs a la lliça, *que nostre fet no s'à fer ab sirga*. En la següent lletra, quan sembla que tot està aparellat, Galceran de la Serra hi fa una altra fiblada:

dich que si vós donau a mi facultat per lo semblant, com yo daré a vós, de pendre hu de vostres cavalls, o caval si més no n'havieu de hu, seguons a vós fon offert per Figueroa, que no havia tan gran caussa de batalla ab vós com vós sou hobligat de haver ab mi. E açò solament deman, no per aver de vós negun avantatge, mas per poder atènyer egualtat.

a la qual provocació respon Vilarig:

Però, si com a mal o aperduat gugador, teniu openions que us torben lo guossar veure batalla per no tenir caval meu, no volent-la fer ab los vostres, seré content, dolent-me de vostra honor per la part que teniu de gentilea, dar-vos fins en trecent florins ab què n'hajau hu, triat a la sabor e plaher vostre, pux lo prengau en compte del pacte que·m demanau, a fi que, reforçada la hopenió, no sia fet tan gran vostre falir que us luyeu del que tant vos deveu acostar. E, pux en lo món una cossa singular no·s troba a soles, no temau haver egualtat.

En el manuscrit podem trobar una anotació feta a sota d'aquesta última lletra: *No fon feta resposta a la VII lletra desús dita*. I, efectivament, en lloc de la resposta es troben els deseiximents fets per Galceran de la Serra a Vilarig que aquest presentà davant del governador Eiximèn Pérez de Corella. Aquí trobem una altra singularitat d'aquest epistolari, ja que la via habitual és que dels deseiximents en derivin requeriments de batalles a ultrança, però no a l'inrevés encara que l'amenaça hi és de vegades explícita si el jutge triat per l'altre contendent no deixa arribar la batalla a la fi:

E si lo jutge per vós hagué per nenguna via no lexava venir vostra batalla e mia a tall fi, que l'hu de vós o de mi no y romangués mort o vençut, que en tal cars vós romangau fals e fementit e com a vençut hi confés de la deslealtat e maldat per vós feta e per mi a vós possada, **hi que en tal cars yo puxa usar contra vós de tots aquells drets que per dret d'armes me seran donats, hi en totes altres maneres procehir contra vós com a vençut hi confés de la deslealtat e maldat per vós feta e per mi a vós posada**⁶.

Després dels deseiximents Vilarig li envia encara una lletra on fa memòria de tots els obstacles que ha anat posant Galceran de la Serra perquè no es poguessin concordar en la batalla i les cessions que hi ha fet Vilarig perquè hi poguessin arribar. I per això *a mi no resta pus fer ab vós sinó lexar-vos en tot, fent-vos cert ab*

⁶ Epistolari Martorell – Monpalau, peça 1.

mi de neguna cossa pus no altercareu, ni per semblant de neguna manera de armes puix tant les avoriu (peça 15). En la següent lletra, Serra justifica el seu capteniment i el fet de presentar deseiximents per por que Vilarig es deixés prendre pels oficials reial per tal de no anar a batalla i li demana que comenci a buscar jutge que, si ho fa, ell retirarà els deseiximents.

Vilarig li respon que *no vull ésser Jhesú Christ en reçugitar hun altre Làtzer del monument de vergonya hon, ha vista de tots, jaheu*. Pel to de la lletra es pot entendre que Vilarig ha estat pres pels oficials del rei o que està amagat per no ser arrestat: *E stà-us prou mal que, en lo temps que per a vós libert era, me hajau no gosat seguir, e ara que no puch fer de mi res àls del que faç, lançau paraules ab so de concòrdia perquè sabeu que no la podeu dur* i encara més en el final de la lletra: *Però, ab tot no vull destregau, ne negú, que atenen libertat, si res me voldreu demanar, com a cavaller satisfaré en la honor mia tant complidament com mester serà*. La resposta de Galceran de la Serra fa referència a la lletra de batalla que penjà Vilarig en els llocs acostumats de València en què ofereix batalla *a tots aquells qui entendre-s'y volran*. Aquesta lletra de Vilarig i l'acceptació de la requesta que en féu Jofre Pardo contaminaran a partir d'aquí tota la resta de la correspondència entre Vilarig i Galceran de la Serra, en què cap dels dos ja no sembla convençut que la seva pròpia batalla arribarà a fi i es limiten a intercanviar-se retrets i les lletres adopten el to que tan bé advertia Vargas Llosa en la correspondència entre Martorell i Monpalau:

A partir de ese momento la correspondencia consiste en variaciones retóricas sobre los temas esbozados en las primeras cartas y cuesta trabajo distinguir, en la maleza de las palabras en que se mueven los adversarios, los elementos nuevos de aquellos que originan el empantanamiento obsesionante del conflicto, su estrangulación en cuestiones de procedimiento.⁷

Els dos cavallers encara s'intercanviaran sis lletres més, plenes d'invectives, més destinades a complaure els oïdors que no pas a resoldre el conflicte, tot i que en la peça 19 Vilarig li comunica que "é atesa libertat" i, per tant, està en disposició d'anar a cercar jutge amb les condicions que li posa en la carta. No es posen d'acord amb la condició de les llances que han de dur en el combat:

tot quant dieu feu per no guossar mirar lo peril que la lança ab ferre de córrer puntes ab si porta, e per venir a la lança ab fere de Xerès, que és pus pròpia per a ginet e per aquell que acostuma de fugir que per aquell que guossa tenir ferma la cara davant son enemich. Siau content, pux vos y sou hobligat, de lança ab ferre de córrer puntes, que sens comparació és molt pus perillosa, e de tant és més honorossa que no és la de Xerès, per migà de la qual és poch més de impossible, majorment ab celada begina -que par ésser devissada per home que la sua cara negun peril no guossa mirar-poder-me vós offendre ne vós ésser offès, e aquesta crech sia la confiança que us porta.

A la qual cosa Vilarig respon:

⁷ Mario Vargas Llosa y Martín de Riquer, op. cit., pàg. 14.

... la lança de Xerès perquè és pus animosa per los molts colps⁸ que se'n poden dar, que no lo incert encontre de la que demanau, la qual demanda vos offèn ... la lança que dit é, ab la qual veureu, si lo ànimo vos acompanya al loch on tenir-vos desige, que en poca d'ora, ab la ajuda de ma justícia, vos aparelaré tal que seré prest de vós deliure, sens que la celada begina que al·legau, ni casada, no us defendrà en res.

Tal i com explica Riquer a *l'Arnès del cavaller*, les llances de córrer puntes eren més llargues que les de Xerès i aquestes últimes no portaven rest per poder ser llançades si era convenient⁹.

A partir de la peça 24 comença l'epistolari amb Jofre Pardo, iniciat arran de la lletra de batalla penjada per Vilarig en què desafia a tots aquells que voldran sostenir que ell no va nafrar sol Galceran de la Serra sinó acompanyat d'altres cavallers hi diu que combatrà a ultrança tots els que es donin per al·ludits, un després de l'altre, fins al nombre de deu "e més, si més s'i volran entendre". Pardo respon al desafiament de Vilarig perquè s'hi dóna per al·ludit: *la [lletra] pren fonament de certes paraules que yo, Joffre Pardo, davant alguns cavallers e gentils hòmens é dites, jatsia no les reciteu verdaderament* per això li aclareix que ell va dir que estaria disposat a sostenir que Vilarig va ferir traïdorament Galceran de la Serra lluitant fins amb deu cavallers a excepció del mateix Vilarig, ja que aquest té compromís de batalla amb Galceran de la Serra. En la següent lletra Vilarig, per provocar la ira de Pardo i que aquest li accepti batalla, fa inventari dels actes reprovables d'aquest cavaller de Montesa: fa al·lusió a un fet, que no concreta, pel qual fou pres pels jurats de València i per aquests posat a disposició de la justícia de la seva orde; la seva fugida del castell on estava pres; l'esposalici a Barcelona "ab l'àbit a l'esquena", etc. Com era de preveure, Pardo li retreu, com a contrapartida, episodis de la vida de Vilarig: l'acusa de fugir de la batalla d'Olmedo i de no presentar-se a la batalla davant del rei de Granada. Naturalment, en la següent lletra (peça 28) Vilarig refuta les oprobioses acusacions de Pardo i s'hi torna explicant passatges poc honorables per a la vida d'un frare de Montesa, com que fa d'alcauot i viu dels treballs d'una bagassa de nom Chinchilana.

Aquí s'acaba la correspondència amb Jofre Pardo sense que puguem saber si el combat es va produir. Tot sembla indicar que no, amb els oficials reials tan a sobre dels cavallers, i especialment tenint en compte que cadascun dels contendents estava disposat a batre's amb deu cavallers, exceptuant, curiosament ells, respectivament.

1

Letra posada per part del molt magnífich mossèn Bernat de Vilarig en alguns lochs públics de la ciutat de València fent oferta de batalla, si és request,

⁸ ms. B: "per les moltes culpes".

⁹ Martí de Riquer, *L'Arnès del cavaller*, La Magrana, Barcelona, 2011, pàg. 409.

per causa de certes paraules dites per lo magnífich en Johanot Galçeran de la Serra

Perquè paraules falses, ab sobreposades colors de vers semblants errós¹⁰ de no ben creure a alguns hoïdors de aquelles no¹¹ porten, és degut per tal esguart, he per confusió de aquelles¹², qui les persones ab tals paraules pensa¹³ portar a enganossa crehença se'n mostre lo ver¹⁴. Per què yo, Bernat de Villarig, desigós sien vistes per tots nostres differències, e lo ver d'aquelles, dich a vós, en Johanot de la Serra, com aquell qui tals paraules haveu sembrat, com en dies passats rebí un albarà, escrit de mà vostra, en¹⁵ lo qual se conté yo fos al loch on per aquell fuy cert fet, e altres rahons que per no ésser larch recitar ara no cur, refferint-me'n al dit albarà. E yo, vist la intenció vostra, no y¹⁶ doní tarda, mas fuy prest ab vós a la part que m'assignàs, ab aquella egualtat d'armes que vós cert me fés teníeu¹⁷, hon vós e yo per certs esguarts tiram les¹⁸ spases, de què vós sou estat nafrat sols de les mies mans, com sabeu. E fora-us estat millor lo calar que, après, per la coyçor de les naffres o vergonya de aquelles, ab paraules desonestes desigar caregar-me la honor¹⁹ dient a alguns, seguons en ver m'és estat reportat, que hòmens serien estats ab mi, los quals haurien fet part en vostres nafres.

E per bé sia cossa que a la honor mia no freture lo respondre a tals paraules, ab tot²⁰ dich que yo no é sabut, cabut²¹, ginyat, tractat, ni per neguna via, art ni manera de quantes pensar se'n poden²², fer que hòmens hi sien venguts. E més dich: negú sinó yo en vostra persona haver tocat ne donat empach per lo qual haguéseu pogut rebre dan, e menys fer-lo. Per què dich: si vós a mi guossareu dir²³,

¹⁰ ms. C: "error".

¹¹ ms. C: "non".

¹² ms. C: "aquells".

¹³ ms. C: "pensa".

¹⁴ ms. C: "sempre se'n mostra lo ver".

¹⁵ "en", manca a C.

¹⁶ "y", manca a C.

¹⁷ ms. C: "que vós crech me fes saber".

¹⁸ ms. A: "ls", segueixo B i C.

¹⁹ ms. C: "la mà".

²⁰ "ab tot", manca a C.

²¹ "cabut", manca a C.

²² ms. C: "de aquellas que pensar se poden".

²³ ms. C: "que si vós a mi dir gosareu".

ne atverar ne sobre aquest cars requerir²⁴ de batalla, axí com a molts haveu rahonat teníeu deliberat²⁵, yo haja sabut en neguna cossa de les damunt dites²⁶, vos hofferir, ara per llavors, en defensió de ma honor e bon dret, metre-y²⁷ la mia persona contra la vostra. E açò és més propri que lo mesclar-y parents e amichs²⁸, mas vós e yo, que·n sabem lo ver.

E sentint fèyeu so de voler-me requerir de batalla sobre aquest cars, desigant veure'n la fi, me só mes en part per poder ésser deliure per a quant me demanareu. E, vist res no·m dieu²⁹, e fart ja d'esperar vostra requesta o³⁰ demanda, per la gran tarda la qual me fa cert vos an més altat paraules que tal hobra³¹, és a mi deguda cossa fer-vos cert ab la present de la caussa per què tant he esperat emsemps ab la hoferta damunt dita, e feta per los sguarts ja dits. Mas yo no·m³² refferme jens en lo vós demanar-me cossa neguna³³ sobre nostre³⁴ passat cars, contentant-vos³⁵ les vanes paraules e duptant³⁶ la fi. E açò parle perquè só³⁷ cert lo ver de nostre fet com passà, perquè a vós la exida no poria ésser sinó com lo principi, desventurada. E açò dich fiant de mon bon dret e persona. Aquestes cosses³⁸, per donar rahó cevill al món³⁹ no dich, mas a fi que achte⁴⁰ criminal ne surta, si veure'l ne volreu, perquè si voluntat de res no·s mou sobre nostra fahena feu que ixca en acte hofferint-vos. Si u feu, serem prests⁴¹ de acort, yo emperò sempre defenent la honor e justícia mia.

Fent-vos cert trobareu en València lo molt noble⁴² mossèn Guillem Ramon de Centelles, procurador meu, fet a esguart de poder rebre qualsevol letra vostra;

²⁴ ms. C: "requir".

²⁵ ms. C: "teníeu deslberat fer".

²⁶ ms. C: "de les damunt dites coses".

²⁷ ms. C: "metre".

²⁸ ms. C: "que no mesclar paraules ne amichs".

²⁹ ms. C: "res no·y dèyeu".

³⁰ ms. C: "e".

³¹ ms. C: "vós altar-vos de paraules més que a tal obra".

³² ms. C: "no·y".

³³ ms. C: "en no vós demanar-me cosa deguda".

³⁴ ms. C: "vostre".

³⁵ ms. C: "tant vós".

³⁶ ms. C: "he dubtat".

³⁷ ms. C: "sou".

³⁸ "cosses", manca a C.

³⁹ ms. C: "per donar rahó al món civil".

⁴⁰ ms. B: "batle".

⁴¹ ms. C: "prest".

⁴² ms. B: "honorable".

avisant-vos esperaré vostra requesta, que tant haveu parlat, fins a X dies de giner, d'aquí havant faré de mi lo que·m consentrà rahó. La present, per no haver hagut avinentea de vós, o procurador vostre, é fet metre en alguns lochs públichs de la ciutat de València, a fi que trellat ne pugau haver si·l ne volreu.

Feta en lo loch de Cirat, signada de mà mia, e sagelada ab sagel de mes armes, a XI de dehembre, any MCCCCLII.

Bernat de Vilarig

2

Resposta d'En Johanot Galceran de la Serra a la primera lletra de Mossèn Vilarig

Mossèn Bernat de Vilarig: si us erre lo nom, ab aquest títol de cavaller, de tot en tot a vostres actes contrari, siau ben cert que per ço no l'ignore⁴³ aquell qui us és degudament pus propi, però no·m cur, ans si res dich que algun tant perjudique aquesta mia letra, en la qual ni en les⁴⁴ semblants no caen bé negunes vilanes paraules, pensen⁴⁵ los entenents que la legiran que açò no ve per mon costum mas per vostra desafortada falta, tal que sol del parlar les horelles dels entenents⁴⁶ se n'hofenen, la qual no consent⁴⁷ a mal grat meu que en aquest cars⁴⁸ la ploma se alemite. E lex aquestes⁴⁹ rahons per venir al que vull dir.

En alguns lochs públichs de la villa, he sabut com són estats possats certs cartells o letres per part vostra, sots escrits de vostra mà, sagellats de vostres armes, fets en lo loch de Cirat a XI de dehembre, any MCCCCLII, contenen, en efecte, que·m fora estat millor lo callar que no après, per coïçor⁵⁰ de les nafres per vós a mi fetes, o per la vergonya de aquelles, ab paraulles desonestes desigar caregar vostra honor, dient e publicant que alguns hòmens serien estats ensemps

⁴³ ms. C: "no ignoraré".

⁴⁴ ms. C: "llurs".

⁴⁵ ms. C: "pensant".

⁴⁶ ms. C: "enteniments".

⁴⁷ ms. C: "content".

⁴⁸ mss. A i B: "que en cars", segueixo C.

⁴⁹ "la ploma se alemite. E lex aquestes", manca a C, salt d'igual a igual.

⁵⁰ ms. B: "vicor".

ab vós, los quals haurien fet part en mes nafres, que si yo guossaré dir, ni adverar ne sobre aquest cars requerir a vós de batalla, ço és que vós hajau sabut, cabut⁵¹, ginyat, tractat ni per neguna via, art ni manera de quants pensar se'n poden fer⁵² que hòmens hi sien venguts. Hi, encara més, dieu negú, sinó sols vós, en ma persona haver tocat ni donat enpatx per lo qual hagués pogut rebre dan e menys fer-lo, que us hofferiu, ara per lavors, en defensió de vostra honor e de vostre bon dret, metre-y la vostra persona contra la mia.

A què us responch que vós, malvadament e com a mal cavaller, me haveu falit en alguna⁵³ de les damunt dites cosses, e, si l'ànimo vostre bastarà a concordar-vos ab mi, que siau content que yo devisse les armes e la forma de la batalla. Vos offerir, ara per lavors, en lo nom de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller sent Jordy, combatre sobre lo dit cars a ultrança, lo meu cors contra lo vostre, en nom de requeridor o de request, batejau-lo com vós volreu, ab tal pacte e condició que, per spay de sis messos, hajau haver jutge, e si cercar no·l volreu yo·l cercaré, no sospitós, moro o crestià, lo qual, ab sacrament o ab albarà de sa mà, se hoblige dexar venir nostra batalla a tal fi que la hu de vós o de mi reste en la plaça mort o vençut. E si per ventura aquell tal jutge, que vós o yo hauríem, no·ns servava la promessa damunt dita, e que per spedient ho per forsa nos volgués traure de la plaça, o fos axí que vós o yo haguésem retut nostre deute en cercar tal jutge e no l'haguésem pogut trobar, que la hu après de l'altre siam tenguts e hobligats a cercar tant e tan longament aquell fins a veure de nostra batalla la fi, ab les condicions damunt dites. E confie de Déu, qui és dreturer e amador de la veritat, si vós forçau⁵⁴ vostre cor flach a fer lo que yo dich, que per mes⁵⁵ mans en aquella jornada vos faré ésser confés de vostra gran malea, car Déu no permetrà que tant leg crim, com és aquest, reste en lo món inponit, perquè a vós sia càstich hi en los altres exemple⁵⁶. Aquest és lo so que yo é fet de batalla⁵⁷, he altre no, si vós ballar y volreu.

E só molt meravellat com, ab tanta impropietat de paraules e molta més en

⁵¹ "cabut", manca a C.

⁵² mss. A i B: "fet", segueixo C.

⁵³ ms. B: "una".

⁵⁴ ms. C: "sforçau".

⁵⁵ "mes", manca a B.

⁵⁶ ms. A: " per exemples", segueixo C.

⁵⁷ "de batalla", manca a A i B, segueixo C.

los fets, voleu parlar de batalla, esent vós promovedor⁵⁸ de aquella, e dieu a mi que us requira. Bé mostrau que de aquest mester haveu molt mal après. A vós, mossèn Vilarig, és donat ésser requeridor, car aquest és verdaderament lo vostre dret hoffici, si servir-vos-ne volreu, majorment après tanta infàmia en vostra honor envides reparable, e dexau a mi lo càrech de devissar, com dit he, car, si u feu, yo us faré veure molt prest, ab execució, la veritat de nostra diferència, car lo fferre, ni l'acer⁵⁹ ni les moltes dobladures que vós cercau, e de qui vós tant confiau, poch tort tenen entre vós e mi perquè elles s'i hagen a parar⁶⁰. E no vullau que tal o compre⁶¹, que mal no y mir. Purgem-o vós e yo, que sabem com passà.

De la çoïcor⁶² que dieu de les mies naffres fora bé escusat, si a vós plagés aquest parlar, car, si bé y voleu penssar, cert és que en mi tenen loch de sabor, e la vergoya que·m ve de aquelles, seguons lo vostre dir, si ha vós no era hoblidat, tant à que no·l praticau aquest mester de jentilessa, bé li poríeu dir en vós hun gran menyscapte y en mi molta de honor.

Encara per afegir a huna error huna altra major, haveu fet metre en los pus públichs lochs de la ciutat vostres letres, no recordant-vos prou com en aquells o semblants lochs foren vituperosament penjats, de una lega figura pintats, vostres singulars actes, dignes de recordable memòria, ab tota aquella cerimònia trista que a hun no comparegut cavaller⁶³ en la liça se acostuma de fer, dels quals actes la tinta no és encara exuta. Però, ab tot, no contrastant-me res ni alegrant-me del que poria si vós guosau fer lo que yo dich, yo us mostraré que no·m contenten vanes⁶⁴ paraulles, e vós mostrareu a mi que, les rahons en vostra letra contengudes, no dieu per donar al món rahó cevil, mas perquè acte criminal ne surta.

Fent-vos cert trobareu en València lo noble Mossèn Perot Pardo, procurador meu, a poder rebre qualsevol letra vostra, la qual speraré per tot lo mes de giner primer vinent, e per testimoni de les damunt dites cosses, vos tramet la present, partida per A·B·C·, sots escrita de la mia mà e sagellada de mes armes, feta en València a

⁵⁸ ms. B: "proveydor".

⁵⁹ ms. C: "ni lo ésser".

⁶⁰ ms. C: "perquè elles vagen a part".

⁶¹ mss. A i B: "E volrieu que tal o compràs", segueixo C.

⁶² ms. B: "vicor".

⁶³ ms. C: "com no comparegut cavaller".

⁶⁴ "vanes", manca a C.

XXX del dit mes, any M CCCCLII⁶⁵.

Johanot de la Serra

3

Segona lletra de Mossèn Vilarig a·n Johanot Galceran de la Serra

Seguint lo costum de aquells qui l'offici de la lengua davant lo de les mans posen, no feu sinó lo que yo de vós sé, e per ço, en Johanot de la Serra, só estat defès de maravella vehent lo cartell tacat de vostres vills paraules, e, pux donau lo que és vostre, lo començ de vostre dir no cur jens a reprendre, perquè de viltat ab vós no contenga⁶⁶. Vos lexe en vostra glòria, que del dir sol se nodrex e·s serva, per venir a dir com vespra de cab d'any é rebut vostra letra, resposta a hun recort que fet vos havia, per éser vós massa aturat en dar compliment al que vostres⁶⁷ paraulles tant divulgat havien, partida per A·B·C, sots escrita de vostra mà e sagelada de vostres armes, feta en València a XXX de dehembre, any MCCCCLII⁶⁸, en la qual, peseverant en vostra malvada pertinàcia dieu, com a mal cavaller, yo haver-vos falit en alguna de les rahons nomenades en mon primer escrit, e, per no poder-ho dir en ver, no haveu dit en què.

A què us responch dieu fals, e só prest, tostemps que per la porta·m vindreu⁶⁹, defenre-u per batalla, ma persona contra la vostra, en la quall, ab la ajuda de mon bon dret, esper ma[n]ifestament se veurà la veritat de nostra diferència, e axí ensemps serà donat càstich a vós, e fre⁷⁰ als pa[r]s vostres en lo alear dels crims. E si vostres dits tant fosen acompayats de efectes com ne defalen per hobra, yo mostraria com la confiança mia està possada en sa vallor e no en dobladures de ferre, com vós dieu, segons experiència mostrat-vos à. E dant compliment al que nessesitat vos hobliga, yo us divissaré tant armes de cavaller

⁶⁵ ms. C: "MIL CCCCLIII".

⁶⁶ ms. B: "contenguda".

⁶⁷ "éser vós massa aturat en dar compliment al que vostres", manca a B.

⁶⁸ corregeixo la data del ms. A: M CCCCLIII

⁶⁹ ms. A: "veureu", segueixo C.

⁷⁰ ms. B: "enfere".

que cascú de vós e de mi haurà bé loch de mostrar lo preu de sa estima. Per què, si us plau la hobra, compliu lo que a vós esguarda e veureu quant prest serem de acort, e fent axí, altre tant temps no·s perdrà en culpa vostra com fins ací ha.

E si aquell, almenys, esmerçat haguésseu en bé veure lo que escrit me haveu, crech no volguéreu en ell aparegués dos contraris, com són paraulles braves en boca de aquell que lo dret denega a de qui és, perquè no·s consent creure, qui açò no guossa, fes l'àlls. E de ací us partex disputar vergoyossa caussa, perquè és acte del qui encolpa falint-li proves faça aquelles ab les mans. E açò cau ab major força en vós que en tot altre, com tingau títol de no verdader, defalint-vos execució homenívol: mirau qui·n restau! Ací's mostra qui lexa l'offici de què·s deuria servir, ne qual dels dos no à après lo mester.

Yo, enemich, com amich vos conselle, si servir-vos-ne volreu, si donch no amau més complaure al vostre ànimo que al que demana honor, exiu de tal engan, que la tarda a l'esdevenidor no torba⁷¹. Per ço com veritat no pot ésser perida, que aquella esperona la vostra lengua en fer-li dir, a tots jorns més, lo que tant amagar desigau, l'ora que digués a hun parent vostre e meu digne de fe que no sabíeu si us havien tocat ho no los hòmens que, en prencipi, afermàveu ésser exits ab mi, e aquells haver fet part en vostres naffres. Ací mostra's a la pràctica del mentir vos fallia la ciència, e per semblant a hun cavaller, del colp dels pits que primer fèyeu de lança, confesant lo que era, digués com la mia spassa lo havia fet. Vós venreu a ésser confés sens ferre, si jens vos enramau. E seria menys mal per a vós oferíseu de voluntat la vida per la honor, que no venir en tanta confusió del jutge. Per no ésser a temps, me'n cale, esperant lo loch del dir hon veureu, si lo que·nrahonau vos alta, ne deureu ésser content. Lo albarà e sagrament que demanau se'n haja, fora millor per a vós fos restat en la ploma, com aquell no pot ésser, en nostre cars, persona limitada, ni lo seu nom no u consent, sinó absoluta. Fortuna m'à rodolat aver a fer ab qui entén tan poch lo que menega.

A moltes altres rahons, mal dites en vostra letra, no cur per ara respondre, sinó que recort a vós, cada volta que naturalea vos temptarà en tenir costum de dona, pensseu yo só aquell que no solament vos é sobergegat lo cos mas vençut l'ànimo, e vós aquell que, pus prest la vida que la mort honesta elegint, ficàs los genols en terra davant mi, ab los braços en creu, retent l'esperit de la honor, digués

⁷¹ ms. B: "troba".

aquell tan espantós mot, per als qui virtut conexen, com és «yo·m ret». En la qual hora yo mostrí tenir cor de carn, del qual guardó retent no deuríeu mal dir, he us dexí la vida, comprada ab tan car preu. Aquesta és la sabor vera que vós dieu sentiü, que pus amarga yo no la sé, d'on partex la mia vergonya e meyscapte de gentilea.

La infàmia que en ma honor, contra tot ver, rahonau, no és de neguna estima entre los bons, com de tot lo contrari per actes públichs se mostre, e per declaració feta per lo molt alt senyor rey e son sacre consell, la qual declaració és ley, feta per aquell qui sols honra e basta a conservar la honor de sos súbdits. E no és maravella si us deportau mentint en vostra letra, pux tant ichnorant audàcia, guiada per vana presumpció, en tant errar vos à·ribat que, declarada ma caussa per aquell qui és nostre rey e príncep, e de tots pus entenent, hi façau contradichció. Que per sos grans actes à refeta la militar escolla e mostrat de no tembre a tots los que·l seguexen e, sobrepugant per sos actes los passats, toll de aquells memòria escampant-la sobre si e ses admirables coses. E si us par una tan poca centilla dega precehir axí gran e encés foch, com en mostra de les sues virtuts crema, és just una tan fallida conexença sia dichne de perdó. Per què venir a fer ço que sabeu és mester per a nostra concòrdia, lexant rahons vanes en tant perjudici vostre, si no altrament no rebré letra vostra que complit efecte no porte.

La qual esperaré per espay de vint dies, que per tot lo dit temps restarà procurador meu lo molt noble mossèn Guillem Ramon Centelles a rebre aquella, en altra manera no espereu resposta mia que àls contenga. E perquè sia vist de ara avant per los entenents mon descàrech, vos tramet la present, partida per A·B·C·, sots escrita de mà mia e sagellada de mes armes, feta a XV de giner en lo loch de Cirat, any M CCCCLIII.

Bernat de Vilarig

Pux les nostres voluntats són contràries, rahonablement se deu seguir que u sien los actes, e de ací ve ço que·s diu: que quant hu no vol dos no·s baralen. Axí·ns ne poria penre a vós e a mi, però ab tota vostra culpa⁷², si donchs de lenguatge no volreu mudar, parlant en altra manera que no feu, en una que·s pot més dir rondalla que no letra, la qual rebí [lo] jorn de Sent Anthoni⁷³, a XVII de giner, any M CCCCLIII, sots escrita de vostra mà e sagellada de vostres armes, feta a XV del dit mes en lo loch de Cirat.

Mossèn Bernat de Vilarig, dexant tota longea de paraules, perquè pus clara esperiència sia ver testimoni entre vós e mi qual de nosaltres abduy és desigós de batalla o qual se'n desvia, vos offerir en dues maneres una matexa cossa, e serà aquesta, si pendre la volreu: o que vós me vullau requerir de batalla, donant-vos yo paraulla de devissar aquelles semblants armes, poch més o menys que yo us escriví en mon primer albarà, ço és, a peu, ab gipons de domasquí⁷⁴ blanch de tres telles sensse cotó; spassa de una mà, de quatre palms de lonch de la cruera fins a la punta, e mantí acostumat; manto senzillo, guant de mala, cervelera rassa e una copogorga de un palm e dos dits de fferro. Aquesta és una de les dos vies a vós elegidores, e l'altra serrà, si axí no us venia bé, en aquest nom de requeridor. E, perquè totes les altres cosses hajau més a tot vostre avantatge, yo a tota ma requesta vos⁷⁵ combatré, lo meu cors contra lo vostre, pux me façau cert e segur de elegir aquestes matexes armes, tota vegada ensemps⁷⁶ ab les condicions en ma primera letra contengudes, e sobre lo vostre dit mal cars, ja en aquelles largament especificat, al qual me reffir. E si açò achceptar no volreu, serà manifest que la certa confiança dels tres hòmens vos acompaya, he us feu venir més que·l vostre ànimo en ço que ara ab egualtat denegau. E de ací enfora cesse lo sullar del paper, pux tenui caussa de experimentar acte pus virtuós de cavaller, no hoblidant-vos, com sabeu millor de mi, que de tant com de menys armes perilloses les armes són divisades⁷⁷, aquelles són les pus honorosses.

Al que·m dieu de la magestat del senyor rey, a mi és de massa pus cert que no a vós que lo més que se'n pot dir per los entenents de tot l'univers món, en

⁷² ms. C: "per tota vostra causa".

⁷³ "lo jorn de Sent Anthoni", manca a C.

⁷⁴ ms. C: "domàs".

⁷⁵ "vos", manca a C.

⁷⁶ ms. A "entès", segueixo C.

⁷⁷ ms. C: "desviades".

glòria e lahor sua, és lo menys que sa senyoria posehex, al qual sou vós, més que tot altre, tengut e hobligat, pux ab son sacre consel, seguons mostrau, vos à volgut fer tanta de gràcia que resteu aledesmat⁷⁸.

A moltes altres falses e vills paraules de vostra letra no cur repondre per no ensutzehir-me la boqua, com lo calar sia la pus pròpia resposta. De aquelles solament vos vull dir e pregar, si semblants pregàries poden haver loch en vós, que us tolgau⁷⁹ tota feredat de un tan jentil exercici com lo nostre serrà, si vós voleu, tots temps pensant que totes les cosses són més en la hopenió que no en fet, e més la por de la batalla que no la batalla.

E perquè la veritat de nostra diferència millor mostrar se puxa, vos tramet la present, partida per A·B·C⁸⁰, sots escrita de mà mia e sagellada de mes armes, feta en València a XXX de jener, any M CCCCLIII.

Johanot de la Serra

5

III de Mossèn Vilarig a Johanot de la Serra

Lo desig meu no·m consent sia vist ab vós conforme en lo desorde de vostres desonestes paraules, per ço que aquell ha àls esguarda⁸¹, e perquè de mon bon dret me surt una sperança, que de la batalla la vera glòria·m promet⁸²; la qual vós, en Johanot de la Sera, feu vostre poder ab rahons e cosses parenceres⁸³, que jens no us atayen, mostrar a la jent que desigau, hi, en ver, dau-y lla tarda que cascú sap, fent⁸⁴ rahons lo nom de requeridor no ésser vostre, y en açò us fermau, poch recordat del que deveu. Si hoblidat o fora recort de la honor no fóseu, pensaríeu que les nafres per mi a vós fetes, e paraules per vós a molts dites, als quals

⁷⁸ ms. C: "resteu allà desviat".

⁷⁹ ms. C: "colgau".

⁸⁰ "partida per A·B·C, manca a A i B.

⁸¹ ms. C: "s'esguarda".

⁸² ms. C: "hom promet".

⁸³ ms. C: "pertinents".

⁸⁴ ms. C: "sens".

afermàveu a tota vostra requesta combatre'm, vos porten hobligació e nessesitat tals que nom de requeridor vos donen. E, per bé la rahó m'escusse més del que é fet no acaçar⁸⁵, vos dich, sobre la confiança que dieu dels hòmens que vós sabeu, que yo sols só estat lo que us é nafrat, soberguegat e fet retre. E, crech, açò us ha fet duptar dir la caussa nessesària per a batalla: en què està lo que us é falit. E per no mostrar tanta civilitat⁸⁶, a esguart del que en dies passats tan larch incriminat me haveu, per què us està presentada aquella punició que, per tenir injusta querella, no us fallirà⁸⁷, si, hoblidant lo passat, esforçau a vós que contra tot ver o digau⁸⁸. E, per aquella rahó, quant la y dareu, só prest per batalla defendre-us-ho, ma persona contra la vostra, on esper Déu volrà com a just⁸⁹, axí com en amagat yo n'obtinguí la desigada fi, que per lo mal dret vostre les mies mans en públich vos confonen⁹⁰.

E perquè en vostra letra, feta en València a XXX de giner, sots escrita de vostra mà e sagelada de vostres armes, rebuda per lo molt noble mossèn Guilem Ramon Centelles, procurador meu, en lo dit jorn, haveu nomenades armes més de vilans que de cavallers, poch recordant-vos la hofenssa que lo tal consentir vos porta, enfengint⁹¹ aquelles ésser honoroses, lo que, si axí fos, per los passats no foren messes a hoblit. E content del que ja vist ne haureu, en molta honor mia e gran vergonya vostra, és just vós acordàseu⁹² ab lo que fora rahó perquè no fóseu vist mostrant voller fugir⁹³ a deguda execució. E ja dolent-me de vós, que ab tant contradites paraules, sens dar complida querella e fora temps, vos servexcau del meu hoffici per tolre-us tota error, ab la qual tant enbolicat estau, diré que, si vós haguéseu especeficat lo fallir que dieu meu, com vostra pus derrera letra, contra tot ver, aferma vós haver fet en la primera, a les quals me refir, yo com aquell a qui tal dret esguarda, complit haguera lo que poch après veureu, vos dant compliment al que deveu.

Ara per lavós, vos devise les armes e forma de batalla, en lo nom de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller sent Jordi, yo, Bernat de Vilarig, a vós,

⁸⁵ ms. C: "asertar".

⁸⁶ ms. C: "crueltat".

⁸⁷ ms. C: "aquella punició que us pertany e per tan injusta querella no us fallirà".

⁸⁸ ms. C: "vos sforçau e contra tot ver o digau".

⁸⁹ ms. C: "com ha vist".

⁹⁰ ms. C: "me confonen".

⁹¹ ms. C: "seguint".

⁹² ms. C: "vist vos acordàsseu".

⁹³ mss. A i B: "fugiu", segueixo C.

en Johanot de la Serra, en la manera següent: a caval, los cavalls armats cascú a la voluntat sua, sens negunes armes hofensives que a cavaller ni a caval noure puxen, selles acostumades de portar en guerra, sens altre acer de l'espil que s'acostuma en l'arçó davant metre. Les pe[r]sones nostres armades en la forma següent: celada beguina, gorgal, francals e falda de mala, braçals, guants de acer, cuyraça cuberta, de pes de dotze liures; arnès de cames. Per armes offensives dues espasses, de la cruera a la punta de IIII palms, mantí acostumat a tal spassa; copagorga de palm e mig de ferre, mantí de mig palm, poch més o menys; lança de una mà de longura de tretze palms per tot, ab lo ferre de palm e mig, ample de una mà en lo mig, de fayçò de Xerès. E si açò achceptar en tan gran càrech vostre denegau, yo no sé què fer-vos puxa sinó dexar-me de porfidiar ab la present, en la qual vull totes les cosses per descàrech meu apareguen. Per ço us hoffir, havent vostra concordable resposta, haver jutge per mon poder en l'espay dels sis messos, no sospitós, e tal que pens dexarà venir nostra batalla a fy. E si aquell del que desig se desviava, que per qualsevol via·ns tragués de la plaça sens de aquella veure la fy, en tal cars do facultat a vós ne pugau haver altre en lo nomenat termini, a mi no sospitós, e aquell ab les condicions que ben vistes vos sien, pux no sia en la Espaya, per no ésser-me competent, e sia entès, enperò, en part⁹⁴ on yo puga anar en lo temps de la citació, ab les elegides armes e forma de batalla.

Havent donat fi a la elechció de les armes, la qual, si en vós és lo desig de ben fer, denegar no deveu, sols diré com, ab no poch enpegides paraules, me amonestau no haja feredat de un tal gentil exercici, seguint açò ab moltes impertinents altres rahons⁹⁵. Aquest parlar no és prou conforme al que de vós se creu e yo é vist, e si açò dir se comportàs, me sembla yo ésser aquell que a vós o poria dir, per haver trobat en vós tal esperència que nom de cominal escola⁹⁶ no us consent: só marvellat que com a mestre de tal mester vullau rahonar lo que jamés no executàs.

Al que dieu de la majestat del senyor rey ab tema de conexença, de tot en tot él e ses justes hobres ichnorau, falsificau ab impropis dits la veritat del nom⁹⁷, llà hon dieu me à fet gràcia, que, com per los entenents vist serà lo que a interès de

⁹⁴ "en part", manca a C.

⁹⁵ ms. A: ab molt inperpés; ms. B: "ab molta impropietat". Segueixo C.

⁹⁶ ms. C: que en bon e cominal escola".

⁹⁷ ms. C: "món".

part esguarda, just o injust actes nomena, e no gràcia com vós dieu.

E perquè les coses són seguons d'on partexen, és satisfet a la voluntat⁹⁸ mia, e senyalada la falta que ab ichnorància cometeu, de la qual no·s merex se parle sinó mirant passar. E perquè sia vist lo desig meu a la hobra ser concorde, vos tramet la present, partida per A·B·C, sots escrita de mà mia e sagellada de mes armes, feta en lo loch de Cirat a IIII de febrer, any MCCCCLIII.

Bernat de Villarig

6

Resposta de Johanot de la Serra a la III letra de Mossèn Vilarig⁹⁹

Totes les experiències que fer se poden é asagat en vós: en ma primera letra publicuí algunes de vostres faltes, crehent que, mogut per la ira, vos portara, ab aquella fúria que és més de bèstia que de hom, a ço que per virtut no volíeu venir, mas per la porta ne per lo terat aquest camí vós no haveu trobat. Aprés, en l'altra e seguona, vos hoferí ab prou vostre avantatge ésser yo requeridor, encaregant-vos, e induint per tot mon poder, volguéseu achceptar ma hoferta, e tanpoch vós y volgés entendre. Ara dererament, en aquesta, prenent comiat de pus no escriure-us, no·m resta alre a fer, sinó que yo seguexca a vós, pux vós no haveu en res seguir a mi.

Per què us responch, e açò tant curt com poré, a vostra letra, rebuda per lo noble mossèn Perot Pardo, procurador meu, a VII de febrer, partida per A·B·C, sots escrita de vostra mà e sagelada de vostres armes, feta en lo loch de Cirat a IIII del dit mes e any M CCCCLIII, que, ab tot que a vós no us sia permès la elechció que penre-us voleu. E per no entrar en deguns mèrits de disputa, yo a tota ma requesta vos combatré designant-vos, pus tant oyr voleu¹⁰⁰, no perquè no·n siau pus cert de mi que los tres hòmens, que en nostra brega foren, feren part manifesta ab vós

⁹⁸ ms. A i C: "veritat", segueixo B.

⁹⁹ al manuscrit B manca el foli 263 i, per tant, no hi ha la transcripció d'aquesta letra ni de la següent.

¹⁰⁰ "E per no entrar ... pus tant oyr voleu", manca a A.

contra mi, per caussa dels quals yo he hagut enpatg e pogut rebre lo dany que en ma persona rebí, lo contrari de la qual cossa vós afermau. E sobre açò yo us forme mon cars e mon repte, tota vegada dispost per mes mans sostenir-ho, ab aquelles pròpies armes que per vós a mi són estades divisades. Exceptat que, per més fer la honor nostra e fer que tota nostra batalla se haja atribuir complidament a vós e a mi, no participant-y en res un incensat animal que seria lo cavall, que vullau haver per bé, pux tan granment milorau, solament mudar que, axí com dieu a caval, que·ns combatam a peu. De les dues espases que nomenau, perquè·m par molt impertinent, lex a vostre càrech.

De ací enfora, mossèn Vilarig, no us tinch pus que dir, mas esperar vostra concordable resposta, de la qual no solament dareu caussa a mi de contentar, mas encara fareu que lo qui és duptós, si algú però se'n trobara que fermament no crega vostre mals cars, bastareu¹⁰¹ aquell algun tant traure de sospita.

E perquè paraules en nostres letres transportar no·s puxen, vos tramet la present, partida per A·B·C, sots escrita de mà mia e sagellada de mes armes, feta en València a XIII del dit mes, any M CCCCLIII.

Johanot de la Serra

7

III de mossèn Vilarig a Johanot Galceran de la Serra

Als temerosos les cosses periloses, a què per reparació de lurs honors són hobligats, no·ls és lo veure de aquelles atorgat, e per ço, en Johanot de la Serra, essent vós en lo tal nombre, no·m maravell si aquesta torba¹⁰² injustament vos fa colpar a mi, e lunya de vós aquella hobra tan nessesària a la satisfació de vostra fama, l'oblit de la qual mostra¹⁰³ les cosses animoses, tant com se veu, ésser-vos enemigues. E a ço us porta en amagat la ira, que só cert s'enclou en vós, la qual de tant ànimo no us à lexat usar que aquella fins ací hajau treta en acte, e us à retret

¹⁰¹ ms. C: "bastara".

¹⁰² ms. C: "corba".

¹⁰³ ms. C: "mostreu".

de la longa hoferta, no pensadament feta per vós en vostra terça letra, llà hon havíeu dit que volíeu seguir a mi. Ans, seguint vostre horde de requeridor, fóra vostra requesta sens alguna retenció, dexant a mi request ço que per dret m'és donat, e no seríeu peseverant en vostra vergoyossa porfídia¹⁰⁴, que fins ací à torbat¹⁰⁵ l'acort de nostra batalla, la fi de la qual és per vós no poch temuda¹⁰⁶. E yo no·m puch tant acostar, donant-vos part de mon dret¹⁰⁷, com vós fugiu, volent ço que no us és donat, après que us é ellet armes a vostra voluntat, sens aquelles dobladures que en vostra primera letra mostràveu tembre.

Al que dieu en vostra letra, sots escrita de vostra mà e sagellada de vostres armes, feta en València a XIII de febrer any M CCCCLIII, rebuda per lo molt noble mossèn Guillem Ramon Centelles, procurador meu, que tres hòmens feren en nostra brega part manifesta ab mi contra vós, per caussa dels quals haveu hagut enpatg e pogut rebre lo dan que en vostra persona rebés, vos responch que mentiu e mentreu tantes vegades com o afermareu, com yo soll sia estat qui, ab les mies mans e ab les armes per vós demanades, vos é naffrat e sobergegat, portant vós un guant de malla més que no·m fou per vós escrit¹⁰⁸. Per què só prest, com en ma primera letra vos hoferí, defendre-us-ho per batalla de ultrança, e desigant de aquella la fi, e perquè pus clar se vega a vergonya de qui resta lo que, si a vós plagés, és ja ben vist. Ab tot seré content, per tolre tota larguea de vós, que aquest nom de requeridor, que vós tant desigau apartar esent del tot vostre, conega lo jutge qui·ns darà la plaça, lo qual per mon poder hauré ab esta condició, a vós no sospitós, dins l'espai dels sis mesos, lo qual jutge vos trametrà la citatòria per hoïr-ne la declaració, ensemps ab la asichnació de la jornada per fer nostra batalla. E si aquell, com yo esper, conexedor de veritat, determenarà¹⁰⁹ ésser vós requeridor, siau hobligat combatre·m ab les armes per mi divisades e forma de batalla en ma terça letra contenguda. E yo, ara per lavors, achcepte, si requeridor me fa, les armes e forma de batalla en vostra derrera letra nomenada. E si a vós vendrà bé

¹⁰⁴ ms. C: "perfídia".

¹⁰⁵ ms. C: "trobat".

¹⁰⁶ ms. C: "no·s pot tremudar".

¹⁰⁷ ms. C: "de nostre dret".

¹⁰⁸ El fragment "ab les mies mans ... per vós escrit" és substituït al ms. C per "ab les mies mans fiu més que no fou per vós scrit".

¹⁰⁹ ms. C: "determene".

me plaurà, en loch de lances, portem aches¹¹⁰, per ésser més pròpies per a batalla a peu, e si açò en tan gran càrech vostre denegau, no espereu haja a contendre ab vós de paraules.

A vostres altres falses¹¹¹ noves no cur respondre, pux és sabut per tots és bandejada de vostra boca veritat.

E perquè sia vista en tot la colpa vostra si ab mi no us acordau, vos tramet la present, partida per A·B·C, sots escrita de mà mia e sagellada de mes armes, feta en lo loch de Cirat a XXI de febrer, any M CCCCLIII.

Bernat de Vilarig

8

Resposta de Johanot de la Serra a la IIII letra de mossèn Vilarig

Perquè us és cert que negun jutge no pronunciarà, entre vós e mi, a peu ni a cavall batalla, com no siam concordades de aquella¹¹², meoferiu estar a determinació de jutge, davant lo quall los cavallers no acostumen venir per pledejar mas per combatre. Hi estiguera millor a vós, mossèn Vilarig, pux tant parlau de jutge, que haguésseu achceptat nostra batalla a peu, perquè no fóseu condepnat per tants jutges, com sereu, sens que negú no us serà advocat, de tots aquells qui saben ni entenen què vol dir honor. E forçant axí vostra natura, restareu hobligat de molt a vós matex, més que no sou a Déu, pur¹¹³ en aquesta part, perquè us à fet de una tal factura contrària en tot [a] aquest semblant mester.

E, fent fi ab aquesta a vostre infructuós escriure, no freturant-me pus respondre a les errós e desmentiments de vostra letra, com yo reste tota vegada en ma veritat e vós siau hagut per fementit, vos tramet la present, segons en les

¹¹⁰ ms. C: "aquestes".

¹¹¹ "falses", manca a C.

¹¹² "de aquella", manca a C.

¹¹³ ms. C: "pus".

semblants és acostumat de fer, feta en València a XI de març mil quatre-cents cinquanta-e-tres, responsiva a vostra derrera letra, rebuda per lo noble mossèn Perot Pardo, procurador meu, a XXV de febrer, feta a XXI del dit mes en lo loch de Cirat, any present, seguint ab aquell horde matex.

Johanot de la Serra

9

V de mossèn Vilarig a Johanot de la Serra

Ni aquella virtut que dolor de les cosses mal fetes porta e dispon a ben fer, ni desesperació, que per vostre mal passat hobrar tant vos devia ésser vehina, no an bastat en vós, en Johanot de la Serra, a tant que, complaent-vos yo e flixant¹¹⁴ en mon dret de aquelles armes, poch més o menys tals com vostra primera letra demanava, que fi de batalla hajau pogut veure. Per hon sou vengut, ab tanta vergonya com se veu, a denegar lo juhí del que ab mi, per donar torp¹¹⁵, voleu deferenciar¹¹⁶ formant-vos requeridor e voler¹¹⁷ usar dels drets de request¹¹⁸, los quals són a mi deguts per tants esguarts com en nostres letres se veu, a les quals ho remet, hoferint-vos yo, per venir a conclusió, estar a determenació del jutge quant se esguarda en la damunt dita deferència.

E vós dieu en vostra letra¹¹⁹, feta en València a XI de març, sots escrita de mà vostra e sagellada de vostres armes, rebuda per lo molt noble mossèn Guillem Ramon Centelles, procurador meu, que no trobaríem¹²⁰ jutge que pronunciàs en la forma de nostra batalla, lo que, hofferint-vos yo ab crehença, fent per mon poder trobar aquell, no devíeu escussar mon trebal per los sis messos. E no's pot descreure, sinó per vós qui tant batalla temeiu, aquell no determenàs nostre poch contrast, com se veu de tots jorns los senyors ésser aparellats fer majors actes o

¹¹⁴ ms. C: "flicat".

¹¹⁵ ms. C: "trop".

¹¹⁶ ms. B: "deferència".

¹¹⁷ ms. C: "voldreu".

¹¹⁸ "de request", manca a C.

¹¹⁹ ms. C: "Hon vós dieu en vostra letra partida per A·B·C".

¹²⁰ mss. A i B: "trobaríeu", segeuixo C.

dexar batalles venir a fy. E après, si en lo nomenat temps yo no l'hagués pogut haver¹²¹, tenir per bé cercar-ne vós altretant temps, a fy que no·s perdés axí deguda batalla entre·ls dos, ab tanta colpa vostra com mostra aquella flaca rama que, com a persona torbada de temor, vos sou afferat, dient que los cavallers no acostumen venir per pledejar, mas per combatre, e yo per tal mester, e no per altre, vos demanava. E si, ab migà de ànimo, vostres hulls de conexença haguesen vist e la discreció discernit, trobàreu yo pus no us deya sinó "anem davant tal jutge" en manera que a peu o a caval combatam. E, sent¹²² yo ab vós de tot concorde, sinó de la forma de batalla, poch fora, per ésser ja tan vist¹²³, trobar qui sols açò dicernís. E no és gens bé de vós aquell partit qui us portava a batalla denegau, volent de nostra caussa ésser jutge.

Per què, cansat de dir-vos vostres faltes, pux aquelles vostre rebuat cor per les mies mans no mouen, e per haver atès de vós ço que de hun vençut se ateny, e per no voler caure en supèrbia, vos dexe, content que en lo procés fet de vós a mi no haja advocats sinó jutges, perquè rahó mos fets advoca, de la qual vós en tot freturau. E per ço, après dir que restau en vostra veritat desenparada de vostra ajuda, dich que restau en vostre nom, que és ésser vós lo mentir en sa pròpia forma, e per ço és la contra del que parlau tots temps la veritat. Al fementit que dieu e a les altres improprietats de vostres dits, e per entendre tan poch lo que dieu¹²⁴, e, considerat la honor que de vós se pot atènyer, és lo callar lo pus propr[i] respondre. Havissant-vos, essent falida en mi la esperança que ab rahons e recorts vos aribàs al que fugiu, e de huy avant no esperar-vos pus per no perdre temps, sinó que faré mos fets.

E per no cansar les horelles dels oïdós e per no oir de vós pus infructuoses paraules, revoque tots mos procuradors, no volent treballar més per torbar:¹²⁵ vanament se ffa; e perquè sia vist com, a gran menyscapte vostre, resta la fi sols per mi desigada, vos tramet la present partida per A·B·C e sots escrita de mà mia e sagellada de mes armes, feta en València a XII de març, any M CCCCLIII.

¹²¹ ms. C: ""yo no hagués pogut haver recapte".

¹²² ms. C: "essent".

¹²³ ms. C: "per ésser ya tot vist".

¹²⁴ " e a les altres improprietats de vostres dits, e per entendre tan poch lo que dieu", manca a C, salt d'igual a igual.

¹²⁵ mss. A i B: "trobar", segueixo C.

Bernat de Villarig

10

Resposta de Johanot de la Serra a la V letra de mossèn Vilarig

La fi de les cosses esdevenidores és remessa a la fortuna, e, per ço com és incerta, deu ésser poch reduptable, mas la bona deliberació de aquelles està en mà de cascú, e aquesta és loadora. Yo, per tot mon poder, mossèn Bernat de Vilarig, me só esforçat de atènyer en aquesta millor part de dileberació sobre ço qu'entre vós e mi és estat longament altercat de nostra diferència, e perquè als esdevenidós¹²⁶ sia pus manifest, vos vull reduir e fer recordant tot lo procés fet, o pur en effecte contengut, de nostres letres perquè de aquelles reste memòria, fent a cascú testimoni del procés fins ací.

E primerament, en la segona mia letra, feta a XXX de giner en l'any present, a la qual pus largament o remet, vos offerí que, si vos me'n fèyeu cert de ellegir les armes en la dita mia letra contengudes e forma de batalla, ço és a peu, ab gipons de domàs blanch de tres telles sens cotó, espassa de una mà de quatre palms de lonch de la cruera fins a la punta, ab mantí acostumat; manto senzillo, quant de malla, servellera rassa e una copagorga de hun palm e dos dits de ferre, que yo a tota ma requesta vos combatria, lo meu cors contra lo vostre, e res de açò no us abellí ni us contentà. Aprés, en la terça mia letra, feta a XIII de febrer del dit any, axí matex vos hofferí combatre-us a peu e a tota ma requesta, ab les armes per vós a mi divisades en vostra letra, feta a VIII del dit mes, ço és, cellada begina, gorgal, francals¹²⁷ e falda de malla; braçals e guants de acer; cuyraça cuberta, de pes de dotze liures; arnès de cames; e per armes hofensives dues espasses¹²⁸, de la cruera fins a la punta de quatre palms, mantí acostumat a tal espassa; copagorga de palm e mig de ferre, mantí de mig palm poch més o menys, lança de una mà, de largura de XIII palms per tot, ab lo ferre de palm e mig, ample en lo mig de una mà, de fayçó de Xerès.

¹²⁶ ms. C: "miradors".

¹²⁷ ms. C: "frontals".

¹²⁸ a partir d'aquí no hi ha més transcripció d'aquesta lletra al ms. B perquè hi manca el foli 265.

E vist que neguna de aquestes hofertes mies ni viandes no us an altat, per aparellades que les vos haja portades davant, esent-y vós tan hobligat, mas, ab tot que a satisfació de ma honor no·m freture pus l'escriure, encara servint-me més de inoportunitat que d'açò que la rahó volria, no gens per supèrbia mas per fer mon dever, só deliberat fer en vós aquesta derrera e final esperiència, per contentar-vos en la major part, que pot e deu ésser pressa per lo tot, ço és, que sobre vostre dit mal cars, ja en ma terça letra especeficat, davant jutge a mi no sospitós, ab los pactes e condicions dejús escrites, a tota ma requesta vos combatré a caval, en la forma següent e ab les dites armes per vós a mi elegides, solament en aquelles mudant que, axí com haveu divissat lança de una mà de XIII palms, que sia lança ab fere de córrer puntes, de longura de quinze palms de la coa fins a la punta del ferre, los quals ferres e gruxa de lances cascú puxa portar a sa voluntat; e que en les cuyraces haja rest, e les lances sien egualment enrestades, e que siau tengut de haver lo jutge per tot vostre poder, ab les condicions en ma primera letra contengudes. Axí matex, perquè los cavalls no·s puxen apartar, hajan a córrer ab tres renchs, tant e tan longament, si mester farà¹²⁹, fins que la hu de vós ho de mi reste mort o vençut, e sia en libertat de aquell que per qualque cars porrà perdre la lança, de pendre'n altra e altres, les que volrà, e los fells sien tenguts de donar aquelles.

E perquè de nostres altercacions, ací prou largament mencionades, la veritat en res mudar no·s puxa, vos tramet la present, seguons en les semblants és acostumat de fer, feta en València, a XVII de març, any M CCCCLIII, resposta a vostra derera letra, rebuda per lo noble mossèn Perot Pardo, procurador meu, a XIII de març, feta a XII del dit mes, any present, seguint aquell horde matex.

Johanot de la Serra

11

VI de mosèn Vilarig a Johanot de la Serra

¹²⁹ ms. C: "serà".

Pux als entenents lo ver juhí de les diferències entre vós e mi altercades amagat no és, só cert veuran que de la fi de l'hun enbaràs vos naxen principis d'altres, e de açò fan prova maniffesta vostres letres. E, perquè a tal declaració és mester reduir en la present part de vostre passat procés, a fi que dos cosses seguir ne pugén, o pur que la huna no falga, primerament faré a vós recort del tant vostre falir, per experimentar si de aquell vos sortirà, per migà de bona conexença, temor de restar ab tal vergonya, e perquè per aquesta, si atènyer la podeu, siau fet net de totes les passades colpes; l'altra, és fer cert a tots ab quanta liberalitat vos é donat de mos drets, per una volta metre-us en lo camí que solament és atorgat ésser caminat per aquells que nom de home merexen, e jamés en aquest vós sou volgut entrar.

E en testimoni de mes rahons ésser veres, vinch a vostra primera letra, en la quall solament mostràveu tembre dobladuras. E, fent so que aquelles eren la cossa que donava torp en nostra batalla, e yo esent-ne desigós, no perquè en res nessesari·m sia, sinó per fer pus manifesta la tanta maldat que per vós m'és alenada, vos fiu segur¹³⁰ del dupte que tenir mostràveu per ma terça letra. E a vós no plagé res d'açò, perquè batalla clohia, ans, per donar-y del tot torp formant-vos requeridor, vos sou volgut servir dels drets de request, los quals a mi són donats per tants esguarts com en nostre procés aparen, e despullant-me de tot ço que a mi com a request atany, no m'haveu leixat neguna libertat que request ni requeridor yo pogués ésser. Hi en aquesta manera, ab no poca vergonya vostra, haveu tancats los camins per on desigava a conclusió anar, e veniu a dir, poch recordant de vostres actes, que m'haveu aparellat viandes e devissat armes. E de semblants paraules, moltes no pensant, se conex que aquell qui no pot ab dret fer lo que fa, perquè a ell no és donada tal elehció, e no vol estar a la de aquell qui permissa és, fent-li'n tal part com yo feta he a vós, que u ffa per fugir de veure aquell dia de sa gran confusió, e açò feu vós, com a fals reptador, tement lo que rahone. E a mi prou satisfaria la infàmia de tanta colpa vostra, sinó que no·m contenta honor que ab perills no·s guaye. E per aquest esguart vos é tant inportunat, lo que nessesari no fora per a vós si lo dret que vostres no verdaderes paraules dien fos en éser, del qual tingéreu tanta fiança sabent que Déu és justícia que per res perir no pot, si de mil cavalls justats yo sols servir-me pogués, vos en un petit troter, car vos fóra fer

¹³⁰ ms. C: "fugir".

batalla, lo que ara tant abominau¹³¹.

Perquè és dins vós aquell verdader recort que de temor vos cobre, e açò torba¹³² se faça en vós lo que en la honor los hòmens requiren, é detengut a mi de anar a cercar jutge. E si no u é, és tot lo càrech vostre, com sabeu per ma quarta letra, que, volent levar tota altercació, vos offerí per aquella estar a la determinació del jutge sols de la forma de la batalla, car de tot l'als vos havia largament complagut, seguons apar en nostres passats cartells, e de cercar aquell, e no us plagué. Per què, canssat de letrejar e de recordar, a vós revocí tots mos procuradors perquè, essent solt de aquell pensament que tant vos torba, e regonegut, creya vos acordàreu als perills esdevenidors, que per ésser incerts vós dieu no-s deuen tembre, lo que só cert. En Johanot de la Serra, hauríeu a no poch, car axí-s cregués de vós, perquè conexeu les vostres hobres al vostre dir del tot contrasten.

Torní lo poder, e veg ara que nostra batalla de ultrança volrieu tornar a armes retretes, ho que fos córrer de puntes, lo que yo per res no permetria, sinó que fora los renchs, que estan bé en les places de festa. Si bé fóra més perillós los molts colps que dar-nos poguérem, ab les ja divissades lances de Xerès, que no un encontre dels que voleu, perquè-s vega quant de mon dret vos é donat, me plau sien tals com les demanau, ab què aquell bel nom de ultrança no falega, e no us atureu pus en los tres renchs, que nostre fet no s'à fer ab sirga, ni temau lo meneg de vós a mi, que sols a la fortuna e no a l'ànimo vullau sia remès, pux só content del que-m demanau, enperò levant-ne lo renchs. Mas perquè tal no u compre que mal no y mir, com escrit me haveu, vull que si les lances an a ésser tals com rahonau, sia hagut per confés e vençut lo qui ab aquella lo caval nafrarà ab encontre, perquè a nostres persones, de cuyraces de dotze liures cubertes, se dreçe lo peril. E si per aquesta ab mi vos acordau, me serà molt delit. Si no penssau en cert no ateyereu pus de mi resposta, la qual de vós esperaré per espay de quinze jorns. E lexau tota manera de altercacions e de nous partits, si no mostrareu que-n l'altre món voleu se sentencie nostre procés.

¹³¹ En aquest passatge sembla que el copista s'ha deixat de transcriure alguna paraula que el faria més entenedor, sobretot si tenim en compte que al ms. C es llegeix "vos en home petit troter", que no fa sentit. El que vol dir Vilarig és que encara que ell anés amb "un petit troter" i Serra tingués a disposició mil cavalls, aquest evitaria l'acord perquè el que no vol és arribar a la batalla.

¹³² ms. C: "trobe".

A les altres paraules de vostra letra, feta en València a XVII de març, any present, rebuda per lo molt noble mossèn Guillem Ramon Centelles, procurador meu, per no ésser de negun effecte no cur respondre, e perquè lo menyscapte sia vist, axí en present com en esdevenidor, en qui resta, vos tramet la present, partida per A·B·C, sots escrita de mà mia e de mes armes sagellada, feta en lo loch de Cirat la segona festa de Pasqua, any M CCCCLIII.

Bernat de Villarig

12

Resposta de Johanot de la Serra a la VI lletra de mossèn Vilarig

Per lo juhí que de vostre mal cars prou clarament se leva, vós sou aquell qui de vós matex deveu penre riguorosa vengança. E quant toca en aquesta part, mossèn Bernat de Vilarig, del primer jorn fins ara, molt largament vos só estat amich, pux que sabés tan mal triar que per a vós procuràs una tanta e tan lega infàmia, e sols per a mi un petit de dapnatge, però malament per vós en ma pesona fet. E aquest és lo interès, e no altre, que a mi roman per satisfer, del qual no solament deveu creure reportareu aquella confusió e vergonya que ja teniu en vostra honor per pena, mas encara, pux aquesta prou no sentiu, no us falirà una altra manera de ponició a vostres actes merexedora.

E dexant açò per ara, car no s'à a fer ab paraules, respondré a vostra letra, rebuda per lo noble mossèn Perot Pardo, procurador meu, a cinch del present mes de abril, mil quatre-cents cinquanta-e-tres, no curant fer menció de les longues rahons de vostra letra, perquè no són de neguna importància, dich que si vós donau a mi facultat per lo semblant, com yo daré a vós, de pendre hu de vostres cavalls, o caval si més no n'havíeu de hu, seguons a vós fon offert per Figueroa, que no havia tan gran caussa de batalla ab vós com vós sou hobligat de haver ab mi. E açò solament deman, no per aver de vós negun avantatge, mas per poder atènyer egualtat. E en tal cars yo us combatré en la forma e manera de batalla en vostra derrera letra contenguda, feta la segona festa de Pasqua de l'any present. No

oblidant-me, enperò, que si lo jutge que vós haureu no lexava venir nostra batalla a tal fi que la hu de vós o de mi sia mort o vençut, que yo haja poder de cercar altre jutge dins l'espai dels sis messos, davant lo qual nos combatam, seguons per vós en una letra vostra, feta en lo loch de Cirat a quatre de febrer, any present, m'és estat offert. E ara per llavors, confermant ço que ga dit he, dó a vós aquella mateixa facultat de pendre e elegir hu de mos cavalls, o cavall si no n'havia sinó hu.

E fent fi, si d'aquest tan estret loch trobareu forat per hon poder exir, dich-vos que les vostres arts no són de home, mas de altra cosa qui és molt menys que de home. Mas perquè la veritat de mes largues hofertes, e per vós mal achceptades, millor mostrar se puxa, vos tramet la present seguons en les semblants és acostumat de fer, feta en València a XVIII de abril de l'any present, de la qual esperaré per espai de altres quinze jorns vostra resposta.

Johanot de la Serra

13

VII de mossèn Vilarig a Johanot de la Serra

La natura vostra aunida ab antich àbit de malparler, ajustats ensemps, són dues coses tant forts en vós e fetes una que altre vici ni virtut alguna no an loch en resistir en lo desorde de aquella; e conegut per tots, sabent vostre costum que és tots temps lançar matzem de vostre dir, jamás se espera altra conclusió sinó riales per los bons. E si discreció en vós tingués alguna part, per aquella veuríeu que a tant disminuïda execució com la vostra no·s consent tantes voltes, sens gran vergonya vostra, mencionar lo mal cars que dieu meu, però tots temps mentint, sens que en aquell no hajau dat deguda execució perseguida. E vós, en Johanot de la Serra, oblidant lo discurs de nostre procés, com encara en aquell se espera veure éser estada feta per vós, degudament e com a home, cossa neguna que batalla pogués cloure, sinó senpre de hun partit saltar en altre, lo que per molts esguarts vos [posa] en una teriblle confusió. Especialment com se mostra en ma quarta letra que, hoferint-vos estar a determinació del jutge, no volgués achceptar aquella,

perquè vèyeu bonament algú als no judicaria sinó vós ésser requeridor, e tal que, per falta de ànimo, no haveu gossat seguir la hobra de vostre hoffici.

E per no voler en res paregar ab vós, e majorment en lo meneg de la lengua, que axí dels bons com dels cominals, hoc encara de l'estat pus minve egualment passa, diré que la derrera part de ma sissena letra prou clarament vostre menyscapte senyala, là on per aquella us deya que no·m moguéseu pus partits nous, si no que mostraríeu que en l'altre món volríeu se sentenciàs nostre procès. E vós, que en lo principi e miga via fos guiat per error, en la fi caygut sou en aquella, trahent-me partits novells o demanda, no menys inpròpia que confusament mesa, dient que us lexe triar de mos cavalls, o caval si no n'havia sinó hu, e si no u vull, me hoferiu fer lo semblant dels vostres, o del vostre. A què¹³³ us responch que los meus cavalls, o caval, sol vull servexcen, o servexca, per la honor mia e confusió vostra, com yo espere de ma bona justícia, vós fent lo que deveu. E estiguera bé a vós que tal suma féseu, e que, havent-vos donat tot quant haveu volgut, de no cercar enbaraços, ni per tan poch voler se rompa nostra nessesària batalla, perquè·s vega haveu consentit en qualque part de concòrdia, que ab tot lo dret sia dat a mi, del qual vos he volgut lexar usar, aquest poquet consentiment parrà molt en vós per la suma que n'és feta. Però, si com a mal o aperduat gugador, teniu openions que us torben lo guossar veure batalla per no tenir caval meu, no volent-la fer ab los vostres, seré content, dolent-me de vostra honor per la part que teniu de gentilea, dar-vos fins en tre-cents florins ab què n'hajau hu, triat a la sabor e plaher vostre, pux lo prengau en compte del pacte que·m demanau, a fi que, reforçada la hopenió, no sia fet tan gran vostre falir que us luyeu del que tant vos deveu acostar. E, pux en lo món una cossa singular no·s troba a soles, no temau haver egualtat.

E só content servir-vos, com me demanau, les ofertes del jutge, dites a vós en una letra mia, feta en Cirat a IIII de febrer, any present, ab les condicions en aquella prou largament¹³⁴ mencionades, a la qual me refir, volent per lo semblant me sien servades les condicions que us demaní en aquella mia letra, feta la seguona festa de Pasqua, any present. E, per haver fet lo que voleu en la major part, ja no espere hoir de vós sinó que vaga cercar lo jutge dins lo nomenat termini. E ab

¹³³ ms. C: "de què".

¹³⁴ mss. B i C: "clarament".

aquesta plahent licència soltaré la detenguda diligència per vós, per què de huy havant no espereu altra resposta mia, havent vostra concordable resposta, sinó "veni, que lo jorn on se veurà la veritat ab molta honor mia e total confusió vostra és ja trobat"! E si aquest, per temor, veure denegareu, responent en aquella part de vostra letra, feta en València a XVIII de abril de l'any present, rebuda per lo molt noble mossèn Guillem Ramon Centelles, procurador meu, que·m fa so de menaces, dich que força la fi que us seguirà no serà menys dapnosa del que vostre mentir merex.

A les altres rahons de aquella, per no ésser de nenguna menció, ni per semblant la divinala que y dieu en la fi, no cur respondre. E perquè mutació de paraules en res seguir no·s puxa, vos tramet la present, seguons en les semblants és acostumat de fer, feta en Cirat, a XXVII de abril any M CCCCLIII, la resposta de la qual esperaré per altres quinze dies.

Bernat de Vilarig

No fon feta resposta a la VII letra desús dita

14

Deseximents del magnífich Johanot Galceran de la Serra al molt magnífich mossèn Bernat de Vilarig, los quals segons forma de fur foren presentats al molt noble don Johan Roïç de Corella, regent la governació per lo spectable don Eximén Pérez de Corella, compte de Coçentayna e governador, pare seu¹³⁵

Vist que de hun tan honrat examen, com fóra batalla entre vós e mi, per lo present ab tota egualtat no us sou volgut contentar, e d'açò en gran càrech e culpa vostra, seguons se mostra en lo procés de nostres letres; encara perquè, quant vós dormireu, yo us puxa despertar e, ara per llavors, vos dispongau a més guardar, yo,

¹³⁵ ms. C: "... Juhan Roïç de Corella, fill del spectable senyor don Eiximèn Pérez de Corella, comte de Cocentayna, regent la governància per lo spectable don Eiximèn Pérez de Corella, comte de Coçentayna e governador, pare seu.

Johanot Galceran de la Serra, per no ésser semblant als qui fan mala fe ne rompen la ley de la terra, me desixch de vós, mossèn Bernat de Vilarig, certificant-vos que, passats los deu dies après que los presents deseximents vos seran presentats, o al governador per no trobar a vós, vos dapnificaré, segons fur e ley e hordinació de la terra me és permès.

E per testimoni de les damunt dites cosses tramet la present letra de deseximents per Jaume Carbonell, trompeta¹³⁶, feta a VIII de maig, any M CCCCLIII, sots escrita de la mia mà e sagellat de les mies armes, partida per A·B·C.

Johanot Galceran de la Serra

Fon presentada la dita letra de deseximents lo dit jorn al molt noble don Johan Roïz de Corella, governador del Regne de València

15

Resposta de mosèn Vilarig a Johanot de la Serra als dits deseximents, e encara fa recordació del procés de la batalla per les lletres pasades entre ells

Perquè lo procés fet entre vós e mi és migà que descobre en tot la colpa vostra, só content, mas en aquell com a ignorant que com ben aconsellat per vós, remetau la mostra de nostra diferència, no recordant-vos prou ab quanta vergonya vostra haveu verificat les mies profecies, fetes en mon primer cartell, là hon diguí que, per coÿçor o vergonya de vostres naffres, ab paraules desonestes desigàveu caregar-me la honor, l'ora que devalant de acte criminal vingés en cevil, seguons é hoyit dir, que lexant batalla sou vengut a deseximents, los quals sols me par satisfan al que damunt dit he, perquè a vergonya o a ira és prou venge e contentació¹³⁷, com se vulla que vinga, durment o vetllant, matar son enemich. E perquè aquest camí és per amagar en tot la veritat de vostra maldat, que solament per batalla se esperava manifesta ésser, yo de tot mon poder é mostrat amar aquella, e per lo semblant és

¹³⁶ "de deseximents ... trompeta", manca a B.

¹³⁷ ms. B: "condició".

just no seguir-vos en les errades, perquè mos desigs no menos cosses ampendran de aquelles que vós tan manifestament fogit sou, seguons veureu, que ma libertat, atessa per vostre mal hobar, se esmerçarà en punir aquells que an seguit vostra malvada secta.

E perquè experiència me serà testimoni ver¹³⁸ -com cercaré pus manifesta veritat que no aquella que vostre espant mostra?- lexe aquesta part de dir, remetent-la a les hobses. Per què dich a vós, en Johanot de la Serra, a fi que dolor de vostre falir no us falga, e perquè, axí a Déu com al món, sia vist lo trebal meu per portar-vos llà on més mort vos valgera ésser que no on sou viu ab tal infàmia, principiant en la primera error e inpropietat vostra, pensant los dos qui som, que en comte haveu volgut metre a la gent, la elehció de espassa e manto, guant de malla ab cervellera. E aquesta manera de armes no per antichs cavallers de molta estima, ni per los presents ni encara per neguns altres, no és estada digne de execució, pux no l'an en res practicada, ans és manera de armes menegada entre macips e poca gent. E pux la costuma de aquells mostràveu voller seguir, no devíeu falsificar lo nom¹³⁹, dient a mi ab tal elehció me volíeu combatre, sinó per aquell nom que elles ab si porten, que és batre. E a mi no és degut batre, mas combatre, ni anar per lo món com a mestre d'esgrima ni vagabunt, mas com a cavaller, seguons los meus an practicat. E si per moniment vos y é seguit una volta, no és vist per elehció o degés fer altra, e majorment ab nom de batalla.

Aprés elegís a peu, esent vós enperò requeridor, e yo, no negant aquesta, mas metent en conexença del jutge e al juhí de aquell, hoferint-vos fer per mon poder haver-lo tal qui de açò fes declaració, ab desichnació de jornada per fer nostra batalla a peu o a cavall, seguons per aquell judicat fos. E vós, ab tota colpa vostra, com a enemich de aquella, seguons se veu, denegàs conclusió de combatre¹⁴⁰, e saltant en major error de la primera, com és ab tema de armes de ultrança, voler júnyer ab tres renchs, hon exercici de cors ni de ànimo fer no-s pot, e yo, a qui moniment o lavor¹⁴¹ de home guiat per artefici no-m plau, no volguí consentir en cossa que a homenet de palla és consentit fer axí bé com a nosaltres.

Aprés, seguint lo començat, me demanàveu si no tenia sinó un cavall, [que

¹³⁸ "ver", manca a B.

¹³⁹ ms. B: "lo meu".

¹⁴⁰ ms. B: "conclusió de batalla".

¹⁴¹ ms. B: "la honor".

us deixés] aquell, e que prengés lo que vós portàsseu, que seria hun asse o bou, que pus no vol dir, e que vós, ben a cavall, combatéseu a mi en aquesta forma. E per tolre-us de tantes colpes, no cansat de tant treball passar com é hagut per portar-vos al loch on vos fes confesar per vostra boca ésser un fals reptador, ço que de mon bon dret esperava seguons mes longes offertes vistes en nostre procès, vos hofferí tres-cents¹⁴² florins per hun cavall, complahent-vos de tot l'àls que·m demanàveu, e ab oferta de mos béns e en acort de tot l'àls¹⁴³.

Tancant los ulls que miren a por de vergonya, haveu, segons hoït é dir, lexant hun tan alt mester com és entre·ls cavallers batalla, elegint millor per a vós l'orde de armes cevills, e perquè tal elechció mostra prou clar lo que aribat-vos y ja¹⁴⁴ reste content de vós, perquè us mostrau tement en tant¹⁴⁵ la coneguda ponició mia, que per aquella vós siau del tot retret. E per ço que essent recordant d'àls que vós no us recordau, a mi no resta pus fer ab vós sinó lexar-vos en tot, fent-vos cert ab mi de neguna cossa pus no altercareu, ni per semblant de neguna manera de armes puix tant les avoriu.

E per ço com en lo present escrit prou largament se mostra la veritat de nostra diferència, per vós mal perseguida, faç la present en testimoni de nostres passats actes, feta en Cirat, vespra de Pasqua de Cinquagesma, any M CCCCLIII, e signada de mà mia.

Bernat de Villarig

16

Resposta de Johanot de la Serra a la resposta als deseximents feta per mossèn Vilarig

Dimarts qui comptam XXII de mag, haguí una vostra letra, rebuda per lo noble

¹⁴² ms. A: "tre-cents", segueixo C.

¹⁴³ "que·m demanàveu ... e en acort de tot l'àls", manca a B i C, salt d'igual a igual.

¹⁴⁴ "aribat-vos y ja", que és el que es llegeix al ms. A, no fa sentit, segurament s'hauria d'interpretar com "aribat vos ha", és a dir, "us ha arribat".

¹⁴⁵ "y ja reste content ... tement en tant", manca a C.

mossèn Perot Pardo, procurador meu, feta la vespra de Pasqua de Cinquagesma en lo loch de Cirat e sichnada de vostra mà, en la qual, sens nenguna disimulació, mas prou desonestament, mostrau l'ànimo haver cobrat per la estrema e desafortada alegria que teniu, crehent ésser deliure de mi. Mas pens que haureu erat lo compte, e de aquí veniu a fer so de menaces, sab Déu quant temeroses. E pren-vos-ne axí com aquell que tenien en lo castell¹⁴⁶, e deya: "e gara si yo y deval!". Aprés feu recordació de tots los partits e hofertes per mi a vós fetes, crehent millor fer la part vostra, e poríeu dir, ab més veritat que de mi, que vós sou lo mal aconsellat parlant d'açò que deuríeu raure de la memòria de les jents, si fer se podia. Creheu a mi, mossèn Vilarig, que tot lo procés portau errat, que no són totes aquestes cosses que recitau, per bé que sien prou manifestes, sinó penre armes contra vós qui us offenen.

E venint a l'effecte del que vull dir, si us demaní der[e]rament elechció de cavalls, solament fou perquè no hagués a fer batalla ab ase o bou, segons vós dieu, mes que dels vostres avantagats¹⁴⁷ pogués haver qualque cominalia, e, si açò no us altava, dels que yo tingés, qualsque fosen, poguéseu triar e penre a vostra voluntat. Si us é donat deseximents, [en] ells se mostren lo perquè y a quina fy, y és aquesta:¹⁴⁸ que yo, crehent ésser vós tant cuytat e desigós de perdre vostra libertat, axí com crech en alre no pensau, dupte no us vingéseu a metre en poder d'officials e, crehent que açò us detingera en lo temps que mester havia per haver de cercar caval¹⁴⁹, vos trametí los dits deseximents, dient-vos en aquells que us dispongéseu a ben guardar perquè quant dormíseu vos pogués despertar, e vós girau-o a la part que més vos plauria. Aquesta és estada la mia intenció e la fi de mos deseximents e altra no, e mes paraules molt clarament que u mostren, sens que no an mester ne poden haver glossa.

Mas, per més provar aquelles e la voluntat mia ab los fets, vos dich, mossèn Vilarig, he us requir que, hoïda e vista per vós ma letra, doneu horde de continent partir per haver jutge qui·ns tinga la plaça, car si no sabia combatre sinó ab una aquanea o petit troter, yo us combatré en la forma e manera de batalla entre vós e mi concordada, e ab les condicions ja dites. E, anant vós a cercar la plaça, cobraré

¹⁴⁶Ms. A: "costel", segueixo la lliçó dels mss. B i C.

¹⁴⁷ ms. C: "dels altres vostres avantatgats".

¹⁴⁸ ms. A: "y i és aquesta", segueixo B i C.

¹⁴⁹ ms. A: "per haver e cercar cavall", segueixo B.

mos deseximents e vull haver aquells per no donats, com per aquesta via e no per la de geregar és estada ma intenció de proceir contra vós.

E, fent fi, me dex de pus a vós no escriure ab aquesta derrera paraulla, qui a vós deu contentar més de hoir que a mi del dir, ço és, que prestament hajau hagut la plaça e aquella per lo semblant sens triga alguna me sia entimada.

E per testimoni de les dites cosses vos tramet la present, partida per A·B·C, sots escrita de la mia mà e sagellada de les mies armes, feta en València a XXX de maig, any M CCCCLIII. La resposta de la present esperaré deu dies.

Johanot de la Serra

17

La dejús escrita letra és resposta feta per mossèn Bernat de Vilarig al dit Johanot de la Serra a la pus prop dita letra de XXX de maig

Ab alguns vullgàs, qui per antiquitat e meneg de popular gent, arredolats en la centina del món, trahent aquells, creu reparar vostres mortals errades en conexença dels bons e portar a mi a estendre lo manto damunt vostre menyscapte e fer-me del vostre nombre. Per què vull que siau cert en aquesta part no vull ésser Jhesú Christ en reçugitar hun altre Làtzer del moniment de vergonya hon, ha vista de tots, jaheu; ni per semblant lezar lo més per lo menys, com per ma libertat, atessa del jorn de tan gran erra com fou per a vós deseximents, desexint-me de aquella smercí, segons en mos cartells apar a tots aquells qui s'i voldran entendre. E, per aquesta part, dieu ver de haver atès soberga alegria per poder fer, en tot hi per tot, per deu voltes major acte que no aquell per lo qual he tant treballat de poder fer a vós. E stà-us prou mal que, en lo temps que per a vós libert era, me hajau no gosat seguir, e ara que no puch fer de mi res àls del que faç, lançau paraules ab so de concòrdia perquè sabeu que no la podeu dur. De la oferta del caval se mostra prou clar en vostre procès, e aquell a mi contenta¹⁵⁰ del parer que teniu, lo porte errat no us vull gens encolpar, car lo major bé que us conech és

¹⁵⁰ ms. B: "comença".

aquesta ignorància.

E lexe aquestes rahons per venir als deseximents, que no par gens bé de vós que no sapiau que, per ésser tant contraris ab lo mester de batalla e no podent star ensemps, la derrera o pus nova obligació solta la primera, e majorment ab la diversitat que porten. E vós, soltant-vos de tot, no pens creyeu ligar a mi, car si u volguéseu fer en una egualtat, que és no volent-vos contentar de tants cavalls que teníeu, com yo he fet, e no havent-ne sinó hu que·m fos cert, temps demanar-me hauríeu. Mas vostra elecció és stada de voler ésser abans confessor que no martre, car veu-se vos n'à pres com a sent Pere que, fogint per no morir en Roma, per la aparició tornà conexent son fallir mijançant volentat de altri. Per atendre a la qual feu vostre poder, que aquelles paraules dels deseximents que són «que·m pugau despertar com dormiré» vos reserven de tanta culpa, e no us serveix sinó a major manifestació de tanta culpa vostra. Per què és vist que·ls efectes dels deseximents són lo despertar que dieu¹⁵¹, l'ora que pus segur pensaré ésser en mon castell, o en qual altra habitació vullau de semblant causa, aquests són los effectes e altres no, ni més poder-se'n entendre¹⁵². E ab la intenció voldríeu-vos salvar, la qual és sabuda sols per Déu, e la judicatura dels hòmens són en les obres, per les quals vos condampnem los entenents. Però, ab tot no vull destregau, ne negú, que atenent libertat, si res me voldreu demanar, com a cavaller satisfaré en la honor mia tant complidament com mester serà.

E aquesta és la resposta que do a vostra letra, feta en València a XXX de maig, any present. Feta en Cirat a VI de juny, any MCCCCLIII, signada de mà mia.

Bernat de Vilarig

¹⁵¹ mss. A, B i C: "vos reserven de tanta culpa vostra perquè és vist e no us serveix sinó a major manifestació de tanta culpa vostra perquè és vist que·ls efectes dels deseximents són lo despertar que dieu", hi ha un salt d'igual a igual que es repeteix en els tres manuscrits. Reescric la frase perquè faci sentit.

¹⁵² ms. B: "aquests són los efectes monimens poder-se'n entendre".

**La letra dejús escrita és resposta a la letra de Mossèn Bernat de Vilarig de sis
de juny desús dita¹⁵³**

Puix no viviu¹⁵⁴ en ley de cavaller ne denguna altra no servau, deuríeu pendre la cura que és manada als moros als quals, quant los fall la rahó per aprovar lo seu mal dret e gran error, deffenen aquella ab la spasa en la mà. De aquest remey deuríeu vós, mossèn Vilarig, usar e no al·legar actoritats de la Sgleya si ja no sou remès a la cort eclesiàstica, per què us anime, desgraduant, segons vos diu mossèn Jofre Pardo¹⁵⁵, per vostres demèrits de aquell honorós e gentil orde de cavalleria, que solament lo nom molt inpròpiament fins ací haveu possehit.

Mas perquè de les vostres taques a la mia letra alguna part no·n toque, leixar-m'è de açò, que solament lo dir ferea porta, e respondré al que n'és pus necessari. E venint a la falsa alegria que dieu haveu atès, per poder fer deu voltes major acte que no aquell per lo qual haveu tant treballat fer ab mi, dich que en lo procés de nostres letres, a les quals ho remet, se mostra quant hi haveu poch treballat e quant contínuament hi sou defugit. E lo qual masa clar, a gran càrech e vergonya vostra, serà vist, que per molta força ne per molta vergonya que us haja fet, recordant-vos de vostra acostumada covardia, la qual per molts actes vostres e per vostres letres a tot lo món és manifesta, no us he pogut fer venir ab mi a conclusió de batalla.

E ab tot siau primer e més obligat satisfer a mi que no moure dengun altre, si vos haguessen request de batalla deu cavallers hu après de altre, sobre lo que mossèn Jofre Pardo ha dit, poríeu adverar que hajau fet major acte que voler ab mi combatre, que só una persona sola. Mas, dient que com a deffenedor ne combatreu deu, és no voler combatre negú, puys vos és cert mossèn Jofre Pardo ha dit, segons

¹⁵³ Aquesta lletra manca a B, on només hi ha la frase inicial al foli 268v, el foli 269r conté la lletra 20 de 22 de juny. Aquesta lletra és transcrita al fol. 270r, degut possiblement a una mala compaginació a l'hora d'enquadernar el manuscrit.

¹⁵⁴ ms. C: "veniu".

¹⁵⁵ Vg. peça 25. La lletra de mossèn Pardo hauria d'anar cronològicament abans d'aquesta, però he optat per mantenir l'ordre seguit en el ms. A, que agrupa primer totes les lletres intercanviades entre Vilarig i Serra i després les que s'intercaviaren el mateix Vilarig amb Jofre Pardo.

en sa letra se mostra, que deffendria e daria fins en nombre de deu cavallers que ab ell deffendrien lo mal cas que haveu fet, levant-ne a vós, que per vostres mals actes no sou digne que nengun cavaller ne gentil hom vos combata, sinó yo, que us vull fer gràcia de tant perquè de vostres culpes¹⁵⁶ per les mies mans siau ponit he vist per los entenents quant haveu deffugit e defugiu a la conclusió de nostra batalla, e quant ab falsa e bestial color vos alargau a dir que·n combatreu deu. Ab veritat poran creure que, si mossèn Joffre Pardo lo que ha offert com a deffenedor hagués dit com a requeridor, no acceptant-ne a vós en tal cas, no encara de hun tot sol presumir no·s consent que tal empresa féseu, en tant bona opinió sou per l'àbit e la possessió guanyada.

E no cregau me fos amagat que deseximents són contraris al mester de batalla, car bé só cert no poden star ensemps, e no ignore com la derrera obligació solta la primera, e tot açò és lo que fa per mi, puys la derrera obligació és de major importància, axí com la batalla que ara us deman, après de mos deseximents, donats a·questa fi. Mas en vós, per vostra desventura, no ha tanta virtut que, prenent la derrera obligació, vos plàcia ne hagau plaer siau solt de la primera, puix vist és aquesta tant vos obliga. Resten, donchs, vostres vanes altercacions e no us enamoreu del que tant deuríeu abominar, e prenga-us pietat de vós mateix puix que no se'n pot haver envega. E anau sens triga a fer aquells onorosos passos de cercar lo jutge, que us serà en altre comte pres, que no los que feu, encauat com a conil en lo cau de Cirat.

E fent fi, perquè los meus desigs contraris als vostres pus manife[s]ts a tots sien, vos tramet la present, partida per A·B·C sots escrita de mà mia, sagellada de mes armes, feta en València a XV de juny, any MCCCCLIII. Speraré resposta per spay de deu dies.

Johanot de la Serra

¹⁵⁶ ms. C: "parlàs".

**Resposta de Mosèn Vilarig a la desús dita letra de Johanot de la Serra de XV
de juny**

Perquè, si no sou de natura d'oqua, la experiència se veurà de vós a mi, a la qual remet totes mes cosses, e per ço lexe a vós les paraules, no curant respondre a res de vostra letra, feta en València a XV de juny, any present, rebuda per lo molt noble mossèn Guillem Ramon Centelles, procurador meu, partida per A·B·C, sots escrita de vostra mà e sagellada de vostres armes, sinó en aquella part que dieu que no crega vos fos amagat que deseximents són contraris al mester de batalla, e que sou cert no poden estar ensemps. E axí u pens yo de vós, que per tal esguart crech los donàs, e com la derrera obligació solta la primera, axí com la nova batalla que ara·m demanau, seguons en vostra letra¹⁵⁷ adverau. Però, ab tot sens càrech meu¹⁵⁸ me'n pogués escussar, axí de aquesta com de la passada, per manifestar ma veritat accepte aquesta derrera en nom de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller sent Jordi, en la qual, fiant de ma justícia, dich qu'és venguda la hora per hon per la experiència de ma persona serà jeneralment conegut yo ésser lo que dech e de aquells meus passats devallar sens fer-los en res ofensa. E per no perdre un punt de temps, é per devissades aquelles matexes armes e forma de batalla e condicions, axí de jutges com altres cosses, que són en una letra mia feta a vós en Cirat, a IIII de febrer any present, ab tot lo que en aquella se enclou, a la qual pus largament me refir.

Per què, En Johanot de la Serra, no jens per supèrbia, mas per mostrar ésser vós un fals reptador, sostenint la matexa querella pux é atessa libertat, vos faç cert, rebuda vostra concordable resposta, partré, comptant del jorn que serà presentada a mon procurador los sis messos que·m són atorgats de cercar jutge, e de mi no espereu pus resposta sinó ab la citatòria ensemps, que per vostra mala justícia tanta terror vos portarà.

E aquesta és la derrera letra que de mi esperareu, la qual vos do per resposta. E perquè mutació de paraules en res seguir no puxa, vos tramet la

¹⁵⁷ "letra", manca a C.

¹⁵⁸ "meu", manca a C.

present, tal com en les semblants és acostumat fer, feta en Cirat, a XVII de juny, any M CCCCLIII. Esperaré vostra resposta deu dies.

Bernat de Vilarig

20

Resposta de Johanot de la Serra a la pus prop dita lletra

Si no [ho] haguéssiu guastat ab vostra vil condició, que tira totes coses a la sua sabor, més honor vos havien fet aquells amichs vostres que, anticipant lo que vós sens triga devíeu metre per hobra, an mesa fama pública per València que molt prest devíeu anar per cercar plaça, on vós e yo nos poguésem combatre, que no us feu vós en una vostra letra, feta a XVII del present mes de juny, partida per A· B· C, sots escrita de vostra mà, sagellada de vostres armes, rebuda per lo molt noble mossèn Perot Pardo, procurador meu, en la qual dieu me feu cert que, rebuda ma concordable resposta, partreu per cercar jutge, havent per devisades aquelles matexes armes e forma de batalla e condicions, axí de jutges com de altres cosses¹⁵⁹, que són en una letra vostra, feta a IIII de febrer de l'any present. E volent mostrar e fer creure a la jent que sou molt cuytat e desigós de batalla, fent lo acostumat, ne fogiu molt vergonyosament, desviant-vos del que per vós m'és estat offert e per mi achceptat e entre vós e mi concordat, axí com ara hoireu.

Mossèn Bernat de Vilarig: en una letra mia feta a XVII de març de l'any present, trobareu que só content combatre-us ab les armes per vós devisades en la dita vostra letra, feta a quatre de febrer, en aquelles solament mudant que, axí com devisàveu lança ab ferre de fayçó de Xerès, sien lances ab ferre de córrer puntes, de longura de quinze palms, egualment enrestades, e que en les cuyraces haja rest, los quals ferres e gruxa de lances cascú puga portar a sa voluntat, e que haguéssiu a córrer ab tres renchs perquè los cavals no·s poguesen apartar. E vós, responent a la mia dita letra, la segona festa de Pasqua, dieu que us plau e sou content de les dites cosses, e que la lança sia tal com yo la deman, exceptant-ne que no voleu coregam

¹⁵⁹ "cosses", manca a C.

ab tres renchs. E, responent yo a la dita letra vostra, a XVII de abril dich que us combatré sens los tres renchs, en la manera que dit he, e per vós m'és estat ofert, de què és vist vós no poder devisar, e menys haver per devisades, altres armes sinó les desús dites e concordades. E, si ab aquelles vós me guossau combatre, só molt alegre e content que partau per cercar jutge e axí us prech o façau, que millor nova no puch hoir. E aquesta és la concordapblle resposta que de mi deveu esperar, no desviant-me en res, axí com feu, del que entre vós e mi és concordat. E, si de vós matex fóseu ben aconsellat, conexeríeu que us faç sing[u]llar gràcia de voler-vos combatre, que és portar-vos a hun singullar achte, del qual vós no sou dichne, perquè la maldat vostra contínuament crida que ab sageta enerbada¹⁶⁰ vos fes fenir¹⁶¹ la vida.

E no us vullau envergoyir ab vostres sufisticades rahons més del que per vostres actes sou envergoyit, dient ab falsia que yo us deman nova batalla, que en vostres letres e mies se'n mostra lo contrari, e en aquelles serà vist e conegut, no solament per los entenents mas encara per los ichnorants, que tot quant dieu feu per no guossar mirar lo peril que la lança ab ferre de córrer puntes ab si porta, e per venir a la lança ab fere de Xerès, que és pus pròpia per a ginet e per aquell que acostuma de fugir que per aquell que guossa tenir ferma la cara davant son enemich. Siau content, pux vos y sou hobligat, de lança ab ferre de córrer puntes, que sens comparació és molt pus perillosa, e de tant és més honorossa que no és la de Xerès, per migà de la qual és poch més de imposible, majorment ab celada begina -que par ésser devisada per home que la sua cara negun peril no guossa mirar- poder-me vós offendre ne vós ésser offès, e aquesta crech sia la confiança que us porta. E serà bé rahó aprenghau de anar avant, pux fins ací haveu sabut molt més de tornar contínuament atràs, seguint la propietat de l'abelerol¹⁶². E no siau meravellat que propietat d'ocell vos al·lege, lo que m'à mogut és contentar-vos, que molt espesament vós ne scriviú, mostrant haver per familiar aquella part del

¹⁶⁰ En el llibre *La caça i els cans a les Balears* es conta com "Perellós de Pacs en una cacera d'un cèrvol al bosc de Bellver ajudat d'un ca cerater el matà amb una **sageta enherbada** o sia untada de suc de certes herbes verinoses especialment d'herba de ceros o de ballester, *Veratum album*, que conté veratrina, un potent tòxic" (BOVER & ROSSELLÓ, 2016, p. 81).

¹⁶¹ ms. C: "venir".

¹⁶² Segons el DCVB, l'abelerol és un ocell que fa el niu "davall terra" i s'alimenta d'insectes, principalment d'abelles.

Brunet Latí que de tals fets parla¹⁶³, la qual és molt pus pròpia als escrivans de la ploma que als cavallers.

E perquè la veritat mudar no·s puxa, vos tramet la present, feta en València a XXII de juny, any M CCCCLIII, seguons les semblants són acostumades de fer. Esperaré vostra resposta deu dies.

Johanot Galceran de la Serra

21

Resposta de mossèn Vilarig la pus prop dita lletra de Johanot de la Serra

La condició mia tirant totes les cosses a la sua sabor no és maravella que aquelles desdeyeu, e tot lo vostre gust, per la amarguor que ab si porten, e majorment representant-vos davant lo fruyt que de batalla se ateny als reptadors de malvada querella. E ací·s caussa la colpa de què vós parlau e no en mi ne en ma letra, que no tol en res la propietat de verdader a negú de aquells amichs meus que deyen yo devia partir per anar a cercar la plaça, e lo que de mi sabien e creyen de vós los ne feya segur, car deguda cossa era presomir que volíeu tornar a la batalla per reparar les pasades erades e lo fogir que de aquella haveu fet, e no per fer-les majors ni per pledejar, mas vós mostrau saber més del bagarot¹⁶⁴ que no del que apar bé en hun gentil hom.

E puix la ichnorància no és digne de perdó, obriu los hulls, que res no us escussa, e veureu ço que tots vehen, que après la concòrdia de nostra batalla, havent-vos complagut de tot lo que volíeu, me haveu dat deseximents per desviar aquella, per los quals no solament mon viatge de cercar la plaça, qui tant abominau, fon desviat a total confusió vostra, seguons en nostre procés apar, mas féu liberts los dos. E havent a vergonya, vehent partir tals hobres de la part vostra, de

¹⁶³ Al *Llibre del Tresor* de Brunetto Latini hi ha tot un apartat dedicat als ocells, especialment als de caça. Aquest era un llibre molt difós a la Corona d'Aragó al segle XV, en l'inventari de Pere March de 1413, per exemple, consta que aquest en tenia un exemplar, vg. la introducció de C.J. Wittlin a la seva edició de la versió catalana del *Llibre del Tresor*.

¹⁶⁴ Probablement diminutiu de "vagarro", segons el DCVB "malfeiner; donat a l'ociositat" i també sinònim d'"abegot", que el faria lligar amb "l'abellerol" de la lletra anterior.

contendre de res ab vós, acullí a vós, En Johanot de la Sera, en la posada on mostràveu voler estar, seguons mes letres fan testimoni. E dient-vos en aquelles que no paria jens bé de vós no sabéu que deseximents, per éser en tot contraris al mester de batalla, no poden estar ensemps ab aquella per la contrarietat que ab si porten, e que la derrera obligació solta la primera. E respóngés-me que bé sabíeu que no podien estar ensemps e que la pus nova obligació soltava la passada, e que açò feya per vós, com la batalla que ara me demanàveu per ésser major acte. E, vist açò, pensí que ab elehció venien vostres rahons e, achceptant aquella, vos elegí aquelles matexes armes e forma de batalla ab què yo era concort ab vós ans dels vostres vergoyosos deseximents, si guosat haguéu, afegint-y solament la lança de Xerès perquè és pus animosa per los molts colps¹⁶⁵ que se'n poden dar, que no lo incert encontre de la que demanau, la qual demanda vos offèn¹⁶⁶, de tant com vos era mester gran esmena per adobar lo passat, e majorment si lo juhí dels entenents en res temeü, perquè a ells e a tots és manifest, ab concòrdia de batalla, prenint comiat de la honor, haveu fet presentar al noble governador del Regne de València deseximents contra mi e aquets, rompuda la primera obligació, ne an innovada altra, contrària en tot a·quell gentil mester, per què no pot ésser sinó nova vostra requesta, ab tot que lo cars tot sia hu, e tots per tal la tenen. No·m sé vós com sou tant tart en la pietat de vós matex¹⁶⁷, que, requeridor, vos metau en devissar en temps que, per ma primera letra, vos é clos tot lo procés, ab totes aquelles armes e condicions de jutges que demanat me havíeu, sols reservant-me la lança que dit é, ab la qual veureu, si lo ànimo vos acompanya al loch on tenir-vos desige, que en poca d'ora, ab la ajuda de ma justícia, vos aparelaré tal que seré prest de vós deliure, sens que la celada begina que al·legau, ni casada¹⁶⁸, no us defendrà en res.

Per què, lexau les paraules que preneu per total defensió vostra e serviu-vos un poch de les mans, perquè no vegeu al millor cars vos defalen, com yo é vist, que après del ben elegit mostrareu no us hoblida la coÿçor e vergonya de les nafres fetes en la persona vostra per les mies soles mans. E, fent axí, fareu lo que deveu e

¹⁶⁵ ms. B: "per les moltes culpes".

¹⁶⁶ ms. B: "ofer".

¹⁶⁷ "de vós matex", manca a B.

¹⁶⁸ Aquí Vilarig fa un joc de paraules entre la celada beguina, que era una celada amb una mena de bec per tapar la boca (vg. RIQUER, 1968, paràgraf 62) i el terme "beguina", entès com a "beata" i, per tant, contraposat a "casada".

sou hobligat, e fogireu de dir paraules que tant enpegides¹⁶⁹ caen en vostra boqua com bravegau contra mi, que sabeu ab quanta sobergeria per ma persona solla vos é menegat, per la qual sobergueria vos só stat donador de la vida. Al que dieu de la sageta enerbada, és cossa per a vós e per als pars vostres, plens de malícia¹⁷⁰ e desacompanyats de ànimo, e no penseu que la solla propietat sia en la herba, que pedres e paraules y resten.

Yo dich prou per al que vull, a les altres falses e vils paraules, de les quals tenui mena, de vostra letra feta en València a XXII de juny, any present, partida per A·B·C, sagellada de vostres armes e de vostra mà signada, rebuda per lo molt noble mossèn Guilem Ramon Centelles, procurador meu, no cur respondre, perquè són de la pus baxa condició. E, per cloure, torne a dir que pus no·m deté de partir cercar lo jutge sinó la triga de aquelles paraules, que tant la honor vostra criden, que són "anau a cercar lo jutge", e yo, en la diligència, mostraré quant tal hoir me delita.

E aquesta letra do per final resposta e conclusió al que entre vós e mi se alterca, cansat de tant inportunar-vos. E, per no caure en supèrbia, no delibere pus dar-vos de mos drets, baste lo que fet é. E fent fi, perquè en tot sia vist la voluntat mia e lo escaramuçar vostre, vos tramet la present, tal com en les semblants és acostumat fer. Feta en Cirat, lo jorn de Sent Pere, qui comtam XXVIII de juny, any MIL CCCCLIII. Esperaré vostra resposta deu dies.

Bernat de Vilarig

Resposta de Johanot de la Serra a la pus prop dita lletra

Si vergonya aconseguida per mals actes fos honor, vós seríeu lo pus honrat cavalier del món e, per lo contrari, si honor procuràs vergonya, no seríeu de res envergoyit, com no hajau jamés en negun temps sabut aquesta honor de quina color va vestida.

¹⁶⁹ "empegueïdes", és a dir, "avergonyides".

¹⁷⁰ La transcripció d'aquesta lletra acaba aquí al manuscrit B. El foli 270r conté la transcripció de la lletra, el 270v segueix en la lletra

Axí, mossèn Vilarig, feu que pugau mudar aquell orde que Déu à mes en les cosses fent que cascuna de aquestes se cambie, com dit he en altra, e sereu atès al que tant desigau, ço és¹⁷¹, ésser tengut en fama hi en compte de valent, car falses hi acolorades pràtiques no y basten. E si tot lo que dich ichnorau, perquè no hajau trobat qui us haja avisat e desenganat de hun tan gran menyscapte, interogau la vostra consiència, qui sab bé la veritat com passà, car per ella poreu ésser certificat de l'estat miserable en què sou.

A pensar és, donchs, que amor de vida e temor de mort vos encega tant la rahó y lo sentiment que us tol de tot en tot la conexença de la falta que feu, havent devisat unes tals armes, que s'acosta a l'imposible per migà de aquelles poder venir a la fi de nostra batalla, ne envides en res poder ésser vós offès, ne per lo semblant vós ofendre a mi. E, si sabreu lo dret camí per a fer creure als qui·ns miren lo que voleu creguen de vós, deuríeu dexar la vergoyosa lança qui tant amau de Xereç e acordar-vos a mi ab altres armes perilloses, de les quals, no solament en una manera, mas en moltes, perquè millor puxau triar, sereu ara per mi covidat. E primerament vos dich que, pux no tingam en nostres persones dengunes armes deffensives, seré content combatre-us ab la lança de Xereç, no mudant res en les altres cosses per vós elegides en una vostra letra, feta a IIII de febrer de l'any present. E, si açò achceptau, poreu dir ab veritat, ço que ara no feu, que és pus animossa la lança de Xerès per los molts colps que se'n poran dar, que no y serà la paret enmig de les armes per vós devisades, sinó sols un gipó de cetí, que no l'encontre de la lança altra que yo us deman. Y encara més, si açò enprendre no guosareu, axí com és crehedor, per lo gran peril que ab si porta, seré axí matex content combatre-us a peu, ab les armes a vós pus avantagoses que devisar sabreu. E no poreu certament dir que prenga aquesta part perquè tingua la persona pus disposta que la vostra, car tot lo contrari és vist a l'hull. E llà on en denguna de aquestes coses no us reposeu, perquè l'animo vostre no us o consent, vos torne a dir que us combatré axí com ga sou hobligat e ab mi concordat, seguons dit he en una letra mia, feta a XXII del mes de juny pus prop passat.

E perquè la veritat de vostres fastigoses¹⁷² e vergoyoses altercacions millor mostrar se puxa, ço que per vostra honor deuria ésser lo contrari, vos tramet la

¹⁷¹ ms. C: "com és".

¹⁷² ms. C: "fatigoses".

present, feta a V del mes de juliol, any M CCCCLIII, seguons les semblants són acostumades de fer, resposta a vostra derrera letra, rebuda per lo molt noble mossèn Perot Pardo, procurador meu, feta a XXVIII de juny del dit any, seguint aquell orde matex. Esperaré vostra deliberació e resposta huyt dies e, si ab mi en hu de aquets tres partits per ara no concordau, perdeu tota sperança de haver pus letra mia, car no son letres sinó escarns e burles que tot lo món se'n fa.

Johanot Galceran de la Serra

23

Resposta de Mossèn Vilarig a la dita letra

De tots jorns nos mostra speriència quant natura, sàviament hordenant ses cosses, fent esmena de hun gran faliment, en cossa que aquell repare. E per ço, si les noves ab tanta abundància acorren a la lengua qui és reparadora, però falsament, del poch ànimo vostre, ja per ço als entenents no penseu sia tolt lo ver juhí, per lo qual vos condapnen, en tant que per exemple de faliment sou vist en lo món. E, ja conexent quant és baxa la ventura vostra, cercau de atènyer qualche openió en la poqua gent, havent perduda sperança de l'altra.

E per aquest esguart, e no per altre, se mostra ésser feta una letra vostra, partida per A·B·C, de vostres armes sagellada, signada de vostra mà, feta en València a V de juliol, any present, rebuda per lo molt noble mossèn Guillem Ramon de Centelles, procurador meu, per la qual del tot mostrau haver oblidat quantes voltes, per mes passades letres, cert vos é fet sou tengut per hu dels majors mentidors que hom sàpia, d'on, si a vós esmenar pogut haguéreu, restàveu¹⁷³ a mi no poch obligat, qui us mostrava quant par fer en hun gentil hom lo semblant vici qui, del tot tenint-vos vençut, vos porta en dir paraules qui contra vós e vostra honor criden. Les quals són dir que éreu ab mi concorde de negunes armes, que tant de bé en vós trobat no és, e majorment de la lança longa que, complaent-vos yo de aquella e de tot l'als, [he acceptat]. La resposta vostra fon dar

¹⁷³ ms. C: "restàreu".

deseximents per fugir de mi, seguons se mostra en nostre pasat procés, al qual me refir. E per lo recort de vostres vergoyes, com se veu, m'escrivís nova batalla, com és manifest, per éser libert per los dits deseximents. E, havent-vos estret tant com sabeu, voleu ordenar, Déu sab ab quanta vergonya, lo que a mi esguarda, mostrant-vos tant brau que no pendríeu altre partit de luytar ab mi sinó en cuyro, lo que és obra de una burla, qui dispon tots a riales, perquè faliu en dues cosses; l'una que, elegint lo que no us toqua, mostrau ésser torbador de aquell camí qui ns porta a batalla; l'altra que desigau ésser micer Johanot de Sent Sobrino que, anant pel món, fent pendre als senyors pietat de vostra joventut, despengau tot lo temps en peregrinar, perquè axí apartat siau de tota execució. Aprés parlau de combatre a peu e sabeu que, metent açò a conexença de jutge, o esquivàs tant com als molt temerosos se consent. Per què exiu de aquestes barreres, que a tots és molt clar la confusió que hun requeridor reporta fent lo que vós feu, e majorment que, acord yo, vos hagen vist fugir de deguda execució.

Falint-vos la terra, vos retragés en los deseximents e ara, ab cosses parenceres, cercau camins semblants de aquells primers qui en tant abatiment vos an mès, mostrant la lança de Xerèç no és per a prest matar-nos, ab la qual, si venir y guosau, ab la ajuda de ma justícia, en poch spay compliré lo que vós mostrau ésser imposible. E, com fos axí, vos està tant mal quant a dir baste, pux haveu facoltat, si lo jutge no lexava venir la plaça a fi, ne podem haver altre. E que totes les cosses són vistes per la fi, e aquella mostra cascú qui és e dóna preu e condapna seguons les hobres. E com batalla no sia major son peril, sinó atènyer-y mort o glòria per premi, és vist ésser inproprí rahonar més de victòria desigar se'n puxa, ne, àls, més de morir, tembre.

E, com tota aquesta faena redunde en una fi e hun dan, és prou mal a vós que més de açò enquarexcau, perquè mostrau que ichnorància és vostra guia, e hun home que tant desesperat deuria ésser com vós, fent yo complidament lo que dech, no deuríeu tant amar la vida que destroexcau en tot la honor vostra, sinó que us recordeu del que us é ffet, oblidant l'espant que de ma persona teniu e la temor de la coneguda ponició. E si axí és, veureu que la lança de Xerèç és, ab les poques armes per mi eletes, per atrobar lo derrer jorn de la vida, en poca estona, de aquell qui contra ver combatrà.

Per què, no esent dispost per neguna via més del que é fet flixar en los drets

meus, vos dich per la present, en Johanot de la Serra, que si ab mi no us acordau, no altant-me paraules ni disputes com fan a vós, ara ni negun temps no hajau esper haver pus letra mia, ni menys que vostra·n reba, pux del següent bot haveu tant mal provat no menys que pel primer. E per testimoni de les damunt dites cosses vos tramet la present, tal com en les semblants és acostumat fer, feta en Cirat a X de juliol, any M CCCCLIII. Esperaré vostra resposta deu dies.

Bernat de Vilarig

24

Letra fent so de batalla en paraules jenerals, possada per los llochs públichs per part del molt magnífich Mossèn Bernat de Vilarig, sobre certes paraules dites, per causa de les quals offir batalla a tots aquells qui entendre-s'y volran, per si e fins en cert nombre de cavallers, ab certa condició si és request sobre certa querella¹⁷⁴

Avent atesa libertat de fer de mi lo que vull, que, per haver tenguda aquella en poder d'altre é tant tardat de veure aquells que, en absència mia e ocupat com dit he, [m]e an larch incriminat la honor e fama mia, si an les mans semblants a la lengua, avent dit yo, Bernat de Vilarig, malament e ab ajuda de tres hòmens haver nafrat a·n Johanot Galceran de la Serra, offerint de açò batalla fins en nombre de deu cavallers, la qual per lo present cartell yo achcepte, hu après l'altre, si reptar-me guosaran, e de tots aquells qui s'i volran entendre, sostenint aquella matexa querella que al dit Johanot Galceran de la Serra é sostenguda, la qual és yo no haver sabut, cabut, ginyat, tractat ni per neguna via, art ni manera de quantes pensar se poden, fer que hòmens y sien venguts. E més dich: negú sinó yo en sa persona haver tocat ne donat enpag per lo qual hagués pogut rebre dan, e menys fer-lo.

E no volent perdre temps, canssat de letregar, é per devissades aquelles matexes armes e forma de batalla, seguons és escrit en una letra mia, feta en Cirat a

¹⁷⁴ Aquesta lletra en el ms. B és al foli 271v, inserida entre les lletres 18 i 21. Al ms. C porta el següent encapçalament: *Letra fent so de batalla en paraules generals contra tos aquels qui entendre-s'i volran, posada en los lochs públichs de la ciutat de València per part de mossèn Bernat de Vilarig.*

quatre de febrer, any present, ab totes aquelles condicions de jutges, com de altres coses en aquella prou largament mencionades, a la qual me reffir e, per éserne la ciutat tant plena, no cur ací mencionar. Per què, a tots aquells que açò trauran en acte reptant a mi, axí falsament com fet an de paraulla, per requesta de batalla, defenent sempre la honor mia, combatrè a ultrança, en nom de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller sent Jordi ab les armes e forma de batalla senyalades: hu après l'altre fins en lo nombre dels deu e més, si més s'i volran entendre, tant e tant longament com la vida me acompanye, avent sperança en Déu, qui és vera justícia, no falirà a ma veritat la sua deguda glòria, que és atènyer de tots victòria, com mon bon dret me promet. Pregant a tots que per la present se volran entendre de aquells prechs que entre nosaltres se consent no sien menys en la execució animosos que·n lo parlar, perquè yo, rebuda resposta, puga partir cercar lo jutge, perquè àls a fer no·m resta, avent dat larch compliment al que a mi esguarda. Fent cert a tots e a cascú per si, si deferències negunes me mouen ne àls fan del que som hobligats, lo rompre de la letra serà la mia resposta. Vull, emperò, que solament reptar per batalla a mi consentit sia, per achceptar-la a tot noble hom, gentil hom o cavaller, tal que per sos actes e vida no merexca ésser refusat, car si és tal e no conexent se me dreçava rahons, lo respondre meu a semblant serà lo reproche.

E perquè a vergonya del qui açò esguarda sia vist, si lo que fan no deuen, faç la present en testimoni del sdevenidor, tal com en les semblants és acostumat fer. Feta en Cirat la vespra de Pasqua de cinquagesma, any M CCCCLIII. Speraré resposta per spay de quinze jorns. La present é fet metre en alguns lochs públichs de València a fi que trellats ne pugen penre los que volran.

Bernat de Vilarig

Resposta del reverent e noble ffrare Joffre Pardo, cavaller de Muntessa e de Sent Jordi, entenent-se ésser possada per ell la prop dita letra de mosèn Vilarig per certes paraules e offertes fetes per ell

Mossèn Bernat de Vilarig,

vista é una de aquelles vostres letres que haveu fet metre per alguns lochs públichs de la ciutat, feta la vespra de Pasqua de cinquagesma en lo loch de Cirat, seguons les semblants són acostumades de fer, la qual pren fonament de certes paraules que yo, Joffre Pardo, davant alguns cavallers e gentils hòmens é dites, jatsia no les reciteu verdaderament¹⁷⁵, e són aquestes: en effecte, a mi an dit que algunes persones dien que si algun noble, o cavaller o gentil home guose dir que mossèn Bernat de Vilarig ab ajuda de negú haja nafrat a·n Johanot de la Serra, que ells o combatrien. E, responent a les paraules desús dites, diguí que mossèn Bernat de Vilarig havia nafrat a·n Johanot de la Serra ab ajuda dels hòmens que·s trobaren en la sua brega e que mossèn Vilarig los conegué, e per caussa dels quals lo dit Johanot à rebut e pogut rebre lo dan que li és stat fet. E aquestes paraules que é dites é offert e offir defendre per batalla. E més, é offert fins en nombre de deu ensemps ab mi defendre aquesta matexa querella, exceptant-ne la persona vostra, per algunes rahons que a vós e a molts altres jents no són amagades. E vós, mudant totes mes paraules, la una, que us y voleu entendre, havent-vos-ne yo apartat per lo que dit he; l'altra que com a request, abraçat ab la creu, fundau totes vostres rahons, enpaliadament e parencera, dient que, tant com vos acompanyarà la vida, combatreu los deu cavalers hu après d'altre, e més, si més s'i volran entendre, però si sereu request, de tots los quals sperau haver victòria, lo que no·s lig de negun passat fins ací, ni dels presents, en istòria. La vida vos à acompanyat e us acompanyarà d'ací avant, perquè vós no la metreu en tal peril que us puga ésser tolt, mas no us acompanya altra cossa, qu'és la honor, que us devia ésser pus cara. ¡A Mossèn Vilarig, Mossèn Vilarig! aquestes paraules no caen bé en la vostra boca, e no vull pus parlar, car yo cuyde prou dir. Preneu de aquesta mia letra lo sichnificat, que prou clarament ab si porta, e de açò no pus. Per fer consenció, torne e dich que yo, peseverant en ma primera oferta, de hu fins en nombre dels deu, seré tots temps aparellat en dar compliment a la obligació en què só, quant hoiré als que no hoig, perquè més me dega entendre ab la execució de les mans, tant prompta e presta que concordarà bé ab mes paraules. E d'ací enfora siau content de fer procuració bastant, per migà de la qual aquets fets vingen a consenció, e no per vós

¹⁷⁵ ms. C: "verdaderes".

matex, ab la pesona vostra. Baste-us, si recapte y sabreu donar, que·n Johanot de la Serra se combata ab vós, més de gràcia que de dret, havisant-vos, perquè·n só cert, que·n veure vós la sua cara suareu de la pus pura sanch que teniu, si gens vos ne resta de bona de aquella hora ençà que digués que us volíeu fer traure tota la que teníeu de la part de Centelles.

E perquè mudar la veritat no·s puxa, vos fas la present, partida per A·B·C, sots escrita de la mia mà e sagellada de mes armes, feta en València a XXX de mag, any M CCCCLIII.

Joffre Pardo

26

Respon Mossèn Vilarig a la prop dita lletra de frare Jofre Pardo

Si creheu que, per ésser antichs, vostres pus mals actes sien fora de la memòria de¹⁷⁶ les gents e que sens fer esmena de vostre viure siau abelitat, creheu mal. E, ja per tolre-us de haver hoir alguna part de vostres gloriosos actes e de representar a mi la legea de aquells, prou clarament vos senyalí no sé què us à torbat l'entendre, ne portat en tanta ichnorància de vós matex. E per satisfacer la força que justícia fa a la ploma, no ab prou plaher meu, diré, e per çò serà lo menys que poré tant per no sular-me la boca quant per alguns esguarts sens dir entessos, per los quals conexereu vos hauré la mà laugera en lo que a mi serà, reduint algunes obres vostres, que, com de mort, fan pendre a la gent spant de vós.

Principiant en lo que, provant a quant se pot, vós, la misericòrdia divina mostrant aquell bé ésser coxo de la cama de justícia, en la present ciutat, frare Pardo, sabeu e tots saben per què los magnífichs jurats de aquella vos prengeren e, vist lo procés, per no seguir un tant càstich com vostres demèrits requirien, moguts de una umana pietat, per spedient honest vos remeteren a vostre jutge. E

¹⁷⁶ Al ms. B falta el foli 273, que hauria de contenir l'inici d'aquesta carta, el foli 274r comença: "de les gents e que sens fer esmena..."

lo que de açò vos fóra seguit, lo fogir que fes del castell on pres¹⁷⁷ estàveu, ab vostre pelegrinar pel món, o fan tant manifest que no cumple lo dir meu. Ni per lo semblant, l'esposalici que fes a Barcelona ab l'àbit a la squena, e après com vos menegàs en la botiga, e del cars que us seguí a Malorca, per ésser-ne fetes mongoyes en les memòries de tots. E de aquets actes, ab mescla de molts altres que, per los sguarts ga dits, cale, tolen a mi lo afany del reproche, car de per si aquells volen en negun meneg de jentilea no capiau, e que ab aquell dit de *requiescat in pace* siau satisfet.

E per tant, lexant a vós en tot e per tot, yo pesevere en lo que en mon cartell se mostra, ab tot que a mi prou satisfença lo haver mudat vós e falsificat lo que digés en presència de molts, seguons alguns hoïdors reciten. E més, dieu com alguns per mi feren certes offertes, e aprovà's ésser fals, que no·s troba negú haver hoït, ni, aquells incerts que vós traheu, moure's per complir aquelles, lo que seria prou leg, si offert fos estat, per on no·s consent creure, però, vós haver dit lo que negau¹⁷⁸ és manifest per testimonis, e yo haver¹⁷⁹ abraçat la oferta e no alre. E si, per la confiança de mon bon dret, espere haver victòria dels que me volran incolpar, lo que no·s lig en istòries que dieu, n'és confusa la conseqüència, per ço no y cur respondre.

La vida me à companyat e acompanyarà per lo gran peril que·s representa als que desamen aquella, e si aquest esguart porta a negú en apartar-se de mi, faç oferta com deu entre nobles hòmens, cavallers e gentils hòmens de molta estima, són prompts aparellats defenre la honor mia e aquella querella que yo a·n Johanot de la Serra é defès, quant ne seràn requets, perquè ells no an que demanar res a negú, e són aparellats a fer procura, e tot lo que mester sia per aquesta rahó, quant més se aclarexca del que no és.

Al que dieu que quant veuré la cara de Johanot de la Serra suaré de la pura sanch, ell és sabut, vehent-nos les cares en la forma que dieu, qui à acostumat de suar-ne de sanch, especialment si regonexeu lo suari. La sanch de Centelles està en son endret, sens discòrdia ab la mia, car vanament per los passats no fon aunida

¹⁷⁷ ms. B: "prest".

¹⁷⁸ "negun".

¹⁷⁹ " vós haver dit lo que negau és manifest per testimonis, e yo haver" manca a C. La frase al ms. C queda, per tant: "hon no·s consent creure, però, vós haver abraçat la oferta e no alre".

ab aquella, per ésser-los certs que passen nou-cents anys que los meus, ga gentils hòmens, tenen castell de conquesta en Catalunya e solar conegut ab nom de Vilarig. E perquè més dir ací no qur, perquè moltes cosses per mi y dien, tornant a ma hobligació, dich que só prest a complir per ma pesona lo que·m só hobligat, e per semblant la hoferta dels deu que feta he per la part mia, exceptant-ne la persona vostra, que no y pot ésser entessa per lo que damunt dit és. E fent fi per no ésser larch, no cur més respondre en una letra que·s diu vostra, la qual jens per vós no achcepte, feta en València a XXX de mag, any present.

E perquè mutació de paraules en res seguir no puxa, faç la present tal com les semblants són acostumades de veure, feta en Cirat a VI de juny, any M CCCCLIII. Esperaré resposta de tots, sinó de vós, deu dies.

Bernat de Vilarig

27

Resposta de frare Pardo a la lletra de Mossèn Vilarig

Fins ací é vist de vós ordenacions retòriques e pohètiques, que fan molt poch ab les letres que tracten de batalla, e ara veg que haveu milorat, lançant pules de passa frio¹⁸⁰ e de villà. Mas que·s vullan¹⁸¹ sia, no jens per contendre ab vós de viltat com a forçat, ab tanta congoxa com si era participant¹⁸² en algú de vostres leigs¹⁸³ crims, covidant-me, al contrari de ma calitat, lo que m'aveu escrit, hauré a dir lo que no volria, guastant algun tant a mi matex, car, de aquest vil meneg, lo que·n cuyda haver lo millor ne resta ab la pigor part. Però, conort-me ab una diferència que haurà entre vós e mi, ço és que yo parlaré ab veritat e seré cregut, e vós entrau ab la falsia e maldat¹⁸⁴ que de si matexa és obecida.

¹⁸⁰ ms. A: "pasafero", segueixo B i C.

¹⁸¹ mss. B i C: "vulla".

¹⁸² ms. C: "mas com si era participant".

¹⁸³ ms. A: "legis", segueixo la lliçó de B i C.

¹⁸⁴ ms. C: "mal dir".

Però, ans de venir particularment a vostres demèrits, car la mia intenció solament era pasar-ne ab una simpla generalitat, diré que si yo en algun temps, com a jove, no é praticat o fet actes de prom¹⁸⁵, pur no só fogit a batalla, ni é falit fent covardia en part on degué fer homenia. Açò remet al juhí que n'és fet, e a l'ull ab què la jent vos mira¹⁸⁶. E més, si en algunes cosses é feta ofenssa a Déu, pur no é soffert minves ni vergonyes perquè negú me puxa refusar, lo que no·s pot dir de vós, que sabeu bé, per la primera de vostres canòniques, com vós ne vingés de la batalla de Olmedo, fet cert com aquella se devia donar dins dos o tres dies, on se devia trobar, axí com féu, la pesona del molt excellent senyor lo senyor rey de Navarra, lo qual de petit vos havia criat, e a qui servíeu. E, no contrastant tot açò, no podent ésser per neguna força detengut, quasi fogitivament vos ne vingés, de què us seguí que, per la noblle senyora¹⁸⁷ de vostra mare, moguda per bon zell e deute de mare, e per ella ésser la qui és, sabeu bé quines paraulles d'ela oýs, e, per lo que devia reportar guardó, molt furiosament contra ella proceís. No·s sab, de nostra recordança, major falta en hun cavaller que aquesta. Semblant sou estat al compayó del compte de Barcelona que, a la jornada assignada de batalla, molt vergoyosament en lo camp lo gaquí¹⁸⁸.

Sabeu bé, axí matex, ab quanta confusió inreparable no comparegués a la jornada per Figuerola a vós asichnada per combatre-us davant lo rey de Granada, de què us fon fet aquell spaventable procés, que a l'enemich cascú és forçat e constret en tal cars de player-lo'n. Lo vostre cors mort dins una tahut més devia ésser portat en aquell loch on l'ànimo vostre no us pogué acompayar, e aquesta era la vostra honrada sepultura. E fent axí restàveu viu en la honor e fama, e ara, vivint, sou més que mort per aquella.

Aprés tot açò, vos és seguit¹⁸⁹ la legea e malea que haveu fet a·n Johanot de la Serra, la qual escussar no podeu, tant és manifesta. E axí, com per tots aquets sguarts, devíeu anar cercant lo món per totes aquelles parts on majors e pus grans fets d'armes se fesen, tant e tant longament destentant la pesona e vida vostra, fins

¹⁸⁵ ms. B: "prohom".

¹⁸⁶ ms. A: "nos mira", segueixo B i C.

¹⁸⁷ ms. C: "senyoria".

¹⁸⁸ Pardo fa al·lusió al company del comte de Barcelona que havia de lluitar al seu costat en defensa de l'emperadriu d'Alemanya. (Bernat Desclot, *Crònica*, vol. II, ENC, Barcelona, 1949, pàgs. 53-55.

¹⁸⁹ ms. B: "vos he seguit".

haguéseau pogut atènyer algun tant, si fer se pogués, reparació de la honor vostra, haveu-li denegat la batalla.

Per acabar de cloure lo procés, e perquè siau pus clarament confès de vostre leg crim, lo qui és sobrat en la plaça e·s lexa matar, no volent-se desdir a dapnatge, mas no resta envergoyit; lo qui és vençut reb vergonya en l'estrem, ensemps a vegades perdent-y la vida, però guossa de sperar de venir fins en aquell estret pas, lo que no an pogut mirar vostres ulls, que lo vostre cor no·ls o comportà¹⁹⁰. Per què·s pot dir que sou lo pus malaventurat cavaller, en lo pus alt grau confús e abatut, que dir se puga.

Aquets són los actes per on los estills, drets e hordinacions d'armes an proveït e bé, per on se tol lo afany que vós dieu del reproche. E axí u trobareu, si bé haguéseau après ne praticat d'aquest mester, e no les rames bestials que preneu per pura flaquea. Car poch se atayen les coses que s'esguarden a Déu ab aquestes que menegam, car les unes no an a conèxer de les altres, jatsia digau mentides, açò los ichnorants o saben. Per què, fent fi en aquesta part, dich: lo que per vostres actes se espera e pot esperar és que per tots aquells que an part en gentilea, ab gramales e caperons vestits, sia sopicat aquell a qui pertany que siau desgrauat de singular orde de cavalleria, e per lo semblant que us desnatureu de aquella gentil part d'on veniu, com tots los vostres passats sien estats notablls hòmens e virtuosos, e sols en vós comença e fina aquesta incorablle malaltia. Aquestes són les obsèques que ara dererament en la vostra fi vos devien ésser fetes. E més avant, pux tota vostra vida haveu seguit lo costum de aquells qui porten rodeta als pits¹⁹¹, serà bé rahó que aquelles sien vostres armes, mudant-vos lo nom de Vilarig e prenent aquell que tenen los que serven e tenen la vella e antiga lig.

Al que dieu, que yo é mudat e falsificat lo que é dit en presència de molts, seguons alguns oïdós reciten, dich que mentiu e mentreu tantes vegades com o direu. E aquesta querela, ab l'altra sobre lo mal cars que haveu fet a·n Johanot de la Serra, seguons apar per ma primera letra, só aparellat defenre tota vegada que per altri, exceptant-ne la persona vostra, seré request. E fas fi, peseverant lo que·m só hobligat en la dita mia letra.

¹⁹⁰ ms. B: "no us ho comportà".

¹⁹¹ Pardo fa al·lusió a la rodeta que els jueus havien de portar a la roba.

Esperaré deu dies de tot altre, sinó de vós, resposta. E no·m par sia propi per vós sia feta tan gran alegria, dient que no teniu solta la libertat, que lo pus libert home sou del món, si de la libertat que teniu vos volreu servir. Feta en València a XIII de juny, any M CCCCLIII, seguons les semblants són acostumades de fer.

Joffre Pardo

28

Altra letra e resposta de Mossèn Vilarig a la dita lletra de frare Pardo

Si fins ací haveu vist de mi ordinacions rectòriques e pohètiques, yo, de vós, costum e pràtiques, de les quals és lavorada tota vostra letra. E, si molta ichnorància no us o tolia, veuríeu les rahons de qualsevol mester que tracteu, tant com són de millor estil aombrades paren millor e jens no·ls tol la sentència del que ab si porten. Per què l'estil pohètich yo consent de mi digau, ab què vós tenir en tot e per tot la pràctica de aquells no denegau.

E venint al que, seguint açò, haveu falsament dit, ab pech estil e mal sarzit, que haveu tret del libre d'en Pertussa¹⁹², protestant lo que havíeu a dir no era de vostre costum. E a mi és cert, e a tots los qui us conexen, no haveu hagut menys afany en lo discurs, de aquest temps fins a venir al que vostra natura apetex, de aquell que haveu hagut en lo que de mi dit haveu, sabent en tot haver mentit; e ab tot conega molt clar haver errat a quant se pot en fer a vós merexent ser hoÿt, e davant tots confès aquesta colpa. Perquè no resteu desconegut de vós e dels que vostres mals ichnoren, après de mostrar vostre fals dir, recitaré part de vostra vida, de mort il·luminada.

E venint, frare Pardo, al que dieu que só fogit per no trobar-me en la batalla de Holmedo, que dins dos o tres dies s'avia dar, lexant-y la pesona del molt excellent senyor lo senyor rey de Navarra, que de petit, atorch, me à criat, e fent

¹⁹² Es refereix al llibre *Lo Pertusa o Memorial de la Fe Catholica* de Francesc Pertusa. El cita també Jaume Roig al vers 16165: "dits d'en Pertusa".

moltes e infinides gràcies, del qual criament yo singullarment me estime e prehe, tant com a sa magestat e a tots jeneralment serà vist vostre mentir en aquesta part. Perquè sa senyoria sab, e a tots és manifest, que n aquella sahó de tal batalla ni d'altra no s tractava, car si u fes, en cars que yo volgués tant errar, sa merçè, per haver-me criat e per ésser hu dels millors cavallers del món, me defenera de tant fallir, e per ço donà licència a mi de venir a fer mon matremoni, com fiu. E a mossèn Valseguer, semblant com yo criat de sa senyoria, e ab mi ensemps tramès ab letres a molts singulars de aquest regne que complien al servey seu. E, aquelles donades, lo dit mossèn Valseguer, vist en la present ciutat acabades les fahenes sues, se'n tornà après bon temps en lo servey del senyor rey de Navarra e yo restí per finir lo que dit he. E de nostra venguda fins a la jornada de la batalla que haveu nomenada passà més terme de hun any. E aquella no concertada mas desastrada s seguí, que la nit no u sabien e l'endemà s donà. E totes aquestes cosses¹⁹³ aproven que lo primer moviment no ésser d'om.

Seguint lo qual, ab prou groser horde, haveu dit axí falses cosses com de no creure, e al que més falsament me colpau, que no compareguí a la jornada en Granada, seguons mos actes verefiquen e a vós desmenten. E, per bé aquells la honor mia de macolla reserven, diré que, per no ésser-me segur lo passar de Granada, seguons és vist en esperiència, yo, denegant aquell, per los esguarts ja dits, me fonch per lo malvat cavaller mossèn Figueroa donats guiatges. E yo, fiant de aquells, fent ma via per los lochs per él desichnats, no en València ni en la pàtria mia galofegant, mes en lo regne de Castella anant a batalla, fuy asaltegat, trencant-me los dits guiatges; en la qual hora, no deseparant-me dels meus pasats, desarmat, sols ab una spassa en la mà e capa en lo braç, contra la gent armada de peu e de caval, tant com poguí per armes defensí la mia persona, fins tant que aquella de dos lançades mortals fonch ferida, les quals en mi gens no s'amagen, e morts tres vasalls meus moros als meus peus, e d'altres crestians nafrats. E só content del testimoni que fer poden los que s'i trobaren, axí hòmens d'estat com altres. E après, detengut, fora ma libertat tant de les naffres com per lo loch on era, més com a mort que viu, conffesat e combregat, seguons que per actes se manifesta, envehí València, rey d'armes de mon sobiran senyor lo rey, per manifestar lo mal cars fet en la mia pessona per lo just enpediment meu. E jamás al

¹⁹³ "cosses", manca a C.

dit rey d'armes li fon consentit veure lo rey de Granada, e digué, no podent pus fer, al mal cavaller mossèn Figuroa que'n fos porogada la plaça, perquè yo era content, guarit, de ésser-y, no contrastant-me moltes cosses de què·m poguera alegrar, e recordant-li com yo li havia fet bo lo temps de haver la plaça, que si no u hagués, cayia en prou vergonya. E havent-lo-y offert, après pochs dies, per ço com les coses que de mal propòsit partexen senpre resten inperfetes, li digué que no·m volia esperar, ans, si fos vengut, que havia tan bé proveït, que dels meus cavalls ni de don Loís Cornell no·m calia fer compte, perquè havia dat orde de fer-los-me matar. E que a mi semblantment me faria degolar en la ciutat de València quant me pensàs ser segur en aquella. E de açò fiu yo acte, al qual me refir, e de tot lo que parle. E ab tot dient lo dit valencià que "a negun cavaller no li pot ésser fet res que la honor li taque tenint just enpediment", no curant res de açò, donà no deguda, mas per a ell espantosa, expedició en la batalla. E, si yo hagués cregut tant de mal d'él, que no hagués guossat fer porogar la plaça com li convenia perquè no fenís a tanta vergonya sua, que y fos volgut anar, és cert, negú dels que honor m'i feyen e m'i acompayaven, perquè·ls era manifest los esperaven tre-cents guandulls per tolre·ns a tots la vida, no m'i hagueren dut.

E totes aquestes cosses pensant, frare sant, són estades manifestes a la magestat del senyor rey, e d'aquel, com a cab de cavalleria, só estat hagut sens macolla, ni torbada la fama mia, per on vós restau contradient en ço per lo qui sou, e a mi prou basta lo que dit é, fent-y fi per a tots temps. No m'oblidge aquell vullgar¹⁹⁴ exemple que diu "calen barbes e parlen cartes", de les quals yo só ben fornit per conservació de ma honor.

Al que dieu que, si no haveu fetes cosses de prom, no haveu soffert minva ni feta covardia, si no sou de natura de gal, no crech vos sien hoblidades les splançades que us donà Pasqualet d'Oriola en Malorca, contenent de la bagassa, ab les quals aveu tengut tota vostra vida. E per esmenar aquella popblicament, teniu en cantó la Chinchilana, vivint dels dinés dels treballs e pecats de aquella. Aquestes cosses són les que merexen reproche, ensemps ab lo robar que fes de la botiga en Barcelona, e del que us seguí ab hun home d'estat, que dien en Carbó, ab molta honor sua e total confusió vostra. Qu·és la contra del fogir de batalla, que dieu may

¹⁹⁴ "que dit é, fent-y fi per a tots temps. No m'oblidge aquell vullgar...", manca a B. La frase queda: "e a mi prou basta lo exemple que diu "callen barbes i parlen cartes".

haver fet, e fer-vos desgraduar, si u fóseu, de l'horde de cavaller, ab los caperons de vestir per als pars vostres, però aquells grochs, seguons l'orde dels alcavots. A ací·n tendríeu dues despulles, fóra una de l'horde de Muntessa, que per vostres demèrits vos fon tolt, e aquesta derrera del stat de gentilea.

A les altres falses e vils paraules de vostra letra, que parla de gramales e d'altres motots propis per a vós, que semblen *Lo sonni* d'en Bernat Metge, no cur pas¹⁹⁵ respondre, verificant les paraules mies fetes en una letra abans de aquesta, que vós per vostra haveu pres, ab mi no espereu pus contendre de libels difamatoris, car són vostres e no meus. En Johanot de la Serra veurà tals hobres de mi, si seguir-me guossa, que no·s luyaran de les dels meus passats. Perquè de vós en res pus no m'entendria, faç fi. En Cirat a XVII de juny, any MCCCCLIII, signada de mà mia.

Bernat de Vilarig

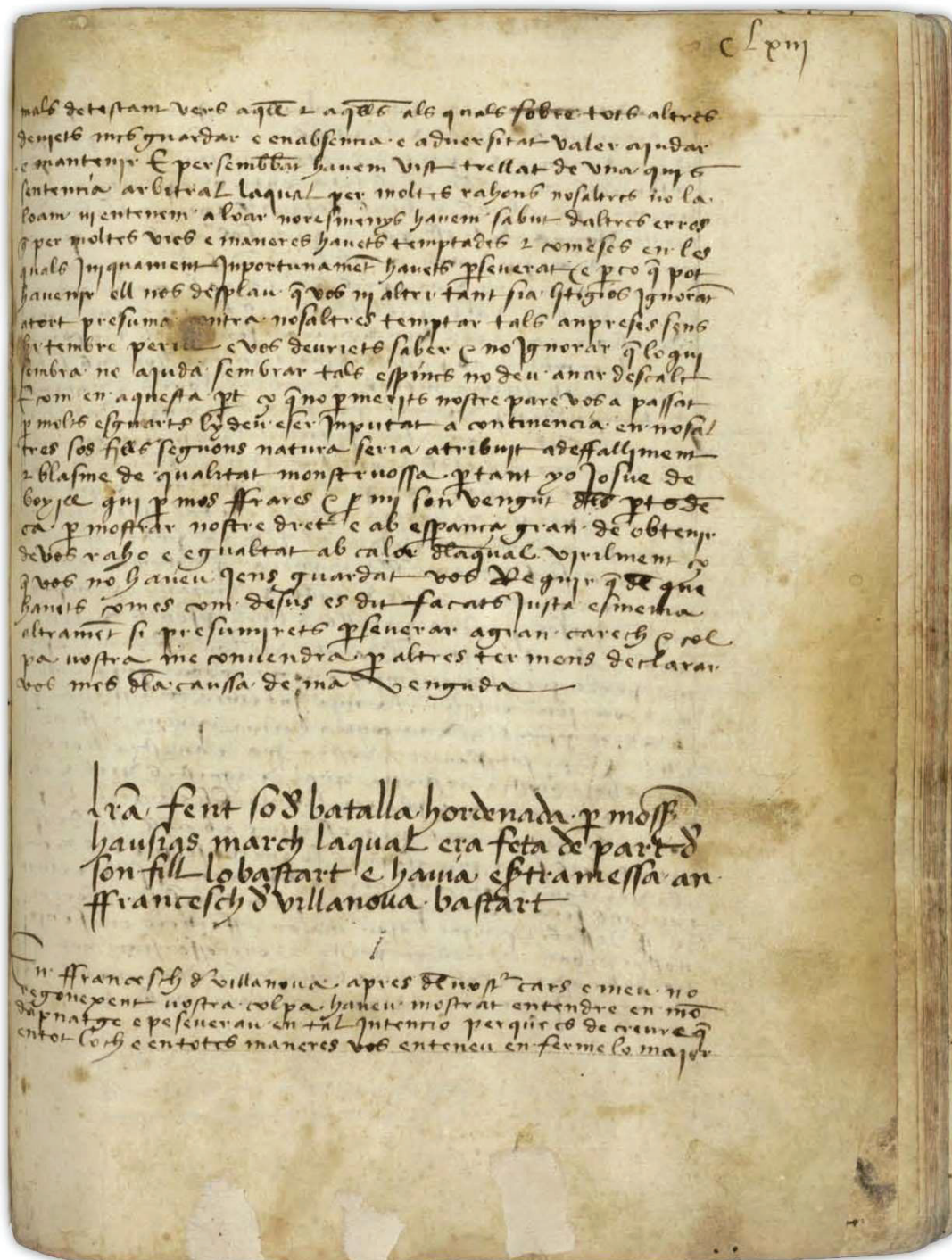
¹⁹⁵ ms. C: "pus".

27. AUSIAS MARCH vs. FRANCESC DE VILANOVA

any 1457

ms. A: ff. 163r - 163v

ms. B: ff. 108r - 108v

Lxxij

malis detestam verò aq̄e & aq̄e als quals fobre totis altres
 deusis m̄s guardar e en absentia e aduersitat valer ajudar
 e manteny e per semblis hancem v̄st trellat de vna q̄y e
 sententia arbitral laqual per moltis rasons nosaltres ho la
 soam uentrem a loar nore simony hancem sabim daltres errors
 e per moltis vies e maneres hancem temptadis e comeses en les
 quals iniquament inportunament hancem pfenerat e pro q̄ pot
 hancem ell nos desplau q̄ vos in alru tant sia litigios ignorar
 atort presuma entra nosaltres temptar talis anpresis sine
 v̄tambre periu e vos deuriets saber e no ignorar q̄ lo q̄y
 sembra ne aquda sembrar talis esp̄ms no deu anar descalit
 com en aquesta pt e q̄ no p̄m̄eys nostre pare vos a passar
 y moltis esmaris lo deu eser imputat a continencia en nosal
 tres sos f̄as seignors natura seua atribuyt a desfallim̄e
 e blasme de qualitat monstruosa q̄ tant yo Josue de
 boyce qui p̄ mos fr̄ares e p̄ m̄ son vengut des pt de
 ca p̄ mostrat nostre dret e ab esp̄ma gran de obteny
 de vos raho e egualtat ab calce de aqual v̄rilment e
 q̄ vos no hancem q̄ens guardar vos de q̄y q̄e que
 hancem omes com desus es du facato iusta esmeina
 altramer si presumprets pfenerar agran carech e rol
 pa nostra me conuendria y altres ter mons declarar
 vol m̄s bla causa de ma Lenguda

Ira fent so d batalla hordenada p̄ moss
 hausias march laqual era feta de part d
 son fill lo bastart e hancem esttramessa an
 francesch d villanova bastart

En francesch d villanova. apres de nos² cars e meu no
 regnarent nostra colpa hancem mostrat entendre en mo
 d̄apnate e pesseuar en tal intentio per q̄is es de creure q̄
 entot loch e entotes maneres vos enteneu en ferme lo major

Aquesta lletra de desafiament, escrita segons Villalmanzo per Joan March¹, fill bastard d'Ausiàs, fou ordenada per aquest, tal i com s'enuncia en el títol perquè, en ésser el seu destinatari un bastard, per llei de cavalleria, el desafiament no el podia fer el mateix Ausiàs. Hem vist i veurem que el tema d'aquesta impossibilitat apareix també en els epistolaris de Joan de Vilaragut i de Joan Jeroni de Vilaragut. En la lletra March denuncia que després de dir-se paraules d'amistat i d'acomiar-se, li va sortir el va assaltar en el camí amb una partida de vint-i-quatre moros mentre que ell només anava acompanyat de quatre. Li diu que, malgrat que el que s'espera d'ells en aquests casos és formar una bandositat, ell li proposa que actuïn "en aquella manera que valents hòmens acostumen practicar" i no "dels irosos qui sens perill de llurs persones volen satisfer a lur iniquitat"; que triï, doncs, Vilanova si prefereix "bando o batalla" i si escull aquesta última ell li trametrà un albarà perquè es pugui produir la batalla clandestina. Això darrer es desprèn del fet que en la seva carta March li diu que no els caldrà buscar jutge que els tingui la plaça sinó que ja s'avindran en el lloc.

Entre la documentació aportada per Villalmanzo en el seu llibre hi ha el plet que va moure Leonor Folqués, esposa de Francesc de Vilanova, pels danys soferts pel seu marit a mans de Pere March, fill bastard d'Àusias, per ordre d'aquest. La documentació d'aquest plet conté còpia d'una carta adreçada per Ausiàs March al procurador general del comtat d'Oliva, Antoni de Vilanova, en què es pot llegir:

En Vilanova-s pleveix massa de mi atrevint-se de hun acte après l'altre vehent que yo li sofir e no sap, per que encara ho sabrà, per què lo y sofir e açò sens dubte la vellea és causa de menyspreu e a ell açò li fa atrevir en mi. Mas yo li faré mudar lo compte o no·m caldria exir en les places.

Aquesta lletra fou tramesa el desembre de 1456. Leonor tot seguit relata uns fets esdevinguts un dia del mateix mes i any quan Vilanova i March es trobaren a Gandia. Vilanova anava acompanyat per un moro anomenat Alí Francolí pel qual March sentia un gran odi, sembla que perquè se'n va anar de les seves terres per habitar en les de Vilanova. Durant aquell encontre March "mostrà haver gran odi e mala voluntat vers e contra ells". Els presents, sempre segons Leonor, sentiren dir a Francesc Vilanova "moltes paraules bones, pacífiques i honestes" que van atemperar l'ànim de March i van aconseguir que aquest els assegurés que no havien de patir res d'ell i que podien tornar amb tota tranquil·litat a casa seva. Malgrat la paraula donada, Ausiàs féu trametre un missatge al seu fill Pere perquè aquest amb els seus vassalls assaltessin Francesc Vilanova i Alí Francolí quan tornaven a casa. Pere i els moros del seu pare

irruïren i acordadament ab pensa delliberada vers e contra los dits Francesch Vilanova e Alí Francolí saltejant aquells qui anaven pacíficament e descuydats del dit cas. El los dits delats tiraren e foren vists tirar ab les balllestes diverses tretes e

¹ Jesús Villalmanzo, *Documenta Ausiàs March*, op. cit., pàg. 128. Tanmateix, a la pàg. 140 del mateix llibre Villalmanzo sosté que qui redactà la carta per encàrrec del seu pare fou Pere March, cosa que faria sentir perquè aquest serà qui assaltarà Francesc Vilanova un any després.

passadors enerbats contra los dits en Francesch Vilanova e Alí pus de cinch tretes en nombre ab cor, prevenció e propòsit de matar al dit en Francesch Vilanova e Alí. E de fet lo dit en Francesch de Vilanova fon nafrat en la cuixa d'una treta ab erba, de la qual nafra aquell corregué gran risch de morir sinó que nostre senyor Déu plagué que fon tost acorregut ab medecines, cordials e altres remeys.

Leonor per aquests fets demana que s'empresoni els March, pare i fill, i tots aquells que col·laboraren en els fets, com així fou fet. March durant tot el procés no nega mai aquests fets ni d'altres que se l'imputaren, al·lega, en canvi, que n'hauria de ser jutjat pel Justícia criminal de València, primer, i després que no podia haver estat denunciat perquè estava sota guiatge de la reina Maria. L'empresonament i posterior arrest domiciliari de March no cessaren fins a la seva mort.

En la documentació del mateix plet trobem una lletra de March a Joan II per tal que Francesc de Vilanova segueixi empresonat fins que es resolgui el plet, de fet, per la mateixa documentació sabem que Vilanova no fou alliberat fins a la mort de March i que estava pres, com a mínim, des del setembre de 1457.

Alguns fets d'aquesta disputa entre els March i Francesc de Vilanova criden molt l'atenció: el més evident, el paral·lisme dels atacs denunciats en la lletra de batalla i en el plet posat per Elionor, segons la lletra serien Vilanova i els seu moros els qui atacarien traïdorament, després d'intercanviar-se paraules d'amistat, el fill de March i els moros que l'acompanyaven. Segons Elionor els fets anaren exactament al revés. En el plet, ni Elionor, lògicament, ni March fan esment de l'atac de Vilanova al fill d'Àusiàs. L'atac dels March a Vilanova sabem que es produí el desembre de 1456. Quan es produí l'altre atac? El més plausible és que s'esdevingués entre desembre de 1456 i setembre de 1457, quan sabem que Vilanova ja era empresonat. Cal entendre, doncs, que fou una venjança del primer atac i sota aquesta llum s'hauria d'entendre el començament de la lletra del fill de March: "après del vostre cars e meu, no regonexent vostra colpa, haveu mostrat entendre en mon dapnatge e peseverau en tal intenció, per què és de creure que en tot loch e en totes maneres vós enteneu en fer-me lo major dan que fer poreu e altres tal sperau de mi". En tot cas, i després de ser enviada aquesta lletra, March canvià d'estratègia i denuncià els fets relatats en la carta davant la justícia, que, com hem dit, feu empresonar Vilanova.

I res més no sabem d'aquests fets que tant enterboliren els últims anys de vida d'Àusiàs March.

1

Letra fent so de batalla hordenada per mossèn Hausias March, la qual era feta de part de son fill, lo bastart, e havia ésser tramessa a·n Francesch de Vilanova, bastart

En Francesch de Villanova,

après del vostre cars e meu, no regonexent vostra colpa, haveu mostrat entendre en mon dapnatge e peseverau en tal intenció, per què és de creure que en tot loch e en totes maneres vós enteneu en fer-me lo major dan que fer poreu e altres tal sperau de mi. Emperò aquestes nostres voluntats no·s poden complir sens leges maneres apartades de tota virtut, les quals són consentides entre aquells on és feta onta o dapnatge, malament o per altres rahons, les quals entre nosaltres no sé alguna. E si ésser podia² que y fos, açò seria per part vostra qui haveu comès la gran falta que ací recitaré contra mi. Car après que vós e yo haguem paraules de amistat tals que les derreres foren dient a mi “adéu-siau” e yo a vós “via·n bon·ora “, sens pus me sou exit alencontre ab passats vint-e-quatre hòmens sabent que yo era ab quatre moros. E vehent lo gran avantage que havíeu de mi, vengés per fer-me lo major dan ho vergonya que fer poguéseu, seguons l’acometiment e lo loch on me cometés, com sia estat en terra de mon pare. Mas a present no·n parle sinó per la rahó que m’i à portat, per què yo hauria per bo, e de tal intenció crech que sereu vós, que ço que lejament s’espera practicar entre nosaltres se faça en aquella manera que valents hòmens acostumen practicar e que de aquells prengam exemple e no dels irosos qui sens perills de llurs persones volen satisfacer a lur iniquitat. Donchs, vullau ésser de ma openió per bé que us sia enemich e no guardau qui us consela, mas com sou consellat. La mia intenció és aquesta, que ab nostres persones, la una contra l’altra, prenga fi nostre debat. E axí satisfareu a vostra ira e a nostra honor. De açò haja vostra resposta, qual de aquestes vies³, ço és, bando o batalla vos plaurà seguir. E si elegireu la part honorossa, en tal cars yo us escriuré ab aquell horde que en tals fets se requir e seguons lo que yo sé que vós dieu, e la veritat és en contrari, no debatrem per sola voluntat ans serà nostra querella per cars nesesari forçat de ésser deffès. E perquè hajau major affechció en fenir nostre debat en manera presta e honorossa, siau cert que seguons vostra disposició e ma bona voluntat no·ns caldrà cercar jutge qui·ns tinga la plaça car bé·ns avenrem de loch.

.

² Ms. B: “podrà”.

³ “vies”, manca a B.

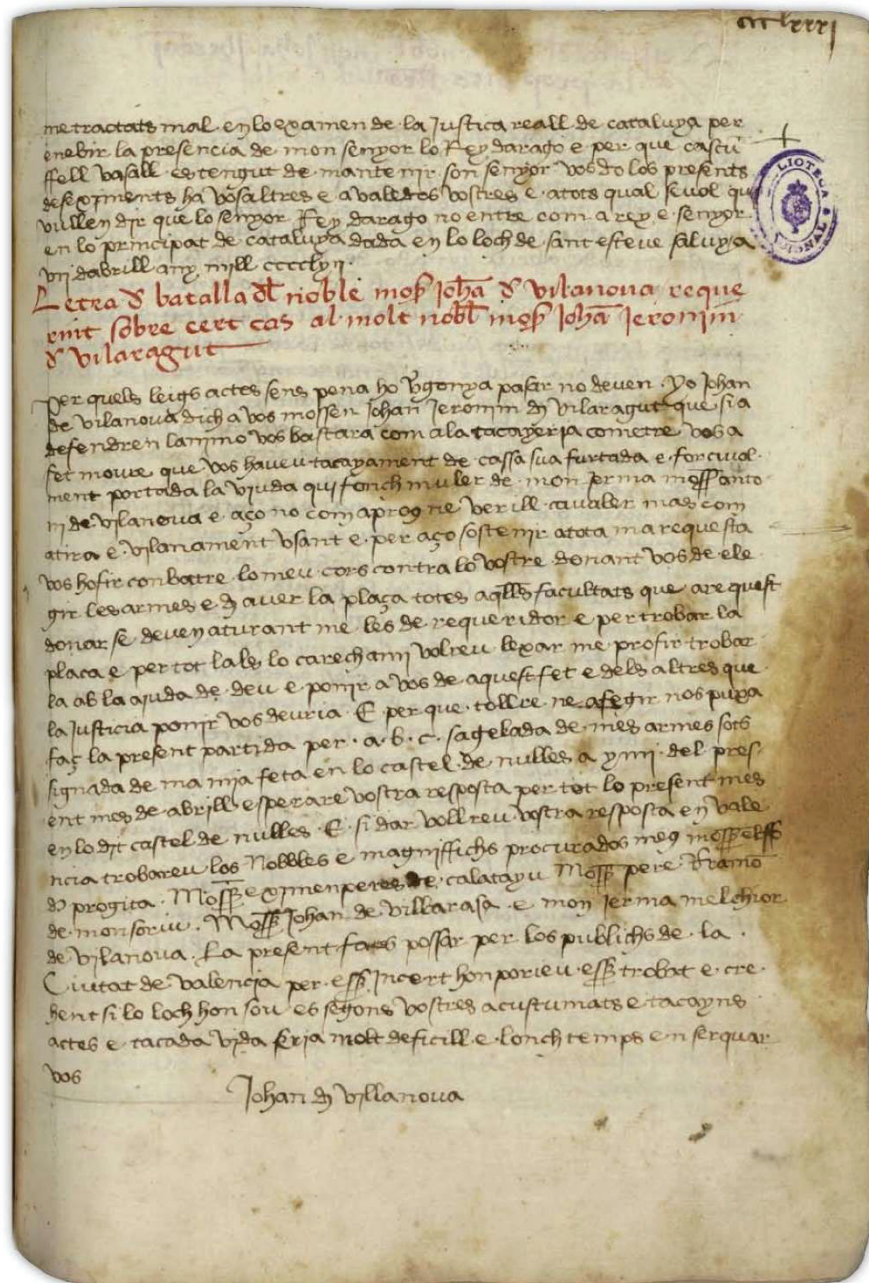
28. JOAN DE VILANOVA vs. JOAN JERONI DE VILARAGUT¹

Castell de Nules, 1461.

ms. A: ff. 381r - 383v.

ms. B: ff. 276v - 278v.

ms. C: ff. 177r - 179v

¹ Com és criteri general d'aquest treball, no es transcriu la correspondència entre aquests dos cavallers per haver estat publicada per Martí de Riquer a *Lletres de batalla*, op. cit., vol. III, pàgs. 91-104.

Joan Jeroni de Vilaragut era fill de Joan de Vilaragut i Margarida de Prades, que s'havien casat secretament per tal que la reina vídua no perdés els seus privilegis. D'aquest matrimoni nasqué el 1415 Joan Jeroni, que fou criat secretament i ingressà al monestir de Santes Creus a l'edat de deu anys. L'abat de Santes Creus, abans de morir, li revelà el secret, cosa que féu que Vilaragut abandonés el monestir i anés a residir a València i sollicités una butlla al Papa per tal que aquest el dispensés de la seva professió religiosa, com així fou fet². Aquest personatge que com diu Riquer “sembla l'heroi d'una novel·la romàntica d'ambient medieval” és desafiat per Joan de Vilanova el 1461, que l'acusa d'haver raptat per la força la vídua del seu germà, Antoni de Vilanova. Cal tenir en compte que aleshores Vilaragut tenia 46 anys, una edat no massa acostumada per al tipus de menesters de què l'acusa Vilanova. Rubio Vela pensa que el rapte hauria pogut tenir motius econòmics per tal com en 1458 ja havia cancel·lat dos censals que li havien pervingut com a herència de la seva àvia.³

L'epistolari comença amb una lletra de batalla de Joan de Vilanova que denuncia el rapte de la seva cunyada per part de Vilaragut:

Perquè·ls leigs actes sens pena ho vergonya pasar no deuen, yo, Johan de Vilanova, dich a vós, mossèn Johan Jerònim de Vilaragut, que si a defendre l'ànimo vos bastara com a la tacayeria cometre vos à fet moure, que vós haveu tacayament de cassa sua furtada, e forcívolment portada, la viuda qui fonch muler de mon jermà mossèn Antoni de Vilanova; e açò no com a prous ne verill cavaler, mas com a tirà, e vilanament usant.

Vilanova li oferix els drets de request si accepta la batalla i fa penjar la lletra “per lochs públics de la ciutat de València” perquè no sap on trobar-lo i, si com sospita, està residint en un lloc d'acord amb “vostres acostumats e tacayns actes e tacada vida” seria llarg i complicat buscar-l'hi. En la seva resposta Vilaragut li retreu que “ab molta seguretat de vostra persona la jent crega que sou desigós de batalla” perquè aquest havia de conèixer que Vilaragut fa vuit mesos que està pres i, com a cavaller, hauria hagut d'esperar el seu deslliurament per requerir-lo de batalla. En la seva resposta (peça 3) Vilanova l'acusa de covardia per excusar-se en el seu arrest per no acceptar la batalla, tant i més perquè a ell no li consta que estigui pres “com la rahó no consenta que cavaler pres hobre tans mals actes per hon dignament merexca perdre béns e persona”. I li reclama que si realment està pres que li demostrï “per actes autèntichs ésser axí”. Vilaragut, en la seva rèplica, li diu on pot trobar la documentació que acredita la seva presó⁴, assegura que el fet del seu empresonament Vilanova ja el sabia abans d'escriure la primera lletra perquè li consta que l'hi fou comunicat “per hun amich e bon conseller vostre”. Pel que fa

² Per a més detalls biogràfics de Joan Jeroni de Vilaragut cf. Agustín Rubio Vela, “Motivos y circunstancias de un desafío caballeresco. Nueva lectura de las cartas de batalla cruzadas entre Joan de Vilanova y Joan Jeroni de Vilaragut (1461)”, *eHumanista/IVITRA*, 4, 2013.

³ Rubio Vela, op. cit., pàg. 397.

⁴ Segons Tomàs Martínez, “Lletres de batalla dels Vilaragut”, op. cit., pàg. 84, “fa vuit mesos que és a la presó acusat d'haver produït ferides a Joan d'Àries”.

al rapte de la vídua, el líquida en una sola línia “los actes que yo, esent en tal punt é fet, sinó d’ome que pacíficament creu prendre muler”. Li demana que, si tant desitjós és de la seva batalla, que “treballeu en libertat mia, com yo de cada dia treballe”.

En la següent lletra (peça 5) Vilanova li assegura que quan li va enviar la requesta de batalla era molt lluny de sospitar que Vilaragut era pres “com sia manifesta cossa vós anàveu per lo present regne libertament, fent actes que, de vós no ésser en libertat, leven tota caussa de creure e sospitar als miradós, e majorment ami, que a res àls més que a la fi e xecució del que ab vós tractava no tenia la pensa”. Com bé explica Rubio Vela, en aquell temps per als cavallers de les famílies notables com els Vilaragut:

La prisión del noble no significaba, obviamente, su reclusión en una cárcel. Las fórmulas legales para evitar la prisión propiamente dicha eran habituales entonces: una orden real podía dar lugar a que un caballero de familia influyente inculpado de un delito, sin dejar de estar legalmente preso, pudiera encontrarse de facto en libertad. El hecho, paradójico en apariencia, de que Joan Jeroni se desplazara por el reino estando privado de libertad, no parece escandalizar a su oponente.

Per aquest motiu Vilanova li replica que si Vilaragut hagués volgut esquivar els oficials reials per acceptar la batalla bé que hauria pogut fer, donat que no ha volgut, ell considera que ja ha complert amb la seva honor i, per tant, revoca els seus procuradors perquè veu clar que el seu contendent no té cap intenció d’anar a batalla. I amb aquesta lletra s’acaba l’epistolari.

Per Rubio Vela sabem que són certs els fets del rapte de la cunyada de Joan de Vilanova perquè en una carta que envien els jurats de València als seus companys que eren en missió diplomàtica a Barcelona per mirar d’apaivagar les diferències entre el príncep de Viana i el seu pare es narren els fets esdevinguts la matinada del dissabte 21 de març de 1461. Segons aquest relat, Joan Jeroni de Vilaragut, acompanyat de quinze o vint individus armats es presentà al domicili de la vídua d’Antoni Vilanova, al qual entrà amb la complicitat d’un escuder, de nom Vallebrera. Un cop dintre, anà fins a l’alcova de la vídua i li digué: “Senyora, yo só tal. No·m conexeu?”. I la va voler convèncer perquè s’escapés amb ell per casar-se. Davant la negativa de la vídua, se la van endur per la força de casa seva fins a casa d’una altra vídua de nom Na Tormos. En saber-se el cas a la ciutat, a l’endemà al matí el governador i el Justícia criminal van donar ordre de tancar les portes de la ciutat i van oferir cinc-cents florins a qui donés informació sobre el lloc on podien estar la vídua, el seu raptor i l’escuder traïdor. En saber que estava, com s’ha dit, a casa de Na Tormos, s’hi presentà el governador, la rescatà i la condugué a casa de la vídua de Pero Maça, on la vídua Vilanova va formalitzar la denúncia contra Vilaragut., tot i que, sempre segons aquesta carta transcrita per Rubio Vela, els mateixos oficials reials l’haurien convençut “de no prosseguir lo dit clam”⁵.

⁵ Rubio Vela, op. cit., pàg. 403.

29. FRANCESC BERENGUER DE BLANES vs. LLUIS CRESPI DE VALLDAURA

València, 1462.

ms. A: ff. 399 – 400v.

ms. C: f. 191r i v.

1462

399

Primer llibre de batalla tramella
per Francesch Berenger de Blanes
Aluis Crespi. ✠

Magnífich en Luis Crespi fins ara adu mostrat deliberadament voler de-
batre ab mi semblam puyx tan bon desig tenui deueni apartar los camins d'els
poren ferres. E ara puyx som deluzes al compromes que ferman auien en
poder als iurats de València: fense ells hauer determinat nostra questio vos e
yo som en nostra libertat he pensar que nequ no pot nulls detmeat la dita
questio que vos e yo. E per vos dicit q' si vos voleu dir q' los moros de ares
nosien en possessio de ampuuar e no agen ampuuar e acostumat de ampu-
uar en lo terme de fama carac e axi en lo temps q' vostre pare viuia e desq'
vos ne sou senyor. E en totes temps essent notou abos e aell die q' mentau
e menteu tanics voltes com ho dieu vos ho de fadre cos p'cos atota blanca
confiane en la ajuda de deu e en ma bona iustia vos fare die lo contracte
de q' fins ara auen dit e volgut aduerar dauat los iurats. E doneg faturet
de elegir las armes e la placa q' pendien lo carech. Si anu lo voldreu dar p'
ara vos tramet la prestue p' bernat ma canes trompeta pada p' a. b. c. fets
feta. Ma mia ma segelada ab lo segell de mes armes feta en València lo se-
gon dia de abril any o' mil' lxxij. La resposta adrecau abui de penaroya lo
qual te carech p' mi de zebre la

Francesch Bereng de Blanes

Resposta feta per Luis Crespi

La correspondència entre aquests dos cavallers que contenen els nostres manuscrits és fragmentària. La primera lletra fa referència a un plet anterior sobre la mateixa causa en què intervingueren els jurats de València i que apareix esmentat al *Dietari*:

Mossèn Crepí e lo fill de mossèn Vidal de Blanes, los pus pacífichs cavalés del regne, per hun poch de terme de sos lochs, vengueren a gran congoxa, que los jurats de València ni altres gens no·ls pogueren concordar.¹

El plet "per un poch de terme de sos lochs" va consistir, concretament, tal i com exposa Francesc Berenguer de Blanes en la primera lletra, a saber si "los moros de Cotes no sien en possessió de ampriuar e no hagen ampriuat e acostumat de ampriuar en lo terme de Suma Carcre". Aquesta és una vella disputa, com explica molt bé Vicent Pons Alòs², provinent del pas progressiu d'algunes terres de reialenc del terme d'influència de Xàtiva a terres de senyoriu i la consegüent pèrdua per a la comunitat que abans feia servir aquelles terres com a empriu i ara són del senyor.

Els Blanes eren una família important a València, l'avi de Francesc Berenguer, Vidal de Blanes, fou governador de València i el pare, del mateix nom, era virrei de Mallorca en el moment de la disputa. Lluís Crespí de Valldaura, per la seva banda, havia estat elegit Justícia civil de València el 1456 i va ser jurat de València i membre de les Corts.

Els Crespí de Valladaura eren també una de les famílies principals del regne:

Guillem Crespí consiguió, en 1443, comprar el señorío de Sumacàrcer, además de cambiar el orden de sus apellidos para obtener una jugosa herencia. Arropado por tan regia protección, y de acuerdo al fenómeno de participación nobiliaria en las instituciones de gobierno bajomedievales, el tercer miembro de los ya Crespí de Valldaura en ostentar el señorío de Sumacàrcer, Luis, comenzó su gobierno personal en 1451, lo que supondría la definitiva culminación del linaje. El primer hito de este devenir tuvo lugar en 1456, cuando fue elegido por vez primera como Justícia civil de València, siguiendo el camino de su padre, Guillem Crespí, que lo había sido en 1429³.

¹ *Dietari*, op.cit., p. 318

² Vicent Pons Alòs, *El señorío de Sumacàrcer en la Baja Edad Media*, Associació d'Amics de l'Ermida de Sumacàrcer, Xàtiva, 1995, p. 58.

³ Óscar Perea Rodríguez, *Estudio Biográfico sobre los poetas del Cancionero General*, CSIC, Madrid, 2007, pp. 113-114. Aprofitem la nota per fer esment de la participació de Lluís Crespí de Valldaura en el Cancionero General on efectivament trobem les seves composicions en l'apartat de "preguntas y respuestas", on disputa amb cavallers tan destacats com Serafi de Centelles, el mecenes del *Cancionero general* (folis CXXXI – CLXCVIII, *passim*). Cal no confondre aquest Lluís Crespí de Valldaura amb el seu fill bastard, del mateix nom, que també té poemes al *Cancionero* i que va arribar a ser rector de la Universitat de València.

Sembla, doncs, bastant probable que els jurats de València, davant d'aquest plet, miessin de no prendre partit per cap de les dues famílies, tal com afirma Francesc Berenguer en la seva primera lletra: "sense ells [els jurats] haver determenat nostra qüestió". Així, doncs, no havent-hi sentència clarificadora, Blanes se sent autoritzat per, eludint la justícia ordinària, sol·licitar a Lluís Crespí de resoldre el contenciós entre ells dos: *he pensat que nengú no pot mills determenar la dita qüestió que vós e yo*.

Els camins de la batalla a ultrança, però, són molt ben marcats. Són qüestions d'honor, no de drets de pasturatge, i, per tant, el desafiament ha de posar l'accent en l'acusació de mentider a Lluís Crespí: *si vós voleu dir que los moros de Cotes no sien en possessió de ampriuar e no hagen ampriuat e acostumat de ampriuar en lo terme de Suma Carcre e axí en lo temps que vostre pare vivia e des que vós ne sou senyor e en tots temps, essent notori a vós e a ell, dic que mentiu e mentreu tantes voltes com ho direu*. Per tant, malgrat que el plet originari fou pels emprius, la batalla a ultrança haurà de dirimir si l'acusació de mentider a Lluís Crespí és certa o no. Crespí se sent desafiat i, agafant el paper de request, li divisa les armes i s'atorga el dret de buscar jutge. En aquest punt, hauríem de trobar en aquest epistolari una lletra de resposta de Francesc Berenguer acceptant les condicions de Crespí i la comunicació d'aquest conforme Joan II havia acceptat ser el jutge. En canvi, passem a la segona lletra de Francesc Berenguer on aquest ja diu directament que el dia que li va ser comunicat per carta l'elecció com a jutge del senyor rei, ell i aquells que en tingueren coneixement deduiren la poca voluntat d'arribar a la fi de la batalla que tenia Lluís Crespí perquè sabien que el rei aniria prorrogant l'afer sense donar peu que aquesta batalla es pogués produir.

Aquesta segona lletra de Francesc Berenguer és datada a Olite, on segurament devien anar els dos cavallers seguint els passos de Joan II que, prèviament, segons el *Dietari*, els havia citat a Saragossa el dia de Reis:

De què lo Senyor Rey los assignà camp de batalla en la ciutat de Çaragoça per al dia de Aparici, a la qual jornada foren los dits cavalés, e lo senyor rey los poroguà per al dia de sant Johan. E per a la jornada foren los dits cavalés ab molta puxança, e foren en Navara, hon lo senyor rey los assignà camp, e lo senyor rey los porogà fins que fos en València e un mes après. E de aquí no sé què feren⁴.

Si hem de fer cas del que afirma el *Dietari*, la segona lletra de Francesc Berenguer de Blanes s'hauria escrit després que la batalla per al dia de Sant Joan també fos desconvocada. Davant d'això, Francesc Berenguer insta Crespí a buscar un altre jutge i, si no, s'ofereix ell mateix a cercar-lo. En la carta de resposta Crespí denega a Blanes la possibilitat que aquest busqui jutge perquè té por "que donaria compliment a vostre desig de poder anar tota vostra vida despenent lo temps en cerquar jutge en manera que de vostra voluntària batalla e obligació no us hajau a veure en confusió". I li comunica que serà ell qui buscarà nou jutge per tal de deixar en evidència les poques ganes de combatre de Blanes. Aquí s'acaba la correspondència i més endavant, com diu el *Dietari*, "no sé què feren".

⁴ *Dietari*, op. cit., pàg. 318.

Tot sembla indicar, però, que la batalla no es dugué a terme. La guerra civil catalana ha començat i Lluís Crespí hi tindrà un paper destacat al costat del rei Joan:

Hallóse en las guerras de Cataluña, muy vivas entonces, com mucha gente que llevó a su costa, y asistió en siete sitios por lo qual le enfranqueció el Rey la Baronía de Sumacàrcer y le hizo su Consegero de Estado⁵

L'última notícia que tenim d'aquest afer ens la dóna Pons Alòs en el seu llibre sobre la senyoria de Sumacàrcer:

En 1476, después de un largo pleito, encontramos un acuerdo entre el señor de Cotes y el de Sumacàrcer por el que los vasallos del primero podían hacer y sacar leña, esparto, cal, carbon, ceniza y piedras del término de Sumacàrcer, pero con la condición de no cortar árboles (algarrobos, higueras, olivos, moreras, sauces, carrascas y pinos), ni arrancar la tocha del esparto. Este uso sólo podía ser para los vasallos de Cotes, no para vender. Igualmente, sus animales no podían pastar en los lugares cultivados de dicho término, sólo en los lugares que los de Sumacàrcer tienen destinados para pastos. Todo ello por el pago de 8 libras, mitad por Navidad y mitad por San Juan. El mismo privilegio, en idénticas condiciones, tendrían los de Sumacàrcer en término de Cotes por 40 sueldos⁶.

1

Primera letra de batalla tramessa per Francesch Berenguer de Blanes a Luis Crespí

Magnífich en Luís Crespí,

fins ara aveu mostrat deliberadament voler debatre ab mi. Sembla'm, puix tan bon desig teniu, devíeu apartar los camins de les pareneries. E ara, puix som deliures del compromès que fermat avíem, en poder dels jurats de València, sense ells haver determenat nostra qüestió vós e yo som en nostra libertat, he pensat que nengú no pot mills determenar la dita qüestió que vós e yo. E per ço vos dich que si vós voleu dir que los moros de Cotes no sien en possessió de ampriuar e no hagen ampriuat e acostumat de ampriuar en lo terme de Suma Carcre⁷ e axí en lo temps que vostre pare vivia e des que

⁵ Juan Francisco Andrés de Uziárroz, *Segunda parte de los Anales de la Corona y Reyno de Aragón siendo sus reyes doña Juana y don Carlos*, Zaragoza, Herederos de Pedro Lanaja, 1663, p. 21

⁶ Vicent Pons Alòs, op. cit, p. 58.

⁷ La donació del castell de Sumacàrcer i les terres de la seva propietat, febrer de 1258, és publicat en el *Diplomatari del rei Jaume* de Burns, el document detalla que el beneficiari de la donació és Bertran de Vilanova. (Robert I Burns, *Diplomatarium of the crusader kingdom of Valencia. The registered charters of its conqueror Jaume I, 1257 - 1276*), vol. III, Princeton University Press, 2001.) L'any 1294 el castell i les alqueries passen al napolità Tomàs de Próxida. (ACA, Rer. CAnc. núm. 194, fol. 86-87). L'any 1499 el rei Ferran II atorga el

vos ne sou senyor e en tots temps, essent notori a vós e a ell, dic que mentiu e mentreu tantes voltes com ho direu. Yo us ho defendré, cos per cos, a tota ultrança. Confiant en l'ajuda de Déu e en ma bona justícia vos faré dir lo contrari del que fins ací aveu dit e volgut adverar davant los jurats. E doneu-us facultat de elegir les armes e la plaça o perdreu lo càrech, si a mi lo voldreu dar⁸. Per açò vos tramet la present per Bernat Martínez, trompeta, partida per A B C, sots escrita de la mia mà, segelada ab lo segell de mes armes, feta en València lo segon dia de abril, any MCCCCLXII. La resposta adreçareu a Bernat de Penaroya, lo qual té càrech per mi de rebre-la.

Francesch Berenguer de Blanes

2

Resposta feta per Luís Crespí

Magnífich en Francesch Berenguer de Blanes,

vostra letra, partida per A B C, sots escrita de vostra mà, sagelada ab segell de vostres armes, feta en València lo segon del present mes de abril, possada per Bernat Martínez, trompeta, a la porta de casa mia, é vista. En la qual dieu que en tots temps los moros són e són stats em posesió de ampriuar en lo terme del meu loch de Suma Carcre. He us obligau me fareu dir tot lo contrari del que dit he, he é volgut adverar davant los magnífichs senyors de jurats de la dita ciutat. E axí-m requeriu de batalla a tota ultrança, segons en la dita letra pus larch se conté. Per què yo, Luis Crespí, en nom de Nostre Senyor Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller sent Jordi, defenent ma bona justícia, veritat e honor, accepte vostra voluntària batalla com a request, cos per cos, a tota ultrança, e confie en Nostre Senyor Déu e en ma bona justícia que atenyaré de vós aquella honor que un request pot aconseguir de son requeridor. E perquè conegau que les pareseries no són de mon alt, no-m cur de més dir, mas ab la present, per la facultat que per dret de armes a mi, com a request, és donada, e encara per vós a mi atorgada, prenh càrech de cerquar la plaça e dins de VI meses per mon poder aver aquella e, no podent-la haver, lex lo càrech a vós dins altres VI messes la ayau. E devise les armes: a caval, ab

privilegi de treure aigua del Xúquer per regar els termes del poble de Sumacàrcer a Ausies Crespí de Valldaura, cavaller, habitador de València. Sumacàrcer limita amb Antella, Cotes, Xella, Navarrés i Tous. (Vicent Branchat, *Tratado de los derechos y regalías que corresponden al Real Patrimonio en el reyno de Valencia*, València, impremta de Tomas de Orga, 1784, II, p. 229 -233).

⁸ ms. C: "exemreu lo càrrech, si a mi lo volreu dar".

arnés de cama e de cuxa de pes de quinze liures, acostumat de portar en guerra, sens nenguna maestria; falda e gocets de mala, segons és acostumat de portar en guerra⁹; cuyraça blanca de acer, de pes de vint e dos liures, sens escarseles e ab rest acostumat de portar en guerra; gualardets, canons e guardes de pes de nou liures e migua; guants de acer sens guarda ne vayrescut ne altra maestria, de pes de tres liures; cabacet ab bavera de pes de dotze liures e miga. E dues spasses cascú, la una de cinch pams e mig; copagorga de dos palms e mig del cap fins a la punta. Una lança de larch de quatorze palms cascú, ab lo ferro, de migana gruxa, de una natura de fust, lo ferro de córrer puntes, sens nenguna maestria, ab rest de cuyro a dos palms¹⁰ de la coha. E los cavalls encubertats ab cubertes de brúfol, ab fancalets acostumats de portar en guerra; testera de acer, sens nenguna maestria; sela de coser aserada, segons¹¹ és acostumat de portar en guerra, ab arçó davant de un palm de alt e un palm e una mà de ample; e streps desligats. Sens nenguna manera de altres armes les persones nostres ne los cavalls. E axí, en Francesch Berenguer de Blanes, puix haveu trobat acabadament lo que amb tanta volentat mostrau cerquar, no cureu de fadigar-vos en més scriure, car veg d'ací avant ésser més nessesaris fets que paraules, per què no pendria letra vostra, per ço no he fet procurador algú per rebre aquella.

En testimoni de les dites cosses, vos tramet la present per en Pere Lorenc, trompeta, procurador meu, partida per A B C, sots escrita de la mia mà e segelada ab sagell. Feta en València, dimecres¹² a VI de abril, any de la Nativitat de Nostre Senyor M CCCCXII.

Lluís Crespí

3

Segona letra tramessa per Francesch Berenguer de Blanes a Crespí

En Luis Crespí Valdaura,

aquell dia que per letra vostra me fon intimat aver agut per jutge la magestat del Senyor Rey, aguí per cert, no soles yo mas tots los que açò an vist, que en altra demanda de nostra batalla mostrau açò per speriència de porogació en porogació vos porte, crech, fins a l'infinit portaria si per vós e per mi no y era proveyt. Per què us requir, si vostra honor

⁹ " sens nenguna maestria; falda e gocets de mala, segons és acostumat de portar en guerra", manca a C, salt d'igual a igual.

¹⁰ ms. A: "plams", segueixo C.

¹¹ ms. A: "sens", segueixo C.

¹² mss. A: "dimarts". Segueixo la lliçó de C perquè, segons el calendari perpetu, l'any 1462 el dia 6 d'abril va ser un dimecres.

aveu cara, vulau aver jutge davant lo qual la veritat de ma requesta puga mostrar. E si tal càrech pendre no voldreu, yo m'ofir cerquar-ne tants fins ne trobe que a mon desig done compliment, avisant-vos com la íntima de la porogació feta per la magestat del Senyor Rey, ab aquella humil reverència que-s pertany, protestant e desentint. E axí ho faré en tots los actes que dilació amostra la veritat de ma requesta porteu. Per què, en Luys Crespí Valdaura, si verdaders vós no volreu fer los pensaments que de vós exiran, dau recapte en esta faena que tant per abduy fa. En altra manera aurà's per cert que de voluntat vostra nostra batalla se dilata.

En la present, partida per A B C, sots scrita de la mia mà, sagellada ab lo segell de les mies armes ab la qual vos tramet per Jerusalem, rey d'armes. Feta en Olit a III de julioll, any M CCCCLXIII.

En Francesch Berenguer de Blanes

4

Resposta feta per Crespí Valdaura a la dita letra

En Francesch Berenguer de Blanes,

per Jerusalem, rey d'armes, he rebut vostra letra, feta en Olit a III del mes de juliol, partida per A B C e sots scrita de la vostra mà e sagellada de les vostres armes, ab la qual per dupte que teniu la magestat del Senyor Rey de porogació en porogació nostra batalla més porte fins a l'infinit sinó per vós, e per mi no s'i provehia. Me¹³ requeriu vulla aver jutge davant lo qual la veritat de vostra requesta puxau mostrar. E si tal càrech yo penre no volré, vos oferi (ne) cerquar-ne tants fins que trobeu qui done compliment al vostre desig. En Francesch Berenguer de Blanes, maravelat stich com en totes maneres vulau fer creure als miradors que vostres fets són paraules e parenceries, car vós me requerís en temps que yo hera denunciat per lo procurador fiscal del Senyor Rey en la ciutat de València, crehent per aquell dupte vostra requesta no acceptaria, he us he agut jutge, la magestat del Senyor Rey, lo qual per apartar dilacions moltes voltes he suplicat nos volgués tenir la plaça. E si lo dilatar a vós no fos plaer e ab aquella diligència que yo he, axí com per mi ab Jerusalem, rey d'armes, vos fou tramès a dir vós lo aguéseu suplicat esta porogació de nostra batalla per aquell diumenge primer vinent, la dita magestat crech yo no us aguera feta, del que mostrau molta congoxa. Com axí voluntari vos conferiu si a mi plaurà, ireu a cerquar jutge he us crech fer una gran oferta, però segons vostre parlar yo veig que donaria compliment a vostre desig de poder anar tota vostra vida despenent lo

¹³ ms. C: "mas".

temps en cerquar jutge en manera que de vostra voluntària batalla e obligació no us hajau a veure en confusió. Al que·m dieu que la íntima de la porogació per al deen dia del present mes no haver consentit, vos dich que tots temps que per vostra protestació per qualsevulla via se mostra vós e yo restar sens jutge de lí avant yo·l vos auré segons vostra primera requesta e tan prest que tots conexeran tinch cara ma honor com tro ací he fet.

E per ço us tramet la present per Calabria, eraut, partida per A B C, sots escrita de la mia mà e de mies armes segelada. Feta en Olit, a IIII de juliol, any MIL CCCCLXIII.

Luýs Crespí de Valdaura

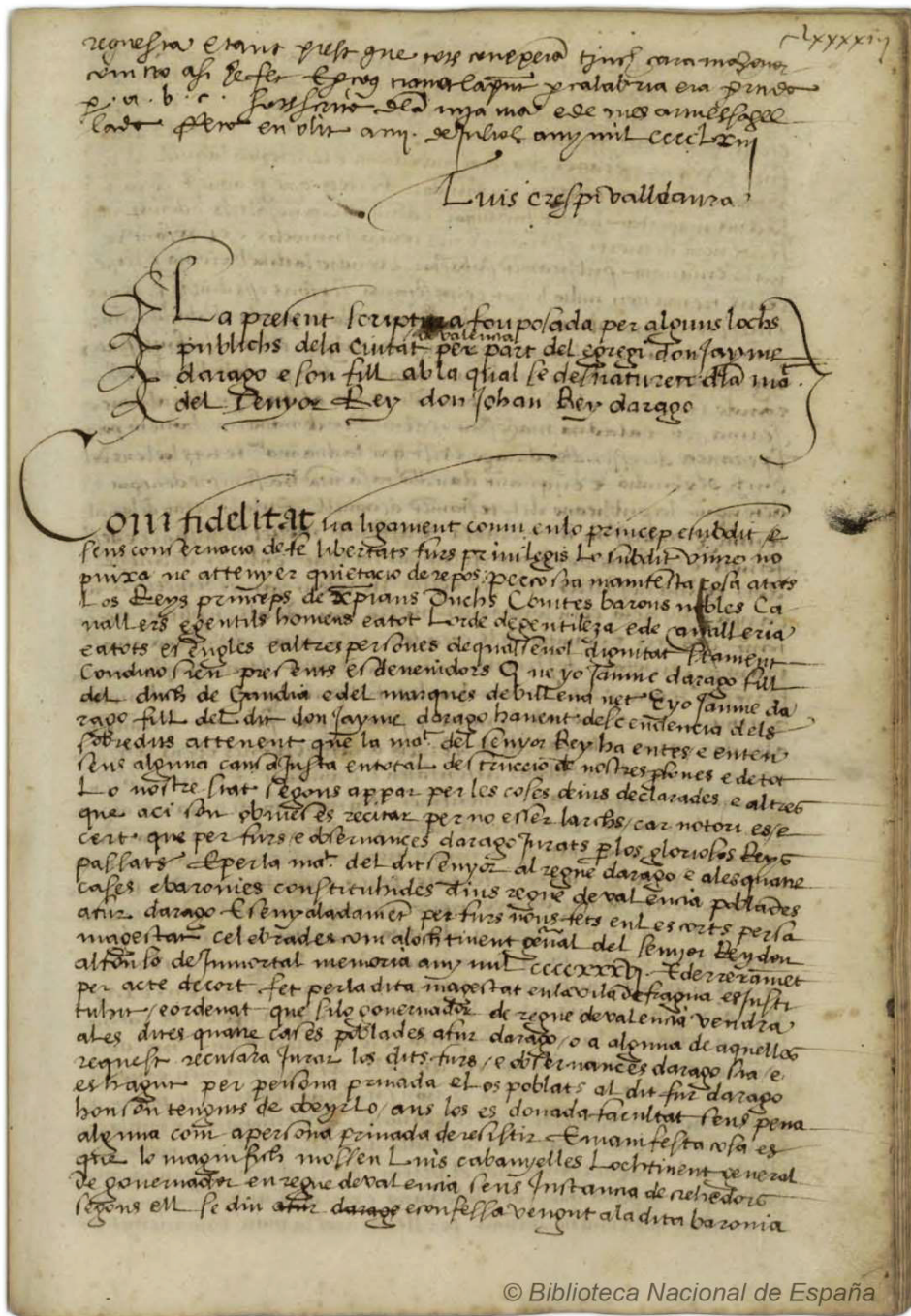
30. JAUME D'ARAGÓ PARE I FILL

València, 1462

ms. A: fol 384r - 384v

ms. B: ff. 278v - 279r.

ms. C: f. 193r - 194r.

Aquest epistolari conté una sola lletra, de deseiximents, de Jaume d'Aragó, pare, i de Jaume d'Aragó, fill. El primer és fill natural del duc de Gandia, del qual heretà la baronia d'Arenós, i nét del marquès de Villena. La lletra no està datada, però el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* ens la situa l'11 de desembre de 1462¹. Són fets, per tant, esdevinguts a l'inici de la guerra civil catalana contra Joan II.

Jaume d'Aragó formà part dels nobles valencians que donaren suport a Carles de Viana en l'enfrontament amb el seu pare. El 12 d'agost de 1462 el Consell del Principat de Catalunya, en guerra amb Joan II, proclama rei Enric IV de Castella. Aquesta proclamació tingué alguns seguidors entre la noblesa valenciana, entre els quals, Joan de Cardona, Joan d'Íxer i el mateix Jaume d'Aragó. És en aquest context de filiació en el bàndol d'Enric IV que s'han d'entendre aquests deseiximents, que no seran una figura retòrica. Efectivament, Jaume d'Aragó i els seus partidaris saquejaren les terres del nord del Regne de València, especialment les que feien frontera amb Aragó durant els dos anys següents. Es fan ressò dels fets tant el *Dietari* com Zurita i ho explica amb detall, seguint aquestes fonts, Fernando Llorca².

El 2 de març de 1464, a la ciutat navarresa de Corella, es firma la pau entre Castella i Aragó. Una de les clàusules del pacte de Corella reconeixia que don Jaume i altres cavallers rebels d'Aragó i de València serien perdonats si, en el termini de vuitanta dies, lliuraven les fortaleses que retenien i prestaven vassallatge al rei d'Aragó, per la seva part, el rei de Castella es comprometia a no seguir-los ajudant i a castigar aquells que ho fessin³. Jaume d'Aragó no acceptà aquesta oferta i va deixar passar el termini atorgat sense rendir-se ni retre vassallatge.

Vist això, a mitjan 1464, a petició del rei, la ciutat de València decideix formar una host i anar a prendre Jaume d'Aragó que s'havia refugiat en el castell de Vilafermosa.

El 14 de juliol de 1464 el Consell General de València, a petició del Lloctinent acorda treure la senyera contra la rebel·lió de don Jaume amb la condició que no es causés perjudici a *tots los dits privilegis e libertats de la dita Ciutat e dels singulars d'aquella sien e resten salviis il·leses e en tota la sua integritat e ab protestació encara que dels béns dels rebel·les o inobedients e de tots aquells contra los quals se fa la present convocació de gent d'armes sien pagades les despeses faedores per la dita Ciutat*. La senyera, doncs, fou penjada en una de les finestres de la sala del Consell mentre repicaven les campanes de la catedral i des de la torre es cridava per tres cops "A sang i foc"⁴.

¹ "Disapte de matí, a XI de deembre (1462), en València, per los cantons foren messos albarans de mà de don Jaume d'Aragó com ell e son fill don Alfonso se desexien del rey de Aragó e del Regne de València, e-s donava a don Anrich, rey de Castella". *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, op.cit., pàg. 355.

² Fernando Llorca, *Subelevación del Infante don Jaime de Aragón*, Editorial Prometeo, Valencia, s/d

³ Llorca, op. cit., pag. 24. Zurita (Anales, XVII, fol. 129) també cita aquest pacte.

⁴ AMV, Manual de Consells, núm. 37A, fol. 150v

El 15 de juliol el pregoner del Consell llegia pels llocs acostumats de la ciutat la següent crida:

Ara oiats què us fan saber los molt honorables Justícia, Jurats e prohòmens concelleres de la Ciutat de València a tot hom de qualsevol stament, ley o condició, sia axí de cavall com de peu: que encontynent sien aparellats ab ses armes per seguir la senyera real de la dita Ciutat, estat delliberat a pregàries del magnífic lloctinent de Governador e per letres de la majestat del molt alt senyor Rey, sots les protestacions en la resposta per los magnífichs Jurats feta contengudes, ço és, per perseguir e castigar don Jayme d'Aragó e fill seu e vassalls de aquells com a receptadors de males e stranyes gents enemigues al dit senyor Rey e a la seua Real Corona, los quals tots han ab les dites gents stranyes ja principiats fer e fan guerra, insults, morts, presons e roberies en lo dit Regne e a ciutadans de la dita Ciutat, en gran offensa de la Divinal justícia e de la honor e servey del dit senyor Rey, confusió, opprobii e ignomínia de tot aquest Regne e singular d'aquell, e los quals per moltes altres causes e rahons deuen ésser castigats, prevenint-se cascun de pa a XV dies sots pena de vint morabatins d'or a cascun contrafaent tantost que hajen altre manament, la qual pena sera aplicada a les obres e murs de la dita Ciutat.⁵

El Consell va fer extensiva la crida als "lochs de la Sglésia e cavallers" i als "lochs de la general contribució e terme antich de la ciutat de València". L'host convocada va sortir el dia 1 d'agost per la porta de Serrans on es va trobar amb les altres que venien de diferents punts del territori i partiren cap a Arenós, on estava refugiat Jaume d'Aragó. Després de rendir el castell d'Arenós, posaren setge al de la Mola, a Vilafermosa, on s'havia reclòs Jaume d'Aragó. El setge durà pocs dies i el 19 d'agost don Jaume es lliurava als capitans juntament amb la seva muller i els fills. El *Dietari* descriu la seva entrada a València enmig de l'host que l'havia capturat: obrien el seguici trompetes, tabals i tambors, després la gent de peu formada per oficis, després el centenar de La Ploma e a la fi del centenar [de la Ploma] venia don Jaume d'Aragó, a caval ab una mula, sens espasa e esperons, ab un baret de feltre, saludan a tothom; a la part squerra, venia la senyora sa muler, la cara tanqua[da] ab un vell prim, e après venien dos fills e tres filles.⁶ Darrere don Jaume seguia la bandera de la ciutat i els tres capitans de l'host, tota la gent d'armes, els jurats, el batlle general i els notables. Tancaren tota la família a la torre de la Casa de la Ciutat.

Posteriorment don Jaume fou traslladat a la presó de Xàtiva, on morí el dia 1 de febrer de 1465. Un cop mort, el seu llinatge va ser desposseït de la baronia d'Arenós, que passà a l'infant Alfons, fill de Joan II, el qual aprofità l'avinentesa per instituir el ducat de Vilafermosa i fer-ne primer duc l'infant Alfons⁷. Seguint el *Dietari* ens assabentem que qui en realitat va prendre possessió de Vilafermosa fou misser Miquel Dalmau, procurador de l'infant Alfons⁸. Aquesta presa de possessió

⁵ AMV, Manual de Consells, núm. 37 A, fol. 151r i 151v.

⁶ *Dietari*, op.cit., p. 368.

⁷ Zurita, *Anales*, llibre XVIII, fol. 143v.

⁸ Micer Miquel Dalmau, doctor en leys, natural de la vila de Gandia, ab son estudi e sa diligència ha aumentat e aumenta molt sa casa en renda e dinés e altres coses. E sobre Vilafermosa e baronia de don Jaume d'Aragó emprestà al senyor rey milia florins; e decontinent micer Dalmau e sa muler e fills e filles foren a Vilafermosa, e prengueren

per part de la família Dalmau propiciarà un dels episodis més novel·lescos d'aquesta història.

La dona i els fills de Jaume d'Aragó, segons afirma el *Dietari*, van escapar del castell de Torrent i fugiren a Castella, excepte Jaume, el fill que signa els deseiximents amb Jaume d'Aragó, que havia fugit abans. En aquest punt discrepa Zurita, el qual afirma que Jaume d'Aragó, fill, va fugir de Torrent ensems amb la seva mare i germans⁹. Jaume apareixerà a l'any següent al servei de Pere el Conestable, el qual l'enviarà el 2 de desembre de 1465 a una missió a Borgonya, on havia de procurar que el fill del duc, Antoni, vingués a ajudar Pere el Conestable per la manca de capitans que tenia en el seu bàndol¹⁰. Seguirà en el bàndol contrari a Joan II fins a la rendició de Barcelona. El 7 de novembre de 1472, juntament amb els seus germans i altres nobles fa jurament a Joan II que d'aleshores endavant seria un fidel i lleial vassall tant del rei com del seu fill i l'obeïrien com a rei i senyor natural.

El reconeixement de Joan II com a senyor no va servir a Jaume d'Aragó per recuperar la baronia d'Arenós i això va provocar que uns anys després, el 2 de juny de 1476, ajuntés una partida i s'apoderés del castell de Vilaformosa i agafés com a ostatges la muller i els fills de misser Dalmau que, com hem vist, hi residien¹¹. Acabat d'instal·lar al castell, Jaume d'Aragó determinà casar-se amb una de les filles de misser Dalmau i demanà a la mare que anés a buscar un sacerdot: *Senyora decontinent vinga prevere, que yo vul que vostra filla sia ma muler e vul hoyam missa*. Així fou fet i, malgrat que el sacerdot va intentar no celebrar el casament al·legant que, canònicament, no era temps de núpcies, don Jaume li contestà: *No cur de núpcies! Tantost esposau-nos e donau la missa*. I així fou fet i, quan fou temps de núpcies, els va dir una altra missa.

El rei hagué "molt enug" en saber la presa de Vilafermosa per part de Jaume d'Aragó i disposà immediatament que es convoqués host i cavalcada contra el rebel. Disposà també que, quan sigui pres, se'l traslladi al castell de Xàtiva i els que estiguin amb ell haurien de ser executats i esquarterats i confiscats els seus béns. Jaume d'Aragó no va fer cas de les disposicions reials, ans al contrari, al·legà que la baronia li pertanyia per heretat i s'acollí al fur d'Aragó que, segons ell, havia de regir en aquelles terres¹² per tal que no pogués procedir contra ell el governador

posició de la baronia, hon aturà en la dita vila la muler de micer Dalmau e dos fills e dos filles, hon estaven ab molta honor.

⁹ "La muger, y don Jayme, y don Juan, y don Pedro de Aragón sus hijos, y las hijas, por mandado del Rey se entregaron a un cavallero, que se dezia Pedro Siscar: y los llevó a la torre de Torrent y allí estuvieron algunos días y se salieron de aquella torre y pusieron a salvo en Castilla." Zurita, *Anales*, XVII, fol. 133v.

¹⁰ Zurita, *Anales*, llibre XVIII, fol. 144.

¹¹ Per a tot aquest episodi, vg. *Dietari* pp. 451-455 i 465; Zurita, *Anales*, XIX, f. 271 i XX, f. 275v

¹² "Es cosa sabida que la cuestión de la aplicación de los Fueros de Aragón en el reino de Valencia se remontaba a los tiempos de la Conquista. La nobleza valenciana tenía el doble origen, catalán y aragonés. Estos últimos consideraron que las tierras valencianas debían formar parte del reino de Aragón. Su oposición a la creación de un derecho valenciano específico fue frontal, y animó en cierta medida el conflicto de la Unión aragonesa. De

de València sinó, en tot cas, el Justícia d'Aragó. Abans que l'host fos preparada, Jaume d'Aragó va procedir a assetjar el castell de Toga, que formava part de la baronia i havia estat cedida pel rei a Gómez de Figueroa¹³. En vista d'això, segons Zurita, i tement la crueltat de Jaume d'Aragó, l'host es formà a gran pressa per socórrer Figueroa. Quan arribaren a Toga, però, el rebel ja havia aixecat el setge i s'havia tornat a refugiar a Vilafermosa des d'on concertà una treva de dos mesos.

Acabada la treva, agafà el comandament de l'host el governador de València, Joan Roís de Corella, comte de Cocentaina, però no aconseguí formar host fins el 27 de gener del 1477, data en què sortí de València al capdavant de les seves forces. El setge i els combats duraren mesos. El 4 de març hi fou mort el fill del governador, Eiximèn Roís de Corella, i no fou fins el 6 de setembre que Jaume d'Aragó es lliurà a un dels capitans que dirigien el setge, el qual, en lloc de lliurar-lo a les autoritats valencianes, com estava previst, se l'endugué a Barcelona i el posà a disposició de Joan II. Se'l tancà a la presó, se l'interrogà *e à dit moltes coses e descubert a molts*.¹⁴ Mentrestant arribà a Barcelona una delegació de la ciutat de València encapçalada per Lluís de Castellví per invocar davant del monarca el dret que Jaume d'Aragó fos jutjat a València. El rei al·legà que el rebel havia arribat a Barcelona voluntàriament i que, per tant, no hi havia hagut violació dels furs. Els delegats valencians insistiren i, davant d'això i per acabar el plet, el rei manà executar-lo. Jaume Safont ho explica amb detall en el seu *Dietari*:

Divenres, gran matí, que comptàvem III d'octubre de l'any M CCCCLXXVII, lo senyor rey manà scanyar dins la presó lo egregi don Jayme d'Aragó, nét que fonch

hecho, a algunos miembros del brazo militar se les reconoció el privilegio de quedar sometidos a los Fueros de Aragón, lo que sería causa de no pocos problemas legales en el futuro, sin que pueda afirmarse taxativamente que el Fuero de Aragón era más señorial que el de Valencia. (...) Las circunstancias en las que se concedió la llamada 'jurisdicción alfonsina' son bien conocidas. Durante las Cortes de 1329, Alfonso IV, con el apoyo de una parte importante de la nobleza, puso de manifiesto su interés en favorecer la difusión del derecho valenciano a través de la renuncia a los Fueros de Aragón, para suprimir la vigencia del doble ordenamiento jurídico que se mantenía en el reino desde los tiempos de la Conquista y que daba lugar a graves discordias. Mediante la 'jurisdicción alfonsina' el rey compensó con el disfrute del mixto imperio y la baja jurisdicción criminal a todos aquellos que renunciaron a los Fueros de Aragón para adoptar los de Valencia. En lo sucesivo, el de los Fueros de Aragón constituyó un problema residual, aunque persistente. (...) Todavía en el siglo XV, los señores poblados a Fuero de Aragón, unidos como un grupo de presión en defensa de sus privilegios, protestaban formulariamente durante las sesiones de Cortes de que sus fueros y libertades no eran respetados por los oficiales reales. En aquel momento, las baronías pobladas a Fuero de Aragón eran las de Xèrica, Paterna y Beniguasil, Arenós, Alcalatén, Xelva, Xiva, Bunyo y otros pequeños señoríos. Sin embargo, como advirtió perspicazmente el jurista Pere Belluga, partidario de la unidad jurisdiccional, el alcance de la aplicación de los Fueros de Aragón en el siglo XV se reducía a un mero problema de técnica jurídica, pues versaba en torno al estilo seguido por la curia de la Gobernación en la ejecución de bienes por impago de deudas contraídas por los poblados a Fuero de Aragón que, según los fueros valencianos observados por la Gobernación, recaía en los vasallos en caso de incumplimiento de sus señores. (Carlos López Rodríguez, "Los Urrea y la revuelta de l'Alcalatén de diciembre de 1440", *Saitabi*, Universitat de València, núm. 45, 1995, pàgs. 259-273.)

¹³ Segurament, el mateix Gómez de Figueroa que fou desafiat per Bernat de Vilarig.

¹⁴ *Curiae Valentiae*, núm. 240, fol. 110v.

del duch de Gandia, e après que l'hagueren scanyat, gran matí, lensaren-lo en la plaça del palau, on stech tot lo die fns al vespre, que·l soterraren. E diu-se que morí perquè·s féu fort dins Vilaformosa, qui és en regne de València e era sua, però com lo governador de València lo volia exequitar per sos deutes, ell se rebetlà contra ell, e li matà un fill bastard del dit governador. Ítem, que per força pres una donzella per muller, ultra voluntat del pare e mara de la dita donzella. E fonch inculpat de molts altres crims e delictes¹⁵.

1

Huna scriptura posada per alguns lochs públichs de la ciutat per part del egregi don Jacme d'Aragó e son fill ab la qual se desnaturen de la majestat del S[enyor] R[ey] don Johan, rey d'Aragó¹⁶

Com fidelitat sia ligament comú en lo príncep e súbdit e sens conservació de fe libertats, furs, privilegis lo súbdit viure no puxa, ne ateny¹⁷ quietació de repòs; per ço, sia manifesta cosa a tots los reys, prínceps de crestians, duchs, comptes, barons, nobles, cavallers e gentils hòmens e a tot l'orde de gentilea e de cavalleria e a tots e sengles¹⁸, e altres persones de qualsevol dignitat, stament, condició sien, presents e sdevenidós,¹⁹ que yo Jaume d'Aragó, fill del duch de Gandia e del marquès de Villena nét, e yo Jaume d'Aragó, fill del dit don Jaume d'Aragó, havent desentència dels sobredits e atenent que la magestat del Senyor Rey ha entès creure²⁰ sens alguna justa causa, en total destrucció de nostres persones e de tot lo nostre stat²¹, segons apar per les coses dejús declarades, e altres moltes que ací són obmeses

¹⁵ Jaume Safont, *Dietari o Llibre de jornades (1411 - 1484)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1992, p. 264.

¹⁶ Aquest és el títol que apareix a l'índex del ms. A, que situa aquesta lletra al foli 383, on en lloc d'aquesta lletra hi ha el final de l'epistolari entre Joan de Vilanova i Joan Jeroni de Vilaragut. En el manuscrit que ens ha pervingut, no hi ha ni el foli 384 ni el 385. No sembla que sigui un error de numeració, com n'hi ha d'altres en el manuscrit, podria ser un error de compaginació a l'hora d'enquadernar-lo o bé que algú cregués convenient eliminar aquesta lletra, certament incòmoda. Per a la transcripció, per tant, segueixo la lliçó de B i anoto les variants de C.

¹⁷ ms. C: "atènyer".

¹⁸ ms. B: "e tots sengles", segueixo C.

¹⁹ ms. B: "sien presents sdevenidós", segueixo C.

²⁰ ms. C: "ha entès e entén".

²¹ ms. C: "lo nostre stat".

recitar per no ésser larchs, car notori és e cert que per furs e observances²² d'Aragó jurats per los gloriosos reys passats e per la magestat del dit Senyor al Regne d'Aragó e a les quatre cases e baronies constituïdes dins Regne de València, poblades a fur d'Aragó, e senyaladament per furs nous fets en les Corts per sa magestat celebrades²³ com a llochtinent general del Senyor Rey don Alfonso, de immortal memòria, any MIL CCCXXXVI, e darrerament per acte de Cort fet per la dita magestat en la villa de Fragua és statuhit²⁴ e ordenat que si lo governador de Regne de València venrà a les dites quatre cases poblades a fur d'Aragó, o alguna de aquelles, request recusarà jurar los dits furs e observances d'Aragó sia e és agut per persona privada e los poblats al dit fur d'Aragó no són tenguts de hobeyr-lo, ans los és donada facultat sens pena alguna, com a persona privada, de resestir.

E manifesta cosa és que lo magnífich mossèn Loís Cabanyeles, llochtinent general de governador en Regne de València, sens instància de crehedors, segons ell²⁵ se diu e confessa, vengut a la dita baronia d'Arenós, huna de les dites quatre cases poblades a fur d'Aragó²⁶, fou request ab actes públichs fes e prestàs lo dit jurament, feta a aquell demostració dels dits furs e actes sobredits. No obstant ho degué fer, o recusà e, sens fer²⁷ lo dit jurament, atentà fer actes prohibits fer per los dits furs, e volgué fer actes de aserta inobediència e resistència, la qual ab veritat²⁸ no poguera sostenir ne fundar. E és cert que per aquest sguart la dita magestat ha fet inherminar²⁹ e denunciar a nosaltres e donar-nos sentència de mort e bandejar-nos com a enemichs e expossant venal e manant públicament subastar e vendre la dita baronia per set-zents trenta-nou mília huy-cents setanta-set sous e VI diners per penes e mesions que-s dirien comeses e fetes en la venguda del dit llochtinent.

E, considerat que la dita magestat se ha volgut oblidar infinits serveys dignes de remuneració que la casa de Gandia féu per l'alt rey don Ferrando, son pare, e los serveys per nosaltres³⁰ fets al dit rey don Alfonso, germà seu, e a la dita

²² ms. B: "furs observances", segueixo C.

²³ "celebrades", manca a B.

²⁴ ms. C: "instituhit".

²⁵ ms. B: "a·l", segueixo C.

²⁶ Per al conflicte de les cases poblades a fur d'Aragó, cf. nota 12 d'aquest epistolari.

²⁷ "o recusà e, sens fer", manca a B.

²⁸ ms. B: "és veritat", segueixo C.

²⁹ "inherminar": esdevenir inermes, és a dir, treure'ls les armes; ms. C: "incrimegar".

³⁰ ms. B: "nostres", segueixo C.

magestat essent rey de Navarra, havent poca sperança de ésser rey d'Aragó, e vist que la dita magestat té³¹ tots lo béns del duch de Gandia e en quant dan de la casa nostra nos ha sempre denegat e detengut la publicació del testament de aquell en la heretat del qual tenim grandíssim dret e causa. E atenent moltes injustícies e desfuavors e infenits desdenys, dels quals ha husat en lo fet dels crehedors contra nosaltres e la casa nostra, no volent jamés remetre la causa a justícia com longament no sia stat de àls suplicat, acceptant ofertes e donatius³² dels crehedors e de la ciutat de València, mostrant-se en total destrucció nostra. No obstant les dites coses, com Sa Senyoria tenia pres lo sant Carles, fill primogènit seu³³, ab molta rectitut de intenció, ab ignota e incorrupta fidelitat, li trametem a Leyda e a Morella oferta de serveys e de nostres persones e béns per bé vehessen molts de sos súbdits atentar en lo contrari³⁴. E jamés a Sa Senyoria fonch accepte³⁵, ans encontinent tramès Martí Aragonès alguatzir³⁶ de la Governació encriminal³⁷ de Terol ab huna proveció manant sots pena de fealtat que nengú no·ns hajudàs ne·ns valgués en la defensió de nostres drets e libertats per sa magestat jurades.

E açò no obstant, yo, dit³⁸ Jaume d'Aragó, menor, obtenguí en Barcelona letres de la Il·lustríssima Senyora Reina a la dita magestat suplicant³⁹ nos volgués guiar perquè en ses necessitats lo poguésem servir. E jamés li plagué no perquè a totes jents e de tots crims sens decepció⁴⁰ alguna no haja guiats, puix lo servissen en les congoxes de Cathalunya. E après la Senyora Infanta e lo reverendíssim senyor don Jaume de Cardona, cardenal d'Urgell, cosín germà meu, e molts altres nobles e cavallers lo n'an suplicat e jamés é pogut obtenir, no dich remesió, mas sols guiatge. E últimament, essent Sa Senyoria en Balaguer, passada la batalla de Rubinats, fonch per nostra part suplicat li plagués guiar-nos e l'irýem servir ab gent de peu e de cavall, e donà per resposta que si Déu lo lexava exir de Catalunya

³¹ ms. B: "que", segueixo C.

³² ms. B: "ofertes donatius", segueixo C.

³³ "seu", manca a B.

³⁴ ms. C: "... de nostres persones e béns vehéssem per bé e molts de sos súbdits attentaren lo contrari".

³⁵ ms. C: "accepta".

³⁶ ms. B: "hauazir", segueixo C.

³⁷ ms. C: "enterminal".

³⁸ ms. C: "lo dit".

³⁹ ms. C: "supplicant-la".

⁴⁰ ms. C: "excepció".

que·ll en persona nos vendria damunt per levar-nos la vida e no menys los béns com aquell que de clemència e perdó vers nosaltres jamés pogué husar.

Les quals coses e altres considerades, reselosos de ses reals menaces e perduda tota sperança de altre remey, més forçats que voluntaris, no sens grandíssima amaritut, dolor, contestació e congoxa, nosaltres, pare e fill desús nomenats, en aquella millor via, forma e manera que sens nota⁴¹ e taca de infidelitat e ab expresa protestació que no per fallir de rogar e venir contra aquella, mas sols per aquella servir, nos som desnaturats. E ab major cautela⁴², ab la present nos desnaturam de la magestat del Senyor Rey don Johan, rey d'Aragó e de Cicilia, etc., e més nos despullam de tots aquells drets, privilegis, porogatives que axí per dret de natura com de scriptura per ésser vasalls seus havíem obtengut, volent-ho haver dit, fet e inseguít segons que per drets, costums e pràctica del present regne e de tota cristiandat fer se pot e deu. Protestant expresament que, si cerimònies algunes hi deuen ésser fetes, aquelles hi sien enteses a efecte que res no y reste del dit ligament de fidelitat desús mencionat, ans de aquell siam quitis e deliures⁴³ per tostemps. Protestant que si res hi fallia, exencial e necessari, a total deliurament de la dita fidelitat, que y sia entès e comprès e·m⁴⁴ sia lícit e permès la afegir e ajustar car, per quant a nosaltres no és dada facultat en poder anar en part alguna sens encórrer peril de mort on en tal mester poguésem ésser aconsellats, volem que en la present sia entès. E suplich que, si res hi fall, que temps algú·ns precórregua.

E, vist que algun rey d'armes o heraut, trompeta, no ha gosat endre portar-ne⁴⁵ la letra a sa magestat, nos ha convengut usar dels remeys acostumats, ço és, metre en cartels en los llochs públichs de les ciutats e regnes.

E, en testimoni de veritat, fem la present partida per sots signada de nosaltres e sagella[da] de nostres armes, requerint a tots e sengles oficials, a notícia e vista dels quals la present pervendrà⁴⁶, aquella facen registrar en actes públichs per quant ne sia aguda memòria en sdevenidor e requerint a tots e qualsevol notari e notaris que la present legiran o hoyran per lo sacrament que

⁴¹ ms. C: "nom".

⁴² ms. B: "en major cautela", segueixo C.

⁴³ ms. B: "quitis deliures", segueixo C.

⁴⁴ ms. C: "e·ns".

⁴⁵ "portar-ne", manca a B.

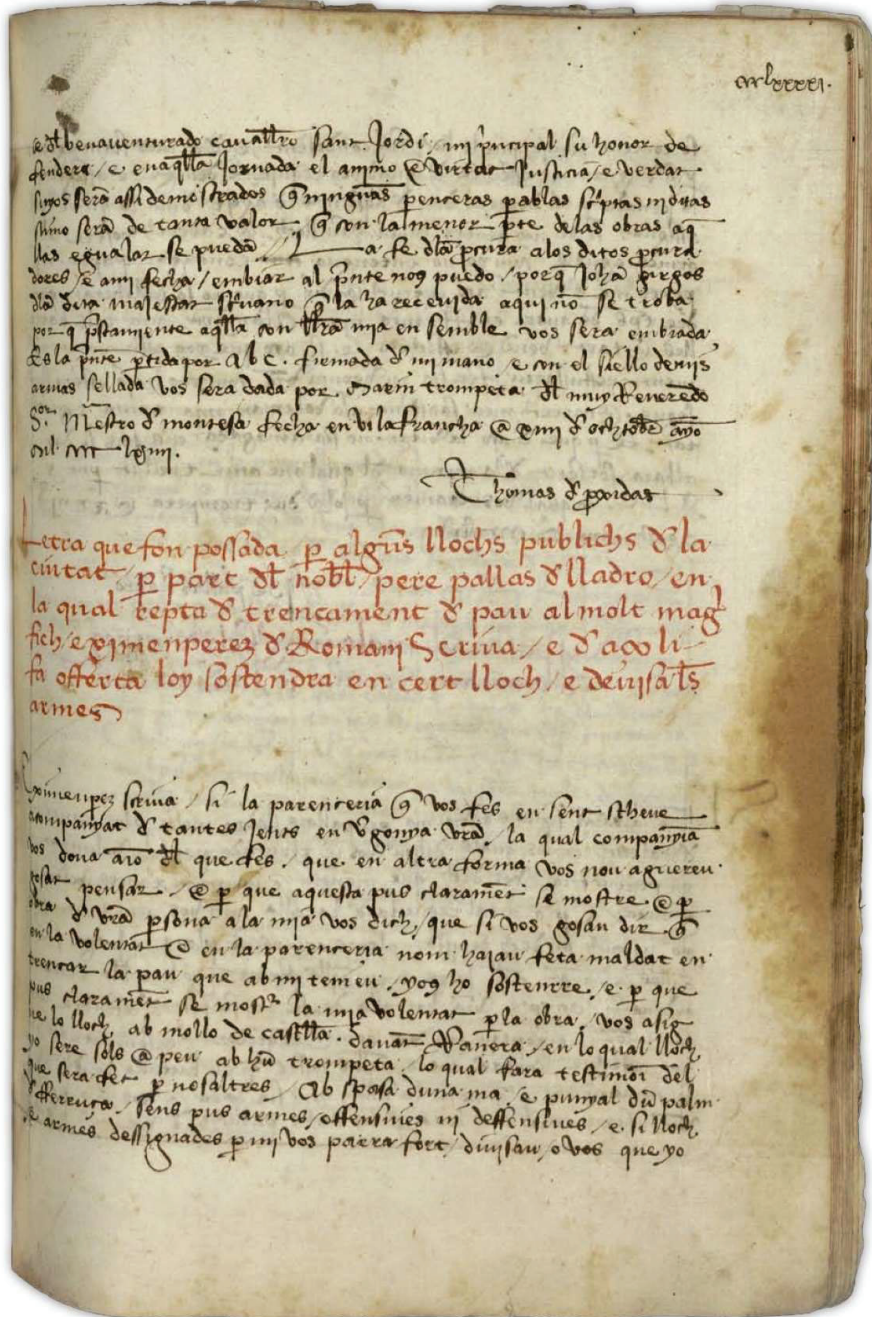
⁴⁶ ms. B: "pervendan", segueixo C.

prestat an en l'art de notaria, que de la present letra e cartell de desnaturament facen acte públich perquè se n'haja en sdevenidor memòria.

Jaume d'Aragó, Jaume d'Aragó menor

31. PERE PALLÀS LLADRÓ vs. EIXIMÈN PÉREZ DE ROMANÍ¹

any 1467, Xelva i Nules.
 ms. A: ff. 391r - 395v
 ms. B: ff. 283v - 287r
 ms. C: ff. 185r - 189v

Pere Pallàs Lladró, tercer vescomte de Xelva, fou fill de Ramon Lladró de Vilanova i Boil i d'Elvira de Pallars i de Mur, encara que en la nostra correspondència els cognoms hagin intercanviat l'ordre.

¹ Com és criteri general d'aquest treball, remeto a l'edició de Riquer (Lletres de batalla, volum III) la transcripció de les lletres i els detalls biogràfics dels dos contendents.

Eiximèn Pérez Escrivà de Romaní i Ram, que portava el mateix nom que el seu pare, Eiximèn Pérez Escrivà de Romaní i Saranyó, fou un destacat cavaller que, segons Parisi² “en la seva joventut va malgastar molts recursos econòmics en les lluites entre els bàndols que es disputaven el poder municipal: de fet, es veié obligat a vendre la meitat de la baronia de Patraix que estava en el seu poder a Lluís de Vilanova i, el 1474, la de Beniparrell, que corresponia a l’herència d’Elisenda de Romaní, al comte de Cocentaina. El 1461 va ser nomenat justícia criminal de València i el 1479, virrei de Sardenya on tingué una turbulenta estada, acusat diverses vegades de corrupció, sempre protegit davant del rei pel seu germà Joan Ram Escrivà, que fou mestre racional del regne de València.

L’epistolari comença amb una lletra de Pere Pallàs desafiant a batalla clandestina Eiximèn Pérez Escrivà de Romaní i li assigna el molló de Castella, davant Ranera, com a lloc on ha d’esdevenir-se la batalla. Aquesta lletra té una particularitat curiosa, ja que el requeriment d’aquesta batalla secreta fou penjat “per alguns llocs públics de la ciutat” cosa que constitueix una *contradictio in terminis*, com bé li farà notar Escrivà de Romaní en la seva segona lletra (peça 4): *que publicant per los cantons -ço que no us calia, essent yo llibert en palès, en ma cassa y en ajuts publichs, a on secretament, e en la manera per cavallers acostumada, me podia ésser donat qualsevol secret albarà o lletra de batalla- donàs justa causa als oficials a pendre e als parents a socórrer*. La causa, segons Pallàs, d’aquest desafiament és que el dia de Sant Esteve Escrivà de Romaní el va increpar en companyia de molta de la seva gent i considera que aquest fou en acte de trencament de la pau que hi havia entre tots dos. Les armes que li divisa Pallàs també són poc comunes: *ab spasa d’una mà e punyal d’un palm de fferruça, sens pus armes offensives ni deffensives*, més pròpies de “macips” que no pas de cavallers.

La primera resposta d’Escrivà és breu, refusa la batalla en els termes en què és feta i el remet a allò que “per leys de la terra és ordenat”, és a dir, als Furs i a batalla de fe, ja que si hi ha hagut trencament de la pau s’ha d’entendre com a traïció. Escrivà no podia fer una altra cosa si tenim en compte que feia pocs anys havia estat justícia criminal de València i, com a tal, havia de conèixer bé les lleis i, almenys públicament, ajustar-s’hi.

Pallàs li replica (peça 2) que no ha entès bé la seva lletra i que no en sap gaire de batalles de fe perquè ell, afirma, no li ha fet requesta de batalla sinó “reptament de trencament de pau”. I aquí comença un debat, que segueix en les següents lletres sobre què és batalla de fe, matèria sobre la qual en la peça 4 Escrivà de Romaní li fa a Pallàs tota una lliçó procedimental. En la mateixa lletra, refusa per segona vegada la batalla tal i com la planteja Pallàs, li diu que aquest, com a requeridor, no té dret a divisar les armes, les divisa ell i li comunica que està disposat a buscar jutge competent. Veiem en aquesta lletra que un dels procuradors que nomena Eiximèn Escrivà de Romaní és el seu germà Joan Ram, de qui hem parlat més apunt, que apareix en aquesta ocasió amb el nom de Joan Escrivà, “germà meu”.

En la seva resposta, Pallàs fa una gran diatriba contra els cavallers que, com Escrivà, es deleixen de “sofístichs arguments” i li llança la famosa frase *perquè la*

² Ivan Parisi, “Els Escrivà, parents dels Borja: una continuació”, *Actes del II Simposi Borja*, IIEB, València, 2008-2009, pàg. 60.

ploma ni lo scriure no és de mon nom perquè el desig que ha manifestat és *de matar-me ab vós e castigar vostra gran colpa*. I li reitera el seu oferiment de batalla clandestina, tot i que, si Escrivà s'entesta a anar a buscar jutge, no s'hi oposarà malgrat el seu escepticisme que aquest tipus de batalles puguin arribar a la fi. Cal remarcar que ha de tornar a posar aquesta lletra en llocs públics perquè no ha trobat qui la vulgui portar a casa de Joan Escrivà *per lo tractament fet per los officials*. Escrivà li respon (peça 6) *que si l'escriure és de mon nom, no és de ma pràctica*, tot i que, com destaca Riquer, les seves lletres tenen una acurada dimensió formal. Per tancar-li portes per on fugir de la batalla li ofereix, si així ho vol, que sigui Pallàs qui cerqui jutge.

La següent lletra és la darrera d'aquest epistolari on li demana que no s'escriguin més si Escrivà no es decideix a acceptar les condicions posades per Pallàs en el seu primer albarà. Aquell clarament no les devia acceptar, per procediment i pel setge que els estaven fent els oficials del rei i el més probable és que aquest desafiament s'acabés aquí.

32. LLUÍS CORNELL i PERO MAÇA vs. JOAN ROÍS DE CORELLA

Novelda i Oriola, 1469.

ms. A: ff. 408r - 410v:

ms. B: ff. 290 - 290v.

Letra tramesa p lo molt noble don
Luis maça. al molt spectapble senyor
don joan Rois de corella compte de co
tanya

Molt e spectapble comte de cocentayna esent mon senyor
don joan maça en la ciutat de Oriola p alguns dies conuenent lo senyor
don joan del S. R. fete vos euen vengut en aquesta vostra vila de la e diu
volien fer lo molt ques diu del torenes e p semblar li han fer alguns
ambes seuo dients hanien ampar de dies amchs p ademp afez lo dit molt
p aquesta ell vengut a aquesta vila sua ab deliber de framen no jmona seu
tota aletma en lo dit molt a trames vedar vos a quant li fos licit jo justino
e averitar an li es par fer la mulla far ala mort ab molta curia co
pnt sans poder entendre en lo p que era vengut e deliberar pny ell es
al sen e postals nous per est donar empay algu demanar vos de prano
p adema que sera diuendret ques contara a pny del present mes d'ullan
temp afez lo dit molt ben yo seze eno spora tro al sol post si ja no e respoza
de vos de no voler hi vengut se nous seu sen pno temp aguy tanta sen de Canall
con yo aci tunc que trametent mo a dit p vostra letra ab quant vendecir
sea contem spora vos ab altres tunc qnt de per com de Canall e p que
ab equaltar vos se sapia si portaren algimo homeno darmes e si esem en lo
dit molt volen p vostra persona ala mo aquesta diferenca se detremens ho
vindre a mola plaer e sera memo dan de dies amchs se seuidos e qoi da
tunc a aquesta quezo com a canalls sen lo comraz se pora deimes que
de el parlar vos oientau e per que ama letra major se hi sia atribuda etc
tales de aquella nos pnyed mudoz es parna p a b c e fore scito de ma
yo e p faha de mon segell es segellada ab segell darmes de Rogua full
a qual vos trames p joan main de castlamar trompeta feta en no
vostre digno arxib de jones any de dit l'any Luis cornell

Resposta dt dit. S.º compte
ala dita Letra

Molt noble don Luis cornell una letra vostra es recibida p un trompeta e p aquella
e per any trames a l'urda segons la letra dita revca pmes enue homeno
a qual nobles canalls se demita ho mes letras de descomiso o de batalla
pny se trametes e l'ineas p co aglla no em respozaus coz a l'ramet
nos seza la respoza pertinem e de quida po dill vos significar que p be

L'encapçalament de la primera lletra d'aquest epistolari l'atribueix a Lluís Maça i, en canvi, està signada per Lluís Cornell. No ens ha d'estranyar, Lluís Maça, net del Pero Maça que hem vist als epistolaris 5 i 6 d'aquest treball, i de Brianda Cornell signa molt sovint avantposant el cognom Cornell, com ja feia el seu oncle, del mateix nom.¹ El seu pare fou Martí Maça de Liçana i la seva mare Rafaela de Rocafull, tingué un germà, que també apareix a l'epistolari, anomenat Pero Maça de Liçana i de Rocafull.

Joan Roís de Corella era fill de Beatriu Llançol de Romaní i Eiximèn Pérez de Corella, que fou el primer comte de Cocentaina i governador de València, Joan Roís de Corella heretà el títol i el càrrec i es casà amb Francesca de Moncada.

Com explica molt bé Carlos López Rodríguez² els Corella i els Maça protagonitzaren tot al llarg del segle XV durs enfrontaments al sud del regne de València, no tan sols perquè les seves terres eren veïnes -els Corella a Elda, els Maça a Novelda- sinó perquè políticament els uns no volien reconèixer l'autoritat dels altres, els Maça com a governadors d'Oriola, els Corella com a governadors de València. És significatiu en aquest darrer aspecte, el que s'esdevingué l'any 1427 quan Pero Maça, com a governador d'Oriola, entrà en terres d'Eiximèn Pérez de Corella cercant un moro anomenat Çintar acusat de crim de collera, el que ara anomenaríem contraban. La seva irrupció a la vila d'Elda creà gran commoció perquè regirà, amb l'espasa a la mà, les cases d'alguns musulmans que se sabia que donaven acollida a Çintar. La població es refugia a la torre on Maça reclamà el collerat a l'alcaide, aquest li demanà que mostrés l'ordre del rei per detenir-lo. Maça contestà: "no conexeu que yo son vostre governador? A la qual cosa li contestaren: "No conexem altre governador ni Rey sinó a mossèn Corella"³.

Els Maça de Liçana provenien d'una família de la més antiga noblesa valenciana, provinent d'Aragó, els Corella provenien de la localitat navarresa del mateix nom. Mentre al llarg del segle els Maça van anar veient llanguir la seva posició de domini, tot i que mantingueren un altíssim prestigi entre la noblesa valenciana, els Corella, gràcies a la seva amistat amb Alfons el Magnànim progressaren notablement, el 1448 el rei li atorgà el títol de comte de Cocentaina, un dels escassíssims títols nobiliaris valencians per a algú que no fos membre de la família reial.

¹ Vg. epistolari 23.

² Carlos López Rodríguez, "Vidas enfrentadas: Pere Maça de Liçana y Eiximèn Pérez de Corella. Enemistad personal, rivalidad señorial y conflictos políticos en el reino de Valencia (1420-1450)", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm. 19, 2015-2016, pàgs. 343-349.

³ Santiago Punsoda y Juan Leonardo Soler, "Violencia nobiliaria en el sur del reino de Valencia a finales de la Edad Media," *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm. 16, 2009-2010, pàg. 336.

En la primera lletra d'aquest epistolari, Cornell exposa com el seu germà, estant a la ciutat d'Oriola, va sentir a dir que Corella havia anat a Elda per construir un molí en terres que els Maça o bé consideren seves o bé consideren que l'activitat d'aquest molí pot perjudicar les seves propietats. Per això Pero Maça se'n torna cap a Elda per evitar la construcció de l'esmentat molí, però un cop allí li arriben noves que la seva dona és a punt de morir i ha de deixar estar aquesta comesa. Per aquest motiu, Cornell agafa el relleu del seu germà i desafia Corella tot dient-li que, si encara té la idea de fer el molí, ell l'esperarà allí amb la seva gent per fer-li entendre que no l'ha de fer i que si li fa por no tenir allí tanta gent com la que Cornell és capaç de portar-hi, que li digui de quanta gent de cavall hi pot aportar, que ell s'hi presentarà amb la mateixa quantitat. I encara li ofereix que si Corella prefereix que la qüestió es dirimeixi entre ells dos, que ell ho acceptarà amb molt de plaer.

El comte de Cocentaina, amb criteri, li contesta que la lletra que ha rebut no és de deseiximents, ni de batalla i que, per tant, no l'ha volguda acceptar, però que pel que fa al molí, ell el construirà quan li vingui bé sense que ningú li pugui impedir perquè hi té dret.

En la peça 4 qui escriu al comte de Cocentaina és l'altre germà, Pero, que era governador d'Oriola. Li narra com, assabentat que volia fer el molí del Torrenyer i per tal com *els meus vassalls ne staven molt alterrats*, va decidir anar a la seva vila per calmar-los i que i va anar *algun tant acongoxat, tement alguna resistència de vostres vasalls, segons só stat tractat* i que un cop allí se'n va haver de tornar, com sabem, a causa de la malaltia de la seva muller, després ha sabut que entre el seu germà i Corella s'han intercanviat unes lletres del que ha tingut *un grandísim enuig ... com mon plaer e desig sia viure ab vós e ab tots los altres del Regne en tota concòrdia* i es remet, per solucionar la disputa, al jutge que ha nomenat el rei.

Corella en la següent lletra (peça 5) li retreu que en aquella ocasió, si la seva era voluntat de pau i de concòrdia, anés a aquelles *terres ab tal e tant ajust de jent, ab ampre no acostumada en aquesta terra de jent de peu e de cavall* i que si era conscient, com diu, que ja el rei els havia dictat jutge no calia que anés allí a mirar d'impedir les obres del molí sinó que havia de fer-ho "ab remeys jurídichs". Li retreu, encara, que entre la seva host hi havia gent que havia estat denunciada per haver causat malvestat en terres del comte i que Maça, com a governador d'Oriola, els hauria hagut d'empresonar en lloc de cavalcar amb ells. Afegeix, al·ludint a la congoixa que diu va sentir Maça per haver de passar per les terres del comte, que els seus vassalls, a diferència dels del governador d'Oriola, *mirant ma intenció e voluntat, són stats e són en tota obediència deguda als oficials de la predita majestat e no han resistit a vós ne a altre oficial real, usant de sa jurisdicció, segons orde de justícia* i que sempre que com a governador vulgui venir a les seves terres *vos serà feta per mi e mos vasalls tota honor*. Li recomana que, de la mateixa manera que ell comporta les obres que Maça fa a les seves terres, els seus vassalls *presten paciència en les obres que yo dins ma terra puch fer*.

Aquí s'acaba l'espistolari. En la seva tesi doctoral, José Luis Maza de Lizana narra uns fets, protagonitzats per Lluís Maça, que no acaben d'encaixar amb el relat que es desprèn de les lletres, però que tanmateix transcriu per l'interès que tenen a l'hora de reflectir la rivalitat i els desencontres entre les dues famílies:

En tierras de la Gobernación de Orihuela se produjo un desafío entre dos miembros de las familias más importantes en el momento de Valencia, que eran don Lluís Cornell ólim Lluís Maça de Liçana i Rocafull⁵⁸⁷, nieto del Barbut o Vinculador e hijo de don Martí Maça de Liçana i Cornell y doña Leonor de Rocafull i Masquefa y mosén Roiç de Corella, segundo conde de Cocentaina. La causa del desafío fue que el tal conde de Cocentaina, Señor de la villa de Elda quiso hacer un molino de agua en el sitio llamado del Torrenyer, el cual entendía don Lluís Cornell ólim Lluís Maça de Liçana i Rocafull le perjudicaba por cuanto Novelda se encontraba más abajo del cauce y era de su Señorío, por lo que don Pero Maça de Liçana i Rocafull, Gobernador dellà Xixona se personó en tierras de Roiç de Corella para impedir la construcción. Una vez llegado el Gobernador a Elda recibió aviso urgente de que esposa estaba muriéndose en Moixent, por lo que salió urgentemente hacia su domicilio sin tiempo para hacer carta de mandamiento ni otra labor para la que había venido. Visto el asunto, su hermano el dicho don Lluís, su hermano, que si residía en Novelda escribió al conde de Cocentaina una carta donde le explica la razón de no escribirle y que él, su hermano, si lo hace, avisando de la ilegalidad de dicha obra y que la pare. Firma la carta en la villa de Novelda a 26 de enero de 1.469, y la sella, dice, con el sello de los Rocafull por falta de su sello de armas en ese momento. Aprestado para un posible uso de la fuerza, usó don Lluís una estratagema militar elemental pero que le dio muy buen resultado⁵⁸⁸, y esta consistía en que habiendo alardeado de tener una buena cantidad de caballos y caballeros, cuya realidad no era tal, hizo pasar a todos sus deudos y servidores dando vueltas alrededor de la finca del conde, y cambiando algunos trajes de los jinetes, dio la sensación de un nutrido grupo de personas que por lo visto impactó en el sobredicho noble, llegando a un acuerdo con don Lluís y desistiendo de la posible pelea⁴.

⁴ *Los Maza de Lizana en la Edad Media*, tesi doctoral de José Luis Maza de Lizana Rodríguez, UNED, 2017, pàg. 187.

En el manuscrit B, aquest epistolari mostra una certa confusió, comença al foli 290r amb la lletra 3, segueix amb la 4 i el foli esmentat acaba amb el començament de la lletra 5. En el foli 290v no hi ha la continuació d'aquesta lletra de Corella sinó les lletres 1 i 2. Al foli 291 hi ha el final d'una lletra de Loýs Pallàs de Vilanova i el començament de la resposta, feta en aragonès, que segueix al dors del mateix foli, on resta inacabada perquè al foli següent, 292, hi ha la continuació de la lletra 5 que havia començat en el foli 290r.

1

Letra tramesa per lo molt noble don Loys Maça al molt spectapble senyor don Johan Roiç de Corella, comte de Concetayna

Molt espechtapblle comte de Cocentayna,

esent mon jermà, don Pero Maça, en la ciutat de Oriola per alguns fets consernents lo servey de la Majestat del Senyor Rey, sabé⁵ vós éreu vengut en aqueixa vostra vila d'Elda e dien volíeu fer lo molí que·s diu del Torrenyer. E per semblant li han scrit alguns amichs seus dient-li hauríeu amprat de vostres amichs per a venir a fer lo dit molí. Per aquesta ell vench en aquesta vila sua ab delliber de scriure-us no innovàseu cosa alguna en lo dit molí, altrament vedar-vos à quant li fos lícit per justícia. E, arribat ací, li és stat scrit la muller star a la mort; ab molta cuyta és partit sens poder entendre en lo per què era vengut e delliberat.

Pux ell és absent e per oficials no us pot éser donat empaig algú, demanant-vos de gràcia per a demà, que serà divendres que·s contarà a XXVII del present mes, vullau venir a fer lo dit molí hon yo seré e us speraré tro al sol post, si ja no é resposta de vós de no voler-hi venir. E no us scuseu per no tenir aquí tanta jent de caval com yo ací tinch que, trametent-m'o a dir per vostra letra ab quants vendreu, seré content sperar-vos ab altres tants, axí de peu com de cavall. E, perquè ab egualtat vos spere, sàpia si portareu alguns hòmens d'armes. E si esent en lo dit molí volreu per vostra persona a la mia aquesta diferència se determene ho pendré a molt plaer e serà menys dan de vostres amichs e servidors. E axí darem fi a aquesta qüestió com a cavallers; fent lo contrari se porà veure que sols del parlar vos contentau.

⁵ ms. B: "sabent".

E, perquè a ma letra major fe⁶ hi sia atribuïda e les paraules de aquella no·s puxen mudar, és partida per A B C e sots escrita de ma mia e, per falta de mon sagell, és sagellada ab sagell d'armes de Roquafull, la qual vos tramet per Johan Marín de Castellamar, trompeta. Feta en Novelda, diguos a XXVI de jener, any MIL CCCCLXVIII.

Loís Cornell

2

Respota del dit senyor compte a la dita letra

Molt noble don Loís Cornell,

una letra vostra é rebuda per hun trompeta e, per aquella no éser a mi tramesa o liurada segons la leys de la terra permet entre hòmens de títol, nobles, cavallers e jentils hòmens letres de deseximents o de batalla poder-se trametre e liurar⁷, per ço a aquella no cur respondre-us, car altrament yo us fera la resposta pertinent e deguda. Però vull-vos significar que, per bé al present no tenia delliber de hobrar o fer obrar lo meu molí del Torrenyer, quant me vendrà bé o delliberaré aquell obrar o fer obrar a vós serà ben notori e per vós e per nengú altre no m'estaré, pux per justícia m'és permès.

Feta en la mia vila de Elda, digous a XXVI de jener, any MIL CCCCLXVIII.

Corella, compte de Cocentayna

3

Resposta darrera per don Loys Maça al senyor compte de Cocentayna

Molt spectable compte de Cocentayna,

vehent que a ma letra no havíeu respost, cavalcava per anar al molí del torrenyer hon creya devíeu venir, volent partir é rebut huna lletra vostra per Gómez de Tous, scuder de Gómez Fajardo. E, pux per aquella veig tant equal partit

⁶ ms. B: "fi".

⁷ ms. B: "el jurat".

no us ha plagut acceptar, per aquesta no vull més a dir sinó que us tinch per ben aconsellat e quant dellibereu fer lo dit molí recort-vos del que·m dieu per vostra letra e no us prengua improvís que ma resposta serà altra de la que feta me haveu. E, si·m feu alguna oferta de les que per ma letra vos oferia, plaura'm molt e no us falliré. E dexau a part lo que serà de justícia, que lo que per aquella se determena nengú no y pot resestir.

E perquè les paraules de ma letra no·s puxen mudar és la present partida per A B C, sots escrita de la mia mà, sagellada ab sagell de armes de Roquafull, la qual vos tramet per Johan Marín de Castellamar, trompeta. Feta en Novelda, divendres a XXVII⁸ del mes de jener, any MIL CCCCLXIII.

Loís Cornell

4

Letra feta per don Pero Maça, governador d'Oriola, al senyor comte de Cocentayna

Molt spectable senyor,

trobant-me en la ciutat d'Oriola, fuy havisat éreu vengut a aquexa vostra vila de Elda. E dien me voleu fer lo molí del Torrenyer, lo que de justícia yo no crech vós puxau fer. Hi per obviar majors scàndels, encara per mos vasalls ne staven molt alterrats, dient que si tal cossa se feya se n'hirien tots per los sguarts ja dits, delliberí venir en aquesta mia vila, e algun tant acongocat, tement alguna resistència de vostres vasalls, segons só stat tractat. Arribat ací haguí a partir per a Moxén per cossa a mi de molta necessitat e huy só arribat e he sabut en ma absència entre vós e don Loís, mon jermà, són pasades algunes letres ben scusades, del que he hagut grandísim enuig. E si mon jermà hagués volgut atendre al que sabia era plaer meu, no·s foren fetes, com mon plaer e desig sia viure ab vós e ab tots los altres del Regne en tota concòrdia, no sols en aquesta governació on só official. E aldre no dech ne puch fer mas en totes altres parts, vista la necessitat de la Majestat del Senyor Rey e per açò vos deman de gràcia siau content del que la justícia vos donarà. E pux entre vós e mi hi ha jutge dat per lo Senyor Rey, per a

⁸ ms. B: "XXVI".

totes nostres diferències se porà prestament veure si per⁹ plaer ho pendreu. E haja vostra resposta comanant-me en gràcia vostra.

De la mia vila de Novelda a XXVIII de jener, any MIL CCCCLXIII.

A la hordinació vostra prest, Pero Maça, governador

5

**Resposta que lo spectable senyor comte de Concentayna fa a la prop dita
letra del noble don Pero Maça**

Molt noble, etc.

vostra letra é rebuda, feta en la vila de Novelda a XXVIII del mes dejús scrit, la qual, vista e ben entesa, responent a aquella vos dich só molt admirat de vós e de ço que per aquella me screviu per ço com en lo cars que us fos dit yo éser vengut en aquesta mia vila de Elda, en la qual só arribat sens nengun ajust de jent, sols ab los meus, que deya voler fer lo meu molí del Torrenyer però¹⁰ no era cossa deguda; ne permissa a vós, qui sou governador en aquesta província, per tal informació venir ab tal e tant ajust de jent, ab ampre no acostumada en aquesta terra de jent de peu e de cavall, car devian primerament a vós constar si en la obra del dit molí que preteneu éser vós perjudicat si per mi era preparat lo necessari a fer lo dit molí, com sens manobra e altres preparatoris lo dit molí no·s puxa fer, ço que a vós podia ésser ben cert per ésser tan prop de vostres vasalls de Monóver. E lo pus fort, que en lo cars que us constàs vostre prepòsit ésser ver e que yo tingués preparat lo necessari per a fer lo dit molí, per lo perjudicial que voleu mostrar per la dita vostra letra, menys era necesària vostra venguda ab lo dit ajust, pux vostre desig dieu ésser viure¹¹ ab mi e ab tots los del Regne en tota concòrdia, no sols en aquesta governació hon sou official e altre, dieu, no podeu ni deveu. Mas en totes altres parts, vista la necessitat de la Majestat del Senyor Rey, car en lo tal cars, recordant-vos de vostre offici e quant càrrech vos és donat per aquell, e mirant quanta necessitat ha de officials preheminentes en la ciutat de Oriola, e les cosses que·s fan e cometen en aquella de tots jorns. E com entre vós e mi ha nostres

⁹ "per", manca a A, segueixo B.

¹⁰ ms. A: "per ço", segueixo B.

¹¹ ms. B: "vindre".

diferències, official competent, segons vostra letra mostreu ésser-ne vós en recort, si alguna cossa injusta preheníeu per mi éser feta, ab remeys jurídichs hi rahanables hi devíeu resistir e no ab voluntaris e no acostumat ajust de tanta jent en temps de tanta alteració e en los confins de Regne strany. Les quals cosses no sols a vós, que presidiu en aquesta província per governador, mas a tota altra persona devien ésser stranys, majorment per ésser venguts en lo dit ajust persones stranyes e denunciades de molts crims en vostra cort, senyaladament, com del àls no cur, són stats denunciats per lo meu procurador e alcayt de la mia terra e loch de La Granya per lo combatiment, robos e trencament de aquella, los quals per vós devien ésser pressos e no amprats, contra los quals per desasetgar la dita terra e haver aquells a vostres mans fóra lícita cossa fer ajusts e ampre de jents e traure la bandera, e no en aquest cars que lo presupòsit no és en ésser. E quant e fos, sols a vós, segons vostra letra demostra, vos és permès husar de remeys de justícia, de la qual só molt alegre e content per la rahó que dieu éser a vós placent, donchs menys scusació dóna al dit ajust la resistència que preteneu mos vasalls vos han acostumat fer en mes terres, car los scàndols preparats stan en vostres vasalls, que les mies, e vasalls, mirant ma intenció e voluntat, són stats e són en tota obediència deguda als officials de la predita majestat e no han resistit a vós ne a altre oficial real, usant de sa jurisdicció, segons orde de justícia, en defensió dels quals respondria per altra forma si vós e yo hérem delliures de real jurisdicció, per reverència de la qual lex la resposta en lo cars que per justícia los ne voldreu¹² demanar e fer demanar. Fent-vos cert que tota hora que, servant¹³ l'orde que per la predita majestat del Senyor Rey vós és donat, volreu venir en mes terres, servades les llibertats de aquells, vos serà feta per mi e mos vasalls tota honor. Los scàndels de vostres vasalls, vós e yo sabem bé si¹⁴ són stats preparats o no e per quin horde, sens fer ajust quant fosen se haurien a levar e toldre. Car, axí bé com yo comport les obres que vós feu dins vostra terra, axí és rahó vostres vasalls presten paciència en les obres que yo dins ma terra puch fer, e a vós és cert de la mia justícia. Al àls que dieu que és stat fet en vostra absència, de què mostrau enuig, só cert ne hauríeu prou causa si o volguéreu bé mirar, que ço que a vós pertany demanar e

¹² ms. B: "voldríeu".

¹³ ms. A: "servat", segueixo B.

¹⁴ ms. B: "que".

contradir o hajau fet dir¹⁵ a altre que ab les jents per vós ajustades com a governador, mostrant vós ésser absent, lexant aquelles a vostre jermà dins vostra terra e governació, hajen fet ço que dieu, axí per lo càrrech que·n teniu ho reputau com per ésser tot fet e provehit contra la forma de la ley de la terra, en la qual los hòmens de stament e de honor viuen. Es prou causa de vós haver-ne enuig volent aquell pendre, pux tant dieu mirar la necessitat de la predita Majestat del Senyor Rey. A les quals cosses crech podeu en tot obviar. Ab tot, vista ma resposta, ço sert vós e tot altre conixerà per aquella haver satisfet, segons mon stament e condició, si bé és entesa, a la lletra per vostre jermà a mi tramessa, e haver hagud recort del servici de la predita majestat e de les letres a mi trameses¹⁶ per son sacre Consell Real, resident en València, e de la mia pròpria honor. E pux la obra del dit molí vós sabeu no·s pot fer en hun jorn e sens ésser a vós notori, si preteneu o creu no la deja fer, jatsia yo crech vós sou cert del contrari, en lo cars que·s prepara de fet hi poreu contradir, segons conexereu se deja fer per fer de vostra justícia. E coman-me en la gràcia vostra.

De la mia vila de Elda a XXX de jener, any MIL CCCCLXVIII.

A la hordinació vostra prest, Corella, compte de
Cocentayna

¹⁵ ms. B: "o hajau dit".

¹⁶ ms. A: "tramès", segueixo B.

Miquel Francesc del Miracle era fill d'Antoni del Miracle, jurat de València, i Lluís Aguiló de Codinats era fill de Francesc Aguiló, senyor de Petrés i Albalat, cavaller bregós que apareix en les cròniques de l'època a causa de les seves baralles i bandositats¹. La primera notícia que tenim de l'afer que causarà el requeriment de batalla a ultrança ens la dóna Melcior Miralles en el seu dietari:

Lo fill de n'Anthoni del Miracle, jurat de València, e lo fill d'en Francesch Aguiló vengueren a paraules e mèrits, sobre les quals paraules, dimarts a .xxx. de març, un escuder de n'Aguiló donà bastonades al fill d'en Miracle. Per la qual cosa lo fill d'en Miracle se féu cavalier, e donà deseximents e camp de batalla al fill de n'Aguiló, e-s seguiren dans e despeses. E no he sabut com finaren. ²

No sabem, per tant, quin dia es barallaren Aguiló i Miracle. Sí que sabem que el dia 30 de març de 1472 Miracle rebé bastonades per part d'un escuder de Francesc Aguiló. Això s'esdevé just vint-i-tres dies abans que Miquel Francesc del Miracle enviï la primera lletra des de Saragossa. Que aquest episodi està relacionat amb el nostre afer és evident, ara, com lliga aquesta baralla amb el trencament de la paraula de què acusa Aguiló a Miracle i que causa la primera lletra d'aquest és una cosa impossible d'aclarir amb la informació que tenim.

Dels dos contendents no en sabem res més, excepte allò que expliquen les seves mateixes lletres i que Lluís Aguiló va fer una gran campanya a la guerra de Granada al costat del rei Ferran³. Tot el que en puguem saber o suposar es desprèn de la informació que tenim d'alguns personatges que els acompanyen en el procés recollit en aquest epistolari.

Efectivament, veient qui trien com a procuradors, és fàcil endevinar que els dos cavallers, i les seves famílies formaven part de les bandositats que assolaven la ciutat i el regne de València a l'últim quart del segle XV. Els Miracle trien com a procuradors Pere Pallars, Melcior de Vilanova i Miquel Joan. El primer és un vell conegut dels lectors de les lletres de batalla perquè va protagonitzar un sanguinari⁴ cicle amb Eiximèn Pérez Escrivà de Romaní que, casualment, fa de procurador de l'altra part. Si consultem el nobiliari d'Onofre Esquerdo veurem que, a més a més, els Pallars estaven emparentats amb els Cornell i els Maça i amb els Lladró i els Vilanova. D'aquests últims forma part Melcior de Vilanova que ja va fer de procurador en un altre procés de batalla a ultrança, el que mantingué el seu germà, Joan de Vilanova, amb Joan Jeroni de Vilaragut⁵. Pel que fa als procuradors de Lluís Aguiló ja hem parlat del seu pare i d'Eiximèn Pérez Escrivà de Romaní,

¹ Vegeu-ne els detalls al *Nobiliario Valenciano de Onofre Esquerdo*, edició a cura de José Martínez Ortiz, València, 2002, vol. II, p. 142 i a Melcior Miralles, *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, editat per Mateu Rodrigo Lizondo, Universitat de València, 2011, pp. 268, 273 i 382.

² *Melcior Miralles*, op. cit., p. 407

³ Cf. José Hinojosa, *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, València, 2002, I, p. 82.

⁴ Pere Pallars en les seves lletres diu coses com *a tota ma requesta vos combatré*, o, *per pus propri parlar, me mataré ab vós* o bé *e done altre camí pus prest e segur per a venir nostra matar a la fi* (Riquer, op. cit., III, pàgs. 116 i 125).

⁵ Cf. Riquer, op. cit., III, pp. 91-104.

però també Joan Guayano apareix com a procurador de Lluís Pallàs de Vilanova en un altre epistolari⁶. En el cas d'Aguiló no són només els procuradors els qui trobem esmentats en altres epistolaris sinó que el trompeta que fa servir, Joan Díez, és el mateix que apareix en l'acta notarial del combat que s'esdevingué a Alcúdia el 1469 entre dos cavallers castellans que tingué com a jutge l'infant Enric⁷.

A banda dels personatges esmentats, també apareixen dos trompetes més, quinze testimonis, quatre notaris, dos reis, un infant d'Aragó, el mestre de l'Orde de Sant Jaume i el mestre de l'Orde de Montesa, que hi fa "d'àrbitre arbitrador".

En la primera lletra, Miquel Francesc del Miracle retreu a Lluís Aguiló de Codinats que hagi dit, o fet córrer, que ell li havia trencat la paraula que li havia donat de l'aviego.⁸ El trencament de la paraula donada, o l'acusació d'haver-ho fet, era una de les ofenses més greus que es podien fer a un cavaller, d'aquí que la lletra de mossèn Miracle tingui un to tan contundent i estigui disposat a defensar el seu honor demostrant en una batalla a tota ultrança que ell no havia trencat la seva paraula⁹.

Un cop establerta la forma del desafiament, Miracle passa a definir un altre dels punts claus en aquest tipus de batalles, el repartiment dels papers de requeridor i de request -o de defenedor, com diu Miracle en aquesta lletra. Aquesta era una qüestió central, com hem vist en molts d'aquests epistolaris perquè el request, que era l'ofès, tenia el dret de divisar les armes i de buscar jutge i plaça

⁶ Lluís Pallàs de Vilanova contra Ximèn d'Urrea, ms. A, f. 314.

⁷ J. Vives, "Un desaffo en el siglo XV", *Revista de Gerona*, IX, 1884, pp. 193-201.

⁸ He de confessar que aquesta paraula em persegueix des que vaig començar a treballar en aquesta matèria. No he sabut treure'n l'entrellat per molt que he buscat en diccionaris, tractats jurídics i documentació de l'època. He buscat en diccionaris d'aragonesismes, he resseguit els furs de València, he mirat el Covarrubias, he mirat el CORDE... en definitiva, no me n'he sortit! Què pot voler dir, però, "aviego"? Alguns m'han suggerit que fa referència al poble del mateix nom, a la província d'Ozca, que trobem documentat dels del segle XII. Podria ser. De fet, en el manuscrit sembla que com si el copista vulgués escriure Aviego i Riquer, quan cita aquesta frase, la transcriu *haver-vos yo rompuda la paraula que us doní de l'Aviego*. Però, si es refereix al poble, quin sentit té la frase? Per creure que això indica una transacció comercial, caldria trobar una constància documental que aquest poble pertanyia a la família Miracle en aquesta època, i jo no l'he trobada. He trobat també persones que duïen aquest nom, concretament un sastre, de nom Lluís Aviego i un notari, Antón de Aviego. Però tampoc no em sé imaginar què voldria dir en aquest context si prenguéssim "aviego" com a nom de persona. L'únic que se m'acut, tenint en compte que aquest epistolari té un precedent, que és la baralla que van tenir el març del mateix any els dos cavallers, que després de l'episodi de les bastonades haguessin signat alguna mena de treva que es conegués com "aviego" i que Aguiló acusés Miracle d'haver trencat aquesta treva. Si això fos així, el que seria molt estrany és que no aparegués cap rastre del terme als Furs de València, ni a cap tractat de cavalleria, ni a cap altre epistolari.

⁹ En el *Tractat de cavalleria de Pere III* es descriuen les quatre virtuts principals que ha de tenir un cavaller, la segona és *la fortaleza, que sien fermes en ço que faran, e que no sien movibles en lur sen*. Més endavant, en el mateix tractat, es torna a incidir en el tema *E axí meseix, que les paraules que dixessen juran o faén homanage o promissió de tenir alguna cosa, que les atesessen, axí com havem dit que deuen ésser leals e fermes en ço que faran*. Bohigas, op. cit, pp. 118 i 146.

per a la batalla. Es una qüestió tan important que Miracle i Aguiló dedicaran bona part de les seves lletres a intentar atorgar-se cadascun el paper de request¹⁰.

Normalment, els nostres epistolaris acostumen a començar interpel·lant l'altre cavaller. Aquest cicle, en canvi, comença abruptament. Miracle és a Saragossa i allí li arriba la notícia que Aguiló fa córrer que ell li havia trencat la paraula donada. Per això entra directament en matèria i anuncia quina és la intenció de la lletra que és a punt de dictar: *per quant les paraules falses enguan de no ben creure als hoïdors no porten jo us dic, mossèn Aguiló, que mentiu i mentireu tantes vegades com direu que jo us he trencat la paraula*. Després ve el desafiament per demostrar que allò que ell afirma és veritat i el repte a Aguiló perquè sigui capaç de fer amb les mans *lo que us té obliguat la llengua*. Una fórmula constant en les lletres de batalla, aquest deixar entendre la covardia de l'altre cavaller, que seria més llarg de paraules que d'obres.

La resposta d'Aguiló no comença abruptament com fa la lletra de Miracle sinó d'una forma totalment canònica: interpel·lant Miracle i resumint la lletra a què dóna resposta. Un cop fet això, Aguiló entra en matèria i anuncia el que serà el nucli de la seva resposta: Miracle no pot ser el request perquè, efectivament, ell havia donat una paraula i l'ha trencada, per tant, l'ofès ha de ser Aguiló i és a ell a qui pertanyen els drets de request. I perquè quedi clar que és ell qui té aquests drets es dedica immediatament a divisar les armes per a la batalla.

Després de divisar les armes, Aguiló incideix en el leit-motiv d'allargar les paraules per no arribar als fets però, lògicament, culpant-ne Miracle. Del final tan estandaritzat d'aquest tipus de lletres cal destacar que Aguiló la segella, com farà amb totes les altres, amb el segell del seu pare perquè ell no en té de propi.

En la seva segona lletra (peça 3) sí que Miracle comença de forma canònica, adreçant-se al seu oponent i resumint el motiu de la resposta d'Aguiló. Un cop fet això, comencen els retrets, indignat Miracle per la gosadia d'Aguiló de voler-se atorgar el paper de request i haver, fins i tot, divisat les armes. L'acusa de voler dilatar el procés, de no saber quin és el paper que li correspon perquè, afirma Miracle, ell no el repta sinó que li pregunta si és veritat el que a ell ha arribat que Aguiló va dient. I aquest serà el nucli del debat durant bona part de les lletres: si l'un s'ha de sentir ofès perquè l'altre fa córrer que li ha trencat la paraula donada o se n'ha de sentir l'altre perquè efectivament li han trencat la paraula.

Després Miracle acusa Aguiló de covard, sostenint que ha volgut arrogar-se el paper de request per poder divisar unes armes massa defensives *que molta seguretat de perill no porten*. L'acusa també de voler triar plaça on s'ha de fer la batalla per poder tenir un "jutge piadós". Diu que si les armes divisades haguessin estat prou ofensives i ell no hagués tingut la sospita que volia buscar un jutge benèvol, deixaria anar el procés endavant tal i com ha proposat Aguiló, però en tals circumstàncies ell no pot renunciar als seus drets com a request. Per no allargar més el procés accepta les armes proposades per Aguiló tot afegint-ne de noves. No renuncia, però, a triar jutge, acceptant que si ell no és capaç de trobar-lo que deixi arribar la batalla a la fi, és a dir, que un dels dos resti mort o vençut, sigui Aguiló qui aleshores tingui sis mesos per triar jutge.

En la peça 4, és Aguiló qui, després d'interpel·lar Miracle, entra directament en matèria afirmant que en les mateixes lletres es veu la diferència d'ànim entre

¹⁰ Es poden veure debats semblants sobre el repartiment dels papers de requeridor i request en els cicles Pallàs-Escrivà de Romaní (Riquer, op. cit., III, p. 121) i Tagamanent-Albertí (Riquer, op. cit., p. 67).

els dos, que Aguiló ha anat directament a l'objectiu proposat i que això es veu en el fet que ja ha divinat les armes i busca jutge i plaça i, en canvi, Miracle només busca motius i argücies per dilatar el procés. Li recorda, per tant, que és major obligació de cavaller netejar la seva honor d'ofensa o de culpa que no pas entrar en raonaments i disquisicions. Defensa el seu paper com a request i argumenta per què Miracle hauria d'avenir-se a assumir el paper de requeridor: *e lo desviar vós de requeridor no és sens gran vergonya vostra*. L'encoratja a mantenir l'ànim que l'ha portat a reclamar batalla en lloc de defallir, com sembla que fa, en veure com Aguiló era decidit d'acceptar de debò la batalla. Li diu també que s'acontenti amb les armes primerament divisades perquè són veritablement de cavaller. Consent, això si, que de triar jutge segons les condicions imposades per Miracle, és a dir, *no sospitós e tal [que] nostra batalla vendrà a fi*.

Miracle (peça 5) respon en to irat que el qui busca allargar el procés és, precisament, Aguiló. Insisteix a titllar-lo de covard perquè, si no, no es negaria a complaure el seu enemic quan li demana "cossa més animosa". Li recorda que ell sempre ha estat disposat a combatre i, en prova d'això i per deixar Aguiló sense més excuses, Miracle accepta el paper de requeridor i, d'acord amb aquest nou paper, torna a desafiar Aguiló a batalla a ultrança. Aquesta vegada, però, havent de reconèixer el dret com a resquest d'Aguiló, deixa que sigui ell qui triï jutge, amb la condició que si no ho fa al llarg dels propers sis mesos o no el troba capaç de portar la batalla a la fi, és a dir, que un dels dos resti mort o vençut, Miracle s'atorga el dret, aleshores, de ser ell qui triï jutge i plaça.

Aguiló no perd ocasió de provocar Miracle (peça 6) i, encara que aquest ha consentit en el paper de requeridor, li diu que se n'alegra perquè veu que finalment l'altre ha reconegut el seu error. Accepta el segon desafiament de Miracle tot refermant-se en la seva afirmació que li ha trencat la paraula donada. Mostra concòrdia amb Miracle, en el sentit de reconèixer que han arribat a un acord i es compromet a ser diligent a l'hora de trobar jutge. Per acabar de provocar Miracle li diu que no pensa contestar la resta de la seva carta per tal com *mostrar-se animós amb la ploma* no és ofici de cavaller. Aquest tòpic de les armes i les lletres anirà sortint de forma recurrent al llarg de tot l'epistolari, com de fet apareix arreu de les correspondències entre els nostres cavallers.

L'intercanvi de lletres s'interromp per incloure la citació que l'infant Enric envia als dos contendents per tal de celebrar batalla a Castelló d'Empúries al cap de sis mesos. Els prometen que el camp assignat serà "llibert e segur".

En la peça 8, que acompanya la citatòria anterior, Aguiló reporta a Miracle les gestions fetes per tal d'obtenir jutge i li anuncia que el comte d'Empúries els ha ofert "plaça segura". Aquest és un concepte important perquè serà objecte de discussió entre els cavallers. "Plaça segura" en aquest context s'ha d'entendre com un lloc on el combat podrà arribar a la fi, és a dir, on es permetrà que un dels cavallers mati l'altre. Aguiló no perd tampoc en aquesta lletra l'ocasió de provocar Miracle tot preguntant-li que no faci cas dels que vulguin fer-lo desistir de presentar-se a la batalla. Un prec que no era necessari i que només es pot entendre com una provocació perquè les conseqüències de no presentar-se al camp d'una batalla a ultrança eren greus per a un cavaller, tal i com especifica el *De batalla facienda* i,

mes detalladament, l'opuscle de Gabriel Turell *La orde del faliment de batalas*¹¹. Segons aquest opuscle, si un dels dos contendents no es presenta el dia de la batalla, hi ha un procediment establert. El cavaller que ha comparegut ha d'esperar tot el matí i, havent dinat, ha d'anar a veure el jutge suplicant-li que, en vista de la incompareixença, li doni llicència per fer "les serimònias qui a ma honor són degudes". Aleshores el jutge ha de demanar al rei d'armes que envii l'herald a donar veus i preguntis si han vist el cavaller que no ha comparegut. Al dia següent es fa acta i el no compareixent "roman per envergonyat", si és el requeridor se l'acusa de mala querella imposada i si és el defensor, de "home confés". I en tot cas, diu Turell "qui no aurà falit és reproxa e desgreduat de tota honor". I, com hem vist en l'epistolari entre Vilarig i Mendoza, l'adversari té dret a reversar les armes del no comparegut.

La peça 9 inclou l'acte notarial que dona fe del lliurament de l'anterior citatòria per part del ciutadà Francesc Mollà, procurador de Lluís Aguiló, a Melcior de Vilanova, procurador de Miquel Francesc del Miracle.

L'escrúpol del notari Joan Torrent de voler deixar constància de tot el que va passar aquell dia a casa de mossèn Vilanova ens ofereix un quadre d'una vivesa extraordinària. Ens relata, per exemple, que els enviats de Lluís Aguiló fan llevar mossèn Vilanova del llit, la qual cosa no devia ajudar gaire a l'humor de l'esmentat cavaller que, en més d'una ocasió, dona mostres de voler enllestir el tràmit amb rapidesa. El procurador d'Aguiló compareix a casa de mossèn Vilanova acompanyat dels testimonis i lliura a mossèn Vilanova la carta d'Aguiló adreçada a mossèn Miracle que porta el número 8 d'aquest epistolari. Un cop llegida la carta, mossèn Vilanova es dona per assabentat i se la queda. Després li fan a mans la citatòria de l'infant Enric. Posteriorment el procurador d'Aguiló fa saber que hi ha una altra citatòria idèntica a la de Miracle destinada al seu principal, mossèn Vilanova la dona per llegida. Per últim el procurador d'Aguiló fa saber a mossèn Vilanova que té també uns actes fets pel notari del rei Enric de Castella on es relaten les infructuoses gestions fetes pels procuradors d'Aguiló per tal d'obtenir jutge i plaça. Mossèn Vilanova també refusa que siguin llegits al·legant que, havent obtingut la citatòria de l'infant Enric, no cal justificació de les altres gestions fetes. Tanmateix i "per a major cautela" el procurador de mossèn Aguiló demana que siguin inscrits en l'acte notarial i és per això que apareixen en aquest epistolari.

L'acta del notari d'Enric IV, escrita en castellà, relata la compareixença d'un procurador de Lluís Aguiló a l'esmentada cort per tal de demanar plaça segura per celebrar la batalla entre els dos cavallers. El notari reial fa constar com *el dicho senyor rey me mandó que respondiese al dicho Johan Juneda que su altesa non podía al presente dar lugar al dicho campo porque segund la disposición de las cossas de sus reynos non se podría fazer el dicho campo entre los dichos cavalleros segund que a su real stado pertenece*. La negativa d'Enric IV a assegurar plaça podia ser deguda a l'hostilitat amb què cada cop més l'Església contemplava les batalles a ultrança o podria ser també atribuïble a la poca fortuna amb què Enric IV es va manejar amb els afers de la Corona d'Aragó en els últims temps de la Guerra Civil que el fessin desistir de tornar-se a ficar enmig de bregues de cavallers de la Corona d'Aragó.

¹¹ Pere Bohigas, *Tractats de cavalleria*, ENC, Barcelona, 1947, p.83. Gabriel Turell *La orde del faliment de batalas* dins *Arbre d'honor*, ENC, Barcelona, 1992, p. 133.

Quan semblava que, un cop trobat jutge i plaça i presentada la citació, el camí cap a la batalla a ultrança quedava expedit, la concòrdia entre els dos cavallers es torna a trencar. Miracle respon (peça 10) a la lletra citatòria que, com tothom ha de saber, només aquell que no és vassall d'un altre té capacitat per assegurar una plaça, és a dir, de deixar que una batalla hi arribi a la fi. I que, per tant, ell no té cap certesa que l'infant Enric estigui facultat per assegurar plaça. Per fonamentar els seus dubtes afirma que *no sia recort dels qui huy viuen, ni per antigues lletres de batalla se mostra, que comtes d'Ampúries ni altres senyors per gran dignitat que tinguesen en los regnes d'Aragó haien assegurat camp a ultrança*. Aquest esment de les antigues lletres de batalla com a font d'autoritat consuetudinària ens pot donar una pista de per què aquestes lletres de batalla eren recopilades i copiades: per fer-les servir de model i d'element d'autoritat d'una pràctica que tenia un desenvolupament legal exigü i que havia de desenvolupar-se a través del costum.

Miracle vol deixar clar, però, que els seus dubtes no han d'associar-se amb covardia i per això insisteix en la seva voluntat de presentar-se prest al camp de batalla sempre que se li assegurï de debò que allí es podran complir les condicions acordades en les lletres intercanviades amb mossèn Aguiló.

Les peces 11 i 12 són la constància escrita de l'enviament del trompeta de mossèn Aguiló a mossèn Miracle per indicar-li que en la seva darrera lletra havia errat *lo kalandari*. Efectivament, en la seva darrera lletra Miracle situa en el dia 9 de novembre l'anada del notari a casa de mossèn Melcior de Vilanova per presentar la lletra citatòria quan en realitat l'acta transcrita assenyala que es produí el dia 11 de novembre, festa de sant Martí. En la resposta Miracle se'l treu de sobre dient que ell té ben present la data i que *en escrivent se causà la error de no ben scriure e no perquè a mi oblide quan fou presentada*.

Certament en aquesta ocasió cal donar la raó a mossèn Miracle perquè no hi ha cap termini que corri a partir d'aquesta data -la de la batalla queda fixada en la citatòria per al dia vint d'abril de l'any vinent- i, per tant, no s'entén el primmirament de mossèn Aguiló.

Un cop aclarida la data de la presentació de la citatòria, Aguiló envia una altra carta a mossèn Miracle (peça 13) per contestar-li la darrera que aquest li ha tramès. Un cop fet el resum de l'anterior, li respon que ell ignora si el comte d'Empúries té el poder d'assegurar plaça però que ell no té cap dubte que si els ha atorgat plaça és que té facultat per fer-ho. Afegeix que només algú *torbat de temor* és capaç de demanar garanties del jutge. Li fa saber que si tant fretura aquesta garantia que sigui ell mateix qui la demani al comte d'Empúries, que ell no ho pensa fer. Després li conta com ha estat difícil de trobar un jutge que permetés que la seva batalla arribés a la fi -recordem el cas del rei de Castella- i que finalment n'ha trobat un, el comte d'Empúries, que ho ha volgut *neguar ni atorgar* perquè tals actes no es deuen *flijar ab spècie de supèrbia* car és Déu qui decideix si la batalla ha d'arribar a la fi. Segueix puntualitzant alguns altres retrets de la lletra de Miracle i acaba dient que, donat que ell ha complert les seves obligacions com a request, dóna per acabat el seu intercanvi epistolar per tal que *no tingau sperança que més anant per lletres no-s combatrà* i revoca els seus procuradors al·legant que ja no espera més lletres de mossèn Miracle.

Contràriament al que pensava mossèn Aguiló, encara hi ha una altra lletra de mossèn Miracle (peça 14), aquest cop no portada per cap trompeta sinó *ficada a*

la porta de la casa vostra i per los cantons acostumats de València, la qual cosa, de ben segur, havia de donar tota una altra dimensió al procés, especialment pel tot irat i contundent que confereix Miracle a aquesta lletra i per la publicitat del litigi que suposa el fet de penjar la lletra per tot València¹².

Es sens dubte la millor lletra de mossèn Miracle, on la llengua del segle XV emergeix amb més frescor i vitalitat. En ella Miracle justifica la seva demanda de garanties del jutge, acusa Aguiló de voler contentar-se amb un simulacre de batalla, com tantes n'hi havia a l'època¹³, en què el jutge no deixa que els contendents vagin més enllà de la primera sang llançant el seu bastó al mig de la lliça, desoïnt els seus precs de continuar el combat i obligant-los a fer les paus i concertar treves, com s'esdevé en el combat entre Joan Tolsà i Joan Marrades i en el que sostingueren els dos cavallers castellans Martín de la Riva i Ferrando de Tapia a la Vall d'Uixó. En aquesta darrera batalla actuà com a jutge precisament l'infant Enric¹⁴. Aquest simulacre de batalla sense vencedor ni vençut no satisfà Miracle i això li ho manifesta a Aguiló: *vós volríeu yo-m contentàs del que per a vós és prou e a mi no basta per quant vull combatre e portar-vos en aquella fi que tant demanada us tinch, e no-m satisfà la parencia*. Afegeix que si l'infant no deixa arribar la batalla a la fi, com en el precedent suara esmentat, que això anirà a càrrec de l'honor de mossèn Aguiló, que és qui ha triat aquest jutge malgrat els advertiments fet al llarg de les cartes. Finalment li diu que no vol contestar la seva carta punt per punt perquè remet la seva resposta al camp de batalla *en aquella jornada en la qual spere en Déu fer-vos conèixer lo que per lletra no vull praticar*.

A la millor lletra de mossèn Miracle contesta Aguiló també amb la seva millor carta (peça 15), la que té més alenada i més qualitat literària. Tant és així que no és difícil endevinar el seu pare o algun procurador seu com mossèn Escrivà de Romaní ajudant-lo a confegir-la, expressions com *nenguna subtilitat de colorades paraules vos poria mostrar animós là hon a la sperència de les obres ab tanta vergonya vostra fogiu* recorden intensament els millors moments de la "valenciana prosa". Mossèn Aguiló inicia la seva lletra titllant Miracle, un cop més, de covard *a la flaqua del vostre ànimo ... seria impossible donar sforç* i atribueix la seva darrera carta a *l'espant de la presta execució que-n mi haveu vista*. Entra tot seguit a argumentar com el guiatge obtingut del rei Joan ve a avalar la capacitat de l'infant Enric per assegurar plaça. Cita també una altra batalla a ultrança que tingué com a jutge l'infant Enric i que devia arribar a la fi ja que Aguiló afirma que aquest cas *de tot dubte vos deuria liurar*. Insisteix a desmentir, consegüentment, que el jutge trobat no correspongui a la concòrdia feta entre ells i insisteix també que els arguments de Miracle són excuses per no arribar a la batalla i, per tant, el segueix tractant de covard. Diu que havia revocat els seus procuradors per no

¹² De fet, el mateix Miracle admet que penja la lletra perquè aquesta sigui *a les jents manifesta i notòria*.

¹³ No conec cap cas on l'acta notarial d'una batalla a ultrança feta a la Corona d'Aragó certifiqui la mort o la derrota d'un dels dos cavallers, el cas més extrem seria, precisament, el de la batalla esdevinguda a Castelló d'Empúries durant la guerra civil (el dia 1 de novembre de 1468), en la qual es va deixar que els contendents lluitessin durant hores i quan es va aturar el combat ambdós estaven considerablement nafrats. (Cf. Miquel Pujol Canelles, "Una batalla a ultrança de la segona meitat del segle XV a Castelló d'Empúries", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 23, 1990, pp. 40-76).

¹⁴ Per al combat Tolsà-Marrades, cf. Riquer, op. cit., vol II, pp. 37-106; pel que fa al combat entre els dos cavallers castellans, cf. Riquer, op. cit., vol. I, pp. 81-95.

donar-li ocasió de presentar més excuses i afirma que ell havia pogut passar sense respondre la seva darrera lletra, ja que tot el que ell s'havia compromès a fer ja era fet, però al·lega que ho fa per donar bona rahó als miradors, confirmant que el seu procés ha agafat una dimensió pública. Diu que per animar Miracle a presentar-se a la batalla ha decidit escriure-li aquestes paraules i penjar-les als mateixos llocs on foren penjades les de Miracle.

La segona acta notarial (peça 16) és també una finestra oberta a la vida quotidiana de la València del segle XV. En aquesta ocasió el notari Joan Torrent es presenta a casa de Melcior de Vilanova acompanyat del trompeta Joan Díez i dos testimonis més per aixecar acta del lliurament, per part de Joan Díez, dels guiatges del rei Joan i de l'infant Enric. El trompeta diu que porta els guiatges i que Aguiló li havia dit de traslladar-los unes paraules que *per quant no li recordarien les hi havia donat per escrit* i aleshores se suposa que el notari llegeix a mossèn Vilanova les paraules que el trompeta hauria hagut de dir de viva veu en què Aguiló notifica el lliurament dels guiatges. Tot seguit, aquesta peça inclou el text en llatí dels dos guiatges, pràcticament idèntic. El text del guiatge fa saber que el rei, a instàncies del seu estimat nebot, estén un salconduit per a Miquel Francesc del Miracle i per a aquells que viatgin amb ell, sempre que no siguin delinqüents o hagin estat condemnats en absència, per tal que puguin acudir a casa del seu nebot i en puguin tornar sans i estalvis, sense que ningú els pugui detenir, arrestar ni molestar. Qui trenqui la voluntat del rei expressada en aquest guiatge haurà de pagar una pena de dos mil florins d'or. Un cop presentat el guiatge, Melcior de Vilanova li demana al notari que li llegeixi la lletra del rei *en pla*, és a dir, que li tradueixi, cosa que el notari fa i n'aixeca acta.

El cicle s'acaba també d'una manera inesperada (peça 17). Allà on hom pensava trobar l'acta notarial del combat celebrat a Castelló d'Empúries entre els dos cavallers valencians el que trobem és la còpia de l'arbitratge fet per mossèn Lluís Despuig, comanador de l'Orde de Muntesa. La sentència de Despuig és salomònica, per un cantó reconeix que Miquel Francesc del Miracle ha retut la paraula que havia donat a Lluís Aguiló de Codinats per aviego, però reconeix també que Miracle tenia plena llibertat i poder per fer-ho. Sembla que la culpa de tot fou del relat que li feren a Aguiló els ciutadans Joan Sacoma i Jaume Tarragó, la qual cosa no fa més que afegir misteri al procés perquè la sentència de Despuig no aclareix què és el que li digueren Sacoma i Tarragó a Aguiló que pogués ser l'origen de tota la confusió. Despuig declara que no hi ha raó per a la batalla i, per tant, ambdós cavallers resten amb el seu honor intacte. I amb aquesta sentència acaba aquest epistolari.

1

**Letra del magnífich mossèn Miquel Ffrancesch del Miracle, cavaller, tramessa
al molt magnífich Loys Aguiló de Codinats ab la qual, com a request, li ofir
sobre certes paraules defenre-les per batalla d'ultrança**

Per quant les paraules falses enguan de no ben creure als hoïdors no porte[n] e perquè, ab tanta curilitat com són paraules desacompanyades de obres, no penseu en carregar la honor mia quant vostre parlar reporta si aquelles no acompanyareu del que hobliguat sou fer sostenint o adverant lo que públicament dit haveu, ço és, haver-vos yo rompuda la paraula que us doní del avieguo¹⁵, vos dich, molt magnífich Luys Aguiló, que mentiu e mentireu tantes veguades com ho direu¹⁶, que yo us haja rompuda la dita paraula. E si lo ànimo tindreu tan lla[r]ch com la lengua en sostenir e adverar lo que dit haveu, haver-vos yo rompuda la dita paraula, só prest e aparellat defendre-us-ho per batalla a tota ultrança, mon cors contra lo vostre¹⁷, aturant-me¹⁸ tots los drets pertanyents a defenedor. E, si us recordau lo qui encolpa o encarrega¹⁹ la honor de l'altre a què·s tengut, spere de vós dareu tal compliment a la honor vostra e per les mans no denegareu fer lo que us té obliguat la lengua.

E per testimoni de veritat vos tramet la present lletra per Matheu, trompeta, partida per A·B·C, sagellada de mes armes, sots escrita de mà mia, donant-vos per procuradors meus a dar e rebre qualsevol letra o lletres, los nobles e magnífichs don Pere Pallars, mossèn Melchior de Vilanova e mossèn Miquel Johan. Speraré vostra resposta per cinch dies après la present vos serà presentada. Feta en Çaragoça, a xxiii de abril, any MIL CCCC LXXII.

Miquell Ffrancesch del Miracle

¹⁵ *aviego*: ms. B "amenguo". Pel que fa al significat d'aquesta paraula, cf. al davantal d'aquesta lletra.

¹⁶ *que mentiu e mentireu tantes veguades com ho direu*, "qui no vol combatra, ho batalla no à loch, no deu dir 'mentiu' en deguna part de sa resposta, car és mot de batalla, e presopon voler defendra; e per defensió se nomena". Gabriel Turell, op. cit., p. 183.

¹⁷ "Lo qui acomet de batala, e·n aquella met nom de ultransa, de forsa à scriura seg[u]int las calitats e reglas que tal batala requer, dient: "Ho fer lo meu cos contra lo vostra e fer-vos atorgar yo dir veritat hi vós sostenir falsia, ho dexar-vos mort en lo camp". Gabriel Turell, op. cit., p. 173.

¹⁸ *aturant-me*, en el sentit que recull el DCBV de "guardar per a si, reservar-se".

¹⁹ *encarrega*: ms. B "encarreguada".

2

Resposta

Mossèn Miquell Francesch del Miracle, per Matheu, trompeda, he rebut vostra letra partida per A·B·C, sots escrita de vostra mà, e sagellada de vostres armes, feta en Çaragoça, a xxiii de abril propasat, en la qual dieu que yo, sostenint e adverant lo que públicament dieu he dit, ço és, vós haver-me rompuda la paraula que donàs de avieguo²⁰ me combatreu a ultrança de vostra persona a la mia, aturant-vos impròpiament drets de request; per què, defenent la veritat, yo sostinch e dich ser ver vós haver-me rompuda la dita paraula e vós, que dit havíeu, enculpant a mi del contrari mentiu e mentireu tantes veguades com ho haveu dit e direu. E en nom de Nostre Déu e del benaventurat sant Jordi accepte vostra requesta de batalla e, com a request per vós²¹, usant de mos propis drets, los quals són axí verdaderament meus que leven tota disputa a cavaller desigós de batalla²², vos devise les armes en aquesta manera: a cavall, ab cavalls encubertats ab cubertes de brúfol, colls de malla e testeres de acer, menys de armes ofensives, selles acerades de seguida, streps deslligats ab franqualets de cuyro. Arnès de cama e de cuxa, ab scarpes de malla, ffaldes e franguals, cuyraces cubertes de pes de xviii lliures sens rest; celades francesses ab barbers e alpartaços de malla; canons guallardets e guardes, e guans de acer, sens guardes. Spasses de quatre palms e mig del pom fins a la punta per a cenyir, e altres de quatre palms per a l'arçó; punyals de hun palm e mig de ferruça; lances de mà de xiii palms de asta e dos de fferro, ab conteres, de hun pes, sens maestria. E lexan tota manera de voler contendre ab mi de cosa alguna que alterquant²³ alongue lo temps de nostra batalla, que, desigós de aquella, cesse

²⁰ *avieguo*: ms. B “amego”.

²¹ *request per vós*: ms. B “request de vós”.

²² Desigós de batalla: ms. B “segons de batalla”. Fa més sentit la versió del manuscrit A, perquè tingués sentit la lliço de B, hauríem d'entendre aquest “de batalla” com un esment al *Libellus de batalla facienda* o, més probablement, al *Sumari de batalla a ultrança* de Pere Joan Ferrer.

²³ *alterquant*, en les lletres de batalla aquest “altercar” sempre té el sentit de discutir amb la finalitat d'allargar el procés.

dir-vos les contrarietats de vostra lletra, les quals clarament mostren haver-me scrit ab voluntat de alargar, offerint-vos per mon poder per spay de sis mesos haver-vos jutge que·ns tingua la plaça.

E, perquè la veritat mudar no·s puxqua, vos tramet la present, partida per A·B·C, per Johan Díez, trompeta, sots escrita de pròpia mà, sagellada ab lo sagell de mon pare, com de present no tingua propi sagell de mes armes. Feta en València, a v de maig, any MIL CCC LXXII. Esperaré vostra resposta per temps de v dies, après que la present vos serà presentada, donant-vos per procuradors meus a dar e rebre vostres letra o lletres los nobles e magnífichs don Johan de Guayano²⁴ e N'Eximèn Pérez Scrivà de Romaní.

Lois Aguiló de Codinats

3

Segona letra de mossèn Miracle

En Luis Aguiló de Codinats, vostra letra he rebuda per Johan Díez, trompeta, feta a cinch del present mes en València, partida per A·B·C, sotscrita de vostra mà, sagellada ab lo sagell de vostre pare, en la qual se mostra quant més vos plau, finguint, desviar que satisfacer al mester de vostra honor, oblidant-vos quina obligació té lo increpant e desmentit²⁵, però açò és per vós tant avorrit com és gran la error que de requeridor digau a mi “request impròpiament”, negant-me los drets que·m pertanyen²⁶. Si tant volguéreu veure la obligació que us porta en sostenir e adverar com en veritat està, coneixeríeu no·s vostre lo defendre ni [és

²⁴ El cognom Guayano encara és ben vigent a València, especialment a la comarca de la Safor.

²⁵ *increpant e desmentit*, Miracle fa referència als dos papers que cal atorgar en la batalla a ultrança que en la majoria de lletres, incloses les d'aquest cicle, són anomenats com a “requeridor” i “request”.

²⁶ *que de requeridor digau a mi “request impròpiament”, negant-me los drets que·m pertanyen*: ms. “que de requeridor digau a mi request [i que] impròpiament m'ature los drets que·m pertanyen”. Segueixo B. Aquest passatge és un pèl embolicat tant a A com a B, en realitat, el que sembla que vol dir Miracle, referint-se a l'anterior carta d'Aguiló, és que és un error que aquest, que ha de ser el requeridor, li digui a Miracle que s'atura impròpiament els drets de request.

vostre] algun dret de aquell. Tot lo que, ab més voluntat de no atendre que de satisfer, per vós sse mira no pot ser per lo ver o rahoneu, per hon caheu en hun tant desalt que, no essent request per mi mas dient-vos si gossareu sostenir, yo vull defendre vos arrullau²⁷ dient acceptau lo que à tocat fer a mi e fer tinch dient-vos mentiu yo haver-vos romput paraula. E acceptant tal querella o requesta só prest a defendre. E lexant-vos de aquell stil que porta costum e pàtrica de jentilea que és satisfer al que vós no voleu entendre, mas més duptant lo que haveu de mi tenint request que amant lo que·s devia veure com a animós requeridor vos feu defenedor devisant armes tals que molta seguretat de perill vos porten e aturant-vos lo que no pertany a vós de haver²⁸ la plaça sperant haver jutge piadós. E quant més pertinentment parlau aplicant-vos lo que no és vostre, més temeroses se mostren vostres paraules. Sostenint vós a qui toca com a inculpat e dessmentint e lexant lo defendre a mi inculpat. E no mostreu tant reduptar les armes per mi elegidores e vullau les vostres tant defensives, per hon se veu aveu més pensat en defendre que en ofendre. Vós dieu a mi no alterque per no dilatar e sou aquell que causa dilació no volent lo que és vostre, prenent lo meu en loch de acord de batalla causau²⁹ porfídia. Si voleu entendre lo que amagat no us està, ésser càrrech vostre sostenir e adverar, veureu quant és impròpia cosa vós elegir armes les quals, si tals les haguéseu donades que tota defensa no portasen, yo jens no us alterquaria fosen elegides per vós, mas consentint en vostra error per cesar tota trigua de nostra concòrdia fóra stat content³⁰ axí com seré per abreugar sens perjuhí de mos drets combatre-us en la forma es³¹ armes per vós elegides afegint-s'i rest en la cuyrasa, e les lances de quatorze palms de asta, ab virolla de cuyro ab ferro de córrer puntes, ab punta de diamà, sens maestria, acerats, de hun palm de larch, e levant-ne barbers e alpartaços, aturant-me lo haver lo jutge, lo qual vos ofir haver no sospitós e tal [que] nostra batalla vendrà a fi³² per tot mon poder. E, ssi

²⁷ *vos arrullau*, "us deixeu dur d'una passió violenta", DCVB.

²⁸ *haver*: ms. B "honor".

²⁹ *causau*: ms. B "causant".

³⁰ *que tota defensa no portasen, yo jens no us alterquaria fosen elegides per vós, mas consentint en vostra error per cesar tota triga*", manca al ms. B.

³¹ *en la forma es armes*, Miracle posa aquesta "s" per evitar el contacte vocàlic, un recurs més propi del vers que de la prosa, com podem veure a *l'Arnès del cavaller* de Pere March, vv. 69-70:

E spassa de guerra
ffort, taylant ez aguda,

³² *nostra batalla vendrà a fi*, "e venir a ffi, qui és desdir o morir, que sens conclusió és batalla civil". Gabriel Turell, op. cit., p. 105

dins sis mesos tal no·l trobe o no·ns lexara³³ venir a fi la batalla, vos dó facultat dins lo dit temps de altres sis mesos vós ne pugau haver altre ab les condicions sobredites. E si de açò voldreu satisfacer vostre ànimo, haguda resposta de fet, cerquaré la plaça.

E perquè veritat amaguar no·s pugua vos tramet la present per Matheu, trompeta, partida per A·B·C, sotscria de mà mia, sagellada de mes armes, feta en València, a x de maig any MIL CCCC LXXII

Miquel Francesch del Miracle

4

Resposta

Mossèn Francesch del Miracle, yo creÿa sens dubte nengú ésser axí ab vós concorde de batalla, que sols la ànsia de prestament haver la plaça a mi restava. E per la diferència del meu ànimo al vostre se veu clarament la diversitat de les intencions de nostre scribe: la vostra ésser intenció e voluntat de letrejar vós ab mi, e la mia de cavaller que de cert vol batalla seguons en ma letra complidament vos é mostrat acceptant vostra batalla dient-vos que mentiu e mentireu tantes veguades com direu no haver-me rompuda la paraula. E us he divisades les armes e pres lo càrrech de haver la plaça com per dret e stil de armes a mi pertangua³⁴. E fent-ho axí degudament he satisfet al que a mi convenia, mostrant a vós lo camí de vostra honor donant a vostra letra aquell verdader seny que·s devia. E lo desviar vós de requeridor no és sens gran vergonya vostra, la qual per los entenents indubítadament és coneguda. E, si les rahons de vostra primera letra mirau, en aquelles veureu la necessitat que per vostra honor tenui de ésser requeridor pux en aquella publicau la ofensa e injúria que de mi tenui rebuda en vós dir que yo he dit me haveu rompuda la paraula, posant-vos en necessitat tal que, constret per aquella, me haveu request de batalla. E no cureu de disputar significats de vocables

³³ *no·ns lexara*: ms. B "non lexe"

³⁴ *per dret e stil d'armes*, "dret d'armas ... són ordinacions de prínseps, fetas degudas e roünablas en los actas de batalla". Gabriel Turell, op. cit., p. 184.

ne cerquar disputes ab termes de infinit procés. Haiiau per cert és molt major a cavaller la obligació de satisfer a sa honor de ofensa e colpa posada en aquella que de tota altra cosa que rahonar se pugua. E, pux lo ànimo vos ha acompanyat a principiar batalla, sforçau aquell no us defalgua en lo proseguir aquella lexant-vos de tan vergonyosa disputa a la qual crech vos ha mogut haver vista la voluntat mia axí prest delliberada a batalla; no consentint-me haver usat vers vós de aquelles justes rahons ab les quals vostra batalla e mia se feya imposible sens nengun càrrech de ma honor; e si a vostra honor com sou tengut delliberau satisfer nomenau-vos ab vostre propi nom de requeridor³⁵ sens altercació alguna, pux del contrari nenguna rahó que verguonyosa no sia no us hi acompanya. E contentau-vos de les armes vos he devisades, les quals són verdaderament de cavaller e tals que tolre ne afegir en aquelles seria manifesta error. E no penseu que lo posar-los nom de defensives leve la conexença de quant aquelles són animoses ne pròpies a qui combatre desiga. E no acomaneu la voluntat de vostre alargar a paraules que tant poch vos defenen, les quals la temor de la batalla vos fa verguonyosament cerquar. E, no perquè les condicions de la plaça en vostra letra posades sien tals que fassen demostració de ànimo ni voluntat de venir a fi la batalla més del que per mi vos era scrit, mas per levar tota dilació, jo consent haver lo jutge seguons en vostra letra scriviui.

E, perquè la veritat mudar no puscha, vos tramet la present per Johan Díez, trompeta, partida per A·B·C, sotscrita de mà mia, sagellada ab lo sagell de mon pare. Feta en Petrés³⁶ a honze de maig, any mil CCCC LXXII. Speraré vostra resposta per spay de cinch dies après que la present vos serà presentada.

Luis Aguiló de Codinats

5

Terça letra de mossèn Miracle

³⁵ *requeridor*: ms. B “request”.

³⁶ *Petrés*, el rei Joan I, en 1389, va vendre a Andreu Aguiló el terç delme i altres drets sobre el lloc; el 27 de maig de 1410 Martí I l'Humà, va concedir a Aguiló el títol de baró de Petrés.

En Luis Aguiló de Codinats, vostra letra he rebuda, feta a honze del present mes en Petrés, per Johan Díez, trompeta, partida per A·B·C e sotscria de vostra mà e sagellada ab lo sagell de vostre pare, hon per totes vostres paraules se mostra pensau més en fforçar porfídia que·n reparar la demostració que·n vostra primera letra teniu feta dient-me que per la diferència del vostre ànimo al meu se veu la diversitat de nostre scriure. Veritat és que axí stà conegut yo alcansar hi vós defugir. E aquesta és la desegualtat dels ànimos que dieu. E tal que com més podeu fer desrahonable lo que dieu tant més vos plau crehent dar discordia. E si no fos la seguretat de les armes e la crehença de haver vós lo jutge ho crehent rompre ab mi e haver-lo tal com voleu, no atorguaríeu combatre, que tement la fi és tota vostra altercació, que si no fos no denegaríeu de tant complaure vostre enemich com aquell vos demanaria cossa pus animosa. No penseu sens gran càrrech vostre resteu en vostres armes no volent aquell poch perill que ab egualtat vos havia devisat. Al que dieu no haveu consentit haver usat vers mi de aquelles justes rahons ab les quals nostra batalla se feya imposible sens càrrech nengú de vostra honor, no us hoblideu lo que yo he volgut oblidar³⁷ volent-vos combatre per molts esguarts³⁸, los quals vull callar, yo perjudique ab més veritat e pus justes rahons a mi del que vós poríeu dir. E pux no és posible apartar-vos de vostra pertinàcia yo ame més aderir en aquella que restar ab vós discorde, lo que vós fins ací tant haveu treballat. Per què, en nom de Déu e de nostra Dona e del benaventurat cavaller Sant Jordi, yo a tota ma requesta, e prenent lo nom de requeridor lo qual tant poch [h]a fet per vós, vos vull combatre per batalla a tota ultrança mon cors contra lo vostre en forma la hu³⁹ dels dos reste mort o vençut. Si vós axí defendre-ho guosareu dient vós mentiu e mentreu tantes vegades com ho direu que yo us haia rompuda paraula, donant-vos facultat hajau jutge que·ns tingua la plaça no sospitós e tal [que]nostra batalla vingua a fi. E açò façau per tot vostre poder e si tal no·l trobau o no dexa venir la batalla a fi⁴⁰ me ature facultat dins l'espai d'altres sis mesos haver altre jutge ab les condicions sobre dites.

³⁷ Ms. B, obligar

³⁸ Per molts conceptes o motius, DCVB

³⁹ Forma amb què s'usava antigament l'article lo davant l'article indefinit un o u. "Dos cavallers e la hu hauria nom Roger de Lúria" DCVB. L'ús d'aquest "la hu" a finals del segle XV indicaria que Miracle està reproduint una fórmula de les lletres de batalla.

⁴⁰ Ms. B, no dexe la batalla venir a fi

E perquè la veritat mudar no·s pugua vos tramet la present per Matheu, trompeta, partida per A·B·C e sotscria de mà mia e sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta en Alcàcer, a dotze de maig, any MIL CCCC LXXII.

Miquel Francesch del Miracle

6

Mossèn Francesch del Miracle, vostra lletra he rebut per Matheu, trompeta, feta a xii del present mes en Alcàcer, partida per A·B·C e sagellada de vostres armes. Reste no poc content que mes paraules sien stades de tant [que] vos haien donada conexença de vostra error en vos atorguar la veritat, la qual per a vostra honor era tant deguda e nesesaria en nomenar-vos requeridor axí que la tarda de aquell nom tant vostre vos portava vergonya. E, defenent lo que dit he, accepte vostra requesta de batalla a ultrança axí com de primer he acceptat. He us torne a dir que mentiu e mentreu tantes veguades com dit haveu e direu no ésser ver vós haver-me rompuda la dita paraula. E pux per nostres letres som concordes de tot segons en aquelles clarament se mostra, ab presta expedició daré compliment per mon poder haver lo jutge en la forma que per mes letres com a request per vós me só ofert a fer, lexant de respondre a les altres parts de vostra letra hon voleu mostrar-vos animós ab la ploma prenent atreviment de parlar, com no sia ofici de cavallers. Havent sperança en Nostre Senyor Déu [que] les mies mans en la jornada de nostra batalla vos hi farà la deguda resposta donant fi a vostres letres e mies.

E perquè la veritat mudar no·s pugua, vos tramet la present per Johan Díez, trompeta, partida per A·B·C , sotscria de mà mia, sagellada ab lo sagell de mon pare. Feta en Onda, a xiiii de maig, any MIL CCCC XXII.

Luis Aguiló de Codinats

**Letra citatòria del molt il·lustre senyor lo senyor infant don Anrich d'Aragó,
 duch de Sogorp, comte d'Ampúries, tramessa al magnífich mossèn Miquel
 Francesch del Miracle com a jutge de la batalla. E una altra letra senblant
 aquesta citatòria al magnífich Loys Aguiló de Codinats**

Don Enrich, Infant d'Aragó, Duch de Sogorb, Compte d'Ampúries e Senyor de les valls d'Uxó e Ssera d'Esllida al magnífich amat nostre mossèn Miquel Francesch del Miracle, cavaller, salut e dilecció. Vistes havem algunes letres que entre vós e lo magnífich e amat nostre Loys Aguiló de Coynats han corregut a fi e effecte de batalla a tota ultrança segons per aquelles, a les quals nos referim, largament havem vist, per les quals derrerament responent lo dit Loys Aguiló de Codinats vos hauria ofert cercar jutge e plaça e tota hora; e quant ell vos intimarà⁴¹ la plaça e la jornada ésser en aquella per finir e terminar la dita batalla. E, com lo magnífich mossèn Guerau Aranyó, cavaller, com a procurador del dit Loys Aguiló de Codinats ab gran instància nos haja request e soplíquat, vullam dar, a vós e al dit Lois Aguiló de Codinats, plaça e assignar temps e dia per la dita batalla. Per tenor de la present vos declaram e assignam la dita plaça en aquell loch o part que a nós vist serà de la present nostra vila de Castelló e prometrem per nostra fe, e a fe de leyal compte e senyor, que lo dit camp serà a cascú de vosaltres libert e segur. E axí per primera, segona, terça e peremptòria dilació⁴² vos assignam e prefigim⁴³ temps e dia de aquella per finir e determinar la dita batalla lo vintèn dia de abril primer vinent. En altra manera vós no comparent a la dita jornada e loch instant e requirent, en aquell cars e temps lo dit Loys Aguiló de Codinats serà proceït contra vós segons vulla stil e drets d'armes e bona rahó. En testimoni de açò vos tramet a intimar la present, dada en la nostra vila de Castelló, a xxiii de octubre, en l'any de la Nativitat de Nostre Senyor MIL CCCC LXXII.

Infant

⁴¹ Segons el DCVA "Fer saber". *Jatsia per part del dit spital vos sia stat intimat*, doc. a. 1358 (Ordin. Hosp. 73). *Curial... secretament se viu ab lo senyor de Vergues e de Sant Jordi e'ls intimà com lo Rey d'Aragó se'n era anat*, Curial, ii, 67.

⁴² Clarament és una forma jurídica

⁴³ Fixar per endavant, "dins lo temps que per los cònsols serà prefigit", DCVB

Letra que va ensemps ab la citatòria per part del magnífich Loys Aguiló a mossèn Miracle. Quarta

Mossèn Miquel Francesch del Miracle, per huna derrera mia letra a vós tramesa a xiiii de maig any present, romanguí d'acort ab vós que ab presta expedició donaria compliment per mon poder en haver jutge com a request en la forma que per mes lletres de batalla me só offert a fer. E seguint la tal oferta ab molta diligència [h]e tramès a soplicar a diversos reys e senyors ço que·m és stat deneguat segons per autèntichs actes se mostra. Entre·ls quals senyors, per fer·me singular mercè, lo molt il·lustre senyor infant don Enrich d'Araguó me ha atorguat tenir a vós e a mi segura plaça en Castelló d'Ampúries, segons per lletra citatòria de sa senyoria a vós tramesa veureu, semblant a la mia, a les quals me refir. E per tant, en nom de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller sent Jordi, molt magnífich mossèn Miquel Francesch del Miracle per al vintèn dia de abril de l'any MIL CCCC LXXIII comparreu aparellat a batalla davant lo dit illustre senyor jutge nostre, lo qual és de tanta excel·lència e senyoria e per a molt majors hòmens de stat que vós e yo no som, hon yo seré pregant·vos de les preguàries qu'entre nosaltres se ussent aparteu la orella de paraules que us torben la honor e sforçau·s venir al lloch per mi molt desigat hon vos serà satisfet a moltes e no ben dites paraules.

Perquè fe y sia donada e paraules transportar no·s puxen vos tramet la present, ensemps ab la citatòria, per Johan Dies, trompeta, partida per A·B·C sotscrita de la mia mà, sagellada ab sagell de mon pare, feta en Petrés a viii de nohembre any M CCCCXXII

Luis Aguiló de Codinats

Acte de presentació de la citatòria

Noverint universi, quod anno a Nativitate Domini millesimo CCCC septuagesimo e secundo die videlicet intitulat undecima mensis novembris, davant la presència del noble mosèn Melchior de Vilanova, cavaller habitador de la ciutat de València, atrobat personalment en la casa de la sua habitació, la qual té en la ciutat de València en lo carrer apellat de Sent Thomàs, en lo estudi de la dita casa, en lo matí del dit dia, lo qual era dia del benaventurat mossèn sant Martí, levant-se aquell dit noble del lit, comparech e fou personalment constituït en Francesch Mollà, ciutadà de València, en nom de procurador substituït del molt magnífich en Francesch Aguiló, donzell, procurador constituït del magnífich en Loys Aguiló, donzell, fill seu, segons consta de la dita substitució ab carta pública feta en València en poder de mi, notari desús scrit, a huit de nohembre any desús dit e de la constitució del dit molt magnífich en Francesch⁴⁴ Aguiló consta ab carta pública feta en València.

En poder del honorable e discret en Johan Thoda, notari, havent plen poder de fer les coses dejús scrites e present Johan Díez, trompeta, e mi Johan Torrent, notari dejús scrit e los testimonis dejús nomenats presenta e per mans del dit Johan Díez, trompeta, presentar e lliurar féu al dit noble mossèn Melchior en nom e axí com a procurador del dit magnífich mossèn Miquell Francesh del Miracle, cavaller, una letra del magnífich en Loys Aguiló partida per A·B·C e sotssignada de sa pròpia mà e sagellada ab lo sagell de les armes del dit magnífich pare seu, la qual per mi, dit notari, fonch lesta e publicada al dit noble mot a mot juxta⁴⁵ lur sèrie e tenor, la qual és de la continència subsegüent: Mossèn Miquel et caetera és incerta en l'altra plana ans de la present de nohembre M CCCXXI e lesta e publicada la dita letra encontinent lo dit noble mossèn Melchior dix e respòs que ell axí com a procurador del dit mossèn Miracle acceptava la dita letra, la qual pres e·s returà⁴⁶

⁴⁴ Ms. B, Luis.

⁴⁵ Segons; cast. según. Manem... que juxta la ordinació per nós feta..., Ordin. Pal. 67. Les quals, juxta los privilegis del dit present regne, han força de franquesa, doc. a. 1486 (BSAL, ii, 328).

⁴⁶ 3. refl. ant. Reservar se, retenir per a si; cast. reservarse, retener. Som contents que us returets e tingats per al vostre star la cambra dels àngels, doc. a. 1405 (Anuari IEC, v, 578).

en son poder, de les quals cosses lo dit en Francesch Mollà en lo dit nom requerí per mi, dit notari, ésser-li feta carta pública, huna e moltes, tantes quantes haver ne volrà, les quals coses foren fetes lo dia e any desús dits.

Presents foren per testimonis a les dites cosses en Francesch Castanyal, scuder, e en Berthomeu Almenara, pintor, habitants de València.

Et incontinenti, sens divertir a altres actes, lo dit en Francesch Mollà en lo dit nom liurà huna letra citatòria patent del molt il·lustre Senyor Infant don Enrich d'Aragó, Duch de Sogorb, Compte d'Ampúries, en paper escrita e sotsignada de mà de la Sua Senyoria e ab lo sagell de aquell en cera vermella empremtat sagellada, la qual instant lo dit procurador per dit mi notari fonch lesta e publicada de mot a mot segons la sèrie e tenor de aquella, la qual és de la continència subsegüent: *Don Enrich et caetera* e-s desús incerta en la primera plana de la carta ans de la present de novembre CCCXXI e presentada lesta e publicada la dita letra e lliçó lo dit noble Mossèn Melchior dix e respòs que ell en lo dit nom de procurador del dit Mossèn Miracle rebia e havia per rebuda la dita letra citatòria del dit Senyor, de la qual presentació e resposta lo dit en Francesch Mollà dicto nomine requerí per mi dit notari ésser-li feta carta pública la qual fou feta los dits dia e any presents. Foren per testimonis a les dites coses los dits Francesch Castanyal e en Berthomeu Almenara.

E no res menys en los mateix dia e hora quasi *incontinenti* lo dit en Francesch Mollà, *dicto nomine*, dix de paraula al dit noble Mossèn Melchior, procurador desús dit, que lo dit Il·lustre Senyor Infant havia feta huna altra consemblant letra citatòria directa al dit magnífich en Lois Aguiló, principal seu⁴⁷, signada de sa pròpia mà e ab lo seu sagell segellada, dada en lo dia mateix de la data de la citatòria del dit Mossèn Miracle, la qual liura a mi, dejús scrit notari, que aquella legís e publicàs al dit noble Mossèn Melchior, lo qual dit Mossèn Melchior en lo dit nom dix e respòs que no freturava aquella legir, que ell la havia per lesta e publicada, la qual és consemblant a la de Mossèn Miracle desús escrita. De les quals cosses lo dit en Francesch Mollà en lo dit nom requerí ésser per mi desús e dejús scrit notari feta carta e cartes públiques segons que dejús i desús és request, les

Ha fet falsia a ell testimoni returant-se lo que li havia fet e prestat, doc. a. 1464 (Arx. Gral. R. Val.)

⁴⁷ Persona que atorga poder a una altra per obrar en nom seu DCVB

quals foren fetes los dia, lloch e any desús dit. Presents foren per testimonis a les dites cosses los dits Francesch Castanyal e en Berthomeu Almenara.

Ultimadament lo dit en Francesch Mollà *quo supra nomine* dix de paraula al dit noble Mossèn Melchior procurador sobre dit que ell tenia allí certes actes fetes davant lo Il·lustríssim Senyor don Enrich per la gràcia de Déu Rey de Castella e del Reverendíssim Senyor Maestre de Sant Yago en e per los quals actes se mostrava lo dit magnífich principal seu haver demanada o feta demanar a aquells plaça segura per poder fer la dita batalla e per los dits senyors aquella ésser-li stada deneguada segons per los dits actes largament se mostra e per ço requeria axí⁴⁸ com de fet requerí a mi dit notari legís⁴⁹ e publicàs los dits actes al dit noble en lo dit nom, lo qual dit noble dix que no freturava aquells legir e publicar que ell en lo dit nom los havia per lests e publicats car, pux lo dit en Loys Aguiló havia [h]aut jutge e plaça competents, no li freturava mostrar actes de scusació alguna o de denegació de la dita plaça per altres senyors a ell feta car aquell qui no ha plaça ha mostrar actes autèntichs en e per los quals se mostre ell haver feta e prestada diligència en sercar e haver la dita plaça e no haver-la poguda haver. Emperò a aquell qui la té e la ha obtesa no li freturen actes alguns de scusació, los quals dits actes lo dit en Francesch Mollà volgué a major cautela ésser inserts en lo present acte e los quals són del tenor següent:

Stando el muy alto e muy poderoso príncipe el rey de Castilla e de León, nuestro senyor, en los alcáçares reales de la noble vila de Madrid, sábado quinze días del mes de agosto anyo del nascimiento de Nuestro Senyor Iesu Cristo de M CCCCLXX e dos anyos delante de las puertas de la camara del dicho senyor rey en presencia de mi, el comendador Johan de la Parra, su secretario e de los testiguos que adelante serán scritos sus nombres, pareció en de presente Johan Juneda procurador del honrado cavallero Luis Aguiló de Codinats e dixo que por quanto él havia requerido al dicho senyor rey por ante el illustre senyor don Johan Pacheco, maestre de la orden de la cavalleria de Santyago, quisiesse dar campo de batalla a todo trance segund forma de los cartelles entre el dicho Luis Aguiló e Mossèn Miquell Francesch del Miracle, cavalleros de la ciutat de Valencia. E la senyoria del dicho senyor rey ya havia respondido por el dicho senyor maestre que él non podia dar lugar a que el dicho campo se fiziese en sus reynos por que segund la disposición de las cossas dellos ell dicho campo

⁴⁸ Ms. B, que·xí

⁴⁹ Ms. B, mossèn Luis

non se podía fazer segund cumplía a su stado real, por ende que el roguava e requería a mi, el dicho secretario, Johan de la Parra, que le diese la dicha respuesta por fe e testimonio signado de mi signo segund que el dicho señor maestre por palabra que le havia dado en mi presencia en nombre del dicho señor rey, e yo, el dicho secretario Johan de la Parra, entré en la cámara del dicho señor rey e notifiqué el dicho acto a su alteza en persona e el dicho señor rey me mandó que respondiese al dicho Johan Juneda que su alteza non podía al presente dar lugar al dicho campo porque segund la disposición de las cossas de sus reynos non se podría fazer el dicho campo entre los dichos cavalleros segund que a su real stado pertenece, la qual respuesta yo dí e notifiqué luego al dicho Johan Juneda e él lo pidió todo así por testimonio signado con mi signo e yo dile ende ste fecho dia mes e anyo suso dichos.

Testiguos que fueron presentes: Fernando de Çafra, secretario del dicho señor rey, e Alvar Díez de Sevilla, notario, e Johan de Thoro e Johan Miquel, reposteros del señor rey, e yo, el dicho comendador Johan de la Parra secretario del Rey nuestro Señor e su scrivano de cámara e notario público en la su corte e en todos los sus reynos e señoríos. A todo lo que dicho es presente fue en uno con los dichos testiguos e a ruego e pedimiento del dicho Johan Juneda. Este testimonio fize screvir e por ende fize aquí este mi signo notarial en testimonio de verdad.

Johan de la Parra

E feta inserta dels dits actes encontinent lo dit en Francesch Mollà quo supra nomine requerí per mi, dit notari, de totes les dites cosses ésser-li feta carta pública una e moltes tantes quantes a ell e al dit magnífich principal seu ben vist serà e haver-ne volrà, les quals foren fetes lo dia, mes e any desús dits.

Presents foren per testimonis a les dites cosses los dits en Francesch Castanyal e en Berthomeu Almenara.

10

Resposta de mossèn Miracle a la letra citatòria

En Lois Aguiló de Codinats, a nou del present mes, per Johan Díez, trompeta, és stada presentada letra citatòria del il·lustrissim señor infant don Anrich d'Aragó ab altra vostra al noble e magnífich Mossén Melchior de Vilanova, procurador meu, partida per A·B·C sotscrita de vostra mà, sagellada ab lo sagell de vostre pare, feta

en Petrés a huyt del present mes. Desigant aquella fi que per totes mes letres se mostra, he molt plaer hajau hagut jutge. E per quant tal poder de asegurar plaça recau en rey o primogènit o en senyor per si, no essent tengut de feultat a altri, o en aquell que per special privilegi o licència de son rey e senyor ha tal facultat, e com major e pus certa informació yo puxa haver que de vós, que per rahó deveu saber lo dit senyor infant si com a compte d'Ampúries ha tal poder o si u té ab licència de nostre Rey e Senyor. Si ab la tal licència [h]o té, só meravellat vós hajau oblidat lo que tant fretura en vostra citatòria com és lo trellat⁵⁰ del poder e guiatge del dit senyor rey com no sia recort dels qui huy viuen, ni per antigues letres de batalla se mostra, que comtes d'Ampúries ni altres senyors per gran dignitat que tinguesen en los regnes d'Aragó haien asegurats camp a ultrança. No gens tocant en derogació de la persona del Senyor Infant al que dieu comparegua aparellat per a batalla no us penseu haver tant bé dit que a mon desig e al que nostres letres clouen hajau satisfet. Si diguéseu anàs a tal plaça hon me offerísseu venir en aquella fi que tant demanada us tinch e nostres lletres concorden no us hiria·l cor en los aparellaments mas en la execució [de] vostres preguàries, que no done orella a paraules que torben la honor, són demasiades si us recordau quant tot mon dit a mi honora e a vós ogligua e fora ben scusat no mostràseu dar sforç a qui de vós lo dupta. Al que dieu ha satisfet a mes paraules, yo spero en Déu hi en ma justícia dar tal puga a vostres obres que·n acabada laor restaran mes paraules.

E per haver certenitat del que ma letra us diu sperare vostra resposta per tres dies e perquè paraules mudar no·s puxen vos tramet la present per Anthoni Romeu, trompeta, partida per A·B·C sotscrieta de la mia mà, sagellada ab lo sagell de mes armes, feta en València a honze de nohembre, any MCCCCLXII

Miquel Francesch del Miracle

11

Johan Díez, dieu de paraula a mossèn Miracle que en la letra per ell a mi derrerament tramessa porta errat lo kalendari. Com yo tingua autèntich acte del que·s verdader, és rahó concorde ab lo meu perquè ell no sia vist caure en tal error o inadvertència.

⁵⁰ Ms. B, "treball".

12

Johan Díez digau de paraula a·n Loys Aguiló que yo tinch ja lo verdader kalendari del dia que fonch presentada sa letra contant lo onzè dia de nohembre. En l'escrivent se causà la error de no ben scriure e no perquè a mi oblide quant fou presentada.

13

Altra letra de Loys Aguiló a mossèn Miracle

Mossèn Miquel Frances del Miracle,

per Anthoni Romeu, trompeta, és stada presentada a dotze del present mes al molt noble e magnífich don Johan Roiç de Lihori, procurador meu, huna vostra letra partida per A·B·C, sotssignada de vostra mà, sagellada de vostres armes, feta en València a honze del dit mes, resposta a huna letra e citatòria per mi a vós trameses contenenent en efecte com haveu hagut molt plaer hajam hagut jutge. Emperò, per quant tal poder de assegurar plaça recau en Rey o primogènit o senyor per si no jens tengut de feeltat a altri o en aquell qui per special privilegi o licència de son rey o senyor [h]a tal facultat, dieu voleu saber de mi si lo senyor infant com a compte d'Ampúries ha tal poder o si·l té ab licència de nostre rey e senyor a què us responch no stich jens maravelat de vós en tanta ignorància siau caygut que, vehent letra patent e citatòria de l'illustre Senyor Infant Don Enrich d'Aragó a procurador vostre presentada com a jutge de nostra batalla e Senyor acostat en tal deure ab la magestat de nostre Rey e Senyor, vullau saber ne metre en disputa com ne en quina manera Sa Senyoria ho pot fer. Fóra per a vós pus honesta cosa creure, si en opinió tant baxa no fóseu tengut⁵¹, que com tal senyor me ha fet gràcia atorguar a vós e a mi tenir plaça segura e·ns ha citats, és visa tenir tal facultat car axí·s deu creure per los entenents⁵² i majorment conexent-lo tant savi e ab tant ordenada prudència. E qui si no vós, torbat de temor, cercant afferrador, demanaria en la citatòria trellat del poder del jutge? No és stat may vist ni praticat per nengú de qualsevol stat ne condició que fes fer demostració de tal poder ni yo

⁵¹ Ms. B, caigut

⁵² Ms. B, autèntichs

no·l demanaria ne en tal error no cauria. Si vós ab sa senyoria [h]o voldreu pledejar, ab mi no spereu de açò contendre. Fortuna me [h]a redolat d'haver-ho a fer ab vós. Quant al guiatge del senyor rey que demanau ja és atorguat e per la sua majestat manat fer. Per mon poder faré lo haja e de fet vos serà remès al que·m dieu. Si us hagués dit anàseu a tal plaça hon vos oferís venir en aquella fi⁵³ que tant demanda·m teniu, vos dich que, sols per satisfacer a mon desig e no perquè com a request hi sia obligat, en totes mes suplicacions fetes a molts senyors és stat demanat nostra batalla vingués a fi, lo Senyor Infant no m'[h]o ha volgut neguar ne atorguar, car tals actes que vénen per elecció majorment en lo request no·s deuen regir ab moviment ni flixar ab spècie de supèrbia en sos drets ne perdre la justícia, car altrament confie en Nostre Senyor Déu y en nostre bon dret. Lo jorn de nostra batalla haureu acabadament per feta conexença ab tota honor e glòria mia de aquelles obres mies que rahonau. Al que·m dieu si·m recorde quant vostre dir a vós honora e a mi obligua, dich que a tant disminuhida execució com la vostra lo dir no·s consent, vist és de mi fins ara haver satisfet al que m'obligua. E·n lo sforç que dieu de mi duptau vós cuydant dir lo contrari en carregau a vós matex. E pux he donat compliment al que com a request a mi sguarda, no tingau speranza [que] més anant per letres no·s combatrà, per ço he revocats mos procuradors, no sperant de vós pus letra pux no és mester.

Tramet-vos la present per Johan Díez, trompeta, partida per A·B·C, segons en les semblants mies [h]e acostumat fer. Feta en Albalat⁵⁴, a quatorze de nohembre, any MIL CCCCLXXII.

Lois Aguiló de Codinats

14

Resposta de mossèn Miracle

E[n] Loy[s] Aguiló de Codinats, per Johan Díez, trompeta, és stada presentada a quinze del present mes al molt noble e magnífich mossèn Melchor de Vilanova, procurador meu, huna vostra letra partida per A·B·C, sotsignada de vostra mà,

⁵³ Ms.B, fe

⁵⁴ Ms. B, València

sagellada ab lo sagell de vostre pare, feta en Albalat, a quatorze del dit mes, en la qual, si tant haguéseau pensat, necessitat e no ignorància me ha fet demanar lo que us he demanat per ma derrera letra [e], lexant pràtiques de cavaller, no us fóreu tant forçat en aquell stil que no recau sinó en aquels que deffalliment del cor natura los augmenta en la lengua. E per quant àls de vós no s'espera, és feta major e de més força la causa per hon haja saber com teniu assegurada la plaça, que per ésser tant acostat a la persona del nostre rey e senyor lo senyor infant per ço ell no té facultat de assegurar tal plaça com vós sou obligat haver, segons per nostres letres stà concordat haver jutge [que] lexe venir nostra batalla a fi. Vós volríeu yo·m contentàs del que per a vós és prou e a mi no basta per quant vull combatre e portar-vos en aquella fi que tant demanada us tinch, e no·m satisfà la parencia. E freturaria poch a vostra honor tant enujar-vos del que us he demanat com devíeu ésser pus content satisfer-me de tot e mostrar havíeu fet lo que deveu e sou obligat, si la veritat vos hi acompanya, que no en sortir en desonestes e falses paraules. E no u penseu res vos haja dit ni digua per no voler anar ne comparèxer a la jornada davant lo senyor infant que en aquella sens dupte seré. Però si no l'havíeu hagut ab aquelles condicions que per nostres letres sou obligat haver, ni ell no tengués poder de assegurar aquesta plaça en forma que nostra batalla segurament pogués venir a fi, o altre impediment se seguia, en tal cas restarà en càrrech de la honor vostra e yo romandré en ma llibertat⁵⁵, segons per nostres letres som concordades. Al que dieu fortuna vos ha arredolat a fer ab mi, yo só bé cert ne sou tant adolorit com per totes les demostracions que feu sse mostra [que] vos volríeu apartar del que scusar no us poreu e pensau haveu a fer ab mi qui val tant com vós hi ab cavaller no acostumat fer mals actes, paraules simulades no us conforten tant que us facen axí avorrir lo que amar e cerquar devíeu⁵⁶. A totes vostres paraules no cur satisfer, per què contendré ab vós de tal meneig remetent-ne la resposta en aquella jornada en la qual spere en Déu fer-vos conèxer lo que per lletra no vull praticar. Pux ab vostra letra dieu haver revocat vostres procuradors, perquè ma letra a les jents sia manifesta e notòria, vull sia ficada a la

⁵⁵ Aquest *romandré en ma llibertat* s'ha d'entendre en el mateix sentit que ho diu l'infant Enric en la seva sentència de la batalla entre Riva i Tapia e *cascú de aquells ésser immunes, quitis e delliures dels crims que la hu a l'altre en los dits cartells se haurien imposats*. Riquer, op. cit. vol I, p. 92.

⁵⁶ Ms. B, no us conforten tant que facen avorrir lo que anar cerquar devíeu.

porta de casa vostra e per los cantons acostumats de València. E per testimoni de veritat hi paraules mudar no·s puguen, vos tramet la present partida per A·B·C sotascrita de la mia mà, sagellada ab lo sagell de mes armes, feta en la ciutat de Moxent a xvi de nohembre any MIL CCCCLXXdos

Miquel Francesch del Miracle

15

Altra letra de Loys Aguiló a mossèn Miracle

A la flaquea de vostre ànimo, Mossèn Miquel Francesch del Miracle, seria impossible donar sforç, ni nenguna subtilitat de colorades paraules vos poria mostrar animós là hon a la speriència de les obres ab tanta vergonya vostra fogiu. Segons per huna letra vostra possada per los cantons de València, partida per A·B·C, sagellada de vostres armes, feta en la vila de Moxent a setze de nohembre, any present, clarament se mostra l'espant de la presta execució que·n mi haveu vista en haver-vos hagut jutge no sospitós e plaça segura en aquella forma que en mes letres per mon poder vos tenia hoffert, ha fet tan gran senyal en vós que a vergonyosos remeys, de tota rahó, honor e ànimo desviats, vos [h]a fet abraçar volent duptar lo poder del Senyor Infant és bé bastant per assegurar nostra plaça ab aquelles condicions que per mes letres yo·m só offert haver per mon poder. E axí bé com a compte d'Ampúries té tal poder segons en sa letra citatòria teniu vist e pus⁵⁷ complidament veureu per lo guiatge de sa senyoria quant vos serà tramès, hon veureu que de voluntat de nostre rey e senyor e per si [h]a tal facultat. E és cossa certa [que] poch dies ha ab menor causa ha fet lo semblant en aquest regne hon se n'és vista bastant speriència la qual de tot dupte vos deuria levar⁵⁸ si a vostre poch ànimo no fos pus accepte⁵⁹ lo duptar que·l creure. Axí perdeu sperança, que·n aquesta part vostre aferrador no té lloch. En l'altre que dieu que si

⁵⁷ Ms. B, per vós

⁵⁸ Potser fa referència a la batalla a ultrança que sostingueren Martín de la Riva i Ferrando de Tapia el diumenge 1 d'octubre de 1469, a Alcúdia, a la Vall d'Uixó, que tingué l'infant Enric com a jutge. (Revista de Girona).

⁵⁹ Ben rebut, ben vist, agradable.

no l'he hagut ab aquelles condicions que per nostres letres só obliguat haver en forma [que] nostra batalla pogués ssegurament venir a fi o si altre impediment se seguia en tal cas que restarà⁶⁰ en càrrech de la honor mia e que vós romandreu en vostra libertat segons en nostres lletres som concordades, vos responch que per mes letres me só ofert e concordat ab vós de haver-vos jutge no sospitós dins spay de sis mesos e tal que lexe venir nostra batalla a fi per mon poder, la qual condició per vós fonch axí demanada y posada lo què tinch fet en aquella pròpia forma per mi oferta. E açò faré tant per mon poder que a vós no bastarà l'ànimo de veure la exeució. E aquesta és la verdadera temor que vós teniu, la qual pus clarament mostrareu acostant-se lo temps de nostra batalla. E los impediments que teniu sperança de donar-hi, que ja de present los començau de al·leguar, mostrant-vos recelar d'ells com a enemichs, són los majors amichs que vós teniu. E en aquells vostra vergonyosa temor vos fa tenir sperança, siau cert, no hauran loch ni per ells haureu nenguna libertat més de aquella que per dret d'armes vos és deguda sinó en tota vergonya e càrrech vostre e de la honor vostra com per mi sia stat fet tot lo offert e degut e si ab vostres acostumades obres o altres a vós vergonyoses a la execució de nostra batalla continuareu donar destorb serà bé a tot càrrech vostre e de la honor vostra, com dit he, que jens no entench a desexir-me de tots aquells drets e facultats que per stil, ley e dret d'armes me són atorguats. E perquè no stimava en tanta error e infàmia temor de tan presta execució vos portàs que ab rahons que àls⁶¹ sinó a més envergonyir-vos no servexen deguéseu a ma letra e citatòria respondre e cerquar nous talls e aferradors, tant de la veritat e concòrdia de nostres letres apartats e fora de nostre poder après de concorts e citats per nostre jutge, havia revocats mos procuradors no crehent rebre de vós resposta altra que comparar a la jornada per lo Senyor Infant nostre jutge assignada, a la qual veig voldríeu fogir a falsa guana de alcansar. E pot se mal fer que no sia conegut per los que-s entenen e ab tot se poguera scusar lo yo respondre-us, com tot lo que a mi convenia a fer fos fet, mas per bona rahó als miradors e a vós animar si seria posible, me só acordat ésser-vos liberat⁶² de aquestes paraules si a res poran servir sinó no spereu cansar-me de més cridar-vos en altre lloch sinó en la plaça lo dia per nostre jutge assignat hon per obra y a vós y a tots serà notori no ésser veritat yo

⁶⁰ Ms. B, que resta ne restarà

⁶¹ Ms. B, a ells

⁶² Ms. B, liberal

no haver acostumat de fer mals actes mas ésser de aquells qui·ls fan castigador e punidor. Al que dieu de vostre valer e meu plagués a Déu que vós valguéseu tant e per tal fóseu tengut que al defecte⁶³ vostre no hagués a suplir la mia voluntat.

És la present partida per A·B·C segons en les semblants mies he acostumat fer, la qual per lo semblant faç metre per los cantons de la Ciutat segons fon mesa la vostra, feta en Petrés a xxiii de nohembre, any MIL CCCCLXXII

Lois Aguiló de Codinats

16

Noverint universi quo anno a Nativitate Domini millesimo CCCCLXXII die videlicet intititata undecima mensis decembris. Davant la presència del noble mossèn Mechior de Vilanova, cavaller, habitador de la ciutat de València, atrobat personalment en la cassa de la sua habitació⁶⁴, la qual té en la ciutat de València, en lo carrer apel·lat de Sent Thomàs, en la torre de la dita cassa comparech e fonch personalment constituhit Johan Díez, trompeta, habitador de la dita ciutat, lo qual dix de paraula en efecte que lo magnífich en Lois Aguiló de Codinats li havia liurat dos letres de guiatges, la huna de la majestat del senyor rey e la altra del Illustre Senyor Infant don Enrich dient presentàs aquelles a ell dit noble mossèn Melchior de Vilanova com a procurador del magnífich Miquel Francesch del Miracle e per quant li havia dites algunes paraules les quals no li recordarien les hi havia⁶⁵ donades per scrit en la forma següent: Johan Díez, trompeta, dieu de part mia a mossèn Miracle que en huna lletra per mi a ell tramesa, feta en Albalat a xiiii de nohembre any present setanta-dos, li oferí que per mon poder faria li hauria guiatge de nostre senyor lo rey e que, [h]agut, lo y remetria. Per què yo li he hagut guiatge no sols del dit Senyor mas encara altre guiatge de l'illustre senyor infant don Enrich, jutge de nostra batalla, los quals guiatges per mi li presentareu e de la presentació de aquells fareu levar acte públich. E per ço dix que presentaria, axí com de fet presenta, al dit noble en lo dit nom de procurador desús dit dues letres

⁶³ Ms. B, efecte

⁶⁴ Ms. B, en la sua habitació

⁶⁵ Salt d'igual a igual "dites algunes paraules les quals no li recordarien les hi havia" manca al ms. B.

patents la huna del dit senyor rey e l'altra del dit il·lustre senyor infant don Enrich en paper scrites sotsignades de les mans dels dits senyors e ab los sagells de aquells segellades, les quals són del tenor e continència subsegüents:

Nos, Johanes, Dei Gratia Rex Aragonum, Navarre, Sicilie, Valentie, Majoricarum, Sardinie et Corsice, Comes Barchinone, Dux Atenarum et Neopatrie ac etiam Comes Rosilionis et Ceritanie, at supplicacionem illustris infantis Enrici comitis Impuriarum, nepotis nostri carissimi tenore presentis in nostris verbo et bona fide regia guidamus affidamus et assecuramus vos, dilectum et fidelem nostrum Michaelem Franciscum del Miracle et quoscumque in societate vestra venientes, dum tamen non fuerint criminosi aut processu absencie condepnati itaque nostro durante guidatico quod durare volumus ad majestatis nostre beneplacitum et post revocacionem illius per hunum mensem inde secuturum, que revocacio fieri habeat vobis personaliter aut in domo illustris Infantis Enrici nepotis nostri carissimi aut voce preconis per loca solita civitatis Barchinone, possitis venire ad majestatem nostram et ad quoscumque partes principatus Cathalonie, ibi esse, morari et redire quo volueretis salve, pariter et secure, et quacumque causa non possitis vos aut sociantes vos ut est dictum capi detineri arrestari vexari aut modo aliquo inquietari sed ab omni detencione, capcione et arresto sitius, quitius, liber et securus una cum vos sociantibus qua propter universis sed singulis oficialibus nostris firmiter in mandatis damus ad indignacionis nostre facturam penamque duorum milium florenorum auri nostris inferendam eraris ut nostrum huismodi guidationem et omnia et singula in eo contenta teneant firmiter et observent et faciant ab omnibus observari et non contrafaciant vel veniant aut aliquem contrafacere vel venire permitant racione aliqua sine causa, in cuius rey testimonium presentem fieri jussimus nostro comuni sigillo a tergo munitis data in civitate Barchinone die xv novembris anno a nativitate domini millesimo CCCCLXX secundo

El Rey Johan

Nos Enrrricus Infans Aragonum dux Sugurbi, Comes Impuriarum, et dominus vallium duxo et serra de Sllida, ad supplicacionem nostro millorum benemeritorum nostrorum per humiles intercesus tenorem presentis in nostris verbo et bona fide guidamus afidamus et assecuramus vos magnificum et dilectum nostrum Michaelem Franciscum del Miracle et quoscumque in societate vestra venientes dum tamen non fuerint criminosi aut procesu absencie condempnati itaque nostro durante guidatico quod durare volumus ad nostrum beneplacitum et post ipsius beneplacitum revocacionem per hunum mensem inde secuturum que revocacio fieri habeat vobis personaliter aut voce preconis per loca solita nostre ville Castilionis Impuriarum possitis venire ad dictam villam nostra Castilionis et alias quascumque partes tocuis nostri comitatus predicti ibi esse morari redire quo volueretis salve pariter et secure simul cum bonis vestris et quascumque causa non possitis vos, ut est dictum, capi detineri arrestari vexari aut modo aliquo inquietari sed ab omni detencione capcione et arresto sitius quitius liber et securus una cum vos sociantibus qua propter

universis et singulis officialibus nostris et tocius dicti nostri comitatus firmiter in mandatis damus ad indignacionis nostre facturam penamque duorum milium florenorum auri nostris inferendam eraris ut nostrum huismodi guidaticum et omnia et singula in eo contenta teneant firmiter et observent et faciant ab omnibus observari et non contrafaciant vel veniant aut aliquem contrafacere vel venire permitant racione aliqua sive causa in cuius rey testimonium presentem fieri iussimus nostro sigillo a tergo munitis data in civitate Barchinone die xxviii menses novembris anno a nativitate domine millesimo CCCC secundo.

Infante

E feta presentació de les dites lletres de guiatges encontinent lo dit noble mossèn Melchior dix a mi dejús scrit Johan Torrent, notari, legís a aquell la letra del senyor rey en pla, la qual per mi li fou lesta de mot a mot juxta la serie e tenor de aquella e l'altra dix que no la calia legir que ell la havia per lesta e publicada e rebia aquelles com a procurador del dit mossèn Miquell Francesch del Miracle de les quals coses lo dit Johan Díez, trompeta, requerí per mi dit e desús scrit notari ésser-li feta carta pública una e moltes tantes com haver-ne voldrà, les quals foren fetes en lo lloch, dia, mes e any desús dits.

Presents foren per testimonis lo magnífich en Guillem Ramon Deztorrent e en Jaume Ponç, fuster, ciutadans de València.

17

Compromès fermat per causa de la batalla per mossèn Miracle e per lo procurador de Loys Aguiló

In Dei Nomine noverint universi quod ego Micael del Miracle miles, habitator civitatis Valencie ex huna, et ego, Franciscus Aguiló, pater et procurator magnifici Ludovici Aguiló de Codinats, domicelli, dicte civitatis habitatori, constitutus cum publico procuracionis instrumento Valencie acto secunda die mensis septembris anno Domini MCCCC XXII recepto per discretum Johanem Toda notarium habens plenum posse et speciale mandatum infra scripta faciendi partibus ex altera, gratis et ex certa sciencia, comprometimus ac bonum verum et legualem compromissum facimus et firmamus in vos reverendum dominum fratrem Ludovicum Despuig, magistrum

domus et milicie beate Marie de Montessa et Sancti Georgi presentem et acceptantem et tamquem in arbitrum arbitratores, laudatores et amicabilem compositorem a nobis, dictis partibus comuniter et concorditer electum, de et super omnibus et singulis deferenciis et controversis inter nos, dictas partes, sub secutis promittimus et fide bona convenimus vobis dicto domino arbitro.

On nós, frare Lois Despuig⁶⁶, per la divina gràcia mestre de les casa e cavalleria de Santa Maria de Montesa e de Sant Jordi, àrbitre arbitrador e amiguable composador cordantment elet entre les parts desús scrites per causa e rahó de la batalla que entre aquells se sperava éser, vist lo compromès en nós fet e fermat per les dites parts ab carta rebuda per Miquel Vilafarta, notari, lo present dia e any e lo poder en e⁶⁷ ab aquell a nós atribuït e donat, vista in primis huna letra de batalla tramesa e donada per lo magnífich mossèn Miquel del Miracle, cavaller, al magnífich en Loys Aguiló de Codinats, donzell, donada en Çaragoça de Aragó a xxiii del mes de abril de l'any prop passat de mil CCCCLXXII, vista la resposta feta a la dita lletra per lo dit magnífich en Loys Aguiló de Codinats dada en València a v de maig del sobre dit any, vistes moltes e diverses letres tramesses de la huna part a l'altra e de l'altra a l'altra sots diversos kalendaris e vistos diversos enantaments⁶⁸ fets per les dites parts per causa de la dita batalla, vista la relació que a nós es stada feta per en Johan Sacoma e en Jaume Terragó, vista la procura feta per lo dit magnífich en Lois Aguiló de Codinats al magnífich en Francesch Aguiló, donzell, pare de aquell, rebuda per lo discret en Johan Toda, notari, a dos de setembre de l'any MCCCCLXXII, vist lo poder que per la dita procura és atribuït e donat al dit en Francesch Aguiló, e vist tot ço e quant fahia a veure, Nostre Senyor Déu havent

⁶⁶ Josep Guia, "Dades biogràfiques sobre Jaume Gassull", a *Oligarquías políticas y élites económicas en las ciudades bajomedievales (siglos xiv-xvi)*, Revista d'Història Medieval, coord. Rafel Narbona Vizcaíno, València 1998. Guia fa esment d'aquest Despuig com a convocant del certamen marià de 1474 i del qual sorgirà l'incunable de 1475 Les obres o trobes davall scrites, les quals tracten de lahors de la sacratíssima Verge Maria. El 1474, quan Despuig convoca el certamen, és virrei de València. El preàmbul del llibre està dedicat a "dreçat al spectable senyor frare Luís Despuig, mestre de Muntesa e Visrey en tot lo Regne de València". Tanmateix, l'octubre de 1471, Despuig és lloctinent del rei a Catalunya i, com a tal, representant de Joan II en la negociació de la rendició del monestir i la vila de Sant Cugat al bàndol reialista. (Maria Teresa Ferrer i Mallol, Les capitulacions per a la submissió de Sant Cugat a Joan II durant la Guerra dels Catalans contra el rei (1471))

⁶⁷ Ms. B, e

⁶⁸ Provisió, tramitació, procediment per a dur avant un negoci, plet, etc. En qualque forma dilació sia dada, nuyl enantament no's pot ne's deu fer al pleyt, Cost. Tort. III, iv, 4

davant los hulls de la nostra pensa e los sants evangelis davant nós possats e reverentment sguardats, en lo sant nom de Jesús pronunciam, sentenciam e arbitram en la forma següent e atenent que a nós, dit àrbitre, consta per vera informació que de paraula et alia lo dit mossèn Miquel del Miracle haver ben retuda la paraula que dat havia al dit En Lois Aguiló de Codinats per aviego segons devia e podia e tingués libera facultat de retre aquella e axí havent retuda la dita paraula al dit En Lois Aguiló de Codinats fonch delliure e quiti de aquella en la qual paraula cregué lo dit En Lois Aguiló per relació dels dits Çacoma e Tarragó, qui foren presents e reportants de les paraules, mossèn Miracle restar obliguat en la dita paraula lo que [h]a donat justa cause al dit en Lois Aguiló de Codinats de dir e adverar la dita paraula ésser-li rompuda. E per ço, ateses e considerades totes les dites coses, puix aquelles passen ab tota veritat, pronunciam sentenciam e declaram entre les dites parts no haver lloch la dita batalla ans aquella ésser extinta e finida, salvada la honor de cascuna de les dites parts en les cosses damunt dites e manam a les dites parts sots les penes del dit compromès lohan e aproven la present nostra sentència purament⁶⁹ e sens condició alguna decontinent los serà intimada lata lecta e provulgada fou la present sentència per nós dit reverent mestre àrbitre e arbitrador desús dit, los dits dia, mes e any e lloch damunt dits. Senyal de nós dit Frare Luis Despuig àrbitre desús dit qui la present nostra sentència donada e provulgada.

Testimonis foren presents a la provulgació de la present sentència los honorable frare Johan Peris de Novalls prior de Temple e micer Andreu Sart, doctor en leys, ciutadà de València.

⁶⁹ Ms. B, primerament

34. LLUÍS CORNELL vs. GALCERAN DE BESORA¹

Oristany, Càller, Alguer, Pedralbes i Perpinyà, 1472-1473.

ms. A: ff. 410v – 417r i 435r -439v.

ms. B: ff. 292v - 300v.

ms. C: ff. 128r - 133v. Només conté l'epistolari datat a Perpinyà.

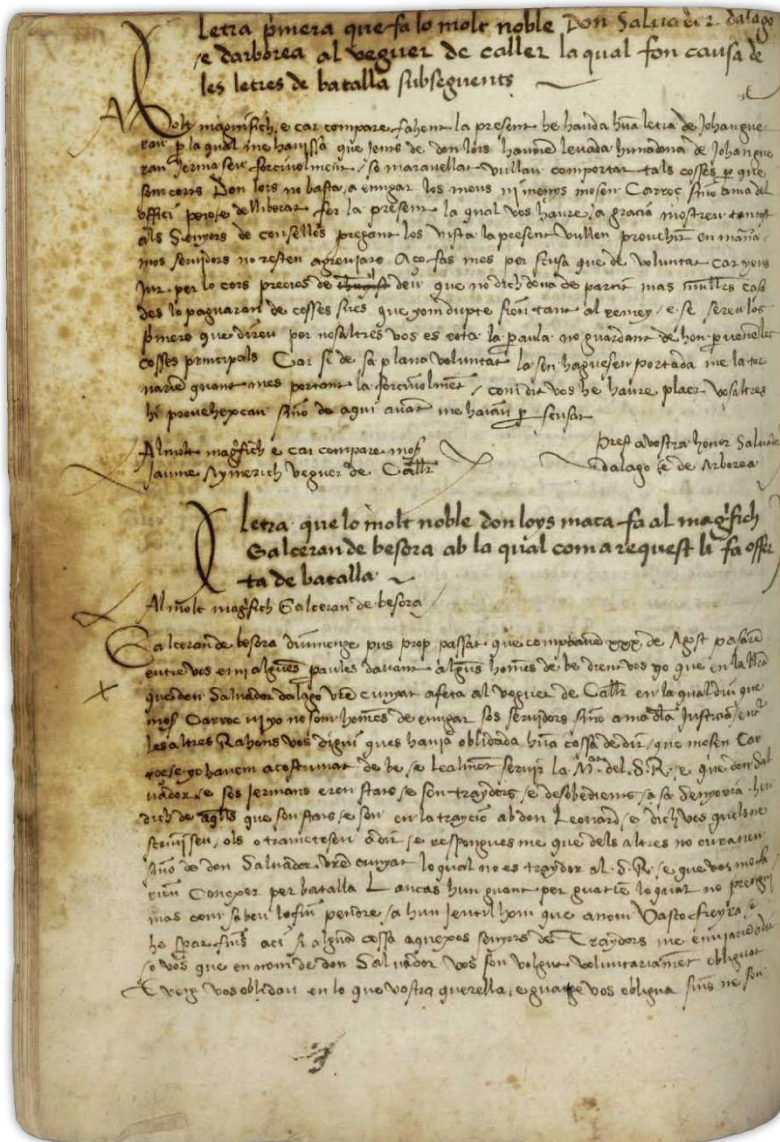
ms. D: ff. 126r-152v. [RBME L-I-25]

Lletres que conté cada manuscrit i ordre en què apareixen:

mss. A i B: 1-4-6-7-8-9-10-11-16-17-18-19-20-21-22-23-24

ms. C: 16-17-18-19-20-21-22-23-25

ms. D: 4-6-2-3-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23

¹ Encara que aquest epistolari va ser transcrit i editat per Lluís Faraudo de Sant-Germain ("Les lletres de batalla de Lluís Cornell i Galceran de Besora, *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, vol. III, IEC, Barcelona, 1936, pàgs. 1-42) s'ha considerat rellevant transcriure'l sencer ja que Faraudo només ho fa fragmentàriament perquè només va consultar el ms. D.

El Lluís Cornell que apareix en aquest epistolari és Lluís Cornell i de Rocafull, que ha hem trobat en l'epistolari 32 amb el seu germà, que també intervindrà en els fets que es relaten aquí². Seguim-ne el detall a través del relat que en fa José Luis Maza de Lizana en la seva tesi doctoral:

Se produjo otro desafío, esta vez lejos de Valencia, en Cerdeña, entre el belicoso *don Lluís Cornell ólim Lluís Maça de Liçana i Rocafull* con don Leonardo d'Arborea, marqués de Oristani y conde de Gorciano, preboste en Cerdeña, y sus cuatro hermanos. La causa de tal desafío consistía en que habiendo ido *don Lluís Cornell ólim Lluís Maça de Liçana i Cornell* a visitar a su hermano que residía en la isla y estando *don Lluís* en la ciudad de Cáller, "*puso los ojos*" en una mujer casada a la que intentó forzar, lo que lógicamente provocó la denuncia del marido de ésta, que siendo servidor en la Casa del marqués de Oristani, se quejó ante él, lo que dio lugar a subir la queja al virrey de Cerdeña don Nicolás Carroç d'Arborea, a través del noble Garcerán de Besora.

El virrey era temporalmente, y por causa de enfermedad de su suegro, *don Pero Maça de Liçana i Cornell* que estaba casado con doña Beatriz Carroç d'Arborea i Mur, hija de don Nicolás, esto es, eran todos parientes entre ellos. Ante el virrey explicó Garcerán de Besora los hechos que habían dado lugar a la reclamación del marido y cuando éste los exponía fue increpado por *don Lluís* con insultos y amenazas llamándole traidor a él y a sus ascendientes, llegando a sacar las armas en el propio palacio virreinal y que gracias a los allí presentes no hubo derramamiento de sangre. Desafiado por Garcerán de Besora, *don Lluís* alegó que no aceptaba el duelo por ser el tal Garcerán de Besora de condición no noble y no igual a él, provocando que el propio marqués de Oristani, tomase la causa como propia escribiendo a *don Lluís* carta de batalla donde le desafiaba en duelo. Este marqués de Oristani pertenecía a la más rancia alcurnia de la isla desde hacía siglos, y fue tal su ira por culpa de *don Lluís* llamando traidor a todos los de su Casa, que se reveló contra el rey de Aragón Juan II El Grande, dando lugar a que el monarca aragonés le quitase con las armas todo el estado y sus títulos, que incorporó a la Corona de Aragón. En el ínterin contesta a la carta del marqués de Oristani *don Lluís Cornell ólim Lluís Maça de Liçana i Cornell* donde se reafirma en todo lo dicho y aumentándolo, suplicando al rey Juan II, padre de Fernando El Católico, que les proveyese de campo para combatir, después de declarar los jueces que Garcerán de Besora era persona competente para poder competir con *don Lluís* y siendo señalado campo para el combate el de Perpiñán, no lo acepto el contrario por ser él de la Casa d'Arborea y no fiarse del rey de Aragón, al que tantas veces habían declarado guerra, por lo que en represalia por la desconfianza contra el monarca aragonés, éste les quitó el mayor estado que tenían en Cerdeña y el desafío devino en nada.³

Comença l'epistolari amb una queixa de Salvador d'Alagó al veguer de Càller perquè, segons aquell, el veguer protegeix Lluís Cornell en les seves malifetes i, concretament, l'acusa del rapte de la dona de Joan Guerau, que sense la protecció

² Segons Faraudo de Saint-Germain, op. cit., pàg. 7, Cornell havia anat a Càller amb les galeres del virrei de Sicília, Llop Eiximèn d'Urrea, per mirar de retornar a la Corona les terres que havia aconseguit Leonardo d'Arborea pel desenllaç de la guerra que aquest havia sostingut contra el virrei de Sardenya.

³ José Luis Maza de Lizana, op. cit., pàg. 191. Com es veurà al final d'aquest epistolari, "el desafío devino en nada" perquè Lluís Cornell morí a Perpinyà abans de poder-se celebrar la batalla.

del veguer mai no hauria gosat de fer. Li demana que actuï perquè, si no, *no dich dona de partit mas mullers casades, lo paguaran de cosses sues, que yo'm dupte sien tant al remey*. Aquest Salvador d'Alagó era cunyat de Galceran de Besora, que trobarem a la següent lletra desmentint Lluís Cornell quan aquest tracta de traïdors els Alagó⁴.

Segueix l'epistolari (peça 2) amb una lletra de batalla del marquès d'Oristany a Lluís Cornell en què ja no es parla del rapte anterior sinó d'un episodi on Cornell hauria dit del marquès i dels seus avantpassats que eren traïdors. En aquell moment el qui va replicar a Cornell i li va requerir de batalla fou Galceran de Besora, però aquell no el va reconèixer com a contendent per no ésser cavaller. Per tant, Leonardo d'Arborea es posa en la plaça de Besora, li diu la fórmula canònica de desmentiment i s'ofereix a defensar-ho *por su persona fasta fazer-vos desdir o conocer que mentís como falso cavallero*. I li diu que fa extensiu el seu desafiament a mossèn Carròs, és a dir, Nicolò Carroz d'Arborea, amic de Lluís Cornell, com hem vist a la lletra anterior i, a la vegada, íntim enemic dels Arborea per qüestions d'herència:

La titolarità del feudo passò all'erede designato con atto testamentario, il nipote Leonardo Alagon, primogenito (di otto figli) della sorella Benedetta Cubello e del nobile Artaldo Alagon y Luna, signore di Pina de Ebro, Sástago e di altri paesi. Già Artaldo, che discendeva dai primi "ricos hombres" aragonesi, si ribellò alla Corona: nel 1410 al comando di quattro navi con Cassiano Doria, espugnò Longone difeso dagli aragonesi. Il marchese Leonardo sposò Maria Linan de Morillo, dalla quale nacquero quattro maschi, che non ebbero eredi, e due femmine.

Questa successione, mal vista a causa del comportamento ribelle del padre Artaldo, fu contrastata militarmente dal viceré di Sardegna, Nicolò Carroz d'Arborea, signore di Mandas e di Terranova Pausania, che aspirava al possesso di quel vasto territorio, asserendo che il testamento non poteva aver alcun valore, in quanto il re aveva già deciso che alla morte del Cubello il marchesato di Oristano e la contea del Goceano sarebbero stati incorporati nella Corona d'Aragona. Il primo scontro

⁴ Figlio di Artaldo, signore di Sostago e di Peña (Aragona), e di Benedetta Cubello, seguì le sorti del fratello Leonardo, appena questi ereditò dalla madre il marchesato di Oristano. Sposò Isabella di Besora, dalla quale ebbe due figli: Giacomo, che visse quasi sempre in Spagna, e Pietro, che, scoppiata la guerra tra i Sardi, capeggiati da Leonardo, e gli Aragonesi, parteggiò per questi ultimi, schierandosi contro il padre e lo zio. Il re d'Aragona, Giovanni II, con una lettera del 6 marzo 1471 tentò di corrompere l'A., perché tradisse Leonardo e perché desse, in cambio della concessione regia della contea del Goceano in Sardegna, il suo appoggio agli armati aragonesi. Ma il tentativo non gli riuscì e l'A. non soltanto occupò con le schiere sarde le ville della Marmilla di Guspini e Tuili (29 giugno 1477), ma prese parte anche alla battaglia di Macomer (19 maggio 1478). Vinti i Sardi, l'A. fu fatto prigioniero insieme col fratello e i nipoti; tramutatagli poi la pena di morte, che gli era stata inflitta per tradimento, in quella dell'esilio, fu condotto prigioniero nel castello di Játiva in Valenza. Nel 1480 ottenne la restituzione dei beni, che gli erano stati confiscati, e l'11 marzo 1481 il permesso di ricevere le visite della moglie, Isabella. Nel luglio del 1490 riacquistò la libertà e nell'ottobre del 1493 fu dichiarato innocente. Gli fu però vietato, pena la morte, di recarsi in Sardegna. Morì in Spagna pochi anni dopo. Alberto Boscolo, *Dizionario degli Italiani*, volum I, 1960.

avvenne il 14 aprile 1470 nei pressi di Uras, dove prevalse l'Alagon, mentre Carroz dovette ritirarsi a Cagliari.

Nel 1474, con il trattato di pace di Urgell, il re Giovanni II d'Aragona (detto Il Grande) riconobbe a Leonardo Alagon il diritto di successione, ma la condotta provocatoria del Carroz fece riesplodere la guerra. Il viceré non osò affrontare il rivale in campo aperto, andò a Barcellona e convinse il sovrano a procedere contro il marchese con l'accusa di lesa maestà e fellonia e la conseguente confisca dei feudi e pena di morte. Con decreto del 1477 il re estese quindi la condanna all'intera famiglia Alagon. Il conflitto si estese anche alle zone settentrionali, dove all'Alagon erano stati promessi aiuti da parte dei genovesi e del duca di Milano, che però non arrivarono. Invece il Carroz ottenne truppe bene armate dalla Sicilia e da Napoli.

Il 19 maggio 1478 l'esercito oristanese fu definitivamente sconfitto nella battaglia di Macomer. Leonardo, prima della disfatta, abbandonò il campo di battaglia e con i fratelli, i figli ed il visconte di Sanluri fuggì a Bosa da dove si imbarcò su una nave con l'intento di raggiungere la Corsica. A causa di un tradimento la nave invertì la rotta verso la Sicilia dove furono consegnati all'ammiraglio Villamarin il quale, anziché consegnarli al viceré di Sicilia, li condusse a Barcellona. Successivamente furono incarcerati nel castello valenzano di Xàtiva, dove Leonardo e Giovanni de Sena, visconte di Sanluri, morirono nel 1494. Secondo lo scrittore Pietro Carboni, la loro morte fu causata da afflizione e profondo dolore morale per le tristi vicende vissute: furono sepolti nel cimitero sotterraneo della rocca di Xàtiva⁵.

La peça 3 conté la resposta de Cornell a la lletra de desafiament dels Alagó, en què titlla la carta enviada de *no menys desvariada que covarda* i els diu que se li fa estrany que algú vulgui desmentir tan gran veritat com ell va dir: *e pren-vos-ne com aquell que açoten per la plaça e se n'enuga quant li dien en casa*. Insisteix a acusar-los de traïdors i fa al·lusió a la sublevació que els Alagó van fer contra el virrei.

La següent peça (4) és una lletra també de Cornell, aquest cop adreçada a Galceran de Besora on fa relat dels fets que originaren aquest epistolari: el diumenge 30 d'agost, possiblement en sortir de missa, es trobaren Cornell i Besora i aquell li retragué la carta que havia fet Salvador d'Alagó al virrei de Càller (peça 1) tot dient-li que tant ell com el virrei han servit el rei lleialment i, en canvi, els Alagó "eren stat y són traïdors e desobedients a Sa Senyoria". Segons Cornell, Besora li contestà que no responia pels altres però sí per don Salvador, que era el seu cunyat i que tal cosa li faria conèixer per batalla i li llança un guant per gatge. Aquesta forma de desafiament és recollida per Gabriel Turell:

Batalla a uultransa se principia de dos maneras. La huna de paraula en presència de gent, requerint algú, dant-li culpa o reptant-lo de algun acte; e haver dites les peraulas del requerir deu lansar algun senyal, significant tal moviment, de guant o altra cosa. Aquestas rahons surten de moviment de ira, e cade hu deu pensar tals fets quina fi pòrtan⁶.

Cornell no va recollir el guant, sinó que el va fer recollir per un acompanyant seu. Aquí li explica el perquè de la seva actitud i li diu que no ho va fer per desestimació de la persona de Galceran, ni de la seva gentilesa, sinó perquè creia que qui havia

⁵ Alberto Boscolo, op. cit.

⁶ Gabriel Turell, op. cit., pàg. 98.

de defensar l'honor dels germans eren ells mateixos i si, com sabem, ell acceptava batalla amb Besora no podria acceptar la que estava segur que li requeririen els germans fins haver resolt la de Besora. Vist que els germans, en un acte de covardia, el remetien a Besora per lluitar ara sí que li accepta el gatge de batalla de mans de Vasco Freyra i davant de testimonis i notari digne de fe.

La següent lletra (peça 5) és adreçada pels germans Alagó a Lluís Cornell on li retreuen que hagi hagut de ser forçat a acceptar el gatge de Besora i li retreuen que *jamay haveys fecho cosa sin sobergueria y malamente tallar narizes y otros viles y malos actos segund vós soys*. Aquest episodi en què Cornell i el seu germà van fer tallar els nassos a gent d'Oriola és recollit en el *Dietari* de Melcior Miralles, en què arran d'unes bandositats que es produïren a Oriola on mataren un cavaller anomenat Jaume Rocamora en venjança per l'assassinat de Ramon Rocafull, lloctinent del governador d'Oriola, Pero Maça:

Dimarts a .II. d'agost [1469], lo senyor príncep se partí de València per anar ha Horiola, per lo don Lois Pero Maça (sic), [que] fia gran gerra contra los de Oriola, que matava gent e levava nasos e oreles⁷.

La carta acaba amb unes invectives terribles dels Alagó:

Y porque no fabléys tanto acuérdessevos de quien vos dezys fijo, que no havia otro más loco ni vil hombre abasta que-l era tal y de tales vicios que-s de creher vós no soys hombre sino de aquellos animales que no son fechos naturalmente ni por lugar devido ni acostumbrado. Y, por cierto, segunt él era sin fuego morir no devia

No crec que el que diuen es refereixi al pare de Lluís Cornell, Martí Maça de Liçana i Cornell, sinó que més possiblement es deu referir a un avantpassat comú Luis Cornell, senyor d'Alfajarín, Letux, Nuez de Ebro, Villafranca de Ebro i Azuer, el qual protagonitzà, segons Zurita, un episodi amorós de greus conseqüències polítiques: Brianda de Cornell i de Luna, filla, a la vegada de Brianda de Luna, germana de Maria de Luna, muller de Martí l'Humà. Brianda de Luna estava casada amb Lope Ximenes de Urrea i va fugir amb el seu amant, Lluís Cornell, al·legant que després de quatre anys de matrimoni amb Lope Ximenes de Urrea seguia sent tan verge com el dia que es va casar. D'aquí, diu Zurita⁸, vénen les bandositats aragoneses entre els Luna i els Urrea. Com reporta Garrido Valls⁹:

L'acte de Brianda de Luna, certament, provocà una gran commoció a Aragó, que, més enllà del relat de Zurita, podem comprovar documentalment. Els Urrea, veritablement, foren ferits en un dels aspectes més significatius de l'ordre de valors de classe i nissaga en què creien, com és la violació del matrimoni legitimat per l'Església. De més a més, la declaració de Brianda no deixava de ser un afront terrible contra la masculinitat del marit. La filla petita del comte de Luna afirmava sense pèls a la llengua que era donzella quan es casà amb Llop Ximenes d'Urrea i ho continuava essent quatre anys després. El conflicte s'allargà durant catorze

⁷ *Dietari*, op. cit., pàg. 396.

⁸ Zurita, *Anales*, X, cap. 29, IV, pàgs. 670-673.

⁹ Josep-David Garrido i Valls, "Interregne i bandositats a Aragó", dins *Martí l'Humà, el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'interregne i el compromís de Casp*, IEC, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XCVIII, pp. 797-79.

anys i, òbviament, deixà unes seqüeles que encara no s'havien esborrat quan Martí I accedí al tron en 1396. Aragó s'havia escindit definitivament en partidaris dels Luna i dels Urrea i l'hostilitat entre totes dues faccions tornà a rebrotar, fin i tot amb més ímpetu, a la mort del rei sense haver designat successor. Des del 31 de maig de 1410, els líders dels dos partits, Anton de Luna i el vescomte de Roda Pero Ximenes d'Urrea, com afirma Zurita: "no contendían ya por sus respetos particulares sino por cuál pondría rey en el reino".

Si els Alagó eren del partit dels Urrea, és comprensible la poca estimació que tenien a Lluís Cornell i, encara més, al seu avi, del mateix nom. Cal tenir en compte, també, que un altre avanpassat de Cornell, de nom també Pero Maça, va participar en l'expedició de 1354 contra el jutge d'Arborea, avantpassat dels Arborea-Alagó¹⁰.

La peça 6 conté la resposta de Besora a la darrera lletra que li envià Cornell, en la qual es reitera en el seu desmentit, que ateny a tots els Alagó i li divisa les armes. En la resposta (peça 7) Cornell l'acusa de fer-se un embolic entre defenedor i requeridor i pensa que, donat que ell ha de conèixer les lleis de la terra, ha d'atribuir la confusió a la voluntat de Besora de defugir la batalla i dilatar el procés. S'ofereix a trobar jutge en l'espai de sis mesos que els tingui la plaça segura i que decideixi qui dels dos és el requeridor. Si ell resulta requeridor, accepta les armes divisades per Besora; si, en canvi, esdevé defenedor li divisa les armes, ara per llavors i les divisa a peu *per no metre la honor en perill d'un animal*. Com era de preveure, en la següent lletra és Besora qui acusa Cornell de dilatar el procés en no acceptar les armes divisades i reduir la querella oblidant-se *los antepasats Alagons e la major part dels presents*.

En la peça 10, veient que no s'arribarà a la fi, Besora li ofereix de canviar el desafiament a batalla clandestina, acompanyats de deu cavallers cadascú. Cornell li respon (peça 11): *cartells de batalla no volen cavil·lacions ne mudar sentència, mas seguint aquelles paraules que primerament són dites. E si ara vos voleu apartar del que lançant lo guant digués ja no podeu*. Li respon punt per punt la seva lletra i li diu que no trobarà deu cavallers que vulguin fer tan mal servei al rei. Li comunica que ha de marxar de Sardenya i que ho fa malcontent per no haver pogut acordar batalla amb ell. Encara s'intercanvien un parell de cartes més fins arribar a l'acord de buscar jutge que assegurí plaça i declari qui és requeridor i qui request. Pot semblar, i a ulls d'un lector d'ara certament ho és, que aquesta llarguíssima discussió sobre quin ha de ser el cas sobre el qual es formi batalla és un pur exercici retòric, però hem de tenir en compte que l'acusació de traïció era una de les formes de batalla de fe i que, per tant, era Déu qui declarava, a través de qui guanyava la batalla, la veritat o la falsia de l'acusació, no és el mateix, per tant, acusar tot un llinatge de traïció -sempre hi pot haver algú que no ho hagi estat- que no pas un sol integrant d'aquell llinatge.

La peça 14 és l'acte de citació que fa el rei Joan II als dos cavallers on els comunica que accepta ser jutge de la seva batalla i els assigna dia per a la batalla per la segona festa de Pàsqua en el lloc on ell es trobarà en aquell moment i els

¹⁰ Vg. Riquer, *Vida i aventures del cavaller valencià don Pero Maça*, op. cit., pàg. 17.

emplaça trenta dies abans per decidir qui dels dos serà considerat request. La peça 15 és la l'acta notarial de la compareixença dels dos cavallers davant del rei, en la qual es reiteren tots dos en el que han dit en les seves lletres. La compareixença es va fer a Perpinyà, on havia anat el rei el mes de gener per tal de recuperar els comtats del Rosselló i la Cerdanya. Cal fer notar que, segons Sobrequés, des del dia 10 d'abril Perpinyà estava assetjada per les tropes franceses de Felip de Bresse, mentre a dins el rei havia convocat Corts¹¹.

La lletra següent (peça 16) és tramesa per Galceran de Besora a Lluís Cornell, en la qual reconeix que en el rei Joan l'ha declarat requeridor, insisteix, però, a formar cas per tots els germans Alagó i no només per Salvador. Naturalment, Cornell no hi està d'acord però ho deixa a mans del rei i, si aquest no els vol deixar arribar a batalla, ofereix a Besora que busqui un altre jutge, preferentment infidel, que deixi arribar la batalla a fi. En les lletres següents es reitera la discussió sobre el cas de la batalla. No és fins a la peça 20 que Galceran de Besora, mantenint-se en el que diu en les seves lletres, demana a Cornell que, com a request, li demana que supliqui al rei que els assigni dia per combatre. Cal insistir que els dos contendents i el rei eren a Perpinyà, que la carta és signada el 23 de juny i que els dia 19 de juny, sempre seguint Sobrequés, "els assetjats rebutjaven enèrgicament un dur atac dels invasors", no semblen, a ulls d'un lector del segle XXI, les millors condicions per demanar al rei que prepari una lliça per fer un combat a ultrança, però hem de pensar que, per a la mentalitat cavalleresca del segle XV segurament no havia de ser un fet extravagant. Cal recordar que l'any 1468, durant la guerra civil catalana, l'infant Enric, a Castelló d'Empúries, va fer de jutge d'un combat a ultrança entre els cavallers Bernat Joan de Camps i Bernat de Sitjar¹².

A la demanda de Besora perquè Cornell supliqui al rei que els assigni dia per combatre respon aquest amb una lletra, com diu Faraudo de Saint-Germain, amb "un cartell embullat i ple de confusions, [on] sembla respondre dient tot el contrari del que diu en l'anterior, i sobre això acusa Besora de voler allargar i diluir tan assenyalat acte com és batalla a tota ultrança portant-lo a *procés civil de paraules*". Besora en la següent lletra (peça 22), cansat de tant debat, accepta la batalla en els termes plantejats per Cornell i accepta també ser ell qui li supliqui al rei que els assigni dia.

En la següent lletra Cornell ens dóna notícia que la darrera de Besora ha estat rebuda per Pero Maça, "jermà meu". Efectivament, sabem per Zurita que:

Llegaron los franceses con tanta furia a ponerse sobre Perpiñán que no parecía que podía haber resistencia a tan poderoso ejército como traían y a la muchedumbre de artillería que asentaron para combatir ellugar, teniendo por sí el castillo en buena defensa; y los reparos Y baluartes que le dividían de lavilla no eran tales que no hubiese muchos peligros por todas partes. Había señalado el rey plazode batalla para en aquella villa de Perpiñán a don Luis Maza de Lizana y a un caballero de

¹¹ Santiago i Jaume Sobrequés, La guerra civil catalana del segle XV, Edicions 62, 1987, pàg. 338.

¹² Miquel Pujol i Canelles, Una batalla a ultrança de la segona meitat del segle XV a Castelló d'Empúries, Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, 1990, vol. 23, pàgs. 39-76.

Cerdeña que se llamaba Besora para el mes de marzo; y cuando llegaron sobrevino el campo francés que puso cerco sobre la villa y entraron con harto peligro a vista de los franceses don Pedro Maza de Lizana, Juan Martínez de Eslava señor de Cárcel, Perot de Castelví, Gilabert de Castelví y Luis de Castelví, Guillén Ramón de Vilarasa, Perot Cruyllas señor de Forna, Antonio Juan señor de Thous, Juan Santhoy de Játiva, Gaspar de Castelví señor de Carlet, Martín Fabra y Joanot Fabra, Corbarán de Lehet y Corbarán de Lehet de Játiva, don Luis de Rocafull, don Juan Maza y Miguel Juan Soler, que eran deudos y aliados de don Pedro Maza hermano de don Luis.¹³

També fa referència a aquests fets el Dietari:

Dilluns a .x. de maig molts cavalés prengueren sou per anar a Perpinyà, que francesos tenien assetgat Perpinyà, que heren pus de XXX m los francesos, e lo senyor rey era en Perpinyà. Don Pero Maça e don Lois son germà foren a Perpinyà ab .c. rocins e pasaren alba de matí per lo camp dels francesos e se n'entrà en Perpinyà, la qual cosa lo senyor rei hestimà molt.¹⁴

Aquesta lletra, ni la següent (peça 24) no aporten res de nou al debat, que es clou amb aquesta darrera lletra perquè quan el trompeta l'anà a lliurar a Lluís Cornell mossèn Carròs i mossèn Fabra li digueren que *don Luís Cornell està a la mort e que creuen que don Pero Maça és a dins la cambra on gehia don Luís Cornell*. El trompeta els demanà que anessin a aquella cambra i li diguessin a don Pero Maça que sortís perquè ell li havia de lliurar un cartell de mossèn Besora, el qual li havia dit que no el lliurés si no era a mans d'un dels dos germans. Cap dels dos cavallers va voler fer el que demanava el trompeta i aquest se'n tornà a relatar-li els fets a Besora, tal i com es conta a l'acta notarial de la peça 25. En saber això, Besora li mana que torni a la posada de Cornell i, si no pot lliurar el cartell als germans, que el pengi a la porta. Quan arriba a la posada i mira de fixar el cartell

don Pero Maça se feu a la finestra e digué: "què's açò Anthonet", e yo diguí: "Senyor Pero Maça un cartell a don Luís Cornell, perquè no podia parlar ab ell ni ab vostra senyoria é'l fermat así en la porta". E tan prest yo treguí dit cartell de la porta e montí'l dalt a la posada e davant molts gentilshòmens yo'l presentí a don Pero Maça qui no l'à volgut prendre dient que son jermà, don Luis Cornell, és mort o sia en axò. E que sia per comissió de don Luis Cornell, son jermà, ell pres lo cartell que yo li portí e que ara no té tal comissió. E axí yo me'n só tornat portant-me'n lo cartell que vós m'avíeu dat, lo qual yo restituesch a vós, mossèn Besora, e de voluntat lo dó a n Maler, notari, que así és present qui d'aquelles relacions per mi a vós huy fetes del present cartell a requesta vostra ne pren actes públichs.

Aquesta acta clou l'epistolari. Reprodueixo encara el testimoni que es recull al *Dietari* dels cavallers valencians que retornaren a la seva ciutat i narraren la mort de Lluís Cornell i les penúries que passaren en el setge de Perpinyà:

Lo dit divendres, a .x. de juliol, foren arribats ací en València alguns que són estats en Perpinyà, e contaren les grans congoxes e afanys que han pasat e la gran fam, car dien que don Loís Cornel, jermà de don Pero Maça, fonch malalt de febra, de la

¹³ Zurita, *Anales*, libro XVIII, capítulo LIII.

¹⁴ *Dietari*, op. cit., pàg. 422.

qual malaltia morí, e donaven en un polastre .x. timbres, e en una onça de çucre .xx. sous, que en tot Perpinyà no se n'hy trobà, e que li fien solsit de carn de ase. Què devien passar los altres, que un hom tant amat del senyor rey, ab dinés no poc haver res per sa malaltia!¹⁵

1

Letra primera que fa lo molt noble don Salvador d'Alagó e d'Arborea¹⁶ al veguer de Càller, la qual fon causa de les letres de batalla subsegüents

Molt magnífich e car compare,

fahent la present, he haüda huna letra de Johan Guerau per la qual me havissa que jents de don Lois haurien levada huna dona de Johan Guerau¹⁷, jermà seu, forcívolment. Só meravellat vullau comportar tals cosses perquè som certs don Loís no basta a enugar los meus, ni menys mosèn Carroç, sinó a mà del offici. Per ço¹⁸ é delliberat fer la present, la qual vos hauré a gràcia mostreu tantost als senyors consellers pregant-los, vista la present, vullen provehir en manera mos servidors no resten agreujats. Açò fas més per scusa que de voluntat, car yo us jur per lo cors preciós de Déu que, no dich dona de partit¹⁹ mas mullers casades, lo paguaran de cosses sues, que yo'm dupte sien tant al remey. E sé sereu los primers que direu per nosaltres haver rompre²⁰ la paraula, no guardant de hon provenen les cosses principals. Car, si de sa plana voluntat la se n'haguesen portada, me la tornarien, quant més portant-la forcívolment. Com dit vos he, hauré plaer vosaltres hi provehexcau, si no de aquí avant me hajau per scusat.

¹⁵ Ídem, pàg. 424.

¹⁶ Encara que no n'he trobat constància documental, és molt possible que aquest Salvador Alagó i els seus germans tinguessin algun tipus de parentiu amb Lluís Cornell ja que el seu besavi Pero Maça de Liçana i Cornell es casà amb Isabel d'Alagó i, per tant, el Pero Maça a qui dedica el llibre Riquer, i que hem vist als epistolaris 5, 6 i 7 es deia Pero Maça de Liçana i Alagó.

¹⁷ Sembla que hi ha algun error en aquest segon nom, que és exacte al primer, tot i ser germans.

¹⁸ ms. A: "però", segueixo B.

¹⁹ És a dir, prostituta.

²⁰ ms. A: " vos és esta", segueixo B.

Al molt magnífich e car compare
mossèn Jaume Aymerich, veguer de Càller

Prest a vostra honor, Salvador
d'Alagó e de Arborea

2

**Letra del spectable nobles e magnífichs lo senyor marquès d'Oristany e sos
jermans al molt noble don Loýs Maça, ab la qual com a requests li ofiren
batalla²¹**

Al molt noble don Loýs Maça Cornell,

Don Loís Maça, a la noticia de nosotros sería leguado vós públicamente haver dicho todos nosotros e nuestros antecesores ser traydores, a lo qual vos à satisfecho el magnífico Galceran de Besora diziendo "mentís", y que ell vos lo defendria, al qual nos dizen haveys respuesto no esser persona per a vos lo defender. De qué a nosotros parece y es notorio²² ser suficiente per a vos lo defender. Emperó porque tant gran mentira e vilesa sin punicion no deve passar vos diziemos que si haveys dicho ni dezís que nosotros ni qualquiere de nosotros ni nuestros antepasados seamos traydores vos dezimos que mentís e mentireys quantas vezes lo direys. Por qué qualquier de nosotros es presto, toda hora que será declarado Galceran de Besora no esser suficiente per a vos lo defender, el que de nosotros quereys vos lo defenderá por su persona fasta fazer-vos desdir²³ o conocer que mentís como falso cavallero, vós e quantos hombres de honor tal gosaran dir, e todo otro de qualquiere condicion o stado sia nos ofrecemos a le dar persona ygal suya, la qual les fará desdezir o conocer lo sobre dicho. E ahún porque nos han dicho mosén Carrós haver dicho semejantes paraulas, dezimos com a vós miente, e a lo mismo nos ofrecemos defender e fazer desdezir e conocer, miente como a roín cavallero.

Data en Oristany, el primero de setembre any MIL CCCCLXXII.

Leonardo d'Arborea, marquès
d'Oristany e Conde de Gociano

²¹ ms. D: "Letra que feren los Alagons a don Luis Cornell ans que ell scrigués a Besora".

²² ms. D: "farto notorio".

²³ ms. B: "desdezir".

Salvador d'Alagó e de Arborea
 Johan d'Alagó e de Arborea
 Francesch d'Alagó e de Arborea
 Loýs d'Alagó e de Arborea

3

Resposta

Al molt noble don Leonard d'Alaguó e sos jermans

Don Leonard d'Alaguó,

hair, que comptàvem dos de setembre, rebí huna letra vostra, feta en Oristany, per hun fadrí que à nom Anthioguo de Ana, la qual és no menys desvariada que covarda segons demostrau per vostres vanes ofertes, pux són cert que si destintament vós oferiu a batalla fóra content egualar les persones e honor tacada de vosaltres ab la neta mia. E si us sou animats²⁴ per haver hoÿt tals paraules quals Besora hoÿ dir de mi de vosaltres, teniu gran tort. E sona mal en la boca de vosaltres desmentir a nengú per tan gran veritat. E pren-vos-ne com aquell que açoten per la plaça e se n'enuga²⁵ quant li dien en casa. De la part que dieu que si é dit ne diré, o altre qualsevol home de honor, que vosaltres siau traÿdors que yo he tots los²⁶ que u han dit ne diran que menten, vos dich: vosaltres sou los que mentiu e vostres males obres ne fan clar testimoni a vostres traÿcions. E nengunes paraules que digau quasevulla sien vils no-s poden entendre sinó en gran vergonya e confusió de vosaltres e multiplicar més la vergonya vostra e donar major notícia a aquelles persones que tal cars ignoren. Al que dieu del senyor visrey, si sabéreu quant haumenten en vostres errós no u haguéreu scrit perquè és huna de les coses leges en què vosaltres ja sou cayguts. E de ací avant no us spanteu de hoir tan leig nom com és lo que teniu de traÿdors, pux sou certs que per tot lo món justament vos és dit.

²⁴ ms. D: "enujats".

²⁵ ms. D: "agreuja".

²⁶ "home de honor, que vosaltres siau traydors que yo he tots los", manca a D.

De Càller, dijous, a III de setembre, any MIL CCCCLXXII.

Loýs Cornell

4

Letra que lo molt noble don Loýs Maça fa al magnífich Galceran de Besora, ab la qual, com a request, li fa oferta de batalla

Al molt magnífich Galceran de Besora

Galceran de Besora,

diumenge pus prop passat que comptàvem²⁷ XXX de agost, pasaren entre vós e mi algunes paraules davant alguns homes de bé, dient-vos yo que en la lletra que don Salvador d'Alagó, vostre cunyat, à feta al veguer de Càller, en la qual diu que mossèn Carroç ni yo no som hòmens d'enugar²⁸ sos servidors sinó a mà de la justícia, entre les altres rahons vos diguí que s'havia oblidada huna cossa de dir: que mosèn Carroç e yo havem acostumat de bé e lealment servir la Majestat del Senyor Rey e que don Salvador e sos jermans eren stats e són traýdors e desobedients a Sa Senyoria. He u dich²⁹ de aquells que són stats e són en la traýció ab don Leonard, e diguí-us que·ls ne scríviseu o·ls ho trametéseu a dir³⁰. E respongués-me que dels altres no curàveu sinó de don Salvador, vostre cunyat, lo qual no és traýdor al Senyor Rey e que vós m'o faríeu conèxer per batalla. Lançàs hun guant per guatje, lo qual no prenguí, mas, com sabeu, lo fiu pendre a hun gentil hom que à nom Vasco Freyra³¹. E he sperat fins ací si alguna cossa aquexos senyors de traýdors me emviarien a dir, o vós, que en nom de don Salvador vos sou volgut voluntàriament obliguar. E veig³² vos oblidau en lo que vostra querella e guatge vos obligua. Si us ne sou stant³³ perquè no prenguí lo guant que lançàs per guatge,

²⁷ ms. D: "contava".

²⁸ ms. D: "enviar".

²⁹ ms. D: "he u dit e dich".

³⁰ ms. A: "e dich-vos que·ls ne scríviseu e·ls o trametéseu a dir", segueixo D.

³¹ ms. B: "Frahera".

³² ms. D: "vist".

³³ ms. D: "estat".

no u fiu per desestimació de la persona vostra, ne de la desestimació de vostra gentilesa³⁴, mas crehent que don Leonard o sos jermans seccaços a ell no se oblidarien tant de si matex que lur vida e honor metesen per tal cars en mans vostres ni de nengú per molt que per sa persona e linatge vàlegua. Fins ací no creÿa que axí se aconortasen de lur honor sinó per huna letra signada de tots ells he rebuda, en la qual dien tals paraules quals són lurs obres,³⁵ per hon se aparten³⁶ de tota manera de batalla e offir-m'i a vós. E per ço, vist que lo que yo desigava, que ells que han comès lo crim tan leig haguesen la punició, e és forçat ara respongua a vós que, per don Salvador avent³⁷ pres tal empresa, vos responch que diumenge propassat no prenguí vostre guatje de batalla per les rahons damunt dites, per què ara, en nom de Nostre Senyor Déu e de Nostra Dona Gloriosa e de mosènyer sent Jordi, accepte vostre guatge de battalla de mans de Vasco Freyra davant testimonis e notari digne de fe.

Perquè ignorància no pugau al·legar, vos fas la present sperant disapte per tot lo jorn vostra resposta. E feu que sia tal com la honor vostra vos obligua, fahent-vos cert, si lo contrari feu, proceyr³⁸ contra vostra honor com en semblants cosses se acostuma. Feta en Càller, dijous a III de setembre, any MIL CCCCLXII.

Loýs Cornell

5

Resposta del senyor marquès e sos jermans a don Loýs Maça

Don Loys Cornell,

vuestra carta havemos hovida y por aquella vistas vuestras cosas acostumbradas de levar crímenes y falcías y maldades, pero vós bien soys conocido por el mundo, que a vós fe ne crédito no es dado y a nosotros tanto. Ne res de tan gran maldat que contra nós levantáys, lo qual, sed cierto, de traydores se podria

³⁴ ms. D: "e de la gentilesa de vostre linatge".

³⁵ aquesta expressió recorda la sentència atribuïda a Publili Sirus: "qualis vir, talis oratio".

³⁶ ms. D: "per hon veig se aparten".

³⁷ ms. D: "haveu".

³⁸ ms. B: "procehiré".

más dezir de vós y de vuestra casa que no de nosotros ni de la nuestra. Al dir covardes, si bien pensáys vuestro flaco ánimo que·n todos vuestros fechos havéys mostrado, no inculparíays ninguno de vuestro crim. Pensat jamay³⁹ haveys fecho cosa sin sobergueria y malamente tallar narizes y otros viles y malos actos segund vós soys. Y si non que por fuerça vos han fecho tomar el guant de Besora, vuestro flaco y vil ánimo no bastava a lo tomar. Pensat quien soys vós par afablar de nosotros y de nuestro linatge tanto bueno e limpio de vuestros crímines y maldades que nosotros podemos esser dichos más de buenos y leales que segunt el vil tractamiento que mosén Carroç nos á fecho a mano⁴⁰ de ser oficial y con tanta vilesa y maldat y puesto este regno en perdición al Senyor Rey. No mirando a ell, antes a despecho de su barba, lo havemos conservado y conservaremos y estará a servicio y obediencia de la Majestat del Senyor Rey. Y a pessar de quien el contrario querria e ahún con toda la ruyndat de mosén Carroç y no teniendo palabra ni cosa ninguna de buen hombre, segunt las parabras sabe diversas vezes dio a don Francesch, de las quales jamás non á tenido nada ycierto sino mirando al servicio del Senyor Rey. Y por piedat d'ell huviera ya hovido mayores castigos que no ha hovido pero, pensando el S[enyor] R[ey] no ser deservido, ell y sus seccaces haverán por nosotros el castigo que merecen. E d'aquí adelante, pues soys echapullas⁴¹ y tan vil, no scriváys más que no se os responderá pues no lo merecéys. Y haveréys por las manos de Besora el castigo que semejantes tacanyos⁴² que tales vilesas levantan merecen. Y si·l ánimo vos acompaña a gosar mirar tal miedo per a vós e seed cierto si a ell defuys por hombres de nosotros haveréys el castigo que merecéys. Y porque no fabléys tanto⁴³ acuérdesevos de quien vos dezys fijo, que no havia otro más loco ni vil hombre abasta que·l era tal y de tales vicios que·s de creher vós no soys hombre sino de aquellos animales que no son fechos naturalmente ni por lugar devido ni acostumbrado. Y, por cierto, segunt él era sin fuego morir no devia. Assí miraos bien quien soys y callat d'aquí adelant.

³⁹ ms. B: "jamás".

⁴⁰ ms. B: "amans".

⁴¹ ms. B: "por sus echa pullas".

⁴² "tacanyo" en el sentit que recull el diccionari de la RAE: "astuto, pícaro, bellaco, y que engaña con sus ardidés y embustes".

⁴³ A partir d'aquí el text del ms. A està ratllat i esdevé il·legible, segueixo, per tant la lliçó del ms. B fins al final de la lletra.

6

Resposta de Besora a la prop dita letra de don Loýs Maça⁴⁴

Don Loís Cornell,

bé crech vos recorde que·l diumenge pasat en la Seu de Càller, dreçant a mi les noves, vos desixqués de moltes e demesiades paraules en presència de moltes notables jents, entre les quals me recorda diguéreu don Salvador e tots sos jermans e los seus antepasats eren traýdors; aquí yo responguí vós no dir veritat. E en aquella mateixa me referme, offerint-vos ma persona de batalla en defensió de la tal querella. En senyal de la tal cossa vos lancí hun guant per guatge de batalla e aquell haveu fet pendre a Vasco Freyra⁴⁵, servidor vostre, per vós. Per què, seguint l'estil militar, en lo nom de Jesucrist e de la gloriosa Nostra Dona e del cavaller sent Jordi, é elegit defensar la tal querella ab les tals armes: ab cavalls de la brida e selles ytalianes comunes, regnes groses de cuyro, groperes, pitrals, capsanes ytalianes comunes, los cavalls. Segurats ab cuyraces cubertes de cetí carmesí, de pes de XIII lliures ab cabacets blancs comuns, menys de baveres ab manyoples e ab spases de quatre palms e mig, la mesura compregua la larguària de la spasa tota, ab punyals de dos palms, compressos de cap a cap. E ab aquelles fer-vos conèxer mentiu e desdir-vos com a fals cavaller abans siau exit del camp, el qual camp o plaça segura e jutge competent vos requir cerqueu per spay de sis mesos primer vinents. E si cars fos no delliberàseu pendre tal afany, yo me offerexch aquell cerquar segons dalt és dit.

E perquè les sobredites cosses me offir fer-vos conèxer en veritat, vos tramet lo present cartell de batalla partit per A·B·C, sotascrit de la mia mà e sagellat ab lo sagell de mes armes, lo qual vos darà lo present trompeta. Fet en Oristany a III de setembre, any MIL CCCCLXXII.

Galceran de Besora

⁴⁴ ms. D: "Resposta".

⁴⁵ ms. B: "Frahera".

Resposta de don Loís a Besora⁴⁶

Galceran de Besora,

per Anthoni, trompeta, é rebut hun cartell partit per A·B·C e signat de vostra mà e sagellat de vostres armes, fet en Oristany a IIII del present, ple de contarietats en quant per aquell per les hunes paraules vos feu requeridor e per les altres defenedor. Car hon dieu que, seguint lo stil militar, divisau les armes, fahent-vos per tal via defenedor, e, divisades, dieu que ab aquelles me fareu conèxer que yo ment he·m fareu desdir com a mal cavaller ans que sia exit del camp, per les quals paraules vos feu requeridor. Dieu encara que yo haja càrrech de cercar lo camp cossa que toca a defendre⁴⁷. Tals contarietats en persona que desiga batalla ne la vol portar a fi no·s poden dir sens càrrech, donant causa de pensar voler-vos apartar per tals vies fora tot stil de cavalleria de venir a batalla, car ignorar no podeu que per les paraules que digués que don Salvador d'Alagó, vostre cunyat, no ésser traïdor e que per batalla me faríeu conèxer lo contrari, lançant vostre guant per guatge, lo qual Vasco Freyra⁴⁸ de voluntat mia pres, fos fet requeridor del qual depux yo l'he pres e acceptat per vostre guatge de batalla, segons per acte de notari se mostra en huna letra que per Anthiogu de Ana vos é tramesa, podeu haver vist per lo qual don Leonard e sos jermans me han fet huna letra en què mostraven⁴⁹ certament confiar més de vostres mans e ànimo que no del llur propi, com a persones que per lurs traïcions lo han perdut, la qual, segons relació del dit trompeta, só cert haveu rebuda.

Galceran de Besora, recordau-vos del que vostra honor vos obliga, que, pux sou requeridor, per dilacions de paraules no us aparteu de la battalla que tan voluntàriament la haveu empresa. E perquè siau cert yo desig vingua a fi, per tal que vós no stigau en porfídia del que obtenir per justícia no poríeu, só content cerquar per mon poder dins sis mesos, haüda vostra resposta, jutge que·ns tingua la plaça segura, lo qual conegua qual dels dos serà requeridor. E si serà vist yo u sia, accepte en tal cars, ara per llavors, les armes per vós en lo dit cartell

⁴⁶ ms. D: "Letra del noble Luis Cornell, resposta a la primera letra de Besora".

⁴⁷ ms. D: "deffenedor".

⁴⁸ ms. B: "Frahera".

⁴⁹ ms. A: "mostravent", segueixo B. Ms. D: "mostren".

devissades, jatsia que per stil d'armes fer no·s deuria. E per semblant yo, a qui toca essent declarat ésser defenedor, axí com só segons és dit, vos devise les armes des de ara perquè en tal cars lavors devissar no les càlegua. En aquesta forma, ço és, a peu per no metre la honor en perill d'un animal, ab cuyraces cubertes de cití carmesí de pes de quatorze lliures, cabacets blanchs comuns, menys de baveres; manyoples blanques, spases de quatre palms e mig del pom fins a la punta, punyals de dos palms de hun cap a l'altre. De ací avant no teniu pus camí per lo qual vos pugau apartar de venir a battalla sens gran vergonya vostra.

Per ço, per testimoni de veritat, vos faç e tramet per lo dit Anthoni, trompeta, lo present cartell, perquè paraules cambiar no·s puxen, partit per A·B·C, signat de mà mia e sagellat de mes armes, del qual speraré vostra resposta dimarts primer vinent per tot lo dia. Data en Càller, diumenge a VII de setembre, any de la Nativitat de Nostre Senyor MIL CCCCLXXII.

Loýs Cornell

8

Resposta de Besora a don Loís Maça⁵⁰

Don Loís Cornell,

per Anthoni, trompeta, é rebut hun cartell vostre, partit per A·B·C, signat de vostra mà e sagellat de vostres armes, fet en Càller a VII de setembre, any MIL CCCCLXXII, responsori a hun meu, lo qual haveu rebut per lo sobredit trompeta. E per aquell dieu lo meu ésser ple⁵¹ de contrarietats. Dich-vos, és ple de veritats e per aquell me refir⁵² a les paraules passades entre vós e yo en presència de moltes e notables jents e enfre les quals diguéreu don Salvador e tots sos jermans e los seus antepasats ésser traýdors. Aquí yo responguí: "no dieu veritat" e que yo us ho defendria, en senyal de la qual cosa vos lancí hun quant⁵³ de batalla, e açò és lo que·s mostra per mon cartell. Al que dieu per haver-vos acomanat la fadigua de

⁵⁰ ms. D: "Cartell de Galceran de Besora a don Luis Cornell. Resposta".

⁵¹ ms. B: "ésser ple tot".

⁵² ms. D: "perquè per aquell me refir".

⁵³ ms. D: "guatge".

cerquar lo camp me haja fet requeridor, vos dich la us acomaní⁵⁴ segons stil de cavalleria e a beniplàcit vostre, al qual, renovant lo sobredit, me referm. Si dieu ferme requeridor per dir-vos la us faré conèxer, responch no ésser requeridor però defenent tan justa querella só cert haver tal victòria de vós que si plaça o camp serà segura en manera que dit vos he, e per lo jutge de aquella yo no hauré ocupació alguna, referm e m'offir fer-vos desdir o conèxer mentiu com a fals cavaller. De la tal victòria mostra la plena fe vostre cartell, en lo qual denegau la major part de vostra falsa e vil⁵⁵ querella ab temerós penediment, ço és, lexar-vos los antepasats Alagons e la major part dels presents e molts altres covarts senyals, los quals me prometen de vós eterna glòria, com és lo abreujar e lo senyalar del temps en respondre, lo qual sabeu no à terme nengú, e lo defugir a cavall ab les devisades armes, com per metre-us en dilacions de jutge, les quals cosses manifesten prou la flaquesa e covardia de vostre vil ànimo, pur la glòria que de vós spere haver me força recordar-vos vostra honor. E no refuseu lo primer cartell, al qual me refir, tramès per mi a vós per lo damunt dit trompeta e dexau totes vostres dilacions⁵⁶ e no fugau al que vostra honor vos convida. E per lo atreviment vos fonch prestat lo loch que prenguéreu tan vil querella⁵⁷, considerant no s'i haurà de termenar, en la Seu de Càller.

E perquè les sobredites cosses passen en veritat e de aquella no pugen ésser diferenciades, vos tramet aquest segon cartell partit per A·B·C, sotscriu de la mia mà e sagellat ab lo sagell de les mies armes per Anthoni, trompeta. Fet en Oristany a VII de setembre, any MIL CCCCLXXII.

Galceran de Besora

⁵⁴ ms. D: "coman".

⁵⁵ ms. A: "falsa vil querella", segueixo B.

⁵⁶ ms. D: "totes vies de dilació".

⁵⁷ ms. D: "bé par l'atreviment vos fou prestat en lo loch que prenguéreu tan vil querella".

Resposta de don Loýs a Besora⁵⁸

Qui poria creure que tan presta⁵⁹ voluntat de batalla, Galceran de Besora, vos fos pasada, segons se mostra per vostre segon cartell, partit per A·B·C e signat de vostra mà e sagellat de vostres armes, fet en Oristany a VII del present mes de setembre, lo qual he rebut per Anthoni, trompeta, responent a hon me refir⁶⁰ aquell a vós tramès, mostrant-vos ésser enugat per dir-vos lo vostre éser ple de contarietats. E per esmena en aquest segon ja⁶¹ haveu més fornit ab paraules vils e leges, tals que entre persones de honor scriure no·s deuen, perquè la fi de semblants cartells no és sinó cercar vies per on la batalla ne vingua a conclusió, de què vos fugiu. Les mans dels cavallers deuen ésser braves e les lengües moderades. E de açò no entench a contendre ab vós, sperant-me en aquella hora que, plaent a Déu, serem en plaça, car si jo seguia lo que per vostre scriure me significau nunca y vendríem⁶². E crehent que per porfídia e no per justícia voldríeu star en vostra errada opinió de fer-vos defenedor, lo que no sou, vos é scrit que·l jutge qui·ns tindrà la plaça sia conexedor, vist nostres actes, quals dels dos sia requiridor, e no y haveu respost⁶³. Car yo ni vós no podem ésser jutges de nosaltres matexs, ni de porfídia, tal qual vós tenui tan contrària a la veritat, per mon dir, lo qual és veritat, no us dexaríeu vendre yo desijant-vos aportar en lo que no calia⁶⁴, perquè yo tinch vostre guant per guatje de batalla lançat per vós, per què tots temps que yo·l tenré serà a gran càrrech e a vergonya de la honor vostra, com aquell qui havíeu dit que per batalla me faríeu conèxer que don Salvador d'Alagó no és traïdor a la Majestat del Senyor Rey. E no us cal cercar ne acriminar aquells qui en terra pudrixen⁶⁵, ni cercar en la vida dels pasats, pux los que vós seguíu e per ells haveu emprès tan malvada querella tenen la tinta tan fresca, ni deveu vós ignorar, pux en actes de batalla vos meteu, qui és requiridor o defenedor. De tan clara veritat no us

⁵⁸ ms. D: "Cartell de don Luis Cornell, resposta al sobredit".

⁵⁹ ms. D: "prest".

⁶⁰ ms. D: "responent a hun meu per hon me refir".

⁶¹ ms. D: "lo".

⁶² ms. D: "vindríem a la fi".

⁶³ ms. D: "m'haveu".

⁶⁴ ms. D: "yo desitjant aportar-vos en aquell lloch hon haureu mester lo cor e les mans vos he scrit lo tal partit, lo qual no·m calia perquè yo tinch vostre guant per guatge".

⁶⁵ ms. D: " E no us cal cercar aquells qui terra podrexen ".

aparteu, mas seguiu la empresa haveu feta, com axí pertany a tot hom de stat e condició⁶⁶. E si volreu perseverar en vostra errada opinió e no seguireu⁶⁷ la honor e la justícia vos força de ser requeridor com sou, yo stant e perseverant en mon primer e just cartell e verdader, vos certifich que, cobrada vostra resposta, la qual speraré divendres per tot dia primer vinent, si no és tal qual dich que sou obliguat, no speraré pus cartell vostre perquè seria de batalla fer a vós procès de tal flach ànimo com mostrau de no seguir lo que haveu emprès, mes procehir contra vostra honor⁶⁸ segons en tals actes per dret e stil de cavalleria se pertany.

En testimoni de veritat, vos fas e tramet per lo dit Anthoni, trompeta, lo present cartell, perquè paraules canviar nos puxen, partit per A·B·C, sotscriu⁶⁹ de mà mia e sagellat de mes armes. Data en Càller, dimecres⁷⁰ a VIII dies de setembre, any de la Nativitat de Nostre Senyor MIL CCCCLXXII.

Loýs Cornell

10

Resposta de Besora⁷¹

La veritat⁷² de les passades paraules ab manera⁷³ de vostre scriure, don Loýs Cornell, segons per públichs actes se pot veure e mostrar⁷⁴ tan gran contrarietat en confusió vostra que quisvulla altre que yo se'n fóra ja contentat. Però, perquè la presona vostra no pas ab menys punició que la fama, é delliberat seguir. Per hun vostre cartell fet en Càller dimecres, a IX de setembre⁷⁵, any MIL CCCCLXXII, lo qual he rebut per Anthoni, trompeta, é vist la manera de vostres prolixitats e difugis, los quals volríeu celar ab la ploma. Lexem totes maneres de dilacions, vingam al

⁶⁶ ms. A: " e a tot de stat e condició", segueixo D.

⁶⁷ ms. D: "lo que la honor e la justícia vos força".

⁶⁸ ms. D: "procehiré contra vós e vostra honor".

⁶⁹ ms. D: "signat".

⁷⁰ ms. B: "divendres".

⁷¹ ms. D: "Cartell de Galceran de Besora. Resposta al dessus dit".

⁷² ms. D: "varietat".

⁷³ ms. D: "la manera".

⁷⁴ ms. D: "mostrau".

⁷⁵ Als manuscrits A i B es llegeix 4 de setembre, tot i que la data correcta hauria de ser 9 de setembre, com així conté el manuscrit D.

efecte, referint-me sempre a les degudes paraules e al que·s mostra per mon primer cartell a vós tramès, al qual me refir, dich seguir la veritat e justícia e, per defensió de aquella, com dit he, ofir, com he ofert, ma persona a batalla. Per què dieu no acrimine los que la terra podrexen⁷⁶ ni la vida dels passats, vos responch per mi no són stats acriminats, mas per vós falçament e mala, les quals cosses mostren desdir-vos axí com haveu⁷⁷ per tots vostres cartells, denegant la major part de açò que dit haveu, e lo qui tal denegua és deneguar e desdir-se del tot⁷⁸; si preniu afany lo cerquar del camp, metent en experiència lo que me só ofert, me ofir de bell nou en cercar. E de lo⁷⁹ que dieu no us he respost a remetre-u a jutge, aquestes són cosses no acostumades car a mi sembla no haureu⁸⁰ poch fet com haureu conduhit la plaça que a·bdosos sia segura en lo modo que dit vos he.

Emperò no prejudicant res que per los meus cartells se mostre e per fugir a totes vies de dilacions, si volreu que ab les armes e cavalls per mi devissades e ab deu de cavall cascú de nosaltres, ab armes eguals, los quals nos descobriran la plaça ab fe e sagrament de star-se a la vista fins hajam delliurat nostra empresa, per mi só content en lo loch hon restarem de acordi en lo Regne de Cerdenya. E açò fas més per venir a final conclusió defenent tan justa e verdadera querella com és la que yo tinch, que no per obligació de stil d'armes. E crech en açò no defugireu perquè se vos poria fer tan gran procés contra la honor que crech per sempre restaríeu infami. Si dieu teniu mon guatge, teniu-lo, fins ara no molt poch a la honor vostra⁸¹, car sabeu més per força que per grat vos lo han fet acceptar. E aquell vos lancí en senyal de defendre-us lo que dit havíeu. E açò no us enugau⁸² a defugir lo que la honor contínuament vos cita. A ço que dieu que no sperareu sinó divendres per tot lo jorn, vos proteste per orde de Cavalleria no fugau fins ésser-vos del tot desdit, car honsevulla que fogireu vos seguirà vostra infamia, e recort-vos la honor.

Perquè les sobredites paraules de la veritat no puguen ésser diferenciades, vos tramet lo present cartell partit per A·B·C, sotscriu de la mia mà e sagellat ab lo

⁷⁶ ms. D: "podreix".

⁷⁷ ms. B: "dieu".

⁷⁸ ms. D: "e desdir-se'n de tot".

⁷⁹ ms. B: "dels".

⁸⁰ ms. B: "haveu".

⁸¹ ms. D: "tenir-lo fins ara molt poc a la honor vostra".

⁸² ms. D: "engane".

sagell de mes armes per Anthoni, trompeta. Fet en Oristany, dijous a X de setembre, any MIL CCCCLXXII.

Galceran de Besora

11

Resposta de don Loýs⁸³

Bé manifesta vostre confús scriure la temor que de tan malvada querella teniu e que flaquea⁸⁴ del ànimo vos fa desigar de no venir en plaça davant rey o príncep o altre gran senyor a qui pertany tenir juhí de batalla. Y voleu dir paraules tan braves que als hojnts manifesten més la pahor que teniu. Cartells de batalla no volen cavil·lacions ne mudar sentència, mas seguint⁸⁵ aquelles paraules que primerament són dites. E si ara vos voleu apartar del que lançant lo guant digués ja no podeu. E no és de meravellar per la pahor vos tingua tant vençut com vos recordau la pena e vergonya que, essent en la plaça de la batalla, vos sperau haver, majorment com don Salvador d'Alagó, qui ha fet lo pecat⁸⁶ se mire que vós hajau la pena. E no dupteu, Galceran de Besora, que encara que per vostre terç cartell, partit per A·B·C, sotscriu de vostra mà, sagellat de vostres armes, fet en Oristany a X de setembre⁸⁷, per Anthoni, trompeta, a mi liurat, mostreu vos esforçau ab paliades paraules voler venir a batalla, les obres denoten que us n'apartau e totalment ne difugiu. Yo⁸⁸ us he dit que per vostre scriure no és sinó fer-vos procés a vostra vergonya, de la qual nengunes paraules no us ne basten a traure, haveu-y⁸⁹ mester les mans⁹⁰ hi lo cor si per a tant vos basten. Vergonyosa cosa és als que en tals actes se meten oblidar-se dels principals⁹¹ com hi entren. E no us cal dir que yo·m desdigua del que dels antepasats Alagons dien s'és dit, car vostra querella no és

⁸³ ms. D: "Cartell de don Luis Cornell. Resposta al dessúsdit".

⁸⁴ ms. D: "la flaquea".

⁸⁵ ms. D: "seguir".

⁸⁶ ms. D: "penat".

⁸⁷ ms. D: "del present mes de setembre".

⁸⁸ ms. D: "ya".

⁸⁹ ms. B: "havent-hi"

⁹⁰ ms. B: "la mà".

⁹¹ ms. D: "principis".

aqueixa sinó de don Salvador d'Alagó, vostre cunyat, la qual⁹² diguéis me faríeu conèixer per batalla que ell no és traïdor a la Majestat del Senyor Rey. Aquesta és vostra querella tant clara e manifesta a tots los qui presents eren que no us cal cercar major càrrega per a vós, que de aqueixa teniu prou. E mirau com vos ne pren que tots los qui hoen vostre scriure dient que ja yo·m desdich vos meten nom de desdit e de confús e d'envergonyit que del que heu començat ab paraules contràries a la veritat vos vullau retraure, què fareu com siau a les mans? Greu m'és que us haja a dir vostres vergonyes, mas és-me forçat, pux no·ns⁹³ voleu hoir, que cride tant fins que us mogau al que sou forçat⁹⁴. E si no u feu, com fins ací mostrau, romanreu ab aquella infàmia que semblants de vós en tal cars merexen. Al que dieu que vós e yo les armes per vós devisades a cavall e ab deu de cavall ab cascú⁹⁵ de nosaltres, armats eguals, los quals nos descobriran la plaça ab fe e sagrament de star a la vista fins hajam delliurat nostra empresa e que sou content, vos dich⁹⁶: e qui seran aquells deu qui vullen aconortar de fer tan gran deservici e ofensa a la Majestat del Senyor Rey? No crech que nenguns volguesen caure en error tan gran⁹⁷ com seria aquex, que·s pena capital, si donchs no aquexos senyors qui l'à⁹⁸ acostumat de deservir e ofendre e nengú no poria ser jutge de nostra batalla sinó aquell al qual per sa dignitat per dret e per rahó li és atorguat. Lo guatge que per ma letra e cartells vos é significat he pres, e perquè lavors no·l prenguí dieu que més per força que per grat lo m'han fet acceptar. La força és stada la requesta⁹⁹ que vós me fes de voler-me combatre per lo que yo he dit que don Salvador d'Alagó és traïdor al Senyor Rey, sperant si don Salvador se recordarà de si matex, lo que no ha fet, offerint a vós al sacrifici. Yo l'he acceptat e aquesta és la força qui·l me à fet pendre e·l tinch e tendré a gran vergonya vostra fins a tant gosseu¹⁰⁰ ésser ab les armes en mans davant jutge ab mi, hon conexereu que·s altra la coÿsor del ferro que·l pintar de la ploma en lo paper. La pahor que teniu vos fa

⁹² ms. D: "per lo qual".

⁹³ ms. B: "no·s".

⁹⁴ ms. D: "que us moga al que som forçats".

⁹⁵ ms. B: "e ab deu de cavall cascú"

⁹⁶ "vos dich" manca a B.

⁹⁷ ms. D: "en crim tan gran".

⁹⁸ ms. B: "Si donchs aquexos senyors qui l'an acostumat"; ms. D: "si donchs no són aqueixos senyors qui l'an acostumat".

⁹⁹ ms. B: "la força".

¹⁰⁰ ms. B: "gosareu"; ms. D: "quasquí".

star en vostra pertinàcia dient ésser defenedor, lo que no sou, e les armes volríeu fosen paper e tinta, les quals per a vós, qui us sou de major cosa aconortat¹⁰¹, són pròpies, e per a mi són aquelles ab les quals lo cavallers defensen lur honor e persona. Vós, Galceran de Besora, sou requeridor e yo defenedor e per ço vos dich, vist quant vos apartau de venir a la fi de la batalla, no entench sperar ne rebre pus cartell de vós si, donchs, no és que siau content axí com sou tengut venir¹⁰² com a requeridor a batalla ab mi, o que'l jutge com ja us he dit ne sia conexedor. Yo·m partesch mal content per no ésser d'acordi de batalla vós ab mi. No us pux forçar emperò proceiré contra vós e vostra honor com ja us he dit, segons per dret e stil de cavalleria trobaré ser fahedor. E perquè vos sia cert, si la honor vos punyirà de fer lo que he dit e volreu avisar-me'n, trobareu en València los nobles e magnífichs Carrós de Vilaragut, mosèn Baltasar Ladró, en Guillem Mascó, mosèn Crespí Valldaura, procuradors meus a rebre vostre cartell.

E perquè paraules no·s puguen canviar, vos tramet lo present cartell partit per A·B·C, sotscriu de la mia mà e sagellat ab lo sagell de les mies armes, per Anthoni, trompeta. Fet en Càller, disapte a XII de setembre de l'any de la Nativitat de Nostre Senyor MIL CCCCLXXII.

Loýs Cornell

12¹⁰³

Cartell de Galceran de Besora, resposta al dessusdit.

Don Luís Cornell,

vist per experiència lo que sempre de vós he confiat, ço és, poder en vós més el temor que la vergonya, me só inclinat a moltes coses a les quals me obligava més voluntat que justícia; volent venir a final conclusió de nostres differències, com sabeu vós, he scrit per mon tercer cartell ab deu de cavall com allí és dit determinàssem vostra falsa e vil querella, del qual vos sou desexit ab dilacions e diffugis recordant-vos novament lo servey del Senyor Rey, encara la honor vostra

¹⁰¹ ms. B: "qui feu de major cosa aconortar".

¹⁰² ms. A: "vení", segueixo B.

¹⁰³ Les lletres 12, 13, 14 i 15 només estan copiades al manuscrit D.

la qual en totes altres coses vós haveu tant oblidat, no só poch meravellat confieu en actes axí gloriosos tan poch de la clemència de sa Majestat com en altres coses de major vergonya vos siau amprat amplament de aquella tallant nasos¹⁰⁴ e fent altres vils actes als quals tota manera de remisió e clemència deuria ésser negada, però perquè tant falses e vils paraules com de la casa d'Alagó haveu dites no passen sens punició e encara per difugir totes vies de dilació me plau sosvenir a la demanda per vós feta en lo vostre cartell fet en Càller a set de setembre any MIL CCCCLXII en lo qual dieu sia remès a coneguda del jutge qui deu ésser deffenedor, dich per mi só content, hoÿt que haja a vós e a mi personalment, puix que el tal jutge no sia infel salvo per fretura de tot jutge, el qual jutge nos tenga lo camp o plaça segura segons e per lo primer meu cartell se mostra, al qual me refir tostemps, e si de açò sereu content, en lo nom de Jesús e de la gloriosa Nostra Dona e del cavaller mossènyer sant Jordi, ara per lavors e lavors per ara, si per lo dit jutge serà conegut yo sia deffenedor, com só, yo·m referme en la elecció de les armes e cavall per mi devisades segons especificadament se mostra per lo dit primer meu cartell. E, si per cas torpe coneixença e sobrada injustícia o us fes deffenedor, en tal cas accepte les armes per vós devisades segons se mostra per lo vostre cartell fet en Càller a set de setembre, any MIL CCCCLXXII. E perquè de açò qualsevol crega és vergonyosa hauré plaer que, vist lo present cartell, de aquell jorn en sis mesos comptant primer vinents vós hajau sercat la tal plaça o camp, que a lo semblant me offir faent tot just mon poder. E si per flaqueza de ànimo aquest cartell com l'altre refusau, de aquell jorn corrent lo temps, exercitant-me en lo que offert me só, prosehiré contra vós e vostra honor segons és costum per orde de cavalleria.

E perquè les sobredites coses passen en veritat e de aquella no puguen ésser diferenciades, vos tramet lo present cartell partit per A·B·C, sots scrtit de mà mia e sagellat ab lo sagell de mes armes, per Anthoni, trompeta. Fet en Oristany a XXIII de setembre, any MIL CCCCLXXII.

Galceran de Besora

¹⁰⁴ Cf. davantal i peça 5 d'aquest epistolari.

13

Cartell de don Luis Cornell, resposta al sobredit de Besora

Puix que per lo vostre spantat e temerós ànimo voleu judicar lo meu, no-m marvell si vós, Galceran de Besora, me imposau nom de temerós. Si mirau lo que en vostres cartells haveu dit, coneixereu que haveu manifestat la paor e covardia tan gran que haveu, ni més fugir no poríeu del que haveu fins assí per no haver a venir a batalla ab mi. E, puix tal sou, no deguéreu metre-us en tan gran mal e vergonya per a vós com és haver-me request de batalla ab querella axí malvada com és dir don Salvador d'Alagó, vostre cunyat, no és traïdor a la Majestat del Senyor Rey, nostre senyor, e haveu sercat mesclar-hi los altres jermans dels quals vós no curàs e més avant de sos antecessors. De tot açò se mostra lo contrari, que sols per don Salvador haveu presa vostra mala querella com per tantes vegades vos he dit, e mirau que no és a vós si de la honor vos recordau apartar ne dir altre del que haveu una volta dit quant lansàs lo guant a mi dient que per batalla me faríeu conèixer don Salvador d'Alagó no ésser traïdor al Senyor Rey. E a vós és cert que ell ho és e per ço temeu, si a batalla gosau venir, la gran punisió que per les mies mans sperau haver, e no sols en la persona mas en la honor, tan gran que major cavaller que home de condició haja haguda. Car qui per traïdor enprèn ne requer batalla no pot haver sinó desventurada fi, e mirau les sues obres e conexereu si lo nom de traïdor li és pus propi que no aquell ab lo qual lo batejaren. De molt vos són obligats don Leonart e sos jermans aderens, puix vós ab vostres paraules e cartells sou la trompeta qui publicau per les parts que no-s sabia llurs perverses obres contra la Majestat de nostre Rey e Senyor comeses. E, perquè tant vos he vist apartar de venir a batalla ab mi, no volguí rebre lo darrer cartell que Anthoni, trompeta, aportà en Caller, puix en aquell no y havia cosa que satisfer al que per mos cartells vos era dit.

Disapte que-s contava vint-y-sis del present mes, rebí per lo dit Anthoni, trompeta, hun cartell vostre partit per A·B·C e signat de vostra mà e sagellat de vostres armes, fet en Oristany a vint-y-quatre de setembre de l'any present, ben abundós de vils paraules segons bé haveu acostumat, a les quals no respondria perquè de viltat no vull contendre ab vós; e per no dar loch a paraules e venir a fi de nostra batalla vos dich que puix veig vos recordau del que la justícia e la

necessitat de vostra honor vos streny com diheu que sou content que lo jutge qui·ns tindrà la plaça, hoÿts a vós e a mi, determèn qual dels dos sia requeridor, e si dirà ésser-ho vós que acceptau les armes per mi devisades e, si yo seré, haja per acceptes les per vós devisades, puix que lo tal jutge no sia infel, salvo per fretura de tot altre, lo qual jutge nos tinga lo camp o plaça segura segons per lo vostre primer cartell se mostra, al qual dieu tostemps vos referiu, e que vist vostre cartell de aquell jorn en sis mesos comptant primer vinents haja a cercar la tal plaça o camp. A què us responch que en nom de Nostre Senyor Déu e de la gloriosa Nostra Dona e del benaventurat cavaller sanct Jordi yo accepte vostra batalla ara per lavors e lavors per ara, e só content per mon poder dins los sis mesos cercar jutge qual per vostre primer cartell m'és significat qui·ns tinga la plaça segura de nostra batalla e que aquell conega, hoÿt a vós e a mi personalment, qual de nosaltres sia requeridor e, segons per mos cartells he dit, tinch per acceptades les armes per vós devisades tocant a mi, axí com vós, per vostre cartell, acceptau aquelles per mi devisades toquant a vós ésser requeridor, com sou, e, trobat aquell jutge, vos avisaré del temps que a vós e a mi assignarà per a comparar davant ell segons se acostuma.

E perquè paraules cambiar no·s puxen vos tramet lo present cartell per lo sobredit Anthoni, trompeta, partit per A·B·C, signat de la mia mà e sagellat de mes armes. De l'Alguer a XXVIII de setembre, any de la Nativitat del nostre Senyor MIL CCCCLXXII.

Luís Cornell

14

Acte de citació del Rey don Joan fet a Galseran de Besora a supplicació de don Luís Cornell, lo qual és del tenor sigüent

Hoc est translatum fideliter sumptum in castro Calleri nono die mensis novembris anni Nativitatis Domini milli quadringentesimi septuagesimi secundi Aquadam Regia provisione manu propria ut primis videbatur aspectibus subsignata Regie Aragonum Majestatis signata comuni sigillo in eius dorso somunitum non viciata concellata

nech in aliqua sui parte suspecta sed prorsus omni vicio et suspecione carentibus cuius tenor talis est.

Don Joan per la gràcia de Déu Rey d'Aragó, de Navarra, de Scisilia, de València, de Malorques, de Serdenya e de Còrsega, comte de Barchenona, duch de Atenes e de Neupàtria e encara comte de Rosselló e de Sardanya. A l'amat nostre en Galceran de Besora, vervesor, donzell, domiciliat en lo Cap de Càller del dit nostre regne de Serdenya. Salut i dilecció.

Per part del noble, magnífich e amat nostre don Luís Cornell, domiciliat en nostre regne de València és estada nostra Majestat supplicat que com entre vós e ell en los dies propassats se sien seguits guatge e cartells de batalla, segons los quals lo dit don Luís ha pres a son càrrech haver jutge qui hasegur la plaça per la dita batalla, lo qual haja primerament conèxer qual dels dos és vist ésser requeridor e qual request, segons en la còpia dels dits cartells havem vist, nos plagués ésser jutge de la dita batalla e assegurar la plaça per aquella. E nós siam contents dar loch a la dita supplicació e per ço hajam offert ésser jutge entre vosaltres e assegurar la dita plaça a la qual havem assignat la segona festa de Pasqua primer vinent en lo loch on personalment nos trobarem. Per ço, ab tenor de les presents, intimant e notificant a vós les dites coses, vos assignam que trendra dies avans de la dita jornada siau e comparegau personalment davant nós hon se vulla que siam per conèxer e declarar sobre la dita differència de request e requeridor. Certificant-vos que semblant assignació havem feta al dit noble don Luis supplicant ab cominació que en contumàcia de aquell de vosaltres qui en les dites jornades, les quals paremptòriament assignam, davant nós comparegut no serà per satisfer a les coses sobredites, nós procehirem circa les dites coses segons que per orde e stil de batalles et aliis coneixerem ésser faedor.

Data en lo monestir de Pedralbes a setze dies del mes de octubre en l'any de la Nativitat de nostre Senyor MIL CCCCLXX.

El rei Joan

Vidit vice cancelarius in itinere decimo septimo registrata. Sig. num. mei Andree Barbens auctoritate Regia notarii publici Valencie ac per totam terram et

dominacionem Illustrissimi domini Regis Aragonum hujusmodi exempli testis. Sig. num. mei Jacobi Servera auctoritate Regia notarii publici totam terram et dominacionem Serenissimi domini nostri Aragonum Regis hujusmodi transumptus testis. Sig. num. mei Joannis Guimera Regia auctoritate notarii publici per totam terram et dominacionem Serenissimi domini nostri Aragonum Regis qui prius translatum a suo originali abstractum et cum eodem comprobatum ac per duos commorantes meos testificatum per alium scribi feci et requisitus clausi.

15

Acte de com los dits don Luís Cornell e Galceran de Besora foran davant lo Rey

Die secundo Maii anno nativitate Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo tercio in villa Perpiniani, Serenissimus Dominus Rex ad supplicacionem et instanciam nobilis domini Ludovici Cornell mandavit michi Joanni Xristian Regio secretario et notario publico infrascripto ut reciperem ab infrascriptis et nominatis testibus eorum dicta et deposiciones medio juramento super contentum in cedula quadam offerenda per dictum nobilem dompnum Ludovicum Cornell cuiusquidem cedula tenor est hujusmodi.

Supplicat e requerit lo Senyor Rey per part de don Luís Cornell moltes e diverses vegades volgués declarar entre ell e mossèn Galceran de Besora qual dels dos era request o requeridor, lo dit Senyor manà al dit don Luís e al mossèn Galceran de Besora venir davant ell e, essents presents abduys davant sa Majestat los dix: "Vosaltres me supplicau yo declare entre vosaltres qual és request o requeridor e que us tinga la plaça segons per ma citatòria vos tinch offert; yo só content, com a jutge que só, fer la dita declaració e tenir-vos la plaça tostemps que sereu concorts de la querella que diferiu e, axí concorts vosaltres, so prest fer lo que dich". Don Luís Cornell respòs: "Senyor, yo no sé que entre mossèn Galceran de Besora e mi haja ninguna differència en la querella per quant, Senyor, yo he dit e dich que don Salvador d'Alagó, cunyat de mossèn Galceran de Besora, que present és, és traïdor, ell e don Leonart e sos jermans e adherens a ell, a vostra Majestat, a les quals

paraules, Senyor, mossèn Besora me respòs dels altres no curava, sinó sols de son cunyat, don Salvador, dient-me ell no era traïdor e que m'o combatria e m'o faria conèixer per batalla, lançant-me hun guant per gatge, per què, Senyor, yo no sé altra querella entre ell e mi sia sinó aquesta. E só cert mossèn Besora no se oblidarà tant de sa honor que negue no ésser ver lo que yo dich, però ell és assí en presència de vostra Majestat, diga lo que vulla". Al qual respòs lo dit mossèn Besora dient: "Senyor, és ver que lo dit don Luís me dix les paraules que rahona en la Seu de Càller, però, Senyor, no sols dix dels Alagons presents que són en lo regne de Serdenya, los quals vos són obedients, mes de tots e dels antecessors de aquells, e yo, Senyor, no he lançat lo gatge sols per don Salvador mes per tots segons dich en mos cartells, als quals me refir. E supplich vostra Majestat yo no sia jutjat sinó per aquells". E don Luís respòs: "Galceran de Besora, recordau-vos que vós ne yo no havem coneguts los passats, que vostra querella no és sinó lo que yo dich, e mirau quanta vergonya vos és oyr davant la Majestat del Senyor Rey de vostre cunyat dir ésser traïdor a Sa Senyoria, e recordau-vos al que lançant vostre guant vos offerís, e mirau que yo no sols dich traïdor a vostre cunyat, mes a tots sos adherents, en los quals és hu de aquells vostre jermà, lo qual és no menys traïdor que·ls altres, e axí responeu per aquell que és vostra carn, que yo só content, si bé vós no prenguéis la querella sinó sols de don Salvador, la tingau per tots o per los que vós volreu puix sia de aquells que en mos cartells e ara en presentia del Senyor Rey enculpe". Lo dit mossèn Besora dix: "Senyor, ver és que mon jermà se trobà en la batalla no creent venir contra vostra Majestat sinó sols contra mossèn Carroç, e axí, Senyor, ell vos és bo e feel vassall e obedient e no és tal com don Luís dix; yo·m refir a mos cartells". E lo dit don Luís respòs: "Mossèn Besora, mirau quant feu lo major càrrech e vergonya que may cavaller se fes, e puix axí és que vós me negau la querela, siau content lo Senyor fassa la dita declaració de request e requeridor, e si serà vist yo ésser requeridor só content combatre-us tot lo que de mos cartells me negau, e si seré request per lo semblant defendre-ho". E lo dit Besora dix: "Senyor, yo no mudaria de querela sinó que·m refir a mos cartells". Dix don Luís: " Mossèn Besora, puix axí és que com a cavaller no·m voleu respondre e que ab les mans aquesta differència se conega, consentiu siam jutjats per los actes presos per los oficials del Senyor Rey en aquesta faena". Respòs lo dit Besora: "Don Luís, los actes són falsos per quant lo visrey e els altres oficials me eren suspitosos. Per què

supplich Vostra Senyoria no·m jutge sinó per mos cartells segons he dit e dich". Lo dit don Luís respòs: "Mossèn Besora, yo no puch fer més del que fas, e puix veig vos oblidau tant vostra honor, vos fas record que tostemps que yo portaré vostre guant, lo qual me lançàs per guatge, lo tindré e portaré en gran càrrech e vergonya vostra, e no·m meravell vos oblideu tant de vós mateix quant vos recordau la gran punisió que per les mies mans sperau haver si en mi gosareu venir a batalla, car és cosa certa que qui per traydors vol combatre no pot fer sinó desventurada fi".

Postea vero die intitulata decimo mensis et anno predictorum, in villa eadem Perpiniani interrogatus per me dictum secretarium et notarium Magnus Anthonius Gueraldinus Regius secretarius medio juramento super contentum domini nostri Jhu Xpi eiusque sacrosanta quatuor evangelia per eundem manualiter tacta, super contentum in dicta et preinserta cedula que fuit per ipsemmet lecta et intellecta virtute juramenti predicti et dixit et deposuit in modum sequentem: Ego Anthonius Gueraldinus, Secretarius Regius, testis rogatus per sacramentum de mandato regis prestitum in potestate predicti Secretarii et notarii, affirmo me interfuisse dum nobilis Dompnus Ludovicus Cornell et magnificus Galcerandus de Besora coram Serenissimo Domino Rege vicisim inter se pronunsiarent fuisseque ab eis dicta premissa omnia aut similia verba idem significancia verborum ordine aut numero parum admodum permutato sed in eundem tenorem: Preterea die et anno prefixis in eadem villa, interrogatus per me dictum secretarium et notarium Magnus Beltrandus d'Armendaris, miles, medio juramento facto prout supra super contenta in preinserta ceda que fuit eidem per medium secretarium et notarium lecta et intellecta, virtute juramenti predicti, dixit et deposuit in modum sequentem: Beltrandus d'Armendaris, miles, testis juratus et per juramentum interrogatus super contentum in dicta cedula:

Dize ser verdad todas las cosas en aquella contenidas en effecto e sustancia; dize empero que algunas de aquellas se dixeron primeras e otras sagueras, no juxta el orden que en la cédula de paraula a paraula estan scritas, empero el effecto e sustancia de las paraulas dichas por los dichos don Luís e Galceran de Besora dize ser aquella mesma que contiene la dicha cédula e significant aquellas mismas paraulas en las quales dize el dicho mossén Beltran d'Armendaris haverse fallado

personalmente delante del Senyor Rey quando aquellas fueron dichas e proferidas por los dichos don Luis e Galceran de Besora.

16¹⁰⁵

Cartell tramès per Galceran de Besora a don Luís Cornell¹⁰⁶

Don Loís Cornell,

per quant és degut als cavallers e jentils hòmens en absència de lurs parents e amichs respondre e satisfer¹⁰⁷ en lo que toca en la honrra de aquells, responguí yo a vós en la Seu de Càller a la colpa que donàs a don Salvador d'Alagó, don Leonard, sos jermans e antepassats dient eren traïdors que no deÿeu veritat e que en defensió de la tal querella vos oferia ma presona a batalla. Per la qual rahó pasaren entre vós e mi certs cartells, als quals me refir. E perquè entre nosaltres és stada diferència qual dels dos era requeridor o defenedor fuy content, a requesta vostra, remetre al jutge qui·ns tinguera la plaça la declaració de tal diferència, dant-vos facultat de cercar aquell. E, acceptant vós lo tal càrrech, me haveu hagut per jutge la Majestat del Senyor Rey, segons per sa letra citatòria me fon intimat, davant lo qual yo só comparegut dins lo temps assignat per Sa Altesa, esent sempre prompte, feta la declaració qual dels dos fóra¹⁰⁸ requeridor o request, de combatre o de complir ço a què per mos cartells era tengut. E axí, vista ara la declaració feta per Sa Senyoria de yo ésser requeridor¹⁰⁹, seguint yo¹¹⁰ ma justa e verdadera querella, dich que si vós, don Loýs, guosareu defendre la querella a què yo·m só ofert en mos cartells, ço és, que don Salvador d'Alaguó, don Leonard, sos jermans e antepasats sien traïdors, axí com haveu dit, só prest sens dar pus dilació a nostra batalla combatre-us-ho a tota ma requesta, confiant en Nostre Senyor Déu e en la gloriosa Mare sua¹¹¹ e·n lo benaventurat cavaller sent Jordi, si lo Senyor Rey lexará

¹⁰⁵ Abans d'aquesta lletra, en el manuscrit A hi ha el següent encapçalament: "Les principals letres que són stades entre don Lois Cornell e Galceran de Besora són atràs en cartes CCCC fins CCCCXVII.

¹⁰⁶ Aquest encapçalament només és contingut al manuscrit D.

¹⁰⁷ "e satisfer", manca a C.

¹⁰⁸ ms. B: "serà".

¹⁰⁹ Aquesta declaració del Rei no apareix a cap manuscrit.

¹¹⁰ ms. D: "seguint sempre".

¹¹¹ ms. C: "e en la gloriosa Verge Maria, mare sua".

venir nostra batalla a fi, fer-vos conèxer que haveu mentit e us faré desdir de la culpa¹¹² falçament imposada. E axí, pux vos és donat aquell dret de defenedor que tant haveu mostrat desijar, apartau-vos de les contradiccions que fins ací fetes haveu¹¹³ en lo ver de ma querella, a fi que los vint jorns que·ns¹¹⁴ à donat lo Senyor Rey en concordar-nos de aquella no vinguen a spirar sens l'efecte de nostra batalla, car yo só sempre promte de combatre e de fer-vos conèxer lo que en mos cartells he ofert.

E, per record de ver, vos tramet lo present cartell per Argilaga, trompeta, partit per A·B·C, signat de mà mia, sagellat de mes armes¹¹⁵. Fet en Perpinyà a XII de juny, any MIL CCCCLXXIII.

Galceran de Besora

17

Cartell de don Luis Cornell, resposta al sobredit¹¹⁶

Mosèn Gualceran de Besora,

la declaració feta per la Majestat del Senyor Rey de vós ésser requeridor per acostar-se a fer nostra batalla crehia yo portàs a vós record de acordar-vos ab lo ver que entre vós e mi aquell jorn de la Seu de Càller passà, quant¹¹⁷ diguí vostre cunyat, don Salvador de Alagó, don Leonard e jermans a ells adherents eren traïdors e desobedients a la Majestat del Senyor Rey, vós respongués-me que dels altres no miràveu¹¹⁸ sinó de don Salvador, vostre cunyat, dient no ésser traïdor al Senyor Rey, e, lexant los altres que dich, me lançàs un guant per guatge, oferint-vos per aquesta querella combatre'm¹¹⁹, lo qual per vostra honor fóra stat milor tengut vós haguéu, pux ab tant càrech vostre voleu adverar los antepasats de aquex

¹¹² "de la culpa", manca a B.

¹¹³ "mostrat desijar, apartau-vos de les contradiccions que fins ací fetes haveu en", manca a C, salt d'igual a igual.

¹¹⁴ ms. C: "que us".

¹¹⁵ ms. D: "segellat ab lo sagell de mes armes".

¹¹⁶ Aquest encapçalament només apareix al manuscrit D.

¹¹⁷ ms. B: "com".

¹¹⁸ ms. D: "curàveu".

¹¹⁹ ms. D: "combatre-u".

linatge haver-me nomenats. E fóra pus propi de don Leonard e de aquells sos jermans, qui en la semblant colpa de ells són, vos fóseu recordat respondre. E mostra's per letra que per Argilagua, trompeta, a tretze¹²⁰ del present mes tramesa me haveu, per A·B·C partida, sotscrita de mà vostra e segellada de vostres armes, hon dieu és degut als cavallers e jentils hòmens per sos parents e amichs en lur absència responre e satisfacer, no per los morts ab los quals deute ne amistat tingués, ne vós e yo havem coneguts. E no sols per lo que dit és e per mos cartells lo ver de açò se mostra, mas per veres informacions de parents e amichs vostres e per confusió¹²¹ vostra és cosa més que certa, si la temor que de venir a la batalla teniu no torbàs vostre entendre no us oblidàreu tant vera cossa mudar. Si voleu vostra injusta querella adobar¹²² ab color de tots los Alagons e antepasats és tart, com dich que dels vius aquell jorn vos oblidats¹²³ e no volgués sinó per don Salvador, cunyat vostre, respondre, la honor del qual vós oblidau: no gosant-me per aquell combatre feu als miradors creure teniu per cert lo que de aquell dich. E axí ab molta vergonya vostra e sua verifcau ma querella.

E perquè contendre de açò ab vós més¹²⁴ no cur, perquè seria mostrar forçat fer-vos combatre, pux per grat venir no y voleu, e la honor que us oblidau no us hi porta, tenint yo vostre guant per guatge, quanta és la obliguació que de proseguir vostra injusta querella teniu! A mi no resta més a dir sinó en lo nom de aquell qui de les batalles és vencedor e de la gloriosa Mare sua¹²⁵ e del cavaller benaventurat sent Jordi, en defensió de ma bona justícia, veritat e honor, dich que haveu mentit e mentiu e só prest defendre-us lo que mos cartells contenen ab tota confusió e destrucció de la honor vostra. E seré content si la Majestat del Senyor Rey, havent pietat de vostra confusió e vergonya, nostra batalla a fi venir no lexara¹²⁶, seguir-vos davant altre jutge competent, per vós havedor dins spasi de sis mesos, pux sospitós a mi no sia. E plaurà'm més sia infel per ço que la fi de

¹²⁰ En realitat, la carta anterior està datada a 12 de juny, el manuscrit C canvia el 13 pel 16 de juny, és a dir, el mateix dia en què està escrita la present lletra. El manuscrit D la data correctament a 12 de juny.

¹²¹ ms. C: "confusió".

¹²² ms. C: "agualar".

¹²³ ms. C: "oblidàs".

¹²⁴ "més", manca al manuscrit B.

¹²⁵ "sua", manca a C. Ms. D: "la gloriosa Verge Maria, mare sua".

¹²⁶ ms. D: "a fi venir no leixa".

nostra batalla pus certa sia, hon yo spere¹²⁷ haver¹²⁸ de vós aquella honor e fi¹²⁹ que en tals lochs se desija. E si en los vint jorns concordés no serem, serà en total càrrech e culpa vostra qui de axí manifesta veritat vos desviau.

La present vos tramet per Johan de Negrapont, trompeta, partida per A·B·C, sotscrita de mà mia e de mes armes sagellada. Feta en Perpinyà a XVI de juny, any MIL CCCCLXXIII.

Loís Cornell

18

Cartell de Besora, resposta al dessusdit¹³⁰

Si vós, don Loís Cornell, fóseu anat tan atentat en les paraules que digués dels Alagons¹³¹ e antepasats lurs en la Seu de Càller qual de rahó fer devíeu, no haguéreu ara mester smenar vostre dir, axí com fer voleu en vostra letra per Negrapont, trompeta, a mi donada, partida per A·B·C, signada de vostra mà e sagellada de¹³² vostres armes, feta en Perpinyà a XVI de juny, any deval scrit, ni us freturava neguar huna part de la querella e atorguar-ne altra, lo que si pensàseu de quanta hobliguació son les paraules dites per los cavallers haguéseu a cert que us fóra mils abandonar la persona per la honrra que, volent stalviar¹³³ aquella, neguar a tanta vergonya vostra lo que dit haveu; majorment ab tant civil rahó com donau dient que per haver yo dit en mon cartell per Argilagua, trompeta, a vós tramés, ésser degut als cavallers e jentils hòmens per lurs parents e amichs responre e satisfacer e per ço no s'entendria dels antepassats. Aquesta glosa que vós feu és pròpia de persona qui tenint l'ànimo vensut va cerquant per hon difugir a batalla e no de cavaller qui desiga combatre, car vist és que pux¹³⁴ haveu parlat dels

¹²⁷ ms. B: "speraré".

¹²⁸ ms. C: "dever".

¹²⁹ "e fi", manca a C.

¹³⁰ Aquest encapçalament només és contingut al ms. D.

¹³¹ "dels Alagons", manca a C.

¹³² "vostra mà e sagellada de", manca a C, salt d'igual a igual.

¹³³ ms. B: "scandalizar".

¹³⁴ ms. D: "pus vós".

Alaguons e dels lurs antepassats acriminant aquells de traïdors, axí com mentint fet haveu, responent-vos yo per tots no-s pot dir ma resposta als tots no satisfasa. E, posat yo tingua major obliguació a algú d'ells per deute e altres de amiat, acriminant vós lur natura, lo que a ells tocara responrre essent presents, plau a mi axí per ells com per lurs antepasats sobre vostre fals dir haver¹³⁵ fermada ma querella, pux só cert que, satisfent per tots, satisfàs principalment a la honrra de don Salvador d'Alaguó, mon cunyat, e als altres a qui vós haveu imposat tal crim. És gran vergonya sobre tal cas voler al·leguar les informacions que dieu com tals actes sien stats presos falsament e per persones qui en aquest fet tenen la matexa passió vostra. E axí, com aquests no sien de nenguna força e valor, no cur de adverar les cosses pasades entre vós e mi sinó ab les mans e no ab procesos, com sien coses entre cavallers vergonyoses. Per ço, volent-vos portar en aquell loch hon tals diferències aclarir se deuen, levant-vos tot camí¹³⁶ ab què difugir hi pugau, dich sens desistir a ma querella, ans ajustant en aquella, que si vós, don Loýs, guosareu defendre que no hajau inculpat los antepasats Alagons com los presents de traïdors, vos ofir combatre-us-ho a tota ma requesta, confiant en Nostre Senyor Déu e en la gloriosa Mare sua e-n lo benaventurat cavaller¹³⁷ sant Jordi. La jornada de nostra batalla vos portaré a tal trespàs que no lo Senyor Rey, com vós¹³⁸ dieu de mi, mas yo hauré haver pietat¹³⁹ de vostra confusió e eterna vergonya. E meravell-me de vós com a tant càrrech vostre parlau dient si lo Senyor Rey no dexarà nostra batalla venir a fi sou content yo cerque altre jutge e que us plaurà sia infel. Aquesta pareneria confon vostre dir car si fiansa teníeu que-l jutge strany dexàs mils venir nostra batalla a fi, no devíeu portar-me primer davant la Majestat del Senyor Rey, lo qual poch acostuma a sos vasalls dar loch a fi de batalla, mas davant aquell lo qual éreu pus cert la dexara venir a fi. Mas vós, stimant més¹⁴⁰ la pareneria de tals actes que la obra, tement la trista fi que us spera de nostre combatre¹⁴¹, davant lo juhí de sa clemència haveu volgut portar-me. Mes, perquè sia vist que en tota manera vull arribar en l'efecte de nostra batalla, yo só content si lo Senyor Rey no

¹³⁵ mss. C i D: "haja".

¹³⁶ ms. B: "crim".

¹³⁷ "cavaller", manca a D.

¹³⁸ ms. C: "axí com vós".

¹³⁹ ms. C: "mes yo hauré pietat".

¹⁴⁰ ms. A: "estimant ", segueixo D.

¹⁴¹ ms. C: "de nostra batalla combatre".

dexara aquella venir a fi, fer ma diligència dins los sis mesos que·m donau de haver-vos hagut jutge, cristià o infel, qui·ns tindrà la plaça segura. E axí recordau-vos de açò a què sou tengut e del que haveu dit en presència de molts cavallers e jentils hòmens que esent declarat per lo Senyor Rey qual dels dos fóra requeridor o request, que vós me combatereu la diferència que·n los cartells de vós a mi era. Per què feu ara verdader vostre dir pux vos do camí per a batalla. E pux haveu guosat parlar sens sperança¹⁴² de tal fi qual presumíeu, guosau-ho¹⁴³ ara defendre, car pocha honor vos fa portar lo guant per guatge, pux lo per què·l teniu refusau combatre.

E per record del ver vos tramet la present per Argilagua, trompeta, partida per A·B·C, signada de mà mia e segellada de mes armes. Feta en Perpinyà a XVIII de juny, any MIL CCCCLXXIII.

Gualceran de Besora

19

Cartell de don Luís Cornell, resposta al sobredit¹⁴⁴

Mosèn Gualceran de Besora,

obres e no parenceres rahons són les que contenten los cavallers qui lur honor stimen; per ço·m lexaré¹⁴⁵ respondre a tant indegudes paraules com dieu en la letra que per Argilagua, trompeta, tramesa me haveu, feta en Perpinyà a XVIII del present mes e any, partida per A·B·C, sotscria de vostra mà e de vostres armes sagellada, que, cert és, só stat en açò no poch voluntari per tal querella ab vós vulla combatre'm, com los actes que provats són de batallar no freturen, si don Salvador d'Alagó, don Leonardo e jermans a aquells aderents són traydors o desobedients a la Majestat del Senyor Rey és cosa a tots més que certa. Mes, per mostrar la voluntat que tenia e tinch, fuy content vostre guant per guatge prendre, axí com

¹⁴² ms. B: "sperienci".

¹⁴³ "guosau", manca a B.

¹⁴⁴ Aquest encapçalament només és contingut al manuscrit D.

¹⁴⁵ ms. D: "leixe".

ara per acursar e més prest¹⁴⁶ plegar al terme de nostra batalla, que yo molt desige, vos vull levar tots los camins que desviar-vos-ne poden. Com per vostres cartells se mostra vós adverar yo haver dit lo jorn de la Seu de Càller don Salvador d'Alagó e tots sos jermans e los seus antepasats éser traïdors per ço que dieu a tota vostra requesta me voleu combatre ajustant-ho a vostra mala querella, lo que no freturava si lo ver mudar no volguéreu. Per què, defenent ma bona justícia, dich mentiu e quantes voltes ho direu mentreu e só content no desistir¹⁴⁷ a ma querella mas ensemps ab aquella defendre-us-ho. E perquè vull tot lo que dit he se advere e als miradors sia vist éser veritat que vós aquell jorn de la Seu de Càller quant yo diguí don Salvador, don Leonard hi aquells jermans a ell adherents ésser traïdors, me respongués no curàveu dels altres sinó per don Salvador, vostre cunyat, respondre, ab tot aço per cavaller digne de fe qui huy és en Perpinyà yo provar poria, me plaurà per major confusió vostra, si ajustar ho volreu a vostra principal querella, e ab lo que y afegiu seré bé content defendre-us-ho, e axís verifiqueu les informacions que dieu eren falses. E si en nengunes altres cosses los cartells meus e vostres difereixen pendré a plaer defendre-us ésser ver lo que mos cartells contenen. E no penseu tants caps¹⁴⁸ prengua per desviar nostra batalla, mas per portar-hi a vós, que de aquella vos voldríeu apartar. E a tots la veritat sia certa, dexant a electió vostra lo que pendre o dexar del qu'és dit voldreu. E, axí, mosèn Besora, preniu tots los caps que ma letra conté o de aquells lo que més vos alta ensemps ab nostra principal querella, que yo en nom de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller sant Jordi só prest defendre-us lo que de açò que dich me volreu combatre.

E si us he portat davant la Majestat del Senyor Rey cossa és rahonable: cascun vasall primer a son senyor en tals actes suplica, e necessari en aquest cars, qui és de traïció feta a Sa Majestat, pendre Sa Excel·lència per jutge com la punició de tal crim a Sa Senyoria pertangua e pus fàcilment s'espera de Sa Excel·lència que d'altre príncep nostra batalla a fi venir dexe. Aquestes són les rahons de haver hagut Sa Majestat per jutge e no les que'n vostra letra¹⁴⁹ dieu. E si us he dat facultat en aquell cars que ma letra conté haver altre jutge no per creure alre de Sa

¹⁴⁶ ms. B: "presa".

¹⁴⁷ ms. D: "desistint".

¹⁴⁸ ms. D: "camps".

¹⁴⁹ ms. B: "en vostres letres".

Senyoria del que per aquesta letra¹⁵⁰ tinch dit, mas per provehir a vostres vanes sperances, les quals per vostra letra feta a XII de juny en la present vila clarament se vehen. E si·s seguex lo que vós tant desigau, recort-vos lo càrrech que haveu acceptat. E, pux tant dieu vos plau la fi de nostra batalla, feu lo jutge sia tal hon tingau loch complir lo que per vostres cartells ofert-vos sou e com a requeridor vos toca e, lo que us és pus cert, haver de mi aquella punició e càstich que de tant mala querella justament s'espera e vostre vil parlar merex. E porte ab molta honor mia vostre guant per guatge, pux ab tanta volentat lo perquè·l tinch só prest defendre.

La present vos tramet per Negrapont, trompeta, partida per A·B·C, sotscrita de mà mia e de mes armes sagellada. Feta en Perpinyà a vint de juny, any MIL CCCCLXXIII.

Loís Cornell

20

Cartell de Galceran de Besora, resposta al dessusdit¹⁵¹

Don Loís Cornell,

vostra letra he rebuda per Negrapont, trompeta, partida per A·B·C, signada de vostra mà e sagellada de vostres armes, feta en Perpinyà a vint de juny, any¹⁵² devall scrit, en la qual veig que ab la força de mes rahons vos é portat a concordar-vos ab mi de querella. E per ço, dexant tots altres caps de vostra letra, com ara no sia temps de paraules mes de obres, venint al que dieu que per quant yo he volgut adverar en mos cartells vós haver dit lo jorn de la Seu de Càller don Salvador d'Alaguó, tots sos germans e antepassats ésser traïdors; que defenent vostra bona justícia dieu que ment e mentré¹⁵³ tota vegada que tal diré¹⁵⁴; e que sou content defendre'm¹⁵⁵ per batalla tot lo que en aquestes paraules és contengut. A què us responch com yo, perseverant sempre en mos cartells, vos dich que no ment, ans

¹⁵⁰ "letra", manca a D.

¹⁵¹ Aquest encapçalament només és contingut al ms. D.

¹⁵² "any", manca a C.

¹⁵³ ms. C: "mentirà".

¹⁵⁴ ms. C: "dirà".

¹⁵⁵ ms. C: "defendre-us".

dich veritat, e só prest, axí com me só ja ofert, combatre-us-ho a tota ma requesta. E, axí, don Loís, pux som de acort, suplicau la Majestat del Senyor Rey, lo qual vós haveu hagut per jutge de nostra batalla, que us asigne lo dia per a combatre, car yo só prest de complir per batalla lo que·m só ofert de aquí avant. Si dins deu jorns primer vinents no dareu compliment al que sou obliguat, resta a càrrech vostre car, pasat lo temps, yo proseguiré nostre fet segons la concòrdia de nostres cartells.

E per record del ver¹⁵⁶ vos tramet la present per Negrepont¹⁵⁷, trompeta, partida per A·B·C, signada de mà mia e sagellada de mes armes. Feta en Perpinyà a vint-e-tres¹⁵⁸ del mes de juny, any MIL CCCCLXXIII.

Galceran de Besora

21

Cartell de don Luís Cornell, resposta al dessusdit

Mosèn Gualceran de Besora,

no és temps que lexeu nostra principal querella, com voleu fer en la letra que per Argilaga¹⁵⁹, trompeta, tramesa m'aveu, feta en esta vila a vint-e-tres del present mes e any, per A·B·C partida, de vostra mà sotscrita e sagellada de vostres armes. E no us deuríeu oblidar que la diferència que·n vostres cartells e meus és de vós dir yo haver dit lo jorn de la Seu de Càller don Salvador d'Alaguó e tots sos jermans e los seus antepasats eren traïdors. E aquesta diferència me deïeu en la letra que ans de aquesta vostra rebí, ajustant a nostra principal querella e, no desistint aquella, me volíeu combatre. E, si ma resposta bé tenui vista, yo no dich don Salvador e sos jermans que·n la semblant culpa d'ell són no sien traïdors ans ho aferme e·m tinch en lo que de aquells diguí, mas no de tots sos jermans ne de sos antipasats, dels quals yo us he dit e dich mentiu e tantes voltes com ho direu mentreu, e só prest, ajustat a nostra principal querella, defendre-us-ho. E no com

¹⁵⁶ "del ver", manca a C.

¹⁵⁷ ms. D: "Argilaga". De fet, en la lletra següent tots els manuscrits coincideixen en el nom d'Argilaga com el del trompeta que ha portat la present lletra.

¹⁵⁸ ms. C: "a vint".

¹⁵⁹ vg. nota 137.

en vostra derrera letra se conté, que dieu yo ésser content defendre-us tot lo que en aquelles paraules és contengut. E, mostrant voleu acursar¹⁶⁰ mudant lo ver de tant provada cossa com se mostra per los cartells vostres e meus, a gran culpa vostra alargau e de hun¹⁶¹ a tan asenyalat acte com és batalla a tota ultrança portau a procés civil de paraules. E si us deya perquè·ls miradors pus certs ne fosen que aquell jorn de la Seu de Càller vós dexant don Leonardo e sos jermans a ell adherents, dient yo ell e vostre cunyat don Salvador ésser traïdors, me digués no curàveu sinó per don Salvador respondre'm. E asò si volíeu era content ab l'als per vós ajustat a nostra principal querella defendre-us. E si en altres coses¹⁶² nostres cartells diferèn, donant-vos elecció prenguéseu tot o la part que més vos ne altàs, per ço no us doní facultat la principal querella lexàseu, hoch ab aquella justar.

Axí, mossèn Besora, recordau-vos del que deuríeu ésser ab mi concorde e lexau colorades paraules que aprofitar no us poden e proseguíu nostra¹⁶³ batalla que a vós és donat com a requeridor, que a mi, request, no toca sinó haver-vos hagut jutge, de suplicar a la Majestat del Senyor Rey ab vós e sens vós seré content per lo plaer que·m serà nostra batalla vingua a fi, no per ésser-hi tengut, com sou vós, que la ley d'éser requeridor vos hi obligua. E si·ls vint jorns pasen sens ésser concordes, sia lo càrrech vostre.

La present vos tramet per Negrepont, trompeta, partida per A·B·C, de mà mia sotscrita e de mes armes sagellada. Feta en Perpinyà a XXV de juny, any MIL CCCCLXXIII.

Loís Cornell

¹⁶⁰ ms. C: "acusar".

¹⁶¹ ms. D: "deluïu".

¹⁶² ms. A i B: "ne sien altres cosses", segueixo la lliçó de C. Ms. D: "defendre-us-ne si en altres coses".

¹⁶³ ms. B: "vostra".

Cartell de Galceran de Besora, resposta al dessusdit¹⁶⁴

Don Loís Cornell,

vostra derrera letra per Negrapont, trompeta, a mi donada¹⁶⁵, partida per A·B·C, signada de vostra mà e sagellada de vostres armes, feta en Perpinyà a XXV de juny, any devall scrit, mostra qual dels dos la conclusió de nostra batalla allargua: ho yo, encalsant-vos per fer-vos venir a batalla, o vós entrepetrant mes paraules per difugir en aquella. E per ço, dexant a hun¹⁶⁶ depart tot quant poria¹⁶⁷ dir a càrrech vostre, dich que só prest combatre-us a tota ma requesta aquella querella que vós sou content¹⁶⁸ defendre en què dieu don Salvador de Alaguó, don Leonardo e jermans a ells aderents ésser traïdors ensemps ab lo que mentint neguau de no haver inculpat de semblant crim los antepasats. E, axí, pus camí nengú no us resta per a poder-vos apartar de acombatre, no doneu més dilació a nostra batalla. En lo que dieu no és ofici vostre suplicar la Majestat del Senyor Rey que·ns¹⁶⁹ asigne lo dia per a combatre, vos dich és vist manifestament lo contrari, car tot defenedor qui pren càrrech de haver lo jutge resta en obligació de fer assignar lo dia de la batalla. Mes ab tot açò só content per la honrrada fi que sper de nostra batalla, sens perjudici de la obligació en què som per nostres cartells, suplicar-ne la Majestat sua. Entès, emperò, que si la Majestat del Senyor Rey, lo qual vós haveu hagut per jutge, no assignava lo dia o allarguava aquell o en qualsevol manera empaxava nostra batalla, reste a càrrech vostre. E axí feu-me promptament resposta a fi que mostrant al Senyor Rey com som de querella concordes no·s pugua scusar de assignar-nos lo dia per a combatre.

E, per recort del ver, vos tramet la present per Anthoni, trompeta, partida per A·B·C, signada de mà mia¹⁷⁰ e sagellada de mes armes. Feta en Perpinyà a vint e sis de juny, any MIL CCCCLXXIII.

Galceran de Besora

¹⁶⁴ Aquest encapçalament només és contingut al ms. D.

¹⁶⁵ "mi donada", manca a B.

¹⁶⁶ ms. D: "huy".

¹⁶⁷ ms. B: "volia".

¹⁶⁸ ms. C: "tengut".

¹⁶⁹ ms. C: "que us".

¹⁷⁰ ms. A: "signada de mia", segueixo B.

23

Cartell de don Luís Cornell, resposta al dessusdit¹⁷¹

Mossèn Gualceran de Besora,

cansat de tant haver-vos scriure, pux só content nostra principal querella defendre-us, vinch al que en la letra vostra per Anthoni, trompeta, lo molt noble don Pero Maça, jermà meu, rebuda ha, partida per A·B·C, sotscrita de vostra mà e sagellada de vostres armes, feta en Perpinyà a XXVI del present mes. Dieu yo negue haver inculpat los antepasats de don Salvador d'Alaguó, cunyat vostre, e lexau-vos tot sos jermans que, ensemps ab los antepassats, és la diferència de nosaltres. E yo ben clar vos ho he volgut dir en la letra mia que¹⁷², ans de sta, rebuda haveu. E mostra's per vostres cartells e meus yo dir veritat; e, perquè pus cert als miradors sia, legiu vostre primer cartell, fet en Oristany a IIII de setembre, any passat LXXII, hon dieu que aquell diumenge en la Seu de Càller yo diguí don Salvador e tots sos jermans e los seus antepasats eren traïdors e en altres cartells lo semblant dieu e us referiu a aquell per los quals e per los meus se mostra. En açò stà la diferència, que yo he dit e dich haveu mentit e mentiu yo aquell jorn de la Seu de Càller digués tots los jermans de don Salvador e los seus antepasats eren traïdors, e per mon derrer cartell pus clar dir no-s podia. E açò és lo que vós me teniu a combatre ensemps ab nostra principal querella e yo a defendre. Axí, mosèn Besora, strenyeu-vos¹⁷³ si batalla voleu, que no és temps de anar en paraules que tant càrrech a vós porten e rialles als miradors, que més respondre-us no delliber si tant vituperosament de nostra batalla fugir voldreu. E si bé mon derrer cartell entès teniu, yo dich no sopleque al Senyor Rey de assignar-nos dia per a fer nostra batalla, ans vos é dit e dich Sa Majestat ne soplicaré no huna volta mas moltes com fins ací he fet. Mas mon soplicar no levarà a vós la obligació¹⁷⁴ que com a requeridor de proseguir aquella teniu. E só més que admirat com axí tant promte en altre cartell

¹⁷¹ Aquest encapçalament només és contingut al ms. D.

¹⁷² ms. A: "en la letra que mia...", segueixo D.

¹⁷³ ms. A: "strenye-vos", segueixo la lliçó dels altres manuscrits.

¹⁷⁴ ms. B: "aquella obligació".

dieu proferint-vos, si lo jutge lexa venir la batalla a fi, de matar¹⁷⁵ o fer-me desdir. E ara que yo us he donat e done en aquell cars facultat que aquella ab estes condicions puguau haver dieu: si serà empatxada ho deferida la batalla reste a càrrech meu. Ans serà vostre e de vostra honor e fama, pux en vostra mà és en aquell cars haver-lo tal que de semblant infàmia vos leve¹⁷⁶.

La present vos tramet per Negrepont, trompeta, partida per A·B·C, sostscrita de la mia mà e de mes armes sagellada¹⁷⁷. Feta en Perpinyà a XXVI de juny, any MIL CCCCLXXIII.

Loís Cornell

24

Don Loís Cornell,

vostra letra he rebuda per Negrepont, trompeta, partida per A·B·C, signada de vostra mà e sagellada de vostres armes, feta en Perpinyà a XXVI de juny, any deval scrit, en la qual se veu manifestament a quant càrrech vostre nostra batalla pren dilació. E per ço, volent-vos levar tot camí ab què apartar-vos puguau, vos vull recitar la obliguació en què sou per vostra letra de vint de juny, en la qual haveu dit que per quant yo he volgut adverar en mos cartells vós haver dit lo jorn de la Seu de Càller don Salvador d'Alagó e tots sos jermans e los seus antepasats ésser traïdors, dient yo a tota ma requesta vos ho volia combatre ajustant-ho a la mia mala querella, lo que no freturava si lo ver mudar no volgués, per què, defenent vostra bona justícia, dehieu que mentia e quantes voltes ho diria mentiria e que éreu content no desistint a vostra querella mas ensemps ab aquella defendre-m'o. A què us responch que, posat per ma letra vos hagués complidament satisfet, dich que no ment ans dich veritat, e só content ensemps ab vostra querella combatre-us-ho. E, axí, don Loís, pux som de acort sobre lo queoferiu defendre no us desvieu més a tanta vergonya vostra, car los miradors no·s rihuen de mes paraules mes,

¹⁷⁵ mss. C i D: "matar-me".

¹⁷⁶ "leve", manca a C.

¹⁷⁷ ms. A: "sagella", segueixo la lliçó dels altres manuscrits.

sent¹⁷⁸ cavallers, se dolen de tan poca homenia com en vostres letres veuen, e han per clar que vostre contentament està més en disputa de paraules que en voler venir a batalla. E axí suplicau la Majestat del Senyor Rey que us asigne lo dia per a combatre, lo qual si nostra batalla a fi venir no dexarà serà a càrrech e vergonya vostra, qui l'aveu hagut per jutge, e no meu. Mes per ço no creguau que per tal dir vulla apartar-me segons per mos cartells só ab vós concorde, que ans perserver en tot lo que só obligat e confiu en Nostre Senyor Déu davant qualsevol altre jutge vos seguirà axí vergonyosa fi qual hara de vós spere si nostra batalla a fi venir se dexa.

E per record del ver, vos tramet la present per Anthoni, trompeta, partida per A·B·C, signada de mà mia e sagellada de mes armes. Feta en Perpinyà a XXVII de juny, any MIL CCCCLXIII.

Gualceran de Besora

25

Sit omnibus notum a die intitulata vicesima septima mensis junii anno a nativitate domini millesimo quadrivigesimo septuagesimo tercio insecunda vero hora post meridiem magnificus dominus Galcerandus de Besora, miles, personatite consucutus juxreferiti villa perpiniani et testium infrascriptorum alvate notabilisium personarum verbo dixit et exposuit cuidam vocato Anthonio trompeta hec vel similia verba:

Anthoni, teniu, portau aquest cartell signat de ma mà e sagellat de mes armes a don Luís Cornell e, si no podeu parlar ab ell per quant dieu stà mal, dau-lo en mans de don Pero Maça, son jermà, e no a altri.

Et dictis seu per vulgatis prefatis verbis predictum dominum galcerandum de besora confestum dictus Anthonius trompeta respondendo verbo dixit que erat presto et paratus facere portare et dare predictum cartellum per ut sibi precictum mossèn Besora finit dictim et mandatum et fecit dicits colloquiis incontinenti dictus Anthonio trompeta arrexit a manu dictu dominii galcerandi de besora cartellum et fecit viam

¹⁷⁸ ms. A: "ser", segueixo B.

causa enudi ad domum don Luis Cornell per ut ipse trompeta dixit quidem cartell tenor talis est:

Don Luis Cornell,

vostra letra he rebuda per Negrapont, trompeta, partida per A·B·C, signada de vostra mà e sagellada de vostres armes, feta en Perpinyà a XXVI de juny, any davall scrit, en la qual se veu manifestament a quant a càrrech vostre nostra batalla pren dilació. E per ço, volent-vos lunyar tot camí ab què apartar-vos pugau, vos vull recitar la obligació en què sou per vostra letra de vint de juny en la qual haveu dit que per quant yo he volgut adverar en mos cartells vós haver dit lo jorn de la Seu de Càller don Salvador d'Alagó e tots sos jermans e los seus antipassats ésser traïdors dient yo a tota ma requesta vos ho volia combatre ajustant-ho a la mia mala querella lo que no freturava si lo ver mudar no volgués, per què defenent vostra bona justícia deïeu que mentia e quantes voltes o diria mentiria e que éreu content no desestint la vostra querella, mas ensemps ab aquella, defendre-m'ho. A què us responch que posat per una letra vos hagués complidament satisfet, dich que no ment e us dich veritat e só content ensemps ab vostra querela combatre-us-ho. E axí, don Luís, pus som de acort sobre lo que offerim defendre, no us desvieu més en tanta vergonya vostra car los miradors no·s riuhen de mes paraules, mes dits cavalllers se dolen de tan poqua homenia com en vostres letres veuen e han per clar que vostre contentament stà més en disputa de paraules que en voler venir a batalla. E axí suplicau la Majestat del Senyor Rey que us asigne lo dia per a combatre, lo qual, si nostra batalla a fi venir no dexarà, en càrrech e vergonya vostra, qui l'haveu hagut per jutge, e no meu. Mes per ço no cregau que per tal dir vulla apartar-me, segons per mos cartells só ab vós concorde, que ans persever en tot lo que só obligat e confiu en Nostre Senyor Déu davant qualsevol altre jutge vos seguirà axí vergonyosa fi qual ara de vós spere si nostra batalla a fi venir se dexe.

E per recort del ver vos tramet lo present per Anthoni, trompeta, partida per A·B·C, signada de mà mia e sagellada de mes armes. Feta en Perpinyà a XXVII de juny, any MIL CCCCLXXIII.

Galceran de Besora

De quibus singulis dictus magnificus dominus galcerandus de besora penit et requisivit per me prefatum et infrascriptum palladiu maler notarium confir publicum justiumentum actum finit hoc perpiniani die mense anno et loco hac hora predictis et fuerunt in huis testes presentes magnificus Miquael Galcerandus de Montornés, miles, dominus castru de Montornes, diocesis Barcinone et honoribile Geraldus Carrera, burgensis dicte ville perpiniani et ego pre et justascriptus palladius maler notarius qui predicta recepi requisitus dexxxx vero ipsa et eadem die hac hora predictis et quasi incontinenti advenit dictum dominum prefati xxxx vos notarium ubi dominus magnificus galcerandus de besora vitacum aliis militibus erat et dixit et relacionem fecit in presencia mei dicti notarius et testium justascriptorum ac notabilium personarum in dicto galcerando de besora verbis sequentibus:

Mossèn Besora, yo só anat a la posada de don Luis Cornell per dar-li lo cartell que m'aveu dat e dos hòmens, crech són gentils hòmens, dels quals a la hu dien Carròs e l'altre Fabre, m'an dit que don Luís Cornell stà a la mort e que creuhen que don Pero Maça és a dins la cambra on gehia don Luís Cornell. E yo he dit als dits Carròs e Fabre que la hu d'ells volguessen mirar dins la cambra e que diguessen al senyor don Pero Maça que ysqués fora la cambra perquè yo li volia dar aquest cartell, lo qual m'à dat mossèn Besora, qui m'à dit no'l dó sinó en mans de don Luís Cornell o de don Pero Maça. E ells han-me respost: "trompeta, negú no entre en la cambra, ni nosaltres no y entraríem". E après yo·ls diguí: "gentils hòmens, siau-me testimonis com yo era per dar aquest cartell de mossèn Besora a don Luís Cornell o a don Pero Maça, son germà, en cas que don Luís Cornell fos indispost, e que no puch parlar ab ells per ço me'n tornaré a mossèn Besora e fer-li n'he retorn. E axí yo me'n só tornat a vós senyor mossèn Besora fent-vos relació del que fet he.

Et facia de predictis relacionem ut dictum est incontinenti dictus magnificus dominus galcerandus de Besora penit et requisivit predicta relacionem et omnia et singula per dictum tompeta dicta et recitata post predicta per me pre et infrascriptum palladium Maler notarius continuari die mense hora hac loco predictis. Et fuerunt juhiis testes presentes Montornes et Geraldus Carrera et ego per et justascriptus palladius Maler notarius qui predicta recepi requisitus nech non enam ipsa et eadem die et incontinenti dicuts magnificus dominus Galcerandus de Besora existens justus dictam domum discreti Bernardi Ros juxcuriam mei dicti notarium et testium pre et infrascriptore et aliore notabilium personorum verbo dixit dixit dicto Anthonio trompeta verba sequentia:

Trompeta tan prest tornau a la posada de don Luis Cornell e demanau don Pero Maça e si no podeu parlar ab ell fermau lo cartell que us he dat ab sera a la porta de la posada de don Luis Cornell en presència de tots.

Et consetiu dictus Anthonius trompeta respondendo dicto magnifico domino Galcerando de Besora verbo dixit hoc verbo:

Som prest y torn e serà fet lo que·m manau.

Et sic dictus trompeta fecit viam causa predicta ad suplendi ut dixit que vinia et singula supradicta per ut dicta finit superius prefata Galcerandus de Besora petit et requisuit per me pre et infrascriptum notarius in fine previsorre infori et continuuari. Et fuerunt testes presentes pre et infrascripti Montornes et Carrera et ego palladius Maler notarius qui predicta recepi requisitus xxxx autem ipsa et eadem die hora vero tercio post meridiem dictus Anthonius trompeta iterum venit ad dictum magnificum dominum Galcerando de Besora personaliter inuenim dictam domum Bernardi Ros cui verbo dixit xxxx mei dictu palladii maler notarii et testium pre et supascriptus xxxxx personae hec versimilia verba:

Senyor mossèn Besora, yo vinch de la posada de don Pero Maça si y era han-me dit que creyan era dins la cambra ab don Luís Cornell qui stava a la mort e yo llavors diguí: no puch parlar ab ell, fermaré así a la porta aquest cartell que trametrà mossèn Besora a don Luís Cornell. E axí ab cera yo·l fermí a la porta. E quant l'aguí fermat don Pero Maça se feu a la finestra e digué: "què·s açò Anthonet", e yo diguí: "Senyor Pero Maça un cartell a don Luís Cornell, perquè no podia parlar ab ell ni ab vostra senyoria é·l fermat así en la porta". E tan prest yo treguí dit cartell de la porta e montí'l dalt a la posada e davant molts gentilshòmens yo'l presentí a don Pero Maça qui no l'à volgut prendre dient que son jermà, don Luis Cornell, és mort o sia en axò. E que sia per comissió de don Luis Cornell, son jermà, ell pres lo cartell que yo li portí e que ara no té tal comissió. E axí yo me'n só tornat portant-me'n lo cartell que vós m'avíeu dat, lo qual yo restituhech a vós, mossèn Besora, e de voluntat lo dó a·n Maler, notari, que así és present qui d'aquelles relacions per mi a vós huy fetes del present cartell a requesta vostra ne pren actes públichs.

Que singula supradicta dominus galcerandus de besora penit et requisivit per me dictus palladius maler notarius post predicta facta sunt inferi et publicum de

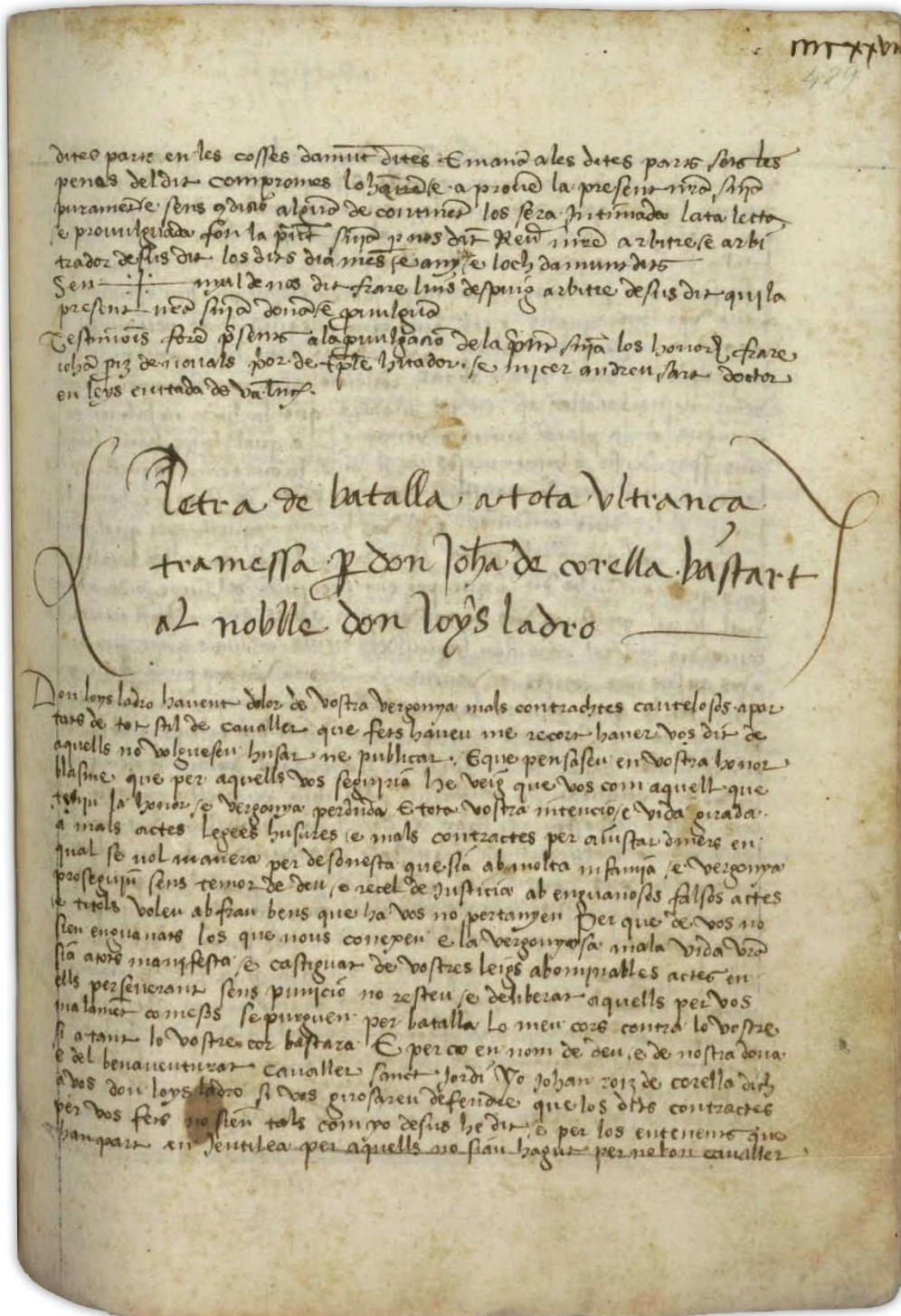
premissis confin instrumentum ad habendum de premissis memoriam futurium stesa fuerunt hec monia perpinianii die mense hora et loco predictus. et fuerunt testes presentes dicti Montornes et Carrera et ego lexedictus palladius maler notarius qui predicta omnia recepi requisitus.

35. JOAN DE CORELLA vs. LLUÍS CORNELL BOYL DE LLADRÓ

Borriol, València i Catarroja, 1473.

ms. A: ff. 429-431 i 433r -434v.

ms. B: ff. 309v-314r.

m r x b
429
 dretes pare en les coses danyades dutes e mandades dutes paris sino les
 penas del dia compromes lo haure a proho la presen rno, sino
 curament sens q' dia algo de comnes los seza firmada lata lecta
 e promulgada son la part sino q' nos dit xen i red arbitre e arbi
 tradoz desus dit los dits dia mes se anye loch danyades
 Sen i mal de nos dit fare lms despuy arbitre desus dit quyla
 presen red sino donde ganloria
 Testimonis fore p'sente a la publicano de la dita rna los honord fare
 icho piz de rionals por de este l'nador se i nycer andreu bar doctor
 en leys ciutada de valna.

{
}
 Petra de batalla a tota ultranca
 tramessa p don joan de corella bastart
 al noble don loys ladro

Don loys ladro hauent dolor de vostra vergonya mals contrachtes cantelosos apar
 tans de tot fil de caualler que fers hauent me recor haent vos dit de
 aquells no volguesen hnsar ne publicar. Esque pensáseu en dostra honoz
 blasme que per aquells vos seguiria he veig que vos com aquell que
 totu la honoz se vergonya peronda e tota vostra intencio e vida girada
 a mals actes legees hnsures e mals contrachtes per ahusar d'niere en
 qual se nol manera per desonestia que sta abanolta m fama e vergonya
 porsequi sens temor de deu o recel de justicia ab enuianos falsos artes
 e trucs volen ab fiau bens que ha vos no pertanyen per que de vos no
 son enouanats los que nous conepen e la vergonya sa mala vida vos
 sta aora manifesta e castigar de vostres leys abomprables actes en
 ells persequerant sens punció no resten se deliberar aquells per vos
 via lamer comets se purquen per batalla Lo meu cors contra lo vostre
 a tant lo vostre cor bastara E per co en nom de deu e de nostra dona
 e del benaueuturat caualler sanct Jordi Yo johan ror de corella diry
 a vos don loys ladro si vos gnosaren defendre que los dits contrachtes
 per vos fers no sien tols com no desus he dit e per los enchenes que
 han parit en sentença per aquells no sian hagut per ne bon caualler

Aquest epistolari és protagonitzat per un altre Lluís Cornell, el tercer que apareix en aquests epistolaris. Pero Maça de Liçana, el barbut, casat amb Brianda Cornell i de Luna era oncle avi d'aquest Lluís Cornell Boïl de Lladró, ja que el seu avi, Pere Boïl de Lladró es casà amb Elionor Cornell i de Luna, germana de l'esposa de Pero Maça. Pere Boïl i Elionor Cornell tingueren un fill, Pere Boïl de Lladró i Cornell, que es casà amb Aldonça Llançol de Romaní i un dels seus fills fou Lluís Lladró de Boïl-Cornell i Llançol, senyor de Pardines, el qual el 1475 comprà la senyoria de Dosaigües als Corella, venuda el 1496 als Rabassa de Perellós pel seu fill Lluís Lladró de Boïl-Cornell i de Vilanova, senyor de Pardines¹.

Joan de Corella era fill bastard de Joan Roís de Corella, governador de València, aparegut ja a l'epistolari 32. Vegem com narra Zurita la causa d'aquest enfrontament:

Había muy grande necesidad de ponerse remedio en las ordinarias contiendas y bandos que había entre los barones y caballeros del reino de Valencia; y en este tiempo se hacían guerra don Juan Ruiz de Corella hijo bastardo del conde de Cocentaina y don Luis Cornel Buil de Ladrón. Y don Juan desafió a batalla de toda ultranza a don Luis y nombró por sus procuradores para haber la respuesta de don Luis a don Antonio Francés barón de Ribellas y a don Juan de Íjar, Antonio de Thous y Luis de Queralt. Y don Luis desafió al conde de Cocentaina como quebrantador de promesa. Y cada liviandad destas ponía todo aquel reino en gran turbación y confusión hasta que se pudiese poner el remedio que había para poderlos reducir a concordia o forzarlos que cesasen de hacerse guerra.²

Aquest epistolari comença de forma canònica, amb una lletra de batalla pròpiament dita, amb una endreça, amb exposició de motius i amb una invocació per al combat. La causa de la requesta no pot estar més en la línia de l'argument d'aquesta tesi: es disfressa de qüestió d'honor per poder encabir en un instrument com la batalla a ultrança una qüestió que clarament cau en la part del Dret civil, és a dir, un mal contracte. Efectivament, en la primera lletra d'aquest epistolari, Joan de Corella retreu a Lluís Cornell que hagi usat i publicat un contracte entre tots dos malgrat l'advertència del primer que no ho fes perquè l'esmentat contracte s'havia fet de forma enganyosa. Com que Cornell no ha fet cas de la seva advertència, Corella ha decidit que aquests actes *per vós malament comesos se purguen per batalla, lo meu cors contra lo vostre, si a tant vostre cor bastarà*. Li confereix el paper de request i que, com a tal, divisi les armes i busqui jutge només amb la condició, també canònica, *que necesàriament lexe venir nostra batalla a fi, en tal manera que la hu de nosaltres romangua en la plaça mort o vençut*.

L'endreça de la resposta ja és tota una declaració d'intencions: *Don Johan Roiz, qui de Corella nomenar vos feu*, és a dir, recalcant la seva condició de bastard, cosa d'altra banda que el mateix Corella fa en signar la seva lletra de batalla. Li retreu que li hagi escrit una lletra en aquests termes, o que li hagin fet escriure,

¹ Font: *Gran Enciclopèdia Catalana*, "l'linatge Boil".

² Zurita, *Anales*, libro XVIII, capitulo LXI.

quan ha de saber que ell és pres i, per tant, no té la possibilitat d'acceptar un acte així. D'altra banda, li diu, també ha de saber que als de la seva condició, és a dir, bastards no els és llegut participar en batalles a ultrança amb cavallers. Li afegeix, això sí, que, un cop torni a ser lliure, si el comte que ell té per pare -és a dir, el comte de Cocentaina, Joan Roís de Corella- gosa sostenir que no li va trencar la promesa, ni el contingut del contracte, que ell li combatrà per batalla a tota ultrança. Afegeix, encara, que no cal que li escrigui més, que no li pensa acceptar, cap lletra, com no hauria acceptat la primera si hagués sabut que era seva i no del seu pare.

En la seva resposta, Joan de Corella fa una endreça irònica com a retret pel tractament de bastard que li ha dispensat Cornell: *Don Loys que us dieu Cornell Boýl de Ladró ... sagellada de armes que dieu ésser vostres*, i encara hi afegeix que si alguna cosa tingués dels avantpassats amb qui vol compartir nom i *ab tant longua sotascrita vos intitulau* hauria acceptat sense dubte la seva requesta de batalla. Però no li fa estrany que si així si es té en compte que el seu pare l'ha desheretat *per vostres inhumans e leigs actes*. Afegeix que no es creu que estigui pres perquè quan el trompeta li va portar la lletra li demanà si estava en "franca llibertat" i ell va respondre que sí, en cas contrari el trompeta no li hauria lliurat la lletra. Per últim, al·lega que ell ha estat adobat a cavaller pel rei de Sicília, l'infant Ferran, i, per tant, i per la vida que porta tan allunyada *de aquells tant leigs e abominables actes a vós tant plaents* és més competent per a batalla a ultrança que no pas Cornell.

La resposta de Cornell (peça 4) comença amb un exordi que recorda l'epistolari entre Bernat de Vilarig i Jofre Pardo: *Los qui, abandonats per lur natura e vida vergonyosa aconortats stan, sempre cerquen algun camí qui sols de pareneria, e no de fet, algun ànimo mostrar puxen*. I li retreu que precisament l'ha reptat a combat perquè sap que, per la seva naturalesa, no és hàbil per a aquestes armes. I per demostrar-ho advoca el fur *de clerico violatore pacis in usibus feudorum*, que no he sabut trobar en els furs ni en els usatges, però sí en el manuscrit A, on al foli 398v, just després de la relació dels qui foren presos a la batalla de Ponça, hi ha la transcripció d'aquest fur:

De clerico violatore pacis in usibus feudorum. Si miles adversus militem pro pace violata aut aliqua capitali caussa duellum comitere voluerit, facultas purgandi ei non concedatur nisi probare posit quod antiquitus ipse cum parentibus nacione legitimus miles existat.

Els furs sí que parlen dels fills bastards i de com aquests fills, si són legitimats pel rei, són a tots els efectes lledesmes, exceptuant aquells que siguin engendrats *de proïsme parent o de parenta o de adulteri o de leig ajustament, ço es d'om religiós o de fembra religiosa*³. També en els furs és especificat que *los cavallers no combaten ab altres sinó ab cavallers, e burgueses ab burgueses e vilans ab vilans e payeses ab payeses*⁴. D'altra banda, afegeix que la batalla a ultrança no es pot fer si no és "en defalliment de prova" i dels contractes signats amb el comte de

³ *Furs de València* op.cit., vol. V, pàg. 245.

⁴ Ídem, vol. VIII, pàg. 45.

Cocentaina, hi ha actes públics fets. Li reitera que ell està a “caplleuta”, és a dir, amb llibertat sota fiança. Encara més, diu que tot això Joan de Corella ho fa per fer veure que és fill del comte, quan tothom sap que és fill de Sacruylla i que nasqué abans que el comte *hagués part ab vostra mare*. Després fa un repàs de les genealogies de les dues famílies i de les seves fidelitats al rei, des de la guerra de la Unió, en què els Roís de Corella estigueren en el bàndol enfrontat a Pere III, per la qual cosa els foren confiscats els seus béns pel rei i Joan Roís de Corella castigat amb una mort denigrant⁵, fins al setge de Perpinyà, que hem vist a l'epistolari 33, en què els Maça i els Cornell anaren a socórrer el rei cosa que els Corella, segons Cornell, no varen fer. La lletra és signada a Perpinya durant els últims dies del setge francès.

La correspondència va guanyant en intensitat, com hem vist en l'anterior lletra, en la resposta Corella (peça 5) anomena el seu contendent *vós qui falsament Loýs Ladró nomenar vos feu* mentre que abans, ni que fos irònicament per la llargada del seu nom, l'anomenava *don Loýs que us dieu Cornell Boýl de Ladró* i li diu que usa les lleis per fugir de la batalla de la mateixa manera fraudulenta que usa els contractes. I l'acusa de crims de collera, traïció, furt i usura, tots altament vergonyosos per a un cavaller. Després entra en una interessantíssima relació de la legitimació dels bastards per part dels reis, començant pel rei Artús, seguint pels Sforza i acabant per Antoni de Borgonya, fill bastard de Felip el Bo i acaba dient que *tot bastart cavaller és més que àbil per a combatre a altre bon cavaller que no sou vós, covart e verdader bort, pux en les celerades obres e criminosa vida no sou fill ni semblau a aquells dels quals vos nomenau tenir descendència*. Admet, però, que per un contracte fals no es pot requerir de batalla a ultrança però que en el seu cas *per la lectura e tenor dels dits contractes no-s pot clarament conèixer la falsedat, usura, enguan e cautela que en aquells haveu usat*. I enumera els danys soferts pel contracte: falsa mercaderia, usura secreta i moneda no rebuda. Insisteix en el fet que Cornell està en llibertat perquè el mateix rei l'ha absolt dels seus crims i delictes. Tot seguit, per incitar-lo més a batalla li dedica una sèrie d'apel·latius que no em puc estar de transcriure: *cometedor de actes a traïció, logrer, falsador de contractes e mercaderies, stisorador e buydador de la bona moneda e moneder de la falsa, maleýdor de son pare, altre Caým sullant-se les mans en la sanch pròpria*. I li demana que reconegui la gràcia que li fa habilitant un lladre, fent esment d'uns lladres que pocs dies abans havien penjat a València i que eren amics de Cornell i *en deute secret molt acostats a vós*, els quals, sempre segons Corella, havien robat la campana d'Espioca i l'havien fosa per fer moneda falsa, que Cornell té amagada a casa seva. Pel que fa al setge de Perpinyà, l'acusa d'anar-hi per socórrer-se ell mateix i no pas al rei i, un cop allà, de no participar “en fet d'armes algú”. Per acabar, l'acusa de sodomia, una acusació insinuada ja en totes les seves lletres: *prengués alcavot e home propi qui, com a baguasa de bordell, servint-se de vós, vos portà en Castella e per alfóndechs e moreries*, i reitera que fou a causa d'això que el seu pare *a vós ha renunciat per fill, conexent sou oprobí e tenebres de tota jentilea e bondat, vexell ple de tot vici, crim e abominació*. Acaba la lletra oferint-li que si no vol acceptar la batalla pel contracte està disposat a formar cas arran de l'acusació

⁵ Vg. Carlos Lopez Rodriguez, *Vidas enfrentadas...*, op. cit., pàg. 352

de no ser ell fill del comte de Cocentaina i si per aquesta raó tampoc vol combatre, li ofereix que ho faci per l'acusació de fer moneda falsa. I, si per cap d'aquestes raons vol fer batalla, *per altra via yo us daré tal càstich que serà exemple a tot lo món*. La lletra acaba amb una notícia que ha rebut Corella mentre l'estava escrivint, Cornell ha anat a casa del lloctinent general per fer-se prendre i Corella ho interpreta com un últim gest desesperat per fugir de la batalla.

1

Letra de batalla a tota ultrança tramessa per don Johan de Corella, bastart, al noble don Loýs Ladró

Don Loýs Ladró,

havent dolor de vostra vergonya mals contractes, cautelosos, apartats de tot stil de cavaller, que fets haveu, me recort haver-vos dit de aquells no volguéseu husar ne publicar, e que pensàseu en vostra honor, blasme que per aquells vos seguiria; he veig que vós, com aquell que teniu la honor e vergonya perduda e tota vostra intenció e vida girada a mals actes, legees, husures e mals contractes per ajustar diners en qualsevol manera, per desonesta que sia, ab molta infàmia e vergonya proseguiu sens temor de Déu e recel de justícia, ab enguanosos falsos actes e títols voleu ab frau béns que a vós no pertanyen. Perquè de vós no sien enguanats los que no us conexen, e la vegonyosa mala vida vostra sia a tots manifesta, e castiguat de vostres leigs abominables actes e-n ells perseverant sens punició no resten, é deliberat aquells per vós malament comesos se purguen per batalla, lo meu cors contra lo vostre, si a tant vostre cor bastarà. E per ço, en nom de Déu e de Nostra Dona e del benaventurat cavaller sanct Jordi, yo, Johan Roiz de Corella, dich a vós, don Loýs Ladró, si vós guosareu defendre que los dits contractes per vós fets no sien tals com yo desús he dit e per los ententents que han part en jentilea per aquells no siau hagut per no bon cavaller dich que mentiu e mentreu tantes veguades com lo contrari de açò sostendreu e afermareu, e yo, a ma requesta, sostenint la veritat, vos combatré per batalla a tota ultrança, lo meu cors contra lo vostre. E, per squivar tota manera de dilació e no entrar ab vós en plet, seré content nostra batalla se faça a peu o cavall ab aquelles armes axí ofensives com defensives que per vostre avantatge sabreu elegir, pux sien eguals,

lexant-vos tots aquells drets que com a request vos pertanyen; e davant lo jutge que volreu, axí crestià com infel, a mi no sospitós, lo qual vull hajau haver ab tal condició: que necesàriament lexe venir nostra batalla a fi, en tal manera que la hu de nosaltres romangua en la plaça mort o vençut; lo qual jutge hajau haver dins spay de sis o huyt mesos. E si dins lo dit temps aquell no trobàveu, en tal cars sia transferit en mi lo poder de sercar e haver lo jutge ab les dites condicions. E si vós, havent aquell, per qualsevol manera nos traÿa de la plaça sens veure la fi de nostra batalla, segons que damunt he dit, e que per entreveniment del jutge o de altres qualsevol persones vós he yo veníem après en nenguna manera de concòrdia, en tal cars siau hagut dels crims e mals actes per mi a vós posats per confés e vençut, e contra vós yo puxa fer e procehir tot lo que contra hun cavaller vençut per dret d'armes és permès; com yo sia prest he aparellat en lo dit temps e ab les dites condicions haver lo dit jutge, si haver no·l volreu e feu que la vostra voluntat sia conforme ab la mia de presta execució, speraré vostra resposta per spay de cinch dies havisant-vos que si dins lo dit temps no acceptau ma requesta, guardant-vos bé en culpa vostra no siau pres, contra vós e vostra honor procehiré per aquels remeys que per stils d'armes praticat per cavallers a mi aparran ésser fahedors.

Perquè paraules mudar no·s puxen e del meu ànimo siau avisat, vos tramet la present, partida per A·B·C, per Martí, trompeta, a relació del qual staré, sagellada de mes armes, sotssignada de mon nom, de la mia mà feta en Borriol a XVIII de abril, any MIL CCCCLXXIII. Donant-vos per procuradors meus a rebre vostra resposta los molt nobles e magnífich[s] don Antoni Francesch, baró de Ribelles; don Johan d'Íxer; mosèn Anthoni de Thous; e mosèn Loýs de Queralt.

Lo bastart de Corella, Johan Roiz

2

Resposta

Don Johan Roiz, qui de Corella nomenar vos feu,

per Martí, trompeta, me és stada donada huna letra vostra per A·B·C partida, feta en Borriol a XVIII del present, la qual, ab paraules no menys vilanes e

desonestes que falses e contra tota veritat, haveu volgut incriminar la honor mia, crech yo, donant-vos atreviment a tot fals scriure axí lo no ignorar vós ni lo qui tal acte vos à manat yo no tenir libertat mas ésser pres. Com encara per ésser vós de tal ajustament nat e per condicions e pràtiques seguint lo dit naximent tant vil persona que ha semblants actes, com de batalla, essent inàbil, no podeu ni deveu ésser admès. Per çò vostra letra no accepte, però, tota veguada que yo sia en ma libertat, si lo compte que vós per pare al·legau guosará sostenir no sia rompedor de promesa e trencador del contengut en los albarans e capítols sotscrits de sa mà, yo lo y combatré per batalla de ultrança a tota ma requesta. E, si ell volrà dir lo que vós falsament en vostra letra afermau, yo lo y defendré per batalla a ultrança. Avisant-vos de aquí avant no·m scrivau, que no pendré letra vostra, com l'altra presa no haguera si pensat hagués fos stada vostra. E la present vos done per resposta no curant satisfer a vostres vils e desonestes paraules pensant que semblant al vostre ver natural hixen del propi loch⁶ hon deuen.

E la qual vos tramet per Johan Díez, trompeta, partida per A·B·C de ma mà soscrita e de mes armes sagellada. Feta en València a XXIII de abril del any de Nostre Senyor MIL CCCCCLXXIII.

Loýs Cornell Boýl de Ladró

3

Segona letra de don Johan de Corella a don Loýs Ladró

Don Loýs que us dieu Cornell Boýl de Ladró,

per Johan Díez, trompeta, és stada donada al magnífich mosèn Loýs de Queralt, procurador meu, vostra letra, feta en València a XXIII del present mes de abril, partida per A·B·C, signada de vostra mà, sagellada de armes que dieu ésser vostres, responent a huna mia requesta de batalla a ultrança, la qual yo he rebuda. E ab tot vostre flach ànimo, apartat de tot stil de jentilea, a mi fos conegut, per vostra letra aquell haveu fet a tot lo món manifest mostrant voler fogir ab tant flaques e no veres rahons la mia tan justa requesta de batalla a vós feta, la qual, si

⁶ ms. B: "del vostre propi lloch".

dels linatges dels quals ab tant longua sotascrita vos intitulau descendència o part alguna tinguéreu, no és dupte com a cavaller animós, seguint los pasats e presents dels dits noms, aquella haguéreu ab molt plaer acceptada. Emperò, havent-vos neguat ab paraules e obres per pare aquell del nom del qual vos teniu per honrat, e aquell per vostres inhumans e leigs actes ha vos renunciat per fill, no és maravella si en lo meneig⁷ e stil de cavalleria e armes anau tant herrat. No dubte del que satisfà a vostra honor sereu bé aconsellat. No res menys, vençut de la flaquea e viltat de vostre ànimo, acusant-vos la consciència dels multiplicats e leigs actes e contractes que fet haveu, segons en ma requesta vos tinch dit, tement les mies mans, cercau camins per fugir aquelles e de no venir ab mi a batalla dient vós ésser pres e sens libertat ab tanta vostra vergonya contra lo que poch dies ha de vostra boca confesàs a Martí, trompeta, quant ma letra de batalla vos presentà, e vós prenguéis, interroguat per aquell en presència de molts, si stàveu en vostra franca libertat e diguéis que sí, del que si lo contrari dit haguéreu aquella no us seria stada donada. Recort-vos que, ab tot lo temor de la batalla vos faça pendre vergonyosos partits, en aqueixa ciutat no és algú qui per presoner ne sens libertat vos stime. Sforçau, donchs, vostre poch ànimo e acceptau ma requesta, a vostra honor tant necesària, la qual vós no podeu sens molta vergonya vostra refusar, fent-vos del cert que si lo contrari fareu, contra vós e honor vostra procehiré per tots aquells remeys que a mi serà ben vist. Car yo, essent fet cavaller per tant victoriosíssim Rey e Senyor com és lo Senyor Rey don Ferrando de la Gran Sicília⁸, vivint en neta e apartada vida de aquells tant leigs e abominables actes a vós tant plaents, és cosa més que manifesta e no comporta disputa ésser pus àbil e sens reproche per a requerir e combatre millor cavaller e persona que la vostra no és per a sostenir e defendre tant justa requesta com és la mia a vós feta. E no refuseu la molta gràcia e honor que us fas en abilitar vostra persona ab mi se combata, com sia vist per lo que dit he, e més que dir poria, yo ésser pus àbil a tot acte de cavaller que vós. E lexau-vos mentint de dir paraules del molt spectable senyor comte, mon pare, les quals són no poch impertinents a la infingida e no vera presó que tenir dieu. No és dupte, per ésser aquell oficial, vos sou allarguat en dir aquelles que, si no ho fos,

⁷ ms. B: "omeneig".

⁸ El príncep Ferran, fill de Joan II, era conegut també com a rei de Sicília i així apareix en algunes parts del *Dietari*. (vg, per exemple, Melcior Miralles, op. cit., pàg. 414).

sols pensar no u haguéreu guosat. E no dupteu ne sereu com a tacany ben castigat.

E perquè paraules mudar no·s puxen vos tramet la present, partida per A·B·C, sotsignada de la mia mà e de mon nom, sagellada de mes armes. Feta en Borriol a XXVIII dies del mes de abril, any de MIL CCCCLXXIII, la qual per ésser vós absentat sens dexar procurador serà posada a la porta de casa vostra e per lochs públichs de la ciutat de València perquè de la mia intenció siau fet cert.⁹

Lo bastart de Corella, Johan Roíz

4

Los qui, abandonats per lur natura e vida vergonyosa aconortats stan, sempre cerquen algun camí qui sols de parencia, e no de fet, algun ànimo mostrar puxen. E axí si vós, bort, qui us dieu Johan de Corella, seguiu lo semblant orde és propi aquell que als tals com vós se sguarda. Car si vós pensàseu ésser àbil per a combatre e que en tal cars batalla pogués haver loch, nengun consell de aquells de qui us dieu parent bastat haguera a sforçar vostra sobergua temor que de combatre parlar guosat haguéreu. Mas, assegurat per ells no poder tal fet venir a dengun efecte, sou stat mogut en haver atreviment de scriure'm. Hi, posat respondre a vós sia cosa scusada, vist que ignorància y temor no us consenten veure res que de rahó sia, encara per aquells que ignoren vós qui sou, vull que vegem quant degudament e justa refús la batalla que per vós m'és oferta. E per ço, vista huna letra de vint-e-huit de abril posada en casa mia, partida per A·B·C, signada del sobrenom que, segons se diu, falsament vos posau, e sagellada de les armes que dieu ser vostres, sols en lo començ del legir coneguí per les viltats que en aquella rahonau no poder ésser altre de vostre. E axí, per confondre tot quant en aquella mentint dieu, hi que no sou persona àbil per a combatre, dich que si us fóseu aconsellat o si los que us consellen amasen vostra honor o la de aquell per qui vós parlau e no fosen tals quals vós sou, no us feren fer tan asenyalada error de

⁹ En el manuscrit A, al final d'aquesta lletra es veu escrit en el marge esquerre del foli: "Les altres letres que foren après entre lo dit don Johan de Corella e don Loys Ladró són avant en lo present libre en cartes CCCXXXIII".

acometre lo de què no podeu restar sinó ab infàmia e vergonya. Car cert és per la *ley de clerico violatore pacis in usibus feudorum* nengun bort com vós no pot ésser àbil per combatre; hi per lo semblant és clar e manifest que batalla no pot haver loch sinó en defalliment de prova. Hi com per lo que vós me haveu request sia per causa de aquells cartells e contractes que lo comte de Cocentayna, qui per pare al·legau, ha jurats ab sagrament e homenatge, los quals no ha servats ni serva, ans ha romputs segons per actes públichs se mostra, és vist molt degudament yo haver fet de no acceptar vostra requesta, majorment que posar vós vullau disimular yo no star pres recitant mentint lo que Martí, trompeta, dieu vos ha dit. Es cert que és lo contrari, car yo stich a caplleuta¹⁰, segons consta per acte rebut per lo discret en Johan Rull, notari públich. E axí yo·m scús de batalla, esent vós inàbil e de cossa provada, e trobant-me pres só content que tots los miradors jutgen la honrra mia perquè só cert serà en gran confusió e vergonya vostra hi mostrar s'à lo desig que teniu de fer creure que sou fill del comte de Cocentayna vos fa sforçar en desmensuradament mentir perquè·s digua que en alguna cossa semblau al natural. Car cert és, segons lo que és dit e afermat, vós sou fill de Sacruylla e fos nat ans que lo comte hagués part ab vostra mare. Axí, si per ser yo altre del que sou fas ma¹¹ largua sota escrita és aquella que degudament me pertany e la que lo comte que vós dieu teniu per pare en sos actes e scriptures me possa per ésser degudament mia. E per ço, seguint¹² yo lo acostum de aquells de qui tinch lo tal nom, e senyaladament de aquell tresavi meu de Cornell¹³ que en la Unió fou ab son Rey e Senyor, lo que no fon lo del comte del Cocentayna¹⁴, só stat ara prompte vehent mon Rey e Senyor asitiat e ab molta stretura en la vila de Perpinyà¹⁵, dexant totes cosses per servir Sa Majestat, ço que vós ne los que tal vos concellen no haveu fet, ans a gran càrrech e vergonya vostra vos ne sou apartats, lo que torne en major càrrech del comte de Cocentayna que de nengun altre, per haver haüt quantes honors té e béns de la

¹⁰ "Fiança donada per algú perquè un reu no sia tingut pres", DCVB.

¹¹ ms. B: "mas".

¹² "seguint", manca a B.

¹³ Lluís Cornell i Cardona que es casà amb Brianda de Luna, germana de la reina Maria, casament que ocasionà les bandositats entre els Cornell i els Urrea.

¹⁴ Fa referència a la guerra de la Unió, en què els Roís de Corella estigueren en el bàndol enfrontat a Pere III, per la qual cosa els foren confiscats els seus béns pel rei i Joan Roís de Corella castigat amb una mort deningrant, vg. LOPEZ RODRIGUEZ, Carlos, 2016.

¹⁵ Fa referència al setge de Perpinyà per les tropes franceses on va morir, precisament, Lluís Cornell, vg. espistolari 34.

excel·lent Cassa de Aragó, de què té poch record. Al que dieu si ell no fos oficial parlar d'ell no guosara, és cosa que de tan flach ànimo com lo vostre se deu creure e no del meu, de qui altres speriències se són vistes, mas si ell official no fos, hajau a cert yo parlara de manera que li fóra gran càrrech no respondre'm. E per ço si a denguna se ha de dar càstich, stim yo de dar-lo a vós per la viltat vostra e perquè dignament lo merexeu, fent-vos cert per molt presumixcau ab vostres letres e bravures metre discort en lo demanar de ma justícia no me n'aturaré, a fàstig vostre e de qui pessarà faré tot lo que·m semblarà ser fahedor. E axí de aquesta hora avant no·m scrivau, car pus per lo que tinch dit batalla entre vós e mi no pot haver loch, no vull fer a mi tanta ofensa que ab tan rohín com vós haja a contendre.

E per record del ver fas la present, partida per A·B·C, signada de mà mia e sagelleda de mes armes. Feta en Perpinyà a XIII de juny, any LXVIII, la qual serà posada a la porta del magnífich mossèn Loís de Queralt, procurador vostre, e per los cantons públichs¹⁶ de la ciutat de València.

Loís Cornell Boyl de Ladró

5

La condició vostra avuïda¹⁷ ab antich àbit de mal parlar e abominable vida, en la qual de continu viviu vós qui falsament Loýs Ladró nomenar vos feu vos han fet perdre la vergonya, que no temeu ab falses e vilanes rahons refusar la batalla per mi a vós requesta e a vostra honor tan necesària, segons per vostra letra feta en Perpinyà a XIII del pus proppassat mes de juny clarament se mostra, al·legant leys per satisfer al vostre flach e covart ànimo ab fals enteniment semblant als falsos enganosos e fraudulosos contractes que acostumau de fer dient que per la ley *de clerico violatore pacis in usibus feudorum* nengun bort no pot ésser àbil per a combatre, la qual, si per vós fos bé entesa, que de vostres consellers res no vull dir, conexeríeu fa contra vós e és en ma favor, car ab tot yo sia home bastart só fill del spechtable senyor comte de Cocentayna e per tal só tengut, acceptat e conegut, e

¹⁶ "públichs", manca a B.

¹⁷ "abuir": abundar, sobreeixir, *DCVB*

legítim cavaller. E ahon fos fill de Çacruella, que vós falsament mentint en la dita vostra letra haveu volgut dir, seria vist yo ésser ledesme e cavaller pus legítimament fet que vós, exercitat en actes de cavalleria e de virtuts a vós tan contràries. Mas sabríeu vos més de cometre crim de collera¹⁸ e fer actes a traÿció, furts, falsar contractes e fer husures que no de entendre ne conèxer nenguna cossa que a la militar disciplina sguarde. La ley que de si stà prou clara ab vostre covard ànimo li donau scur enteniment, lo verdader seny de la qual, la consuetut e pràctica antiquíssima que en los actes militars se troba de cascun dia ésser observada, la qual té força de ley, manifestament la declara e no és dupte en los actes de cavalleria. Lo emperador o reys fent a bastarts cavallers los fan àbils e legítims per a tots los actes militars, segons que nostre Sant Pare Apostòlich legítimament aquells los fa per semblant àbils a les dignitats e prelatures de Sancta Mare Sglésia, de les quals per si eren inàbils. E perquè aprengau vós, qui de nou en aquest orde indignament sou volgut entrar, los bastarts fets cavallers quant sien àbils per a combatre e a tot mester de jentilesa e de cavalleria e legítims per a qualsevol gran dignitat posehir vos fas record de aquell noble rey Artús, pare e príncep de cavalleria, del qual se reciten tan gloriosos actes; de l'illustríssim duc de Milà, Sforça, animós e savi capità; del bastart de Borgunya e molts altres, tots bastarts e cavallers, dels quals quants són ni quins actes han fet recitar seria longua ystòria. E si aquells són stats àbils, dignes e merexedors de tan alta senyoria e dignitats, bé conexerà qualsevol, ignorant o entenent, si lo vel de covardia no l'empacha com a vós, que tot bastart cavaller és més que àbil per a combatre a altre bon cavaller que no sou vós, covart e verdader bort, pux en les celerades obres e criminosa vida no sou fill ni semblau a aquells dels quals vos nomenau tenir descendència. E perquè debate ab vós de cossa tant coneguda no seria sinó enugar los hoÿdors me calle tot lo que dir poria. Al·legau més avant en dita vostra letra que batalla no és admesa sinó en defalliment de prova, e per quant la mia requesta, dieu, es per causa de aquells cartells e contractes que vós haveu fet ab lo spectable senyor comte, mon pare, los quals se mostren per actes públichs, vós degudament refusau ma batalla; a què us responch que si vostre flach e vençut ànimo ans de entrar ab mi en la liça vos fa atorguar la querella per què yo us vull

¹⁸ *Crim de collera*: crim que consistia en procurar capturar gent i portar-la a vendre a terra de sarraïns com a captius. *DCVB*.

combatre, ço és que los contractes que vós haveu fet ab lo dit senyor comte sien falsos, usuraris, cautelosos e enguanosos e per aquells siau tengut per no bon cavaller, com en ma primera requesta de batalla se conté. Es veritat que en tal cars batalla entre vós e mi no hauria loch perquè seria de cosa provada e confesada per vós, mas per quant per la lectura e tenor dels dits contractes no·s pot clarament conèixer la falsedat, usura, enguan e cautela que en aquells haveu usat e de què yo us enculpe e vós negau, com en aquells no y sien nomenades ni scrites nengunes de aquelles particularitats que·ls fan fraudulentos e mals, com és venda de falsa mercaderia, usura secreta, moneda no rebuda, de la qual en los dits contractes lo feu deutor, com si en aquells fos declarat notori nengú no u haguera rebut. Per tant és ver dir que batalla hauria lloch pux la veritat de ma querella per los dits contractes no·s declara, ans és cosa amaguada e no provada, car ací no debatem lo senyor comte si us és deutor o no, lo que per los dits contractes se pot mostrar, sinó de la falsedat, enguan, usura e frau ab los quals los dits contractes per vós són stats causats e fets. Axí, dexau-vos de al·leguar mentint ab tan poca vergonya rahons que manifestament testifiquen la viltat de vostre ànimo e no fan nenguna cossa a nostra fet. Tanta guana teniu de fogir a batalla que no mirau per hon meteu los peus, preniu de leges entropesades e, encara més, al·legau falsament dient que sou pres e capllevat, segons que per acte rebut per lo discret en Johan Rull, notari, se mostra, oblidant-vos digués al trompeta com vos presentà la mia primera requesta de batalla éreu en libertat, la qual cosa és més que vera com après de aqueixa caplleuta, ab acte rebut per altre notari en la pacificació de vostre vergonyós e abominable debat, fóseu liberat e cancel·lades les caplleutes e de tot absolt per la Majestat del Senyor Rey de Sicília, lo que, essent a vós cert, ab acordada pensa negau e teniu secret per usar de libertat e de presó com volreu. E ja molt més vos envergonyiu que de present torneu al·leguar vostra pressó, com sia cosa a tots manifesta que la Majestat de nostre Rey e Senyor per sa acostumada clemència, a supliasió de altres que altrament de vós lo han servit, vos haja absolt e atorguat jeneral remissió de tots vostres abominables crims e delictes, per la qual, si pres stiguéseu, com mentint scriviú ensemps ab les altres cosses, vos fóra novament atorguada libertat, per hon se mostra que aquelles falses scuses de les quals falsament vos alegrau, ço és inàbil pres, cossa provada no ésser aqueixa la causa per què vós no acceptau ma batalla sinó poch ànimo, mala querella e

vergonya perduda. Donchs, cavaller nou reproche, cometedor de actes a traïció, logrer, falsador de contractes e mercaderies, stisorador e buydador de la bona moneda e moneder de la falsa, maleïdor de son pare, altre Caïm sullant-se les mans en la sanch pròpria, sforçau vostre flach ànimo en acceptar ma batalla, la qual ab tanta vostra vergonya e infàmia fogiu, e regonexeu la gràcia que us fas que só content de abilitar hun ladre, segons per actes públichs se mostra ensemps ab altres ladres, los quals poch¹⁹ jorns ha en aquesta ciutat són stats penjats, companyons e amichs vostres e en deute secret molt acostats a vós. Aquestes són les speriències que en dita vostra letra dieu de vós se són vistes, haveu cabut en lo furt de la campana de Spioca²⁰, e aquella fusa per tenir metall per falsar moneda, com fet haveu en la cova amaguada que dins casa vostra teniu e altres lochs que vós bé sabeu. Aquest és lo servir que dieu haver²¹ fet en lo siti de Perpinyà a la Majestat del Senyor Rey que, fugint de aquesta ciutat on, desgraduat de tota gentilesa, ensemps ab los dits companyons vostres vos hagueren penjat, sou anat al Senyor Rey per socórrer a vós matex e no a Sa Majestat, partint de ací ans que tinguéreu alguna nova del dit siti per haver remissió de tan nefandísims crims e delictes, guardant bé vostra persona en la dita vila e siti de Perpinyà de tot perill, amaguant-vos a cascun rebato, fent-vos negar e fengint de malalt e lo cavall destemprat, jamés vos sou trobat en fet d'armes algú. E dexau nomenar-vos descendent del tresavi de Cornell ne parlar dels defuncts, als quals tan poch en vostres obres e vituperosa vida semblau, car en lo principi de vostre jovent ja començàs a degenerar de aquells com, fogint les mans dels oficials e de la justícia per l'acte fet per vós a traïció, prenguéu alcavot e home propi qui, com a baguasa de bordell, servint-se de vós, vos portà en Castella e per alfóndechs e moreries. E no us oblit que en presència de molts cavallers e gentills hòmens haveu reneguat e maleït lo qui dieu ésser vostre pare e ell per vostres vils pràtiques e abominables costums a vós ha renunciat per fill, conexent sou oprobi e tenebres de tota jentilea e bondat, vexell ple de tot vici, crim e abominació, hun *monstreum*²² *in natura*, sutzeu, diforme e contrafet, de tots los hòmens confusió, e vergonya de tot lo qui

¹⁹ ms. A: "poch", segueixo B.

²⁰ *Espioca*, antic lloc del municipi de Picassent, del qual encara es conserva una torre defensiva almohade, *GEC*.

²¹ ms. B: "haveu".

²² ms. B: "mostrum"

dieu ésser vostre linatge, maleÿt de Déu e de les jents, lo qual per entrar e haver béns en qualsevol manera prou vergonyosament en vostra honor haveu flixa.

E perquè més clarament vostra covardia se mostre e totes scuses vos fàlleguen²³, si per la primera querella no guosareu combatre, e voleu dir que yo no sia fill del spectable comte de Concentayna, a tota ma requesta vos combatré ab les condicions en ma primera requesta contengudes, e si guosareu dir e sostenir que no siau logrer²⁴ e no hajau stizorat e buydat moneda bona e cabut en fer moneda falsa e no hajau participat en lo furt de la campana de Spioca, a tota ma requesta vos combatré ab les dites condicions en ma dita primera requesta contengudes, per qualsevol de aquestes querelles o totes ensemps. E si cars és que per nenguna de aquestes, abandonant del tot vostra perduda honor, no gosareu combatre, tement la punició que de tants crims, mijançant la divina justícia, ab les mies mans vos dellibere donar²⁵, la qual vostra delliberació per deu dies speraré, vos fas cert, per bé que fugau de batalla, per altra via yo us daré tal càstich que serà exemple a tot lo món. E gardeu de fer semblants crims e legees de les que vós fetes haveu, e en tal cars vos avís que, com deseximents no vullen pus dir sinó havís de hun cavaller a altre de la sua intenció, vos dich que, pasats los deu dies que en deseximents són acostumats dar, vos darnificaré en béns e en persona; volent a tota ma requesta, si serimònia ne acte nengú fallia en la present, a compliment de deseximents sien enteses e compreses com aquesta sia ma intenció. E si vós, regonegut de vostra gran error, veníeu dins lo dit temps a acceptar e ésser concorde de batalla ab mi, vull cobrar mos deseximents e aquells no haver loch en vós.

Acabant la present, me és arribada nova que après de haver posat per cantons vostra derrera letra de XIII del passat, a fi que us prenguesen, sou anat acordadament a cassa del spectable e reverent lochtinent jeneral, perquè conexíeu que ja no us restava nengun camí per hon batalla poguéseu fogir haveu cerquat aquest tant vergonyós. E ab tot yo no spere per repar de tantes²⁶ vostres vergonyes

²³ ms. B: "e totes scuses falleguen".

²⁴ "logrer": usurer, *DCVB*.

²⁵ "donar", manca a B.

²⁶ ms. B: "totes".

vostre flach cor gose cerquar camins de libertat, axí com haveu sabut cerquar, fogint de la Sala²⁷, camins per haver remisió de vostres malefics.

Perquè les vilanes e falses paraules de vostra letra no romanguen menys de satisfació e tot lo món vega e conegua haveu mentit de quant dit haveu e dieu, per bé que de vostra presó tingua certenitat, he delliberat fer la present, partida per A·B·C, signada de mà mia e sagellada de mes armes, la qual seguint vostre stil serà posada a la porta de vostra cassa e per los cantons públichs de la ciutat de València. Feta en Catarroja a XXVIII de joliol, any MIL CCCCLXX tres.

Lo bastart de Corella, Johan Roiz

²⁷ La presó habilitada per a cavallers a València a la casa de la ciutat, on estigué també pres Ausiàs March.

36. CARTELL DE PAU ENTRE AGUILARS I MONTAGUTS

València, 1480.

ms. A: ff. 439v - 440r

mccc

no hauer bodir ny mostar dir aquello si elos qui per tals segurs ho han
regir e elen falsament com no faga nostros puenis volem ny pla e tal
se regir se mes volem sino cuidant nos ho hauer bodir hauer dir res
que sia causa neguna de tal acuse d'heren no volem ho hauer dir Exer que
vos equis voldreu ne sien certs per contentre tots en sempre se castu per si
nos ne ho fer arte autentic per nos e mes suam segons deus hanc
meat e pbra nostros si bono se prometem no tenim ny fer tenim ny auidar ny fer ayud
al dir Guillem Jordà per neguna via ny manera directa ny indirecta
E si nengu ho feya cuidant nos ne fer plaer loy notificarem e per tot
nostre poder non farem E mes farem si ades molt magniffich monagur
de Montagut comentaras per ny planza ab tota diligencia nostre
contra q' seyer en tot se en part de les coses contentudes en lo present
arte de la primera linea fins en lo dezera ms podra primar autenica
ment y no en altra manera de aquell prometem se suam farem volem
e el aus per tals se tals quals per hanc los que venen contra p' n
rament y bona fe y acuradors se reuocada de programer se en reuocada
si artadors de totes les seguretats e penes q' es mecan per causa se
alzo del debat que entre nosaltres es qual senol que sien y partes se con
temens com als se aro sia entres del dia auant que sia fer mar lo
present arte per tals los qui anomenar se tenen y nenguns altres no
p' puenen entendre en lo dia seguretats sino los qui han can fer
may e fan potestas de les sues mans e per testimonij de totes les dies
cofes se de castima de aquelles vos sem fer lo present cartell de d'urar
de nosaltres se de nostres mans potestir se en lo Cartat de valens a sis
del mes de abril any mccc lxxx

Juanne Garcia de aguilar Miguel Geo
nim de aguilar e auentij personu
de aguilar

Lo present Cartell es estat per dema demy anthony barredo nos
de voluntat dels magniffichs aguillars e

M'ha semblat interessant d'incloure aquest cartell de pau com a mostra de la contrapart dels cartells de deseiximents, els cartells de pau eren destinats, com el seu nom indica, a acabar les desavinences i bandositats entre les famílies, moltes vegades originades en fets remots. El cas que ens ocupa, per exemple, es remunta a uns fets de l'any 1473 que recull el *Dietari*, tot i que no és descartable que les bastonades d'Enric Montagut a Jeroni Aguilar tinguessin motivacions encara més reculades en el temps, donada la pressa que tingué el pare d'Enric a fer fer la pau a son fill. El *Dietari* encara reporta la coltellada que patí el fill de mossèn Montagut *per los quals actees se són seguits molts grans dans e mals*.

Divenres a .viii. de març, a .iii. ores après migjorn, Anrich Muntagut, fill de mossèn Loís Montagut, a la devalada de la plaça del Bisbe, ans de la Carneceria, donà bastonades e plançades a Jerònim Aguilar, fill de micer Jaume Aguilar e genre de mossèn Vidal de Blanes. E lo dit micer Jaume fé fer decontinent pau al dit son fill¹.

Dilluns a .xvii. de febrer, lo fill de mossèn Montagut, lo qui donà les bastonades al fill de micer Aguilar, a la una ora, après dinar, estava a la porta de casa de son pare. Vench un hom e diu "Mossén, conexeu-me?" Respòs Montagut: "No us conech". Aranquà lo coltell e donà-li gran coltelada per la cara, e diu: "Ara·m conexereu!" E de continent fogí, e diu-se que és lo saig del loch de micer Aguila[r], de Alaquàs; per les quals actes se són seguits molts grans dans e mals².

Aquest cartell feren los Aguilars per la pau dels Montaguts

Per los perils que de continu estam per la crehença que vós, molt magnífich Montagut de Montagut, tenui que per lo cars que és estat entre cascú de nosaltres, en Jacme Garcia de Aguilar, doctor en leys;, Miquel Gerònim e Francesch Aguilar hauríem cabut o sabut genyar o tractar o fer tractar o fer fer lo cars que malament e a traïció vos feu Guillem Jordi del lloch de Alaquàs, tots ensemps e cascú per si, juram a Nostre Senyor Déu e als seus sants quatre evangelis, de nostres mans corporalment toquats, que no havem fet fer ni havem sabut, cabut, genyat, tractat ni fer tractar, ni·ns ha plagut, ans si algú ho ha cregut per hun versemblant de demostració en gests o paraules de nosaltres o de qualsevol de nosaltres, dihem no haver-ho dit ni mostrat dir aquella fi e los qui per tals sguarts ho hauran cregut crehen falsament, com no sia nostra intenció voler ni plaer tal se crega. E més volem si, no cuydant-nos-ho haver-ho dit, havem dit res que sia causa neguna de

¹ *Dietari*, op. cit., pàg. 401

² Ídem, pàg. 407.

tal creure, dihem no voler-ho haver dit. E perquè vós e qui vós voldreu ne sien certs som contents tots ensemps e cascú per si, vos ne sia fet acte autèntich per notari e més juram, segons dessús havem jurat, e sobre nostra bona fe prometem no tenir ni fer tenir ni ajudar, ni fer ajudar al dit Guillem Jordi per neguna via ni manera directa ni indirecta. E si nengú ho feya cuydant-nos-ne fer plaer lo y notificarem e farem per tot nostre poder no u facen. E més farem si a vós, molt magnífich Montagut de Montagut, contentarà ni plaurà ab tota diligència nostre poder aquell per seguir e portar en mans e poder vostre, e si lo contrari feyem en tot o en part de les coses contengudes en lo present acte, de la primera línea fins en la derrera, ni-s podrà provar auctènticament y no en altra manera de aquell, prometem e juram farem volenter ans per tals o tals quals són haguts los que vénen contra son jurament y bona fe y trencadors o trencador de sacrament o encorredors o tractadors de totes les seguretats e penes que-s metran per causa e rahó del debat que entre nosaltres és, qualsevol que sien, y pactes e convencions com àls. E açò sia entès del dia avant que seràa fermat lo present acte per tots los qui anomenar se tenen y nenguns altres no s'i puguen entendre en la dita seguretat sinó los qui hauran fermat e han sotascrits de les sues mans.

E per testimoni de totes dels dites coses e de cascuna de aquelles vos fem fer lo present cartell de voluntat de nosaltres e de nostres mans sotascrit. Fet en la ciutat de València a sis del mes de abril, any MIL CCCCLXXX.

Jaume Garcia de Aguillar

Miquel Gerònim de Aguillar

Francesch Gerònim de Aguilar

Lo present cartell és estat scrit de mà de mi, Anthoni Barreda, notari, de voluntat dels magnífichs Aguillars.

37. LLUÍS PALLÀS DE VILANOVA vs. EIXIMÈN D'URREA

Castells de Borriol, Xelva i Aitana, 1482 i 1483.

ms. A: ff. 442r - 461r.

ms. B: ff. 314r - 326r.

CCC XXXIII

Aquesta es la primera tra. q' don Lluís pallàs de vilano
no trames al bescompre de bora. q' les canyes q' en dlo.
coure

ff ara detos esrl de Canatlis lo qual ignorar no deu y en
no mala q' anan volgers ab dimeses querells descompre de bora
Instituz nos de hots anno vostra requesta de mator nos ab mi
no se volgers moure fins q' meste pardo ma' q' de vostra
pors lo q' ab alguns canatlis dignes de se aserme q' vos
den se aduoran q' lo iudicatio de q' te millor dres en lo
bestondas de pelna p'tam al iusto donagio eno al gouernador
de valens e si yout lo q' osare sostenir nos ne macaren ab
mi q' tota vostra requesta en lo manera q' yo volre y que
reponch q' acopte vostra requesta e d'ich estant q' lo
iudicatio de q' te millor dres en lo bestondas de pelna
p'tam al gouernador del regne de valens eno al iusticia
donagio e aq'esta querellag de fendre e sobre aq'esta matore
ab vos y encara q' aros regnes p'tam honer lo iustice y
e elegre lo l'ch y acortar lo q' mes q' vos desige en no
pendre temps en cerq'ar altre Canatlis q' ab lo spectable
deu compte de olma lo qual deu e aserme que
t'cama me portas al l'ch hon ell e vos seriu temp' lo q'
mola bo Canatlis e v'p'nos se conuen for s'ls del d'p
compte e anar hon portar me valia q' mator me ab vos
Denye les arms apen ab vos comp'lines de anys de
guerra de seure co es elmes ab canera plans oricals
pallers als mampores e anys de canes faldes e fiancials
ab hacha espasa e punyal q' q' son ag'etes ab q'
los auteressio mes Canatlis moris an ag'itimas

Jaume Lladró, vescomte de Vilanova, serví brillantment en les guerres del Rosselló el 1473, i acabades aquestes retornà als seus estats del regne de València, iniciant una guerra feudal contra el vescomte de Biota, a qui reclamava la baronia de Manzanera. Continuà aquesta guerra amb gran crueltat per ambdues bandes, arribant el desordre i assolament a tal extrem, que intervingué personalment el virrei de València al capdavant de les seves tropes, assolint calmar els ànims, fins el 1482, en què per sentència reial s'obligà al de Biota a la devolució de la mencionada baronia. Poc temps després tornà a renàixer la guerra, durant amb intervals fins a finals del segle XVI.

Per entendre aquest epistolari cal fer esment de la dualitat de furs que es va produir a València des de l'època de Jaume I, en què els nobles aragonesos que poblaren València consideraren que aquestes terres havien de formar part del regne aragonès i, per tant, no s'havia de crear un dret valencià específic, com així fou fet, encara que a alguns membres del braç militar se'ls va reconèixer el privilegi de quedar sotmesos al Fur d'Aragó. Aquesta situació va mirar de pal·liar-se amb la "jurisdicció alfonsina" per mitjà de la qual, i amb la intenció d'afavorir la difusió dels furs valencians, es compensava amb el mixt imperi i la baixa jurisdicció criminal a tots aquells que renunciessin als Furs d'Aragó per adoptar els de València. En el segle XV les baronies poblades a fur d'Aragó eren Xèrica, Paterna, Arenós, l'Alcalatèn, Xelva, Xiva i Bunyol¹.

Cal tenir en compte això perquè precisament la causa per què Lluís Pallàs vol formar batalla en aquest epistolari és si el vescomtat de Xelva, de la família Vilanova, *pertany al Justícia d'Aragó e no al governador de València*. Aquest plet feia gairebé cent anys que durava, ja el va sostenir un avantpassat seu, Pere Lladró, que impedia pasturar als ramats dels veïns de València a la vall de Xelva, cosa que suposava privar-los d'un dret que provenia dels furs de Jaume I. Lladró va apel·lar al Justícia d'Aragó, que va voler intervenir en el litigi però el govern de València va ordenar empresonar les persones que havia enviat el Justícia. L'afer rebrotà el 1416 quan el vescomte de Vilanova s'enfrontà amb el veguer dels regidors de València, que anava a embargar les terres del vescomte per no deixar-hi pasturar els ramats de la ciutat al·legant que aquella terra estava sota el fur d'Aragó. El conflicte amb les terres poblades a fur d'Aragó s'anirà reproduint cada vegada que el rei convoqui corts en què els senyors d'aquestes terres es queixaran sistemàticament que el governador de València no ha volgut fer jurament d'observar el codi aragonès o que ells no consentirien, en cas que les corts aprovessin lleis contra el seu dret d'usar el fur d'Aragó. La intenció de fer jurar el fur d'Aragó era clara, segons Zurita, "En caso que presentado este mandamiento rehusasen de hacer el juramento, se declaraba que el gobernador y su lugarteniente fuesen habidos por personas particulares en respeto de los poblados

¹ Per a una més extensa explicació del problema, vg. el capítol que hi dedica Agustín Rubio Vela dins *El patriciat i la nació*, Fundació Germà Colon – Abadia de Montserrat, Barcelona 2012, vol. I, pàgs. 147-194.

a fuero de Aragón, y sin pena alguna pudiesen no obedecerlos a ellos ni a sus mandamientos".²

L'episodi més significatiu d'aquest posicionament dels nobles que tenien terres poblades a fur d'Aragó fou protagonitzat pels Urrea el 1440 a la tinença de l'Alcalatén en què hi hagué una insurrecció contra l'autoritat reial tant dels habitants de la tinença com dels mateixos Urrea, que van oferir resistència al lloctinent del governador, Pere Cabanyelles, quan es va dirigir allí per procedir a l'execució per impagament de deutes. Segons els furs de València, l'execució dels deutes impagats dels senyors requeria sobre els seus vassalls. La revolta es va sufocar ràpidament perquè la Corona hi envià un exèrcit de més de mil homes, però el perdó va ser també ràpid perquè no es volia que els fets derivessin en conflicte³.

L'epistolari comença precisament amb una lletra de Lluís Pallàs de Vilanova en què es fa ressò de la voluntat *a tota vostra requesta de matar-vos ab mi* que ha manifestat el vescomte de Bioita, Eiximèn d'Urrea, perquè d'Urrea assegura que la judicatura de qui té millor dret al vescomtat de Xelva pertany al Justícia d'Aragó i no al governador de València i Vilanova està disposat a sostenir la raó contrària. Vilanova accepta la requesta del vescomte de Biota. Pel text de la lletra es dedueix que la requesta d'Urrea és de batalla clandestina i que ha nomenat de mediador el comte d'Oliva perquè porti Vilanova fins al lloc de la batalla. Aquest accepta les condicions, encara que, com a request, li tocava escollir jutge i divisa les armes, a peu, *ab tot compliment de armes de guerra a seguir perquè són aquelles ab què los antecessors nostres, cavallers antichs, àn acostumat defendre la honor, e les han deixat per exemple a nosaltres, per ésser diferenciades de aquelles ab les quals los rufians costum⁴ de matar-se*. Li ofereix també de donar-se rehenes, si la mediació del comte d'Oliva falla, i anar on el de Biota vulgui, *fins dins una cambra, a matar-me ab vós*. Si d'aquesta querella no es contenta el vescomte de Biota, està disposada a formar-ne una altra a partir de l'acusació que va llençant el d'Urrea que *lo senyor bescomte, mon pare, e a don Baltasar, mon honcle, e a don Pedro, mon germà, e a mi de aver donat erbes a vostra muller per la qual sia morta ella ab dos fills*, aquesta segona acusació molt més greu que no pas un conflicte jurisdiccional. Si accepta aquest "cap", està disposat a combatre amb ell amb les mateixes condicions de l'altra querella. I, encara, si per cap d'aquestes vies aconseguixen arribar a batalla, ell s'ofereix a buscar jutge que els deixi portar la batalla a fi *en manera que l'hu de nosaltres reste mort o vensut*.

En la resposta del vescomte de Biota ens assabentem que la disputa, realment, és pels drets que creuen tenir tots dos sobre el vescomtat de la vall de Xelva. Hi explica que, a través de Pero Pardo, li va oferir d'anar davant del Justícia d'Aragó per veure qui tenia raó i que, si no s'hi avenia, que busquessin dos

² Zurita, *Anales*, llibre XIV, cap. XXXV.

³ Carlos López Rodríguez, "Los Urrea y la revuelta del Alcalatén de diciembre de 1440", *Saitabi*, XLV, 1995, pàgs. 259-273.

⁴ ms. B: "acostumen".

cavallers que els portessin a un *lloc adonde se determenasse con nuestra presonas la verdat desta fazenda*. I que no volia, en cap cas, que es fessin cartells públics d'aquesta querella. Li diu que no pot acceptar en aquest moments el combat perquè no pot sortir de Xelva a ris de perdre la llibertat. Pel que fa a l'enverinament de la seva dona, relata com els metges li digueren que fou morta “de verino recebido” i que ella abans de morir que *sus deudos le havian dado yerbas* i que per això ell va dir i escriure que l'enverinament havia de procedir de la família Vilanova, però, com que no en té la certesa, de moment no vol formar cas sobre aquesta qüestió, que quan en tingui certesa no esperarà cap cartell per fer justícia.

En la peça 3, Vilanova mostra la seva decepció perquè, per la lletra del vescomte, veu clar que no té cap intenció d'arribar a batalla: *crech que la temor en què us ha estret lo meu escriure vos ha fet perdre memòria del que molt poch ha vos lexau de dir davant tant notables cavallers e gentils hòmens en gran oblit de la honor vostra*. Per la lletra sabem que va atacar el mateix vescomte de Vilanova, pare de Lluís Pallàs, sense intermediació de deseiximents i que va ocupar, per tant, il·legalment les terres de Xelva. Encara respon al debat de qui ha de ser request i requeridor, ja que en la seva lletra Urrea li deia que no li pertocava a Vilanova el paper de request ni, per tant, divisar les armes i li pregunta *¿qui és qui ignore que sostenir és paraula que pertany a request e no a requeridor?* I que si té por de les armes que ell ha divisat, és molt content d'acceptar les que divisi el vescomte.

La resposta del vescomte (peça 4) ja no és una lletra, ja que havia dit que no n'acceptaria més, sinó una instrucció oral perquè el trompeta, Faraix, la reproduïx a Vilanova, on reitera que ara no està en disposició d'acceptar cap batalla i que, quan hi estigui, ja farà allò que el seu honor li reclami.

Vilanova no fa cas de la instrucció i li torna a escriure (peça 5) tot retraient-li *fer que per al esdevenidor remetre com se veu de vostres fugitives paraules, més de por consellat que d'ànimo esforçat, per hon se pert la esperança poder-vos atènyer*. Vist que defuig el combat, Vilanova també diu que abandona la querella i que no li escriurà més. Fa fer acte de notari de la seva lletra per lliurar-la al trompeta del vescomte per impossibilitat de trametre-la-hi pel seu propi trompeta si no fos que *los rebeu e tractau de manera que negú a vós la letra portar no us vol per les presons e detensions e vexacions en aquelles fetes, de què mostrau tenir poch pràthiques de cavaller ni saber l'estil de tal meneig en tal mester*.

Ara sí que respon el vescomte de Biota (peça 6) per explicar les circumstàncies en què fou detingut Martí Alonso, el trompeta de Vilanova que anà a portar la lletra al vescomte, segons aquest, com que el vescomte no era a Xelva i el trompeta tenia instrucció de donar-li la carta a ell o de posar-la a la porta de la vila, el procurador del vescomte li va dir que l'anés a posar a la porta del castell i que li donà posada per passar la nit, durant la qual el procurador va ser avisat que un mosso que venia amb el trompeta havia repartit determinades lletres entre alguns habitants de Xelva i en prenia respostes. Quan va ser l'hora de marxar detingueren el mosso i, un cop registrat, veieren que no duia cap carta de resposta, convenientment interrogat, *espantado de algunas amenazas*, va confessar que les

cartes les duia el trompeta *en ell enforro del capillo*. Sortiren a la recerca del trompeta i li trobaren un tros de carta, el van fer tornar a Xelva i l'interrogaren. Confessà que li havien donat cartes però que les havia estripat. Diu Urrea que, malgrat que hauria pogut fer matar el trompeta *car es proibido con pena capital el oficial d'armas entender en cosa otra encubierto ni de aviso alguno, salvo en lo que lieva públicamente* no va voler satisfer el seu enuig que tenia contra Vilanova en la persona del seu trompeta. Dit això, fa una prolixa descripció dels inconvenients, en els seus temps, de la batalla a ultrança en contrapartida a la batalla clandestina. Per la seva resposta sabem que la Corona s'ha emparat de les terres de Xelva i que, per tant, ell és lliure, ara sí, d'anar a la batalla, que no accepta en els termes plantejats per Vilanova sinó que la hi ofereix formant cas de l'acusació que

yo tirana e injustamente me avía ocupado el vezcondado de Chelva y en vuestro segundo cartell lo tornáys a reiterar dizindo que prestamente será cobrada la tierra que yo tenía mala e injustamente ocupada, y en ell tercero que hos doléis que hayan de quedar impunidas mis maldades, a mi es forçado disiros que mentís e que, no partiendo de la sobre dicha querella por vós principiada e defensa por mi ofrecida, vos defendré juntamente con aquella haver tomado el dicho vezcondado justa e devidamente con execución de justicia e por cierto más honrada e verilmente⁵ que no vuestros deudos la defendieron, car ellos pierdieron la tierra con gran flaqueza de ánimo, decibiendo a sus valedores.

I l'acusa que durant aquells fets Vilanova no es va comportar com a cavaller, ja que va preferir anar a buscar reforços en comptes de donar-se al combat per defensar la terra. I encara li ofereix formar cas sobre la competència del Justícia d'Aragó en aquelles terres o sobre tots dos extrems. Li ofereix, també, que sigui ell qui busqui jutge competent. Per acabar, fa una prolixa explicació del perquè ell ha de ser el request i no pas Vilanova.

La resposta de Lluís Pallàs de Vilanova refuta, punt per punt, les afirmacions i acusacions contingudes a la lletra del vescomte, començant per negar que Urrea hagués avisat al seu pare sinó que hi va anar amb dos-cents lladres per robar la casa i la terra i que els seus defensors no van ser fets presoners per covardia sinó per traïció dels moros *que contra ells se rebel·laren*. I que ell, un cop obtingut socors, tornà a lluitar, sinó que ja no hi trobà el vescomte *que de miga llegua no us acostàveu a perill*. L'acusa, encara, que un cop presa Xelva, s'apoderà del béns mobles del seu pare i els repartí entre els que a la invasió l'acompanyaren *restant tots dignes de mort en premi de aver-vos seguit que pur no-s pot negar que lo Justícia de Aragó de dret no us mana ni us pogué manar que prenguéssou la terra y robàsseu los béns mobles del bescomte, mon pare, de sos vasals, ni vós per vostra autoritat ho poguéis fer perquè en aquest regne no-s permet sens caure en la ley de la terra*. Segueix amb la justificació de per què ell ha de ser el request, llarga i repetitiva del que ja s'ha dit en altres lletres. I continua mostrant-se disposat a acceptar batalla per tots i cadascun dels casos en què es pot formar segons en les seves lletres es conté. Li demana, també, que divisi les armes, concessió que fa com a request, però es reserva el dret de buscar jutge i concedeix que sigui aquest qui decideixi qui dels dos és requeridor i qui request.

⁵ ms. B: "devidamente".

En la següent lletra (peça 8), el vescomte de Biota se segueix considerant request i li divisa les armes, aquesta vegada a cavall. Li cedeix el dret de buscar jutge però manté que, si s'avé a batalla clandestina, ell hi està diposat. Cosa que Vilanova refusa en la seva prolixa resposta perquè *desafio està més en pràctica de homes de poca condició que de cavallers*, accepta, però, que si el comte d'Oliva vol fer de mediador i portar-los al lloc de la batalla secreta, ell s'hi avindrà.

Urrea li respon que *ninguna cosa avéys dexada de dezir que a loco e variable coraçón pertanece. ¡Bien es grande desventura contender con tal gente!* I li accepta fins i tot formar causa per l'enverinament de la seva dona (peça 10). En la darrera peça (11) Vilanova confessa *tots mos trebals hi é perdut, que no é tret altre de vós sinó vera conexença de vostra condició, la qual és que a perill nengun ab egualtat vós no gosau venir*. I li diu que té “vergonya de la seva vergonya”. Magrat tot, accepta formar cas sobre l'enverinament si així pot portar-lo a batalla. I aquí acaba l'epistolari sense que ens sigui llegut saber si els contendents van fer alguna mena de batalla clandestina, cosa que, pel to de les darreres lletres, costa de creure.

Com s'ha dit, aquesta és la darrera lletra de l'epistolari. Sabem, però, per Rubio Vela que encara el 1486, és a dir, tres anys més tard que acabés aquesta correspondència, el vescomte encara mirava de tornar a prendre possessió del vescomtat de Xelva:

Es va desencadenar una altra crisi quan els regidors valencians tenen notícia que “el justícia d'Aragó ha fetes provisions e actes ab los quals se diu que deu venir lo vezcomte de Biote per pendre la possessió de Chelva” i, contrariats, manifesten el seu rebuig: “és cosa molt exorbitant e contra justícia que justícia de Aragó tingua poder e jurisdicció en aquest regne de València, car ja lo nomenar-se justícia de Aragó importa que fora lo regne no té poder algú: açò ja és stat declarat per lo alt rey Martí”.⁶

1

Aquesta és la primera letra que don Luís Pallàs de Vilanova tramès al bescomte de Biota per les causes que en ella conté

Fora de tot estil de cavallers, lo qual ignorar no deuríeu per molt que ajau volgut ab diverses querelles, bescomte de Biota, mostrar-vos desijós a tota vostra requesta de matar-vos ab mi, no·m só volgut moure fins que mestre Pardo m'à dit de vostra part lo que ab alguns cavallers dignes de fe afermen: que vós dieu e adverau que la judicatura de qui té millor dret en lo bescondat de Xelva pertany al Justícia d'Aragó

⁶ Agustín Rubio Vela, op. cit., vol. I, pàg. 190.

e no al governador de València, e si yo us ho gosaré sostenir vos ne matareu ab mi a tota vostra requesta en la manera que yo volré. Per què us responch que accepte vostra requesta e dich e sostinch que la judicatura de qui té millor dret en lo bescondat de Xelva pertany al governador del Regne de València e no al Justícia d'Aragó e aquesta querella us defendré e sobre aquesta·m mataré ab vós y, encara que a tot request pertany haver lo jutge hi ellegir lo loch, per acurtar lo que més que vós desige e per no perdre temps en cerquar altre cavaller que ab lo spectable senyor compte de Oliva, lo qual dieu e afermau que us⁷ traurà, me portàs al loch hon ell e vós sereu, tenint-lo per molt bon cavaller e virtuós, só content fiar sols⁸ del dit compte e anar hon portar-me volrà per matar-me ab vós. Devise les armes: a peu, ab tot compliment de armes de guerra de seguir, ço és, elmet ab bavera, plates, braçals, spallerols⁹, manyopes, e armes de cames, falda e francals, ab hacha espasa e punyal. Perquè són aquelles ab què los antecessors nostres, cavallers antichs, àn acostumat defendre la honor, e les han deixat per exemple a nosaltres, per ésser diferenciades de aquelles ab les quals los rufians costum¹⁰ de matar-se. Oferint-vos trametre de les armes ofensives dos haches, dos espases, dos punyals e pendre yo les que vós deixareu. E, si a culpa vostra no havia loch lo que m'oferiu del spectable compte d'Oliva e yo accepte, si volreu metre tots los senyors de cavallers que teniu presos, ensemps ab vostre fill, en poder de dos cavallers que yo nomenaré, yo seré content de anar a Xelva o allà hon volreu, fins dins una cambra, a matar-me ab vós en la manera desús dita. E si no sou prou content de la querella de mestre Pardo, que esta sola en report, yo us defendré la falsa culpa que donau al senyor bescomte, mon pare, e a don Baltasar, mon honcle, e a don Pedro, mon germà, e a mi de aver donat erbes a vostra muller per la qual sia morta ella ab dos fills, lo que yo he vist vós advereu ab lletres sotascrites de vostra mà hi aveu dit vos ne matareu ab mi si yo lo contrari gose sostenir, ans dich que aveu mentit, mentiu e mentreu tantes quantes veguades ho aveu dit he u direu e ab les damunt dites condicions me mataré ab vós. E per acabar¹¹ totes parenceries, si per neguna d'estes vies no havia loch a càrech vostre lo matar-nos vós e yo, en lo nom de

⁷ ms. B: "que·ns".

⁸ ms. B: "si per sols".

⁹ ms. B: "spalleres".

¹⁰ ms. B: "acostumen".

¹¹ ms. B: " les damunt dites condicions me mataré ab vós. E per acabar", manca a B.

Nostre Senyor Déu e de la gloriosa Mare sua e del benaventurat cavaller sent Jordi yo us defendré per batalla d'ultransa qualsevol de les dues querelles ho les dos, si les dos voleu, ab les armes damunt divisades. Oferint-vos dins sis messos haver jutge, cristià o moro, que per tot mon poder nos dexe venir la batalla a fi en manera que l'hu de nosaltres reste mort o vensut. E si dins lo dit temps yo no l'havia, vos done facultat que dins altres sis messos après vós lo pugau haver y en aquesta manera hajam los dos, la hu après l'altre, de cercar-lo tant e tant largament¹² fins lo hajam trobat ab les condicions mateixes. Ajustant-hi que si aquell qui l'aurà no l'avia tal que ab efecte deixe venir nostra batalla a fi, sia agut per confés e vensut dels crims per vós impossats.

E perquè paraules no·s puguen¹³ mudar, vos tramet la present, partida per A·B·C, per Martí¹⁴ Alfolso, trompeta, procurador meu, sotascrita de la mia pròpria mà, sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta en lo castell de Boriol a vint-e-tres del mes de febrer, any MIL CCCCLXXXII, a la relació del qual estaré. Resten procuradors meus per a rebre vostra resposta, la qual esperaré deu dies, lo spectable nobles e magnífichs don Johan de Gayano, Montagut de Montagut, don Luís de Vilanova e mossèn Jofre de Monpalau.

Luís Pallàs de Vilanova

2

Resposta feta per lo bescomte de Biota a la que don Luís Pallàs de Vilanova li tramès

Don Luís de Pallàs,

recibido he hun cartell vuestro por Martín Alonso, tronpeta, partido por A·B·C, sotascrito de vuestra mano, sellado con ell sello de vuestras armas, fecho en ell castillo de Borriol a vynte dos de febrero, anyo MIL CCCCLXXXII, al qual respondiendovos digo que seyendome fecha relacion que vós desíades yo haver

¹² ms. B: "llongament".

¹³ ms. B: "no·s puguen", manca a B.

¹⁴ El copista de B no entén la lletra, que en el manuscrit A costa de desxifrar, i escríu un nom improbable, Mani, quan, com es veurà en la lletra següent, el nom correcte és Martí.

ocupado este bescondado tiranna e injustamente y que la cognicion del drecho de aquell no pertanece al Justícia de Aragón, creyendo que abraçariades la parte viril e secreta ante que la pública e aparente, vos invié a dezir con mestre Pardo effectualmente que si vós pretendíades tener algun drecho en este bescondado que yo seria contento de yr con vós al Justícia de Aragón para que ell diese la justícia a quien la tuviesse; pero si caso era que vós afirmásedes no eser juez desta causa el dicho Justícia que tomásedes hun noble hombre de València e que yo tomaría otro y que dellos seyendo ciertos nos sacassen adonde se determenasse con nuestras presonas la verdat desta fazenda, e ahun le dixee que vos dixesse que entre vós e mi yo no queria andoviessen cartelles públicos nin tronpetas y esto porque de ello se podria seguir algun inconveniente o destorbo para mi prepósito. E assí a la essecucion secreta me impellió ell reponre de vuestras demessiadas palavras y la esperança de mi buen drecho; mas haora, visto que a vós à plazido so specia de hombredat desviaros del fin abreviado e publicar lo que secretamente vos intimava, a mi convendria tomar otro camino e tal que al cargo que tengo del Justícia de Aragón satisfaga e a la defension de la libertat del Regno adonde nací e no menos a la honra mia. E, por tanto, vos diguo que, atendido que yo de presente no puedo lícitamente desenparar la guarda e conservacion deste bescondado sin derogacion de la dicha libertad, la qual por ningun precio se puede conprar, e la honra de la pàtria prevalezca a todo interesse proprio, no vos daré la repuesta que vós significays desear, ca puesta que demostreys tener desseo de batalla en la verdat, mas entiendo lo hazeys por apartarme de aquí que por otro respecto alguno. Por ende contentatvos de yo ser contento de vos defender toda ora que seré libre del cargo que tengo vós queriendo sostener lo contrario, como dixee al maestre Pardo, pertenecer la judicatura desta nuestra diferencia al Justícia d'Aragón. Y esto dixee en efecto y en esto me afirmo, e no cureys de aplicarvos el devisar de las armas ni el buscar del juez, que a mi pertanece y no a vós, ni vos favorezcays con aparentes conclusiones, ca el muy egregio conde d'Oliva no caería en tal error que sin manifiesta comission del Rey Nuestro Senyor nos toviessse la plaça, nin seria cosa factible ni menos discreta mis adversarios e fijo poner en manos agenas toviendolas yo en mi poder¹⁵, especialmente pues tengo tiempo para

¹⁵ Aquesta frase, encara que es llegeix bé als dos manuscrits, no s'acaba d'entendre, sembla com si el copista s'hagués deixat de transcriure algunes paraules.

dar conplida satisfación en todo lo que a mi honra conviene. E quanto a lo sobredicho esta es mi final repuesta e ninguna otra espereys de mi. E porque otra cosa no vos quede para más replicar ni escrevir de presente quiero dezirvos algo en satisfacion de la segunda querella contenida en vuestro dicho cartell: clara es que los físicos indicaron mi mujer ser muerta de verino recebido y ella ante que muriesse dixo que sus deudos le havian dado yerbas por lo qual assí por esto como por otros indicios grandes que dello tengo, como¹⁶ por ell grant enojo que de su muerte yo tenia, dixé y escriví e presumí este doloroso danyo de alguno de vosotros o de casas vuestras, mas por no me ser cierto del todo no quiero aprovar esta querella fasta que más cierta me sea, ca entonce yo la pediré y perseguiré asperamente sin atender carta ni cartell vuestro, que acto es digno de gran represión e castigo.

E, porque las paraulas no puedan mudarse, vos invió el presente partido por A·B·C por Arax de Villa Elig, trompeta, sota escrito de mi mano y sillado con ell sillo de mis armas. Fecho en ell castillo de Chelva a trenta dias de março, anyo ya dicho de MIL CCCCLXXXII, a la relación del qual estaré.

Ximén d'Urrea, vezconde de Biota

3

Aquesta és la segona letra de batalla tramesa per don Luís de Pallàs e de Vilanova al bescomte de Biota

Vescomte de Biota,

diumenge de Rams propassat que comptàvem XXXI del mes de març, rebí una letra vostra per Araig de Vila·lig, tronpeta, partida per A·B·C, sota escrita de vostra mà, sagellada ab vostres armes, feta en lo castell de Xelva a XXX dies del dit mes, resposta d'altra mia. E, vist tot lo contengut en aquella, vos responch que yo creÿa, segons lo report que m'era fet per diverses persones, del gran desig que mostràveu de matar-vos ab mi a tota vostra requesta, devíeu restar molt content de yo voler-ho acceptar per qualsevol querella de les que vós preníeu, e molt més

¹⁶ *por otros indicios grandes que dello tengo, como*, manca a B, salt d'igual a igual.

per les dos. E, segons me par, no era vostra intenció voler la fi del que significàveu sinó que per bravejar entre·ls vostres fósseu tengut per valent. E mostra's en vós dir que lo meu demesiàt parlar vos ha impel·lit, volent-vos aplicar la causa que mogué a mi, com aquella a vós negar no sia possible, volent amar la veritat, que les paraules que en la mia primera letra vos diguí, que mestre Pardo de vostra part me avia dites, a la qual me refir. E vull aver aquelles en esta mot a mot per especificades, afegint-hi que digués que·l spectacle compte d'Oliva trauria a vós si yo trobava altre noble hom que tragués a mi són les que vós digués davant lo noble e magnífichs don Jofre de Tous, mossèn Jaume Pertusa, Johan Marrades, Gaspar de Castelví, Luís de Muntagut, Perot Luís de Almúnia¹⁷, los quals les adveren e les adveraran, si mester serà, que cavallers són que no derien una cosa per altra. E per aquestes paraules la sobergueria de vostres bravures me mogué, no ignorant que·l dit compte d'Oliva no pendria càrech de traure-us per si, ni encara los reys han acostumat de donar-lo a nengú baró; mes perquè vós lo hoferís creguí teníeu paraula d'ell e fuy content fiar d'ell la persona mia y encara us moguí lo partit de aquells cavallers y de vostre fill per fartar-vos e desijós de trobar camí per a matar-me ab vós finalment, aquell que a tot cavaller assegura de la fi que·s de batalla d'ultransa per aquell orde e per estil d'armes entre cavallers se prathica, recordant-me que totes ho les de més vénen a fi si l'ànimo dels promovedors no flaqueja e poch o no negú de tals desafios com vós devisau vénen a conclusió perquè són fàcils de desviar, lo que vós deveu saber, e no sé com ara pugau aquelles paraules mudar ni dir, que per via segreta me ajen volgut significar vostre prepòsit, que sab Déu yo l'auria abrasada, mas totes són estades públiques e tant profanades que, volent-les yo areglar com entre cavallers se acostuma, no sé per què no u aveu sabut conèxer ni volgut acceptar. Crech que la temor en què us ha estret lo meu escriure vos ha fet perdre memòria del que molt poch ha vos lexau de dir davant tant notables¹⁸ cavallers e gentils hòmens en gran oblit de la honor vostra. E par molt mal a tant bon cavaller com vós presumiu de paraules, com dieu en vostre cartell, dexant en aquell matex de desdir-vos del que aveu dit, e bé mostrau respondre segons los dies sants en què som com a ver penedit¹⁹. E yo satisfet restaria de vostra resposta sinó que·m dolch de vostra honor e desije que

¹⁷ ms. B: "Peret de Almúnia".

¹⁸ ms. B: "nobles".

¹⁹ ms. B: "penident".

en lícita plaça per les mies mans, confiant de ma bona justícia, siau ponit de quant me aveu ofès, dexant la major ponició de vostres actes a la Majestat del Senyor Rey, a qui toca segons quant més li aveu errat. Exortant-vos que torneu en recort que a ben fer més val tart que nunca! E no vulau que tants cavallers que us han hoÿt dir lo que yo dich resten mal edificats de vós ni donen a mi tant mala rahó²⁰, après d'aver-me mogut, dexar-me escusant-vos que no us cové desemparar la guarda d'aqueix bescondat per la honor del Regne hon sou nat. E, si bé mirau, més prop vos és la vostra, la qual si vós ho oblidau pocha fiança deu tenir en vós vostra pàtria, ni los oficials d'aquella, que qui a si no és bo menys ho serà a altri. E dich-vos que aveu mal presumit en creure ma intenció sia de apartar-vos d'aquí, ans és del contrari perquè la mala querella que us à fet asajar tant temerària empresa de dampnejar al bescompte, mon pare, e a tants cavallers en la persona y en los béns sens precehir deseximents, cahent en la pena del fur. E volent-la presequir esper en Déu prest serà cobrada la terra que injustament e mala aveu ocupada, e vós sereu pres en ella si gosau esperar, lo que no crech perquè no u aveu acostumat y estar-vos ha pijor la segona volta que la primera. Per què ara dieu que sol per aquella obligació no satisfeu al que més la honor costreyer-vos deuria de venir a la batalla perquè tot se faça lo que la justícia vol, ço és, que la terra sia restituhida al bescomte, mon pare, de qui és, e vós vingau en mans de la Majestat del Senyor Rey per a fer de vostra persona lo que merexen vostres actes que, si misericòrdia no us ha, per tot lo món no sé negú tant foll que volgués ésser vós.

E voleu-vos fer defenedor fent a mi request e en les mateixes paraules de vostre cartel dient, si jo gosaré sostenir, vós m'o defendreu ¿qui és qui ignore que sostenir és paraula que pertany a request e no a requeridor? E si per espantar-vos de yo aver elegit armes desproporcionades a vostra persona, si l'ànimo vostre se n'ha de millorar, no perjudicant-me en res de totes les altres coses que com a request a mi pertanyen, yo só content dar-vos facultat que vós les devisseu puix sien eguals e per vós restarà, bescomte de Biota, per vós que no vinga a fi nostra batalla, que'l Justícia d'Aragó bé pot acomanar lo bescondat, si per ell lo teniu, com dieu, a altri, e vós donar rahó en lo que més la honor vos obliga. E si bondat vos

²⁰ ms. B: "resten mal edificats ni deuen a mi tant mala rahó".

forçarà²¹ a reparar lo que en desviar-vos aveu fallit veja-us si altra cosa vos ocore que de egualtat sia, que yo la us atorgaré.

E quant al que dieu de les metzines que per relació dels metges e per alguns indicis que yo tinch per falsos digués e scrivís presumir lo dan de la mort de vostra muller emanar d'algú de nosaltres e de nostres cases recordau-vos que ab letres sotascrites de vostra mà a diverses persones d'aquest Regne ho aveu escrit adverant que per lo bescomte, mon pare, ho cases sues eren estades donades, lo que han vist los preheminentes oficials de aquest Regne e molts altres cavallers que u adveren, per què no han loch vostres excuses ni colorades rahons. E yo més content²² deuria restar de la confusió en què us constituíu negant lo que tant clarament és provat, que no sé què més no matant-vos pogués haver de vós en la liça. Emperò, si cars era que regonexíeu vostra culpa e la honor e la temor prevalrà²³ tota hora que adverareu lo que negar no us és possible; del que aveu dit de les metzines vos dich que mentiu e segons vos é dit en lo primer cartell meu y en lo matex nom só prest a defendre-us per batalla d'ultransa tot lo contengut en aquell ab les mateixes condicions a les quals me refir, atorgant-vos la porogativa de les armes que en lo present cartell és contenguda. E, perquè dieu no rebreu pus letra mia, si la present no deliberau acceptar vos certefich que la faré metre per Martí Alfonso, tronpeta, ho per altres en aquelles parts hon ben vist me serà a fi de manifestar la veritat del que passa entre vós e mi, a relació del qual estaré.

E perquè paraules no-s puguen mudar vos tramet la present, partida per A·B·C, per Martí Alfonso, tronpeta, sota escrita de ma pròpia mà e sagellada ab lo sagell de mes armes. Feta en lo castell de Boriol lo Disapte Sant a sis del mes d'abril del any MIL CCCCLXXXdos.

Luís Pallàs de Vilanova

4

**Resposta feta per lo bescomte de Biota a la segona letra de batalla que don
Luís de Pallàs e de Vilanova li tramès, no feta en estil de letra de batalla sinó**

²¹ ms. B: "vos fóra".

²² ms. B: "més de content".

²³ ms. B: "prevalia".

**en un recort al trompeta del que li havia a dir, afirmant aquelles matexes
paraules que en la dita resposta és contengut**

Faraix, trompeta, dirás a don Luís de Pallàs que bien sabe ser contenido en ell cartell que le envié que, libre que fuese del cargo que tenia deste bescondado por el Justícia d'Aragón e de la defensión de la libertat de mi patria, que yo lo defendería ser juez de nuestra diferencia el Justícia d'Aragón e que esta era mi final repuesta e que otra de mi no esperase fasta eser venida la disposición; e que por esso me maravilo d'ell ser pertinasse, mas en esto que por sus apasionados cartells yo no desartinaré mi buen prepósito ni creo olvidaré mi honra nin de fazer la devida seguida quando tiempo sea. Por ende, que no me scriva más que no recibiré cartell que me envie ni otra repuesta de mi avrá.

5

**Tercera letra de batalla tramessa per don Luís Pallàs de Vilanova al
bescomte de Biota**

Vescomte de Biota,

esperant de vós aquella resposta que de cavaller animós a ma letra se pertanyia e yo desijava, com donat vós aquella libertat que de més que vós creÿa se temés per a denegar lo que tant clarament conegut està de vostra requesta, crehent esforçar aquella donant-vos facultat de devisar les armes retenint-me tots los altres drets que a mi pertanyen com a request, e açò en esforç de vostre poch ànimo e avantatge de la poquea de vostra persona, m'és aribat Faraix, vostre tronpeta, dient per scrit mostrant vostres cevills e desanimades paraules que recordar-me devia del que en vostre cartell me deÿeu, que delliure del càrech que per lo Justícia d'Aragó tenui de aqueix bescondat e de la defensió de la libertat de la vostra pàtria defendríeu ésser jutge de nostra diferència lo Justícia d'Aragó, e que esta és vostra final resposta²⁴ e de vós altra no n'espere fins sia venguda²⁵ la disposició, e que per açò vos meravellàveu de ma pertinàcia en mes letres tant

²⁴ ms. B: "respuesta".

²⁵ ms. B. "coneguda".

apasionades, per les quals vós no desatinaríeu vostre bon prepòsit ne cregués oblidaríeu vostra honor. E vent quant faliu en aquella lexant-vos del que com a requeridor vos seria ara millor fer que per al esdevenidor remetre com se veu de vostres fugitives paraules, més de por consellat que d'ànimo esforçat, per hon se pert la esperança poder-vos atènyer. De què no poch me dolch ajen a restar impunides vostres maldats, les quals mostrau voler més seguir que satisfer al que tant sou obligat, com si amàseu ço que tot bon cavaller vol e ama no seríeu tant desmenbrat del que fer deuríeu ne après d'aver-me request posaríeu empaigs a perseguir vostra requesta, los quals, si tals en vós eren, ans de aquells devíeu pensar e veure que requerir-me e no après dar per escusa en no portar-ho a la fi que deveu. E altre mester ni voler en vós deuria ésser major ni primer de la requesta que feta m'aveu, a la qual no gens enpacha lo càrech que dieu tenir per lo Justícia d'Aragó²⁶, com aquella altra neguna major força en vós tinga sinó en demostració de vostra vergonya. E si tanta gana fos en vós de bé obrar quant fallit tenui en vostra honor hon fossen los enpaigs que rahonau loch daríeu per atènyer aquella fi que tant desviar esforçau. E hon no són no·ls causaríeu fallint al que obligat vós sou. E les desesecusades paraules que y donau stan axí en vós com en cavaller²⁷ maldat e falsa. E, si de honor entendre volíeu, après de requeridor no les al·legaríeu mas, com a poch sabent de tal mester e de por vençut, esforçau lo que més vostre és que perseguir lo que manifestament se veu axí de vós abandonat e aconortat pus tost entre·llos temerosos restar a comparació que per als bons cavallers de virtut exemple. E per ço dir poran "quant més qui fuig corre que qui seguix e no alcança", e, puix cert me feu de no rebre letra mia ne dar altra resposta, tant fallint al que ofert tenui²⁸ e oblidat del que més recort tenir deuríeu, ne yo ab vós més escriuré ne jamás d'honor contendré, puix tal vos mostrau, ne de vós aquella se pot atènyer donant calament en tant perjuhí de vostra honor.

E, perquè lo ver amagar no·s puga e·s veja per aquí la fi de vostra requesta, done la present ab acte de notari a vostre sobredit tronpeta perquè negar no pugau aver-la rebuda. Yo la us trametera per trompeta meu si per vós axí fossen rebuts

²⁶ "a la qual no gens enpacha lo càrech que dieu tenir per lo Justícia d'Aragó", manca al manuscrit B. En aquest cas no és un salt d'igual a igual sinó que el copista de B se salta una línia sencera del manuscrit A, posant en evidència, si hi havia algun dubte que el manuscrit B és copiat del manuscrit A.

²⁷ ms. B: "com a cavaller".

²⁸ ms. B: "al que de fer tenui".

com per mi los vostres tractats, però vós, a qui semblants noves no alten, los rebeu e tractau de manera que negú a vós la letra portar no us vol per les presons e detensions e vexacions en aquelles fetes, de què mostrau tenir poch pràthiques de cavaller ni saber l'estil de tal meneig en tal mester, però no és maravella qui del més té fet conort²⁹ en lo meys ma[n]que.

E perquè ab tot lo que dich negar pugau haver rebut la present, la faré posar per los lochs públics de les parts hon ben vist me sia perquè sia manifest a tots no podent-se atènyer la punició de vostres actes en vostra persona que per los entenents en la honor no us manque, la qual, si amàveu, car vos seria dar acabament al que dit teniu en vostres primeres paraules en presència de molts cavallers dites. Feta en la ciutat de València, partida per A·B·C, sota escrita de ma pròpria mà e de mes armes sagellada.

Loýs Pallàs de Vilanova

6

Letra feta per lo bescomte de Biota a don Luís Pallàs de Vilanova responent a la segona e tercera letra d'aquell

Don Luis Pallàs de Vilanova,

dos cartelles vuestros, partidos por A·B·C, sota escritos de vuestra mano e sellados con el sello de vuestras armas, el uno fecho en ell castilo de Boriol a siete de abril del anyo present, el otro en la ciudat de València sin alguna data, aribaron a Chelva. El primero de los quales traxo Martín Alonso, tronpeta vuestro, y el segundo Faraix, mi tronpeta, al qual lo distes con acto de notario según es contenido en ell dicho cartell. Y esto dezys, averlo fecho porque ninguno ya non queria traerme letra vuestra por las presiones, detenciones, vexaciones en aquellos fechas que vuestras letras han trahido, lo qual creo haver proseído más de la enemiga simple que comigo tenéys que de falsa relación que Martín Alfonso vos haya fecho ca, si bondat alguna tiene, dezir ell no podía que fuese mal tratado ni sigún ell erró en qué topó. E la causa de su detención fue la següente: ca enribando

²⁹ ms. B: "covart".

acerqua de Chelva y fechos sus toques, mi procurador, Martín Dampiés, sallió a ell e preguntole "qué es los que pedixs?". Dixo: "al senyor besconde, que le traygo una letra de batalla de don Luis Pallàs". Respondió: "Amigo id a Mançanera que ende lo alaréys". Dize: "Mandado m'es que no pase d'aquí adelante e que si a su persona mesma no la do que la finque en la puerta de la vila". Entonce díxele mi procurador: "Ponelda si quisiéredes en la del castillo" e de continente fízole dar posada con todo lo necessario y essa noche ell dicho Martín Dampiés fue havisado que hun moço vuestro que venia con ell dicho trompeta havia trahido cartas estendidamente para ciertos del lugar e por tomar las repuestas calló fasta la partida. E, como fueron partidos, ell moço fue preso e no le fallaron carta niguna e preguntaron al trompeta si las tenia, el dixo que no e dándole fe dexáronlo ir e después el moço, espantado de algunas amenazas, dixo "Ell tronpeta las leva en ell enforro del capillo", de qué se sintió subjecto tras ell e, tomado que fué, falláronle hun pedaço de carta rasgado. En ell era contenido vuestro nombre e, trahido a la villa, dixo que dado le avían las cartas pero que rompidas las avía. Y dendo tres o quatro días mi procurador lo enbió a mi e yo, ahunque podía procir contra su vida, car es proibido con pena capital el oficial d'armas entender en cosa otra encubierta ni de aviso alguno, salvo en lo que lieva públicamente, e no quise satisfazer al enojo que de vuestras maliciosas e muelles palabras tenía con ell danyo de tant civiles personas. E por esso ni al moço si hizo desplacer, sino a su honra, ni al trompeta. E, dexando esto para los que ignoran lo sobredicho, tant prolixas simplezas infructuosas e replicaciones dezís e fazéys en vuestros sobre dichos cartelles que sería más cordura el darvos por baldío que ell responder a ellos, car escrevíis e increpáis lo que no entendéis, disiendo yo haver fallecido en lo más conveniente a mi honra e no seguir luego al intento vuestro, el qual era fuera del todo del prepósito mío, por lo qual essa ora que vos no quisiestes matarvos conmigo en la forma que yo quería, pues era a los dos equal e acostumbrada entre hombres verilles, e que presto y scusé dilaciones, quieren dar buena salida a sus diferencias semejantes de la vuestra e mía, podiera yo bien dezir que no me plazía en essa manera que vós queríades sin caher en algun cargo de mi honor, que algunas veses encontece entre los hombres d'estado movidos por parabras presentes recibidas en justícia o por las reniadas en ausencia. E así dezir no podeys con verdat que los semejantes movimientos y essecuciones entre cavalleros no acaescan por los

respectos e fines suso dichos nin que sea hombredat, salvo covardia manifesta, ell no acudir a la tal essecución e prontitud como vós avéys fecho, e por especial quando es prohibido que cartelles públicos ni tronpetas no anden, como yo lo dixese a maestre Pardo que a vós lo dixesse. E occoriome prohibirlo porque sabía que-l procehir por cartelles de batalla de trance imponía mil dilaciones e inconvenientes, ca primeramente las partes se an de concordar de querella, especialmente quando es más voluntaria que necessaria, y después qual á de ser el defendedor e, terceramente, áse de buscar ell juez competente, e a la postre entre los dos se ponen parientes, amigos e ahún personas devotas, e muchas vezes ell juez que á de tener el campo e á menos inpedimentos. Lo peor es que, perdido el tiempo e fechas las costas e preparaciones para ell dia de la batalla e puestos en la plaça, echa el palo el juez e quedan como burlados los combatidores, sin victoria ni vencimiento e la justícia de los dos confusa. E, por tanto, previendo que por los entendidos e verilles cavalleros de quien se espera reputación e honra será juezgado ser mi camino primero más de hombre osado e servicio que no ell vuestro a mi escrito, e que dexar la via secreta igual e existente e que tiene mas presta salida e tomar la pública e prohibida ser más de suyo de conclusión peligrosa e persecución de verdadero efecto de batalla que dezir queráis, como en vuestro segundo cartell se contiene, que fue asaz público esso que levó e recitó a vós maestre Pardo, e que por esso no queria caladamente perseguirlo. Yo vos digo que aquellas cosas que no se dizen con acto público ni en públicas plaças salvo en lugares privados son avidas por secretas e ya mucho más sonavan las mías de secreto, ahunque algunos las oyesen, quando yo a vós solamente las signifiqué al maestre Pardo que las dixesse. E así no escuséys vuestro manifesto defugio queriendo vuestro cargo aplicarlo a mi con tan civiles e bayxas razones nin menos increpéys la dilación de mi repuesta ca puesse la conjusta causa ofreciéndovos mas de lo que devia por drecho d'armas nin obligación d'hombredat. A saber es que acepté vuestra requesta, sigún es contenido en mi primero cartell, pero quando libre fuesse del cargo que tenía por ell Justicia d'Aragón del bescondado de Chelva, y vet quanto soys novicio en la religión militar que solo este cumplimento que di con prepósito de lo conplir, como aquí abayxo veréys, satisfago a lo devido e denigra e anulla quanto sobre esto avéys dicho e quantas simplicidades e demesiadas paraulas son contenidas en vuestros cartelles todos. Nin crea yo, nin pense quien vos lo aconsejó, que la

propria honra particular preceda a la de la patria, ca por la fe deve ante pugnar o morir ell hombre e por su Rey e patria que por su propio interesse e por esso concluyo que el suspender no es desestir ni la honra se pervierte³⁰ por dilatar sin remitir, que a las vezes es de mucha prudencia se causa más que ánimo civil. E, per tanto, si vós teniérades mucha gana segun que vuestros cartelles demuestran de mi e traer con vos a cerrada liça por yo no responder a vuestro segundo cartell, no deviérades luego escrevir com fizestes en ell tercero que más letra no avría de vós, ca mejor fuera con otras mas evidentes³¹ razones requerirme que abreviase de me descargar del cargo que tenía, pues aceptado avía vuestra requesta, que cesar de lo perseguir. Mas otro ha seído, según presumo, vuestro prepósito y descubre por vuestro screvir, pero aora se verá si soys veril o pusillánimo car, si no me respondéys como cumple a lo que tanto demostráis desear, claramente se verá plazeros más el tener ocasión para desviarvos de batalla que la conclusión de aquella.

E así, no curando más de satisfazer a la moltitut de vuestras demesiadas e impertinentes parabras por ser las fortalezas a terra del bescondado de Chelva en manos del Rey Nuestro Senyor, yo, fuera del cargo sobredicho, é deliberado fazer la presente respondienddo a los sobre dichos dos cartelles vuestros, car la respuesta suspendí, como dicho he, fasta ser venida la sazón de mi descargo, que no la conclusión de batalla. Ni en mi cartell dixé que no recibiría letra vuestra, como vos lo desys, por lo qual digo que de nuevo acepto, como acepté ya en ell dicho mi primero cartell, defenderos ser juez de nuestra diferència el Justicia d'Aragón. Mas, atendido que esso que dixé a maestre Pardo se causó de me ser fecha relación vós dezir que yo tirana e injustamente me avía ocupado el vezcondado de Chelva y en vuestro segundo cartell lo tornáys a reiterrar dizindo que prestamente será cobrada la tierra que yo tenía mala e injustamente ocupada, y en ell tercero que hos doléis que hayan de quedar impunidas mis maldades, a mi es forçado disiros que mentís e que, no partiendo de la sobre dicha querella por vós principiada e defensa por mi ofrecida, vos defenderé juntamente con aquella haver tomado ell dicho vezcondado justa e devidamente con execución de justicia e por cierto más

³⁰ ms. B: "se vierte".

³¹ ms. B: "endevidas".

honrada e verilmente³² que no vuestros deudos la defendieron, car ellos pierdieron la tierra con gran flaqueza de ánimo, decibiendo a sus valedores, trayendolos amprados para resestir a mi ofreciendoles plaças defensibles e, puestos en ellas, arbitraron ser mejor el darse a presón con todos ellos que por defensión de sus bienes e onras poner en peligro sus vidas e personas. E ahún vós lo fisestes muy bien para bravear de presente quando, so cautella de ir por más socoro, vos desviastes del peligro sobredicho a lo qual, si hombre fuérades, con la presencia reforçárades lo que reforçar se devía e pudiera ir servidor vuestro e de uno de vuestros parientes allá do vós fuestes y vós acudir a do vos fora más onra. E con esto así mesmo se concluye que no crebanté como dezys ell fuerro por haver tomado el vescondado sin desafío precedente pus lo tomé con provisión del jutge y con oficial suyo e hun con avís fecho a vuestro padre de la yda mia, por lo qual se amparó los cavalleros que tant floxamente fueron desemparados. E por esso mejor vos fuerra callar esta increpacion e riepto³³ que dezirlo e reiterarlo a vuestro segundo cartell. E tornando al prepósito, si vós dezir e sostener queréys, segun dixé a mestre Pardo e como vós dezís que sostendréis en vuestro primero cartell, no ser ell Justícia d'Aragón juez del letigio civill que yo e vuestro padre tenemos, yo vos lo defenderé ser lo contrario, e si esta otra segunda defensa queréys admeter³⁴ ensemble con la primera, plazerm'á donde no quedárvoseys por desementido e mucho inábil para combatirvos con mi por la primera querella car, vós no osando mantener que tomé la tierra tirana e injustamente, aprobáys ser juez ell dicho Justicia.

Mas con todo seré contento de sufrir vuestra vergüença solamente que me respondáys en manera que vengamos a examinar por batalla ell reptamiento³⁵ sobre dicho por vos mostrar tanto desearlo. E así no toméys caminos dificultosos ni vos enraméys en nuevos rieptos³⁶ ni difugios inrazonables, perseverat ell primer riepto que presto me falaréys a defenderlo, ahunque a vos dezir la verdat tenido soys a sostener e mantener la segunda querella, así por ser las dos querellas quasi una, car depiende la una de la otra, com por fazer si podéys vuestras paraulas

³² ms. B: "devidamente".

³³ "riepto", manca a B. De fet en el ms. A es llegeix "riento", mala lectura del primer copista, que corregeixo per "riepto" en aquesta ocasió i en les següents.

³⁴ ms. B: "adverter".

³⁵ mss. A i B "rentamiento", vg. nota anterior.

³⁶ ms. B: "riennos".

verdaderas, por las cuales é dicho arriba que mentís. Por ende set cavallero en la respuesta como replicáys seyer en vuestros cartelles y encaminat vuestra requesta por la devida forma sin dilación alguna, car luego devisaré las armas según es acostunbrado entre cavalleros e honbres de honor y no como por vós licenciado mas porque me pertanece. Pero, assín no dezir podáys que me fago defendedor por dilatar indirectamente la essecución de batalla y lo que tanto fingís querer venga en efecto brevemente, vos do facultat de una gracia reservndome todo lo ál mi pertenecente³⁷: que busquéys vós ell juez, car presumo que si es verdat lo que dezís, que mucho vos plega³⁸ ell combatiros comigo, que lo avreys prestamente e con la condición en vuestro primero cartell contenida, a saber, es que dexen venir a fin nuestra batalla. E, concluyendo, no queráys aplicarvos lo que vuestro no es, car yo so ell defendedor, que no vós, así por lo que dicho me fue de vos increparme de mala e injustamente haverme ocupado ell vescondado de Chelva como por desir vós y screvir³⁹ no ser juez ell dicho litigio Justicia d'Aragón⁴⁰, car destas dos cosas proció lo que dixen a maestre Pardo, que defiendiendo aquesto me mataría con vós. E así por solo esto soys vos ell reptador e yo ell reptado⁴¹ ca reprobastes lo que yo avía fecho en injuria mía, lamándome tirano e malo. E si responde la grandeza de vuestra persona, que tanto parece estimáys, con ell ánimo que en talles casos como es ell que de presente tenemos se requiere, quanto mas que todo lo que passó entre vós e mi ante⁴² de vuestro primero cartell fue por pendencia de paraulas privadas y ell reporte de aquellas no inposa dicho de reptador ni de reptado⁴³ fasta ell escrevir, ni tant poco en los actos de armas privadas e sens juez no se inquiere de qual es requeridor ni requerido. Ahún vós significáys no haver eficacia lo confabulado e reportado por medio de mestre Pardo car desys en vuestro primero cartell que, si no seré contento de la querella de mestre Pardo, que esta solo en reporte, que vós me defenderéys otra que aquí recitar no quiero fasta en su lugar, pues síguese no ser de importancia ni da obligación alguna, lo que hoyó de parte el dicho maestre Pardo, por ser paraulas que se las lieva el viento, salvo lo que se

³⁷ ms. B: "pertenece".

³⁸ ms. B: "plaze".

³⁹ ms. B: "sostenir".

⁴⁰ ms. B: "del dicho litiguo el Justicia Aragon".

⁴¹ mss. A i B: "rentado".

⁴² "ante", manca a B.

⁴³ mss. A i B: "rentador y rentado".

scribe con instrumento público. E si lo ignoráys preguntaldo a quien mejor lo entienda que vós, que indubitada e cierta conclusión es fecha por los entendidos e sperimentados en los drechos de batalla de trance, que esse que primero scribe al otro e le significa batalla es ell requeridor e ya mucho más quando á principiado a dezir paraulas injuriosas por las quales ha seído provocado a dezir o fazer algo, como vós dixestes de mi. Nin pretendáis quel sostener sea vocable pertenecente al defendedor como dezís en vuestro segundo cartel, que más faze para el que repta que para ell reptador, car no obstante que alguna vez por tener algo de equivocación se atribuezca en los letigiosos⁴⁴ ceviles al defendente, la causa en los actos veriles e de batalla e de grandeza de ánimo se refiere al actor e requiriente que provoca a otro a batalla⁴⁵. E por esso de continuo se dizen por ell provocado a yra e reptado al reptador⁴⁶, si vós dezir e sostener queréys que quiere tanto dezir como perseverar e mantener yo haver dicho ni fecho esso de que me acusáys o informáys, yo vos lo defenderé. Nin las palabras que yo dixite al maestre Pardo fueron de tal qualidat que diessen ell entendimento que vós days al dicho vocable, car yo no dixite que si vós dezir o sostener queríades no ser juez del letigio del vescondado ell Justícia de Aragón que defendiendo aquesta me mataría con vós por la forma contenida en mi primero cartel, pues síguese no haver yo dicho aquell vocablo tienéndovos por reptado⁴⁷ de mí salvo siguiendo en estillo⁴⁸ e costumbre de muchos que discretamente han scrito y entendido en los semejantes actos dando a este vocablo el seso e significado verdadero. Por ende, si vuestra honra tenéis tanto cara devéis e soys tant deseoso de combatre, trebajat por verificar lo que avéis dicho de mi e, so especia de valiente, no busquéis defugio de covarde, car manifesto desvío de conclusión es seyendo requeridor querer gosar de requerido, car nunca vos lo consentiré. E más porque sería sinplicador atorgarvos lo que ningún drecho ni estillo de gatge de trance vos da que por el interesse mío, por esso dat complimento a vuestro escrevir demesiado e no vos apartéys del efecto de batalla con achaquía de no haver yo respondido a vuestro segundo cartel, nin presumiendo de ser defendedor, car son excusas e ocasiones manifestantes el

⁴⁴ ms. A: "letiojos", segueixo B.

⁴⁵ ms. B: "de batalla".

⁴⁶ mss. A i B: "rentado al rentador".

⁴⁷ ms. A: rentadao; ms. B: "revocado".

⁴⁸ ms. B: "el stilo".

contrario de lo que significáys desear. E vet⁴⁹ aquí mi final repuesta a todo lo contenido en los dichos dos cartelles vuestros a lo qual responder se devía, salvo a lo que toca a la segunda querella en vuestro primero cartell contenida y en ell tercero reiterada, la qual de la muerte de mi mujer depiende, car por no ser prolixo me refiero a la respuesta que os fize sobre aquesto en mi primero cartel, que dezir queráis que devo adverar lo que dixere y escreví, pues no me consta certificadamente por vista nin testigos, salvo por palabras e indicios, digo que no soy obligado a fazer de lo que vos escreví nin fue maravilla segun el trebajo cruel que mi mujer padieció y la gran alteracion que dello tomé con las palabras que dixo ella en su muerte e indicios sobredichos haver dicho e scrito peor de lo que dixere y escreví fazerme ser más prolixo de lo que quisiera, nin se requiere entre los honbres de la suerte vuestra e mía. Y para ello an dado ocasion muchas cosas que demasiadamente vuestros cartelles contienen. Y haún con la gana que legue al fin deseado nuestra batalla me ha parecido ataxar los desvíos que tomar poríades para que nunca o muy tarde se diesse lugar a do esta verdat que se ha de ver de nuestra contienda con la execución de las obras se manifieste.

E porque paraulas no se puedan mudar vos envio ell presente cartel con Faraix, tronpeta, partido por A·B·C, sillado con ell sillo de mis armas, sota scrito de mi mano e firmado de mi nombre. Fecho en Sestriqua⁵⁰ a ocho días del mes de desenbre⁵¹ del anyo de MIL CCCXXXII.

Eximén d'Urea, besconde de Biota

7

**Resposta de don Luis Pallàs de Vilanova al vescomte de Biota a la segona
letra de batalla per aquell tramessa**

Vescomte de Biota,

⁴⁹ ms. B: "ver".

⁵⁰ ms. B: "e escrita", mala lectura del copista, Eiximèn Pérez d'Urrea era vescomte de Biota i senyor de El Bayo i de Sestrica.

⁵¹ ms. B: "setiembre".

per Faraix de Vilalig, trompeta, m'és aribada vostra letra, partida per A·B·C, sotascrita de vostra mà, sagellada ab lo sagell de vostres armes, feta en Sestrica⁵² a huyt dies del mes de dehembre, any MIL CCCCLXXXII, resposta que dieu a dues mies enlà de les quals trobareu la data en l'acte del notari, en la qual és de més donar-me rahó de les vexacions que fes al meu trompeta, que si fes lo que fer no devíeu, roman-se la descortesia en vós hi en los miradors lo fer juhí de vostres moviments. En lo restant, lo més en què us fundau⁵³ és fer-me civil, covart, poch animós y parencer y, stans molt mal tant bon cavaller e gloriós com vós vos feu en vostre escriure, lo que negú no creu, com no pensau que alguna part de bé sia en mi. Almenys per fer menor vostra vergonya sobrant-vos yo en la liça, com tinch confiança en Déu que per aver-me ab vós en tot mon dir e no puch per no dir falsia, ans me força e·m constrey tant vostre parlar descortès que us he a dir que vós sou lo civil, lo covart, lo simple, lo juheu e lo temerós. Encara que no me'n maravell, per alguns esguarts que así no diré, que de restar burlat que·l jutge prenga la plaça no daríeu vós poch a qui us ne fes segur. E lo dir-ho vós en cartell mostra que u feu per fer-ne hun secret recort al príncep que la darà. De grans civilitats vos embaraçau, encara que profitoses si us rehixen bé. Par que tant poch com la mort volríeu entrar en liça ab mi pledejant lo nom de request, que no us pertany, que, puix siam en loch hon les mans lo han a fer, tenint ja de mi facultat de devisar les armes no deuríeu més demanar. Emperò yo us mene en tal estret ans que la present prenga fi que no poreu fogir a batalla ho aureu a dir clarament "no u vull".

Respondré primer a moltes coses que dieu en vostra letra que no deuen passar sens resposta, entre les altres, al gloriejar que us feu de haver presa Chelva⁵⁴ ab al besconte, mon pare, per ésser vengut ab docens ladres a robar la casa e terra de aquell qui poch de vós se tallayava. Si dieu que l'avisàs, no s'havia de creure cayguésseu en la segona error, havent-vos cuydat la primera haver-vos costat la vida. E los cavallers de domenys són per a dar rahó a cascú d'éls a vós i a millor de vós, los quals, no contrastant que staven en força flauca, mal concertada e provehida, no·ls agueren presos los que allí vingueren a combatre'ls per força sinó per la tració e maldat dels moros⁵⁵ que ab ells eren, los quals contra ells se

⁵² ms. B: "e soscrita".

⁵³ ms. B: "fiau".

⁵⁴ ms. B: "haver prest a Chelva".

⁵⁵ ms. B: "indios".

rebel·laren. De açò, si bé us han informat, és axí la veritat com vós no·n pugau testificar de vista com scrigésseu dins la mesquita per seguretat de vostra persona. Yo n'ixquí⁵⁶ no pas per lo que vós dieu sinó per fer lo que més a ma honor complia e per tornar molt prest, com fiu, per ajudar a lançar-vos del bezcondat. E fos tant amable a vós mateix que no us hi dexàs trobar, verificant lo que yo en dita letra scrit-vos avia, ans abandonàs la tierra soferint⁵⁷ que los que avien tengut ab vós sien venguts a mà de la justícia, que de les quartes de aquells estan senbrades les muntanyes, en gran càrech e infàmia vostra e dan de la vostra ànima. E deuríeu aver vergonya de pendre elació de tals actes, que ja·s sab que de miga llegua no us acostàveu a perill, afamolents en terra e casa riqua, abundosa e plena dexàs fer lo que·s feu. E mentres pogués ésser liberal de roba d'altri aturàreu molts ab vós, com no tinguéis què donar-los de propri los més vos desenpararen, restant tots dignes de mort en premi de aver-vos seguit que pur no·s pot negar que lo Justícia de Araguó de dret no us mana ni us pogué manar que prengúesseu la terra y robàsseu los béns mobles del bescomte, mon pare, de sos vasals, ni vós per vostra autoritat ho pogués fer perquè en aquest regne no·s permet sens caure en la ley de la terra, com ja us he dit en mes lettres. En lo que us forçau a provar que per la pàtria deu hom obmetre la pròpria honor ab sofisticchs arguments, en la conclusió no satisfieu a propòssit que la fe, lo Rey e la pàtria atorch-vos yo que prevalen al propri interès, com vós dieu. Enperò l'interès de la pàtria ni podia ni devia prevaler a vostra pròpria honor, que los bons cavallers la tenen per ýdola en tant que moltes voltes acostumen no solament arriscar mas totalment perdre l'ànima per aquella. E, al esguart de Déu, per cent pàtries no deuria hom fer hun pecat mortal donchs, si per la pròpria honor se gosa hom dampnar, pus cara⁵⁸ és a tot bon cavaller que l'interès de la pàtria. E volguera yo saber de vós, tenint la obligació que dieu al interès de la dita pàtria, ¿per què fes tant gran errada com fonch per lo report de mestre Pardo acometre de matar-vos ab mi e, puix ab voluntària bravura vos éreu ja obligat a la pròpia honor, per què en major error e vergonya vos constituíu volent-vos escusar ab aquell mateix càrech de vostra pàtria que dieu que de rahó detenir-vos devia, que ja no era en vostra mà apartar-vos, que més obligat no fósseu a perseguir vostra honor perquè a aquella la pròpria honor més vos

⁵⁶ ms. B: "vixquí".

⁵⁷ ms. A: "soferit", segueixo B.

⁵⁸ ms. B: "pus cara cosa".

costrenyia que l'interès de la pàtria, com dit vos he? E per tal cas com aquest se pot dir una errada sobre altra perquè, si éreu obligat a la pàtria, fes mal de tractar de matar-vos ab mi e, si no y éreu obligat, pigor de escusar-vos ab lo que valer no us podia. Majorment que vós no teniu tal càrech sinó en tant com vos sou volgut ajudar del nom per soplir⁵⁹ a vostra ambiciosa rapina. E, dextant aquel per respondre a vostra pròpia honor, neguna lesió feýeu al interès de vostra pàtria, que tots jorns veureu cavallers que estan en gatge en presència de son príncep, ja en lo camp per haver batalla ab altre rey, e no prenen les armes per la obligació que tenen a la pròpia honor. E si justament tal càrech vos ocupava com dieu, lícits⁶⁰ e acceptes serien al Rey, nostre senyor, vostres actes. E no fóreu encorregut per aquells en la sua yra e de haver-vos-ne lançat lo governador de València, sentiran-se lo Regne d'Aragó, com acostuma, de les coses que·s fan en derogació dels furs e privilegis de aquell, en forma que vos sou servit de la cautella per vostre propri interès e, si n'haveu per tardar nou mesos a respondre, puixs no us hi torneu d'ací avant, yo us ho perdone. Si us aconsellàveu ab cavallers no us dexarien caure en tals errós, a soles vos deveu consellar, que no·ls hi comunicau, perquè vós no voleu que vostra letra haga los fets sinó sols lo nom de batalla per satisfer als temerosos senblants de vós.

E, per aver yo dit que la querella de mestre Pardo stava sola en report, no resta que tal report no fos autèntich per la força dels que hi testifiquen ésser persones de l'estament⁶¹ de milícia. E, axí, per dret d'armes ho trobareu que entre cavallers se practica, encara que lo reptador sia de menor condició, lo qual report justament me mogué a scriure-us. Ma letra resposta fonch de vostra requesta, aquell report públich fou e no secret, com vós dieu, e quasi ab acte que la fe li prenguéis que m'o diria en quin camí secret és, donchs, lo que yo us he desviat, havent-lo vós significat públicament a mestre Pardo y ell a mi davant molts cavallers, que no fos pus secret lo meu escriure si vós lo volguéreu celar e acceptar lo meu anar en una cambra del castell de Chelva, com yo us oferia, a matar-me ab vós sol, ab vostre fill en raenes⁶² perquè no·m fésseu maldat, que ja de vós no·s pot fiar. E no menys me mogé lo escriure-us sobre les metzines de vostra muller, lo que

⁵⁹ "sopllir": complir, satisfer a allò que es demana o requereix, *DCVB*.

⁶⁰ ms. B: "litigis".

⁶¹ "de l'estament", manca a B.

⁶² "en raenes": com a ostatge.

en vostre cartell atorgau, que après vos ne diré lo que me senbla. En axí que ma letra dretament pogué ésser e fonch resposta de vostre requerir, mes vós no volent sinó bravures públiques, quant yo us é dat forma de portar-les a fi, dieu que són reportes en l'ayre que vent les s'enporta ensemps ab vostra onor y és mala cuberta de vostre flach ànimo. E yo, vezcomte de Biota, prou⁶³ lo que us dich ab altres e ab vós mateix, que lo report de mestre Pardo⁶⁴ vós no·l negau, aquell fou la causa de mon scriure perquè anava acompanyat de tals proves que era forçat yo respondre. Vós dieu que us mogué lo que us deyen que yo deya e no dieu qui us ho deya, ni yo no m'atorgue⁶⁵ en mes letres, ni vós ho podeu provar. Volríeu ésser cregut per sols dir vostre e no u merexien vostres actes. Si u feu per ajudar-vos a fugir de nom de requeridor que tant vos espanta, puix vostre sobrat e foll parlar vos à mes en congosa, sapieu-lo soferir, que los cavallers que presumen axí com vós abatent-se en no gosar⁶⁶ mirar lo que la fortuna·ls dóna. E no perdau de tot la vergonya, ja que oferint-me⁶⁷ aquell⁶⁸ comte d'Oliva·ns trauria, com fuy d'acort ell mateix tragués a mi, ixqués vós ab tota minva de vostra honor e fama. Parlar y errar és tot lo que conté vostra letra e tant me poríeu moure que dels actes vostres en aqueix Regne que cuydau sien secrets vos auré a fer memòria. En gran degeció⁶⁹ de vostres presumpcions, dieu que qui primer escriu és vist ésser requeridor, rahó serà que sia donada més fe a les paraules que al paper, que si mirau lo que ma letra conté clarament veureu que va en nom de request, al·legau que yo dich que "us sostendré" la qual paraula dieu pertany a requeridor e, per consegüent, vós sou lo request, enperò tanbé·ns dieu que "sostenir" té equivocació e que s'acostuma atribuhir als qui defenen e, segons açò que vós mateix atorgau, yo parle com a request, que com a mot que a tot request se pot aplicar yo·l pose. E molt més perquè totes les altres palaures e sentència de ma letra són de request per hon aquell vocable de "sostenir" forçadament à de seguir aquelles que són més demostracions de ma intenció e tiren aquell com a paraules de major força e de

⁶³ ms. A bis: "prove". Sota l'epígraf "ms. A bis" introdueixo les variants del fragment repetit d'aquesta lletra que ha estat suprimit en la transcripció. Vg. nota 67.

⁶⁴ mss. A i B: "lo report de mestre vós no·l negau". Segueixo A bis.

⁶⁵ ms. A bis: "ni yo m'atorgue".

⁶⁶ mss. A i B: "e no gosar", segueixo A bis.

⁶⁷ ms. B: "deferint-me".

⁶⁸ ms. A bis: "que·l".

⁶⁹ ms. B: "en grau de recució".

més eficàcia quant per la equivocació que vós li consentiu, e on no·n tinguéis sinó que fos tot apropiat al requeridor, en cars que yo me'n fos servit ajustant-lo a ma rahó, que és tota de request, enculpar-me poríeu d'aver-lo·n aplicat pensant ab aquell dir lo que volia. Emperò per aquell no·m poríeu fer requeridor fent-me request totes les altres parts de ma letra. Mes ara us diré que no y sabeu res, ans vos dich yo que "sostenir" no·s pot en alguna forma aplicar al requeridor, que no és en res equívoc per la pròpia significació del vocable, per ço com qui sosté és vist que s'ofir e qui s'ofir denota que algú l'insta, e perquè aquell que requir és cert que promou no·s pot ajudar en res del vocable de "sostenir" ans és tot del request, en forma que del requeridor no us podeu escusar e nom de request no·l vos atorgue, puix no és vostre. Enperò puix d'altre no alterca·m per ço com la querella que·l Justícia d'Aragó no és jutge de les diferències que·l vezcomte, mon pare, té ab vós sobre lo bescondat de Chelva e la querella de les metzines de vostra muller ensemps ab lo dir yo que vós haveu ocupat la terra del dit vescondat tiranament e mala tot està en mos cartells contengut. Tot lo que allí é dit, axí com ho é dit, ab les mateixes condicions en aquelles continuades⁷⁰, a les quals me refir, com a defenedor vos o combatré sens mudar-ne una paraula, per hon de querelles no deferim.

E no sé per què us sou arullat a hun desmentir fora temps, al qual vos responch que vós sou lo que mentiu e mentreu tantes voltes com direu que yo desvie de res que en mos cartells vos aja escrit. E só content, per tirar-vos spere⁷¹ a igual spedient, esperar de vós que deviseu les armes que són la major porogativa e gràcia que yo atorgar-vos podia, reservant totes les altres coses que com a request a mi pertanyen, lo que·m plagué de vostre flach ànimo⁷² fer per portar-vos a concòrdia e yo per mon poder cercaré lo jutge crestià o moro, competent e no sospitós, tant com me pertanga, lo qual me sforçaré aver ab tal condicó que permetrà, aribats que serem en sa presència, hoïda nostra contesa e mirats nostres actes, ans de dar la plaça que declararà qual de nosaltres sia request e qual lo requeridor, a la determinació del qual me sotsmet e no·ns poch, lo que tinch cert

⁷⁰ "continuar": escriure coses que segueixen a altres, anotar, apuntar. *DCVB*.

⁷¹ "spere", manca a B.

⁷² A partir d'aquí es repeteix en els dos manuscrits un fragment anterior de la lletra, que comença amb "E yo... i acaba en "... que·l comte d'Olivans trauria". Suprimeixo el fragment repetit i n'anoto les variants en nota a peu de pàgina com a "ms. A bis".

dexar a coneguda, lo qual jutge per mon poder auré dins temps de sis mesos, segons en mos cartells vos he dit, ab les condicions en aquells especificades, als quals me refer. E, si dins lo temps de sis mesos no trobava, resta facultat a vós per altres sis mesos haver-lo ab les desús dites condicions. Si sereu content, bescomte de Biota, estar a la declaració del dit jutge, cobrada vostra resposta, si val que siau concorde ab mi, de continent entenderé en lo que dech fer, que és haver lo jutge. La qual resposta esperaré de la data de la present en quaranta dies perquè, segons acostumau d'oblidar-vos en lo respondre, bé merexeu que us limite per no fer de nostre scriure procés infinit. E tornant a les metzines de vostra muller, la qual querella só aparellat axí bé com les altres a defendre-us per batalla, m'à paregut, legint vostres escampades justificacions que estau més prompte a desdir-vos-ne que adverar-la ans que esperar en la liça per les mies mans siau constret perillosament a fer-ho o morir.

E perquè paraules no-s puguen mudar, vos tramet la present, partida per A·B·C, per Martí Alfonso, trompeta, sota escrita de mà mia e sagellada de mes armes. Feta en lo castell d'Artana a vint-e-hu de giner, any MIL CCCCLXXXIII, a la relació del qual estaré.

Lluís Pallàs de Vilanova

8

Letra feta per lo bescomte de Biota a don Luis Pallàs de Vilanova responent a la quarta letra de batalla

Muy a lexos de vós se asientan, don Luis Pallàs, honor, esfuerço y saber, según lo que de nuevo fazéis desir a vuestros cartelles. Y creo, si se vos diese lugar, avria mas presto fin nuestra batalla si ell paper y tinta fuesen las armas. Y es razón a vós mas que ha otro se tollere lo dicho y escrito por lo que en mis cartelles vos dixere y mucho más por ser vuestra costumbre de sufrir lo que al más de sufrido a bien no se reputa, e porque en demasía sería vicio a cada cosa de las que no fazen al caso que de presente acorre dar particularmente respuesta. No quiriendo ocupar ell tiempo en cosas que alargen la conclusión de nuestra batalla, solo quiero dezirhos

que days causa de admiración a quien vuestros cartelles lehe como ometisteis dezir cosa que mucho vos satisfaga hoviendo dicho tantas que ni a vós ni a quien vos conseja parecen bien, senyaladamente entre muchas otras en desir que "más se deve dar a reportes que a la scriptura". E así no puedo pensar en vuestro çaguero cartel porque dixestes, demostrando algo vos quedava para dezir encara, que no me maravelle por algunos esguarts que acá no diré salvo que con tiempo prováys cautelosamente en obligarme para que vos faga todo aquell danyo que pudiere. Y a esto digo que no·s deve dar ocasion que no digáys lo que quisiéredes ell peligro de la batalla, que io⁷³ sé que es maior victoria vencer con piedat que con armas y será posible que así me aya con vós porque lo he acostumbrado y en cosas vuestras fecho. E deseando dar glorioso fin a nuestra batalla e no apartarhos del camino que demostrastes plazervos confirmo lo dicho en mi primero cartell. E como cosa que es asaz manifesta e que no recibe disputa ser yo ell requestado y vós el que ofrecistes sostener y mantener la querella que entre vós e mí se ha de determinar por batalla, tomando la parte que a mí por drecho de armas pertanece, en nombre de Nuestro Senyor Dios y de nuestra Senyora su Madre y del glorioso benaventurado cavallero senyor⁷⁴ sant Jordi, que tomo por mi advocado, deviso las armas para nuestra batalla en esta manera: a cavallo, en cavallos de guera⁷⁵ con silas de la gineta acostumbradas de traher⁷⁶, arreatada una bernia en la sila; estribos redondos, dorados, aciquates mediados, cabeçadas e pitral dorados. Escaramucina con media bavera, sin vista, con alpartaz de jesarán; coraças de la gineta, guarnecidas cadahuno como se quisiere; gocetes y falda de jesarán o aserados, los gocetes que leguen al coudo, sin guardas; la falda una mano ensomo de la rodilla; guante de malla en la mano drecha, forrado a la parte de fuerra e no de dentro; adargas de largeza de hun coudo de Aragon y de anchária tres dedos; nuevas⁷⁷ lanças de doze palmos, fierro de hun palmo, punta quadrada de diamant,

⁷³ ms. B: "ia".

⁷⁴ "senyor", manca a B.

⁷⁵ Martí de Riquer quan fa la transcripció d'aquest passatge a *l'Arnès del cavaller* transcriu "e·l cavallo lo quiero" i, en nota a peu de pàgina, "en cavallos de guerra" seguint el manuscrit B. El cert és que al manuscrit A el copista escriu "gineta" en comptes de "guerra" per contaminació amb el "gineta" que apareix tres paraules després. La lliçó literal del ms. A seria, doncs, "en cavallos de gineta". Rectifico A en el mateix sentit que ho fa el ms. B.

⁷⁶ ms. B: "de traher en guerra".

⁷⁷ Als dos manuscrits es llegeix "menos", que no fa sentit. Segueixo la interpretació que fa Riquer en l'obra esmentada.

el cuento de largueza de tres dedos, puntagudo; el espada de quatro palmos, ancharia de dos dedos; punyales hun palmo y dos dedos de ferruça con punta de diamant. E ahunque por ventura las armas susodichas no sean tales que vos contenten segun las que pusisteys en vuestro primero cartell y por dexar algunas de las que queríades por maior seguredat vuestra son alomenos armas que se acostumbra entre honbres de la suerte vuestra y mía. La facultat de buscar ell juez vos di por cortesia, soy contento que la tengáys, pues sea tal qual en vuestro primero cartell ofrecisteis. E si más corto camino quisiéredes para que nuestra contienda reciba determinacion por batalla, seré contento que hun noble o cavallero por vuestra parte y otro por la mía nos concierte ell lugar e día a do con las dichas armas y cavallos⁷⁸, defendiendo yo la verdat que sostener e mantener ofrecisteys, se satisfaga con obras lo que con muchas palabras asaz escusadas⁷⁹ en vuestros cartelles dixesteys. Y si dello toviéredes gana, segun devéys, será en muy pocos dias dado fin a nuestra contienda y la ora esperiencia vos mostrará que defiendo⁸⁰ verdat justa y buena querella. Y no olvidéys de poner en peligro la vida, pues recitáys de vuestros antecessores cosas dignas de memoria, porque a lo menos se pueda con verdat de vós dezir conocéys ser bien nacido y representáys en nombre y fechos a aquellos cavalleros famosos de vuestro linatge. E si la consciencia vos acusa por no osar emprender lo que soys obligado, volvet a vós mesmo y tomat ell consejo que a mí sin pedir lo disteys por vuestro çaguerro cartell que por Martín Alfonso, trompeta, me enbiastes, partido por A·B·C, sota escrito de vuestra mano y nonbre e sillado con ell sillo de vuestras armas, fecho en ell castillo de Artana a vinte uno del mes [de] enero del anyo de mill quatrocientos ochenta tres, que por la honra no sola la vida mas alguna parte de la ánima se oblida por aquellos que estan en l'estamento que vuestra lengua vos à puesto. Y con esto brevemente quiero haver satisfecho a vuestro demesiado screvir dexando muchas cosas de vuestros cartelles, que en no responderles reciben dignamente repuesta. Y quede a cargo vuestro rescrevirme luego sin muchas alargas para que crea vos plaze exseguir con obras lo que vuestros cartelles demuestran.

⁷⁸ ms. B: "cavalleros".

⁷⁹ ms. B: "proscusadas".

⁸⁰ ms. B: "deziendo".

E porque palabras no se puedan troquar enbóvos ell presente, mi tercero cartell, por Araix, trompeta, partido por A·B·C, sota scritto de mi mano e nonbre e sellado con ell sillo de mis armas. Fecho en Cetina⁸¹ a diez de abril del anyo del nacimiento de Nuestro Senyor de mil quatrocentos LXXXIII.

Eiximén d'Urea, besconde de Biota

9

**Resposta de don Luís Pallàs de Vilanova al bescomte de Biota a la tercera
letra de batalla per aquell tramesa**

"Dios me dé contienda con quien me entienda" és un dir que·s degué trobar per tals respostes fora de propòssit, enemigues de conclusió, com vós me feu. E per semblant cars digueren los antichs "quant hu no vol dos no peleen". Axi·n pren a mi per lo fogir que vós me feu que quant yo res no us deya anàveu encès en requerir·me e com vos he respost, encara que u digau escasament, veig que gosseu defendre la obra⁸² de vostra condició. E no crech vos allargàsseu a tant sinó perquè sabeu que no us ho atorgaré. E açò és molt notori que si axí no fos la determenació del jutge no us seria tant espantossa ni temptaríeu ab vostres procuradors que yo fermàs en vostre compromès, asajant si ab les civils diferències pasaria la nostra ni·l devíeu vós fermar fins haver·me donat rahó en lo que sou obligat. E no sens causa repreneu ma letra admirant·vos dels qui·m consellen, que si no és per no saber serà per no voler·la entendre, perquè us acalla totes vostres parenceries. E per més verificar lo que rahone trobau·vos que yo é dit: "més fe deu ésser donada a reports que a scriptura" mal fiar vos faria un segret si dieu lo que no us deyen, mes vós exugaríeu una font d'escriure recitant vostres indeguts actes e per lunyar·vos de combatre. E meravellat só de vós creure yo temia vostra ira ni us desige plaçar a la fi que vós ho preneu, mostrant·me tant clar que no voleu venir a batalla, si u dieu per fer memòria del que us ha seguit ab coses mies, vos responch que aqueix recort

⁸¹ ms. B: "Cenia".

⁸² ms. A: "onbra", segueixo B.

és turment per a mi major que les penes d'infern, encara que vós rebeu gran engan que més és estat en desventura dels que en victòria vostra ells perderen, que vós no guanyàs sinó vergonya. E poch o no res de útil vos ne roman. E força⁸³ que pèrdua qui entrava en vostres secrets pur a ésser-vos-ne penedit! Ja·n donau vera prova que anau cerquant la gràcia del Rey, nostre Senyor, en concòrdia ab ells e per pietat de vós mateix los dexàs anar per no metre en major peril vostra vida ab pura temor que tingués sol de mi que romania. E dexau-vos de entrar en lo que serà puix no us hi volríeu veure, que sol a Déu pertany e no fa res al cars de nostra batalla. E recordau-vos, bescomte de Biota, que no volent-vos matar ab mi, e no havent forma lo que m'oferiu, a gran culpa vostra entram en gatge de batalla sobre totes les querelles mencionades en mos cartells, començades e adverades per vós axí en ver report com per scriptura de vostra mà. E yo, conexent que de tot vos desijàveu retraure, per levar-vos la facultat de desviar les armes vos he atorgada e ab fortes⁸⁴ condicions m'era ofert haver lo jutge, de les quals ni·m penit, ni m'aparte havent a venir a batalla ab vós perquè a totes, ab la ajuda de Déu e les mies mans e lo meu cor, basten a dar recapte. Mes vós tota hora astutament retrahent-vos en cada cartell decantau a la part que de tot peril vos deliura e volríeu constituhir a mi en lo càrech que vós no bastaríeu a donar-me, reduhint-vos a la querella sola del Justícia d'Aragó ab l'altra que és tot una cosa, les quals no seria príncep al món les dexàs porgar per batalla per ço com no tenen prova. E vós, encara fet ben cert de açò, no gosau parlar com a requeridor ni gosau acordar-vos que·l jutge ho declare sinó tot al segur, per lo que yo·m só ofert ab sobre d'ànimo en mos cartells. Me volríeu envergonyar e confondre que la querella de les metzines de vostra muller és aquella que en falença de prova nos porta a la batalla, la qual no podeu negar que de vostra mà no sia fermada, que no us ne podeu apartar, per hon, si perseverar voleu, com fins ací haveu fet, en desdir-vos d'aquella per les altres, cevill contesa roman entre vós e mi, puix per constitucions e pràthiques dels regnes se poden declarar. Per les quals causes, si vós per totes les querelles, enclohent-s'i la de les metzines, no us matàveu ab mi seria lo que en hun vostre cartell dieu "fatigar amichs y·l jutge pendre la plaça". E açò sabeu vós molt cert e tant vos està pijor donar loch a tal civilitat per ésser cavaller tant de la

⁸³ ms. B: "fóra".

⁸⁴ ms. B: "certes".

persona que ab pietat venceu⁸⁵. Emperò, si la querella de les metzines voleu tornar a metre ab les altres, com deveu hix sou tengut, dexant a coneguda del jutge qui és lo requeridor, des de ara us promet que no us auré pietat ni mercè e les mies mans, que a vostra muller no metzinaren, seran verinosses per a vós. E seré content en esta forma de les armes que aveu divisades, que no m'espanten; e de cercar lo jutge per mon poder ab les condicions que en mos cartells contenen, les quals armes encara que les admeta no digau que sien de home de la sort mia hoc vostra, puix vós hi meteu que·ls cavallers de seny hi d'ànimo prenen aquelles que los qui més hi sabien hi·ns han donat regla prenien dexant obrar a Déu, la justícia no aricàs tant la a hun desastre com fan los rufians, de la honor e vida dels quals no·s fa molta menció. E valguera més mirar en açò que·n daurar los estreps, que no és que sien de ferro, lo cor dauraseu vós, bezcomte, per a venir esforçat⁸⁶ e com a cavaller a la batalla, que u haveu⁸⁷ mester. E volent-vos condohir que resteu de aquest apuntament encara esperaré vostra resposta, en la qual no vulau ésser negligent e no us aparte lo peril de la vida que ab una veritat la escapareu, ni menys temor d'infàmia que acte serà de virtut e vós. En altra manera, los prínceps en les Corts dels quals lo procés de nostres letres aribarà seran jutges de tot mon descàrech e de vostra vergonya. E yo des de ara m'aparte de pus contendre ab vós e reste en tota libertat que més no tractaré de batalla, ni sobre aquella no us cal pus escriure que no la pendré si concorde no sou ab mi en la manera que us é dita.

E responch al que·m dieu en aquest darrer cartell vostre, lo qual é rebut per Araig de Vilalig, trompeta, partit per A·B·C, sota escrit de vostra mà⁸⁸ e sagellat de vostres armes. Fet en Setina a deu d'abril, any MIL CCCCLXXXIII. Del noble o cavaller que voleu que nos concerte loch hon vingam a les mans, que és impertinent cosa e no permesa nostres querelles, per les quals som en concòrdia de batalla.

E, perquè yo no crech trobar persona que tal càrech prengué per mi, me par és hun perdre tremps tractar de talls aromangos. Enperò per forçar vostres folls moviments tota hora que aureu lo compte de Oliva, com ja m'oferís, só content ell prenga lo càrech per los dos perquè és cavaller de qui·s pot fiar, no curant de

⁸⁵ "tant de la persona que ab pietat venceu", aquesta frase no s'entén. Sembla que el copista s'hagi deixat de transcriure algun fragment entre "cavaller" i "tant".

⁸⁶ ms. B: "e forçar".

⁸⁷ "haveu", manca a B.

⁸⁸ "mà", manca a A, segueixo B.

qui defèn o qui repta que hon no y aurà jutge cesaran les porogatives que pertanyen al nom que tant enbenat vos tenen. Hi en esta forma qualsevol de les querelles m'és bona. E, puix aquest camí tenia per tant abreujat, no us ne desdigau ni us enbaraceu que, puix no y aurà liça, lo remey de fogir no us falirà. E reste a vostre càrech lo consertar que·l comte d'Oliva me scriga notificant-me lo loch e lo dia hon vós sereu, que ab les armes per vós devisades no y faliré axí com vol la honor mia e la bona causa que mos antecessors m'an donada de senblar-los, tal que dels vostres ni de vós no tinch enveja neguna.

E, perquè paraules no·s pugen mudar, vos tramet la present partida per A·B·C per Martí Alfonso, tronpeta, sotascrita de mà mia, sagellada de mes armes. Feta en la villa de Castralla lo primer dia de juny del any MIL CCCCLXXXIII.

Luís Pallàs de Vilanova

10

Resposta feta per lo bescomte de Biota a don Luís Pallàs de Vilanova responent

Don Luis Pallàs de Vilanova,

a vós acontence com ell jutglar de la aldea que sonando sonando se sallió del son, tanto fabláis⁸⁹ y tanto mentís en vuestros cartelles que olvidáys la querella que ofrecida e proseguida tenéys, es a saber, de combatir-vos a ultransa, e·l governador de Valencia, y no ell Justicia de Aragon, ser juez de nuestra questión. Vet qué aze ell indiscreto coraçón que fuera de prepóssito e de tiempo vos fazéys defendedor e, sin concierto de querella, devisáys armas fuera de memoria de las gentes, procuráys plaça con condiciones imposibles, elegís a nuestras querellas juez incierto, fingís vos é hofrecido el conde de Oliva porque vos sacasse al campo sin licencia real, ninguna cosa avéys dexada de dezir que a loco e variable coraçón pertanece. ¡Bien es grande desventura contender con tal gente! Esto que agora dezís bien vos devierra ser manifesto en ell principio porque donde ay proeva no

⁸⁹ ms. B: "fallais".

puede haver batalla. Sto, ahunque yo bien lo supesse⁹⁰, calava pensando que sobras de ánimo vos fazese fablar pero la conclusión veo al contrario, que lo remetéys a justicia y a las leyes de la tierra. En esta parte vos tengo por muy buen cristiano, que queréis más morir por justicia que no en batalla de ultransa.

Don Luis Pallàs, responderé a vuestro último cartell donde vós reduziés⁹¹ con poca onra vuestra a las metzinas de mi mujer. Digo: ell tempo de su muerte los físicos premisticaron ser muerta de metzinas e ansí ella lo dixo, los que la servían tal relacion fizieron, aquella abierta, más lo afirmaron. La verdat solo a Dios pertanece que, así del todo fuesse cierto, no digo requeridor mas castigador de tal maldat fuerra. E, si fuera de mis cartelles, dichos ni reportes vos son estados fechos fue por la relación dellos. E así no es necessario dar razón donde scripturas autènticas, por medio de oficiales d'armas, se tracta de batalla de ultrança entre nosotros. Mas, por atajar las causas vanas e demasiadas palabras, no partiendo de mi primero cartell, pasando más adelante por ver si por vergüenza pública, ya que la secreta no vos ha conduhido a batalla, digo en nonbre de la Verge María e del benaventurado sant Jorge que vos defendré, mi persona contra la vuestra, por batalla d'ultransa que las cosas desuso narradas acerca de las metzinas de mi mujer fueron a mí dichas e referidas, retinendo en mí todos aquellos drechos que a defendedor pertenecen. Mas, por quanto en vuestros cartelles avéys ofrecido juez que nuestra batalla dexara venir a fin, yo soy contento que vós buesquéys aquell con las condiciones que proferido⁹² tenéys; las armas sean aquellas que, por mis cartelles, a cavallo son estadas devisadas. Y esta será la çaguera repuesta, salvo quando me sea intimada la jornada de la plaça.

Y, porque palabras no se puedan mudar, vos envío el present cartell partido por A·B·C con Faraige, tronpeta, sota scripto de mi mano, sillado de mis armas, fecho en la vila de Cetina a viente días del mes de agosto, any MIL CCCCLXXXIII.

Eximén d'Urrea, vezconte de Biota

⁹⁰ ms. B: "stupesse".

⁹¹ ms. B: "reduzys".

⁹² ms. B: "profinido".

Resposta de don Luís Pallàs de Vilanova al bescomte de Biota

Per ésser poch a vostra vida conforme lo so de cavallers que us he fet en tot mon escriure, no sou gosat jamés entrar en la mesura. E no seríeu de culpar, vezcomte de Biota, si de groser ho dexaríeu, mes fent-vos enemich de vostra honor mateixa, la temor vos ha donat indústria per a defensar-vos de mi no envergonyint-vos de mentir ni de negar veritat e fent-vos oblidar lo que per aquella fer deuríeu. E, massa copdiciós de satisfer a la fluxea de vostre ànimo, no curau sinó de estampar inproprietats ab les quals palesau lo secret que vostre temerós cor incobria en guarda de la vida, dient que ja sabíeu vós que per la querella del Justícia d'Aragó no ésser jutge de nostres diferències no havia loch nostra batalla, mes que us calàveu com qui diu "en salvo està qui repica". O quin cavaller seríeu si no teníeu llengua! Yo no u ignorava e per ço aquesta querella era prompte a purgar-la per lo desafio que m'oferís axí ab mestre Pardo, aprovant-ho tants bons cavallers com ja us é dit, com encara en algú de vostres cartells, per al qual desafio no·ls veig contrari, possat cars que tinga prova la querella de les metzines tenint veres condicions per a fer-vos venir a batalla d'ultransa, vós e yo, tant porfiada en mos cartells que poch o no-res a dir-me resta, als quals me refir. E vull que aquells tots en aquest se concloguen havent-los así per especificats, no fallint-hi paraula. E, segons veig, tots mos treballs hi é perdut, que no é tret altre de vós sinó vera conexença de vostra condició, la qual és que a perill nengun ab egualtat vós no gosau venir. Vejaus si és més que desavenença aver a fer ab vós, car bé conech que no voleu ab mi sinó paraules, per cada resposta que·m feu és diversa del que en altra m'aveu escrit. E a mos cartells no responeu jens a prepòssit, tot quant yo us é·scrit, del primer cartell al darrer, va conforme, contenint dos principals caps que tornaré breument a dir, prenent conclusió per a més d'así avant no escriure-us, a fi que la jent me sia testimoni de aver fet quant é pogut per animar lo vostre mortificat cor: la hu que si·l desafio voleu ab mi sobre la querella del Justícia d'Aragó, en qualsevula nom de request o requeridor, ab les armes en vostre cartell per vós devisades, yo só content de venir-hi, puix lo comte d'Oliva nos hi porte als dos, com aveu ofert per mestre Pardo, a la mateixa prova de tants bons cavallers; que mentiu (que yo m'o

trobe) é de creure yo, que lo comte féu sens licència real no serà maravella, prenent-ho a son càrech, si tant volia fer per vós, que altres cavallers ho han fet. Si d'ell no teniu paraula fes mal de permetre-u, enperò aguésseu mirat; l'altre cap és que si batalla d'ultrança sobre la querella de les metzines voleu, la qual vós no negau haver escrita, ni la podeu negar, só aparellat com a defenedor combatre ma persona contra la vostra per batalla a ultrança ab les condicions y qualitats en mos cartells contengudes, encara dexant a coneguda del jutge, com ja us é dit, a qui pertany lo defendre e lo requeridor, que és partit tant equal que no sé cavaller en lo món sinó vós que no l'acceptàs. No voler-lo vós penre denota una tant gran covardia que yo tinch vergonya de vostra vergonya, mes no-s maravella que no aja bastat yo ha fer lo que no fonch bastat a fer tot lo comú de Venècia, per hon me tinch per onrat de vós, que confús restau, y vensut, desdit y desmentit, axí per mi com en vostre dir mateix. E puch lícitament apartar-me de contendre pus ab vós com aquell en qui vergonya, rahó ni esforç no s'i troba. Enperò, atès que en la fi de vostre cartell posau per les metzines de vostra muller com qui s'espanta de la onbra, en quant dieu que la veritat sola a Déu pertany, vos dich que per esta sola rahó sobre esta querella à loch batalla. E recordau-vos que en vostres letres fetes a molts singulars cavallers e persones d'aquest Regne, sotascrites de vostra pròpria mà, afermativament digués que lo vezcomte, mon pare, ho cases sues, les hi avien donades. Hi en vostre primer cartell dieu que per lo dolor de la sua mort digués y escrivís presumir e manar aquell dan de algú de nosaltres. E encara digués en aquell mateix cartell que no us era cert del tot, que significa ésser-vos cert en part, perquè de tot açò, com vos é ja dit, vos torne a dir que mentiu perquè malignament y falsa-ns difamau. E com a defenedor vos ho combatré.

E perquè en aquest darrer cartell vostre, lo qual rebí per Faraig, tronpeta, a VIII d'octubre, any MIL CCCCLXXXIII, fet a vint del mes d'agost propassat, solament afermau que us fonch dit e referit, vos responch que los que u han dit menten e si vós ho creu falsament e mentiu. E si sola esta crehença afermau tenir per vera per aquella-m mataré ab vós, defenent ma persona contra la vostra per batalla d'ultransa, ab les armes per vós mateix devisades e ab les condicions contengudes en mos cartells, que digau que són impossibles, i'l jutge que procure insert. Reduhiu-vos al que deveu, que tot serà tant cert e factible que us pesarà! En altra manera, lo vostre defugir manifestarà ma veritat. E vós ne sou millor cristià, que

mostrau no volríeu morir en una manera ni en altra, si posible fos, y està-us mal amar axí la vida per a tenbre-la tant vergonyosament. E no espereu de mi pus resposta, ans reste en ma libertat si ja la vergonya als ulls de tant manifestes errades com aveu fet fins ací breument no us encaminava en lo que vostra honor ha mester.

E perquè paraules no-s pugén mudar, vos tramet la present, partida per A·B·C per Martí Alfonso, tronpeta, sota escrita de mà mia e sagellada de mes armes. Feta en lo castell de Riba-roja a vint d'octubre, any MIL CCCCLXXXIII, a la relació del qual estaré.

Luis Pallàs de Vilanova

38. PERRAMON DE MONSORIU vs. JOAN DEL MILLÀ

Alzira, 1484.

ms. A: ff. 471r - 473v.

ms. B: ff. 326r - 326v.

ccc lxxxij

els altres correus erasgaris q lo porrimo d agtes se vora y conuacio
del degus castig q deu yn dca luy amicos dta mala drecstalle p m
puynt dtes dies y doles // nostre deu empyria e mnyia en solo
unpar de nos lomo ceadorio ab purpfecty efette q penso que
por se ab remordimes pendens qm orage vobre se aplandi m
els altres pupars q dany mgarita lo dnyal giano q dca les
cadres del cel euacuat p lo mptio q luyfer qm dtes als
fles dels fones pupars en fenyos ab los pnt feets establi q sol
q nos embos del dy qm obligans los actes e negligencia dtes
dies amnes qm son enay p dtes dany mnt no som reingus
rene raho dte q deu qm so emere vobre fferq voluntario
mer lo moss q mo pntimo enlabre dte vero creu q redempcio
ceroro can humano q q e ell peronegus fo pntar dtes los
hones morals r

Lera ra mesa p moss p dmon
de mon soriu a moss p dca del mlla

Yost p dca d mlla p lo men alcay de alzira meson
estades reportades feres nobes les quats vos hyanpendir
dny ep que moltes voltes los reportados major ment de
poca condicio ofygen y tnen d q hoen: hulos canalles es
ozan raho sobre cosa molt ferra hy que en ney nnt
reps se pura aleraz respog nnt nnt vos per bon
canalles cem lo dca qizen hy el dca n a m dca
fa b la present p dir vos lo q hya bendit ho dir vobren
a my mestre non q respog de tal manera q hian
satisfet a tota vosta voluntat: hy si talls noues me
volen estarize q hia meitez gnardar vosta persona
de ofials fnyo sino altra ment conegere vos volen dir
una cosa hikerne altra q am en aqnest men loch de
alzira metobaren esperam vosta respostu hy a co
ve orj de got a ny d ccc lxxxij

p rano de mosorju

Aquest breu epistolari té l'interès de fer-nos veure com, a mesura que va avançant el segle, és més difícil per als cavallers la realització de requestes de batalla a ultrança per la persecució que en feien la Corona i els seus oficials, els quals, quan sabien que dos cavallers s'havien reptat a batalla a ultrança miraven d'arrestar-los per impedir el procés. Per això en aquests últims epistolaris veiem com els cavallers proposen com a alternativa, per ser més ràpida i de menys risc de caure presoners, la batalla clandestina o secreta. És el cas que ens ocupa, en aquest epistolari, Perramon de Monsoriu es queixa de les coses que sobre ell ha dit Joan del Millà i que li han estat reportades pel seu alcait d'Alàsquer i li demana que allò que ha dit al seu alcait li ho digui a ell per escrit i, si ho fa, que es guardi de ser pres pels oficials, entenent que si posa per escrit el que ha dit pot ser causa per formar batalla i, per això, ha de guardar-se dels oficials. Joan del Millà li respon que, com que l'alcait i ell han dit moltes coses de Monsoriu, no sap pas a quines en concret es refereix, que si ho concreta, no tindrà cap inconvenient a escriure-les-hi perquè en tingui *perpetual memòria* i, pel que fa als oficials, que procuri per ell, que ell ja n'està ben guardat.

En la seva resposta (peça 3), Monsoriu li relata com havia anat a València per tal de lliurar-li en mans un albarà per fer batalla clandestina, però que, malgrat que va recórrer tots els llocs on Millà podia estar-se, no el va trobar. A casa del seu cunyat, Jofre de Borja, aquest li recomanà que dugués la lletra a Alzira i la fes a mans de Joanot Martorell, criat de Joan del Millà i fill de Galceran Martorell. Joan del Millà li contesta que es deixi de dilacions i d'anar i venir i el commina que des del dia de la lletra que li envia (el 21 d'agost) fins al quinze de desembre estigui aparellat amb un corser i amb les armes que li divisa i que amb semblants armes el trobarà en el lloc que li farà saber quan sigui el moment. I que hi pot anar amb tantes persones com consideri, que ell es farà acompanyar del mateix nombre, per tal que facin relació veritable de tot el que allí es diran i hi passarà. Monsoriu, accepta la batalla clandestina per ser lo que lo fet nostre requir, però hi objecta que s'hi hagi d'anar amb "*departidós*" per *ser injusta cosa, sens pròpia passió o querella per la nostra ni tal vinguessen*. Li ofereix, a canvi, que cadascú porti un escuder, desarmat, perquè puguin ser testimoni de veritat.

Aquí s'acaba l'epistolari sense que hagi estat possible saber si la batalla clandestina es va dur a terme. Aquestes batalles només tenien ressò quan algun dels contendents hi era mort o ferit, com en el cas de Bernat de Vilarig i Joanot de la Serra o el més dramàtic entre Eiximèn Perez Escrivà i Perot Crespí de Valladaura, esdevingut el 1456, en el qual Crespí de Valladaura fou nafrat i morí a causa de les ferides rebudes.

1

Letra tramesa per mossèn Perramon de Monsoriu a mossèn Johan del Millà

Mossèn Johan del Millà,

per lo meu alcayt de Alazquer me són estades reportades sertes noves, les quals vós ly auríeu dit de mi. E perquè moltes voltes los reportadós, majorment de poca condició, afigen y lleven del que hoen, hi los cavallés es gran rahó sobre cosa molt certa hi que en negun temps se puxa alterar, respong tenint-vos per bon cavaller creent¹ lo que dit aureu ha él direu a mi; vos fas la present per dir-vos que si lo que ly aveu dit ho dir volreu a mi mestre ny u responga de tal manera siau² satisfet a tota vostra voluntat. Hi si talls noves me voleu escriure, que sia mester guardar vostra presona de oficials. Feu-ho, si no altrament conixeré vós voleu dir una cosa hi fer-ne altra, que a mi en aquest meu loch de Alazquer me trobareu esperant vostra resposta, hi acabe a XI de agost, any M CCCCLXXXV.

Perramon de Monsoriu

2

Respon mosèn Millà

Mosèn Perramon de Monsoriu,

una letra feta a XI del present mes de agost é rebut en la qual me dieu per lo vostre alcayt de Alazquer éser-vos reportades certes noves que yo auria dit de vós, e més dieu: que los reportadós, majorment de poca condició, moltes voltes afigen o alleven, e lo que dit he³ a ell o a vós dir volré vos vulla escriure. Per què us responch que moltes coses lo vostre alcayt de Alazquer e yo avem parlat de vós, e per no dir-me les que us à reportades no sé adivinar de quals ho dieu. Auré plaer les me vullau esplanar perquè, si dites les auré, les vos puxa escriure, que les tingau⁴ en perpetual memòria. E si per enterpetrar-les vos vindrà alguna gana,

¹ ms. A: "crent", segueixo B.

² ms. B: "sereu".

³ "he", manca a B.

⁴ ms. B: "tingua".

dient-m'o yo us satisfaré a tota contentació vostra. Al que dieu que·m guarde dels oficials, no·m prenguen, vos dich que us guardeu vós, que yo·n só ben guardat.

La resposta trametreu alla cassa mia en la villa d'Algezira, que allí serà Johanot Martorell, criat meu, fill de mossèn Galceran Martorell, donau-la-y, yo la tendré per rebuda, a XIII de agost any M CCCCLXXXV.

Johan del Millà

3

Respon mosèn Perramon de Monsoriu

Mosèn Johan del Millà,

serta cosa és que·n vostra lletra me designau cassa y persona a qui yo puxa donar ma resposta, com aquell qui voleu pus tost lo paper que nostres persones sostinguen lo treball de nostres diferències, e de cada dia més a la gent se poblyquen. E yo, desigant portar-vos en loch on vós e yo·ns vésem perquè, de vostre mentirós hi vil parlar, per tal vista la determinació a totom fos notòria, seguint l'estil que és a tayl de dilacions hi serimònyes.

Avia pensat escriure-us perquè ma letra vingués en vostres mans e no de altra persona. Sabent éreu en València só vengut ab la resposta e aquella per hun patge vos he tramesa, fent-vos sercar en totes aquelles cases que presomia devíeu éser, hy en totes ly an respost no y éreu sinó en la casa de vostre cunyat, don Jofre de Borga, lo qual dix al patge que s'i tornàs, e ven que anant⁵ a parlar ab vós he tornant⁶ ly diguéreu que anàs [a] Alzira que allà trobaria lo Martorell a qui dar-la poria; de on tot lo món pot conèixer que vós no teniu ànimo ni esforç de dexar-vos trobar, ni menys de saber ma intenció, sinó poblycha hi per migà⁷ d'altri, a fi que·s pose destorb en la conclusió de nostres vistes perquè tals letres deferencien⁸ molt de letres de batalla, les quals s'acostumen donar per procuradós hi terceres presones, com aquestes porien presta he prompta execució hi les altres tot lo contrari. E per donar fi hi conclusió en aquest fet vos dich que doneu loch que ma

⁵ ms. B: "havent".

⁶ ms. B: "tornat".

⁷ ms. B: "per mig".

⁸ ms. B: "deferexen".

letra en vostres mans aribe, en la qual veureu lo que la honor vos obliga. En altra manera, en càrech hi vergonya vostra la trametré al que és nomenat hi és acy lo que satisfà molt a vostra voluntat hi poch a vostra honor.

La resposta me trametreu [a] Alcoser, que allý trobareu lo meu alcayt, que us mostrarà hon yo seré perquè a mi done la letra personalment.

De mà mia a XVIII de agost, any M CCCCLXXXV.

Perramon de Monsoriu

4

Respon mosèn Millà

Si·l jorn que·l vostre alcayt de Alazquer vos feu report de les cosses que yo avia dites, aguéseu tengut tan bon esforç de cavaller com vostra derrera letra m'o demostra, no us callya despendre tan paper ni tinta per a poder-vos veure ab mi e saber si era ver o no pux a bocha per éser tant veyús de mi sertefichar-vos, ne podíeu ni·s pot considerar a quina fi de mi les volguéseu saber en escrits sinó perquè no·s poguesen en negun temps alterar, axí com en vostra prymera letra me dyeu. E ara, mudant-vos de aquell propòsit, per major contentasió vostra, sols me significchau desigar que vós⁹ e yo·ns vegam, lo que vostre flach ànimo fins ara vos ha desviat, sinó que, aconselat de presones que bé us volen, per reparar vostra vergonya, vos contentau en la letra recontar parenceries. E perquè vós, mosèn Perramon de Monsoriu, promovedor de huna querella tan voluntària, no cregau que yo redupte la vostra vista, encara que sia entrelasada, vos dich que de huy fins al quinzè dia de setembre primer vinent estygau provist e aparellat ab un coser de la brida, sens cubertes, ab sella comuna desaserada; en gipó de domàs blanch de dues telles, sens cotó ni altra maestria; calces de grana sens neguna maestria; una lança de la gineta ab hun palm de ferre de dotze palms de la contera fins alla punta, hun estoch de quatre palms de la punta fins alla creuera, ab hun palm de pom e de mantí, e hun punyal ab un palm de ferruça, que ab senblants armes a cavall me trobareu en aquel loch que us designaré, acompanyat ab tantes presones de la condició e armats com vós deliberareu perquè de tot lo que hoyran e veuran de

⁹ "e yo·ns vegam, lo que vostre flach ànimo fins ara vos ha desviat", manca a B.

nostre parlar e bé obrar en favor vostra o mia és loable cosa se'n faça relació verdadera, que si algú no y entercedia porien dir yo aver demenuydes les paraules per fer-vos perdre la malenconya. E no us maravelleu si tira tan larch esta valesta que per desatinar los oficials e per ço [que] negú·ns poria donar destorb se fa, que la ora que menys i pensareu vos vindrà la letra escrita de la mia mà e sagellada de mes armes que us dirà lo que deveu fer e on yreu. E no us aparteu dos lengues de Alazquer e sàpia a qui la donaran perquè dins dos ores puxau éser avissat. E si d'esta ferma no us semblarà contentar vostres desigs, conexerà totom que dexau les obres per paraules.

E aja vostra resposta dins quatre o çin dies, avisant-me de les presones que volreu anar acompanyat, si seran alla gineta o alla guisa, perquè de semblants puxa fer elecció, la qual trametreu a Johanot Martorell, criat meu, alla casa mia en Algezira, que, donant-la-y, yo la tindré per rebuda. A XXI de agost, any M CCCCLXXXV.

Johan del Millà

5

Resposta de mossèn Perramon de Monsoriu

La letra a què vós, mossèn Johan del Millà, me responeu no era sinó per sols designar-vos volguéseu que la resposta que sabeu que feta us tinch en vostres mans pogués aribar hi sens migà de negú, la qual, si aguéseu gosat pendre, aguéreu vist que no fóra mester perdre temps en devisar gipons de domàs blanch ni altres serimònies, sinó que, duptant de aquella, colorant lo vostre ànimo, volent lo meu reprendre aveu fet aquesta en la qual me designau hun efecte parencós d'empalyada¹⁰ gana per mostrar alla gent que faríeu lo que no teniu en lo cor ni volríeu. Mas per ço que·n alguna part fa mostra de animosa demostració, de la qual vull fer prova hi esperència, tostemp acceptant la proferta vostra letra de XIII del present mes en què·m dieu aveu a satisfer a tota contentació, lo que fins así no aveu fet en no aver volgut rebre ma letra, per on, mirat lo cavallerós camí que preniu, si fengit no és, só molt content. Y la manera que teniu pensat me par és lo

¹⁰ DCVB: "empaliar": encobrir, dissimular, fingir, donar una cosa en lloc d'una altra.

que lo fet nostre requir, tallades hi levades les rames que l'enpagen: la huna, dilació de tants dies, la qual volguera fos més curta; l'altra, de testimonis o departidós dels quals seria injusta cosa, sens pròpia passió o querella per la nostra ni tal vinguessen. Però per contentar-vos, pux axí u voleu, portar ab vós hun escuder a cavall en una mulla, sens armes ofensives ni defencives que axí u portaré yo hun altre, los quals no puguen fer part ni destorb en res del que per nosalres se aurà de fer, perquè a vós ni a mi puxen noure ni aprofitar sinó en fer testimoni de veritat. De tot l'alre que devisau, só content y del punyal que dieu d'un palm no desvie, encara que per tots sia vist com a pus destrement tingau major avantatge. Hi axí reste a càrech vostre lo que a vós toque de fer y us sou obligat que per lo semblant tot lo que toche fer e complir a mi serà fet.

La resposta vostra, la qual à de ser la conclusió de nostre fet, esperaré en Alazquer o en Alberich perquè no vull que a ltres mans que les mies se done per levar tota manera d'enconvinent e sospita. E si per algun destorp o justa causa yo no podia aturar en los dits lochs feu-me cerquar en les cases de mos parens e amichs, com yo fiu a vós, trobareu qui us dirà on seré yo, per on me porà éser donada vostra letra, que, si axí u aguéseu fet vós, ja foren totes nostres ganes e diferències complydes. De agost, any M CCCCLXXXV.

Perramon de Monsoriu

39. PERO MAÇA vs. JOAN FRANCESC DE PRÓXITA

any 1486, Alberic i Alcosser

ms. A: 481r - 490v

ms. C: 39v - 59v

ccc lxxii

de fr Joaneta de parric con dos tano pntes natiuons & hualguia
contando aqlla dgo q asy me dnto pnter efferencia & vos contat
voluntat no me surit drazos / amicos q os muna pntes muno
de ten dno pntercho quanto yo mas pntes por q qnta haia rudo
mzga lo q no haer dguencia como ya otras vras haio en muros
pntes entasas cosas / qto q de qntas pntes q dno muno
con rudo q de hualguia qntes amgo vraye las otras pntes
pntes muna muna pntes muna furo pntes / por el muno hualguia
muno & caualteria en rudo por m dnter sal rudo rudo pntes
pntes no muna como hualguia (q la victoria furo por el muno sola
hualguia era m galardon q por dnter q haia qto pntes
pntes qto por furo m nunt pntes q mnta rudo rudo
pntes qnt dnter pntes por a. b. r. la qual mudo pntes mntas
pntes q l hualguia dnter q rudo qntas mntas pntes rudo pntes
pntes dnter notyga dnter por q dnter q m dnter mnt no hualguia
furo m dnter q rudo mnt dnter & vraye mnt

Lope & Anrigo

Letra transmitida p lo contee de mnt
al s. don peronada

Molt noble .s.^{ra} e car. con vnta he vnta letra e hoit lo magnich mnter lohan rudo
qnta coeencia ma explicada / e no pecana alve hoit de s. v. del q aglt me
ha rudo pntes q to pntes tan pntes / e haion ab mnt tan lctames contractas
q no podem mnt mnt be totet collet acabar / mnt planca totet los conales rudo de
dnter de gratia / e ala rudo de quinze milia p mnt del q no rudo a consell de
notet aduocats vo mnt rudo rudo rudo mnt apart de los s. v. me ha dnter de la
capella q rudo comenada en lo monestir de agto vnta dnter e no acabada
q la acabe / o la leixe acabar / a dnter q gran rudo e p planca lag loye q la
acaben / o rudo a cabar / aqnt planca del rudo yo pntes pa valencia de rudo rudo
en poden den bernar dnter dnter / lo hualguia dnter mnter / qnta al rudo
de mon pare e altre parents meg yo rudo aqnt pnter mnter q no me demanan
e al pnter mnt la rudo rudo rudo q aqnt parents mnt mnt donen con
pnter e gran / e pto me planca vo mnt rudo de rudo rudo rudo demanan e

Encara que el criteri general d'aquest treball és el de no transcriure les lletres que ja han estat publicades per altri, en aquest cas he de fer una excepció perquè, malgrat que el cos central de les lletres ha estat publicat en dos excel·lents treballs per Vicent Terol i Reig¹ aquest no publica l'extensíssima acta notarial que va fer Miguel del Espinal, secretari dels reis de Navarra, tant dels fets com de les diligències que demanaren els dos contendents després del combat i que tenen un clar interès. Ignoro per què no va transcriure l'acta Terol, però, donat que en el seu treball es remet al llibre del pare Diago² a l'hora de descriure la batalla, la hipòtesi més plausible ha de ser que no devia veure aquesta acta, cosa gens estranya perquè abans, en el manuscrit C, l'únic que la conté, hi ha transcrita la carta citatòria del rei de Navarra, que es torna a reproduir en la lletra següent, cosa que potser va fer creure a Terol que aquí s'acabava l'epistolari. Sigui com sigui, quedaria una mica estrany en aquest treball transcriure només l'acta sense les lletres anteriors, a banda de l'interès intrínsec que té publicar aquest epistolari sencer per primer cop. Per a un relat extens dels dos llinatges que intervenen en aquest epistolari, em remeto als dos treballs de Vicent Terol citats, amb l'excepció que Terol confon els dos germans Maça de Liçana i creu que Pero i Lluís són el mateix, cosa impossible perquè, com sabem, Lluís va morir al setge de Perpinyà l'any 1473.

Joan Francesc de Pròxita era fill del Nicolau de Pròxida³ que protagonitza l'epistolari 23 d'aquest treball. En el moment d'aquesta disputa ja era comte d'Almenara i d'Aversa perquè el seu pare havia mort el 1482. Aquests dos títols les havia rebut el seu pare com a agraïment d'Alfons V pels èxits obtinguts com a comandant en cap de l'exèrcit reial en la conquesta de Nàpols. Joan Francesc de Pròxita, era un cavaller bregós, per dir-ho en termes riquierians. El 1476 ja havia tingut bandositats amb els Mascó i els Montcada i participarà, en aquells mateixos anys, en la guerra civil castellana, on tindrà una destacada participació a la batalla de Toro. Diferents autors, com Esquerdo i Escolano, atribueixen al seu caràcter bel·licós la causa de la decadència del seu casal, assolat pels deutes. Així, el 1482 ja havia hagut de traspassar a la seva mare el comtat d'Aversa i el 1489 es va haver de vendre les baronies d'Alberic, Alcosser, Gavarda i Paixarella al cardenal Mendoza. Aquestes últimes vendes segurament ocasionades pels deutes generats per la batalla que es va esdevenir a causa del desafiament contingut en aquestes pàgines.

¹ Vicent Terol i Reig, "Unes lletres de batalla en temps del Tirant: Joan Francesc de Pròxita contra don Pero Maça de Liçana", *Caplletra*, 34, 2003, pàgs. 143-170 i Vicent Terol i Reig, "La batalla Joan Francesc de Pròxita – don Pero Maça de Liçana", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXXIX, juliol-desembre 2003, pàgs. 413-442.

² Fra Francesc Diago, *Apuntamientos recogidos por el P.M. Fray Francisco Diago para continuar los Anales del Reyno de Valencia desde el rey Pedro III hasta Felipe II*. Edició de P. Garganta, València, Acció Bibliogràfica Valenciana, 1936 i 1946, 2 vols.

³ El criteri d'aquest treball ha estat adaptar al català normatiu la grafia dels noms de fonts dels cavallers que surten en aquest epistolari però mantenir els cognoms tal i com hi surten escrits, això provoca que de vegades, com és en aquest cas, pare i fill tinguin grafies diferents en els seus cognoms, accident que també passa modernament en casos com el dels germans Ferraté o Ferrater.

Pel que fa a Pero Maça de Liçana i de Rocafull, governador d'Oriola, és un vell conegut d'aquests epistolaris, com el seu avi, el seu oncle i el seu germà. El vam veure en la correspondència del seu germà amb el comte de Cocentaina i també en la que el mateix germà va intercanviar amb Galceran de Besora i sovint fent de procurador o de testimoni en diversos processos de batalles a ultrança. Es va casar el 1465 amb Beatriu Carròs d'Arborea, filla del virrei de Sicília a qui també hem vist al costat de Lluís Cornell en l'epistolari 34. A causa de la victòria en la batalla que recull aquest epistolari fou conegut com a Pero Maça, el de la batalla.

Cal significar que els dos contendents eren cosins perquè Lluís Cornell, oncle de Pero Maça i Rocafull, s'havia casat amb Beatriu de Próxita, tia de Joan Francesc de Próxita i així es tractaran en les endreces d'algunes de les lletres d'aquest epistolari.

En la primera lletra d'aquest epistolari Próxita fa referència a una lletra anterior que li ha tramès Pero Maça per mitjà de misser Joan Sanç i mostra sorpresa tant per la lletra com pels problemes amb els censals que Sanç li ha explicat i s'avé que, a consell dels advocats respectius, Maça li faci una oferta per resoldre el problema. Els censals a què es refereix el comte d'Almenara en aquesta lletra provenen de la permuta que van fer els dos cavallers de les baronies de Lutxent i Alberic l'any 1484, les negociacions per a la permuta les va portar el mateix misser Joan Sanç que apareix en aquesta lletra. Un cop feta la permuta, aparegueren problemes amb l'amortització d'uns censals⁴ propietat dels pares predicadors de Xàtiva, del monestir de la Saidia de València i de la Mensa Capitular de la Seu de València.⁵ Próxita continua la seva lletra fent esment de la capella que va començar en la baronia permutada, Maça li demana que l'acabi o la deixi acabar a altri, cosa que li sembla raonable al comte i li diu que ell mateix l'acabi o que en faci el que li plagui. Fins i tot parlen de traslladar les restes de Nicolau de Próxida, que són sebollides allí, per poder-hi fer la seva sepultura Pero Maça. El to de la lletra es cordial i no fa preveure tot el que vindrà després.

La segona lletra (peça 2), també escrita pel comte d'Aversa, és ja més comminatòria. Aquest ha anat a València perquè Pero Maça li ha dit que hi seria i que allí podrien arreglar, amb els advocats respectius, el problema dels censals, que per la carta sabem que n'hi ha uns que són perpetus, cosa no estranya en aquest tipus de préstecs, però segurament el que volia el comte és que fossin redimits com a part de l'operació de permuta. El comte al·lega, amb raó, que això ho hauria d'haver sabut en el moment de la transacció perquè aleshores hauria decidit si li convenia fer l'operació o no.

⁴ Els censals eren préstecs amb garantia hipotecària, una forma d'inversió a llarg termini molt comuna entre els ordes religiosos i la burgesia. El censal com diu Garcia-Oliver en un excel·lent article ("El censal en el senyoriu. Valldigna (1393-1530)", *Revista d'Història Medieval*, 8, pàgs. 153-173) fou la clau de volta de la hisenda pública i de les rendes senyoriales. El censal tenia uns interessos inferiors i uns terminis de devolució superiors al crèdit dels jueus. El problema s'originava quan, per tornar els interessos dels censals, se'n carregaven uns altres, com sembla que és el cas que ens ocupa, on la propietat estava gravada amb tres censals diferents.

⁵ Terol, op. cit., pàg. 423.

Maça li respon (peça 3) que ell no ho sabia perquè aquests censals corresponien “a la almoyna e capellans” i aquests acostumen a carregar censals que no són perpetus. Pel que fa a la seva anada a València, deu ser un error de misser Sanç, que ell l'únic que li va dir és que estava conforme a refer l'escreix que comportaven aquells censals i que ja ho resoldrien quan ell fos a València, però que no li va dir que hi aniria expressament. Es remet als jutges que estan establerts en els capítols del contracte perquè dirimeixin qui dels dos té la raó i l'emplaça, aquest cop sí, per veure's a València amb els jutges la setmana de Pasqua.

La correspondència va pujant de to perquè el comte veu en la resposta de Maça més ganes de defugir un acord que voluntat d'haver-lo (peça 4). Està convençut de la seva raó pels documents que té i pel que li han dit “notaris dignes de fe”. No està d'acord tampoc en el percentatge que s'ha de pagar en la redempció dels censals, però creu que si Maça no ho veu, la justícia li farà veure.

En la seva resposta (peça 5) Maça reconeix que, pel memorial que li va portar misser Sanç, la redempció dels censals pujaria a 3.500 sous, una xifra molt inferior al cost que, com veurem, haurà de pagar Próxita per la batalla a Pau. Això ens demostra que la batalla a ultrança, com a instrument jurídic, tenia sentit com a forma de pressió per fer avenir les parts perquè, en realitat, si la batalla arribava a fi, els costos que suposava, i que havia d'assumir el perdedor, eren molt superiors a les quantitats que es podrien pagar per un acord en el litigi. Ja no dic en aquest cas, que és evident, però pensem en l'afer Martorell-Mompalau i com d'inferior és la quantitat de 4.000 florins que va haver de pagar Mompalau a Damiata de les quantitats que va haver de pignorar Martorell als banquers i mercaders de Luca i de Milà per la seva estada a Londres i que, a la fi, li comportarà haver-se de vendre la vall de Xaló. Maça es reitera en el que ha dit en la seva darrera carta i, al final, deixa anar una cosseta: *E só més content als miradors reste la coneixença del vostre viure e meu.*

Próxita no es creu la ignorància d'aquests censals que al·lega Maça perquè diu, i sembla raonable, que no pot ser que algú *ignore quins, quant e de quina condició càrrech té en sa terra, havent posseït tants anys e havent menejat reduccions, quitaments e altres coses.* I li diu que sembla clar que ho va fer per avantatjar la venda. La resposta de Maça (peça 7) no aporta més que reiteració.

La següent lletra ja fa un salt d'escala, lluny de la cortesia de les primeres, Próxita hi fa una relació del que han debatut en les lletres anteriors i l'acaba incloent-hi la fórmula canònica que convida a formar batalla: *vós sou lo que mentiu e mentreu tantes voltes quantes ho haveu dit e direu que no sabésseu los dits censals ésser perpetuals*⁶. Maça fa servir la mateixa fórmula en la seva resposta, senyal que el cas de batalla és a punt de formar-se però el governador d'Oriola s'està d'incloure-hi la fórmula del repte, perquè aquesta seria una cosa molt poc pròpia d'un oficial del rei.

⁶ Gabriel Turell a *l'Arbre d'honor* (op. cit., pàg. 183) diu: *Qui no vol combatra, ho batalla no à loch, no deu dir “mentiu” en deguna part de sa resposta, car és mot de batalla, e presopon voler defendra; e per defensió se nomena.*

En la següent lletra (peça 10) el salt d'escala en la conflictivitat ja és evident. Próxita, veient que Maça eludeix el repte el provoca clarament fent esment d'alguns episodis de la seva vida privada:

Y no perquè de vostres leigs, abominables actes agués fretura, lo que ara com a forçat, mogut per vostra més maliciosa que cavallerosa letra, hoireu: que si us fósseu recordat de la pública e desonesta vida que fes en Nàpols e après en València, coneguéreu de nengun altre que de vós se poria pus desonestament ab veritat scriure. E axí seríeu vós aquell qui de leigs actes no té ferea, puix nengun altre ab vós de tal legea de crims se iguala. Però tant no vull me moga malícia, que més mon costum de cavaller no m'ature.

I encara hi afegeix:

Però a presona acostumada de viure tan fraudulentament com vós, no tement a Déu ne menys al Rey nostre senyor ne a la jent, tenint agabellat lo General del present regne ab tan gran tirania de la pàtria, haveu donat e donau poch treball a tothom en creure és ver vostre enganós e mal contractar ab mi.

Ara sí, el comte d'Aversa es decideix a fer el pas i a reptar Maça amb la fórmula que tantes vegades hem vist en aquests epistolaris, invocant Déu, la seva mare i el cavaller sant Jordi, repetint l'acusació de mentider al cavaller reptat i oferint-se a combatre-ho cos a cos fins que un dels dos quedi vençut, desmentit o mort. Li atorga el paper de request a Maça i, com a tal, el dret de divisar les armes i cercar jutge.

En la seva resposta (peça 11) a les acusacions del comte d'Aversa, Maça al·lega una cosa molt interessant: si aquestes lletres només fossin vistes per la gent que ens coneix, no li caldria respondre a les seves acusacions perquè és notori quina mena de vida porta cadascú però com que el seu contingut serà públic i anirà de boca en boca cal que ell defensi el seu honor. Tot i amb això, ell no caurà en la temptació de publicar les maldats de la vida de l'altre, car això no correspon a cavaller. Li retreu que l'acusació de malversació en la Diputació del General l'hi ha fet per defugir la principal querella, però ell no el voldrà complaure i fixarà el cas en el tema del censals i és per aquest que accepta el repte de Próxita. En la fórmula d'acceptació de batalla s'anomena "Pero Maça de Liçana e Cornell" i segurament això és el que provoca l'equívoc de Vicent Terol a què hem al·ludit abans. La mare d'aquest Pero Maça de Liçana era Rafaela de Rocafull, segurament, en morir sense descendència el seu germà Lluís, que era hereu del patrimoni Cornell, ell adoptà el cognom Cornell alhora que el patrimoni del seu germà. Tot seguit divisa les armes, a cavall, i li diu que pren al seu càrrec trobar jutge en l'espai de sis mesos.

Próxita li contesta (peça 12) que ell estaria ben disposat a combatre's amb Maça pel robatori que ha fet a la Diputació del General *per ésser interès del bé comú*⁷, però com que és cosa provada, la punició ha d'estar en mans del rei. Discrepa sobre el motiu de la querella a què al·ludeix Maça en la seva acceptació

⁷ Com bé fa notar Rubio Vela "l'acusador subratllava així la gravetat d'un delictes comés no sols contra un organisme polític concret, el General del regne, sinó contra l'ens moral amb què tots s'identifiquen i el qual tots han d'estimar" (*El patriciat i la nació*, vol. I, pàg. 53).

del repte i ho atribueix a la voluntat de l'altre de "pledejar més que acostar-se a batalla". Com que no el pot trobar a ell ni a cap procurador per donar-li aquesta lletra, la farà penjar, juntament amb la que li ha enviat Pero Maça, a la porta de casa de Maça i pels llocs públics de la ciutat de València, la qual cosa donarà una dimensió pública a aquest conflicte. En la següent lletra, Maça accepta la querella en els termes plantejats pel comte d'Aversa *per atallar-vos los camins per hon me par volríeu fugir de nostra batalla com haveu fet de aquells a hon a vostra vergonya trobàs les sendes errades*.

Aquí s'acaben les lletres transcrits per Vicent Terol, però queda encara el gruix més important de l'epistolari consistent en la lletra, de 23 de juliol de 1486, que envia Maça a Pròxita acompanyant la citatòria del rei de Navarra (peça 14) i l'acta de la batalla que s'esdevingué a la ciutat de Pau (peça 15).

Abans, però, d'analitzar l'acta al·ludida, cal que relatem, ni que sigui succintament els esforços que feren el rei i els seus oficials per tal que aquesta batalla no arribés a fi. Segueixo per a aquest relat la narració dels fets que fa Vicent Terol en el seu article i de la documentació continguda en el *Llibre Blanch de la Governació*⁸. En aquest llibre trobem un primer document, de 18 de març de 1486 en què ja es fa ressò de la batalla que volen lliurar els nostres dos cavallers, es tracta d'un requeriment fet pels procuradors fiscals Bartomeu Çolivera i Bernat Valmajor al governador de València, mossèn Lluís de Cabanyelles, en aquest requeriment, els fiscals donen notícia de la tramesa de lletres entre els dos cavallers i lamenten que això es produeixi mentre s'estan celebrant Corts a la ciutat de València, sobretot tenint en compte que això *pot pertorbar la empresa que te lo dit molt alt senyor Rey de conquistar lo regne de Granada*. Afegeixen que la causa per la qual s'han tramès les lletres *molt facilment se poria administrar justícia, segons los capítols e concordia fets per aquells*. Atenent al requeriment dels fiscals, Cabanyelles els envia una lletra on els demana que cesin les lletres intercanviades entre ells i els cita perquè compareguin davant seu *per fer e fermar de dret en sguart dels interessos del dit molt alt senyor Rey sobre lo present clam e altres grans clamors e coses de les quals devant nós e Cort nostra seran per los dits procuradors fiscals contra vós imposats e demanats*.

A la pag. 241 de l'esmentat *Llibre Blanch de la Governació* trobem el document del procés seguit contra els dos cavallers a causa de la incompareixença a la Cúria del governador de València a requeriment d'aquest. El primer document del procés és una provisió del governador de València per mitjà de la qual es determina que la causa del seu desafiament no obeeix a *querella necessaria que haja mester decisió divina, mas per juhí humanal se pot determinar*, segons els furs, i es fixa una pena de 20.000 florins a cadascú si gosen acceptar la batalla. Aquesta provisió està datada el dia 15 del mes d'abril de 1486, com hem vist abans, en aquelles mateixes dates, els dos contendents acceptaran la batalla. Segurament per això, recordem que la darrera lletra s'havia fet posar en els llocs públics de la ciutat de València, el dia 26 del mateix mes, el governador ordena executar

⁸ *El Llibre Blanch de la Governació*, ed. Desamparados Pérez, Acción Bibliográfica Valenciana, València, 1971, pàgs. 227-272.

l'embargament per les dites penes de 20.000 florins. El procés conté també la documentació presentada pels dos cavallers per evitar l'embargament per quantitat tan considerable, entre les quals cal destacar la que fa Galvany Alegre, lloctinent de síndic del braç militar del regne, on al·lega que el clam i la pena proclamades pel governador *són notòriament contra furs e privilegis del present Regne*, ja que si bé es veuen les lletres intercanviades entre els cavallers

No és dubitació alguna que lo dit spectable comte, segons les disposicions dels dits furs del present Regne et alias, ha pogut e li és estat lícit e permès requerir de batalla al dit noble don Pero Maça de Liçana ... e per consegüent la sobredita crida e delcaració son notòriament contra furs del present Regne e és notori greuge al dit strenu braç militar.

I li demana que revoqui la multa i la seva execució i, de no fer-ho, elevarà la causa a les Corts que s'estan celebrant a la mateixa ciutat. Veiem, doncs, com el conflicte entre els dos cavallers està agafant una dimensió pública que havia de preocupar, i molt, a les autoritats.

Més endavant encara trobem les al·legacions que el notari Lluís Gil fa en nom de Pero Maça on aquest s'excusa que la seva darrera lletra fos feta després del clam del governador per tal com aquest clam no n'hi havia arribat coneixement. El més interessant però és que en la seva argumentació al·lega que ell va respondre a la querella del comte

atessa la sua condició, havent respost, ha fet acte necessari e no voluntari e per consegüent en pena alguna no és ni pot ésser incorregut, quant més que la dita crida ... és stada feta e provehida contra forma de furs e privilegis del dit Regne e contra rahó escrita, com tals penes no sien statuhides per furs e privilegis del dit Regne et màxime contra·ls cavallers e persones de tal condició, als quals és permès axí per fur com per ley imperial e costumes de Spanya batallar, fer e exercir semblants actes de cavallers, e axí puixs, lege permittente, aquells ho fan e són actes permosos, en pena alguna són encorreguts⁹.

I, encara dins de la documentació del procés, trobem una provisió reial de 2 de febrer de 1487, és a dir, tres dies abans de la batalla, en què el rei Ferran diu que s'ha assabentat que Pero Maça i Joan Francesc de Próxita, desobeint els seus manaments han anat a la batalla que tenen concertada a Navarra i, per tant, mana als oficials reials que

de nostra part prohibiau e maneu ... que algú o alguns de qualsevol grau, stat, condició o ley sien no gosen ne presomeixquen anar, ne vagen en companya o per acompanyar al dit camp ... sots pena de mil florins d'or d'Aragó.

Per la documentació aportada per Vicent Terol en el seu treball sabem que, malgrat la prohibició del rei, van ser com a mínim vint-i-set els nobles que anaren a Pau a acompanyar els contendents en la seva batalla, la qual cosa es dedueix de les ordres d'embargament dictades amb motiu de la provisió del rei:

La nòmina és llarga i il·lustre, però no exhaustiva: el mateix governador Cabanilles reconeix les limitacions de la seua informació en les diverses notificacions de les

⁹ *Llibre Blanch*, pàg. 262.

ordres d'embargament, dictades en compliment de les crides reials, al governador d'Oriola i al lloctinent de governador dellà Xúquer, a Xàtiva. Predominen els membres més jòvens de l'aristocràcia i de la petita noblesa valenciana. L'ordre es dicta contra vint-i-set individus: don Pero Maça, fill de don Pero Maça; Baltasar Lladró, senyor de Castalla; Enric de Rocafull, senyor d'Albatera, i el seu germà Ramon; Perot de Santboi Puig, cavaller; Pere Ramon de Monsoriu, senyor de Faura; Vidal de Blanes, donzell, senyor de Cotes; Joan Martinez d'Eslava, senyor de Càrcer; Galceran Tallada, cavaller de Xàtiva; els tres fills de Lluís Crespí de Valldaura, senyor de Sumacàrcer; els dos fills de Carròs de Vilaragut, senyor de la baronia de Corbera; Lluís de Montagut, donzell; el fill de Corveran d'Alet; el fill de Gracià de Monsoriu; el fill de Lluís Mascó, cavaller; Galceran de Vic, donzell; el germà de Guillem Mercader, cavaller; Francesc Joan Dalmau, nebot de misser Miquel Dalmau; mossén Gisquerol, cavaller; Joanot Català, germà del senyor de Planes de la Baronia; Almúnia, «lo xich»; mossén Cruilles, de Xàtiva; Cetina, batle d'Almenara, i Jaume de Ciscar, cavaller¹⁰.

Retornem, però, a la nostra correspondència. Dèiem més amunt que, amb data de 23 de juliol de 1486, Pero Maça li fa saber al comte que ha trobat jutge per a la seva batalla en la persona del rei de Navarra, Joan d'Albret i li adjunta la lletra citatòria de l'esmentat rei, en què els assigna camp per al dia 5 de febrer de 1487 en aquella ciutat del seu senyoriu de Bearn on *Su Majestad el dicho día personalmente se trobasse*.

L'acta transcriu la lletra citatòria que envià el rei als dos contendents i continua relatant la compareixença de Pero Maça davant del rei de Navarra el dia 30 de gener de 1487 *con muchos nobles cavalleros y gentiles hombres que en su companyia venían*. Al dia següent hi compareixerà el comte d'Aversa, també acompanyat del seu seguici.

Trobem seguidament el relat de la batalla, esdevinguda el dia 5 de febrer de 1487. La lliça es formà en el camp de batalla que hi havia entre el castell i el Gave de Pau. La lliça estava formada de la següent manera:

con su contraliça de part de fuera y al medio del estremo de la parte de fuera de la dicha liça, ençá la part del dito río, hun cadahalso para'l dicho senyor Rey, por tener el dicho campo. Y en los dos costados del dicho cadahalso, otros dos cadahalsos para los nobles cavalleros, parientes e amigos de las dichas partes, distantes igualmente del dicho cadahalso. E, fuera de las dichas liça e contraliça, dos pavallones distantes igualmente de la dita liça el uno ençá la part drecha del dicho cadahalso del Rey, que era del dicho conde, como de demandant, y el otro ençá la part squerda, que era del dicho don Pero Maça, como defendient. Para los quales pavallones, al tener de fuera la prefata majestat de su gracia special, dio licencia et fuero de la dicha contraliça, enderredor fecha poner mucha gente en armas para guarda e seguredat del dicho campo. ... Y, abaxo del cadahalso de su majestat, cabe la liça de la part de dentro, el oratorio devido, y sobre aquél un libro missal te igitur et santos evangelios, con la remembrança de la passió de nuestro

¹⁰ Vicent Terol, op.cit., pàg. 432.

senyor Jesucristo, e sobre aquél la cruz de nuestro senyor para recibir los juramentos para las dichas partes fazederos.

El rei arribà a la lliça, acompanyat d'un seguici de nobles bearnesos, passat el migdia. Un cop arribat el rei, Navarra, el rei d'armes, feu la crida perquè compareguessin els dos cavallers, primer ho féu Próxita, com a requeridor, i després Maça, que era el request. El rei d'armes anà fins on es trobava el comte d'Almenara dalt del seu cavall i li preguntà qui era i què demanava, a la qual cosa el comte va respondre: *Yo soy don Juhan Francés de Próxita, conde de Almenara et d'Aversa, et vendo aquí citado por la majestat del Muy Excelente Senyor el rey de Navarra, conde de Foix, senyor de Bearn, per al presente día para combater a toda ultrança a don Pero Maça de Liçana e Cornell, segunt por los cartelles d'entre él e mi e la dicha citación es contenido. E soy presto e apareyado de lo así fazer. E segunt juxta el tenor de aquéllos devo e so tenido e demando licencia per a entrar en el dicho campo.* El rei d'armes se'n tornà on era el rei i li féu relació del que li havia dit el comte i el rei li va manar que el fes entrar. El rei d'armes tornà on era el comte i, agafant el cavall pel fre, el conduí fins on era el rei. Allí, acompanyat dels seus padrins, repetí les paraules que havia dit al rei d'armes i li presentà els cartells que s'havien intercanviat amb Pero Maça. Un cop fet això, va retornar al seu pavelló. Es repetí idèntica operació amb Pero Maça.

Tot seguit, Navarra féu la segona crida i el rei manà al rei d'armes que fes venir el comte d'Aversa per fer el seu jurament. Abans de fer el jurament, el comte fa una súplica al rei, per tal com el dia ja era bastant avançat, si la batall no arribés a fi abans de fer-se fosc, que li reservés temps per al dia següent i fins al moment en què la batalla pugui venir a fi. El rei li contestà que faria el que era degut. Dit això, el mariscal va agafar les mans del comte i li va fer posar la dreia sobre la creu i l'esquerra sobre el *te igitur*, és a dir, el missal romà. Li preguntà si venia amb bon dret o venia a perjurar, a la qual cosa el comte contestà que tenia bon dret. I aleshores realitzà el jurament:

yo, don Johan Francés de Próxida, conde de Almenara e d'Aversa, juro sobre aquesta remembrança de la passió de nuestro senyor Jesucristo e sobre los santos evangelios que aquí stán e sobre la fe de verdadero cristiano e del santo babtismo que yo tengo de Dios, yo he certamente buena justa e verdadera querella e buen drecho de haver requerido e aquí fecho venir a don Pero Maça, así como es contenido en los carteles y requesta del fechas de batalla a toda ultrança. E que él no ha buena causa de se defender. E yo demostraré al día de oy, e si no veniere oy en fin nuestra batalla, cras o otro día que me será asignado, por mi cuerpo con el suyo, con la ayuda de nuestro senyor Dios e de la Virgen María y del senyor sant Jordi, el buen cavallero.

Un cop fet el jurament se'n tornà al seu pavelló i el rei d'armes anà a buscar don Pero Maça, amb el qual es repetí la mateixa cerimònia, inclosa la petició de poder seguir combatent al dia següent si es feia fosc.

El rei d'armes els tornà a anar a buscar i els conduí davant de l'oratori que hi havia a sota el cadafal, on el mariscal els preguntà si volien fer les paus o volien la batalla, a què ambdós contestaren que volien la batalla. Aleshores feren el segon jurament: consistent en l'obediència al jutge, i el tercer jurament conforme

no entendo traher sobre mí ni sobre mi cavallo palabras, pedras, exorcios e conjuros, invocaciones de dimonios, ni otra cosa alguna que me pueda ajudar ni a él nozer, ni he recurso sino que en Dios y en mi buen drecho por mi cuerpo, cavallo e armas. E sobre esto yo adoro esta verdadera cruz e los santos evangelios.

Fet això, la cerimònia encara requeria un tercer jurament en què els dos contendents, agafats de les mans, juraven que la causa contrària era falsa i la seva vertadera i posaven Déu, la seva mare i sant Jordi com a testimonis. Fets els tres juraments, tornaren als respectius pavellons.

Es féu la tercera crida i, un cop feta, el mariscal digué: *fautes vos de voys, fautes vos de voys, fautes vos de voys*. Dites aquestes paraules, els dos cavallers sortiren dels seus pavellons, pujaren dalt dels cavalls i prengueren les llances. I, portats els cavalls pels padrins, entraren a la lliça. Un cop dintre, i tancades les portes, el rei d'armes, obtinguda llicència del rei, va cridar: *Leixe les aler, leixe les aler, leixe les aler quascun fer son dever*. I els padrins deixaren les regnes dels cavalls i sortiren de la lliça.

Aleshores comença la batalla. En la primera escomesa el comte tocà amb la llança don Pero Maça i li perforà una de les llaunes de protecció de l'arnès. El comte li donà tres cops més amb la llança i va estar a punt de fer-lo caure del cavall. Tot seguit, fou Pero Maça qui ferí en el braç al comte i, a la vegada, aquest ferí a sota de l'ull el cavall de Pero Maça, que era protegit amb testera. Seguidament, Pero Maça donà un cop en la bavera del comte, cosa que féu que aquest anés cap endarrera i tibés les regnes del cavall de la qual cosa va resultar que el cavall es posà dret sobre les potes del darrera i va fer caure el comte. Un cop a terra, Pròxita mira de recuperar el cavall, però aquest estava encabritat pels cops que li havia donat Pero Maça per apartar-lo del seu cavall i fou impossible al comte tornar-lo a muntar. Aleshores el comte va posar la mà i el braç damunt la lliça per recuperar l'alè, en veure-ho Pero Maça va demanar que se li fes justícia, ja que el comte havia tret la mà fora de la lliça i se li havia de tallar. Aleshores el rei va manar al mariscal que anés fins allà on era el comte i esbrinés què havia passat, els que eren en aquell cantó de la lliça digueren que no li havien vist treure la mà. El comte avançà cap a Pero Maça i li demanà: *descavalgat y será ygual la batalla*, de la qual cosa Pero Maça va riure. Mentrestant, el comte havia tornat a treure tres dits i el colze fora de la lliça, com va fer tornar a notar el seu contendent i aquesta vegada li donaren la raó. Amb tot això ja s'estava fent fosc i el mariscal va manar al comte, per ordre del rei, que se'n tornés al pavelló. El comte li preguntà si ho havia manat el rei, el mariscal li contestà que sí i l'acompanya, agafant-lo per sota el braç, fins al seu pavelló. Tornats davant del cadafal, i recollida l'espasa del comte, anaren on era don Pero Maça i li demanaren que se n'anés al seu pavelló. Davant d'això Pero Maça digué les següents paraules:

El conde d'Almenara e d'Aversa me ha requerido de batalla a toda ultrança y como requeridor me devia matar o fazer desdezir o saquar del campo. Y es passada la hora e día de hoy asignado por la citación de la majestat del senyor Rey y el dicho conde nenguna de las cosas susodichas no ha fecho. Por ende, demando licencia a la prefata majestat para procehir contra el dicho conde y honor suyo de todo lo que

devo y puedo como contra aquel a quien he vencido. Et ultra el ser condemnado en todas aquellas cosas que tal requeridor de toda ultrança no fazient lo que dicho es, deve ser condemnado

El mariscal li contestà que el rei li faria justícia i que donés gràcies a Déu pel que havia fet aquell dia. Pero Maça anà davant del rei a fer-li reverència i sortí de la lliça acompanyat del mariscal, els oficials i els trompetes.

A l'endemà, Pero Maça va presentar una súplica al rei on demanava que se li tallés la mà al comte per haver-la tret fora de la lliça i que publiqui sentència donant-lo per vençut o, si vol salvar la mà, que es desdigni d'allò que l'ha inculpat. I, encara, al següent dia tornà a fer una altra suplicació on demanava el mateix o bé

que·ns faça tornar en lo camp, llevant-li primer tots aquells membres y armes que ha tret fora la liça o aquell condemne e declare ésser vençut e a mi done licència puixa usar contra ell e sa honor de totes les coses que, com a vencedor, a mi pertanyen. E són que, havent-lo jutgat per vençut, tornem yo y ell en la liça e que lo rey d'armes y herauts lo traguén davant mi per la porta per hon entrà en lo camp ab les spalles girades y que sa bandera y standart me sien donats perquè aquelles rosegue per lo camp e liça, com se deu fer de armes de home vençut. E supplique e requer per vostra majestat me sia donada la facultat de poder-li revessar les armes. E més, senyor, que per Vostra Altesa lo dit comte sia condemnat en totes les despeses que he fet per causa de la dita batalla, que són pus de vint milia florins d'or.

Joan Francesc de Próxita al seu torn també envià una súplica al rei on li demanava que ell pogués tenir coneixement de les demandes de Pero Maça i que les pogués replicar abans de ser ateses pel rei. I més tard encara envia una altra súplica on demana que, donat que els padrins de Pero Maça van romandre en la lliça després de feta la crida, que siguin executats; que alguns que, quan el comte va caure del cavall, van cridar a Pero Maça "senyor, pegalde", també siguin executats; que encara que la forma com el van treure de la lliça sembli de cavaller vençut, ell no es té com a tal, sinó que considera que estava igual a Pero Maça en l'execució de les armes, encara que hagi tingut la desgràcia de caure del cavall.

El dia 8 de febrer, tres dies després del combat, el rei manà comparèixer els dos contendents per dictar sentència, la qual fou formulada en els termes següents:

condemnamos al dicho don Juhan Francés de Próxida, conde d'Almenara e d'Aversa, haver faltado en la inculpación que fizo al dicho don Pero Maça por el dicho conde no haver complido lo que era tenido e obligado por sus dichos cartelles y desimos, declaramos y sentenciamos el dicho don Pero Maça haverse bien defendido e con él bien e justament haver quedado el campo como vencedor, absolviendo al dicho don Pero Maça de la inculpación que por el dicho conde le fue fecha por sus carteles y el dicho campo de batalla por Nós atorgado e dado.

Un cop escoltada la sentència Pero Maça demana al rei que li siguin lliurades les banderes del comte per fer amb elles el que li pertany i que li doni llicència per procedir contra el comte i el seu honor tal i com li pertany. El comte tot seguit demanà poder apel·lar la sentència.

L'acta ens trasllada ara al dia 10 de febrer, encara que es fa relació de fets que passaren el dia després de la sentència, en què el mariscal anà a la posada del comte a prendre-li les banderes i el comte no les hi volgué donar per por que caiguessin en mans de Pero Maça. Quan més tard tornaren a la posada del comte per insistir en el lliurament de les banderes hi trobaren el senescal Begorra que tenia instruccions de la reina de dir-los que no insistissin més en això al comte, que ella ja li diria a Pero Maça que per amor d'ella no les demanés. Com així va fer, fent comparèixer Pero Maça davant seu. Pero Maça, lògicament, acceptà.

L'acta s'acaba reproduint una cèdula del rei, de 15 de febrer, en què no accepta l'apel·lació feta pel comte d'Aversa.

Un cop acabada la batalla calia tornar a València on els esperava la duríssima ordre d'execució dels seus béns dictada pel governador. És plausible la hipòtesi de Vicent Terol que aquestes multes tinguessin remissió a canvi de la participació de tots dos a la guerra de Granada:

S'explica així la participació de tots dos en la guerra d'annexió del regne nazarí, amb el concurs dels respectius serveis domèstics i cercles de parents, durant quasi tota la campanya de 1487, la de la conquesta de Vélez-Màlaga i Màlaga. El comte d'Almenara col·laborarà amb el manteniment d'un petit contingent, comandat pel seu germà Miquel Àngel. Això ens indica que si va esquivar el pagament de les multes no es va deslliurar de la contribució a l'esforç de guerra de la corona, tot agreujant una situació financera ja ben compromesa. Don Pero Maça va contribuir d'idèntica manera, tot i que comptava amb l'avantatge d'unes rendes més sanejades i la retribució pel seu càrrec de governador dellà Xixona¹¹.

1

Letra tramessa per lo comte de Versa al senyor don Pero Maça.

Molt noble senyor e car cosí,

vista he vostra letra e hoït lo magnífich miçer Johan Sanc, qui vostra creença m'ha explicada. E no sperava alre hoir de la senyoria vostra del que aquell me ha significat, perquè sou persona tan justificada e haveu ab mi tan lestantment contractat que no podem sinó molt bé totes cosses acabar. A mi plaurà tots los censals sien de carta de gràtia e a la rahó de quinze mília per mil; dels que no seran, a consell de nostres advocats, vós me'n fareu rahó offerta.

Més, a part de la senyoria vostra me ha dit de la capella que tinch començada en lo monestir de aquexa vostra baronia e no acabada, que la acabe o la

¹¹ Vicent Terol, op. cit., pàg. 439

leixe acabar a altri. És gran rahó e, per plaure-us, la us leixe que la acabeu o fassau acabar a qui us plaurà. Dels títols, yo parteix per a València, de fet seran en poder d'en Bernat d'Assió e aquel los liurarà a qui manareu. Quant als ossos de mon pare e altres parents meus, yo tinch aqueix propòsit mateix que vós me demanau. E al plaer meu ja seria fet. Veritat és que alguns parents meus me'n donen congoxa e gran. E per ço me plaurà vós me u scrigau de fet stretament, demanant e requerint-m'o que vostra inconmutable voluntat és fer aquí vostra sepultura e portar-hi los ossos de tots los vostres e fareu-vos en los graons de l'altar. Y abans a nenguna cosa moure me n'avisau per la amor e voluntat me teniu e ab vostra letra yo daré rahó a tots los qui m'i contradiran, per manera que serà satisfèr a la voluntat dels dos. E axí us o deman de gràtia de fet haja vostra resposta. Comanant-me molt a vós e a la senyora ma cossina, vostra muller. De la mia baronia de Alberich e Alcoçer, huy a XVIII de febrer any MIL CCCC LXXXVI.

Senyor del vostre cosí que farà lo que ordeneu, lo comte de Almenara e de Versa.

Al molt noble senyor e car cosí don Pero Maça de Liçana, senyor de la baronia de Moxent e de Lugent.

2

Primera letra de spectable comte de Versa tramessa al senyor don Pero Maça¹²

Molt noble e car cosí,

bé us deu recordar com yo us trametí a dir per miçer Johan Sanç com los censals vós me havíeu donat a pagar del preu de Alberich s'eren trobats alguns de aquells censals perpetuels que us plagués, inseguint lo capítol que entre vós e mi és fermat¹³ en la venda de Alberich, satisfèr-me¹⁴ tota aquella demesia e dans que per ésser perpetuels rebia; oblidant-me per a lavors moltes coses que dir podia. Aprés

¹² Segons l'ordre en què estan transcrites les lletres, i per l'ordre de les dates, aquesta hauria de ser la segona. Ms. C: "Primera letra del comte d'Almenara e de Versa",

¹³ ms. C: "entre vós e mi fermat".

¹⁴ ms. C: "satisfèr-me de tota".

quatre dies tornà lo dit miçer Johan Sanç ab una letra de creença dient-me per vostra part que héreu content fer-me rahó e que molt prest seríeu en València. E si tanta cuyta tenia¹⁵ que de fet vós scriuríeu a València a vostres ministres¹⁶ entenguessen ab los jutges qui d'açò han a conèxer. E yo, sots la dita confiança, só stat crehent que, puix vós vinguésseu y los dos nos hi trobàssem, aurien expedit lo negoci. Quinze dies ha que só en València. Veig que jamés sou aribat. He solicitat a·n Gisquerol, procurador vostre, el qual diu que d'esta cosa li n'haveu escrit, però fins ara no veig execució ninguna, ni provisió, ni repar en lo que m'és tan gran interés y al que vós sou obligat tant com més, com me callàs en la venda que y hagués censals perpetuals, lo que¹⁷ só cert vós no ignoràveu e callant-m'ó perjudicàveu a la honestat de ben contractar; que si en lo principi a mi¹⁸ fóra stat manifestat¹⁹, com la rahó fóra, fos stat o hauria comprat ho no. Per què us prech²⁰ e requir, perquè us plàcia de fet doneu orde tal que és: lo perjuhí a mi fet en la venda de Alberich en los dits censals perpetuals sia reparat, axí com de vós se pertany e yo spere, perquè altrament hauré m'ajudar de tots los remeys als qui tan planament com yo contracten e en tan bona fe.

E per ço us fas la present per home propi, sperant la vostra resposta²¹ ab lo dit portador²². Comanant-me a vós, fas fi. De la mia baronia de Alberich e Alcoçer, huy a tres de març any MIL CCCC LXXXVI.

*Del vostre cosí, que farà lo que ordeneu, lo
comte d'Almenara e de Versa.*

*Al molt noble e car cosí don Pero Maça de
Liçana e de Cornell, senyor de la baronia de
Luchent.*

¹⁵ ms. A: "tenien", segueixo C.

¹⁶ ms. C: "amichs".

¹⁷ ms. A: manca "lo que", segueixo C.

¹⁸ ms. C: "a mi·m"

¹⁹ ms. C: "manifest".

²⁰ ms. A: "que us prech", segueixo C.

²¹ ms. C: "sperant vostra resposta".

²² ms. C: "ab lo portador".

3

**Reposta feta per lo senyor don Pero Maça a la primera letra tramesa per lo
spectable comte de Almenara e de Versa**

Molt spectable senyor e car cosí,

per lo portador he rebut vostra letra clamant-vos de mi de dues coses²³: la una, haver-vos dats²⁴ certs censals que prenen suma de III M D sous, poch més o menys, dels quals me portà memorial miçer Johan Sanç²⁵, carregats sobre Alberich, que són perpetuals²⁶ e²⁷ que, sabent-ho yo, vos ho devia dir, lo que no fiu; l'altra que dieu, sou anat a València, stimant yo devia ésser o hanar-hi de fet, per donar rahó al que demanau dels dits censals o²⁸, yo no anant-hi, scriure a mon procurador vos fes la rahó, com axí us ho hagués dit²⁹ miçer Sanç per part mia.

E quant al que primer dieu, yo saber los dits censals ésser perpetuals quant vos vení Alberich, dich-vos que la veritat és lo contrari: que per responre'n a la almoyna e capellans no havia yo ésser cert³⁰ aquells ésser perpetuals, per ço com capellans costumen carregar censals los quals no són perpetuals. Y en la mutació de la moneda me recorde com ne carreguí yo al cardenal, al capítol y pens a altres capellans a rahó de quinze mília per mil. Però és bé vós cregau de mi³¹: lo que-s poria fer, vos fessen; responent³² al que-m dieu vos ha dit micer Sanç per ma part e al yo no ésser anat a València fins ara ni yo haver³³ scrit a mon procurador, segons vós dieu, vos dich que si miçer Sanç vos ha dit lo que vós me scriuiu, ell vos ha dit gran falsia, que lo que yo li he dit vos digués per part mia és açò que diré: lo dit micer Sanç vench a mi³⁴ ab una letra vostra de crehença y lo que en virtut de la crehença me dix per part vostra fon que dels censals que yo us havia dat a pagar,

²³ "coses", manca a A, segueixo C.

²⁴ ms. C: "dat".

²⁵ ms. C: "micer Sanç".

²⁶ ms. C: "que dieu que són perpetuals".

²⁷ "e", manca a A, segueixo C.

²⁸ "o", manca a A, segueixo C.

²⁹ ms. A: "ho hagués lo dit miçer Sanç", segueixo C.

³⁰ ms. C: "no havia a ésser yo cert".

³¹ ms. A: "però és ver cregau de mi", segueixo C.

³² ms. C: "e responent".

³³ "ni yo no haver", repetit al ms. A; ms. C: "ni yo haver".

³⁴ "és açò que diré: lo dit micer Sanç vench a mi" manca a A, segueixo C.

sobre Alberich carregats³⁵, n'i havia perpetuals aquells que en lo memorial me mostrà, que prenen la suma que damunt dich³⁶ y encara creÿen ab loïsm e fadiga. E perquè tals censals són de major preu de XV mília per mil, yo era tengut refer-vos lo que seria de més, e axí que us ne³⁷ volgués fer rahó com devia y era tengut.

E responent al que per part vostra me havia dit, vos fiu una letra de crehença per aquell; y lo que a ell diguí vos digués en virtut de la dita crehença fon que los censals que ell me mostrava en lo dit memorial no eren ab fadiga e loïsm e, y mostrara's³⁸ per speriència que, havent yo venut Alberich, nengun loïsm no era stat demanat. E quant a l'èsser perpetuals, yo no sabia tal cosa, però que, mostrant-me les cartes o³⁹ originals carregaments, se veuria si eren perpetuals o no. E que creÿa, si algú n'i havia que fos perpetual⁴⁰, no pensava lo us degués pagar a major preu de quinze mília per mil, mas quant yo seria en València hi fósseu que, puix entre vós e mi hi havia jutges, que estaria al que aquells determenarien, no dient al dit miçer Sanç que de fet degués anar a València ni quant hi hiria sinó que quant hi fos⁴¹; ni menys li diguí ne agués a scriure a mon procurador, perquè no és cosa yo hagués a voler, sens ésser-hi yo, se ves. E per ço, si micer Sanç vos ha dit lo que li diguí⁴², com crech de fet,⁴³ tendria molta rahó clamar-me de vós que, mostrant ésser tant content de ma resposta, segons en vostra letra me dieu, siau anat a València e, sens ésser-hi yo ni hoir-me los jutges que vós e yo tenim, hi ajau volgut fer nenguna instància y voler aquells hi declarassen. E·xí, torne a dir lo que yo é dit a miçer Sanç vos digués. Per ma part és lo que en aquesta letra dich e no lo⁴⁴ que vós me scrivi.

Al que·m dieu de contractar planament, no u vull gens contenre⁴⁵ ab vós, sinó que u remet a juhí de aquells que ab vós e ab mi an contractat. Dieu vos do rahó en aquesta faena dels censals que dieu són perpetuals: dich-vos que no sé que

³⁵ ms. C: "carregats sobre Alberich".

³⁶ ms. A: "dit", segueixo C.

³⁷ "ne", manca a A, segueixo C.

³⁸ ms. C: "mostrava's".

³⁹ "o" manca a A, segueixo C.

⁴⁰ "o no. E que creya, si algú n'i havia que fos perpetual", manca a A, salt d'igual a igual.

⁴¹ "hi fos", manca a A, segueixo C.

⁴² ms. C: "lo que yo li diguí".

⁴³ ms. C: "com crech ha fet".

⁴⁴ ms. A: "en lo que vós", segueixo C.

⁴⁵ ms. C: "no vull gens contendre'n".

los censals que miçer Sanç me⁴⁶ ha mostrat en lo dit memorial sien perpetuals ni, si algú n'i ha, crech dega valer a major preu de quinze mília per mil. Però no·m parteix del que obligat só, hi és star al que los jutjes, que segons forma de capítols són entre vós e mi, declararan e determinaran. E us dich e he dit⁴⁷ que a miçer Sanç no declarí ni diguí lo temps per a quant yo seria en València. E ara dich a vós que, si algun just impediment no·m detenia, poch après passada Pasqua, hi crech per tota la sempmana de Pasqua yo seré en València, si y volíeu ésser hoït, que, hoién⁴⁸ a vós e a mi los dits jutges, poran-hi declarar.

Al que dieu usareu de altres remeys, yo, tostemps stant en lo que yo e vós som obligats segons forma dels dits capítols e no apartant-me'n jens, me ajudaré dels meus. E axí faç fi.

De Luchent, a quatre de març any MIL CCC LXXXVI.

*Del vostre cosí que farà lo que ordeneu, Pero
Maça.*

*Al molt spectable senyor e car cosí lo comte
d'Almenara e de Versa.*

4

La segona letra del comte de Versa⁴⁹

Molt noble senyor,

vostra letra he rebuda⁵⁰, resposta a la una mia, en la qual veg responeu a dos caps que en aquella mia scrit vos havia: lo primer⁵¹ és del que·m mostrava enujar dels censals perpetuals que són trobats carregats sobre aquesta mia baronia de Alberich. E que, sabent-o vós, no m'o devíeu callar com haveu fet; lo altre cap, que crehent fósseu vengut a València per lo que miçer Sanç me havia dit

⁴⁶ ms. C: "vos".

⁴⁷ ms. C: "e us he dit y dich".

⁴⁸ ms. C: "hagen".

⁴⁹ ms. C: "Aversa".

⁵⁰ ms. C: "rebut".

⁵¹ ms. A: "la primera", segueixo C.

per vostra part o que de continent ne scriuríeu a vostre procurador que sots tal confiança yo só stat en València quinze dies que jamés haveu allí arribat⁵².

E responent al primer cap,⁵³ que yo he dit a vós me callàs dir-me fossen perpetuals los censals que en la veritat era lo contrari del que deya. Al que us responch que la veritat stà en lo que yo us he scrit e lo contrari, lo que vós dieu és veritat, no podia sinó ésser falsia, segons no solament per los judicis que la veritat porta ab si,⁵⁴ mas encara per los contractes e testament que vós podeu veure. E no us fretura responre al que·m dieu, és bé yo crega a⁵⁵ vós lo que poria ésser yo fes, per què de vós no és mester de pressomir-ho sinó creure lo que en actes se mostra e los jutjes an aguda verdadera relació per notaris dignes de fe. E axí spere en Déu haver deguda satisfació, com axí per rahó e justícia siau obligat. E no cregau ab conseqüències de responre's aquests censals a la almoyna, ni a capellans, ni per ésser de la Sglésia demane lo que tan justament crech demanar, mas ab cartes e títols tals que claríssimament tothom porà conèxer yo demane lo que dech.

E quant al segon cap⁵⁶ que·m dieu que si micer Sanç me ha dit lo que yo us he scrit ha dit gran falcia, vos responch ell haver-me dit lo que yo us he scrit. E, puix me porta letra⁵⁷ de crehença vostra, lo vull creure, que no menys lo tinch per verdader que ha vós. E en la fi de aquesta rahó⁵⁸ dieu creheu ell me ha dit lo que vós me dieu significant que no⁵⁹ lo que yo us he scrit. Encara⁶⁰ que vós tingau la tal crehença, a ma veritat no és feta jens de ofensa no curant-me sobre açò més dir. Axí, si yo só stat en València⁶¹ per lo que damunt dich, ell me ha dit per demanar a ma rahó e justícia, vós no teniu nenguna rahó clamar-vos de mi ni yo sens demanar-hi vostre procurador, puix vós no y éreu, é volgut nostra⁶² qüestio⁶³ determenàs, ans hauria procehit contínuament mon procés, sinó per⁶⁴ vostre

⁵² ms. C: "e que jamés éreu allí aribat".

⁵³ ms. A: "capítol", segueixo C.

⁵⁴ ms. C: "que la veritat ab si porta".

⁵⁵ ms. C: "de".

⁵⁶ ms. A: "capítol", segueixo C.

⁵⁷ ms. C: "la letra".

⁵⁸ ms. C: "rahó·m".

⁵⁹ "no" manca a A, segueixo C.

⁶⁰ ms. C: "Y encara".

⁶¹ "Axí, si yo só stat en València", segueixo la lliçó de C perquè la d'A no fa sentit.

⁶² ms. A: "vostra", segueixo C.

⁶³ ms. C: "qüestió·s".

⁶⁴ ms. C: "si bé que".

procurador ha respost als jutjes que tenia letra vostra manant-li no y entrevingués. D'on és stat forçat yo haver-vos a scriure hi fósseu per donar rahó en nostra⁶⁵ diferència. Encara que la veig⁶⁶ molt difícil determenar si los jutjes han de creure a vós, puix en vostra letra dieu que si⁶⁷ censal perpetual se ha de refer no pensau⁶⁸ se haja de pagar sinó⁶⁹ a rahó de quinze mília per mil. E, si us recordàsseu del capítol per vós fermat ja provehint en aquest cap, creuríeu s'és fet a algun fi sinó los censals perpetuals, no sobre tal propietat com és aquesta baronia de Alberich, mas sobre cases, camps e orsts a poca importància valen a XXV M per millar, quant més sobre tal propietat e baronia com aquesta quant major esguart se ha de haver per la lessió que ella'n reb per ésser perpetuals! Però pense que, puix que pràctica ni per report no sabeu lo que deveu fer⁷⁰, la speriència de la justícia vos ho farà veure.

Al que·m dieu de contractar ab mi no voleu contenre, ni per contendre ab vós ho he volgut dir, sinó perquè·m satisfeyà demanar lo que dech.⁷¹ Però tostemps serem d'acort que als miradors reste la conexença de la rahó que·m dieu vos he demanat en la dita mia letra dels censals que referme tenui, que encara que no u hajau dit fins ací a micer Sanç, ho voleu dir a mi que sereu, si altre just impediment no tenui, en València tantost pasada Pasqua. E allí, hoït que hajen a vós e a mi, hi poran declarar, vos responch que jens no me n'aparte, que si altra major negoci⁷² no tenia yo per al dit temps hi seré yo o altri per mi perquè del tot ab compliment se'n veja la veritat. E en axí cascú porà ajudar-se de sos remeys.

Fent fi. De Alberich, huy, a VII de març, any MIL CCCCLXXXVI.

*El que farà el que ordeneu, lo comte d'Almenara e de
Versa.*

Al molt noble senyor don Pero Maça e Cornell.

⁶⁵ ms. A: "vostra", segueixo C.

⁶⁶ "la veig", manca a A.

⁶⁷ "si", manca a A.

⁶⁸ ms. A: "pensant", segueixo C.

⁶⁹ ms. A: "segons", segueixo C.

⁷⁰ ms. C: "lo que deguen valer".

⁷¹ ms. C: "dich".

⁷² ms. C: "negociació".

5

Segona letra del senyor don Pero Maça⁷³

Molt spectable,

quant yo us vení Alberich no sabia fossen perpetuals los censals dels quals me portà un memorial miçer Sanç, ⁷⁴ que la responció de aquells pren summa de III M D sous⁷⁵, poch més o menys, e lo dit memorial me donà ab una letra vostra de crehença dient-me de vostra part lo que ja us tinch dit. E per ço, en lo que us he scrit e ara scrich, dich veritat. E en vós dir-me quant vos vení Alberich sabia los dits censals eren⁷⁶ perpetuals dieu falcia: ni los actes ni testament que dieu puch veure que·s nul·la que en aquells se diga de ésser o no⁷⁷ perpetuals los dits censals, no contradien al que yo he dit. E dich que quant⁷⁸ vos vení Alberich yo no sabia los dits censals fossen perpetuals, ne lo testament que dieu sé de qui és ni sé haver vist ni legit aquell ni los actes. E la relació que los jutges han aguda dels notaris no pot ésser contra lo que yo dich. E, si los dits censals són perpetuals, esent-o són de major for que de quinze mília per mil, conexeran-ho los jutges, a la conexença dels quals yo estaré, segons só⁷⁹ obligat. Y és ver responent yo a·n Gisquerol, mon procurador, ha letres que ha⁸⁰ fet sobre aquesta faena, li he dit no entrevingua e⁸¹ que no·m plahia en absència mia se hagués a conéixer. E del dit Gisquerol e altri que scrit me ha⁸² me és dit part dels dits censals, e crech los de major summa, se poden quitar a rahó de XV mília per mil. E per ço crech se puguen quitar al sobredit preu. Remet-ho a la veritat que yo res no n'he vist. Y és veritat que ab miçer Johan Sanç yo us he scrit ab crehença a·quell, mas no és ver yo li haja dit vos digués, de part mia, lo que vós me scriviú per ma part vos ha dit. E lo que li he dit vos digués és lo que en altra letra mia vos he scrit. Lo dit micer Johan Sanç fon ací lo diumenge, al

⁷³ ms. C: "Segona letra de don Pero Maça".

⁷⁴ ms. C: "Juhan Sanç".

⁷⁵ com es veurà en l'acta notarial de la batalla, el cost d'aquesta és molt superior a la responsió dels censals.

⁷⁶ ms. C: "ésser".

⁷⁷ ms. C: "o no ésser".

⁷⁸ ms. C: "com".

⁷⁹ ms. C: "yo só".

⁸⁰ ms. C: "m'ha".

⁸¹ "no entrevingua e", manca a A, segueixo C.

⁸² ms. C: "me n'ha".

qual mostrí vostra letra per saber de aquell si us havia dit per ma part lo que vós me scríveu.⁸³ Dix-me ni ell ho havia dit a vós ni yo a ell e lo que yo us he scrit era lo que li havia dit. E puix de aquell se pot saber la veritat, no y vull més satisfere ne a l'alre que en vostra letra dieu, més per apartar-me de dir lo que no és de ma condició que per fallir-me paraules per a bé responre-us. E só més content⁸⁴ als miradors reste la coneixença del vostre viure e meu y de algú dels qui prop vós stan, si no·m par ara⁸⁵ un poch sospitós, me plauria ne fos jutge.

De Luchent, a VIII de març any MIL CCCCLXXXVI.

*El que farà lo que ordeneu, Pero Maça.
Al molt spectable senyor lo comte d'Almenara e
de Versa.*

6

Tercera letra del comte de Versa⁸⁶

Noble don Pero Maça,

vostra e derrera letra é rebut en la qual adverau no saber quant ab mi contractàs que sobre Alberich fossen quaregats censals perpetuals. Al·legar tal ignorància no us lleva en res la manifesta culpa ni scusa lo frau ab lo qual haveu ab mi contractat, car no és de creure que nengú ignore quins, quant e de quina condició càrrech té en sa terra, havent posseït tants anys e havent menejat reduccions, quitaments e altres coses que, per no ésser larch, calle. Per on apar que, per avantatjar la venda, haveu callat lo que clarament devíeu dir. E en haver servat tal art e cautella teniu gran càrrech, per què us dich que si dieu que no u sabíeu, mentiu. E per reparar tal escusa de altres remeys, puix me teniu com a cavaller, deuríeu usar e satisfaríeu més a vostra honor. Del que dieu de micer Johan Sanç, sia qüestió entre vós hi ell, a qui haveu remès la crehença. De la vida vostra e

⁸³ ms. A: "scrviu", segueixo C.

⁸⁴ ms. C: "més que content".

⁸⁵ ms. C: "si no·m fos per ara".

⁸⁶ ms. C: "Aversa".

mia vos responch que aquell és digne de major pena, qui fa obres de major culpa.

Feta en Alberich huy, a XIII de març any LXXXVI.

Lo comte d'Almenara e de Versa

Al molt noble don Pero Maça de Liçana.

7

Tercera letra del senyor don Pero Maça⁸⁷

Spectable comte d'Almenara e de Versa⁸⁸,

responent a vostra letra, feta en Alberich a XIII del present mes, dich que essent-ne cert y no ab presumpcions ni ab crehences vos he yo scrit dient com vos vení Alberich no sabia fossen perpetuals los censals que en un memorial me portà micer Johan Sanç e aquell ab una letra de crehença me donà, los quals prenen la summa que per altres letres mies é dit. E per ço, en lo que us he scrit e dit⁸⁹, dich veritat e axí u advere. En vós dir-me sou cert quant vos vení Alberich no ignorava, ans sabia los dits censals ésser perpetuals, haveu mentit e mentreu quantes voltes o direu. E ab la tal resposta resta ma honor complidament satisfeta. Ne ma intenció és stada⁹⁰ fer-vos frau ne acordadament lo he acostumat fer ni·l faria. E essent aquesta ma voluntat, vos trametí a dir per micer Johan Sanç, e·n altres letres mies⁹¹ ho dich, me plahia estar-ne a la determinació dels jutges que entre vós e mi són, segons forma dels títols⁹² per vós e per mi fermats⁹³, en los quals, segons vós me dieu, hi ha capítol provehint en aquest cap. E axí lo jorn que·ls fermí fonch vist no voler ni poder fer frau.⁹⁴ Al que·m dieu de micer Johan Sanç, yo só ab ell bé avengut, puix me ha dit no haver-vos ell dit lo que vós me scriuiu, sinó lo que yo us he scrit. La qüestió reste entre vós hi ell puix no haver-vos dit lo que m'haveu

⁸⁷ ms. C: "Tercera letra de don Pero Maça".

⁸⁸ ms. C: "Aversa".

⁸⁹ "E per ço en lo que us he scrit e dit", manca a A, segueixo C.

⁹⁰ "stada", manca a A, segueixo C.

⁹¹ ms. A: "mia", segueixo C.

⁹² ms. C: "capítols".

⁹³ "per vós e per mi fermats", manca a A, segueixo C.

⁹⁴ "frau", manca a A, segueixo C.

scrit⁹⁵. Del viure vostre e meu yo só content sia segons vós dieu, puix és molta rahó.

De Luchent, a XVI de març any MIL CCCCLXXXVI.

Pero Maça.

*Al molt spectable lo comte de Versa.*⁹⁶

8

La quarta letra del comte de Versa⁹⁷

Noble don Pero Maça,

responent a vostra letra feta en Luchent a XVI de març,⁹⁸ dich que quant vos trametí ab letres ha dir era cert vós en lo temps de la venda que·m fes de Alberich sabíeu haver-hi alguns censals perpetuats, scriguí e diguí veritat; encara que vós en vostres letres aquesta veritat hajau negat. E strenyent-vos a negar⁹⁹ la vergonya que vós com a cavaller reportàveu de tant enganós contractar, com fes¹⁰⁰ per avantajar lo vostre contracte, venent¹⁰¹ per franch lo que no és ni enffranquir-se pot. E si mon dir e scriure vos manifesta yo·n só cert, e açò no s'és dit per soles presumcions e crehençes com en vostra letra dieu, mas¹⁰² ab tota veritat e realitat,¹⁰³ de la qual, encara que en lo examen judiciari la volguésseu negar, no us aprofitaria ne ajudaria, ans vigorosament¹⁰⁴ restaríeu confús de tal empresa. E perquè lo saber o no saber de aquesta cosa stà en lo viure vostre,¹⁰⁵ segons en vostres letres haveu significat creheu, que per sols negar bastaren adverar, negant¹⁰⁶ tan falça querella. Si a vós, desacompanyat d'altres proves, par sols, per

⁹⁵ Tota aquesta frase manca a C.

⁹⁶ ms. C: "d'Almenara e de Versa".

⁹⁷ ms. C: "d'Aversa".

⁹⁸ ms. C: "del present mes".

⁹⁹ ms. A: "streyent a negar", segueixo C.

¹⁰⁰ "fes", manca a A, segueixo C.

¹⁰¹ ms. C: "venent-me".

¹⁰² "mas", manca a A, segueixo C.

¹⁰³ "e realitat", manca a C.

¹⁰⁴ ms. C: "vergonyosament".

¹⁰⁵ ms. C: " en l'ànima vostra".

¹⁰⁶ ms. A: "negar", segueixo C.

negar açò haver satisfet a vostra honor, e molt reste content e satisfet de la mia; mostrant lo de que us inculpe ésser veritat. Per ço, perquè de tot vostre scriure e falça cuberta restàsseu del tot envergonyat¹⁰⁷ e ab tinta e paper e negant no creguésseu salvar la honor vostra, com en vostra letra dieu aquella haveu complidament satisfet, volguí en mes letres primeres manifestar-vos lo perill a vostra honor e recordar-vos molts actes e coses per vós fets, los quals fer ab tota veritat no podreu¹⁰⁸ sense saber los censals ésser perpetuels. Açò no són presumpcions, mas pura veritat e prova clara; puix, après de tants recorts, mes letres no bastarien fer-vos recordar confesàseu veritat de l'engan que fet me havíeu e fésseu lo que devíeu, me fonch forçat ab mes letres dir-vos, com vos diguí, mentíeu, negant que en lo temps de la venda de Alberich no sabésseu haver perpetuels¹⁰⁹. Ara¹¹⁰ per fer-vos major recort de vostra honor e de la confusió en què sou posat com a cavaller, negant lo que negar no podeu,¹¹¹ car lo vostre negar més aumenta vostra culpa, vos torne a dir que vós sou lo que mentiu e mentreu tantes voltes quantes ho haveu dit e direu que no sabésseu los dits censals ésser perpetuels.

Feta en la mia vila de Almenara, a XVIII de març, any MIL CCC LXXXVI.

Lo comte d'Almenara e de Versa.

9

Quarta letra de don Pero Maça

Spectable comte de Versa e de Almenara,¹¹²

puix no sabia com vos vení Alberich fossen perpetuels los censals dels quals me trametés un memorial per micer Johan Sanç, segons en altres letres mies he dit, a les quals me refir, les coses de què falsament me donau càrrech en vostra letra, feta en Almenara a XVIII de març, no les podeu dir sinó mentint, que és pròpia

¹⁰⁷ " de tot vostre scriure e falça cuberta restàsseu", manca a A, segueixo C.

¹⁰⁸ ms. C: "podíeu".

¹⁰⁹ ms. C: "censals perpetuels".

¹¹⁰ ms. A: "Era", segueixo C.

¹¹¹ ms. A: "lo que no negar no podeu", segueixo C.

¹¹² ms. C: " d'Almenara e d'Aversa".

resposta per a reprovar lo que de mi dieu e per a restar complidament com a cavaller ma honor satisfeta e vós confús; com és cert que lo qui a altri increpa e algun mal ha fet¹¹³ a si mateix obligua proseguir e cerquar los remeys que vós a mi haveu dit com a cavaller devia usar. E si u haguésseu axí fet, sabera's primer la fi de nostra diferència que lo principi de aquella. Per ço foren tan prestes mes respostes a vostres dues primeres letres e tan callades a tothom. E, desviant-vos de açò, haveu fet lo contrari; com aquell que de fer leigs actes ferea¹¹⁴ no teniu, voleu enculpar a mi el que feu en lo que practica. Desplau-me haver-ne ab vós a contenre, qui us gloriejau del que los altres se envegonyexen. E, tornant del que és nostra diferència, é dit, dich e diré ésser veritat com vos vení Alberich ignorava fossen perpetuals los censals que lo dit miçer Johan Sanç me portà en un memorial e aquell ab una letra de crehença vostra me donà. E vós, inculpant-me dient ho sabia, haveu mentit, mentiu e mentireu quantes voltes o haveu dit, dieu e direu.

De Moixén, a XXII de març any MIL LXXXVI.

Pero Maça¹¹⁵

10

Cinquena letra del comte d'Almenara e de Versa¹¹⁶

Noble don Pero Maça de Liçana,

tota vegada veig voleu adverar lo que altrament que mentint no poríeu, segons en una vostra letra, feta en Moxent a XXII de març, resposta a una mia feta en Almenara a XVIII del dit mes e any dejús scrit, se mostra. Y si fins ací mon scriure és stat cortès, sols satisfent a nostra¹¹⁷ querella, és stat perquè als cavallers que de sa stima fan menció no és donat lo mal dir, sinó a les vils persones y de poca condició, que ab leges e desonestes paraules volen satisffer lo que ni ab ànimo ni ab mans gosarien mirar. Y no perquè de vostres leigs, abominables actes agués

¹¹³ ms. C: "qui a altre increpa de algun mal fet".

¹¹⁴ ms. A: "fera", segueixo C.

¹¹⁵ "Pero Maça", manca a A, segueixo C.

¹¹⁶ "Cinquena letra del comte d'Almenara e de Versa", manca a A, segueixo C.

¹¹⁷ ms. A: "vostra", segueixo C.

fretura, lo que ara com a forçat, mogut per vostra més maliciosa que cavallerosa letra, hoireu: que si us fósseu recordat de la pública e desonesta vida que fes en Nàpols e après en València, coneguéreu de nengun altre que de vós se poria pus desonestament ab veritat scriure. E axí seríeu vós¹¹⁸ aquell qui de leigs actes no té ferea, puix nengun altre ab vós de tal legea de crims se iguala. Però tant¹¹⁹ no vull me moga malícia, que més mon costum de cavaller¹²⁰ no m'ature. Y en lo que dieu del camí per hon primer fos sabuda la fi de nostra querella que lo principi de aquella, mostrau bé quant sou afectat a les sendes errades e ab color¹²¹ de atalls al stament de cavallers inpropri; crech volguéreu ajudar-vos dels engans e frauds que haveu costumad, que qui per stalviar dels béns difrauda, molt més difraudarà per salvar¹²² la persona.

E venint a l'efecte de nostra querella, vos dich: si yo us he scrit yo era cert vós no ignoràveu quant me venés Alberich hi havia censals perpetuats, é dit e dich veritat. E si ab altra persona que ab vós e de altra vida fos la nostra diferència, vists mos actes clars, satisfent tant a ma honor e veritat e poch a la vostra, que fan cert a la jent yo haver dit ver. E si los miradors vos tenien per tal qual vostres letres vos pinten, aribaran pus tost vostra culpa a ignorància que a malícia. Però a presona acostumada de viure tan fraudulosament com vós, no tement a Déu ne menys al Rey nostre senyor ne a la jent, tenint agabellat lo General del present regne ab tan gran tirania de la pàtria, haveu donat e donau poch treball a tothom en creure és ver¹²³ vostre enganós e mal contractar ab mi. Y és cert¹²⁴ aquesta claredat tan gran satisfeya prou a la honor mia e de nostres diferències, però, puix tanta voluntat tenui de negar lo que no podeu e voleu que les mies mans sien càstich de vostra vida e vostres peccats, en açò us porten.

En nom de Nostre Senyor Déu, de la Verge Maria, mare sua, e del beneyt cavaller sent Jordi, yo, Johan Francesch de Pròxita, comte de Almenara e de Versa, dich a vós, don Pero Maça de Liçana, que si vós gosareu dir que contractant ab mi

¹¹⁸ ms. C: "e axí seria en vós".

¹¹⁹ ms. C: "a tant".

¹²⁰ ms. C: "callar".

¹²¹ ms. A: "calor", segueixo C.

¹²² ms. C: "stalviar".

¹²³ ms. C: "veritat".

¹²⁴ ms. A: "certa", segueixo C.

de la venda de Alberich vós no sabíeu¹²⁵ hi hagués censals perpetuats, mentiu e mentreu tantes voltes com ho direu, per què a tota ma requesta mantentint¹²⁶ que u sabíeu, com és veritat, vos ho combatrè a tota ultrança de la mia persona a la vostra. E fie·n Deu, endreçant ma bona querella, faré la veritat pus manifesta. E axí, pensau en devisar les armes e¹²⁷ dins sis meses cercar lo jutge que·ns done la plaça, lo qual dexe venir a fi nostra batalla. Altrament, procehiré contra vós y vostra honor, segons per stil d'armes me serà permès e atorgat.

Perquè a¹²⁸ la present sia fe donada, la us tramet ab Martí Alfonso, trompeta de casa mia, procurador meu, partida per A·B·C, sotscrita de ma pròpia mà, sagellada ab lo sagell de mes armes, de la qual spere vostra resposta per temps de XV dies en esta mia baronia de Alcoçer o Alberich, on trobareu a mi o procuradors meus ab poder bastant de poder rebre aquella e avisant-vos que, si dins lo temps no acceptau ma requesta, usaré de tots mos¹²⁹ remeys que a mi semblaran fer contra vós e honor vostra, en tal manera que ma honor serà salva.

Feta en Alberich huy, a XXX de març, any MIL CCCCLXXXVI.

Lo comte d'Almenara e de Versa¹³⁰

11

Sinquena letra de don Pero Maça. Resposta a la sinquena letra del comte de Versa e primera de batalla¹³¹

Si nostres letres, spectable don Johan Françés de Pròchita, comte de Almenara e Aversa, solament havien ésser vistes per los que a vós e a mi conexen, axí en Nàpols com en aquests regnes, seguint¹³² lo que és de ma condició e costum, no

¹²⁵ ms. C: "sabésseu".

¹²⁶ ms. C: "mentint".

¹²⁷ ms. A: "que", segueixo C.

¹²⁸ "a", manca a A, segueixo C.

¹²⁹ ms. C: "los".

¹³⁰ ms. C: "d'Aversa".

¹³¹ ms. C: "Cinquena letra de don Pero Maça".

¹³² "seguint", manca a A, segueixo C.

satisfaria a les viltats que mentint dieu, acompanyant vostra flaqua¹³³ querella, com entre aquells ma vida satisfent a ma honor respon per mi e vostre vergonyós viure és tant públich que·ls fa certs, són en vós tants abominables crims com en molts¹³⁴ trobar-se poden. E acusant-vos la consciència del crim que legament fa culpable vostra perversa e desonesta vida, crech, dubtant vos ho devia dir, sou vós cuytat dir-ho de mi falsament e mentint per fer-me semblant a vós; a hon coneguts no som, no u devíeu tant tembre, mas fiar de ma honestat e bondat. Hi és tanta que, ab tot vostre vil parlar me'n done molta rahó, no forçaré ma lengua ha dir tan leges paraules, quals són mester per a manifestar la veritat de vostres obres qui us fan tal que, del venciment que de vós faré, no spere¹³⁵ atènyer molta glòria. E sí us diguí e mostrí com pus prest a la esperiència de les mans vinguéssem: tals camins e sendes no són errades ne inpropis als cavallers que ab esforç gossen mirar¹³⁶ los perills a què sa honor los obliga; e axí u tenim vist de molts en aquest regne e de parents vostres e meus e en altres parts de presones de molta reputació e estima. Mas vostre flach e temerós ànimo no us comporta veure lo que deuríeu fer, axí com ara us fa dir lo que us fóra millor callàsseu. E los engans e fraus que dieu de mi devia yo recelar de vós, per tenir coneguda vostra difamada vida e haver de anar al loch hon me assignareu vos deguéis trobar, puix a vós tocava demanar-me.

E responent al que dieu del General de aquest regne, cosa tant inpertinent a nostre propòsit, dich mentiu e mentreu quantes voltes ho haveu dit e direu. Mas vós, duptós de proseguir tan mala e flaqua¹³⁷ querella com teniu, volríeu ab camins esquisits apartar-vos de aquella, e no és temps vos ne haja de complaure.

E venint a respondre al que de vostra letra importa major necessitat, feta en Alberich a XXX de març proppassat e a mi presentada per Martí Alfonso, trompeta, partida per A·B·C, sotascrita de vostra mà e de vostres armes sagellada, en la qual dieu que quant contractí ab vós de la venda de Alberich sabia haver-hi censals perpetuels e que, adverant açò, a vostra requesta m'ó combatreu e a tota ultrança. A què responch lo que totes mes letres rahonen: que quant yo us vení Alberich no sabia fossen perpetuels los censals que miçer Johan Sanç me portà en un memorial

¹³³ ms. C: "falça".

¹³⁴ ms. C: "com en vós".

¹³⁵ ms. C: "speraré".

¹³⁶ ms. C: "morir".

¹³⁷ ms. C: "falça".

e aquell per part vostra me donà ab una letra de crehença, dient-me havíeu trobar ésser perpetuals aquells censals contenguts en lo dit memorial. E vós adverant yo u sabia havíeu mentit e mentreu quantes voltes ho haveu dit e direu. Hi, essent content deffendre-us-ho, en nom de Nostre Senyor Déu e de la Gloriosa Verge Maria, mare sua, e del benaventurat cavaller sent Jordi, yo, Pero Maça de Liçana e Cornell¹³⁸, defenent ma bona querella,¹³⁹ veritat e honor, accepte vostra voluntària requesta de batalla a tota ultrança e fie en Déu punint e castigant-vos atenyere de vós aquella honor que request pot haver de son requeridor. Les armes vos divide: a cavall, ab cavalls de la brida, encubertats ab cubertes¹⁴⁰ e franqualets de brúfol, testera de açer e coll de malla, selles açerades, acostumades de portar en guerra. E les nostres presones ab cuyraces cubertes, sense rest, goçets e falda de malla e alses¹⁴¹ e guardes e miges mànegues¹⁴² de malla; en la mà esquera, mayopla de la largària que cascú portar volrà hi, en la mà dreta, guant de malla; arnès de cama e de cuixa, ab squarpes de malla, cabaçet o biquoquet ab bavera e alpertaç de malla; lançes de mà de onze plams de asta e un plam de ferro; dos spases, cascuna de quatre plams e mig del cap del pom fins a la punta; e copagorges¹⁴³ de dos plams del cap del pom fins a la punta. Les quals armes, axí de les presones nostres com dels cavals, sien del pes que cascú volrà e sens nenguna maestria, segons se acostumen portar en guerra. E prenh a càrrech a çercar lo jutge per temps de sis mesos e per mon poder haver que nostra batalla lexe venir a fi e, no podent-lo haver,¹⁴⁴ lexe lo càrrech a vós per spay de altres sis mesos lo hajau. Parteixch-me'n a çercar lo jutge per dar compliment al que só tengut. Axí, no·m scrigau, que a mi ni procurador meu no trobareu per rebre letra vostra, puix no és necessari com d'ací avant sien mester més obres que paraules.

La present vos tramet per Anthoni Romeu, trompeta de casa mia, partida per A·B·C sotascrita de la mia mà e de mes armes sagellada. Feta en Moxent a VII de abril, an MIL CCCC LXXXVI.

¹³⁸ Aquí Pero Maça s'afegeix el "Cornell" com a nom de família, que també usava el seu germà Lluís, però el cognom de la seva mare era Rocafull.

¹³⁹ ms. C: "justícia".

¹⁴⁰ "ab cubertes", manca a C.

¹⁴¹ "alses" manca a A, segueixo C.

¹⁴² ms. C: "miges e mànegues".

¹⁴³ ms. A: "copogorges", segueixo C.

¹⁴⁴ "que nostra batalla lexe venir a fi e, no podent-lo haver" manca a A, salt d'igual a igual, segueixo C.

Pero Maça de Liçana

12

Sisena letra del comte de Versa. Resposta a la cinquena letra de don Pero Maça, la qual féu en resposta a la letra de batalla que lo dit comte li tramès¹⁴⁵

Don Pero Maça de Liçana e de Cornell,¹⁴⁶

per Anthoni Romeu, trompeta, he rebut¹⁴⁷ vostra letra, partida per A·B·C, escrita en Moxent a VII¹⁴⁸ de abril e sotascrita de vostra mà, sagellada de vostres armes, la qual haveu fet¹⁴⁹ per resposta a la mia letra de batalla a vós tramesa per Martí Alfonso, trompeta de casa mia. E, satisfent a aquella, me sforçaré ésser tan breu com poré acallant¹⁵⁰ la gravea de vostres manifestes viltats, axí en lo particular e leig viure vostre com en lo públich robatori de la cosa¹⁵¹ pública; ab tot que vós stimau ab aquell comu mot de "mentiu" ésser escusat del crim del qual la veritat vos fa star¹⁵² desmentit. E siau cert que tals maldats lo vostre negar no les fa menors, car la pública fama tant vos acusa que a tant notoris delictes e palesa maldat no fretura altra prova, ni té loch ni scusa. E quant al fet¹⁵³ del General que tant desvergonyament negant mentiu, seria yo molt alegre per tal querella, per ésser interès del bé comú, ans que per lo propi meu, combatre-us; mas en quant és cosa provable e provada, la punició d'ella resta a la magestat del Senyor Rey e senyor nostre, la qual me dolria molt vos donàs ans de veure'm ab vós, perquè, si venir-hi gosau, fie en Déu y en ma bona justícia que les mies mans satisfaran a tot. E per quant en la dita letra acceptau la batalla com a request e defenedor e divisau les armes, prenent a càrrech vostre de trobar jutge e plaça, dient-me que no us

¹⁴⁵ ms. C: " Sisena letra del comte de Aversa e d'Almenara".

¹⁴⁶ ms. C: "Noble don Pero Maça de Liçana e de Cornell".

¹⁴⁷ ms. C: "rebuda".

¹⁴⁸ El ms. A conté la data impossible de XVII d'abril -aquest lletra està datada el 12-següeixo, per tant, la lliçó de C.

¹⁴⁹ ms. C: "feta".

¹⁵⁰ ms. C: "atallar".

¹⁵¹ ms. A: "casa", segueixo C.

¹⁵² ms. C: "restar".

¹⁵³ ms. C: "E dich del fet".

responga com siau ja partit e no trobaran a vós ni a procurador vostre, dich que, si la resposta vostra fos qual de bon cavaller fer-se devia conforme a la mia querella, per la qual a tota ma requesta e a tota ultrança vos he request combatre, lavós seria pertinent vós divisar les armes y cerquar lo jutge e yo no curar de més responre. Emperò, tan granment vostra resposta difereix hi·s desvia de ma demanda, que clarament y vergonyosa mostrau defugir al que directament deuríeu responre; mas la mala consciència vostra afflaqueix tant lo ànimo vostre que no gossau deffendre la maldat de què yo us enculpe, car si mirau mes letres tostemps vos he reptat que quant vós me venés Alberich ya sabíeu hi havia carregats censals perpetuals. Y en açò stà vostra culpa¹⁵⁴ e sobre aquesta querella axí clarament escrita yo us he request per batalla de ultrança. La vostra resposta és que quant me venés Alberich vós no sabíeu fossen perpetuals los censals que miçer Johan Sanç vos portà en lo memorial, lo qual vos donà ab una letra mia de crehença. Aquesta resposta no és conforme a ma requesta, car yo no parle de memorial negú¹⁵⁵ ni cure de quins censals vos féu report miçer Johan Sanç; donch ¿què fa a prepòsit responre fora del que yo us enculpe e de l'interrogat, alterant la real forma de ma querella, a la qual sou obligat satisfer en tot e per tot? E fent lo contrari e mesclant calitats en la resposta, més per a pledejar que acostar-vos a batalla, a res no·m par que respongau. E partint-vos, e no lexant procurador, legament e vergonyosa desviau lo que ab fengides parençeries tant mostràveu desijar. E per ço és necessari tornar-vos a scriure, perquè aquexa vergonyosa retreta incoloradament per als ignorants no us scuse. E, no trobant a vós ni procurador vostre, a la porta de vostra casa e per places e lochs públichs de la ciutat de València e altres parts, la covarda e flauca resposta vostra in pertinent e no conforme a ma justa querella publicaré ab la present.¹⁵⁶ E axí, per metreu-us en major culpa, vos torne a dir que si vos gosareu dir que contractant ab mi de la venda de Alberich no sabíeu hi hagués censals perpetuals, mentiu e mentreu tantes voltes com ho haveu dit e direu, per què, a tota ma requesta mantenint que u sabíeu, com és veritat, vos ho combatré a tota ultrança de ma presona a la vostra; com ja¹⁵⁷ per ma primera requesta vos ho tinch dit.

¹⁵⁴ " Y en açò stà vostra culpa" manca a A, segueixo C.

¹⁵⁵ "negú", manca a A, segueixo C.

¹⁵⁶ "ab la present" manca a C.

¹⁵⁷ ms. C: "yo".

E fie en Déu, endreçant ma bona e justa querella, faré ma veritat pus manifesta. E, si axí com deveu,¹⁵⁸ acceptau ma requesta, la qual acusa la legea de vostra culpa e axí¹⁵⁹ hajau cor e ànimo ab les mans deffenre la viltat de vostre enganós contractar. E só content hajau divisat les armes e aturar-vos la facultat de trobar lo jutge que lexe venir a fi la nostra batalla de la manera que u dieu; fent-vos cert que, si no acceptau aquella com sou obligat, procehiré contra vós e honor vostra segons per estil d'armes me serà permés.

Per ço us tramet la present per Martí Alfonso, trompeta de casa mia, partida per A·B·C, sotscrita de mà mia e sagellada de mes armes. Feta en la mia baronia de Alberich e Algosser a XII¹⁶⁰ de abril, any MIL CCCCLXXXVI. A on speraré per spay de X dies vostra resposta hon trobareu a mi o procuradors meus per rebre aquella.¹⁶¹

Lo comte d'Almenara e de Versa.

13

Resposta de don Pero Maça¹⁶²

Per apartar-vos del que degudament deguéreu prosseguir, spectable comte d'Almenara e d'Aversa, vos enbarassau mesclant falsament del General ab nostra diferència. Al que he respòs al que a ma honor satisfeyà e satisfà, dient-vos com dich mentiu e mentireu quantes voltes o haveu dit e direu; ne entre·ls altres discrets té loch vostra covarda parencia, perquè si de açò·m volguéreu combatre, més que per via de temerària e no verdadera querella, devíeu·m'o dir ans que d'aquella me inculpassen; e molt més que vós, fóra yo alegre defendre-us-ho. I m'i marvell si lo mot de "mentiu" tenui per comú, puix és tant propri e acostumat a vostra falsa e reprovada lengua, ne alre de aquelles pot oyr en frau e engans e

¹⁵⁸ ms. C: "perquè axí com dieu"

¹⁵⁹ "e axí", manca a A, segueixo C.

¹⁶⁰ En el ms. A en el lloc de la data hi ha un espai en blanc, incloc la data del ms. C.

¹⁶¹ ms. C: "sagellada ab lo sagell de mes armes e sotescrita de la mia mà, de la qual spere vostra resposta per temps de huyt dies, ací en la mia baronia de Alberich e Alcocer, hon trobareu a mi o procurador meu, ab poder de rebre aquella. Feta en Alberich huy, a XII de abril any mil CCCC LXXXVI.

¹⁶² Aquesta lletra només es troba al ms. C.

públichs robatoris de tots aquells ab qui contractau. E per ço sou vós lo qui justament per vostres asenyalades maldats e criminós viure, punició e càstich de la magestat del Rey nostre senyor deveu sperar, e yo de Sa Excel·lència, per mos serveys, remuneració e gràcies he hagut y spere. E si us diguí en ma passada letra que partia per a sercar jutge e plaça, havent-vos divisat les armes, era cosa deguda e pertinent perquè acceptava vostra falsa e mala requesta de batalla; no creÿa ab tants civils rahons haguésseu a desistir al que per vostres letres e mies se mostra sou obligat. Mas com aquell que ab manifestes delictes haveu del tot la vergonya perduda, sercau ab colorades e vils paraules desviar-vos del que falsament haveu amprés. E porie·s dir moltes coses per les quals clarament se veuria lo que us he volgut defendre ésser nostra diferència, e vós per aquella ésser content combatre'm. Però, puix veig ab tan gran confusió de vostra honor apartar-vos del que mentint me haveu inposat, desmentint a mi del que per totes mes letres yo he adverat, dexe-u als miradors e a la verificació de nostres letres. E vull, per mon poder, atallar-vos los camins per hon me par volríeu fugir de nostra batalla com haveu fet de aquells a hon a vostra vergonya trobàs les sendes errades. E com per vostres letres de batalla fetes en Alberich a XXX de març e XII de abril, partides per A·B·C, sotescrietes de vostra mà e de vostres armes sagellades, presentades a mi per Martí Alfonso, trompeta, se mostra vós reptar-me e inculpar-me que com vos vení Alberich sabia haver-hi censals perpetuals e que malcontractant-vos he feta maldat, frau e engany. Al que us responch haveu mentit e mentireu quantes voltes o haveu dit e direu. E só content defendre-us-ho per batalla a tota ultrança com me requiriu, ab les armes per mi divisades. He·m plau los censals que dieu yo sabia ésser perpetuals s'entenga de aquells que n'haureu dit per proves e ya no m'hajau pus scriure ni fer procés infinit de nostres letres. E si algun altre camí trobau per a més fogir, lo que no crech, siau cert usaré contra vós e vostra honor de tot lo que com a request me serà permés.

La present vos tramet per Anthoni Romeu, trompeta de casa mia, partida per A·B·C, sotascrita de la mia mà e de mes armes sagellada. Feta en la mia vila de Moxén a XVI de abril any MIL CCCCLXXXVI.

Pero Maça de Liçana

14¹⁶³

Per fer lo que era tengut, spectable comte d'Almenara e d'Aversa, e de sercar e trobar jutge qui·ns tingua la plaça segure e leixe venir a fi nostra batalla hi he tramès alguns que, com a procuradors meus, cerquen aquell entre·ls altres al magnífich mossèn Diego de Soler, qui per ma part ha supplicat lo molt excellent rey e senyor, lo senyor don Juhan, rey de Navarra li plagués ésser jutge de la dita batalla e aquella leixàs venir a fi, com me haveu request e vós e yo som concordes, lo qual per sa acostumada virtut me n'ha feta gràcia, e acceptant la coneixença de la dita batalla segons l'è supplicat, li plau ésser jutge de aquella assignant-nos dia per al cinquè jorn de febrer primer vinent en aquella ciutat o loch de la sua senyoria de Bearn a hon Sa Majestat personalment per aquell jorn se trobarà, manant a vós e a mi per al dit dia siam e comparegam davant Sa Excellència per a dar compliment a nostra batalla e aquella portar a fi, juxta la forma e concòrdia de nostres letres segons veureu per la citatòria de Sa Majestat a vós tramesa, escrita en pergamí e de son real sagell pendent sagellada, la qual ensemps ab la present vos tramet per Anthoni Romeu, trompeta de casa mia.

E per ço, comte de Versa, no·m resta més a dir-vos sinó que en nom de Déu e de la gloriosa Verge Maria e del benaventurat cavaller sent Jordi per al dit jorn me trobareu davant sa excellència apparellat per a defendre-us ma bona justícia e honor.

És la present partida per A·B·C, sotescrita de la mia mà e de mes armes sagellada. Feta en la vila de Castalla a XXIII del mes de juliol del any MIL CCCCLXXXVI.

Pero Maça de Liçana e Cornell

15

¹⁶³ Abans d'aquesta lletra, el manuscrit C en conté una altra que, sota l'epígraf "translats de les letres citatòria del Rey de Navarra per lo comte d'Aversa e de Almenara tramesa per don Pero Maça" s'hi transcriu l'ementada lletra citatòria. Com sia que en la lletra 15 també es transcriu l'esmentada citatòria, ometo aquesta primera i la transcriu després, dins del cos de la peça 15.

In dei nomine, amén. Sea manifiesto a todos quantos el presente processo e actos infrascriptos verán que como sea así que la majestad del muy alto e muy excelente príncipe, rey e señor don Juhan, por la gracia de Dios rey de Navarra, conde de Foix, señor de Bearn, etc. En el mes de julio postrerament passado a supplicación del magnífico mossén Diego Soler por parte e como procurador del noble don Pero Maça de Liçana e Cornell a Su Altesa fecha, oviessse accetptada la cognición e judicatura de la batalla de toda ultrança d'entre l'espectable don Juhan Francés de Próxida, conde de Almenara e de Versa, y el dicho don Pero Maça por la causa y en la forma e manera en sus cartelles deiusoscritos contenida y por ellos a saber es el dicho conde como demandant e requeridor y el dicho don Pero Maça como requerido e defendent concordada, asignando a las dichas partes e a quadauna dellas el campo para'l cinqueno día del mes de febrero primero vinent, anyo de la Nativitat de Nuestro Senyor Jesucristo mil quatrocientos ochenta siete, en la su present provincia e señoría de Bearn, en aquella ciudat, villa o logar donde Su Majestad el dicho día personalmente se trobasse, segun consta e paresce por sus letras patentes de citación e otras cosas en aquellas contenidas, scritas en pregamino, signadas de su mano e sagelladas del sello de sus armas, el tenor de las quales se sigue en la forma següent:

Juhan¹⁶⁴, per la gràcia de Déu rey de Navarra, duch de Nemos, de Gandia, de Montblanch e de Penefiel, comte de Foix, senyor de Bearn, comte de Begorre, de Pontiebre, de Peyregart et de Rivegorce, vezconde de Castellbon, de Marsan, Gavardan, Nebosan, de Limonsí, senyor de Attenes e de la ciutat de Balaguer e par de França; et Caterine per la medixe gràcia regine proprietarie deud regne, duquessa, comtessa, senyora, vezcomtessa deud ducats, senyories e vezcomtats: al noble don Pero Maça de Liçana e Cornell, habitant de la ciutat de València,

per dues letres de batalla a vós trameses per lo spectable don Juhan Francès de Pròxita, comte d'Almenara e d'Aversa, habitant de la medixe ciutat et per autres dues letres de resposte per vós au dit comte d'Almenara feytas contenents en efeyt vós haver acceptada la dita batalla havem vist enter autres causes que vós dit don Pero Maça, request per lo dit comte d'Almenare, haver pres carg de cerquar lo jutge enter vos dus et per son poder haver qui la dita batalla vos laxi venir a fin. A causa de què és vengut a

¹⁶⁴ Els qui encapçalen aquesta citatòria són Joan III d'Albret i Caterina de Navarra, aleshores reis no coronats de Navarra. Hi ha una clara, i estranya, confusió en els títols que s'atorguen en l'encapçalament a Joan d'Albret, que difícilment podia ser duc de Montblanc, ni de Gandia, ni senyor d'Atenes, ni de Balaguer... vg. *Gran Enciclopedia de Navarra*.

Nós e a Nostra Real Majestat lo magnífich mossèn Diego de Soler per par e com a procurador vostre et nos ha humilment supplicat sie nostre gràcie e plazer de acceptar entre vos dus la conexença e judicatura de la dita batalla e lexar venir aquera a fin, segunt vos etz concordatz en lo loch e part ont a Nós plasent sia. Et Nós, cosiderade la matèrie, la qualitat e condicion de vosantres, contendents desiderants, aus dus complazer et per anguns a nostres bons respectes vostre coratge movents, Nós, lo Rey et Senyor, havem acceptat e per thenor de les presents acceptam enter vos dits la deconexença e judicatura de la dita batalla et per anxi assignam a vós, dit don Pero Maça e aud don Juhan Francès, comte d'Almenara, lo camp au cinqual jorn de febrer prosimat vinent, an de la Nativitat MIL CCCCLXXX set. Et açò en aquesta província de nostre senyorie de Bearn, en aquera ciutat, vila o loch hon Nós, migansan la gràcie de nostre Senyor Déu, aquet jorn personalment nos troberam, per tal que los dits puscats donar compliment a vostre dite batalle et metere aquere a fin, juxta la forma en vostres dites letres contegut e entre vos dus concordad. Et per ço vos desim, et per tenor de les presents mandam a vós, dit don Pero Maça, vengats davant Nós et compariats personalment lo susdit jorn qui assignat vos havem per far complir la dita batalla au loc hont nos troberam, cum dit és, en nostre dite senyorie de Bearn, car anxi ben havem mandat far parelles letres, e són stades trameses au dit don Juhan Francès, comte d'Almenara. Et per tal que en la venguda no hajatz cause de dobtar suns la securitat de vostres persone e béns e d'eus qui ab vós o per cause vostre d'esí en avant vendran devés Nós per la cause susdita, per tenor de les presents vos guidam et aseguram conjuntament et divisa en tot nostre dit regne et autres nostres terres et senyories en nostre bone fe et palaure reyal. Et en testimoni d'açò havem mandat far las presents, signades de nostres mans et sagerar deu saget de nostres armes en pendent. Dades en nostre caster de Pau, lo terç jorn de july, l'any MIL CCCCLXXXVI.

Johan i Catalina

Después de lo qual a saber es martes que se contava a XXX días del mes de jenero del anyo de la Natividad de Nuestro Señor MIL CCCLXXXVII, dentro en el castillo de Pau, en una sala donde la prefata majestat de los señores Rey e Reyna, nuestros señores, stavan y con sus altesas las gentes de Su Majestat, consejo e muchos nobles barones y gentiles hombres. Vino ay e fue personalmente constituhida el noble don Pero Maça de Liçana e Cornell, senyor de las baronías de Luchén, de Moxén, del regno de Valencia con muchos nobles cavalleros y gentiles hombres que en su companyia venían, el qual, empués de vesadas sus manos reales, dixo a sus altezas tales o semblantes parabras:

Senyores Muy Excellentes, compareasco davant vuestras altesas citado por aquella a batalla, la qual devo fazer con el conde de Almenara e d'Aversa, que de aquella me ha requerido. E so presto e aparellado combaterme con él

fasta tanto nuestra batalla haia fin, segunt somos él e yo concordés. Et suplico vuestras reales senyorías manden algún secretario scriba acto público com compareasco davant aquéllas et quel acto me sea librado a conservación de mi honor e porque en lo sdevenidor se haya memoria. Et más, Senyores Muy Altos, per testo que si el comte d'Almenara e d'Aversa fallirá en alguna cosa de aquellas que por sus cartelles e míos se mostra ser obligado, pueda provehir contra él e honor suya de todo lo que por stilo d'armas me pertenece y m'es otorgado. E que para fazer lo que digo ningún tiempo me prona et suplico vuestras reales majestades manden serme retenido acto público por el mesmo secretario por de aquél se haia memoria segunt ante he dicho.

Encontinente, dichas las susodichas palabras, por la majestat de los Rey e Regina, nuestros senyores, fue mandado a mí, Miguel del Spinal, secretario de Sus Altezas, et por su autoridat notario público e por todo su reyno e senyorías, retener de las cosas susoditas acto público e continuar dello e de los actos e cosas que en la presente causa suscrebirán y se farán processo.

Item, jueves siguiente que era e se contava primero día del mes de febrero del dicho anyo MIL CCCCLXXXVII, dentro en el dicho castillo de Pau y la sala donde la prefata majestat de los dichos senyores Rey e Reyna stavan, e con sus altezas las gentes de su real consejo y muchos varones, cavalleros y gentiles hombres, vino ay e fue personalmente constituhido el spectable don Juhan Francés de Próchita, conde de Almenara e d'Aversa, del dicho regno de Valencia, con muchos nobles cavalleros y gentiles hombres que en su companyía venían, el qual, empués de besadas sus manos reales, dixo comparecía ante sus altezas y requería acto, segunt lo contenido en una cédula en paper escrita que en sus manos tenía e ay presentó, la qual prefata majestat mandó a mí, dito secretario, inserir e continuar en el presente processo, lo que por mandado de aquellas fu así fecho y es de palabra a palabra del tenor següent:

Molt Alts e Molt Excellents Senyors, a Vostres Senyories que de totes doses bese les mans yo, Johan Francès de Pròxita, comde d'Almenara e d'Aversa, perquè en dies passats m'és estada presentada una citació manada e despachada per la cort de vostres celsituts, ab la qual me manau sia e comparegua personalment al cinquè dia del present mes e any per donar fi e conclusió de les diferències de don Pero Maça e mies, de la qual cosa fuí e só molt alegre perquè davant lo conspecte de tan excellents prínceps se examine ma bona veritat, stimant de vostres virtuosíssimes senyories ab

tota egualtat donarà fi a nostra batalla. E, axí, satisfent a ma honor, yo, dit comte, me presente en lo dia de huy, que comptem lo primer de febrer, davant vostres majestats retenint-me promte, prest e apparellat a fer e complir tot ço e quant axí per lo procés entre lo dit Pero Maça e mi, er dit, com per ma honra obligat sia. Supplicant Vostres Senyories de la present scriptura me faça registrar e donar-me trellat perquè reste memòria en sdevenidor.

*De vostra reial majestat, humil servidor. Lo comte
d'Almenara e d'Aversa*

E, así, despúes desto, venido el día del lunes següent, que se contava a cinco días del presente mes de febrero, anyo de la Nativitat de nuestro senyor Jesucristo MIL CCCCLXXXVII, que era el día asignado para la dita batalla, la prefata majestat del Rey nuestro senyor, fallándose en el dicho día en aquesta su villa de Pau e teniendo fecha fazer la liça para campo para la dicha batalla, de largaria, amplura e altura a tal caso e acto devidas e pertanecientas, a saber, es en el logar llamado "el campo de batalla", que es entre'l castillo de la dita vila y el río lamado el Guabe, con su contraliça de part de fuera y al medio del extremo de la parte de fuera de la dicha liça, ençá la part del dito río, hun cadahalso para'l dicho senyor Rey, por tener el dicho campo. Y en los dos costados del dicho cadahalso, otros dos cadahalsos para los nobles cavalleros, parientes e amigos de las dichas partes, distantes igualmente del dicho cadahalso. E, fuera de las dichas liça e contraliça, dos pavallones distantes igualmente de la dita liça el uno ençá la part drecha del dicho cadahalso del Rey, que era del dicho conde, como de demandant, y el otro ençá la part squerda, que era del dicho don Pero Maça, como defendient. Para los quales pavallones, al tener de fuera la prefata majestat de su gracia special, dio licencia et fuero de la dicha contraliça, enderredor fecha poner mucha gente en armas para guarda e seguredat del dicho campo. Y entró en aquél el muy noble cavallero mossèn Juhan de Bearn, senyor de la baronía de Gerserest, senescal de Bearn, marichal de lo dicho campo, con otros cavalleros y gentiles hombres con bastones en las manos para los cassos que recorrerían y serían necesarios. Y, abaxo del cadahalso de su majestat, cabe la liça de la part de dentro, el oratorio devido, y sobre aquél un libro missal *te igitur* et santos evangelios, con la remembrança de la passión de nuestro senyor Jesucristo, e sobre aquél la cruz de nuestro senyor para recibir los juramentos para

las dichas partes fazederos. Y cerqua de aquél el honesto capellán mossén Ramon de Listún por fazer a las dichas partes las municiones y exortaciones devidas.

E las cosas susodichas stando en el orden, forma y stado sobredito, vino la majestat del Rey, nuestro senyor, quasi a mediodía, accompanyado de grandes senyores, varones, cavalleros y gentiles hombres. Veniendo davant su altesa Navarra, rey d'armas, Viana, heraut, Mambesín e Bonrepós, persuantes, sus cotas d'armas reales puestas ensima sus cuerpos. E como fue venido subió en su dicho cadahalso para tener el dicho campo e, con Su Majestat, el ilustre senyor Johan de Foix, senyor del Autier, vezcomde de Vilamur et senyor de Barbasán et los nobles barones Rodger, senyor d'Agramunt; Anthoni Francés, senyor de Domy; Johan, senyor de Gayrosa; Berard, senyor de Camboa; Rodger, senyor de Ros; Bernad visconde de Serraprenes, senyor de Basilach; senyor de Benac y otros nobbles y cavalleros que a Su Altesa asistían. E así stando e Su Altesa teniendo una vira en sus manos reales.

Después desto, por el dicho Navarra, rey d'armas, fueron fechas las cridas y proclamaciones a esto statuhidas e ordenadas por la primera vez. Y luego, fecha la dicha crida, pareció el dicho conde veniendo de la dicha villa enfuera y, venido, entró en su dicho pavallón que, como dicho es, stava fuera de la liça. Y luego, después desto, pareció el dicho don Pero Maça, veniendo así bien de la dicha villa enfuera y, venido, entró en su pavallón, que así mesmo stava fuera dicha liça. Y dende a poco vino el dicho Navarra con los otros oficiales d'armas en su companyía ante el dicho cadahalso, el qual dixo al dicho marichal que ay se falla como en la una puerta del dicho campo e liça, a saber es ençá la drecha parte, stava un cavallero armado sobre un cavallo encubertado en la manera e con las armas que de part debaixo en los cartelles será especificado, el qual se dezía ser el conde d'Aversa e d'Almenara e demandava licencia d'entrar en el dicho campo. E así el dicho marichal, oydo lo que el dicho rey d'armas le havía dicho, fue en persona a la dicha puerta y con él los dichos oficiales d'armas y otras guardas que tenía e yo, el dicho secretario, adonde de parte de fuera stava un cavallero sobre un cavallo encubertado como desuso es dicho, al qual, dirigiendo sus palabras el dicho marichal, dicho lo que se sigue: "En efecto, cavallero, ¿qui soys vós e qué demandays?". E la vegada el dicho cavallero respondió: "Yo soy don Juhan Francés de Próxita, conde de Almenara et d'Aversa, et vendo aquí citado por la majestat del

Muy Excelente Senyor el rey de Navarra, conde de Foix, senyor de Bearn, per al presente día para combater a toda ultrança a don Pero Maça de Liçana e Cornell, segunt por los cartelles d'entre él e mi e la dicha citación es contenido. E soy presto e apareyado de lo así fazer. E segunt juxta el tenor de aquéllos devo e so tenido e demando licencia per a entrar en el dicho campo". E, dichas las cosas susodichas por el dicho conde, el dicho marichal volvió e vino ante el dicho cadahalso e fizo relación a la majestat del senyor Rey de lo que el dicho conde li havia dicho, segunt de part desuso se contiene, lo qual, oydo por Su Alteza, fue mandado al dicho marichal que le fiziesse entrar. E así volvió el dicho marichal a donde el dicho conde stava e fizo abrir la puerta del dicho campo ençá. E, teniendo el dicho marichal del freno del cavallo, entró así a cavallo e armado el dicho conde en el dicho campo, el qual, después que fue dentro, llevando en su mano quatro cartelles suyos e del dicho don Pero Maça, partidos por A·B·C, signados de sus manos e nombres, a saber, dos del dicho conde e dos del dicho don Pero Maça, sellados de sus armas, vino ante el dicho cadahalso donde la majestat del Rey nuestro senyor stava y con él los nobles senyores Arnau Serran de Castellbajach, senescal de Begorra, e don Lope Serran de Gurrea, del regno d'Aragón, sus padrinos, y otros muchos cavalleros y gentiles hombres, parientes, amigos y servidores suyos, que le acompañavan. E ay dixo a Su Alteza en efecto las palabras que de parte desuso dicho al dicho marixal y que así él comparescía ante Su Majestat com ante jutge competent d'entre ellos para'l presente día, citado e asignado para combater a toda ultrança don Pero Maça de Liçana e Cornell sobre lo contenido en los dos cartelles, los quales puso e dio en poder del dicho marichal, el tenor de los quales es este que se sigue: "Noble don Pero Maça de Liçana", "Si vostres letres spectable don Juhan Francés", "Noble don Pero Maça", "Per apartar-vos del que degudament deguéreu prosseguir, spectable comte d'Almenara e d'Aversa".¹⁶⁵ E, así presentados los dichos cartelles, el dicho conde dixo los adverava e faría verdaderos con la ajuda de Dios e su buena justicia, sperando que la majestat del Rey les tenía e faría justicia equal, de la qual le requería. E, requiriendo della por mí, dicho secretario, ser retenido acto públquo.

¹⁶⁵ Aquí el copista del ms. C ha insertat la nota següent: "Los quals dits cartells són ja atràs ad longum scrits per ço así no s'inserten sinó tant solament los principis dels dits cartells".

E, fecho lo susodicho e fechas sus reverencias devidas a la prefata majestat y con licencia de su altesa, volvió a su pavallón por el camino que vino y con él sus padrinos y otros que le acompañaban. E luego decontinent que el dicho conde fue vuelto como dicho es, el dicho Navarra, rey d'armas, con los otros dichos officales en su companyía vino ante el dicho cadahalso, el qual dixo al dicho marichal como a la puerta del dicho campo e liça, en la part squierda stava un cavallero armado sobre un cavallo encubertado en la manera que el dicho conde vino e con las armas que de parte desuso en los dichos cartelles ha seído especificado, el qual se día ser don Pero Maça de Liçana e Cornell y demandava licencia de entrar en el dicho campo. E así el dicho marichal, oydo lo que el rey d'armas le havia dicho, fue en persona a la dicha puerta con los dichos officiales y guardas que tenía e yo, el dicho secretario, a donde de parte de fuera stava un cavallero armado sobre un cavallo encubertado, armado como desuso es dicho, al qual dirigiendo sus palabras el dicho marichal dixo lo que se sigue: "En efecto, cavallero, ¿qui soys vós y qué demandays?". E la vegada el dicho cavallero respondió: "Yo soy don Pero Maça de Liçana e Cornell y vengo aquí citado por la majestat del Muy Excellente Senyor el rey de Navarra, senyor de Bearn, al presente día para dar cumplimento e poner a fin la batalla de toda ultrança, de la qual don Juhan Francés de Próxita, conde d'Almenara e d'Aversa, me ha requerido segunt los cartelles d'entre él e mi e la dicha citación es contenido. E soy presto e apareyado de lo así fazer e segunt juxta el tenor de aquéllos devo e soy tenido y demando licencia de entrar en el dicho campo". E, dichas las cosas susodichas por el dicho don Pero Maça, el dicho marichal volvió e vino ante el dicho cadahalso e fizo relación a la majestat del dicho senyor Rey de lo que el dicho don Pero Maça le havia dicho segunt de part desuso se contiene, lo qual oydo por Su Altesa, fue mandado al dicho marichal que le fiziesse entrar. E así, vuelto el dicho marichal adonde el dicho don Pero Maça stava, fizo abrir la puerta del campo e liça e, teniendo el dicho marichal del freno de su cavallo, entró así a cavallo e armado el dicho don Pero Maça en el dicho campo, el qual, después que fue dentro, llevando a su mano drecha quatre cartelles suyos e del dicho conde, a saber es dos de quadauno dellos e más un cartell del dicho don Pero Maça de intimación de la dicha citación, segunt demostrava parecer, partidos por A·B·C, firmados de sus manos e nombres e sellados de los selles de sus armas e la dicha citación en su primera figura, y con él los nobles senyores cavalleros Johan

de Meritén, senyor de Garravaqua e de Cardesa, e don Baltazar Ladrón, cavallero del regno de Valencia, padrinos suyos, e don Pero Maça, su figo, e otros muchos cavalleros, gentiles hombres, parientes, amigos y servidores suyos en su companyía. E, así venido ante la prefata majestat, dixo a su altesa en efecto las palabras que desuso dixo al dicho marichal y que él comparecía ante aquélla como jutge competent d'entre ellos per al presente día citado e asignado para dar cumplimiento e poner a fin la batalla de toda ultrança, de la qual don Juhan Francés de Próxida, conde de Almenara e d'Aversa, le havía requerido sobre lo contenido en los dichos cartelles, los quales puso e dio en poder del dicho marichal, cuyos tenores a saber es de los dichos quatro cartelles verificados e vistos, los que el dicho don Pero Maça presentó con los que el dicho conde dio de parte desuso son de un mesmo tenor, segunt en la presentación por el dicho conde fecha desuso son inseridos e contenidos, excepto que en la dicha primera letra de requesta enviada al dicho don Pero Maça, partida por A·B·C, que el dicho conde retuvo, no ay subscripción suya, como se falla en la que envió al dicho don Pero Maça. El tenor de la dicha citación, segunt desuso al principio es incerto y el dicho cartel de intimación es del tenor següent: "Per fer..."¹⁶⁶. E, así presentados los dichos cartelles, dixo los adverava y defendría su buena justicia e honor davant su alteza y sperava li ministraría justicia, de la qual le requería dello, requiriendo a mí, secretario, retener acto público, E, fecho lo susodicho y fechas sus reverencias devidas a la majestat del Rey y con licencia de Su Alteza, volvió a su pavillón por el camino que vino e con él sus ditos padrinos y otros qui le acompañavan.

E, fechas las susodichas parecencias por quadauna de las dichas partes e vueltos e descavalgados cadauno en su pavallón, por el dicho Navarra, rey d'armas, fue fecha la segunda crida a alta vos, segunt para en tal caso es statuhida e ordenada. Y después, vistos los dichos cartelles, la prefata majestat del Rey, nuestro senyor, mandó al marichal, rey d'armas y otros herauts que fiziessen venir al dicho conde d'Aversa, requeridor e demandant, a fazer el primer juramento. E así, ydos los susodichos a la puerta del dicho campo ençá la parte donde el pavallón del dicho conde stava e aquella fecha abrir e venido ay el dicho conde salido de su pavellón a pie e armado como dicho es. Y entró en el dicho campo e con él sus

¹⁶⁶ Aquí hi ha inserta una nota del copista que diu: "Stà ya incertada la present íntima ad longum a la fi dels damunt dits quatre cartells".

dichos padrinos y el dicho marichal con los dichos officales y con sus guardas fueron ante el senyor Rey. E como fue davant su altesa el dicho conde dixo en efecto las palabras següentes:

Senyor Muy Excellent, como vuestra alteza sabe, el campo se deve tener e las armas fazer de sol a sol. E, si por ventura este presente día, que es avançado, no venía a fin nuestra batalla, supplico y requiero me sea reservado tiempo para el día següent e fasta en tanto que venga en fin nuestra batalla, requiriendo acto público.

A lo qual respondiò su majestat miraría en ello e faría lo que devía. E, fecha la dicha protestación, el dicho conde se genolló con sus dos genollos davant el dicho oratorio y el dicho mossén Ramón de Lescún le començó fazer las moniciones y exortaciones al caso necessarias. E, porque mejor entendiesse el lenguatge, por mí, el dicho secretario, le fize dezir las palabras següentes, él teniendo las manos sobre'l dicho libro y la cruz enmedio:

Senyor don Juhan Francés de Próxida, conde de Almenara, vós veys aquí la memoria e remembrança de la passión de nuestro senyor Jesucristo, qui quiso morir y dar su precioso cuerpo por nos salvar, y le demandat y rogat que en este día vos quiera perdonar e ayudar, si buen drecho haveys, car él es subirano juez, e acuerdevos de los juramentos que vós fareys, otrament vuestra ánima, vuestra honra e vós soys en peligro.

Y entonce el dicho marichal tomó al dicho conde con las dos manos, con todos su manyopa e guant de malla, e la drecha mano fizo poner sobre la cruz y la squierda sobre'l *te igitur*¹⁶⁷ y enpués, por medio e voca que el noble cavallero Bernad, senyor de Santa Coloma, porque mejor entendiesse el lenguatge, le fizo dezir si havia buen drecho o si venía sperjurar. Y el dicho conde respondiò que tenía buen drecho y que venía por jurar. E la vegada el dicho marichal por medio e boca de mi, dicho secretario, por mejor entendiesse el lenguatge, le fizo dezir lo que se sigue:

Desit como yo: yo, don Johan Francés de Próxida, conde de Almenara e d'Aversa, juro sobre aquesta remembrança de la passión de nuestro senyor Jesucristo e sobre los santos evangelios que aquí stán e sobre la fe de verdadero cristiano e del santo babtismo que yo tengo de Dios, yo he certamente buena justa e verdadera querella e buen drecho de haver

¹⁶⁷ És a dir, el missal romà.

requerido e aquí fecho venir a don Pero Maça, así como es contenido en los carteles y requesta del fechas de batalla a toda ultrança. E que él no ha buena causa de se defender. E yo demostraré al día de oy, e si no veniere oy en fin nuestra batalla, cras o otro día que me será asignado, por mi cuerpo con el suyo, con la ayuda de nuestro senyor Dios e de la Virgen María y del senyor sant Jordi, el buen cavallero.

E, fecho el dicho juramento, el dicho conde, fecha su reverencia debida a la majestat del senyor Rey, volvió a su pavallón e los dichos padrinos con él luego la prefata majestat mandó fazer el primer juramento.

E así ydos los susodichos a la puerta del dicho campo ençá la part donde el pavallón de don Pero Maça stava, e fecha abrir la puerta de aquél, venido ay el dicho don Pero Maça, sallido de su pavallón, a pie y armado como dicho es, entró en el dicho campo y con sus dichos padrinos y el dicho marichal con los oficiales d'armas y guardas que tenía fue con él ata que fue ante el senyor Rey. E como fue ante su majestat el dicho don Pero Maça dixo a su altesa en effecto las palabras siguientes:

Senyor Muy Excellent, como quiere esto pertenesca dezir más al conde que a mi por él ser requeridor, suppliquo y requiero a vuestra altesa que si al presente día no veniere en fin nuestra batalla, como fio en Dios que la haurá, que me sea reservado tiempo para el día seguiet y fasta en tanto que venga en fin nuestra dicha batalla segunt vuestra altesa me tiene otorgado en el campo e así lo protesto e requiero acto público *ut supra*.

A lo qual respondió el senyor rey su altesa miraria en ello e faria lo que devía. Fecha la dicha protestación al dicho don Pero Maça, se genolló con sus dos genollos devant el dicho oratorio y entonce el dicho mossén Ramon de Lescún le començó fazer las moniciones al caso necessarias. E, porque mejor entendiesse el lenguatge, por mí, el dicho secretario, se fizo dezir las palabras siguientes:

Senyor don Pero Maça, vós veys aquí la memoria e remembrança de la pasión de nuestro senyor Jesucristo, qui quiso morir e dar su precioso cuerpo por nos salvar, e le demandat e rogat que en este día vos quiera perdonar e ajudar, si buen drecho teneys, car él es soberano jutge e recuérdo vos de los sacramentos que vós fareys, otrament vuestra ánima e vuestra honra e vós soys en peligro.

E la vegada el dicho marichal tomó al dicho don Pero Maça con todo su guant de malla e mayopa e la drecha mano fizo poner sobre la cruz y la squierda sobre'l *te igitur*. E después, por medio del noble cavallero Bernad, senyor de Santa Coloma, porque mejor entendiesse el lenguatge, le fizo dezir si havia buen drecho o si venía sperjurar. Y el dicho don Pero Maça respondió que tenía buen drecho y venía por jurar. Y entonce el dicho marichal, por medio e boca de mí, dicho secretario, porque mejor entendiesse el lenguatge, le fizo dezir lo que se sigue:

Desit como yo, Yo don Pero Maça de Liçana e Cornell, juro sobre aquesta remembrança de la passión de nuestro senyor Jesucristo, e sobre los santos evangelios que aquí son, e sobre la fe de verdadero cristiano e del santo babtismo que yo tengo de Dios que yo he certamente buena, justa e verdadera querella e buen drecho de me defender contra don Juhan Francés de Próxita, conde de Almenara e d'Aversa, qui falsamente me ha inculpado de lo contenido en los sobredichos carteles de requesta de batalla a toda ultrança e que él no ha buena causa de me requerir e yo le mostraré al día de oy por mi cuerpo contra'l suyo e con ajuda de nuestro senyor Dios e del senyor sant Jordi, el buen cavallero.

Y, fecho el dicho juramento, el dicho don Pero Maça, fecha su reverencia devida a la majestat del senyor Rey, volvió a su pavallón e sus dichos padrinos con él.

Y enpués de los juramentos sobredichos, como dicho es fechos por quadauna de las dichas partes y aquellas stando quadauna en su pavallón, por la majestat del Rey, nuestro senyor, fue mandado al dicho marichal fiziesse venir a las dichas partes a fazer los otros juramentos, el qual dicho marichal, repartidos yualmente los oficiales d'armas y guardas que él tenía para'l dicho campo, fueron aquéllos a las puertas de aquél e, aquellas fechas abrir e venidas quadauna de las dichas partes de su pavallón enfuera, e sus dichos padrinos con aquéllas entraron igualmente en el dicho campo y así venieron passo a passo ante el dicho quadahalso donde la prefata majestat stava. E como fueron ay el dicho mossén Ramón les dixo: "Senyores ya sabeys el juramento que quadauno de vosostros ha fecho", faziendo las otras moniciones e remembranças por mí, el dicho secretario, segunt se seguirá más abaixo. E así se ginollaron los dichos conde e don Pero Maça ante el dicho oratorio. E después el dicho marichal, por mandado de la prefata majestat, les fizo dezir por boqua del dicho senyor de Sancta Coloma, si querían dezir otra cosa o

desdezirse o si querían jurar, los quales don Juhan Francés, conde d'Almenara e d'Aversa, e don Pero Maça respondieron en efecto stavan en lo que en sus cartelles de quadauno dellos era contenido y que eran contentos de fazer el juramento que devían. E, oyda su respuesta, el dicho marichal por el dicho senyor de Santa Coloma, visto que andando algunas personas notables por contrastar y veer si poría conducir las partes a concordia se havia avanzado el tiempo e no querían concordarse, les fizo dezir si querían de voluntat de las partes antes de volver a sus pavallones fazer el segundo e tercer juramentos qui devían fazer pues el tiempo se avansava, a lo qual respondió así el dicho conde como el dicho don Pero Maça, dixeron que sí, y entonse quadauno dellos stando genollados ante el dicho oratorio fizieron el dicho según juramento en la forma devida y depués el dicho marichal les tomó las manos drechas e les quitó sus guantes de malla que en la mano drecha quadauno dellos tenía e aquéllas puso sobrel dicho libro quadauno en su parte e la cruz en medio. Y entonce el dicho mossén Ramón les volvió a monestar e redozir a memoria hexortó e fizo dezir por mí, el dicho secretario, las cosas siguientes:

Senyors, ya veys la remembrança de la passión de nuestro senyor Jesucristo e por esso havet memoria de su passión e de la perdición de aquel que haurá mala querella en la ánima y en el cuerpo y a los grandes juramentos que haveys fecho y fareys, la sentencia de nuestro senyor Dios que es para ajudar al buen drecho y por esso ante vós deveys poner a la majestat del Rey qui es vuestro jutge que en la yra de Dios e poder del enemigo.

E, fechas e dichas las sobredichas moniciones y exortaciones por el dicho marichal, les fue fecho dezir por el dicho senyor de Sancta Coloma como de cabo si querían dezir otra cosa o querían fazer el dicho tercer juramento. E por las dichas partes fue respondido no querían dezir otra cosa y querían e eran prestos de fazer quadauno el dicho juramento. E, oyda su respuesta, el dicho marichal por medio e boqua de mí, el dicho secretario, fizo dezir al dicho conde lo que se sigue:

Desit como yo, yo don Juhan Francés de Próxida, conde d'Almenara e d'Aversa, juro sobre aquesta verdadera figura de la passión de nuestro senyor Jesucristo e sobre todos los santos evangelios que aquí stan e sobre la fe del bapismo que tengo como buen cristiano, sobre mi verdadero Dios, sobre los tres soberanos gozos del paradiso, los quales yo renuncio por las tres orriblas penas del infierno sobre mi ánima sobre mi vida que yo he buena, justa e verdadera querella de combater don Pero Maça, que yo veo

aquí davant, sobre los cartelles e requestas de batalla y acceptaciones de aquella entre ell e mí. E desto yo clamo Dios, mi verdadero juez, a la Virgen María e senyor sant Jordi, el buen cavallero. E por esso lealment, por los sacramentos que yo he fecho, no entendo traher sobre mí ni sobre mi cavallo palabras, pedras, exorcios e conjuros, invocaciones de dimonios, ni otra cosa alguna que me pueda ajudar ni a él nozer, ni he recurso sino que en Dios y en mi buen drecho por mi cuerpo, cavallo e armas. E sobre esto yo adoro esta verdadera cruz e los santos evangelios.

E así dichas e acabadas por el dicho conde las susodichas palabras, adoró la cruz e santos evangelios y enpués el dicho marichal por medio e boca de mí, dicho secretario, fizo decir al dicho don Pero Maça lo que sigue:

Dezit como yo, yo don Pero Maça de Liçana e Cornell, juro sobre aquesta verdadera figura de la passión de Jesucristo e sobre todos los santos evangelios que aquí stan e sobre la fe del babtismo que tengo como buen cristiano, sobre mi verdadero Dios, sobre los tres soberanos gozos del paradizo, los quales yo renuncio por las tres orribles penas del infierno sobre mi ánima sobre mi vida que yo he buena, justa e verdadera querella de combater don Juhan Francés de Próxida, conde d'Almenara e d'Aversa, que yo veo aquí davant, sobre los cartelles e requestas de batalla y acceptaciones de aquella d'entre él e mí. E desto yo clamo Dios, mi verdadero juez, e a la Virgen María e al senyor sant Jordi, el buen cavallero. E por esso lealment, por los sacramentos que yo he fechos, no entiendo traher sobre mí ni sobre mi cavallo palabras, piedras, yerbas, exorcios e conjuros, invocaciones de dimonios, ni otra cosa alguna que me pueda ajudar ni a él nozer, ni he recurso sino que en Dios y en mi buen drecho por mi cuerpo, cavallo e armas. E sobre esto yo adoro esta verdadera figura de cruz e los santos evangelios.

E, así dichas e acabadas las sobredichas palabras por el dicho don Pero Maça, adoró la cruz e santos evangelios y enpués, esto el mesmo instant fecho el susodicho, el dicho marichal les tomó a los dichos conde e don Pero Maça las manos drechas y fizo travar el uno al otro y el otro al otro y, teniéndose así por las manos, el dicho marichal fizo dezir al dicho conde por mí, el dicho secretario:

Dezit como yo: O vós, don Pero Maça de Liçana e Cornell, que yo tengo por la mano drecha, por los juramentos que yo he fechos, la causa por qué yo vos he requerido de batalla segunt se contiene en mis requestas es verdadera por qué yo he buena causa e leal de vos requerir e este día yo vos combatré. E vós haveys malvada causa e nenguna razón de hos combater e defender contra mí e vós lo sabeys bien donde yo llamo Dios e a la Virgen María e sant Jordi, el buen cavallero a testimonio.

E, acabadas de dezir las dichas palabras por el dicho conde, e teniéndose el dicho conde e don Pero Maça de las manos como dicho es, el dicho marichal fizo dezir por mí, el dicho secretario, al dicho don Pero Maça:

Dezit como yo: O vós, don Juhán Francés de Próxida, conde de Almenara e d'Aversas, que yo tengo con la mano drecha, por los juramentos que yo he fechos, la causa por qué vós me haveys requerido de batalla ses falsa porque yo he buena e leal causa de me defender contra vós este día. E vós haveys malvada causa e nenguna de me haver requerido e combater e vós lo sabeys, donde dello yo llamo Dios e a la Virgen María e sant Jordi, el buen cavallero a testimonio.

E, así fechos los dichos juramentos e acabadas de dezir las dichas palabras, los dichos conde e don Pero Maça tomaron sus dichos guantes de malla e besaron cabo la cruz. E, fechas sus reverencias a la majestat del Rey, nuestro senyor, se volvieron quadauno ençá su pavallón con los oficiales d'armas y guardas ygualmente, passo a passo, en la mesma forma que venieron por fazer sus deveres. Y el dicho mossén Ramón tomó la cruz y *te igitur* y el oratorio y salió fuera de la dicha liça e se fue. E, después de todo lo susodicho así fecho, el dicho Navarra, rey d'armas, fizo la tercera crida e alta vos segunt para en tal caso statuhida e ordenada. E, fecha la susodicha crida y quadauno de los miradores stando callando sin dezir más e las partes prestas por fazer sus deveres, la ora, por mandado del dicho marichal, vino el dicho rey d'armas en medio de las liças e cridó a alta vos tres vezes: "fautes vos de voys, fautes vos de voys, fautes vos de voys". E, après dichas las dichas palabras, los dichos conde e don Pero Maça encontinent salieron de sus pavallones e puyaron sobre los scabeles y cavalgaron sobre sus cavallos que ay stavan prestos e tomaron en las manos sus lanças de qué se havían de ajudar. Y, environados de sus dichos padrinos, teniendo las armas de part desuso en sus carteles especificadas y contenidas ygualmente como por la visitación de aquellas fue visto, entraron en la clausura dentro el dicho campo e liça e serradas encontinent las puertas de aquélla e puestos quadauno en el cantó de la dicha liça, en la part de su entrada con sus dichos padrinos a los costados. Y, stando así en punto e prestos para fazer su dever, entonce el dicho rey d'armas, obtenida primero licencia para ello de la prefata majestat del Rey, nuestro senyor, por mandado del dicho marichal fue davant el

dicho quadahalso dentro en la liça e cridó a alta voz diziendo tales palabras: "Leixe les aler, leixe les aler, leixe les aler quascun fer son dever". E, dichas las dichas palabras, encontinent sallió de la liça el dicho rey d'armas e axí los lexaron sus padrinos e sallieron. E los dichos conde e don Pero Maça remetieron con sus cavallos el uno contra el otro fiziendo el combate y golpes de su batalla. Las demandas y requestas del dicho don Pero Maça, las palabras que el uno y l'otro dixeron e la manera que del dicho campo e liça salieron segunt la relación del dicho rey d'armas y oficiales, de mí, dicho secretario, en lo que a mi toqua quanto a los actos requeridos, y del dicho marichal y de sus guardas que en el dicho campo stavan ante la majestat del Rey, nuestro senyor, presentes los senyores y barones y otros que a su altesa asistían, fecha e por mí, dicho secretario, segunt la relación escrita e por la prefata majestat e por todos los susodichos vista y revisa diversas vegadas y como buena y verdadera aprovada en la forma y manera que se sigue todo por menudo:

E primerament en la primera remetida que fizieron el uno contra el otro venieron a encontrar davant el quadahalso del Rey. E aquí se dieron sendos golpes en los coerpos con las lanças en tal manera que, segunt se ha fallado en la visitación de las armas, el conde passó una launa e apuntó en la otra un poco de las coraças de don Pero Maça. E después así combatiendo fueron fasta la puerta de la liça ençá la parte del conde e aquí quedaron los dos un poco por alentar e después enpeçaron luego a combaterse com di cabo y el dicho conde dio al dicho don Pero Maça con su lança un golpe, dos e tres en la lança del dicho don Pero Maça pensando fazerle caher. Y así el dicho don Pero Maça dio con su lança al conde un golpe sobre'l braço drecho y el conde dio un golpe con su lança debaxo el oio al cavallo de don Pero Maça por cantó la testera e le sangró un poco. E después el conde volvió un poco su cavallo ençá don Pero Maça e le tiró un golpe y entonce don Pero Maça le dio un golpe con la punta de su lança en la bavera, debaixo la vista, y entonce el dicho conde atrasó la cabeça tirando el freno de su cavallo talment que el cavallo se enpinó y cayeron el cavallo y el conde en suelo. Y al dicho conde se le cayó la lança en levantandose y la vegada don Pero Maça le dio dos golpes en la llança sobre las coraças. Y, stando en ello, el cavallo del conde vino y hechó pernadas a don Pero Maça o su cavallo y el dicho don Pero Maça se apartó, entonce, tirando un golpe ençá la testera del dicho cavallo. En tanto, el dicho conde se levantó del suelo e rancó su spada con las dos manos e la thomó en la mano drecha e después fizo dos passos de cara ençá donde stava don Pero Maça y estuvo hun poco así drecho e después volvió ençá donde jazía su lança e fue por tomarla y en baxando se tornó a mirar ençá don Pero Maça e tomó su lança. E a cabo de rato que estuvo así llevantando con la lança y spada puso su spada en tierra, la qual cayó. E así a cabo de un poco el cavallo del dicho conde vino contra don Pero Maça, el

qual le dio un golpe con la punta de la lança en la testera sobre el oio. Y así el dicho cavallo se volvió e fue ençá el conde y él se avansó un passo o dos pensando tomarlo y el dicho cavallo se le fue ençá la liça, en la part del pavallón del conde y a donde stavan sus cavallos de parte de fuera, e puso la cabeça fuera la liça ençá los dichos cavallos. E así el conde fue ençá la liça a poco a poco y después cabe la dicha liça fue ata ser de cara el cadahalso del Rey y ay se arimó a la liça y, él stando ay, passó su dicho cavallo cabo él y fizo el dicho conde manera de tomarlo avansandose un passo o dos, mas el cavallo se apartó e fue ençá la part del pavallón de don Pero Maça e ay enpeçó renyir con los cavallos suyos que de fuera stavan y saquó la cabeça de fuera la liça renyendo con los otros y después, vuelto de anquas, hechó pernadas contra los dichos cavallos bien dos vegadas y saquo parte de las camas traseras fuera de la liça. Y a cabo de un rato se volvió ençá el pavallón del dicho conde, el qual de passada aún lo pensó tomar fiziendo dos o tres passos ençá'l cavallo, mas no pudo porque se le apartó. Y entonse le dio un golpe con la asta de su lança sobre las cubiertas en las anquas e ansí se fue ençá su pavallón el dicho cavallo.

Y el dicho conde se tornó a sostener e arimar en la liça e puso el braço e mano en somo la liça. E, así stando, don Pero Maça fizo la protestación demandando justicia, diziendo quel dicho conde saquó la mano fuera la liça e le devía ser cortada. Y entonce el Rey mandó al marichal e oficiales d'armas que fuessen a fazer información dello, pero los qui fueron interrogados dixeron que no lo havían visto saquar la mano segunt ellos fizieron relación. Y entoce el conde avansó dos o tres passos de la liça ençá don Pero Maça e dixo a don Pero Maça: "descavalgat y será ygal la batalla". Y el dicho don Pero Maça fazia las protestaciones com se dize desuso y el dicho conde, com di cabo, tornó a dezir a don Pero Maça "descavalgat y será ygal la batalla". Y entonce el dicho don Pero Maça se rió, el qual sempre estuvo davant el quadahalso del Rey, de cara al dicho conde, el qual dicho conde enpués desto tornó a se arimar a la liça y, stando así, el dicho don Pero Maça dixo: "Senyor, mirat lo que faze, que saqua la mano, requiero como desuso". E a riqueta del dicho don Pero Maça fue visto e por información aparecido quel dicho conde saquó al tiempo parte de los tres dedos de la mano drecha y del codo drecho fuera la liça y así bien el fierro de la lansa.

Y enpués vino otra vegada el cavallo del dicho conde a scometer ençá el dicho don Pero Maça y él se aprestó para tirar al dicho cavallo e le dio un golpe con la punta de la lança en la testera y con aquello se apartó e tornó el dicho cavallo ençá'l pavallón del dicho conde y quedaron así fasta que el sol fue entrado y cerqua scuessía.

Y entonce el Rey mandó al dicho marichal e oficiales d'armas que fuessen al conde e le dixessen que se retirasse ençá su pavallón, que la ora era ya passada e Su Alteza se quería retraher. E así fueron a donde el dicho conde stava y, segunt después fizieron relación, el dicho marichal le dixo lo que el senyor Rey le havía mandado. Y el conde respondió: "¿Mandólo el Rey?" y el marichal respondió: "Sí". E así lo tomo debaxo el braço y le acompañó con los dichos oficiales ata su pavallón, que stava fuera de la liça, sin él más dezir. E así después desto luego el dicho marichal, y con él los dichos oficiales, se volvieron ante el dicho quadahalso i fizieron relación dello a la

majestat del Rey y entonce mandó Su Alteza a los dichos oficiales d'armas tomassen el cavallo del dicho conde que andava por el campo e lo saquassen de la liça. E así lo tomó Viana, heraut, e lo saqué fuera de la liça e lo dio a las gentes del dicho marichal.

E después, por mandado de Su Majestat, el dicho rey d'armas levantó la spada del dicho conde. E, fechas las cosas susodichas por mandado de su alteza, fue el dicho marichal con los dichos oficiales a donde stava el dicho don Pero Maça y, segunt fizo relación, le dixo semblantes palabras: "En efecto, senyor, el día es passado car el sol es entrado y es ya tarde y vós soys solo en el campo. El senyor Rey se quiere retraher e por esso su alteza manda os retraygays ençá vuestro pavallón". El qual dicho don Pero Maça dixo al dicho marichal, segunt él fizo relación, tales o semblantes palabras: "El conde d'Almenara e d'Aversa me ha requerido de batalla a toda ultrança y como requeridor me devia matar o fazer desdezir o saquar del campo. Y es passada la hora e día de hoy asignado por la citación de la majestat del senyor Rey y el dicho conde nenguna de las cosas susodichas no ha fecho. Por ende, demando licencia a la prefata majestat para procehir contra el dicho conde y honor suyo de todo lo que devo y puedo como contra aquel a quien he vencido. Et ultra el ser condemnado en todas aquellas cosas que tal requeridor de toda ultrança no fazient lo que dicho es, deve ser condemnado". A lo qual el dicho marichal respondió: "La majestat del Rey vos fará justicia. E rendet gracias a Dios de lo que haveys fecho". E después de oydas las dichas palabras entre ellos, el dicho don Pero Maça vino ante su alteza y el dicho quadahalso a donde supplicó en efecto las cosas susodichas, al qual respondió su majestat le faría justicia e se retrayesse de aquí adelante. E después de todo esto, fecha a su alteza su devida reverencia, se partió davant el dicho quadahalso a cavallo con sus armas como havia entrado en el campo para yr ençá su pavallón. E el dicho marichal con los dichos oficiales e los trompetas lo acompañó ata que fue fuera de la liça.

E después de todo lo susodicho, que ya era noche y scuro, la prefata majestat del dicho senyor Rey, y con su alteza los senyores y barones que ad aquella asistían e otros muchos cavalleros gentiles hombres, con antorchas partió del dicho cadaalso, quedanto aún el dicho marichal en el dicho campo. E se fue para'l castillo. De todas las quales susodichas cosas e quadauna dellas por su alteza fue mandado a mi, dicho secretario, continuar processo y actos públicos.

Item enpués el día següent, que se contava a seys del mes de febrero, anyo susodicho, el dicho don Pero Maça dio a la prefata majestat una cédula de supplicación, en paper escrita, supplicando lo contenido en aquella. Al qual su majestat respondió que, vista la dicha supplicación, provehiría en ello segunt fuesse de justicia, el tenor de la qual es este que se sigue:

Senyor Molt Excel·lent,

aïr que comptàvem cinch de febrer de l'any mil quatre-cents huytanta-set, combatent-me yo, Pero Maça de Liçana e Cornell, ab lo comte d'Almenara e d'Aversa, defenent ma bona justícia, tenint aquell en lo punt que Vostra Majestat sab e los de vostre sacre consell, supliquí e requirí Vostra Excellència manàs llavar la mà al dit comte per haver-la tret fora la liça, com axí Vostra Altesa de justícia o degué fer. E après, Senyor Molt Alt, essent-se'n anat lo dit comte fora del camp, supliquí e requirí Vostra Majestat me donàs licència pogués procehir contra lo dit comte e sa honor de tot lo que devia e podia, com contra aquell a qui havia, venint axí per no haver ell complit lo que devia com a requeridor, qui és tengut matar o fer atorgar al defenedor ésser ver lo de què aquell lo inculpa, com encara per ésser-se'n exit lo dit comte del camp ans del temps, com a vençut, no protestant en res que a sa honor se sguardàs, ans voluntàriament se n'és exit del camp y tan cuytadament que mostrava bé haver a singular gràcia poder salvar la vida. E per ço, quant humilment puch, suplique e requir vostra majestat li mane llevar la mà y altres parts de sa persona que ha tret fora la liça e que vostra excel·lència pronuncie sentència contra aquell, donant-lo per vençut, com so és, e a mi done licència pugua prosseguir contra aquell e honor sua de tot lo que dech, com contra aquell qui he vençut. O si voldrà salvar los membres, que de justícia deu perdre, desdiga's del que falsament me ha inculpat. E Vostra Senyoria recorde's del que com a just rey e senyor sou tengut, ço és, fer justícia, la qual quant humilment puch demane a Vostra Altesa, puix só vengut davant Vostra Majestat ab grandíssima confiança de haver de aquella justícia de tot lo que a mi pertangua. Supplique altra volta a la Vostra Excel·lència no la'm denegue, mas, de fet, la mane fer com en tardar-la me sia fet grandíssim prejuí.

Miércoles següent, que se contava a VII días del mes de febrero e anyo susodicho de MIL CCCLXXXVII, el dicho don Pero Maça dio a la prefata majestat una cédula de supplicación, en paper escrita, supplicando lo en ella contenido, al qual por Su Altesa fue respondido, vista aquella provehería en ello segunt fuesse de justicia. El thenor de la qual, por mandado de Su Altesa, fue continuado en el present processo y es del tenor següent:

Senyor Molt Excel·lent, per moltes voltes he supplicat e request, yo Pero Maça de Liçana e Cornell, a Vostra Majestat, axí essent en lo camp com après, me fes justícia del que he demanat e demaní contra lo comte d'Aversa e d'Almenara y és que·ns faça tornar en lo camp, levant-li primer tots aquells membres y armes que ha tret fora la liça o aquell condemne e declare ésser vençut e a mi done licència puixa usar contra ell e sa honor de totes les coses que, com a vencedor, a mi pertanyen. E són que, havent-lo jutgat per vençut, tornem yo y ell en la liça e que lo rey d'armes y herauts lo traguen davant mi per la porta per hon entrà en lo camp ab les spalles

girades y que sa bandera y standart me sien donats perquè aquelles rosegue per lo camp e liça, com se deu fer de armes de home vençut. E supplique e requer per vostra majestat me sia donada la facultat de poder-li revessar les armes. E més, senyor, que per Vostra Altesa lo dit comte sia condemnat en totes les despeses que he fet per causa de la dita batalla, que són pus de vint mília florins d'or. E com lo que per mi és demanat e request sia cosa molt justa y en haver-se detardat dins a huy me sia fet gran prejudí, quant humilment puch supplique et requer Vostra Altesa de tot lo que damunt he dit, com axí de justícia Vostra Excel·lència degua fer.

Depués desto, el mesmo día miercoles, seteno días del present mes de febrero, anyo susodicho, don Juhan Francés de Próxita, conde d'Almenara e d'Aversa, dio a la prefata majestat del dicho senyor Rey, una supplicación, en paper escrita, supplicando a Su Altesa lo contenido en aquella, al qual Su Majestat respondiό, vista aquella, provehiría lo que fuesse de justicia, el thenor de la qual es este que se sigue:

Senyores Muy Excellentes, porque a mi justicia es pervenido don Pero Maça hauría dado a Vuestra Altesas un cartel o supplicación demandando justicia de algunas cosas contra mí, supplico aquellas me mandeys dar copia del dicho cartel o supplicación a fin que yo pueda responder a vuestras reyaes senyorías lo que a mí cumple. E así mismo supplico aquellas no manden dar la sentencia fasta por vuestras altezas sean oydas las razones que fazen por mi parte, porque yo no sea preiudicado con humil reverencia protestando no me corre tiempo a responder fasta haver avido el dicho trellat del dicho cartell o supplicación e dádome tiempo competent para responder.

De vuestra majestat humil servidor qui besa las manos de vuestra senyoría, lo comte d'Almenara e d'Aversa.

Empués, a cabo de rato, el mesmo día miércoles sobredicho, el dicho conde d'Almenara e d'Aversa dio otra supplicación a la prefata majestat, escrita en paper, supplicando lo en ella contenido, al qual por Su Altesa fue respondido, vista aquella, faría lo que de su justicia fuesse, el tenor de la qual supplicación es este que se sigue:

Esto es lo que se supplica e demanda la mercet e se requiere a los Muy Excellentes, los senyores rey e reyna de Navarra, por lo spectable conde d'Almenara e d'Aversa en las cosas siguientes:

Primerament, se supplica e requiere a los dichos senyores rey e regina por el dicho conde como los padrinos de don Pero Maça, que son el capitán Meritén e don Baltazar Lladrón, ayan stado dentro la liça e campo después de fecha la crida por Sus Reales Senyorías e haian passado su mandamiento corriendo en pena de la vida, que aquella sea executada en las personas dellos susodichos padrinos.

Item se supplica e requiere a los dichos senyores rey e regina como algunos de los stantes dentro de la liça e contra liça que una persona o personas que al tiempo que al dicho conde cayó con el cavallo dixerón al dicho don Pero Maça "Senyor pegalde", que así mesmo ad aquestos que han cahido en la dicha pena de la vida que aquella sea executada en aquellos tales, de lo qual se dará información siempre que sus senyorías lo manden.

Item así mesmo, supplica e requiere a sus reales senyorías como al saquar de la liça hayan saquado al dicho conde en forma muy desigual e contra justicia e le tenguan el cavallo e armas sin ser conosido las deve perder y que así el modo y el saquar de la liça como del tomar del cavallo e armas paresca tractarlo a forma de cavallero vencido, que por tal el dicho conde no se tiene, ni lo es, ni crean sus senyorías por tal lo fagan juzgar, antes pretiende el dicho conde star al ygal con el dicho don Pero Maça en la execución de las armas. E así supplica e requiere a Sus Reales Senyorías lo tracten por tal e le fagan complimiento de justicia, car [si] el dicho conde consentió sallir de la liça fue por dos cosas: la una pensando al principio de las nuevas quel senyor marichal le quisiesse dezir algunas cosas de parte de los senyores rey e reyna, el dicho conde con obediencia siguióle. Empués, visto lo saquava de la liça dixo: "Senyor, por qué me saquays", "porque el senyor rey lo manda". Entonce dixo el conde a don Pero Maça "manda-u lo marichal, sí". Entonce dixo el conde que yo no so vencido ni ahún sobrado d'armas por el don Pero Maça, salvo me ha squahecido ste desastre de caher con el cavallo, pero yo, com i dido, he a lo que me havía obligado e mis carteles de combatir a don Pero Maça por batalla a ultrança.

Item así mesmo supplica e requiere a los dichos senyores rey e reyna el dicho conde le mande dar copia del processo e actos que al don Pero Maça haya fechos e dados a Sus Reales Senyorías porque pueda responder e satisfazer lo que le cumpla e no le corra tiempo a la respuesta fasta haver ovido la copia de los dichos actos e dádole tiempo competent para responder. E, porque es venido a noticia del dicho conde que el dicho don Pero Maça demandaría justicia a los senyores rey e reyna le cortassen la mano o pie o algunos miembros de la persona del dicho conde, diziendo aquellos hauría saquado fuera la liça, testa, dize e responde el senyor conde con humil reverencia fablando a los senyores rey e reyna que no ay tal cosa e caso que tal fuera se ha de enteder desta manera. Si el don Pero Maça peleando con el conde e forceando con él le fiziera saquar pie o mano o algún otro miembro de su persona, fuera razón fazer justicia dél e luego lo havían de executar los fieles, que agora ya no sería someso a la tal pena quanto más no seyendo en tal culpa. E, por tanto, como el dicho conde haia cumplido la offerta e obligacón que en sus carteles contiene de haver de combatir a don Pero Maça lo por el dicho conde requerido e a más no se haia obligado e ha seída la voluntat del dicho conde submeterse a la judicatura de los dichos senyores rey e reyna teniendo aquellos por muy

excellentes e virtuosos, con humil reverencia supplica e requiere las senyorías de aquellos el dicho conde le quieran complir de justicia e tractarlo devidamente e con aquella, lo qual así tiene creydo y spera de sus altezas. En otra manera, lo que no es de creher ni crec, sería forçado al dicho conde usar de sus requestas e prestaciones e ajudarse de aquellos remedios que su honra puedan salvar.

Después de todo lo susodicho, jueves següent, a ocho días del mes de febrero e anyo sobredichos, vistas las dichas cédulas por quada una de las dichas partes dadas, attendido que se tracta *de materia duelli figure de campo* que se ha de tractar sui *lengo strepitu* e figura de juhizio y que las cosas se han de juzgar segunt la notoriedad de los actos bellicosos que son fechos en el dicho campo, la majestat del Rey ha concluhido el present processo a sentenciar e juzgar no obstant las dichas cédulas por las dichas partidas dadas, a las quales Su Altesa haurá el respeto que de justicia se deurá haver y en tales actos se ha acostumbrado servir. E así, congregado su conseio real e otros senyores cavalleros e gentes expertas en armas y en tales actos de batalla, ovidas las opiniones dellos, ha concluhido la dita sentencia ser formada e proferida a la maior e mas sana opinión de todo. Y empués por su majestat fue mandado a Navarra, rey d'armas, citasse las dichas partes a oyr sentencia para cras viernes següent a ora de viespras comparescan per a ante Su Altesa en el present su castillo de Pau.

E así el dicho viernes següent que se contava a VIII días del present mes de febrero e anyo susodicho, continuando el dicho processo y mandamiento de la majestat del Rey, nuestro senyor, el dicho Navarra, rey, e Viana, heraut d'armas, ydos con sus cotas d'armas reales puestas ensima de sus personas a la posada del dicho conde d'Almenara e d'Aversa, presente mí, secretario e notario sobredicho, citó al dicho conde d'Aversa e d'Almenara en su propia persona e mandó de parte de Su Altesa compareciesse a ora de vespras el dicho presente día davant su majestat en el castillo de Pau por oyr sentencia difinitiva sobre la diferencia del debat y batalla dentre'l dicho conde demandant y el dicho don Pero Maça defendient, el qual dicho conde, oydas las palabras del dicho rey d'armas fizo respuesta era presto obedecer a los mandamientos reales e se trobar al lugar e ora asignados por oyr la dicha sentencia, sperando su buena justicia.

Dempués del susodicho, encontinent el dicho Navarra, rey, e Viana, heraut d'armas, present mí, dicho secretario e notario susodicho, fueron a la posada del dicho don Pero Maça de Liçana e Cornell, al qual el dicho Navarra, rey d'armas, citó compareciesse ante la prefata majestat a la hora e lugar sobredichos por oyr la dita sentencia e pronunciación de aquella, el qual dicho don Pero Maça respondió faría lo que la majestat del Rey de Navarra mandaría, sperando que Su Altesa le ministraría buena justicia.

Y empués, venida la hora sobredicha de vespras, comparecieron los dichos conde d'Almenara, demandant e requerint, y el dicho don Pero Maça, requerido e defendient, davant la majestat del Rey, nuestro senyor, en la sala de paramiento del dicho castillo, estando Su Altesa en su setio real, las quales partes demandaron, supplicaron e requirieron que Su Altesa procehiesse a declaración de la dicha sentencia difinitiva a supplicación e requisición de los quales la prefata majestat del Rey, nuestro senyor, mandó a mi, dicho secretario, recitar, leer e publicar la dicha sentencia en la forma següent:

Vistas las citaciones por Nós, a supplicación de mossén Diego Soler, como procurador del noble don Pero Maça de Liçana e Cornell, pera el campo de batalla a toda ultrança dentre el spectable don Juhan Francés de Próxita, conde de Almenara e d'Aversa y el dicho don Pero Maça para el cinqueno dia del present mes de febrero atorgados, vistos así bien los carteles dentre ellos sobre qué se havía concordado del dicho campo de batalla a toda ultrança, el dicho conde como requeridor e demandant y el dicho don Pero Maça como requerido e defendient, vistas esso mesmo las compariciones stando Nós el dicho día asignado en nuestro quadahalso e aparato real que en medio del un stremo de la liça que para la dicha batalla era fecha, e stava por los dichos conde e don Pero Maça con sus dichos cartelles partidos por A·B·C e firmados de sus nombres e con sus sellos e armas selladas, armados a cavallo con las armas en sus dichos carteles contenidas quadauna por satsifazer a nuestra dicha citación e a su devido, segunt los dichos carteles era obligado, ante Nós como juez competent, fechas las protestaciones de las dichas partes, vistos encara los juramentos e semblantes actos acostumbrados por las dichas partidas e a quadauno dellos, empués las devidas municiones a ellos

fechas ante, en forma devida prestadas, e los actos e méritos del processo, vistos noresmenos los actos y golpes que en el combate el uno contra el otro dentro la dicha liça ante Nós han fecho, que son en la manera que se sigue todo por menudo:

E primerament, en la primera remetida que fizieron el uno contre'l otro, venieron a encontrar davant nuestro quadahalso e aquí se dieron sendos golpes en los cuerpos con las lanças en tal manera que segunt se ha fallado en la visitación de las armas, el conde passó una launa e apuntó en la otra hun poco de las coraças de don Pero Maça. E depués, así combatiendo, fueron fasta la puerta de la liça ençá la parte del conde e aquí quedaron los dos un poc por alentar. E depués enpeçaron luego a combaterse, con di cabo, y el dicho conde dio al dicho don Pero Maça con su lança un golpe, dos e tres en la lança del dicho don Pero Maça pensando fazerle caher. E así el dicho don Pero Maça dio con su lança al conde un golpe sobre el braço drecho y el conde dio un golpe con su lança debaixo l'oio al cavallo de don Pero Maça por quanto de la testera e le sangró un poco. E depués el conde volvió un poco su cavallo ençá don Pero Maça e le tiró un golpe y entonce don Pero Maça le dio un golpe con la punta de su lança en la bavera, debaixo la vista, y entonce el dicho conde atrassó la cabeça tirando el freno de su cavallo talment que el cavallo se enpinó y cayeron el cavallo y el dicho conde en suelo y al dicho conde se le cayó la lança en levantandose y la vegada don Pero Maça le dio dos golpes con la lança sobre las coraças. Y, stando en ello, el cavallo del conde vino y hechó pernadas a don Pero Maça o su cavallo y el dicho don Pero Maça se apartó entonce tirando un golpe ençá la testera del dicho cavallo. En tanto, el dicho conde se levantó del suelo e arancó su spada con las dos manos e la tomó en la mano drecha. E depués fizo dos passos de cara ençá donde stava don Pero Maça y stuvo así un poquo drecho. E depués volvió ençá donde jazía la su lança e fue por tomarla y en baxandose tornó a mirar ençá don Pero Maça e tomó su lança y a cabo de rato que stuvo así levantado con la lança y spada puntó su spada en tierra, la qual cayó. E así a cabo de un poco el cavallo del dicho conde vino contra don Pero Maça, el qual le dio un golpe con la punta de la lança en la testera sobre'l oio e así el dicho cavallo se volvió e fue ençá'l conde y él se avansó un passo o dos pensando tomarlo y el dicho cavallo se le fue ençá la liça ençá la part del pavallón del conde y adonde stavan sus cavallos de parte de fuera e puso la cabeça fuera la liça, ençá los dichos cavallos, y así el conde fue ençá la liça pero a poco e depués por cabe la dicha liça fue ata ser de cara nuestro quadahalso e ay se arimó a la liça y él stando ay passó su dicho cavallo cabo él e fizo el dicho conde manera de tomarlo avansandose un passo o dos, mas el cavallo se apartó e fue ençá la part del pavallón de don Pero Maça e ay enpeçó renyir con los cavallos suyos, qui de fuera stavan, y saquó la cabeça de fuera la liça, renyendo con los otros, y depués, vuelto de anquas, hechó pernadas contra los dichos cavallos bien dos vegadas y saquó parte de las camas traseras fuera la liça. Y a cabo de un rato se volvió ençá'l pavallón del dicho conde, el qual de passada aún lo pensó tomar, faziendo dos o tres passos ençá'l cavallo, mas no pudo porque se le apartó. Y entonce le dio un golpe con la asta de su lança sobre las cubiertas en las anquas e así se fue ençá su pavallón el dicho cavallo y el dicho conde se tornó a sostener e arimar en la liça y puso el braço e mano ensima la liça.

E, así stando, don Pero Maça fizo la protestación demandando justicia, diziendo que el dicho conde saquó la mano fuera la liça e le devia ser cortada. Y entonce Nós mandamos a nuestro marichal e oficiales d'armas que fuessen a fazer información dello, pero los que fueron interrogados dixeron que no lo havían visto saquar la mano segunt ellos nos fizieron relación. Y entonce el conde avançó dos o tres passos de la liça ençá don Pero Maça e dixo a don Pero Maça "descavalgat y será ygual la batalla, etc."¹⁶⁸

Nós, don Juhan, por la gracia de Dios rey de Navarra, comte de Foix, señor de Bearn, etc., primerament el nombre de Dios invocado e teniendo aquél ante nuestros oios, estando sentados en nuestra cadera e sitio real, lo todo bien visto e ponderado e ovido sano e delliberado conseio con las gentes de nuestro real conseio e con otras grandes gentes de cavallería e armería e otras gentes expertas e prácticas en fechos d'armas e de batallas, por aquesta nuestra sentencia difinitiva, la qual como juez competent proferimos en los presentes scritos y sentenciando condemnamos al dicho don Juhan Francés de Próxida, conde d'Almenara e d'Aversa, haver faltado en la inculpación que fizo al dicho don Pero Maça por el dicho conde no haver cumplido lo que era tenido e obligado por sus dichos cartelles y desimos, declaramos y sentenciamos el dicho don Pero Maça haverse bien defendido e con él bien e justament haver quedado el campo como vencedor, absolviendo al dicho don Pero Maça de la inculpación que por el dicho conde le fue fecha por sus carteles y el dicho campo de batalla por Nós atorgado e dado.

Dada e pronunciada fue la present sentencia por la majestat del Rey, nuestro senyor, e por mandado de su altesa por mí, dicho secretario, leyda e publicada, presentes e comparientes las dichas partes con sus padrinos en una sala del castillo de Pau, viernes noveno días del present mes de febrero, l'anyo de la Nativitat de Nuestro Senyor Jesucristo MIL CCCCLXXXVII, stando su altesa en su setio real sentado, presentes fueron a la publicación de la dicha sentencia el Ilustre senyor don Juhan de Foix, senyor del Antrer e los nobles mossén Juhan de Bearn, senyor de la baronías de Gerserest, senescal de Bearn e marichal del campo; Bernad de la Mota, senyor de Camboa; Bernad, visconde de Serra; el senyor de Monleón e otros muchos nobles e barones, cavalleros e gentiles hombres en gran

¹⁶⁸ En aquest punt del manuscrit el copista inserta el següent comentari: "en lo precedent quoern stà *ad longum*, a cinquanta-dos cartas en lo capítol de cartas cinquanta-dos, tot lo discús del fet de la batalla e après se segueix la present sentència en la forma següent".

número; Navarra, rey d'armas; e Viana, heraut, la qual dicha sentencia, el dicho don Pero Maça acceptó e besó las manos de su majestat stando ginollado e dixo después tales palabras en effecto:

Muy Excellente Senyor, pues Vuestra Altesa ha declarado con mí haver quedado el campo como vencedor, supplico ad aquella mande al marichal tome las banderas del conde d'Almenara e me las dé a mí para fazer dellas lo que me pertanece y devo. En ultra me dé licencia para procehir contra el dicho conde y honor suyo como me pertenece y segunt ante de agora tengo supplicado.

Requiriendo dello a mí, dicho secretario, retener acto público. E así, él levantando, el dicho conde, puestas sus rodillas en suelo, dixo semblantes palabras:

En efecto, Muy Excellente Senyor, yo he oydo la susodicha sentencia por vuestra altesa dada y de algunos cabos de aquella me apello al jutge o jutges, los quales cabos protesto daría por scrito, requiriendo dello por mí, dicho secretario, ser retenido acto público.

E la majestat del Rey respondió a la supplicación del dicho conde miraría en ello, presentes testimonios qui supra e mí, dicho secretario, Miguel Spinal.

Consequtivament, sábado siguiente, que se contava dezenovén¹⁶⁹ día de los sobredichos mes e anyo, Navarra, rey d'armas, i Viana, heraut, Montaner, Monvesín e Bonrepós, persivants, fizieron relación a la majestat del Rey en su conseio, como ayer, noveno día del present mes, enpués dada la sentencia entre'l conde d'Almenara e d'Aversa e don Pero Maça, el marichal del campo les mandó a los dichos oficiales que fuessen a tomar la bandera y standart del dicho conde y aquellos truxessen a poder del dicho marichal. Y que ayer no pudieron yr a la posada del dicho conde y que después, oy, este presente días en la manyana, el dicho marichal, el qual era partido ayer por negocios de los senyores Rey e Reyna, los embió a su ermano, al bastart senyor de Beyloch, como su lugartenient con una carta y el mandamiento que's del thenor que se sigue:

¹⁶⁹ Sembla clar que si ahir era dia 9, el dia següent no pot ser 19, sinó 10.

Lo senescal de Bearn, marichal deu camp, Navarra, rey, et autres herauts e officiés d'armes de nostres soberans senyors e domne, lo rey e reyna de Navarra, salut:

A causes de augunes besonyes et ocupacions qui nos són sobrevegudes, no havén podut demorar en aquest loch de Pau per préner las banderas deu senyor conte d'Almenara e d'Aversa, combatent a don Pero Maça, les quals, de dret e justícia, deuen demorar en nostra mà cum a marichal havent cometut nostres vegades en aqueste part a nostre fray Fortaner, bastart de Bearn, senyor de Beyloch, per ço volem et vos mandam que, vista la present, prencatz las ditas banderas et aquellas vallatz et delliuretz en mon loch e vegades de vos asir, deversar e usar axí que apartièn e no y falliatz, ni metats en dilacion, Diu vos tènha en sa garde. Dada a Morlans, lo VIII de fevrer.

Johan S.

*a nostres ben amats Navarre, rey d'armes, herauts e officiés
d'armes deus senyors rey e reyna de Navarre*

En virtud del qual oy, el presente día de manyana entre siete e ocho oras fueron al dicho conde a le requerir les oviesse a dar e librar las dichas banderas y standart, car tenían mandamiento del marichal del campo de las thomar, el qual conde respondiò que no les daría porque tenía temor que don Pero Maça las oviesse y que los dichos officiales le respondieron que era ordenado que quedassen en mano del dicho marichal e que el dicho don Pero Maça las hauría. Y entonce que respondiò el dicho conde que le dexasse las dichas banderas en su mesma mano o ata que viniessse el dicho mansatgero no le requiriessen más, que más quería estar muerto que las oviesse su adversario. Y con esto que partieron del dicho conde e fueron a don Pero Maça por le dezir que quisiesse haver sguart en el servicio que le havían fecho e del pavallón suyo, si le quería quitar, pues era de los dichos officiales. Y lo fallaron que jazía en la cama, el qual les respondiò él faría su devido. Et después desto que les demandó si havían tomado el standart e bandera del conde, al qual le respondieron lo que el dicho conde les havía dicho. E, oydo aquello, les requirió fuessen a las tomar luego pues así les era mandado e que ellos no devían sperar a venida de mensagero ninguno. E que ellos le respondieron ellos farían su devido e que yendo de ay enfuera otra vez ençá la posada del conde por tomar las dichas banderas encontraron al senescal de Begorra que venía del castillo, el qual les dixo que no fuessen más por las dichas banderas a casa del

conde, que la reyna havia deliberado de demandar a don Pero Maça que por amor della e por su servicio no devían darse las dichas banderas, ante las dexasse en poder del dicho conde. E por esso que no fuessen a más requerir al dicho conde. E que así han quedado, la qual relación por la majestat del Rey fue mandada continuar por mí, dicho secretario, el presente processo.

Manifesto a quantos el presente instrumento público verán e oyrán que en el anyo de la Natividad de Nuestro Senyor Jesucristo MIL CCCLXXXVII, sábado, dezeno día del mes de febrero, dentro en el castillo de Pau, que es en la senyoría de Bearn, empués que la Muy Alta y Muy Excellente Reyna, dona Catalina, por la gracia de Dios reyna de Navarra, fue vuelta de missa que podían ser quasi las dies oras antes de mediodía, estando Su Majestat retrahída en una cambra donde comunamente de la cambra e sala como se suel retraher y sentada en su setia real, sobre un coxín, apartadas las damas que ay stavan ençá'l stremo de la dicha cambra, e seyendo ay con Su Majestat el Ilustre Senyor Juan de Foix, senyor del Antrés, y los Muy Reverendos el obispo de Coserans; Cautellin de Foix; mossén Gracián de Reta, abat de la Reula, sus consellers, y otros parientes por testigos, Bernad, vizconde Serra, e Bernad de la Mota, senyor de Camboa, e mí, secretario infrascrito, la prefata majestat de la Reyna, nuestra senyora, embiado dezir con el dicho vizconde, fizo venir ay a don Pero Maça de Liçana e Cornell, qui stava en la dicha cambra e sala defuera, el qual, venido con Juhan de Merichén, senyor d'Esgarranoqua; don Baltazar Ladrón; mossén Ausías Crespín de Valldaura, del regno de Valencia, e Marquet de Ayguaviviva, donzell catalán, e, stando ginollado don Pero Maça davant Su Altesa, dixo tales palabras en effecto: "¿Qué me manda Vuestra Altesa?", al qual entonce fizo dezir Su Excellencia por el dicho obispo las palabras siguientes:

En effecto ya haveys oydo e vista la sentencia que el senyor Rey dio ayer sobre'l combate y campo de batalla entre vós y el conde d'Almenara adjudicándovos el campo. E, por quanto la Reyna, nuestra senyora, ha entendido que vós, prosseguiendo el drecho y honor que por la dicha sentencia vos ha seído adjudicado, demandays la bandera y standart del dicho conde y licencia de procehir contra él y honor suyo revessándole las armas y así bien demandays las spensas que a causa de la dicha diferencia haveys fechas, Su Alteza vos ruega le deys las dichas banderas y por servicio y contemplación de Su Majestat dexeyes de instar e requerir las otras susodichas cosas.

E, dichas por el dicho obispo las dichas palabras, encontinent la prefata majestat de la Reyna, nuestra senyora, por su propria boca le dixo estas palabras: "Don Pero Maça, por servicio e contemplación mía, vos rogamos lo fagays así". Y entonce el dicho don Pero Maça respondió a Su Altesa tales palabras:

Muy Excellente Senyora, so tanto deseoso de servir a Vuestra Majestat como si fuesse vassallo de aquélla y so muy alegre me mande alguna cosa en qué le sirva e, como quiera cumpliesse y satisfaziessse mucho a mi honor haver las cosas susodichas como me pertenecen por servicio de Vuestra Majestat, yo fago servicio y presente de todo ello ad aquella para que las dé al dicho conde e faga lo que le plazerá.

E, después de besadas sus reales manos, se partió e sallió para la dicha sala. De las quales cosas la prefata majestat de la Reyna mandó y el dicho don Pero Maça requirió por mí, dicho secretario infrascripto, ser retenido e a él dado acto público. Fecho fue aquesto anyo, día, mes e lugar sobredichos, presentes por testigos los nobles Bernad, vizconde de Sera e Bernad de la Mota, senyor de Canboa, sobredichos e yo Miguel del Spinal, secretario de los senyores rey e reyna de Navarra, nuestros senyores, e por su autoritat notario público en todos sus regnos e senyoríos, qui a las cosas susodichas e quadauna dellas ensemblé con los sobredichos testigos. Presente fuy e la presente carta pública de mi propria mano escrita et signada.

Manifesto sea a quantos la infrascripta copia de actos desuso spressados e insertos verán que en el anyo de la Nativitat de Nuestro Senyor Jesucristo MIL CCCCLXXXVII, viernes, XXIII día del mes de febrero, en el castillo de Pau del senyorío de Bearn, por el magnífico mossén Guillem Ramon de Paramella e Dezbrull, del principado de Cathalunya, ha seída presentada a mí, Miguel del Spinal, secretario e notario infrascripto, una supplicación por el dicho mossén Guillem por part del noble don Pero Maça de Liçana e Cornell a la majestat del Rey e senyor de Bearn, nuestro senyor, dada ensemble con apuntament por su altesa al pie de la dicha supplicación mandando fazer subsignado por el discreto micer Arós de Costanich, secretario de Su Excellencia, el thenor de la qual supplicación y apuntamiento de mot a mot es en la forma següent:

Molt Excel·lent Senyor,

per lo spectable comte d'Aversa e d'Almenara seria donada a vostra majestat una cèdula o escritura e narrant en aquella se appellaria de la sentència vostra majestat ha donada entre lo dit spectable comte e don Pero Maça de Liçana e Cornell. E per quant, Molt Alt Senyor, lo dit don Pero Maça haja necessari còpia e trellat de la dita appellació e resposta per vostra dita majestat a dita apellació feta, suppliqua a vostra altesa mossèn Ramon de Paramella e Dezbrull, per part e en nom del dit don Pero Maça, plàcia a vostra senyoria manar a vostre secretari qui ha pres dits actes li done còpia e trellat de la dita appellació e resposta de aquella feta perquè ab aquells lo dit don Pero Maça pugua amostrar la veritat. E açò haurà lo dit suplicant a infinida gràcia e menció vostra real senyoria lo rey, senyor de Bearn, mande a Miguel de Spinal, son secretari, qui ha retengut los dits actes que incontinent balli e delliuri au suplicant en nom qui desús lo doble de la [lletra] de appellacion et resposte ad aquere feyte en forme degude sansfeyt aluy de salari moderat.

Actum a Pau lo XXII jorn de fevrer, l'an de la Nativitat MIL CCCCLXXXVII

A. de Castunich

Por virtud del qual mandato el dicho mossén Guillem Dezbrull me requerió a mí, dicho secretario, fiziesse e compliesse lo contenido en aquél. E yo, el dicho Miguel de Spinal, secretario sobredicho, recebido el susodicho mandato con aquella humil reverencia e honor que devo e se pertenece, obedeciendo e cumpliendo aquel a instancia e requisición del dicho mossén Guillem, saqué de mi registro y scriví la dicha appellación e requesta ad aquella fecha segunt en aquel fallé, que son del tenor següent:

In nomine domini, manifiesto se a todos que en el anyo de la Nativitat de Nuestro Senyor Jesucristo MIL CCCCLXXXVII, dentro en el castillo de Pau de la senyoria de Bearn y en una sala de aquel donde la majestat del Muy Alto e Muy Excelente Príncipe e Senyor don Juhan, por la gracia de Dios rey de Navarra, conde de Foix, senyor de Bearn, etc., stava sentado en su setio real, constituhido personalmente ante Su Altesa el spectable don Juhan Francés de Próxima, conde d'Almenara e d'Aversa, del regno de Valencia, present mí, notario e secretario, y testigos susoscritos, encontinent après que cierta sentencia definitiva fue dada e pronunciada por la majestat del dicho senyor rey e senyor de Bearn como juez en aquella parte competent sobre la diferencia y campo de batalla dentre el dicho conde como requeridor y demandant de una part y el noble don Pero Maça de Liçana e Cornell, del regno de Valencia, como requerido y defendient de la otra. El dicho conde, puestas sus rodillas en suelo, por viva voz provocó e apelló de aquella por las palabras següentes en efecto semblantes: "Muy Excelente Senyor, yo he

oydo la susodicha sentencia por vuestra alteza dada y de algunos cabos de aquella me appello al jutge o jutges", los quales cabos presto deia por scritto requiriendo por mí, dicho secretario e notario, ser retenido acto público presente el Illustre Senyor Juhan de Foix, senyor del Antrer, el noble cavallero mossén Juhan de Bearn, senyor de la baronía de Gerserest, senescal de Bearn e marichal del dicho campo, Bernardo de la Mota, senyor de Canboa, e otros muchos.

Consequtivament, jueves següent, que se contava quinzeno día del mes de febrero, anyo susodicho, en la villa de Pau, ante la prefata majestat del Rey, nuestro senyor, constituído personalment el discreto Johanot Argent, secretario e procurador del dicho conde, havient poder para lo infrascripto segunt consta por instrumento por mí, el dicho secretario, retenido, estando ginollado en tierra ante la majestat del dicho senyor Rey, presentes mí, dicho secretario y notario, e los testigos infrascriptos continuando la dicha appellación por el dicho conde su constituhent fecha, humilmente dio e presentó a su majestat una cédula en paper escrita del tenor següent:

Molt excel·lent senyor, davant la presència de vostra excellència constituït personalment, Juhan Argent, procurador e secretari del spectable don Juhan Francés de Próxida, comte d'Almenara e d'Aversa, diu que com a nou del present mes de febrer de l'any MIL CCCCLXXXVII, en lo castell de Pau seria pronunciada una sentència entre·l dit comte de una part e don Pero Maça de Liçana de la part altra sobre lo procés y execució de batalla que dilluns, que comtàvem cinch del present mes de febrer e any desús dits se és fet e executada, la qual dita sentència ab aquella humil reverència que de Vostra Majestat se pertany no procehia ni proceheix de justicia. E per ço que en semblants cassos, als agreujats per leys e pràtiques atorgat, remey de appellació ab aquella vènia que·s pertany, yo dit Juhan Argent, en lo dit nom de procurador del dit spectable comte, de aquella me apel·le e reconech ab la present scriptura de tots aquells caps que contra el dit meu principal serà vist ésser prejudicials en la dita sentència a aquell jutge e jutges que sobre semblants sentències se pot e deu recórrer e appellar, requerint de la present carta pública e més en lo dit nom requir a Vostra Excel·lentíssima me mane donar trellat de tots los actes prestant temps algú no·m precórrega fins de aquells haja hagut trellats autèntichs com axí de justícia proceheixca e fer·se dega compliment de la qual humilment demane a vostra majestat.

E, así presentada la dicha cédula, el dicho Johanot Argent, en el nombre susodicho dixo appellava e recorría en la forma e manera que en la dicha cédula se contenía, requiriendo por mí, dicho secretario, ser retenido e a él dado acto e actos públicos

quantos a él e al susodicho constituent le fuessen necesarios. E la majestat del señor Rey dixo que, vista la dicha cédula, Su Altesa respondería ad aquella, presentes el noble señor de Canboa; Juhan, señor de Vidós, castellan de Pau; Gaston Lestandard, scuder del dit señor Rey, e otros muchos. Empués, martes vinteno día del dicho mes de febrero e anyo susodicho, el dicho Juanot Argent, continuando el susodicho acto, compareció ante la prefata majestat en el nombre susodicho, el qual insistiendo en su dicha appellación e no apartandose de aquella, supplicó a su altesa mandasse dar la dicha respuesta de la dicha appellación. E, oyda su dicha supplicación, su majestat, en su presencia, por las gentes de su conseio fizo dar e por mí, dicho secretario, ay luego leer una cédula de respuesta, en paper escrita, que es del tenor següent:

El Rey, señor de Bearn, etc., visto la susodicha apelación por Juhanot Argent como procurador del dicho conde interpuesta, considerado que Su Majestat no recognosce superior por su present señoría de Bearn, donde la dicha sentencia empués complida la dicha batalla por Su Excellencia como juez entre las dichas partes competent, aquellas presentes e justantes, ha seído dada, e que su alteza no entiende ni piensa haver fecho ninguna injusticia ni agravio al dicho conde por su sentencia, ante entiende ha moderado el rigor de justicia en favor del dicho conde apellant. E, attenta materia duelli si quiere de la batalla de que se ageix e otras cosas consideradas que pueden parescer más stesamente por los actos e méritos del processo, Su Altesa no recibe ni admete la dicha appellación, dando la present cédula por respuesta ad aquella.

E así, leída la dicha respuesta, el dicho Joanot Argent, en el nombre susodicho, requirió de todas las cosas susodichas por mí, dicho secretario, ser retenidos e a él dados acto e actos y instrumentos públicos, tantos quantos quisiesse e le fuessen necesarios a su dicho constituent. Este fue fecho en el castillo de Pau, anyo, mes e día sobredichos, presentes fueron a lo que dicho es los nobles Bernad de la Mota, señor de Canboa; Arnaut dau Donch, señor de Doason; Gaston Lestandard; Joan, señor de Gos, scuderos del dicho señor rey, e otros muchos, e yo, Miguel del Spinal, secretario de los señores rey e reyna de Navarra, nuestros señores, e por su autoritat notario público por todos sus regnos e señorías, qui a todos los otros sobredichos e quadauno dellos con los sobredichos testigos ensemble presente fui, et aquellas así dezir e fazer oy en nota recibí, de la qual e present público inscrito,

de mi propria mano scrito en esta pública forma redigí e con este auténtico e acostumbrado signo.

40. RAMON DE VILANOVA vs. RAMON CASTELLÀ, OT DE BORJA I BERNAT CATALÀ

ms. A: fol. 396r

ms. B: fol. 287r - 287v.

desexmetes et molt noble Ramon d'vilanova
e altres. al noble e magnifics / ramon castella
not d borja / e bnt catala Ar. lxxxvii.

Ramon castella Not de borja. Dm catala. d'vostre cartell pal
sus llochs d'la ciutat de valencia / pechs dies ha mes atesta nouella
effecte. et qual manifesta haner rebut lo meu postre a tres
portes d' valencia mes ignoran. haquesen elegit. pus ab tan
port ayo mostran la defensa. et non volen entrar en los artes tals
quals los canallers aduersars e requests deuen. Et si la tal crehenca
d'vosaltres volguesen los mpradors no haquesen nom demanarien
esmena als desexmetes. Car desexmetes no es pus sino adis al
enemich p co q' improuis no sia dampnagar. Pero vosaltres ve
hen ma iusta quecella. hanen pres en la fusa de vostre duple
lo fur. la qual cosa d' tant ayo sos homes e de tal port / co
vosaltres / no era crehedor. / ne meys p' mpa de proces cercar re
par. al yo esser star als portes d' picament. lo quem par fera
cosa. haner mes en oblit. lo que los vos canallers ha acostumar
haner pe la ploma p' llanra sots la color da femmil p' sone. E
p' vomp. al effecte p' vosaltres port d' mpa. vos dirh p' major. adis
vostre. e de vos valedors. axi d' voms com receptadors e vofal
tres en les heretats q' p' m' fets alguna mra. seron dampnagar axi
en p' sone com en bes. los quals valedors dampfirara. les to mpa
et mpa. pus ells sens agit. vos ualen en contrari. Et co que als
indiferents sia axi manifest. com d' vosaltres los diferents p' cumpir
los en genal testimonio de molt adis que vos fas. hefet p' metre p'
llochs publichs da ciutat d' valencia. lo p' sone cartell fets p' de
ma ma. e de mes armes sagellat. e don vos p' enemichs los
quals ses carres blanques vos exanete. / Don Ancho de Cardona
don Guille d' Cardona. / Lo noble d' bellera. / Lo bastant d' Cardona.
Lo venessor d' Torrella. / Lo vnesor en dm guerra d' Doxadors.
d' Jofa Ferrer. / d' Jofa d' Soldensla. / En bnt d' pequera. / En que
ran d' altariba. / Mois meya. / Ramon roger. alama d' Torrella.
En manuel d' Torrella. / En melchior d' Torrella. / En ramon dor
quan. / Jofa d' granallosa. / Ancho Jofa d' Torrella. / Arnau guille
d' p' nes. e d' p' nes. / pe squener. / Jofa d' p' nell. / En bnt Claranur.
Natalmay d' Torrella. / Nartal d' Clariana. / En Jofa squener. / En
lmo de colles. / pe alama d' Torrella. / Mois d' barbera. / Ramon roger.
d' erolles. / port d' penola. / Jofa de orquan. / Acanresth Jofa d' p' nes

Ramon d'vilanova

Aquesta carta de deseiximents apareix als manuscrits sense data. Podríem aventurar que és de mitjan segle XV perquè d'alguns personatges que hi surten els tenim documentats en la dècada dels cinquanta de l'esmentat segle. Segons el *Dietari*¹, pels fets de l'assalt a la moreria esdevinguts l'1 de juny de 1455, els germans Galceran i Ot de Borja hagueren de pagar una quantitat indeterminada al rei i la seva germana, Bernadona de Borja, senyora de Picassent i d'Alcàsser, per son marit mossèn Galceran de Castellar, que ja era mort el 1459, quan es fa la sentència dels fets, hagué de pagar 5.000 florins. Ot de Borja, a la mort del seu pare, Galceran de Borja, el 1453, encara era menor d'edat. Segons Batllori, els dos germans Borja, es dedicaren a l'especulació amb censals i finques².

Aquest cartell de deseiximents és atípic no només perquè no porti data sinó perquè comença com una carta, diguem-ne, normal adreçada als tres cavallers referits a l'encapçalament, en la qual Ramon de Vilanova fa esment d'un altre cartell de deseiximents penjat, se suposa, per aquests tres cavallers en alguns llocs de València. I encara fa esment d'un altre també anterior a aquest que ell va enviar als tres cavallers i que hauria motivat el dels tres cavallers, en el qual aquests sembla que li esmenen el dictat i li qüestionen la seva declaració de deseiximents, a la qual cosa Vilanova els aclareix que *deseximents no és pus sinó avís a l'enemich per ço que inprovís no sia dampnegat* i els acusa d'haver pres la ploma per llança sots la color de la feminil persona. Vilanova no fa servir en cap moment la fórmula canònica dels deseiximents: "pel mal grat que jo tinc de vós, yo me desixc de vós e per ço vos tramet los presents deseiximents que passats deu dies vos entenc a damnejar en persona i en béns i en totes les maneres que podré". Hem d'entendre que no calia perquè segurament aquesta fórmula ja era continguda en el seu anterior cartell i no l'ha volguda repetir, especialment perquè en la seva lletra aclareix que als valedors dels tres cavallers els pensa damnificar sense "lo migà del fur", és a dir, sense avís, *pus ells sens aquell vos valen en contra mi*. Acaba la lletra notificant als tres cavallers els noms dels qui guerrejaren amb ell i que els trameten cartes blanques, és a dir que els damnificaran sense cap límit, ni a ells ni als seus béns.

¹ *Dietari*, op. cit., pàg. 271.

² Miquel Batllori, *La familia de los Borjas*, Real Academia de la Historia, 1999.

1

**Deseximents del molt noble Ramon de Vilanova e altres al noble e magnífich
Ramon Castellà, n'Ot de Borga e Bernat Catallà**

Ramon Castella, n'Ot de Borga, Bernat Català,

de vostre cartell per alguns llochs de la ciutat de València, poch dies ha m'és atessa novella, l'effechte del qual manifesta haver rebut lo meu, posat a vostres portes. E valguera-us més l'ignorar haguésseu elegit,³ pus ab tant poch ànimo mostrau la defensa d'el no voler entrar en los actes tals quals los cavallers avissats e requests deuen. E si la tal crehença de vosaltres volguésseu los miradors no haguesen, no·m demanaríeu esmena als deseximents, car deseximents no és pus sinó avís a l'enemich per ço que inprovís no sia dampnegat. Però vosaltres, vehent ma justa querella, haveu pres en la scusa de vostre dupte lo fur, la qual cossa de tant animosos hòmens e de tal part com vosaltres no era crehedor, ne menys per migà de procès cercar repar al yo ésser stat a les portes de Picacent, lo que·m par fora cossa haver més en oblit lo que los bons cavallers han acostumat e haver pres la ploma per llança sots la color de la feminil persona. E per venir al effechte per vosaltres poch dessigat vos dich per major avís vostre e de vostres valedors, axí de rocins com receptadors⁴ a vosaltres en ses heretats que per mi sens alguna mercè sereu dapnegats, axí en persona com en béns, los quals valedors dampnificaré sens lo migà del fur, pus ells sens aquell vos valen en contra mi. E per ço que als indiferents sia axí manifest com a vosaltres, los diferents, prenint-los en general testimoni de molt avís que yo us fas, he fet per metre per llochs públichs de la ciutat de València lo present cartell sots scrit de ma mà e de mes armes sagellat. E don-vos per enemichs, los quals ses cartes blanques vos trameten: Don Anthon de Cardona, don Guillem de Cardona, lo noble de Bellera, lo bastart de Cardona, lo vervessor de Torralla, lo vervessor en Bernat Guerau de Boxadors, mossèn Johan Ferrer, mossèn Johan de Soldevila, en Bernat de Peguera, en Guerau d'Altariba, Lloís Meyan, Ramon Roger Alamany de Torralla⁵, en Manuel de Torralla, en Melchior de Torralla, en Ramon d'Orquau, Johan de Gravallosa, Anthoni Johan de

³ S'ha d'entendre: "l'haguésseu llegit".

⁴ ms. B: "de reptadors".

⁵ En el manuscrit B, tots els Torralla són escrits Torrella.

Torralla, Arnau Guillem de Perves e de Pous, Pere Squeuer, Johan de Pinell, en Bernat Claramunt, n'Alamany de Torralla, n'Artal de Clariana, en Johan Squeuer, en Symó d'Erolles, Pere Alamany de Torralla, Lloís de Barberà, Ramon Roger d'Erolles, Ponç de Peremola, Johan de Orquau, Francesch Johan de Perves.

Ramon de Vilanova

BIBLIOGRAFIA

- APARISI ROMERO, Frederic i ROYO PEREZ, Vicent, " Pequeña nobleza y guerra en el reino de Valencia durante la Baja Edad Media. Actitudes y comportamientos en el servicio militar", *Medievalismo: Boletín de la Sociedad Española de Estudios Medievales*, ISSN 1131-8155, Nº 20, 2010, págs. 149-171.

- BADIA, Lola, *Frontí i Vegeci, mestres de cavalleria en català als segles XIV i XV*, dins *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, XXXIX, 1983-1984.

- BATLLORI, Miquel, *La familia de los Borjas*, Real Academia de la Historia, 1999.

- BELENGUER CEBRIÀ, Ernest, *València en la crisi del segle XV*, Edicions 62, Barcelona, 1976.

- BENITEZ, Manuel, "La familia Corella. 1457, un caso de bandolerismo nobiliario, *Revista de Historia Medieval*, 14, (2003-2005), pp. 53-68.

- BENITO RUANO, Eloy, *Los Infantes de Aragón*, RAH, Madrid, 2002.

- BOLÓS, Jordi: *Diccionari de la Catalunya medieval (ss. VI-XV)*. Edicions 62, Col·lecció El Cangur / Diccionaris, núm. 284, Barcelona, 2000.

- BOSCH, Siegfried, "Les partides i els textos catalans didàctics sobre cavalleria" dins *Estudis Universitaris Catalans*, 22. *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, Barcelona, 1936, pp. 655-680.

- BRUGADA I GUTIÉRREZ-RAVÉ, Josep, "Cartes de desafiament entre mossèn Joan Terrades de Salelles i Galceran Scales i Pere Uget Scales (1498-1550), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, LV, 2014, pàgs. 211-294.

- BUTTIN, François, *Du costume militaire au moyen âge et pendant la Renaissance*. *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 1971, vol. XII.

- CÁCERES MILLÁN, Sandra, "Bandos, violencia y poder municipal ante la ausencia de un rey en la Corona de Aragón (1410-1412), *En la España medieval*, 40, Universidad Complutense, 2017, pp. 9-34.

- CARRERAS I CANDI, Francesc, ed. *Sumari de batalla a ultrança fet per Mossen Pere Joan Ferrer, cavaller. Ab la biografia del autor y breu estudi de la obra*. Mataró: Abadal, 1898.

- CARRERAS I CANDI, Francesc i BOSCH, Siegfried. "Desafiaments a Catalunya en el segle XVI". *Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* 16 (1933-1936): 39-64.
- CARRERES i ZACARÉS, Salvador,
 - *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308 - 1644)*, 2 vols., València, Acció Bibliogràfica València, 1930 - 1935.
 - *Notes per a la història dels bandos de València*, València, 1930.
- COLON DOMÈNECH, Germà, ed., *Els escriptors valencians del segle XV*, Universitat Jaume I, Castelló, 2013.
- CHINER, Jaume, *El viure novel·lesc*, ed. Marfil, Alcoi, 1993, pàg. 99.
- CORONA MARZOL, Carmen, "Las instituciones políticas en la Corona de Aragón desde sus orígenes al reinado de Carlos II", *Millars: Espai i història*, 32, 2009, Universitat de Castelló, pp. 97-122.
- COSTA, Maria Mercè, «Una batalla entre nobles a Barcelona (1379)» dins *La investigación de la historia hispánica del siglo XIV. Problemas y cuestiones*, p. 533, Actas del I Simposio de Historia Medieval. Madrid, 20-23 de marzo de 1969.
- CIOPPI, Alessandra *Battaglie e protagonisti della Sardegna medioevale*, AM&D, Càller, 2008.
- DANVILA, Francisco, "Na Carroça de Vilaragut", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, XIII, (1888), pp. 401-451.
- DOMÍNGUEZ BORDONA, catalogo ms. catalanes en la biblioteca nacional.
- EIXIMENIS, Francesc, *Regiment de la cosa pública, ENC*, Barcino, Barcelona, 1927.
- ESPADALER, Anton Maria, "La novel·la cavalleresca", dins *L'època medieval a Catalunya*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, pp. 187-191.
- ESQUERDO, Onofre, *Nobiliario Valenciano*, edició a cura de José Martínez Ortiz, València, 2002, vol. II
- ESTÉBANEZ CALDERÓN, Demetrio, *Diccionario de términos literarios*, Alianza Editorial, Madrid, 1996.
- FALLOWS, Noel, *Jousting in Medieval and Renaissance Iberia*, The Boydell Press, Suffolk, 2010.

- FARAUDO DE SAINT-GERMAIN, Lluís, *Les lletres de batalla enviades entre Lluís Cornell i Galceran de Besora* dins "Homenatge a Antoni Rubió i LLuch", Barcelona, 1936.

- FERRANDO, Antoni, *Aportacions a l'estudi del català literari medieval*, Universitat Jaume I, Castelló, 2018.

- FERRERO MICÓ, Remedios, *Bandosidades nobiliarias en Valencia durante la época foral*, *Saitabi*, 35, València, 1985, pp. 95-110.

- FLORI, Jean. *La caballería*. Trad. Ángel Sánchez-Gijón Martínez. Madrid: Alianza Editorial, 2001.

- FRONTINUS, Sextus Julius, *Tratado militar de Frontino*, traducción del siglo XV, edición e introducción de María Elvira Roca Barea, CSIC, Madrid, 2010.

- FURIÓ, Antoni,
 - Senyors i senyories al País Valencià al final de l'Edat Mitjana, *Revista d'Història Medieval*, 8, Universitat de València, pp. 109-151.
 - "Un debat inacabat. El Compromís de Casp a través de la història" dins *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona 1396-1410: l'Interregne i el Compromís de Casp*, pàgs. 815-865.
 - *Història de València*, editorial 3i4, València, 2001.

- *Furs de València*, ed. Germà Colon i Arcadi Garcia, ENC, ed. Barcino, XI volums, Barcelona, 1980-2007.

- FUSTER, Joan , *Lectors i escriptors en la València del segle XV*, dins *Obres Completes*, Barcelona, Edicions 62.

- GALERA HERNÁNDEZ, Rubén,
 - "Aproximació biogràfica del cavaller i mariner Francesc-Gilabert de Centelles, comte d'Oliva, sota el regnat d'Alfons el Magnànim (1408-1458)", *Cabdells*, XIII, Associació Cultural Centelles i Riusech, 2015.
 - "El comte d'Oliva, Francesc-Gilabert de Centelles i Queralt, durant el regnat de Joan II (1458-1478)", *Cabdells*, XIV, Associació Cultural Centelles i Riusech, 2016.

- GALLINARI, Luciano, "Una società senza cavalleria? Il Giudicato di Arborea e la Corona d'Aragona tra XIV e XV secolo", *Anuario de Estudios Medievales*, 33, CSIC, 2003, pàgs. 849-879..

- GARCIA OLIVER, Ferran

- *Terra de feudals. El País Valencià en la tardor de l'Edat Mitjana*. IVEI, València, 1991.
- El censal en el senyoriu. Valldigna (1393-1530), *Revista d'Història Medieval*, 8, pàgs. 153-177.
- *Ausias Marc*, PUUV, València, 2009.

- GIL GUERRERO, Eva María, "Los Pardo de la Casta. El ascenso de un linaje al servicio regio (siglos XIV-XVII)", *Estudis*, 37, València, 2011, pàgs. 487-509.

- GILI GAYA, Samuel, "Noves recerques sobre Tirant lo Blanch", *Estudis romànics*, 1, pàgs. 135-147.

- GUINOT RODRIGUEZ, Enric,
 - De los fueros locales al fuero de Valencia en el marco del proceso de instauración de la sociedad feudal del siglo XIII en el reino de Valencia, *Studia historica. Historia medieval*, vol. 35, n. 2, 2017, pp. 37-62.
 - "La creació de les senyories en una societat feudal de frontera: el Regne de València (segles XIII-XIV)", *Revista d'Història Medieval*, 8, 1997, pp. 79-108.
 - "Els estudis sobre l'Orde de Montesa en temps medievals i les seues bases documentals", *Saitabi*, 44, 1994, pàgs. 23-32.
 - "Sobre la depredació dels drets dels sarraïns valencians per part de les comunitats cristianes. Un exemple de la baronia d'Arenós a inicis del segle XV", *Saitabi*, 43, València, 1993.

- HINOJOSA José, *Diccionario de Historia Medieval del Reino de Valencia*, 4 vols., Biblioteca Valenciana, Generalitat de València, 2002.

- HUIZINGA, Johan. *El otoño de la Edad Media*. Trad. José Gaos. Madrid: Alianza, 2008.

- JARA FUENTE, José Antonio; Concejo, poder y élites: la clase dominante de Cuenca en el siglo XV. (parla de Juan de la Panda, p. 376), Biblioteca de Historia, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 200.

- KEEN, Maurice. *La caballería. La vida caballeresca en la Edad Media*. Prol. Martín de Riquer; trad. Elvira e Isabel de Riquer. Barcelona: Ariel, 2010.

- LLORCA, Fernando. *Sublevación del Infante don Jaime de Aragón*, Editorial Prometeo, Valencia, s/d.

- LALIENA CORBERA, Carlos i IRANZO MUÑÍO, María Teresa, "Poder, honor y linaje en las estrategias de la nobleza urbana aragonesa (siglos XIV-XV)", *Revista d'Història Medieval*, 9, pàgs. 41-80.

- LATINI, Brunetto, *Llibre del Tresor*, 3 vols., ENC, Barcino, Barcelona, 1986.

- LLULL, Ramon, *Llibre de l'Orde de Cavalleria*, ENC, Barcino, Barcelona, 1988.

- LOPEZ RODRIGUEZ, Carlos,

- "Guerras privadas nobiliarias y paz pública en el Reino de Valencia" dins *Historia social, pensamiento historiográfico y Edad Media*, Maria Isabel Loring ed., Ediciones del Oro, 1997, pp. 643 – 667.
- Los Urrea y la revuelta del Alcaatén de diciembre de 1440”, *Saitabi*, XLV, 1995, pàgs. 259-273.
- *Nobleza y poder político. El reino de Valencia (1416-1446)*, PUUV, València, 2005.
- “Vidas enfrentadas: Pere Maça de Liçana y Eiximèn Pérez de Corella. Enemistad personal, rivalidad señorial y conflictos políticos en el reino de Valencia (1420-1450), *Anales de la Universidad de Alicante*, 19, 2015-2016, pàgs. 343-379.
- "Aristocràcia i orígens de l'Estat modern i el poder polític de la noblesa del Regne de València (1410-1446)". *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, ISSN 0213-6791, N.º. 13, 2002, pàgs. 159-176.
- "La corona y las jurisdicciones señoriales en el reino de Valencia durante el reinado del Magnánimo", *En la España Medieval*, n. 26, 2003, pp. 127 - 166
- "Teoría y praxis del contrato político nobiliario en el reino de Valencia. Del interregno a la conquista de Nápoles" dins *Du contrat d'alliance au contrat politique: cultures et sociétés politiques dans la Péninsule Ibérique de la fin du Moyen âge*. Coord. por François Foronda, Ana Isabel Carrasco Manchado, 2007, ISBN 2-912025-32-X, pàgs. 361-402.

- LLORET GÓMEZ DE BARREDA, Paz,

- “Contribución al estudio de la institución del vínculo. Don Antoni de Vilaragut y la vinculación de los estados de Olocau”, *Saitabi*, 50, València, 2000, pàgs. 69-92.
- “El linaje de los Vilaragut y la violencia nobiliaria”, *Saitabi*, 51-52, 2001-2002, pàgs. 269-284.

- MADURELL, J.M, *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón*, Barcelona, 1963.

- MARTINES, Vicent, *Els cavallers literaris. Assaig sobre literatura cavalleresca medieval*, UNED, 1993.

- MARTÍNEZ Tomàs,

- “Nòtules sobre adequació i rendibilitat d'intertextualitats tirantianes”, *Els Marges*, núm. 79, Barcelona, 2006, pàgs. 87-93.
- “Lletres de batalla dels Vilaragut”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXIX, 1993,

- MARTINEZ FERRANDO, Ernest, *Pere de Portugal, "rei dels catalans"*, Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la secció històrico-arqueològica, VIII, Barcelona, 1936.
- MARTORELL, Joanot, *Tirant lo Blanch*, ed. Albert Hauf, ed. Tirant lo Blanch, València, 2008.
- MENACHE, Sophia, "Una personificació del ideal caballersco en el medievo tardí: don Alonso de Aragón", *Anales de la Universidad de Alicante*, 6, 1987, pp. 9-30.
- NARBONA, Rafael
 - *L'univers dels prohoms*, edicions 3 i 4, València, 1995.
 - "Violencias Feudales en la ciudad de Valencia", *Revista de Historia medieval*, 1, Valencia, 1990.
- OREJUDO, Antonio, ed. *Cartas de batalla*. Promociones y Publicaciones Universitarias, Barcelona, 1993.
- PONS ALÒS, Vicent, *el señorío de Sumacàrcer en la Baja Edad Media. De mudéjares a moriscos*. Amics de l'ermita de Sumacàrcer, Xàtiva, 1995.
- PARISI, Ivan, "Els Escrivà, parents dels Borja: una continuació", *Actes del II Simposi Borja*, IIEB, València, 2008-2009
- PILES ROS, Leopoldo, *Estudio documental sobre el bayle general de Valencia, su autoridad y jurisdicción*, Institución Alfonso el Magnánimo, València, 1970.
- PEREA RODRÍGUEZ, Óscar, *Estudio Biogràfico sobre los poetas del Cancionero General*, CSIC, Madrid, 2007
- PONS ALÒS, Vicent, *El fondo Crespí de Valldaura en el archivo condal de Orgaz (1429 - 1458)*. València, Universitat de València, 1982.
- PUJOL, Josep,
 - "Les lletres de batalla de Bernat de Vilarig, Joanot Galceran de la Serra i Jofre Pardo al Tirant lo Blanc, Un inventari", *Tirant*, 23, pàgs. 57-80.
 - *La memòria literària de Joanot Martorell. Models i escriptura en el Tirant lo Blanc*, Curial, Barcelona, 2002.
- PUJOL CANELLES, Miquel, "Una batalla a ultrança de la segona meitat del segle XV a Castelló d'Empúries", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 23, 1990
- PUNSODA, Santiago i SOLER Juan Leonardo, "Violencia nobiliaria en el sur del reino de Valencia a finales de la Edad Media," *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm. 16, 2009-2010, pàg. 336.

- REGLÀ, Joan, "El dualismo en Valencia y sus desequilibrios", *Saitabi*, 17, 1967, pàgs. 51-69.
- REYES CORIA, Bulmaro, *La retórica en 'La partición oratoria' de Cicerón*, Universidad Nacional Autónoma de México, México D.F., 1987.
- RIQUER, Martí de, *Vida caballeresca en la España del siglo XV*, RAE. 1965
 - *Caballeros andantes españoles*, Gredos, 2008
 - *Los caballeros Francí Desvalls y Johan de Boixadors en Ceuta (1429)*, "Anuario de estudios medievales", I, 1964.
 - *L'arnès del cavaller*, La Magrana, Barcelona, 2011.
 - *Lletres de batalla, cartes de deseiximents i capítols de passos d'armes*. 3 vols. Barcelona, Barcino, 1963-1968.
 - *Vida i aventures del cavaller valencià don Pero Maça*, Quaderns Crema, Barcelona, 1984.
 - *Aproximació al Tirant lo Blanc*, Barcelona, Quaderns Crema, 1990.
 - "El cavaller Bernat de Vilarig, amic d'Ausiàs March, lector de Bernat Metge i admirat per Joanot Martorell", *BRABLB*, XL, 1985-86.
- RODRIGO LIZONDO, Mateu, "Els senyors medievals d'Albalat dels Sorells i la construcció del castell. Nota cronològica.", *Saitabi*, 59, 2009, pàgs. 37-69.
- RODRIGUEZ DE LENA, Pedro, *Libro del Passo Honroso, defendido por el excelente caballero Suero de Quiñones, copilado de un libro antiguo de mano por fr. Juan de Pineda, religioso de la Orden de San Francisco*, 2a edició, Madrid, imprenta de Antonio de Sancha, 1783.
- RUBIO VELA, Agustín,
 - *Epistolari de la València medieval*, 2 vols, Biblioteca Sanchis Guarner, 1998.
 - *El patriciat i la nació*, Fundació Germà Colon – Abadia de Montserrat, Barcelona 2012, 2 vols.
 - "Motivos y circunstancias de un desafío caballeresco. Nueva lectura de las cartas de batalla cruzadas entre Joan de Vilanova i Juan Jeroni de Vilaragut (1461). *eHumanista/IVITRA* 4, 2013, pàgs. 394-407.
- RYDER, Alan, *El reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*, Edicions Alfons el Magnànim, València, 1987.
- SABATÉ I MARIN, Glòria & SORIANO ROBLES, Lourdes, La cavalleria a la Corona d'Aragó: tractats teòrico-jurídics de producció pròpia, *eHumanista* (Univestity of California Santa Barbara) 31 (2015): 154-170.
- SALICRÚ I LLUCH, Roser, *El sultanat de Granada i la Corona d'Aragó, 1410 - 1458*, CSIC, Barcelona, 1998.

- SAFONT, Jaume, *Dietari o llibre de jornades* a cura de J.M. Sans Travé, Barcelona, 1992.
- SAIZ SERRANO, Jorge,
 - *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*. PUV, València, 2008.
 - "La caballería de Alfonso el Magnánimo en la expedición mediterránea de 1432. Reclutamiento y estructura de tropas en los ejércitos reales de la Cornona de Aragón, *Saitabi*, 1996, pàgs. 23-64.
- SANCHEZ ARAGONÉS, Luisa María, *Las Cortes de la Corona de Aragón durante el reinado de Juan II (1458-1479)*, Institución Fernando el Católico, Zaragoza, 2004.
- SANCHIS SIVERA, Josep ,
 - *Vida íntima de los valencianos en la época foral*, Ediciones Aitana, València, 1993.
 - *Estudis d'història cultural*, Biblioteca Sanchis Guarner, València, 1999.
- SANTARRUFINA, Ricardo, "Los Pròxita. Un linaje de origen napolitano en el reino de Valencia, *Estudis. Revista de Historia Moderna*, 40, 2014, pàgs. 237-254.
- SCUDIERI RUGGIERI, Jole, *Cavalleria e cortesia nella vita e nella cultura di Spagna*, Società Tipografica Editrice Modenese, Mòdena, 1980.
- SIMÓ, Trinidad i TEIXIDOR DE OTTO, María Jesús, *La vivienda y la calle. La calle de Cavallers de Valencia*. Edicions Alfons el Magnànim, València, 1996.
- SOBREQUÉS, Santiago, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, 1957
- SOLER, Abel,
 - *Joanot Martorell, cavaller habitador de València*, eHumanista,
 - *El corsari Jaume de Vilaragut i la donzella Carmesina*, Institució Alfons el Magnànim, València, 2014.
- *Tractats de cavalleria*, edició a cura de Pere Bohigas, ENC, editorial Barcino, Barcelona, 1947.
- TEROL I REIG, Vicent,
 - "La batalla Joan Francesc de Pròixita-don Pero Maça de Liçana. Un episodi cavalleresc en el País Valencià de finals del segle xv", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXXIX, 2003, pp. 413-442.

- “Unes lletres de batalla en temps del Tirant: Joan Francesc de Pròxita contra don Pero Maça de Liçana”, *Caplletra*, 34, 2003, pàgs. 143-170.
- “Bàndols, bandositats i bandolerisme a la vall d’Albaida (segles XV i XVI), *Saitabi*, 1996, pàgs. 141.164.

- TINTÓ SALA, Margarida, *Cartas del Baile General de Valencia, Joan Mercader, al Rey Fernando de Antequera*. Institució Alfons el Magnànim, Valencia, 1979,

- TURRÓ, Ramon, *Joanot Martorell, escrivà de ració*, Biblioteca virtual Miguel de Cervantes.

- TURELL, Gabriel, *Arbre d’Honor*, ed. Cecília Burgaya. Barcino, Barcelona, 1992

- URZAY BARRIOS, Jose Angel, *Cultura popular de la Comunidad de Calatayud*, ed. Centro de Estudios Bilbilitanos, Calatayud, 2006.

- *Usatges*, edició d’ENC a cura de Josep Rovira i Armengol, Editorial Barcino, Barcelona, 1933.

- VALLS I TABERNER, Ferran, “Notes sobre el duel judicial a Catalunya”, *Obras Selectas de Fernando Valls-Tabener*, Barcelona-Madrid, 1984, vol. II, pàg. 51.

- VENDRELL GALLOSTRA, Francesca, *Margarida de Prades en el regnat de Ferran d’Antequera*, discurs de recepció a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, RABL, Barcelona, 1984.

- VERRIÉ, F.P., *Crònica del regnat de Joan I*, Barcelona, 1950, (felicítació nadalenca).

- VICENS VIVES, Jaume, *Juan II de Aragón (1398-1479): monarquía i revolució en la España del siglo XV*.

- VICIANA, Martí de, *Crónica de Valencia*, edició de la Sociedad Valenciana de Bibliófilos, València, 1864.

- VICIANO, Pau, *Senyors, camperols i mercaders*, Editorial Afers, Catarroja, 2007.

- VILLALMANZO, Jesús i CHINER, Jaime J., *La pluma i la espada*, Ajuntament de València, València, 1992.

- VILLALMANZO, Jesús, *Documenta Ausiàs March*, Institució Alfons el Magnànim, València, 1999.

- ZURRIAGA, Ferran i GARCIA MARTÍNEZ, Vicent, “L’inventari dels béns de Berenguer de Vilaragut (1448), un document important per a la història d’Alaquàs”, *Quaderns d’investigació Alaquàs*, 25, 2005, pàgs. 15.46.

TESIS DOCTORALS

- ANDERSON, Natalie Margaret, *The Tournament and its Role in the Court Culture of Emperor Maximilian I (1459-1519)*, University of Leeds, 2017.
- ELLIS, James Michael, *Chivalry and Crisis at the Court of Juan II of Castile: The Chivalric Writing of Alonso de Cartagena and his Contemporaries*, Trinity Hall, 2016.
- MAZA DE LIZANA RODRÍGUEZ, José Luis, *Los Maza de Lizana en la Edad Media*, UNED, 2017
- MESADO GIMENO, Xavier. *Els vescomtes de Galiano. Un llinatge baronial de la Corona d'Aragó en la Baixa Edat Mitjana*. Enric Guinot, director. Universitat de València.
- SUENAGA PORTUGUÈS, Kay, *Guerra i pau a l'Edat Mitjana (la Corona d'Aragó a l'Edat Mitjana)*. Pau Cautera, director. Universitat de les Illes Balears.
- PÉREZ TORREGROSA, Guadalupe. *Memoria, patrimoni y política. La razón de ser de los Boil de Arenós en la Valencia foral*, Universitat de València.
- WHITBREAD, Rachael E., *Tournaments, Jousts and Duels: Formal Combats in England and France, circa 1380-1440*, University of York, 2013.